Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

Meâl & Tefsîr

Ali Bulaç

3

ÇIRA

Çıra Yayınları: 380
Tefsir

Editörler
Esat Hocalar - Abdullah Yusufoğlu
Kapak: Ömer Faruk Yıldız
İç Düzen: Çıra Yayınları

ISBN (TK): 978-605-9686-21-1
978-605-9686-24-2

© Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
Bu kitabın yayım hakları saklıdır.
Yayıncıdan izin alınmadan kısmen veya
tamamen çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

I. Baskı: Nisan 2016

Çıra Basın Yayın Ltd. Şti.
Ali Kuşçu Mahallesi, Kıztaşı Caddesi
Nalbant Demir Sokağı, No: 10/3
Fatih / İstanbul
Tel: 0212 635 99 19
Faks: 0212 534 81 83

www.cirayayinlari.com.tr
cirayayinlari@gmail.com

Baskı ve Cilt: Ofis Matbaacılık
Davutpaşa Mahallesi
Güven San. Sit. B Blok D: 386
Kocamustafapaşa/Fatih-İstanbul
Telefon: (0212) 577 63 48

Kur'ân Dersleri
Dirâsâtu'l-Kur'ân (Meal&Tefsir)
Ali Bulaç

Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân
(Meal & Tefsir)

(Cilt: 3)

Ali Bulaç

ÇIRA

İçindekiler

5- MAİDE SÛRESİ 7
6- EN'AM SÛRESİ 105
7- A'RAF SÛRESİ 253
8- ENFAL SÛRESİ 405
9- TEVBE SÛRESİ 471
10- YUNUS SÛRESİ 593

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ

"Ant olsun, biz Kur'an'ı öğüt alıp düşünmek (zikr) **için kolaylaştırdık. Fakat öğüt alıp düşünen var mı?"**

(54/Kamer, 17)

5- Maide Sûresi
(41-120. ayetler)

يَٰٓأَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا
اٰمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ
سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ ۙ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ۖ
يَقُولُونَ اِنْ أُوتِيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ۚ وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ
فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ۚ أُولَٰٓئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ
قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۖ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

41. Ey Peygamber, kalpleri inanmadığı hâlde ağızlarıyla "İnandık" diyenlerle Yahudilerden küfür içinde çaba harcayanlar seni üzmesin. Onlar, yalana kulak tutanlar, sana gelmeyen diğer topluluk adına kulak tutanlar (haber toplayanlar)**dır. Onlar, kelimeleri yerlerine konulduktan sonra saptırırlar, "Size bu verilirse onu alın, o verilmezse ondan kaçının" derler. Allah, kimin fitne**(ye düşme)**sini isterse, artık onun için sen Allah'tan hiçbir şeye mâlik olamazsın. İşte onlar, Allah'ın kalplerin arıtmak istemedikleridir. Dünyada onlar için bir aşağılanma, âhirette onlar için büyük bir azap vardır.**

Medine'de üç büyük dini-toplumsal grup vardı: Müslümanlar, üç kabileden müteşekkil Yahudiler ve müşrikler. Ancak Müslümanlar içinde olmakla beraber kalplerine henüz İslam'ın girmediği, fırsatını buldukça Hz. Peygamber ve Müslüman cemaat aleyhinde komplolara karışmaktan çekinmeyen münafıklar da vardı. Burada bu iki yüzlü kripto gurupla Yahudiler arasında var olan düşünce ve işbirliğinden söz edilmektedir. Bu durumda Arap ve Yahudi kö-

kenli olmak üzere "iki münafık grup" olduğu anlaşılıyor. Ortak noktaları inkâr içinde yer alıp çaba harcamalarıdır. Tabii ki Hz. Peygamber (s.a.v) bu çaba ve işbirliğinin farkındaydı ve onlara büyük iyilikler yaptığı için üzülüyordu, fakat insan tabiatının rahatsız edici bu yanı inanmayanların bir gerçeği idi, dolayısıyla üzülmesine gerek yoktu. "Ey Elçi (Resûl)" diye gelen hitapla –ki genellikle Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygambere hitaplar "Ey Nebi (haber ve bilgi getiren peygamber)!" şeklinde geldiği halde, sadece burada ve bu sûrenin 67. ayetinde "Ey Elçi!" diye hitap edilmektedir.– Bu hem Hz. Peygamber'in şanını ve misyonunu yüceltmekte, hem manevi bir destek ve teselli vermektedir.

Neden inanmadıkları açık: Yalana itibar edip her yalan söze büyük bir iştahla kulak kabartıyorlar, laf götürüp getiriyorlar, olmadık haberler yayıyorlar ama zahirde inanır gibi görünüyorlardı (9/Tevbe, 8; 48/Fetih, 11). Yalan söylemek, asılsız haber ve bilgileri referans alıp yaşamak ve yaymak, gerçeği çarpıtmak, sözü-söylemi maksadına aykırı anlamlar yükleyerek kanaatleri ve algıları değiştirmek, yalan haberler ve algılar üretmek suretiyle insanlar ve toplumsal guruplar arasında kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmak büyük ahlaki suçtur. Münafıklardan Arap olanlar bu maksatla haberler taşıyor, Yahudiler adına bir tür ajanlık yapıyor, onlardan Müslümanlar tarafına haberler getiriyorlardı. Zaman zaman Efendimiz'in huzuruna gelen Yahudi münafıklar da benzer misyonlar üstlenmişlerdi. Tefsircilerin çoğuna göre burada kastedilen Yahudi münafıklardır.

Müslümanların Medine'ye hicret etmeleriyle imzalanan **Medine Vesikası**, gruplar arasında belli bir anlaşma zemini sağlamıştı. Buna göre herkes kendi dinine göre yaşayacak, suçlular korunmayacak, şehrin savunması ortaklaşa üstlenilecekti. Hz. Peygamber (s.a.v) de bu sözleşmenin ortaya çıkmasında birinci derecede rol oynamıştı. 120 sene süren savaş ve kargaşadan sonra nihayet merkezi otorite sağlanmıştı. Medine'nin nüfusu 10 bin civarındaydı, Müslümanların söz konusu nüfus içindeki oranları yüzde 15'ti. Daha önce hem Yahudilerle Araplar, hem her iki taraf kendi içlerinde savaşıyordu. İki büyük Arap kabilesi olan Evs ve Hazreç arasındaki savaşlar meşhurdu. Yahudilerden Nadiroğulları, Kaynukaoğulları ve Kurayzaoğulları da kendi aralarında savaşıyordu.

Bu ayette muhtemelen, Hz. Peygamber'e getirilmek istenen bir dava öncesinde münafıklarla Yahudiler arasında bir görüş alışverişinden bahsedilmektedir. Rivayetlere göre iki konudan biri Hz. Peygamber'in hakemliğine sunulmak isteniyordu. Biri kısas ve diyet adaletsizliğiyle ilgiliydi. Nadiroğulları ile Kurayzaoğulları, daha önce kendi aralarında bir anlaşma imzalamışlardı. Nadiroğullarının kazandığı bir savaştan sonra imzalanan anlaşmaya göre, galip

taraf mağlup taraftan birini öldürdüğünde mağlup taraf maktul için iki misli diyet ödeyecekti. Tam da böyle bir öldürme olayı vuku bulmuştu. Ancak mağlup Yahudi kabilesi, zayıf anında bu anlaşmayı kabul ettiğini söyleyip iki misli diyet ödemeye yanaşmıyordu. Gerekçeleri de ilginçti: Adalet ve "doğruluğuyla meşhur üstelik peygamberlik iddiasında bulunan Muhammed Medine'ye gelmiş bulunmaktadır, eski anlaşmanın hükmü kalmamıştır." Nadiroğulları, muhtemelen aleyhlerinde sonuçlanacak bir davayı Hz. Peygamber (s.a.v)'e götürmeden önce münafıklar aracılığıyla durumu yoklamak istemişlerdi. Münafıklar, kendi cibilliyetlerine uygun olarak yalan haber götürüp getirmek, işi içinden çıkılamaz hale getirmek üzere faaliyete geçmişlerdi. **"Onlar, yalana kulak tutanlar, sana gelmeyen diğer topluluk adına kulak tutanlar** (haber toplayanlar)**dır"** cümlesi bunu ima etmektedir. Münafıklar kibirleri dolayısıyla Efendimiz'in huzuruna gelmeyen aristokratlara bu türden işlenmiş, anlamı ve maksadı çarpıtılmış bilgi ve haberler taşıyorlardı.

Bir başka rivayete göre ise dava konusu, Yahudilerin aristokrat sınıflarından evli bir kadınla erkeğin zinasıydı. Tevrat'ın bu suça tayin ettiği ceza ağırdı (Tesniye, 22-23), onlar ise cezanın sopayla veya kendilerinin uydurduğu hafif bir ceza ile geçiştirilmesini istiyorlardı. İster öldürme olayı ister zina suçu olsun, Yahudiler Hz. Peygamber'in eğilimini merak ediyorlardı. Hoşlarına gitmeyen bir karar verecek olsa bunu kabul etmeyeceklerdi (Müsned, I, 246). Rivayetlere göre, dava kendisine geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.v), suçun cezasının Tevrat'ta nasıl tarif edildiğini sordu, onlar gizlemeye çalıştılar, fakat Tevrat'ı çok iyi bilen **İbn-i Suriya**'ya hükmü sordu, o da recm (taşlayarak öldürme) cezası olduğunu söyledi.

Ancak 45. ayete bakıldığında Hz. Peygamber (s.a.v)'e getirilen davanın zina değil, kısas ve diyet konusu olduğu anlaşılıyor. Zina davası bir başka sefere Hz. Peygamber'e getirilmiş olabilir. Kendisine getirilen davalarda Hz. Peygamber, gayrimüslim davacı ve davalıları hukuk konusunda muhayyer bırakmış, "Kur'an'a veya Tevrat'a göre hüküm verebileceği"ni söylemiştir.

Kur'an-ı Kerim, bu noktada tarihsel olarak Yahudilerin bir tutumundan bahsetmektedir: **"Onlar, kelimeleri yerlerine konulduktan sonra saptırırlar, 'Size bu verilirse onu alın, o verilmezse ondan kaçının' derler."** Böyle bir tutum takınmalarının sebebi açıktı. Bilginleri genellikle hâkim güçlerin hoşuna gidip lehlerine olacak hükümler verir, bunun için Tevrat'ın hükümlerini değiştirirlerdi. Tevrat'taki zina hükmünü değiştirmeye kalkışmaları da bu türden bir tahrifattı (Tesniye, 22/ 23-24). Halktan da rüşvet verenler istedikleri fetvayı, hâkimlerden istedikleri kararı alabiliyordu.

Fakat anlaşıldığı kadarıyla "kelimeleri yerlerine konulduktan sonra saptıranlar" bu tahrifatı sadece Tevrat metni üzerinde yapmıyorlardı. Onlar gündelik dilde de kelimeleri hakiki anlamlarından başka anlamlarda kullanıyor, belli bir maksatla sarf edilmiş sözü söyleyenin maksadına aykırı, hatta tam zıttına yorumlayarak fitne ve karışıklık çıkarıyor, muteber, güvenilir insanlar hakkında olumlu kanaat ve algıyı değiştiriyor, hasım ve rakip belledikleri kimseleri itibardan düşürmeye çalışıyorlardı. Tevrat'ın Efendimiz'le ilgili cümlelerini çarpıtmak da bunlardan biriydi.

Fakat bu belli bir tarihte ve sadece Yahudi ya da Arap münafıkların başvurdukları bir yöntem değil, evrensel bir profildir. Buna göre masum ve muteber insanları gözden düşürmek, psikolojik savaş teknikleri dâhilinde belli bir dini, etnik, mezhebi veya sosyal gurubu nefret objesi haline getirmek, birileri üzerine iktidarlar operasyon yapacaksa hukuksuzluğu meşrulaştırmak üzere yalan haber ve bilgiler yaymak bu ahlaksız işleme girer.

Bu onların sınavıydı, Allah'ın uygulanmasını emrettiği hükümleri uygulamıyorlar, bir kısmını gizleyip dünya menfaati adına herkese işine gelecek şekilde kararlar verebiliyorlardı. Bu düşük ahlaki tutum içinde olana ne peygamberin ne başkasının bir faydası dokunabilirdi. Yalan, rüşvet, yolsuzluk, adaletsiz kararlar ve çıkar uğruna dinin hakikatlerini değiştirme gibi hukuki ve ahlaki suçlar onların kalplerini perdelemişti, iç dünyaları arınamazdı. Adaletle hükmetmemek, hükümleri değiştirmek insanı dünyada küçük düşürür, ahirette ise büyük bir azapla karşılaşmasına sebep olur. (Bkz. 2/Bakara, 79; 3/Âl-i İmran, 78 ve 4/Nisa, 46; ayrıca 12/Yunus, 61).

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَاِنْ جَاۤؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ
عَنْهُمْ ۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا ۖ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ
بِالْقِسْطِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ
التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ وَمَا اُولٰۤئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ۘ
﴿٤٣﴾ اِنَّۤا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ
اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ
اللّٰهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاۤءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي
ثَمَنًا قَلِيلًا ۗ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَۤا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰۤئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

42. Onlar, yalana kulak tutanlardır, haram yiyenlerdir. Sana gelirlerse aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirecek olursan, sana hiçbir şeyle kesin olarak zarar veremezler. Aralarında hükmedersen adaletle hükmet. Şüphesiz, Allah, adaletle hüküm yürütenleri sever.

43. Allah'ın hükmünün bulunduğu Tevrat yanlarında olduğu hâlde, seni nasıl hakem kılıyorlar ve sonra bunun peşinden yüz çeviriyorlar? İşte onlar, inanmış değildir.

44. Gerçek şu ki, biz Tevrat'ı, içinde bir hidayet ve nur olarak indirdik. Teslim olmuş peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi. Bilgin-yöneticiler (Rabbaniyun) **ve yüksek bilginler de** (Ahbar), **Allah'ın kitabını korumakla görevli kılındıklarından ve onun üzerine şahitler olduklarından** (onunla hükmederlerdi.) **Öyleyse insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir değere karşılık satmayın. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, kâfir olanlardır.**

Toplumsal düzeni yozlaştırıp çökerten iki önemli faktör yalan ve haram yiyiciliktir. Yalan gerçeğin gizlenmesi, hakikatin çarpıtılmasıdır. Ayette "Suht" olarak geçip bizim "haram yiyicilik" olarak çevirdiğimiz kelime, "helak ve bela" demek olup her türlü gayrimeşru kazanç ve işi ifade eder. Müfessirler özellikle kelimenin yaygın rüşvete atıf olduğunu söylemektedirler, buna zamanımızın nitelikli hırsızlığı olan yolsuzluğu ekleyebiliriz. Bu görüşü destekleyen hadis, "'Suht nedir?' diye sorulması üzerine Efendimiz (s.a.v)'in verdiği cevaptır: "Karar (hüküm) vermek için alınan rüşvettir" (Buhari, İcare, 6). **Kurtubi**'nin ilgili ayetin tefsirinde verdiği bilgilere göre **Ebu Hanife**, rüşvet alanın verdiği hiçbir hükmün geçerli olmadığını ve onu tayin eden makam tarafından görevden alınması gerektiğini söyler. Ebu Hanife'ye göre rüşvet ve yolsuzluk yaptığı kesinleşen kişi kamu görevi yapma ehliyetini kaybeder. (El Camiu'lahkami'l Kur'an, VII, 484 vd.) Rüşvet ve yolsuzluk "emanete ihanettir." Beytülmal, başka deyişle kamu malları, idare ve yetki "emanet"tir.

Bazıları kelimenin türediği kökten hareketle 'suht'un şiddetli açlık yani açgözlülük olduğunu söylemektedirler. Bir anlamı da utanılacak fiil, yüz kızartıcı suçtur. "Yalan dinleyen"le bir arada düşünüldüğünde, hâkimin yalan beyanı esas alması ve adaletsiz karar vermesi anlamı çıkar. **Hasan Basri** buna kail olmuştur. Bu da gösteriyor ki, faizli işlemler (4/Nisa, 161), kitabına uydurulmuş hırsızlıklar, yolsuzluk, sömürü, aldatma, fuhuş parası-namus satıcılığı, alkollü içki, uyuşturucu kazancı vb. gayrı meşru kazançlar yanında rüşvet Ya-

hudi toplumu arasında yaygındı. Yalan ve rüşvetin yaygın olduğu kimselerin ihtilaflarına bakıp adil bir karar vermek kolay değildir. Çünkü hâkim veya hakem hangi kararı verirse versin, işine gelmeyen taraf bunu reddedecektir. Bu açıdan davaların Hz. Peygamber'e getirilmesi anlamlıdır. Onlar, işlerine gelen hükmü kabul etmeye alışmışlardır. Ayetin devamı ve sûrenin 62-63. ayetleri bu durumu kınar.

Ancak şanı yüce Allah **"Sana gelirlerse aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirecek olursan, sana hiçbir şeyle kesin olarak zarar veremezler. Aralarında hükmedersen adaletle hükmet"** buyurmaktadır. Bu ayet, Müslümanlarla aynı coğrafi mekânda yaşayan gayrimüslimlerin kendi hukuklarıyla yaşayabileceklerine işaret eder. Herkes kendi dini inancını yaşayacak, çocuklarına öğretecek, ibadetini eda edecek ve hangi kural ve hükümlere bağlanıyorsa hayatını bunlara göre düzenleyecektir. Din seçiminde baskı olmadığı gibi, inanmayanların İslami hükümlere göre yaşamaları için de zor ve baskıya başvurma yoktur. Bu durumda özel ve medeni-sivil alanların tümünde birden fazla hukuk mer'iyette olabilir. Kamu hukuku tek olmalı, çünkü kamusal hayat konsensüs ve mutabakatla sağlanır. İslam bilginleri, Müslümanların hâkim olduğu yerlerde kamu hukukunun ve bu çerçevede gayrimüslimlerin İslami ahkama bağlı olduklarını söylemişlerdir. Bu, eğer savaş sonucu zimmi statüsüne düşmüş gayrimüslimlerin varlığı söz konusu ise doğrudur. Ama savaşmayan, Müslümanların hak ve hukukuna, din ve vicdan özgürlüklerine saygı gösterip onlarla barış içinde yaşamak isteyen gayrimüslimler varsa, kamu hukukunun mutabakatla tespit ve tayin edilmesinde herhangi bir engel yoktur. Cizye ayetinin hicretin 9. yılında indiğini düşünecek olursak, zimmi statüsünün de bu tarihte ihdas edildiğini görürüz.

Bir arada ve barış içinde yaşanırken herkes özel ve medeni/sivil hayatında kendi hukukuna tabidir. Kendi mahkemelerinde yargılanır, ancak cezaların infazını devlet yapar. **Zühri**'ye göre "gayrimüslimlerin muamelat ve miras hukukunda kendi din adamlarına gönderilmeleri sünnettir". Buna rağmen gayrimüslimler, şu veya bu sebepten Müslümanlara kendi aralarında baş gösteren ihtilaflı davalara bakmalarını talep edecek olurlarsa, Müslümanlar bu konuda muhayyerdirler. İsterlerse davalara bakar, isterlerse reddedebilirler. Nitekim iki Yahudi kabilesi arasındaki ihtilaf konusu kendisine geldiğinde yüce Allah Hz. Peygamber (s.a.v)'i serbest bırakmıştır. Ancak eğer davaya bakacaksa ayet adaletle hükmetmesini emretmiştir. Çünkü kimin davasına bakarsa baksın, ona adaletle hükmetmesi emredilmiştir. (42/Şura, 15).

Hz. Peygamber (s.a.v) davaya bakma yolunu seçmiştir. O günün şartları

açısından bakıldığında bu, hem her kim ve ne olursa olsun, adaletin tesis edilmesini sağlamak, hem peygamber ve kitaba dayalı hüküm ve kararların sadece adaleti gözettiğini onlara öğretmek için zaruridir. Eğer bir toplumda –o toplumsal düzenin Şeriat esasları üzerine kurulduğu iddia ediliyorsa da– adalet yoksa sömürü, yalan, gelir farkı uçurumlarla ifade ediliyorsa, yoksulluk, siyasi baskı, tahakküm varsa, ifade özgürlüğü kısıtlanıyorsa, o toplumda peygamber ve kitabın etkisi yok demektir.

Hayır, Peygamber öyle yapmayacaktır, zor da olsa ona dava geldiği zaman her hak sahibine hakkını verecek, adaletle hükmedecektir. Müslümanlar da peygamberlerinin sünnet ve siretini titizlikle takip edeceklerdir. Çünkü Allah adaletle hüküm verenleri sever.

"Allah'ın hükmünün bulunduğu Tevrat yanlarında olduğu hâlde, seni nasıl hakem kılıyorlar ve sonra bunun peşinden yüz çeviriyorlar? İşte onlar, inanmış değildir." Kitap ehlinin dinleriyle olan ilişkileri, onların bir tür Tanrı'yla olan hesabi ilişkilerini açığa vurur. Dinleri taammüden işlenen cinayetlerde kısası, zina olaylarında recmi emretmiş, kanunların herkese eşit uygulanmasını istemiştir ama onlar bir yolunu bulup güçlülerini ve zenginlerini, mütegallibe zümrelerini bu hükümlerden muaf tutma yoluna sapmış, sonunda bu hükümlerin tamamen kadük kalmasına veya unutulup gitmesine, fiilen neshedilmelerine sebep olmuşlardır.

"Tevrat'ta Allah'ın hükümleri var". Pekiyi söz konusu hükümler bizi ne kadar bağlar? Bir grup **Hanefi** âlime göre, neshedilmedikleri sürece önceki ümmetlerin şeriat kuralları bizi de bağlar. Genel olarak önceki şeriatların da referans alınacağı yolunda yaygın ve kabul varsa da (Şer'u men kablena). Muhammed **Hamidullah**, "Hz. Peygamber (s.a.v) Kur'an'da doğrudan bir vahiy bulunmayınca Kitap ehlinin, özellikle Yahudilerin uygulamalarına uyardı" demektedir. 4/Nisa, 26. ayette "Allah size bilmediklerinizi açıklamak ve sizi öncekilerin yollarına (sünen) ulaştırmak ister" ayeti buna delil olarak gösterilebilir (Ayrıca bkz. 6/En'am, 90). Bu doğru olmakla beraber, yine de dikkatli davranmakta fayda var. Çünkü

a) Bizden önceki şeriatler, ahkâm itibariyle dönemseldir;

b) Yahudi şeriatı, İsrailoğullarına mahsus olmak üzere ağırlaştırılmış hükümler mecmuasıdır (6/En'am, 146);

c) Bir kısmı neshedilmiştir. Biz hangi hükümlerin yürürlükten kaldırıldığını ancak Kur'an ve Sünnet'in hükümlerini esas alarak bilebiliriz. Mesela Kitab-ı Mukaddes'in zina ile ilgili hükmü (Tesniye, 22: 28-29) Kur'an (24/Nur, 2) tarafından değiştirilmiştir.

Evet, Tevrat'ta Allah'ın hükümleri olduğu halde, onlar başka hükümlere itibar ettiler. Hz. Musa'ya gelen bir vahiy olarak Tevrat içinde bir hidayet ve nur olarak indirilmiştir. Böyle iken, onlar Tevrat'ı bırakıp başka hüküm kaynağı arıyorlarsa, niyetleri adalet ve hakkaniyet değil, adalet ve hakkaniyetten kaçmaktır. Bu böyledir, çünkü hakikatte onlar Tevrat'a inanıyor değildirler. Oysa **"Teslim olmuş peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi. Bilgin-yöneticiler** (Rabbaniyun) **ve yüksek bilginler de** (Ahbar), **Allah'ın kitabını korumakla görevli kılındıklarından ve onun üzerine şahitler olduklarından** (onunla hükmederlerdi.)" Rablerine teslim olup zahidane hayat yaşayan, ilahi hükümleri ve dini bilgileri her hangi bir çıkar gözetmeksizin öğreten din adamlarına "Rabbaniyun", dini ilimler ve ağırlık olarak hukukla uğraşan müçtehitlere "Ahbar" denir. Bunlar peygamberlerin mirasını devam ettiren Yahudi din bilginleri ve önderleridir. (3/Âl-i İmran, 79, 146; 9/Tevbe, 31-34).

Bu gösteriyor ki, Tevrat büsbütün yasama ve yargıdan kalkmış, hükümleri yürürlükten kaldırılmış değildir. Allah'a teslim olan samimi Yahudiler, adalet talebinde bulunduklarında peygamberler -ki Hz. Musa'dan sonra çok sayıda peygamber gelip İsrailoğullarının ıslah etmeye çalışmıştır- onlara Allah'ın hükümleriyle hükmederlerdi. Rabbaniyun ve ahbar da Allah'ın kitabını korumakla görevli idiler ve elbette görevlerini hakkıyla yerine getirenler vardı. Onlar bunun üzerinde şahit kimselerdi. Kur'an'da övgüyle kendilerinden bahsedilen bu kategorideki kimseler, Allah'ın hükümlerine ihlasla teslim olmuş kimselerdir.

Bunlar aynı zamanda "Allah'ın kitabını korumakla görevli" kimselerdir. "Kitabın hıfzı" Yahudilikte Tevrat'ın hıfzedilmesini sağlamıştır. Kitabı ezberleyenler onun unutulup kaybolmasının önüne geçerler. Bu yüzden sıklıkla ve bir tür bedensel ritüeller eşliğinde Tevrat okunur. Fakat aslolan hükümlerinin uygulanması yani hayatın pratiğinde hükümleriyle yaşıyor olmasıdır. Bazen insanlar kitabı hıfzeder, baştan sona ezbere bilirler ama hayatı ona göre düzenlemezler. Bu, hafızlık geleneği olan Müslümanlar açısından da önemli bir noktadır.

"Peygamberin varisi bilginler" kitabı koruyacaklar, hayatın pratiğinde canlı tutacaklar ve sahiden doğru anlaşılıp anlaşılmadığını, adaleti ve hakkaniyeti sağlamak üzere tatbik edilip edilmediğini şahitlik yaparak kontrol edecekler. Bir şeyin şahidi olmak, onu doğru bir biçimde müşahede etmek, gözlemek, hakkında karar ve hüküm vermek demektir. Bir yanlışlık, bir sapma, bir bozulma ve yozlaşma varsa, bilgine düşen görev gerekli uyarılarda bulunması ve gücü yetiyorsa fiili müdahalede bulunmasıdır. Ulema, kitabın yanlış ve batıl tevillerle anlam kaybına uğramasının, hükümlerinin mütegallibe güçlerin arzusu istikametinde uygulanmasının önüne geçmekle yüküm-

lüdür. Hükümler eğilip bükülmeyecek, zorba yönetici de olsa hak ve doğruluk söylenecektir.

Ayetin Müslümanlara bakan yüzü de vardır. Nasıl Yahudiler kitaplarında yer alan hükümlere göre yaşamaya, yargılanmaya davet ediliyorsa ve hükümleri koruma görevi birinci derecede âlimlere verilmişse, Müslümanlar da Kur'an ve Sünnet'in hükümlerini bir kenara bırakıp başka kaynaklardan devşirdikleri hüküm ve kanunlara göre hayatlarını düzenleyemezler. Bilinç sahibi âlimleri de İslami hükümlerin hak ve hakkaniyeti, adaleti ve barışı tesis edecek şekilde uygulanmaları konularında sorumluluk üstleneceklerdir. Aksi halde bu durumda olmayan Yahudilere yöneltilen eleştiri ve yergilerin tümü Müslümanlara da yöneltilir; onlar da kitaplarına sırtını çeviren Yahudilerin durumuna düşerler.

Tevrat'ta "hidayet" vardır, çünkü hükümler, kurallar ve yükümlülükler tek tek açıklanıp sıralanmaktadır. "Nur" vardır, çünkü Tevrat özü itibariyle aynı zamanda Allah'ın birliği inancı Tevhid'i, Nübüvveti ve meadı-ahirette karşılaşılacak durumları anlatıyor. **"Yahudiler için"** ifadesi, şeriatın Yahudilere mahsus olduğunu ima etmektedir. Bu, şeriatın İsrailoğulları için ağırlaştırıldığı ve başkalarının bununla yükümlü tutulmadığı anlamına gelir (6/En'am, 146). Nitekim bugün de biri Yahudi olmaya karar verdiğinde, hahamlar ona iyice düşünüp taşınması gerektiğini söylerler, hatta vazgeçirmeye çalışırlar. Buna rağmen kararından vazgeçmeyecek olursa, onu Yahudi şeriatından çok "Nuh'un yedi kanunu"yla yükümlü tutmakla yetinirler. Muhtemelen, ayetin "Ellerinde kitap olduğu halde neden seni hâkim tayin ediyorlar?" şeklinde sormasının sebebi, Yahudi şeriatının onlara özgü ağır kurallar mecmuası olması, başka hukuk sistemlerine yönelmelerinin bundan kaçış anlamına gelmesi dolayısıyladır. Nitekim iktidar seçkinlerine Tevrat'ın hükümlerini uygulamaktan kaçınanların Efendimiz'e gelmelerinin sebebi daha hafif ceza arama istekleridir. İsrailoğulları isyan ettikçe onlara ceza olmak üzere şeriat ağırlaştırılmış, şeriat ağırlaştırıldıkça onlar da isyanlarını arttırıp sürdürme yolunu tutmuşlardır. Sonunda kendi şeriatlarını tahrife uğratmışlardır. Davaları Hz. Peygamber'e götürürlerken, gayeleri adaletin tesisi değil, arzu ve çıkarlarına göre kararların çıkmasını sağlamaktı.

Fakat öyle yapmamak lazım gelir. Hz. Peygamber adil olmalı, hakkı sahiplerine devretmelidir. İster davalarına bakmayı reddetsin ister hoşlarına gitmeyecek bir hüküm versin, ona herhangi bir zarar veremezler. Adaletin tesisi için her şeyi göze almak gerekir. Nihayetinde kendisinden korkulacak yegâne varlık Allah'tır. Allah'tan korkan hâkimler ve yöneticiler dünyevi çıkarlar adına

adaletten şaşmazlar, zulmetmezler. Adaleti Allah'ın indirdiği hükümler tesis eder, kim bilerek ve kalbiyle ilahi hükümleri reddediyorsa, başka bir deyişle münzel şeriatın sabit hükümlerine karşı çıkıyorsa o inkâra sapmış bir kâfirdir.

Bu ayette Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenlerin "kâfir", 45. ayette "zalim", 47. ayette "fasıklar" oldukları buyrulur. İkrime, "Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse ifadesi hem kalbi, hem diliyle inkâr edenleri kasteder. Bunlar kâfirlerdir" der. Kalbiyle Allah'ın indirdiklerinin doğruluğuna ve hak oluşuna inandığı halde, şu veya bu sebepten bu hükümlerle hükmetmeyenler zalim veya fasık olur. Burada zulüm ve fisk (yoldan çıkış), Allah'ın indirdikleriyle hükmetmemenin sonucudur. Çünkü adalet ve hakkaniyet ancak ilahi hükümlerle sağlanır, ilahi hükümlerle hükmediliyorsa, ortaya çıkan sonuç ya zulüm veya yoldan çıkış/fisk'tır. Bu ayetlerin (5/44, 45, 47) Kitap ehli için olduğunu söyleyenlere Hz. Huzeyfe çarpıcı bir cevap vermiştir: "İsrailoğulları sizin için ne iyi kardeştirler! Acı olan her şey onlara, tatlı olan size. Allah'a and olsun ki, siz de adım adım onların yolundan gidecek ve onların gördüğünü göreceksiniz." Tevbe sûresinde "altın ve gümüş biriktirenler"e yapılan tehdit (9/Tevbe, 34) nasıl sadece Kitap ehli için söz konusu değilse, ilahi hükümleri referans almayıp da toplum ve hukuk düzeni kurup yürütenlerin niyet ve eylemlerine göre "kâfir, zalim ve fasık" olması hali sadece kitaplarıyla amel etmeyen Yahudi ve Hıristiyanlara hasredilemez. Bu ağır hüküm aynı tutum ve pozisyonda olan Müslümanlar için de söz konusudur.

44. ayetten ilginç hükümler çıkaranlar da olmuştur. Mesela Hindistan'da ilk defa sünnet ve hadisi tamamen reddeden bir fırka türedi. Bunlar **Kadiyanilik** adı verilen bir fırkanın öncüsü sayılan **Seyyid Ahmed Han**'ın (1870-1914) düşüncelerinden etkilenmişlerdi. Kendilerine "Ehl-i Kur'an" adını veren bu fırka mensupları sadece Kur'an'la yetinme fikrini savunuyor, sünnetin dinde hüccet olamayacağını öne sürüyorlardı. Ebu Davud'un şarihi **Azimabadi**'nin (1857) verdiği bilgilere göre bu fırka, sünnetle amel edenlerin, "Her kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse kâfirlerin ta kendileridir" ayetinin hükmüne gireceklerini söylüyorlardı. Şüphesiz bu iddianın sağlam bir temeli yoktur, zira Allah'ın Elçisi, Allah'ın Kur'an'dan belirtilen hükümlerine aykırı bir kural vaz'edemez.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ
وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ
كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

45. **Biz onda, onların üzerine yazdık: Can'a can, göze göz buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve** (bütün) **yaralara** (karşılık da) **kısas vardır. Ama kim bunu sadaka olarak bağışlarsa o kendisi için bir kefarettir. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, zalim olanlardır.**

Bakara sûresi, 178-179. ayetlerde kısas konusu ele alınmıştı. Bu ayette kısasın daha önce Yahudi şeriatında emredildiği belirtilmektedir. Hakikaten Tevrat'ta kısasla ilgili açık hükümler vardır (Bkz. Çıkış, 2: 2-25; 21: 14; Levililer, 24: 17; I.Samuel, 15: 33). Kendi bağlamında ele alındığında, daha hafif bir ceza arama düşüncesiyle ağır cezalık bir davayı Hz. Peygamber'e getiren Yahudilerin, kendi kitaplarına bakacak olurlarsa, orada bu konuyla ilgili hükümleri görecekleri hatırlatılmaktadır. Onlara "cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılık kısas hükmü yazılmıştır." Bunu kendileri de bilmektedirler. Buna rağmen, katili kurtarmak veya cezasını hafifletmek amacıyla başka yollar aramaya kalkışmaları, samimiyetsizliklerinin ve kanundan kaçma teşebbüslerinin ifadesidir.

Tabii ki, Yahudiler için söz konusu olan kısas hükmü Müslümanlar için de geçerlidir. Haksız yere biri öldüren kimse öldürülmelidir. Hüküm hayatın, can emniyetinin, yaşama hakkının korunması için konulmuştur amaç intikam almak değil, can emniyetinin korunmasıdır.

Eğer maksat intikam veya salt cezalandırma olsaydı, maktulün varislerine veya yaralananlara affetme yetkisi verilmezdi: **"Kim bunu sadaka olarak bağışlarsa o kendisi için bir kefarettir."** Yani, af öldürülen veya yaralanıp zarara uğrayanın günahlarına karşılık bir kefarettir. Matta İncil'inde "kısas yanında affetme seçeneği de getirilmiştir" (5: 38-39).

Sûrenin 32. ayeti "bir kişiyi öldürenin bütün insanları öldürmüş gibi" sayılacağını belirtiyordu. Bu böyledir, çünkü kanuni bir sebep olmaksınız haksız yere öldürülen kimse hangi hata ve suçu işlemiş olursa olsun, öldürülüyorsa Ademoğlu olması hasebiyle Ademoğulları yani bütün insanlar öldürülmüş gibi olur. Bu ayet "**Can'a can, göze göz buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve** (bütün) **yaralara** (karşılık da) **kısas vardır**" hükmünü getirmektedir. "Can" hariç diğerleri bedenin bütünlüğünü bozan organlardır, şu halde kısas hükmünün mantığında canın içinde barındığı beden bir bütün olarak ele alınmıştır, kim ki kasıtlı olarak bedenin bütünlüğünü bozacak saldırıda bulunursa, karşılığı olan bir cezaya maruz kalır. Bu söz konusu maksatlı saldırıları kökten önlemenin yoludur. Zira bir kere biri bir başkasının beden bütünlüğünü bozar –mesela gözünü çıkarır, kulağını keser– veya canını alırsa, buna cesaret edip

de tam karşılığı ceza almayacak olursa, başkalarının da beden bütünlüğünü bozmak veya canlarını almak artık onun için kolay bir fiil olur. Önlemi alınmadığı takdirde bu fiilin varacağı yer seri katilliktir.

Her ne kadar mağdur öldürülmüş veya yaralanmışsa da, varisleri veya kendisi kısas hakkından vazgeçtiğinde günahlarına karşı kefaret ödemiş olur, ahirete tertemiz gider: "Kim bedeninden bir şeyi tasadduk ederse (kendisini yaralayanı bağışlarsa) bağışladığı şeyin değeri kadar günahı affedilir" (Müsned, V, 316, 330). Bakara, 178. ayette kısasın farz kılındığı anlatıldıktan sonra, maktulün varislerine veya yaralanan mağdura, diyet ve af seçeneği de verilmektedir. Varisler veya mağdur, dilerlerse diyet talep edebilir veya suçluyu affedebilirler. Burada gözetilmesi gereken husus varislerin ve mağdurun buna karar vermeleri, yoksa devletin kendisi karar vermeye veya sanki kendisi mağdur olmuş gibi katilleri affetmeye kalkışmamasıdır.

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ ۖ
وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ ۙ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ
وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ
فِيهِ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

46. Onların (peygamberleri) **ardından yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik ve ona içinde hidayet ve nur bulunan, önündeki Tevrat'ı doğrulayan ve muttakiler için yol gösterici ve öğüt olan İncil'i verdik.**

47. İncil sahipleri Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetmesinler. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, fasık olanlardır.

44. ayette Tevrat için sayılan vasıflar İncil için de geçerlidir: İncil, içinde "hidayet ve nur" olan kitaptır. Hz. İsa'ya indirilmiştir ve kendisinden önce Hz. Musa'ya indirilen Tevrat'ı doğrulamaktadır. Bu demektir ki Tevrat ve İncil, aynı kaynaktan fışkırmışlardır, Kur'an da öyle.

Hz. Musa ile Hz. İsa arasında başka peygamberler de gelmiştir. Ancak tebliğ ettikleri şeyler aynıdır, "peş peşe gelmişler" gibi zikredilmesi her ikisinin Ululu'l azm peygamber olmasıyla ilgili görünmektedir. Yoksa mesela arada Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve başka peygamberler de vardır, ancak bunlar Ululu'l azm sıfatına sahip değildirler. En doğrusunu Allah bilir.

Hz. İsa, tarihteki Nübüvvet geleneğini takip ederek, kendisinden önceki peygamberlerin izini, yolunu takip ederek gönderilmiştir. Ne ilk defa kendinden peygamberlik iddiasında bulunmuştur ne diğerlerinden farklı tebliğlerde bulunmuştur. Bazı müfessirler, Hz. İsa'nın iman esaslarında Hz. Musa'nın tebliğini devam ettirip farklı bir şeriate sahip olduğunu düşünmektedirler. Bu ikna edici görünmüyor. Çünkü kendisi "Ben şeriatı yıkmaya değil, itmam etmeye geldim" demiştir. (Matta, 5: 17-18,) Burada söz konusu olan "Şeriat" Hz. Musa'nın tebliğ ettiği hükümler mecmuasıdır. Yahudi din bilginleriyle olan ihtilafının temelinde de onların şeriatı yozlaştırdıkları, önemli bir kısmını kendi inisiyatifleriyle yürürlükten kaldırdıkları ve ortada olan hükümleri de iktidar seçkinleri, hâkim sınıflar, zenginler ve ahlaksızlar lehine yorumladıkları konusuydu. Bu durumda "lima beyne yedeyhimine'ttevrati"deki "min" harfi cerrini beyaniyye olarak anlamak doğru olur. Onun görevi Hz. Musa'nın şeriatını açıklamak ve tekrar ayakları üzerine oturtmaktı.

İsrailoğulları, Hz. İsa'ya zorluk çıkardılar, öldürmek istediler, çünkü Allah'ın hükümlerini değiştirmek suretiyle Allah'ın iradesine teslim olmayı reddediyorlardı. Bu durumda "İncil ehli"ne düşen görev, onların yapmadığını yapmak, "Allah'ın indirdikleriyle hükmetmek" olmalıdır. Ellerinde İncil vardır. Daha geniş açıdan bakıldığında İncil:

a) Kur'an gibi takva sahiplerini hidayete yöneltiyor;

b) Kur'an gibi takva sahipleri için öğüt veriyor;

c) Kur'an gibi kendinden önceki ilahi kitapları doğruluyor;

d) Kur'an ve Tevrat gibi içinde hidayet ve nur barındırıyor.

İncil, Tevrat'ın asli hükümlerine yönlendiriyor; Kur'an da ilahi vahiylerin özüne ve ruhuna. Kur'an son vahiy olduğu için doğru şeyleri söyleyip son noktayı koyuyor. Bu durumda Yahudiler, Tevrat'ın, Hıristiyanlar (İncil ehli) İncil'in, Müslümanlar da Kur'an'ın asli ve değişmez hükümlerine ittiba edecek olurlarsa, temelde vahiylerde, Allah'ın değişmez hükümlerinde birleşecekler, aralarında yakınlaşma doğacak, bu insanlığın barış ve huzuruna, yeryüzünde adalete ve hakkaniyete dayalı bir düzenin kurulması çabasına hizmet edecek. Mesele, asılların doğru tespit edilmesidir. Tevrat ve İncil, tarih içinde bir takım değişikliklere maruz kaldıkları için, Kur'an'a aykırı olan inançlar ve hükümler, hakikatte Tevrat'a ve İncil'e de aykırıdır. Çünkü Allah'ın tarihte vahyedilen sözlerinde esaslara (Usulu'd-din'e) ilişkin çelişkiler ve tutarsızlıklar olamaz. İman esasları (amentü) ve Zaruriyat-ı diniyye konularında vahyedilen kitaplarda farklılıklar olmaz. Farklılık, şeriatların füruunda olur.

Yahudilere göre kendilerini düzeltme şansı olan İncil sahipleri, şayet İncil'in

amir hükümlerine göre hayatlarını kurmayacak, onunla kendi aralarındaki ihtilaflara bakmayacak olurlarsa, yoldan çıkmış (fasıklar) olacaklardır. (2/Bakara, 97).

وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا اٰتيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

48. Sana da (Ey Muhammed) **önündeki kitap**(lar)**ı doğrulayıcı ve ona 'bir şahit-gözetleyici' olarak Kitab'ı** (Kur'ân'ı) **indirdik. Öyleyse aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen haktan sapıp onların heva** (istek ve tutku)**larına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol-yöntem kıldık. Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet kılardı; ancak** (bu) **verdikleriyle sizi denemesi içindir. Artık hayırlarda yarışınız. Tümünüzün dönüşü Allah'adır. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.**

49. Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve onların hevalarına uyma. Allah'ın sana indirdiklerinin bir kısmından seni şaşırtmamaları için diye onlardan sakın. Şayet yüz çevirirlerse, bil ki, Allah bir kısım günahları nedeniyle onlara bir musibeti tattırmak istemektedir. Şüphesiz, insanların çoğu fasıklardır.

50. Onlar hâlâ cahiliye hükmünü mü arıyorlar? Kesin bilgiyle inanan bir topluluk için hükmü, Allah'tan daha güzel olan kimdir?

Burada söz konusu olan vahiy kitapları, özel olarak Tevrat ve İncil'dir. Ne var ki son Peygamber bu kitaplardan ancak özü vahiy olan ve ilâhi niteliği bozulmamış olan hüküm ve unsurları doğrular. Bunu tespit etmenin ölçüsü ise "müheymin" yani şahit ve gözetleyici olan Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân'la çelişen her bilgi "muharref"tir. Dolayısıyla "kitapları olanı" cümlesinden anlamamız

gereken söz konusu Tevrat ve İncil'den vahiy olarak arta kalandır. Kur'an, hem kendisinden önceki kitapların esaslarını ortaya çıkarır hem yaşamalarını, tarihte süreklilik kazanmalarını sağlar. Kur'an'ın, kendisinden önceki kitaplar gibi tahrifata uğrayacağı düşünülemez, zira yüce Allah onu korumaya aldığını belirtmektedir (15/Hicr, 9).

Kur'an, mademki kendisinden önceki kitapları doğrulayan ve nelerin sahih vahiy nelerin tahrifata uğramış unsurlar, ilave ve yanlış teviller olduğunun yegâne ölçüsüdür (müheymin), bu durumda peygambere düşen onunla hüküm vermesidir. Hz. Peygamber, kendisine gelen ihtilafları Kur'an'a bakarak sonuca bağlayacak, haklıyı haksızdan ayıracak, zayıf ve yoksulları koruyacak; hayatın içinde süreceği ana çerçeveyi Kur'an'ın esaslarına göre tanzim edecektir. Aksini yapacak olursa, onların heva ve hevesine uymuş, doğru yoldan sapmış olacaktır. Heva ve heves ise, doğru bilgi, hak ve hakikat adına herhangi bir değer taşımaz, aksine gücü yetenin hükmünü icra ettiği haksızlıkların ve haksızların, keyfiliğin düzenidir.

Dinin esasları açısından farklı formlara bürünmüş olsa da ilahi menşe'li dinler birdir (Usulu'-din değişmez) yani tek bir din vardır, o da ed-Din olan İslamiyet'tir. Özü ve esasları itibariyle bütün peygamberler İslam dininde ifadesini bulan ortak mesajı tebliğ etmişlerdir. Ancak zamanın şartlarına, tebliğin kendilerine yapılan toplumların özel durumlarına göre şeriatler farklılaşabilir. Ancak bu yukarıda belirttiğimiz üzere bu ed-Din'in esasları ve usulüyle ilgili değil, füruu ile ilgili farklılaşmalardır.

Yüce Allah bir hikmete mebni olmak üzere her ümmete, insan topluluğuna mahsus bir şeriat kılmıştır. "Şir'a" kesilen hayvanın derisinin soyulması veya bir şeyin içine girilmesi, işe başlanması anlamına gelir. Şeriat, suya götüren patika yol demektir. Su, insanların dünyadaki hayat kaynakları ise, buna giden yolların farklı olması doğaldır.

Ed-Din'in gündelik hayatın tanzimiyle ilgili hükümlerin, muamelat ve ukubatla ilgili kuralların toplamına şeriat denir. İnanç bir dinin nazari boyutu ise, şeriat ameli/pratik boyutudur. "Minhac" açık ve geniş yol anlamında kullanılır. Kavramsal olarak yol, yöntemi ifade eder. Şeriatla yakın bir anlama sahiptir. Dinin ortak, şeriatlerin farklı, hükümlerin tatbikinde izlenen yöntem ve yolların çoğullaşması minhacı belirginleştirir. Şeriatler ve yöntemler yani şeriatın hükümleri uygulanırken ortaya çıkan tarzlar farklı olduğuna göre, bir topluluğun, dini bir gurubun diğer dinin şeriatına göre yaşaması gerekmez. Her topluluk kendi dinin asli hükümlerine uyar, hayatını bu tarz üzere kurar. Bu ed-Din içinde farklı yaşama tarzlarının bir arada yaşamasına, dini hayatın

çoğullaşmasına imkân verir. Şöyle de denmiştir: Şir'a/Şeriat kaynak veya kaynağa götüren yol, "minhac" ise onu uygulama usulü, yöntemidir. **İbn-i Abbas** ise Şir'a'yı Kur'an Kerim, minhacı Sünnet olarak görmüştür.

Allah dileseydi, bütün beşeriyete tek bir şeriatı emrederdi. Fakat varlığın kendisinde zengin bir çeşitlilik olduğu gibi, beşeriyetin hayatında ve tarihinde de zengin bir çeşitlilik söz konusudur. Bunu tek bir kanunlar mecmuası içine sıkıştırarak ortadan kaldırmamak lazım. Bu açıdan bakıldığında, İslam dininin totalitarizme sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Ali'nin "Yahudilerin Tevrat'a, Hıristiyanların İncil'e, Müslümanların Kur'an'a göre yaşadığı bir dünyanın güzelliği"nden söz ettiği nakledilmektedir. Modern zamanlarda İslam dünyasının ve genelde yeryüzü küresinin Batı'nın siyasi ve ideolojik etkisi altına girmesinden sonra, siyasi düşünce ve ideolojilerde totalitarist eğilimler ortaya çıkmış, tarihten gelen dini, mezhebi ve kültürel farklılıklar tek bir resmi ideoloji çerçevesinde yok edilmeye çalışılmıştır.

Şeriatların farklılığı tarihsel ve toplumsal durumların farklılığına denk düşer. Bir yörede tatbiki mümkün olan hükümler bazen başka yörelerde tatbiki mümkün olmaz. Hatta bir şeriat içinde farklı içtihatların ve mezheplerin çıkması biraz da bunun sonucudur; bu çeşitliliği ve farklılığı ayrılma ve kutuplaşma sebebi değil, dini zenginlik olarak anlamak lazım. Her insan topluluğu farklı biçimlerde sınava tabi tutulur, böylelikle Allah kimin kendi iradesine daha ihlaslı ve eksiksiz olarak teslim olduğunu test etmiş olur. Dileseydi bütün insanlığı tek bir ümmet, yekpare, monolitik, homojen yaratır, öyle kılar veya öyle olmasını emrederdi. Ancak böyle murat etmedi.

Elbette farklılıklar, dinler ve mezhepler arasında birtakım görüş ayrılıkları olacak, bazen ihtilaflar gelişip kutuplaşmalara yol açacaktır. Müslümanlara tavsiye edilen güzel yol, hayırlarda yarışmak. Hem kendi ümmetlerine hem insanlığa faydalı olacak şeylerde çalışmak, azim ve gayretlerinden bir şey kaybetmeden Allah'ın gösterdiği doğru yolda ilerlemek olmalıdır. Kimin haklı olup olmadığını bu dünyada herkesi tatmin edecek bir sonuca bağlamak neredeyse imkânsız olduğuna göre, işi Allah'a yani ahirette vereceği adil hükme bırakmak lazım.

Dini hayatın çoğulculuğu böylece tanımlandıktan sonra, Hz. Peygamber'e aralarında hak ve adaletle hükmetmesi emri verilmektedir. Yani kim haklı veya haksız ise, tarafların açık biçimde ayrışması gerekir. Kimseye iltimas geçilmemeli, kimse gücünden veya statüsünden dolayı kayrılmamalıdır. Onlar peygamberi yolundan saptırmak isteyeceklerdir, bu normaldir, çünkü tarihte hep böyle yapageldiler. Hatta rivayete göre aralarında anlaşıp peygambere

gitmiş ve "Eğer bizim lehimize hüküm verirsen, sana destek veririz" vaadinde bulunmuşlardır. Bu yolda türlü plan ve desiseler kurmuşlardır, neredeyse peygamberi fitneye düşüreceklerdi (16/İsra, 73). Bu ve başka ayetler Kur'an'ın ihtilaflara yol açan konuların ayırt edilmesi ve doğru bir çözüme kavuşturulması konusunda bir "üst referans" olarak görülmesi gerektiğini göstermektedir (bkz. 27/Neml, 76. ayetin açıklaması).

Yüksek ahlaki meziyetlere sahip olmayan insanlar genellikle hakkaniyet ve adaletten hoşlanmazlar. Hz. Peygamber'in doğruluktan sapmaksızın hak ve adaletle hükmetmesi onların hoşuna gitmemiştir. Bu yüzden Hz. Peygamber'den yüz çevirmişlerdir. Ancak bu, onların başına bir musibetin geleceğini haber veren trajik bir durumdur.

Hz. Peygamber'e emredilenler kıyamete kadar gelecek insan nesilleri için de söz konusudur. Kim olursa olsun adalet ve hakkaniyetten taviz verilemez, hükümler ve yasalar güçlülerin, servet ve statü sahiplerinin lehine olacak şekilde yorumlanamaz. Bir karar kanunun şekline uygun hale getirilebilir ama bu hukukun ruhuna uygun olduğu, adaleti tesis ettiği ve insanların vicdanını yatıştırdığı anlamına gelmez. Bu böyle olmakla beraber, yazık ki insanların çoğu haklarına razı olmuyor, yasaların ve yönetimin kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde işlemesini istiyorlar. Bu özellikleriyle insanların çoğu Allah'ın hükümlerine riayet etmedikleri için yoldan çıkmış sayılırlar.

"**Cahiliye**" İslam ile önceki dönemler ve hangi tarihi zamanda yaşıyor olurlarsa olsunlar, Müslümanlarla diğerleri arasındaki temel ayırım noktasıdır. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 154; 33/Ahzab, 33 ve 48/Fetih, 26). İslam öncesi dönemde hukuk adına geçerli olan kural, gücün hukukuydu. Zayıfların, yoksulların, ezilmişlerin ve mahrumların herhangi hakları yoktu. Bu haksız ve adaletsiz düzeni sürdürenler, bilgisiz/cahil kimseler değildi yani cahiliyede insanlar bilgisiz oldukları için bu isim verilmemişti. Hayır gelişmiş zekaları vardı, olağanüstü güzellikte şiirler yazarlardı. Ancak istek ve tutkuları onları hak ve adaletten uzaklaştırıyor, bencillikleri onların basiretlerini bağlıyordu. Şu halde genel tanımıyla cahiliye bilgiden yokluğu veya bilgi yoksunluğu değildir, belki doğru bilinç ve bilgelik yoksunluğudur. Ragıp el-İsfehânî'nin belirttiği üzere, "yapılması gerekin tersini yapmak" cahiliyedir. Bu her zaman olabilecek beşeri bir sapma halidir. Bu açıdan Hz. Peygamber'in bir hadisinde açıklıkla bizi uyardığı üzere (Buhari, Cenâiz, 39-40; Menakıp, 8) cahiliye tarihsel bir kategori değil, evrensel bir beşeri durum ve tutumdur.

Yüce Allah Kur'an'ı aydınlatıcı bir nur olarak indirdi, kalplerini aydınlattı, iman nuruyla hak ile batılı, doğru ile yanlışı, güzel ile çirkini, iyi ile kötüyü bir-

birinden ayırt edebilir bilince sahip oldular. Durum böyle iken, tekrar cahiliye dönemine geri dönmeyi düşünmek büyük ahlaki düşüş olur ancak. Cahiliye, Allah'ın hükümlerine değil, bile bile çıkar ilişkilerine, güç dengelerine ve nefsin aşağılık arzularına göre kurulan sosyal, ekonomik ve politik düzen ya da kişisel tutum ve uygulama demektir. Müslümanlar cahiliyeye dönmeyecekler, çünkü hak ve adaletin, felah ve kurtuluşun kesin bilgisine sahip olmuşlardır, bunun da en güzel yol olduğunun tamamen farkındadırlar.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى اَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشٰى اَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلٰى مَا اَسَرُّوا فِي اَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا اَهٰؤُلَاءِ الَّذِينَ اَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾

51. Ey imân edenler, Yahudi ve Hıristiyanları dostlar (veliler) **edinmeyin; onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden onları kim dost edinirse, kuşkusuz onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna hidayet vermez.**

52. İşte kalplerinde hastalık olanları: "Zamanın, felâketleriyle aleyhimize dönüp bize çarpmasından korkuyoruz" diyerek aralarında çabalar yürüttüklerini görürsün. Umulur ki Allah, bir fetih veya katından bir emir getirecek de, onlar, nefislerinde gizli tuttuklarından dolayı pişman olacaklardır.

53. İmân edenler: "Olanca yeminleriyle elbette sizlerle birlik olduklarına ilişkin Allah'a yemin edenler bunlar mıdır? Onların bütün yapıp-ettikleri boşa çıkmıştır, böylece hüsrana uğrayanlar olmuşlardır" derler.

Bu ayetler her ne kadar mücerret manada farklı din müntesipleri arasındaki ilişkileri düzenler gibi görünüyorsa da, devletlerarası ilişkiler, toplumsal işbirliği ve ittifaklar konusunda da düzenleyici hükümler içermektedirler. Kur'an bakış açısından, insani ve toplumsal ilişkilerde "din faktörü" önemlidir, yerine göre belirleyici rol oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında her din

grubu kendi içinde koruyucu duygu ve mekanizmalara sahiptir, kendi içinde bir dayanışma ruhu taşımaktadır. Bu durumda 51. ayette geçen "veli-velayet" kavramını iki düzeyde ele almak gerekir: Biri kelimenin türediği kökün de ima ettiği üzere, üçüncü bir şahsın veya bir şeyin aralarına giremeyecek kadar iki şeyin birbiri içine girmiş olması manasında vela (dostluk, duygusal yakınlık ve sevgi bağları); diğeri karşılıklı çıkar ve işbirliğine dayalı ittifak ve anlaşmalarla kurulan dostluklar, ittifak ve anlaşmalar dolayısıyla tarafların birbirine gösterdiği sadakat ve dostluklardır. Ayetin "onlara veli olmayın" değil de "onları veli edinmeyin" şeklinde gelmiş olması, bu iki velayet arasındaki farka işaret etmektedir.

Ayetlerin indiği tarihsel ortamı göz önüne aldığımızda, Kur'an'ın birinci tür velayeti yasakladığını, ikinci anlamdaki velayete izin verdiğini söylemek mümkün. Nitekim Mümtehine, 8-9. ayetleri de bunu açıklıkla teyit etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) hem Medine'de Yahudilerle, hem Hudeybiye ve Taif'te müşriklerle hem de Necran Hıristiyanlarıyla çeşitli barış anlaşmaları imzalamıştır.

Buna göre gayrimüslimlerle olan ilişkiler onların tutum ve tavır alışlarına göre iki kısma ayrılır: "Muharipler ve muahidler." Muharipler, Müslümanların din ve vicdan özgürlüklerini tanımayan, hayat haklarına, yurtlarına tecavüz eden veya savaş halinde bulundukları düşmanlarıyla açık veya gizli ittifak ve işbirliği içinde olanlardır. Muahidler ise, aksine Müslümanların din ve vicdan özgürlüklerine saygılı olan, Müslümanların hayat haklarına saldırı içinde olmayan, Müslümanları yurtlarından sürme gibi düşünceler taşımayan ve düşmanlarıyla herhangi bir ittifak içine girmeyen gayrimüslimlerdir ki, bunlarla çeşitli seviyelerde anlaşma ve ittifaklar kurmak caiz olduğu gibi, onlarla karşılıklı iyi ilişkiler içinde olmak, karşılıklı çıkara dayalı işlerde ortaklaşa çalışmak da mümkündür.

Dikkatten kaçmaması gereken nokta şu ki, Yahudi ve Hıristiyan türetilmiş (müştak) kelimelerdir. Bu bize, Yahudi ve Hıristiyanları, onları "Yahudi ve Hıristiyan" olmaya götüren sıfatlar dolayısıyla veli edinilmemesi gerektiği fikrini ilham etmektedir. İyilik, ahlak ve adalet üzere süren ilişkilerde Yahudi ve Hıristiyanlarla velayet kurulabilir. Nitekim eşi Hıristiyan olan bir Müslüman erkek, karısını sever ama bu teslis inancını sevmesini gerektirmez. Yine ticari ortağı Hıristiyan veya Yahudi olan bir Müslüman, ortağının hak ve hukukuna, aralarındaki ticari akde riayet eder, etmek zorundadır. Komşu olan Yahudi ve Hıristiyan'a gerekli ihtiram gösterilir fakat bu dininin inanç esaslarına sevgi gösterildiği anlamına gelmez (bkz. 3/Âl-i İmran, 28). Yasaklanan velayet, Kitap ehlinin kendi dinlerini esas alıp Müslümanları yönetmeye kalkışması,

Müslümanların da bu yönetime boyun eğmesidir. Çünkü bu tür velayetin sonu Müslümanların dinlerinden çıkmasına sebebiyet verebilir.

Objektif ve sosyo-politik konularda sonuna kadar gayrimüslimlere güvenilmeyeceğine ilişkin fikrin temeli, onların kendi aralarında kurdukları ittifak ve yakınlığın her şeyin üstünde ve önünde bir karakter taşımasıdır. Kendi aralarındaki sıkı velayet/dayanışma ilişkisini Yahudilerin kendi aralarında Hıristiyanların kendi aralarında anlamak mümkün olduğu gibi, iki din müntesibi arasında ittifak ve dayanışma şeklinde de anlamak mümkün. Yakın tarihte yaşanan tecrübe ikinci dostluk ilişkisinin somut bir biçimde ortaya çıktığını bize göstermiş bulunmaktadır.

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra, Yahudilerin de içinde yer aldığı kapsamlı bir sözleşme imzalandı. Adına "**Medine Vesikası**" denen bu sözleşmenin 2. maddesine göre "Bu sözleşmeye taraf olanlar diğer insanlardan ayrı ümmet" sayılacaklardı. Burada geçen "ümmet" din birliğini değil, "siyasi birliği" ifade ediyordu. Sözleşme son derece adilane maddelerle dini ve etnik gruplar arasında barışçı ilişkileri düzenliyor, belki tarihte ilk örnek olacak şekilde karşılıklı mutabakata dayalı bir "anayasa metni" olmaya aday oluyordu. Ancak Yahudiler, sahip oldukları bunca avantaja rağmen sözleşmeye aykırı olarak Mekkeli müşriklerle ittifaklar kurma yolunu aradılar, Kureyş güçlerini Medine üzerine yürümeleri için kışkırtmayı istediler, Hz. Peygamber'e karşı suikast planları kurdular, Müslümanların içinde faaliyet gösteren münafıklarla ahlak dışı komplolar kurmaya çalıştılar.

Ayetin indiği tarihsel ortamda yani Medine'de ağırlıklı gayrimüslim Yahudilerdi. Hıristiyan sayısı ihmal edilecek kadar azdı. Buna rağmen ayet, her iki Kitap ehli din müntesibine karşı uyarıda bulunmaktadır. Bunun tamamen din farkından kaynaklanan bir sebebe dayandığını söylemek mümkündür. Çünkü normal şartlarda din müntesipleri kendi aralarında bir iç dayanışmaya sahiptirler, Hıristiyanlar da, Müslümanlara karşı politik ve askeri tutumlar aldıklarında bu tutum alışta dini faktör rol oynamaktadır. Ancak elbette bunun her zaman değişmez bir kural olarak işleyeceğini iddia etmek yanlış olur. Zaman zaman Hıristiyanlar kendi aralarında giriştikleri şiddetli savaşlarda, Müslümanlarla işbirliği içine girebilir, Müslümanlar ile Hıristiyan veya Yahudiler arasında birtakım adilane çıkar ilişkileri kurulabilir, ittifaklar kurulabilir. Şu var ki söz konusu ittifak ve işbirliği İslam'ın ve dünyada nerede yaşıyor olursa olsun, Müslümanların aleyhinde olamaz.

Durum bu merkezde olduğuna göre, arlarında birtakım anlaşmalar var diye, Yahudi ve Hıristiyanlarla sevgi bağına dayalı dostlar kurulması, onlara

her sır ve bilginin rezervsiz aktarılması mümkün değildir. Kim bile bile böyle bir pozisyon içine girecek olursa, demek ki niyeti Müslümanların çıkarlarını ve siyasi bağımsızlıklarını korumak değil, onların çıkar ve üstünlüklerini korumaktır. Bu da onu kendilerinden saymaya yeterli bir sebeptir. İbn-i Abbas "onlardandır" lafzının, "sanki onlar gibidir" şeklinde anlamak gerektiğini söylemiştir. Böyle yapan kimse veya kimseler hem kendilerine hem başkalarına yazık etmiş olurlar. Allah da bu tarz zulüm işleyenlere doğru yolu göstermez.

Nitekim selim duygu ve sağduyuya sahip Müslümanlar böyle bir tutum içine girmezlerken, bir türlü iç dünyasını olduğu gibi yansıtmayan, ikili oynayan, bu tarafa da öbür tarafa da şirin görünüp vaziyeti idare etmeye çalışanlar -ki bunlar kalplerinde hastalık olan münafıklardır-, gerçek düşünce ve niyetlerini bildikleri halde onların içinde yer almaya azami gayret gösteriyorlar, ellerinden gelen çabayı harcamaktan geri kalmıyorlar. Öne sürdükleri gerekçe, kendilerinde güç gördükleri gayrimüslimlere karşı kendilerini koruma içgüdüsüdür. Şartların aleyhlerine döneceğinden kaygı duydukları için, Müslümanların genel çıkarına ve maslahatına aykırı olduğunu bildikleri halde gayrimüslimlerle iç-dışlı oluyorlar, onlara birtakım vaadlerde bulunuyorlar, hatta yerine göre kritik zamanlarda onlardan yana politik ve diplomatik tutumlar takınabiliyorlar. "Daire" zaman içinde şartların dönmesi, zafer, üstünlük, siyasi ve askeri hükümranlık, güç ve kuvvetin el değiştirmesi demektir. Bu, bir bakıma salt çıkara dayalı reel politiğin ilkelerin ve ideal politiğin önüne geçmesi, pragmatizmin ve giderek oportünizmin insanın ahlakının bir parçası haline gelmesine yol açar.

"İçlerinde veya aralarında çabalar yürütmek" çeşitli lobi faaliyetleri yapmak, onlara yardım etmek, bağışlarda bulunmak, İslam dini aleyhindeki faaliyetlerini görmezlikten gelmek veya binbir teville mazeretler üretmek, onların sempatisini ve desteğini kazanmaya çalışmak vs.dir. (4/Nisa, 141.)

Müslümanların genel çıkarlarını tehlikeye sokacak şekilde gayrimüslimlerle ittifak ilişkileri kurmak her zaman yarar getirmez. Allah bir fetih/zafer veya katından bir emir getirir, -üstelik Allah'tan bir fetih veya zafer bağışlayan bir emir gelecek olsa, bunda insanların herhangi bir katkısı olmaz, tamamen Allah'ın lütuf ve ihsanı olur- münafıklar içlerinde gizli tuttukları kötü niyetlerinden dolayı derin bir pişmanlık duyabilirler.

Şartlar kötülerin lehine döndüğü gibi iyilerin de lehine dönebilir. Veya bir anda her şeyi kudret elinde tutan Allah, katından bir fetih ve zafer nasip eder. İşte o zaman sözde bütün safiyetleriyle mü'minlerin yanında yer aldığına ilişkin yemin edenlerin iç yüzü ortaya çıkmış olur, gizli niyetler, plan ve komplo-

lar açığa çıkar. O zaman imanında samimi olanlar "Bunlar mıydı yemin billah ederek sizinle beraber olduklarını söyleyenler" diye sorarlar. Sıkı durmayan, Müslümanlarla birlikte hareket etmeyen, en küçük bir zaaf anında gücün ve üstünlüğün kendilerinde olduğunu vehmettiği Yahudi ve Hıristiyanlara meyleden ikiyüzlülerin bütün yapıp ettikleri boşa çıkmıştır, plan ve stratejileri çöküp iflas etmiştir. Bu da onların ziyana uğramalarına sebeptir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

54. Ey imân edenler, içinizden kim dininden geri döner (irtidat eder) **se, Allah** (yerine) **kendisinin onları sevdiği, onların da kendisine sevdiği mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı ise 'güçlü ve onurlu', Allah yolunda cihat eden ve kınayıcının kınamasından korkmayan bir topluluk getirir. Bu, Allah'ın bir fazlıdır, onu dilediğine verir. Allah** (rahmetiyle) **geniş olandır, bilendir.**

Bakara, 217. ayette kişi veya kişilerin hidayet bulup Müslüman olmalarından sonra dinden dönmeleri manasındaki irtidadı ele almıştık. (Konuyla ilgili ayrıca bkz. 3/Âl-i İmran, 86 ve 16/Nahl, 106. ayet.) Bu ayette irtidadın, İslam'a zarar verme azmindeki gayrimüslimlerle tabii ve meşru sınırları aşılmış dost ve yakınlığın sebep olduğu bir başka boyutu üzerinde durulmaktadır. Eğer gayrimüslimlerle ortak sorunlar karşısında ortak sorumluluklar üstlenme esasını aşan, sevgi ve duygusal yakınlık, düşünce birliği ve ortak hayat tarzları üzerinde kurulu işbirliklerine dayalı ilişkiler kurulursa, bu Müslümanların dinlerinden dönmeleri anlamına gelecektir. Ayette böyle yapanları Allah'ın onlara verdiği üstünlükleri ellerinden alıp yerlerine kendisinin sevdiği ve onların Allah'ı sevdiği bir topluluğu getireceği uyarısı, anahtar terimin "sevgi" olduğunu göstermektedir (Daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 165).

Sevgi bir başkasına kalbi yakınlık ve duygusal zaafı ifade eder. Müslümanlar, gayrimüslimlere kalbi yakınlık ve zaaf gösterecek olurlarsa, hem duygu ve düşüncelerinde hem yaşama tarzlarında köklü bir değişime uğrayabilir, İslam'ın çizdiği ana çerçevenin dışına çıkabilirler ki, bunun ifadesi irtidattır. Elbette dünya Müslümanlardan ibaret değildir, yeryüzünde çok sayıda farklı din ve inanç mensubu topluluklar var. Kimi yerlerde Müslümanlar çoğunlukta, kimi yerlerde

azınlıktadırlar. Nüfusları ne olurlarsa olsun, aslolan, herkes için ortak sorunlar karşısında ortak sorumluluklar üstlenmek, farklılıkların muhafaza edilerek ortak ahlaki ilke ve ideallerin (ma'ruf ve münker) esas alındığı bir düzende yaşamaktır. Bu, Müslümanların daima gayrimüslimlerle 'iyi' ilişkiler içinde olmalarını gerektir. Ama onların dünya görüşlerini benimsemek, Müslümanları bırakıp onlarla işbirliğine girmek ve gönül bağı kurmak başka bir şeydir.

Eğer Müslümanlar izzet ve onuru, hakiki sevginin verdiği mutluluğu İslam'da ve Müslümanların kardeşliğinde arayacak olurlarsa imanlarının gereğini yerine getirmiş olurlar. Bunun ölçüsü asıl sevgi bağının Allah ile Müslümanlar arasında kurulmuş olmasıdır. Bu yüksek konumda olan Müslümanlar mü'minlere karşı alçakgönüllü, inkârcılara karşı izzetli bir tutum içinde olur. Bu, mü'minlerin belirgin sıfatıdır: "İnkârcılara karşı sert ve kararlı, kendi aralarında merhametlidirler" (48/Fetih, 29).

Yerine göre Allah yolunda cihad etmekten, meşru ve haklı bir dava uğruna ölmekten ve öldürülmekten çekinmezler. Mü'minlere karşı alçakgönüllü davranıp inkârcılara karşı tavır içinde olur ve haklı davaları için cihad ederlerken, kimsenin onları yargılamalarını, eleştirmelerini, suçlamalarını ciddiye almazlar. Mütegallibe güçler, onların tabii kaynaklarına, maddi ve mali zenginliklerine göz dikip topraklarını işgal ettikleri zaman, bağımsızlıkları ve özgürlükleri için cihad ederler; işgalci güçlerin onların cihadını "terörizm" şeklinde tanımladıklarında bunu kaale almazlar. Zira toprakları işgale uğramış insanların işgalciye karşı direnişleri haktır.

Söz konusu hakkı kullanmaları ve Allah'ın yardımıyla zafere kavuşmaları ilahi bir lütuf ve ihsan (fazl)dır. Allah bunu dilediğine verir. Bu ihsana sahip olmak için:

a) Sadece Allah'ı sevmek;

b) Mü'minlerle hakiki dostluk kurmak, onlara karşı alçakgönüllü ve inkârcılara karşı izzetli davranmak;

c) Gerektiği zaman Allah yolunda cihad etmek lazım.

Bu üç parametre Müslüman bir topluluğun tarih içindeki sürekliliğinin, bekasının teminatıdır. Aksi davranacak olursa, Allah Müslüman topluluğu tarih sahnesinden siler, yerine bu misyonu severek üstlenmiş bir başka topluluğu getirir.

"İrtidat" dinde ağır bir suç, affedilmez bir cürümdür. Kişisel din değiştirme de irtidattır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in irtihalinden sonra kitleler halinde irtidatlar oldu. İbn-i İshak üç mescid sahipleri (Mekke, Medine ve Cuvasa) dışında Arapların kitleler halinde irtidat ettiğini kaydeder. İki türlü irtidat yaşandı:

Bir bölümü İslami hükümlerin tamamını yani Münzel Şeraiat'ı reddetti; bir bölümü ise devlet başkanına zekât vermeyi kabul etmedi. Büyük bir feraset ve basiret gösteren ilk halife Hz. Ebu Bekir (r.a.) her iki irtidada karşı savaş açtı.

Hicazi, 11 kabilenin irtidat ettiğini yazar. Bunların 3'ü Hz. Peygamber; 7'si Hz. Ebu Bekir; 1'i Hz. Ömer zamanında irtidat ettiler.

Hz. Peygamber zamanında irtidat edenler:

1) Reisleri Esved el Ansi olan Benu Müdlic kabilesi. Ansi Yemen'de bir kâhindi, peygamberlik iddiasında bulundu, Feyruz ed-Deylemi onu öldürdü.

2) Müseylemetü'l Kezzab'ın kabilesi Benu Hanife. Müseyleme de peygamberlik iddiasında bulundu, hatta Kur'an'a nazire şiirler yazdı. İddiasına göre dünya iki kısma ayrılmıştır, kendisi Hz. Peygamber (s.a.v)'le peygamberlikte ortaktır, dünyayı birlikte yöneteceklerdir. Ona karşı Hz. Ebu Bekir savaştı, yalancı peygamber Müseyleme'yi, Uhud savaşında Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşi öldürdü.

3) Tulayha bin Huveylid'in reis olduğu Benu Esed kabilesi. Tulayha her ne kadar Hz. Peygamber zamanında irtidat ettiyse de, ona karşı savaşı yine Hz. Ebu Bekir açtı. Şam'a kaçtı. Sonra tekrar İslam'a girdi ve hayatının sonuna kadar iyi bir Müslüman olarak yaşadı.

Hz. Ebu Bekir zamanında irtidat eden kabileler şunlardır: Liderleri Kurra bin Seleme olan Gatafanoğulları; Uyeyne bin Hısn'ın kabilesi Fezareliler; Fücae Abd Ya Leyl'in kabilesi Süleymoğulları; Malik bin Nüveyr'in Benu Yerbu Kabilesi; Beni Temim kabilesinin bir bölümü. Liderleri Münzir kızı kâhin Secah idi; Eş'as bin Kays'ın Kendi kabilesi ve Bekr bin Vailoğulları kabilesi. Hz. Ömer zamanında dinden dönen Cebele bin Eyhem'di. Cebele, Fezare oğullarından biri eteğine basınca ona tokat atmıştı. Durum kendisine bildirilen Hz. Ömer kısas hükmünü verdi, Cebele asaletini öne sürüp halifenin kararını reddetti. Dinden dönme tehdidinde bulundu. Hz. Ömer, kararında ısrar edince Cebele Şam'a kaçtı, bir iddiaya göre Ankara taraflarında öldü.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

55. Sizin dostunuz (veliniz), **ancak Allah, O'nun elçisi, rükû ediciler olarak namaz kılan ve zekâtı veren mü'minlerdir.**

56. Kim Allah'ı Resûlü'nü ve imân edenleri dost (veli) **edinirse, şüphesiz galip gelecek olanlar, Allah'ın taraftarlarıdır.**

İnkârcılar ve tabii sınırları aşan düzeylerde gayrimüslimlerle kurulacak sevgi bağı Müslümanları dinlerinden götürme gibi feci bir sonuca yol açtığına göre, bundan sakınmak ve sadece Allah'ı Peygamber'ini ve iman edenleri dost (veli) edinmek gerekir. Sebebi açık. İster inkârcılar ister, kendi dinlerine sımsıkı bağlı olan Kitap ehli, Allah'a layıkıyla ibadet etmezler, O'nun indirdiği hükümlere riayet etmezler. Oysa iman edenlerin önde gelen vasfı derin bir huşu ve kalbi teslimiyetle rükû ile namaz kılmaları ve yoksulların hakkı olan zekâtı vermeleridir.

Rivayetlere göre ihtiyacı olan biri mescide gelir, kendisine yardım edilmesini talep eder ve şöyle der: "Rabbim, şahid ol, Peygamberin mescidine geldim, istedim, kimse bana bir şey vermedi". O sırada namazda olan Hz. Ali (s.a.v) serçe parmağındaki yüzüğünü işaret eder, dilenci de yüzüğünü alır gider. Hz. Ali, namazda olduğu halde yüzüğünü vermiştir. Bu olaya şahid olan Hz. Peygamber, Hz. Musa'ya Hz. Harun'un yardımcı olarak verilmesinden söz eden ayetleri okur (20/Taha, 25/32; 28/Kasas, 35) ve şöyle buyurur: "Allah'ım, onlara yetki vererek Tevrat'ı indirdin. Ben de senin peygamberin Muhammedim, benim de göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır, bana ailemden Ali'yi vezir yap ve arkamı güçlendir" dedi ki, sözlerini bitirmeden Cebrail aleyhisselam geldi ve bu ayeti "oku" dedi. (Süyuti, ed Dürrü'l Mensur, III, 105'ten nakleden Hamdi Döndüren, 313.) Şia'ya göre Hz. Ali'nin imametine delil olan en önemli naslardan biri budur.

Bazı müfessirler, Hz. Ali'nin bu sırada kıldığı namazın "farz namaz" olmayıp "nafile namazı" olduğunu, tasadduk ettiği yüzüğün de "farz zekât" olmayıp infak olduğunu söylemişlerdir. "Rüku ile namaz" ibaresinde özel olarak "rüku-u"n zikredilmiş olması, rükuun namazdaki şerefini, önemini, büyük anlam ve sevabını anlatmak içindir.

"Allah'ın veli edinilmesi", hakiki ve nihai dostun, yardımcı ve vekilin sadece Allah olduğunun ifadesidir. Dolayısıyla kul bütün işlerini Allah'a havale edip gönül rahatlığı içinde olursa, kalbini sadece Allah'a açar ve O'ndan daha çok başka hiç kimseyi veya şeyi sevmezse, Allah'ı hakiki dost edinmiş olur. İnsan kalbi bir lahza dahi olsa Allah'ın zikrinden ve sevgisinden hali kalmamalıdır. "Resûl'ün dost edinilmesi"nin anlamı O'nun sünnetine ittiba etmek, dini anladığı ve yaşadığı gibi anlamaya ve yaşamaya çalışmaktır. İslam'a bid'atlar sokan, olmadık tevil ve yorumlarla dini hükümleri ve hayatı tanınamaz hale getirenler Hz. Peygamberi hakiki dost edinmemiş kimselerdir. "İman edenlerin dostluğu" onları diğer dini grup ve topluluklardan üstün tutmak, onların daima hak ve hukuklarını savunmak, haklı davalarında yanlarında durmak ve ümmetin her ferdini Allah için sevmek anlamını taşır.

Böyle tutum ve davranış içinde olanlar üstün geleceklerdir, kimsenin

onları yenmeye güçleri yetmeyecektir. Böyleleri Allah'ın taraftarlarıdır (Hizbullah). "Hizip" bir parça, kesim, bölük, sınıf demektir. Modern Arapçada "parti" bu kelime ile karşılanmaktadır. Araplar kelimeyi "musibet"le ilişkili olarak kullanırlar yani hizipleşenler musibete uğrayıp birlikte hareket edenler demektir. Müslümanlar çeşitli musibet, felaket ve afetlere düçar kalabilirler. Eğer hemen bir araya gelip musibetlere karşı koyma dirayetini ve iradesini gösterebiliyorlarsa, Allah'ın taraftarları (Hizbullah) olduklarını kanıtlamış olurlar, Allah onları hem düşmanlarına, hem uğradıkları afetlere karşı üstün kılar.

Müslümanlar arasındaki bağ, soya (nesep) dayanmaz, dinin işaret ettiği sebebe dayanır. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "(Akrabam olan) Falanoğulları ailesi benim dostlarım değildir. Benim dostlarım Yüce Allah ile salih mü'minlerdir. Ötekilerle aramızda akrabalık bulunduğu için kendileriyle ilgimi kesmeyeceğim." (Buhari, Edeb, 14; Tirmizi, Zühd, 56.)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا
بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ
هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ
وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ
عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ
وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَى كَثِيرًا
مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ
السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

57. Ey imân edenler, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun (konusu) **edinenleri ve kâfirleri dostlar** (veliler) **edinmeyin. Ve eğer inanıyorsanız, Allah'tan korkup-sakının.**

58. **Onlar, siz** (birbirinizi) **namaza çağırdığınızda onu alay ve oyun** (konusu) **edinirler. Bu, gerçekten onların akıl erdirmeyen bir topluluk olmalarındandır.**

59. **De ki: "Ey Kitap ehli, yalnızca Allah'a, bize indirilene ve önceden indirilene inanmamız ve sizin çoğunuzun fasıklar olmanız nedeniyle mi bizden hoşlanmıyorsunuz?"**

60. **De ki: "Allah katında, 'kesinleşmiş bir ceza olarak' bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın kendisine lânet ettiği, ona karşı gazaplandığı ve onlardan maymunlar ve domuzlar kıldığı ve tağuta tapanlar; işte bunlar, yerleri daha kötü ve dümdüz yoldan daha çok sapmışlardır."**

61. **Size geldiklerinde: "İnandık" derler. Oysa onlar inkârla girmişlerdir ve yine onunla çıkmışlardır. Allah, gizli tutmakta olduklarını daha iyi bilir.**

62. **Onlardan çoğunun günahta, düşmanlıkta ve haram yiyicilikte çabalarına hız kattıklarını görürsün. Yapmakta oldukları ne kötüdür.**

63. **Bilgin-yöneticileri** (Rabbaniyyun) **ve yüksek bilginleri** (Ahbar), **onları, günah söylemelerinden ve haram yiyiciliklerinden sakındırmalı değil miydi? Yapmakta oldukları** (şey) **ne kötüdür!**

51. ayette Müslümanlar Yahudi ve Hıristiyanlara karşı uyarılmıştı. Bu ayette uyarıya devam edilmektedir. Fakat daha özel çerçevede yani özellikle Kitap ehlinden İslam dinini alay ve eğlence konusu yapanların ve açıktan zaten inkârcı oldukları bilinenlerin dost edinilmemesi gerektiği vurgulanır. Bu tutarlı ve elbette gerekli bir uyarıdır. Zira farklı din mensupları veya başka insan toplulukları arasında bir arada yaşama iradesi belirecekse, grupların birbirlerinin din ve inançlarına saygılı olmaları zarureti vardır. Farklı topluluklar arasında tesis edilecek ilişkinin anahtar terimi "ihtiram" olmalıdır. Karşılıklı ihtiram varsa, dini gruplar birbirlerinin din ve inançlarına, ibadetlerine, kutsallarına, hak ve hukuklarına saygı gösterir; onların can, mal, namus ve nesil emniyetlerini tehdit edecek tutum ve davranışlardan, dinin koruduğu hüküm ve kurallara tecavüz etmekten kaçınmaya özen gösterirler. Müslümanlar öncelikle bu hassasiyete sahiptirler. Ama Müslümanların her şeyden önce ve büyük hassasiyet gösterdikleri husus dinlerinin ciddiye alınmasıdır. Dinlerini ciddiye almayanlarla dostluk ilişkisi kurulmaz; aksi halde gerektiği gibi Allah'tan korkup sakınılmamış olurlar, bu da takvaya aykırıdır.

Burada sözü geçen "velayet"i sadece dostluk, arkadaşlıkla sınırlandırmak

doğru değil, siyaset ve yönetim boyutunu da eklemek lazım. Buna göre Kur'an ayetleri veya İslam dininin değerleriyle alay edenler Müslümanlar tarafından yönetici olarak seçilemezler. Nisa, 140'ta "dinin alay konusu olduğu meclislerin terkedilmesi" emredilir; Maide, 108'de Müslümanların da "inkârcıların kutsallarına sövmemeleri" tembih edilir

Ayetin nüzul sebebinde kitap ehli söz konusuysa da "dinle veya Kur'an ayetleriyle alay eden Müslümanlar da" aynı hükme tabidirler; tıpkı "altını ve gümüşü biriktirenler" hakkındaki hükmün aynı fiili yapan Müslümanlar için de söz konusu olduğu gibi (bkz. 9/Tevbe, 34-35.)

57 ve 58. ayetlerde dostluklarından sakınılması gereken Kitap ehlinden kimseler, belirgin olarak veya dolaylı yollarla Müslümanların ibadetlerine, özellikle namazlarına karşı saygısız bir tutum içindedirler. "Namaz dinin direğidir", İslam dininin en önemli ve büyük şiarıdır. Müezzinler günde beş kere (sabah, öğlen, ikindi, akşam ve yatsı vakti) Müslümanları namaza çağırır. Kitap ehlinden bu evsafta olanlar, ezandan başlayarak Müslümanların namazları ve genel olarak ibadetleriyle alay ederler. Aslında bu onların ne kadar akılsız olduklarını gösterir. Çünkü eğer kendi dini geleneklerinin sahih kaynaklarına (vahyin bozulmamış aslına) inebilselerdi, peygamberlerinin de kendilerini Allah'a ibadet etmeye davet ettiğini göreceklerdir. Kaldı ki, ibadet şekilleri farklı olsa da son dinin müntesipleri için emrettiği bir ibadeti (ezanı ve namazı) alay konusu yapmak akıllı kimselerin işi olamaz. (Allah'ın kelamı ve dinle alay etme konusu için bkz. 4/Nisa, 140; 6/En'am, 68.)

"Te'vilatü'l Kur'an"ın sahibi **Maturidi** böylelerinin "kendilerine fayda sağlayan akla sahip olmadıkları"nı söyler. Kendi faydalarını gözetecek olsalardı aklederlerdi. Nitekim cehenneme atılacakları zaman, "Eğer akıl edecek olsaydık bu yakıcı ateşte olmazdık" (67/Mülk, 10) diyeceklerdir. Daha genel çerçevede düşünecek olursak, iman etme ile akletmenin birbirinin lazimesi olduğu sonucuna varırız. Yani akleden iman eder, iman eden akleder. Bu da Hıristiyan-laik Batı telakkisinin öne sürdüğünün aksine, akıl ile iman arasında herhangi bir çatışma veya ayrılığın olmaması gerektiğini göstermektedir.

Ezanın bugünkü şekilde okunur hale gelmesi Hicretin 1. yılına rastlar. Müslümanlar, Peygamber mescidinin (Mescid-i Nebevi) bitirilmesinden sonra düzenli olarak cemaatle namaz kılmaya başladılar. Vakit girdiğinde bir sahabe "es Salah es Salah!" diye seslenirdi. Hz. Peygamber, Müslümanları namaza çağırmak için hangi yöntemlerin kullanılması konusunda sahabeyle istişare etti. Kimisi "bayrak dikme"yi, kimisi "çan çalma"yı veya "boru öttürme"yi teklif etti. Bu sırada Ensardan Abdullah ibn-i Zeyd, rüyasında ezanın cümlelerini işitti, rüyasını Hz. Peygamber'e

anlattı. O da "İnşallah seninki sadık rüyadır" deyip bu cümleleri Bilal Habeşi'ye öğretmesini istedi. Bilal'in sesi hakikaten güzeldi, böylece Hz. Bilal ilk ezanı okudu (Ebu Davud, Salat, 28; Tirmizi, Mevakit, 25; bkz. 62/Cuma, 9. ayetin açıklaması).

Yahudiler Medine'de ezanla ve namazla alay etmeye başladılar. Bu alaycı, hatta tahkir edici tutumun gerisinde neler yatıyordu? Kur'an'a göre bunun sebebi, Müslümanların tarihteki Nübüvvet geleneğine sahip çıkmalarıdır. Çünkü Müslümanlar, bütün peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahiylere inanırlar, doğruluklarını teslim ederler ve Son Peygamber'e inen vahyin, zincirin devam eden son halkası olduğunu bilirler. Kitap ehli hem kendi sahih geleneklerinden kopmuşlardır, hem aslında bu sahih geleneği namaz ibadetiyle devam ettiren Müslümanlarla alay etmek suretiyle yoldan çıkmış (fasık) duruma düşmektedirler. Bu demektir ki Kitap ehlinden bu tutum içinde olanlar, ne yaptıklarının farkındadırlar. Bu onların günah yükünü kat kat arttırmaktadır. Tarihte Allah'ın kendileri için koyduğu yasağı çiğnemişlerdi. (Bkz. 4/Nisa, 140; En'am, 68 ve 108.)

59. ayette hayli ilginç bir terim üzerinden Kitap ehlinin Müslümanlara karşı sosyo-psikolojik tutumu anlatılmaktadır: "**İntikam**". Kelimenin birden fazla anlam seviyesi var: Ta'n yani kin ve husumet, düşmanlık; ayıplama, yadırgama; beğenmeme, hoşlanmama, çekememe; intikam alma. Kitap ehli iki büyük eksiğe sahip bulunmaktadır:

a) Müslümanların Hz. Peygamber'e indirilen son vahiy yanında öncekilere vahiylere de inanmalarını kabullenemiyorlar. Bu temel bir ihtilaf noktasıdır, kendi dinlerinin tahrifata uğradıkları gerçeğini reddediyorlar.

b) Bununla bağlantılı olarak son inen veya daha öncesinde inen vahiylerin öğretilerine ve hükümlerine göre hayat tarzlarını düzenlemiyorlar. Böyle olunca beşeriyet tarihi boyunca tekrar tekrar vurgulanan Münzel Şeriat'ın esaslarına göre yoldan çıkmış, sapmış oluyorlar, dolayısıyla (fasıklar topluluğu) sıfatını alıyorlar.

Yoldan çıkmaları, hak ve hakikate uymamak suretiyle güçlülerinin zayıfları ezmeleri, emeklerini sömürmeleri, adalete riayet etmemeleri, her şeyi kendi çıkarlarına göre düzenlemeye çalışmaları ve bütün bunları geçici dünya hayatının zevkleri için yapmalarıdır. Eğer vahiylere şeksiz şüphesiz iman edip hükümlerine teslim olsalardı, hem tamamlanmış bir imana sahip olacaklardı hem de düzgün bir hayat yaşayacaklardı. Müslümanlar bu iki temel vasfa (sahih iman ve salih amel) sahip oldukları için onlara düşmanlık besliyorlar, inançlarından ve yapıp etmelerinden hoşlanmıyorlar, yerine göre bu ahlaki ve ameli formasyonları dolayısıyla onlardan intikam almaya çalışıyorlar. Ancak Kur'an-ı Kerim bu konuda da 'toptancı' hüküm vermez,

yaş ile kuruyu aynı ateşte yakmaz. Kitap ehlinin bir kısmının bunun dışında olduğunu belirtir.

Elde imkân varken yani indirilmiş kitaplar dururken sahih bir iman ve salih bir amele sahip olmayıp yoldan çıkmak bir cezadır. Daha beteri, bu durumda olanların Allah'ın lanetine uğramaları, başka bir deyişle Allah'ın rahmetinden mahrum bırakılmalarıdır. **İbn-i Kesir**, bunun ahiretteki azaba atıf olduğunu söyler. Bu dünyada hangi kötü durumda olurlarsa olsunlar, ahirette karşılaşacakları azap çok daha kötü ve aşağılayıcı olacaktır. Her canlıyı ve cansızı içine alan ilahi rahmetten mahrum bırakılmak bahtsızlık ve mutsuzluk sebebidir, böyleleri Allah'ın gazabını üzerlerine çekmiş olur. Bu negatif durum insanları "maymunlar ve domuzlar" kılığına sokar, yüksek ahlaki değerlerle bezenmesi gereken insanlık durumundan aşağı, süfli derekelere düşürür. Aslında insanın maymunlara veya domuzlara benzemesi ilahi özünün bozulması, ahlaki cevherinin yozlaşması demektir. Bir tür metamorfoz olan bu olay hakikatte biyolojik veya fizyolojik olmaktan çok, inançlar, düşünceler ve eylemlerle ilgili zihni-ahlaki tereddi halidir. Şeytani güçler, bu musibete uğrayanları kolayca etkisi altına alırlar. Tersi de doğrudur: Ahlaki bakımdan düşük olanlar kolayca şeytani güçlerin etkisi altına girer. Çünkü aklın da bedahetle kabul edebileceği Doğru Yol'dan sapmak tek tek insanları ve toplumları bedbaht eder. (Maymun kılığına girmek ve "tağut" olarak ifade edilen şeytani güçler için bkz. 2/Bakara, 65-66, 256; 4/Nisa, 47 ve 7/A'raf, 163-166. ayetlerin açıklaması.)

Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında hem Yahudilerin bir bölümü, hem Medine'de gizli faaliyetler içinde olan münafıklar Hz. Peygamber'in huzuruna geldiklerinde onu doğruladıklarını ve getirdiklerine inandıklarını söylerlerdi. Oysa işin hakikati öyle değildi. Huzuruna inkârla girer, inkârla çıkarlardı. Tabii ki Allah, onların iç dünyalarında neleri sakladıklarını gayet iyi biliyordu. Onlar sadece güven vermek istiyorlardı ki, deşifre olmamaları için bu ikiyüzlü tutumu sürdürüyorlardı. Alışageldikleri tutum ve davranışlarını, sosyal ve iktisadi düzenlerini değiştirmek işlerine gelmiyordu. Hayat tarzları ve sistemleri günah, düşmanlık ve haram yiyicilik esasına göre kurulmuştu. İnsanı ahlaki bakımdan çürüten her zevk ve lezzeti mübah sayar, kendilerini bundan mahrum bırakmak istemezlerdi. Hakka ve hakikate düşman oldukları gibi, hem kendi aralarında çatışıyor hem çatışmaları, ayrışma ve kutuplaşmaları derinleştirerek ayakta kalabiliyorlardı. Kazançları, ahlaki ve hukuki yönden gayrı meşru olan her şeydi ki, bunun özet ifadesi "haram yiyicilik"tir (suht). Haram yiyip birbirlerine karşı üstünlük kurmaya çalıştıklarından kendi aralarında da amansız bir yarış ve rekabet içinde idiler.

Bugün de onların hayat tarzını ve sistem özelliklerini devam ettiren güçler hâkim konumda bulunmaktadırlar. Yani 7. asrın ilk yarısında Arap yarımadasında gözlenen bu insan profili evrensel olduğu için tarihin her döneminde varlığını sürdürmektedir.

Tarihte Yahudiler yukarıda sayılan suçları işlediler, daha genel bir ifade ile Tanrı'ya verdikleri ahdi yerine getirmediler, ağır cezalara çarptırıldılar (Bkz. Levililer, 26: 1-46). Uyarılmaları için onlara peygamberler gönderilmiş, "din adamları (rabbaniyyun ve ahbar)" bu işle görevlendirilmişti. İşin trajik yanı, din adamlarının görevlerini yerine getirmemesi, aksine onların da -elbette istisnaları hariç- bu günah, düşmanlık ve haram yiyicilikte sıradan halktan geri kalmamasıdır. Tam da bu aradaki farka dikkat çekmek için, Razi'ye göre sıradan halkın yaptıklarına "amel", din bilginlerinin yaptıklarına ise (sun') denmiştir. Amel edilen bir kötülüğün, haram veya yasağın özelliği, yapanın tam olarak yani künhüne varamayacak şekilde yapmasıdır. Sun' ve san'at derecesinde işlenen kötülük ise kökleşmiş, derinlere kök salmış, bilinç düzeyinde farkındalık kazanmış demektir. Bu açıdan sıradan insanların yaptıkları kötülükler (ameller) ile yönetici sınıfın, bilginlerin ve din adamlarının işledikleri kötülükler birbirinden farklıdır. Yöneticilerin ve din adamlarının karıştığı kötülükler, yolsuzluklar, haram yiyicilik, sömürü, ahlaksızlık, rüşvet, usulsüzlükler ve düşmanlıklar kötülüğü bir tür "meşrulaştırır", yerleşik ve kalıcı hale getirir. Çünkü onlar rol modellerdir, halk onlara bakar, davranışlarını örnek alır. Bundan hareketle İbn-i Abbas "Bu ayet-i kerime Kur'an'daki en ağır ayetlerden biridir" demiştir. Dahhak'a göre de "Kur'an'da bundan daha korkutucu ayet yoktur." Hz. Ali de, irat ettiği bir hutbede "Bizden öncekilerin helak olmasının sebebinin onları uyarmayan âlimler olduğunu" söylemiştir. Hz. Peygamberlerin varisleri konumunda olan Müslüman bilginlerin, kanaat önderleri, hoca, molla ve söz söyleme mevkiinde olanların bundan gerekli dersleri çıkarmaları gerekir. (Bkz. 2/Bakara, 188.)

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ
مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ
رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ
لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

64. Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır" dediler. Onların elleri bağlandı ve söylediklerinden dolayı lânetlendiler. Hayır; O'nun iki eli açıktır, nasıl dilerse infak eder. And olsun, Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun taşkınlıklarını ve inkârlarını arttıracaktır. Biz de onların arasına kıyâmet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kin salıverdik. Onlar ne zaman savaş amacıyla bir ateş alevlendirdilerse Allah onu söndürmüştür. Yeryüzünde bozgunculuğa çalışırlar. Allah ise bozguncuları sevmez.

İkrime'den gelen rivayete göre, "Allah'ın eli sıkıdır" sözünü söyleyen Yahudi Finhas b. Azura'dır. Azura muhtemelen, Müslümanların Medine'deki sosyal ve iktisadi durumlarına bakarak veya Hicret'ten sonra Yahudilerin içine düştükleri konumu esas alarak bu sözü söylemiştir. Tek bir şahsın söylediği bir sözün Yahudilere nispet edilmesinin sebebi, ona şu veya bu yönde bir itirazın gelmemiş olması ve esasında Yahudilerin daha önce de "Allah'ın fakir, kendilerinin zengin" oldukları (3/Âl-i İmran, 181) iddiasında bulunmalarıdır.

Kur'an-ı Kerim, toplumsal adaleti tesis etmek amacıyla iktisadi gelir farkını asgariye indirmek için yardımlaşmayı, dayanışmayı teşvik ediyordu. İnen ayetler zengin-fakir ayrımını kapatmaya dönüktü. "Allah'a (faizsiz) borç vermek (karz-ı hasen)" (2/Bakara, 245) övülen bir davranıştı. Nitekim Abdurrahman bin Avf gibi Muhacirler, Medineli Ensar'dan aldıkları sermaye ile pazarın yolunu tuttular, ticari ve iktisadi hayatın içine girip kısa zamanda mali yönden toparlandılar. Karşılıklı yardımlaşma, işbirliği ve ortaklıklar, zaman içinde Müslümanların iktisadi durumlarını düzeltmelerine yaradı. Yahudiler ise faizsiz borç veya kredi işlemlerine yabancıydı. İktisadi ve mali dayanışma arttıkça Yahudiler, "Müslümanların Allah'ı cimridir, eli sıkıdır" demeye başladılar, çünkü iktisadi hayat aleyhlerine dönmeye başlamıştı. Bir başka açıklamaya göre, Yahudiler Medine'nin zengin sınıflarını oluşturuyordu. Müslümanlar ise fakirdi, esasında zengin olmak için de fazla gayret sarf etmiyor, bu yolda büyük bir heves göstermiyorlardı. Bu, Yahudilerin sade hayat tarzlarıyla alay etmelerine yol açıyordu. Onlara göre "Allah fakirdi", O'nun davasını savunanlar da bu haldeydi.

Şu veya bu, Medineli Yahudilerin, hoşlanmadıkları bir durum karşısında Allah'ı –haşa– eli sıkılıkla yani cimrilikle nitelendirebilmeleri ilginç bir konu olup eşine az rastlanan bir cür'et örneğidir.

Arapçada "yed (el)" birkaç anlama gelir:

a) Bildiğimiz organ yani kendisiyle çeşitli fonksiyonlar gördüğümüz el (38/Sad, 41).

b) Nimet.

c) Kuvvet ve kudret (38/Sad, 17, 45; 48/Fetih, 10; 3/Âl-i İmran, 73).

d) Yetki, hak, mülk ve hâkimiyet (2/Bakara, 237).

e) Şeref, yüksek değer, itibar (38/Sad, 75).

Bu ayette "cömertlik" manasında kullanılmıştır. "Allah'ın eli sıkıdır" demek, Türkçede kullanıldığı üzere cimriliği ifade eder. "Eli açık"ın manası ise cömertlik demektir. Varlık âleminin yaratıcısı şanı yüce Allah, bu nitelemeyi reddedip asıl onların cimri olup ellerinin bağlandıklarını, iktisadi ve mali kaynaklar üzerine haksız kontrol mekanizmaları kurup insanları Allah'ın nimetlerinden mahrum bıraktıklarını ve söz konusu küstah niteleme ve tutumlarından dolayı lanetlendiklerini belirtir. Hayır, yüce Allah cömerttir, iki eli açıktır yani sınırsız olarak verir. Hadiste tavsif edildiği üzere "Allah'ın sağı dopdoludur. Hiç bir şey onu eksiltmez. Gece gündüz, bol bol ihsan eder. Yeri ve göğü yarattığı günden başlayarak infak ettiğini düşünün. Bütün bunlar sağında olanları eksiltmiş değildir" Yine Efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki, "O'nun Arş'ı su üstündedir. Diğer elinde ise (kabz) ölüm vardır. O, yükseltir ve alçaltır" (Buhari, Tevhid, 22; Müslim, Zekât, 37).

"O nasıl dilerse infak eder." Bir ülkenin beşeri ve iktisadi kaynaklarını kontrol edenler gücü ellerinde tutuklarından kibre kapılır, erişilmez, yenilmez olduklarını düşünürler. Söz konusu kimseler (mali oligarşik zümreler) zannetmesin ki, kontrol ettikleri güç ve para onlarındır, serveti salt kendi güçleri ve bilgileriyle elde etmişlerdir. Böyle düşünüyorlarsa yanılgı içerisindedirler. Mülkün tamamı Allah'ındır, onlar tabii ve iktisadi kaynaklar üzerinde çeşitli yollarla sadece tasarruf hakkına sahiptirler, emekleriyle veya başka meşru yollarla hak etmektedirler ama onlar mülkün yaratıcısı değildirler. Dilerse Allah, bir şekilde bu mülk ve serveti ellerinden alır, zengin iken onları yoksullaştırır (Bkz. 2/Bakara, 245). Allah almaya da, vermeye de kadirdir. Mülkün kontrolü O'nun elindedir (3/Âl-i İmran, 26; 34/Sebe', 36). Allah'a güçsüzlük, cimrilik veya fakirlik izafe edilemez. Bu sadece basit bir cehalet değil, apaçık bir küstahlıktır ve elbette lanetlenmeyi hak etmektedir. Bunun böyle bilinmesinde zaruret vardır. Aksi halde güç ve servet sahipleri yeryüzünde azgınlığa kalkışırlar (42/Şura, 27).

Bu temel hakikatlerin indirilen vahiylerle hatırlatılması, onların çoğunu ama özellikle lider ve din adamlarını çılgına çeviriyor, taşkınlıklarını ve inkârlarını arttırıyor. Çünkü Kur'an'ın onlarla ilgili her ayeti, ikiyüzlülüklerini, samimiyetsizliklerini, Allah ve hakikat karşısındaki sahte tutumlarını açığa vuruyor. Onlara bir ceza olarak kıyamete kadar birbirlerine hasım olacak, derin görüş ayrılıkları içinde olup zaman zaman çatışacaklardır. Husumet ve çatışmalarının

sebebi dünyevi çıkar, servet istifi, güç temerküzü peşinde koşmaları, birbirlerinin üzerinde haksız tahakkümler kurmaya çalışmalarıdır. Müfessirlere göre husumet ve çatışmayı, Yahudilerin kendi aralarında veya onlarla Hıristiyanlar arasında eksik olmayacak olanı husumet ve çatışma olarak iki şekilde anlayabiliriz.

Burada Yahudilere ilişkin temel bir tutuma işaret edilmektedir ki, bu da savaş çıkartmaya eğilimli olmalarıdır. İsrailoğullarından olmayanların (goyim) sürekli çatışması onların yeryüzü iktidarlarına hizmet eder. Kendilerinden daha büyük bir gücün (askeri, mali, iktisadi, politik) oluşmasından hoşlanmazlar, bu yüzden daimi bir biçimde savaş kışkırtıcılığına başvurur, güçleri yetmeyecek olursa, ilişki halinde oldukları başka güçleri, ülke ve devletleri savaşa teşvik ederler, bu uğurda lobiler, çeşitli mekanizmalar geliştirirler. Savaş, sonuçları itibariyle yıkım, felaket ve acıdır. İnsanların toprakları işgale uğrar, çocukları yetim, kadınları dul kalır, şehirleri harabeye döner. **Reşit Rıza**, ayette "kıtal" kelimesinin değil de "harp" kelimesinin gelmiş olmasından hareket ederek, söz konusu olan savaşın her türlü çatışma, soğuk savaş ve kışkırtıcılık olduğunu söyler.

Ama merhameti bol olan Allah, planlarını boşa çıkartır. Onlar yeryüzünde bozgunculuğun yayılmasını ister, buna çalışırlar, Allah ise bozgunculuğu ve bozgunculuk çıkaranları sevmez. Kendi tarihlerinden gerekli dersleri çıkaracak olsalardı, her azgınlık döneminden sonra Allah'ın başlarına yeni ve büyük bir zilleti getirdiğini anlayacaklardı (3/Âl-i İmran, 112). Buhtunnasr, onları darmadağın etti, Babil'e sürüldüler, Romalıların katliamına uğradılar. Yeryüzüne dağıldılar, binlerce sene diyaspora hayatı yaşamak zorunda kaldılar. İkinci büyük savaş sırasında Alman Nazilerinin katliamına uğradılar. Elbette tarihte uğradıkları zulümler hiçbir şekilde mazur görülemez, gösterilemez. Burada vurgulanan husus şu ki, İsrailoğulları yapıp ettiklerinden, yaşadıkları acı tarihten gerekli dersleri çıkarmamaları, neredeyse her defasında aynı hataları tekrar etmeyi alışkanlık haline getirmeleridir.

Anlatılanlar ayetin başında neden bu kavmin lanete uğradığını da açıklar. Lanet, Allah'ın rahmetinden kovulmak, mahrum olmaktır. İsrailoğullarının Allah'ın rahmetinden kovulmaları ırki özelliklerinden yani ontolojik yapılarından kaynaklanmıyor, hayır onlar da diğer insanlar gibi çamurdan yaratılmış, bedenlerine ilahi nefha üfürülmüştür. Onları lanete maruz bırakan yapıp ettikleri yani yukarıda anlatılan Şeriat'e aykırı fiilleridir. Tevrat'a göre tarihte başlarına her ne gelmişse kötü amellerinin sonucudur: "Şehirlerde lanetli olacaksın, kırda lanetli olacaksın... dünyanın bütün ülkelerinde serseri olacaksın... seni kurtaran olmayacak... daima sıkıştırılacaksın ve ezileceksin. Ve o milletler arasında rahat olmayacaksın..." (Tesniye, 28, 29 ve 30. bablar; 28: 15 ve 31:20-21).

Yüce Allah yeryüzünde savaş kışkırtıcılığı yapmanın "fesat" olduğunu ve savaş çıkartanları sevmediğini belirtir.

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ
جَنّٰتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ
مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ
وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَٓاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

65. **Eğer, kitap ehli imân edip sakınsalardı, elbette onların kötülüklerini örter ve onları 'nimetlerle donatılmış' cennetlere sokardık.**

66. **Ve eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve kendilerine Rablerinden indirileni** (Kur'ân'ı) **ayakta tutsalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından** (sayısız nimeti) **yiyeceklerdi. İçlerinde aşırı olmayan** (mutedil) **bir ümmet vardır. Onlardan çoğunun yaptıkları ise ne kötüdür!**

Bu iki ayette kitap ehlinin Allah, peygamber ve kitaplar karşısındaki tutum ve ilişkileri anlatılırken hayli ağır ifadeler kullanılmaktadır: İlkin, kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanların (layıkıyla) inanmadıkları ve yine (layıkıyla) Allah'tan sakınıp-korkmadıkları belirtilmektedir. Biz parantez içinde (layıkıyla) ibaresini kullanıyoruz ama bu durum tespitinin anahtar terimi "iman ve takva" olunca meselenin iç mahiyeti ürkütücü bir manzara arz eder. Acaba Kitap ehlinin iman etmemesi ne anlama gelir? Burada birkaç ihtimal söz konusudur:

a) Hakkıyla ve layıkıyla Allah'a inanmıyorlar,

b) Allah'ın sahiden vahiyler göndereceğine, peygamberler yoluyla insandan belli tarzda yaşama talebinde bulunacağına dair kuşkuları var,

c) Peygamberlerin yanlış, eksik bilgi ve haber getirdiklerini düşünüyorlar,

d) Allah'a karşı gelseler de sonuçta affedileceklerine kanaat getiriyorlar.

Aslında her dört ihtimal de mümkündür. İlk şıkkı göz önüne aldığımızda, kitap ehlinin Allah tasavvurlarında temel bir problem olduğu açıktır. Kur'an onlardan söz ettiği her pasajda buna atıflarda bulunur. İkinci şıkka baktığımızda, özellikle İsrailoğullarının tarihleri boyunca peygamberleriyle kavgalı oldukları görülür. Onları dinlemedikleri gibi zaman zaman öldürmeye de kalkışmışlardır. Üçüncü şık da kuvvetle muhtemeldir. Çünkü peygamberlerle çekişen, getirdiklerini sorgulayan bir topluluğun elçilere güveni olduğu söylenemez. Ve son olarak, cehennemde az bir süre kalacaklarına inançlarının tam olduğunu biliyoruz, çünkü kendilerini Tanrı'nın sevgili kulları, seçilmiş kavmi görmekte, bundan dola-

yı birçok suç ve hukuksuzluğu işleme hakkını kendilerinde bulabilmektedirler. Evet, kendilerine, eğer Allah'ın emirlerine harfiyyen uyacak olurlarsa, diğer halklara göre çok daha büyük nimetler verileceği vaad edilmişti (Tesniye, 28:1/24; Levililer, 26:3-12.) Ama bunun şartlı olduğunu unutuyorlar, hem ilahi emir ve hükümleri çiğniyorlar hem diğer halklara üstünlük iddiasında bulunuyorlar. İşte bu Allah katında değer ve itibar kaybetmelerinin sebeplerinden biridir.

Bu yanlış inanç ve kanaatin derin etkisinde, layıkıyla Allah'tan korkmuyorlar, O'nun emirlerine karşı gelmekten çekinmiyorlar. Bu ağır bir suçtur. Sıkıntı ve eziyetler çekiyorlarsa, diyasporalarda çile dolduruyorlarsa bunun asıl sebebi budur. Hakkıyla Allah'a inanıp sakınacak olsalardı, şanı yüce ve merhameti bol olan Allah onların kötülüklerini örter, işledikleri suçun cezasını kaldırır, kusurlarını hoş görür ve nimetleri sınırsız cennetlere sokardı. Bunun manası onların kendilerine indirilenlere layıkıyla ve hakkıyla uymaları durumunda tarihten getirdikleri bagajları hafifleyecek, hatta ondan tamamen kurtulacaklardır. Dinin asli özüne uymadıkları için tahkir edilmekte, diyasporalara sürülmekte, etnik arındırmaya veya jenositlere tabi tutulmaktadırlar. Oysa onların bütün bu sıkıntı ve musibetlerden kurtulmalarının yolu kendilerine indirilenlere tam samimiyet ve safiyetle uymalarıdır.

Son gelen kitaba yani Kur'an'a uymaları, aynı zamanda saf haliyle Tevrat'a ve İncil'e uymaları anlamına da gelir, çünkü her üç kitabın kaynağı birdir. Kur'an'ın referans aldıkları takdirde bir avantaj daha kazanacaklardır ki, bu da sırtlarındaki ağır şeiratın yükü hafifleyecektir. Çünkü İslam şeriatı Yahudi şeriatına göre çok daha ağırdır. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v), aynı zamanda "onların sırtındaki ağır yükü hafifletmek, üzerlerindeki bağları ve zincirleri kırmak üzere de görevlendirilmiştir." (7/A'raf, 157.)

Kitap ehline yöneltilen diğer önemli eleştiri, hem kendilerine indirilen Tevrat ve İncil'i ayakta tutmaları, hem bununla bağlantılı olarak Kur'an'ı teyit etmemeleridir. Oysa onlardan istenen Hz. Musa, Hz. İsa, aralarda gelen peygamber ve en son Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirilen kitaplara ayırım gözetmeden inanmaları, hükümlerini hayatlarında tatbik etmeye çalışmalarıdır. Hz. Muhammed (s.a.v)'in geleceği onların kitaplarında haber verilmiştir. (Bkz. Tesniye, 16: 11, 19.) Bunda garipsenecek bir husus yok, zira Taberi'nin de işaret ettiği üzere bütün vahiyler özde birdir, insanları ilahi hükümler üzerinden Allah'ın iradesine teslim olmaya ve doğru kulluğa davet eder. Kur'an, son kitaptır, kendilerinden önceki kitapların sahih çağrılarına aykırı hiçbir şey söylemez. Kur'an'a uyan bir Yahudi veya Hıristiyan, hakikatte kendi kitabına uymuş demektir.

Kitap ehli samimiyetle, kayıt ve rezervler koymadan, tahrifat ve reformla-

ra sapmadan ilahi emirlere teslim olsalardı, üstlerinden (fevk) ve ayaklarının altından (taht) sayısız nimete kavuşacaktı. Bu sadece onlar için değil, Müslümanlar ve herkes için de geçerlidir (Bkz. 7/A'raf, 96; 65/Talak, 2-3; 72/Cin, 16.) Gökten yağan yağmur, güzel ve mutedil bir hava, bulutları harekete geçiren rüzgâr, belki de uzayda henüz muttali olmadığımız nice nimetler ve faydalar. Ayakların altında yeryüzü ve bitirdiği envai türlü bitkiler, yeraltı kaynakları, tabii zenginlikler. Denilecek ki, Yahudi ve Hıristiyan dünyası bugün zaten bu zenginliklere sahiptir. Doğrudur ama Allah'a rağmen tabiatın kaynaklarını sorumsuzca kullanmakta, yeryüzünde zayıfları sömürmekte, haksız tahakkümler kurmakta, aç ve yoksulların rızıklarına el koymakta ve sahip olduğu serveti ve zenginliği şehvet ve iştihasında kullanmaktadır. Bu da kontrolsüz tüketim, israf ve eğlence kültürü olarak sürmektedir. Yiyorlar, içiyorlar, çiftleşiyorlar, fakat şükretmiyorlar (14/İbrahim, 7).

Hiç kuşkusuz Kitap ehlini toplu halde ve kategorik olarak yargılamak, aynı kefeye koymak hem haksızlık olur hem gerçekçi değildir. "İçlerinde aşırı olmayan (mutedil) bir ümmet (topluluk) vardır." Bu topluluk içinde yer alanlar "muktesid" denmiştir ki, kelimenin mastarı iktisat yani itidal, orta yol demektir. Bunlar aşırıya gitmez, hayır diler, nefislerinin isteklerini dizginlemeye çalışır, ellerinden geldiğince tutum ve davranışlarında doğru, herkese faydalı olanı kastederler, ona yönelirler. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 112-116. ayetlerin açıklaması.) Ancak onlardan çoğunun yaptıkları kötüdür!

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾

67. Ey peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer (bu görevini) **yapmayacak olursan, O'nun elçiliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz, Allah, kâfir olan bir topluluğu hidayete erdirmez.**

Peygamberlerin beş asli sıfatı vardır:

a) Tebliğ: Peygamberin Allah'tan aldığı vahyi olduğu gibi muhataplarına tebliğ etmesi. Bu görevi yerine getirmeyen peygamber yoktur.

b) Emanet: Güvenilir şahsiyet olmak, üstüne aldığı görevi hakkıyla ve layıkıyla yerine getirmek, emanete ihanet etmemek.

c) Doğruluk (sıdk): Her söz ve davranışında doğru olmak.

d) Fetanet: Zekâ, akıl ve kavrayış gücü yüksek hikmet sahibi olmak.

e) Masumiyet (ismet): Peygamberin her türlü hata, günah ve zarar verici mahiyetteki yanılgı ve yanılmalardan korunmuş olması. "Zelle" kabilinden küçük yanılmalar istisnadır. Zaten küçük yanılmalarda vahiy müdahale eder, düzeltir.

Tebliğ zor bir görevdir. Allah'tan aldığı vahyi hiçbir cümlesini gizlemeden olduğu gibi aktarırken, muhatapların çeşitli tepkilerine yol açar. İsrailoğulları, peygamberleri kendilerine tebliğ yaptıkları için onları öldürmeye kalkışmışlardı. Çünkü tebliğ, kitlelerin hoşuna gitmez, azgın sınıfların, sömürücülerin, haram yiyici günahların itirazlarına, muhalefet ve tepkilerine yol açar. Peygamber tebliğ yaptıkça, sahtelikler ortaya çıkar, insanların ikiyüzlülükleri dışa vurur, adaletsizlikler, eşitsizlikler ve zulümler daha açık ve somut olarak anlaşılmış olur. Bu durum peygamberleri düşündürmüştür. Hz. Peygamber (s.a.) bu konudaki kaygısını şöyle getirir: "Allah beni peygamberlikle görevlendirdi. Ben buna güç yetiremeyeceğimden korktum. İnsanların beni yalanlayacaklarını, Yahudi ve Hıristiyanların beni korkutacaklarını biliyordum. Ancak yüce Allah bu ayeti indirince korkularım yok oldu" (Müsned, I, 309).

Bu hadis, Hz. Peygamber'in hem kitap ehlinden hem çoğunluktan kaygılandığını gösteriyor. Kitap ehli, tarihlerinde peygamberleri yalanlamışlar, kendilerine gelen tebliği arzularına göre değiştirmişlerdi. Dinlerde teolojilerin karmaşık hale getirilmesi, dini hükümlerin din adamlarının tekeline hasredilmesi dinin halka olduğu gibi aktarılmasını engellemiştir. Binaenaleyh bu yollara başvurmayacak yeni bir peygamberin gelişi onları rahatsız edecekti. Mekke ve Medine'deki pagan inanca sahip olanlar yani müşrikler ise, hayat tarzları köklü bir değişikliğe uğrayacağından tepki gösteriyorlardı. **İmam Maturidi**, Hz. Peygamber (s.a.v)'e karşı koyanların üç ana gurupta toplandıklarını söyler:

1) Kur'an'ı ve tebliğini duymak istemeyenler.

2) Onu öldürmeyi veya yurdundan sürmeyi planlayanlar, bu amaçla çeşitli komplo ve tuzaklar kuranlar.

3) Davasından vazgeçmesi için ona kadın, statü, liderlik, servet vs. şeyleri teklif edenler.

Hz. Peygamber, ne korktu ne de kendisine yapılan teklifleri müzakereye dahi değer buldu. Korkmasına gerek yoktu, çünkü "Allah kendisinden korkulmaya daha layıktır" (33/Ahzab, 37).

Yüce Allah, elçisini manen ve maddeten destekledi, içine sükûnet ve kuvvet verdi. Hz. Peygamber, görevini tam olarak yerine getirdi. Bu konuda şöyle buyurmuştur: "Sana biri: Muhammed (s.a.v) kendisine indirilenden bir şeyi gizledi derse, bil ki yalan söylemiştir" (Buhari, Tefsir, 5.sûre, 7; Müslim, İman, 287).

Bu, bazı Şiilerin öne sürdüğü bir iddiayı geçersiz kılmaktadır. Onlara göre

bu ayet, Hz. Ali'nin halifeliğinin ilanını emretmektedir, ancak Hz. Peygamber, insanlar "Muhammed amcasının oğlunu kayırıyor" demelerinden endişe ettiği için inişi sırasında bu emri yerine getirmedi, Gadir-i Hum'da Hz. Ali'nin kendisinden sonra halife olduğunu ilan etti. Hz. Peygamber, hiçbir şeyi gizlemedi, her ne aldıysa vahiy kâtiplerine yazdırdı. İrtihalinden sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanında toplanan Mushaf da, Hz. Peygamber'e vahyedilenden ne bir cümle eksik ne fazladır. Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'ye mahsus olmak üzere bazı bilgileri ona aktardığı ve bunların doğrudan vahiy olduğu iddiası herhangi bir hakikat temeline dayanmamaktadır.

Hiç kuşkusuz, Kur'an dışında Hz. Peygamber'in vahiy meleği Cebrail aleyhisselamla ilişkileri olmuştur, ondan birtakım bilgileri almış olması muhtemeldir. Bunların bir kısmını hadis formu içinde bize bildirmiştir, bir kısmını ise tebliğ etmemiştir. Kur'an'a girmeyen bu bilgiler ona mahsustur, biz onlarla yükümlü değiliz.

قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا
اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا
وَكُفْرًا ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ
هَادُوا وَالصَّابِؤُنَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي اِسْرَاءِيلَ
وَاَرْسَلْنَا اِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰى اَنْفُسُهُمْ ۙ فَرِيقًا
كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾ وَحَسِبُوا اَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ
تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ ۗ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

68. De ki: "Ey kitap ehli, Tevrat'ı, İncil'i ve size Rabbinizden indirileni ayakta tutmadıkça hiçbir şey üzerinde değilsiniz." And olsun, Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun tuğyanlarını ve inkârlarını arttıracaktır. Sen de kâfirler topluluğuna karşı üzüntüye kapılma.

69. Gerçek şu ki, imân edenlerle Yahudiler, Sabiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a, âhiret gününe inanan ve salih amellerde bulunanlar; onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır.

70. And olsun, biz İsrailoğullarından kesin söz almış (misak) **ve onlara elçiler göndermiştik. Onlara ne zaman nefislerinin hoşuna gitmeyen bir şeyle bir elçi geldiyse, bir bölümünü yalanladılar, bir bölümünü de öldürdüler.**

71. Bir fitne olmayacak sandılar, körleştiler, sağırlaştılar. Sonra Allah, tövbelerini kabul etti, (yine) **onlardan çoğunluğu körleştiler, sağırlaştılar. Allah yapmakta olduklarını görendir.**

Hz. Peygamber, diğer peygamberler gibi Allah'tan aldığı bilgi ve emirleri olduğu gibi tebliğ etmekle yükümlü olunca, kitap ehliyle ilgili temel bir hakikati de dile getirmek zorundadır. Söz konusu bilgiler Yahudi ve Hıristiyanların hoşuna gitmeyecek olsa da, dile getirilmesi peygamber üzerinde mecburiyettir.

Dile getirilmesi gereken hakikat şudur: Yahudi ve Hıristiyanlar, Allah, peygamberleri ve kendilerine indirilen kitaplar karşısındaki tutumları dolayısıyla, hakikatte "hiçbir şey", başka bir deyişle "herhangi sağlam bir temel" üzerinde değildirler. Sağlam bir temele sahip olmanın kriteri Tevrat, İncil ve Allah'tan indirilen hükümlerin ayakta tutulması, hayata geçirilmesi, sosyal, iktisadi ve politik düzenin ilahi çerçeveyi taşmayacak şekilde düzenlenmesidir. "İkame" bir şeyin ayakta tutulması anlamına gelir. Bir hüküm tatbik edilmiyorsa ayakta tutulmuş sayılmaz, isterse gece gündüz dillerden düşmüş olmasın. Kitap ehli, kitaplarını ya lafız itibarıyla veya anlamlarını olmayacak yorum ve tevillerle değiştirdiler, tahrifata uğrattılar. Bu kitaplarının reforma uğratılması sonucunu doğurdu, zaman içinde reformlar yeni reformların yapılmasına ihtiyaç hissettirdi, derken dinin asli ve sahih mesajı tanınamaz hale geldi. Bir dinde yapılan her reform, bir sonra zamanda ortaya çıkacak yeni reform ihtiyacına kapı aralamaktadır.

Yahudilerin Tevrat'ın, Hıristiyanların İncil'in asli ve sahih hükümlerine uymaya davet edilmeleri anlaşılabilir bir emirdir. "Rabbinizden indirileni ayakta tutmaya" davet edilmeleri ise, bazılarına göre aradaki peygamberlere (Davud, Süleyman, Zekeriya, Yahya aleyhimusselam vs.) gelen vahiylerin, bazılarına göre ise Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine göndermedir. Kur'an-ı Kerim ihtimali olması daha kuvvetlidir. Çünkü Kur'an, Tevrat, İncil ve diğer indirilen sahifelerle aynı kaynaktandır, onların asli ve sahih özünü ortaya çıkarmakta; dışarıdan, çeşitli reform teşebbüsleri ve müdahaleleriyle dine yapılmış ilaveleri, beşerin arzu ve çıkarlarına göre dâhil edilmiş yabancı unsurları ayıklamaktadır. Yahudi ve Hıristiyanlar, "Rablerinden indirilen Kur'an"a uyduklarında hakikatte kendi dinlerinin özüne dönmüş olurlar.

Böyle olmakla beraber, bu gerçek kendilerine hatırladığında, farklı din müntesipleri arasındaki müzakere ve tartışma bu noktaya geldiğinde, Yahudi ve Hıristiyanların çoğu bunu reddetme yolunu tercih etmektedir. Reddetmekle kalmıyor, azgınlıklarını ve hakikate karşı olan inkârcı tavırlarını daha da şiddetlendiriyorlar. "Tuğyan" zulüm ve haksızlıkta haddi aşmak, ileri gitmektir (Bkz. 96/Alak, 6). Kur'an'ın mesajını reddetmek hakikatin üstünün örtülmesiyle aynı anlama gelir.

Peygamber sadece tebliğ etmekle yükümlüdür, hakikati kabul edip etmemek muhataplara kalmış iştir. Muhatapların retçi tutum takınmasından dolayı üzüntü duyması gerekmez. Hakikati reddetmeleri ve inkârlarını arttırmaları ne Allah'a, ne hakikate herhangi bir zarar verebilirler (Bkz. 3/Âl-i İmran, 176).

Elbette kitap ehlinin tümü aynı retçi ve inkârcı kategori içinde mütalaa edilemez. Mü'minler gibi Yahudilerden, Sabiilerden ve Hıristiyanlardan bir bölümü Allah'ın birliğine, ahiret gününe inanırlar ve salih amellerde bulunurlar. Bunlar akıbetleri itibariyle korkmayacaklardır, yapıp ettikleri itibariyle de mahzun olmayacaklardır. (Bu konu 2/Bakara, 62. ayette ele alınmıştı.)

Kim olursa olsun, Allah'a ve ahiret gününe inanmıyor ve salih amellerde bulunmuyorsa, herhangi bir temel üzerinde sayılamaz. Bu herkes için geçerli kuraldır. Hayatı anlamlı ve yaşanmaya değer kılan sahih iman (Allah'a ve ahirete inanç) ve salih amel (ilahi hükümlere göre düzenlenmiş pratikler)dir. Allah'ın emrine saygı ve hükümlerine riayet, yaratılmışların yararına işlerde bulunmanın teminatı ve esasıdır. Bu özelliklere sahip insanlar ne kıyametin dehşetinden korkacaklar ne geçmişleriyle ilgili hüzne kapılacaklardır.

Yine Bakara, 27, 40 ve 83-86. ayetlerde açıklandığı üzere Yüce Allah, İsrailoğullarından söz almıştı: Allah'tan başka kimseye tapmayacaklar, anne-babaya, yaşlılarına saygı gösterecekler, haksız yere kimsenin canına kıymayacaklar, hırsızlık yapmayacaklar, kısaca Şeriat'ın hüküm ve emirlerine riayet edeceklerdi. 70. ayette buna tekrar dikkat çekilmektedir. İsrailoğulları söz vermişti ama neredeyse geleneksel hale getirdikleri tutumlarını sürdürüp onlara söz konusu misakı hatırlatan peygamber geldiğinde, tebliğ ve yükümlülükler hoşlarına gitmediği için bir bölümü yalanlamaya kalkıştılar, bir bölümü peygamberleri öldürdüler. Bu Allah'a karşı gelmenin uç noktası, ağır bir cürümdü. Sûrenin başında (5/1), "Akitlere, verilen sözlere uyulması gerektiği" belirtilmişti. İsrailoğulları bunu yapmadılar.

Bu suç onları büyük bir yanılgıya sürüklemeye de sebep olmuştu. Evet, kesinlikle yanılıyorlardı, çünkü peygamberleri yalanlama veya öldürmenin başlarına herhangi bir felaket getirmeyeceğini düşünüyorlardı. Bu bir zandı, gerçek bir bilgiye, yakine dayanmıyordu. Amaçları imtiyazlı, günahkâr ve haksız avantajlı konumlarını korumaktı. Peygamberler ezilenler, sömürülenler ve yoksullardan yana tebliğler yapıp, hâkim sınıfların adaletsiz düzenlerini değiştirme yönünde beyanlarda bulunduklarında, bu onları korkutuyordu. Çıkarları, nefislerinin istek ve tutkuları, şişkin egoları (inkâr ve cehaletleri) onların gözlerinin üstünü örtmüş, kulaklarını sağırlaştırmıştı. Acı çeken insan manzarasını görmüyor, feryatlarını kulakları işitmiyordu. **Kaffal**'a göre günah,

azgınlık, hak ve hukuk ihlalinde aşırıya gittikçe dünyada da onları bekleyen şiddetli bir azabın vakti giderek yaklaşıyordu (Bkz. 17/İsra, 4-8). Bu onları yeryüzünde ağır musibetlere uğratacak, yerlerinden edecek, binlerce sene diyasporada yaşamalarına sebep olacaktı.

Çeşitli akıl hastalıkları gibi, insanın hakikatle ve doğrulukla olan ilişkisi de ya bir ölçüde veya tamamen kesilir. Gerçeklik dünyasıyla ilişkisi bir ölçüde kesilenlere nevroz, tamamen kesilenlere psikoz denir. İnkâr ve haksızlıkların, günah ve zulümlerin katmerleşmesi gözü kör, kulağı sağır eder. Başlarına Babil, Pers ve Roma zulmü gibi büyük musibetler gelince tevbe ettiler fakat yine verdikleri sözü (misakı) unuttular, birçoğu eski alışkanlıklarına döndü; yine hakikate ve doğruluğa karşı körleşme ve sağırlaşma illetine müptela oldular. Allah "yapmakta olduklarını" görmektedir. Bunun anlamı, söz konusu haksız tutumlarına, inkâr ve isyanlarına hala devam ediyor olmalarıdır.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۘ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ ۖ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۖ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

72. And olsun, "Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler küfre düşmüştür. Oysa Mesih'in dediği (şudur:) **"Ey İsrailoğulları, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibâdet edin. Çünkü O, kendisine ortak koşana şüphesiz cenneti haram kılmıştır, onun barınma yeri ateştir. Zulmedenlere yardımcı yoktur."**

73. **And olsun, "Allah üçün üçüncüsüdür" diyenler küfre düşmüştür. Oysa tek bir ilâhtan başka ilâh yoktur. Eğer söylemekte olduklarından vazgeçmezlerse, onlardan inkâr edenlere mutlaka** (acı) **bir azap dokunacaktır.**

74. **Yine de Allah'a tövbe edip bağışlanma istemeyecekler mi? Oysa Allah bağışlayandır, esirgeyendir.**

75. **Meryem oğlu Mesih, yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Onun annesi dosdoğrudur, ikisi de yemek yerlerdi. Bir bak, onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz?** (Yine) **bir bak, onlar ise nasıl da çevriliyorlar?**

76. **De ki: "Size yarara da, zarara da güç yetirmeyen Allah'tan başka şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah, işitendir, bilendir."**

77. **De ki: "Ey kitap ehli, haksız yere dininiz konusunda aşırı gitmeyin ve daha önce sapmış, birçoğunu saptırmış ve dümdüz yoldan kaymış bir topluluğun heva** (istek ve tutku)**larına uymayın."**

Yahudiler gibi kitap ehlinden olan Hıristiyanlarda da temel bir sapma söz konusudur ki, bu –haşa– Allah'ı İsa ile özdeşleştirmeleridir. Burada doğrudan Hz. İsa'nın ilahlık vasfına atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim, bu inancın Hz. İsa'nın tebliğiyle herhangi bir ilişkisinin olmadığını belirtir. Bu apaçık bir inkâr/küfürdür. Allah'ın elçisi olarak Hz. İsa'nın söylediği İsrailoğullarını tek ve bir olan Allah'a kulluk yapmaya çağırmaktan ibarettir. Allah, hem muhatabı olan İsrailoğullarının hem kendisinin Rabbidir. Hz. İsa veya bir başka beşere ulûhiyet atfetmek şirktir. Bu inançta olanlar hiçbir şekilde cennete girmeyeceklerdir, barınma yerleri ateş olacaktır. Sebebi açık: Yaratan ile yaratılan arasında mahiyet birliği tasavvur edilemez. Allah yarattığı varlıklardan münezzehtir, bir yaratığa ilahlık izafe etmek büyük bir haksızlıktır. O varlığı yerli yerine koymamak, hak etmediği makama yükseltmek ve aksi bir biçimde gerçek ve tek ilah olan Allah'ı yaratılmış bir varlığın seviyesine indirmek anlamına gelir. Zulüm, şeylerin yerli yerine konulmaması olduğundan, bu tasavvur zulümdür.

Allah birdir, O'ndan başka ilah/tanrı yoktur. Bütün varlık âlemini yaratan Allah'ı "üçün üçüncüsü" olarak görmek veya göstermeye çalışmak, tevhidi ve hakikati inkâr etmektir. Hıristiyanların büyük yanılgısı olan üçleme (teslis) inancı ister Baba-Tanrı, Anne-Meryem, Oğul-İsa; ister Baba, oğul ve Ruhulkudüs olsun, fark etmez apaçık bir inkârdır. (Bkz. 4/Nisa, 171; 18/Kehf, 4-5.)

Bazı Hıristiyanlar, teolojinin esasları arasında Meryem'in ilahlığının yer almadığını, muhtemelen Kur'an'ın indiği dönemde bu yönde sapkın bir inanca sahip küçük-marjinal bir mezhep grubunun olduğunu söylemektedirler. Tev-

hid bakış açısından ulûhiyetin çeşitli dereceleri vardır. Hıristiyan kiliseleri ve mezheplerinin Hz. Meryem'e yükledikleri üstün/aşkın misyon ve anlam göz önüne alındığında onun bir tür uluhiyetle tavsif edildiği görülür. 116. ayette tekrar bu konuya dönüldüğünde, Hıristiyan bakışından Hz. Meryem'e ilahlık/tanrıçalık atfedildiğinden söz edilecektir.

Yakından bakıldığında Hz. İsa'dan sonra Hıristiyan ilahiyatı ve inanç esasları formüle edilirken üç kaynaktan etki aldığı görülür: Bunlardan biri, Tarsuslu Aziz Pavlos'un inanca dâhil ettiği "Baba-oğul" fikridir. İncillerde açık ve kesin ifadelerle ontolojik cevherleri bir olan "baba-oğul ilişkisi"nden bahsedilmez. Hz. İsa'nın tebliğini yaptığı kültür ikliminde "baba" fiziksel olarak bir kadınla cinsel ilişki kurup çocuk sahibi olan kişi değil, koruyucu, rızıklandırıcı, terbiye edici "rab"tir. Aziz Pavlos, deyim yerindeyse kelimenin semantiğinde köklü bir değişiklik yapıp, babayı 'soy babası' anlamında kullandı.

İkinci etki, kadim pagan inançlardan gelen "tanrı ana/tanrıça" fikridir. Hz. Meryem'in "tanrı taşıyan veya tanrı doğuran (theotokos) bir kadın" olarak telakki edilmeye başlanması bu inançların etkisi altında olmuştur. Kadim putperest inançlarda bunun belirgin izleri vardı. Miladi 431 Efes Konsilinde Meryem'e "tanrının anası (theotokos, mater dei)" unvanı verilmiştir. Zira tanrı doğuracak bir kadın sıradan bir insan olamaz, ya yüksek düzeyde tanrısal özelliklere taşıması veya tanrı olması gerekir. Bundan sonra söz konusu tema kiliseler ve kutsal yerler için yapılan resim ve heykellerde aynen yansıtılmıştır. O halde burada Kur'an-ı Kerim'in marjinal bir inançtan değil, yaygın bir telakkiden söz ettiği anlaşılmaktadır.

Üçüncü etki hem İskenderiye'de yayılan Grek felsefe hem eski İran ve Hint dinlerinde görülen birbiri içine girmiş üç ayrı cevher fikrinden oluşan teslis (üçleme) inancıdır. Bu inançların Hz. İsa'nın tebliğ ettiği sahih dinle ilgisi yoktur.

İşin hakikati buysa, Hıristiyanların yapması gereken şey, söz konusu inançtan vazgeçip Allah'ı birlemeleri, tevhid inancına dönmeleridir ki, Hz. İsa'nın yaptığı tebliğin esası budur. Bu iddialarından vazgeçmeyecek olurlarsa, onlardan inkâra düşenler büyük bir azaba müstahak olacaklardır. Burada özel olarak "onlardan inkâr edenler" kaydının getirilmesi, içlerinde bir bölümünün üçleme inancı dışında olduğunu ima etmektedir. Bu inançtan dolayı inkâra düşenler tevbe edip yüce Allah'tan bağışlanma dileyecek olurlarsa, Allah onları bağışlar, esirger.

Baba-oğul, tanrıça veya tanrı-ana ile üçleme inancının herhangi bir hakikat değeri ve akli bir temeli yoksa bilinmesi gereken gerçek şu ki, Hz. İsa, kendisinden önce gelen binlerce peygamber gibi bir peygamber, Allah'ın bir

elçisidir. Annesi Meryem dosdoğru bir kadındı, iffet sahibiydi, tertemizdi, Rabbi olan Allah'a derin bir sadakat içinde yaşıyordu. İsa ve Meryem de diğer insanlar gibi acıkır, susardı; bu yüzden yemek yer, su içerlerdi. Maddi tabiatın şartlarına bağımlı yaşıyorlardı. Eğer onlarda ilahlık/tanrıçalık vasfı bulunsaydı en azından bunlara ihtiyaç hissetmezlerdi. (21/Enbiya, 8 ve 25/Furkan, 20.)

Durum bu merkezde ise, yüce Allah son vahiyle işin hakikatini, doğrusunu öğretiyorken, Hıristiyanların kadim pagan inançlarda diretmesinin manası yoktur. Diretiyorlarsa yani Hz. İsa ve Meryem'e ilahlık atfediyorlarsa hakikate sırtlarını dönüyorlar, yalan söylüyorlar, gerçeğin kendisini tahrif ve suistimal ediyorlar demektir.

76. ayet, Hz. İsa ve annesinin beşer olmaları itibariyle kendilerinden kaynaklanan bir güçleri olmadığına göndermede bulunmaktadır. Her neye sahip olmuşlarsa, hepsi Allah'tandır. Hz. İsa, diğer çocuklar gibi annesinin karnında dokuz ay beklemiş, vakti gelince ilahi sünnete göre doğmuştur. Ölüleri diriltmiş, körlerin gözünü açmış, cüzzamlıları iyileştirmiştir ama Allah ona bu mucizeleri gösterme lütfunu ihsan etmeseydi, beşer olarak bunları yapabilir miydi? Elbette hayır! O halde acıkan, susayan, tabiatın maddi şartlarından etkilenen ve bunları üzerinden def'etmeye gücü yetmeyen bir beşeri ilahlaştırıp onu Tanrı makamına çıkartmak veya Tanrı'ya ortak koşmak kabul edilebilir bir inanç değildir. Allah'tan başka hiçbir varlığa ibadet edilmez, tapılmaz.

Durum bu olmakla beraber şu suallerin cevapları önemlidir: Önce Allah'ın niçin "biricik" oğlu var da başka oğulları yok?

Hem Allah'a oğul isnat etmek onu -haşa- insan yani yaratılmış ve belli bir sünnete uygun davranmak zorunda olan bir yaratılmış varlığın seviyesine indirmez mi? Üçüncüsü Hz. Âdem insanların babası olsa bile, niçin işlediği bir suçtan dolayı bütün bir insanlık da suçlu kabul edilsin ve bu işle hiçbir ilgisi olmayan bir başka insan cezalandırılsın? Eğer Allah insanların bu suçtan kurtulmasını istiyorsa -haşa- oğlunu feda etmeye ne gerek vardır? Kendisi aynı zamanda ğafur, rahim, tevvab (tevbeleri kabul eden) değil mi? Yarattığı insanları affedemez miydi?

Ayetlerde Âdem'in şeytanın ayak kaydırmalarına yenildiği haber verilmektedir. Öyleyse Âdem'in bu ilk günahında doğrudan doğruya Allah'ın emir ve hükümlerine karşı isyancı bir tavır yoktur. Ancak daha önce zikrettiğimiz gibi, buna rağmen Âdem, suçlu sayılmaktadır. Hıristiyanlık doktrini bu suçun niteliğini farklı gösterdiği gibi, Âdem'in işlediği bu suçtan dolayı onun bütün gelecekteki nesillerini de sorumlu ve suçlu tutmaktadır. Oysa Kur'an, bu suçu işledikten sonra Âdem'in Rabbine yalvardığını, O'ndan kelimeler belledğini ve Rabbinin de Âdem'in tevbesini kabul ettiğini açıklamaktadır. Buna göre

Âdem'in çocuklarını babalarının bu suçundan dolayı sorumlu ve suçlu tutamayız. Esasında mantıksal yönü ile de bu, çok ciddi bir çelişkidir. Çünkü ilke olarak bir insanın, bir başkasının günah ve suçlarından dolayı sorumlu tutulması akla yatkın değildir. Âdem'in çocuklarına ise başka ölçüler, başka yollar gösterilmiş ve bunlara karşı olumlu veya olumsuz tutumlarından dolayı sorumlu tutulmuşlardır. Nitekim aynı sûrenin 38 ve 39. ayetleri buna delildir:

"Dedik ki: 'Hepiniz ordan inin. Sonra size benden bir hidayet gelir de, kim benim hidayetimin izince giderse artık onlara hiçbir korku yoktur, onlar mahzun da olacak değillerdir. O küfredenler, ayetlerimizi yalan sayanlar (yok mu?) onlar ateşin arkadaşlarıdır. Onlar orada bir daha çıkmamak üzere kalıcıdırlar."

Bu olaydan ve Âdem'in ilk suçundan sonra Âdem'in çocukları için söz konusu olan Allah'ın göndereceği hidayete karşı takınılacak tavrın mahiyetidir. Eğer Âdem'in çocukları olan insan toplulukları, Allah'tan gelen emirlere, hükümlere, dine, şeriata boyun eğerlerse artık onlar için bir korku yoktur, tehlike söz konusu değildir. Gerek dünya hayatları, gerekse ahiret hayatları güven altına alınmıştır. Yok, eğer Allah'ın dinine başkaldırıp kendi bildiklerince davranıp küfre saparlarsa kuşkusuz bu tutumlarından ötürü hem ateşe atılacaklardır, hem de ateşte ebedî kalacaklardır.

Görülüyor ki bu konuda Hıristiyanlık ile İslâm arasında derin anlayış farkları var. Hıristiyanlık bütün bir insanlığı dahlinin bulunmadığı bir suçtan dolayı sorumlu tutarken, İslâm buna karşı çıkmakta ve insanları ancak Allah'tan gelen emirler ve nehiyler dolayısıyla sorumlu tutabileceğimizi savunmaktadır. İnsanın evrensel adalet duygularına uygun düşen de budur.

Bu, bizi önemli bir noktaya getiriyor: Hıristiyanlık ve İslamiyet'in tarihteki tecrübelerinde gözlenen farklar her iki dinin akidesinde ifadesini bulur. İslam inancına göre Adem ve Havva (birlikte) suç işledi, arkasından tevbe ettiler. Cennetteki eski konumlarına sahip olabilmek için dünyaya sınavdan geçirilmek üzere gönderildiler. Her erkek ve kadın işlediği suçtan sorumludur. İyilik ve kötülük zerre miktarı dahi olsa karşılığını bulacaktır.

Hıristiyan inancına göre Adem'i Havva ayarttı, Adem günah işledi. İnsan günahkâr doğar. Yeryüzü gezegeni üzerinde kaç bin sene yaşadıysa günahkâr olarak yaşadı. Sonra Miladi sıfır noktada Tanrı, "biricik oğlu"nu insanın kefareti olarak yeryüzüne gönderdi. Çarmıha gerildi, öldürüldü. Ancak bu yolla insanın günahının kefareti ödenmiş oldu. Fakat İsa tanrı ise ve öldürüldüyse, annesi Meryem de öldüyse iki tanrı öldü demektir, üçüncüsünün de –haşa– ölmesi gerekmez mi? Hay ve baki ise o zaman tek ve bir Tanrı O'dur, ölen ve öldürülenler tanrı olamaz.

Tarsuslu Aziz Pavlos'un öğretisine göre İsa'nın günahın bir kefareti olarak çarmıhta öldürülmesinden sonra Şeriat'a da gerek kalmadı. Yapılması gereken şudur: "Tanrı'yı sev ve dilediğini yap." Demek oluyor ki, İsa'nın kefaret olarak öldürülmesi, seriate bağlılık ve bağımlılığı ortadan kaldırmanın bir tür meşruiyet çerçevesi şeklinde düşünülmüştür ki, şeriatın olmadığı yerde insanlar kendi yasalarını kendileri yapar ve dilediklerini diledikleri yasayla kolayca meşrulaştırabilirler.

Bu inanç Hıristiyan insanın bilinçaltıdır. Sıradan bir Hıristiyan suç ve günah işler. Kefareti ödendiğinden mesele yoktur. Hesap ödenmiştir. Tanrı'yı severse, kurtuluş için kendini kiliseye adasa, sanki dilediğini yapma serbestisine, özgürlüğüne sahip olur. Bu inancın sonucudur ki, sömürgecilik, emperyalizm, tahakküm, yağma, baskı, katliamlar Batılı insanın vicdanını yeterince rahatsız etmiyor.

Kur'an-ı Kerim, bu temel hakikatleri hatırlattıktan sonra önemli bir uyarıda bulunur: "**De ki: "Ey kitap ehli, haksız yere dininiz konusunda aşırı gitmeyin"**

"**Dinde aşırılığa gitmeyi**" nasıl anlamak gerekir? "Ğuluvv" sınırın aşılması demektir. "Haksız yere dinde aşırıya gidilmesi", dini gönderen Allah'ın ve onu tebliğ edip beyan eden peygamberin çizdiği ana çerçevenin dışına çıkılması anlamına gelir. Bu üç şekilde olur:

1) İnançta aşırılık: Hıristiyanların, bir beşer-peygamber olan Hz. İsa'yı ve annesi Meryem'i tanrılaştırmaları, inancı üçleme, bedenlenme vb. Prensiplere dayandırmaları inançta aşırıya gitmeye örnektir.

2) Hükümlerin tanziminde ve gündelik hayat pratiklerinde aşırıya gitmek, dini yaşanır olmaktan çıkaran zorlukların dine dâhil edilmesi demektir.

3) Kendi dini görüşünü mutlaklaştırmak, hakikati temellük etmek, kendisi gibi düşünmeyen Müslümanı İslam dininin dairesi dışına çıkarmak, hatta Haricilerde görüldüğü üzere hayat hakkına kastetmek. Katolik tecrübesinde insanlar Hıristiyan hidayetine dâhil edilebilirler ki, bu insanın din seçme özgürlüğünü elinden alır.

Dinlerde her üç aşırılığa rastlamak mümkündür. Dinde olmayan bir inancı veya vecibeyi dine dâhil edip onda ısrar etmek, insanları bu harici inançlar ve kurallarla yükümlü tutmak, hele yapmadıkları takdirde onları cezalandırmak veya din adına korkutmak aşırılıktır. Ortaçağ Hıristiyanlığında Kilise, zaman zaman dini fazlasıyla zorlaştırmış, akla-mantığa uymayan inançlar savunmuş, insan gücünün kaldıramayacağı görevler yüklemiş; saçmalıklarına ve emirlerine karşı gelenleri de aforoz edip engizisyon mahkemelerinde ölüme mahkûm etmiştir. Bu aşırılıklar zaman içinde insanların dinden soğuyup kaçmalarına,

Modern telakkide bireyler birbirlerine karışmaz. Herkesin özel hayatı kendine ait addedilir. Kimse bir başkasına karışamaz. Dini hüküm ve emirler, vicdan alanına ve özel hayata çekilmek istendiğinden, kişiler bir kötülükle (münker) karşılaştıklarında ona elleri veya dilleriyle müdahale etmek istemezler. Bu kötülüğün zaman içinde kanıksanması, içselleştirilip kültür haline gelmesi ve yaygınlaştırılıp toplumsallaştırılması gibi tehlikeli sonuçlara yol açar. Kur'an-ı Kerim, İsrailoğullarının başına gelen musibetlerden birinin sebebinin bu olduğunu belirtir. **İbn-i Kesir**, bireylerin işlediği kötülük dolayısıyla değil, işlenen kötülüklere karşı gücü yettiği halde toplumun engellememesi dolayısıyla Allah'ın azap indirdiğini söyler. Abdullah b. Mes'ud'dan gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v) bu durumu şöyle anlatmıştır:

"(İsrailoğullarından) biri kötülük işleyen birine rastladığında ona 'Allah'tan kork. Bunu yapma, sana helal değildir' derdi ama ertesi gün aynı şahsı aynı kötülüğü yaparken gördüğünde sesini çıkarmaz, oturur onunla yemek yer, uyarmazdı. Hepsi öyle yapar hale gelince Allah onların kalplerini birbirine benzer hale getirdi" Hz. Peygamber bu ayeti okuduktan sonra şöyle devam etmiştir: "Aman, siz de dikkat edin! Allah'a and olsun, sizler de ya iyiliği emredip kötülüklerden sakındırır ve zalime zulmünden vazgeçinceye kadar baskı yaparsınız veya Allah sizin de kalplerinizi birbirine benzeştirir, onlara lanet ettiği gibi size de lanet eder" (Ebu Davud, Melahim, 17; İbn-i Mace, Fiten, 20).

İnsanların mutlaklaştırılmış özgürlük adına birbirlerine karışmamaları kötülüğü yaygınlaştırır, toplumu ahlaki yönden yozlaştırır, adalet ve hakkaniyeti aşındırır, derken kötülük toplumsal hayatın ana kodlarından biri olmaya başlar. Bu kötü bir tutumdur.

Kur'an-ı Kerim'in İsrailoğullarına yönelttiği diğer önemli bir eleştiri, onların çoğunun inkârcılarla yani Allah'ın birliğini tanımayan, ilahi dinlerin özünü reddeden güç ve topluluklarla dostluk ilişkileri kurmalarıdır. Hz. Peygamber (s.a.) zamanında, Müslümanlarla Yahudiler arasında bir sözleşme (**Medine Vesikası**) imzalandığı halde, onlar kısa zamanda sözleşmenin ana hükümlerini çiğneyip müşriklerle dostluk ilişkileri kurmaya, Mekkelileri Müslümanlar aleyhinde kışkırtmaya başladılar. Bu, haksız ve hasmane bir davranıştı, çünkü kendileri de Allah'ın birliğine inanıyor, Tevrat'ı kendi kutsal kitapları sayıyorlardı. Hz. Peygamber ve Müslümanlar onlarla olan anlaşmanın hükümlerine riayet ediyorlardı, Tevrat ve Kur'an arasındaki benzer noktaları, kaynak birliğini öne çıkarıyorlar, Kudüs'e yönelip namaz kılıyorlardı. Yahudiler, Müslümanlarla dostluk ilişkisi pekiştirip devam ettireceklerine, aksine puta tapıcılarla, pagan inançlara sahip müşriklerle ilişki kurdular, Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmak için çeşitli komplolar kurdular.

Bu elbette kötü bir şeydi, hem dünyada hem ahirette kendileri için hazırladıkları ve mutlaka karşılaşacakları trajik bir akıbetti. Yüce Allah'ın onlara gazaplanmasının sebebi budur, çünkü ıslah olmuyorlar, tarihte yaşadıklarından ders çıkarmıyorlar, kötü tutum ve davranışlarında ısrar ediyorlar. Oysa "Eğer Allah'a, peygambere ve ona indirilene imân etselerdi", böyle davranmazlardı. Fakat onlardan çoğu yoldan çıkmışlar kimselerdir.

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا ۚ وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا اِنَّا نَصَارٰى ۛ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾ وَاِذَا سَمِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُولِ تَرٰى اَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَا اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۖ وَنَطْمَعُ اَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

82. **And olsun, insanlar içinde, mü'minlere en şiddetli düşman olarak Yahudileri ve müşrikleri bulursun. Onlardan, imân edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da: "Hıristiyanlarız" diyenleri bulursun. Bu, onlardan** (birtakım) **papaz ve rahiplerin olması ve onların gerçekte büyüklük taslamamaları nedeniyledir.**

83. **Elçiye indirileni dinlediklerinde hakkı tanıdıklarından dolayı gözlerinin yaşlarla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz inandık; öyleyse bizi şahidlerle birlikte yaz."**

84. **"Hem Rabbimizin biz salihler topluluğuna katmasını umarken ne diye Allah'a ve bize haktan gelene inanmayalım?"**

85. **Böylelikle Allah, dediklerine karşılık olarak içinde ebedi kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler verdi. Bu, iyilik yapanların karşılığıdır.**

86. **İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlar; işte onlar, çılgın ateşin arkadaşlarıdırlar.**

82-85. ayetler, hem Müslümanlara diğer din müntesiplerine karşı pozisyon tayin ederken dikkate alacakları hususlar hakkında bize bilgi vermekte, hem aynı gelenekten gelmekle beraber Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında önemli bir farka işaret etmektedir. Şöyle ki:

Dinler arasında aslolan karşılıklı "ihtiram"dır. "İhtiram" biri diğeriyle bağlantılı üç anlamı olan terim olarak "saygı", "grubun mahremiyetinin masuniyeti" ve "haklara riayeti" gerektirir. Yani farklı din müntesipleri birbirlerine saygı duyacaklar, mahrem alanlarına tecavüz etmeyecekler ve birbirlerinin hak ve hukuklarına riayet edecekler. Ancak kaynak farkı, din otoritelerinin dini anlama biçimleri, birbiriyle çelişen siyasi ve iktisadi çıkarlar, gelenekler, alışkanlıklar, sürüp giden önyargılar her zaman ihtiramı mümkün kılmaz. Arzu edilmese de ihtilaf ve çatışmalar vuku bulabilir.

Kur'an-ı Kerim, esas olarak İslam'ın dışında kalan iki büyük inanç biçiminden müşrikleri ana hedef alır, Kitap ehlini de sıkı bir eleştiriye tabi tutar, onlara kendi asli-sahih kaynaklarını hatırlatır, yaşadıkları tarihi tecrübeden ders çıkarmalarını öğütler ve sonunda tek olan dine, ed-Din'e tabi olmaya davet eder. Elbette bu davet tepkisiz kalmayacaktır. Gerek müşrikler gerekse Kitap ehli şu veya düzeyde tepki vereceklerdir. Burada son derece ilginç bir biçimde Kitap ehlinden Yahudilerin Müslümanlara düşmanlık göstermede müşriklerden de ileride olduklarına dikkat çeker, adeta Müslümanları ilahi bir lütufla bilgilendirir. Müşrikler de Müslümanlara şiddetli tepki gösterirler ama Yahudilerinki daha şiddetli veya daha önde bir mahiyet taşımaktadır. **Kasımi**'ye göre bu yüzden düşman olarak Yahudiler müşriklerden önce zikredilmiştir. Pekiyi bunun sebebi nedir?

İmam Maturidi "aşırı düşmanlık gösteren Yahudiler"in üç gruptan biri olabileceğini söyler:

a) Bir bölüm Yahudi;

b) Tarihsel olarak Medine'de Hz. Peygamber (s.a.v)'e ve sahabelere düşmanlık gösteren Yahudiler;

c) Bütün Yahudiler.

Belirtmek gerekir ki, bütün Yahudileri aynı kefeye koymak doğru değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, defaatle "kitap ehlinin bir olmadığı"nı belirtir ve çeşitli "güzel meziyetleri"nden söz eder: (Bkz. 2/Bakara, 62; 3/Âl-i İmran, 114, 199; 6/En'am, 114; 17-İsra, 107-109; 28/Kasas, 52-55; 46/Ahkaf, 10.)

Yahudilerin şiddetli düşmanlık göstermelerinin sebebi peygamberleri öldürmeleri, Allah'ı cimrilik ve fakirlikle nitelendirmeleri (3/Âl-i İmran, 181; 5/Maide, 64), kalplerinin katılığı/kasavet (2/Bakara, 74; 5/Maide, 13), bozgunculuk çıka-

rıp savaş kışkırtıcılığı yapmaları (5/Maide, 64) vs. gibi yeryüzünde ve toplumlar arasında huzur ve barışı bozan tutum ve davranışlarıdır. Kim onları hak dine davet ederse, bu tarihsel ve aktüel tutumları dolayısıyla ona şiddetli tepki göstermekte, husumet ve düşmanlık beslemektedirler. **Ebussud Efendi** de, onların tarihsel olarak hep serkeş davrandıkları, inkârlarında katı tutum takındıkları, nefislerinin arzu ve isteklerini temel aldıkları, gerçeği tahkik etmek yerine taklitle yetindikleri ve peygamberle karşı isyankâr oldukları için İslam'a buğz ve düşmanlık beslediklerini söyler. Bu kötü vasıflarını açıklıkla sıralayan Kur'an-ı Kerim, onların Hz. Davud ve Hz. İsa'nın diliyle lanete uğradıklarını belirtmektedir.

Bunlar önemli olmakla beraber, daha temelde başka faktörlerin yattığını söylemek gerekir. Bunlar da Allah, risalet ve mead (ahiret) konularında iki din arasında var olan temel ayrımdır.

Yahudiler, Tanrı kavramını kendilerine tahsis etmişlerdir. Diğer kavimlerden farklı kendilerine özgü bir Tanrı tasavvuruna sahiptirler ki, bu Tanrı, varlığı ve insanları yaratmış olmakla beraber sadece onları kollamakta, seçilmiş kavim ilan etmektedir. İslam bakış açısından "Allah, âlemlerin Rabbidir" (1/Fatiha, 1). Rahman ve rahimdir, rahmeti herkesi kuşatmaktadır. Hiç kimsenin (birey veya topluluğun) takvası ve cehdi dışında herhangi bir imtiyazı ve üstünlüğü yoktur.

Peygamberler, Allah'tan bilgi ve haberler getirirler, uyarıp korkuturlar ama Yahudi bakış açısından peygamberler kimi zaman kâhin, kimi zaman yol üzerinde duran, bertaraf edilmesi gereken engellerdir, nitekim peygamber öldürmekten çekinmemişlerdir, Hz. İsa'yı dahi kendilerinin ölüme götürdüklerini düşünmektedirler. Ahd-i Atik'in anlatımlarından bakıldığında, peygamberler günah işler, arzuları doğrultusunda hareket eder, haytalık yapar, başkalarının kadınlarına göz diker, belki kızlarıyla da cinsel ilişki içine girebilen sıradan kimselerdir. İslam bakış açısından peygamberler ismet sahibidirler, en büyük suç ve günah peygambere karşı gelmektir, peygambere karşı gelen Allah'a da karşı gelmiş olur. Bu açıdan deistler gibi tek başına Allah'ın varlığına veya birliğine inanmak yetmez, O'nun elçiler gönderdiğine ve kitaplar indirdiğine de inanmak gerekir.

Yahudi inancında ahiret, ölümden sonra diriliş, hesap günü ve muhasebe fikri hayli zayıftır, "hayata olan tutkuyla bağlılıkları" (2/Bakara, 96), onların dini kültürlerinde ve pratiklerde ölümden sonraki hayatı önemsizleştirmiştir, bu yüzden mead düşüncesi yapıp etmelerinde belirleyici bir öneme sahip değildir. "Seçilmiş kavim" oldukları yönündeki iddiaları, onlara başka halklara ve topluluklara karşı hukuk ihlali yapma konusunda hak sahibi kılmanın gerekçesi olmaktadır. Bu yüzden iki şapkaları vardır: birini kendi dindaşlarına, diğe-

rini başka dinden olanlara karşı takmaktadırlar yani çifte standart bir ahlaka sahip olurlarken, bunda dini ve ahlaki açıdan herhangi bir sakınca veya tutarsızlık görmezler. Yahudilere göre Tanrı, onları cezalandırmayacaktır, belki az bir süre ceza çekeceklerdir ama sonuçta onlar "Tanrı'nın çocukları"dırlar.

Kur'an-ı Kerim, sahih ilahi kaynaktan neş'et etmesine rağmen, sonradan çeşitli tahrifata uğrayan Yahudi inancı ve İsrailoğullarının Tanrı, vahiy, peygamberler ve Şeriat karşısındaki samimiyetsiz, tutarsız, çelişkili tutumlarını eleştirmekte, onlara kendi tarihlerinden somut örnekler vererek geçmişte işledikleri günahları hatırlatmakta, kendi gerçekleriyle yüzleşmelerini talep etmektedir. Ayrıca onları kendi vehimlerinde kurdukları imtiyazlı saltanatın boş bir iddia olduğunu görmeye, kendilerini Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği üzere ıslah olmaya, Hakka ve hukuka tabi olmaya çağırmaktadır ki, bu onları fazlasıyla kızdırmakta, Müslümanlara karşı hasmane bir tutum içine sürüklemektedir.

Tarihsel olarak baktıklarında Hz. Peygamber'in Medine'de onlara gösterdiği yakınlık ve onlarla bir arada barış içinde yaşama konusunda sarf ettiği çabaya beklediği karşılığı görmediği görülür. İyiliğe kötülükle karşılık vermişlerdir. Onları Medine'de kurulan siyasi birliğin üyeleri olarak tavsif ederken, onlar Mekkeli müşriklerle ittifaklar kurup onu ve sahabesini ortadan kaldırmak için çeşitli tuzaklar kurma yolunu seçtiler. Hatta bazen Mekkeli müşrikler, Medine üzerine yürüme konusunda isteksiz davranırken onlar savaş kışkırtıcılığı yaptılar, el altından savaş ateşini yakmaya çalıştılar. Sonraki tarihlerde de Müslümanlar daima Yahudileri korudular. Geçmişte Babilliler, Persler, Romalılar, İspanyollar, Ortaçağ'da Avrupa katolisizmi ve modern zamanlarda Alman Nazileri ve faşistler onları ezer, sürgüne gönderir ve soykırımdan geçirirlerken Müslümanlar Abbasi saraylarında, Endülüs'te, Safevilerde ve Osmanlılarda onlara itibar ve ihtiram gösterdiler. Ancak onlar fırsatını ellerine geçirdiğinde Müslüman Filistinlilerin topraklarını işgal etmekten, Filistin halkını sürmekten, katliamların altına imza atmaktan, -sanki tarihte uğradıkları zulüm ve haksızlıkların acısını Müslümanlardan çıkartmak istercesine- İslam aleyhinde küresel bir kampanya yürütmekten çekinmediler.

Müslümanlara **"sevgi bakımından en yakın olanların 'Hıristiyanlarız' diyenlerin"** sayılmasına gelince. Kur'an-ı Kerim, bunu onların "kibirlenmeyen papaz ve rahiplerin mevcudiyeti"ne bağlamaktadır. Bu bize Müslümanlara karşı husumetin "kibir illeti"nden neş'et ettiğini ima etmektedir. Nasıl Yahudilerin hepsi Müslümanlara karşı aşırı bir kin ve düşmanlık içinde değilse, Hıristiyanların hepsi de Müslümanlara karşı sevgi ve yakınlık içinde değildirler. Hıristiyanların bir bölümünü veya zaman zaman Hıristiyanları Müslümanlara sevgi ve

yakınlık duymaya götüren önemli faktör, onların bazı papaz ve rahipleridir ki, bunların da başta gelen özelliği kibirli olmamaları, hakikatle karşılaştıklarında tereddütsüz kabul etmeleri, içten dindarane bir hayat yaşamaları, samimiyetle Allah'ın hoşnutluğunu ve gerçek kurtuluşu aramalarıdır. Bu aynı zamanda, Yahudilerin bir bölümünün veya zaman zaman Yahudilerin niçin Müslümanlara karşı acımasız bir tutum içine girdikleri, düşmanlıkta ileri gittiklerinin de açıklamasıdır. Çünkü onları da bu düşmanca tutuma sürükleyen kendi din adamları ve siyasi elitleridir. Bu da gösteriyor ki, din müntesipleri arasındaki ilişkilerin ihtiram veya düşmanlık zemininde şekillenmesinde rol oynayan birinci derecedeki faktör, "din adamları"nın barışçı veya çatışmacı tutumudur.

"Kass ve kıssısin" gece vakti araştıran, inceleyen, kendini ilme ve ibadete veren yani hakikatin ve doğrunun peşinde olan üst düzey din adamıdır. "Kıssîs" kusun çoğuludur, "kasse"den geldiği söylenmektedir. Tecessüs, haber yaymak, dinlemek ve kemiği etten ayırmak gibi anlamları vardır. Araplar bu kavramı biliyordu, Kus bin Saîde şeklinde sıfat olarak kullanıyorlardı. Genel anlamda Hıristiyan din adamlarına "ruhban" denir. Kur'ân'da dört âyette geçen ruhban kelimesi, dünya nimetlerine değer vermeyen, zahidane bir hayat yaşayıp zevk ve eğlenceden kendini uzak tutan, âhiret korkusuyla manastırlarda nefislerini terbiye eden, dua ve ibâdetle hayatını geçiren kimselere verilen isimdir. Kur'an-ı Kerim, kurum olarak ve genel çerçevesi itibariyle Hıristiyanların ruhbanlığı kendi kendilerine ihdas ettiklerini belirtir (57/Hadid, 27). Ancak bu ayetlerde onlardan övgüyle söz edilir.

Söz konusu papaz ve rahipler, hakikatin peşinde olduklarından, eğer Allah'tan peygambere indirileni dinleme –dinleyip de anlama– imkânını bulabilirlerse, zaten aradıkları şeyi bulduklarından, bir anda gözleri yaşla dolup taşar. Çünkü onlar hakkı tanırlar, ne olduğunu bilirler, vahiy olarak inen sözdiziminde bulduklarında tereddütsüz teslim olurlar. Söz ve davranışlarında samimidirler, bütün arzuları Allah'ı hakkıyla tanımak ve O'na bağlanmaktır ki, ihlasları ma'rifetlerinin göstergesidir. Ve hemen inandıklarını beyan ederler, hakikate ve imana şahitlik edenlerle birlikte olmayı isterler. Allah Müslümanları "vasat bir ümmet kıldı, çünkü insanlara karşı şahitlik yapacaklar" (2/Bakara, 143); işte bunlar da bu vasat ümmet ve şahitler arasında yer almayı arzu etmektedirler. Birileri onları yadırgayacak olursa, aradıkları hakikati bulmuşken, neden inanmayacaklarını sorarlar! Böylelikle yüce Allah onları cennetle ödüllendirir. İyilik yapanların alacağı karşılık budur. Hakikatin üstünü kalın perdelerle örten inkârcılar ve Allah'ın ayetlerini yalayanların karşılaşacakları akıbet cehennem azabından başkası değildir.

Razi, Yahudilerin Müslümanlara olan düşmanlıklarını "dünyaya bağlılıkları"yla açıklar. (Bkz. 2/Bakara, 96.) Dünyaya olan bağlılıkları onları ahireti inkâr eden müşrikler gibi yapmıştır. Hıristiyanlar ise bu düzeyde dünyaya bağlı değildirler, ancak ulûhiyet konusundaki küfürleri çok daha katıdır.

Güvenilir kaynakların verdiği bilgilere göre, bu ayetler, M. 615 yılında 11'i erkek, 5'i kadın olmak üzere 16 kişinin Mekke'den Habeşistan'a yaptıkları hicret olayıyla ilgili inmiştir. Bu zayıf ve korunmaya muhtaç Müslümanlar, Habeşistan'a vardıklarında, Mekkeliler Amr bin As ve Abdullah b. Ebi Rabia'yı göndererek iadelerini istemişlerdir. Habeş Kralı Necaşi, din adamları ve yardımcılarıyla kısa bir danışmadan sonra, mülteci Müslümanları huzuruna çağırmıştır. Her iki tarafı dinledikten sonra, Müslümanlara "Kitabınızda Meryem'den söz ediliyor mu?" diye sorunca, Hz. Ali'nin kardeşi Ca'fer bin Ebi Talip "Meryem sûresi"nden 1-34, Taha sûresini de 9. ayete kadar okumuştur. Okunanları dinleyen Necaşi, fazlasıyla duygulanarak "Yemin ederim ki İsa'ya gelenle, bunlar aynı kaynaktandır" demiştir. 83. ayetin bu olay üzerine indiği belirtilir (Müsned, I, 201). Rivayetlere göre bundan sonra Necaşi Medine'ye de bir grup göndermiştir. **Kurtubi**'ye göre bunların 62'si Habeşli, 8'i Şamlı Hıristiyan olmak üzere 70 kişiydi. Allah'ın Resûlü (s.a.v), onlara Yasin (36) sûresini okumuş, onlar da duygulanarak gözyaşı dökmüşlerdir. Bu ayetlerin Necran Hıristiyanlarıyla ilgili olarak indiğini söyleyenler de vardır.

Her halükarda bu ayetlerden, samimiyetle dini hayat yaşayan, hakikati arayan, nefsinin bencil istek ve tutkularını denetim altında tutan, dua edip ibadet eden ve insanlığın hayrına çalışan din adamlarının tarihin her döneminde var olacağı sonucunu çıkarıyoruz. Bu ahlaki donanıma sahip din adamları barışın, huzur ve istikrarın teminatı olur, dinler arasında ihtiram ve karşılıklı işbirliğinin tesisine vesile olur, beşeriyetin ortak sorunlarının çözümü için ortak sorumluluklar yüklenir. Bir bölümü hakikati müşahede ettiği anda da hidayete erer, İslam'a dâhil olur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

87. Ey imân edenler, Allah'ın sizin için helâl kıldığı güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Şüphesiz Allah, haddi aşanları sevmez.

88. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl ve temiz olarak yiyin. Kendisine inanmakta olduğunuz Allah'tan korkup-sakının.

Hıristiyan din adamlarından bazı papaz ve rahiplerle ilgili övücü sözlerden sonra, mü'minlerin "hela ve güzel şeyler" konusunda uyarılmaları dikkat çekicidir. Müslümanlar, dünyadan elini eteğini çeken, hayatını salt çilecilik ve münzevi yaşantıyla manastırlarda geçiren rahiplere özenmemelidir. Hadid sûresinde (57/27), Hıristiyanların ruhbanlığı kendi kendilerine ihdas ettikleri belirtilmiştir. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "İslam'da ruhbanlık yoktur" (Müsned, VI, 26). Onların örnek alacakları şahsiyet (rol model) Allah'ın Elçisi'dir.

Rivayet edildiğine göre, dünya hayatının değersizliğiyle ilgili Efendimiz'in sohbetinden etkilenen önde gelen sahabelerden Ebu Bekir, Ali, Abdullah ibn-i Mes'ud, Abdullah ibn-i Ömer, Ebu Zer, Selman vb. sahabiler tam anlamıyla zahidane bir hayat yaşamaya karar verirler. Bundan sonra sürekli oruç tutacaklar, geceyi ibadetle geçirecekler, güzel koku sürmeyecekler, et yemeyecekler, kadınlara yaklaşmayacaklar, hatta kendilerini iğdiş edecekler, eski elbiseler giyinecekler vs. Durumu öğrendiğinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ben böyle emrolunmadım. Nefsinizin üzerinizde hakkı vardır. Oruç tutun, iftar da edin. Namaz kılın, uyuyun da. Ben namaz kılarım, uyurum da, oruç tutarım iftar da ederim, et yerim, kadınlara da yaklaşırım. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir" buyurmuştur ki, ayet bunun üzerine inmiştir. Hz. Aişe, -bu hadiste anlatılan zahidane perhiz çerçevesinde- peygamberin hayatını soran üç sahabe hakkında indiğini söyler (Buhari, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesai, Nikâh, 4.)

Razi, beden yeterli gıdayı almayacak olsa tefekkür kabiliyetinin azalacağını, bunun da ma'rifetullaha engel bir hal teşkil edeceğini söyler. Sufilerin iddiası ve ruhi tecrübeleri aksi istikamette olsa bile, en azından aşırı riyazetin çok az kimsenin yolu olacağını söylemek mümkün. Herkesin rahipliğe veya rahipler gibi yaşamaya çalıştığı bir dünyada iktisadi faaliyet duruma uğrar, toplumsal iş bölümü çöker, neslin devamı engellenmiş olur. Kaaffal'a göre sûrenin 1. ayetinde "akitleri yerine getirin" emrinin manası, helali haram, haramı helal yapmayın demektir, der. O halde helal ve mübah olan şeyler yasaklanmamalı, bu türden görüşler savunulmamalı, harammış gibi helal ve mubahlardan kaçmamalı, kaçınmamalı. Hele bu yönde fetvalar vermek büsbütün sakıncalıdır, helal şeylerden kendini mahrum etmek üzere adakta da bulunmamalı. "Süslü ve güzel rızık Allah'ın kulları içindir" (7/A'raf, 32). Tahrim sûresinin 1. ayetinde "Ey Peygamber, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi... niçin haram ediyorsun" buyrulmaktadır. Bunun toplumsal boyutu da, gasp, hırsızlık, sömürü, gayrı meşru ve haram kazancın helal gibi telakki edilmesi cihetine gidilmemesidir.

İnsanlar, dinden temelini almayan yasaklar koyamazlar. Eşyada aslolan ibahedir. Eğer Yasa Koyucu (Şari') açık bir biçimde bir şeyi yasaklıyorsa, o yasak

olur; mesela domuz etini, alkollü içkiyi, kanı yasaklaması gibi. Bunun dışında mü'minler "tayyib" olanı yiyip Rablerine şükredeceklerdir. Bir şeyin, gıda veya nesnenin "tayyib" olmasını tayin eden şey onun "helal ve lezzetli" olmasıdır. Helal olduğunu bize Şeriat'ın hükümleri tayin eder, daha doğrusu, açık bir biçimde dinin yasaklamadığı şeyler helaldir. Lezzetli oluşunu tayin eden şey ise, kişinin tabii lezzet ve tat alma eğilimi, fitri damak zevkidir. Şu halde Allah'ın kulları için yarattığı helal ve lezzetli/hoş şeyleri insanlar kendi kendilerine yasaklamayacaklar, kendilerini bunlardan yoksun bırakmayacaklar. **Maturidi**, ayetin hırpani, yamalı giyinen, hiç yıkanmayan, sadece ayakta kalabilecek kadar gıda alan, kirli-pasaklı kimselerin hayat tarzını yasakladığını söyler. Mü'minler tabii ki meşru çerçevede dünya nimetlerinden yararlanacak ama "haddi aşmayacaklardır." Dünya lezzetlerine ve zevklerine karşı arzu ve iştah, bir noktada sınırlandırılmayacak olursa, önünü almak, nefsin istek ve tutkularını dizginlemek mümkün olmaz. "Haddin aşılması"nı üç seviyede düşünebiliriz:

1) Dinin koyduğu meşru, bilinen ve muhkem olan sınırların çiğnenmesi. Helalin haram, haramın helal kılınması gibi.

2) Başkalarının hak ve hukukunun çiğnenmesi pahasına bir nimete veya lezzete sahip olunması. Gayrı meşru yollar, sömürü, karaborsa, aldatma, fahiş satış, hırsızlık, gasp vs.

3) İsraf ve savurganlık. Tabii sınırları ve makul ihtiyacı aşan tüketim, gösteriş, tefahür ve tekasür.

Bu üç pozisyondan birine düşeni Allah sevmez, çünkü böyle pozisyonlarda had/sınır aşılmış olur. Kişi her ne yiyip içiyorsa, her neye sahip oluyorsa, bu Allah'ın verdiği rızıktır. Mülkün sahibi O'dur, varlık aleminde ve kucağında hayatımızı idame ettirdiğimiz maddi tabiatta olan bütün nimetler Allah'ın yaratmasıdır, rızıktır. Mutezile, "rızık ancak helal olan şeyler"dir demiştir. **Mutezile bilginlerine** göre, Allah'ın izin vermediği kazanç ve şeylerin edinilmesi rızık değildir. **Ehli Sünnet bilginleri** ise helal-haram olsun kişinin sahip olduğu şeyler onun rızkıdır görüşünü savunmuşlardır. Bir şeye sahip olunur, eğer helal yani meşru yollardan edinilmişse "helal rızık", haram yani gayrı meşru yollardan edinilmişse "haram rızık" olur. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Dikkat ediniz! Allah'a saygılı olun ve (rızkınızı) talep ederken güzel davranın (meşru yollardan ayrılmayın)" (İbn-i Mace, Ticaret, 2.) Bu durumda yapmamız gereken ıu rızık kaynaklarından yani "Allah'ın bize rızık olarak verdiklerinden helâl ve :miz olarak yemektir." (Bkz. 2/Bakara, 168.) Kişi meşru olmayan yollara baş-ırduğunda başkalarının hak ve hukukuna el koymuş olur. Mesela aşırı tamah, ırs, istifçilik başkalarının hakkına el koymayı gerektirir. Oysa meşru-helal yolu

takip ettiğinde yine kendi rızkını elde eder. Bu bağlamda Hz. Ali (r.a.) "Kendi rızkının hırsızı olma" demiştir. Çünkü Allah'a hakkıyla iman ediyorsak, O'ndan sakınıp korkmamız ve çizdiği sınırlar dâhilinde hareket etmemiz gerekir.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ۗ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۗ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۗ وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٨٩﴾

89. **Allah sizi, yeminlerinizdeki 'rastgele söylemelerinizden, boş sözlerden' dolayı sorumlu tutmaz, ancak yeminlerinizle bağladığınız sözlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Onun** (yeminin) **kefareti, ailenizdekilere yedirdiklerinizin ortalamasından on yoksulu doyurmak ya da onları giydirmek veya bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktır.** (Bunlara imkân) **Bulamayan** (için) **üç gün oruç** (vardır.) **Bu, yemin ettiğinizde** (bozduğunuz) **yeminlerinizin kefaretidir. Yeminlerinizi koruyunuz. Allah, size âyetlerini böyle açıklar, umulur ki şükredersiniz.**

"Yemin" güç ve kuvvet demektir. Bir işi yapmak veya yapmamak konusunda sözü takviye etmek üzere Allah adına yapılan kasemdir. Sadece "Allah" adına yapılan yeminler geçerlidir. Lafz-ı celal (Allah) zikredilebileceği gibi Rahman ve Rahim isimleri veya zati sıfatlar zikredilerek de yemin edilebilir. Peygamber, Kâbe, ekmek, melek, ekmek, silah, namus-şeref vb. şeyler üzerine yapılan yeminler fıkhen geçerli değildir. Hadiste şöyle buyrulmuştur: "Şunu bilin ki, Allah babalarınız adına yemin etmeyi yasaklamıştır. Kim yemin edecekse ya Allah adına yemin etsin veya sussun" (Buhari, Edeb, 74, Eyman, 4; Müslim, Eyman, 1.), "Babalarınız, anneleriniz veya ortaklarınız adına yemin etmeyiniz. Sadece Allah adına yemin ediniz. Allah adına doğru söylediğiniz halde yemin edebilirsiniz" (Müslim, Eyman, 3; Ebu Davud, Eyman, 4).

Rivayete göre Hz. Ebu Bekir, bu ayet ininceye kadar hiçbir şekilde yemininden dönmezdi, ayetin inişinden sonra "yoksulların lehine olmak veya bir maslahat gözetmek üzere kefaret ödeyip yeminini bozdu" (Buhari, Tefsir, 5/8).

Ayet gayet açık ifadelerle, rasgele edilen yeminlerin sorumluluk gerektirmeyeceğini belirttikten sonra, belli bir niyet ve maksada dayanılarak edilen yani kalbin azmettiği yeminlerin bozulması durumunda terettüp eden kefare-

ti düzenlemektedir. Rastgele yemin, bir tür ağız alışkanlığı mahiyetinde olan yemindir. Mesela birine "Nereye gidiyorsun?" diye sorulduğunda "Vallahi eve" demesi gibi. Tabii ki mümkün mertebede rastgele yeminden kaçınmak gerekir. Aslolan kalpte niyet olarak beliren, bir iddiayı, bir şahitliği veya bir durumu kabul ettirip teyit etmek üzere, bilinçle yapılan yemindir. Yeminler yanlışlıkla veya doğru sanılarak yapılan yeminler (Lağv yemini); yalan yere yemin (Gamus yemini) ve mümkün olan ve geleceğe ilişkin yapılan yemin (Mün'akid yemin) olmak üzere üç guruba ayrılır. (Bkz. 2/Bakara, 224-225).

Yemin doğru değilse, sahibine kefaret düşer. Yemin kefaretinin mutlaka yerine getirilmesi gerekir, zira ayette de açıkça belirtildiği gibi "Allah yeminlerin kefaretle çözülmesini farz kılmış"tır (66/Tahrim, 2). Yeminin üç kefaretinden söz edilmektedir:

a) 10 yoksulu doyurmak veya giydirmek;

b) bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak

c) üç gün üst üste oruç tutmak.

Razi, kişinin üç kefaretten birini yapmak konusunda serbest olduğunu söyler. Üçünü yapmak farz olmadığı gibi üçünü yapmamak da caiz değildir. Ancak toplumsal fayda açısından bakıldığında sıralamanın takip edilmesinin daha iyi olduğu görülür. Kişinin kendi aile standartlarını baz alarak– 10 yoksulu doyurması veya giydirmesi ya da bir köleyi özgürlüğüne kavuşturması toplum açısından büyük katkı sağlar. **Ebu Hanife**, mutlaka yedirmek gerekmediğini, yemek yerine bedel de ödenebileceğini söyler. Oruç, ilk iki şıkka gücü yetmeyenler içindir. En doğrusunu Allah bilir.

Kefaret, bilerek, yanlışlıkla veya baskı altında işlenen bazı günahların affedilmesi amacıyla telafi yoluna gitmeye denir. Yemin kefareti dâhil olmak üzere beş kefaret çeşidi vardır:

1) Oruç kefareti. Bilerek yani kasten Ramazan orucunu yiyen kimsenin bir köle azat etmesi, buna gücü yetmezse iki ay peş peşe oruç tutması gerekir. Tutamadığı günleri de ayrıca kaza eder. (Buhari, Savm, 29; Müslim, Sıyam, 81; Tirmizi, Savm, 28).

2) Yanlışlıkla (hataen) adam öldürme (4/Nisa, 92); katilin maktulün mirasçılarına vermesi gereken kefarettir.

3) Zıhar (58/Mücadele, 1-4); kişinin hanımını annesine benzetip onu boşamak istemesi ve fakat sonra eşine dönme halinde ödenen kefarettir.

4) Hac veya Umre'de ihramlıyken bazı temel kuralların ihlali (2/Bakara, 196).

5) Yemin kefareti. Burada söz konusu olan, geleceğe ilişkin yapılıp yapılmaması mümkün olan yeminlerin kefaretidir. Kasıtlı olarak bir gerçeği gizlemek,

birinin hakkını gasp etmek, yalancı şahitlikte bulunmak amacıyla edilen yeminlerin kefareti yoktur. Bu tür yeminler ağır bir azabı gerektirir: "Kim bir Müslümanın malını almak için yalan yere yemin ederse, Allah, kendisine gazaplanmış olarak Allah'ın huzuruna çıkar" (Buhari, Rehn, 6; Ebu Davut, Eyman, 1).

Kefaret dört kategoride söz konusudur:

a) 10 yoksulun doyurulması. Doyurulacak yoksullara verilecek gıda ya da buna karşılık olacak paranın kendi geçim standartlarında olması gerekir yani kişi günde ne ile veya kaç para ile doyuyorsa, o kadarını 10 yoksula vermek zorundadır.

b) Veya 10 yoksulu giydirmek, bunun da gerekli elbise parçalarının tümünü ihtiva etmesi gerekir.

c) Veya bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak.

d) Bunlardan hiç birine gücü yetmiyorsa yani kendisi doyurulmaya veya giydirilmeye muhtaçsa, ya da ancak kendini doyurabilecek ve giydirebilecek durumdaysa –ki böyle bir kişinin bir köleyi satın alıp özgürlüğüne kavuşturması düşünülemez– o zaman üç gün oruç tutması gerekir. Bazı fıkıh okulları ve müçtehitler, üç gün orucun "peş peşe" tutulması gerektiğine hükmetmişlerdir.

Bilginler, "ev (ya da)" edatından hareketle kişinin bu dört kefaret türünden herhangi birini yerine getirme hususunda serbest olduğunu söylemişlerdir. Ancak imkânlara göre, ayetteki sıralamanın takip edilmesinin daha doğru olduğu düşünülebilir. Bazı bilginlerin, mali gücü yeten zenginlerin, kefarete en pahalı ve zor olan "köle azadı"ndan başlamaları gerekir, şeklindeki görüşü dikkate alınmaya değerdir. İslam'ın indiği zamanda yaygın bir kölelik vardı ve İslamiyet neredeyse her fırsatta bir vesile ile kölelerin özgürlüklerine kavuşturulmasını istemiştir. Yoksulu doyurmak ve giydirmek tabii ki önemlidir ama özgürlüğü elinden alınmış birinin hayatı çok daha önemlidir.

Bir Müslüman'a yakışan gerekli gereksiz yemin etmemesi, gelişi güzel Allah'ın ismini ağzına almaması; herhangi önemli bir konuda yemin ederse yeminine sahip çıkması, yemininin gereklerini yerine getirmesidir. Yemin o kadar önemli ki, İbn-i Abbas, "Yeminlerinizi koruyun" emrini "yemin etmeyin" şeklinde anlamak gerektiğini söylemiştir. (Bkz. 2/Bakara, 224-225 ve 16/Nahl, 91).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ
عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ
أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ
ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾

90. Ey imân edenler, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytanın işlerinden olan pisliklerdir. Öyleyse bun(lar)**dan kaçının; umulur ki kurtuluşa erersiniz.**

91. Gerçekten şeytan, içki ve kumarla aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?

"Hamr" örtmek anlamında bir kelimedir, kadının örtüsüne "himar" denir. Bir şeyi örten her şeyi bu kelime ile ifade etmek mümkün. Bir hadiste şöyle buyrulur: "Kaplarınızı hamrlayınız" (Buhari, Eşribe, 22) yani kapatınız, açıkta bırakmayınız. Hamr/içki aklı örter, üstünü kapatır. Dalları birbirine girip sarılmış ağaca da "el-hamer" denir. Gizli ve görünmeyen mekân da "hamar ve humar"la ifade edilir. Bu etimolojik gezintiden sonra, hamr olarak ifade edilen alkollü içkinin aklın örtülmesi ve bilinç kaybıyla ilgili olduğunu söylemek mümkün. İçki yasağının sebebi, Allah'ı zikretmekten, namazı kılmaktan engellemesi ve elbette insanlar arasında husumetlere sebebiyet vermesidir. Sarhoşluk veren çoğu yasak olduğu gibi azı da yasaktır.

Sarhoşluk veren alkollü içki dört aşamada ele alınıp yasaklanmıştır:

a) Durum tespiti: Nahl, 67. ayette "Hurmalıkların ve üzümlüklerin meyvelerinden kurdukları çardaklarda hem sarhoşluk veren içki hem güzel bir rızık edinmektesiniz" buyrulmaktadır. Burada içkinin sarhoşluk verici özelliğine sadece atıfta bulunmakla yetinilmiştir;

b) Bakara, 219'da Hz. Peygamber (s.a.v)'e sorulması üzerine "içkide hem büyük bir günah hem insanlar için bazı yararlar" olduğu belirtilmiş, hemen ardında "günahın yararından daha büyük olduğu" hatırlatılmıştır. Bu demektir ki, mesela ilaç yapımında ve ameliyatlarda kullanıldığında yarar, keyif verici madde olarak kullanıldığında büyük zarar vermektedir. Burada ilginç olan "içki ile beraber kumar"ın da aynı kategoride zikredilmiş olmasıdır;

c) Nisa, 43'te "Sarhoş iken, ne dediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın" emri getirilmiştir. Bu ayette de ilginç olan husus, namaz bağlamında "içki ile cünüp olma hali"nin bir arada zikredilmiş olmasıdır.

d) İçkinin kesin bir dille yasaklanması bu ayetlerin (4/90-91) inişiyle sağlanmış bulunmaktadır. Bu ayette de içki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarıyla bir arada zikredilmiş bulunmaktadır.

Ayet açıkça içkiyi (bilumum alkollü içecekleri) "şeytanın işi pislik (rics)" olarak nitelendirmektedir. Hükümler aslında son derece ağırdır. Yasa koyucu (Şari') önemine binaen, başka bir ifadeyle sebebiyet verdiği zararlar dolayısıyla içki üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur.

İçkinin, Uhud savaşından sonra yani Hicret'in üçüncü yılında yasaklandığı kaydedilmektedir. Bu ayet ininceye kadar sahabenin bir kısmı içki içmeye devam etti. Ayetin nüzul sebebini teşkil eden olayın Sa'd bin Ebi Vakkas'ın başında geçtiği rivayet edilir. Sa'd, Ensar'dan bir topluluğun yanına gider, yemek yer, içerler. Sonra bir bostana giderler, yanlarında bir deve kellesi var. Sarhoşken söz Ensar ve Muhacirlerden açılır, içlerinden biri Muhacirlerin Ensar'dan üstün olduğunu iddia eder. Bunun üzerine kavga çıkar, derken deve kellesiyle darbe yiyen Sa'd'ın burnu kırılır. Olay Hz. Peygamber (s.a.v)'e intikal eder, arkasından bu ayetler iner.

Konuyla ilgili hadisler de hükmün ağırlığını teyit edici mahiyettedir: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurur: "Sarhoşluk veren her içki (içecek) haramdır. Tek yudumu (dahi) haramdır." (Buhari, Eşribe, 4; Vudu, 71; Müslim, Eşribe, 67-68.) "Sarhoşluk veren her şeyi yasaklıyorum" (Buhari, Megazi, 60; Müslim, Cihad, 7.) İçkiyle ilgili 10 kişiye lanet edilmiştir: "Sıkana, sıktırana, içene, sakilik yapana (imalattan tüketiciye kadar), taşıyana, taşıtana, satın alana, bağışlayana, parasını yiyene." (Tirmizi, Buyu', 59; İbn-i Mace, Eşribe, 6.) Kısaca bu ayetler ve hadislerden çıkan sonuç şudur: İçki kesin olarak haramdır, şeytan işi pisliktir ve cezası ağırdır.

"**Meysir**" cahiliye döneminde parçalara ayrılmış deve üzerinden oynanan bir kumar çeşididir. Kumarcılar, sadece mallarını, servetlerini değil, yerine göre ailelerini de ortaya koyar, bu da aile facialarına yol açardı. Kumar, içki gibi toplumsal yıkıma yol açar, bu yüzden her ne çeşidi olursa olsun yasaklanmıştır.

Ayette içki ve kumarın "**dikili taşlar**" yani putlarla bir arada zikredilmiş olması, bu iki fiilin din nazarında ne kadar hükümlerle yasaklandığını gösterir. Dikili taşlardan kastedilen şu veya bu anlamı, şahıs, cin, insanüstü varlığı, gök cisimleri, ataların ruhunu veya hatırasını temsil eden putlardır. Putlar ya taştan veya tahtadan veya demir ve benzeri madenlerden yapılırdı. Araplar Allah'ın varlığına inandıkları halde putları, taşıdıkları sembolik anlam ve değer dolayısıyla kendilerini Allah'a yaklaştıracak, onlara aracılık yapacak kutsal nesneler olarak kabul eder ve onlara derin saygı gösterirlerdi. İslam nokta-i nazarından bu şirktir ve en büyük günahtır. Hz. Süleyman'ın başka amaçla yaptırdığı temsil ve heykeller ise Arap cahiliye putperestliğinden farklıdır (bkz. 34/Sebe, 13. ayetin açıklaması).

"**Fal** (okları)" da öyledir. Geleceği ve insanın yaşayacağı kaderi Allah'tan başka kimse bilemez; bu bilgi hiç kimseye verilmiş değildir. Falcılar, kâhinler, medyumlar sanki gayb konusunda bilgi vermekle yetkili kılınmış gibi insanları aldatmaktadırlar. Bu da kesin olarak yasaklanmıştır. Falın iki sakıncası vardır: İlki, insan gelecekle ilgili kesin/yakin bilgilere sahip olduğunu düşündüğünde yapması gereken şeyleri yapmaktan vazgeçer, yapıp etmelerini kendisine

verilmiş bilgi çerçevesine göre düzenlemeye başlar. Diğeri, falcı, kâhin veya medyumlara olağanüstü güç ve hususiyetler atfeder. Onlar da insanları kandırmaya, sömürmeye fırsat bulurlar.

İçki, kumar, putlar ve fal okları "rics" olarak nitelendirilmiştir. Rics, pislik, kirlilik, kokuşmuşluk, necaset demektir. Ricz ise azap anlamındadır. Burada akla gelen soru şudur: Acaba "içki, kumar, putlar ve fal okları" mutlak anlamda mı pislik yoksa kullanım tarzları itibariyle mi? Bilginlerin çoğu mutlak anlamında pislik olduklarına kail olmuşlardır. Fakat Rabia el Leys b. Sa'd, İmam Şafii'nin arkadaşı el Müzeni ve sonraki Bağdat bilginleri, bunların kullanımları, kullanım tarzlarının pislik olduğunu öne sürmüşlerdir. Konuyu enine boyuna müzakere eden **İbn-i Aşur** da, alkollü içkinin maddesiyle değil, manevi özelliğiyle pislik olduğunu söyler. Bu bir yerde akla yatkın görünür. Zira ilaç üretiminde ve hekimlikte alkolden istifade edilir; fal oklarının hammaddesi ağaçtan başka yararlı şeyler de yapılabilir. Putların hammaddesi taş veya madenlerden envai türlü şeyler yapmak mümkün.

"**Öyleyse bundan kaçının**" tamamen bırakın, kesin olarak yasak bilin anlamında bir ifade olup, sadece kullanımlarını zina gibi içki, kumar, putlar ve faldan uzak kalınması gerektiğini de ifade eder. Bunların sebebiyet verdiği zararlar açık: İnsanlar arasında kin ve husumetlere yol açarlar; Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyarlar. Allah'ı anmak ve namaz kurtuluştur, hem söz konusu yasaklar ihlal edilecek hem kurtuluş sağlanacak, bu mümkün değildir. Bütün bu sakıncalar anlatıldıktan sonra, artık mü'minlere düşen görev, bunları bırakmaları, hayatlarından çıkarmaları, hatta azami dikkat ve itina gösterip bu günah ve pisliklerden kaçınmalarıdır. Yüce Allah, gayet latif bir ifadeyle "Artık vazgeçtiniz, değil mi?" diye sormaktadır ki, bu hem yasağın önemini teyit etmekte, hem bir merhamet ve şefkat ifadesinin izharı yerine geçmektedir.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

92. Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin ve sakının. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, elçimize düşen, ancak apaçık bir tebliğdir.

Bütün bu hükümler tek tek sayılıp yasakların genel çerçevesi çizildikten sonra muhataplara düşen Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmektir (3/Âl-i İmran, 32). Emirlere itaat onları kötülüklerden, yasakların çiğnenmesi durumunda başlarına gelecek yıkım ve zararlardan koruyacaktır. Hükümler böylesine

açıklandığı halde mü'minler yüz çevirecek olurlarsa bilinmeli ki elçiye düşen sadece tebliğ etmekten ibarettir. Tebliğini açıklıkla yaparsa görevini yerine getirmiş olur. Gerisi onlara kalmıştır.

Peygamberin sadece tebliğ etmekle yükümlü olması ile "sakınma" arasındaki ilişki dikkate değer bir konudur. Peygamber, Allah'tan aldığı emirleri bildirir, hayata nasıl geçirileceğini gösterir ve öğretir, bu emirlere uyan uyar, uymayan uymaz. Ancak bu, elbette bazı yasakların çiğnenmesi, günahların işlenmesinin serbest bırakıldığı anlamına gelmez.

Genel anlamda yasak fiiller (günah, cürüm, suç, haram) cezasız değildir. Ancak Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te bazı günahların dünyevi ve maddi müeyyideleri açıkça sayılmışken, bazılarının cezası zikredilmemiştir. Cezası sayılmayan yasak fiiller, yine yasaktır, ancak cezaları ahirete bırakılmıştır. Bu durumda prensip olarak kamu otoritesinin ceza koymaması, bunları şahısların imanlarına, takvalarına, Allah'a yakınlık (kurbiyet) derecelerine bırakılmıştır. Elbette bunlar imanla ilişkili olduklarından, yerine getirilmedikleri takdirde Allah'ın hakkına tecavüz anlamına gelir ama Allah'ın haklarını savunmak veya Allah adına ceza tayin edip infaz etmek kullara, gayrı şahsi bir aygıt olan devlete bırakılmış değildir. Allah, ahirette dilerse cezasını verir, dilerse bağışlar. Namaz kılmamak, oruç tutmamak, Hac farizasını yerine getirmemek, kadınların başını örtmemesi bu kabilden günah fiillerdir. Ama bunlar Allah ile insan arasındaki ilişkiye taalluk ettiklerinden Kur'an ve Sünnet'te terkedilmeleri durumunda uygulanacak herhangi bir ceza tayin ve takdir edilmemiştir. Kamu otoritesi, "tazir" kabilinden bazı fiillere elbette ceza takdir edebilir, mesela kendisi ve cezası belirtilmediği halde uyuşturucu kullanma, satma fiili gibi. Kıyas yoluyla ağır cezalar tayin edilebilir. Çünkü uyuşturucu kullanımı ve satışı üçüncü şahısları ilgilendirir, kul hakkının ihlali anlamına gelir. Burada kamu otoritesi devreye girip cezalar takdir eder. Adam öldürme, yaralama, gasp, yol kesme, hırsızlık vb. suç fiillerine açıkça ceza tayin edilmesi kamu düzenini bozması, başkalarının haklarına tecavüz edilmesi anlamına geldiği içindir. Yasakların çiğnenmesi fiillerin niteliğine göre birtakım maddi ve dünyevi müeyyideleri, cezaları gerektirir.

Bu prensipten hareketle Süleyman Ateş, "içki içmenin de cezasız olduğunu" söylemektedir. Ancak bu tartışılabilir bir görüştür. İçki, ilk görünüşte içene zarar verici bir fiil gibi görünmekle beraber, hakikatte aileye, üçüncü şahıslara ve genel olarak topluma büyük zararları olan yasak bir fiildir. Cinayetlerin önemli bir bölümü, aile içi şiddet ve ölümle ya da sakatlanma ile sonuçlanan trafik kazalarının kayda değer kısmının sebebi kişilerin alkol kullanmalarıdır. Kaldı ki, Hz. Peygamber (s.a.v) ve dört halife döneminde alkollü içki alanlara cezaların

uygulandığı kaynaklarda yazılıdır. **Kurtubi**'nin aktardığı bilgilere göre (Maide, 93. ayetin tefsiri) Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında içki içenlere el, ayakkabı veya sopa ile ceza verilirdi. Bu uygulama Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanında da devam etti. Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sarhoşlar hezeyanda bulunur. Hezeyanda bulunan iftira atar. Müfteriye seksen sopa vurulur." Bunun üzerine Hz. Ömer, sarhoşa seksen sopa vurmaya başladı (Darakutni, II, 166.)

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوٓا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُوا ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

93. İmân edenler ve salih amellerde bulunanlar için korkup-sakındıkları, imân ettikleri ve salih amellerde bulundukları, sonra korkup-sakındıkları ve imân ettikleri ve sonra (yine) **korkup-sakındıkları ve iyilikte bulundukları takdirde** (yasaklanmadan önce veya mübah olan şeyleri) **yedikleri dolayısıyla bir sorumluluk yoktur. Allah, iyilik yapanları sever.**

Bu ayette anlamlı bir biçimde "iman ve salih amel" iki kere, "takva" ise üç kere zikredilmiştir. İman edip salih amellerde bulunanlar, eğer sakınıp korkuyorlarsa "yedikleri" dolayısıyla herhangi bir sorguya tabi tutulacak değildirler. "Yedikleri"nin iki anlama gelmesi mümkündür:

a) Mübah olan şeyleri yemeleri. Yani helal ve temiz (Helalen tayyiben) olan gıdalar ve şeyler onlar içindir, tüketip savurmamak, yoksulun hakkını vermek ve şükretmeyi ihmal etmemek suretiyle yiyebilirler.

b) İçki gibi sonradan yasaklanmış olan şeyleri, daha önce içmişlerse ve elbette buna kıyasla usulüne göre kesilmemiş hayvan etini, domuz etini yemişlerse bunda kendileri için bir sorumluluk yoktur. Çünkü yasak olduğunu bilmiyorlardı veya henüz yasaklanmış değildi. Bu yasaktan önce ölenler için de söz konusudur.

Önemli olan yasaktan sonra bunlardan özenle kaçınılmaktır. Bu iman edip salih amellerde bulunanların tutum ve davranışıdır. Müfessirler bu ayette geçen takvanın üç katlı olduğunu söylemektedirler:

1) Allah'a şirk koşmamak üzere sakınıp korunmak.

2) Büyük günahlardan sakınıp korunmak.

3) İhsan derecesine ulaşmak üzere küçük günahlardan ve şüpheli şeylerden de sakınıp korunmak. Üç takvanın Allah'ın haklarına; kulların haklarına

ve kişinin kendi nefsine dönük haklarına karşı dikkatli davranması, sakınıp korkması anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. En doğrusunu Allah bilir.

Takvanın en yüksek derecesi "ihsan"dır. Cebrail aleyhisselamın hadisinde ihsan şöyle tarif edilmiştir: "İhsan, senin Allah'ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor" (Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1.)

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ۗ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ ۗ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ ۗ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾ اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهٗ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۚ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

94. Ey imân edenler, Allah görünmezlikte (gaypte) **kendisinden kimin korktuğunu ortaya çıkarmak için ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği avdan bir şeyle and olsun sizi deneyecektir. Artık kimi bundan sonra haddi aşarsa, onun için acı bir azap vardır.**

95. Ey imân edenler, siz ihramlıyken avı öldürmeyin. Sizden kim onu kasıtlı olarak (taammüden) **öldürürse, cezası, hayvandan öldürdüğünün bir benzeridir. Buna da, Kâbe'ye ulaşmış bir kurbanlık olarak içinizden adalet sahibi iki kişi hükmedecektir. Veya yoksulları doyurmak veya onun dengi oruç tutmak olan bir kefaret vardır. Böylelikle işlediğinin vebalini tatmış olsun. Allah geçmişte olanı bağışladı. Ama kim tekrarlarsa, Allah ondan öç alacaktır. Allah üstün ve güçlü olandır, öç sahibidir.**

96. Deniz avı ve onu yemek size ve (yeryüzünde) **dolaşanlara bir yarar olarak helâl kılındı. İhramlı olduğunuz sürece kara avı ise size haram kılınmıştır. O'na** (götürülüp) **toplanacağınız Allah'tan korkup-sakının.**

Çöl şartlarında yaşayan Arapların geçim kaynaklarından biri de avcılıktı. Kur'an'ın inişiyle diğer iktisadi ve sosyal ilişkileri belli bir düzenlemeye tabi tutulduğu gibi avcılıkla ilgili de düzenlemeler yapıldı. Söz konusu düzenlemenin özellikle "ihramlı" iken bazı yasakları ihtiva etmesi tamamen Allah'a duyulan takva ibadetle (taabbudi) ilgilidir. "Mine's saydi"deki "min"in tab'iz ifade ettiğinden hayvanların tümü değil, "bir kısmı"nın avlanması yasaktır. Nitekim 96. Ayet deniz ürünlerini bu yasaktan istisna edecektir. Yahudilere getirilen cumartesi yasağı (2/Bakara, 65-66) bir yönüyle sınav, bir yönüyle cezalandırmadır. Burada zikredilen av yasağı cezalandırma değil, sınav ağırlıklı ve ihramlı olma haliyle sınırlı taabbudi mahiyet taşır.

Kaynakların verdiği bilgilere göre ayet Hudeybiye yılında (M.628-H.6) indi. Müslümanlar ihramlı vaziyette iken Ten'im bölgesine geldiklerinde kolaylıkla avlayabilecekleri av hayvanlarıyla karşılaştılar. Ancak inen bu ayetle sınandılar. Hem, mutlak gayb olan Zat'ı görmedikleri halde O'nun emrine itaat edeceklerdi, hem zaten ihramlı oldukları Hacc'ın ve ihramın hürmetine uygun hareket edeceklerdi. Belki aç olup lezzetli hayvan eti yiyebilecekken bundan kendilerini sakındırdılar. Çünkü eğer ihramlı vaziyette iken, hayvan avlayacak olsalardı, haddi aşmış ve acıklı bir azaba düçar kalmış olacaklardı. (Av hükümleri için bkz. 5/Maide, 4.)

Daha önce "**İhramdan çıktınız mı artık avlanabilirsiniz**" denmişti (5/Maide, 2). İhramlıyken av yasağının sebebi, bu bölgenin sadece insanlar için değil, diğer canlıları da içine alacak şekilde genel olarak güvenli kılınmasıdır (2/Bakara, 125.) İhramlı olsun olmasın, Harem bölgesinde bulunanlar veya ihramlı iken Harem bölgesinin çevresinde (Hil bölgesi) olan ihramlılar kara hayvanı avlayamazlar. **Hanefi** ve **Malikilere** göre eti yenmeyen hayvanlar dahi bu yasak kapsamındadır. Bu yasağı çiğneyenler hayvanın bir dengini Kâbe'ye yani Harem'e ulaştırıp yoksullara dağıtmak zorundadırlar. Hayvanın denkliğine iki adil şahit karar verecektir. Av yasağını çiğneyen, eğer Harem yoksullarına denk bir hayvanı götüremeyecekse, bu durumda ya yoksulları doyuracak veya oruç tutmak suretiyle kefaret ödeyecektir. Yoksulları doyurma veya oruç tutma kefareti yine denklik esasına göre belirlenmesi gerekir. Bu bir cezadır, ihlal ettiği yasağın cezasını tatması gerekir, bir kere daha aynı suçu işleyecek olursa Allah ondan intikam alacaktır. Bu hükümden önce –geçmişte– bu fiili işleyenlerin herhangi bir sorumluluğu yoktur.

İstisnalarla ilgili hükümleri düzenleyen bu ve benzeri ayetlerden (5/Maide, 2-4 ve 94-96) avlanmanın mübah olduğunu anlıyoruz. Av ve avcılıkla ilgili çok sayıda hadis de mevcuttur.

İlk insan toplumlarının sadece "avcılık, toplayıcılık ve balıkçılık"la geçimlerini temin ettikleri ve ancak neolitik döneme geçişle birlikte tarımı öğrendikleri doğru olmamakla beraber, tarihin ilk dönemlerinden, hatta insanın yeryüzüne ayak bastığı günden beri avcılık yaptığını, bazı bölgelerde uzun asırlar sadece avcılıkla geçindiğini söylemek mümkün.

Avlanma çeşitli sebeplerle yapılır. İnsan, ya besin ihtiyacını karşılamak, ya vahşi ve yırtıcı bir hayvanın zararından korunmak veya spor yapmak ve eğlenmek maksadıyla avlanır. Eti, derisi, kılı, dişi, kemiği, boynuzu vb. faydalı organları için hayvan avlamak caizdir. Nihayetinde etleri yanında gündelik hayatımızda hayvanların derilerinden de büyük faydalar temin etmekteyiz. Hayvanlar da diğer varlıklar gibi insanın faydasına sunulmuş, bir nimet olarak bağışlanmışlardır (Teshir).

Ancak sırf eğlence ve spor amaçlı avcılık dinde hoş karşılanan bir fiil değildir. Yine herhangi bir fayda temini söz konusu olmadan, hayvanlara zarar vermek amacıyla hayvan avlamak doğru değildir, günahı gerektiren bir davranıştır. Bu konuda Peygamber Efendimiz (s.a.v), şöyle buyurur: "Kim bir serçeyi boş yere öldürürse, o serçe kıyamet günü Allah'a şikâyette bulunarak, der ki: –Rabbim! Falanca kişi, hiçbir fayda gözetmeden beni boş yere öldürdü" (Müslim, Sayd, 58-59; Nesai, Dahaya, 25). Sebepsiz yere, zevk ve eğlence amacıyla canlılara zarar vermek yasaktır (Buhari, Zebaih, 25). Çağımızda spor yapmak, eğlenmek veya hoş vakit geçirmek amacıyla av partileri düzenlenmekte, çok sayıda hayvan sebepsiz yere öldürülmekte, bazılarının nesillerinin tükenme pahasına bu tür avlanmalara devam edilmektedir. Hayvanlara sırf eziyet vermek üzere avlamak da yasaklanmıştır. Bazı zamanlarda insanın bir canı alma tutkusu vahşi dürtülerin kontrolüne girmesine yol açmakta ve mesela bazı zenginler savaşların genel yıkıma dönüştüğü yerlerde "insan avı" safari partilerine katılmaktadır. Bütün bunlar İslam tarafından caiz görülmemiştir.

Avlanma ve avcılık mübah görülmekle beraber, bazı kurallara bağlanmıştır. Sözgelimi av hayvanlarını üreme dönemlerinde avlamak yasaktır. Aynı şekilde hayvanların köklerini kazıyacak, nesillerini son erdirecek tarzda da avlamak yasaktır. Av aleti kesici, delici ya da parçalayıcı olmalıdır: "**ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği av...**" Yara açmadan öldürülen hayvanın eti yenmez. Bunun gibi ezerek veya darbeyle öldürülen hayvanların eti de yenmez. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Keskin yeriyle vurduysan ye, küt yeriyle vurduysan yeme. Çünkü o darbeyle öldürülmüş demektir" (Buhari, Zebaih, 1).

Avlanmanın gayesi, hayvanın etiyle beslenmektir. Çünkü insanın yeryüzünde hayatını idame ettirebilmesi için besine ihtiyacı vardır, en önemli besinlerden biri de kuşkusuz eti yenmesi caiz olan hayvan etidir. Bu açıdan, avlanan

hayvan hükmen kesilen hayvan gibidir. Bundan hareketle İslam fakihleri, nasıl eti yenen hayvanları keserken "Bismillahi, Allahü Ekber" (6/En'am, 119-121) demek gerekliyse, bunun gibi av için silah kullanırken veya üstüne eğitilmiş bir hayvanı salarken de "Bismillahi, Allahü Ekber" demek gerekmektedir, demişlerdir. İslam hukukçuları av, avcılık ve av hayvanları konusunda oldukça detaylı görüşler beyan etmiş, avlanmayı fıkhi düzenlemeye tabi tutmuş, başka bir ifadeyle hukuki bir çerçeve içine almışlardır.

Ayet, açık bir biçimde ihramlı iken avı yasaklamaktadır. Çünkü gerek Haram Bölge'de gerekse ihramlı iken, canlılar insanın her türlü zarar ve saldırısından masundurlar, korunmuşlardır. İhramdan çıkıldıktan sonra gerekiyorsa veya isteniyorsa, avlanılır. Bu sûrenin 3 ve 4 ayetlerinde de vurgulandığı üzere ihramlıyken av yasaktır; kim bu yasağı ihlal ederse cezasını öder. Hac veya umre sebebiyle ihrama giren kişi, bilinçli bir şekilde yani taammüden eğer av hayvanını öldürürse, öldürdüğü hayvanın bir benzerini alıp kurban etmek zorundadır. Buna adil iki kişinin karar vermesi gerekir, kişi kendi başına takdirde bulunamaz. Öldürülen hayvan serçe veya başka cinsten ise, onun değeri takdir edilip sadaka olarak verilir. İhramlı kişi, öldürdüğü hayvanın dengini bulamıyorsa, değerine karşılık olabilecek bir miktarı yoksullara dağıtır, onların karnını doyurur. Bu da olmuyorsa, öldürdüğü hayvana karşılık bir gün oruç tutmalıdır. Cumhurun görüşüne göre, ayetteki "Ev" edatı ile yapılan atıf, bu her üçünden birini (yani dengi bir hayvanı kurban etmek, değeri kadar yoksullara ödemek veya oruç tutmak) yapılabilmesini serbest bırakmaktadır.

İhramlı iken avlanmak yasak ihlalidir. Allah'ın koruması altında olan hayvanlar öldürülmüş olur. Kefaret, kişinin işlediği suçun cezasını tatmasını sağlar. Elbette bu hükümden önce işlenen suçlar affedilmiştir. Belki bilmeyenler için de bu söz konusu olabilir. Ama suçun tekrarı Allah'ın intikamını gerektirir. Allah, ikinci defa ihramlıyken av hayvanını öldürenden ahirette intikam alacak, onu cezalandıracaktır. Hayvan hakkının korunduğu bu hüküm hayranlık vericidir. İhramlıyken öldürülen bir hayvanın kefili Allah'tır. Kefaletine rağmen bunu tanımayan insan bir bakıma Allah'a karşı suç işlemiş olur. Allah ise azizdir, üstündür ve elbette yerine göre intikam alıcıdır.

96. ayet, deniz hayvanlarının helal olduğuna işaret etmektedir. "Onu yemek" müşterek lafız olması hasebiyle yenilen her şey olması ihtimali daha kuvvetlidir. Buna genel olarak "deniz ürünleri" veya ister tatlı ister tuzlu sularda, nehir ve göllerde avlanan hayvanlar demek mümkündür. Bu ürünler insanlara birer yarar (meta) olarak sunulmuştur. **Ebu Hanife**, ölüp de su yüzüne vurmuş balıkların yenmeyeceğini söyler, deniz ürünlerinden sadece balıkların

yenebileceğine hükmeder. **İmam Şafii, Malik, Ebi Leyla, Evzai** ve **Eşcai** gibi bilginler ise, **İmam es Sevri**'ye dayanarak, denizde yaşayan balık ve diğer canlılar ile denizde bulunan sair hayvanların eti -ister avlanmış olsun ister ölü bulunmuş olsun- yenir görüşündedirler. Delilleri "Deniz, suyu temiz ve ölüsü helaldir" (Ebu Davud, Tahare, 41; Tirmizi, Tahare, 52, Miyah, 4, Sayd, 35; İbn-i Mace, Tahare, 38) hadisidir. İhramla ilgili hüküm tekrar edilmekte, ihramlı iken kara avının yasaklandığı belirtilmektedir.

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾

97. Allah, Beyt-i Haram (olan) **Kâbe'yi insanlar için bir ayaklanma** (kıyam evi) **kıldı; Haram Ay'ı, kurbanı ve boyunlardaki gerdanlıkları da. Bu, Allah'ın göklerde ve yerde ne varsa tümünü bildiğini ve Allah'ın gerçekten her şeyi bilen olduğunu bilmeniz içindir.**

"**Kâbe**"ye bu ismin verilmesinin sebebi dörtgen şeklinde (kübik yapı) inşa edilmiş olmasıdır. Kelimenin bir anlamı da tümsektir. Tümsek yüksek, görülebilen, seçilen mekâna denir. Ayak topuğuna "ka'b", mızrağın yüksek bölümüne "kuub" ve genç kızlarda yeni tomurcuklanmış, görünür hale gelmiş memelere "kevaib" denir (78/Nebe, 33). **Mukatil**'e göre bu isim, Kâbe'nin biricikliğini, eşsizliğini ifade etmektedir; Arapçada yapısı itibariyle eşsiz (münferid) olan her şeye "Kâbe" denir. Bütün zamanlar için Kâbe mimari yapısı, sanat değeri itibariyle değil, Allah'ın Evi ve Beyt-i Ma'mur'un yeryüzündeki izdüşümü olması itibariyle eşsizdir.

Kâbe, basit yapıda bina edilmiştir. İnsan önünde durur temaşa eder ve etrafında dönerken, başka duygular yanında Allah'ın mutlak varlığı, varlık âlemine yansıyan kudret ve iradesi karşısında hiçliğinin farkına varır, bu onun teslimiyet ve bağlılık duygularının, içten sadakatinin pekişmesine, kendini sonsuzluğun ahengine katmasına vesile teşkil eder. Ortada karmaşık, süslü, şifreler bütününden ibaret bir sanat eseri yoktur. Sade, anlaşılabilir bir yapı vardır. Göklerden yere, yerden göklere doğru akışın hem başlangıç hem bitiş noktasıdır. Beyt-i Ma'mur'dan (52/Tur, 4) bir taş atılacak olsa yeryüzünde Kâbe'nin damına düşer, Arş'ın altındaki Beyt'ten akan nur, bu Ev'in üstüne yağar ve oradan yeryüzünün bütününe yayılır.

Ezraki'ye göre Hz. Adem, Kâbe'yi ilk inşa ettiğinde etrafında yerleşen in-

sanlar barınaklarını dairevi olarak inşa ettiler, daha sonraki nesiller de bu geleneği devam ettirdiler. Kâbe'ye hürmeten dairevi inşa edilen diğer iki özelliği Kâbe'den belli mesafede olmaları ve Kâbe'den daha alçak tutulmalarıdır. Kâbe çevresindeki her yapıdan daha yüksek ve görünür olmalıdır.

"**Haram**" adını alması, saygı değer kılınmasına işarettir. Bu özelliğiyle Kâbe hem korunmuştur hem korumaktadır. Peygamber Efendimiz (s.a.v), "Gerçekten Allah, Mekke'yi haram kılmıştır. Ama insanlar onun hürmetine riayet etmiyorlar" (Buhari, İlm, 37; Müslim, Hac, 446; Tirmizi, Hac, 1) buyurmuştur.

"**Kıyam**" kalkma fiilinden ayağa kalkmak, kıyam etmek, işlerin düzelmesine çalışmak anlamlarına gelir. Bu fiil, zararın def'ini, engellenmesini, belli bir faydanın teminini; makam, statü, şan; sevap ve manevi haz elde edilmesini ima etmektedir. Kâbe'de her dört unsur da bulunmaktadır. Söz konusu kıyamda dünyevi geçim ve hayatın yürütülmesi için ayağa kalkma, ayakta durma anlamları var. Dünya gurbetinde yaşayan insan –hepimiz garibiz; "Ne mutlu garipiere!"– Allah'ın Evi'nin anlam çerçevesiyle hayata tutunur, hem varlık içindeki konumu itibariyle "kıvam"a ulaşır, hem "kaim" olur.

Kâbe, Allah'ın Evi'dir, insanlar buraya gelip ikamet ederler. İbadetleri, İslami hükümleri yerine getirmelerini sağlar, can ve mal güvenlikleri teminat altına alınır; her biri Rahman'ın misafirleridir (Duyufu'r Rahman). Hükümleri yerine getiren kişi aynı zamanda batıl, temelsiz; özünde haksızlığa ve adaletsizliğe; ahlaki çürüme ve yozlaşmaya; baskıcı ve sömürücü güçlere karşı ayaklanma (kıyam) bilincini geliştirir.

"**İnsanlar için**" ifadesinin iki anlamı vardır:

a) Kâbe'yi ziyaret edenler Allah'ın evini ziyaret ederler, fakat bu kendileri için fayda sağlar.

b) Bilincinde oldukları takdirde söz konusu fayda bütün insanlar içindir.

İnsanlar, içinde yaşayıp da hoşnutsuz oldukları bütün maddi ve maddi olmayan yapılardan kurtulmak, ruhsal ve toplumsal olarak özgürleşmek istiyorlarsa Kâbe'yi bir "kıyam yeri"olarak görmeleri gerekir. Bu sayede hayat tarzlarını doğrulturlar. Bunun yanında insanlar birbirleriyle ihtilaf içine girer, birbirlerini kıskanır, üstünlük kurmaya çalışır ve elbette hak ihlal ederler. Hac, bunlara karşı bilinç kazanmanın kutsal mekânı, mekân üzerinde eğitim alma sürecidir.

"**Haram aylar**" Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. Kâbe, güvenlik alanıdır, oraya sığınan korunur. Benzer şekilde haram aylar da zaman itibariyle insanları korur. Haram aylar ile kişi arasında bir duvar gibidir, kimse bu duvarı aşıp kişiye haksızlıkta bulunamaz. Bu aylarda savaş, kavga yasaktır. Başkalarının canları, malları ve ırzları güvence altına alınmıştır. İnsanlar bu

aylarda hiçbir korkuya kapılmadan ibadetlerini yapar, ticari alış verişlerde bulunur, çeşitli etkinliklere katılır.

Kişi, babasının veya çocuğunun katilini görse bile -Kâbe'nin ve haram ayların hürmetine tam olarak riayet edecekse- ona dokunmaz. Bu, mekânın ve zamanın hürmetinin ne kadar büyük olduğunu layıkıyla anlatmak için verilmiş bir örnektir. Öyle ki, Haram Aylardan Recebe "Receb el Asam" yani demirden silahların sustuğu, sağırlaştığı ay denmiştir. İslam sahih gelenekte olduğu üzere bu aylarda savaş ve kavgaya son verdi, geleneksel hürmete riayet etti; hatta çok mücbir/zorlayıcı sebep olmadıkça müşrikleri öldürmeyi, kan dökmeyi veya taarruzda bulunmayı yasakladı.

Müşrikler, bu yasaklara riayet etmiyor, haram aylara mahsus haramları ihlal ediyorlardı, bunu da hilelere başvurarak (Nesi') yapmaya çalışıyorlardı. Peş peşe gelen üç haram ay Araplara zor geldiğinden yani bu aylarda savaş, yağma ve talan yapmadıklarından Muharrem'i "haram ay" olmaktan çıkarıyor, Sefer'i ikame ediyorlardı. Bu, Muharrem'in hürmetini ertelemek demekti. Ama niyetleri kötü olduğundan, bu ertelemeyi bütün sene devam ettirirlerdi: "Nesi', ancak küfürde bir artıştır" (9/Tevbe, 37.) İslam, buna son vermek üzere haram ayları sabitledi yani Muharrem yine haram ay oldu. Bu konuda Allah'ın Resûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki zaman, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü haline dönmüş bulunuyor" (Buhari, Büyu', 13, Edeb, 12; Müslim, Birr, 20, Ebu Davud, Zekât, 45). Ayların yerli yerine oturmasıyla Hz. Ebu Bekir (r.a.) H. 9. yılda Zilkade ayında haccetti; Hz. Peygamber (s.a.v), bir sene sonra Zilhicce ayında haccetti. Bu onun tek haccı idi ve hutbesini bu esnada irat etti.

Zilhicce'nin sekizinci gününe "Terviye günü", dokuzuncusuna "Arefe günü(Arafat'ta vakfe yapılan gün)", onuncu gününe (Kurban bayramı) "Nahr günü", ondan sonraki üç güne de "Teşrik günleri" denir.

"**Hediye kurbanlıklar ve gerdanlıklar** (Hedy ve kalaid)" işaretlenmiş hayvan demektir (Bkz. 5/Maide, 1-2). Bununla Allah'ın Evi'ne hediye olarak gönderilen, orada Allah için kesilen ve etleri yoksullara, ihtiyaç sahiplerine dağıtılan hayvanlar kastedilmektedir. Yukarıdaki anlamla ilgili olarak, bu hayvanların yoksulların hayatlarını devam ettirmelerine katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Hac mevsimine mahsus olmak üzere kurban kesilir ama bunun Hac mevsimi dışında mü'minde ihtiyaç sahiplerinin korunup gözetilmesi alışkanlığına yol açması gerekir. Haccın her rüknü, vacibi ve sünnetinin gündelik hayata etkisi olan boyutları vardır, Haccın rükünleri sadece Hac'da yapılır ama anlam çerçeveleri hayatın tamamını içine alır, kişinin hayatında köklü değişikliklerin olmasını sağlar. Tam bilincinde eda edilmiş Hac ibadetinden böyle bir sonuç beklenir.

Hediyelik kurbana gerdanlık takılır. Boynunda gerdanlık olan hayvan satılmaz, başkasına hibe edilmez, çünkü artık o hayvanın Beyt-i Haram'a hediye olarak kesilmesi vaciptir. Araplar bir deveyi satın aldıklarında onu kan ile işaretlerdi. **Mukatil**'in verdiği bilgilere göre, kendilerini güvende hissetmeyen kişiler, bu suretle yüzlerini veya başka organlarını işaretler veya Harem'deki ağaç kabuğu (liha) veya bir dalla kendilerine gerdanlık takarlardı; bu kimsenin onlara dokunmayacağı, tedirgin etmeyeceği anlamına gelirdi. Bir tür saldırılara karşı hasımlardan veya toplumdan "sığınma, eman hakkı" alma anlamındadır. Allah kan dökücü insanı, fıtratındaki saldırganlığı ve tahripkârlığı, hak ihlaline olan yatkınlığını bilir, bu yolla önlemeyi murat eder. Kâbe sevgisi, menasike saygı, mekana ve zamana ihtiram insanı terbiye etmenin etkili yollarındandır. Hiç değilse bir belde ve bir belli bir zamanda insan suç işlemesin, kendini ve tahripkâr dürtülerini kontrol etmeyi bilsin.

"Bu, Allah'ın göklerde ve yerde ne varsa tümünü bildiğini ve Allah'ın gerçekten her şeyi bilen olduğunu bilmeniz içindir." "**Bu**(zalik)" zamiri bütün bu anlatılanları Kâbe'yle ilintili olarak bir kıyam sebebi saydığını anlatır. Yerde olanlar ile göklerde olanlar arasında bir ilişki var, biz bunun mahiyetini bilebilecek durumda değiliz. Ancak bu türden bir ilişki varsa, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ın bilgisi dâhilindedir, O her şeyi bilir.

Bu çerçevede "bilinebilecek" başka bir husus var: Hiç kuşkusuz Allah, insanın kan dökücü eğilimini, fıtratındaki saldırganlığı, hak ihlaline olan düşkünlüğünü bilir ve bu yolla önlemeyi murat eder. Kâbe sevgisi, menasike saygı eğiticidir. İnsan, hiç değilse bu beldede ve bu zamanda (Mekke'de ve haram aylarda) suç işlemesin; diğer zamanlarda suç işleyeceği zaman bunu hatırlasın; böylelikle kendini kontrol etmeye çalışsın. (Ayrıca bkz. 2/Bakara, 125-127; Âl-i İmran, 96-97).

اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾

98. Bilin ki, Allah gerçekten cezası pek şiddetli olandır. Ve Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

99. Elçiye tebliğden başka (yükümlülük) **yoktur. Allah açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da bilir.**

Yüce Allah, kendisine emrettiği hususlar konusunda muhalefet eden başkalarının hak ve hukukunu ihlal eden, zayıfları ezen, böylelikle ilahi hü-

kümlerin çizdiği çerçevenin dışına çıkanları şiddetli azapla cezalandıracak. Tevbe edip ilahi hükümlere riayet edenlere karşı da bağışlayandır, affedicidir. Günah ve kusurlarının üzerini örter. Bu durumda Hz. Peygamber (s.a.v)'e düşen Allah'tan her neyi almışsa olduğu gibi muhataplarına iletmek yani tebliğ (belağ) görevini eksiksiz yerine getirmektir. Durum bu merkezde olduğuna göre, tebliğin muhatapları kendi tercihlerini kendileri yapacaklardır. Allah'a ve Elçisi'ne itaat etsinler etmesinler, varlık âleminin yaratıcısı olan yüce Allah, insanların açıkta yaptıklarını da, gizlice işledikleri fiilleri de bilir.

Tebliğ Peygamberin esaslı görevidir, tebliğ etmekle yükümlüdür; üçüncü şahıslara maddi ve açık zararları dokunmadıkça, seçimlerinden dolayı inkârcılardan hesap sormak Allah'a aittir (13/Ra'd, 40). Böyle olmakla beraber, ilave edilmesi gereken bir iki nokta var:

Kur'an'ın inişinden sonra gerek ilk muhatap neslin, gerekse günümüze kadar gelen Müslüman nesillerin en önemli meşgale ve gayreti son vahyi doğru anlamaktır. Kur'an-ı Kerim'de hitaplar ve hükümler vardır. Hitaplarda Allah'ın muradı, hükümlerde hikmetler ve maksatlar bulunmaktadır. Şu halde Kur'an'ı doğru anlamaya çalışmak demek ilahi muradı ve hükümlerin hikmet ve maksatlarını anlamak için azami çabayı göstermek anlamına gelir.

Kur'an'ın anlaşılmasında birinci derecede rol oynayan, son vahyi melek aracılığıyla alan Hz. Peygamber (s.a.v)'in Kitabı nasıl anladığıdır. Bu çerçevede Hz. Peygamber'indört görevi olduğunu söylemek mümkün:

a) Kur'an'ı tebliğ etmek ve açıklamak (tebliğ);

b) Kur'an'ın sahabeamellerinde (toplumsal pratikte) nasıl hayata geçtiğini, tabir caizse nasıl ete kemiğe büründüğünü kontrol etmek (tebyin ve ta'lim);

c) Kur'an tebliği ve öğretimiyle ilk Müslüman nesli tezkiye etmek, onları arındırmak (tezkiye);

d) Müslüman ümmetin Kur'an'ı ve Allah'ın yüce kelimesini bütün yer küresine yaymaları için onlara şahitlik etmek ve onların da insanlar üzerinde şahitlik yapmalarını sağlamak (teşhid). (Bkz. Yukarıdaki 92. ayetten başka 4/Nisa, 165; 88/Gaşiye, 21-22.)

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

100. De ki: "Murdar ile temiz –murdarın çokluğu hoşuna gitse de bir olmaz. Ey temiz akıl sahipleri, Allah'tan korkup-sakının. Umulur ki kurtuluşa ereceksiniz.

"Tayyib" helal ve hoşa giden-lezzetli şey (5/ 5 ve 87), "habis" tam zıttı olup haram, elde ediliş tarzı gayrı meşru ve hakikatinde pis, kokuşmuş, dejenerasyona uğramış şey demektir. Burada niteliğe ilişkin kuvvetli bir vurgu olduğu görülür. İnsanların çoğu, helal haram demeden servete, mal ve mülke, adaletsiz iktidara sahip olmaya yatkındır. Helal yani meşru çerçevede elde edilen servet, her zaman sınırlıdır. Helal kazanç insanı büyük servet sahibi kılmaz. Ancak niteliği itibariyle helal olan kazancın lezzeti, insana kattığı manevi fayda yüksektir. Kontrolsüz iktidar nefse bal yemiş gibi haz verir ama o balın içine zehir karışmıştır; bir süre sonra mutlak iktidar öldürmeye başlar. Kur'an-ı Kerim, çeşitli vesilelerle "tayyib" ile "habis" arasındaki nitelik farkına dikkati çeker. (Bkz. 7/A'raf, 58).

Kaynakların verdiği bilgiye göre bu ayet, Dubey'a oğullarından Hutam bin Hind hakkında inmiştir. Bu kişi İslam'a girme bahanesiyle Medine'ye gelmiş, bir fırsatını bulunca sahabelerin develerini çalıp kaçmıştır. Ertesi sene, kaza umresi sırasında bu çalıntı develeri gören sahabeler, Hutam'a saldırmak istemişlerse de, onlara izin verilmemiştir. Bir başka rivayete göre, şarap satışından zengin olan biri hayır için harcamalar yapmak isteyince Hz. Peygamber (s.a.v) "Allah ancak güzel ve iyi olanı kabul eder" buyurmuştur. Her iki rivayette ortak nokta, servetin gayrı meşru yollardan elde edilmiş olmasıdır. Hırsızlık, aldatma, fasit alış veriş, emek sömürüsü, tüketimi yasaklanmış mal ve nesnelerin ticareti-üretimi, karaborsa, rüşvet, yolsuzluk, kamu kaynaklarının usulsüz kullanımı vb. yollardan elde edilen her türlü servet "habis"tir. Ayetin inişine sebep teşkil eden olaylarda yani ister deve hırsızlığı ister şarap ticareti olsun, gayrı meşru yollardan zenginlik, her ne kadar insanlara mali-iktisadi bir güç katıyorsa da, nitelik itibariyle habis olduğundan makbul değildir. Bir başkasının arazisini işgal eden, oraya ağaç veya bina diken gayrı meşru bir iş yapmış olur ki, hadiste bu "Zalimin kök (temel) hakkı yoktur" (Buhari, Hars, 15; Ebu Davud, Haraç ve İmare, 37) şeklinde tavsif edilmiştir.

Akıl ve basiret sahibi insanlar, habis-murdar olan mal ve servete eğilim göstermez; her şeyin helal ve meşru olanını arar. Çünkü ancak helal ve temiz olan şeylere sahip olanlar felah bulur, kurtulur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا
عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾
قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

101. Ey imân edenler, size açıklandığında sizi üzecek şeyleri sormayın; Kur'ân indirildiği zaman sorarsanız, size açıklanır. Allah onu affetti. Allah bağışlayandır, (kullara) **yumuşak olandır.**

102. Sizden önce bir topluluk onu sormuştu da sonra kâfirler olmuşlardı.

Bu iki ayetin öncelikle Kur'an'ın inişi sırasında sahabeleri muhatap aldığı anlaşılıyor. Ancak sonraki dönemlere, mesela şimdi bizlere ve kıyamete kadar gelecek insan nesillerine de bakan yüzü vardır.

Gerçek şu ki, din anlaşılır, basit ve herkese hitap eden bir çerçeveye sahiptir. Hikmet, irfan ve manevi öğretilerle ilgili "batıni boyut"u bir yana ibadetler, muamelat ve ukubat bakımından helal ve haramlar bellidir, ana çerçeve çizilmiştir. Kaçınılması gereken haramlar (nehiyler, münkerler), yerine getirilmesi gereken farzlar (emirler) vardır. İşi fazlasıyla zorlaştırmak, olmadık ayrıntılara girmek, hükümleri dallandırıp budaklandırmak dini hayatı zorlaştırır, hükümlerdeki maksadın kaybolmasına sebebiyet verebilir. Aslolan ise eşyada ibahe olması, mübahların kişilerin tercih ve eğilimlerine göre kullanılmasıdır. Ubeyd bin Umeyr, Allah'ın helal ve haramlara ilişkin hükümleri indirdiğini belirttikten sonra şöyle der: "Allah'ın helal kıldıklarını helal, haram kıldıklarını haram biliniz. Bu ikisi arasında bazı şeyleri ne helal, ne haram kılmıştır. Bu da Allah'tan bir aftır." Ebu Sa'lebe el Huşeni de, "Bu aradaki şeylerin yani mübah alanın bir unutma eseri olmayıp bilerek öyle bırakıldığını" söyler ve şunu ekler: "Siz de onların peşine düşmeyiniz" (Darakutni, IV, 184). Bunun yanında insanların pek meraklı oldukları akıl ve mantık dışı söylemler geliştirmek; dini efsaneler, gizemli olağanüstülüklerle anlaşılmaz hale getirmek de dinin asli mesajına ve hükümlerin pratik maksatlarına aykırıdır.

Vahiy kapılarının açık olduğu M. 610-632 yılları arasında şanı yüce ve merhameti bol olan Allah, son kere insanların içinden seçtiği bir elçi üzerinden beşeriyete seslenmektedir. Kapılar açık olduğundan, sorulan sualler cevapsız kalmaz. Bir vecibeyi genel esaslarıyla yerine getirmek yeterlidir, dahası istenecek olsa o da gelir ama bu sefer vecibe giderek zorlaşır. Bu ayetin inişine sebep olarak gösterilen olaya baktığımızda tam da öyle olduğunu görüyoruz:

Âl-i İmran sûresinde yer alan Hac'la ilgili ayet "Orada apaçık ayetler (ve) İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse o güvenliktedir. Ona bir yol bulup güç yetirenlerin Ev'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır. Kim de inkâr ederse, şüphesiz, Allah âlemlere karşı muhtaç olmayandır."(3/97) indiğinde, bazı sahabeler "Ey Allah'ın Elçisi, her yıl mı haccedeceğiz?" diye sordular ve bunu üç kere tekrar ettiler. Hz. Peygamber (s.a.v), "Hayır ama sualinize

'evet' demiş olsaydım, size her sene farz olurdu" buyurmuştur (Tirmizi, Hac, 5; İbn-i Mace, Menasik, 2; Müsned, I, 113.) Bu olayda, belirtilmiş bir hükmü fazla sorularla detaylandırmaya kalkışmanın aleyhte sonuçlanacağı anlatılmaktadır. Yine Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Allah annelere kötü davranmayı, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeyi, vermeniz gerekeni vermeyip istememeniz gerekeni istemeyi yasakladı. Sizin için üç şeyi de hoş görmedi: Boş boş konuşmak (kıyl-u kal), çokça soru sormak ve malı/serveti boşuna zayi etmek" (Buhari, Rikaak, 22; Müslim, Akdiye, 14.)

Darimi'nin kaydına göre İbn-i Abbas, Hz. Peygamber ashabının çok hayırlı olduğunu söyleyip Nübüvveti boyunca kendisine sadece 13 soru yönelttiklerini belirtmiştir (Darakutni, Mukaddime, 18, Hds. No: 127). Bunlar da şunlardır:

1) Kıyamet vaktiyle ilgili soru (7/A'raf, 187; 33/Ahzab, 63; 79/Naziat, 42-44;)
2) Kıyamet gününde dağlar (20/Taha, 105-107.)
3) Ruhun mahiyeti (17/İsra, 85.)
4) Azabın hakikati (10/Yunus, 53.)
5) Zülkarneyn kimliği (18/Kehf, 83.)
6) Hilallerin işlevi (2/Bakara, 189)
7) Allah yolunda infak (2/Bakara, 215.)
8) Haram aylarda savaş (2/Bakara, 217.)
9) İçki ve kumarın hükmü (2/Bakara, 219.)
10) Yetim hakları (2/Bakara, 220.)
11) Kadınların özel halleri (2/Bakara, 222.)
12) Savaş ganimetlerinin paylaşımı (8/Enfal, 1.)
13) Helallerin sınırları (5/Maide, 4.)

Tabii ki öğrenmenin bir yolu da soru sormaktır. Burada kastedilen öğrenme amaçlı soruların yasaklanması değildir. Hatta **İbn-i Arabi**, bu ayetten hareketle vuku bulmadıkça soru sormanın yasaklandığını düşünmenin gaflet olduğunu söyler. Belki hoşlanılmayacak cevabı olan sorulardan kaçınılması gerekir. Hükümlerin delillerini öğrenmek, tafsilatlarına girmek, yargılara varmanın yollarına ve araçlarına muttali olmak zorunluluktur. Bir sorunun çözümü için iyice üzerinde düşünülmesi ve çok yönlü araştırılması icap eder. Kişi araştırmalar yapıp gerekli cehdi yapmadıkça Allah çözüm için önünü açmaz. **Kurtubi**, bilgi sahibi olmak ve bilinmesi gerekenleri öğrenmek amacıyla soru sormanın hiçbir şekilde sakıncalı olmadığını söyler, çünkü cehaletin tedavisi soru sormaktır. **İmam Gazali** de, öğrenmeye iki şeyin engel olduğunu söyler: "Gurur ve utanma." Bu anlatılanlardan çıkarabileceğimiz sonuç şudur:

a) Hükümleri ağırlaştırmak, tabir caizse işi yokuşa sürmek;

b) İnen ve açıklanan hükümlerle yetinmemek, dine ilavelerde bulunmak;

c) Dini bir oyun ve eğlence aracına dönüştürmek;

d) Muhatabı sıkıştırmak için cedel yapmak veya polemiklere girmek amacıyla soruların sorulması doğru değildir.

Geçmiş kavimler bu hatalara düştükleri için soru üstüne soru sordular, peygamberlerini sıkıştırdılar, din adamlarını hükümleri ağırlaştırmaları için çeşitli cedel ve polemiklere sürüklediler. Derken din yaşanamaz, hükümleri itibariyle içinden çıkılamaz, anlaşılmaz hale geldi. Bu, onların belli bir noktadan sonra dini terk etmelerine, hayatın dışına çıkarmalarına sebep oldu. (Bkz. Müslim, Hac, 412). Dinin özellikle fıkhi hükümler yönüyle sadeliğini korumak, mümkün mertebede yaşanabilir halde tutulmasını sağlamak son derece önemlidir. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Müslümanlar arasında günahı en ağır olan kişi, haram kılınmamış bir şeyi sormak suretiyle haram kılınmasına sebep olandır" (Buhari, İ'tisam, 3; Müslim, Fedail, 132).

Din hakikat-i halde sade, anlaşılır ve yaşanması kolay bir yaşama tarzıdır. İnsanlar bazen işgüzarlıkta bulunup dini ağırlaştırır, kolaylaştıracaklarına zorlaştırırlar. Bu konuda İsrailoğullarının kesmekle yükümlü tutuldukları ineğin özellikleriyle ilgili soru üstüne soru sormaları, cevabın ve dolayısıyla yükümlülüğün nasıl her soruda ağırlaştırıldığını göstermesi bakımından iyi bir örnektir. (Bkz. 2/Bakara, 67-71.)

جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ
تَعَالَوْا اِلٰى مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا
اَوَلَوْ كَانَ اٰبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

103. Allah Bahira'dan, Saibe'den, Vasile'den ve Ham'dan hiçbirini (meşru) **kılmamıştır. Ancak inkâr edenler, Allah'a karşı yalan düzüp-uyduruyorlar. Onların çoğu akıl erdirmez.**

104. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve elçiye gelin" denildiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter" derler. (Peki) **Ya ataları bir şey bilmiyor ve hidayete ermiyor idilerse?**

"Bahire", kimsenin sütünü sağmadığı, kulakları yarılan ve putların hizmetine sunulan dişi deve. Cahiliye Arapları beş defa doğuran, beşinci yavrusu erkek

olan deveye bu muameleyi yaparlardı; "Saibe", cahiliye döneminde isteklerin gerçekleşmesi için putlar adına salıverilen deve. "Vasiyle", erkek dişi ikizler doğuran, erkeği yetiştikten sonra putlara adanan dişi keçi veya yedi kez doğum yapmış koyun. Bir görüşe göre erkek yavru kurban edilirdi. "Ham", sırtına binilmeyen deveye denir. İslam'dan önce cahiliye Arapları, yakınlaşmak amacıyla bu hayvanları putlarına adar, fakat kesmeyip serbest bırakırlardı. Duruma göre sütlerinden içilmesine izin verirlerdi. (Buhari, Menakıp, 9; Tefsir, 5/13.)

Hayvanların özelliklerine göre isim alışları farklı şekillerde yorumlanmıştır. Tefsir kitaplarında bu konuda hayli geniş malumat bulmak mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken husus, sahih bir bilgiye dayalı olmaksızın, tamamen boş inanç ve hurafe eseri bu ritüellerin Araplar arasında yaygın olması, söz konusu boş inançtan şifa, yardım, destek bulunacağına dair bir kanaatin kök salmış olmasıdır. Yüce Allah, bu ritüelleri meşru kılmadığını beyan eder. Kim, bunu ilahi bir fikre veya delile dayandırmaya kalkışıyorsa, bu Allah'a karşı bir iftiradır. Zaten akıl sahibi kimseler, böyle hurafelere inanmaz. İslam'dan sonra da bazı Müslümanlar söz konusu uygulamayı bu sefer kölelerine uygulamaya kalkıştılar. Bir adam Abdullah bin Mes'ud'a kölesini saibe (hayvanı) gibi salıvermek istediğini söyleyince, Abdullah bin Mes'ud: "Müslümanlar Saibe diye bir şey yapmazlar. Bunu cahiliye insanları yapardı" (Buhari, Feraiz, 20.) Büyük sahabe demek istemiş ki, o senin kölendir, onu özgürlüğüne kavuşturacaksan nimeti ve sevabı sana ait olsun, hayrını cahiliye âdetiyle kirletme.

Cahiliye Araplarına söz konusu inanışların temelsiz olduğu hatırlatıldığında, sorgusuz sualsiz bunun atalarının geleneği olduğunu söylerlerdi. Oysa bunun bir esası yoktu, cahiliye Arapları kafalarına göre Allah adına uyduruyorlardı. Oysa helal-haram koyma yetkisi sadece Allah'ındır. (Bkz. 16/Nahl, 116.) Bir hadiste yer alan bilgiye göre mesela saibe adı verilen hayvanlarla ilgili inanışı ilk ortaya çıkaran Amr bin Amir olmuştur (Müslim, Cennet, 50). İbn-i İshak'a göre, Araplara putçuluğu öğreten ve Hz. İbrahim'in hanif dinini değiştiren kişi Amr bin Luhay'dır.

Kur'an-ı Kerim, körü körüne atalardan gelen inanışların, fikir ve adetlerin sahih bilgi ve akli temelde gözden geçirilmesini, sorgulanmasını emreder. Bir fikir veya adet, atalardan geldi diye doğru ve faydalı olmaz. Çünkü bugün olduğu gibi, dünün insanları da bazı şeyleri akletmeyebilirdi, onlar da atalarından yalan yanlış şeyler tevarüs etmiş olabilirdi. Bu durumda yapılması gereken, sahih bilgi (vahiy) ve doğru akletme ile bilgi ve geleneklerin test edilmesi, gözden geçirilmesi olmalıdır. (2/Bakara, 170.)

Ayetin bize yani bugüne bakan yüzü de vardır. Bizler tarihimize dönüp de

baktığımızda atalarımızın yaşadığı tecrübeyi ne toptan reddetmek, ne toptan Kabul etmek durumundayız. İslami amir prensipler, hukuk ve adalet gibi kıstasları esas alıp geçmişin kritiğini yapmak durumundayız. Körü koruna geçmişe bağlılık, tarihin yüceltilmesi ve tarihi şahsiyetlerin masum mevkiinde ele alınması onların yaptığı hata ve işlediği cürümlerin bugün de devam etmesini sağlar. Tarih geçmiş hayatlardan, şu veya insan topluluklarının ortaya koyduğu tecrübelerden gerekli dersleri çıkaracağımız ibretler tablosudur. Kimse kendi geçmişini reddetmek durumunda olmadığı gibi, kendini geçmişinin hapishanesine kapatmak zorunda da değildir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

105. Ey imân edenler, üzerinizdeki (yükümlülük) **kendi nefislerinizdir. Siz doğru yola erişirseniz, sapan size zarar veremez. Tümünüzün dönüşü Allah'adır. O, size yaptıklarınızı haber verecektir.**

Kur'an-ı Kerim, dünya hayatını anlamlandırmalarını kolaylaştırmak üzere peygamberler aracılığıyla insanlara bir yol haritası verir. Söz konusu harita hem varlığı ve hayatı anlamlandırır, hem doğru yolu gösterir. Peygamberlerin görevi bu anlam ve yol haritasını muhataplara iletmek yani tebliğ etmektir. Zor ve baskı kullanmak, dini hayatın maksadına aykırı olduğuna göre insanlar serbestçe yaptıklarının tercihlerin ürünü olarak yaşarlar. Her bir tercih ve hayat tarzının bir sonucu (akıbet) vardır. Kimse bir başkasının suç ve günahından dolayı sorumlu tutulmaz (17/İsra, 15) Doğru Yol üzerinde giden dünyada dengeli bir hayat yaşar, ahirette de ebedi mutluluğu hak eder, Yol'dan çıkan ise hem dünyada hem ahirette bedbaht olur. Kur'an-ı Kerim, Doğru Yol'u insanların çoğunun seçmeyeceğini, akıllarını kullanmadan, kendilerine verilen sonsuz nimetlere şükretmeden ve elbette inanmadan nankörce ve gafilce yaşayacaklarını söyler.

Bu durumda yapılması gereken şey, herkesin kendi inançlarına ve hayat tarzına sahip çıkmasıdır. Hidayet Allah'tandır, biz tebliğ etmekle yükümlüyüz, görevlerimizi yerine getirdikten sonra kendimize bakacağız. Ayet bunu önemle vurgulamaktadır. Herkes kendinden ve yapıp ettiklerinden sorumludur. Hakikatten, haktan ve doğruluktan yüz çevirenlerin hesabı Allah'a aittir (6/En'am, 52; 24/Nur, 54.) Kişi hidayet üzerinde ise, doğru yoldan sapan, şaşırıp asli hedefini şaşıranlar ona zarar vermez. Dünyada bazı sorunlar yaşansa, yol-

dan çıkanlar bazı zorluklar ve eziyetler yaşatsa bile sonuç itibariyle hepimizin dönüşü Allah'adır. Hâkimlerin hâkimi olan yüce Allah, hem ihtilaf ettiğimiz konularda son noktayı koyacak, hem haksızdan haklının hakkını alacaktır.

Durum böyle olmakla beraber, insanlar daima başkalarına karşı sorumludur. Kişisel tercihlere ve bireysel özgürlüklere indirgenmiş bir din anlayışı sosyal bir varlık olan insan telakkisiyle uyuşmaz. Sadece kendi kurtuluşunu ve ahiret mutluluğunu hedef alan dindarane veya zahidane bir hayat, bir tür "dini bencillik ve egoizm"dir. Zamanla bireyselleştirilmiş din, kişi ne kadar zahidane bir hayat yaşarsa yaşasın, onu kötülüklere ve haksızlıklara karşı umursamazlığa ve aldırışsızlığa götürür.

Yine bu ayetten, tebliğ ve ma'rufu emredip münkerden sakındırma görevinin düştüğü sonucunu çıkarmamalıdır. Hiç kuşkusuz herkes kendinden sorumludur ama bu bizi "her koyun kendi bacağından asılır, başkasının işine karışmak nemelazım" anlayışına götürmemelidir. Hem tebliğ asli bir görevdir, duruma ve şartlara göre yerine getirilmesi bir vecibedir, hem iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak Müslümanların ümmet olarak asli misyonudur (3/Âl-i İmran, 104, 110). İmam Gazali bu ayetten hareketle "Hidayet ve doğru yol üzerinde olmanın bir şartı da sapkın ve kötülük yapanlara karşı koymak, onların başkalarına zarar veren fiillerine tepki göstermek ve onlarla mücadele etmektir. Ancak bu görevi yerine getirenler hidayet üzere olan kimseler sayılır. Yıkıcı bir fiili, belirgin bir kötülüğü görüp de ona tepki vermeyen o fiilin sahibine ortak olur" der. "Ayeti yanlış anlayanları Hz. Ebu Bekir (r.a.) şu hadisi naklederek uyarmıştır: "İnsanlar kötülüğe şahit olup da onu değiştirmeye çalışmazlarsa, Allah'ın onlara toplu bir ceza vermesi uzak değildir." (İbn-i Mace, Fiten, 20; Müsned, I, 5.) Bir başka hadiste şöyle buyrulmuştur: "Küçüklere merhamet etmeyen, büyüklere saygı göstermeyen, iyiliği emretmeyen ve kötülükten sakındırmayan bizden değildir" (Tirmizi, Birr ve Sıla, 15; Müsned, I, 257). Özellikle toplumun genel gidişinden sorumlu olanlar, bilginler, hocalar, mollalar, kanaat önderleri, entelektüeller-aydınlar daha büyük sorumluluk sahibidirler. Bu sûrenin 63. ayetinde gördüğümüz üzere, Yahudi din bilginleri, gerekli uyarmadıkları için kınanmaktadırlar. Kötülüğe müdahale el (fiili olarak) yapılabildiği gibi dille (uyarı şeklinde) de yapılabilir.

Ahlaki hayata ve erdemlere karşı genel bir tepki ve tahammülsüzlük varsa, usulüne uygun ve imkânlar içerisinde gerekli tebliğ ve uyarıların yapılmalıdır. Bazı durumlarda ısrarcı olmak, hem mesaja hem tebliğ ve uyarı yapana birtakım zararlar verebilir, işte böyle zamanlarda herkesin kendi nefsi ve dini hayatı için gayret göstermesi daha hayırlıdır: "Eğer 'öğüt ve hatırlatma'

bir yarar sağlayacaksa, öğüt verip hatırlat. Allah'tan içi titreyerek korkan, öğüt alır-düşünür. Mutsuz-bedbaht olan ondan kaçınır" (87/A'la, 9-11).

Abdullah ibn-i Mes'ud, bu ayetin indiği zamanla değil, zamanın sonuna doğru ortaya çıkacak durumlarla ilgili olduğunu söylemiştir. Müslümanlar aynı duygu ve düşünce birliği içinde olup birbirlerine eziyet etmedikleri sürece ma'rufu emredip münkerden sakındırmakla yükümlüdürler. Ama kalpler ayrılır, idealler ve düşünceler farklılaşır da birbirlerine eziyet etmeye başladıklarında, herkes kendine baksın; İslam'ın ana yolundan ayrılmasın. İbn-i Mes'ud'un bu yorumu, Asr sûresindeki temayı hatırlatmaktadır (Bkz. 103/Asr, 1/3.) Abdullah bin Mübarek ise, "kendinize bakın" ifadesinden anlaşılması gereken şeyin, Müslümanların birbirlerine karşı tebliğ ve uyarı görevleri olduğunu söylemiştir. Tebliğ ve öğüdün fayda vermeyeceği inkârcıları kendi haline bırakmak gerekir.

Said bin Müseyyeb, "kişinin kendine bakması"ndan kastın kendini ahlaki olarak olgunlaştırması, "iyiliği emredip kötülükten sakındırması" da başkalarının yani toplumun ahlaki olarak olgunlaştırması olduğunu söyler. **Hicazi**, kötülerin zarar vermemesi için, doğru hayat yaşayanların kendi aralarında mahiyet iradesi olan bir ümmet, bir toplum, bir cemaat halinde yaşamaları gerekir, demektedir. Ebu Ümeyye eş-Şa'bânî, Ebu Sa'lebe'ye, Maide 105. ayetin anlamını sorar: "Ey iman edenler! Üzerinizdeki yükümlülük kendi nefislerinizdir. Siz doğru yola erişirseniz, sapan size zarar veremez. Tümünüzün dönüşü Allah'adır. O, size yaptıklarınızı haber verecektir." Ebu Sa'lebe şöyle der: "Gerçekten bunu iyi bilen birine sordun. Ben aynı şeyi Resûlullah'a sormuştum: Demişti ki: "Ma'rufa (iyiliğe) sarılın, münkerden (kötülükten) kaçının! Ne zaman uyulan bir cimrilik, takip edilen bir heva, tercih edilen dünyalık görür, rey sahiplerinin kendi reylerini beğendiklerini müşahede edersen o zaman kendine bak, insanlarla uğraşmayı bırak. Zîra (bu safhaya gelince) arkanızda sabır günleri var demektir. O günler avuçta ateş tutmak gibidir. O (sıkıntılı) günlerde, sizin kadar amel yapabilen bir kimseye elli kişinin ecri verilecektir." (Ebu Davud, Melahim 17; İbn-i Mace, Fiten 21). Hadis-i şeriften anladığımıza göre "cimrilik, istifçilik, hırs, tamah, dünyaya tutkuyla bağlanmak ve yöneticilerin ehil ve bilgili kimselere danışmadan keyiflerince karar vermeleri" fitneye yol açar.

يَا يَّا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ
الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ
فِي الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهٖ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ

شَهَادَةُ اللّٰهِ اِنَّا اِذًا لَمِنَ الْاٰثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَاِنْ عُثِرَ عَلٰى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا
اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا اِنَّا اِذًا لَمِنَ
الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا اَوْ يَخَافُوا
اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

106. Ey imân edenler, sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, vasiyet hazırlanışında, aranızda içinizden adaletli iki kişiyi (şahit tutun.) **Veya yolculukta olup size ölüm musibeti gelip çatarsa, sizden olmayan başka iki kişiyi** (şahit tutun. İkisini) **Şayet kuşkulanacak olursanız namazdan sonra alıkoyarsınız, onlarda** (size): **"Akraba dahi olsa onu** (yeminimizi) **hiçbir değere değiştirmeyeceğiz ve Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Aksi takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz" diye Allah adına yemin etsinler.**

107. Eğer o ikisi aleyhinde kesin olarak günahı hak ettiklerine ilişkin bilgi sahibi olunursa, bu durumda haksızlığa uğrayanlardan iki kişi -ki bunlar buna daha hak sahibidirler- öbürlerinin yerine geçerler ve: "Bizim şehadetimiz o ikisinin şehadetinden şüphesiz daha doğrudur. Biz haddi aşmadık, yoksa gerçekten zulmedenler oluruz" diye Allah'a yemin ederler.

108. Bu, gerektiği gibi şahitliği yapmalarına veya yeminlerinden sonra yeminlerin reddedilmesinden korkmalarına daha yakındır. Allah'tan korkmalarına daha yakındır. Allah'tan korkup-sakının ve dinleyin. Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.

Bu üç ayet vasiyetle ilgili hükümleri düzenlemektedir. Bakara, 180 ve 240 ile Nisa, 11 ve 12. ayetlerde terekenin paylaştırılmasından önce, ölen kişinin bıraktığı vasiyete göre hareket edilmesi gerektiği konusu ele alınmıştı. Bu ise, daha çok ani ölümlerde yapılacak vasiyetle ilgilidir. Ayetin inişine sebep olarak gösterilen olay bu fikri vermektedir:

Kaynaklara göre Tamim Dari ve Adiy bin Beda, iki Hıristiyan'dı, İslam'dan önce Mekke'ye gelir ticaret yaparlardı. Hicret'ten sonra Medine'ye gelip ticaretlerine devam ettiler. Amr bin As'ın azatlısı Budeyl Medine, onlarla ticaret yapmak üzere Şam'a doğru yola çıktı. Yolda rahatsızlandı, öleceğini anlayınca vasiyetini yazıp eşyaları arasına koydu ve yol arkadaşlarına dönünce eşyaları-

nı ailesine teslim etmelerini söyledi. Dönüşlerinde ailesi Budeyl'in eşyalarını aldı, içlerinde vasiyeti çıktı. Okudular, ancak altın işlemeli gümüş bir kabı bulamadılar. Arkadaşları eşyalarının bu kadar olduğunu söylediler. Budeyl'in yakınları durumu Hz. Peygamber (s.a.v)'e ilettiler, o da ikindi namazından sonra onlara yemin ettirdi. Fakat sorun çözülemedi. Bir süre sonra kaybolan gümüş kap Mekke'de bulundu. Kabı elinde bulunduranlar, bunu Temim Dari ve Adiy bin Beda'dan satın aldıklarını söylediler. Durum tekrar Hz. Peygamber'e arz edildi. O da varislerden iki kişiye yemin ettirdi, böylece davayı kazanmış oldular. 106 ve 107. ayetler bu olay üzerine indi. Daha sonra Temim Müslüman olmuş ve "Allah'ın Resûlü (s.a.v) doğru söyledi, o gümüş kabı arkadaşımla alıp satmış, parayı bölüşmüştük" demiştir (Buhari, Vasaya, 35; Ebu Davud, Akdiya, 19; Tirmizi, Tefsir, 6.)

Bu ayetler, yolculukta olan birinin öleceğini anlaması durumunda Müslüman veya başka dinden iki adil şahidi tutup vasiyet bırakabileceğini hükme bağlamaktadır. Tabii ki vasiyet yazılı olarak yapılır, ancak yolculukta veya misafirlikte yazmaya vakit yoksa şifahen iki şahid huzurunda vasiyet yapılabilir. Şahitlerin adil olmaları şarttır.

"**Sizden olmayan**" ibaresi kimine göre sizin yakınlarınızdan olmayan kişiler anlamına gelir. Ancak diğer âlimler, bunların gayrimüslim olabileceğini de söylemişlerdir. Hatta **Ahmed bin Hanbel** ve **İbn-i Teymiye**, yolculukta vasiyete kıyasen diğer hukuki işlemlerde de gayrimüslimlerin şahitliğinin kabul edileceği görüşünü savunmuşlardır (Kur'an Yolu.)

Vasiyete şahitlik eden kişiler doğruluktan ayrılmamalıdırlar. Yalan söylediklerinden veya emanete ihanet ettiklerinden ciddi şüpheye düşülmesi, niyet ve beyanlarının kötülüğünün anlaşılması durumunda onlara yemin ettirilir. "Usire" tökezlemek, düşmek demek olup, doğruluktan ayrılmayı ifade eder. Böyle kişiler kendilerine emanet edilen bilgi veya eşyaya ihanet eden kimselerdir. Bilemedikleri bir sebepten veya bilerek doğruluktan ayrılmaları durumunda karşılıklı yemine gidilir. Yemin haktan ayrılmadıklarına ilişkin inançları ve kutsalları üzerine verdikleri teminattır. "Namazdan sonra" kaydı birçok müfessire göre "ikindi namazından sonra" demektir. Çünkü Hz. Peygamber, genellikle davalara ikindi namazından bakardı. Ama söz konusu olan gayrimüslimler ise, yeminin onların da dua ve ibadet zamanlarından sonrasına denk getirilmesi gerektiğine işaret eder. Çünkü böyle vakitlerde insanlar Allah'a karşı daha hassas davranır, doğruluktan ayrılmaz. Güneşin batışı dünya hayatının geçici olduğunu, haksızlık yapmaya değmediği fikrini telkin eder. Davalılar yemine rağmen tatmin olmayacak olurlarsa, bu durumda kendileri

mukabil bir yeminde bulunurlar, onların yemini esas alınır, çünkü ölene yakınlıkları dolayısıyla onlar daha çok hak sahibidirler.

Hak kaybının önlenmesi, doğruluğun ve adaletin sağlanması açısından bu takip edilecek uygun bir yoldur. Allah nezdinde hiçbir şey gizli kalmaz. Bu yüzden herkes doğruluktan ayrılmamalı, hak kaybına ve adaletsizliklere sebebiyet vermemelidir. Allah'ın sözünü dinleyenler adaletsizlikten, hak ve hukuk ihlalinden, haram yemekten korkup sakınırlar. Çünkü Allah, haksızlık yapmak suretiyle yoldan çıkanları doğru yola eriştirmez.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ ۖ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

109. Allah, elçileri toplayacağı gün, şöyle diyecek: "Size verilen cevap nedir?" Onlar da: "Bizim bilgimiz yoktur; şüphesiz görünmeyenleri (gaypleri) **bilen Sen'sin Sen."**

Şanı yüce Allah'ın peygamberleri toplayacağı gün... Bu hangi gündür? Müfessirlerin genel kanaatine göre, bunun kıyamet zamanı olması gerekir. Bazıları da –mesela Süleyman Ateş– ruhların bedenlerden ayrılıp Allah'ın huzuruna çıkacağı zaman olduğunu düşünmüşlerdir. Peygamberler sorgulanmak üzere değil, şahitlikte bulunmak üzere toplanacaklardır.

Bizim bu ayetten çıkaracağımız sonuç şu ki, peygamberler Allah'ın elçileri olarak ilahi mesajı insanlara iletmek ve doğru yolu gösterip hakka ve adalete, yüksek ahlaki erdemlere uygun hayat şekillerini öğretmek üzere gönderilmişlerdir. Kısaca peygamberler insanları Allah'ın yoluna çağırmaktadırlar. Peygamberler görevlerini hakkıyla yapmış seçkin zatlardır. Burada herhangi bir sorun yok. Sorun, muhataplarının onlara nasıl cevap verdiği, çağrılarını kabul edip etmedikleri konusudur.

Toplanma günü vuku bulduğunda yüce Allah soracaktır: Kavimlerinizin size verdiği cevap nedir? Elçiler "Bizim bilgimiz yoktur" diyeceklerdir. Bunun iki anlamı olabilir:

1) Peygamberler o günün dehşetine öylesine kapılacaklar ki, dilleri tutulacak, kavimlerinin son ferdine varıncaya kadar uygun cevap verip vermedikleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını düşünerek "biz gerçeğin tümünü bilmiyoruz; gözümüzden kaçan hususları, kendisine muttali olamadığımız gaybı Sen bilirsin" diyeceklerdir. "Hiçbir nefsin bir başka nefse herhangi bir şeye güç yetiremeyeceği gündür, o gün emir yalnızca Allah'ındır." (82/İnfitar, 19). O günün vuku bulması her ne kadar böylesine dehşetlere yol açacaksa

bile, mü'minler, özellikle peygamberlerin derin bir korkuya kapılacaklarına ilişkin görüş "O en büyük korku (dahi) onları asla tasaya düşürmez" (21/Enbiya, 103; 80/Abese, 38-39) ayetlerine aykırı düşer.

2) Peygamberler birer beşerdir. Vahiyle bildirilen dışında başka bilgilere sahip değildirler, kısaca gaybı bilmezler. Kendilerinden sonra kavimlerinin nasıl bir yol tutturduklarını elbette bilemeyecekler. Allah'ın muradı tarihte tecelli etti mi, ümmetleri onların öğrettiği yoldan hiç sapmadan hidayet ve doğruluk üzerine mi yaşadı? Sosyal, ekonomik ve politik sistemlerini ilahi hükümleri temel alarak mı kurdular, yoksa heva ve heveslerine uyup birbirlerine ve başkalarına haksızlıklar mı yaptılar? İşte onlar bu gayba ait bilgileri bilmiyorlar. Kendilerinden sonra olup bitenleri ancak gaybı bilen Allah'ın bileceğini dile getirmektedirler. En doğrusunu Allah bilir.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ إِذْ
أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي
فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ
الْمَوْتَى بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ
الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى
الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

110. Allah şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa, sana ve annene olan nimetimi hatırla. Ben seni Ruhu'l-Kudüs ile destekledim, beşikte iken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğrettim. İznimle çamurdan kuş biçiminde (bir şeyi) **oluşturuyordun da** (yine) **iznimle ona üfürdüğünde bir kuş oluveriyordu. Doğuştan kör olanı, alacalıyı iznimle iyileştiriyordun,** (yine) **benim iznimle ölüleri** (hayata) **çıkarıyordun. İsrailoğullarına apaçık belgelerle geldiğinde onlardan inkâra sapanlar, "Şüphesiz bu apaçık bir sihirdir" demişlerdi** (de) **İsrailoğullarını senden geri püskürtmüştüm."**

111. Hani Havarilere: "Bana ve elçime imân edin" diye vahiy (ilham) **etmiştim; onlar da: "İmân ettik, gerçekten Müslümanlar olduğumuza sen de şahit ol" demişlerdi.**

Bundan önceki ayette, kıyamet gününde yüce Allah'ın peygamberlere, "kavimlerinin kendilerine ne cevaplar verdiğini" soracağı belirtilmişti. Tabii ki ifadede bir itab/sitem, hatta bir öfke sezinlenmektedir. Çünkü insan toplumları Allah'a itaat etmeyi reddetmişlerdi. Bunda peygamberlerinin payı olamazdı. Gel gör ki bir bölümü, kendilerini Allah'ın öğrettikleri doğrultusunda inanmaya ve yaşamaya çağıran peygamberlerini öne sürüp, dahası onları tanrılaştırıp bu yola girmişlerdi. Sanki peygamberleri kendilerine bu yanlış yolları öğretip emretmiş gibi. Bunun hiçbir gerçeklik temelinin olmadığını anlatma babında, Hz. İsa'ya soracak:

Seni seçkin peygamberim (19/Meryem, 30-31) ve anneni babasız peygamber doğuran seçkin bir kadın-anne kılmak suretiyle (3/Âl-i İmran, 36-54) ikinize nimetler verdim. Senin doğumunda Ruhu'l Kudüs olan Cebrail aleyhisselam rol aldı, annene gelip senin manevi/ruhsal özünü teşkil eden kelimeyi ilka etti. Cebrail aleyhisselam, hem vahyi almasında hem mucizeleri göstermesinde de Hz. İsa'ya destek ve yardım etti. Bir hadiste buyrulduğu üzere "Ruhlar bir araya getirilmiş ordulardır" (Müslim, Birr, 159-160); yani çeşit çeşittirler. Hz. İsa'ya verilen ruh temiz, nurani, yüce ve seçkindir. Başka hiçbir çocuğa nasip olmayan yeteneklerle beşikte iken insanlarla konuştun (19/Meryem, 30-31). Sana hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğrettim.

Burada Hz. İsa'nın Tevrat'ı ve İncil'i açıklama, iç anlamlarına nüfuz etme ve öğretme kabiliyeti olan hikmete ayrıca sahip olduğu anlaşılıyor. Genellikle söz konusu manevi yetenek peygamberlere verilir. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e de hikmet en üst seviyede öğretilmiş ki, biz Kur'an'ı açıklama, yaşanır kılınmasını sağlama özelliği olan Sünnet'in bu öğretilen hikmet olduğunu düşünüyoruz. Nübüvvetle görevlendirilmesinden başlamak üzere dünyadan irtihaline kadar peygamber milyonlarca cümle konuşur, bütün konuştukları Allah'tan gelen vahiyler değildir ama vahyin kontrolü altındadır. İşte doğrudan vahiy olmayıp vahyin kontrolü altında konuştuğu şeyler hikmet olarak görülebilir.

Hz. İsa çok sayıda mucize göstermiştir: Çamurdan yapılmış bir kuşu canlandırması gibi (3/Âl-i İmran, 49). Topraktan yaptığı kuşa üflediğinde sanki topraktan bir heykel gibi tesviye edilen Adem'in Nefha-i ruhla canlanması gibi kuş da canlanıp uçmaya başlıyordu. Anadan kör doğan insanları iyileştiriyor, Allah'ın izniyle ölüleri kabirlerinden diriltip kaldırıyordu. İsrailoğulları, onun öldürülmesi için çeşitli komplolar kurdular ama Hafiz olan Allah onu korudu. Hz. İsa mucizeler gösterip, Allah'tan ayetler getirdikçe İsrailoğulları, onu alaya alıyor, yapıp ettiklerinin birer büyü olduğunu etrafa yayıyorlardı.

110. ayette gözden kaçırılmaması gereken bir nükte var: İsa aleyhisselamın gösterdiği mucizelerin tümü "Allah'ın izni"yle olmuştur yani kendisinin

bunlarda herhangi bir gücü söz konusu değildir; bu da Hz. İsa'nın sadece bir elçi olduğunu, "Tanrı'nın oğlu" veya "Tanrı'nın kendisinde bedenlendiği varlık" olduğu yolundaki inancın temelsiz olduğunu göstermektedir.

Hz. İsa, ümitsizliğe kapılmasın diye, Allah havarilerin kalbine imanı yerleştirmiş, onları kendisine destekçi kılmıştı. Kısaca hayatta iken Hz. İsa her ne yapmışsa, onu insanların gözünde değerli kılan, yücelten her ne mucize gösterip etkileyici şeyler söylemişse, bütün bunlar Allah'ın yardımı ve lütfu ile olmuştu. Başka bir ifadeyle Hz. İsa'nın bir beşer olarak kendinden kaynaklanan herhangi bir gücü yoktu.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

112. Havariler: "Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. O da: "Eğer inanmışlarsanız Allah'tan korkup-sakının" demişti.

113. (Bu sefer Havariler:) **"Ondan yemek istiyoruz, kalplerimiz tatmin olsun, senin de gerçekten bize doğru söylediğini bilelim ve buna şahitlerden olalım" demişlerdi.**

Roma'nın pagan ve zalimane dünyasında tebliğini yapan, İsrailoğullarının sinsi ve öldürücü komplolarına karşı ayakta durmaya çalışan Hz. İsa'ya yardım etmek, ona destekçi çıkmak üzere havariler Allah'ın yardımıyla iman etmişlerdi. Burada onlara vahyedilen şey, doğrudan vahiy değil, ilham ve manevi yönlendirme şeklindedir. Havariler, Hz. İbrahim'in "kalbinin mutmain olması" amacıyla yaptığı gibi (2/Bakara, 260) sanki inançlarının daha da pekişmesini sağlamak üzere ondan olağanüstü taleplerde bulunmuşlardı: Allah onlara gökten bir sofra indirmeliydi. Havariler iyi niyetle hem kendileri yakin bir imana sahip olmak ve ilahi bir gıdayı tatmak, hem belki başkalarına bunu mucizevi bir kanıt olarak takdim etmek istiyorlardı.

Havarilerin istediği bildiğimiz üzerinde çeşitli lezzetli yemeklerin olduğu somut bir sofra mıydı? Ebu Ubeyd, Arapların "bağış"a sofra ismini verdiklerini söyler. "Hoşnut-güzel bir yaşama imkânı ve tarzı" (101/Karia, 7) ayetinde olduğu gibi. Kelimenin aslı "memiydetün" yani sahibine verilmiş bağışı ifade

eder. Bundan hareketle, Roma'nın baskısı ve Yahudilerin komploları altında zor ve sıkıntılı günler yaşayan havarilerin "Ey İsa, Allah'a yalvar, bize kolay, bereketli hoş bir hayat bağışlayıp ihsan etsin" şeklinde bir niyazda bulunmuş olmaları düşünülebilir mi?

Sözün gelişinden bu talebi Hz. İsa'nın pek makul ve makbul karşılamadığı anlaşılıyor, onları "Allah'tan korkmaları"nı öğütlüyor. Talebin maddi-somut bir yemekli bir sofra olduğunu düşünenler, doğru olarak, iman için olağanüstü olaylara gerek olmadığını, kişinin selim aklı, vicdanı ve temiz fıtratı sayesinde iman edebileceğini söyleyecekler ve bu elbette makul bir açıklamadır. İman için akıl, vicdan ve fıtrat birer nimet ve avantajdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), muhataplarına herhangi bir mucize göstermeden, onların akıllarını, vicdan ve temiz fıtratlarını harekete geçirerek seslenmiş, iman etmeye çağırmıştı. Ama sofra talebinin geçimi kolay, hoş bir hayat olduğunu düşünenler, bunun sınavsız bir dünya nimeti olduğunu, dünya hayatının ise çetin sınav ve musibetlerle geçtiğini, insanların kalitelerinin ancak söz konusu sınavlardan geçmeleri durumunda ortaya çıktığını söyleyip, bunun Hz. İsa tarafından pek makbul karşılanmadığını öne sürebilirler. Böylesine kolay bir hayat ihsan edilir de karşılığında gerektiği kadar şükür ve ibadet edilmeyecek olursa cezası hayli ağır olacaktır.

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

114. Meryem oğlu İsa: "Allahım, Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir, öncemiz ve sonramız için bir bayram ve Sen'den de bir belge olsun. Bizi rızıklandır, Sen rızık vericilerin en hayırlısısın" demişti.

115. Allah demişti ki: "Şüphesiz ben bunu size indireceğim. Artık sonra sizden kim inkâr ederse, ben onu gerçekten âlemlerden hiç kimseyi azaplandırmadığım bir azapla azaplandıracağım."

Burada **Razi** önemli bir noktaya dikkat çeker: Havariler bir sofra talebinde bulunmuşlardı. Amaçları ondan "yemek"ti. Hz. İsa'nın talebe ilişkin duasında sofra yani bağış ve ihsan "öncekiler ve sonrakiler için bir bayram" ve Allah'tan bir belge (ayet) olarak tanımlanmakta, arkasından bir 'rızık'a vesile olması istenmektedir. Yani Hz. İsa, her defasında insanı Allah'ın birliğine, imanın vere-

ceği manevi lezzete ve kulluğun ihlasına döndürecek "bayram" temennisinde bulunmakta; maddi geçim, rahat maişet talebini ikinci sıraya yerleştirmektedir. Anlam ve amaç maddi zenginlik ve bedensel hazların (iştah ve şehvetin) önünde ve üstünde görülmeli, ahiret dünyanın önüne geçmemelidir. Bu çerçevede "bayram" tam olarak ne ifade ettiğine bakmakta yarar var:

Kur'an-ı Kerim'de "bayram (ıyd)" kelimesinin geçtiği tek ayet budur. Eldeki tarihi bilgi ve bulgulardan anlaşılıyor ki, vahiy tarafından teyit edilsin edilmesin, her toplumun şenlikler yaptığı özel günleri, kutladığı bayramları vardır. Kur'an-ı Kerim, eski Mısırlıların özel şenlikler düzenlediği bayramlarından (ziyne) söz eder: "(Musa) Dedi ki: 'Buluşma zamanımız, (ülkenin mahalli) bayram günü ve insanların toplanacağı kuşluk vakti (olsun)."(20/Taha, 59). Vahiy nokta-i nazarından devletlerin veya siyasi ve askeri liderlerin bayram olarak ihdas ettikleri günlerin herhangi bir değeri, manevi bir üstünlüğü yoktur, bereket veya kutsallıkla ilişkili değildir. Çünkü bu özel bayram günleri, ya hâkim güç odaklarının iktidar ve saltanatlarını yüceltme veya pagan adet ve gelenekleri kutlama amacıyla düzenlenir. Müslümanların da bu tür günlere özel bir önem atfettikleri söylenemez. Çünkü Efendimiz (s.a.v)'in buyruğuyla Müslümanlar sadece iki bayramı kutlamaktadır: Kurban Bayramı ve Ramazan (veya Fıtır) Bayramı: (Ebu Davut, Salat, 245; Nesai, İdeyn, 1).

Bu ayette Hz. İsa'nın, Allah'tan dilediği şey, gökten indirilecek sofra ile manevi bir kutlama yani bayramdır. Buradaki bayram bildiğimiz sevinç ve kutlama yanında bir tür şölendir. Esasında bayram dendiğinde, akla gelen manevi bir sevinç, kutlama ve şölen havasının hem insanın iç dünyasında yaşanması hem sosyal çevresinde tezahür etmesidir. Bayram, anlam çerçevesine inanan herkesin açıkça müşahede ettiği ve ruhen iştirak ettiği manevi bir tezahür, kutsal bir atmosferin vücuda gelmesidir. Bayram, Allah'ın ikramıdır.

İslamiyet'ten önce Mekkelilerin bayram olarak kutladıkları günler Hac günleriydi. Esasında bayramın işaret ettiği anlamlar ile "ziyaret ve toplanma" demek olan Hac arasında bir ilişki vardır. Hac zamanı savaşlara son verilir, panayırlar kurulur, eğlenceler tertiplenir ve bu arada elbette amacından ve sahih formundan sapmış olsa da Kâbe de tavaf edilirdi. Hac, eski Araplar için bir tür bayram şöleniydi, öyle kutlanırdı. Bu çerçevede Kurban Bayramı'nın Hacc'a rastlaması tesadüfi değildir.

Arapça kelime olan "Iyd" tekrar dönmek demektir (ade, yaudü, avdet). Farsça'da "bezram", Oğuz Türkçesi'nde beyrem", Süryanice'de "ida, İbranice'de Mo'ade" kelimeleriyle ifade edilir. Hepsinde ortak tema, dönmek, iade etmek, ulaşmak, toplanmak, ziyaret etmek anlamları vardır. Son durak, varış noktası

yani ahiret anlamındaki "mead" ile aynı köktendir: "Allah, yaratmayı başlatır, sonra onu iade eder (yuidu), sonra da siz O'na döndürülürsünüz (turcaun)." (30/Rum, 11.) Şüphesiz "Biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz". (2/Bakara, 156). Bu anlamda "iade olunan, dönülen başlangıç noktası" ile "varış noktası, nihai menzil/son durak" aynı kökten türediklerine göre, bunun "**bayram**"ın semantiğiyle ilgisi vardır.

İki şekilde asıl ait olduğumuz yurda dönmemiz (avdet veya rücu etmemiz) mümkündür: Ya büyük bir sevinç ve mutlulukla -ki bu durumda dönüşümüz bir şölene dönüşür- ya da sonsuz bir keder ve derin bir düş kırıklığıyla -ki bu durumda son dönüş olduğu için bu bizim tam felaketimiz olur. Bayram, Allah'ın huzuruna ve asıl ait olduğumuz ebedi yurdumuza sevinç ve mutlulukla dönüşümüzü sembolize eden ve bunu bize dünya hayatında bir şölen havasında tattırıp yaşatan özel günleridir.

Yukarıda belirtildiği gibi İslam dininde öngörülen iki bayram var: Ramazan ve Kurban Bayramı. Bunlar Kur'an ile değil, Sünnet ile sabit olmuşlardır. İki bayram da hicretin ikinci yılında kutlanmaya başlanmıştır. Ramazan orucunun farz kılınmasından sonra orucun bitiminde bayram kutlanır olmuştur.

Havariler yukarıda anlatmaya çalıştığımız genel çerçevede sofranın indirileceği günü bir toplanma, kutlama, sevinç ve bereket yani "bayram günü" ilan etmek istiyorlardı. Bugün inananlar bir araya gelecek, Allah'a şükredip sevinçle ibadet edecek, bir sonraki yılın huzur, sağlık, bereket ve bol rızıklı geçmesini dileyeceklerdi. Böylelikle bayram Allah'tan bir nişane olacaktı.

Havarilerin talep ettiği gök sofrası indirildi mi? **El Hasen**, **Mücahid** ve **Hasan el Basri**, böyle bir sofranın indirilmediğini söyler. Havariler, sofranın bedelini öğrenince korkup isteklerinden vazgeçmişlerdir. Müfessirlerin büyük bölümü ise indirildiğine kaildirler. Yüce Allah'ın Hz. İsa'ya **"Şüphesiz ben bunu size indireceğim"** şeklinde buyurması, sofranın indirildiği fikrini kuvvetlendirmektedir. Bu konuyu açıklığa kavuşturan güvenilir/sahih hadis de mevcut değildir. Bir ihtimal havariler bu isteklerinden vazgeçmiş de olabilirler, çünkü yüce Allah, her ne kadar sofrayı indireceğini söylüyorsa da, arkasından bir şart koşup onları tehdit edip korkutuyor: "**Artık sonra sizden kim inkâr ederse, ben onu gerçekten âlemlerden hiç kimseyi azaplandırmağım bir azapla azaplandıracağım.**"

Süleyman Ateş, Hıristiyan kaynaklarında böyle bir sofradan söz edilmeyip, iki İncil'de yer alan kayıtlardan (Markos, Bab: 6; Luka, Bab:9; ayrıca bkz. Resûllerin işleri: 10: 5-16) hareketle Hz. İsa'nın beş bin kişiye beş yufka ve iki balık doğrayıp dağıttığını söyler. Bu kalabalık topluluk hepsini yemiş, doymuş,

yine de artmıştır. **İmam Maturidi**, sofra Pazar günü indiğinden, bugünün Hıristiyanlarca kutsal kabul edildiğini söyler. En doğrusunu Allah bilir.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلٰهَيْنِ
مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ إِنْ كُنْتُ
قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ
الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ
وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ
عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِنْ
تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللَّهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ
الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
أَبَدًا ۖ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

116. Allah: "Ey Meryem oğlu İsa, insanlara, beni ve anneni Allah'ı bırakarak iki ilâh edinin, diye sen mi söyledin?" dediğinde: "Seni tenzih ederim, bunu söylemek benim hakkım değildir. Eğer bunu söyledimse mutlaka sen onu bilmişsindir. Sen bende olanı bilirsin ama ben Sen'de olanı bilmem. Gerçekten, görünmeyenleri (gaypleri) **bilen Sen'sin Sen."**

117. "Ben onlara bana emrettiklerinin dışında hiçbir şeyi söylemedim. (O da şuydu:) **'Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin.' Onların içinde kaldığım sürece, ben onların üzerinde bir şahidim. Benim** (dünya) **hayatıma son verdiğinde, üzerindeki gözetleyici Sen'din. Sen her şeyin üzerine şahit olansın."**

118. Eğer onları azaplandırırsan, şüphesiz onlar Senin kullarındır, eğer onları bağışlarsan, şüphesiz aziz olan, hakim olan Sen'sin Sen."

119. Allah dedi ki: "Bu, doğrulara, doğru söylemelerinin yarar sağladığı gündür. Onlar için, içinde ebedi kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı oldu, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur."

120. Göklerin, yerin ve içlerinde olanların tümünün mülkü Allah'ındır. O, her şeye güç yetirendir.

Peygamberlerin tebliğine muhatap olan insan toplumlarının ilahi çağrıya uyup uymadıklarının ortaya çıkarılması bağlamında peygamberlere sorulacak soruların olduğunu yukarıda görmüştük. Bu çerçevede Hz. İsa'ya, kendisine verilen nimetler tek tek sıralandıktan sonra can alıcı soru sorulur: **"Ey Meryem oğlu İsa, insanlara, beni ve annemi Allah'ı bırakarak iki ilah edinin, diye sen mi söyledin?"** Soruda tecahül-i arif var. Hakikati bilen Allah, herkesin şahitliğiyle gerçeği Hz. İsa'ya söyletiyor: Bu inkârı, bu hakikati ters yüz eden inancı sen mi empoze ettin? Senin görevin Allah'ın birliğini, ilahi emirlere sadakati ve ihlasla ibadeti emretmek iken, sana tabi olduğunu beyan ve ilan eden kitleler neden bu inanca saplandılar? Allah'ın dışında sen ve annen "ilah" mısınız?

Soruda bir paradoksa işaret edildiği anlaşılıyor: "Meryem oğlu İsa!" Eğer Meryem, İsa'yı doğurmuş bir anne ise tanrı olamaz; İsa da, adı "Meryem" olan bir kadından doğmuşsa yine tanrı olamaz. Çünkü hakiki ve kâmil manasıyla Tanrı "Ne doğar, ne doğurur" (Bkz. 112/İhlas sûresi.) O halde sorunun vaz'edilişinde cevap gizlidir.

Bu soru ne zaman sorulmuştur: Üç ihtimal gözükmektedir:

a) Hz. İsa, hayatta iken,

b) Göğe yükseltilirken,

c) Kıyamet gününde.

Soru dili geçmiş fiiliyle gelmiş bulunmaktadır: "Sen mi söyledin?" Bu, geçmişle ilgili fiil olmakla beraber kesinlik ifade etmek üzere çok sonraları yani uzak gelecekle ilgili bir olay için de kullanılabilir. Ancak 117. ayette "Onların içinde kaldığım sürece, ben onların üzerinde bir şahidim. Benim (dünya) hayatıma son verdiğinde, üzerindeki gözetleyici Sen'din" ifadesi, bu sorunun en azından Hz. İsa, onlara tebliğini yaptığı sırada yani dünyada iken sorulmadığını gösteriyor. 118. ayet, bize bu sorunun kıyamet gününde sorulduğuna ilişkin telmihler içeriyor: "Eğer onları azaplandırırsan, şüphesiz onlar Senin kullarındır, eğer onları bağışlarsan, şüphesiz aziz olan, hakim olan Sen'sin Sen." Azabın kesileceği zaman, hesap günüdür. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

Soruya Hz. İsa'nın verdiği cevap hayli önemlidir: Sanki büyük bir mahcubiyet ve ürküntü içinde bu Ululu'l-azm peygamberlerden olan İsa aleyhisselam "Seni tenzih ederim" der. Yüce Allah'ı varlık âleminden ve bütün canlılardan ayırmak üzere ilk yapılması gereken şey "tenzih"tir. Allah hiçbir varlığa, yaratılmış nesne veya canlıya benzemez, O bunlardan münezzehtir. Adeta refleksif olarak Hz. İsa tenzihi yaptıktan sonra ilginç bir şey söyler: Böyle bir şey söylemek "benim hakkım" değildir. Birer beşer olan kendisi ve annesini ilahlık makamına çıkarmak ona verilmiş bir "hak" değildir. Ne kendine

yakışır ne de yetkisi dâhilindedir. Hz. İsa'nın "babasız" doğması onun uluhiyetinin delili olamaz, öyle olsaydı "babasız-annesiz" doğan Adem'e uluhiyet izafe etmek gerekecekti. Kaldı ki, kendisinden sonra gelecek peygamberi müjdeliyor (Yuhanna, 14, 15 ve 16. Bölümler). Bu bir peygamberin sonraki peygamberi müjdelemesidir. Söz konusu müjdeleme Saffat sûresindeki bilgiyi (61/6) teyit etmektedir.

O halde tevhidin dışında bir inanca veya felsefi kanaate sahip olan, "Bu benim inancım-görüşüm, inancıma göre yaşarım" demesi "bir hak" değildir, ancak "bir özgürlük"tür. İlahi bağış olan özgürlüğü kullanmak mümkündür, ancak kişi kullandığı özgürlüğün sonucuna katlanır; yanlış bir özgürlüğü kullanmak bir hak olarak öne sürülemez. Modern hak tanımının temel yanlışlığı, özgürlüğün kullanımını 'haklar" sınıfına sokmasıdır. Bu da ister inanç (akaid) alanındaki sapkınlıkların (puta tapıcılık, heykellerin önünde saygı duruşu, nesnelere tapıcılık, sapkın sektler vs.), ister amali/pratik hayattaki birçok suç ve cürmü, günah ve yozlaşmanın hak olarak kullanılmasına ve üstelik yasaların, uluslararası sözleşmelerin güvencesi altına alınmasına yol açar. Zina, alkolizm, eşcinsellik, cinsel sapkınlıklar, bedenin teşhiri, erotizm, porno vs. Bütün varlık âleminin yaratıcısını insan derekesine indirmek veya yiyen-içene, tabiatın maddi şartlarından etkilenen, aciz, sınırlı, sonlu ve izafi bir beşeri tanrılık makamına çıkartan ya da Allah'ı ve insanı eşit mertebelere yerleştiren bir inanç nasıl bir 'hak' olabilir? Bu hiçbir gerçeklik temeline dayanmayan inancı Hz. İsa, son derece hassas ve tamamen kendi mihverinde olan doğru bir bilinçle reddetmektedir.

Hz. İsa, her şeyden haberdar olan Allah'ın "habir ve alim" sıfatlarına başvurarak, zaten böyle bir söylemde bulunmuşsa, bunu Allah'ın bileceğini söylemektedir. İnsanın Allah'tan bir şeyi gizlemesi mümkün değildir, Allah insanın ruhunun derinliklerinde sakladıklarını bilir ama insan Allah'ın zatına muttali olamaz. İnsan bilinir, Allah ancak bize kendisini bildirdiği kadarıyla tanınır. Ve bizim görevimiz bu çerçevede O'nu bilip tanımaktır (ma'rifetullah).

Hz. İsa, kendisine vahiy olarak ne bildirilmişse, sadece onları tebliğ etmiş, öğretmiştir. Ona başka bir düşünce ve inanç isnat edilmişse bunun kendisiyle ilgisi yoktur, İsa'nın üçleme, hulul ve bedenlenme gibi inançları öğrettiği, ikon ve heykellerini yapıp önünde dua edilmesini istediği iddia ediliyorsa, bu ona yapılmış iftiradır. Sanki Hz. İsa, kıyamet günü ve bütün beşeriyetin toplanıp herşeyi müşahede ettiği bir günde onun adına inanç formüle edenlerle hesaplaşacak, kendini temize çıkaracaktır. Onun tebliğ ve öğretisinin esası şuydu: Allah benim de sizin de Rabbinizdir, sadece O'na kulluk edin. Hayatta iken buna şahitlik etmiştir. Dünya hayatı sona erdikten sonra artık onların üzerin-

de şahit olan Allah'tır. Hz. İsa'nın dünya hayatının sona erdiğini bu ayetten de anlıyoruz (Bkz. 3/Âl-i İmran, 55).

Hıristiyanların Hz. İsa'ya tanrısallık (ulûhiyet) vasfı atfedip onu "üçün üçüncüsü ilah" ilan etmeleri, tarihte onları ikonların, resim ve heykellerin önünde eğilmelerine, tapınmalarına yol açmıştır. Zaman içinde bu, heykellerin cesameti ve yüksekliği alanında büyük bir yarışa dönüşmüştür. 2011 yılında Peru'nun başkenti Lima'da inşa edilen 37 metrelik İsa heykeli bunun son örneğiydi. Dönemin Peru Devlet Başkanı Alan Garcia tarafından açılışı yapılan "heykelin Lima'yı kutsayıp korumak amacıyla yapıldığı" açıklandı. 2010 yılında Polonya'da tacıyla birlikte 36 metre uzunluğunda İsa heykeli yapılmıştı. Kaideleriyle birlikti düşünüldüğünde ise Bolivya'da 1994'te tamamlanan Christ in Cochabamba 40 metrelik boyuyla en uzun İsa, Brezilya'nın Rio şehrindeki Christ the Redeemer ise 38 metre boyuyla ikinci büyük İsa heykeli unvanını elinde bulunduruyor.

Diğer peygamberler gibi Hz. İsa'nın şahitliği dünya hayatıyla sınırlıdır. Vefatından sonra sona erer. Bundan sonra Tanrı'nın şahitliği başlar.

118. ayette Hz. İsa, tebliğini yaptığı kavminin ve kendi adına mesajının ulaştırıldığı insan toplumlarının ağır bir hak ihlali yaptıklarının altını çizer. İsa ve annesine ilahlık atfetmek büyük bir hak ihlalidir. Bu böyledir. Buna rağmen "Eğer onları azaplandırırsan, şüphesiz onlar Senin kullarındır, eğer onları bağışlarsan, şüphesiz aziz olan, hakim olan Sen'sin Sen" der ve (sanki) Allah'ın bağışlayan (gafur) ismine sığınmak ister. **El Hasen**'e göre, bunun anlamı şudur: Bu inanç üzere ölenler azaba uğrayacak, tevbe edip tevhid inancına sarılanlar Allah'ın bağışına mazhar olacaklardır. Esasında birçok Hıristiyan Hz. İsa'nın ilah olabileceği veya uluhiyetin onda bedenlendiği inancını kabullenmekte zorlanır. Mesela Amerika'nın kurucuları arasında yer alan **Jefferson** şöyle der: "*Hıristiyanlıktaki tahrifata elbette karşıyım; ama İsa'nın sahih hükümlerine değil. Ben bir Hıristiyan'ım. Onun* [Hz. İsa]*herkesin olmasını arzu ettiği anlamda...* [Hz. İsa'nın]*insan olmak dışında bir iddiada bulunmadığına inanan bir Hıristiyan'ım.*"

Benzer bir duayı İbrahim aleyhisselam da yapmıştır: Hani İbrahim şöyle demişti: **"Rabbim bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara kulluk etmekten uzak tut. Rabbim, gerçekten onlar insanlardan birçoğunu şaşırtıp-saptırdı. Bundan böyle kim bana uyarsa, artık o bendendir, kim bana isyan ederse elbette Sen, bağışlayansın, esirgeyensin."** (14/İbrahim, 35-36). Hz. Nuh ve Hz. Musa ise, kavimlerinin artık yola gelmeyeceklerine iyice kanaat getirdiklerinde (7/A'raf, 132; 11/Hud, 36) helak olmaları için dua etmişlerdir (10/Yunus, 88; 11/Hud, 26-27).

Gelen rivayetlere göre Hz. Peygamber (s.a.v) sabaha kadar namaz kılarak bu ayeti okumuştur (Nesai, İftitah, 79, İbn-i Mace, İkame es Sala, 179; Müsned, V, 149).

Hz. İsa'nın kendini üçleme, hulul ve bedenlenme (tecessüd) gibi inançlardan teberri ettirip bu inançta olanların akıbetini gafur, aziz ve hakim olan şanı yüce Allah'a havale edince, Allah ona şu cevabı verir: "Bu, doğrulara, doğru söylemelerinin yarar sağladığı gündür. Onlar için, içinde ebedi kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı oldu, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur. Göklerin, yerin ve içlerinde olanların tümünün mülkü Allah'ındır. O, her şeye güç yetirendir." Doğrular imanlarında doğru, müstakim, ciddi ve tutarlı mü'minlerdir. Bunlar dinlerini ciddiye alır, Allah'a verdikleri söze sadakat gösterir, yüksek bir ahlaki hayat yaşamaya çalışırlar (57/Hadid, 19). Emek ve gayretlerinden dolayı Allah, bunlardan hoşnut olmuştur. Dünya hayatında sınavlarını başarıyla geçenlerin korkuya kapılmalarına gerek yoktur. Büyük kurtuluşa ermişlerdir, üstelik bu dünyadaki geçici ve sınırlı kurtuluş gibi değildir, ebedi mutluluktur.

Allah'ın izniyle Maide Sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

6- En'am Sûresi

Mekke'de ve tek bir defada indirilen bu sûre 165 âyettir. Hicr (15) sûresinden sonra, Saffat (37) sûresinden önce indirilmiştir. İbn-i Abbas 21, 91 ve 151-153 arası ayetlerin Medine'de indirildiğini söyler. Esma bint-i Yezid'e göre, sûre Hz. Peygamber (s.a.v) deve üzerinde iken inmeye başlamıştır. Vahyin ağırlığından devenin kemiklerinin neredeyse kırılacağı zannedilmiştir. Sûre ismini; 136 ve 138-139. ayetlerde geçen "en'am (hayvanlar)" kelimesinden almış bulunmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾

1. **Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı** (nuru) **kılan Allah'adır.** (Bundan) **sonra bile inkâr edenler, Rablerine** (birtakım varlıkları ve güçleri) **denk tutuyorlar.**

Müfessirler En'am sûresinin ilk ayetini tefsir ederken iki önemli noktaya dikkat çekmektedirler: Biri sûrenin birinci ayetinin, Maide sûresinin son ayetinin (120) bir devamı niteliğinde gelmiş olması, diğeri Fatiha,1; Kehf,1; Sebe', 1 ve Fatır, 1. ayetlerinin yine "Allah'a hamd" ile başlamasıdır.

Maide, 120. ayette "Göklerin, yerin ve içlerinde olanların tümünün mülkünün Allah'a ait olduğu ve O'nun gücünün her şeye yettiği" belirtilmekteydi. Burada kendisine ait olan gökleri ve yeri Allah'ın yarattığı ve karanlıklarla nuru da var kıldığı anlatılmaktadır.

Dikkat çekilen ikinci nokta, Fatiha'da (1/1) "Âlemlerin Rabbine hamd" edilirken, Kehf sûresinde (18/1) "Kitabı kulu üzerine indiren ve onda hiçbir çarpıklık/eğrilik kılmayan Allah'a hamd" edilmektedir. Sebe' sûresindeki (34/1) ise ayet şöyledir: "Hamd, göklerde ve yerde olanların tümü kendisine ait olan Allah'adır." Fatır sûresinde (35/1) "Hamd, gökleri ve yeri yaratan; ikişer, üçer ve dörder kanatlı melekleri elçiler kılan Allah'adır. O yaratmada dilediğini arttırır" buyrulmaktadır. Sanki En'am, Kehf, Sebe ve Fatır'da içinde hamd geçen ayetler, Fatiha'nın birer açılımı, açıklaması, türevleri hükmündedirler: "Âlemlerin Rabbi" Allah, insanlara hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırt etmeleri için kitap indirmiştir. Bu kitapta herhangi bir çarpıklık, tutarsızlık veya eğrilik yoktur. Göklerin ve yerin tümü O'nundur. Her şey O'nun bilgisi, kudreti ve iradesi dâhilindedir. Bu perspektiften baktığımızda:

a) Zatı itibariyle Allah'a hamd etmek gerekir. O her türlü noksanlıktan münezzehtir, Onda hiçbir noksanlık bulunamaz. Kişi, nankörlük edip hamd etmese de, hakikat-i halde sadece O hamd edilmeye layıktır. Durum buysa, burada bir uyarı söz konusudur: Hiç kimse sakın bir başkasına hamd etme hatasına düşmesin. Böyle yapmakla hamde layık gördüğü kişiyi veya varlığı Allah'la eşdeğer makama yüceltmiş olur. O göklerde de, yerde de mabuttur, yalnızca O'na ibadet edilir, O'na kul olunur.

b) Şanı Yüce Allah varlık âlemini yaratmış, dünyamızı sayısız nimetlerle donatmış ve bizi varlık ağacının meyvesi kılmıştır. Tür olarak bize bahşettiği sayısız nimet itibariyle de O'na hamd etmek zorundayız, bu düzeyde başka hiçbir varlık hamde layık değildir, nihayetinde O'nun dışındaki bütün canlı ve cansız varlıklar, varlıklarını O'na borçludurlar.

c) Bize hamd etme, şükretme duygusunu ve hasletini O vermiştir ki, bu bizi ruhen yüceltir, ahlaki olarak terbiye edip olgunlaştırır, şükretme ve teşekkür etme alicenaplığını, lezzet ve zevkini tattırır. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "İnsanlara teşekkür etmeyi bilmeyen, Allah'a da şükretmez" (Ebu Davud, Edeb, 11; Tirmizi, Birr, 35; Müsned, II, 258.) Türkçede "teşekkür ile şükür" kelimeleri aynı kökten geliyor olmalarına rağmen aralarında ince bir anlam farkı vardır: Şükür Allah'a, teşekkür insana yapılır.

Göklerin, yerden sonra zikredilmesi yaratılış yasasına uygundur. Önce varlık âlemi yaratılıp, kaç milyon veya kaç milyar sene sonra dünya gezegeni soğuyup bugünkü kıvamını almış bulunmaktadır. Enbiya sûresinin 30. ayetinde "Göklerin ve yerin birbirine bitişik iken ayrıldıkları" belirtilmektedir ki bu, sanki bir kütle halinde varoluşa geçen kâinatın izlediği devirler içinde ayrış-

tığını, her bir Samanyolu, galaksi, yıldızlar topluluğu, gezegen ve uydularının kıvamını bulduğunu ima etmektedir.

"Yaratma (halk)" fiilinde icat ve takdir anlamları vardır. Varlık âlemi yok iken vücuda geldi, icat edildi. Düzeni, işleyişi ve yasaları bir takdir ile olduğu gibi süresi de öyledir. Sonradan varolan her şey sonludur, günün birinde yok olacaktır. Çünkü sonsuzluk gücünü kendisinde taşıyamaz. Yaratılmış varlıkta karanlıklar ve nur da var kılınmışlardır. Bu varlıkların belli bir güç kaynağına, enerji ve motivasyona sahip olduğuna işaret etmektedir. İnsan merkezli olarak gece gökyüzüne baktığımızda sonsuz, derin karanlıklar görüyoruz. Güneşin ışını bir gezegene veya bir uyduya çarpmadıkça ışık hâsıl olmaz. Her bir varlık Allah'tan aldığı nuru yansıtma potansiyeline sahiptir. Nihayetinde "Allah göklerin ve yerin nurudur" (24/Nur, 35.) Bütün varlığın ışığının, aydınlığının kaynağı bir ve tek kaynaktan neş'et etmektedir, o da göklerin ve yerin nurudur. Bu nur, fonksiyonuna göre aydınlatır veya yakar!

"Karanlıkları ve nuru" birer sembol düşündüğümüzde, ilahi ışığın aydınlatmadığı her beşeri durum karanlığa açılır. Hakikat bir ve tektir, ancak batıllar birden fazladır. Her insanın eğer vahye dayanmıyorsa, kendine göre doğruları vardır, çünkü doğruluk ve hakikat bireyin algısına ve kapasitesine indirgenmiş bulunmaktadır. Bu yüzden insan sayısınca karanlık saymak mümkündür. Oysa Hak ve hakikat bizden bağımsızdır, bizim üstümüzdedir; bizler ancak vahyin ışığında ona ulaşabilmeye, onu idrak etmeye ve gündelik hayatımızda onun ışığında hareket etmeye çalışmakla yükümlüyüz. Hakikat tek olduğu için, onun hakkında bizi bilgilendirecek olan kaynak da tektir, o da vahyin yani Kur'an'ın nurudur. Referans olarak kendi başına bireysel akıl, nefis, cehalet veya başka felsefi varsayımlar alındığında karanlıklar belirir, karanlıklarda şeytan ve nefsin yıkıcı gücü insanı etkisi altına alır. Hikmetle tefekkür etmiyorsak bilgilerimiz yıkıcı güce; iffetle hareket etmiyorsak iştah ve şehvetimiz ateşe; adaletle davranmıyorsak fiziki güç ve gazabımız zorbalığa, şiddete ve zulme dönüşür. Hikmet, iffet ve adaletin menşei ilahidir, yüksek ahlaki erdemlerdir. Bu açıdan Allah, "İnsanları karanlıklardan nura çıkarır (Kur'an'la yollarını ve dünyalarını aydınlatır), tağut ise onları nurdan karanlığa götürür" (Bkz. 2/Bakara, 257).

Tanrısal bir özün vücut bulması kendi zatıyladır yani liaynihidir. Başkasına muhtaç olan şey tanrısal değildir. Maniheizm öğretisinden beslenen inanca göre varlıkta iyilik ve kötülük olmak üzere birbiriyle çarpışma halinde iki tanrı vardır ki, cevherleri itibariyle biri ışık, diğeri karanlıktır. Işığı yaratan Yezdan, karanlığı yaratan Ehrimen'dir. Ayet, kâinatın yaratılması gibi nur ve karanlığın da Allah tarafından var kılındığını (caa'l) belirtip bu fikri geçersiz kılmaktadır.

Karanlık ışığın yokluğuysa, kötülük de iyiliğin yokluğudur. İnsan kurucu bilgi/kök fikir olan vahiy ışığında varlığı gözlemleyip doğru okuyamayınca iyiliği, yine iyilik adına yanlış kullanmaya (suiistimale) başlar, böylelikle kötülük hâsıl olur. İnsanı kötülüğe sürükleyen şey, nefsinin istek ve tutukları, yenemediği cehalet ve bağımlı hale geldiği saplantılar, ideolojiler, önyargılar, temelsiz inançlar, grup dayanışması, ırk veya kavim asabiyeti, ulusal üstünlük iddiaları, çıkar tutkusu, adaletsizlik vs. şeylerdir ki, hepsinin ortak ismi "tağut" kelimesinde toplanmış bulunmaktadır.

Gökleri ve yeri yaratmış ve karanlıklarla nuru var kılmış Allah, sadece kendisi hamde layık iken, bu hakikatin bilincinde ve idrakinde olmayan inkârcılar, O'na başka varlıkları eş tutuyorlar. Kimisi bir ideolojiyi, kimisi tabiatın yasalarını, kimisi atalarını, kimisi çıkarlarını üstünden savunduğu bir putu vs. Burada eş, benzer veya denk kelimelerini ifade etmek üzere "adl" kelimesinin gelmiş olması, O'na hiçbir şeyin ve varlığın "muadil" olmayacağını anlatmak içindir. O'na eş veya benzer tutanlar, "adalet"in en temel ilkesini çiğnemekte, hakkaniyeti ve hakikatin ruhunu inkâr etmekte, dolayısıyla ahlaki olarak suç işlemektedirler.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا ۖ وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾

2. Sizi çamurdan yaratan, sonra bir ecel belirleyen O'dur. Adı konulmuş ecel O'nun katındadır. Sonra siz (yine) **kuşkuya kapılıyorsunuz.**

Sûrenin ilk ayetinde kapsamlı bir âlem tasavvuruyla karşılaşıyoruz. Belirtmek gerekir ki, dini varlık görüşünü, salt dünyanın maddi ve sosyal şartları ve sorunlarıyla sınırlı herhangi bir 'dünya görüşü'nden ayıran ana faktör, dinin bir 'âlem tasavvru'na dayanmasıdır. Mukayeseli olarak baktığımızda başkaca hiçbir felsefi öğreti veya kutsal metin, bize Kur'an'dan daha kapsamlı ve derinlikli bir âlem tasavvur sunmamaktadır.

2. ayette insanın 'çamur'dan yaratıldığının belirtilmesi, türümüzün ontolojik mayası olan toprağa atıftır. Çünkü toprağa su katıldığında çamur olur. "Toprak veya çamur"un iki anlam düzeyinden söz etmek mümkün:

a) Âdem topraktan yaratıldı, tesviye edildi yani insan biçimini kazandıktan sonra ona ruh üflendi (Nefha-i ruh). "İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır, Âdem de topraktandır" (İbn-i Sa'd, Tabakat, I, 25).

b) Temel biyolojik yapı taşımız olan zigot, babanın sperminden ve anne-

nin yumurtasından teşekkül eder. Zigot kandan, kan da aldığımız bitkisel ve hayvansal gıdalardan oluşur. Gıdalar da toprakta yetişir.

Burada "çamur" kelimesinin zikredilmiş olması, toprağın vıcık vıcık olan hakir haline atıftır. Yani insan gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve nuru var eden Allah'a karşı kibirli olabilmektedir. Oysa dönüp ilk maddi mayasına baktığında vıcık vıcık bir nesne ile karşılaşacaktır. Bu onun kendi yaratılışındaki hikmeti unutup, Nefha-i ruhla kendisine bağışlanan yüce öze yabancılaşması anlamına gelir. İnsana yakışan, aslı toprak gibi alçakgönüllü olmasıdır. Bilse ki kibir şeytana, secde insana yakışır: "Alçakgönüllülük gösterenleri Allah yüceltir" (Müslim, Birr, 69; Tirmizi, Birr, 35).

"Toprak" mahviyetin sembolüdür. İnsan topraktan yaratıldığı bilincini kaybetmediği müddetçe, ne başkalarına, ne tabiata, ne Allah'a karşı kibirlenir. Yaratılışındaki anlam ve amacı (hikmet) unuttuğunda su karışmış toprak gibi vıcık vıcık olur, sonra nefsinin arzularının, hırs ve ihtiraslarının yaktığı ateş onu katılaştırır, kalbini karartır. Anlatıma göre, Âdem'in bedeni suyla karıştırılmış topraktan yani çamurdan tesviye edildi, sonra kızgın ateşte pişirildi ya da uzun zaman yakıcı güneşin altında tutuldu ki tamamen kararıp kuruyuncaya kadar. Onu canlandırıp ayağa kaldıran Nefha-i ruh'tur. Can, akıl ve nefsin yüksek mertebelerdeki türevleri ve insanda maddi olmayan bilumum manevi ve ruhsal yeti ve melekeler bu ruhun eseridir.

Toprak bu dünyaya aittir, maddedir ve sonludur. Çamurdan yaratılan insana da biçilmiş bir ömür (ecel) vardır. Hangi türü olursa olsun, ecelin takdiri, tayini ve hükmü (kaza) Allah'a aittir. Bu çerçevede sadece insanın değil, dünyanın, tarihin ve varlığın da belirlenmiş süresi (ecel) vardır. Hiçbir şey ebedi değildir, baki olan sadece Allah'tır. İnsan doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Dünya yaratıldı, insan bu dünyaya ayak bastığı andan başlamak üzere tarih yazmaya başladı. Dünyanın sonu tarihin de sonu olacaktır. Sonra hepimiz dirileceğiz ve O Büyük Gün (Yevmüd-Din)'de hesap vereceğiz (6/En'am, 60; 11/Hud, 3). Hepsinin ömrü, süresi Allah'ın katındadır. Hiç kimse bu varlık zincirindeki halkalara aklınca ömür (ecel) biçemez ve hiç kimse gelmiş bir eceli geri çeviremez veya durduramaz. Kişilerin eceli olduğu gibi insan topluluklarının da eceli/sonu vardır. Bunların ecellerinin adı konulmuştur. Sonları geldiğinde "Ne bir an ileri ne bir an geri, tam zamanında çökerler" (7/A'raf, 34; 10/Yunus, 49; 23/Mü'minun, 43). Dünyadaki bütün canlı varlıkların da bir sonu (eceli) vardır (16/Nahl, 61).

"Ecel-i müsemma" temellük ifade eder. Bir nesneye veya fiile isim koymak onu temellük etmektir. Nasıl bir tepeye bayrak diktiğimizde veya bir

hayvanı dağladığımızda o tepe veya hayvan bizim oluyorsa, varlığa ismi konulmuş süre tayin ve tespit etmek de bu türden bir temellüktür. Buna göre insan, toplumlar ve canlılar ile cansızlar, kısaca varlığın tümünün mülkü Allah'ındır, yaratıklarının sürelerini tayin etmek ve sonlarını getirme irade ve kudreti de Allah'a aittir, başka hiçbir güç ve irade ilahi takdir ve hükme aykırı bir tasarrufta bulunamaz.

Eceli, insanın ömrünü tamamlayıp ölmesi yani dünya hayatının sona ermesi şeklinde anlayabiliriz. Ama bundan ibaret değildir. Buna "tabii ecel" diyebiliriz. Bir de, belki bizim takdir ve öngörülerimize göre– daha çok yaşayabilecekken insanın herhangi bir kaza, cinayet, afet veya başka sebeple ölmesi olayı da var. Bu da eceldir. Buna "kazai veya ihtirami ecel" demek mümkündür. Erken veya geç, kısa veya uzun, hepsine sadece "ecel" diyebiliriz; vuku bulan hiçbir şey, Allah'ın ezeli ilmi dışında değildir. Hastalıklar veya kazalar, cinayetler veya afetler ölüme birer vesiledir, aslolan vadenin dolması, takdirin kaza ile tahakkuk etmesidir. Tabii yani "birinci ecel"e göre insan, toplumsal şartlara ve zamana bağlı olarak ömrünü –üç aşağı beş yukarı– tamamlayıp ölür. "İkinci ecel"e göre 'erken' ölür. Her ikisi de eceldir. Bir eşyayı normalde 10 sene kullanabilecekken onu hor kullandığımızda biri iki senede eskitir, atarız. Korunduğu sürece bir vazo binlerce yıl durur ama yere düşerse kırılır. Bedenimiz de öyledir. Sağlık kurallarına riayet edip mazbut bir hayat yaşadığımız zaman 70-80 sene veya daha uzun süre yaşayabiliriz; bedeni ve ruhi hastalıklara açık bir hayat yaşadığımızda veya başımıza bir kaza, afet, musibet geldiğinde çok daha önce ölebiliriz. Her ikisi de eceldir, takdir-i ilahi dâhilindedir.

Tabii veya kazai, herkes eceli geldiğinde ölür, tarih sona erdiğinde kıyamet kopar ve yeni bir yaratılış başlar. Hepsi de Allah katında malumdur. Hakikat bu iken insan nasıl hala kuşkuya kapılır ki! Şüphe ile artan tereddüt, insanı gerçeklik dünyasından koparır. Bunun tartışılacak yanı yoktur. Kişi bir ecelinin olmadığını varsayacak olsa, en büyük gerçek olan ölümden habersiz yaşar. Ölümden habersiz yaşamak nasıl kişinin kendini aldatmasıysa, ahiretten ve Hesap Günü'nden habersizmiş gibi yaşamak da öylesine bir aldanma ve aldatmadır. Buysa katmerli cehalet ve gaflet halidir.

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمٰوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

3. Göklerde ve yerde Allah O'dur. Gizlinizi ve açığınızı bilir, kazandıklarınızı da bilir.

Ateistlerin dışında şu veya bu dine mensup insanlar, kâinatın aşkın bir gücün kontrolünde olduğunu veya en azından aşkın bir varlığın bulunduğunu kabul eder. Arap müşrikleri de bu gerçeği teslim ediyorlardı. Allah'a ortak koşanlar, yeryüzünün varlığın bir parçası olarak Allah tarafından yaratıldığını inkâr etmiyorlardı, onlar yeryüzünde takip edilecek sosyal, ekonomik ve politik düzenin ana çerçevesini çizme hak ve yetkisini kendilerinden başka bir varlığa bırakma fikrini reddediyorlardı. İddialarına göre, yüceltip önlerinde eğildikleri putları onlarla Tanrı arasında kendileri lehine rol oynayan aracılardı; dolayısıyla kim puta yakınsa, aracı bir ilaha sahip çıkıyorsa, yeryüzünde kurulu düzenin önemli bir avantajından diğerlerinden daha çok yararlanma hakkına sahip olabilirdi.

Burada garip bir paradoks olduğu açıktır: Bir yandan göklerde, yerde ve ikisinin arasında olan her şey yani varlık âlemi Allah'ın olacak (6/En'am, 12; 20/Taha, 6), diğer yandan yeryüzü O'nun hâkimiyeti dışında serbest bir alan olarak düşünülüp aracı tanrılara bağlananlara terkedilecek. Allah "Göğü bina eden, yeri döşeyip yayan, insanın nefsini ve varlığını da düzenleyendir" (91/Şems, 5-7). O halde O, sadece göklerde değil, yerde de Allah'tır. Bu açık, kesin ve tartışmasız yargıyı üç alanda düşünebiliriz:

a) Varlık âlemi O'nun kudretiyle yaratılmıştır;

b) Varlık âleminde O'nun iradesi dışında hiçbir şey vuku bulamaz;

c) Varlık âleminde her ne cereyan ediyorsa Onun bilgisi (ilmi) dâhilindedir.

Bu sıfatlarıyla yegâne ilah ve hakiki İlah yani Allah O'dur; gökleri ve yeri kendisi idare etmektedir. Sayısını sadece kendisinin bildiği melekler evrenin yönetimine katılıyorsa da, yaratıcı, terbiye edici sadece O'dur. Bu çerçeveden bakıldığında göklerde ve yerde yegâne mabud (kendisine ibadet edilmeye, sözü dinlenmeye, emir ve hükümlerine riayet edilmeye) layık da O'dur.

İnsanlar, her neyi düşünüyor ve yapıyorsa O'nun bilgisi dâhilinde düşünür ve yaparlar. İç dünyalarında, ruhlarının derinliklerinde sakladıkları sırları, kimsenin bilmediği niyetlerini, duygu ve düşüncelerini ve elbette bu niyet ve düşüncelere göre yaptıkları fiil ve davranışlarını bilir. Niyet ve fiilleri karşılıksız kalmaz. Her neyi hak olarak kazanıyorlarsa, her neye müstahak oluyorlarsa bunları da bilir.

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ
كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٥﴾
اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ

لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

4. **Onlara Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmeyiversin, mutlaka ondan yüz çevirirler.**

5. **Kendilerine hak gelince, onu yalanladılar; fakat alaya aldıklarının haberleri onlara gelecektir.**

6. **Kendilerinden önce nice nesilleri yıkıma uğrattığımızı görmüyorlar mı? Biz, sizi yerleşik kılmadığımız bir biçimde onları yeryüzünde** (büyük bir güç ve servetle) **yerleşik kıldık; gökten üzerlerine sağanak** (bol yağmurlar) **yağdırdık, nehirleri de altlarından akar yaptık. Ama günahları nedeniyle biz onları yıkıma uğrattık ve arkalarından başka nesiller** (inşa edip) **var ettik.**

4. ayet Yasin sûresi 46. ayette de aynen geçmektedir. Allah'ın insan aklının üzerinde düşünüp iman etmesi için dikkat çektiği kanıtları görmezlikten gelmek inkârın doğasından kaynaklanır, bu geçmişte de böyle olmuştu (15/Hicr, 81). İnsan aklıyla düşünür, olaylar arasında bağlantı kurar, çeşitli önermelerden hareketle tutarlı bilgi ve kanaatlere sahip olur. İnsan için en önemli şey hakikatin bilgisine, gerçeğin kendisine ulaşabilmektir. Dikkatli bir biçimde varlığa bakıldığında, insanı gerçeğe götürecek sayısız kanıt, delil, hüccet bulunur. Göklerin ve yerin yaratılması, karanlık ve ışık, insanın yaratılışı ve başka her kozmik, ekolojik, organik olay birer kanıttır. Ve bunlar varlık âleminin birer alameti olduğundan, Allah'ın vahdaniyetine, birliğine ve kudretine işaret ederler.

İnen Kur'an ayetleri de benzer şekilde insanı hakikate yönelten işaretler, kanıtlar, tefekküre konu olan delillerdir. Ama kalbi örtülü bir inkârcıya, "Yaratılıştaki şu harikuladeliğe bak" veya "Allah sana şu vahyettiği ayetle seslenip düşünmeni istiyor" denildiğinde, nefsinin tutkularına, arzularının yakıcı ateşine kapılıp yüz çevirir. Düşünmek bile istemez, çünkü düşünüp de hakikate inanacak olursa, kalbinde büyük reform yapması lazım. Bunu göze alamıyor, kör ihtiraslarının, esiri olduğu arzularının derin etkisinde inkârında ısrar ediyor.

Ama insan niçin inkâr eder? Ya kendisine sunulan ayetlerin ruhuna nüfuz etmez yani algı kusuru vardır veya yukarıda anlatıldığı üzere kalbinde reform yapılmasından korkar, çünkü hayatını bir baştan değiştirmeyi göze alması gerekecek. Her iki durumda nefsin tutkuları, kibir ve köklü önyargılar rol oynamaktadır. İnkâr, hak ve hakikati örtbas etmektir. Mucize kabilinden olaylar bile inkâr edilebilir. İnsanın bu yanı inadını, ahmaklığını, kibrini, cehaletini ve

arzularına olan bağımlılığını açığa çıkarır. Hayatın kendisi mucizedir. Koskoca bir incir ağacının nokta büyüklüğündeki bir çekirdekten zuhur etmesi mucizenin ta kendisidir. İnsanın yaratılışı, doğumu, yetişmesi, konuşması; beyninin bedenine kumanda etmesi, beynin her komutunu nefsin istek ve emirlerine göre vermesi, istek ve emirlerin bilgi, değer, akli muhakeme, arzu, ihtiyaç ve başka faktörler tarafından belirlenmesi; su, hava; bitkiler, canlılar ve kâinatta geçerli olan kozmik düzen Allah'ın birliğine, iradesine, ilim ve kudretine birer kanıttır. Vahyedilen ayetler, indirilen hükümler, verilen haberler haktır, hakikatin şu veya bu düzeydeki ifade biçimleridir.

Tabiat olayları alaya alınmadığı gibi, vahyedilen hakikatler de alaya alınamaz. Nasıl tabiatta geçerli yasalar (Sünen-i ilahi) varsa, sosyal hayatta ve tarihin akışında da rol oynayan yasalar vardır. Bir deprem olur, çürük zemin üzerinde ve kötü malzeme kullanılmış binaları yerle bir eder. Bu ilahi yasa gereği verilmiş bir cezadır. Aynı büyüklükteki deprem sağlam zemin ve kaliteli malzeme ile inşa edilmiş binaya zarar vermez, bu da ilahi sünnete uygundur. Düşük ahlaki hayat, adaletsizlikler, zulüm ve haksızlıklar sosyal, ekonomik ve politik düzenin geçerli kanunları haline geçmişse, çok geçmeden o düzeni ayakta tutanları devirir, alaşağı eder. Kur'an ayetlerinin dikkat çektiği ahlaki hayat, adalet, eşitlik, yoksulların korunması, iffet, namus; can, din, akıl, mal ve nesil emniyeti gibi konular alay konusu olamaz. Alaya alanlar, bize bir şey olmaz diyenler bir süre sonra acı sonuçlarıyla karşılaşırlar. (26/Şuara, 6). Alay ettikleri şeyin haberi iki şekilde tecelli eder; Biri alaya aldıkları güçsüzler bir bakarsınız güç sahibi olmuş, iktidar olmuştur; diğeri dünyada inkârcılar iktidarlarını sürdürseler bile ahrette onlara ne haber verilmişse tahakkuk edecektir.

Tarihe dikkatli bir gözle bakıldığında bunun sayısız örnekleri görülebilir. Nice insan nesilleri gelip geçti. "Arzda mekin olmaklığın" ifade ettiği çerçevede yüksek medeniyetler kurmuşlardı, güçlü iktidarları vardı. Refah içinde yaşıyorlardı, ordularına, maddi güçlerine, halk desteğine fazlasıyla güveniyorlardı. Bereketli toprakları vardı, bol miktarda yağmur alıyorlardı; nehirlerin kenarında yaşıyorlardı (veya nehirlerin üstünde konaklar yapmışlardı). "Sizi yerleşik kılmadığımız bir biçimde" lafzı, ayetin ilk muhataplarına ise, Hz. Peygamber (s.a.v) ve ashabının sahip olmadığı büyük maddi güç ve serveti kastediyordu. Gökten bereketli yağmurlar yağıyor, nehirleri dolup taşıyordu.

Ancak hitabın sadece onlarla sınırlı olmadığını düşünmemek için hiçbir sebep yok. Belki de 21. yüzyılda yaşayan bizlere de bir hitaptır ve belki de bilinen tarihin dışında yani hayli kadim zamanlarda yeryüzünde çok daha yüksek donanımda medeniyetler, güçlü devletler kurulmuştu (46/Ahkaf, 26; 18/Kehf, 86).

"**Temkin**" yeryüzünde büyük iktidar, güç ve serveti, yerleşik köklü hayatı ifade eder. Büyük medeniyetler yerleşik hayatta artan zenginlik, güç ve iktidarla ortaya çıkarlar. Bir medeniyet yıkılmışsa, ahlaki gücünü, moral üstünlüğünü kaybettiği içindir. Demek oluyor ki, siyasi iktidar, güçlü devlet, maddi refah, askeri üstünlük bir medeniyetin varlığını devam ettirmesinin teminatı değildir. Böylesine güçlü ve zengin olmalarına rağmen, yoldan çıkmaları, Allah'a karşı gelmeleri dolayısıyla helak oldular, tarihe karışıp yok oldular. Yerlerine başka insan nesilleri geldi.

"**Karn**" kelimesi aynı zamanda yaşayan (muasır-çağdaş) insan topluluğu anlamına geldiği gibi, uzun bir zaman –mesela asır– anlamına da gelir. Etimolojisi itibariyle "hayvan boynuzu" veya hayvanlarda boynuz gibi dışarı doğru çıkan şeydir. Hadis bilginlerinin çoğuna göre bir yüzyılı (asr) ifade eder. Bu ayetten anlıyoruz ki, bazı toplumlar, arkalarına onları devam ettirecek nesiller bırakmadan yok olup gitmişlerdir. Allah-u a'lem!

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا
مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا
وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ
بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾

7. **Biz Kitab'ı üzerine yazılı bir kâğıtta göndersek ve onlar elleriyle dokunsalar bile, inkâr edenler, tartışmasız: "Bu apaçık bir büyüden başkası değildir" derler.**
8. **Ve derler ki: "Ona bir melek indirilmeli değil miydi?" Eğer bir melek indirilseydi, elbette iş bitirilmiş olurdu da sonra kendilerine göz açtırılmazdı.**
9. **Onu eğer bir melek kılsaydık, elbette erkek** (suretinde bir melek) **kılardık ve mutlaka katmakta oldukları** (şüpheleri) **yine katardık.**
10. **Andolsun, senden önceki elçiler de alaya alındı da alaya aldıkları şey, onlardan maskaralık yapanları çepeçevre kuşatıverdi.**

Yukarıda değinildiği üzere insanları hak ve hakikat karşısında inkârcı tutum takınmaya sevkeden iki sebep vardır: Biri nefsin tutkularına kapılıp dünyaya aşırı bağlılık, diğeri bir takım sınanmamış bilgi ve kanaatlerle oluşan köklü önyargılar. Bu ahlaki ve zihni iki hastalığa yakalanmış insanların inanması hayli

zordur. Sorun kendilerine sunulan hak ve hakikatte değil, kendi tutkuları ve önyargılarından kaynaklanmaktadır. İşte böyleleri, aslında kendi tutku ve önyargılarından kurtulmayı başaramadıklarından vahiy gerçeğini reddetmektedirler. Peygamberlere vahiy gelmediğini söylerler, vahyin gelişini imkânsız görürler. Bu kuru bir rettir. Onlara vahiy bilgileri ve haberler gökyüzünden somut-maddi bir kitap veya sahife şeklinde indirilse, kitaba elleriyle dokunsalar bile inkarlarına devam edip bunun bir illüzyon, ustaca kurgulanmış bir büyü, yanıltıcı bir numara veya yanıltma objesi olduğunu öne sürecekler. (51/Zariyat, 52).

Kur'an'da esasında bu türden taleplerin geldiği de belirtilmektedir (Bkz. 17/İsra, 90-93 ve 74/Müddessir, 52). Dahası, inanmadıkları gayb âlemine götüren semada bir kapı açılacak olsa yine "Gözlerimiz döndürülmüş olmalı, belki büyülenmişiz" (15/Hicr, 15) deyip başka bahaneler uyduracaklardır. Sonuç itibariyle bunların tümü birer bahanedir, tek bir defada kitap indirilip ellerine tutuşturulacak olsa dahi, onlar inkârlarının esiri olmaya devam edecekler, tutkularına ve önyargılarına karşı özgürleşmeyi başaramayacaklardır.

Öne çıkardıkları bir başka itiraz gerekçesi şu: "Derler ki: "Ona bir melek indirilmeli değil miydi?" Bu da diğerleri gibi özünde samimiyetsizliği ifade eder. Hatta hamakat ve derin bir cehalete de işaret eder. Zira yeryüzü gezegeninde yaşayan bizler "insan türü"yüz (ins). Ontolojik yapımız, manevi ve maddi cevherimiz bize özgüdür. İnsan insanla, melek melekle birlikte olur. Eğer yeryüzünde bizim türümüz değil de, "melek türü (meleki varlıklar)" yaşıyor olsaydı, tabii ki Allah'tan mesajı onlara doğrudan seçilmiş bir melek tebliğ eder, anlatır ve hidayetin yolunu gösterirdi (Bkz. 17/İsra, 95). Bu durumda, insana "gökler âleminden, gaypten veya erişilmez katlardan mesaj gelecekse" -çünkü bu varsayıma göre melek daha güçlü, hareket kabiliyeti daha yüksek, yücelere erişebilir, bilgi kaynaklarına ulaşabilir bir varlıktır- melek olması gerekçesi temelsizdir.

Mekke müşrikleri "melek" şartını öne sürerlerken, zaten vahyi peygambere vahiy meleğinin getirdiğini göz ardı ederlerdi, belki de bundan kasıtları meleğin kendisini çıplak gözle görme istekleriydi ki, bu onların birer pozitivist olduğunu gösteriyordu. İnsanın nurani bir varlık olan meleği görmesi, duyularıyla algılaması mümkün değildir. Seçilmiş elçilerin meleği görmeleri istisnai bir durumdur, onlara bu kabiliyeti veren Yüce Allah'tır ve ayrıca bu görme biçimini kazanabilmeleri için uzun ve esaslı bir eğitim ve terbiye sürecinden geçirilmişlerdir.

Kaldı ki onlara elçinin doğrudan bir meleğin gönderilmesi hiç de hayırlarına değildir. Bu sûrenin 111. ayetinde göreceğimiz üzere, onlara melek de

gönderilse, ölüler dirilip de konuşsa, onlar yine inkârlarında diretmeye devam edecekler. Şu halde meleğin gelmesi onların iman etmelerinin teminatı olmaz, aksine sonlarını getirir. Çünkü meleğin kendini apaçık görünür kılmasına rağmen, inanmayacaklarsa son söz söylenmiş, iş bitmiş, hüküm verilmiş demektir, başlarına gelecek olan büyük bir azap, yok olup gitme türünden büyük bir ceza olur. Belki de meleğin inmesi kıyametin gelişinin son aşaması olur. Ancak apaçık mucizelere inanmayan meleği görse de inanmaz. Onlardan öncekiler Hz. Musa'nın dokuz mucizesine şahit olmuşlardı, hatta Kızıldeniz'den geçerek bizzat kendileri mucizeyi tecrübe etmiş, yaşamışlardı, yine inkârlarına devam ettiler.

Sorun kendi iç dünyalarında başlayıp bitiyor. Sorunun temelinde akıllarını yeterince işletmemeleri, tutkularının ve yanlış yargılarının esiri olarak yaşamalarıdır. Diğer açıdan, apaçık bir meleği görüp inanmak, maksada uygun değildir, önemli olan mucizelere bakıp fikir değiştirmek değil, vicdan, temiz fıtrat ve selim akılla hareket edip hak ve hakikate teslimiyet göstermektir. Hz. Peygamber (s.a.v)'e inananlar, mucizelere bakmadılar; onun doğruluğu, hakkaniyeti, adaleti, yoksullara yardım etmeyi, ezilenlerin yanında yer almayı, yüksek ahlaki hayatı her şeyin üstünde tutmayı öneren ve emreden ilahi tebliğe bakıp inandılar. Çünkü vicdanları, fıtratları ve akılları onlara bunu emrediyordu. İlk vahiy aldığını söylediğinde Hz. Hatice (r.a) "Sen peygambersin, çünkü yalan söylemezsin, yoksulları gözetir, yetimleri korursun" demişti.

Varlık yapıları itibariyle insanlar ve melekler birbirlerinden tamamen farklıdırlar. Böyle olunca, eğer mesajı melek getirecek olsaydı yine "erkek suretinde" gelecekti. Burada "erkek-melek" ibaresi, meleklerin sahiden cinsiyetlerini belirtmek için değildir. İki sebebi olabileceği düşünülebilir: İlki, melek "insan suretinde gelecekti", çünkü onu kendi –meleki– varlığıyla algılamak mümkün değildir. Nitekim sağ ve sol omuzlarımız üzerinde yapıp ettiklerimizi kaydeden melekler vardır, belki bütün vücut organlarımızı hareket ettirenler meleklerden başkası değildir; bizim melekelerimiz meleklerin fiilleridir ama biz hiçbirini gözlerimizle göremiyoruz. İkincisi geleneksel bakış açısı "kızları ve kadınları" horgörür, ciddiye almaz, kendilerine "erkek çocukları" ayırırken, "melekleri kız çocukları" diye Allah'a nispet ederlerdi. Melek gelseydi "erkek-insan" suretinde gelirdi ki, bu yine hoşlarına gitmeyecekti. Bu da, onların daha çok şüphe, tartışma ve tereddüde düşmelerine yol açacaktı. Belki de, şimdi kendileri gibi bir beşer olan peygambere "Niçin melek değildir?" diye itiraz ettikleri gibi, o zaman melek-elçiye de "Niçin bizim gibi insan değildir?" diye itiraz edecek, şüphe ve tereddütleri artarak devam edecekti. (25/Furkan, 7, 21).

Hayır, onlara gelen, içlerinden çıkmış, kendileri gibi olan bir beşerdir; yer,

içer, pazarlarda gezinir, hastalanır, tabiatın şartlarından etkilenir. Onun diğer insanlardan farkı Yüce Allah tarafından seçilip kendisine vahiy indirilmiş olmasıdır. (Bkz. 18/Kehf, 10, 41/Fussilet, 6).

İnkârlarında diretenler, saçma gerekçeler öne sürmek veya ahmakça ve cahilce taleplerde bulunmak suretiyle -akılları sıra- risaleti alaya alıyor, İslam'ın mesajını veya başlarına gelecek feci akıbeti umursamadıklarını anlatmaya çalışıyorlar. Buna üzülmeye değmez. Geçmişte de peygamberler benzer durumlarla karşılamıştı. Bunların yaptığı ilk değildir, yeni de değildir. Bu onların başlarına büyük bir azabın geleceğini göstermektedir. Peygamber ve Allah'tan indirilen kitap onları neden sakındırıyorlarsa, eğer sakınmayacak olurlarsa başlarına büyük musibet gelecek, dünyevi ve uhrevi her ne ile tehdit edilmişlerse mutlaka başlarına gelecektir. Eninde sonunda kurdukları komplo ve tuzaklar ayaklarına dolanır, yapıp ettikleri kötülüklerin acısını tadarlar (35/Fatır, 43). Hem acıklı azaba uğrarlar, hem maskaraya dönüp gülünç duruma düşerler.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

11. De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın, sonra yalanlayanların sonu nasıl oldu, bir görün."

Âl-i İmran, 137. ayette bizden önce nice insan topluluğunun gelip geçtiğine, bunların belli sosyal yasalara göre yaşayıp çöktüklerine dikkat çekilmişti. Hayatın kendisi tesadüfi ve gelişigüzel olmadığı gibi, beşeri tecrübenin toplamından ibaret olan tarih de tesadüfi ve gelişigüzel cereyan etmez. Rol oynayan yasalar (sünen) söz konusudur; birtakım şartlar bir araya geldiğinde söz konusu yasalar hükmünü icra eder.

Kur'an- Kerim, insanın tefekkür, bilgi ve ahlaki davranışların temelini oluşturacak ilkelerin tespiti ve tayini için vahiy dışında üç referans kaynağına müracaat edebileceğini söyler: Maddi tabiat (afaki ayetler), ruhsal dünyamız (enfüsi ayetler) ve tarih (Sünen-i ilahi). Bu ayette tarihsel inceleme ve araştırmalar çerçevesinde -tabir caizse- bugünkü sosyal disiplinlerden arkeoloji, medeniyet tarihi, antropolojiye vb. alanlara dikkat çekilmektedir. Tarih ve diğer disiplinlerle ilgilenmenin anlam çerçevesinin şöyle belirlendiğini söylemek mümkün:

a) Yaratılışın başlangıcıyla ilgili araştırmalar. Bu kapsama astronomi, kozmolojik konular, jeoloji, fizik vb. konular girer (29/Ankebut, 20).

b) Önceki toplumların yaşadıkları tecrübe ve hangi faktörlerin etkisinde tarih sahnesinde çekildikleri konusu (30/Rum, 9, 42).

c) Yüksek ahlaki hayatın, adalet ve hakkaniyetin en iyisi ve en doğrusu

olduğu gerçeğini yalanlayanların uğradığı son yani mücrimlerin trajik akıbeti (3/Âl-i İmran, 137; 6/En'am, 11; 12/Yusuf, 109; 16/Nahl, 36; 27/Neml, 69).

Bu ayetler, başka ülke ve coğrafi bölgeleri gezip dolaşmanın amaçlı olması gerektiğini de ima ediyor. Turistik gezileri salt eğlence ve dinlenmeyle sınırlandırmak, "yeryüzünde seyahat"in yegâne amacı olamaz, gezileri salt bu amaca ancak gafiller indirgeyebilir. Eski müfessirler her ne kadar Müslümanları muhatap alan bu ayetlerin "emir sigasıyla gelmiş olmalarına rağmen vücup ifade etmediklerini" söylemişlerse de, eğer bu işle özel olarak ilgilenen uzmanlar, araştırmacılar, ilim adamları yoksa herkes sorumluluk altına girer.

قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

12. De ki: "Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" De ki: "Allah'ındır." O, rahmeti kendi üzerine yazdı. Sizi kendisinde şüphe olmayan kıyâmet gününde elbette toplayacaktır. Nefislerini hüsrana uğratanlar, işte onlar inanmayanlardır.

Bilgisi, kudreti ve iradesiyle varlık âlemini yaratan Allah, mülkün gerçek sahibidir. Gökler ve yer O'nundur. Bilgi ve idrak kapasitemiz açısından 'sınırsız ve sonsuz' gibi görünen göklerin yanında küçücük bir hacim olan "yer (arz)"in yani "yeryüzü gezegeni"nin zikredilmiş olması bize nispetledir yani biz bu gezegende yaşadığımız içindir. Bütün bir varlığın yaratıcısı ve sahibi Allah, yegâne ilahtır, yegâne hâkim ve maliktir. Ama bu sakın sizi korkutmasın, her şeyin yaratıcısı ve maliki Allah, "rahmeti kendi üzerine yazmıştır" (6/54). Başka bir ifadeyle –haşa– despot veya tiran değildir. Kullarının günahını affedicidir, tevbelerini kabul edicidir. Yapıp ettikleri kötülükler karşısında hemen gazaplanıp ceza vermeye, onlardan zalimce intikam almaya kalkışmaz. Onlara mühlet verir. Bir hadiste belirtildiğine göre, rahmetinin gazabının önünde olacağını yaratılışın başlangıcında bize bir nimet olarak bahşetmiştir: "Allah yaratmayı bitirince, 'Rahmetim gazabımı geçmiştir' diye yazdı" (Buhari, Tevhid, 22, 28; Müslim, Tevbe, 14-16).

Rahmet ve Rahman sıfatları arasındaki fark, Rahman'ın inanan-inanmayan herkesin bu dünya hayatında Allah'ın rahmet, merhamet ve nimetlerinden yararlanması, bütün canlıların beslenme ve gıdalarının, hayat kaynaklarının Allah tarafından temin edilmesi; "Rahim" ise, ahirette sadece dünya sınavını başarıyla geçenlerin Allah'ın rahmetinden yararlanmasıdır (1/Fatiha, 2). Böy-

le olunca, eğer Allah "rahmeti üzerine" yazmayacak olsaydı, O'na kendi mülkünde başkaldıran isyancıları anında cezalandırırdı. Ama merhametinin bir sonucu olarak hem onlara Hesap Günü'ne kadar mühlet vermekte, hem her şeye rağmen tevbe edecek olurlarsa günahlarını affedeceğini müjdelemektedir. Despot krallar bunu yapmazlar.

Allah'ın insanları kıyamet günü bir araya getirip her haksızdan haklının hakkını alması rahmetinin bir gereğidir. Öyle olmasaydı haksızlık yapanlar, zayıf ve çaresizlerin mallarına ve emeklerine el koyanların yaptıkları kendilerine kar kalacaktı.

Ahirette amellerin karşılıkları tartılıp tespit edileceği zaman, kurtulanların tamamı, sahip olacakları nimet ve ihsanları sadece kendi amelleriyle elde edebilecek değildirler. Zira Allah'ın bize bu dünyada bahşettiği nimetler öylesine sonsuz ve sınırsız ki, hiçbirimize milimi milimine hesap sistemi uygulanacak olsak, bunca nimet ve ihsanı hak edemeyiz. Hz. Peygamber (s.a.v), bu konuda şöyle buyurmuştur: "Hiç kimse cennete (sadece ve sadece) kendi ameliyle giremez, fakat Allah'ın rahmetiyle girer" "Sen de mi?" diye sorulduğunda "Evet, ben de!" cevabını vermiştir" (Buhari, Rikak, 18; Müslim, Münafikin, 71).

Herkes zerre miktarı iyilik veya kötülük yapmışsa karşılığını görecektir. Ama asıl bizi kurtaracak olan O'nun sonsuz rahmeti ve merhametidir. Selman-ı Farisi, temsilen demiştir ki "Yüce Allah gökleri ve yeri yaratınca, yüz tane de rahmet yarattı. Her biri göklerle yerin arasını dolduracak kadardır. Allah 99 rahmetini kendi katında tuttu, sadece birini yarattıklarına dağıttı. Bu tek rahmet sayesinde yaratıklar birbirlerine merhamet etmekte, şefkat göstermektedirler. Bunun arta kalanını da takva sahiplerine vermiştir."

Yüce Allah, and içerek bütün insanları kıyamet günü bir araya getirip toplayacağını" haber vermektedir. Bu kesindir, tartışmasızdır. Onları nasıl peş peşe nesiller halinde yaratıp dünya hayatında yaşattıysa, dünyanın süresi tamamlanıp da kıyamet koptuktan sonra herkes ayağa kalkacak ve Rabbine hesabını verecektir. Bu büyük hakikate, bu mutlaka vuku bulacak olaya sadece kendilerini ziyana uğratanlar inanmamaktadırlar. İnkâr ile ziyan arasında karşılıklı ilişki söz konusudur: İnkâr ettikleri için kendilerini zarara uğratmaktadırlar, zarara uğrattıkları için de inanmamaktadırlar.

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ
أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ
أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ

اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

13. **Geceleyin ve gündüzün barınan her şey O'nundur. O, işitendir, bilendir.**

14. **De ki: "O, gökleri ve yeri yaratırken ve O,** (hep) **besleyen** (hiç) **beslenmezken, ben Allah'tan başkasını mı veli edineceğim?" De ki: "Bana gerçekten Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve: Sakın müşriklerden olma."** (denildi.)

15. **De ki: "Şüphesiz ben, rabbime isyan edersem o büyük günün azabından korkarım."**

16. **O gün, kim ondan** (azaptan) **alıkonursa, elbette, O, onu esirgemiştir. İşte apaçık olan 'kurtuluş ve mutluluk' budur.**

17. **Şayet Allah sana bir zarar dokunduracak olursa, O'ndan başka bunu giderecek yoktur. Sana bir iyilik dokunduracak olursa da O, her şeye güç yetirendir.**

18. **O, kulları üzerinde kahredici olandır. O, hüküm ve hikmet sahibi olandır, haberdar olandır.**

Gece ve gündüz ve bu zaman aralığında varoluşlarını sürdüren şeylere ve nesnelere atıfta bulunulması, kozmik düzenin bütünüyle Allah'ın bilgisi ve kudreti dâhilinde cereyan ettiğini anlatmak içindir. Ebu Müslim'e göre, önceki ayetlerde "göklerden ve yerden" söz edilmesi "mekân"a, bu ayette "gece ve gündüz"den söz edilmesi "zaman"a işaret etmektedir. Mekân ve zaman bir araya getirilip de her ikisi Allah'ın irade ve takdirine verildiğinde, mutlak denetimin kimin elinde olduğu daha açık anlaşılmaktadır. Maddi ve maddi olmayan, somut ve soyut her nesne ve varlık O'nun yaratması ve tasarrufu altında olduğuna göre, varlık âleminde her ne varsa O'nundur, O'nun kudreti dışında değildir. Yani "din-dışı alan" mevcut değildir. Zaman ve mekân ve bu ikisinde cereyan eden olaylar, varolanlar sadece O'nundur.

Gece ve gündüz barınan, sükûn bulan, duran, hareketten kesilen şeyler; karada ve denizde, uzayda yaşayan canlılar. Hepsi varoluşlarını, hareket ve sükûnlarını O'na borçludurlar. Herkesi ve her şeyi, bütün sesleri, inilti ve fısıltıları işitir. Hal bu iken Allah, yeryüzünde haksızlığa uğrayanların feryatlarını,

acılı seslerini, iniltilerini işitmez mi? Besleyici kudret O iken, O'ndan başkası sığınak, veli-dost, yardımcı veya şefaatçi edinilebilinir mi?

"O, gökleri ve yeri yaratırken..." Bu ayetle ilgili İbn-i Abbas ilginç bir bilgi aktarmaktadır: "Ben bu ibarenin manasını anlamıyordum. Birgün bir kuyunun suyuyla ilgili iki bedevi tartışırken, birinin şöyle dediğini işittim: "-Bu kuyuyu önce ben açtım, başlattım (fatartuha)". O zaman, bunun yaratılışı başlatma anlamında olduğunu anladım". Eğer İbn-i Abbas'ın "fatara" kelimesine verdiği anlamdan hareket edecek olursak, burada varlık âleminin yaratılışını başlatan Allah'a atıfta bulunulmaktadır, demektir. Yaratılış anından başlamak üzere ilahi sünnetler (tabii yasalar) cereyan ediyor olsalar bile, başlatan, start veren Allah'tır. İsm-i fail olarak fatır, "yarıp çıkaran" olarak ele alındığında, yokluktan varlığın, karanlıktan nurun, hareketsizlikten hareketin çıkıp evrenin süren yaratılışına işaret edilmek anlamına gelir. (Bkz. 35/Fatır, 1.)

"O, (hep) **besleyen** (hiç) **beslenmezken..."** Burada besleyen olarak tercüme ettiğimiz "yut'im"i iki anlamda ele alabiliriz: Biri, yaratılışı başlattı, tabiat yasaları hükmünü icra etmektedir ama yasaların devamını ve işlerliğini kılan güç, enerji (besin kaynağı) Allah'tandır. Yasalara enerji ve güç veren, işlerliklerini sürekli ve mümkün kılan O'dur. Yani ne tabiatın kendisi ne onda geçerli olan yasalar kendi başlarına var değildirler. Diğeri, varlık âlemindeki bütün canlıların besin ve gıda kaynaklarının, rızıklarının Allah'a ait olduğu gerçeğinin hatırlatılması.

Durum böyle ise, aklı başında olan insana yakışan Allah'tan başkasını veli, dost, dayanak edinmemesidir. Bu hakikatler göz önüne alındığında Allah'ın Elçisi (s.a.v), muhataplarına seslenerek: **"Bana gerçekten Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma"** (denildi) demektedir. Hatta bu hakikate teslim olanların ilki olmak ona gelen emirdir (6/163). Her şeyi kendi kontrolü altında tutan Allah'a tam teslimiyet içinde olunmayacak olursa, bunun karşılığında büyük azap gelecektir. Hz. Peygamber dahi bunun kaygısını içinde taşımaktadır. Bu, onun isyan edeceği anlamına gelmiyor, hipotetik (farazi) olarak "Ben bile böyle bir korkuya kapılacakken, siz nasıl kendinizden ve yayıp ettiklerinizden tam bir emniyet -aslında gaflet- içinde olabilirsiniz?" demeye getirmektedir. İbn-i Abbas ise, "**korkarım**" kelimesini "bilirim, bu gerçekten en ufak bir kuşku duymuyorum" şeklinde anlamıştır.

"O gün, kim ondan (azaptan) **alıkonursa, elbette, O, onu esirgemiştir. İşte apaçık olan 'kurtuluş ve mutluluk' budur."** Allah hiçbir ameli karşılıksız bırakmaz. İyiliğe ödül, kötülüğe ceza takdir ve tayin eder. Ancak bu Allah için bağlayıcı bir kural da değildir. Kendi nefsine merhameti yazmıştır.

Dilerse, bazıları cezaya müstahak oldukları halde onları affedebilir. Genel kural şudur: Kul hakkı hariç, Allah dilerse kendi haklarının ihlali dolayısıyla işlenen suçları, günah ve cürümleri affedebilir. Nitekim bu "O'nun rahmeti"nin, kuluna merhamet ve şefkat etmesinin bir sonucu olur ki, bu hakiki manada kurtuluş ve mutluluk olur. İnsana isabet edecek kötülük -kendi yapıp ettiklerinin bir sonucu olarak- Allah'tandır. Allah bir kötülük, bir zarar verecek olsa buna kimse engel olamaz. İyilik de verecek olsa, gücü her şeye yeter. Bazı tefsirciler, en büyük zararın "inkâr", en büyük hayrın "iman" olduğunu öne sürüp, her ikisinde yani hidayet ve sapıklıkta son sözün Allah'a ait olduğunu söylemişlerdir. Böyle olmakla beraber, bu durum, kulun iman/hidayet ve inkâr/sapıklık yönünde irade beyanına sahibi olmadığı, kaderin önünde rüzgârın önünde sürüklenen yaprak gibi olduğu anlamına gelmez. Hayrın ve şerrin de hammaddesini yaratan O'dur ama hayrı ve şerri fiiliyata geçirip de işleyen biziz. Durum böyle iken, neden işlediğimiz şerleri Allah'a izafe edelim? Abdülhak Hamit şöyle demiştir:

Zulmü hep bizler ederken icat
Hakka layık mı edilmek isnat.

Allah, varlığı başkasına muhtaç ve bağlı olmayandır, diğer bütün varlıklar O'na muhtaç ve bağımlıdır. Böyle olunca mutlak güç ve kudret O'nundur, kahredicidir. Başka bir ifadeyle mutlak kudret sadece O'nundur, başka varlıkların tabii ki gücü ve yapabilme kudretleri vardır. Ancak onların gücü ve iktidarları sınırlı, izafi ve sonludur. Mutlak bilgi, mutlak servet O'nun olduğu gibi mutlak iktidar -güç ve kuvvet- de O'na aittir. "**O, kulları üzerinde kahredici olandır**" cümlesi tahsis ifade eder. Çünkü mülkün tamamı O'nundur (Bkz. 3/Âl-i İmran, 26). Aynı şekilde **"O, hüküm ve hikmet sahibi olandır, haberdar olandır"** ifadesi de hüküm ve hikmetin, şeylerden haberdar olma sıfatının kemal-i vech ile sadece O'na ait olduğunu bildirir. Hükümlerinde tam isabet vardır; yanılmaz, kuşkuya düşmez, herhangi birinin hak ve hukukunu ıskalamaz, her neye hükmetmişse o hikmetin ta kendisidir, verdiği hükümde adalet ve hakkaniyet tecelli eder. Çaresiz, yardımsız, umudunu kesmiş insanlar sıkıntılarını dile getirdikleri zaman onları işitir, durumlarından haberdar olur.

قُلْ اَيُّ شَيْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاُوحِيَ اِلَيَّ هٰذَا
الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهٖ وَمَنْ بَلَغَ اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى
قُلْ لَّا اَشْهَدُ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنَّنِي بَرِيٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

19. De ki: "Şahidlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" De ki: "Allah benimle sizin aranızda şahittir. Sizi -ve kime ulaşırsa- kendisiyle uyarmam için bana şu Kur'ân vahyedildi. Gerçekten Allah'la beraber başka ilâhların da bulunduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz?" De ki: "Ben şehadet etmem." De ki: O, ancak bir tek olan ilâhtır ve gerçekten ben, sizin şirk koşmakta olduklarınızdan uzağım.

Vahidi'nin kaydına göre, Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber (s.a.v)'e "Sen elçi olduğuna ilişkin iddialarda bulunuyorsun. Ancak bize şahitler gösteremiyorsun. Yahudi ve Hıristiyanlar da senin peygamberliğin veya ismin konusunda herhangi bir bilgi vermiyorlar" şeklinde itirazda bulununca bu ayet indi. Hz. Peygamber'in risaleti konusunda şahit istenmesi haklı bir taleptir. Pekiyi kimin şahitliğine başvurmak gerekir? Elbette en güvenilir bir zatın şahitliğine! Allah'tan daha güvenilir şahit olmadığına göre, Hz. Peygamber'in Kur'an'ın kendisine indirilen bir vahiy olduğunu söylemesi doğrudur. (4/Nisa, 166).

Hz. Peygamber, aldığı vahyi kavmine tebliğ etti: Allah birdir, O'ndan başka tanrı yoktur, Kur'an Allah'ın vahyidir. Kendinizi düzeltmeyecek olursanız başınıza büyük bir felaket gelecektir. Hem dünyada küçük duruma düşecek, iktidar ve servetinizi kaybedecek hem ahirette büyük bir azaba uğrayacaksınız. Tartıştılar. Mekkeliler Hz. Peygamber'e itiraz ettiler, tebliğini yalanladılar, bildikleri yoldan şaşmayacaklarını söylediler, hatta onu yurdundan sürdüler, ona karşı savaştılar. Benzer tepkiler, Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra da devam etti. Bugün de devam ediyor, yarın da devam edecektir. Kıyamete kadar "Kur'an tebliğinin kendisine ulaştığı herkes" bu kapsamdadır. (14/İbrahim, 52.) Kavga sona ermeyecektir. Bütün bu olup bitenlere, hak ile batıl, doğru ile yanlış, iyilik ile kötülük arasındaki çekişme ve çatışmaya Allah şahitlik etmektedir. Önemli olan kavganın sürmesi değil, kimin nerede durduğu ve kimin safında yer aldığı konusudur.

Varlık âleminin yegane ilahı O'dur, yaratandır, terbiye eden, rızık verendir. Biz şanı yüce Allah'ı kendisi hakkında verdiği bilgi kadarıyla biliyor ve tanıyoruz. (6/78 ve 11/Hud, 54.) Allah'la beraber başka tanrılar, iktidar sahibi güçler yoktur. Kim Allah'ın mülkü ve kulları üzerinde hâkimiyet iddiasına kalkışıyorsa, O'na meydan okuyor, güç ve kudretine ortak olmak istiyor demektir. Bütün iktidarlar izafidir. İzafi, sınırlı ve sonlu iktidar sahipleri önünde eğilinmez, onlara boyun bükülmez, emirleri altına girilmez. Allah, başka güçlerin O'na ortak olamayacağını kendisi bildirmektedir. Kendi Zatına, birliğine, kudret ve iradesine bizzat kendisi şahitlik etmektedir. Allah'tan daha büyük, daha doğru, daha güvenilir şahit olabilir mi? Kendini bilen böyle bir şehadete başvurmaya kalkışamaz.

Hz. Peygamber, böyle bir şeye teşebbüs etmeyeceğini söyler. Çünkü hakikat şu ki, Allah birdir, tek ilahtır ve Zatı hakkında yanlış ve eksik bilgilere sahip olanlar O'na her neyi isnat edip yakıştırıyorlarsa, O bütün bunlardan uzaktır, münezzehtir. Sadece O'na yalvarılır, sığınılır. (10-Yunus, 106; 72/Cin, 18).

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَاءَهُمْ اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ ﴿٢١﴾

20. Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu, çocuklarını tanır gibi tanırlar. Kendilerini hüsrana uğratanlar; işte onlar inanmayanlardır.

21. Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzenden veya O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Hiç şüphesiz o zalimler kurtuluşa eremezler.

En'am sûresi, geneli itibariyle Allah'ın birliğini, Nübüvveti, ölümden sonra dirilişi ve ahiretin varlığını reddedip Allah'a ortak koşan müşrik paganlardan söz ederken, sadece bu ayette kitap ehlinden bahsetmektedir. Kitap ehli bilginlerinin kendi kitaplarını dikkatli ve samimi bir gözle okuduklarında Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamberliğini teyit ve teslim etmeleri gerektiği konusunda Bakara, 146 ve Âl-i İmran, 81-82. ayetlerinin açıklamalarında bilgi verilmişti. Kitapları son peygamberin nitelikleri hakkında bilgiler, tarifler vermektedir. "A R F" kökünden "ya'rifune" fiilinin gelmiş olması, onu kolayca tanıyıp teşhis edebileceklerine işarettir. O kadar ki, kendi çocuklarını nasıl tanıyorlarsa son peygamberi de öyle tanıyorlar, tanıyabilirler (2/Bakara, 146). Kitapları son peygamberin gelişini haber veriyor (Bkz. 7/A'raf, 157). Yapılması gereken şey, kendi kitaplarını bu gözle, dikkatlice ve samimiyetle okuyup anlamaya çalışmalarıdır. Dahası Allah'ın birer vahyi olan Tevrat, İncil ve Kur'an arasında yapılacak mukayeseli bir okuma, her üç kitap arasında benzer noktaların ve ortak mesajların ne kadar olduğunu ayan beyan ortaya koymaya yeter. Böyle olunca, Kur'an'ın mesajını reddetmeye kalkışmak, ancak önyargılarla taşlaşmış zihni tutum, geçici dünyevi iktidar ve çıkar ilişkisinden başka bir şeyle açıklanamaz.

Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamberliğinin inkârı veya gizlenmesi, hakikatin örtbas edilmesi ve bununla elde edilecek nimetlerin tepilmesi anlamına geleceğinden, kim bu pozisyona düşüyorsa aslında kendini zarara uğratıyor demektir. İster Allah'la beraber başka varlıkları ortak koşan müşrikler ister Kur'an'ın

vahiy olduğu hakikatini ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini reddedenler olsun, gerçekte hepsi Allah'a iftirada bulunuyorlar, apaçık ayetleri yalanlıyorlar. Çünkü Hz. Peygamber'in nübüvvetinin tasdiki demek, insan ile Allah arasındaki aracıların kaldırılması, insanın özgürleşmesi; kitap ehli açısından haksız imtiyazlar, seçilmiş halk, üçleme ve bedenlenme türünden inançların temelsiz olduğu gerçeğinin ortaya çıkması anlamına gelir. Müşrikler ve kitap ehlinden söz konusu iddialarında diretenler bu gerçeklerin ortaya çıkmasını istemiyorlar.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا اَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

22. **Onların tümünü toplayacağımız gün; sonra şirk koşanlara diyeceğiz ki: "Nerede** (o bir şey) **sanıp da ortak koştuklarınız?"**

23. (Bundan) **Sonra onların: "Rabbimiz olan Allah'a and olsun ki, biz müşriklerden değildik" demelerinden başka bir fitneleri olmadı** (kalmadı.)

24. **Bak, kendilerine karşı nasıl yalan söylediler ve düzmekte oldukları da kendilerinden kaybolup-uzaklaştı.**

Beşeriyetin tümünün bir araya getirileceği gün, Allah'tan başka güç ve tiranlara boyun eğenlere, kurtuluşu onlara bağlanmakta veya ideolojilerini takip etmekte görenlere sorulacak: O bir şey sandığınız ortaklar nerede? Çıksınlar, kendilerini göstersinler, sizi kurtarsınlarbakalım! Hakikatin çıplak olarak müşahede edileceği, Allah'ın büyüklük ve azametinin apaçık görüleceği böyle dehşetli bir günde, söz konusu talihsizler, fikirlerini referans alıp dünya hayatında Allah'a tercih ettikleri varlıkları reddetme ihtiyacını hissedecekler, onlardan olmadıklarını söyleyip kendilerini kurtarmaya çalışacaklardır. (7/A'raf, 37).

Belki de, yapıp ettiklerinin şirk olmadığını savunacaklar. Mesela "dinin ve dini hükümlerin zamanının geçtiğini, Kur'an'ın bir çöl kanunu olduğunu, toplumları geri bıraktığını, vahşi cezalar öngördüğünü, insan aklı ve bilgisinin her doğruyu bulmaya yeteceğini, bu yüzden dinin kamusal ve toplumsal hayata ilişkin hükümlerine müracaat etmenin yasaklanması gerektiğini" söyleyenler, bütün bunları yaparlarken, hakikatte asıl niyetlerinin "Allah'a ortak koşmak" olmadığını öne sürecek, çeşitli açıklamalar yapacak, mazeretler beyan etme

çabasına gireceklerdir. (16/Nahl, 86). Bu, onların "fitneleri" yani öne sürebilecekleri son mazeret olacaktır. Ancak bu, kendi kanılarınca yaptıkları temelsiz savunmanın ötesinde bir değer ifade etmeyecektir. Zira neyin Allah'a ortak koşmak (şirk) olup olmadığını Kur'an ve Hz. Peygamber'in öğrettikleri belirlemektedir. Bu önemli bir noktadır. Sahih ve doğru dinin ne olduğunu tayin ve tespit eden Kur'an vahyi olduğu gibi, neyin şirk olup olmadığını da tayin ve tespit eden, tanımlayıp şirkin anlamını ve sınırlarını belirleyen Kur'an vahyidir. Herkes kendine göre din ve şirk tanımı yapamaz.

Bu ayetlerde anlatılanlar son derece trajiktir, acıklı bir sahnedir. Allah'a ve İslam dinine husumet gösterenler, kendi düşüncelerini ve liderlerini ortak koşuyorlardı; onlara derin bir bağlılık içinde idiler, kurtarıcı misyonlarına sahiden inanıyor, liderlerini yüceltiyorlardı. Şimdi ise tiranlara, zorba ve haram yiyicilere bağlandıklarını, ömürlerini sahte tanrılara adamakla büyük yanılgılara düştüklerini, tahammülü imkânsız şekilde düş kırıklığına uğradıklarını somut olarak görmektedirler. Dini-ideolojik sistemlerinin çökmesi durumunda, dünyevi temel iddialarına aykırı bir inkâra yani şirki reddetmeye müracaat etmekten başka çareleri kalmayacaktır ki bu, onların "yalancı" konuma düştükleri anlamına gelecektir. Kendi kendilerini yalanlayacaklardır, bağlandıkları, ideoloji ve fikirlerini takip ettikleri liderler, heykeller ve kültler de –eğer birilerini temsil ediyor idiyse– onlardan kaçıp uzaklaşacaklardır. Ama Din Günü'de kaçış nereye? (2/Bakara, 166).

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ ۚ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِٓي
اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُكَ يُجَادِلُونَكَ
يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ
وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ ۚ وَاِنْ يُهْلِكُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

25. Onlardan seni dinleyenler vardır; oysa biz, onu kavrayıp anlamalarına (bir engel olarak) **kalpleri üzerine kat kat örtüler ve kulaklarında bir ağırlık kıldık. Onlar, hangi 'apaçık-belgeyi' görseler, yine ona inanmazlar. Öyle ki, o inkâr etmekte olanlar, sana geldiklerinde, seninle tartışmaya girerek: "Bu, öncekilerin uydurma masallarından başka bir şey değildir" derler.**

26. Onlar, hem ondan alıkoyarlar, hem kendileri kaçarlar. Onlar, yalnızca kendi nefislerinden başkasını yıkıma uğratmazlar ama şu urunda değildirler.

İman ve inkâr kalbin fiilidir. Kalp devamlı değişir, bir halden başka hale inkılab eder. Kalbi şu veya bu yöndeki bir fiile sevkeden bir takım sebepler vardır; bunlar insanı ya hakikatle buluşturur veya koparır. İnsanı hakikatten koparan nefsinin istek ve tutkuları (şehvet ve iştiha), yenemediği hırs ve ihtirasları, kibir ve bencillik, taassup derecesinde bağlandığı önyargılar, grup asabiyeti veya ölümden sonra diriliş ve ahiret hayatının varlığına inanmakta içine düştüğü zihinsel zorluklardır. Bunlar, insan ile hakikati ihtiva eden mesaj arasına birer engel, perde olarak girer. Takva, hakikat sevgisi, tevazu, kendini/nefsini denetleme iradesi ve Allah'ın her şeye güç ve kudretinin yetebileceği inancı insanı hakikatle buluşturur, ahlaki olarak olgunlaştırır, dünya ve ebedi âlemdeki kurtuluşunun yollarını açar.

Hz. Peygamber (s.a.v), tebliğini yaptığında bazen Mekkeliler, özellikle Ebu Cehil, Velid bin Muğire, Nadir bin Hars, Ukbe, Rabia'nın iki oğlu (Utbe ve Şeybe), Halef'in iki oğlu (Umeyye ve Ubey), Hars bin Amir gibi hâkim zümreye mensup kişiler, onu dinler gibi görünüyorlardı. Gerçekte söylediklerini anlamak için çaba harcamıyorlardı. Çünkü inanmaya, anlamaya niyetleri yoktu. Ne hakikati merak ediyorlardı ne kalplerinde hakikat sevgisi vardı. Çıkarları, zümrevi konumları, kibir ve ihtirasları, şişkin egoları onların kalpleri üzerine kalın bir perde çekmişti.

"**Kalpleri üzerine örtü**" olarak çevirdiğimiz "**ekinne**" bir şeyi koruyup örten, gizleyen örtü demektir. Ok torbasına kinane denir. Aynı kökten gelen "kinne" oğul, kardeş, amca veya dayının hanımına denir, 'gelin' demektir. Yakın akraba gelinine "kinne" denmesinin sebebi nikâhı altında bulunduğu kişinin himayesi, örtüsü altına girmesidir. Nikâhla erkek bir kadını himayesi, yatakta örtüsü altına alır; böylelikle onu diğer erkeklerden korur, onunla diğerleri arasına bir engel-örtü çekmiş olur.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, insanın kendi iç dünyasında olup biten her şeyin aslında kendisiyle, iradi karar ve tercihleriyle ilgili olması hususudur. Kalp, inkâr yönünde harekete geçtiğinde kendi kendini doğruluktan, iyilik ve hakikatten ayırır; böylelikle nefsin istek ve tutkuları, hırs ve ihtirasları, kibir ve önyargıları bir perde gibi üstünü örter. Ne kulak söylenenleri idrak edip üzerinde tefekkür edecek seviyelerde işitir ne kalp anlar. Bu, Allah'ın samimiyetle gerçeğin ve doğruluğun ne olduğunu arayıp bulmak isteyenlerin kulaklarını tıkaması veya kalplerini kapatması anlamına gelmez, hayır, onlar kulaklarını tıkamaya, kalplerini kapatmaya karar verdiklerinde ağırlığın kulaklarına, örtünün kalplerine çekilmesine müstahak olurlar, bunu Allah yarattığı ağırlık ve örtüyle gerçekleştirir. Başka bir deyişle, hakikatle aralarına

setleri çekme kararını onlar verirler: "Kalplerimiz örtülüdür" (2/Bakara, 88; 41/Fussilet, 5). Bu yüzden Allah onları hakikatle buluşturmak ve felaha ermek olan rahmetinden kovar (Bkz. 2/Bakara, 7).

Böylelerinin hakikatle buluşma, gerçeği öğrenme gibi kaygıları olmadığından apaçık mucizeler görseler bile inanmazlar; onlar tutkularının, bencil çıkar ve kibirlerinin esiri olmuşlardır: "Vicdanları kabul ettiği halde, zulüm ve büyüklenme dolayısıyla bunları inkâr ettiler" (27/Neml, 14).

Kur'an'ın her ayeti, varlıktaki her fenomen, hayatın kendisi mucizedir, üzerinde yeterince düşünüldüğünde hakikate işaret ettiği görülür. Sadece dikkatli bir göz, uyanık bir kalp ve gerçeği arama isteği olsun: "Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, üzerinden geçerler de, ona sırtlarını dönüp giderler" (12/Yusuf, 105). Bu gibi şahıslar ise durmadan çekişip dururlar; bilgi ve düşünce temeli olmayan tartışmalara girerler, davalarını saçma sapan argümanlarla kanıtlamaya çalışırlar. Spekülasyon, polemik, cedel, demagoji (mugalata) tartışmalarında başvurdukları yöntemdir.

"'Bu, öncekilerin uydurma masallarından başka bir şey değildir' derler". Öne sürdükleri sözde fikirlerden biri de Allah'tan gelen vahiylerin, Hz. Peygamber (s.a.v)'in tebliğ ettiği hakikatlerin birer efsane (mitoloji-esatir) oldukları iddiadır. Mekke uluları, İran kültürüyle sıkı teması olup çokça seyahat eden Nadir bin Haris'e Hz. Peygamber'in tebliğini sordukları zaman Nadir "Bilmiyorum, dudaklarını oynatıyor, birtakım şeyler söylüyor, eskilerin masalları (esatir) olabilir" demiştir. Esatir, tarih öncesi (prehistorik) zamanlardan kalma mitolojik hikâyeler, gerçeklik dünyasında karşılığı olmayan masallar, efsanevi anlatımlar demektir. "Esatir" kelimesini "satır satır yazılan şey, metin" manasında ele almak mümkün olduğu gibi (İbn-i Abbas ve cumhur), Grekçe historia kelimesinden Arapçalaştırılmış olup, daha çok eğlence, hoş vakit geçirmek için anlatılan, kadim zamanlara ait aslı astarı olmayan abartılı hikâyeler, masalar (Kur'an Yolu Tefsiri) manasında da ele almak mümkün. Sonuç itibariyle bu kelime ile yazılı veya sözlü asılsız anlatımlar kastedilmektedir. (8/Enfal, 31).

Hakikatin ve doğruluğun peşinde olmayanlar tarihin her döneminde Kur'an ayetleri üzerinde etraflıca düşüneceklerine, bunların eskilerde kalmış masallar, efsaneler olduğunu söyleyip kendilerini rahatlatırlar.

Bu yanlış bir yoldur. Bu yola girenler hem Kur'an'dan (veya daha genel ifadesiyle Hz. Peygamber'in tebliğinden) hem başkalarını alıkoyup uzaklaştırırlar, hem kendileri hakikatten ve doğruluktan kaçarlar. Kendileri Kur'an vahyinden yararlanmadıkları gibi başkalarının da yararlanmasına izin vermezler. Bununla sadece kendilerini hüsrana ve ziyana uğratırlar, dünyada ve ahirette

helak olurlar. Fakat yaptıklarının farkında değildirler; tutkuları, kibir ve taassupları onların bilinçlerini uyuşturup işleme hale getirmiştir.

26. ayetin, hayatı boyunca Hz. Peygamber (s.a.v)'i düşmanlarına karşı koruyan amcası Ebu Talib hakkında indiğini söyleyenler vardır. Ancak sûrenin bir defada ve Ebu Talib'in Mekke'de vefatından sonra Medine'de indiği göz önüne alınırsa, bu konuda bazı istifhamların olduğu anlaşılıyor. (Ebu Talip'le ilgili bkz. 28/Kasas, 56 ve konuyla ilgili olarak 9/Tevbe, 113. ayetin açıklaması).

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾

27. **Ateşin üstünde durdurulduklarında onları bir görsen; derler ki: "Keşke** (dünyaya bir daha) **geri çevrilseydik de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık ve mü'minlerden olsaydık."**

28. **Hayır, önceden saklı tuttukları kendilerine açıklandı. Şayet** (dünyaya) **geri çevrilseler bile, kendisinden sakındırıldıkları şeylere şüphesiz yine döneceklerdir. Çünkü onlar, gerçekten kâfirlerdir.**

Hem kendilerini hem başkalarını saptıranlar, her şeyin son bulup da ceza vakti geldiği zaman Onlara "Durun, burası son durak!" denilecektir. İşte o her şeyin bittiği trajik durumda derin bir pişmanlık duyacak ve "Keşke bize bir fırsat daha verilse, dünyaya dönsek de, aynı hataya düşmesek" diye dilekte bulunacaklardır (6/31). Hem umutsuzca öyle diyecekler, hem dünyada kendileriyle alay ettikleri ya da büyük acılar çektirdikleri mü'minlere imrenip "Bize bir fırsat daha verilecek olsa, biz de onlar gibi olurduk" diyeceklerdir. Bu büyük bir düş kırıklığı ve geri dönüşü imkânsız bir yıkımdır. Bu ve Mü'min sûresinin 99-100. ayetleri reenkarnasyonun (tenasuh-ruhgöçü) inancının temelsiz olduğunu göstermektedir.

Fakat artık iş işten geçmiştir, pişmanlığın faydası yoktur, hayat makarası yeni baştan sarılamaz. Geriye dönük dilekte bulunmanın da herhangi bir yararı yoktur. O gün hakikat bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış bulunacaktır. Ortaya çıkan şey nedir:

1) Kimilerine göre Allah'ın birliği, Hz. Peygamber'in nübüvveti, ölümden sonra diriliş, ahiretin varlığı ve hesap günüdür. Onlar dünyada bunları inkâr ediyorlar, gerçekliklerini saklamaya çalışıyorlardı. Şimdi bunlar apaçık olarak karşılarına çıkacaktır.

2) Kimilerine göre apaçık ortaya çıkan onların dünya hayatı boyunca içine düştükleri inkâr, küfür, nifak ve şirktir.

3) Bize göre belki dahası, kendi iç yüzleriyle, kendi kendilerinden sakladıkları acı gerçekleri, bencillikleri, yenemedikleri kibirleri, denetleyemedikleri tutkuları bütün çirkinliği ve iticiliğiyle önlerine dökülmüş olacaktır. Böylesine trajik beşeri durumda kendilerinden, dünyada açığa vurmaktan sakındıkları zaaflarından utanç duyacaklardır.

Onları saptıran, hakikat ve doğruluktan, adalet ve ahlaki erdemlerden koparan yalanları, kibir ve tutkuları, hırs ve ihtirasları olduğuna göre, dünyaya bir kere daha döndürülecek olsalar da, geçmişte ne yapmışlarsa onu tekrar edeceklerdir. Çünkü zaafları ve günahları onların inkâr ve küfürlerinin sebebiydi. İnkâra düştükçe zaafları artıyor, zaafları arttıkça inkârları katmerleşiyordu. Bunlar biri diğerini besler, Hem doğru ve ahlaki bir hayat yaşamak, hem Allah'ın birliğini, Nübüvveti ve ahireti inkâr etmek mümkün değildir, iki zıt bir arada yaşayamaz. Bir diğerini nefyeder, devreden çıkarır.

وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

29. Onlar dediler ki: "Bu dünya hayatımızdan başkası yoktur. Ve bizler diriltilecek değiliz."

Bu ayet modern sekülerizmi en iyi ifade eden ayetlerden biridir. "Hemen ve şimdi" esasına dayanan sekülerlik, dünya hayatını mutlaklaştırıp "dini dışarı çıkarmak" fikrine dayanır. Sekülerizme göre dinin hüküm ve kuralları sadece toplumsal hayattan değil, zihin dünyasından da dışarı çıkarılmalıdır. Çünkü varlıkta müteali, eşyada batını ve dünyadan sonra "öte hayatı" yani ahiretin varlığı reddedilmedikçe dünya bütünüyle kendini ilahlaştıran insanın denetimine girmiş olmaz. Müteali/aşkını, batını ve ahiret hayatını yok sayan her şeyi, bütün zevkleri, şehvet ve iştahları bu dünyada tatmayı bir hayat felsefesi ve yaşama tarzı olarak görür. Mezarın ötesi olmadığından yani ölümden sonra dirilişi reddettiğinden başka âleme bırakılacak şeyler de yoktur. Seküler varsayıma göre insan herhangi canlı bir varlık gibi ölür. Nasıl hayvanlar ve bitkiler ölünce toprağa karışırlar, insan da ölür ve bedeniyle toprağa karışıp nisyana terk edilir.

Allah'ın nimet ve ihsanlarının tecelli ettiği dünya hayatını doğru biçimde yaşamak ve bunun çabası içinde olmak ile dünya hayatını mutlaklaştıran sekülerlik arasındaki fark şudur: Müslüman varlık âlemini ve dünyayı yaratıcısı ve hakiki maliki Allah'a refere eder. Tevhid inancını ve ilahi hükümlere itaati ha-

yatının merkezine oturtur. Seküler insan ise dini hükümleri müdahil kılmadığı dünya hayatı sevgisini (Hubbu hayat ed-dünya) bütün eylemlerinin ana hedefi ve merkezi kılar. Seküler insan hayal görür, dünyayı zihninde heva ve hevesine göre kurgular; çünkü Yüce Allah'ın "Kün (Ol)!" emriyle yaratılmış varlık âleminin bütününde "din dışı" toplu iğne kadar yer yoktur. Varlık O'nun kudret eli altındadır. (17/İsra, 98; 23/Mü'minun, 37; 45/Casiye, 24).

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ ۚ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا ۙ وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

30. Rablerinin karşısında durdurulduklarında onları bir görsen: (Allah:) **"Bu, gerçek değil mi?" dedi. Onlar: "Evet, Rabbimiz hakkı için" dediler.** (Allah:) **"Öyleyse inkâr edegeldikleriniz nedeniyle azabı tadın" dedi.**

31. Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar, doğrusu hüsrana uğramışlardır. Öyle ki, saat (kıyâmet günü) **apansız onlara gelince, günahlarını sırtlarına yüklenerek: "Onda** (dünyada) **sorumsuzca yaptıklarımızdan dolayı yazıklar olsun bize..." derler. Dikkat edin, o işleyip-yüklendikleri ne kötüdür.**

32. Dünya hayatı yalnızca bir oyun ve bir oyalanmadan başkası değildir. Korkup-sakınmakta olanlar için âhiret yurdu gerçekten daha hayırlıdır. Yine de akıl erdirmeyecek misiniz?

Kimi bilgilerimiz teoriktir (nazari yani ilme'l-yakîn); kimi bilgilerimiz gözleme dayanır (ayne'l- yakîn); kimi bilgilerimiz ise bizzat tecrübe ederek kendilerine iştirak ettiklerimiz (Hakka'l yakîn)dir. Kıyamet kopup da insanlar Allah'ın huzuruna çıktıklarında, ister hakikatini inkâr ettikleri ister doğruladıkları olsun, diriliş ve ahiretin hak, gerçek olduğunu bizzat görecek ve anlayacaklardır. İnananlar bilgilerinin doğrulandığını, inkârcılar iddialarının yanlışlandığını bizzat müşahede edip ve yaşayıp anlayacaklardır (46/Ahkaf, 34). O zaman yüce Allah soracaktır: "Bu gerçek/hak değil mi?" Dünyada iken

ahiret gerçeğini inkâr edenler, çaresiz "Evet, Rabbimiz hakkı için" diyeceklerdir. İnkârın karşılığı onlara vaat edilmiş azaptır, onu tadacaklardır.

Böyle dramatik bir karşılaşmayı ifade edecek en iyi kelime "hüsran"dır. Hüsran, ticari bir terim olarak zarar-ziyan için kullanılır. Onlar dünya hayatının geçici zevk ve lezzetlerine kapılıp iman yerine inkârı, kalıcı mutluluk yerine geçici bir hayatı tercih etmişlerdi. Bu bir alışverişti ama şimdi kesin olarak büyük zarar ettiklerini, hüsrana uğradıklarını anlamaktadırlar (10/Yunus, 45). Söz konusu zararı, sadece ibadetler seviyesinde değil, başka insanların hak ve hukuklarına karşı takınılan tavır için de düşünmek gerekir. Mesela güç ve servetini başkalarını, özellikle zayıfları ve mazlumları sömürerek elde edenler, güçlerini ve iktidarlarını hukuk dairesini çiğneyerek kullanan zorbalar aslında zarar-ziyan içinde idiler ama dünyanın onlara telkin ettiği güç ve iktidar duygusu, sanki onlara ebediyen bu zulüm ve sömürülerini sürdüreceklermiş hissini veriyordu. Bunun boş bir duygu ve düşünce olduğu şimdi açıkça ortaya çıkmış oluyor. Bir hadisinde Allah'ın Elçisi (s.a.v şöyle buyurmaktadır: "Kim bir Müslümanın malını yalan yere yemin ederek alırsa, Allah ona gazap etmiş olarak Allah'ın huzuruna çıkar" (Buhari, Tevhid, 24; Müslim, İman, 218.) Bu demektir ki, ihlal ettiğimiz her hakkın, başkalarına çektirdiğimiz her acı ve sıkıntının Allah'ın huzuruna çıktığımızda hesabını vereceğiz.

Her hak sahibinin hakkını alıp adaletin tesis edileceği zaman uzak değildir. "Kıyamet"in gelmesi an meselesidir, apansızdır. Nasıl insanın ölmesi "an" meselesi" ise, kıyametin kopması da "an" meselesidir. Her insanın ölümü kendi kıyametinin kopmasıdır. Ölüm gibi kıyamet de süratli gelir ve vuku bulur. Bu yüzden ona "saat" denmiştir. (7/A'raf, 187; 43/Zuhruf, 66.) Bazı müfessirler, kişinin kesin hüsranda olduğunu anlaması için, kıyametin beklenmesine gerek olmadığını, ölümle ruhun bedenden ayrılmasıyla bunun tahakkuk ettiğini söylemişlerdir. Bu elbette mümkündür. En azından ölüm anından sonra insan hakikati çıplak olarak görür ve kendi durumunu açıkça müşahede etme imkânına kavuşur. Belki geçici olarak dünyadaki yapıp ettiklerine göre Berzah âleminde ya büyük bir sıkıntı içinde veya rahat ve ferahlık içinde kıyamete kadar bekler. Allah-u a'lem!

Hesap günü herkes günahını sırtlanır. Böyle bir günde kişinin kendine ilişkin söyleyebileceği en dramatik şey "Yazıklar olsun bize!" olur. Önceden öylesine büyük kusurlar, haksızlıklar, günah ve zulümler işledik ki, şimdi hepsi karşımıza çıkmaktadır. Yapmamız gereken birçok şeyi yapmadık, nice doğru ve iyi şeşleri terk ettik, önemsemedik. Bu şaşkınlık, nedamet ve düş kırıklığının yaşanacağı zamanda "tahassür"den başka hiçbir duygu yaşanmaz. Ta-

hassürde hem büyük bir pişmanlık, hem düş kırıklığı hem derin bir acı vardır (Bkz. 36/Yasin, 30;39/Zümer, 56).

Oysa gerçek şu ki, "Dünya hayatı yalnızca bir oyun ve bir oyalanmadan ibarettir." Bu, 29. ayette "Dünya hayatından başkası yoktur" diyenlere de bir göndermedir. Onlar dünya hayatını mutlaklaştırıp dirilişi ve ahireti inkâr ediyorlardı. Gerçekte ise, dört elle sarıldıkları dünya hayatı yalnızca bir oyun ve oyalanmadan ibarettir. Belki insan bir oyuna daldığında ondan keyif alır, sahip olduğu imkânlarla şımarır ama oyunla beraber keyif de sona erer ki, hiçbir oyun sonsuza kadar sürmez. Kişi oynadığı bir oyunu veya oyalandığı bir şeyi bir rüya gibi hatırlar. Birgün önce çok lezzetli bir yemek yemişse, o artık geçmişte kalmıştır, tadını belli belirsiz hatırlar sadece, eline bir daha geçmeyecek olsa aynı lezzeti tatmaz. Yaşanmış hayatlar geçmişte kalır, geçmişte kalanlar bir yönüyle yaşanmamış gibidir ama bir şey de vuku bulacaksa/mukadderse olmuş gibidir, çünkü elbette vuku bulacaktır. Dünya yaşanır, yaşantılar geride kalır, diriliş ve ahiret vuku bulacaktır. Dünya hayatı insanı oyalar, eğer insan yaşadıklarını kalıcı bir şeye refere etmeyecek olursa, yaşadıkları onu aldatır, yanıltır (3/Âl-i İmran, 185).

Dünyanın mahiyeti ve hakikati bu iken, bir noktaya da azami dikkat göstermek gerekir: Dünya ligayrihi dolayısıyla değerlidir, çünkü "ahiretin tarlasıdır." Burada ne ekersek kalıcı hayatımızda onu biçeceğiz. "Deni" olması hasebiyle öne alınmış, bize yakınlaştırılmıştır, hemen sonrasında ebedi hayat yani hemen sonra gelen ahiret vardır. Bir bakıma bizim için ahireti anlamlı kılan dünya hayatında yaşadıklarımız, yapıp ettiklerimizdir.

Yeryüzünü imar etmek, çevremizi salih insanlara yaraşır biçimde güzelleştirmek, yoksulları gözetmek, hak ve adaleti tesis etmek, Allah'ın bahşettiği sayısız nimetlere şükretmek ve O'na kulluk etmek bu dünyada mümkündür. Bu yönüyle dünya hayatı büyük bir nimet, bize bağışlanmış eşsiz bir fırsat, tevdi edilmiş kutsal bir emanettir. Eğer hayatı, onu var edene bağlarsak, dünyayı ahirete bir hazırlık süreci olarak algılarsak, dünya hayatı şerefli olur, büyük bir değer kazanır. Dünyayı salt istek ve tutkularımızı tatmin etmek, başkalarının hak ve hukukunu ihlal etmek ve Allah'ı unutmak üzere yaşarsak, sadece kendinden ibaret bir derekeye indirgediğimiz bu dünya telakkisi değersizdir, ona karşı zahidane bir tutum takınmalıyız, çünkü boş bir oyun ve oyalanmadır. Takva sahipleri kesin olarak bilirler ki, ahiret yurdu daha hayırlıdır (Bkz. 13/Ra'd, 26; 29/Ankebut, 65). Ahiret yurdunda olan her lezzet ve zevk kalıcıdır, nitelikçe yüksektir. Hakikat bu merkezde iken, akıl etmeyenler kendilerini hüsrana ve ziyana mahkûm etmiş olurlar.

قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلٰى مَا كُذِّبُوا وَاُوْذُوا حَتّٰى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَاِئِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَاْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

33. Kesin olarak biliyoruz ki, onların söyledikleri seni gerçekten üzüyor. Doğrusu onlar, seni yalanlamıyorlar, ancak zalimler, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.

34. Andolsun senden önce de elçiler yalanladı; onlara, yardımımız gelinceye kadar yalanladıkları ve eziyete uğratıldıkları şeye sabrettiler. Allah'ın sözlerini (va'dlerini) **değiştirebilecek yoktur. Andolsun, gönderilenlerin haberlerinden bir bölümü sana da geldi.**

35. Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse, onlara bir âyet getirmek için yerde bir tünel açmaya veya göğe bir merdiven dayamaya gücün yetiyorsa (yap). **Eğer Allah dileseydi, onların tümünü hidayet üzere toplardı. Öyleyse sakın cahillerden olma.**

Hz. Peygamber (s.a.v) son derece haklı ve herkesin yararına olan bir çağrı yaparken -çünkü ahlaki bir hayat, herkes için adalet, karşılıklı yardımlaşma ve anlayış, dünya ve ahiret mutluluğu gibi şeylere çağırıyordu-, yalanlanıyor, sert tepkilerle karşılaşıyordu. Bu onu fazlasıyla üzüyordu (Bkz. 3/Âl-i İmran, 176; 26/Şuara, 3). Gelen ayetler bu hususun altını çizdikten sonra, üzülmemesi gerektiğini, çünkü tepkilerin kendi şahsına karşı değil, yerine göre doğrudan yerine göre dolaylı yollarla çağrının kendisine yani Allah'tan gelen ayetlere karşı olduğunu belirtiyor. Bu hem bir uyarı ve tesellidir hem işin iç yüzünü açığa çıkarmak bakımından önemlidir. Uyarıdır, çünkü zaman içinde peygamber kendisini çağrının kendisiyle özdeşleştirebilir, bu insan nefsini kabartan bir şeydir; bir tesellidir, çünkü kendini kişi olarak çaresiz ve savunmasız hissedebilir. Daha önemlisi olayın iç yüzünü açığa çıkarmaktır, zira ilahi çağrıyı kabul edecek olsalar, inkârcılar ve haksız konumlarında ısrar ve inat edenler her şeylerini kaybetmekle karşı karşıya geleceklerini yakinen bilmektedirler ama bunu bu açık yüreklilikle ifade etmemektedirler.

Zaman zaman bunu ifade etmiyorlar da değillerdi. Mesela bir gün Hz. Pey-

gamber (s.a.v) yanlarından geçerken Ebu Cehil ve arkadaşları ona açıkça şu itirafı bulunmuşlardı: "Muhammed! Andolsun Allah'a seni yalanlamıyoruz. Sen doğru bir insansın. Senin getirdiğini yalanlıyoruz." Tirmizi'nin kaydına göre bu ayet bu itiraf üzerine inmiştir (Tirmizi, Tefsir 6. Sûre1). Bir seferinde Hars bin Amr da bunu açıkça dile getirmişti: "Sen bize hiç yalan söylemedin ama senin davetini kabul edecek olursak, yurdumuzdan kopar, sürülür, konumlarımızı kaybederiz." Yine bir seferinde Ahnes bin Şureyk, Ebu Cehil'e şunu sormuştu: "Ey Ebu'l Hakem! Bana Muhammed'i anlat, doğru mu söylüyor, yoksa bir yalancı mı?" Ebu Cehil şöyle demişti: "Allah'a andolsun, Muhammed doğru sözlü biridir. Bugüne kadar yalan söylememiştir. Fakat sancağı (liva), hacıları sulama işini (sikaye), Kâbe'nin perdedarlığı (hicabe) yanında peygamberliği de alıp götürürlerse, diğer Kureyşlilere ne kalır?" Ebu Cehil'e göre, kavga kendileriyle Abdulmenaf oğulları arasında bir kabile kavgasıydı. Onlar geçmişte kahramanlık göstermişlerse, cömert olmuşlarsa, misafirperver olmuşlarsa, kendileri de aynısını yapmışlardı. Ama şimdi içlerinden biri çıkmış, peygamber olduğunu söylüyordu. Bir peygamberle rekabet etmek mümkün mü? Ebu Cehil, kabilesinin bu kadim rekabette kaybetmemesi adına Hz. Peygamber'e ve çağrısına karşı çıkıyordu.

Ama aslında Hz. Peygamber bir aracı, bir elçiydi. Onun tebliğine karşı çıkmak, tebliğin asıl sahibi Allah'a karşı çıkmak anlamına gelir. Nitekim Fetih sûresinde "Elçi'ye itaat eden gerçekte Allah'a itaat etmiş olur" (48/10) deniyor. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 80.)

Bu durumda Hz. Peygamber (s.a.v)'in ve kıyamete kadar aynı yolu izleyecek olanların bundan üzülmemeleri, kendilerini harap etmemeleri gerekir. Bu geçmişte öyleydi, bütün peygamberler yalanlanmıştı, eziyete maruz kalmıştı (3/Âl-i İmran, 184). Ancak onlar sabrettiler, görevlerini yerine getirmek için azami gayret gösterdiler. Elbette Allah yardım eder, nusret verir, Bu O'nun vaadidir ve eninde sonunda vaadi yerine gelir, gerçekleşir.

Bizim "vaad" olarak anlamını verdiğimiz şey ayette "Allah'ın kelimeleri" olarak geçer. Bunun üç anlamı olduğunu söylemek mümkün:

a) Hak ve hakikati kesin olarak ifade eden söz ve beyanlar yani Kur'an vahyi; Allah'ın kelimeleri hakikatin ifadesidir, hakikate ve doğruya işaret ederler. Başka hiçbir düşünce ve söz bunların yerini tutamaz.

b) Her halükarda hükmünü icra eden ilahi sünnetler, tabii ve toplumsal yasalar; kim yüksek ahlaki bir hayatın temel normlarını takip etmeden yaşıyorsa, ister bireysel ister toplumsal olsun, çöker, dağılır.

c) Eninde sonunda mü'minlerin zafer kazanıp inkârcıların ve zalimane

düzen kuranların helak olacağı vaadi. Bu dünyada gerçekleşemese bile ahirette gerçekleşecektir. (Bkz.13/Ra'd, 38; 40/Mü'min, 51; 37/Saffat, 171-173; 58/Mücadele, 21).

Bu üçünden birini veya üçünü de değiştirecek beşeri güç ve imkân yoktur. Nitekim bu gözle tarihe bakıldığı zaman, haberleri verilen bir bölümün akledilen peygamber kıssası ve insan toplumlarının yaşadığı tecrübe bu hakikati doğrulamaktadır.

İnsanları doğruya sevk edecek olan söz ve beyandır. Olağanüstü hadiseler, mucizeler sözün yerini tutamaz. Kişi söz üzerinde düşündüğü, kendini otokritikten geçirip hakikatin peşine düştüğü zaman doğruyu bulur. Ama peygamber veya tebliğciler, illa da insanların şu veya bu yolla inanmalarını istiyorlarsa, bunun için olağanüstü gösterilere, mucizelere başvurma lüzumunu hissediyorlarsa, yerde tüneller açsınlar, göğe merdiven dayasınlar veya başka olağanüstülüklere başvursunlar. Oysa bu tür teşebbüslere gerek yoktur. Allah dileseydi, onların hepsini doğru yola erdirirdi. Ama bununla maksat hâsıl olmazdı. Çünkü Allah'ın dileği, insanların akıl ve düşünme güçlerini kullanarak, özgür iradeleriyle doğruyu tercih etmeleri ve ahlaki bir hayat yaşamalarıdır. Doğruyu bulmanın yolu tabiat olaylarını iyi gözlemlemek ve indirilen vahiyler üzerinde tefekkür etmekten geçer. Olağanüstülükler elçilerin işi değildir, eğer bir peygamber mucize gösterecekse kendi istedi diye gösteremez, Allah dilerse gösterir (13/Ra'd, 38). İnsanlar canlı ve cansız ayetler üzerinde tefekkür etmek ve indirilen hükümlere tabi olmak suretiyle doğru yolu bulacaklardır. Sınava tabi tutulmanın, iyi ve kötü fiillere ödül veya ceza takdir etmenin hikmeti budur. Sen onlara göğe yükselen bir merdiven (selamete çıkaracak süllem) icat edebilirsin ama bırak onlar, Allah'ın sözü, vahyin beyanı ve kendi özgür iradeleriyle içinde bulundukları bu aşağılık, düşük "yer"den çıksınlar, kurtulsunlar.

Herkesin üzerine zor kullanarak hidayet bulmasını istemek, olağanüstülüklerle onları bir şeye ikna etmek bilgiyle ve tefekkürle bağdaşmaz. İmanın temeli bilgi ve düşünce, hakikate ve doğruluğa teslimiyet, ihlasla Allah'a kullukta bulunmaktır. Diğer yollar bilgisizlerin; önyargılarından kurtulamayan, nefsinin istek ve tutkularına kendini hapseden cahillerin işidir. Sen de sakın cahillerden olma. Elbette bu bizim için önemli bir uyarıdır, kıyamete kadar gelecek Müslüman nesiller bu uyarıyı esas alıp tebliğlerini yapacak, mücadelelerini yürüteceklerdir. Herkes kendi seçiminin ürünüdür, Allah dileseydi hepsini hidayete erdirirdi ama bu işi onların iradelerini doğru yönde kullanmalarına, özgür tercihlerine bıraktı (6/149).

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

36. Ancak dinleyenler icabet eder. Ölüleri (ise,) **onları da Allah diriltir. Sonra O'na döndürülürler.**

İlahi tebliğe kim cevap verir kim icabet eder? Bu "cevap verme" ile "icabet etme" arasındaki farkın bilinmesine bağlıdır. Herhangi bir soruya veya herhangi bir söze herhangi bir cevap verilir. "Sana şunu teklif ediyorum, ne dersin?" sorusuna "Hayır, teklifini kabul etmiyorum" demek bir cevaptır. Ama "Teklifini kabul ediyor ve gereği neyse yerine getirmeyi taahhüt ediyorum" demek icabettir.

Bu açıdan bakıldığında peygamberin tebliğine icabet edenler diri kimselerdir. Yani söylenenleri isteyerek ve can kulağıyla dinleyerek anlamaya çalışan kimseler yani hakikat arayıcılarıdır. Bunların arzuları doğruluk ve adalettir. Kendi nefislerinin telkinlerine karşı ruhsal olarak hazırlıklıdırlar, tutkularının, bencilliklerinin, çıkar hesaplarının, aile, kabile, sınıf, grup taassubunun esiri değildirler. Önyargılarını kırmak için hakikatin peşine düşerler, kibirlerini yenerler. Sözü dinlerler, üzerinde tefekkür ederler ve hakikati bulduklarında ona kayıtsız şartsız teslim olurlar. Kulak, göz ve kalp gibi tefekkür, teemmül, Teakkul, tedebbür, tezekkür ve tefakkuh gibi yüksek insani melekelerin tahakkuk ettiği nimetlerden gerektiği gibi istifade etmeyenler yani söz dinlemeyenler, gözlerinin önünde akıp giden ibretli olayları görmeyenler (bakar körler) ve akledip tefekkür etmeyenler hakikatte ölü hükmündedirler. Bunlar dünya hayatında birer ceset gibi 'yaşar'lar. Öldükten sonra Allah onları diriltir. Hakikati bütün ihtişamıyla görürler ve teslim olurlar. (30/Rum, 52-53 ve 35/Fatır, 22).

Hakikat karşısında teslim olmuş ama aynı zamanda düş kırıklığına uğramış utanç içine düşmüşler olarak Allah'a döndürülürler yani Huzur'a çıkarlar. Dünyada iken hayatın içinde ölü gibi yaşamak ne büyük bir talihsizlik! (6/122).

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۚ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

37. "Ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" dediler. De ki: Şüphesiz Allah, âyet indirmeye güç yetirendir." Ama onların çoğu bilmezler.

Aslolanın insanın kendine bahşedilmiş melekelerini harekete geçirip doğruyu bulması olduğunu belirtirken, inanmaya niyeti olmayanlar birtakım bahaneler uydurmak, temelsiz gerekçeler üretmek veya işi yokuşa sürmek amacıyla olağanüstü olayların vukuunu istemektedirler. Yüce Allah onların bu isteklerinde samimiyetsiz olduklarını ima eder. Fakat elbette fiziki veya kozmik mucize talep edenlerin asıl düşüncesi, Allah'ı ve peygamberi aciz bırakmak değil, asıl Kur'an'ın kendisinin mucize olduğu gerçeğinin üstünü örtbas etmektir. Söz mucizedir ve sözün doğrusunu Allah indirmiştir. Diğer peygamberler olağanüstü, harikulade olayların yani fiziki mucizelerin altına imza atmışlardır ama Son Peygamber'e takdir edilen mucize Söz'ün gücü, hikmeti ve hakikati ihtiva etmesidir. Hiçbir beşer Kur'an'ın bir ayetinin benzerini getirmeye muktedir değildir.

Mucize ile iman etmek bir yoldur elbette. Ama aslolan insanın aklı, vicdanı ve fıtri insani melekelerini kullanarak inanması ise, mucize ikinci derecede önem kazanır. Kaldı ki kulaklarında ağırlık, gözlerinde ve kalplerinde perde olanlar yani hiçbir şekilde hakikatin ve doğruluğun peşinde olmayıp kendi nefislerinin, hırs ve ihtiraslarının, kibir ve çıkarlarının, grup ve zümre taassuplarının esiri olanlar mucizeyi görseler bile inanmazlar. Geçmişte peygamberler nice mucizeler gösterdiler de, yine de kavimlerinin bir bölümü, onlara karşı koyan muhatapları inanmadı.

Bir başka husus şu ki, şayet Allah taleplerini yerine getirip de peygamberi eliyle onlara mucize gösterecek ve geçmiş toplulukların yaptığı gibi inkârlarında devam edecek olsalar, yüce Allah onlara dünyada toplu ve yıkıcı bir azap verir, onları darmadağın eder, köklerini kurutur (26/Şuara, 4). Semud kavmine mucize olarak deve gönderildi, inkârlarında o kadar ileri gitmişlerdi ki, Allah'ın mucizesine bile saldırdılar (17/İsra, 59 ve 90-93). Onlar sözün kendilerini yönelttiği doğru hayata döneceklerine, olur olmaz taleplerde bulunuyor, bilgisizce hareket ediyorlar (6/8).

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا طٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّآ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

38. Yeryüzünde hiçbir canlı ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi ümmetler olmasın. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi noksan bırakmadık, sonra onlar Rablerine toplanacaklardır.

39. Bizim âyetlerimizi yalan sayanlar karanlıklar içinde sağırdırlar, dilsizdirler. Allah, kimi dilerse onu şaşırtıp-saptırır, kimi dilerse de onu dosdoğru yol üzerinde kılar.

Daha önce Bakara sûresinde (2/164)'te "debelenmekte olan canlı (hayvan)" tabiri geçmişti. Burada "Yeryüzünde debelenmekte olan canlı ve iki kanadıyla uçan kuş" ifadesi geçmektedir. "Dabbe" yeryüzünde debelenmekte, hareket etmekte olan canlı, hayvan anlamına gelir. Kuş ise havada iki kanadıyla uçar, o da hayvandır. İster yeryüzünde yaşayan canlılar ister havada uçan kuşlar olsun, hepsi bizim gibi topluluklardır. Bunlara bitkileri de dâhil edebiliriz, çünkü hakikatte onlar da hareket etmektedirler. Bütün canlılar kendi genetik özelliklerine göre çeşitli cinslere ve türlere ayrılmaktadırlar. Biz de onlar gibiyiz, tür olarak "beşer/insan" kategorisine gireriz ve kendi aramızda etnik özelliklerimize, coğrafi bölgelerimize, konuştuğumuz dillere göre çeşitli gruplara yani ümmetlere ayrılırız.

Yeryüzünde yaşayan hayvana, gökte uçan kuşa yaşama gücünü ve imkânını veren Allah'tır. Kuşun onu dengede tutan iki kanadı olmasaydı havada uçması mümkün olmazdı (Bkz. 16/Nahl, 79). Allah onların rızıklarını tekeffül etmiş, onlara bir ömür biçmiş ve insanların istifadesine tahsis etmiştir. Bu bize, hayvanlara karşı sorumluluk içinde olmamızı hatırlatmaktadır: Bir yandan bizim istifademize tahsis edildikleri için Allah'a hamd edip şükredeceğiz, diğer yandan onların değerlerini bilip onlara zulmetmeyeceğiz, gereksiz yere onları acı çektirip veya yaratılış özelliklerine aykırı yaşatmayacağız, hor kullanma yoluna sapmayacağız. Hadiste şöyle buyrulmuştur: "Kim bir serçeyi sebepsiz yere öldürürse, kıyamet gününde seslenerek Allah'a gelir ve şöyle der: 'Rabbim, bu beni sebepsiz yere öldürdü. Benden (etimden) yararlanmadığı gibi, yeryüzünün otlarından yememe de izin vermedi" (Darimi, Edahi, 18; Müsned, II, 196-197).

Beşeri yönümüz onların bazı özelliklerine benzer. Süfyan bin Uyeyne'ye göre, hayvanlardan ve kuşlardan ne kadar tür varsa, insanlar arasında benzer özelliklerini gözlemlemek mümkün. İnsanların bir bölümü arslanlar gibi saldırır, kimi köpek gibi havlar, kimi domuz gibi pis ve açgözlüdür, kimi kuş gibi hafif ve tezcanlıdır, kimi tavus kuşu gibi süslüdür, kimi hindi gibi böbürlenir, kabarır. İnsana yaraşan, iyi özellikleri olan türlere benzemeye çalışmak, kötü ve zararlı sıfatlardan kaçınmaktır.

İlmi sonsuz olan Allah, her şeyi Kitap'ta toplamıştır. Burada geçen "kitab"ın ezeli ilmin kendisinde toplandığı Levh-i Mahfuz olduğu yönündeki görüş daha kuvvetli görünmektedir. Kimileri de söz konusu kitabın Kur'an-ı Kerim olduğunu söylemiştir. Tabii ve beşeri ilimlerin hepsinin Kur'an'da toplanmış

olması düşünülemez. Ancak ilimlerin esasını, ana kavramsal çerçevelerini oluşturan kök-bilgi, kurucu fikirler elbette Kur'an'da mevcuttur, bu anlamda Kur'an bütün varlık âlemi, maddi tabiat ve sayısız ilmi disiplinle ilgili ana bakış açılarını ihtiva eder. Fakat fizik, kimya, astronomi, matematik veya sosyal bilimlerin sürekli değişen, birbiriyle çelişen, yanlışlanan ve gelişen bilgilerini, kuramlarını Kur'an'da aramaya kalkışmak yanlıştır, 19. yüzyıldan kalma bir etkidir. Kur'an-ı Kerim, bir bilim kitabı değildir, bir hidayet kitabıdır.

Bu, aynı zamanda peygamberden olağanüstülükler, harikulade mucizeler isteyenlerin niçin Kur'an'ın kendisini mucize kabul edip hem indirilen ayetlere hem maddi tabiata ve varlık âlemine gözlerini çevirip asıl bu mucizeler, ayetler, deliller ve fenomenler üzerinde düşünmeleri gerektiğini de göstermektedir.

İnsanlar ve hayvanlar, inananlar ve inanmayanlar hepsi Allah'ın huzuruna çıkıp toplanacaklardır. Hayvanların da insanlar gibi toplanmaları mümkündür. Tekvir sûresinde (81/5) "O gün vahşi hayvanlar toplandığı zaman" buyrulmaktadır. Belki de insanlar ve hayvanlar arasındaki hak-hukuk, adalet-zulümle ilgili nihai muhasebe yapılıp tamamlandıktan sonra hayvanlar toprağa karışacaklardır (Bkz.78/Nebe', 40) ki, inkârcılar hayvanların o hallerine imrenecek, "Keşke biz de onlar gibi toprağa karışıp gitseydik" diyeceklerdir.

Bir kısım tefsirciler muhasebenin hayvanlar arasında olacağını yani haksızlığa uğrayan hayvanın hakkının gaddar hayvandan alınacağını öne sürmüşlerse de, güdüleriyle hareket eden hayvanın yapıp ettiklerinden dolayı sorumlu tutulacağını, mesela bir geyiği avlayıp yiyen arslanın hesaba çekileceğini düşünmek mümkün değildir. Bu durumda hayvanlara eziyet eden insanların sorguya çekileceğini, bu da eti yenmesi helal olan hayvanların usulüne göre kesilmesi veya avlanması manasında değil, onlara yapılan eziyetin hesap konusu olabileceğini düşünmek gerekir. Bazıları ise Haşir günü "hayvanların toplanması"ndan söz edilmesinin temsili olduğunu, asıl kastedilenin inkârcılarla ilgili olup onlara kuvvetli bir uyarı olduğunu söylemişlerdir. Hak hukuk yiyen, zulmedip sömüren, ahlaki hayatı yozlaştıran ve Allah'ın hükümlerine isyan eden inkârcılar böyle bir günde ne yapacaklardır?

Bakara (2/18)'de, hakikat karşısında sağır ve dilsiz duruma düşenler anlatılmıştı. Burada benzer bağlamda karanlıklar içinde kalanların ne yapacakları; şaşkın bir biçimde, sağır ve dilsizler olarak dolanıp durdukları anlatılmaktadır. Onlar inkâr etmişlerdir ve elbette Allah'ın meşieti, dilemesi dâhilinde sapmışlardır. Çünkü sapmayı bir imkan olarak yaratan O'dur. Nasıl karanlık bir tünele giren kimse, gözlerini kullanamaz vaziyete düşüyorsa, karanlığı seçen kimse de apaydınlık yoldan sapmış olur. Karanlıkları ve nuru yaratan Allah'tır.

Kişi zulüm yoluna saparsa Allah onu saptırır (14/İbrahim, 27); yoldan çıkıp fıskı tercih edenleri de saptırır (2/Bakara, 26). Hidayet ve nur yolunu seçenlere hidayet verir, hidayetlerini arttırır (47/Muhammed, 17; 5/Maide, 16); iman edenlere de sebat ihsan eder (14/İbrahim, 27). "Bizim uğrumuzda cihat edenlere, şüphesiz yollarımızı göstereriz. Gerçekten Allah, ihsan edenlerle beraberdir." (29/Ankebut, 69).

Demek oluyor ki Cebriyecilerin iddia ettiğinin aksine, Yüce Allah insanı kendi özgür iradesine ve doğru ile yanlış arasında yapacağı seçime rağmen ne saptırır, ne hidayete erdirir. İnsan bir ölçüde seçimlerinin ürünüdür. Kendisine hak ile batıl, doğru ile yanlış, iyi ile kötülük, güzel ile çirkin gösterilmiştir.

قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَاۤءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾

40. De ki: "Düşündüğünüz mü hiç; eğer size Allah'ın azabı gelirse ya da saat (kıyâmet) **gelip çatarsa, Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Eğer doğru sözlüler iseniz** (çağırın bakalım.)"

41. Hayır, yalnızca O'nu çağırırsınız, dilerse kendisini çağırdığınız şeyi açar (giderir) **ve şirk koşmakta olduklarınızı unutursunuz.**

Büyük bir azap –ki bu genellikle büyük tabii afetler veya ekolojik felaketler üzerinden gelir; sel, toprak kayması, heyelan, deprem, tsunami, meteor düşmesi, kasırga, fırtına-hortum vb.– vuku bulduğunda insan çaresiz kalır. Yıkıcı bir depremde insanın yapabileceği bir şey yoktur. Her şey yerle bir olur. İnsan böyle bir durumda Allah'a sığınır, gündelik hayatında inanmıyorsa, hatta ateist ise bile, en azından ruhunda aşkın bir güce sığınma, onun koruyuculuğunu dileme ihtiyacını hisseder. Bu iradi olmaktan çok refleksiftir. Kur'an-ı Kerim, buna denizde şiddetli bir fırtınaya yakalananların Allah'a yalvarmalarını örnek gösterir (29/Ankebut, 65; 31/Lokman, 32).

Kıyametin vuku bulması ise, hiç şüphesiz çok daha dehşet vericidir. Herhangi bir tabii afet veya ekolojik felakette kurtulma ihtimali vardır, kıyamet söz konusu olduğunda kurtuluş ihtimali sıfırdır, zira kıyamet tabii ve ekolojik değil, kozmik ve evrenseldir, başka bir deyişle "göğün başka gök, yerin başka yere çevrildiği" olağanüstü bir hadisedir. O anda insanın aklına en yüce kudret olan Allah'tan başkası gelmez. İnsan kendi vicdanında düşünecek olsa, bu hakikati teslim eder. Allah dilerse başa gelen bir felaketten veya afetten korur.

Siz de sadece O'na bağlanır, diğer sahte ilah ve güçleri bırakırsınız. Bu mümkündür. Allah'a sığınmak, kritik zamanlarda Allah'ı hatırlamak fıtridir, insanın ruhunun, yaratılışının hakikati ve özüyle ilgili varoluşsaldır.

Burada önemli olan, böylesi bir durumda Allah'ın dışında hiçbir varlığın, hele kendilerine bağlanılan beşeri güçlerin, tiranların, ulu önderlerin, onların put ve temsili heykellerinin hiçbir değerinden söz edilemeyeceği hakikatinin hatırlatılmasıdır. İnsan bittabi Allah'a sığınır, O'na yakarıp yalvarır. Çünkü nihai ve hakiki manada güvenliği sağlayabilecek sadece O'dur. İki ayet varoluşsal emniyete atıftır, bundan çıkarılacak sonuç şudur: Madem emniyeti sağlayan Allah'tır o halde normal zamanlarda da Allah'ı hatırlamak, O'nu birlemek ve sadece O'nun iradesine teslim olmak gerekir. Kritik bir zamanda sizin imdadınıza yetişemeyeceğini bildiğiniz bir şeyi o anda unutmanız mukadderdir, başınıza gelebilecek bir musibeti, yıkıcı bir felaketi ancak Allah giderebilir, bağlandığınız yalancı ilahlar, sahte güçler aklınıza bile gelmez, onları unutursunuz.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاۤءِ وَالضَّرَّاۤءِ لَعَلَّهُمْ
يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَآ اِذْ جَاۤءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ
وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٖ
فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوا بِمَآ اُوْتُوٓا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً
فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾

42. Andolsun, senden önceki ümmetlere (peygamberler) **gönderdik de onları dayanılmaz zorluk** (yoksulluk) **ve sıkıntılarla çeviriverdik. Umulur ki yalvarırlar diye.**

43. Onlara, zorlu azabımız geldiği zaman yalvarmaları gerekmez miydi? Ama onların kalpleri katılaştı ve şeytan onlara yapmakta olduklarını çekici (süslü) **gösterdi.**

44. Derken kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, onların üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Öyle ki kendilerine verilen şeylerle 'sevince kapılıp şımarınca', onları apansız yakalayıverdik. Artık onlar umutları suya düşenler oldular.

45. Böylece zulmeden topluluğun kökü kurutuldu. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'adır.

Tarih bu türden örneklerle doludur. Yoldan çıkan toplumlarla Allah adına onları tekrar yola sokmak isteyen peygamberler tarihin ana karakterini çizerler. Burada toplumların zaman zaman başlarına gelen çeşitli musibet ve belaların birer uyarı aracı olduğu bilgisi verilmektedir. Yoldan çıkanlara ya yaygın, derinlemesine işleyen yoksulluk, her şeyi altüst eden ekonomik kriz verilmiştir ya da bulaşıcı hastalıklar, tabii afetler, iç savaşlar vb. musibet ve büyük sıkıntılar. Bunun sebebi Allah'a tazarruda bulunmalarını sağlamaktır.

Ayette "tazarru" olarak geçen kelime, yalvarma anlamı yanında Allah'ın emri ve hükmü, iradesi ve takdiri önünde tevazu ile boyun eğme, duâ etme, O'na teslim olma anlamlarına da gelir. Bunun anlamı şu ki, böylelikle içine kapıldıkları kibir ve şımarıklıktan, başkalarına zulmetmekten vazgeçerler. Yoksa Yüce Allah'ın kimsenin yalvarıp yakarmasına ihtiyacı yoktur; O her şeyden müstağnidir. Ne var ki her zaman öyle olmuyor. Günah, zulüm ve haksızlıklar toplumları öylesine etkisi altına alıyor ki, insanların kalpleri katılaşıyor, adeta taş kesiliyor. Böylesi felaket ve sıkıntıları yaşıyor olmalarına rağmen Allah'ın hükümlerine dönüp de emirlerine riayet etmiyorlar. Şeytan onların yapıp ettiklerini kendilerine süslü (çekici, cazip ve haz verici) göstermekte, onlar da bir türlü bu bağımlılıktan kendilerini kurtarıp özgürleşememektedirler (16/Nahl, 63). Kalbin katılaşması (kasavet), basiretini, tefekkür ve akletme kabiliyetini ve buna bağlı olarak adalet, şefkati ve merhamet duygularını kaybetmesi anlamına gelir. Bu, kalbin yakalanabileceği ölümcül hastalıktır (39/Zümer, 22). Aşırı servet tutkusu, dünya zevkine bağımlılık, şehvetperestlik, kontrolsüz iştiha, sınırsız eğlence, anlamdan yoksun oyun, tüketilen boş zaman, sömürü, yalan vb. fiiller kalbi çürütüp ölüme sürükler.

Musibet ve sıkıntılara rağmen kalpleri katılaşmış toplumlar, Allah'ın rızasına uygun yaşamayı, ilahi hüküm ve tebliğleri unuttuklarında, artık umursamadıklarında, doğru ve ahlaki bir hayatı yaşama lüzumunu gündemlerine bile almadıklarında; Yüce Allah, onları yerle bir edeceğine, onlara bir başka fırsat verir: Onlara bolluk, güç, servet, iktidar ve sağlık verir. Aslında bu onlara verilen bir mühlettir, hergün biraz daha artan refahı, güç ve iktidarı kullandıkça, sağlıklı olarak haz ve lezzetler alırken aslında istidraca yakalandıklarını yani adım adım büyük bir azap ve yıkıma, önlenemez bir çöküşe doğru giden yola girdiklerini akıl etmiyorlar. Aksine, bu bolluk, refah ve gücü kendi hak edişleri olarak görüp daha çok kibirleniyor, şımarıp küstahlaşıyorlar. Yapıp ettiklerini basiret gözüyle görme yeteneğini kaybetmeyecek olsalardı, yanıldıklarını anlayacaklardı. Yüce Allah mühlet vermiştir, fakat azapla yakalaması da şiddetli gelir (Bkz. 7/A'raf, 183.) "Allah'ın günahlarına rağmen bir topluluğa nimet ver-

diğini görsen, bil ki bu bir istidraçtır (günahlarında adım adım ilerlemelerinin önünü açmaktadır)." (Müsned, IV, 145).

Nitekim felaketler aniden gelir; hiç beklemedikleri şekilde. Daha öncesinde emareleri yokken, "Her şey ne güzel yolunda gidiyor!" derlerken, birden bire sistem çöker, krizler yeni krizleri tetikler, felaketler domino taşları gibi biri diğerini devirir. Oysa kendilerine olan özgüvenleri zirvedeydi, sahip oldukları güç ve servet onları büyük bir sevince boğmuştu, yapıp ettikleriyle, başarılarıyla övünüp duruyorlardı ve elbette şımarmış olarak küstah, umursamaz, kibirli ve aldırışsız bir pozisyona girmişlerdi. Güç ve servetlerinin son bulmayacağına, kimsenin onları yenemeyeceğine inanıyorlardı. Fakat eninde sonunda azap gelir. Öylesine ani felaket yağmuru gibi gelir ki, bir anda umutlarını keserler, dilleri tutulmuşçasına susarlar. Yani herhangi bir çıkış yolu bulamazlar, başlarına neyin geldiğini anlamlandırıp açıklayamazlar. Kurtuluş için bütün kapılar kapanmıştır. "İblas"ta derin umutsuzluk, argüman ve kanıtların yani açıklayıcı faktörlerin tükenmesi ve büyük bir felaket karşısında kişinin travmaya uğraması anlamları vardır. Kelime "İblis"le aynı kökten türemiştir.

"**Böylece zulmeden topluluğun kökü kurutuldu**" ibaresi, tarihte zamanın akışının helezonik, iniş ve çıkışların zikzaklı olduğunu göstermektedir. Hiç de "ilerlemeciler"in iddia ettikleri gibi tarih düz (lineer) bir çizgi takip etmez. Devletler ve medeniyetler doğar, güçlenir, zayıflar ve çöker. Hiçbir güç dünyada ebedi değildir. Varlı âleminde ve dünyada sürekli hareket vardır, her şey değişme halindedir. Bu böyledir, çünkü baki olan sadece Allah'tır. Güç ve iktidar sahibi olup zayıf ülkeler ve halklar üstünde tahakküm kuran, ülkeleri işgal edip mağdur ve mahrum insanların zenginliklerini yağmalayan ve sanki Allah'a meydan okuyanlar, zamanı geldiğinde aniden çökerler, tarih sahnesinden çekilirler, temelleri yıkılır, onları devam ettiren nesiller kalmaz. Bütün haksız ve adaletsiz iktidar ve hegemonyalara karşı eninde sonunda "Allah ve elçileri galip gelir" (58/Mücadele, 21). Bu muazzam olay karşısında söylenebilecek yegâne şey kalır: "Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'adır! (1/Fatiha, 1)"

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ
غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِهٖ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾
قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ
الظّٰلِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ فَمَنْ اٰمَنَ

وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَّا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي
خَزَائِنُ اللّٰهِ وَلَا اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا اَقُولُ لَكُمْ اِنِّي مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى
اِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ اَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

46. De ki: "Düşündünüz mü hiç; eğer Allah sizin işitmenizi ve görmenizi alır ve kalplerinizi mühürlerse, onları size Allah'tan başka getirebilecek ilâh kimdir?" Bak, biz nasıl âyetleri 'çeşitli biçimlerde açıklıyoruz da' sonra onlar (yine) **sırt çevirip-engelliyorlar?**

47. De ki: "Düşündünüz mü hiç; size Allah'ın azabı apansız ya da açıktan geliverse, zulme sapan kavimden başkası mı yıkıma uğrayacak?"

48. Biz elçileri müjde vericiler ve uyarıp-korkutucular olmaktan başka (bir sebeple) **göndermiyoruz. Şu halde kim imân ederse ve** (davranışlarını) **düzeltirse, artık onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır.**

49. Âyetlerimizi yalanlayanlara, fıska sapmalarından dolayı azap dokunacaktır.

50. De ki: "Size Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum, gaybı da bilmiyorum ve ben size bir meleğim de demiyorum. Ben, bana vahyedilenden başkasına uymam." De ki: "Kör olanla, gören bir olur mu? Yine de düşünmeyecek misiniz?"

İnsanın dünyada başına gelen her tür musibet, bela veya felaket, ahirette karşılaşacağı azap, kendi tercihleriyle yapıp ettiklerinin karşılığıdır. Musibet ve azaptan korunmanın yolu, ilahi tebliğin ana çerçevesini çizdiği yüksek ahlaki hayatın normlarına, ilahi hükümlere göre yaşamak, toplumsal düzeni buna göre kurmaktır. Çöküşü kaçınılmaz kılan süreçler işlemeye başladığında geç kalınmış olur. Kur'an-ı Kerim, insanın düşünme melekelerini işler hale getirip onu yanlış yollardan korumak için, dikkatini kozmik düzen, evrenin yapısına, yaratılışa çevirir; tarihi dönemlerden, geçmiş toplumların yaşadığı trajik tecrübelerden örnekler (kıssalar) verir; sonra da insanın bizzat kendi bedeni, duyu organları ve iç dünyası üzerinde odaklanmasını sağlamaya çalışır.

46. ayet, insanı öncelikle "düşünme"ye davet eder: "Rüyet" ile ifade edilen "düşünme" kişinin varlık âlemini ve kendi karmaşık bünyesini dikkatli bir gözleme tabi tutup üzerinde düşünmesi demektir. Duyu organlarımızı bize bahşeden Allah'tır; bu sayede işitir, görür, dokunur, tat alır ve koklarız. Diyelim

ki bizi yaratan Allah, işitme ve görme duyumuzu bizden aldı, buna kim mani olabilir, O'ndan başka kim bize bu hassaları iade edebilir? Kalplerimizi mühürleyecek olsa yani artık düşünme, akletme yetimizi kaybedecek olsak –zira kalp aynı zamanda düşünme (entelektüel) faaliyetimizin, manevi hayatımızın merkezidir– bunu bize kim iade edebilir? Biyolojik olarak da düşünüp şu suali sorabiliriz: Kalbimiz dursa da ölsek, bizi kim diriltebilir? Duyu organları veya kalp fonksiyonlarını kaybetse, bunun önüne kimse geçemez. Böyle bir şey vuku bulmaz. Tarihte Hz. İsa, ölüleri diriltmiştir ama her ne yapmışsa, hangi mucizeyi göstermişse, Allah'ın kudreti ve izniyle yapmıştır. Allah'tan başka düşünceleri, proje ve programları takip edilen liderlerin ölmüş bir kalbi diriltmesi, sona ermiş hayatı tersine çevirmeye yetecek kabiliyet ve güçleri olabilecekleri tasavvur edilebilir mi? Tabii ki edilemez, mademki varlık âlemi ve insan üzerinde mutlak hâkim Allah'tır, öyleyse sadece Allah'ın gösterdiği yol, doğru ve kurtarıcı yoldur.

Şanı yüce Allah, sûrenin başından beri varlık âleminden, kozmik düzenden, tarihten örnekler verdi, şimdi de dikkati insan vücudu ve iç dünyası üzerinde çekti ki, böylece ayetleri, delil ve kanıtları peş peşe sıralamakta, bu sayede de düşünüp ibret almamızı sağlamaktadır. Tuhaf olan şu ki, onlar yine de sağlıklı olarak düşünmüyorlar, sıralanan söz konusu gerçeklere akılsızca sırtlarını çeviriyorlar. Demek ki Allah, insana doğru yolu bulma anlayışını, düşünme yeteneğini vermiştir, insanı kendi iradesi ve kudreti önünde rüzgâra kapılmış yaprak gibi kılmamıştır. İnsan doğru kaynakları referans alıp düşünse, iradesini kullansa doğru yolu bulacaktır; fakat o tutkularına, bencil çıkarlarına, zaaflarına veya aşamadığı önyargılarına kapılıp sırt çevirmektedir.

Allah'tan –yukarıda belirtildiği üzere– aniden azap gelebilir. Dünyevi karakteri itibariyle azap yani toplumsal çöküntü önceden somut belirtiler göstermeksizin birden başlayabilir. Açıktan da gelebilir. Tarihte çokça örneklerine rastlandığı üzere çöküşü haber veren birtakım somut belirtiler ortaya çıkabilir, gel gör ki insanlar bunları yeterince kaale almaz, önemsemezler. İnsanın bireysel basireti bağlandığı gibi, toplumların basireti de bağlanabilir.

Değişmez ilahi yasa olarak, azaba zalimlerden başkası müstahak olmaz. Böylesi kritik zamanlarda ve olaylarda iyiler de bundan paylarını alırlar. Mesela büyük bir iktisadi çöküntü veya ekolojik felaket vuku bulduğunda iyi insanlar da etkilenir. Hava kirlendiğinde kötüler yanında iyiler de aynı havayı teneffüs eder. Yıkıcı bir depremde iyiler de kötüler yanında hayatını kaybeder. Bu durumda iyilerin daima kötülere karşı sağlam bir duruş içinde olmaları, kötülüklerine, yıkımlarına karşı mücadele vermeleri gerekir: "Ve sizlerden

yalnızca zulmedenlere isabet etmekle kalmayan bir fitneden korkup-sakının" (8/Enfal, 25). Güçleri yetmediği zaman kötülerin yol açtığı zarar külli olarak gelir.Şu var ki, iyilerin uğradığı zarar ve ziyan, hem dünyadaki günahlarının kefareti olur hem ahiret mutluluklarının pekişmesine, kalitesinin artmasına vesile olur. Asıl zararı gören zalimlerdir ki, bunlar hem Allah'a ortak koşanlar (31/Lokman, 13), hem haksızlık yapanlar, şeyleri ve olayları yerli yerinde kullanmayan zorbalar, sömürücüler, haram yiyiciler vs. bedbahtlardır.

Peygamberler bu büyük ve sarsıcı gerçekleri (Büyük Haber) tebliğ etmek üzere görevlendirilmiş elçilerdir. İnsanlar iyi işler yaptıklarında müjdeli, kötü işler yaptıklarında korkutucu haberler verirler, uyarırlar. Yani adalet üzere düzenlerini kuranlar huzur ve istikrar bulur, zulüm üzere kuranlar toplumsal çalkantılardan, savaş ve çatışmalardan kurtulamazlar. Adalet müjdeli haberin, zulüm korkulu haberin mesnedidir. Kim peygamberlere bu görev ve misyonlarıyla kabul edip onların tebliğlerine inanırsa, gösterdikleri yola girip tutum ve davranışlarını, sosyal ve politik sistemlerini öğrettikleri çerçevede ıslah ederse, adalet ve hakkaniyet yönünde reformdan geçirirse, bu kimseler dünyada ve ahirette mahzun olmazlar, üzülmezler, korkup kaygılanmazlar.

Yoldan çıkanlara bizzarure azap gelir. Azap ayette "**mess**"le ifade edilmiştir. Manası iki şey arasında herhangi bir vasıtanın olmaksızın birbirine dokunması, temas etmesidir. Allah'tan azap gelecek olsa, kimse araya girip buna engel olamaz. Yıkım ve felaketler (azap) yoldan çıkanlara verilen cezadır; doğru yolda olanlara Allah bunları reva görmez.

Peygamberlerin görev ve misyonları tebliğdir, buna bağlı olarak müjdelemek, uyarıp korkutmaktır. Onlar Allah'ın hazinelerine sahip değildirler, Allah'ın göklerdeki ve yerdeki mülkünü kontrol etme yetkisi onlara verilmemiştir. Neredeyse hepsi kendi el emekleriyle geçinmiş, hayatları boyunca büyük maddi sıkıntılar yaşamışlardır. Peygamberler, yerine getirdikleri görevleri karşılığında ücret talep etmedikleri gibi, zekât ve sadaka da kabul etmemişlerdir. Hatta Efendimiz (s.a.v), peygamberlerin miras bırakmaz hükmünü getirmiştir. İnsanlar peygamberlerden emeksiz kazanç yolları, defineler, hazineler bekliyorlarsa, bu boş bir beklentidir. (11/Hud, 31).

Peygamberler, ileride ne olacağını bilmezler. Gayb Allah'ın katında bir bilgidir. Peygamberler de dahi -kendilerine vahiyle bildirilmedikçe- bir an veya bin yıl sonra ne olacağını bilemezler, dolayısıyla peygamberleri falcılarla, astrolog, medyum ve kâhinlerle karıştırmak yanlıştır. Hz. Aişe "Hz. Peygamber'in ileride meydana gelecek şeyleri bildiğini kim söylerse, Allah'a iftira atmış sayılır" demiştir. (Müslim, İman, 287). İnsanların içinden çıkmış olan peygamber-

ler birer beşerdir (16/İsra, 90-93). Onları meleklerle de karıştırmamak lazım. Bu da bize gösteriyor ki, Allah'ın hazinelerine hükmetmeyen, gaybı bilmeyen ve melek olmayan peygamberlerin ulûhiyet vasıfları yoktur, onlara ilahlık sıfatlar atfetmek büyük hatadır. Onlar sadece Allah'tan aldıkları vahiyleri tebliğ ederler; kendilerine "Vahyedilenden başka şey konuşmazlar" (53/Necm, 3-4). Elbette aldıkları vahiy doğrultusunda sünnetler vaz'ederler, bir siret takip ederler; içtihat edip görüş beyan ederler. Ancak bütün söyledikleri ve yapıp ettikleri vahyin dışında değildir, her ne yapıyorlarsa vahyin kontrolü altında söyleyip yapmaktadırlar. Zaten küçük ölçeklerde yanılacak olsalar (zelle) vahiy müdahale eder, bunu düzeltir.

Hakikat bu merkezde iken ve her şey apaçık ortada iken, hakikati görmemek büyük bir talihsizliktir. Bu görmeyen/kör ile gören arasındaki apaçık fark gibidir (11/Hud, 24). Buna rağmen inkâr ve zulümlerinde ısrar edenler düşünmeyecek mi?

وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُوا اِلٰى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

51. Rablerine (götürülüp) **toplanacaklarından korkanları onunla** (Kur'ân'la) **uyarıp-korkut; onlar için ondan başka ne velileri vardır ne şefaatçileri. Umulur ki korkup-sakınırlar.**

Hz. Peygamber (s.a.v)'den önceki toplumlar dünyada uğrayacakları azapla korkutulurlardı. Nitekim tarihte yoldan çıktıkları için yerle bir olan sayısız kavim gelip geçmiştir. Kur'an'ın inişinden sonra belki toplu azaplar olmaz ama dünyevi altüst oluşlar, savaşlar, toplumsal çalkantılar, yoksulluk, açlık, korku, yaygın kaygı, yabancılaşma, nesillerin kaybı, ailenin dağılması, insanlar arasındaki şefkat, sevgi ve dayanışmanın ortadan kalkması gibi büyük trajediler birer ceza olarak verilir. Ve elbette ahirette yoldan çıkan toplumları bekleyen büyük azap söz konusudur.

51. ayet, ahiretin varlığına inananların Kur'an'la uyarılıp korkutulmalarını emreder. Ahirete inanmayanı, vukuuna inanmadığı bir şeyle korkutmak faydasızdır. Müslümanların Kur'an'la korkutulması, Kur'an'a göre hayat düzenleri olmadığı takdirde yukarıda belirtildiği üzere dünyevi büyük felaket ve sıkıntılarının onlara somut veriler desteğinde anlatılması, ahirette de azaba müstahak olacaklarının hatırlatılması esasına dayanır. Her önemli soruna çözüm aranırken, son tahlilde referans kaynağı Kur'an olmalıdır. Böyle yapmayacak

olurlarsa Allah'ın korumasından mahrum kalırlar. Başlarına gelecek felaket ve toplumsal çöküşlerine kimse engel olamaz, kimsenin dostluğu onlara fayda sağlamaz. Sadece Kur'an'a dönerek ve sadece Allah'ı dost ve şefaatçi bilerek kendilerini kurtarabilirler, dinlerinin kendilerine emrettiği izzet ve şerefe sahip olabilirler. (Şefaat için bkz. 2/Bakara, 255.)

Haşra inanan kitap ehlinin de bu tarz uyarılmaları yani Kur'an merkezli bir dil ve söylemle dünyevi felaket ve çalkantılar ile ahiret azabıyla korkutulmaları mümkündür. Belki Müslümanlar kadar güçlü bir ahiret inancına sahip değildirler ama bir şekilde inanmaları da, onlara bu dil ve söylem üzerinden ulaşmak için iyi bir fırsat teşkil edebilir.

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

52. **Sabah akşam -O'nun yüzünün** (rızasını) **dileyerek- Rablerine duâ edenleri kovma. Onların hesabından senin üzerinde bir şey** (yükümlülük)**, senin hesabından da bir şey** (yükümlülük) **yoktur ki onları kovman gereksin. Yoksa zalimlerden olursun.**

İslam aristokratların, mütegallibe güçlerin, tahakkümcü sınıf ve zümrelerin veya iktidar seçkinlerinin dini değildir. Tebliğin özü insanın aczini ve haddini bilip Allah'a kullukta bulunması ama aynı zamanda başak bütün güçleri izafileştirip onlara karşı izzet ve onurla durabilmesidir. Böyle olunca toplumda varolan ve esasında ahlaki erdemler, manevi değerler temeline değil de soysop, zenginlik, kabile veya sınıf üstünlüğü gibi esaslara göre oluşturulmuş hiyerarşiler İslam bakış açısından kaale alınmamıştır. Mekke ve Medine'de Hz. Peygamber (s.a.)'in etrafında yoksullar, zayıflar, köleler toplanıyordu. Onları zengin ve asil Müslümanlardan ayırt etmezdi. Kendisiyle görüşmeye gelen Mekke'nin mütegallibe güçleri, onları mecliste istemediklerinde bu taleplerine olumlu cevap vermiyordu. Çünkü bu insanlar belki zayıf ve yoksuldu, belki asil ailelere mensup değildi ama gece gündüz Allah'a dua ediyor, O'nun hoşnutluğunu arıyorlardı. Sadece bu özellikleri dolayısıyla Hz. Peygamber'in nezdinde kıymetleri vardı, onları yanından uzaklaştırmayı aklından geçirmezdi. Öyle ki, ondan bir şeyler öğrenmek için dizlerinin dibinde oturduklarında, aradan saatler geçer, Hz. Peygamber (s.a.), onlar kalkmayı akıl etmedikçe kendisi kalkmazdı, çünkü öyle yapacak olsa belki gönülleri incinir diye düşünür ve şöyle dua ederdi: "Allah'a hamdolsun. Ümme-

timden bir toplulukla birlikte nefsime sabretmemi bana emretmeden beni öldürmedi. Hayat sizinledir, ölüm de..." (Ebu Davud, İlim, 13).

Bazılarının aklına bunların zayıflıkları ve yoksullukları dolayısıyla asalak oldukları fikri gelebilir. Tabii ki gerçek asalaklarla, dünyayı önemsemeyip ilim öğrenmek, feyiz almak isteyen samimi Müslümanları birbirinden ayırt etmek gerekir. Kimse bir başkasının yapıp ettiklerinden, günahlarından sorumlu tutulmaz. Herkesin ameli kendinedir.

Peygamberler böyle kimseleri etraflarından kovamazlar, kovmamışlardır da. Hz. Nuh'tan beri Nebevi teamül budur. O toplumun önde gelenleri, Nuh'a etrafında toplanan sıradan, aşağı sınıflardan insanları uzaklaştırmadıkça, kendisiyle diyalog kurmayacaklarını veya yanında yer almayacaklarını söyleyince, Hz. Nuh, bu teklifi hemen reddetti (10/Hud, 29; 26/Şuara, 111). Hz. Peygamber (s.a.) de aynı teamülü devam ettirmiştir. Aksini yapacak olsaydı, serveti, gücü ve iktidarı temsil eden hâkim sınıflara özenmiş olacak, dolayısıyla onların güç ve iktidarlarını, servet ve ihtişamlarını sorgulamayı bırakıp zayıf ve yoksulları unutacaktı ki, bu zalimlerden olmasını gerektiren bir davranış olurdu. Yani Hz. Peygamber, yapması gerekeni yapmamış duruma düşecekti ki, bu Nübüvvet misyonuyla bağdaşmaz.

Samimiyetle Rablerine dua edenlerin ilk ve nihai hedefleri Allah'a itaat etmek ve O'nun hoşnutluğunu kazanmaktır. Ayet bunu "**vecih-yüz**" kelimesi ile ifade etmiştir. Her şey yok olup gidecekken, sadece Allah'ın veçhi kalacaktır (55/Rahman, 27). Yani her şey fani iken, her şey yok olup gidecekten sadece Allah'ın Zatı kalacaktır. O halde bu yoksul ve zayıf insanlar, maddi ve sosyal yönden alt sınıflardan görünseler de, hakikatte ruhsal ve entelektüel olarak çok güçlüdürler, manevi bakış açısından seçkindirler; çünkü bu dünya hayatında bile Allah'ın Zatı'ndan başka hiçbir şeye değer vermezler, hiçbir zenginliğin, iktidar ve statünün peşinden koşmazlar. Elbette nefisleri vardır, onları da dünyanın çeşitli zevkleri, lezzet ve süsleri cezp eder, kendine çekmek ister ama yine onlar sadece Allah'ın Zatı'nı (vecih) hakiki ve nihai murat ve ebedi maksat telakki ettikleri için sabrederler, kendilerine hâkim olurlar; istek ve tutkularını kontrol ederler (13/Ra'd, 22). Hz. Peygamber (s.a.v)'e de tavsiye edilen, işte bu ahlaki ve manevi seçkin zümre ile birlikte -dünyanın çekici hiçbir yanına iltifat etmeden- Allah'a yönelmesi, sabretmesidir (18/Kehf, 28).

Zayıfların (köle, cariye, yoksul, ezilmiş, korumasız, dışlanmış, yetim vs.) peygamberlerin etrafında toplanması Nübüvvetin işaretlerinden biridir. Bizans imparatoru Heraklius, Ebu Süfyan'a "Peygamberlik iddiasında bulunan Muhammed'e kimler uyuyor?" diye sorduğunda, Ebu Süfyan "Daha çok zayıflar" deyin-

ce "Genellikle böyle olur, bu peygamberlik belirtisidir" demiştir. Ne var ki hâkim güçler, tebliğ edilen dinde hayır olsaydı, ona zayıflar uymazdı der (46/Ahkaf, 11), böylece kendilerini zayıf ve yoksullardan üstün görürlerdi (19/Meryem, 73).

53. ayet, insanların birbiriyle sınandıklarına dikkat çeker. Açıklamaya çalıştığımız ayetlerin genel bağlamı göz önüne alındığında, söz konusu sınavın iki şekilde yürüdüğü anlaşılmaktadır:

a) Bazı mütegallibe güçler, geçmişte peygamberlerin etrafında toplananların aşağı sınıflardan insanlar oluşuna bakıp peygamberin ve tebliğ ettiği dinin, esası itibariyle cahil, yoksul ve sıradan insanların işi olduğunu düşünüp, onların seviyesine inme tenezzülünde bulunmamışlardır (Mesela bkz. 7/A'raf, 76). Bu onların kaybettikleri sınavı olmuştur.

b) Müslüman bir ailede veya toplumda gözünü açmış olsalar bile, bazı insanlar kendilerine seçkinci bir konum biçer, yoksullarla bir arada olmaktan kaçınır, hayat tarzlarını ayırırlar. Oysa İslam dini ne sınıf farkını tanır ne üstünlüğü maddi zenginlik, statü, makam ve iktidarda görür. Yegâne ölçü takvadır; Allah'a derin bir saygı ve haşyetle bağlanıp O'nun emir ve yasaklarından sakınmaktır. Bütün insanlar Âdem'in çocuklarıdır, Âdem topraktan yaratılmıştır, hepimiz toprağa döneceğiz. Hangi sınıftan, ırktan ve coğrafyadan olursa olsunlar mü'minler kardeştir, bir tarağın dişleri gibi de eşittirler.

İster inkârcılar ister kibirli Müslümanlar, eğer bu zayıf ve yoksulları küçümseyip de "Bunlar mı ilahi lütfa mazhar oldu?" diyecek olsa sınavı kaybederler. "Yüce Allah sizin yüzlerinize ve servetinize değil, kalplerinize ve yapıp ettiklerinize bakar" (Müslim, Birr, 33, 34; İbn-i Mace, Zühd, 9; Müsned, II, 284.) Aslolan Allah'a şükreden kullar olmaktır, şanı yüce Allah kimin şükreden kul olduğunu herkesten daha iyi bilir.

وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَآ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِالشّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۖ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوٓءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

53 Böylece: "Allah içimizden bunlara mı lütufta bulundu?" demeleri için onlardan bazısını bazısıyla denedik. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil mi?

54. Bizim âyetlerimize imân edenler sana geldiklerinde, onlara de ki: "Selâm olsun size! Rabbiniz rahmeti kendi üzerine yazdı ki, içinizden kim cehalet sonucu bir kötülük işler sonra tövbe eder ve (kendini) **ıslah ederse şüphesiz, O, bağışlayandır, esirgeyendir."**

55. Suçlu-günahkârların yolu apaçık ortaya çıksın diye âyetlerimizi işte böyle birer birer açıklıyoruz.

Ayet, mü'minleri muhatap aldığına göre, Allah'ın üzerine yazdığı rahmetinden istifade edecek ve cehalet sonucu kötülük işleyip de tevbe edecek olanların Müslümanlar olduğu anlaşılıyor. Hz. Peygamber'e geldiklerinde onlara "Selam" demesi ve onları Allah'ın rahmetiyle müjdelemesi istenmektedir. Selam Nisa, 86. ayette açıklandığı üzere esenlik, güvenlik (emniyet), barış, kurtuluş ve Allah'a teslimiyeti hatırlatan bir dua ve selamlaşma sözüdür. Hz. Peygamber (s.a.v)'in yaptığı gibi, Müslümanlar da birbirleriyle karşılaştıklarında konuşma ve sohbet konuları selamın ihtiva ettiği barış, selamet, esenlik, Allah'a teslimiyet olmalıdır. Bununla bağlantılı olarak her Müslüman bilir ki, diğerleri yanında ve onlarla birlikte güvenlik içindedir; ona yani ailesine ve yakınlarına; canına, malına ve namusuna kardeşlerinden zarar gelmez. "Selamlaşmak" bunun teminatı, sözle bildirimi ve taahhüt edilmesidir. Böyle davrandıkları takdirde Yüce Allah'ın tekeffül ettiği rahmetinden istifade edeceklerdir. Öyle ki, Allah bazılarına ölümden sonraki hayatlarını kastederek "Çok esirgeyen Rabbi'nden onlara bir de sözlü 'Selam!' (vardır)" (36/Yasin, 48).

"**Allah'ın kendi üzerine rahmeti yazması**"nı iki şekilde anlamak mümkün: Biri, hükmünün mahiyeti –vacip mi, caiz mi vs.– bizce meçhul olmak üzere bunu bize haber vermesidir. Bu sayede biz Allah'ın bize rahmet edeceğini, şefkat ve merhametinden yararlandıracağını haberdar oluyoruz. Diğeri, bunu Levh-i Mahfuz'da yazmıştır; elbette tahakkuk edecektir, Rahmetini üzerine yazmışsa (6/En'am, 12) tekeffül etmiş demektir, kefil olarak da zaten O yeter. Yüce Allah asla vaadinden dönmez.

Bir hadiste Yüce Allah ile kullar arasında karşılıklı haklardan söz edilmektedir. Şöyle ki: "Allah'ın kullar üzerindeki hakkı, onların sadece Allah'a kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmamalarıdır. Kulların da Allah üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayanlara azap etmemesidir." (Buhari, Cihad, 46; Müslim, İman, 48, 49.)

"**Cehalet sonucu kötülük işlemek**" buradaki bağlamı göz önüne alındığında "bilmeden" veya "ağırlığını, vahametini tam idrak edemeden" veya "hata ve yanlışlık sonucu" işlenen kötülüktür. Çünkü Kur'an'ın hak oluşuna, hüküm-

lerinin, emir ve yasaklarının kurtarıcı olduğuna inananlar bilerek, inat ederek ve başkaldırarak kötülük işlemez, yoldan çıkmaz. Böyle yapacak olurlarsa, "bilerek, fakat nefislerinin tutkularına kapılıp da hem kendilerine hem başkalarına zarar verenlerin" durumuna düşerler ki, affedilmeyecek olan cehalet bu türden olandır (Bkz. 4/Nisa, 17-18). Bu anlamdaki cehalet sonucu işlenen kötülükten vazgeçildiği; kötülük olduğu ve zarar verdiği anlaşıldığında tevbe edildiği ve zararı telafi edildiği yani kişi kendini düzeltip ıslah ettiği takdirde Allah, onu bağışlar, esirger. (2/Bakara, 173).

Şanı yüce Allah ayetleri, hakikatleri ve onlara işaret eden delilleri birer birer açıklıyor. Bu sayede suçlu-günahkârların (mücrimin) yolu, takip ettikleri hayat tarzı açıkça ortaya çıkmış oluyor; doğru yoldan ayan beyan ayrılıyor. Çoğu zaman insan zihni, bir şeyi kendi karşıtıyla öğrenir, değerini bilir; bu açıdan diyalektik en iyi öğrenme ve anlama yöntemidir. Aydınlığın karanlık, gündüzün geceyle bilinmesi gibi, bazı beşeri durumlarda iyilik kötülükle, adalet zulümle, hak batılla karşı karşıya geldiklerinde anlaşılırlar. Bu, insanın iyiliği seçmesini kolaylaştıran öğretici faktörlerden biridir. Suçlu günahkârların yolu zarar, kötülük ve bedbahtlıktır. İçlerinde öyleleri vardır ki, ne yapsanız yapın doğruya gelmezler, doğruluğu öğrenip bilseler de ona yanaşmazlar (7/A'raf, 146). Onlar, sanki insanları doğru yoldan yani Allah'ın yolundan uzaklaştırma işini kendilerine misyon seçmişlerdir (3/Âl-i İmran, 99.)

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ
قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي
وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ
وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ
الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا
يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا
وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾

56. De ki: "Ben, sizin Allah'tan başka tapmakta olduklarınıza tapmaktan nehyedildim. "De ki: Ben sizin heva (istek ve tutku)**larınıza uymam; yoksa bu durumda ben şaşırıp sapmış ve doğru yolu bulmamışlardan olurum."**

57. **De ki: "Ben, gerçekten Rabbimden kesin bir belge üzerindeyim, siz ise onu yalanladınız. Sizin kendisine acele ettiğiniz** (azap) **yanımda değildir. Hüküm yalnızca Allah'ındır. O, doğru haberi verir ve O, ayırt edenlerin en hayırlısıdır."**

58. **De ki: "Kendisine acele etmekte olduğunuz şey benim yanımda olsaydı, benimle aranızda iş elbette bitirilmiş olurdu. Allah zulmedenleri en iyi bilendir.**

59. **Gaybın anahtarları O'nun katındadır, O'ndan başka hiç kimse gaybı bilmez. Karada ve denizde olanların tümünü O bilir, O, bilmeksizin bir yaprak dahi düşmez; yerin karanlıklarındaki bir tane, yaş ve kuru dışta olmamak üzere hepsi** (ve her şey) **apaçık bir kitaptadır.**

İslam inancının temeli tevhiddir. Yani varlık âleminde yaratıcı Allah'tır, O'ndan başka tanrı yoktur ve bu yüzden O'nun bize vahyettiği hakikatler ve hükümler hayatımızın yol haritasını teşkil eder. Kozmik düzenin yasaları olduğu gibi toplumsal hayatın doğru yasaları da yüksek ahlaki normlardır. Çünkü insanın heva vehevesine göre düzen kurulacak olsa göklerde ve yerde dirlik düzen kalmaz; insanın ilahi emir ve yasalara uyması ona şeref kazandırır. Böylece insan kerem sahibi varlık olur (23/Mü'minun, 71.) Hayatın maddi ve sosyal düzeni, ilahi vahyin tayin ettiği hüküm ve normlara rağmen kurulmuşsa, başkalarının kanun, kural ve normları esas alınmıştır ki, kim temel alınmışsa o Allah'a ortak koşulmuş demektir. İnsanların putları, heykelleri, pagan sembol ve kültleri kutsallaştırmaları, onların hakikatte kendi istek ve tutkularını tanrılaştırmaları, çıkarlarını, bencilliklerini, kişisel ve sınıfsal dayanışma duygularını putlaştırmaları anlamına gelir. Peygambere "Ben, sizin Allah'tan başka tapmakta olduklarınıza tapmaktan nehyedildim" buyrulması, peygamberin her konuda ve alanda kendini Allah'a yani emir ve yasaklarına, hüküm ve buyruklarına teslim etmesi demektir. Aksi vuku bulacak olsa heva yani istek ve tutkulara tapınılmış olur. Bu ise doğru yoldan, başka bir deyişle hakkaniyet ve adaletten, doğruluk ve güzellikten, kısaca yüksek ahlaki hayat formlarından sapıp uzaklaşmakla aynı şeydir. İnsan doğruluktan saptığı zaman, kendine zarar verir, kendi aleyhinde olmak üzere sapar (34/Sebe, 50).

Onların sosyal ve iktisadi düzenleri zulüm, sömürü, yalan ve günah üzerine kurulmuştu, putlar onların düzenlerinin sözde meşruiyetlerini sağlayan sembollerdi. Bu haksız düzeni kökten değiştirmek üzere gönderilen bir peygamber, nasıl onların sembollerinin önünde eğilir, saygılı ve hoşgörülü olduğunu söyleyebilirdi. Böyle yapamazdı, çünkü onların düzenlerinin tepeden tır-

nağa yanlış ve haksız olduğunu kendisine bildiren vahiydi, elinde sapasağlam kanıtlar, geri çevrilmesi mümkün olmayan deliller, güçlü argümanlar vardı. Kaldı ki aldığı vahiyler, eninde sonunda bu düzenin altüstü olacağını, yıkılıp yerini hakkaniyete ve adalete bırakacağını söylüyordu, bu bir azap ve çöküşle gerçekleşecekti. Ne var ki, onlar bu güçlü delilleri, apaçık kanıtları yalanlama yoluna gitmeyi tercih ediyorlar, böylelikle aslında kendilerini aldatıyorlar.

Dahası bencil çıkar ve tutkularını tanrılaştıran bu zalimler grubu, kendilerine hiçbir şeyin olmayacağını düşünüyor, onları azapla korkutan peygambere meydan okuyup, "Hadi sonumuzu getir, bakalım" diyorlardı: "Başımıza taş yağdır veya açıklı bir azap gönder" (8/Enfal, 32; 17/İsra, 92). Fakat unuttukları husus şuydu ki, Peygamberin kendinden menkul bir güç ve inisiyatifi yoktu. Onun görevi sadece uyarıp korkutmak, böyle devam ederlerse ileride uçurumdan aşağı yuvarlanacaklarını haber vermekti. Yıkılışlarıyla ilgili son hükmü verecek olan Allah'tı. Hüküm sadece O'nundur. (Bkz. 12/Yusuf, 40 ve 6/62). Ve O, bir şeyi haber vermişse mutlaka vuku bulur, hiçbir beşerin gücü onu durdurmaya yetmez. Dilerse erteler, dilerse öne alır. Varlıkta mutlak determinizm olmadığı gibi, sosyal olaylarda da mutlak determinizm söz konusu değildir. Diyelim ki ahlaksızlığın yaygınlaşması, yoksulluğun artması çeşitli toplumsal çöküntülere yol açar, bu normal olarak böyledir. Ama eğer Allah, söz konusu tutumlarından dolayı bir topluma ceza vermeyi takdir etmişse, bunun zamanını kimse bilemez, Allah bir hikmete ve sebebe dayalı olarak zamanını kendisi tayin eder. Allah insanlar arasındaki ihtilaf ve davaları en doğru ve hakkaniyet ölçülerine göre tafsil eden, belirleyendir; insanların arasında hak ve adaletle hüküm verir. Güç ve inisiyatif Hz. Peygamber (s.a.v)'in elinde olsaydı, o hemen azabın gerçekleşmesini sağlardı. Bu da, Peygamber dahi olsa, Allah'ın sabır ve takdirinin beşerden çok farklı olduğuna işaret etmektedir. Zalimlere ne zaman ve nasıl ceza verileceğini en iyisi O bilir.

59. ayet "Gaybın anahtarları"nın Allah'ın katında olduğunu belirtir. Gaybın anahtarları, insanın duyu organlarıyla, geliştirdiği bilimsel ve teknolojik aletlerle ulaşamayacağı bilgi kaynaklarına işaret etmektedir. İnsan bilgisi ne kadar gelişirse gelişsin, hem duyu organları ve idrak/algı gücü, hem araç ve gereçleri sınırlıdır. Söz konusu sınırın dışında kalan her şey "gayb"tır. İzafi olarak gündelik hayatımızda da gayb bilgisi vardır. Bize göre göremediğimiz duvarın arkası gaybtır, arkaya geçtiğimiz zaman orası bizim için gayb olmaktan çıkar, gözlem (müşahede) alanına girer. İbn-i Sina çeşitli hastalıklara yol açan mikrobun varlığını biliyordu ama kendisi için gayb idi, ne zamanki mikroskop icat edildi mikrop gayb olmaktan çıktı. Bir de mutlak gayb var ki, buna Allah'tan

başka hiç kimse muttali değildir. Peygamberler dahi, kendilerine bildirildiği kadarıyla bilgi ve kanaat sabidirler (Bkz. 3/Âl-i İmran, 179; 72/Cin, 26).

Gayb bilgisi, olmuş olan olaylarla ilgili olduğu kadar, olmakta ve oluşmakta olan olaylarla da ilgilidir: "Göklerde ve yerde olan gaybı Allah'tan başka kimse bilmez" (28/Neml, 65). "Karada ve denizde olanların tümünü O bilir, O, bilmeksizin bir yaprak dahi düşmez; yerin karanlıklarındaki bir tane, yaş ve kuru dışta olmamak üzere hepsi (ve her şey) apaçık bir kitaptadır." Kara ve denizde hayat vardır, burada sayısız canlı yaşar. İnsan bilgisinin ulaştığı veya henüz ulaşamadığı alanlarda, derin karanlık bölgelerde hayatiyet bulan bir ot, tohum veya tane, kısaca yaş ve kuru her ne varsa O'nun bilgisi dâhilindedir. Ağaçtan bir yaprak düşecek olsa, o dahi bu bilginin kapsamı içindedir. Bu ayet, aynı zamanda Aristoculuğu esas alan Meşşai filozofların, "Allah küçük şeyleri bilmez" şeklinde öne sürdükleri iddianın ne kadar boş olduğunu göstermektedir. Varlık âleminin tümünde, her ne varsa hepsi bir kitapta kayıtlıdır. Kayıt, olayın vukuundan sonra olmuyor, vukuundan önce de biliniyor ve kaydedilmiş olarak kitaptaki yerini alıyor: "Yeryüzünde olan ve nefislerinizde meydana gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (yazılı) olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre pek kolaydır" (57/Hadid, 22).

Anlam çerçeveleri farklı görünse de, Levh-i Mahfuz ve Ümmü'l-Kitap birbiriyle ilişkilidir. Eğer Levh-i Mahfuz, açık kitap (Kitab-ı Mübin) ise, bu kitaptaki bilgiler ham, oluşma halinde olan karışık, karmaşık, şu veya bu anlama farklı yorum ve tefsirlere açık, göreceli, parçalı, indirgenmiş, sınırlandırılmış bilgiler değildir. Açık, apaçıktırlar. Ancak, bu özellikleriyle söz konusu bilgiler yani bu Kitap bize veya başka varlıklara açık değildir. Belki de gaybla ilgili bilgilerin kökleri oradadır. (Bkz. 13/Ra'd, 39; 43/Zuhruf, 1-4; 50/Kaf, 4; 57/Hadid, 22; 85/Buruc, 21/22. ayetlerin açıklaması.)

Bu ayet bize, varlık âleminin ve kucağında yaşayıp bilgisine sahip olmaya çalıştığımız maddi tabiatın özerk olmadığını, Allah'ın bilgisi, iradesi ve kudretine bağlı olarak her an müdahalesine açık olduğunu, Vacibu'l Vücud ve Fa'alun Lima yurid olan Allah'ın tabiata olduğu gibi tarihe ve hayata da müdahil olduğunu açıkça göstermektedir. (Bkz. 12/Yunus, 61).

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ
لِيُقْضٰى اَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰى اِذَا جَاءَ

أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ
مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾

60. **Sizi geceleyin öldüren** (uyutan) **ve gündüzün 'güç yetirip etkilemekte** (yapıp kazanmakta) **olduklarınızı' bilen, sonra adı konulmuş ecel doluncaya kadar onda sizi dirilten** (uyandıran) **O'dur. Sonra 'en son dönüşünüz' O'nadır. Sonra yapmakta olduklarınızı size O haber verecektir.**

61. **O, kulları üzerinde kahredici** (kahhar) **olandır. Size koruyucular gönderiyor. Sonunda sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, elçilerimiz onun 'hayatına son verirler.' Onlar** (bu işte, ne eksik ne fazla) **kusur etmezler.**

62. **Sonra gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Haberiniz olsun; hüküm yalnızca O'nundur. Ve O, hesap görenlerin en süratli olanıdır.**

İnsan hayatının en dramatik gerçeğine işaret edilen bu ayette, "uyku" ile "ölüm" arasında analoji kurulmakta, uykunun bir tür ölüm, uykudan uyanmanın diriliş provası olduğuna dikkat çekilmektedir. Aşağıda görüleceği üzere ayette anahtar terim olan "teveffa" v-f-y bir şeyi tamamlamak, tam olarak yapmaktır ki, ölüm de kişinin hayatını tamamlamasıdır. Kelime Zümer sûresinde de (39/42.) aynı anlamda geçmektedir.

Ölümden sonraki dirilişin, her gün tecrübe ettiğimiz provası uykudur. Gece uykuya daldığımız zaman, bir tür ölüme yatıyoruz; bizi fizyolojik olarak buna mecburi kılan Allah'tır. Bünyemiz belli bir süre uyumadığımız takdirde hücrelerini yenileyemediği için hayatımızı idame ettirmemiz mümkün olmaz. İnsan ne kadar sağlıklı, zengin, muktedir, despot, inkârcı veya ateist olursa olsun, uyumak zorundadır. Roma'nın kudretli Sezarları da uyumak zorundaydı, Allah'a meydan okuyan Nemrutlar ve Firavunlar da! Uyku cep telefonun şarj olması, pili tükenmiş bir saate veya radyoya yeni pil takılması gibidir. Her seferinde enerjimizi yenilediğimiz uykuya olan ihtiyacımız, bizim hakikatte ne kadar aciz olduğumuzu göstermeye yeter. Vakti geldiğinde uyumadığımız takdirde bünye güç kaybeder, gözlerimiz kendiliğinden kapanır, zihni melekelerimiz, algılarımız zayıflar ve bir noktadan sonra söner. Her gece uyur, sabah uyanırız. Bu insan hayatında süren ilahi adettir.

Sabahtan akşama kadar çalışır, iktisadi faaliyete katılır, geçimimizi sağlarız. Kozmik düzene uygun olan, gecenin uykuyla dinlenmeye, gündüzün geçim için çalışmaya, ilim öğrenmeye ayrılmasıdır. Nitekim en kaliteli uykunun gece

23.00-sabah 05.00 arası olduğu bilinmektedir. Gecenin gündüzün, gündüzün gecenin yerini aldığı bir düzen fıtri değildir, kozmik düzenin tabiatına da aykırıdır. İnsana uykuyu mecburi kılan, gün içinde ne yapıp ettiğini bilen Allah'tır. Her gece ölür ve diriliriz. Bu bir süreye kadar öyledir. Süre bittiğinde, vaade dolduğunda son nefesimizi veririz.

Hergün tekrar edip yaşadığımız bu prova günün birinde sona erer, ölüme yattığımız uykudan uyanmaz, böylelikle ruhumuzun zihin ve bilinç haliyle birlikte canımız da bedenimizden ayrılmış olur: "Allah, ölecekleri zaman canlarını alır; ölmeyeni de uykusunda (bir tür ölüme sokar.) Böylece kendisi hakkında ölüm kararı verilmiş olanı(n ruhunu) tutar, öbürünü ise adı konulmuş bir ecele kadar salıverir" (39/Zümer, 42). Uyku haline "geçici ölüm" diyebiliriz.

Uyku sırasında ruhun bedenden ayrılıp ayrılmadığı konusu tartışma konusu olmuştur. Öyle de olsa, bedenden bir şeylerin ayrılıp aşkın varlığa karıştığı kesindir. Ruh, ilahi bir emir, bir Nefha olması hasebiyle bedende çeşitli türevleri olan bir cevherdir. Can, nefis, akıl, bilinç, zihinsel faaliyet, idrak/algı, hafıza, tasavvur, tahayyül vb. ruhsal ve entelektüel bütün faaliyetlerin toplamını ifade eder. Ağır uykusuzluk halinin zihni melekeleri zayıflattığını, bilincin üstünü örttüğünü deneysel olarak biliyoruz. Tam uyku halinde hafıza dâhil neredeyse bütün zihni meleke ve faaliyetler adeta askıya alınmış olur. Bir kısım bilginler uyku sırasında ruhun dağ tepe yolculuklara çıkıp farklı âlemlerde müşahedelerde bulunduğunu düşünmüşlerdir.

Uykuda can bedende kalır. Uyku halinde bedenin ruhla ilişkisi neredeyse candan ibarettir. Çünkü beyin faaliyeti dursa bile kalp atmaya devam eder, iç organlar çalışır, dış organlar asgari seviyede hareket kabiliyetlerini korur, nefes alınır verilir. (Bkz. 32/Secde, 7-9. ayetlerin açıklaması). Buna Meşşailerin kavramsallaştırmasıyla "bitkisel ruh" diyebiliriz ki, bu kemal mertebesi göz önüne alındığında ruhun en düşük seviyesi-türevidir. Eğer bu varsayım doğru ise, bu durumda uykuda yolculuğa çıkan ruh yani ruhun entelektüel-ruhsal türevi müteal/aşkın mertebelere, öte veya iç-batını âlemlere yolculuklara çıkar. Dünyanın beş duyu organımızla algıladığımız varlık biçimlerinin hakiki dünyalarına, dünyada müşahede edemediğimiz başka varlıklara uzanır ve bunları biz bambaşka bir âlemin temaşası olarak rüyalarımızda görürüz. İbn-i Abbas ve Said bin Cübeyr, uykuda ölenlerin ve dirilerin ruhlarının buluşup konuştuklarını söylemişlerdir. Rüya, özü itibariyle hayatın salt bu dünyadan ibaret olmadığını bize her gece öğretmekte, başka hayatların varlığını hatırlatmaktadır. Bu durumda uyku ölüm ise, rüya öbür dünyanın (ahiret), uykudan uyanmak ise ölümden sonraki dirilişin kanıtı, anlatımı, gösterisidir.

Uykunun ölümle ilişkili olarak "teveffi" ile ifade edilmiş olması, ölüm halinin sürenin, vadenin eksiksiz, tamı tamına dolmasıyla gerçekleştiğini ima eder. Borcunu tam ödeyene "Borcunu eksiksiz, kuruşu kuruşuna tam ödedi" denir. İnsana verilmiş hayat da eksiksiz yaşanır. Sayılı günler, nefesler biter, böylece ölüm gelir. Bu yüzden ölene "vefat etti" deriz. Ölümden sonra diriliş vardır. Herkesin dönüşü Allah'adır. Kim kendisine verilmiş hayatı yaşarken, iyilik ve kötülük adına her ne yapmışsa karşısına çıkacak, hepsini şanı yüce Allah kendisine haber verecek, önüne koyacaktır. (Ruh için bkz. 17/İsra, 85; 39/Zümer, 42. ayetin açıklaması).

"O, kulları üzerinde kahredici (kahhar) **olandır".** Ölümü ve hayatı yaratan Allah, insanın bütün hayati faaliyetlerini kontrol eder, kudret elinde tutar. O kahhar ismiyle, kendisine ve dinine isyan edenin üzerinde hükümrandır, egemendir. Kulların üstünde kahhar olması cihet (yön) itibariyle olmayıp güç, hâkimiyet ve kudret dolayısıyla üstün olması demektir. İnsan yok iken yaratılmış, varlık âlemi içine çıkarılmıştır. Ona hayat verilmiş, sonra kendisi için ölüm takdir edilmiştir, ölümden sonra diriltilecek ve yaptıklarının hesabını verecektir. Fizyolojik-biyolojik yapısı öylesine karmaşık unsurların, zıtların uyum içinde bir araya getirilmesinden müteşekkildir ki, bu iç ve bedensel düzeni, ahengi kendisinin varetmesi düşünülemez. Psikolojik olarak birtakım zihni yanılgılara, kibir ve gurura kapılıp yaratıcısına başkaldıracak olsa bile, iki gün üst üste uykusuz kalamaz, bedeni tükenir, güçten düşer, zihni faaliyetleri durur. Bütün bunlar insanın üzerinde kahhar bir varlığın yani şanı yüce Allah'ın hükümran olduğunu göstermektedir.

İnsan ne yapıp ediyorsa, onun kollayan, denetleyen, yapıp ettiklerini kaydeden koruyucu güçler (hafaza melekleri) vardır. Hayatını sürdürürken, bu varlıklar Allah tarafından kendisi için gönderilir. İnsanın dünya hayatındaki varlığıyla ilişkili olarak meleklerin iki fonksiyon gördüğünü düşünebiliriz: İlki, melekler insanın sarfettiği her sözü ve yaptığı her fiili kaydedip muhafaza altına alırlar (50/Kaf, 17; 82/İnfitar, 10). İkincisi, fizyolojik faaliyetlerinin gerçekleşmesini sağlar ve bedenini dış dünyanın ağır ve yıkıcı şartlarına karşı korurlar. Eli hareket ettiren yetimiz yani "meleke"miz aynı zamanda bir "melek"in elimizde gördüğü fonksiyon sayesindedir. Komutu beyin verir ama elimizi hareket ettiren melektir. Göz kapaklarımızı açıp kapatıp dilimizi hareket ettiren, ayaklarımızı yürüten görevli meleklerdir, göz kapaklarımız olmasaydı, görme yetimizi toza karşı koruyamazdık. "Hafaza melekleri" ve organlarımız Allah'ın emri altında ve takdirine uygun olarak işlerini/işlevlerini yerine getirirler. Elimizin iyilik için mi, kötülük için mi hareket ettirildiğini kaydeden de

yine meleklerdir. Gözlerimizin harama mı, helale mi baktığını, dilimizden hangi cümlelerin çıktığını onlar kaydederler. O kadar kontrol altındayız ki, Allah'ın Kahhar ismi meleklerin çok yönlü gördüğü fonksiyon sayesinde her an ve her hücremiz üzerinde caridir.

Bizden istenen şudur: Nasıl Allah görevlendirdiği melekleri ve bize bahşettiği melekeler sayesinde bizi hayat sahibi kılıp tabiatın yıkıcı şartlarına karşı koruyorsa, bizler de organlarımızı, nefsimizi yasaklardan, hak ve hukuk ihlalinden, suç teşkil eden fiillerden, günah ve zulümlerden koruyacağız. Melekler bizi koruyor, biz de irademiz ve takvamızla ahlaki benliğimiz korumalıyız.

"Sonunda sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, elçilerimiz onun 'hayatına son verirler.' Onlar (bu işte, ne eksik ne fazla) **kusur etmezler"**. Burada ölüm-melek(ler) ilişkisi açısından önemli bir durum söz konusudur. Dört büyük melekten biri olan Azrail aleyhisselâmın ölüm meleği olduğunu biliyoruz. Canları alan odur, hastalıklar, kazalar, musibetler, cinayetler ölüme birer vesiledir. Eceli gelen ölür. Bu her insanın değişmez gerçeğidir. Fakat elbette Azrail görevli bir melektir, kendi inisiyatifiyle, kendi takdiriyle kimsenin canını almaz; kimsenin ömrünü kısaltmaz veya uzatmaz. Zira ölümü ve hayatı yaratan Allah'tır (67/Mülk, 2); O diriltir ve öldürür (45/Casiye, 26). Can vaade dolduğunda, süre tam olarak bittiğinde alınır ki buna "ölüm anı" denir (39/Zümer, 42). Canı alan bu işle görevli ölüm meleğidir (32/Secde, 11). Bu ayette ise "hayata son veren elçiler"den söz edilmektedir. İbn-i Abbas'a göndermede bulunan müfessirler, sayısız meleğin Azrail aleyhisselâmın emrinde çalıştığını, onun bildirmesiyle gelip süresi dolan insanların canlarını aldıklarını söylemektedirler. Azrail'in emri altında çalışan melekler tam zamanında –ne bir an ileride ne bir an geride– gelir, kişinin canını alırlar, görevlerinde hiçbir kusur işlemezler, ihmalde bulunmazlar (Bkz. 66/Tahrim, 6). Bu makul bir izahtır, doğrusunu Allah bilir.

Ölümden sonra dirilişle beraber insanlar mevlaları, sahipleri olan Allah'a döndürüleceklerdir. Hakiki ve asıl mevla Allah'tır, çünkü dünya hayatında onları rızıklandıran, terbiye edip koruyan, tabiatı emirlerine musahhar kılan O idi. İnkârcılar sahte ilahlara, dost ve koruyuculara bağlanmışlardı, kendilerine yalancı mevlalar icat etmişlerdi. Bunların hiçbiri "hak" değildiler. Sûrenin 57. ayetinde değinilmişti, kıyamet günü son ve doğru hükmü verecek, haklıyı haksızdan, doğruyu yanlıştan ayırtedecek olan da O'ndan başkası değildir. Acele etmeye gerek yok, kim ne kazanmışsa karşılığını görecektir; O hesabını süratle görür (2/Bakara, 202).

Ruh ile canın farklı mahiyetler olduğunu En'am ve Zümer sûrelerinde uyku ve ölüm ilişkisini anlatan ayetlerden anlayabiliriz:

"Sizi geceleyin öldüren (uyutan) ve gündüzün 'güç yetirip etkilemekte (yapıp kazanmakta) olduklarınızı' bilen, sonra adı konulmuş ecel doluncaya kadar onda sizi dirilten (uyandıran) O'dur. Sonra 'en son dönüşünüz' O'nadır. Sonra yapmakta olduklarınızı size O haber verecektir. O, kulları üzerinde kahredici (kahhar) olandır. Size koruyucular gönderiyor. Sonunda sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, elçilerimiz onun 'hayatına son verirler.' Onlar (bu işte, ne eksik ne fazla) kusur etmezler. Sonra gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Haberiniz olsun; hüküm yalnızca O'nundur. Ve O, hesap görenlerin en süratli olanıdır." (6/En'am, 60-62). "Allah, ölecekleri zaman canlarını alır; ölmeyeni de uykusunda (bir tür ölüme sokar). Böylece, kendisi hakkında ölüm kararı verilmiş olanı(n ruhunu) tutar, öbürünü ise adı konulmuş bir ecele kadar salıverir. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir kavim için gerçekten âyetler vardır." (39/Zümer, 42).

Ayetler "iki ölüm"den söz eder: Biri uyku halindeki geçici ölüm, diğeri dünyadan kesin ayrılıma hali olan ölüm. İlkinde ruh alınır ama uyku halindeki beden canlı olma vasfını, canlılığını korumaya devam eder. Kesin ayrılma halinde ise canla beraber ruh da bedenden ayrılır. İnsan bedenindeki hayatın 'tek hücre ile başladığını" söyleyen Prof. Dr. Âdem Tatlı şöyle demektedir: "İnsanın ölümüyle ruh bedenden ayrıldığı gibi, insanın canlılık özelliği de sona ermektedir. Yani hayatı sağlayan özellikler, ruhtan önce insan bedenine gelmekte, fakat ruhla beraber insan vücudunu terk etmektedirler."

120 günden önce ceninin kürtajla alınabileceğini öne sürenler, birtür uyku halindeki insanın da öldürülebileceğini –zımnen– kabul etmiş olurlar ki, bu tamamıyla batıl bir hükümdür. (İnsanın yaratılış safhaları ve özellikleri için bkz. 23/Mü'minun, 12-14; 77/Mürselat, 20-23 ve 86/Tarık, 5-7. ayetlerin tefsiri).

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ
أَنْجَيْنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللّٰهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا
وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ
عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا
وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ
﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ
نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

63. **De ki: "Sizi karanın ve denizin karanlıklarından kim kurtarmaktadır ki, siz** (açıktan ve) **gizliden gizliye ona yalvararak duâ etmektesiniz: -Andolsun, bizi bundan kurtarırsan, gerçekten şükredenlerden oluruz."**

64. **De ki: "Ondan ve her türlü sıkıntıdan sizi Allah kurtarmaktadır. Sonra siz yine şirk koşmaktasınız."**

65. **De ki: "O, size üstünüzden ya da ayaklarınızın altından azap göndermeye veya sizi parça parça birbirinize kırdırıp kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya güç yetirendir." Bak, iyice kavrayıp anlamaları için âyetleri nasıl çeşitli biçimlerde açıklıyoruz?**

66. **Senin kavmin, O** (Kur'ân) **hak iken onu yalanladı. De ki: "Ben, üzerinize bir vekil değilim."**

67. **Her bir haber için 'kararlaştırılmış bir zaman** (müstakar) **vardır. Siz de bileceksiniz.**

Varlık âlemi üzerinde güç ve kudretiyle yegâne hâkim olan Allah, hakikatte insanın iç dünyasında nihai sığınaktır. Allah'a karşı çıkanlar kendi fıtratlarıyla çatışırlar, söz konusu çatışma hayat boyu devam eder. Kaygı ve çatışma insanın Allah'la olan ilişkisinin bozulması sonucu baş gösterir. İman hem çatışmayı ortadan kaldırır, hem ontolojik emniyeti sağladığı için kaygılara mahal bırakmaz. Öyle kritik olaylar yaşarız ki, söz konusu çatışmanın kültürel olduğunu, nefsin istek ve tutkularını yenemediğimiz için sürdüğünü; kibir, önyargı, taassup ve çıkar arzusunun bizi hakikatten ayırdığını bizzat tecrübe ederek anlarız.

Ayette sözü edilen "karanın ve denizin karanlıkları" yeryüzünde insan toplumlarının karşılaştığı büyük felaketlere, acılara işaret etmektedir. Araplar böylesi felaket zamanlarına "yıldızları görünecek karanlık gün" derler. Depremler, sel felaketleri, tsunamiler, yangınlar, kasırgalar, toprak kaymaları, şiddetli soğuklar veya yakıcı sıcaklar, sâri-bulaşıcı hastalıklar, susuzluk, kıtlık, açlık tehlikesi, çölleşme gibi tabii afetler yanında büyük savaşlar, iç çatışmalar, yoksulluklar, kitlesel göçler, etnik arındırmalar, tehcirler, katliamlar vs. insanın çaresiz kaldığı felaketlerdir. Bunlar insana Allah'ı hatırlatır. Kendi gücü ve imkânlarıyla bir sıkıntıyı veya tehlikeyi atlatamadığında neredeyse refleksif olarak insan yüce bir güce, ulvi bir kudrete sığınma ihtiyacını hisseder. İlk aklına gelen ve elbette Allah'tan başkası değildir, O'nu açık veya gizli yardıma çağırır, koruyuculuğuna sığınmak ister. Ve sanki ilk ahdini hatırlarcasına yardım talep eder. Yalvarır ve "Bizi bu felaketlerden kurtarırsan, sana şükredeceğiz" taahhüdünde bulunur. İnsanların çoğunun bir türlü başaramayacağı üç meziyet iman etmek, akletmek ve şükretmektir. Bunca nimete nankörlük eden

insan, rahat ve bolluk zamanlarında Allah'ı hatırlamak istemez, çünkü hatırlayacak olsa ahlaki sorumluluklarını, başkalarına karşı yükümlülüklerini de yerine getirmesi gerekecek. Yapıp ettiklerinin bir cezası olarak büyük felaket ve zorluklarla karşılaştığında kendi gücüyle defedemediği zorlukları üzerinden kaldırması için daha büyük bir gücü ve kudreti yardıma çağırır, bu gücün tabiat olayına veya beşeri bir zorluğa müdahale etmesi için davet eder (6/41). İlginç olan şu ki, normal zamanlarda bağlandığı güçler, liderler, kültler, önünde eğildiği heykeller veya putlar aklına bile gelmez, zihin dünyasında varlıkları yokmuş gibi bir anda etkisizleşirler (12/Yunus, 22; 16/İsra, 67).

Tabii ki varlık âleminde hiçbir olay anlamdan ve amaçtan yoksun değildir, her şey bir hikmet ve sebebe mebnidir. Her bir olay hem öğreticidir hem uyarıcıdır. Belki yaşanan felaketlerden ders çıkarılması istenmiştir. Fakat tuhaf olan şu ki, insan Allah'a yalvarıp da düzlüğe çıktığında, güvenlik ve refaha kavuştuklarında garip bir biçimde yine Allah'ı unutur. Eski alışkanlıklarına döner. (16/Nahl, 54).

"**Üstten ve ayakların altından**" azabın gelmesi afetlerin çeşitliliğine işarettir. Kasırgalar, tufana yol açacak aşırı yağış yukarıdan (Nuh tufanı gibi), depremler alttan gelir (Medyen halkının başına gelenler). Diğer afetleri de bu çerçevede düşünebiliriz. Bugün ekolojik dengenin bozulması sonucunda yaşanmakta olan çevre felaketleri de bu kapsamdadır. 65. ayet tabii afet ve felaketlere, insanlar arasında ortaya çıkan savaşları, çatışma ve soykırımları da eklemektedir. Genellikle bu tür yıkımlara iktisadi sömürü ve adaletsizlikler; sınıf, kabile, aile, mezhep, grup asabiyeti; ırkçılık; siyasi istibdatlar ve inançların körüklediği dini fanatizmler, bir türlü kırılamayan önyargılar yol açmaktadır. Çıkar çatışmaları, ırkçılıklar, siyasi baskılar çeşitli ideolojilerin ekseninde toplumları böler, kutuplaştırıp çatıştırır. Bu, o toplumun çöküşünü hızlandırır. Başkalarına zulmeden, kaynaklarını yağmalayan, topraklarını işgal eden büyük güçler de, yaptıklarının cezası olarak zaman içinde kendi birliklerini, iç bütünlüklerini kaybeder, parçalanıp zayıf duruma düşerler.

İbn-i Abbas, "**yukarıdan gelen azabı**" zorba yöneticiler, sınıf tahakkümü; "**alttan gelen azabı**" köle isyanları, sınıf ayaklanmaları olarak yorumlamaktadır. "Köle isyanları"nı adaletsiz ve zorba yönetimlere karşı sıradan insanların, zayıf ve mağdur halk kitlelerinin ayaklanması ve bunun yol açtığı toplumsal yıkım şeklinde anlayabiliriz. **Zeccac**, "Sizi parça parça birbirinize kırdır"mayı, toplum hayatı yaşıyorken, insanların işlerinin birbirine karışması, içinden çıkılamaz kargaşa ve karmaşanın baş göstermesi, dirlik ve düzenin kaybolması, toplumun ortak idealini, kıblesini, pusulasını şaşırması, toplumsal grupların

birbirlerine karşı derin bir şüphe ve güvensizlik içinde yaşamaya başlaması olarak tefsir etmektedir. Ortak anlayış, ideal ve hedefler ortadan kalkınca, gruplar (sınıflar, etnik topluluklar, mezhep mensupları) birbirlerini yok etmeye, arzularını ve hâkimiyetlerini tesis etmek amacıyla karşılıklı şiddet kullanmaya, böylece hukuk dışı yollara başvurarak güç ve kuvvetlerini hasımlarına tattırmaya başlarlar. İç çatışmalar, savaşlar ve fitne baş gösterdiği her durumda toplum birliğini kaybeder.

Hiç kuşkusuz Müslüman toplum da aynı akıbete uğrayabilir. Eğer adaletin yerini zulüm, erdemlerin yerini ahlaksızlık, hukukun yerini zorbalık, rızanın yerini keyfilik alırsa toplum bölünür. Oysa İslam tevhid dinidir, çokluk içinde birliği öngörür. Görüş ayrılıklarını geniş bir anlayış çerçevesinde ele almalı, farklı düşünce ve yorumlara saygı göstermelidir. Yorum, tefsir ve içtihat farklılıklarını taassuba dönüştürüp bunları çatışma sebebi haline getirmemelidir.

"Veya sizi parça parça birbirinize kırdırıp kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya güç yetirendir." Bir toplumun başına gelebilecek en büyük musibet, tabii afetlerden daha yıkıcı ve acı olanı birbirine düşmesi, iç çatışma ve savaş yaşamasıdır. Bu, inkârcı bir toplum için söz konusu olduğu gibi Müslüman toplumlar için de söz konusudur. Hatta denebilir ki, Müslümanların toplu halde tabii bir afet veya afetlerle yok olmaları artık düşünülemez, bu geçmişte yoldan çıkan belli kavimlere uygulanan bir azap çeşidiydi. Şimdi yerel/yöresel musibet ve afetler yaşansa da, asıl Müslümanların yıkımını getirecek olan şey, aralarındaki ihtilafları Allah'ın Kitabına ve Elçisi'nin Sünneti'ne başvurmadan kendi arzularına ve güç ilişkilerine göre sonlandırmaya kalkışmaları, bu arada derin çatışmalara sürüklenmeleridir.

65. ayet bir topluluğun diğerine karşı hukuku çiğneyerek zorbalıkla davranmasının, şiddet ve terör uygulamasını Allah'ın muradı olarak görmüyor, aksine Müslümanları bu gibi trajik durumlardan kaçınma konusunda uyarıyor. Tabii ki varlıkta her şeyi yaratan Allah'tır, şiddet ve enerjinin yani gücün de yaratıcısı O'dur ama O'nun muradı ve emri gücün adaleti tesis etmek ve topluma yarar sağlamak üzere kullanılmasıdır. Tabii veya toplumsal felaket ve sıkıntılar yasalar –Sünen-i ilahi– dâhilinde cereyan ettiğinden, Allah'ın ilmi, iradesi ve kudretiyle olur. Çünkü bu yasaları yaratan O'dur. Yoksa şanı yüce Allah, durup dururken toplumları bölmez, başlarına müstahak olmadıkları felaketler getirmez. Hukuk dâhilinde hareket etmeyip işlerini haksız güç kullanımı ve zorbalıkla çözmeye çalışanların eninde sonunda uğrayacakları akıbet parçalanmaları, çatışarak birbirlerini tüketmeleridir. Ayet, bunun ilahi bir yasa (Sünen-i

ilahi) olduğunu belirtiyor. O halde Yüce Allah'ın doğru yolda ilerlemeyenleri parça parça edip kimine kiminin şiddetini tattırması doğru yoldan sapmalarının tabii sonucudur, bu durumda olanlar bu yasanın dışına çıkamazlar.

Bu konuda Efendimiz (s.a.v)'den rivayet edilen bu hadis açıklayıcıdır: "Rabbimden üç şey istedim. Bana ikisini Verdi, birini vermedi.Rabbimden ümmetimi kıtlıkla helak etmemesini istedim, onu bana verdi.Rabbimden ümmetimi suda boğmakla helak etmemesini -başka bir rivayete göre, onların başına, köklerini kazıyacak bir düşman musallat etmemesini istedim, bu dileğimi de Kabul etti. Onlara birbirlerinin eliyle felaket vermemesini diledim. Bu dileğimi kabul etmedi." (Müslim, Fiten, 20; Ebu Davud, Fiten, 1; Tirmizi, Fiten, 14).

Ayetin genel çerçevesi içinde düşünüldüğünde Müslümanların tabii afetler, kıtlık, açlık, yoksulluk vb. zorlukları yenebileceklerini ama kendi aralarında anlayış ve işbirliği sağlamayacak olurlarsa parçalanıp büyük felaketlere maruz kalacaklarını haber vermektedir. Ahmed bin Hanbel'in Müsned'deki kayda göre "İşte bu yüzden ümmet arasındaki kargaşa kıyamete kadar sürecektir" (V, 445). Çoğu zaman ümmetin temel zaafını dış faktöre bağlama eğilimi içindeyiz. Dış düşmanın içimizdeki faaliyetleri önemli olmakla beraber, asıl olan iç zaafımız ve bunun karşısındaki yanlış tutumumuzdur. Bir rivayete göre Yüce Allah, Hz. Peygamber'in, ümmetin dış düşmanlarla helak edilmemesine dair duasını da kabul etmiştir. (Müslim, Fiten, 19; Tirmizi, Fiten, 14). Bu da bize gösteriyor ki, ortada bir zaaf söz konusuysa bunun öncelikle sebeplerini iç bünyede aramalıyız.

Yüce Allah, ister geçmişte ister bugün yaşananlardan gerekli dersleri çıkarmamız için ayetleri çeşitli şekillerde açıklamaktadır ki, yaşadıklarımızın mahiyetini iyi anlayalım, ibretler alıp aynı hatalara düşmeyelim.

Ayetlerin indiği ilk muhatap neslin önemli bir bölümü yani Mekke müşrikleri bu hakikatleri veya Kur'an'ın açıkladığı gerçekleri ya da haber verdiği azabı yalanladılar. Geçmişte de böyle olmuştu. Peygamberler yalanlanmıştı. Bu hak ve adalet, ahlak ve itaat üzere yaşamak istemeyenlerin genel tutumudur. Fakat Peygamber onların vekili, kefili değildir (10/Yunus, 108); o sadece tebliğ etmek, uyarıp korkutmakla yükümlüdür (11/Hud, 86). Yüce Allah, her biri bir toplumsal yasaya tekabül eden bir haber vermişse, söz konusu yasa zamanı gelince mutlaka gerçekleşir. İnanıp inanmama konusu onların bileceği iştir, çünkü zamanı geldiğinde toplumsal çöküntü, savaşlar, felaket ve acılar baş gösterdiğinde inkâr edenler yaşayarak bilecek, çaresiz öğreneceklerdir. Bu, dünyada tahakkuk edecek bir yıkım olabileceği gibi, ahirette karşılaşacakları azaba da gönderme olabilir. En doğrusunu Allah bilir.

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ ۖ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ ۖ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68. Âyetlerimiz konusunda 'alaylı tartışmalara dalanlar:' –Onlar bir başka söze geçinceye kadar– onlardan yüz çevir. Şeytan sana unutturacak olursa, bu durumda hatırlamadan sonra, artık zulmeden toplulukla beraber oturma.

69. Korkup-sakınanlar üzerinde onların hesabından herhangi bir şey (sorumluluk) **yoktur. Ancak** (bu,) **bir hatırlatmadır. Umulur ki sakınırlar.**

70. Dinlerini bir oyun ve eğlence (konusu) **edinenleri ve dünya hayatı kendilerini mağrur kılanları bırak. Onunla** (Kur'an'la) **hatırlat ki, bir nefis, kendi kazandıklarıyla helâke düşmesin;** (böylesinin) **Allah'tan başka ne bir velisi, ne bir şefaatçisi vardır; her türlü fidyeyi verse de kabul olunmaz. İşte onlar, kazandıkları nedeniyle helâke uğrayanlardır; küfre saptıklarından dolayı onlar için çılgınca kaynar sular ve acıklı bir azap vardır.**

İlahi vahyin verdiği haber ve bilgileri alay konusu yapanlarla ilgili konu Nisa, 140 ve Maide, 57-58. ayetlerde anlatılmıştı. Bu ve 108. ayette benzer hatırlatmada bulunulmaktadır. İslami değerleri alay ve eğlence konusu yapmak, bu alay ve eğlenceye dalmak Müslümanların hoşgörüyle karşılayabilecekleri tutumlar değildir. Hz. Peygamberin ve Müslümanların sakındırıldığı şey, farklı din ve inanç grupları arasında verimli fikri ortamların gelişmesine yol açan tartışmalar, müzakere ve sohbetler değil, dini değerlerin ciddiyetsizce alaya alınmasıdır. Böyle durumlarda orada olanlar ya konuyu değiştirinceye veya yaptıklarından dolayı samimi pişmanlık duyup özür dileyinceye kadar bu tür toplantılara gidemez. Bu bir emirdir, insan unutacak olursa, hüküm hatırlan-

dığı an, meclisi terk etmelidir. Hükmün unutulmasını sağlayan faktör olarak "Şeytan figürü"nün zikredilmiş olması, bazen dinle alayın sürdüğü bir toplantının Müslümanların da hoşuna gidebilecek bir oyun ve eğlenceye dönüşmesi tehlikesine bir ima teşkil etmektedir. Çünkü ancak Şeytan, inanmış bir insana diniyle alay edildiği bir toplantıdan haz alma duygusunu aşılar.

Bu çerçevede müfessirler, hitap Hz. Peygamber (s.a.v)'e geldiğine göre, "Hz. Peygamber unutur mu" diye sormuşlardır. Hiç kuşkusuz beşer olması hasebiyle o da unutabilir. Onun unutkanlığı, Şeytan'ın ona meşru olmayan bir şeyi hoş göstermesi şeklinde olmaz, insan-beşer olması hasebiyle ona arız olan bir hale işaret eder. Çünkü unutkanlık Âdemoğlu'nun belirgin özelliklerinden biridir (20/Taha, 115). "Âdem unuttu, zürriyeti de unutur oldu" (Tirmizi, Tesir, 7. sûre). Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) namazda ya eksik ya fazla rekât kılıp da durum kendisine hatırlatıldığında şöyle buyurmuştur: "Ben de sizin gibi beşerim. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Bu yüzden unutacak olursam, bana hatırlatın" (Buhari, Salat, 31; Müslim, Mesacid, 89). Belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber'in unuttuğu hususlar tebliğin esasları ve hükümlerle ilgili değildir. Bunları hem unutmaz hem unutacak veya zelle kabilinden yanılacak olursa vahiy müdahale edip hatırlatır veya düzeltir.

Müslümanların, dinleriyle ilgili alay ve istihzanın yapıldığı bir toplantıyı boykot etmelerinin bir hikmeti, bunu yapanların kendilerine gelmelerini sağlamak, onları ciddiyete ve sorumlu davranmaya davet etmektir. Bu muttakice bir tutumdur. Onlar bu tutumlarından yani günahlarından ve hayâsızlıklarından vazgeçmeyecek olurlarsa, mü'minlerin üzerine herhangi bir sorumluluk yoktur. Nihayetinde din, Kur'an ve tebliğ bir hatırlatmadır. Tebliğe muhatap olanlar umulur ki, söz konusu tutum ve davranışlarından sakınırlar. Sakınmayacak olurlarsa, onlarla gereksiz polemiklere, cedel türünden spekülasyonlara girmenin anlamı yoktur.

"Dinlerini bir oyun ve eğlence (konusu) **edinenleri ve dünya hayatı kendilerini mağrur kılanları bırak."** Kur'an-ı Kerim'de "oyun ve eğlence" dört yerde zikredilmektedir: En'am, 32 ve 70; 57/Hadid, 20 ve 47/Muhammed, 36. Dünya hayatının bir oyun ve eğlence olması, üç özelliği dolayısıyladır:

a) Oyun ve eğlence oyalayıcıdır;

b) Kalıcı olmayan zevk ve haz vericidir, geçicidir;

c) Aldatıcıdır.

Her üç beşeri durumu "gurur"la ifade etmek mümkün, Din ise ciddiye alınması gereken bilgiler, haberler, emir ve nehiyler mecmuasıdır (45/Casiye, 35). Varlık âlemi, hayatın anlamı, fiillerimizin gayesi, yaratılış, ahlaki kemal ve nihai

akıbetimizle ilgili bize bir yol ve anlam haritası vermektedir. Bu haritayı ciddiye alan hem dünyada hem ahirette mutluluğa ulaşır. Bazıları ise hayatları boyunca bu gerçeğin farkında olmaksızın yaşar. Böylelerinin varlık sebebi, meşgale ve mesaileri güç ve servet biriktirmek, eğlenmek, salt bedensel hazlar elde etmekten ibarettir. Bu çerçevede dinin oyun ve eğlence konusu olması, ruhen dinin emir ve yasaklarına teslim olmayanların, nefislerinin hoşuna giden şeyleri din olarak bellemeleri veya dinlerini nefislerinin hoşuna gidecek şekilde yorumlamalarıdır. Kısaca bu insanlar dini kendi heva ve heveslerine göre uydurmaktadırlar.

Ayet, Hz. Peygamber (s.a.v) zamanındaki müşriklere hitap ettiği halde bize ve kıyamete kadar gelecek insan nesillerine de hitap etmektedir. Müslüman olduğu halde dinini ciddiye almayanlar olur, emir ve nehiyleri alaya alır, istihza konusu yapar; bir kısmını beğenir bir kısmına itiraz eder; olmadık gülünç yorumlar getirir vs. Bunlar da ilk muhataplar gibi ağır sorumluluk altına girerler. Kur'an-ı Kerim, insanı muhatap alır. İlk muhataplar müşriklerdir. Kur'an, onları aslında benimsemeleri gereken din konusunda uyarır ve "dinleri, onların dini, sizin dininiz" vb. tabirleri kullanır. Çünkü insan için Allah'ın razı olup seçtiği din İslamiyet'tir. Onlar İslam'la alay ettiklerinde aslında kendi fıtratlarıyla, kurtuluşlarını sağlayacak olan din(leriy)le alay etmiş olmakta idiler. Müslüman bir ailede doğup en azından "nominal veya kültürel Müslüman" olanlar için de aynı hükümler söz konusudur.

İster pagan ister Müslüman olsun, bu tür insanları Kur'an'la uyarmak, Kur'an'ın ana temalarıyla onlara hatırlatmalarda bulunmak lazım. Söz dinlemeyecek olurlarsa, bu onların bileceği iştir. Sonuç itibariyle, bu geçici dünya hayatından bir süre faydalanacaklardır (15/Hicir, 3). Ama sonunda büyük bir düşkırıklığına, hüsrana uğrayacaklardır. Bu bedbahtlar kazandıkları günahlar dolayısıyla nefisleri rehin altındadır, sonları helak ve yıkımdan başkası olmayacaktır. Bunların Allah'tan başka şefaatçileri, yardımcıları yoktur. Dünya dolusu fidye verecek olsalar kabul olunmaz (Bkz. 2/Bakara, 48-49; 3/Âl-i İmran, 68). Başlarına her ne gelmişse (dünyada) ve ne gelecekse (ahirette), kendi tercihleri ve yaptıkları dolayısıyladır. Onları kaynar sular ve acıklı azap beklemektedir.

قُلْ اَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلٰٓى اَعْقَابِنَا بَعْدَ
اِذْ هَدٰينَا اللّٰهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْاَرْضِ حَيْرَانَ ۖ لَهٗٓ اَصْحَابٌ
يَدْعُونَهٗٓ اِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۗ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى ۖ وَاُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَاَنْ اَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾

71. **De ki: "Bize yararı ve zararı olmayan Allah'tan başka şeylere mi tapalım? Allah bizi hidayete erdirdikten sonra, şeytanların ayartarak yerde şaşkınca bıraktıkları, arkadaşlarının da: "Doğru yola, bize gel" diye kendisini çağırdığı kimse gibi topuklarımız üzerinde gerisin geri mi döndürelim?" De ki: "Hiç şüphesiz Allah'ın yolu, asıl yoldur. Ve biz âlemlerin Rabbine** (kendimizi) **teslim etmekle emrolunduk."**

72. **Bir de: "Namazı kılan ve O'ndan korkup-sakının** (diye de emrolunduk.) **Huzuruna** (götürülüp) **toplanacağınız O'dur.**

İnsanlar Allah'tan başka iki tür varlığa tapar: İlki, kaba ve cahilce putları aracı kılmak, onlara yüklenen sembollerin sınırlarını da aşıp put veya heykellere herhangi türden bir güç atfetmek. Diğeri, belli ideoloji sahiplerine, zorbalara, çıkarcılara veya mütegallibe güçlere bağlanmaktır. Bunlara taparcasına bağlanmalarını sebebi ya onlardan bir çıkar ummaları veya zararlarından sakınma istekleridir. İlk durumda zarar ve faydadan söz etmek güçtür; zira üzerine konan sineği kovmaktan aciz putlar ve heykeller –isterse temsil ettikleri şahsiyetler hayatta iken birer Firavun veya Nemrut olsunlar– ölümlerinden sonra herhangi bir güç ve tasarrufa sahip değildirler. O halde onlardan bir şeyler ummak naif bir ruh ve zihin haline işaret eder. Somut durumda güç sahiplerine, lider veya çıkar zümrelerine bağlanmak ise, insana göreceli ve nisbi bir yarar sağlar ya da onların haksızlıklarına karşı gelindiğinde yine bu vasıflarda zarar getirir. Çünkü güç ve zenginlik, iktidar ve makamların tümü dünyevi tabiatları dolayısıyla izafidir. Hakiki, nihai ve baki iktidar, bilgi ve mülk sadece Allah'ındır. O halde göreceli ve nisbi zarar ve fayda umudunu aşıp asıl güç ve kudret sahibi Allah'a yaslanmak gerekir ki, bu akıllı insanların tercihidir.

Söz konusu yanılgının insanı hangi dramatik durumlara düşüreceği konusu bir temsille anlatılmaktadır. Şöyle düşünelim: Biri çölde yolunu şaşırmış bulunuyor, onu seven yakınları veya arkadaşları doğru yola çağırmaya çalışırlarken, o anlamsız bir inat ve cahilce yanlışta ısrar ediyor ki, varacağı yer "topukları üzere gerisin geri dönmek, karanlık çukurlara yuvarlanmak olacak"tır. "Akıbet ve ukba" arkası gelecek olan şey, son demektir. Doğru yol tutturanın varacağı yer (akıbet) güzel olacaktır (7/A'raf, 128). Yanlış yola girenin yolculuğu ise felaketle sonuçlanacaktır. "Topuğu üzerine geri dönme"nin, "insanın ilk cahilce haline dönmesi" anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. İnsanın ilk hali bilgisizliktir çünkü bizler annelerimizin karnında iken hiçbir şey bilmez idik, varlık âleminde bize tahsis edilen nimetlere şükredelim diye bize kulaklar, gözler ve gönüller verildi (16/Nahl, 78). Topukları üzerine gerisin giden, ilk cehalet durumuna geri döner. Kelime, suyun yukarıdan aşağı bir çukura ak-

ması manasında "hayrureten ve hayranan" ile aynı kökten gelen kelime, yanlış tercih sonucu bir düşüşü de ifade eder.

Hidayet çağrılarına kulak vermeyen, pusulasını kaybedip yolunu şaşıranlar, yatay hareketlerinde şaşkınca dolaşırlar, dikey hareketlerinde sürekli düşüş kaydederler. İşte böylelerine şeytanlar musallat olur. Onları dünyevi zevkler, maddi cazibeler, makam, şehvet, servet ve kışkırtılmış arzularla ayartırlar; zaaflarına hitap ederler, onlar da şeytanlara kandıkça yollarını büsbütün şaşırır, asıl iyiliklerini ve kurtuluşlarını isteyip de onları doğru yola davet edenlere kulaklarını tıkarlar. İşte bunların başına gelen felaket ilk cahilce hallerine gerisin geri dönmeleri gibidir. Hem yeryüzünde şaşkınca dolaşırlar yani hakikatte kurtuluş yolunu hiç bulamazlar, hem de hiçbir zaman huzur ve sükûn bulamazlar. Açıktır ki, doğru yolu şaşırmış kimsenin huzur bulması, kendini güvende hissetmesi düşünülemez.

Tutturdukları yol yanlıştır; çünkü asıl kurtuluş Allah'ın gösterdiği yoldadır veya asıl Allah'ın yol göstermesi doğruya ve kurtuluşa işaret eden yol göstermedir. Buna canıgönülden inananlar kendilerini varlık âleminin Rabbi'ne, yaratıcısı ve malikine teslim ederler. Sadece Allah'a teslim olmakla emrolunanlar, aynı zamanda namazı sürekli yani hayatları boyunca, erkânına göre ve huşu ile kılmakla; Allah'ın her emrettiğini yerine getirip yasaklarından sakınmakla da emrolunmuşlardır. Onlar gönülden teslimiyetin, huşu ile namaz kılmanın ve takva sahibi olmanın tam bilincinde kimselerdir. Çünkü eninde sonunda şanı yüce Allah'ın huzuruna götürülüp toplanacaklarını bilirler (2/Bakara, 203), bu bilgiden hiçbir kuşku duymazlar.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

73. O, gökleri ve yeri hak olarak yaratandır. O'nun "ol" dediği gün (her şey) **oluverir, O'nun sözü haktır. Sur'a üfürüldüğü gün, mülk O'nundur. O, gaybı ve müşahede edilebileni bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibi olandır, haberdar olandır.**

Huzuruna götürülecekleri Allah, gökleri ve yeri yaratandır. Yarattığı varlık âleminin kendi takdirince bir süresi vardır. Göklerin başka gök, yerin başka yer olacağı gün –ki tek emirle "Kün (Ol)!" diyeceği gündür– emri hemen yerine getirilecektir. Gökleri ve yeri hak olarak yani Hak ile ve Hak kelimesiyle yarattı

(14/İbrahim, 19). Bu yüzden hamd sadece O'nundur (1/Fatiha, 1; 6/En'am, 1). Varlık dünyasında her ne yaratılmışsa anlamlı, sebepli ve amaçlıdır. Hiçbir şey anlamdan ve amaçtan yoksun değildir (3/Âl-i İmran, 191; 44/Duhan, 36-38). Gerçek bu iken, insanların büyük bir bölümü hem varlığı anlamdan yoksun bir nesneler yığını olarak algıladılar, hem de başkasının mülkü üzerinde dilediklerini gibi tasarrufta bulunacaklarını düşündüler.

Bu ilahi düzenin altüst olması demektir. Öyle olmasaydı yeryüzünde düzensizlik, kargaşa, haksızlık ve acılar olmazdı. Dünyada nice zorba yöneticiler, insanların ellerinden iktidarı gaspetmişlerdi, halkı istibdatlarıyla eziyorlardı. Nice muhteris zümreler, maddi servetlere el koymuş, kitleleri aç ve yoksul bırakıyorlardı. Fakat İsrafil aleyhisselâmın Sur'a üfüreceği gün (27/Neml, 87; Zümer, 68; Müddessir, 8), bütün beşeri iktidarlar son bulacaktır. Zorbalar ve hırsızlar, katiller ve zalimler, işgalciler ve çıkarcılar hiçbir şey olmadıklarını anlayacaklardır; mülkün de sadece O'nun olduğu ayan beyan ortaya çıkacak, bunu herkes yakinen anlayacaktır. Bunun tahakkuk edeceği gün, kimseye söyleyecek söz kalmayacaktır, kimse bir başkasına buyurmayacak, haksızlıkta bulunmayacak, saptırmayacak veya suistimalde bulunmayacaktır: "Hiçbir nefsin bir başka nefse herhangi bir şeye güç yetiremeyeceği gündür; o gün emir yalnızca Allah'ındır." (82/İnfitar, 19).

Şanı yüce Allah, varlık âleminde ve dünyada her ne olmuşsa, insanlar arasında her ne vuku bulmuşsa hepsini bilir; bizce görünen ve görünmeyen O'nun bilgisi dâhilindedir. Elbette kimin kime haksızlık yaptığını, kimin itaat edip iyilikler ve güzellikler biriktirdiğini bilir. Mü'minler hiç tereddüt etmeden O'nun hüküm ve hikmet sahibi olduğuna, her şeyden haberdar olduğuna katiyetle inanırlar.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً اِنِّي اَرٰيكَ وَقَوْمَكَ فِي
ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذٰلِكَ نُرِي اِبْرٰهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا قَالَ هٰذَا رَبِّي
فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبِّي
فَلَمَّا اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَاَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾
فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّي هٰذَا اَكْبَرُ فَلَمَّا اَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ
اِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ اِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ حَنِيفًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

74. **Hani İbrahim, babası Azer'e** (şöyle) **demişti: "Sen putları ilâhlar mı ediniyorsun? Doğrusu, ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum."**

75. **Böylece İbrahim'e, -kesin bilgiyle inananlardan olması için- göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.**

76. **Gece, üstünü örtüp bürüyünce bir yıldız görmüş ve demişti ki: "Bu benim Rabbimdir." Fakat** (yıldız) **kaybolunca: "Ben kaybolup-gidenleri sevmem" demişti.**

77. **Ardından ay'ı,** (etrafa aydınlık saçarak) **doğar görünce: "Bu benim Rabbim" demiş, fakat o da kaybolunca: "Andolsun" demişti, "Eğer Rabbim beni doğru yola erdirmezse gerçekten sapmışlar topluluğundan olurum."**

78. **Sonra güneşi** (etrafa ışıklar saçarak) **doğar görünce: "İşte bu benim Rabbim, bu en büyük" demişti. Ama o da kaybolunca, kavmine demişti ki: "Ey kavmim, doğrusu ben sizin şirk koşmakta oldukları-nızdan uzağım."**

79. **"Gerçek şu ki, ben bir muvahhid olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim."**

İbrahim aleyhisselam, Allah'a verdiği ahdine sadık kalması (2/Bakara, 40); Rabbi'nin kendisini tabi tuttuğu sınavı başarıyla geçmesi (2/Bakara, 124); bütün varlığını sadece Allah'a teslim etmesi (2/Bakara, 131); en sevdiği ciğerparesi oğlunu Allah'a kurban etmeyi göze alması (37/Saffat, 102; temellerini bulup Kâbe'yi yeniden inşa etmesi (2/Bakara, 127) ve daha başka üstün vasıfları dolayısıyla şanı Yüce Allah katında üstün makamı olan Ulu'l-azm peygamberlerden biridir, güneşin tam tepeye çıktığı tarih diliminde Allah'ın birliği inancı tevhidi ve Allah'tan başka bütün varlıkları reddeden ve insanları yüksek ahlaki hayatı öğreten hanif kişiliği dolayısıyla da peygamberlerin atasıdır.

Tebliğinde ve davasında kararlılığını babasıyla (19/Meryem, 43); halkıyla (6/En'am, 76-79); tarihin tanık olduğu en despot ve acımasız kralı Nemrut'la (2/Bakara, 258) ve genel olarak bilumum inkârcılarla (21/Enbiya, 58, 68) giriştiği mücadele ve münazaralarda açıkça göstermiştir. **Razi**'nin yerinde deyişiyle Hz. İbrahim kalbini ma'rifetullaha yani irfana, dilini mantık, gözlem ve akli istidlallere, bedenini ateşe, oğlu İsmail'ini bıçağa, malını da konuklarına teslim etmişti. "Halil İbrahim sofrası" onun konuklarına ikram ettiği yemeklerinin bereketini ve cömertliğini sembolize eder.

Alışılagelen inançlar, yerleşik düşünce ve kanaatler dışında bir düşünce ortaya çıktığında belki de ilk defa aile çevresinde konuşulur. Muhtemelen pey-

gamberlikle görevlendirilen genç İbrahim'in de ilk muhatapları aile fertleri olmuştur. Bu açıdan Azer'e "Sen putları ilâhlar mı ediniyorsun? Doğrusu, ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" demiş olması hiç de garipsenecek durum değildir. Peygamber, babası, annesi, eşi, kardeşleri, çocukları yakın akraba ve dostları da olsa, aldığı vahyi tebliğ etmekle yükümlüdür. Babası Azer'le karşı karşıya gelmiş olmasının üç ihtimali olabilir: Biri, Azer'in ilk muhatap olarak oğlu İbrahim'e tepki vermesi; ikincisi Nemrut'un yakın çevresi içinde yer almış olması; üçüncüsü geçimini put yontarak temin etmesi.

Kur'an-ı Kerim'de "Azer" tek bir sefer ve bu ayette geçer. Pekiyi, Azer, İbrahim aleyhisselamın nesiydi? Bu tefsircilerin çokça tartıştığı bir konudur. Genel olarak Şiiler, Azer'in Hz. İbrahim'in babası olmadığını söylerler, çünkü soy itibariyle bu düzeydeki bir peygamberin soyunda –hem de baba gibi pek yakın– birinin putatapıcı olmaması gerekir. Bu uzak mesafeden Ehlibeyt öğretisini de ilgilendirir. Eğer Hz. Peygamber (s.a.v)'in atası Hz. İbrahim ise, Hz. İbrahim'in de tertemiz bir soydan geliyor olması beklenir.

Kelimenin aslı ve anlamı üzerinde farklı görüşler vardır. Hz. İbrahim'in babasının asıl isminin Tareh, lakabının Azer olduğunu iddia edenler var. YunancadaTharre, Azerin kökeni Athar olarak olarak yazılır. Tareh'in Arapçaya Azer olarak geçtiği veya İbranice karşılığı olarak yerleşmiş olabilir Tevrat'ta Nahor'un oğlu olduğu ve 205 sene yaşadığı kaydedilir: "Tareh Avram (İbrahim), Nahor ve Haran'ın babasıydı. Haran'ın Lut adlı bir oğlu oldu. Haran, babası Tareh henüz sağken doğduğu ülkede, Kildanilerin Ur kentinde öldü. Avram'laNahor evlendiler. Avram'ın karısı Saray, Nahor'un kinin adı Milka'ydı. MilkaYiska'nın babası Haran'ın kızıydı. Saray kısırdı, çocuğu olmuyordu. Tareh, oğlu Avram'ı, Haran'ın oğlu olan torunu Lut'u ve Avram'ın karısı olan gelini Saray'ı yanına aldı. Kenan'ın ülkesine gitmek üzere Kildanilerin Ur kentinden ayrıldılar. Harran'a gidip oraya yerleştiler. Tareh 205 sene yıl yaşadıktan sonra Harran'da öldü (Tekvin, 11: 31-32; Yeşu, 24: 2). Tevrat tefsirlerinde Azer'in put ustası olup sonraları tevbe ettiği iddia edilmiştir, Kur'an-ı Kerim'e göre (9/Tevbe, 114; 19/Meryem, 41-49) bütün ısrarlara rağmen putatapıcılıktan vazgeçmiş değil.

Azer'in bir put ismi olduğunu öne sürenler de vardır. Kelime manası "eğri, hatalı veya yaşlı kimse" demektir. Bir başka iddiaya göre Hz. İbrahim'in babası Tareh, amcası Azer'di. Bir başka görüşe göre Azer, Hz. İbrahim'in anne tarafından dedesiydi. Ancak ayetin zahiri, Hz. İbrahim'in babası Azer'le tartıştığına ilişkin görüşü destekler mahiyettedir. Esasında önemli olan, Hz. İbrahim'in ismi Azer olan biri kişiyle tartıştığı, tartışmanın tevhid dinine çağıran hanif bir

peygamberle putatapıcı-pagan birinin arasında cereyan ettiği hususudur ki, bunun tarihte ve bugün örneklerine bolca rastlamak mümkün.

Pek kesin olmamakla beraber Hz. İbrahim'in M.Ö. 2100 yıllarında bugünkü Irak'ın güneyinde bulunan Ur şehrinde tebliğine başladığını söylemek mümkün. Nemrut'la yaşanan meşhur olaydan sonra Harran (Urfa), Filistin, Mısır ve tekrar Filistin güzergâhını takip ederek tebliğine devam etmiş, birkaç kez bugünkü Mekke'nin bulunduğu yere gidip Hz. Âdem'in ilk defa inşa ettiği Ka'be'nin temellerini bularak yeniden inşa etmiştir.

Hz. İbrahim astronomi, mantık, geometri ve hikmetin hayli geliştiği Babil kültür ve din çevresinin peygamberidir. Tebliğini yaptığı kavmi yıldızlara, gök cisimlerine tapıyordu. Bir kısmına göre varlığı yaratan bir Tanrı var ama Tanrı bu süfli âlemin yönetimini ve işlerini birtakım mükemmel yıldızlara devretmiştir, dolayısıyla yıldızların insan hayatı ve kaderi üzerinde büyük etkileri vardır. Yeryüzünde yaşayan insanlar yıldızlarla iyi geçinecek, onlara gerekli saygı ve sadakati gösterecek olurlarsa Tanrı ile arasında aracı olacak, sahip oldukları kuvvetleri insanın lehine işleteceklerdir. Bir başka gruba göre yıldızların veya gök cisimlerinin bizatihi kendileri tanrısaldırlar, onlara tapınmak gerekir. Tabii ki Babilliler, astronomi ve kozmoloji konusunda ileri bilgilere sahiptiler ve elbette yeryüzü gezegeni ile gök cisimleri arasındaki etkileşimin farkında idiler. Mesela medd-ü cezir (gel-git) olayını biliyorlardı, çağlarına göre hayli gelişmiş gözlemlerde bulunuyorlar, matematik, mantık ve geometride belli bir bilgi birikimine sahip bulunuyorlardı. Varsayımlarına göre, yıldızların gezegenimiz üzerinde etkileri varsa, bu insanın mutluluğu, şansı, bahtı, kaderi ve dolayısıyla dünya hayatındaki davranışları üzerinde de etkileri olması pekâlâ mümkündü. Yıldızlar kendilerinde bir etkiye, bir güce sahiptiler ve belli ki bu güçlerini mükemmel yapıları dolayısıyla ya aşkın bir varlıktan veya bizzat kendilerinden alıyorlardı. Her iki durumda yıldızların önünde saygı ile eğilmek gerekirdi. Bu da, ancak onları yeryüzünde sembolik olarak temsil edecek put veya heykeller yontarak mümkün olabilirdi. Mesela güneşi temsil edecek put veya heykel altından, ayı temsil edecek put veya heykel gümüşten olmalı veya altın ve gümüşle süslenmeliydi.

Belki daha kadim zamanlardan tevarüs edilen bir telakkinin etkisinde, aslında gök cisimlerini idare eden melekler, zaman içinde tanrılaştırılmış; böylelikle her bir tabiat olayı veya varlığa birer tanrı ihdas edilmişti ki, güneş tanrısı, ay tanrısı, deniz tanrısı, fırtına tanrısı vs. tanrılar bu şekilde ortaya çıkmıştı. Yunan çoktanrıcılığının esasının da Allah'ın emriyle kâinatı idare eden meleklerin tanrılaştırılması fikrine dayandığını söylemek mümkündür.

Nitekim Abbasiler zamanında Müslümanlar, Yunan hikmet kitaplarını tercüme ettiklerinde "Tanrıların tanrısı Zeus" cümlesini "âlemlerin Tanrısı Allah ve melekler" şeklinde tercüme etmişlerdi.

Semavi varlıklar mükemmel oldukları için, onları sembolize edecek put ve heykellerin de mükemmel olması gerekir. Bu da heykeltıraşın tanrısallık atfettiği varlığı zihninde nasıl tahayyül ettiği, ona hangi üstün sıfatlar ve estetik biçim, renk ve çizgiler yüklediği konusuyla ilgiliydi. Put tanrısal bir suret kabul edilir. Fakat insanın, model alacağı kendi bedeninden veya tabiattaki hayvanlardan başka şeyler olmayacağı için genellikle putlar veya heykeller insan bedenine veya bir hayvana bakılarak imal edilir. İnsan-hayvan karışımı put yapmak da mümkündür. Hayal gücü yüksek heykeltıraş biçimli put, hayal gücü zayıf heykeltıraş da çirkin ve elbette piyasa işi put imal ederdi. Putçuluğun hayli yaygın olduğu toplumlarda tabii ki iktidar seçkinlerinin putları hammaddeleri, malzemeleri ve estetik özellikleri bakımından kıymetli ve pahalı, yoksullarınki ise bir o kadar kıymetsiz ve sıradandı. Herkesin putu ve tanrısı kendi siyasi ve mali gücüne göre şekillenirdi.

Put sembolünün toplumsal düzende iktidar ilişkisinin düzenlenmesinde, siyasi ve ekonomik bölüşümde adaletsiz hiyerarşiyi belirlemede oynadığı temel bir rol vardı. Bu çerçevede **Kurtubi**'nin El Kisai'nin Kısasu'l Enbiya eserinden aktardığı şu anekdot açıklayıcıdır:

İbrahim, annesine "Rabbim kim?" diye sorar. Annesi "Benim!" der. "Pekiyi senin rabbin kim?" diye sorar. "Baban!" der. "Babamın rabbi kim?" diye sormaya devam eder. Annesi "Nemrut!" cevabını verir. İbrahim can alıcı soruyu sorar: "Nemrud'un rabbi kim?" deyince, annesi ona bir tokat aşkeder. Kurtubi'ye göre, İbrahim'e tokat atan annesi, Nemrud'un ilahlığının sorgulanması durumunda sahip oldukları mülk ve zenginliği kaybedeceğini anlamıştı. Çünkü statüleri, serveti ve fırsatları Nemrut dağıtıyordu, sistemin en tepesinde kendisi bulunuyordu, dolayısıyla "halkının da rabbi, tanrısı" hükmünde kabul ediliyordu. Söz konusu sistem değiştiğinde bölüşüm düzeni de kökten değişmiş olacaktı, işte İbrahim aleyhisselam tam da bunu hedefleyen bir hareket başlatmış bulunuyordu. Bu yüzden tartışma varlığın, hayatın ve insan ilişkilerinin merkezinde yer alan ulûhiyet ve rububiyet konusu etrafında dönüp dolaşıyordu. Can yakıcı soru şuydu: Gerçek ilah ve rab Allah mı, yoksa adaletsizliği, yoksulluğu, haksızlığı sistemleştiren zorba ve sömürücü güçler mi? Yontulmuş taş ve heykellerin hiçbir değeri yoktu, onlar zulmün, adaletsizliğin, sömürü ve acının sembolleriydi. Elbette bu semboller yerle bir olmalıydı. Ve İbrahim, en büyüklerinden başlamak üzere putları kırmakla görevlendirilmişti.

Tabii ki tevhid inancı bu zihni yanılgıyı düzeltmek, putların insan zihni üzerindeki blokajlarını kırıp insanı özgürleştirmek üzere peygamberler tarafından tebliğ edilir. Mesajın özü basittir: Varlık âlemini yaratan Allah'tır, melekleri kâinatın yönetiminde istihdam eden O'dur, emir ve yönetim O'nundur (7/A'raf, 54). Bu varlıkların kendi zatlarından kaynaklanan herhangi bir güçleri yoktur. Sadece Allah'a ibadet edilir, sadece O'nun önünde eğilinir. Sosyal, politik ve ekonomik düzen de O'nun çizdiği anlam ve yol haritasına kurulur. Bunun dışındaki bütün inanışlar ve felsefeler putçuluktur. Put ve heykellere yüklenen anlamlar birer zihni yanılgı, zayıflık, nahif düşünce, yakıştırmalar, aslı esası, gerçeklik değeri olmayan isimlendirmelerdir. Aklı başında birinin bu inanış ve düşünceleri ciddiye alması mümkün değildir. Bu yüzden Hz. İbrahim, Azer'e hayretle "Sen bu putları mı tanrı ediniyorsun?" diye sormaktadır.

Hz. İbrahim, Azer, Nemrut ve halkıyla sarsıcı bir tartışmaya girmeden önce, kendi gözlemleri ve akli melekeleriyle mi hidayeti buldu, yoksa zaten Allah tarafından seçilmiş bir peygamber olarak başından beri hidayet üzerinde miydi? 76. ayetten hareketle bazı bilginler, Hz. İbrahim'in kendi akıl gücünü kullanıp doğru inancı bulduğunu iddia eder. Ancak bu Nübüvvet öğretisiyle çelişen bir iddiadır. Şöyle ki:

a) Hiçbir peygamber, başlangıçta inançsız veya yanlış bir inanç üzerinde iken, sonradan peygamberlikle görevlendirilmez. Peygamberleri Allah seçer ve doğumlarından itibaren korur, yönlendirir, onları belli bir tarihte görevlendirir. Kısaca her peygamber (Nebi ve Resûl) muvahhittir.

b) 75. ayette "İbrahim'e, -kesin bilgiyle (yakin) inananlardan olması için- göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk" buyrulmaktadır.

c) Hz. İbrahim, daha ilk günden yani babasıyla tartışmadan önce bile "Selim bir kalbe sahipti" (37/Saffat, 84); ona daha önce "Doğru yol gösterilmişti" (21/Enbiya, 51) ve "Babasına işitmez, görmez ve sana hiçbir yararı olmayan şeylere mi tapıyorsun?" (20/Meryem, 43) diye sormaktadır. (Ayrıca bkz. 16/Nahl, 120).

d) 80. ayette İbrahim "O beni doğru yola erdirmişken, siz benimle Allah konusunda çekişip-tartışmaya mı giriyorsunuz?" diye sormaktadır. Yani ona bu mantık, akli delil ve gözlem üzerinden inkârcıların iddialarını çürütme gücünü veren Allah'tır.

İbrahim'in bu gücü "göklerin ve yerin melekûtunun kendisine gösterilmesi"nden aldığını söylemek mümkün. Hz. İbrahim'e özel bir bilgi verilmişti ki, bu "göklerin ve yerin melekutu"ydu. Yani göklerde ve yerde Allah'ın mülk ve kudretinin, hükümranlık ve rububiyetinin tecellilerini, etki ve tezahürlerini gözleme imkânına sahip olmuştu. Allah'ın celalini, diğer isim ve sıfatlarını,

azametini, büyüklüğünü müşahede etmişti. Üstelik "Nüriye" şeklinde gelen fiilin muzari olması, belki onun hayatının sonuna kadar bunun devam ettiğini ima etmektedir. Zeval bulmayan bir görme-rü'yet söz konusudur.

Bazı tefsirciler, İbrahim'in tıpkı Efendimiz gibi göğe yükseltilerek bu bilgiye sahip olduğunu söylerken, bazıları bu işlemin bir kalp ve beyin işi olduğunu; basiret, feraset ve kalp gözünün açılması; hakikat dünyası ile maddi dünya arasındaki perdelerin kaldırılması yoluyla yani manevi ve entelektüel (hikmet ve irfan) olarak gerçekleştiğini söylemektedirler. İbrahim'i mantık, astronomi ve hikmetin hayli geliştiği bir toplulukta bu kadar güçlü kılan da bu ilahi öğretme, hikmete dayalı varlık bilgisi, nurun mişkatına uzanan marifetullah yani ilahi lütuf ve ihsandır.

Ona bu lütuflar verildi ki, "yakin"e sahip olanlardan olsun. Şekten ve şüpheden azade bilgi gerekir ki, halkının önde gelen seçkinleriyle tartışmaya girdiğinde öncülleri, delilleri, argümanları kuvvetli olsun, tartışmayı izleyen geniş kitleler üzerinde olumlu etki bıraksın. Hz. İbrahim'in selim bir kalbe sahip olması ve teslimiyeti yakininden ileri geliyordu. Bunlar karşılıklı etkileşim halinde iki manevi durumdur. Teslimiyet ve itaat arttıkça yakin, yakin arttıkça teslimiyet ve itaat artar. Bu yüzden takvası olmayan bilim adamları ve aydınların bilgileri sınırlı ve etkileri zayıftır.

76-79. ayetlerde Hz. İbrahim'in kavmini ikna etmek için başvurduğu argümanlar bütünü anlatılmaktadır. Hz. İbrahim, sırasıyla yıldızların, ayın ve güneşin niçin tanrısal vasıflara sahip olamayacaklarını göstermeye çalışır. İşe yıldızlardan başlar, ay'la devam eder, tartışmayı güneşte bitirir. Gece karanlığı bastırdığında kavmini gözleme çağırır ve "Farzedelim ki sizin dediğiniz gibi olsun yani yıldızların rab olduklarını düşünelim. Bakın sabah olduğunda kaybolup gidiyorlar. Ay da öyle. Gecenin üstlerini örttüğü cisimleri bir kenara bırakalım, gündüz ışığını etrafa saçan ve göz kamaştıran güneşe bakalım. O da akşam olup da gece bastırdığında kaybolup gitmektedir."

Her üç gök cismiyle –ve aslında göklerdeki tüm yıldızlar, galaksilerle– ilgili kullandığı ortak terim "uful"dür. Uful kaybolup giden, sönen, ortalıktan çekilen demektir. Yeryüzü gezegeninde yaşayan insan bakış açısından yıldızların, ay ve güneşin kaybolup gitmesi, hakikatte güneşe karşı konumları itibariyle harekete bağlıdır. Güneşin ışığı yüzeylerine çarptığı zaman ışık verirler. Dünyanın karanlığa gömülmesi nisbidir, zira bir bölgesi karanlıkta iken diğer bölgesi aydınlıktır. Burada birkaç durum söz konusudur:

1) Rab veya ilah konumunda olacak bir varlığın tabiatın şartlarından bu düzeyde etkileniyor olmaması lazım. Zorunlu hareketler gece ve gündüzü yani

aydınlık ve karanlığı meydana getirir. Yıldızlar ve ay bu hareketlere bağlı olarak görünür veya kaybolurlar. Güneş de, dünya gezegeninin bir bölümünü aydınlatır, öbür bölümün aydınlatamaz, gezegenin hareketini sürdürmesi lazım. Hareket halinde olan her şey bir hareket ettiriciye muhtaçtır ve bu da onun sonradan ortaya çıkarıldığını yani yaratıldığını gösterir. Bir başkasının etkisinde hareket eden, bir başkasına muhtaç olan şey nasıl Tanrı olabilir? Yaratılan ve başka varlıkların hareketlerinden etkilenen varlıkların tanrı olmaları aklen mümkün değildir.

2) Babilliler astronomi konusunda hayli ilerlemiş olmalarına rağmen belki de uzay boşluğundaki bazı yıldızların zaman içinde söndüklerini, içlerine doğru büzülüp ışık veremez hale geldiklerini bilmiyorlardı. Hz. İbrahim'in özellikle "uful" fiilini kullanmış olması bunu ima etmektedir ki, bu bilgiye biz ancak şimdilerde sahip bulunuyoruz.

3) Hz. İbrahim, halkını en iyi bildiği konular üzerinden uyarmakta, astronomik gözlemlere ve mantıksal çıkarımlara, akli istidlallere başvurmak suretiyle doğru yola getirmeye çalışmaktadır. Delilleri (hüccetler) birbir sıralarken, halkını mantıklı düşünmeye, akıllarını kullanmaya çağırmaktadır (6/83).

Hikmetin kadim tarihi göz önüne alındığında mantığın ana yurdunun Mezopotamya olduğu ve esasında mantıksal çerçeveyi oluşturan ana mantıki önerme ve prensiplerin Hz. İbrahim tarafından formüle edilip insanın kültürüne dâhil edildiğini söylemek mümkün. Yunanlılar ve Aristoteles, çok sonraları Sokrat öncesi dönemlerde Doğu'dan Batı'ya gerçekleşen ilimler ve hikmet intikaliyle ve bu miras üzerinden mantık ilmini geliştireceklerdir. Mantıktan amaçlanan şey, imanın tezahür ettiği kalbin nuruyla aydınlanan aklı, çalışır ve hakikati bulma yolunda faaliyet gösterirken, akla ait olmayan harici unsurların etkisinden korumak, düşünmeyi tutarlı hale getirmektir. Bu açıdan bakıldığında mantığı salt bir malzeme bilgisi olarak ele almak da yanlıştır; mantık, insanın nutku yani konuşma yeteneği ve Allah'ın bağışı dille bağlantılı muazzam bir nimet ve imkândır. Doğru düşünmenin prensiplerinden, mantıktan ve akıldan yoksun olan bir insan, kolayca ya tiranların, kâhinlerin, batıl inançların, hurafe ve mitolojik anlatıların veya nefsin istek ve tutkularının, kibir ve ihtirasının kontrolüne girmekten kendini koruyamaz.

Hz. İbrahim, gök cisimleriyle ilgili yaptığı gözlem, mantıksal çıkarsamalar ve akli istidlalleri ortaya koyduktan sonra, bunların –gök cisimlerinin tamamının– hiçbirinin Rabbi olmayacağı sonucuna gitmekte ve bunu halkına deklare etmektedir. Bunu yaparken de hem gözlem metoduna hem akla ve mantığa müracaat ederek yapmaktadır. Dolayısıyla Hz. İbrahim, kendisinin varlık âlemi

üzerinden sahip olduğu ma'rifetullaha halkının da gözlem, akıl ve mantıklarını kullanarak varmalarını, inançlarını taklidi olmaktan çıkarıp tahkiki hale getirmelerini ve bu sayede sahih iman mertebesine yükselmelerini arzu etmektedir. Bu da bize gösteriyor ki, inançlar taklidi, iman tahkikidir. İnançların temelinde sorgulanmamış, sınanmamış, akıl ve mantık süzgecinden geçirilmemiş kabuller, tevarüs edilen önyargılar yatarken imanın temelinde hakikatle ve hakikat bilgisiyle bağ kuran tahkik, tetkik ve bunları sağlayan akıl ve mantık bulunmaktadır ki, ancak bu kâmil mertebede iman emniyeti sağlar. Hz. İbrahim, halkını imanın emniyetli evrenine dâhil etmeye çalışıyordu.

Buna rağmen iman etmeyecek olurlarsa, Hz. İbrahim'in yapabileceği bir şey kalmaz ancak kendilerinden teberri eder yani onlardan ve inançlarından, sapkın hayat tarzlarından uzaklaşmakla yetinir (6/19 ve 11/Hud, 54). O, Allah'ın birliğine bütün kalbiyle inanmış, dili ve varlığıyla kendini Allah'a teslim etmiş biri olarak, şirkle arasına mesafe koyacaktır. Veçhini yani özünü, zatını, kısaca bütün manevi ve bedeni varlığını gökleri ve yeri yaratan, varlık âlemi üzerinde mutlak anlamda hükümran olan Allah'a çevirecektir. Batıldan, haksızlıklardan, çirkinlik ve günahlardan kendini arındırmış bir hanif olarak da sadece Allah'a itaat edecek, sadece O'nun emirlerine riayet edecek ve sadece O'na ibadet edecektir.

وَحَاجَّهُ قَوْمُهُۥ قَالَ أَتُحَاجُّوٓنِّي فِي ٱللَّهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ۚ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ
بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّي شَيْـًٔا ۗ وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾
وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ
بِهِۦ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا ۚ فَأَىُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِٱلْأَمْنِ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

80. Kavmi onunla çekişip-tartışmaya girdi. Dedi ki: "O beni doğru yola erdirmişken, siz benimle Allah konusunda çekişip-tartışmaya mı giriyorsunuz? Sizin O'na şirk koştuklarınızdan ben korkmuyorum, ancak Allah'ın benim hakkımda bir şey dilemesi başka. Rabbim, ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır. Yine de öğüt alıp-düşünmeyecek misiniz?"

81. "Hem siz, Onun haklarında hiç bir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koşmaktan korkmazken, ben nasıl sizin şirk koştuklarınızdan korkarım? Şu halde 'güvenlik içinde olmak bakımından' iki taraftan hangisi daha hak sahibidir? Eğer bilebilirseniz."

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. İbrahim, halkıyla giriştiği tartışmada onları ikna etmiş değildir, çünkü onlar da geleneksel inançlarını savunmak üzere bazı argümanlar öne sürmüş, tartışma büyüyüp devam etmiş, hatta halkı onu tapındıkları ilahların kendisine zarar verebilecekleri tehdidinde bulunmuştur. Hz. İbrahim, bu aşamadan sonra onlarla tartışmayı anlamsız buluyor, zira Rabbi ona doğru yolu göstermişken ve o halkının yanlış yolda olduğunu apaçık göstermişken tartışmanın yararı kalmamıştır. Korkmasına hiç mahal yoktur; çünkü kendisini korkuttukları ilahlar sahtedir, onlarda aşkın bir güç bulunmamaktadır, sembolleri olan putlar ise birer taş yığınıdır. Aklı ve mantığı olan bunlardan niye korksun ki! Korkulmaya layık yegâne varlık Allah'tır. İnsan Allah'ın koyduğu temel bir yasağı ihlal ederse veya Rabbi onu daha da olgunlaşsın diye bir sınavdan geçirmeyi dilerse, belki başına bir musibet gelir, korkulmaya değer beşeri bir durum ortaya çıkar. Şanı yüce Allah'ın bilgisi bütün varlığı, görüneni görünmeyeni, külliyi cüz'iyi içine almış bulunmaktadır. İlmi dâhilinde her ne yaparsa bir hikmete dayalıdır. Fakat ne yazık ki, Hz. İbrahim'in halkı bu hakikati düşünmekten aciz olarak boş inançlarında inat edip durmaktadırlar.

Putatapıcıların tutum ve inatları cesaret değil, cür'ettir. Dikkatlice düşünecek olurlarsa, varlık âleminin yaratıcısının haklarında onaylayıcı ve doğrulayıcı bilgi bildirmediği birtakım varlıkları Allah'a ortak koşarken yani onlara tanrısallık vasfı atfederlerken ve söz konusu boş inanç evreninde Allah'tan korkmazlarken, bilgi temeli sağlam birinin korkuya kapılması düşünülemez. Gök cisimlerinin kendinden menkul güçleri yoktur ("sultan" için bkz. 3/Âl-i İmran, 152), Allah'ın yaratması ve tekviniyle varoluşlarını sürdürmektedirler, onlar adına yeryüzünde imal edilen putlar birer taş yığını, yapılan tasvirler temelsiz suretlerdir. Bu apaçık olarak öyle olduğuna göre, insanın yıldızlardan veya onların suretlerinden korkması saçmalıktır. Ama göklerin ve yerin yaratıcısı ve sahibinden elbette korkmalıyız. Aklın ve mantığın desteğinde yapılacak bir mukayese, sıhhatli bir muhakeme, iki taraftan muvahhitlerin daha güvende olduklarını gösterir. Ortak koşanlar ise zaruri olarak ontolojik emniyetsizlik içinde yaşarlar ve esasında buna mahkûmdurlar. Ne var ki, müşrikler bunun bir türlü ayırdına varamıyorlar, bu gerçeği bilmiyorlar.

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوٓا اِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ اٰتَيْنَاهَآ اِبْرٰهِيمَ عَلٰى قَوْمِهٖ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

82. İmân edenler ve imânlarını zulümle karıştırmayanlar, işte güvenlik onlar içindir ve onlar hidayete ermişlerdir.

83. Bu, İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir. Biz, dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Şüphesiz senin Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir.

Sahih bir imana harici unsurlar karıştırılamaz. İmanı bekleyen en büyük tehlike ona zulmün karıştırılması halidir. Bu saf ve tertemiz suya bir miktar çamurun karıştırılmasına benzer, yabancı maddeyi suyun içine attığınızda su bulanır, safiyetini kaybeder.

Bu ayet indiğinde ashab kaygılandı ve "Hangimiz nefsimize zulmetmiyor ki?" diye sorunca Allah'ın Elçisi (s.a.v), burada sözü edilen "zulüm" Lokman sûresinde (31/13) geçen şirk olduğunu belirtmiştir: "Hani Lokman oğluna -öğüt vererek- demişti ki; "Ey oğlum, Allah'a şirk koşma. Şüphesiz şirk, gerçekten büyük bir zulümdür." (Buhari, İman, 23; Müslim, İman, 179).

Şirk, Allah'ın hakkına tecavüzdür. "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, (sadece) O'na kullukta bulunup, başkaca hiç kimseyi kendisine ortak koşmamaktır". (Buhari, Tevhid, 1; Müslim, 48-51). Ancak iman için "şirk" en büyük tehlike olmakla beraber -ki "zıttan la yactemian" fehvasınca iki zıttın bir arada olması mümkün değildir- sosyal, siyasi ve maddi zulümler de imana halel getirir, imanın yuvası olan kalbi karartıp katılaştırır. Burada zulmü iki anlam düzeyinde ele almak mümkün: Biri şirkten, şirkin doğasından kaynaklanan zulüm. Buna Nemrut, Firavun veya Mekke müşrikleri vb. tiranların işledikleri zulümler örnektir. Diğeri Müslüman kimliğini beyan etmiş kimselerin İlahi Hukuk'u çiğneyerek işledikleri haksızlıklar, hukuk ihlalleridir. Maide sûresinde gördüğümüz üzere (5/45) Allah'ın indirdiği vahyi ve bu vahiy yoluyla tebliğ edilen hükümleri tasdik etmekle beraber aksine davrananlara "zalim" sıfatı verilmektedir. **Sünni doktrin** bu türden zulümlerin imana zarar vermeyeceğini düşünmüş, **Hariciler** ise büyük günah işleyenlerin tevbe etmemeleri durumunda dinden çıkacaklarını ve ebediyen cehennemde azap göreceklerini söylemişlerdir

Bu hayli önemli konuyla ilgili 82. ayet bize ışık tutmaktadır. Şöyle ki:

Eğer bir zulüm şirkten kaynaklanıyorsa zaten eşyanın tabiatına uygun bir fiil işlenmiş demektir. Çünkü şirk yapısı itibariyle zulümdür (10/Yunus, 106; 31/Lokman, 13), "Ahiret gününü inkâr edenler de zalim kimselerdir" (2/Bakara, 254). Şirkten de zulüm neş'et etmektedir. Ancak Müslüman olduğunu beyan eden kişinin işlediği zulüm, onu dinden çıkarmamakla beraber, imana halel getirdiğinden kişinin iman temelli Müslümanlığını topyekûn riske düşürür. Bu ayetin buna değindiğini söylemek mümkün. Zira eğer sadece

müşriklerden söz ediyor olsaydı, müşriklerin imanı olmadığından ayrıca ve hususen "imanlarına zulüm karıştırmayanlar" ifadesini kullanmazdı. Burada sakınılması istenen zulüm, imanın olduğu havuzdaki suya atıftır ki, bu havuz da mü'minin kalbidir. Ayet gayet sarih olarak "İman edenlerden ve imanlarına zulüm karıştırmayanlardan" söz etmektedir. Yani bu ayette övülen kişiler bir yandan iman etmektedirler, diğer yandan da zulümden kaçınmaktadırlar. Bu onların imanlarını saf ve temiz tutmaktadır.

Gayet tabii imanın aydınlattığı ve beslediği kalpten merhamet, şefkat, cömertlik, tevazu, adalet ve hilm fışkırır. İman ile şirk bir arada olamayacağına göre, iman ile zulüm de bir arada bulunamaz. Nasıl sahih namaz, fahşa ve münkerden yani kötülüklerden koruyorsa (29/Ankebut, 45), koruması gerekiyorsa, başka bir ifadeyle namaz kılan insanın utanç verici, tahrip edici kötülükler işlemesi mümkün değilse, sahih iman sahibi bir Müslüman da hak ve hukuk ihlallerinde bulunmaz.

Bu çerçevede ikinci versiyonuyla "zulmün" ne olduğunu soracak olursak, Yüce Allah'ın vaz'ettiği hükümlerin dışına çıkmak, böylelikle başkalarını mağdur etmek zulüm olmaktadır. Bir Müslüman hem dindarlığını, dine bağlığını beyan edecek hem zulüm ve haksızlıklarda bulunacak, bu ikisi bir arada olmaz. Kötü paranın iyi parayı piyasadan kovması gibi ya zulüm imanı zamanla yok eder veya kalpte zayıflamış olan imanı baskısı altında tutar. Bu durum bireyler arasındaki ilişkiler için geçerli olduğu gibi, yöneticiler için de geçerlidir. Birey veya yönetici her karar ve tutumunda İslam'ın adaleti esas alan hükümlerini referans almak zorundadır. Aksi halde imana zulüm karıştırılmış olur.

İşte, şirkten ve zulümden özenle kaçınmak suretiyle imanlarına zulüm karıştırmayanlar ve sadece Yüce Allah'a kullukta bulunanlar hem güvenliktedirler, hem doğru yola girmiş kimselerdir. Güvenliktedirler, çünkü eğer bir suçluya ceza veriyorlarsa kamunun güvenliğini sağlamaktadırlar ama haksızlıklar yapıyor, güç yetirdikleri insanları ve grupları baskı altına alıp onlara zulmediyorlarsa hem bu dünyada kendilerini risk altına sokarlar, hem ahirette azaba müstahak olurlar.

Yüce Allah, İbrahim'i hasımlarına karşı hüccetlerle donattı yani onu öne çıkardığı akli ve mantıki muhakemelerle üstün duruma geçirdi. Bunları İbrahim, kendi kişisel aklıyla elde etmiş değildi, her ne olduysa Allah'ın öğretmesiyle oldu. Elbette bunlar insanın akli hazinelerinde potansiyel olarak vardırlar, aktif hale gelmeleri kulun istemesi ve Allah'ın öğretmesiyle olur. Öyle olmasaydı, İbrahim, kendi mertebesini kendisi yükseltmiş olurdu, bu da onu kibre, bilgi ve muhakeme gücünün kendisinden kaynaklandığı yanılgısına götürebilirdi.

83. ayette insanın yükseltildiği derecelerin kendisine bağışlanan hüccetlerle ilgisi olduğunu düşünecek olursak, bunun anlamı, kim hüccetlerin, akli burhan ve muhakeme gücünün özüne ulaşır, bilgi ve hikmet sayesinde ilahi bağışların nuruna sahip olursa, aşağı seviyelerden yüksek mertebelere ulaşmasını sağlayacak yolların kendisine açıldığını ima eder. Bu sadece peygamberlere mahsus bir imtiyaz değildir. Bu yola ihlasla, samimiyet ve kesintisiz ruhi mücahede ile girenler söz konusu mertebelere ulaşır. Ne var ki, Allah'ın hüküm ve hikmet sahibi olduğunu ve her şeyi bildiğini, başka bir deyişle kime her neyi nasip ediyorsa, bunun bir hikmetle olduğunu unutmamak gerekir. (6/128, 139; 15/Hicir, 25 ve 27/Neml, 6).

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ۖ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا۟ بِهَا بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ ۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ۗ قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾

84. **Ve ona İshak'ı ve Yakub'u armağan ettik, hepsini hidayete eriştirdik; bundan önce de Nuh'u ve onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u hidayete ulaştırdık. Biz, iyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz.**

85. **Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyas'ı da** (hidayete eriştirdik.) **Onların hepsi salihlerdendir.**

86. **İsmail'i, Elyasa'yı, Yunus'u ve Lut'u da** (hidayete eriştirdik). **Onların hepsini âlemlere üstün kıldık.**

87. **Babalarından, soylarından ve kardeşlerinden, kimini** (bunlara kattık); **onları da seçtik ve dosdoğru yola yöneltip-ilettik.**

88. Bu, Allah'ın hidayetidir; kullarından dilediğini bununla hidayete erdirir. Onlar da şirk koşsalardı, elbette bütün yapıp-ettikleri 'onlar adına' boşa çıkmış olurdu.

89. Bunlar, kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiklerimizdir. Eğer bunları tanımayıp-küfre sapıyorlarsa, andolsun, biz buna (karşı) **inkâra sapmayan bir topluluğu vekil kılmışızdır.**

90. İşte Allah'ın hidayet verdikleri bunlardır; öyleyse sen de onların bu hidayetlerine uy. De ki: "Ben bunun için sizden bir ücret istemiyorum. O (Kur'ân)**, âlemlere bir 'öğüt ve hatırlatmadan' başkası değildir."**

Seçkin bir peygamber olarak İbrahim aleyhisselam, kendisine bağışlanan yüksek derecelerin sahibidir. Yüce Allah onu, sadece ismiyle değil, kendisinden sonra devam eden soyu ve zürriyetiyle de aziz kılmış, yüceltmiştir. O tek kelime ile kendisinden sonraki peygamberlerin atasıdır. Bir insanın soyundan peygamberlerin gelmesi kendisi için en büyük şereftir. İşte Hz. İbrahim, böylesine büyük bir şeref ve payeye sahip olmuştur. Onun soyundan gelen peygamberlerin bir kısmı hükümdar da olmuştur.

Hz. İshak'tan başlamak üzere Hz. İsa'ya kadar süren zincirin halkalarında yer alan peygamberler İsrailoğulları içinden çıkmışlardır. Bu yüzden ilk sırada İshak ve Yakup (a.s.) zikredilmiştir. Hz. İshak'tan önce doğmuş olmakla beraber Hz. İsmail'in sonra zikredilmesi, Nübüvvet zincirinde Hz. Muhammed (s.a.v)'in çok sonraları yani Hz. İbrahim'den yaklaşık 2.700 sonra gelmiş olması dolayısıyladır. Burada Hz. İbrahim'in dışında 17 peygamber zikredilmekte, hepsinin hidayet üzere oldukları belirtilmektedir. Geriye doğru gidildiğinde peygamberler zinciri Nuh aleyhisselama uzanmaktadır. Böylece Hz. İbrahim öncesi ve sonrası bakımından peygamberler zinciri birbiriyle bağlanmış olmaktadır. Peygamberlerin hepsi hidayete erdirilmişti, kendileri de hidayetin yollarını gösteriyorlardı. Salih insanlardı (3/Âl-i İmran, 33). Yani görevleri insan toplumlarının inanç yapılarını, tutum ve davranışlarını ıslah edip düzeltmek, yeryüzünde kalıcı barışı (sulh ve selameti) sağlamak ve kendileri de fiilleriyle insanlara örnek birer şahsiyet olmaktı. Peygamberler çeşitli sıkıntılar çekiyorlardı, büyük mücadeleler verdikçe, Allah da onları hikmetle destekledi, hoşnutluğunu ve cenneti, ödül olarak verdi. Onlar âlemde olanlardan üstün kimselerdi. Bazı bilginlere göre bu, peygamberlerin meleklerden üstün olduğuna delil teşkil etmektedir. Meleklerden bile üstün sayılabilen peygamberlerin velilerden üstün olmamaları elbette düşünülemez. Yani hiçbir şekilde velayet Nübüvvetten üstün olamaz.

Peygamberler asli misyonları itibariyle güvenilir (emniyet), doğru (sıdk), akıllı (fetanet) sahibidirler, günah işlemeye karşı korunmuşlardır (ismet) ve Allah'tan aldıklarını olduğu gibi muhataplarına aktarma (tebliğ) göreviyle yükümlüdürler. Seçilmiş yani özel şahsiyetlerdir. **Razi**, hepsinin aynı süreci yaşamadıkları hususuna işaret eder: Kimisi hükümdar oldu (Davut ve Süleyman gibi); kimi şiddetli musibet, sıkıntı ve hastalıklara yakalandı (Eyup gibi), kimisi sıkıntıdan sonra yöneticiliğe yükseltildi (Yusuf gibi); kimisi celal sahibi, kuvvetli mucizeler gösteren, Allah'ın büyük ikramına mazhar olmuş (Musa ve Harun gibi); kimisi zühd ve takva sahibi (Zekeriya, Yahya, İlyas ve İsa gibi); kimilerinin de taraftarları olmadı.(İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut gibi). Allah'ın selamı hepsinin üzerinde olsun.

Peygamberlerin babalarından ve zürriyetlerinden bir kısmı da bunlara katılmış, seçilmiş ve doğru yola iletilmişlerdir. Bunların isimleri zikredilmeyen, belki kendilerine özel olarak sahife ve kitap gönderilmeyip önceki peygamberin tebliğini devam ettirmekle yükümlü tutulan kimseler olması kuvvetle muhtemeldir. Peygamberlikle görevli olmamasına rağmen, kendi soyundan olan bir peygamberin davasını ve tebliğini tam bir sorumluluk bilinciyle devam ettiren seçkin insanlar olabilir. Farazi olarak peygamberler şayet Allah'a şirk koşacak olsalardı, kendilerine tanınan bunca lütuf ve ihsan ellerinden alınacak, bütün yapıp ettikleri boşa çıkacaktı. Bu da gösteriyor ki, her kim işlerse işlesin, şirk büyük bir suç, affedilmez bir günahtır. Tabii ki peygamberler bu suçu işlemediler, insan toplumlarını bu suçun vahameti ve yıkıcılığı konusunda uyardılar. Kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verildi.

Bu hakikati inkâr edip Allah'a ortak koşanlar, zulmü terk etmeyenler, ahlaksızca bir hayatı sürdürenler, tutumlarında ısrar edecek olurlarsa, inkârın dışında kalan topluluğu Allah vekil olarak seçer. Bunlar ya her dönemde inanmayanlara karşı inananlar veya melekler olabilir. Efendimiz (s.a.v) zamanında Mekkelilere karşı Muhacirleri koruyan Ensar bu vekâlet şerefine nail oldu.

Aklı başında olan insana yaraşan, Allah'ın hidayetini takip etmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v) de, Nuh ve İbrahim aleyhisselamdan sonra gelen peygamberler zincirini takip ediyordu. Tarihte ilk defa kendisi bu iddia ile ortaya çıkmış değildi, arkasında kadim ve köklü bir Nübüvvet geleneği vardı. O da diğer peygamberler gibi görevini eksiksiz yerine getirmenin mücadelesini veriyordu. Bunun karşılığında ne ücret talep ediyordu, ne krallık peşindeydi, ne şahsi veya ailevi bir çıkar arzusunu taşıyordu (36/Yasin, 21).

Son Peygamber'e vahyedilen Kur'an, sadece öğüt verip hatırlatıyor, insanların hangi yola girerlerse dünya ve ahirette kurtulacaklarını söylüyor, onları

çeşitli hakikatlerden haberdar kılıyor. (12/Yusuf, 104; 38/Sad, 87; 68/Kalem, 52). Kur'an yalnız bir kavme değil, bütün âlemlere bir rahmet olarak indirilmiştir. Yani bütün insanlar Kur'an'a uydukları takdirde ondan yararlanabilirler dahası Kur'an'ın hükümlerine göre hayatlarını tesis edecek olurlarsa, canlı ve cansız varlıklar da bundan zarar değil, fayda göreceklerdir. (Hz. İbrahim kıssasıyla ilgili ayrıca bkz. 14/İbrahim, 35-41; 21/Enbiya, 51-70; 37/Saffat, 83-113; 51/Zariyat, 28-38).

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ اِذْ قَالُوا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ
قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَآءَ بِهٖ مُوسٰى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهٗ
قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًاۚ وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوٓا اَنْتُمْ وَلَآ اٰبَآؤُكُمْۖ
قُلِ اللّٰهُۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ
مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَاۜ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

91. Onlar: "Allah, beşere hiçbir şey indirmemiştir" demekle Allah'ı, kadrinin hakkını vererek takdir edemediler. De ki: "Musa'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği ve sizin de (parça parça) **kâğıtlar üzerinde yazılı kılıp** (bir kısmını) **açıkladığınız ve çoğunu gözardı ettiğiniz kitabı kim indirdi? Sizin ve atalarınızın bilmediği şeyler size öğretilmiştir?" De ki: "Allah." Sonra Onları bırak, içine 'daldıkları saçma uğraşılarında' oyalanıp-dursunlar.**

92. İşte bu (Kur'ân da)**, önündekileri doğrulayıcı ve şehirler anası** (Mekke) **ile çevresindekileri uyarman için indirdiğimiz kutlu Kitap'tır. Âhirete imân edenler buna inanırlar. Onlar namazlarını** (özenle) **koruyanlardır.**

"Allah'ı hakkıyla takdir edemeyenler"in kimler olduğu yani "onlar" zamirinin kimlere gittiği tefsircileri uğraştıran bir konu olmuştur. İbn-i Abbas'ın Mekke'de tek bir defada indirilen bu sûrenin 21, 91 ve 151-153 arası ayetlerin Medine'de indirildiğini söylediğini hatırlayacak olursak, bu ayetin kitap ehlinden Yahudileri muhatap aldığı düşünülebilir. Genel söz diziminden Yahudilerin vahiy, peygamber ve dini hükümler karşısındaki tarihi tutumlarına da uygun düşmektedir. Anlatımdan, Yahudilerin deistler gibi, vahyin kendisini ve nübüvveti inkâr ettikleri anlamı çıkmaktadır, fakat bunun pek makul olmadı-

ğını düşünenler vardır. Zira hem tarihleri bir yönüyle peygamberler tarihidir, hem Kur'an'ın indiği tarihi ortamda ümmi Araplara karşı ellerinde kitap olması dolayısıyla üstünlük taslıyorlardı. O halde burada başka bir durumun söz konusu olması gerekir.

Tarihsel olarak, İsrailoğulları, kendilerini Şeriat'e bağlı olmak kaydıyla âlemlere üstün tutan, içlerinden peygamberler gönderen, onları Mısır esaretinden kurtarıp Kızıldeniz'den geçiren, çölde onlara gıda ve su halkeden, Tur'u üzerlerine gölge kılan Allah'a karşı geldikleri Tevrat'ın da açık tanıklığıyla sabittir. En başta zaten bu özellikleri dolayısıyla "Allah'ı gereği gibi yani hakkıyla takdir edemedikleri" söylenebilir. Buna başka bir nankörlük eklenmektedir ki, o da "Allah, beşere hiçbir şey indirmemiştir" iddiasında bulunmaktır. Bu ifade Hac (22/74) ve Zümer sûresinde (39/67) de geçmektedir. Bununla sanki Yahudiler, Tanrı'nın varlığını kabul edip de vahiy ve risaleti reddeden 'deistler' pozisyonuna düşmüş bulunmaktadırlar. Burada zahiri açıdan bakıldığında bir çelişki gözükmektedir, zira ellerinde Tevrat bulunan insanların vahyi inkâr etmeleri makul ve tutarlı değildir. Tefsircilerin dediği gibi hakikaten Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve açıklanması en zor ayetlerden biriyle karşı karşıya bulunuyoruz.

Yüce Allah Tevrat'ın, "Musa'ya inen bir nur ve hidayet rehberi" olduğunu hatırlatır. Ancak İsrailoğulları ile Tevrat arasındaki tarihsel ilişkileri meselenin püf noktasına işaret eder ki, o da "Sizin (parça parça) kâğıtlar üzerinde yazılı kılıp (bir kısmını) açıkladığınız ve çoğunu göz ardı ettiğiniz kitap" ifadesidir. Onlar, "aydınlatıcı bir nur ve yol gösterici bir rehber olan Tevrat"ı parçalara ayırmışlar, bir kısmını gizlemekte, bir kısmını açıklamaktadırlar. "Parçalara ayırma"nın iki anlamı olması muhtemeldir:

a) Sahiden parçalara ayırıp her bir bölümünü farklı kâğıtlara yazmak ve soranlara işlerine gelen parçaları gösterip okumak,

b) İçerik ve hükümleri itibariyle Kitabın bir kısmını açıklamak, bir kısmını gizlemek.

İşte bu her iki durum, Allah tarafından indirilen kitabı "ke enlem yekün (yok, indirilmemiş)" hükmüne sokar. Çünkü vahiy ve ilahi hükümler bir bütündür, biri diğerini desteklemekte, ayakta tutmaktadır. Bu ilahi binanın bir taşını çektiğinizde binanın çöküşüne zemin hazırlamış olursunuz ki, Yahudiler tarihte bunu yapmışlardır.

Ayetin müşrikleri muhatap aldığını düşündüğümüzde, bu durumda Mekkelilerin genel anlamda Tevrat'tan haberdar olduklarını ama pek anlamına vukufiyet sağlayamadıkları için önemsemediklerini, birer yazılı kâğıt parçası (kırtas) gibi gördüklerini belirtmektedir ki, bu doğrudan deistlere bir ikaz

ve hatırlatma yerine geçer. Öyle değil, "aydınlatıcı nur ve yol gösterici kılavuz olarak Tevrat"ı Musa'ya indiren O'dur; siz birer deist olarak Allah'ın varlığını kabul ediyorsunuz ama vahyi ve nübüvveti inkâr etmek suretiyle O'nu hakkıyla takdir edemiyorsunuz. Bu açıklama esas alındığında şu ortaya çıkar: Vahiy hakikatine ve Nübüvvete/Risalete inanmayanın Allah'ın varlığına ve birliğine inanıyor olmasının bir anlamı ve değeri yoktur.

Beydavi, birinci açıklamayı esas alıp, ayetin Tevrat'ın bir bölümünü açıklayıp hoşlarına gitmeyen bölümlerini gizleyen Yahudileri kınadığını söyler. "Allah'ın kadrinin hakkıyla takdir edilmemesi"yle ilgili iki ayet daha var. (Bkz. 22/Hac 74, diğeri 39/Zümer, 67.) En doğrusunu Allah bilir.

İster Yahudiler ister deist müşrikleri muhatap almış olsun, ayet bir önemli noktaya daha işaret etmektedir ki, insanın tarih boyunca sahip olduğu bilgi birikiminin bir çeşidinin vahiyle sağlandığı gerçeğidir: "Sizin ve atalarınızın bilmediği şeyler size öğretilmiştir". İnsanın üç bilgisi vardır: Öğretilen bilgi, İndirilen bilgi ve öğrenilen bilgi. İlki isimlerin, ikincisi vahyin, üçüncüsü hikmet veya kültürel çabalarla elde edilen bilgidir. (Bkz. 2/Bakara, 31-32. ayetlerin açıklaması).

Deizm, Allah'ın tarihte insanla konuşmadığı, vahiyler göndermediği iddiasına dayanır. Deistlerin zihinsel kurgularına göre Tanrı'nın evreni yaratması veya yaratmayıp da evrenle bir şekilde yapısal ilişki içinde olması mümkündür ama ne konuşur, ne mesaj gönderir, ne hayata karışır. Ancak böyle bir tanrı neden bunca fiile girişmiş olsun ki! Yarattıysa her yanı nimetlerle, imkânlarla donattı ama bizden bir talepte bulunmuyor; çatışıyoruz bize yol göstermiyor, birbirimize haksızlık yapıyoruz, karışmıyor. Bizi anlaşılmaz bir labirentin içine atmış, asla tek başımıza çözemeyeceğimiz bir bilmeceyle karşı karşıya bırakmış bulunuyor. Böyle ise eğer yani deistlerin iddia ettiği gibiyse O'na karşı herhangi bir sorumluluğumuz, yükümlülüğümüz yok. Başkalarına karşı da öyleyiz. O zaman kendi yol haritamızı kendimiz çizeceğiz, bize elem veren şeylerden kaçınıp haz veren şeylere ulaşmaya çalışacağız ve bu çabayı sürdürürken de kuralları, yasaları biz koyacağız. Biliyoruz ki, aşkın bir kaynaktan neş'et etmiyorsa, yasayı güç sahipleri kılar, onlar üstte olur, diğerleri altta ezilir. Hayır, öyle değil!

Semavi dinlerin ama özellikle İslamiyet'in inanç esaslarından biri risalet veya nübüvvettir. Tarih boyunca Allah, seçtiği peygamberler (Resûller veya Nebiler) aracılığıyla insanlara mesajlar göndermiştir. Elbette "Allah, hiçbir beşerle doğrudan konuşmaz; vahiyle veya perde gerisinden konuşur" (22/Şura, 51). Risalet yukarıdan aşağıya, Allah'tan insanlara doğru kurulan özel bir iletişimdir. Bu yüzden Nebi'ye haber (ve bilgi) getiren, Resûl'e elçi adı verilir.

Tanrı'nın varlığına inanıp vahyi ve risaleti reddeden deistlerin iddiaları kaale alınacak olursa şu hususların altını çizmek gerekir:

1) Allah, varlık âlemini yaratmış ama bu devasa ve bize sonsuz görünen âlemi niçin yarattığını, yaratılışın veya varoluşun/varolmaklığın anlam ve amacı konusunda herhangi bir beyanda bulunma lüzumunu hissetmemiştir. Ya bunu önemsememiştir veya anlam ve amaç yükleme işini bize bırakmıştır;

2) Varlık dünyası ve kucağında yaşadığımız tabiattaki bütün imkânlar (hava, su, bitkisel ve hayvansal gıdalar, yer altı ve yer üstü zenginlikler vs.) hazır bulduğumuz, sahipsiz nimetlerdir;

3) Allah, -haşa- dünyada ve tarihte sürüp giden haksızlıklara ve zulümlere; tabiata, canlı hayata ve zayıf-güçsüz insanlara karşı işlenen suçlar konusunda sessiz kalmayı tercih etmektedir;

4) Tarih boyunca peygamberlikle görevlendirildiğini söyleyen şahsiyetlerin tümü -haşa- ya yalan söylemişlerdir veya ortak bir yanılgı içinde olmuşlardır;

5) Eğer böyleyse Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed ve diğerlerinin -Allah'ın selamı ve salatı üzerlerinde olsun- içinde yer aldığı tarihsel olayları bir başka açıdan okumak gerekir. Bu demektir ki ya bu insanlar tarihte yaşamamıştır veya başka olayların aktörü olarak rol oynamışlardır;

6) Allah'ın izni ve yardımıyla tarihte gerçekleşen mucizelerin hiçbiri vuku bulmamış, bu durumda Allah tarihe müdahale etmemiştir. Nuh tufanı, İbrahim'i yakmayan ateş ve Musa'yı boğmayan su (Kızıldeniz) mucizeleri vd. birer mitolojik anlatımdan ibarettir;

7) Tarihte vahiy olmadıysa, Allah ile insan arasında herhangi bir iletişim de olmamıştır, bugün de olmamaktadır. Bu çerçevede "ilham"ın, Nübüvvet'in 40'ta biri olan "sadık rüya"nın veya "dua"nın herhangi bir anlamı yoktur;

8) İnsan ne öğrenmişse ve bilmişse kendi çabası, zekâsı ve aklıyla öğrenip bilmiştir;

9) Bu demektir ki, insan yeryüzünde yapayalnızdır, sürgündür, sığınacağı bir melce' yoktur;

10) Vahiy yoksa insanın sorumluluklarının ahlaki aşkın ve ilahi referansı da yoktur; davranışlarının kurallarını, toplumsal-ekonomik ve politik düzeninin yasalarını kendisi belirleyebilir; kendini varlığın merkezine yerleştirebilir. Allah, insanı ahlaki sorumluluk ve eylemlerinde başıboş bırakmış, ona herhangi mükellefiyetler yüklememiştir. İnsan dilediğini yapmakta serbesttir, yapması gereken yegâne şey özgürlüğünü kullanmasıdır. Dünyada kimseye hesap vermek durumunda olmadığı gibi, ahiret de olmadığından öldükten sonra da

hesap vermeyecek; her ne yapmışsa onun kazancı kalacak, her ne acı çekmişse unutulup gidecektir. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 150-152. ayetlerin açıklaması).

İşte bu iddialar "Allah'ın hakkıyla takdir edilmemesi"dir ki, bu aynı zamanda "Allah'ın hakkı"nın çiğnendiği, O'na karşı nasıl büyük bir suç ve cürüm işlendiği anlamına gelir. Oysa "Allah'ın hakkı"; O'nu bilip tanımak, sadece O'na kullukta bulunup huzurunda eğilip ibadet etmektir. Fatiha'da "Biz sadece sana ibadet ederiz"in (1/4) manası "Biz sadece Seni birleriz" demektir de. Bu da ma'rifetullahı yani Allah'ı gerektirdiği gibi bilmek, tanımak ve O'nu yüceltip ta'zim etmektir.

"Allah'ı hakkıyla takdir edemeyenler"le ilgili alınacak tutum bellidir. Onları kendi batıl inanışları, temelsiz düşünce ve algılarıyla baş başa bırakmaktır. Bir süre oyalanıp duracaklar ama sonunda hakikatin ne olduğunu anlayıp büyük bir hüsrana uğrayacaklardır. Kur'an-ı Kerim de aynı zincirin son halkası olarak Allah'ın vahyi olarak indirilmiştir. Kur'an da, Tevrat gibi "aydınlatıcı bir nur ve yol gösteren bir rehberdir" (42/Şura, 52). "Mübarek"tir. Feyz kaynağıdır, insanlar ona göre hayatlarını yaşamaya başladıklarında onun hükümleri sayesinde çok sayıda hayra, fayda ve nimete sahip olurlar. Kendisinden önceki vahiyleri, Tevrat'ı ve diğerlerini doğrulamaktadır, şimdi de şehirlerin anası, ilki ve çekirdeği hükmündeki Mekke (3/Âl-i İmran, 96)'de, Mekke'nin çevresinde yaşayanları, giderek halka halka bütün beşeriyeti uyarıp korkutmaktadır. Ebu Bekr el-Esamm'a göre, Mekke bütün dünyanın kıblesi olduğu için bu ismi almıştır. Sanki o bir ana, bir kök (üm), diğer belde ve şehirler ona bağlı yerlerdir. Bu yüzden Hac sadece Mekke'de yapılır. Hac'da insanlar, çocukların annelerinin etrafında toplanması gibi Mekke'de Kâbe'nin etrafında toplanırlar. Bütün belde ve şehirlerin merkezi olan yer, varlık âleminin ve beşeriyetin de merkezidir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an, Mekke ve çevresindekileri yani bütün beşeriyeti Allah'a itaat etmedikleri takdirde başlarına gelecek felaketler konusunda uyarmakta, onları sakındırmaktadır (Bkz. 14/İbrahim, 52; 21/Enbiya, 45).

Âhirete imân edenler bu hakikate inanırlar; çünkü ahirete inanmayanları korkutup sakındırmanın faydası yoktur. Ahirete inananlar namazlarını özenle yani sürekli, erkânına göre ve huşu ile koruyup kılarlar, son nefeslerine kadar hayatlarının merkezi ibadeti ve faaliyeti olarak namazlarına devam ederler.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ
اِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُونَ
فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا اَيْدِيهِمْ اَخْرِجُوٓا اَنْفُسَكُمْ اَلْيَوْمَ

تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾

93. **Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzenden veya kendisine hiçbir şey vahiy olunmamışken "Bana da vahiy geldi" diyen ve "Allah'ın indirdiğinin bir benzerini de ben indireceğim" diyenden daha zalim kimdir? Sen bu zalimleri, ölümün 'şiddetli sarsıntıları' sırasında meleklerin ellerini uzatarak onlara: "Canlarınızı** (bu kıskıvrak yakalanıştan) **çıkarın, bugün Allah'a karşı haksız olanı söylediğinizi ve O'nun âyetlerinden büyüklenerek** (yüz çevirmeniz) **dolayısıyla alçaltıcı bir azapla karşılık göreceksiniz"** (dediklerinde) **bir görsen.**

"Allah'a karşı" dört şekilde "yalan uydurup iftira düzmek" mümkündür:

a) Geçmişte görüldüğü üzere bir takım yalancı peygamberlerin ortaya çıkması; Müseylemetü'l Kezzab vd.

b) Peygamberlerin vahiy almadıklarını, yalan söylediklerini iddia edenler (deistler). Peygamberleri yalanlayanlar, aslında onlara vahiy gönderen ve onları elçileri seçen Allah'ı yalanlamaktırlar.

c) Kendi kişisel görüş ve düşüncelerine aşkın, kutsal, kesinlik ve yanılmazlık (layuhtilik) vasfı yükleyenler ya da görüş ve düşüncelerinin ilahi lütuf, ilham eseri ve vehbi olduğunu iddia edenler.

d) Bazen de yüksek düzeyde âlim veya mütefekkir olup Allah ile irtibat kurduğunu iddia etmediği halde, ona tabi olanlar, o şahsı yücelteyim derken bu türden aşırılıklara giderler. Böylesi durumlarda Allah'a karşı yalan söyleyenin derekesine düşen, şer'i sınırlar içinde kalan kimse değil –ki bu âlim, mütefekkir, üstad, müçtehit, müceddid, hoca veya şeyh olabilir– onun talebeleri, izleyicileri ve müritleri olur.

Yalancı peygamberler, sahte Mesih ve mehdiler, tanrısal güç ve ilham kaynaklarına sahip olduklarını iddia ederler. Bu tür şarlatanlar bir yandan saf ve sıkıntılarına çıkış yolu arayan iyi niyetli insanları kandırıp sömürürler, öte yandan insanların sahih dinle temas kurmalarına engel olurlar. Özellikle modern çağda, insanın uğradığı aşırı bireyselleşme ve kurumların yol açtığı kişilik parçalanması çeşitli türde mistifikasyonlara zemin hazırlamaktadır. Atomize olan, kişiliği parçalanan ve kalabalıklar içinde giderek yalnızlaşan insan, sahte peygamberlere, yalancı mesih, mehdi ve kurtarıcılara, gaipten, öte dünyadan, göklerin derinliklerinden bilgi ve haber getirdiğini iddia eden şar-

latanların, medya vaizi ve rahiplerin, kitleleri uyuşturan guruların daha çok peşine düşebilmektedir.

Diğer bir grup, kendinin doğrudan tanrısal bir makama sahip olduğunu iddia edenlerin vahiy bilgisi ve haberlere eşdeğer bilgi ve haberler verebileceğini söyleyenlerdir. Bunlar ya kasıtlı olarak insanları kendi kontrolleri altında tutan veya halüsinasyon gören hasta kimselerdir.

Böylelerini Kur'an-ı Kerim, "zalim kimseler" olarak vasıflandırmaktadır. Çünkü asıl bu konum ve vasfa Allah'ın peygamberleri hak sahibidir, onlar bu hakkı onlardan gaspetmektedirler; hem Allah'la hiçbir temasları olmadığı halde vahiy aldıklarını iddia etmektedirler, bu büyük bir zulümdür (6/21). Bunların alacakları ceza ölüm anından itibaren başlar. Canlarının çıkacağı, bedenlerinden ayrılacağı an en trajik andır. Hem acıklı, dayanılması güç bir azaba uğrayacaklar hem de küçük düşürüleceklerdir. Acıklı olması yanında azabın "küçültücü, aşağılayıcı" olmasının sebebi, hak etmedikleri makam ve rollere soyunduklarından onları buna kibirleri sevketmişti; kendilerine peygamber, kurtarıcı, guru, esrarengiz güç sahibi kimseler görüntüsü vermişlerdi. Allah'a haksızca iftirada bulunmuşlardı; O'nun mesajını yalanladıklarında kibirlilik göstermişlerdi.

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ ۚ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

94. Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi (bugün de) **'teker teker, yapayalnız ve yalın** (bir tarzda)**' bize geldiniz ve size lütfettiklerimizi arkanızda bıraktınız. İçinizden, gerçekten ortaklar olduklarını sandığınız şefaatçilerinizi şimdi yanınızda görmüyoruz. Andolsun, aranızdaki** (bağlar) **parçalanıp-koparılmıştır ve haklarında zanlar beslediklerinizi sizlerden uzaklaşmıştır.**

"Fürada" tek tek, tek başına, ferd-i vahid olma halini ifade eder. Aynı zamanda çıplak, elbisesiz, kimliksiz, annesiz-babasız, ailesiz, sınıfsız, bütün sosyal, kültürel rol ve kimliklerinden tecrit edilmiş olarak yani sadece ilk yaratıldığı yalın haliyle insan olmak. İnsan, Allah'ın huzuruna annesinin karnından dünyaya her nasıl gelmişse öyle dönecektir. Hatta vücut bütünlüğünün tamlığını ifade etmek üzere "sünnetsiz" de olacağı söylenmiştir. Hz. Aişe, "Ey Allah'ın elçisi, böyle bir durumda erkekler ve kadınlar birbirlerinin avretine bakmayacaklar mı? Diye sorduğunda, Hz. Peygamber (s.a.v), o gün herkes bir

başka şeyle uğraşacak olduğundan bakamayacağını" buyurmuştur (Buhari, Enbiya. 8; Müslim, Cennet, 56.)

Dünyevi olarak insana bağışlanan, ister kendi emeği ve gayreti ister başka yoldan kazandığı mal mülkü, sosyal statüsü, politik kimliği, sınıfı ve mesleği, kısaca dünyevi olan her maddi ve sosyal gücü geride bırakarak dirilecektir. Kişi kıyametten sonra gözünü açtığında yanında ne mal ve serveti ne ona dünya hayatında yardım eden aile ve yakınları ya da taraftar kitlesi ve ne bağlandığı, kendilerinden medet ve kurtarıcılık beklediği kimseler ve güçler olacaktır. Kendi başına, yapayalnız olduğunu idrak edip durumun haşyetiyle sarsılacaktır. Dünyada kendisine güvenip de bağlandığı herkesle ve her şeyle bağları kopmuş olacaktır. Tapındığı yalancı ilahların bir kıymetiharbiyesinin olmadığını, kendisi için aracı ve iltimasçı olamayacaklarını; gözünde yüceltip uğrunda mücadele ettiği makam ve statülerin, servet ve şöhretin, güç ve iktidarın işe yaramadığını görüp anlayacaktır. 46 sene hüküm süren Osmanlı Padişahı Kanuni Süleyman'ın ölümü üzerine şair şu beyitleri söylemiştir:

Yanında bunca kulundan bir âdemin bile yok
Bu nasıl seferdir ki beyim, ihtiyar ettin!

Bunun ibretlik bir hal olduğu açıktır. Eğer hayatını hakikatin bilgisini elde etmek, salih amelde bulunmak, hayır ve itaatte bulunmak üzere geçirmiş, insanlara faydalı olmuş, yoksulları korumuş, adaletin tesisi için çalışmışsa, yapıp ettiklerinin ürünlerini yanında bulacaktır, çünkü bunlar kalıcı ve kurtarıcı şeylerdir. Salt dünyevi fayda ve güç peşinde koşanlar ise böyle bir günde bunlardan yararlanamayacaklardır. Böyle bir beklenti içine girmişlerse, bu onları yanıltan, beklentilerini boşa çıkaran bir zandan ibarettir. Allah'tan başka güçlere bağlananlar, o güçlerin boş ve sahte olduklarını anladıklarında büyük düş kırıklığına uğrayacaklardır, çünkü onların yalnız olma hallerine Allah'tan başka kimsenin herhangi bir yararı olmayacaktır. İnsanı son tahlilde kurtaracak olan, dünyada "kendisi için hayır adına gönderdiği" şeydir. (18/Kehf, 48; 19/Meryem, 95.)

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Âdemoğlu malım malım deyip durur. Ey Âdemoğlu! Sadece yiyip tükettiğin, giyip eksilttiğin, bir de sadaka verip ahiret azığı yaptığın şey senindir. (Müslim, Zühd, 3,4; Nesai, Vesaya, 1. Ayrıca bkz. 2/Bakara, 110).

إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ
الْحَيِّ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ الَّذِي

جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

95. **Taneyi ve çekirdeği yaran şüphesiz Allah'tır. O, diriyi ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarır. İşte Allah budur. Öyleyse nasıl oluyor da çevriliyorsunuz?**

96. **O sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn** (dilenme)**, güneş ve ay'ı bir hesap** (ile) **kıldı. Bu, üstün ve güçlü olan, bilen Allah'ın takdiridir.**

97. **O, karanın ve denizin karanlıklarından yolunuzu bulmanız için size yıldızları var edendir. Bilebilen bir topluluk için biz âyetleri birer birer** (bölüm bölüm) **açıkladık.**

98. **O, sizi tek bir nefisten yaratandır.** (Sizin için) **bir karar** (kalış) **ve emanet** (olarak konuluş) **yeri vardır. Kavrayabilen bir topluluk için âyetleri birer birer açıkladık.**

99. **O, gökten su indirendir. Bununla her şeyin bitkisini bitirdik, ondan bir yeşillik çıkardık, ondan birbiri üstüne bindirilmiş taneler türetiyoruz. Ve hurma ağacının tomurcuğundan da yere sarkmış salkımlar, -birbirine benzeyen ve benzemeyen- üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler** (kılıyoruz.) **Meyvesine, ürün verdiğinde ve olgunluğa eriştiğinde bir bakın. Şüphesiz inanacak bir topluluk için bunda gerçekten âyetler vardır.**

İnsanın başına gelebilecek en büyük felaket mülkünde yaşadığı halde Allah'ı bilmemesi, marifetullahtan kopuk ömrünü talihsizce tamamlamasıdır. Merhameti bol olan Allah, insanın dikkatini bu önemli konu üzerine çekerek zihnini uyandırmak; varlık âleminden, içinde yaşadığımız canlı tabiattan, insanın yaratılışından örnekler verip düşünmemizi kolaylaştırmak ister.

Koca ağaçlar, meyve ve tahıllar birer tane ve çekirdekten çıkmışlardır. Be-

reketli bir buğday başağı bir habbenin (tane) gelişmesidir. Koca bir kaysı veya şeftali ağacı bir çekirdekten çıkmıştır. Tersinden baktığımızda, büyük ve bereketli bir incir ağacı küçücük bir çekirdeğin içinde dürülmüş, toplanmıştır. Yüce Allah, kendi ilmi, iradesi ve kudretiyle bir çekirdekten koca bir ağaç çıkarır ki bu, çekirdeğin yarılması suretiyle tahakkuk eder.

Bunun gibi diriden ölü, ölüden diri çıkar. Dünyevi tabiatımızın hammaddesi cansız topraktır, yüce Allah Nefha-i ruh ile buna can katar, topraktan canlı bir varlık çıkar (Bkz. 3/Âl-i İmran, 26-27). Aydınlığın karanlığı yarıp çıkması gibi, canlılar da cansızlardan türer. Bu olayda öylesine paradoksal gibi görünen tabiat olayları yaşanmaktadır ki, bunu dikkatle gözden geçiren bir insan Yüce Yaratıcı'nın önünde eğilmekten başka elinden bir şey gelmez. Bir bitki ister toprağın derinliklerine kök salsın, ister adeta taşlaşmış bir toprağı yarıp gün yüzüne çıksın; onun narin, nazik bitki uçları bir mazgal, bir matkap, bir kompresör görevini yerine getirir. Aynı anda iki hareketi gerçekleştirir. Bir yandan kökleriyle toprağın altına girer, derinliklerde kök salar; diğer yandan ucuyla toprağı yarıp gün yüzüne çıkar, fidan olur, büyür, gövde olur, dal salar, yaprakları yeşerir, meyve verir, koca-asırlık bir ağaç olur. O narin bitkinin beton gibi sert toprağı kendinden bir güç ve kudretle yarması düşünülebilir mi? Bir civciv kendisine bahşedilen kudretle cansız yumurtanın kabuğunu kırarak çıkabilir mi? İnsan da öyle, bir damla sudan teşekkül eder. Yeryüzü, ölüyken, susuzluktan kırılıp çölleşmeye yüz tutarken, yüce Allah yağmur yağdırır, ölü toprağı diriltir, üzerindeki canlılara hayat verir (30/Rum, 19; 39/Zümer, 6).

Bütün bu olaylara basiretle, düşünerek ve istidlallerde bulunarak baktığımızda, varlık âlemini yaratıp yöneten, yasalarını koyup işleten, öldüren ve dirilten, kurutan ve hayat verenin sadece Allah olduğunu anlarız. "İşte Allah budur!" Bu hakikati görmemek nasıl mümkün olabilir!

Günün akışını dikkatli bir gözleme tabi tuttuğumuzda aynı hakikatle karşılaşıyoruz. Gece sona erdiğinde, bitkinin toprağı yarıp günyüzüne çıkması gibi, sabah da karanlığı yararak çıkar. (113/Felak, 1). Dahhak'a göre sabahın yarılması, yaratılması demektir. Sanki her sabah, gün yeniden yaratılmakta, insan için yeni bir başlangıç fırsatı doğmaktadır.

Neden gece yaratıldı? Elbette bizim faydamıza. "Karanlığı ve aydınlığı da var eden O'dur" (6/En'am, 1). Gece "sükûn-sekine" yani huzur ve dinlenme zamanıdır. **Razi**, bunu kişinin sevdiği eşi yanında sükûnet bulmasına benzetir. Etrafa ışığıyla ünsiyet verdiği için ateşe de bu isim (munise) verilmiştir. Gecenin sükûneti olmasaydı, gece enerji toplamasaydı insanın fizyolojik varlığını devam ettirmesi, direncini koruyup ayakta kalması mümkün olmazdı. Gece ve

gündüz güneş ve ayın hareketleriyle ilgilidir, bu da her ikisinin bir hesap üzere hareket ettiklerini, kozmik düzenin Allah'ın takdiri dâhilinde sürdüğünü göstermektedir. (55/Rahman, 5; 12/Yunus, 5). Bu böyledir, çünkü Allah'ın "aziz" sıfatı kudretinin, "âlim" sıfatı ilminin işaretidir. Allah'ın Elçisi (s.a.) şöyle dua etmiştir: "Sabahı yarıp çıkaran, geceyi sükûnet vakti kılan, güneş ve ayı bir hesap üzere kılan Allah'ım! Borcumu bana ödet! Beni fakirlikten, ihtiyaçtan kurtar! Senin yolunda kulaklarımdan, gözlerimden ve gücümden (güzel ve meşru bir biçimde) yararlandır!" (Muvatta, Kur'an, 27).

Gökyüzünü süsleyen yıldızlar bambaşka ayetler topluluğu teşkil eder. Gece karanlığında karada veya denizde yolculuk yaptığımızda yön tayin etmemizi, kıblemizi bulmamızı sağlarlar. Uzay ve içinde yer alan galaksiler, samanyolları, gezegenlerle entegre bir sistemi meydana getirmektedirler. Bilebildiğimiz ve bilemediğimiz sayısız yarar ve fonksiyonları vardır. Gözlem alanımıza girenler güneşten aldıkları ışıkları yansıtırlar, şairane bir tablo sergilerler. (25/Furkan, 61; 37/Saffat, 6; 85/Buruc, 1). Emin olduğumuz yegâne hakikat, bütün bunların boş, fonksiyonsuz, anlamdan ve amaçtan yoksun yaratılmamış olmalarıdır (3/Âl-i İmran, 191). Düşünen, araştıran ve doğru sonuçlar çıkarabilenler için bunlarda daha nice sırlar ve fonksiyonlar söz konusudur. "âlem"in bütünü, "alametler"in toplamıdır ve ister tabiat ister evren üzerinde araştırmalar yapalım, bu amaçlı çabamız bizi Allah'ın varlığının büyüklüğü, iradesi, kudreti ve bunlarla ilgili olarak isimleri, sıfatları ve fiilleriyle ilgili doğru, yol gösterici ve sahih bilgiye "ilme" götürecektir.

Canlı tabiattaki harikulade yaratış örnekleri ve kozmik düzen yanında kendi yaratılış üzerimizde de derinlemesine bir gözlemde bulunabiliriz. Yüce Allah bizleri tek bir nefisten (Nefs-i vahide) yarattı. Bu konudaki açıklamalar Nisa sûresinin ilk ayetinde yapılmıştı. Bizi yaratan Allah, bizim için bir karar ve emanet yeri kıldı.

Ayette geçen "müstakar" ve "müstevda" kelimelerine çok farklı anlamlar verilmiştir. "Müstakar" yerleşik olma, karar kılma, istikrar bulma; "müstevda" geçici olarak bulunduğu yerden başka bir yere götürülme hali. İbn-i Abbas'a göre müstakar, annelerin rahimleri, müstevda' babaların sulbüdür. İbn-i Mes'ud'a göre ise, müstakar annelerin rahmi iken, müstevda' insanın içinde öleceği arz demektir. Ebu Müslim **el-İsfahani**'ye göre müstakar erkek, müstevda' kadını ima eder; çünkü sperm erkeğin sulbünde ortaya çıkar, onda karar bulur, sonra kadının rahmine iade veya tevdi edilir. Sperm ile yumurtadan teşekkül eden zigot kadında emanettir, 9 ay 10 gün sonra emaneti hayat alanına çıkarır. İsfahani'nin görüşünden hareket edecek olursak, anne karnındaki

cenin, emanet olan candır, onun kürtajla doğranması hem savunmasız bir canı öldürmek hem ilahi emanete ihanet etmektir.

Olup bitenlerin sır ve hikmetlerini kavrayabilenler bu harikulade yaratışlar üzerinde uzun uzadıya düşünmeli; ilim, irade, rahmet, kudret ve hikmet sahibi Allah'ı zikredip yüceltmelidir.

Yaratılışın sırrında nice hikmetler var ki, insan aklı ve araştırma çabasıyla keşfedilmeyi bekliyorlar. Ama aynı zaman varlık sayısız nimet ve ihsanla donatılmıştır. Gökten yağan suya bakın yani yağmura. Yeryüzünde bizi ve hayvanları besleyen bitkiler bu sayede yetişmektedirler. Ağaçlarda üst üste bindirilmiş meyveler yetişir. Bir kısmı yere sarkar. Kiraz, hurma, üzüm, zeytinler, muz, nar ve daha niceleri. Tatları, lezzetleri ve vitamin değerleri, hacimleri ve görünüşleriyle bir kısmı birbirine benzemekte, bir kısmı farklılaşmaktadırlar. Meyve verme süreçleri dikkatle incelendiğinde şekilden şekle, durumdan duruma girdikleri görülür. Aşama aşama olgunlaşırlar, insanın veya hayvanın lezzetle yiyip yararlanacağı, hayatını devam ettirebileceği kıvama gelirler. **Kurtubi**, değişip duran bu enva-ı türlü tabiat olayının bize bir "değiştiren" olduğunu ilham ettiğini söylemektedir. Her şeyi evirip çeviren, değiştirip formdan forma sokan, kısaca varlık âlemini tedbir eden Allah'tan başkası değildir. Bu olayların tümünde büyük ayetler vardır.

Bu durum bize göstermektedir ki, varlık âleminde ve çıplak gözümüzle müşahede edebildiğimiz tabiatta hiçbir şey tesadüfi değildir, hiçbir canlının hareketi kendinden yasalarla gerçekleşmez, her şey ilahi kontrol altındadır, her bir nesne ve ürünün bir fonksiyonu, dolayısıyla bir anlamı ve amacı vardır. Her şey değişmekte, ömrüyle birlikte fonksiyonunu tamamlamaktadır. Değişmeyen, baki olan sadece Allah'tır. Nazarımıza verilen bütün bu olayların ana teması, bize telkin ettikleri ortak mesajı bu varlığın bir sahibi ve maliki vardır. O yaratandır, düzen koyandır, ilim, irade ve kudretiyle bu sayılanları bizim yararımıza musahhar kılandır. O halde bize bir mesaj veriyor, bizden bir şey istiyor. İşte O'nun muradını ancak indirdiği vahiylere kulak vererek anlayabilir ve O'nun hoşnutluğunu kazanabiliriz.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ ۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ذَٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾

100. Cinleri Allah'a ortak koştular. Oysa onları O yaratmıştır. Bir de hiçbir bilgiye dayanmaksızın O'na oğullar ve kızlar yakıştırıp-uydurdular. O ise nitelendiregeldikleri şeylerden yücedir, uzaktır.

101. Gökleri ve yeri bir örnek edinmeksizin yaratandır. O'nun nasıl bir çocuğu olabilir? O'nun bir eşi (zevcesi) **yoktur. O, her şeyi yaratmıştır. O, her şeyi bilendir.**

102. İşte Rabbiniz olan Allah budur. O'ndan başka ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır, öyleyse O'na kulluk edin. O, her şeyin üstünde bir vekildir.

Varlık âleminin, hayatın ve insanın yegâne yaratıcısı Allah iken ve sadece O'na kulluk yapmak icap ederken, derin zihni yarılmalar ve sapmalar sonucunda insanoğlu, başka varlıklara da tanrısal vasıflar atfetmiş, yücelttiği varlıklara tapınmıştır. Çeşitli sembolik anlamlar yüklediği put ve heykeller, gök cisimleri (semavi varlıklar), ruhlar veya görünmez yaratılmışlar. Putatapıcılık gibi gök cisimlerine tapınmayı esas alan dinler de eskidir, Sabiiler, şemsiler bunlar arasında yer alır. Görünmez ruh veya cinlere tapınma biçimleri çeşitli animist inançlarda görülür. Çoğu zaman ruhlara tapınma, cinleri tanrısal güçler kategorisine sokup onları yüceltme, onlardan korkma veya onlardan aşkın yardım ve destekler hâsıl etme beklentisi diğer inançlarla karışım halinde ortaya çıkabilir.

"Cin" esas itibariyle görünmez varlık demektir. 72/Cin sûresinde de açıklanacağı üzere, cinler ontolojik kökenleri ateş olan varlıklardır, melekler ise nurdan yaratılmışlardır. Bize görünmezler. Tıpkı bizim gibi "şeytani" olanları yani inkârcıları ve isyancıları olduğu gibi, "rahmani" olanları yani mü'minleri ve Allah'ın kendileri için koyduğu emirlere itaat edenleri vardır. (bkz. 46/Ahkaf, 29-32. ayetlerin açıklaması). Cinler ve melekler duyu organlarımızla göremediğimiz varlıklardır; her iki tür de akıllı ve şuur sahibidirler. Melekler itaatkârdır, cinler ise irade sahibi olup itaat edenleri olduğu gibi inkâr eden ve isyan edenleri de vardır.

Kadim zamanlarda insanın uğradığı zihni deformasyon dolayısıyla bazı toplumlar cin veya melekleri söz konusu görünmez özellikleri dolayısıyla yüceltmişlerdir (sublimasyon). Bazıları her iki türe tapınma yolunu tutmuştur (34/Sebe, 41); bazıları Allah ile bu varlıklar arasında soy bağı (nesep-hısımlık) bağı kurmuşlardır (37/Saffat, 158). Arap yarımadasında "melekleri Allah'ın kızları sayan"lar da olmuştur (16/Nahl, 57; 37/Saffat, 149; 43/Zuhruf, 16; 58/Tur, 39).

Arap şiir geleneğinde cinlerin –hem imgesel hem işlevsel anlamında– önemli olduklarını söylemek mümkün, her şairin bir cin dostu (Halilu'ş şair) olduğunu düşünürlerdi, şaire cin dostu gelir, kulağına ilham fısıldardı. Do-

layısıyla şairlerin aşkın irtibatları, üst veya görünmez âlemle ilişkileri olan özel-seçkin kimselerdi.

Razi'nin kaydettiğine göre, Arapların bir kısmı Şeytan'ı şer tanrısı olarak görür, meleklerin Allah'ın, cinlerin ise Şeytan'ın askerleri olduğuna inanırlardı. İbn-i Abbas'tan hareketle Razi, bunun "zındıklar"ın inancı olduğunu söyler. Zındıklık ateşe tapan Mecusilere verilen diğer bir isimdir. Sonradan Arapçalaşmış bir kelime olarak "zındıklık (zenadika)" aslında "zend" adıyla kendisine kitap indirildiği öne sürülen Zerdüşt inancına göndermedir. Zerdüşt'ün formüle ettiği doktrine göre, varlık âleminde her türlü hayrın ve iyiliğin yaratıcısı Yezdan, her türlü şer ve kötülüğün yaratıcısı Ehrimen'dir. Ya da iyilik ve kötülük bu ikisinden neş'et etmektedir. Ehrimen bizim şeriatımızda Şeytan'a karşılıktır. Bu iki varlık kâinatı yönetirler ve olayların vukuunda ortaktırlar, ancak sürgit aralarında bir çatışma söz konusudur.

Ayet, bu inanca dönüşmüş kabullerin herhangi bir esaslarının olmadığını vurgular. Melekleri ve cinleri de yaratan Allah'tır. Yaratılmış varlıklar nasıl kendi yaratıcılarına ortak olurlar? Onların kendinden güç ve kudretleri yoktur. İradi varlıklar olsalar bile, onları yaratan ve onlara kötülük yapma kudretini veren O'dur. O halde bu temelsiz bir varsayım, esası olmayan bir yakıştırma olduğu gibi, cinlerden korkmaya, korkup onları kutsamaya, çekinmeye veya onları yüceltmeye mahal da yoktur. Allah'a itaat edildiği gibi onlara itaat edilmez, Allah'tan sakınıp korkulduğu gibi onlardan korkulmaz. Bu inanç herhangi bir bilgi (ilim ve hakikat) temeline dayanmadığı ancak bir yalan, bir yakıştırma ve uydurma olabilir. Allah, zihni bir sapma sonucu ona yapılan bütün bu yakıştırmalardan yücedir, nitelemelerinden münezzehtir.

100. ayet, cinlerin insanlardan ve meleklerden ayrı bir tür olduğunu açıkça ortaya koyar. İnkârcılar, haklarında doğru dürüst bilgileri olmadığı halde cinleri Allah'a ortak koşmaktadırlar. (34/Sebe', 41). Bundan çıkan sonuç şudur: Cinlere tapanlar onların apayrı varlıklar olduklarını bilmektedirler ama Allah'a ortak koşulacak varlıklar olmadıklarını bilmemektedirler. Şu halde cinler, bazılarının öne sürdüğü üzere vahyin inişi sırasında "Nusaybin'den Mekke'ye gelen yabancılar" veya Hz. Süleyman'ın mülkünü inşa ederken çalıştırdığı düşük sınıflardan müteşekkil ameleler değildir. Saffat (37) sûresinin 158. Ayetine göre de, bu sapkın inanca sahip olanlar, Allah ile cinler arasında nesep-soy bağı kurmaktadırlar. Eğer cinler sahiden ve hakikatleri itibariyle "yabancı kimseler" veya "amele" olsaydı, kimse onlar ile Allah arasında nesep bağı kurmazdı. (72/Cin, 1-2 ve sûrenin 112. ayeti.)

"Gökleri ve yeri bir örnek edinmeksizin yaratandır (bedii')". **Bedii'**,

herhangi bir modele ihtiyaç hissetmeden, herhangi bir modele bakmadan yaratan demektir ki, bu sadece Allah'a mahsus bir yaratmadır. Herhangi bir model olmadan varlık âlemini yarattığı gibi, yaratmadan önce kullandığı bir hammadde, malzeme de yoktur. O, örneksiz ve modelsiz olarak varlığı yoktan yaratmıştır. (Bkz. 2/Bakara, 117. ayetin açıklaması). Ayetin anahtar terimi "el bed'u"da aynı zamanda inşa ve icat da söz konusudur. Yani yüce Allah herhangi bir hammadde, alet kullanmadan, zamandan ve mekândan münezzeh varlığı yaratıp, yaratması (halkı)yla inşa ve icat etmiştir.

Durum bu merkezde iken O'nun nasıl ortağı olabilir, nasıl başka yaratıklar veya varlıklar O'nunla evrenin yönetiminde söz sahibi olabilir? Eşi yani zevcesi (sahibe) yoktur, böyle bir şey düşünülemez, dolayısıyla ve bizzarure oğlu olabileceği de düşünülemez, varsayılamaz. Hz. İsa da O'nun kuludur, Meryem'den doğma yarattığı bir beşerdir. Varlık âleminde her ne varsa O'nun ilim, irade ve kudretinin eseridir, hepsini O yaratmıştır. O'nun yaratmadığı, dolayısıyla kudreti dâhilinde olmayan herhangi bir varlık alanı –din dışı– tasavvur edilemez. Her ne cereyan ediyorsa, vuku buluyorsa hepsi O'nun bilgisi dâhilindedir, her şeyden haberdardır. Bütün yaratılmışların ve sizin Rabbiniz Allah budur. Rab olmaya hak sahibi O'dur, bu yüzden sadece O'na ibadet edilir, O'ndan yardım istenir. O varlıktaki her kozmik ve tabii işi düzenlediği gibi sizin işlerinizi de düzenler, sadece O size yardım eder, vekiliniz olur; sizin başka varlıkların yardımına, gücüne, minnetlerine ihtiyacınız yoktur. Sadece O'na bağlandığınız zaman özgürleşir, şeref ve haysiyet sahibi insanlar olarak bağımsızlaşırsınız. (Bkz. 112, İhlas sûresi.)

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ۖ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

103. Gözler O'nu idrak edemez; O ise bütün gözleri idrak eder. O, latif olandır, haberdar olandır.

Zatı ile Allah'ın idrak edilmesi mümkün değildir. Çünkü Zat mutlak gayptır. Ne simgeler ve işaretlerle ne söz ve temsillerle idrak edilir. "Gözler O'nu idrak edemez"den kastedilen, insanın mevcut görme duyusu göz ile O'nu idrak edemeyeceği hususudur. Bazıları da "ebsar"ın başına "el" takısı gelmiş olması hasebiyle siganın istiğrak (genellik) ifade ettiğini, bunun "O'nu her göz göremez" anlamına geldiğini söyleyip "bazı gözlerin görebileceği"ni iddia etmişlerdir.

Bir şeyin bilinmesi ona uygun, denk, eşdeğer başka bir şey veya tam zıddıyla mukayeseye tabi tutulmasıyla mümkündür. Allah'ın varlık âleminde dengi, benzeri, eşdeğeri veya zıttı yoktur. Allah'ın yarattıkları üzerinde tefekkür ederek, araştırma yaparak O'nun varlığı, varlığının azameti, üstün gücü, irade-

si, ilmi, kudreti hakkında bir bilgiye sahip olunabilir; isim ve sıfatları hakkında bir kanaate ulaşılabilir ama Zat hakkında asla hiçbir bilgiye ulaşılamaz. Bu yüzden İslam kelamında Zat bilgi, tefekkür ve araştırma konusu değildir. Başka dinlerde, özellikle Hıristiyanlıkta teolojinin konusu doğrudan Zat-ı İlahi'dir ve bu konuda sayısız spekülasyonlara gidilmiştir ki, bütün bu spekülasyonlar Allah hakkında çeşitli zanlardan başka bir şey değildirler. Allah, her şeyin yaratıcısıdır, yaratılan kendi yaratıcısını idrak edemez, aklıyla onu ihata edemez. Ama Yaratıcı bütün yarattıklarını hem idrak eder hem ona müdahil olur.

Gözün bir şeyi idrak etmesi, aslında görme yetisi sayesinde zihnin onu algılaması, hakikatine varması demektir. Göz görür, zihin algılar, kalp hisseder ve anlar. Bu yüzden basiret kalbin idrakidir ki, kalp bu idrakini göz sayesinde gerçekleştirmektedir. Algı da büyük oranda göz sayesinde olur. Algılama ve anlama aynı şeyler değildir. Yüce Allah gözle görülecek, Zatı müşahede edilebilecek bir varlık değildir. Çünkü cisim veya madde olarak O'nu tasavvur edemeyiz. Gözün göremediği bir varlığı zihin anlamaya, tasavvur etmeye çalışır. Akıl ve diğer zihni meleke ve yetiler her ne kadar eşya dünyasını, görünür ve görünmez şeyleri idrak etmeye, algılayıp anlamaya çalışıyorlarsa da Zatı itibariyle düşünüldüğünde Allah'ı ne hiçbir göz ne hiçbir akıl algılayabilir. Gözün kapasitesi sınırlı olduğu gibi, idraki mümkün kılan akıl ve zihin yetiler de sınırlıdır. O ise mutlaktır, sonsuzdur, sınırsızdır; izafi/görece, sonlu ve sınırlı olan duyu organları ve zihin O'nun Zatı'nı ihata edemez.

Bu tanımsal çerçeve İslam bilginleri arasında Allah'ın ahirette görülüp görülmeyeceği (rü'yet)le ilgili bir tartışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre, Yüce Allah'ın gözle görülmesi düşünülemez. Bu çerçevede kim üç şeyi Hz. Peygamber (s.a.v)'e isnat ederse "yalan şey isnat etmiş olur" demektedir: Kim Muhammed (s.a.v)'in Rabbini gördüğünü; kim Allah'ın Elçisi'nin kendisine indirilen kitaptan (Kur'an)'dan bir şeyler gizlediğini ve kim Hz. Peygamber'in 'yarın ne olacağı'nı yani gaybı bildiğini iddia ederse, yalan söylemiş olur." (Buhari, Tefsir, 53; Müslim, İman, 287; Tirmizi, Tefsir, 6).

Ancak rü'yetin mümkün olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu konuda iki önemli hadis rivayeti vardır: "(Ahirette) Rabbinizi, dolunay olduğu gece ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz" (Buhari, Ezan, 129; Tirmizi, Cennet, 15-17; İbn-i Mace, Mukaddime, 13). "(Mü'mine verilen) Güzellik cennettir. Ziyade de Allah'ın veçhine bakmaktır" (Buhari, Tefsir, Yunus sûresi). İlk hadiste "rü'yet (görme)", ikincisinde "Nazar" kelimeleri kullanılmıştır. Rü'yet gözün görmesi, görüş sahibi olması; nazar ise, bir şeyin gözün temaşa edebileceği halde olması, manzara olması demektir ki, her iki durum Zatı itibariyle Allah için söz

konusu olamaz. Bu, eğer mü'minlerin Allah'ı görmeleri söz konusu olacaksa, bunun bu dünyadaki görme veya temaşadan farklı olacağını göstermektedir. Nitekim Mutezile'ye karşı Ehl-i Sünnet bilginleri bu argümanı savunmuşlardır. Yine Ehl-i Sünnet'e göre gözler O'nu bu dünyada göremez ama ahirette görecektir. Bu konuda Kur'an'dan da bazı ayetler delil olarak gösterilmiştir: Bunlardan biri Kıyame (75) sûresinden 22-23. ayet: "O gün yüzler ışıl ışıl parlar. Rablerine bakıp-durur." Delil olarak gösterilen diğer iki ayet de Mutaffifin (83) sûresi 15 ve Yunus (10) sûresi 26. ayetleridir.

Ahmed bin Hanbel, Hz. Peygamber'in Rabbini kalbiyle gördüğünü söylemiştir. Malik bin Enes ise fani-çıplak gözle O'nu görmenin mümkün olmadığını belirttikten sonra, ahirette insana bahşedilecek farklı göz yapısıyla O'nu görmenin mümkün olabileceğini belirtmiştir. Dırar bin Amr el Kufi'ye göre ise görme (rü'yet) ancak Allah'ın kıyamette yaratacağı altıncı bir hisle mümkün olacaktır. Ama biz bu dünya şartlarında Zatı bilemediğimiz için, ahirette ne ve nasıl göreceğimizi de şimdiden bilemeyiz; o halde bu konuyla ilgili Kelami spekülasyonlara girmenin faydası da yoktur. En doğrusunu Allah bilir. (Bkz. 53/Necm, 13. ayetin açıklaması.)

İnsan Rabbini çıplak-maddi gözle görmese bile, kalbiyle idrak edebilir, ma'rifetullahın nuruyla isimlerini, sıfat ve fiillerini hem algılayabilir hem anlayabilir. İsim ve sıfatları varlığının kozmik düzende ve tabiatta çeşitli ayetler, simgeler, burhanlar şeklinde tezahür etmektedir. (İsim ve sıfatlar için bkz. 7/A'raf, 180 ve 59/Haşir, 23-24. ayetlerin açıklaması). Kalp gözü körelenler tabiattaki ayetleri görmezler. Dahası böylelerinin talihsizliği, inkârları ve günahları dolayısıyla Allah ile kalpleri arasına bir perdenin çekilmiş olmasıdır. Ahirette de O'nu görmek nasip olmayacaktır, kalpleri üzerinde pasın tutması gibi o gün de aralarında bir perde (hicab) olacaktır. (Bkz. 83/Mutaffıfin, 14-16.)

O latif ve habirdir. Maddi ve cismani değildir, göklerin ve yerin nurudur. Varlık âleminde her ne varsa hayat kaynağını, enerjisini, hammaddesini, canlılığını O'ndan alır. O'nun Hay ve Kayyum ismi sayesinde ayakta durur. Her şeye nüfuz eder, herkese merhamet eder, lütuf ve ihsanlarda bulunur.

قَدْ جَآءَكُمْ بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾

104. Gerçek şu ki size Rabbinizden basiretler gelmiştir. Kim basiretle-görürse kendi lehine, kim de kör olursa (görmek istemezse) **kendi aleyhinedir. Ben sizin üzerinizde gözetleyici değilim.**

Yukarıda "basiret"in kalbin idraki olduğunu söylemiştik. Yüce Allah bizim hakikatle temasımızı sağlamak üzere basiretler indirmiştir. Bunlar Allah'ın mucizevi ve hikmetli ayetleri, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in tebliğleri, öğüt ve tavsiyelerdir. Ancak bunların tümüyle soyut, manevi delil ve idrakler olduğunu düşünmek yanlıştır. Kitabın ayetleri, aynı zamanda tabiattaki ayetlere, varlık dünyasına, yaratılışa işaret ederler. Bu anlamda "basar" beden göze atıfsa, "basiret" olarak ifade ettiğimiz kalbin idraki ve zihni doğru algılamalar maddi şeyler, nesneler üzerinden de gerçekleşebilir. İndirilen vahiy bizim dikkatimizi maddi tabiata, harikulade yaratılışa çekmekte; gözle yapacağımız müşahede ile kalbimizin tefekkür kapılarını açabileceğimizi, bu sayede marifetle iç dünyamızın aydınlanacağını haber vermektedir. Eğer gözlem ve deneylerimiz, salt maddi bilgi seviyesinde kalırsa, kalpte basiret tahakkuk etmez, marifet ortaya çıkmaz; sadece maddi bilgi birikimini sağlar. Ama varlık dünyası üzerinde yaptığımız gözlem ve deneyler kalpte marifete ve tefekküre, entelektüel sıçrama ve yükselişlere dönüşebilirse, işte o zaman basiret tahakkuk eder, kalp Allah'ın nuruyla aydınlanır. Kısaca marifet ve entelektüel hayat basar'dan basirete doğru bir gidişi ifade eder.

Bizi basiretle farklı idrak ve bilgi mertebelerine yükseltecek olan kanıtlar, deliller, gözleme konu nesneler bütünü (ayat) Allah'tandır, Allah'ın yaratmasıdır ve O'nun bağışıdır. Kim bilgiyi bu tefekkür ve marifet seviyesinde elde ederse kendi lehine bir iş yapmış olur. Yapmayansa o zaten kör, kalbi kararmış, dolayısıyla gözleri sanki görmezmiş gibi olan talihsiz biridir. Kalp gözü açık olmayanın gözü bakar ama görmez. "Gözler kör olmaz ama sinelerin içindeki kalpler kör olur" (22/Hac, 46). Kalbi kör olan bunca ayet ve harikulade yaratılıştan herhangi bir yarar da elde edemez.

Kişinin basiretle kendi lehine görmesi fiilini "kendini kalbiyle idrak etmesi" yani marifetunnefs yolunda doğru mesafe katetmesi şeklinde de anlayabiliriz. Allah'ı, hakikati ve kendi nefsini kalbiyle idrak eden kimse, kendine mutluğun yollarını açar. Zira yüce Allah her ne yaratmışsa bizim faydamıza yaratmıştır. İnsan basiret üzere olmadıkça, tefekkür ve marifet gibi ruhi ve entelektüel zenginliklere sahip bulunmadıkça kendi zararına bir hayat yaşar, hiçbir şeyin özüne nüfuz etmez, hakikatten uzak olarak yüzeysel yaşar. (10/Yunus, 108; 45/Casiye, 20.)

Kim ne yaparsa kendi lehine veya aleyhine yapar. Bu konuda cebir ve şiddet, zor ve baskı yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v), sadece tebliğ eder, kimsenin bekçisi değildir. (11/Hud, 86.)

وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾
اِتَّبِعْ مَا اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾
وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ
بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا
بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

105. İşte biz, âyetleri çeşitli biçimlerde böyle açıklıyoruz. Öyle ki sana: "Sen ders almışsın" desinler ve biz de bilebilen bir topluluğa onu açıkça göstermiş olalım.

106. Rabbinden sana vahyedilene uy. O'ndan başka ilâh yoktur. Ve müşriklerden yüz çevir.

107. Eğer Allah dileseydi onlar şirk koşmazdı. Biz seni onlar üzerinde bir gözetleyici kılmadık; sen onlar üzerinde bir vekil değilsin.

108. Allah'tan başka yalvarıp-yakardıklarına (taptıklarına) **sövmeyin; sonra onlar da haddi aşarak bilmeksizin Allah'a söverler. İşte böyle, biz her ümmete yaptıklarını süslü** (çekici) **gösterdik, sonra onların son varışları Rablerinedir. O, yapmakta olduklarını onlara haber verecektir.**

Sûrenin 91. ayetinde inkârcıların, vahiy hakikatini tanımamakla "Allah'ı hakkıyla, gerektiği gibi takdir etmedikleri"nden bahsedilmişti. Bu ayette vahyin inkârıyla bir iddia ele alınmaktadır: 23 senede indirilen Kur'an, çeşitli biçimlerde açıklanmıştır. Kimi zaman ayrıntılara inilmiş, kimi zaman açıklamalar yapılmış, kimi zaman tarihsel veya tabii olaylara, kozmik düzene, insanın iç dünyasındaki karmaşık hayata atıflarda bulunulmuştur. İlk vahye muhatap olup inanmayan Mekkelilerin, yaptıkları itirazlardan biri şuydu: Muhammed, okuma yazma bilmeyen (ümmi) bir insandır, bunca şeyi bilmesi, tarihi olaylardan haber vermesi düşünülemez. Olsa olsa, görüştüğü Yahudi din adamlarından birtakım şeyler öğrenmiş, onlardan öğrendikleri üzerinde epey düşünmüş, sonra bunları vahiy bilgileri ve haberleri olarak önümüze koymuştur. Vahiy alsaydı, Musa'ya Tevrat'ın tek bir defada indirilmiş olması gibi, Kur'an'ın da tek bir defada indirilmesi gerekirdi.

"Ders almak, ders görmek, tedris etmek, tedrisattan geçmek" bir şeyi özümsemek, ezberlemek, kendine mal etmek, izini silmek, bir elbiseyi eskitin-

ceye kadar kullanmak gibi anlamlara gelir. İdris aleyhisselama Allah'ın ayetlerini çokça okuyup ruhuna, zihnine ve hayatına mal ettiği için bu ismin verildiği söylenmiştir. Vahiy inkârcılarının iddiasına göre ümmi peygamber, kitap ehli bilginlerinden, belki tesadüf ettiği kimselerden -mesela Cebr ile Yesar adlı Hıristiyan iki köleden- öğrendiklerini öylesine zihninde, iç dünyasında yoğurup kendine mal etmiş ki bize vahiy olarak empoze ediyor. Mekkelilerin bir başka iddiasına göre Hz. Peygamber'e bu bilgileri Arap olmayan bir demirci öğretmiştir. Buna Nahl sûresinde (16/103) "Andolsun ki biz, onların: 'Bunu kendisine ancak bir beşer öğretmektedir' dediklerini biliyoruz. Saparak kendisine yöneldikleri (kimse)nin dili a'cemidir, bu ise açıkça Arapça olan bir dildir." Kur'an'a referans gösterdikleri demirci Arapça bilmiyordu. (Hicazi, Furkan Tefsiri).

İlk muhatap inkârcıların iddialarını sonraları oryantalistler, Hz. Peygamber'in küçükken Şam'a gittiği sırada gerçek ismi Sergius olan rahip Bahira'yla karşılaşmasından hareketle tekrar edeceklerdir. Bahira olayıyla ilgili rivayetler konusunda bazı kuşkular olmakla beraber, Efendimiz'in Busra'da küçük bir manastırda mukim bir rahiple görüşmüş olması vahiyle ilgili ana çerçeveye halel getirmez. İddiaya göre, 13 yaşındaki bir çocuk, sonraları 23 sene inişi sürecek olan Kur'an vahyini belki doğru dürüst iki kelam etmediği Bahira'dan veya ondan mülhem Hıristiyan iki köleden veya Varaka bin Nevfel'den öğrenmiştir. Hz. Peygamber'in Varaka ile teması son derece zayıf bir ihtimaldir, çünkü ilk vahyi kendisine haber veren akrabası Hz. Hatice (r.a.)'ye Varaka'nın dediği "Keşke ona yetişsem de kavmi onu yurdundan sürerken yardımcı olsam" demek olacaktır. İlk vahiyden kısa süre sonra Varaka vefat etmiştir daha öncesinde Hz. Peygamber'in onunla veya Hıristiyan iki köleyle uzun uzun görüşüp birtakım şeyler öğrendiği yönünde güvenilir kaynaklarda bilgi yoktur.

Vahiy inkârcılarının söz konusu iddiaları Furkan, 4. ve Nahl, 24. ayetlerde tekrar edilmektedir. Nahl sûresinde, inkârcıların Kur'an'ı geçmişe ait masallar olduğu ve peygamberin işte bu artık izi, etkisi kalmamış mitolojik bilgi ve haberleri vahiy diye savunduğu iddiasına değinilmektedir. Nahl, 24. ayetle bir arada düşünüldüğünde, bu ayetin takdiri ifadesi şöyle olmaktadır: Senin bu anlattıkların zamanı geçmiş mitolojik şeylerdir. Bize herhangi bir mesaj vermiyor, sen bunları bir kenara bırak, bugüne bak! Bugün de Kur'an vahyine bu açıdan bakanların sayısı az değildir.

İster öyle ister böyle, yüce Allah Kur'an'ı "bilebilen bir topluluğa açıkladığını" belirtmektedir. Kitap, değerini bilmeyenlere fayda sağlamaz, hatta insanlar onunla sınanır; kiminin imanını kiminin inkârını arttırır. Bu çerçevede yapılması gereken şey, vahyedilen hakikatlere kulak vermek, basiretle varlık

âleminin, yaratılışın ve hayatın anlamı üzerinde tefekkür etmek, indirilen hükümlere riayet edip Allah'ın iradesine teslim olmak olmalıdır. İnkârcılar, çoğu zaman öğrenmekten çok kendi kibir ve gururlarının derin etkisinde olmadık cehaletlere sığınmakta, hakikatle aralarındaki perdelerin katmerleşmesi için gerçeklik temeli olmayan argümanlara başvurmaktan çekinmemektedirler. Böyle durumlarda onlarla cedelleşmek zaman kaybından başka işe yaramaz. Yoksa samimi niyeti hakikati araştırmak olan herkesle karşılıklı konuşulur, müzakereler yapılır.

Hakikat şu ki, Allah'tan başta ilah yoktur, inkârcıların ikna olmayacakları anlaşıldığında onlardan yüz çevirip onları kendi hallerine bırakmalıdır. Şanı yüce Allah dileseydi, onların inanmasını sağlardı, buna elbette gücü yeter. Bu, Allah'ın onların inkâra sapmalarını dilediği anlamına gelmez. Allah'ın muradı, bunca ayet, kanıt, belge ve doğru argümandan hareketle insanların akıllarını kullanıp kendi özgür iradeleriyle doğru tercihte bulunmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla peygamber dâhil, hiç kimse bir başkasını hidayet kapısından içeriye zorla sokmaya kalkışmamalıdır. Eğer bu gerekli veya olması gereken olsaydı, Yüce Allah bunu yapar, onları cebren hidayete dâhil ederdi. (10/Yunus, 99.) Bu ortak koşanların da esasında başvurdukları bir mazerettir. (6/148). Allah, ne kimseyi cebren hidayete dâhil eder, ne başkalarının buna başvurmalarını emreder. Cebir ve şiddetle başkalarını imana dâhil etmek de, özgür iradenin tercihi olmaksızın ilahi zorlama ile iman sahibi kılınmak da sınavın sebeb-i hikmetine aykırıdır. Herkes kendi seçimlerinin sonucunu görecektir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.) veya genel anlamda Müslümanlar –kamu otoriteleri, devlet, dine davet edenler, ilmi otoriteler, örgütler, gruplar vs.– inanmayanlar üzerinde bekçi-gözetleyici değildirler. Dünyada veya ahirette karşılaşacakları kötü akıbetten onları kurtaramazlar, çünkü kim ne yapmışsa zerre miktarı onun karşılığını görecek, kimseye haksızlık yapılmayacaktır.

Bundan anlaşılan şu ki, insanlar çeşitli din ve inançlara mensup farklı topluluklar halinde bir arada yaşayacaklardır. Karşılıklı ilişkileri devam ederken, kendi aralarında tartışacaklar, hakikat konusunda müzakerelerde bulunacaklar ve birbirlerinden farklılaşmış hayat tarzlarını devam ettirmek isteyeceklerdir. Din, inanç ve hayat tarzı temelinde farklılaşma beşeri tabiatın gereğidir ve haddizatında çeşitliliktir. Eğer barış içinde ve bir arada yaşama iradesi gösterilebilirse, belki zaman içinde karşılıklı etkileşim sağlanır ve ilahi yasa hükmünü icra edip hakkın batıl üzerindeki galebesi mümkün olabilir.

Bu imkânın baki kalması için, karşılıklı din mensupları arasında "ihtiram ilişkisi"nin geçerli olması lazım. Din mensupları birbirlerinin hak ve hukukuna

riayet edecekler, mahremlerine yani özel ve sivil alanlarına saygı gösterecekler ve karşılıklı diyalog ve iyilik ilişkisini geliştirmeye çalışacaklardır. İnançların hakaretlere maruz kalması arzulanır bir durum değildir. Çünkü tahkir ve tahrik inatlaşmaya, kin ve nefrete, düşmanlık ve çatışmalara yol açar. Eleştiri, tenkit ve müzakere faydalıdır, bunu yaparken, hikmetli söz, güzel öğüt verme yolu tutulmalı, mücadeleyi en güzel, en estetik düzeyde sürdürmelidir. (Bkz. 16/Nahl, 125). **Razi**, putların tenkidi, boş inançları sembolize ettiklerini söylemenin görev olması ile ayetin onlara sövmeyi yasaklaması arasında bir çelişki olmadığına değinip, putların temelsizliğini ortaya koymanın bir üslup meselesi olduğunu söyler. Eleştiriye konu olan inançlar ne olursa olsun, kutsalların tahkiri tahrike yol açar. Bu yüzden başkalarının içten bağlandığı, taptığı varlıklara sövüp küfretmek doğru değildir, çünkü bu tahrik onların da Allah'a dil uzatmalarına yol açabilir. Yüce Allah, Hz. Musa'ya tanrılığını ilan eden Firavun'a bile "Yumuşak söz (kavlen leyyinen)" (20/Taha, 44) söylemeyi öğütlemişti. Tatlı söz bazen yılanı bile deliğinden çıkarabilir.

Cübbai, tahkir ve tahrikin insanları dinden soğutmaya yol açabileceğini söyler, bu ise hidayet bulması mümkün olan insanların önünü keser. Doğru bir mesaj üslup hatası, kaba yollar takip edilerek aktarılmaya çalışıldığında yanlışa davet çıkarır, maksat hâsıl olmaz. Bir yanlış veya batılın kaba tasviri onun savunulması gibi hikmete aykırı neticeler yol açabilir. Bu yüzden batılın veya yanlışın tasviri, temelsizliği güçlü argümanlar desteğinde tavsifi mesaj yerine geçmiş olur, ayrıca kötülemeye, tahkir etmeye gerek yoktur.

Bazı bilginler ise, söz konusu hükmün puta tapıcılar veya kitap ehli için olmadığına işaret etmişlerdir. Çünkü Mekke müşrikleri Allah'ın varlığına inanıyorlardı, sadece hükümlerinin dünya hayatında geçerli olmasına itiraz ediyorlardı. Kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanlar ise tabii tanrı inancına sahip kimselerdir. O zaman burada olsa olsa ateistlerin, agnostiklerin veya materyalistlerin kastedilmiş olabileceği düşünülebilir.

Her ne ise, şu veya bu inançtan olsun, başka dinden olanların inandıkları tanrı anlayışları veya putlar, doktrinlerine değer verilen siyasi önderler ile Allah arasında mukayese yapılamaz. Ama zaten sorun burada odaklanmaktadır ki, söz konusu putlara veya ulu önderlere bağlanan kimseler tam bir bilgisizlik (cehalet) sonucu, kendi liderlerine sövüldü diye, varlık âleminin yaratıcısı yüce Allah'a dil uzatmaya, böylelikle "haddi aşma"ya kalkışırlar. Söz konusu bilgisizce haddi aşmaya sebebiyet vermemek lazım. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. 4/Nisa, 140; 5/Maide, 57-58 ve bu sûrenin 68. ayeti).

"İşte böyle, biz her ümmete yaptıklarını süslü (çekici) **gösterdik"**. Bu

anlatılanlardan anlaşılan şu ki, hidayet Allah'ın elindedir; insanlara Allah doğru ve yanlışı göstermiş, tercihlerini kolaylaştırmak üzere sayısız ayet, delil, kanıt indirmiştir. Buna rağmen insanların büyük bir kısmı –hatta çoğunluğu– iman etmiyor, akıllarını gerektirdiği gibi kullanmıyor ve Allah'a layık-ı veçhiyle şükretmiyor. Öyle de olsa bağlandıkları öğretiler, saygı duydukları kişiler, tapındıkları varlıklar vardır. Üstelik üzerinde bulundukları durumdan da hoşnutturlar. Nefisleri, istek ve tutkuları onlara bu mecrada oldukları sürece dünyanın hazzına, güç ve iktidara, zevk ve eğlenceye sahip olabileceklerini telkin etmektedir. Dünya hayatı onlara süslü gösterilmiş, yapıp ettikleri kendilerine çekici kılınmıştır. Bunu kılan Allah'tır, çünkü onları yapıp ettikleriyle, yenmelerini istediği arzuları, denetim altında tutmalarını murat ettiği nefislerinin tutkularıyla sınamaktadır. Fakat dünyanın geçici zevkleri, sömürü, haksız servet, baskıya dayalı iktidar, tahakküm, aldatarak statü elde etmek vb. yanlışlar onlara sevimli gelmektedir.

Elbette hakikat Allah'ın katındadır, doğru yol, adalet, hakkaniyet ve yüksek ahlaki hayat Kur'an'ın öğrettiklerindedir. Ancak her topluluk, kendine özgü geliştirdiği, nev'i şahsına münhasır bir algı sistemi (yerel-yöresel/ulusal kültür?) içinde kendini diğerlerinden ayırmakta, kendine belli bir üstünlük payesi biçmekte ve bununla sevinip öğünmektedir. Kur'an ve Sünnet'e mugayir her kültürel kod ve tutum, toplumsal davranış ve sistem hakikate mugayirdir, Allah katında makbul değildir; aldatıcı çekiciliğine rağmen insanlara sahici mutluluk sağlamaz, herkesin muhtaç olduğu adaleti temin etmez ve pekiştirdiği toplumsal asabiyet (ulusal egoizm) dolayısıyla başka toplumların aleyhine ve zararına sonuçlar verir.

"İşte böyle, biz her ümmete yaptıklarını süslü (çekici) **gösterdik, sonra onların son varışları Rablerinedir. O, yapmakta olduklarını onlara haber verecektir. B**ütün insan toplumlarının "Son varışları Rablerinedir. O, yapmakta olduklarını onlara haber verecektir." O gün hakikat apaçık ortaya çıkacak, kimin doğru veya yanlış yolda olduğu anlaşılacaktır. (10/Yunus, 56.) Gerek vahyi inkâr edenler, gerekse saygısızlık gösterenlere karşı takınılacak tutumlar sıralanırken, son aşamada takınılacak tutumun onları kendi hallerine bırakıp son hükmü Allah'ın vereceği beklemek olduğu belirtilmektedir. Eninde sonunda herkes O'nun huzuruna çıkacak, yapıp ettiklerinin hesabını verecektir. Bu dünyada ne kadar tartışırsanız tartışın, kavga edin veya fikir ve inanç ayrılıklarını savaş sebebi yapın, kişiler kendi vicdanlarında, zihin ve beyinlerinde ikna olmadıkları sürece onların düşünce ve inançlarını değiştirmek mümkün değildir. Herkesi kendi inancında ve düşüncesinde bırakmak demek,

her düşünce ve inancın doğru ve sahih olduğunu kabul etmek demek değildir, sadece son hükmü Allah'a bırakmaktır.

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَا اِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ اَفْـِٕدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٖٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾ وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَا اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

109. Olanca yeminleriyle, eğer kendilerine bir âyet gelse, kesin olarak ona inanacaklarına dair Allah'a yemin ettiler. De ki: "Âyetler, ancak Allah katındadır; onlara (mucizeler) **gelse de kuşkusuz inanmayacaklarının şuurunda değil misiniz?**

110. Biz onların kalplerini ve gözlerini, ilkin inanmadıkları gibi tersine çevririz ve onları tuğyanları içinde şaşkınca dolaşır bir durumda terkederiz.

111. Gerçek şu ki, biz onlara melekler indirseydik, onlarla ölüler konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, -Allah'ın dilediği dışında- yine onlar inanmayacaklardı. Ancak onların çoğu cahillik ediyorlar.

İlk vahyin muhataplarından inanmayanlar, Hz. Peygamber (s.a.v)'i, geçmiş peygamberler gibi olağanüstü olayları sergilemeye davet etmişlerdi. Bunu vargüçleriyle yemin ederek yapıyorlardı ki, inandırıcılıklarından herhangi bir kuşku duyulmasın. Geçmişte Hz. Musa, Hz. İsa ve diğer peygamberler mucizeler göstermişlerdi. Hz. Peygamber'in muhatapları da, inanmaları için benzer mucizeler (ayetler) istiyorlardı. 109. ayette Nübüvvet gerçeğini tanımayanların son bir talebi üzerinde durulmaktadır. Aslında bugün de benzer taleplerde bulunan cahillere rastlamak mümkün.

Kur'an bunu kesin bir dille reddetmektedir. Çünkü inanmak için, dağların altını üstüne getirmeye, ölüleri diriltmeye, nesneleri konuşturmaya gerek yoktur. Sûrenin başından beri işaret edilen kozmik düzen, tabiat olaylarının cereyan şekli, işler halde olan tabiat yasaları, insanın yaratılışı ve daha nice olay, akıl sahibi herkes için zaten birer ayettirler. Varlığın ve hayatın kendisi mucizedir. Elbette Allah isterse mevcut tabiat yasalarını aşan harikulade olaylar (mucizeler) meydana getirebilir, bunlar peygamberin gücü ve kudreti dâ-

hilinde değil, O'nun yetkisinde ve kudreti dâhilindedir. Ama hayatın kalbinde gözlerimizin önünde tezahür eden bunca mucizeye rağmen inanmayan, hala olağanüstü tabiat olaylarının desteğine başvuruyorsa, bu onun hakikatte samimiyetsiz olduğunu gösterir. (17/İsra, 59.)

Bazı bilginlere göre de, söz konusu ayet inkâr eden insan ile Allah arasında karşılıklı restleşmeye işaret etmektedir. Şuara sûresinde yer alan şu ayet (26/4) inince inkârcılar "Haydi madem öyle, tepemize gökten bir musibet indirsin de inanalım" demeye başladılar: "Dilersek, onların üzerine gökten bir âyet (mucize) indiririz de ona boyunları eğilmiş kalıverir." (Ayrıca bkz. 13/Ra'd, 31; 17/İsra, 90, 95). Aslında inkârcıların inanmaya niyetleri yok. İçinde bulundukları hayat tarzını aşamadıkları için bahaneler uydurmaktadırlar. Mü'minlerden bazılarının onlara inanmaları iyi niyetlerinin sonucudur. Onların inanmayacaklarının farkında olmak gerekir.

İnanmazlar, çünkü inkâr yüzünden kalpleri ve gözleri yani düşünme yetkileri ve duyuları tersine dönmüş, fonksiyon göremez hale gelmiş bulunmaktadır. Onları meşgul eden şey, içinde yaşadıkları ölçüsüz hayat tarzıdır. Azgınlaşmışlar, bir bakıma şifasız bir hastalığa yakalanmışlardır. Kendi şaşkın ve sapkın dünyalarında hapsolunmuşlardır (2/Bakara, 15).

Ölümden başka her derde çare bulunur ama kalbin hastalığına çare bulunmaz. Tabii ki Allah dilerse, onları doğruya yöneltir yani inatlarına rağmen inkârlarını devam ettiremezler, kâinatı ve onları yaratan Allah'ın tabii ki buna gücü yeter. Ama Allah'ın onları kudretini kullanarak hidayete yöneltmesi hikmetine aykırıdır. Doğru ve hikmete uygun olan, özgür iradelerini kullanmaları, akıl güçlerini hareket ettirmeleri ve hiçbir baskı altında kalmaksızın inanmalarıdır. İman son tahlilde bir vicdan ve kalp (gönül) işidir. İnsan samimi bir çaba içinde olursa Allah ona yardım eder, kalbini hidayete açar. İnsan kararlılıkla yanlış tercihlerini ve hudutları aşan hayat tarzını değiştirme gücünü gösterebilirse kendini ıslah eder: "Allah kişi ile kalbi arasına girer" (8/Enfal, 24).

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Mü'minin kalbi Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir". (Müslim, Kader, 17). Ve Efendimiz (s.a.)in dualarından biri şuydu: "Ey kalpleri çeviren Allah'ım. Kalbimi dinin üzere sabit kıl". (Müslim, Kader, 17; İbn-i Mace, Dua, 2).

İrade kalpte hâsıl olur. Şu veya bu tercihe doğru bir irade belirmiyorsa, kulak veya gözün işitip-görmesinin yararı yoktur. Bu sûrenin 25. ayetinde, kalbin perdelenmesi ve kulakların ağırlaşması durumunda ortaya çıkan manevi körlüğe işaret edilmişti.

Ancak burada sözü edilen kimselere hangi olağanüstü olay gösterilirse

gösterilsin, inanmazlar, onların sorunu derinde, kalplerinin tutkulara kapılmış olmalarında yatmaktadır. Dağların yürütülmesi, kayalardan suların fışkırtılması, ölülerin mezarlarından çıkartılıp konuşturulması veya üzerlerine meleklerin görünür biçimde indirilmesi onlara herhangi bir fayda sağlamaz. İlk kuvvetli delillerle karşılaştıklarında -Kur'an vahyi veya Hz. Peygamber tebliği- inanmadıkları gibi, üzerlerine mucizeler inse de yine inanmayacaklar. Onlar cahilce yani tutkularının esiri olarak yaşıyorlar ve bunda ısrar ediyorlar.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغٰى اِلَيْهِ اَفْـِٔدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

112. Böylece her peygambere, insan ve cin şeytanlarından bir düşman kıldık. Onlardan bazısı bazısını aldatmak için yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dileseydi bunu yapmazlardı. Öyleyse onları yalan olarak düzmekte olduklarıyla başbaşa bırak.

113. Bir de âhirete inanmayanların kalpleri ona meyletsin de ondan (bu yaldızlı ve içi çarpık sözlerden) **hoşlansınlar ve yüklenmekte olduklarını yüklenedursunlar.**

Razi'ye göre 112. ayet 108. ayete atıftır. "Her topluluğa kendi yapıp ettikleri çekici gösterilmiştir" hükmünün bir devamı olarak, her peygambere insan ve cin şeytanlarından düşmanlar kılınmıştır. Toplulukların kendilerine çekici -aynı zamanda haklı, yerinde ve meşru- gösterilen şeylerin toplamı onların yaşama tarzlarını temellendiren dünya görüşlerini, siyasi ideolojilerini temellendirir. Ulusal ideolojiler, başkalarının aleyhinde gelişen politikalar, toplumların kendilerini kültürel olarak yeterli -müstağni- görmeleri bununla ilgilidir. Ancak dikkatlice incelendiğinde söz konusu durum ile Allah'ın muradı arasında temel ayrılıklar görmek mümkün. Bu yüzden özellikle modern zamanlarda, devletler ve toplumlar kamu politikalarını ve uluslararası ilişkilerini tanzim etmeye kalkıştıklarında dini referansları dışarıda tutmaya çalışırlar. Çünkü İslam dini zemininde ulusal çıkarları ve uluslararası ahlak dışı rekabetleri meşru görmek mümkün değildir.

Vahyin hayati alanları düzenleme talebi bireysel olduğu kadar toplumsaldır da. Adalet, ahlak, özgürlük, hakkaniyet ve hukuka saygı temelinde Allah'ın

iradesine teslim olmayı reddedenlerin vahiy çağrılarına gösterdikleri tepki, yaptıkları muhalefet ve bu yolda sarfettikleri çaba şanı yüce Allah tarafından "düşmanlık (adavet)" olarak tanımlanmaktadır. Geçmişte aynı şey peygamberlere yapılmıştı, son vahyin inişi sırasında son Peygamber'e de yapıldı. Ve böylece bunun son örnek üzerinden mü'minlere karşı kıyamete kadar devam edeceği anlaşılmaktadır.

Burada bir soru daha üzerinde durulabilir: Her peygambere insan ve cin şeytanlarından birer düşman kılınması (25/Furkan, 31), beşeri hayata paralel hayatların varlığını ima eder mi? Bir peygambere insanlardan düşmanların olması anlaşılır bir şey. Peki, cinlerden düşmanların olması ne anlama gelir? Uzayda bizden başka varlıklar olup olmadığı zamanımızın önemli sorularından biridir. Bu konuda tatmin edici bilgi ve kanıtlar yoksa da, "cin" dediğimiz görünmez varlıkların olduğu kesindir. Ve bunlarla bir şekilde temas halinde olan insanlar, sözgelimi medyumlar, büyücüler, astrologlar, kâhinler olabilmektedir. Bunların "cin dostları"ndan birtakım telkinler almaları, öğrendikleri şeyleri insanın aleyhine ve ebedi mutluluğu ve kurtuluşu aleyhine kullanmaları pekâlâ mümkündür.

Dünya hayatı şartlarında gelen vahiylerin gayesi insanı, çeşitli zararlardan, dâhili ve harici yıkıcı etkilerden korumak olduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v) gibi diğer peygamberlerin de misyonlarına uygun olarak paralel hayatları olan varlıklara da tebliğ de bulundukları hiç de şaşırtıcı değildir. Başka bir deyişle eğer Hz. Peygamber insanlara ve cinlere bir tebliğci olarak gönderilmişse, bunun sadece onunla sınırlı tutulduğunu düşünmek için elimizde mantıksal bir sebep yok, insanlara sürekli tebliğ yapıldığı gibi, cinlere de yapılmış olması gerekir, bu tebliği de onların içinden seçilen elçiler –ki bu konuda bununla ilgili güvenilir bilgi ve haber bulunmuyor– veya insanlara gönderilen elçiler görevlerinin bir parçası olarak onları da muhatap almışlardır. En azından Son Peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v)'in onlara da peygamber olarak gönderildiğini söyleyebiliyoruz.

Başka bir ihtimal, geçmiş peygamberler sadece insanlara hitap etmek üzere gönderilmişlerken, onlara karşı koyan inkârcılar şeytani yollara başvurmuş, cinlerin kötülerinden yardım almayı denemişlerdir. Buna göre düşmanlıkta insanların yardımına koşan cinler, dolaylı olarak peygamberin düşmanı konumuna geçmiş bulunmaktadırlar.

Ancak tefsircilerin başka açıklamaları da vardır: İbn-i Abbas'a dayandırılan görüşe göre şeytan hem insanlardan hem cinlerden olabilir, başka bir deyişle insanların ve cinlerin azan ve doğru yoldan sapan her birine 'şeytan'

denebilir. Bu varsayıma göre ins ve cin aynı olmaktadır, iki ayrı tür düşünmek gerekmez. Ebu Zer el Gifari Hz. Peygamber (s.a.)'le mecliste uzun bir süre otururken ona "Namaz kıldın mı?" diye sorar. Ebu Zer "Hayır" deyince "Kalk, iki rekât namaz kıl" demiştir. Ebu Zer namazı kılar ve döner, bu sefer Hz. Peygamber (s.a.v) "Cin ve insan şeytanlarından Allah'a sığındın mı?" diye sorunca, o da soruyla cevap verir: "İnsandan da şeytan olur mu?" Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Evet, onlar cin şeytanlarından daha şerlidir". (Müsned, V, 178-179, 265.)

Cin görünmez varlıktır, insan üzerindeki etkisi onun ruhunda kötülük yapma eğilimini uyandırması şeklinde olur. Bu şeytanın amelidir. Benzer şekilde kötü arkadaş, dost veya sosyal çevre de insanı kötülük yapmaya, yıkıcı davranmaya sevkedebilir, kötülüğü kabul edilebilir ve çekici gösterebilir. Bu da şeytani bir telkin ve yönlendirmedir.

İnsan ve cin şeytanları, insanı doğru yoldan ayırmak için üç enstrümana başvururlar:

a) Bunu açıktan yapmazlar, sapkın düşünce ve duyguları insanın ruhunda, kalbinde uyandırırlar. "Vahiy" olarak ifade edilen, bunun açık bir propaganda olmayıp duygulara yönelik bir telkin, kalbi döndürmeye matuf bir ilka olduğuna işaret etmektedir. Buna bilinç üzerinde tahrifat yapma girişimi de diyebiliriz. Mesela gizli reklam tam da böyle bir şeydir. Siz bir filmi veya bir vetereyi seyrederken, çıplak gözle tam olarak seçemediğiniz bir kare gözünüzün önünden uçup geçer, bir ürünün karesinin bu şekilde görüntüye yerleştirilmiş olması asıl bilincinizde yer etmesini sağlamaktır.

b) Bunu söz formunda ifade ettiklerinde bunu çekici (zuhruf) kılarlar. Sözün kendisi yaldızlıdır, süslüdür, belki şiirsel ve etkileyicidir, dolayısıyla insanın dikkatini çeker. Ancak

c) İçi boştur, aldatıcıdır (gurur). Zaten aldatıcı olanın işlev görebilmesi için yalın ve çıplak ifade edilmez, akla ve mantığa hitap etmez, duygulara hitap eder, şiirsel-çekici formlara büründürülür ki, insan etkisi altına girip yolunu şaşırsın.

Şüphesiz Allah dileseydi, insanlardan ve cinlerden bu şeytani yollara başvuranlar bunu yapamazlardı. Hem birbirlerini hem başkalarını şaşırtma fiilini yapamazlardı. Ancak insan, aklını kullanıp bu tür yaldızlı, çekici söylem ve retoriklerin içlerinin boş olduğunu, aldatıcı hedeflere yönlendirdiğini kendisi anlayıp kritik etmesi ve doğru tercihte bulunması için, bu şeytanlara söz konusu imkânı tanımıştır. İşi gücü içi boş ve aldatıcı söylem ve retorik üretmek olanları ciddiye almanın manası yoktur, onları kendi sahte dünyalarında bahtsızlıklarıyla baş başa bırakmak gerekir.

İns ve cin şeytanların aldatıcı telkinlerine cezp edici ve etkileyici sözlerine en çok meyledecek olanlar ahiret hayatına inanmayanlardır. Çünkü bu şeytanlar insanı sadece ve salt olarak dünya hayatında zevkleri tüketmeye çağırmaktadırlar. Bunun "li tesga" ile ifade edilmiş olması anlamlıdır. Dünya hayatının çekiciliği, aldatıcı ve geçici zevkleri bir yandan gönüllerde hakikate yani peygamberlerin tebliğine karşı düşmanlık duygularının uyanmasına yol açar, diğer yandan maddi ve bedeni zevklerin tüketimine kuvvetli bir istek, önü alınamaz bir eğilim doğurur. Fakat onlar bu eğilim ve tutkulara karşı kendilerini özgürleştirmedikçe hem hakikatten uzaklaşırlar hem de daha çok günah ve cürüm kazanmış olurlar.

اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِي الْاَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِۚ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِۚ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾

114. Allah'tan başka bir hakem mi arıyayım? Oysa O, size Kitabı açıklanmış olarak indirmiştir. Kendilerine Kitap verdiklerimiz, bunun gerçekten Rabbinden hak olarak indirilmiş olduğunu bilmektedirler. Şu hâlde, sakın kuşkuya kapılanlardan olma.

115. Rabbinin sözü, doğruluk bakımından da, adalet bakımından da tastamamdır. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, işitendir, bilendir.

116. Yeryüzünde olanların çoğunluğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan şaşırtıp-saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve onlar ancak 'zan ve tahminle yalan söylerler.

117. Şüphesiz Rabbin, kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanları daha iyi bilendir.

İnsanlar aralarındaki anlaşmazlıkları adalet ve hakkaniyete göre çözmek isterler. Ve bu konuda ya hâkime veya hakeme başvururlar. Burada anlaşmazlığı iki düzeyde ele almak mümkün: İlki, ayetin ilk inkârcı muhataplarının Hz. Peygamber (s.a.v)'den kendisini doğrulamaları için mucizeler istemeleri.

Buna göre, Hz. Peygamber, elinde Allah'ın kendisine indirdiği Kitap'tan başka bir adres göstermez. Bu demektir ki, kelamın sahibi başka bir mucizeye lüzum görmemiş, inanmaları için Kur'an'ı işaret etmiştir. Kur'an'ın bilgi, haber ve hükümlerinde doğruluk ve isabetin kriteri mucizeler değildir daha doğrusu olağanüstü olaylar Kur'an üzerinde hakem rolü oynayamazlar. Kur'an zaten kendisi -dili, üslubu, belagati, retoriği, muhtevası, verdiği bilgi ve haberlerin doğruluğu, hükümlerinin isabeti yönüyle- başlı başına büyük bir mucizedir.

İkinci anlam düzeyi, insanların genel olarak ticari, medeni, sosyal, iktisadi ve hukuki alanlarda düştükleri anlaşmazlıklarda kendilerine hakem aramaları halidir. Bu konuda yegâne adil hakem Allah'tır, Hz. Peygamber, Allah'ın hükmünü indirdiği Kitap'la belirttiğini, dolayısıyla başka kaynağa gerek kalmadığını belirtmektedir.

Kitap, taraf tutmaya kapı aralayacak muğlaklıktan uzak olarak açıklanmıştır (mufassal). Asıl niyeti hakkaniyet ve adalet olan, içinde herhangi bir tereddüde kapılmadan, Kur'an'ın açık hükümlerine başvurur, ihtilafları buna göre çözmenin yollarını arar. Bu konuda vicdan ve insaf sahibi kitap ehlinden kimselerin tanıklığına başvurulabilir. Bunlar, eğer temiz bir vicdana sahip iseler, Kur'an'ın Allah tarafından indirilen hükümler mecmuası olduğunu teyit ve itiraf ederler. Kur'an'a karşı önyargıları olsa bile, en azından kendi ellerinde bulunan kitapların (Tevrat ve İncil) vahiy menşe'li olduğunu inkâr etmezler. (Bkz. 13/Ra'd, 43). Bu bile, bize Kur'an hakkında bir fikir vermeye yeter. Önyargılardan ve tarafgir duygulardan uzak olarak Kur'an tetkik edildiğinde amacının insanlar arasındaki anlaşmazlıkları adalet esasına göre çözmek, genel olarak da beşeriyeti dünya ve ahiret mutluluğuna yöneltmek olduğunu teslim eder. Durum bu merkezde iken, inkârcılara muhatap olan Hz. Peygamber'in ve elbette onun tebliğ ettiği dine mensup Müslümanların da bu hakikatten hiçbir şekilde kuşku duymamaları gerekir.

Şanı yüce Allah, son vahyi indirmiş, nübüvvet zincirini son halkayı da ekleyerek tamamlamıştır. Başka bir deyişle "Rabbinin sözü" tamamlanmış bulunmaktadır. Bu söz (kelime veya kelimat: kelimeler) hem geçmişten ve gelecekten haberler vermektedir hem birçok konuda hükümler vaz'etmektedir. İster tarihten ister gelecekten (kıyamet, diriliş, haşir, hesap ve ebedi hayat, kısaca ahiret konularında) verdiği haberler doğrudur, kendilerinden kuşku duyulamaz. Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa aleyhimüsselâm ve diğer peygamberler ile başka konularda geçmişten aktardığı bilgi ve haberler, aynen anlattığı gibi cereyan etmişlerdir; hiçbir arkeolojik veya antropolojik araştırmanın farklı yorumu bunları yalanlayamaz. Vahiy ile nakledilen sözlerde ne yalan ve çarpıtma

olur ne eksiklik veya noksanlık. Her iki sıfat da Allah için düşünülemez. Vaad ettiği her şey de yerine gelecek, tahakkuk edecektir. (11/Hud, 119; 40/Mü'minun, 6.) Kur'an başvurulacak en güvenilir kaynaktır. Mesela yüce Allah kendi Zatı, isimleri, sıfatları ve fiilleriyle ilgili hangi bilgileri vermişse, hakikat odur. O, birdir, doğmamıştır, doğurmamıştır, eşi benzeri (kızı veya erkek evladı) yoktur, varlıkta iki tanrı fikri zihinsel bir tasavvurdur. Allah bütün âlemlerin Rabbidir, tek bir kavmin tanrısı ve koruyucusu değildir, kimseyi diğerlerinin üstüne imtiyazlı seçmemiştir, herkes imanı, yapıp ettikleri ve takvasıyla değer sahibidir demişse, bunlar doğrudur, hakikati ifade ederler. Söz burada tamamlanmış bulunmaktadır, aksi iddia ve tasavvurlar bu doğruluğu çürütemez.

Sosyal, iktisadi ve siyasi hayata ilişkin vaz'ettiği hükümler de hakkaniyetin ve adaletin esaslarını teşkil ederler. Verdiği bilgi ve haberleri yalanlayacak kimse olmadığı gibi, söz konusu hükümleri değiştirecek kimse de yoktur; değiştirmeye kalkışanlar sadece Allah'a (ve hayatın esası haline getirmeyi murat ettiği hakkaniyete ve adalete) karşı suç işlemiş olurlar. Haberler, aslı esası olmayan, sözde bilimsel araştırmalar ve farklı okumalara tabi tutulan yorumlarla; hükümler ya lafızlarıyla oynamak veya iç anlamlarını, içeriklerini uygunsuz yorumlarla değiştirilmeye kalkışılır. Her iki teşebbüse karşı uyanık olmak gerekir. Kim böyle bir teşebbüse kalkışırsa, zaten O işitir ve bilir.

Vahyedilen söz (kelime) kemal noktasındadır. Hiçbir filozof, aydın, entelektüel, bilim adamı, akademisyen, uzman veya kanaat önderi bu sözlerden daha doğru, hakikate daha uygun, adaleti tesis edici, beşeri refah ve huzuru, dünyevi ve uhrevi kurtuluş ve mutluluğu sağlayıcı söz (fikir, öğreti, felsefe, disiplin, sistem, söylem) vaz'etme iddiasında bulunamaz. (Bkz. Âl-i İmran, 19 ve 83-85; 5/Maide, 3. ayetin tefsiri)

Durum böyle olmakla yani Allah'ın verdiği haberler ve hükümler doğru ve adil olmasına rağmen, insanların çoğu iman etmiyor; kendi nefislerinin, bencil istek ve tutkularının, bir türlü aşamadıkları önyargıları veya temelsiz inanç ve kanatlarının peşinden gidiyor. Dolayısıyla, özellikle Yüce Allah'ın sözünü tamamladığını belirttiği konularda çoğunluğa uymak, sapma tehlikesini beraberinde getirir. İnsanların çoğu iman etmez, şükretmez ve akletmez. Çünkü bilgileri herhangi güvenilir, sağlam bir temele dayanmıyor; çeşitli tahminlerde, gerçekle ilişkisiz öngörülerde bulunurlar, zanna kapılırlar, sanal dünyaların, vehim ve kuruntuların etkisi altında yaşarlar. Allah, kendi yolundan sapanları bildiği gibi, doğru yolu takip edenleri de bilir. (Bkz. 16/Nahl, 125). (Çoğunluğa uymakla ilgili bkz. 12/Yusuf, 103; 13/Ra'd, 1; 26/Şuara, 8, 67, 103, 121).

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِهٖ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ
اَلَّا تَاْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا
مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ
اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ اِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ
الْاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ
اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهُ لَفِسْقٌ وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلٰى اَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ
وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ
وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهٖ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ
مِنْهَا كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

118. Eğer O'nun âyetlerine inanıyorsanız, artık üzerinde yalnızca Allah'ın ismi anılanlardan yiyin.

119. Ne oluyor ki size, kaçınılmaz bir ihtiyaçla karşı karşıya kalmanız dışında, O, size haram kıldıklarını ayrı ayrı açıklamışken, üzerinde Allah'ın ismi anılan şeyleri yemiyorsunuz? Gerçekten çoğu, bir ilim olmaksızın kendi heva (istek ve tutku)**larıyla** (kimilerini) **saptırıyorlar. Şüphesiz, senin Rabbin haddi aşanları en iyi bilendir.**

120. Günahın açıkta olanını da, gizlisini de terkedin. Çünkü günahı kazananlar, yüklenegeldikleri nedeniyle karşılık göreceklerdir.

121. Üzerinde Allah'ın isminin anılmadığı şeyi yemeyin; çünkü bu fısk'tır(yoldan çıkıştır). **Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına gizli-çağrılarda bulunurlar. Onlara itaat ederseniz şüphesiz siz de müşriklersiniz.**

122. Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve insanlar içinde yürümesi için kendisine bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp oradan bir çıkış bulamayanın durumu gibi midir? İşte, kâfirlere yapmakta oldukları böyle 'süslü ve çekici' gösterilmiştir.

Doğruluğun kanıtı olan ayetler böylesine apaçık ortada iken, yapılacak şey, inancı sahih bir dinin düzenlemesi gerektiği gibi hayatı da yine sahih hükümler çerçevesinde düzenlemek olmalıdır. Böylelikle bilgi, iman ve pratik uyumlu hale gelecektir. Söz konusu pratiklerden biri, yeryüzü hayatımızı sürdürmek için ihtiyacımız olan proteini karşılayan hayvanları keserken bazı kurallara ri-

ayet etmektir. Birinci kural, hayvanı keserken Allah'ın adını anmaktır, çünkü ona canını veren O'dur. (Bu konu Maide, 3. Ayette anlatılmıştı. Ayrıca bkz. 2/Bakar, 173). Zaruret hali –mesela ölüme yol açan açlık tehlikesi gibi zorlayıcı bir sebep– olmadıkça, gelişigüzel kesilen veya ölüp de leş hale gelen hayvanın eti yenmez.

Hadis kaynaklarındaki kayda göre Yahudiler Hz. Peygamber'e gelerek, insanın kendi öldürdüğünü derken, Allah'ın öldürdüğünü (ölmüş hayvanı) yememesinin tutarlı olmadığını söylediklerinde bu ayetler (6/118-121) inmiştir. (Ebu Davud, Dahaya, 13; Tirmizi, Tefsir, 6/6).

İmam Malik bu konudaki içtihadı hayli ağırdır: Kasten veya unutarak dahi olsa, Allah'ın adının anılmadan kesilen hayvanın etini yemeyi haram saymıştır. İmam Şafii, keserken özel olarak Allah'ın adını anmak şart değildir, demiştir. Ona göre, Allah'ın dışında herhangi bir put veya tapınılan ya da kendisine kutsiyet atfedilen bir varlığın isminin anılmamış olması yeterlidir. Allah'ın dışında bir varlığın ismi anılmışsa, o hayvanın eti yenmez. Ebu Hanife, kasten Allah'ın adını anmadan kesilen hayvanın eti yenmez ama unutarak kesilmişse yenebilir görüşünü savunmuştur.

Tabii ki söz konusu hükümlerin bu şekilde vaz'edilmesinin çok sayıda sebebi ve hikmeti vardır. Allah'ın adının anılmadığı veya ölü hayvanın etinin yenmemesi de bir sebebe ve hikmete bağlıdır. Bilgisizce hükümleri çiğnemek, konulmuş sınırları aşmak hem Allah'a karşı saygısızlık hem cehalet eseridir. Ama insanların kalpleri bu hükümlerle mutmain olmadığından bildiklerini okumaya devam ediyorlar. Yüce Allah elbette kimin haddi aştığını bilir.

Günah konulmuş yasakların çiğnenmesidir. Ya açıktan veya gizlice yapılır. Müfessirlere göre, mesela zina açıktan yapıldığında (zahire'l ism), gizlice yapıldığında (batıne'l ism) adını alır. Cahiliyede gizli zinaya suç veya günah gözüyle bakılamazdı. Eski Ispartalılar da, kişi yakalanmadığı yani suçu açığa çıkmadığı sürece hırsızlık suç saymazlardı. Günahın açığından ve gizlisinden kaçınılması emri, ona yeltenmeyi de içine alır. Eğer günahın gizlisi tolere ediliyorsa, suç ve günah işlemeyi engelleyen faktör kanunlar, devlet veya sosyal çevre korkusu olur. Aslolan Allah'tan korkup sakınmak, kimsenin muttali olamayacağı durumlarda bile her türlü günah ve suç fiilinden uzak durmaktır. Kim bir suçu işlerse onun karşılığını yani cezasını görecektir.

Günah veya suç, konulmuş kuralı çiğnemek ise, her kuralı çiğneyen yoldan çıkar. Ve kurallar hem insanın yararına konulmuş hem sınavdan geçmesinin birer aracı olarak vaz'edilmişlerdir. Kendini suç ve günahtan alıkoyabilen kişi, başkalarına zarar vermediği gibi, nefsini denetleyebildiği için kendini olgun-

laştırır. Bu durumda bile bile yoldan çıkan gerçekte Allah'a karşı gelmiş, kendi ahlaki kalitesini düşürmüş olur. Zeccac, burada sözü geçen şirkin, Allah'ın helal kıldığını haram, haram kıldığını helal kılanlar ve sınırları bilerek çiğneyenler için söz konusu edilebileceğini söyler. Bunu şeytanlar, yoldan saptıracaklarını düşündükleri dostlarına kulaklarına fısıldamak, içlerinde günaha ve harama ilişkin cazip duygular ve arzular uyandırmak suretiyle yapmaktadırlar. Ölü hayvan eti yemek bunca ağır bir suç iken, Allah'a ortak koşanların hudut tanımaz hayat tarzlarını bilerek takip eden ve onları taklid edenlerin durumları ne kadar vahim olur! Zorlayıcı sebepler olmadıkça müşriklere itaat etmek kişiyi onlardan kılmaya yeter bir sebeptir.

Bir mü'minin durumu, ölü iken dirilen kimse gibidir. İnsan bedeni itibariyle topraktan yaratılmıştır, dünyevi tabiatı karanlığın kesafet kazanması demek olan maddeden ibarettir. Maddeye hayat veren Allah'ın nurudur. Eğer Allah'ın hay sıfatı ve nuru olmazsa insan cansız ceset gibidir. İmanla tanıştıktan yani hakiki bilgi ve iman kalbe girdikten sonra beden canlanır, dirilir. Kur'an işte böylesine diri olan insanları tehlikelerden korur. (36/Yasin, 70). Allah'ın nuruyla aydınlanmayan kimselere nübüvvet bir fayda sağlamaz, Hz. Peygamber (s.a.)'in mesajı, sesi onlara ulaşmaz. (Neml, 80). Dirilerle ölüler bir olmadığına göre (35/Fatır, 22), iman edenle inkâr eden de bir olmaz. İman nuru insanın önünü aydınlatır, sağa sola yalpalamadan, tereddütlere düşmeden, şaşırmadan ilerler. Bu aydınlık yolda olanların bir kısmının ruhu yücedir, çünkü amel ve cehd ile kalplerini nurla beslemişlerdir. Kalbin nuru olan akıl, onları güvenli kılmaktadır, bilgileri, önermeleri ve yargıları sağlamdır. Ruhu ve kalbi iman ve akıl nuruyla beslenen kişinin bir süre sonra önüne başka ufuklar açılır, yeni bilgi kaynaklarına ulaşır, şanı yüce Allah takvası, ihlası ve cehdi oranında ona yeni sırları açar. Bütün bu nimetleri yani ruh ve akıl nurunun mişkatı vahiydir, başka bir deyişle Kur'an-ı Kerim'dir. Hakikat bu iken, farz-ı muhal peygamber dahi olsa, biri inkârcıların heva ve hevesine uyacak olsa, Allah'ın gazabından kurtulamaz. (2/Bakara, 120.)

Vahiy nuruyla aydınlanan mutlu bir insan, cehalet ve günah kiriyle ruhu katmerleşmiş kimse gibi olamaz. İlki diridir, ikincisi hükmen ölüdür. Karanlık kesafettir, insan arzularının, bencil tutku ve isteklerinin, hırs ve ihtiraslarının peşinden koştukça maddeye bağımlı hale gelir, akıl nurunu kaybeder, şaşırır, içinde bulunduğu durumdan nasıl kurtulacağını bilemez hale gelir. Paradoks şu ki, inkâr karanlığı içinde olanlar, bu trajik durumlarının farkında olmazlar, yapmakta oldukları onlara çekici gelir, tatmin olmak için daha çok suç ve günah işlemeyi sürdürürler, susuzun tuzlu su içmesi gibi içtikçe çatlama noktasına gelirler.

Cahilin kendine duyduğu emniyet ve yeterlilik (istiğna) duygusu onun hakikatle, marifetle ve kurtuluşla arasındaki bütün bağları koparmaya sebeptir.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ اَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَاِذَا جَاءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَا اُوتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ اَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

123. Böylece biz, her ülkenin önde gelenlerini -orada hileli- düzenler kursunlar diye- oranın suçlu-günahkârları kıldık. Oysa onlar, hileli-düzeni ancak kendilerine kurarlar da bunun şuuruna varmazlar.

124. Onlara ne zaman bir âyet gelse, derler ki: "Allah'ın elçilerine verilenin bir benzeri bize de verilene kadar biz kesin olarak inanmayacağız." Allah, elçiliğini nereye vereceğini daha iyi bilir. Bu, suçlu-günahkârlara, kurdukları hileli-düzenleri nedeniyle şiddetli bir azap ve Allah katında bir küçüklük isabet edecektir.

Bu ayette genel bir toplumsal yasadan söz edilmektedir. Genel olarak, bir toplumun önde gelenleri yani siyasi, ekonomik ve askeri güçlerden oluşan iktidar seçkinleri, geniş yığınların aleyhine olmak üzere örgütlenir, aralarında çıkar birliği kurar ve merkezi yönetimi sert bir çekirdek gibi ellerinde tutarlar. (34/Sebe',34-35 ve 43/Zuhruf, 25).

Kur'an'ın genel terminolojisinde bunlar yönetici elit (mele'), iktisadi hâkim zümre (mütref) ve belki her ikisini içine alan (ekâbir-müstekbir) adlarını alırlar. Bu zümreler kitleleri iktisadi, askeri ve siyasi hegemonyaları altında tutabilmek için türlü türlü hileli yollara başvurur, hakikati çarptırır, gerçekleri ters yüz eder, bilinçlerini uyuşturur, zihinlerini teşevvüşe uğratır, zayıf ruhlu insanları satın alır, böylelikle haksız iktidarlarını sürdürürler. Bütün gayrimeşru düzen ve tahakküm biçimleri sözün geçtiği yerde sözü, paranın geçtiği yerde parayı, gücün geçtiği yerde gücü kullanırlar. Farsça ifadesiyle buna "Zer-u zor-u tezvir" denir. Bu ayette sözü geçen "ekâbir" geniş kitlelerin aleyhinde örgütle olan oligarşik zümre veya zümreler ittifakına işaret eder.

"**Mekr**" kelimesinin asıl anlamı bükmektir ki, bunun pratikteki karşılığı gerçeklerin tersyüz edilmesi, doğruluktan sapılması için hileli yolları denenmesi işlemidir. Aldatma ve hilelere hâkim zümrelerin gücü daha çok yeter, zira

ellerinde büyük imkânlar vardır. Modern çağda, eğitimden medyaya, üniversitelerden hayli gelişmiş psikolojik savaş tekniklerine kadar, iktidar seçkinleri hem ulusal hem küresel düzeyde gerçekleri tersyüz etmekte, kitlelerin bilincini uyuşturmaktadırlar. Güç, servet ve iktidar sahibi olmaları ekâbir sınıflar için ağır bir sınavdır, imkân ve güçleri diğerlerinden daha yüksek olduğundan hem haksız ve gayrimeşru iktidarlarını sürdürmek hem kitleleri daha çok zayıflatmak amacıyla mekr yoluna başvururlar.

Hakikatte bu kendileri için hiç de hayırlı değildir. Çünkü hileye, aldatmaya ve çarpıtmaya dayalı düzenleri devam ettikçe kendileri de kişilikleri ve ahlaki formasyonları itibariyle yozlaşmakta, diğer yandan ahirette kendileri için acıklı bir azabın hazırlanmasına sebep olmaktadırlar.

Peygamberler, onlara bu trajik durumlarını anlatır ve tutumlarını zayıf, yoksul kitlelerin lehine çevirmelerini talep ettikleri her defasında konuyu bağlamından koparıcı itirazlarda bulunur, olmadık gerekçeler öne sürürler. İlk talep ettikleri şey, peygambere gelenin aynısının kendilerine de gelmesini talep etmek olur. Bunu iki şekilde düşünmek mümkün: Ya vahiy meleği onlara da gelip gerçeğin ve doğruluğun ne olduğunu kendilerine bizzat bildirsen veya sahiden peygambere melek gelmişse kendilerine de görünsün isterler.

Burada bir samimiyetsizlik söz konusudur. Zira asıl sıkıntıları, onlara ikiyüzlülüklerini, sahteliklerini, zulüm ve sömürü düzenlerini yüzlerine vuran peygambere ve elbette risaletin kendisine karşı duydukları hınçtır. Peygambere kızıyorlar, çünkü onlardan yana değil, ezdikleri, tahakküm altında tutup sömürdükleri zayıf kitlelerden yana konuşmaktadır. Velid bin Muğire gibi bir Mekke kodamanı (ekâbir), servet ve taraftar sayısı bakımından kendisi çok daha muktedirken, vahiy meleği niçin kendisine değil de Hz. Muhammed (s.a.)'e geliyor diye hayret ediyordu. Ebu Cehil de, kadim kabile rekabeti dolayısıyla, kendisine veya kendi kabilesinden birine melek gelmedikçe Hz. Peygamber'in tebliğini kabul etmeyeceğini söylüyordu. (43/Zuhruf, 31). Modern zamanlarda, Allah, Arap çöllerinde yetişen birinden başka elçi gönderecek kimseyi bulamadı mı, diye alay etmektedirler. Oysa kime vahiy göndereceğini takdir ve tayin eden Allah'tır. Bu kimsenin inisiyatifine veya keyfine bırakılmış değildir. (Bkz. 38/Sad, 8; 74/Müddessir, 52) Bu tutumları inkârcıları ve hak ihlali yapanları Allah katında küçük düşürür ve bir azabın hazırlanmasına sebep olur.

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِۚ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ
صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاۤءِ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ

عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

125. Allah, kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar; kimi saptırmak isterse, onun göğsünü, sanki göğe yükseliyormuş gibi dar ve sıkıntılı kılar. Allah, imân etmeyenlerin üstüne işte böyle pislik çökertir.

126. Bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Öğüt alıp düşünmesini bilen bir topluluk için âyetleri böyle birer birer açıkladık.

127. Onlar için Rableri katında barış yurdu vardır ve O, yapmakta oldukları dolayısıyla onların velisidir.

İslam Allah'ın iradesine teslimiyettir. Bu teslimiyet O'nun indirdiği hükümlere göre hayatın düzenlenmesiyle gerçekleşir. Allah'ın muradına ve İslami hükümlerin bütününe bakıldığında, ana çerçevenin ruhun özgürlüğü; hakkaniyet ve adalet; yüksek ahlaki hayat; yardımlaşma, toplumsal dayanışma; yoksulların, yetimlerin ve zayıfların korunması esasına göre şekillendiği görülür. Bütün bunların anahtar terimleri sahih iman, salih amel, doğru bilgi ve takvadır. İslam, bu özellikleri dolayısıyla insanın kalbine ferahlık, sükûn, huzur ve itminan verir. Temiz fıtrata sahip olanlar da aklen de bu değerlerin yüksek ve kurtarıcı ahlaki değerler olduğunu teslim eder. Nefsinin tutkularından kurtulup bunların doğruluklarını teslim ettiğinde Allah, o kimsenin kalbini İslam'a açar, işini kolaylaştırır. Hayatta karşılaştığımız sorunların çözümü İslam'da mevcuttur, doğru adres ilahi hükümler, bu adrese gidebilen hayat verici değerleri elde eder. (Bkz. 39/Zümer, 22; 29/Ankebut, 69; 64/Tegabun, 11).

Ama nefsinin süfli tutkularının etkisinde zulüm ve haksızlık, ahlaki yozlaşma, sömürü, yalan, haram yiyicilik, tahakküm, baskı ve inkâr içinde olanların iç dünyası karanlıklar içinde bocalar. Böylelerini Allah sapkınlığa sürükler, çünkü iradi talepleri bu yönde gerçekleşmiştir.

Ayet ilginç bir biçimde bütün bu negatif hallerin ortak ifadesi olan "dalalet/sapkınlık" ile yeryüzünden yukarı yani göğe doğru çıktıkça karşılaştığımız basınç hali arasında ilişki kurmuştur. Belli bir yüksekliğe çıkıldığında, basınç düşmeye başlar, mesela artık 20 bin metrede üzerine insan nefes alamaz hale gelir ki, o noktada herhangi bir alet olmaksızın yaşamak mümkün olmaz. Çağdaş tefsircilere göre, insanoğlunun uçağı bilmediği bir dönemde atmosfer hak-

kında bu bilginin verilmiş olması, Kur'an'ın mucizelerinden biridir ki, bu bile Kur'an'ın Hz. Peygamber'in şahsi bilgi birikimi eseri olmadığını gösteren açık bir kanıttır.

"İnşirah" genişlik, açılım, ferahlık demektir. Şerh yarmadır. Bunun aklın genişliği, nüfuz ve idrak kabiliyetinin vüs'ati olduğunu söylemek mümkündür. Şerhetmek açmak, parçalayıp orta yere koymak anlamlarına gelir. Kur'an, kendini açıkladığı zaman mü'minin kalbine genişlik gelir, hakikatler birer ışık gibi ruhunda parıldar. (94/İnşirah, 1).

Düşük ahlaki hayat yaşayan inkârcılar hırsları, bencillikleri ve kibirleri etkisinde yaşamaya ısrar ettikleri müddetçe psikolojik halleri bozulur, ruh dünyaları çöküntüye uğrar; bunca imkân ve iktidara sahip oldukları halde mutlu ve huzur bulamazlar. Çünkü gerçekte zulüm, ihtiras, bencillik, kibir ve haram yiyicilik pisliktir, ruhsal kirliliğe yol açar. Böylelerinin iç dünyaları daima sıkıntılıdır. "Harec" kelimesinin ima ettiği üzere yeşili bol, yaprak ve dalları birbiri içine girmiş bahçeye birtürlü ulaşamayan hayvan gibi doğruluktan ve adaletten sapmış insanlar sıkıntı içinde yaşarlar. Bu darlığın darlığı manasında trajik bir ruh halidir. İnkârcıların üzerine pislik, murdarlık, rüsvalık, kokuşmuşluk (rics) çöker. Her neye sahip isiler, hakikatte sahip oldukları şey faydasızdır. Ahlaki ve ruhi hayatları kokuştukça, kendilerini pisliğin, kirin katmerleştiği bir ortamda, sıkıntıların dünyasında yaşamaya mahkûm hissederler.

Burada ve Kur'an'ın diğer bölümlerinde anlatılanlar şanı yüce Allah'ın doğru yoludur. Anlatılanlardan gerekli öğüdü alıp aklını kullanan, kendi yaratılışı, kâinat ve hayatın anlamı üzerinde tefekkür edenler kendilerine açıklanan ayetlerden gerekli sonuçları çıkarır, hayatlarını doğru bir istikamette kurup tanzim ederler. Yapmaları gereken şey, vahyin aydınlığında hareket etmektir.

"**Barış yurdu**": İmân edenlere Allah'ın (kutlu) bir ödül olarak bağışlayacağı yurt. Sıkıntı, acı ve zorluğun olmadığı yer. Bunu yeryüzünde mü'minlerin kurabileceği mutlu ülke veya toplumsal düzen olarak düşünmek mümkün olduğu gibi, dünyada yaşadıkları zorlu sınavların, içinden geçtikleri sıkıntıların ebedi karşılığı olarak cennet hayatı da düşünmek mümkündür. "Allah katında" lafzı, bu yurdun ahirette vaat edilen cennet olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Öyle de olsa, mü'minlerin dünyevi çabalarının nihai amacı yüksek ahlaki hayatın, adalet ve özgürlüğün gerçekleştiği bir yeryüzü düzeni kurmaktır. Nasıl inanmış bir erkek ve kadın, Allah'ın gösterdiği çerçevede aile kurdukları zaman, yuvalarını cennetten bir köşe yapabiliyorlarsa, doğruluktan, hak ve adaletten sapmayan Müslümanların kuracağı bir düzen de cennetin yeryüzündeki izdüşümü, en azından kopyası olur.

Öyle veya böyle, selam yurdu sadece mü'minlerindir. Dünyada kurulacak bir toplumsal düzen olarak düşüneceksek, bunu ancak İslami hükümlerin yürürlükte olduğu ve ahalisinin ihlasla emir ve yasaklara uyduğu bir yeryüzü hayatıyla sınırlı tutabiliriz yani İslami hükümlerin dışında barış, esenlik, adalet, huzur, gerçek özgürlük ve yüksek ahlaki hayatı kurmak mümkün değildir. Selam yurdu ahirette tahakkuk edecekse, zaten elbette hak edenlere verilecektir. Nihayetinde yüce Allah bu yurdu yaptıkları dolayısıyla kendilerine ödül olarak verecektir, O onların velisidir.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

128. Onların tümünü toplayacağı gün: "Ey cin topluluğu insanlarda çoğunu (ayartıp kendinize kullar) **edindiniz"** (diyecek). **İnsanlardan onların dostları derler ki: "Rabbimiz, kimimiz kimimizden yararlandı ve bizim için tespit ettiğin süreye ulaştık."** (Allah) **Diyecek ki: "Allah'ın dilediği dışta olmak üzere, ateş sizin içinde süresiz kalacağınız konaklama yerinizdir." Şüphesiz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibi olandır, bilendir.**

129. Böylece biz, kazandıkları dolayısıyla zalimlerin bir kısmını bir kısmının başına geçiririz.

Bu sûrenin 112. ayetinde "insan ve cin şeytanları"ndan bahsedilmişti; bunlar peygamberlerin düşmanları varlıklar olarak yaldızlı sözlerle birbirlerini aldatıyorlardı. Bu ayette aynı amaçla, doğruluktan sapan bazı cin topluluklarının insanlar üzerindeki etkilerine, baştan çıkarma performanslarına işaret edilir. İki farklı tür olsalar da, onlardan bazı topluluklar kötülük, yıkıcılık ve haz üzerinde anlaşıp ortak hareket edebilirler. Cinler insanlardan çoğunu etkiler. Eğer cin, inkârcı taifesinden ise insanların içine düşürdüğü şüphe tohumları, vesveseler, temelsiz istifhamlar, nefsi kışkırtıcı arzular, bedensel zevklere aşırı tutkular gibi yollarla insanları etkilemeye çalışırlar. İnsanlar bunlara kapıldıkça onlar da bundan özel haz alırlar, çünkü böylece insanları Allah'ın yolundan koparmış, birbirine düşürmüş olurlar. Cinlere zevk veren şey, etkileri altına

aldıkları insanların kendilerine itaat etmelerini sağlamaktır. Yanlış bilgi ve temelsiz inançlara sahip kimseler cinlerde bir güç ve üstün özellikler olduklarını vehmeder, sıkıntılı zamanlarında onların yardımına başvururlar. (Bkz. 72/Cin, 6). Cahiliye döneminde, ıssız vadilerde yolculuk yapan cahil Araplar "Vadinin rabbi" diye cinlerden yardım talep erlerdi.

Bazılarına göre ise, ayette geçen "karşılıklı yararlanma" cinlerle temas kuran veya kurduğunu iddia eden insanların birbirlerinden yararlanmaları halini ifade edip bunun cinlerle ilgisi yoktur. Bu da, medyumluk, fal ve astroloji gibi kehanet ve gayba ilişkin sektörlerde faaliyet gösterenlerin insanlardan elde ettiği haksız kazanca işaret etmektedir.

Ancak hiçbir şey sonsuz olmadığı gibi, dünya hayatına ilişkin bu iş birliği, haksızlıklar ve zevk düşkünlüğü de sınırsız değildir. Yüce Allah'ın tayin ve tespit ettiği süre birgün sona erer. Gelecekle yani kıyamette vuku bulacak bir olay "geçmiş zaman fiili"yle anlatılmaktadır. Bu, kıyamet, diriliş, haşir ve hesabın mutlaka vuku bulacağına ilişkin bir teminat ve kesin bir haberi ifade eder. Dile gelecek olan insanlardır, kötü cin taifesiyle ilişki içinde olduklarını itiraf edeceklerdir. Onlardan bazı yararlar elde etmişlerdi ama şimdi işin sonuna gelinmiş bulunmaktadırlar.

İnsanlardan olsun cinlerden olsun, elbette kötülük yapanların karşılaşacağı akıbet kötü olacaktır. İçine girecekleri ateş yurdu süresizdir, şu var ki, şanı yüce Allah dilediği kimseleri orada süresiz bırakmayabilir veya ateş yurdunu süresiz bir ceza yeri olmaktan çıkarabilir. Bu tamamıyla O'nun takdirine kalmış bir şeydir. (Bkz. 11/Hud, 107). Bunu da hâkim olması dolayısıyla yapar. O ne yaptığını bilir, her yaptığında bir hikmet bulunmaktadır.

"Zulüm" bir şeyin yerli yerine konulmaması, işlerin ilahi hüküm, adalet ve hakkaniyete göre yürütülmemesidir. Zulmün içine sosyal, iktisadi, hukuki ve siyasi her fiil ve davranış girer. Zulme yatkın bir toplumun yönetimi hak ve hukuk ihlalleri esasına göre kurulur. Genellikle insanlar layık oldukları şekilde yönetilirler. Her kuş kendi akranıyla uçar. İyiler iyilerle, kötüler kötülerle bir arada yaşar, herkes kendi ahlaki anlayışına uygun yaşayan kimselerden hoşlanır, onlarla birlikte olmaktan mutluluk duyar.

Ahlaki bakımdan düşük hayat yaşayanlar, kendileri gibi yöneticileri başlarına geçirirler. Bu aslında zalimlere bilerek veya bilmeyerek yardım etme anlamına gelir. "Kim bir zalime yardım ederse, Allah ona kendisini musallat eder" buyrulmuştur. (Kurtubi'nin nakliyle Azizi, Es Siracu'l Münir Şerhu'l-Cami's Sağir, III, 308). Bu hadisin 'zayıf' olduğuna ilişkin bir kayıt düşülmüşse de ayet, açık bir biçimde yöneten olsun yönetici olsun, tabi olsun ittiba edilen

olsun, zalimlerin birbirlerine musallat olduklarını haber vermektedir. Ancak nihayetinde insanlar ve cinler, kendi aralarında haksızlık ve zulüm zemininde anlaştıklarında, her iki topluluk bundan zararlı çıkacak, sonunda birbirlerini suçlayacaklardır.

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ۚ قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذٰلِكَ اَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾

130. Ey cin ve insan topluluğu, içinizden size âyetlerimi aktarıp-okuyan ve size bu karşı karşıya geldiğiniz gününüzle sizi uyarıp-korkutan elçiler gelmedi mi? Onlar: "Nefislerimize karşı şehadet ederiz" derler. Dünya hayatı onları aldattı ve gerçekten kâfir olduklarına dair kendi nefislerine karşı şehadet ettiler.

131. Bu, halkı habersizken, Rabbinin ülkeleri zulüm ve helâk edici olmadığındandır.

132. Yapmakta oldukları dolayısıyla her biri için dereceler vardır. Rabbin, onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.

Tefsirciler, insanların dışında cinlere de peygamber gönderilip gönderilmediği konusunu tartışmışlardır. Ayetin zahiri, cinlere de peygamber gönderildiğini ifade etmektedir. İnsanların içinden çıkan peygamberler nasıl Allah'ın ayetlerini okuyup onları doğruluktan, adalet ve hakkaniyetten ayrıldıkları takdirde başlarına gelecek kötü akıbetler konusunda uyarmışlarsa, cinleri de içlerinden gönderilen peygamberlerin aynı görevi yerine getirdikleri düşünmemek için hiçbir sebep yok. Cinlerin hayatı, fiilleri ve aralarında geçen ihtilaflar ya da Allah'la ilişkileri bizim için bilinmezdir, gaybe ait bilgi ve haberlerdir. Şu var ki, onların da "rahmani" ve "şeytani" olmak üzere iki ana gruba ayrıldıklarını; rahmani olanlarının mü'minler olup Allah'ın iradesine teslim olanlar, şeytani olanların ise inkârcı ve isyankârlar olduğunu biliyoruz. (Bkz. 72/Cin, 11 ve 14). İblis insanların ve cinlerin ortak düşmanıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v), diğer peygamberlerden farklı olarak hem insanlara hem cinlere elçi olarak gönderilmiştir. Efendimiz'in Kur'an tebliğini dinledikleri, "Kendi hemcinslerini uyarmak üzere dönmüşlerdir". (46/Ahkaf, 29).

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Benden önce hiçbir peygambere verilmemiş beş şey verildi. Benden önce her peygamber sadece kendi kavmine gönderildiği halde ben kırmızıya da siyaha da gönderildim". (Buhari, Teyemmüm, 1; Salat, 56; Müslim, Mesacid, 3.) Hz. Peygamber (s.a.v)'e "Resûlü'ssekaleyn" sıfatı verilmiştir. Sekaleyn insanlar ve cinler olmak üzere iki ayrı türü ifade eder. (Bkz. 55/Rahman, 31). İnsanlar gibi cinlere de "sıklet/ağırlık" sıfatının atfedilmiş olması, cinlerin de hayatlarının yeryüzüyle hayli sıkı ilişki içinde cereyan ettiğini ima etmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla insanları yanılgıya düşüren ana faktörler her ne ise, cinleri de yanılgıya düşüren faktörler aynıdır. "Ma'şera'l insi ve'l cinni". "Ma'şer", işleri aynı olan ve aralarında ünsiyetle içli dışlı ilişkiler bulunan topluluklara verilen isimdir. Burada söz konusu olan ontolojik mahiyet birliği değil, ahlaki tutum ve davranışlarda, Allah'a karşı takınılan tutumda birlik ve benzerliktir. İnsanlar ve cinler ahlaki bakımdan birbirlerine benzeyebilirler. Bu da "sekaleyn" sıfatının ima ettiği üzere "dünya hayatı" adı altında ifade edilen bencil çıkarlar, geçici zevkler, başkalarının bedbahtlığı üzerine kurulan saltanat, güç ve iktidar arzusudur. Bütün gerçeklerin apaçık olarak ortaya çıkacağı bir günde insanlar ve cinler kendi aleyhlerine şahitlik edeceklerdir, hemcinslerine karşı her ne haksızlık yapmışlarsa, Allah'a ve hükümlerine karşı hangi suçu işlemişlerse bir bir ortaya çıkacak, kendileri bunları itiraf edeceklerdir.

Tarihte hükmünü icra eden bir yasa (İlahi sünnet) şu ki, şanı Yüce Allah hiçbir topluluğu durup dururken cezalandırmaz. Hatta işledikleri zulüm veya içine düştükleri şirk bataklığı dolayısıyla da hemen cezalandırmaz. Onları görevlendirdiği peygamberler ve indirdiği kitaplarla uyarır, doğru ve yanlış yolları gösterir, onlara belli bir mühlet verir. Söz konusu uyarılar yapılmadıkça bu toplumlar "gaflet" hali içinde kabul edilir, başlarına geleceklerden "habersiz" sayılır. Uyarılara rağmen doğru yoldan sapmada kararlı olduklarında, yine ilahi yasaların işlemesi sonucu söz konusu suçlu-günahkâr toplumlar çöker. İnsanların yapıp ettikleri dolayısıyla Allah katında ve ahirette makam ve dereceleri vardır, Allah onların ne yapıp ettiklerini gayet iyi bilmektedir.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا
يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ
وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

133. Rabbin, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan rahmet sahibidir. Dilerse sizi giderir ve dilerse, sizi bir başka kavmin soyundan (inşa edip) **var ettiği gibi yerinize bir başkasını getirir.**

134. Hiç şüphesiz, size vadedilen mutlaka gelecektir. Ve siz aciz bırakılacak değilsiniz.

135. De ki: "Ey kavmim, bütün yapabileceğinizi yapın; şüphesiz ben de yapıyorum. Bu yurdun (dünyanın) **sonu, kimindir, bilip-öğreneceksiniz. Gerçekten zalimler kurtuluşa ermeyeceklerdir."**

Tarih boyunca peygamberler gönderilmesinin sebebi, halife kılınmış olan insanın yeryüzünde barış, huzur ve adaleti tesis ederek Allah'a layığı veçhiyle ibadette ve taatte bulunmasıdır (16/Nahl, 36). Varlık âleminin yaratıcısı olan Allah'ın insanın fiillerine ihtiyacı yoktur, Vacibu'l Vücud'tur, varlığını başkasına muhtaç değildir, aksine varolan her şey varlığını O'na borçludur. Yüce Allah hem başkalarına muhtaç değildir, herkesten ve her şeyden müstağnidir hem de rahmet sahibidir. Bütün yeryüzü ve dünyanın ilişikte olduğu uzay insanın yararına sunulmuştur. Bu Allah'ın sonsuz rahmetinin sonucudur. İnsana bu nimetleri bağışlamıştır, çünkü sadece rahmet O'nun eseridir. Evet, insandan kendisine ibadet etmesini dilemiştir ama insan O'na ibadet etmediği zaman Allah'a bir zarar veremez, ibadet ettiği zaman da O'nun gücüne güç katamaz. İyilik yaparsa kendine, kötülük yaparsa da kendi zararınadır.

İnsan, yeryüzünde kendine yakışır bir biçimde adaleti tesis edecek, hak ve hakkaniyeti ayakta tutacak, varlık âlemi ve canlı hayatla silm ve selamet üzere bir hayat sürdürmek üzere yaratılmış, Allah ona bu gaye ile yeryüzünde iktidar olma imkân ve gücünü vermiştir. Bütün iktidarların meşruiyet temeli Allah'ın hükümlerine riayet etmek suretiyle iradesine teslimiyeti teyit etmektir. Ama insan bu hakikati unutur, kendinden kurallar vaz'etmeye çalışır ve zanneder ki, kendisi ve iktidarı mutlaktır, Yeryüzü kendi mülkü, mutlak denetimi altına geçmiştir.

Bu, büyük bir yanılgıdır. Evet, Allah rahmet ve merhamet sahibidir ama zalimlerin koruyucusu da değildir. Dilerse rahmetini üzerlerinden çeker. Bunu dilediği anda baskı, tahakküm ve zulümle yönetenler dayanıksız kalırlar. Allah başkalarını getirir, onlara iktidar nasip eder. Ebu Müslim, bunun "Allah dilerse, yoldan çıkan insan ve cin topluluklarından farklı üçüncü bir tür yaratabileceği"ne ilişkin bir haber olduğunu düşünmektedir. Eğer insanlar ve cinler, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, kan dökmeye, zulme ve isyana devam edecek olurlarsa, Allah onları yıkıma uğratır, yerlerine başka bir türü vareder; tıpkı onları başkalarının zürriyetinden var ettiği gibi. Yeryüzünde Allah, insanlara da cinlere de bağlı ve bağımlı, muhtaç değildir, O müstağnidir.

Allah insanları başka bir topluluğun soyundan varetti. Erkeğin sperminden ve kadını yumurtasından insan türünü yarattı, her ikisinin mayası toprak ve toprakta biten şeylerdir. Aynı şeylerden dilerse pekâlâ başka bir tür de yaratabilir; insan kendi varlığıyla övünüp kibirlenmemeli, yeryüzünü temellük etmeye kalkışmamalı, iktidarının ebedi ve sınırsız olduğu yanılgısına düşmemelidir. (Bkz. 4/Nisa, 133; 47/Muhammed, 38).

Allah her neyi vaat etmişse o tahakkuk eder. Varlık üzerinde mutlak hükümran olan Allah'ın iradesine karşı gelinemez. Hakiki, nihai ve mutlak iktidar O'nundur. Hiçbir beşer veya yaratılmış varlık, Allah'ı aciz bırakamaz. Durum böyleyse, şanı yüce Allah, Hz. Peygamber'in dilinden meydan okumaktadır: Kim ne yapmak istiyorsa yapsın. (11/Hud, 93). Allah'a meydan okuyorsa, zulüm ve haksızlıklara, sömürü ve yalana, isyan ve günahlara devam ediyorsa, büyük bir inat ve cehalet içinde bu tutumunda ısrar ediyor demektir. Etsin. Ben de doğruluktan, adalet ve hakkaniyetten ayrılmayacağım, ben de yoluma devam edeceğim. Dünyada veya ahirette bu yurdun sonu kimindir, bilip öğreneceksiniz. Zulmedenlerin kurtuluşa ermeleri düşünülemez.

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ
وَهٰذَا لِشُرَكَآئِنَاۚ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِۚ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ
يَصِلُ اِلٰى شُرَكَآئِهِمْۗ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾ وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ اَوْلَادِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْۗ وَلَوْ
شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾ وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ
حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ نَشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ
لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً عَلَيْهِۚ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ
﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى
اَزْوَاجِنَاۚ وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَآءُۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْۗ اِنَّهُ حَكِيمٌ
عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوٓا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا
مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَۚ ﴿١٤٠﴾

136. O'nun üretip-türettiği ekin ve hayvanlardan Allah için bir pay ayırdılar, sonra kendi zanlarınca: "Bu Allah'ındır bu da ortaklarımızındır" dediler. Kendi ortakları için olan (pay)**, Allah tarafına geçmez ama Allah'a ait olan kendi ortaklarının tarafına** (payına) **geçer. Ne kötü hüküm veriyorlar?**

137. Yine bunun gibi onların ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi süslü gösterdiler. Hem onları helâke düşürmek, hem kendi aleyhlerinde dinlerini karmakarışık kılmak için. Allah dileseydi bunu yapmazlardı; sen onları ve düzmekte oldukları iftiraları bırak.

138. Ve kendi zanlarınca dediler ki: "Bu hayvanlar ve ekinler dokunulmazdır. Onları bizim dilediklerimiz dışında başkası yiyemez. (Şu) **Hayvanların da sırtları haram kılınmıştır." Öyle hayvanlar vardır ki, -O'na iftira etmek suretiyle- üzerlerinde Allah'ın ismini anmazlar. Yalan yere iftira düzmekte olduklarından dolayı O, cezalarını verecektir.**

139. Bir de dediler ki: "Bu hayvanların karınlarında olan, yalnızca bizim erkeklerimize aittir, eşlerimize ise haramdır. Eğer o, ölü doğarsa onlar da bunda ortaktırlar." Allah, (bu) **düzmelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz O, hüküm sahibi olandır, bilendir.**

140. Çocuklarını hiçbir bilgiye dayanmaksızın akılsızca öldürenler ile Allah'a karşı yalan yere iftira düzüp Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerini haram kılanlar elbette hüsrana uğramışlardır. Onlar, gerçekten şaşırıp sapmışlardır ve doğru yolu bulamamışlardır.

Cahiliye Arapları, bir bölüşümün en adaletsiz örneklerini sergiliyorlardı. 23 senede inen Kur'an, hem bireylerin ve toplumun inanç ve ahlaki hayatlarını sahih bir zemine oturtuyor, hem zümreler ve sınıflar arasında adaleti tesis etmeye çalışıyordu. Arapların kabile savaşları ve baskınlarda elde ettikleri ganimet ve hayli mahir oldukları ticaret dışında önemli geçim kaynaklarından biri bağ bahçe ve sınırlı alanlarda yaptıkları tarımsal üretim ve hayvancılıktı. Ekin ve hayvanların bölüşümünde takip ettikleri adaletsizliğe ve tuhaflığa işaret edilirken ekin ve hayvanların Allah'ın üretip türettiği ürünler oldukları hatırlatılır. Yani aslında onlar, kendi yaratmadıkları, hakiki manada maliki olmadıkları ürünleri adaletsizce paylaştırmaktadırlar. İnsanların üretip de ticarete ve kazanca konu yaptıkları ekonomik değerlerin hammaddesinin yaratıcısı kendileri veya tabiat değil Allah'tır. Yani hakiki ve asli malik O'dur. Bölüşümde

iktisadi faktörler tek başına yetmez, hakiki ve asli malikin de hakları ve hükümleri esas alınmalıdır.

Ürünlerin bir bölümü Allah'ın ve putların payı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Allah'ın payı yoksullara ve konuklara; putlara ayrılanlar ise ayinlerde ve tapınak hizmetlerinde harcanırdı. Sene sonunda Allah'a ayrılan paydan artan bölümü, putların payına ilave ederlerdi. Düşüncelerine göre, Allah'ın buna ihtiyacı yoktu, putlar ise kendilerine aitti, dolayısıyla tasarruflarının da uhdelerinde olması doğaldı. Bu, tarihte her toplumda gözlenen adaletsiz gelir bölüşümünün cahiliye döneminde de meşruiyet çerçevesini "belli bir inanç veya yüceltilmiş bir ideoloji"ye dayandırıldığı görülüyor. Bu kombinezonda her ne kadar Allah, yoksulların, yetimlerin ve muhtaçların tarafında ise de putlar ve elbette onların göndermede bulunduğu zümreler varlıklarını sürdürdükçe, adaletsizlik kurumsallaşarak devam edecektir. Kur'an-ı Kerim, konuya tam temelinden eleştiri getirerek, bunun "kötü bir hüküm" yani adaletsiz ve haksız bir bölüşüm düzeni olduğunu belirtiyor.

Arapların sapkın inanç ve fiillerinden biri de çocuklarını öldürmekten çekinmeyip aksine bunu övgüye değer bulmalarıydı. Bu şenaati onlara putları yani inançları süslü-hoş gösteriyordu. "**Tezyin**" süslemek, çekici kılmak, cazip, hoşlanılacak hale getirmek, sevimli forma sokmak demektir. Bu onları hem yıkıma uğratırdı hem dinlerini karmakarışık hale getirirdi. Cahiliye Araplarına çocuk öldürmeyi cazip hale getiren, sevimli kılan şey neydi? Ayet "ortakları" olduğunu söyler. Pekiyi ortakla kimlerdi?

a) İlk akla gelen putlardır. Ancak put veya heykelin bilinç ve akıl sahibi varlık olmadığını bizim kadar onlar da biliyorlardı.

b) Fikir veya ideoloji: Bu daha makul görünmektedir. Öyle bir fikre veya beden, çocuk algısına sahip idiler ki, bu onlara çocuklarını öldürebileceklerini telkin ediyor, kabul edilebilir bir forma sokuyor, hatta sevimli-gerekli gösteriyordu.

Çağımızda kürtaj karşıtı olanlar, muhtemel bir yasağa karşı protesto yürüyüşleri yaptıklarında şöyle pankart taşımaları, anne karnında cenin öldürmenin kendilerine ne kadar sevimli, hoş, gerekli ve haklarıymış gibi göründüğünü göstermektedir: "Sevişirim evlenmem. Gebe kalırım doğurmam. Beden benim. Ben özgürüm. Ne koca ne hoca benim bedenime karışamaz." Bu ve benzeri argümanlar kadına özgür olduğu hissini vermekte, bebek aldırırken Allah'a, dini hükümlere, bunu yasaklayan yasalara, aileye, geleneğe ve erkeğe başkaldırarak özgürlüğünü kanıtladığını düşünmektedir. İdeoloji, bakış açısı, felsefe, beden, çocuk, doğurma algısında meydana gelen sapma kürtajı savunan kadına süslü gelmektedir (tezyin).

Cahiliye Araplarından özellikle Rabialılar ve Mudarlılar bu tür insanlık suçu sayılan adetleriyle şöhret yapmışlardı. Arapların kız çocuklarını öldürmelerinin çeşitli sebepleri vardı: Fakirlik korkusu, kadınların savaş ve baskınlarda esir düşüp fuhşa zorlanmaları, kabile asabiyeti, kötü muameleye maruz kalmaları; fuhuş ve zinanın yaygın olması. Bunlar kız çocuklarından utanmalarına yol açıyor, öldürmelerine bir tür gerekçe teşkil ediyordu. Bu kuşkusuz akılsızca, beyinsizce işlenmiş bir suçtu.

Çağımızda çocuk cinayetleri kürtaj yoluyla sürmektedir. Çin Halk Cumhuriyet'inde de ağırlıklı olarak kız çocuklarını hedef alan acımasız bir uygulama söz konusudur. Kürtaja başvuranlar veya kürtajı savunanların iki gerekçesinden biri, ailenin geçindirebileceğinden fazla çocuğa sahip olmasının doğuracağı ileri sürülen sorunlar; diğeri ise "istenmeyen gebelik"tir.

Ayet açık bir biçimde çocuklarını geçim korkusuyla öldürenlerin "Allah'a karşı yalan ve iftira düzdükleri"ni söylüyor. Çünkü bütün canlılara ve doğacak çocuğa da rızkını veren Allah'tır. Çocuğun rızıksız kalacağı büyük bir iftira, Allah'a karşı bühtandır ve bu yüzden ağır bir suçtur. Bu gerekçeyle çocuklarını öldürenler "Allah'ın verdiği, vereceği rızkı engelleyenler"dir. **Razi**'nin yerinde mütalaasıyla, fakirlik korkusuyla çocuğun öldürülmesi, başka bir ifadeyle kürtaja başvurulması, muhtemel bir zarara karşılık peşin bir zarardır. Kesin olmayan bir zararı önlemek üzere ağır bir zararı tazammun etmek beyinsizliktir.

Diğer açıdan yoksulluk, geçim zorluğu da bir zarar olsa da, Allah'ın yarattığı bir canı almak, savunmasız bir cenini anne rahminde bıçakla parçalayarak öldürmek çok daha büyük ve vahşi bir zarardır, kısaca cinayettir. Bir toplumda yaygın yoksulluk ve gelir bölümündeki eşitsizlikten dolayı çok çocuk doğurmanın sakıncalarından söz edenler, gelir bölüşümünü adil hale getirmek ve Allah'ın her canlıya tayin ettiği rızkı sahibine ulaştırmak için uğraşmalıdır.

Diğer açıdan çocuk Allah'ın büyük lütfudur. Çocuğun kokusu cennettendir. İnsan çocuğu doğurur, onu yetiştirir, terbiye eder ve salih bir kul olarak topluma kazandırırsa bundan büyük bir ecir alır, hadiste buyrulduğu gibi ölümünden sonra da cari sadakası kesilmez, devam eder. Şu halde kürtaj tam bir beyinsizlik, sefihçe bir fiildir. (Bkz. 2/Bakara, 13, 130, 142, 282; 4/Nisa, 5; 7/A'raf, 155. ayetlerin açıklaması).

Geçim sıkıntısı dolayısıyla çocuklarını öldürenler bilgisizce hareket etmektedirler. Eğer bilirlerse Allah onları bir şekilde geçindirecektir. Çocukları geçim korkusuyla öldürmek, onları Allah'ın kendilerine tahsis ettiği rızık ve nimetlerden mahrum bırakmaktır, buna anne baba da olsa kimsenin hakkı

yoktur, bu ağır bir suçtur. Bu cinayetleri işleyenler sapkın kimseler olup doğru yolu şaşırmış bedbahtlardır.

Konuyla ilgili iki görüş öne çıkmaktadır. **Süleyman Ateş**, bunun Hz. İbrahim'den bu yana süren kurban geleneğinin suistimali ve tahrif edilmiş biçimi olduğunu söyler. **Zeccac**, bu cinayeti müşriklere telkin edenlerin put bakıcıları olduğunu söyler. Diğer bir görüşe göre ise, kız çocukları esas itibariyle utanılacak varlıklardı, savaş ve baskınlarda ele geçirildiklerinde esir olur, ailenin şerefinin ayaklar altına alınmasına sebep olurdu. Bunun dışında fuhuş ve zinanın yaygınlık kazanması kız çocuklarının küçükken öldürülmeleri geleneğinin yerleşmesini kolaylaştırıyordu. "Onların ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi süslü gösterdiler" ifadesi çocuk öldürme fiilinin yerleşik, köklü bir zihniyet eseri olduğunu ima etmektedir. Öyle de olsa, bu zihniyeti paylaşmayanlar da vardı, çünkü ayet "birçoğu" ifadesini kullanmaktadır. Araplar, büyük bir yanılgı içinde idiler, zira her ne kadar bu cinayetleri Hz. İbrahim'in kurban sünnetine refere ediyorlar idiyseler de hakikatte İbrahim'in hanif dininde çocukların öldürülmelerine emreden bir uygulama yoktu. Onlar ise put bakıcıları veya çağımızdaki ifadesiyle konfor içinde yaşama arzusu (doyurucu hayat) arzusu, kâhinler, cinlerle ilişki halinde insanları aldatanların etkisinde, bu fiilin kendilerini Allah'a yaklaştıracağı zehabına kapılıyorlardı. Elbette Allah dileseydi bunu yapmazlardı ama sınavdan geçmeleri için onlara bunu yapma imkânı verildi; sahih bir dini inanca ve selim bir akla başvursalardı, bu yaptıklarının büyük suç olduğunu anlarlardı. Onları bu trajik duruma sevkeden, Allah'a ortaklar isnat etmeleri yani iftirada bulunmalarıdır. (Ayrıca bkz. 16/Nahl, 58-59; 17/İsra, 31).

138. ayet, herhangi bir mantık temelinden yoksun dini ritüeller ve adaletsiz bölüşüme başka bir telakki ve uygulamalardan örnekler vermektedir. Araplar, ekinleri ve hayvanları üçe ayırıyorlardı. İlki tanrılara adadıklarıydı, bunlardan adak sahipleri yemezdi. Put bakıcıları, mabet hizmetlileri veya buraya ziyarete gelen misafirler -ki sahiplerinin uygun görmesi durumunda- yiyebilirlerdi. İkincisi, Bahire, Saibe, Vâsile ve Ham isimlerini verdikleri hayvanlar. Bunlara binmeyi yasaklarlardı, bu konu Maide, 103. ayette anlatılmıştı. Bir kısım hayvanları da kestiklerinde özellikle Allah'ın adını anmazlardı, putlarının adını anar, etlerini yerlerdi. Bu uygulamaların da aslı esasının olmadığı, eğer söz konusu uygulamaları Allah'a veya kutsal bir kaynağa dayandırıyorlarsa, bunun meşru temelinin olmadığı belirtilmektedir.

Bir başka uygulamaları da şuydu: Adadıkları hayvanlardan sağ olarak doğan yavruları sadece kendilerine tahsis eder yani onların etlerinden sadece er-

kekleri yerlerdi; ölü doğan veya doğum sırasında ölen hayvanların etlerinden hem kadınlar hem erkekler yiyebilirdi. **İbn-i Aşur**, söz konusu yasağın "evli kadınlar"a mahsus olduğunu söyler. Burada, 136. ayetteki gibi ekin ve hayvanlar üzerinden zümreler ve sosyal sınıflar arasında var olan gelir adaletsizliğine vurgu yapıldığı gibi, erkek ile kadın arasında da mantıksal temeli olmayan ayrımlar yapıldığına dikkat çekilmektedir.

Şanı yüce Allah, kendi zanlarınca müşriklerin cezasını vereceğini belirtir. İnsanlar kendi çıkarlarına, işlerine geldiği gibi bölüşüm yaptıklarında adaletsizliklere yol açmakta, üstelik bunu kutsal bir kaynağa refere etmek suretiyle dine veya Allah'a iftira etmektedirler. Allah hüküm sahibidir, bilendir. (Bkz. 12/Yunus, 59-60).

وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ اِذَا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

141. Asmalı ve asmasız bahçeleri, hurmaları ve tatları farklı ekinleri, zeytinleri ve narları -birbirine benzer ve benzeşmez- yaratan O'dur. Ürün verdiğinde ürününden yiyin ve hasat günü hakkını verin; israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.

142. Hayvanlardan yük taşıyan ve (yünlerinden, tüylerinden) **döşek yapılanları da** (yaratan O'dur). **Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin ve şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.**

Toplumsal çatışma ve huzursuzluklara yol açan adaletsiz bölüşüm ve iktisadi zulümleri önlemenin yolu, yeryüzünde yetişen ürünleri ve sere serpe yayılmış nimetleri Allah'a refere etmektir. Bunları insanların geçimi için yaratan O'dur. Asmalı ve asmasız bahçeler, hurmalar, tatları farklı ekinler, zeytinler, narlar ve diğerlerini O yaratmıştır. Her birinin rengi, tadı, hacmi, vitamin değeri, mevsimi farklıdır (6/99). Hayvanlar ve insanlar onlardan yararlanırlar, beslenirler ve bu sayede hayatlarını idame ettirirler. Benzer şekilde yük taşıyan veya yünlerinden, tüylerinden, derilerinden, süt ve etlerinden istifade ettiğimiz hayvanlar da bizim yararımıza sunulmuştur. Hayatın amacı güzellikler içinde Allah'a ibadet etmek-

tir. Zulüm ve haksızlıklar bu güzelliği bozar. Toplumun bir bölümünün yoksul kalması, açlık tehlikesinin yaşanması hakikatte, Allah'ın her canlının beslenmesi için yarattığı kaynaklara haksız bir biçimde el konulması anlamına gelir.

Oysa kaynaklar herkes için yaratılmıştır. Bu ürünlerden yenecek, hasat mevsimi geldiğinde yoksulların hakkı ödenecek. Bu ister sadaka ve mecburi infak olan zekât şeklinde olsun ister sosyal gruplar arasında gelir uçurumuna yol açmayı önleyen başka kaynak transferleri şeklinde olsun, yoksulun hakkının ödenmesi esastır. Herkes helal yoldan kazanmanın yoluna bakmalı, yoksulun hakkını vermelidir ama her kazandığını dilediği gibi harcayamaz, israf edip savuramaz. (7/A'raf, 31). Bu şekilde düşünüp yaşayan, farkında olsun olmasın, Şeytan'a uymuş olur, Şeytan ise insanın düşmanıdır. (2/Bakara, 168).

ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍۚ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ
اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَۙ ﴿١٤٣﴾ وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ
اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِۗ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ
وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَاۚ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ
بِغَيْرِ عِلْمٍۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَۚ ﴿١٤٤﴾ قُلْ لَآ اَجِدُ فِي مَٓا اُوْحِيَ
اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهٗٓ اِلَّٓا اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا اَوْ
لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهٗ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ
بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا
كُلَّ ذِي ظُفُرٍۚ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَٓا اِلَّا مَا حَمَلَتْ
ظُهُورُهُمَٓا اَوِ الْحَوَايَآ اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍۗ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْۖ وَاِنَّا
لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾ فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍۚ وَلَا يُرَدُّ
بَأْسُهٗ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾

143. Sekiz çift, koyundan iki, keçiden de iki. De ki: "İki erkeği mi haram kıldı? Yoksa iki dişiyi mi, ya da o iki dişinin rahimlerinin, kendisini kapsadığı (yavruları) **mı? Eğer doğru sözlüler iseniz bana bir ilimle haber verin."**

144. Deveden iki, sığırdan da iki. De ki: "İki erkeği mi haram kıldı? Yoksa iki dişiyi mi ya da o iki dişinin rahimlerinin, kendisini kapsadığı (yavruları) **mı? Yoksa Allah, bunları sizlere tavsiye ettiği zaman şahit miydiniz?" Hiçbir bilgiye dayanmaksızın insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzenden daha zalim kimdir? Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.**

145. De ki: "Bana vahyolunanlar içinde, yiyen bir kimsenin yiyeceği (şeyler) **için, ölü eti, dökülen kan, domuz eti -ki bu gerçekten murdardır- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir fısk dışında, haram kılınmış bir şey bulmuyorum. Kim kaçınılmaz bir ihtiyaçla karşı karşıya kalırsa, -saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla-** (bu sayılanlardan ölmeyecek kadar yiyebilir)**. Şüphesiz senin Rabbin bağışlayandır, esirgeyendir.**

146. Yahudi olanlara her tırnaklı (hayvanı) **haram kıldık. Sığırlardan ve koyunlardan, sırtlarına veya bağırsaklarına yapışan veya kemiğe karışanlar dışında iç yağlarını da onlara haram kıldık. 'Azgınlık ve hakka tecavüzde bulunmaları' nedeniyle onları böyle cezalandırdık. Biz şüphesiz doğru olanlarız.**

147. Şayet seni yalanlayacak olurlarsa, de ki: "Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. O'nun şiddetli çarpması, suçlu-günahkârlar topluluğundan geri çevrilemez."

İslam öncesinde Araplar, yanlış inançlar, mantıksal temeli olmayan gelenek ve alışkanlıklar sonucunda bazı hayvanların etlerini helal, bazılarınınkini haram sınıfına sokmuşlardı. Varlık âlemini ve canlı hayatını yaratan Allah, tabiatın kucağında yaşayan insanın hayatiyetini devam ettirmesini dilemiş, ona çeşitli nimetler bahşetmiştir. İnsan sınırsız serbest ve mutlak anlamda özgür olmadığı gibi, şunun-bunun koyduğu yasakların da esiri değildir. Bu durumda helal ve haram koyma yetkisi sadece Allah'a mahsus olmalıdır. Yüce Allah bir nesneyi yasaklamadıkça başkaları kendi kafalarına veya zanlarına göre yasak koyamazlar ya da yasaklanması gereken şeyleri serbest bırakamazlar.

143 ve 144. ayetlerde koyun, keçi, deve ve sığır sayılmış, "sekiz çift" tabiriyle bunların erkekleri ile dişileri arasında herhangi bir fark olmadığı belirtilmiş, rahimlerinde bulunan yavrularının da helal olduğu hususunun altı çizilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Helal, Allah'ın Kitabında helal kıldıklarıdır. Haram da O'nun Kitabında haram kıldıklarıdır. Hakkında bir şey söylemeyip sustuğu şeyler de affettiklerinden (mübah şeyler)dir". (Tirmi-

zi, Libas, 6; İbn-i Mace, At'ime, 60). Kur'an-ı Kerim'de -145. ayette belirtildiği üzere- temel olarak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın olmak üzere dört yasak konulmuştur. (Bkz. 2/Bakara, 173; 5/Maide, 3, 60; 16/Nahl, 115). Bunların dışında kişilerin kendilerinden yasaklar ihdas etmeleri "Allah'a iftira" hükmünü taşır. (16/Nahl, 116). Böyle yapanlar zulüm işlemektedirler. Allah, kullarının beslenmesi, nimetlerden istifade etmelerini murat eder, O'nun bağışlayan ve esirgeyen sıfatları bunun gerektirir.

Buna rağmen Hz. Peygamber'in bazı mutlak ayetleri takyid, mücmelleri tafsil, genele ifadeleri tahsis etme babından birtakım haramlar koyduğu prensibi kabul edilmiştir. Bu konuda fıkıh kitaplarında geniş malumat verilmektedir.

Aslında aynı kolaylaştırıcı hükümler Yahudiler için de geçmişte söz konusuydu. Ama onlar, Allah'a ve peygamberlerinin kendilerine tebliğ ettiği ilahi hükümlere karşı gösterdikleri azgınlıkları dolayısıyla -bir ceza olarak- haramların sayısı arttırılmış, hükümler ağırlaştırılmıştır. (4/Nisa, 160). Bu çerçevede onlara "tırnaklı hayvanlar"ın etlerini; sığır ve koyunların sırtlarına yapışan veya bağırsaklarına yapışan veya kemiğe karışanlar dışında iç yağları da yeme yasağı getirilmiştir. (Bkz. Levililer, 3: 17; 7: 23; 11: 1; Tensiye, 14: 3-8).

Yahudilere getirilen bu yasaklardan gerekli dersleri çıkarmalı, Allah'ın sonsuz rahmet ve merhametini sınırlayıcı günah ve cürüm teşkil edecek fiil ve davranışlardan kaçınılmalıdır.

سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَا اٰبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا فَاِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

148. Şirk koşanlar diyecekler ki: "Allah dileseydi ne biz şirk koşardık, ne atalarımız ve hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de, bizim zorlu-azabımızı tadıncaya kadar böyle yalanladılar. De ki: "Sizin yanınızda, bize çıkarabileceğiniz bir ilim mi var? Siz ancak zanna uymaktasınız ve siz ancak "zan ve tahminle yalan söylersiniz."

149. De ki: "En 'üstün ve apaçık' delil Allah'ındır. Eğer O dileseydi elbette tümünüzü hidayete yöneltip-iletirdi."

150. De ki: "Gerçekten Allah'ın bunu haram kıldığına şehadet edecek şahitlerinizi getirin." Şayet onlar, şehadet edecek olurlarsa sen onlarla birlikte şehadet etme. Âyetlerimizi yalan sayanların ve âhirete inanmayanların heva (istek ve tutku)**larına uyma; onlar** (birtakım güçleri ve varlıkları) **Rablerine denk tutmaktadırlar.**

Allah'a ortak koşma ile keyfi serbestlik veya yasak (helal-haram) koyma arasında ilişki vardır. Arap müşrikleri kendi anlayışlarınca bazı hayvan etleriyle ilgili yasaklar koyarken, bunun Allah'ın bir dilemesi olduğunu iddia etmekteydiler. Onların zannına göre, her şey zaten Tanrı'nın mutlak denetimi altındadır; O dilemeseydi ne O'na ortak koşarlardı ne bazı hayvanların etlerini kendilerine yasaklarlardı. Bu, sadece bir bahanedir, suçu ve kusuru bir başkasına, üstelik Yüce Allah'a atmaktır. Onlardan öncekiler de benzer bir bahanenin arkasına sığınıp Allah'a isnatta bulunmuşlardı. (16/Nahl, 35). İsrailoğulları da benzer mazeretle, eğer Allah dilerse hidayet bulacaklarını söylüyorlardı (2/Bakara, 70). Söz konusu isnat, onların ağır bir cezaya maruz kalmalarına yol açmıştı. Bunu öne sürdüklerinde herhangi sağlam, güvenilir bir bilgi temeline dayanmıyorlar. Bu sadece bir zan ve test edilmemiş, sınanmamış bir tahmin ve yalandır. Üstün ve apaçık delil (Hüccetu'l baliğa) Allah'ın, O'nun ortaya koyduğu delil ve kanıtlardır.

Onların iddialarının temelinde şu fikir yatıyor: Eğer Allah bizim batıl yolda olduğumuzdan hoşnut olmasaydı, O'nun bunu engellemeye gücü yeter, fiili müdahalede bulunmadığına göre demek ki herhangi bir itirazı yoktur. (6/148; 43/Zuhruf, 20). Bu temelsiz bir iddiadır. Çünkü hakikat olan şu ki, Allah dileseydi elbette bütün beşeriyet hidayete ererdi. Bunun aksine ortaya çıkacak bir irade tasavvur edilemez. Mesela melekleri, akıl sahibi ama iradi olmayan varlıklar şeklinde yaratmıştır, hepsi Allah'ın gösterdiği doğru yol üzerinde ve kendilerine sadece emredileni yerine getirmektedirler. Belli bir hikmete dayalı olarak yüce Allah'ın insan için dilediği bu değildir. Allah hayrı da şerri de yaratır. Mademki her şeyin yaratıcısı Allah'tır ve insan kendisine ayrılmış cüz'i irade çerçevesinde ilahi irade karşısında rüzgârın önünde bir yaprak gibi kılınmamıştır, bu durumda insanın tercihleri fiillerinin ortaya çıkışında önemli rol oynar. İnsan tercihte bulunur, ister; Yüce Allah bu doğrultuda insanın yapmasını sağlar. Bu yüzden insan yaptıklarından sorumludur, çünkü Allah, onu zorlayarak değil, vicdan ve aklını kullanarak, serbest iradesiyle doğru yola girmesini murat etmiştir.

Fakat dikkatten kaçmaması gereken bir husus var: Neyin serbest neyin yasak olduğuna -helal ve harama- Allah karar verir. İnsan kendinden yasak koyar ve bunu Allah'a isnat ederse, bunun belli ve sağlam bir bilgi temeline dayandırması lazım. En başta tanık gösterme mecburiyeti vardır. Böyle bir tanıklık yok. Allah'a ait bir hakkı gasp etmeye kalkışanlar, buna ilişkin bir iddia ortaya atacak olsalar bile, Hz. Peygamber'e ve mü'minlere düşen buna katılmamaktır. Çünkü kendi keyiflerince ve bildikleri gibi yasak ve serbesti koyanlar, Allah'ın apaçık ayetlerini yalanlamakta, ahirete de inanmamaktadırlar. Allah'a ortak koşmalarının sebebi de budur.

قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا
الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا
بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ
اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ
لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَبِعَهْدِ
اللّٰهِ اَوْفُوا ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِي
مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهٖ ذٰلِكُمْ
وَصّٰيكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

151. De ki: "Gelin size Rabbinizin neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anne-babaya iyilik edin, yoksulluk-endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. -Sizin de, onların da rızıklarını biz vermekteyiz- Çirkin-kötülüklerin açığına ve gizli olanına yaklaşmayın. Hakka dayalı olma dışında, Allah'ın (öldürülmesini) **haram kıldığı kimseyi öldürmeyin. İşte bunlarla size tavsiye** (emr) **etti; umulur ki akıl erdirirsiniz."**

152. "Yetimin malına, o erginlik çağına erişinceye kadar- o en güzel (şeklin) **dışında- yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı doğru olarak yapın. Hiç bir nefse, gücünün kaldırabileceği dışında bir şey yüklemeyiz. Söylediğiniz zaman -yakınınız dahi olsa- adil olun. Allah'ın ahdine vefa gösterin. İşte bunlarla size tavsiye** (emr) **etti; umulur ki öğüt alıp-düşünürsünüz."**

153. Bu benim dosdoğru olan yolumdur. Şu halde ona uyun. Sizi O'nun yolundan ayıracak (başka) **yollara uymayın. Bununla size tavsiye etti, umulur ki korkup-sakınırsınız.**

İnsanlar keyfi olarak helal ve haram koyamayacaklarına göre, hangi temel çerçeve esas alınarak bireysel ve toplumsal hayat düzenlenecektir? Bu konuda herhangi bir zihin karışıklığına yer yoktur. Kur'an vahyi Hz. Peygamber (s.a.v)'in dilinden bir çağrıda bulunup "Gelin Rabbinizin size neleri yasakladığını okuyayım" der ve tabir caizse bir manifesto hükmünde şu esasları ilan eder. İlan edilen şeyler:

a) Bütün insanlara hitaptır;

b) Hitap, herhangi bir lider, uzman bir hukukçu, muktedir bir siyasetçi veya yönetici, bir sınıf veya zümre tarafından değil, bütün insanların Rabbi tarafından yapılmaktadır;

c) Sadece yasaklar (haramlar) belirtilmektedir ki, bunların –ve başka yerlerde açıkça sayıların– dışında kalanlar serbest yani helal ve mübahtır. Bunlar hem Peygamber (s.a.v) hem kıyamete kadar mü'minlerin takip edip insanlara tebliğ edecekleri temel prensiplerdir.

Ka'b bin Ahbar, –muhtemelen 10 emire ve diğer yasaklara atıfta bulunarak– bu prensiplerin Tevrat'ta da yer aldığını söylemiştir. 154. ayette Hz. Musa ve ona "bir hidayet ve rahmet olarak indirilen Kitap (Tevrat)"tan bahsedilmesi bu yöndeki bir telmihin boş olmadığı fikrini güçlendirmektedir. **İbn-i Abbas**'a göre, aşağıda sayılanlar, indirilen hiçbir kitabın neshetmediği hükümlerdir. Kim bunları hayatının düsturu olarak benimserse cennete, kim de terk ederse cehenneme gider:

1) Allah'a ortak koşmamak: Bu bütün vahiylerin ve peygamber tebliğlerinin esası, ruhu ve özüdür. Şirk en büyük zulümdür yani hem Allah'a, hem kullara karşı büyük haksızlıktır. Putları aracı kabul etmek, nesnelere kutsallık atfetmek, put ve heykellerin önünde eğilmek, yıldızların, ayın veya güneşin ya da başka gök cisimlerinin insan hayatı üzerinde belirleyici güce sahip olduklarına inanıp yüceltmek, ateşe veya başka hayvanlara ilahi güç atfetmek, Allah'ın varlığını kabul edip de O'nun Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in Sünneti'nde vaz'ettiği hükümlerin sosyal, iktisadi ve politik hayatta geçerli olamayacaklarını savunmak şirk kapsamı içine girer. (2/Bakara, 165).

2) Anne-babaya iyilik etmek: "İhsan" kavramıyla ifade edilen muamelenin özü hem maddi fayda ve iyilik hem güzellik ve duygusal yakınlıktır. Anne-babaya yaşlılıklarında çocukları, onları koruyucu kanatları altına alıp iyilikte bulunacaklar, ihtiyaçlarını karşılayıp onlara güzellikte bulunacaklar. (Bkz. 2/Bakara, 83 ve 17/İsra, 23-24).

3) Çocuk cinayetleri ve kürtaj yasağı: **Razi**, Kur'an'ın bu hükümle anne babanın haklarını koruduğu gibi çocukların haklarını da koruduğunu söyler. Bu yukarıda da (137. ayet) değinildiği üzere geçim korkusuyla çocukların öldürülmesini yasaklayan bir hükümdür. İslam öncesinde Araplar ya kıskançlık veya çoğunlukla yoksulluk korkusuyla kız çocuklarını öldürürlerdi. Bu tamamen yasaklandı. Çünkü herkese rızkını veren yüce Allah'tır. "İstenmeyen gebelik gerekçesi"yle de çocukların öldürülmesi yani kürtaj yapılması da bu kesin yasak kapsamındadır. Kaçıncı gün ve haftasında olursa olsun, cenini anne karnında öldürme dışında, erlik suyunu rahmin dışına akıtmak demek olan "azl" (İbn-i Mace, Nikâh, 30) veya başka yollarla (prezervatif kullanmak suretiyle) doğumu önlemeye çalışmak bu kapsamın dışında tutulmuştur. (Bkz.16/Nahl, 58-59; 17/İsra, 31; 43/Zuhruf, 17; 81/Tekvir, 8-9).

4) Fuhuş ve kötülükler yapmamak: Yukarıda, 120. ayetin tefsirinde anlatıldığı üzere çirkinliklerin ve kötülüklerin, zararlı ve yıkıcı fiillerin (yüz kızartıcı suçlar, fuhuş, zina, eşcinsellik vb.) açığına ve gizli olanına yaklaşma yasağı: Yasak olan her türlü fiilin açıkta veya gizlice yapılmasından kaçınılması. (7/A'raf, 33). Kalbin, gözün ve elin zinasının da buna dâhil olduğu söylenmiştir. Gözün zinası harama bakması, kulağın zinası yasak cinsel ilişkiyle ilgili sözleri dinlemesi, dilin zinası yasak cinsel ilişkiyi dillendirmesi, elin zinası aralarında nikâh bağı olmayan kadın ve erkeğin birbirine dokunmasıdır. (Bkz. Buhari, İsti'zan, 12; Müslim, Kader, 20; Müsned, I, 412). Eski Araplar, her şeye rağmen açıktan zina ve fuhuş yapmaktan çekinirlerdi. Modern zamanlarda günah estetize edilmekte, medya, iletişim, eğlence, magazin ve başka yollarla alenileştirilmektedir.

5) Cana kıymamak: Bu yaşama hakkını teminat altına alan evrensel bir hükümdür. (Bkz. 5/Maide, 32). "Hakka dayalı öldürmeler" istisnaları teşkil eder; kısas (2/Bakara, 178; 25/Furkan, 68); yasal kamu otoritesine karşı başlatılan silahlı isyan (5/Maide, 33) veya meşru bir savaşta insan öldürmek gibi. Herhangi bir Müslümanı öldürmek yasak olduğu gibi bir muahid veya zimmi gayrimüslimi öldürmek de yasaktır (Bkz. Ebu Davud, Cihad, 153; Nesai Kasame, 14; İbn-i Mace, Diyat, 32).

6) Yetim malı yememek: Yetim veya öksüz, anne veya babası ölmüş ve henüz rüşt çağına erişmemiş çocuktur. Çocuk kendi bedeni ve malı üzerinde tasarrufta bulunma güç ve imkânına sahip olmadığından korunmaya muhtaçtır. "Yetim" teriminde ana unsurun güçsüzlük hali söz konusu olduğuna göre, bildiğimiz yetimlerin hak ve hukuklarını korumak yanında, ayetin kendini koruyamayacak bütün zayıf toplumsal kesimlerin korunması hükmünü getirdiğini,

onların sömürülmesini, genel gelirden yoksun bırakılmalarını da yasakladığını söyleyebiliriz. Yetim, kendi malı üzerinde tasarrufta bulunacak yaşa gelinceye kadar onun velayetini üstlenmiş kimseler onu korumalı, malını çalıştırıp nemalandırmalı (4/Nisa, 6), bu arada harcadıkları emeğin karşılığı olarak malından yararlanma yolunu tutmalıdırlar. (Bkz. 2/Bakara, 220).

7) Ölçüyü ve tartıyı doğru tutmak: Bunu sadece alış verişlerde kullanılan tartıda hileye başvurmamakla sınırlandırmak yanlış olur. Bütün iktisadi ve ticari ilişkilerde, üretim, bölüşüm, mübadele ve tüketim mekanizmalarının işletilmesinde hak ve doğruluğun, emeğin, sosyal adalet ve yerine göre eşitliğin esas alınmasına işaret edilen temel bir hükümdür. İnsanın verirken ve alırken, kazanır ve üretirken, kendi hakkına razı olması; cimrilik, bencillik, hırs, sömürü, emeksiz kazanç gibi niyetlerle başkalarının hakkına ve emeğine göz dikmemesi. Nasıl tabiatın hayatiyeti ve canlılığı belli bir dengeye (mizan) dayanıyorsa, toplumsal hayat da iktisadi denge üzerine oturur. Bu dengenin esasını emek, adil bölüşüm, yoksulların korunması, kenz yani sınırsız sermaye ve servet biriktirme hırsının önlenmesi gibi faktörlere bağlıdır. İnsan ahlaki olarak düşündüğünde bunu başarabilir. Yüce Allah hiçbir nefse, gücünün kaldırabileceği dışında şeyler yüklemez. (7/A'raf, 85; 26/Şuara, 181.)

8) Adil olmak ve adaletle hükmetmek: İnsan her tutum ve davranışında adaletli olmak durumundadır. Bir olaya tanık olmuşsa doğruyu söylemeli, hakem veya hâkim olduğunda kararlarında ve verdiği hükümlerde adaleti tesis etme gayreti içinde olmalıdır (Bkz. 4/Nisa, 135). Bunu en geniş anlamda düşünebiliriz. Söz ve mesaj aktarımı, niyet beyanı, hüküm, haberleşme –mesela medya ve iletişim-, karar süreçleri vb her beşeri durumda adalet gözetilmesi gereken ana prensiptir.

9) Allah'ın ahdine vefa göstermek: "Te'vilat"ın sahibi **İmam Maturidi**, bunun "helal ve haramlar" konusundaki ahde vefaya ve sadakate vurgu olduğunu söyler. Yüce Allah bunları tavsiye etmiş yani emretmiş, bizim için gerekli görmüş bulunmaktadır. Akledip de düşündüğümüzde, bu temel hükümlerin bizim için ne kadar zaruri ve faydalı oldukları bilgisine ulaşır, böylelikle hayatımızı bunlara göre tanzim etmeye çalışırız. Vefası olmayanın ahdi yoktur. Vefasız kimsenin altına imza attığı sözleşmelere güvenilmez. (16/Nahl, 91 ve 17/İsra, 34.)

10) Allah'ın yoluna uymak, başka yollara sapmamak: Sıralanan 9 temel hükmü ve Kur'an'da geçen diğer hükümleri içine alan bu emre göre, insanoğlunun takip edeceği yol Allah'ın dosdoğru yoludur. Bu yol Kur'an'da ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinde anlatılmıştır. Kurtuluş, adalet, toplumsal da-

yanışma, yüksek ahlaki hayat, hakiki özgürlük, iç huzur ve ahirette ebedi mutluluk bu yolu takip etmeye bağlıdır. Dosdoğru yoldan anlaşılan; orta yol, itidal, vasat durum, denge ve doğru düzendir. Başka yollara, sağa sola sapmak Allah yolundan ayırır. İnsanın hem dünya hem ahiret mutluluğunu murat eden Allah, insana bu yolu tavsiye etmekte yani emretmektedir. Cabir bin Abdullah, şu hadisi rivayet etmektedir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v) bir çizgi çizdi. Sonra sağına ve soluna da iki çizgi çizdi. Elini ortadaki çizgi üzerine koyup şöyle buyurdu: '-İşte bu, Allah'ın yoludur'. Arkasından bu ayeti okudu". (İbn-i Mace, Mukaddime, 1; Müsned, III, 397).

Kurtubi'nin Rafi bin Hadic'ten rivayetle yer verdiği bir hadise göre Allah'ın Resûlü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "-Ümmetimden bazıları farkında olmaksızın Yahudi ve Hıristiyanlar inkârcı oldukları gibi, Allah ve Resûlü'nün inkârcıları olacaklardır. Ben: -Ey Allah'ın Resûlü, canım sana feda, bu nasıl olacak?" diye sorduğumda şu cevabı verdi: "(Kur'an'ın) Bir bölümünü kabul edecekler, bir bölümünü reddedeceklerdir'". (En'am, 153. ayetin tefsiri.) İnsan doğru düşündüğünde bu yolun kendisi için kurtuluş olduğunu anlar, başka yollara sapmaz.

ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي اَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ
مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ اَنْ تَقُولُوا اِنَّمَا اُنْزِلَ
الْكِتَابُ عَلٰى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾
اَوْ تَقُولُوا لَوْ اَنَّا اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا اَهْدٰى مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ
مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ
عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا
يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

154. Sonra biz Musa'ya, iyilik yapanların üzerinde (nimetimizi) **tamamlamak, her şeyi ayrı ayrı açıklamak ve bir hidayet ve rahmet olarak Kitab'ı verdik. Umulur ki Rablerine kavuşacaklarına inanırlar.**

155. Bu indirdiğimiz mübarek bir Kitap'tır. Şu halde O'na uyun ve korkup-sakının. Umulur ki esirgenirsiniz.

156. "Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa indirildi, biz ise onların ders gördüklerinden habersizlerdik" dememeniz;

157. Ya da: "Kitap bize indirilseydi, elbette onlardan daha çok doğru yolda olurduk" dememeniz (için) **işte size Rabbinizden apaçık bir belge, bir hidayet ve bir rahmet gelmiştir. Allah'ın âyetlerini yalanlayandan ve** (insanları) **ondan alıkoyup-çevirenden daha zalim kimdir? Âyetlerimizden alıkoyup-çevirenlere, bu 'engelleme ve çevirmelerinden' dolayı pek çetin bir azapla karşılık vereceğiz.**

Yukarıda, sıraladığımız 10 ana prensip veya temel hükmün hem Tevrat'ta hem önceki vahiylerde yer aldığına değinilmişti. 154. ayet, ihsanda bulunan yani düşüncesi, niyeti, tutum ve davranışı güzel ve güzelliğe çağrı olan kullara Allah nimetini tamamlamak ve daha yüksek bir hayatı mümkün kılacak açıklama ve tafsilatlarda bulunmak üzere Musa aleyhisselama Tevrat'ı indirdiğini beyan eder. Tevrat'ın temel vasfı doğru bir yol gösterici ve hükümlerine uyulduğu takdirde hayatı rahmetle donatmasıdır. (7/A'raf, 154; 28/Kasas, 43).

Burada dikkat çekici husus, nasıl Kur'an "Allah'tan sakınıp korkanlar için bir hidayet" ise, Tevrat'ın da "ihsanda/güzellikte bulunanlar" için bir hidayet ve rahmet olmasıdır. Yani insan kendini ahlaki ve ameli olarak kötülüklerden, yıkıcı ve zararlı hasletlerden, sömürü ve zorbalıktan, hırs, bencillik ve aşağılık tutkulardan kurtarmadıkça vahiylerin ona bir fayda sağlamayacağı hususu vurgulanmaktadır. Ama eğer kendi nefsinin süfli tutkularıyla mücadele edip Allah'tan indirilenlere kulak verir ve hayatını ilahi hükümlere göre tanzim edecek olursa kurtulabilir, dünya ve ahirette ebedi mutluluğa kavuşabilir. Kendini ıslah etmeyenin Tevrat bağlısı ve Kur'an yolunda Müslüman saymasının herhangi bir anlamı yoktur. Kendilerini düzeltenler ve ilahi emirlere uyanlar umulur ki kurtulur ve esirgenirler.

Araplar, tabii ki Tevrat ve İncil'den haberdar idi. Fakat bu iki kitap pek ilgi alanları içinde değildi. Hem içlerinden çıkan peygamberler bu kitapları getirmemişti -ki Tevrat ve İncil'deki hükümler her ne kadar evrensel iseler de, sonuç itibariyle Hz. Musa ve Hz. İsa "İsrailoğulları peygamberleri"ydi ve bu o zaman da öyle bilinirdi-, hem de bu kitapların indirildiği dil Aramiceyi ve sonradan yazıya geçirildikleri Grekçe, İbranice veya Süryariceyi bilmiyorlardı. Ne kadar tutarlı bir gerekçe olduğu ayrı bir husus olmakla beraber, Araplar hayatlarını düzeltmek istemediklerinde bu iki nokta sığınabilecekleri mazeret olabilirdi. Hatta "Bize de kitap indirilseydi, siz o zaman görürdünüz, biz nasıl hiç şaşmadan doğru yolda ilerlerdik" dahi diyebilirlerdi. Bu zayıf bahane ve mazerete sığınmalarını önlemek üzere yüce Allah, "İşte size Rabbinizden apaçık bir belge, bir hidayet ve bir rahmet gelmiştir" buyrulmakta (10/Yunus, 57), Kur'an-ı Kerim'e evvelki vahiyler zincirinin bir halkası olarak hükümleri-

ne işaret edilmektedir. Allah'tan gelen, apaçık hükümler, geri çevrilmesi, çürütülmesi, boşa çıkarılması mümkün olamayan belgeler, kanıtlardır (beyyinat). Size indirilen Kitaba uyun, lafzını, anlamını, hükümlerini eğip bükmeye, değiştirmeye kalkışmayın. Size apaçık belgeler verilmiştir. Aklınızla da bunların önemini ve hakikatlerini kavrayabilirsiniz. Şu var ki Araplar bu söylemlerinde samimi değillerdi, çünkü kendilerine kitap/Kur'an indirilince emirlerine uymadılar, tam aksine Kur'an'ı ve onu tebliğ edeni nefretle karşıladılar. (Bkz. 35/Fatır, 42-43 ve 37/Saffat, 167-170.)

Netice itibariyle doğru yol takip edilmiyorsa, bu "Allah'ın âyetlerini yalanlamak"tan başka bir anlama gelmez. Böyle yapanların asıl niyetleri, insanları doğruluktan, hak, adalet ve yüksek ahlaki hayat biçiminden alıkoymaktır, böyleleri tabii ki zalim kimselerdir. Bunları bekleyen çetin bir azap vardır. (6/En'am, 46; 16/Nahl, 88).

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ ۚ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِي اِيمَانِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ انْتَظِرُوا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ۚ اِنَّمَا اَمْرُهُمْ اِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا ۖ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

158. Onlar, kendilerine meleklerin gelmesini mi ya da Rabbinin gelmesini mi veya Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden bazılarının geleceği gün, daha önce imân etmemişse veya imânıyla bir hayır kazanmamışsa hiç kimseye imânı yarar sağlamaz. De ki: "Bekleyin, biz de şüphesiz beklemekteyiz."

159. Gerçek şu ki, dinlerini parça parça edip kendileri de gruplaşanlar, sen hiçbir şeyde onlardan değilsin. Onların işi ancak Allah'adır. Sonra O, işlemekte olduklarını kendilerine haber verecektir.

160. Kim bir iyilikle gelirse, kendisine bunun on katı vardır, kim bir kötülükle gelirse, onun mislinden başkasıyla cezalandırılmaz ve onlar haksızlığa uğratılmazlar.

158. ayette müteşabih ifadeler söz konusudur: Üç gelişten söz edilir: "Meleklerin, Allah'ın ve Allah'ın ayetlerinin gelmesi". Lafızlar hakiki anlamla-

rıyla ele alınmadıklarından, tabii olarak mecazi anlamlarının araştırılmasına çalışılmıştır.

Buna göre, "meleklerin gelişi"yle kastedilen ölüm anının vukuunda iş işten geçmesidir. Bu, doğru yola girme konusunda inat içinde olanlara yönelik bir tehdittir. Meleklerin gelmesi durumunda iman veya amelle elde edilecek bir şey kalmamıştır, çünkü insan ölüm anında yapabilme, iradesini kullanma gücünü kaybetmektedir. Ölüm anında Firavun da iman etmişti ama imanı ona yarar sağlamamıştı. İnsanın can çekiştiği an çaresizlik anıdır: "Bizim dayanılmaz-azabımız gördükleri zaman, imânları kendilerine hiçbir yarar sağlamadı. (Bu,) Allah'ın kulları arasında sürüp-giden sünnetidir. İşte kâfirler burada hüsrana uğramışlardır". (16/Nahl, 33; 40/Mü'min, 85).

"Allah'ın gelmesi" şanı yüce Allah bir cisim olmadığından, O'nun bir yerden başka bir yere intikali düşünülemez. Bu, kıyametin kopması, dirilişin gerçekleşmesi ve herkesin hesabını vermek üzere Büyük Mahkeme'nin kurulması, böylelikle her hak sahibinin hakkını alması olarak anlaşılabilir.(Bkz. 89/Hicr, 22). Kısaca bu, hüküm gününü ifade eder.

Bir başka yoruma göre kıyamet alametlerinin belirmesidir. Ancak bu zayıf bir ihtimal gibi görünmektedir. Çünkü çeşitli rivayetlerde sözü edilen alametlerin belirmesi her şeyin bittiği anlamına gelmiyor, aksine insanların kendilerini toparlaması için kuvvetli mesajların verilmesi, etkili-sarsıcı uyarıların yapılması anlamını taşıyor. "Zamanın sonu"nda alametler belirse bile insanlık kendini gözden geçirebilir, zulüm ve haksızlıkları, Allah'a isyan içinde yaşama alışkanlıklarını terkedebilir. Bu durumda "Rabbi'nin gelmesi" kıyametin kopması anı veya geçmiş kavimlerde gözlendiği üzere günahkâr-suçlu (mücrim) toplumlara toplu ve yıkıcı bir azabın gelmesi, ceza emrinin tecelli etmesi şeklinde olur. (Benzer ifadeler için bkz. 2/Bakara, 210). "Rabbi'nin ayetlerinden bazıları"nın gelişini de bu kapsamda düşünmek mümkün. Böyle bir zamanda inkâr ve isyan içinde yaşayanların o anda inanmalarının kendilerine herhangi bir yararı olmayacaktır.

İnsan başına geleceklerden gafil olarak yaşar. Özellikle inkârcılar ve günahkârlar yaşadıklarından gerekli dersleri çıkarmazlar, ahmakça Allah'a ve hakikate meydan okurlar. Böylelerine denecek şey, "Bekleyin, biz de bekleyeceğiz. Bakalım kimin iddiası ve sözü doğru çıkacak. Sizinki mi, bizimki mi?"

159. ayette sözü edilen "Dinlerini parça parça edip kendileri de gruplaşanlar" kimlerdir? Tefsircilerin bazılarına göre, Müslümanların dışında kalan bütün din ve inanç sahipleridir. Bazılarına göre Arap putatapıcıları, bazılarına göre ise Yahudi ve Hıristiyanlardır.

Hamza ve **Kisai** "ferraku" kelimesini "feraku" şeklinde okumuşlardır. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: "Onlar dinlerini terk edip ayrılmışlardır." **Kurtubi**, Hz. Ali'nin kıraatinin de böyle olduğunu söyler. Hz. Ali, bu ayetle ilgili şöyle derdi: "Andolsun, onlar dinlerini parça parça etmediler, kendileri dinlerinden ayrıldılar." **en-Nehai** ise, bu ayetten onların dinlerinin bir bölümüne inanıp bir bölümünü reddettiler anlamını çıkarmıştır. (Bkz. 21/Enbiya, 92-93 ve 23/Mü'minun, 52. ayetlerin açıklaması.)

Bu ayetin, Müslümanlar arasında Kur'an ve Sünnet'e ve doğru-meşru usule dayandığı sürece yapılan farklı yorumları, farklı tefsir ve içtihatları mahkûm ettiğini düşünmek yanlıştır. İslam içinde birden fazla meşru görüş, mezhep ve içtihat olabilir. Tarihte bunun olumlu örneklerini görüyoruz. Farklı mezhep ve içtihatlar, en genel çerçevede tarihte İslam ümmetinin birliğini ve bütünlüğünü bozmadı, aksine çeşitlendirerek korudu.

Belki bu ayet Müslüman ümmetin zaman içinde uğrayacağı fikri dejenerasyona işaret etmektedir ki, bu meşru çerçevedeki fikri ihtilaf ve içtihat farklılıklarından başka şeydir. Nitekim Mücahid, "dinlerini parça parça edenler Muhammed ümmetidir" demiştir. Müslümanların dinlerini parça parça etmelerinin somut belirtisi bir mezhep mensubunun diğerini meşru görmemesi ve onun mensuplarını öldürmeye kalkışmasıdır. Mezhep çatışmaları ve mezhep adına öldürmeler, dinin parçalandığının trajik göstergesidir. (3/Âl-i İmran, 105; 21/Enbiya, 93; 23/Müminun, 53).

Bu açıdan Yahudi ve Hıristiyanlara baktığımızda, bu iki din müntesiplerinin dinlerinin bir kısmını kabul edip bir kısmını rafa kaldırdıklarını görüyoruz. Bu konuya Bakara, 85. ve Nisa, 150. ayette değinmiştik. Benzer kötü bir tecrübeyi Müslümanlar da yaşayabilir, aynı hatayı tekrar edebilirler. Özellikle bugün Müslümanlar, en çok gayrı Müslimlerin, özellikle dinlerini reformdan geçiren Hıristiyanların derin etkisinde kalarak hayatın kendisini kompartımanlara, özerk alanlara ayırmaya çalışmakta, bunun sonucunda dini izafi, özel ve marjinal alana indirgemek suretiyle etkisizleştirmektedirler. Modern çağda, iki alan-çifte gerçeklik, laiklik, hayatın sekülarizasyonu, hakikati parçalayan postmodernizm ve inancın (akaidin) esaslarını bölümlere ayırmaya yönelmiş çoğulculuk böyle bir süreci ifade etmektedir. Müslümanların anladığı çoğulculuk ise, farklı din ve mezhep müntesiplerinin birbirlerinin hayat alanlarını ortadan kaldırmaya çalışmadan, bir arada yaşayabileceği sosyo kültürel ve politik düzendir.

Şanı yüce Allah, kendi elleriyle hayatın ana dokusunu ve dinlerini kompartımanlara ayırıp parçalayanlar ve bu sayede etkisizleştirenler ile Hz. Peygam-

ber'in arasını ayırmakta, bu dinin en doğru tebliğcisinin bu nesillerden uzak olduğunu belirtmektedir. Böyle yapanların işi ancak Allah'a kalmıştır. Bunların başına musibetler gelecek ve yapıp etmelerinin kötü sonucuyla karşılaşacaklardır. Başlarına her ne gelecekse Hz. Peygamber (s.a.v) ve elbette ona ihlas ve sadakatle tabi mü'minler sorumlu değildirler; Hz. Peygamber ve mü'minler bu kimselerden uzaktır.

"Kim bir iyilikle gelirse, kendisine bunun on katı vardır, kim bir kötülükle gelirse, onun mislinden başkasıyla cezalandırılmaz ve onlar haksızlığa uğratılmazlar." 10 kat kesretten kinayedir, Yani 4/Nisa, 40. ayette vurgulandığı üzere iyilik yapanlara kat kat ödül verilecektir. Başka yerde iyilik yapanlara "daha iyisi"yle (27/Neml, 89) veya "daha güzeli"yle (42/Şura, 23) karşılık verileceği belirtilmektedir. 2/Bakara, 261. ayette mallarını Allah yolunda infak edenleri verilecek ecir –yani iyiliğin karşılığı– "bir tanenin yedi başak vermesi, her başakta yüz tane olan buğday benzetilmiş"tir. Allah'ın rahmeti, lütuf, ihsan ve bağışı sonsuzdur. Sabredenlere vereceği karşılık hesapsızdır. (39/Zümer, 10; 40/Mü'min, 40; ayrıca bkz. Buhari, Rikak, 31; Müslim, İman, 203-207). Kötülük yapanlar ise sadece misliyle ceza göreceklerdir; kime ne ceza verilecekse, ceza onun isyan ve günahıyla uygunluk içinde olacaktır. (78/Nebe', 26). Hiç kimse şu veya bu şekilde de olsa haksızlığa uğratılmaz.

قُلْ اِنَّنِي هَدٰيِنِي رَبِّي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۚ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ
وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ اِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي
لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۙ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۚ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ
﴿١٦٣﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا
عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ۚ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

161. De ki: "Rabbim gerçekten beni doğru yola iletti, dimdik duran bir dine, İbrahim'in hanif (muvahhid) **dinine... O, müşriklerden değildi."**

162. De ki: "Şüphesiz benim namazım, ibâdetlerim, dirimim ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır."

163. "O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben böyle emrolundum ve ben Müslüman olanların ilkiyim."

164. De ki: "O, her şeyin Rabbi iken, ben Allah'tan başka bir Rab mi arayayım? Hiçbir nefis, kendisinden başkasının aleyhine (günah) **kazanmaz. Günahkâr olan bir başkasının günah yükünü taşımaz. Sonunda dönüşünüz Rabbinizedir. O, size hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir."**

Sûrenin sonunda Hz. Peygamber (s.a.v)'in dilinden son din olarak tebliğ edilen vahyin, hakikatte "İbrahim'in hanif dini"nin yeniden ifadesi olduğu belirtilmektedir. (Bkz. 2/Bakara, 130, 135; 3/Âl-i İmran, 95; 16-Nahl, 120-123). Hz. Peygamber, bu dini kendisi vaz'etmiş değildir, onu İbrahim'in hanif dinine ileten Allah'tır. Bu sağa sola sapan bir yol olmayıp dosdoğru yoldur, ortadır, vasattır, itidal ve adalettir. Zeccac, ilginç bir açıklama ile bunun "Dinen zakıyâmen" manasında olduğunu söyler. Yani bu din hem çok kıymetlidir, hem yüksek düzeyde zengin değerleri vardır.

Hanif inancında iki temel unsur söz konusudur: Biri tek bir Allah inancından hareketle hertürlü putçuluk, paganizm ve çok tanrıcılığın reddi; diğeri fıtrata uygun, temiz ve yüksek ahlaki hayatın gerekli kıldığı teorik ve pratik bütün erdemlerin yaşanır olması. Bu iki esasa bağlı düşünen, inanan ve yaşayan insan müşrik olamaz.

İbrahim'in hanif dinine bağlı yaşayan bir insan –ki bunun rol modeli ve en güzel örneği Hz. Muhammed (s.a.v)'dir– namazını, ibadetlerini, hayatını ve ölümünü sadece Allah'a tahsis eder. "**Nüsuk**", kelime anlamı "halis, saf dökme gümüş" demektir. İbadet edene "nasik" denir, çünkü ibadet insanı günah kirlerinden arındırır, saflaştırır. Terim olarak nüsuk Allah'a yakınlaşmak için kesilen kurban anlamına geldiği gibi genel olarak ibadetler veya bütün iyi, güzel ve yararlı ameller, Allah'a itaat ve bağlılık anlamlarına da gelebilir. Böyle olunca hayat sadece Allah için yani O'nun çizdiği yol haritasını takip ederek yaşanmaya değer olur, bu yönüyle anlam kazanır. Bu yüzden hayatımız Allah'ındır; ölümümüz de. Her ne yapıyorsak ölümümüzden sonra güzel karşılığını görmek için yapıyoruz ki, ölümden sonraki sahip olmayı umduğumuz en büyük karşılık hayatımızı kendisine adadığımız Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır. Varlık âleminde O'nun dışında maksud yoktur, hayat da ölüm de O'nun kudret elindedir. O canı verir ve alır. Bu durumda hayat ve ölüm nasıl O'nun iradesi, ilmi ve kudreti dışında sadece bize ait bir tasarrufmuş gibi algılanabilir ki!..

Bunu en veciz bir biçimde Allah'ın Resûlü ifade etmiştir. Hz. Ali (r.a.)'den gelen rivayete göre, Allah'ın Resûlü (s.a.v) namaza kalktığında şu duayı okurdu:

"Ben yüzümü gökleri ve yeri yoktan Yaratan'a hanif olarak çevirdim. Ben

müşriklerden değilim. Muhakkak benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum. Ve ben Müslümanların ilkiyim. Allahım! Sen melik (mutlak hükümran)sin. Senden başka ilah yoktur. Sen benim Rabbimsin. Ben de senin kulunum. Kendime zulmettim, günahımı itiraf ediyorum. Bütün günahlarımı bağışla. Çünkü şüphesiz senden başka günahları bağışlayacak yoktur. Beni ahlakın en güzeline ilet, ahlakın en güzeline senden başka kimse iletemez. Ahlakın kötüsünü benden uzak tut, onun kötüsünü senden başka benden uzak tutamaz. Buyur Allah'ım! İşte senin emrin için huzurundayım. Hayır,tamamıyla senin elindedir. Şer ise sana nispet olunamaz. Sen mübareksin, yücesin. Senden mağfiret dilerim. Sana tevbe ederim." (Müslim, Salatu'l misafirin, 201; Tirmizi, Deavet, 32; Nesai, İftitah, 17; Darimi, Salat, 33).

Bu dua çerçevesinde ifade edilenler, hakikatte Hz. Peygamber'in emrolunduğu şeylerdir. O Müslümanların ilkidir. Tefsircilere göre, bunun anlamı, manen ve ahlaki olarak ilk yaratılışa sahip olmasını ifade eder. İbnü'l Arabi'ye göre, Hz. Peygamber (s.a.v) tebliğ ettiği son dinin ilk Müslümanıdır. Elbette herkesten önce o kendine iman edecektir. Nitekim Bakara, 285. ayette, ondan "Önce kendisine inanması" talep edilmiştir. Başkalarına iyi bir şey önerenden, önce kendisinin bunan inanması ve hayatında yaşaması beklenir. Nitekim o da din olarak her neyi tebliğ etmişse hayatında yaşamıştır. Bu özelliği dolayısıyla Hz. Aişe (r.a.), "O yürüyen Kur'an'dı" demiştir.

Akıllı insan, Allah'tan başka hiçbir varlığa tapınmaz; onu mutlak otorite kabul etmez. Zira Allah bütün varlık âleminin Rabbi'dir. Akıllı insan, başka varlığa itaat etme arayışına bile çıkmaz. Rivayetlere göre Velid bin Muğire, kendinden emin bir biçimde "Haydi benim yoluma girin, sizin dünyada ve ahirette bütün sorumluluklarınız ben üstlenirim" diyordu. Ayet, kimsenin başkasının günahını üstlenmeyeceğini belirtir.

Başka rivayetlere göre cahiliye döneminde Araplar, birini babasının veya anlaşmalı olduğu kabilesinin işlediği suçtan dolayı sorumlu tutuyor, ele geçirdiklerinde cezalandırıyorlardı. Ayet-i kerime bu telakkiyi kökten değiştirdi. Bu sayede suçların ve cezaların şahsiliği dediğimiz evrensel hukuk ilkesini vaz'etmiş oldu. Kadim zamanlardan beri topluluk halinde yaşayan insanlar, aidiyetlerinin mahiyetine ve şekline göre "ortak/kolektif suç ve ceza anlayışı"na sahip olmuşlardır. Kabile hayatının geçerli olduğu zamanlarda kabilenin bir ferdi suç işlediğinde bütün kabile üyeleri bundan sorumlu tutulur, kabileler veya aileler arasında kan davası başlar, herkes intikam veya infaza maruz kalırdı. Eski Yunanlılarda da intikamcı ve kolektif ceza sistemi vardı. Siteye

ihanet edenin bütün ailesi bundan zarar görür, hatta kümes hayvanlarına varıncaya kadar ilişkili olduğu canlılar öldürülürdü.

Kur'an, açık bir biçimde ister hukuki ve ahlaki, ister manevi ve uhrevi boyutuyla olsun, bütün suç ve günahların (cürüm) bireysel olduğunu belirtmektedir. Hiç kimse, en yakınlarının suç veya günahı teşkil eden fiilinden sorumlu tutulamaz, dolayısıyla herhangi bir ceza ve kınamaya maruz bırakılamaz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) de, Medine'ye geldikten sonra Medine'nin yerleşik ahalisiyle imzaladığı Sözleşme'ye koydurduğu "kabilelerin suçluları koruyamayacağı" kuralıyla suçları ve cezaları şahsileştirdi. (17/İsra, 15; 35/Fatır, 18; 39/Zümer, 7 ve 53/Necm, 38). Bu şu demektir: Namazını, ibadetlerini, hayatını ve ölümünü Allah'a tahsis eden Müslüman, konan ilahi hükümlere, mesela suçun şahsiliği ilkesine riayet edecek, kendisine haksızlık yapıldığında intikamcı ve kolektif cezalandırmaya kalkışmayacaktır.

Hz. Peygamber (s.a.v), ziyarete gelen bir sahabiye kendisine çok benzeyen oğlunu göstererek "-Bu senin oğlun mu?' diye sordu. O da yeminle çocuğun oğlu olduğunu söyledi. Onun bu tavrına tebessüm eden Hz. Peygamber 'O çocuk senin günahından, sen de onunkinden sorumlu değilsiniz' buyurduktan sonra 'Hiç kimse bir başkasının günahını taşımaz' ayetini okudu." (Ebu Davud, Diyat, 2; Nesai, Kasame, 41; ibn-i Mace, Diyat, 26).

Buna göre herkes kendi günahını üstlenecek, karşılığını görecektir. Şu veya bu konularda insanlar arasında ortaya çıkan ihtilaflarda son sözü söyleyecek, en adil hükmü verecek olan da Allah'tır, herkesin dönüşü O'nadır. Bu dünyada hak ve adalet tesis edilmese bile, Din Günü'nde tahakkuk edecek; gizli kalan bilgi ve sırlar, saklanan gerçekler açığa çıkacaktır.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَٰٓئِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَٰتٍ
لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

165. O sizi yeryüzünün halifeleri kıldı ve size verdikleriyle sizi denemek için kiminizi kiminize göre derecelerle yükseltti. Şüphesiz senin Rabbin, sonuçlandırması pek çabuk olandır ve şüphesiz O, bağışlayandır, esirgeyendir.

Ayetteki "halaif (halifenin çoğulu)" tür olarak insanın yeryüzünde halife seçilmesi anlamında ele almak mümkün olduğu gibi (bkz. 2/Bakara, 30), tarihte tebliğ edilen vahiylerin son halkasını teşkil eden Kur'an ve onu takip eden Müslümanların diğer bütün ümmetlerden sonra gelmesi anlamında da anlamak mümkün. Ancak birinci tefsir daha isabetli görünmektedir.

İnsanlar tornadan çıkmış gibi birbirinin eşiti değildir. Aralarında önemli farklılıklar vardır. Hiçbirinin parmak izi diğerine benzemediği gibi, yüz ifadesi, ses tonu ve fizyonimisi, renkleri, ırkları ve dilleri de benzemez. Yine ahlaki özellikleri farklılıklar arzeder. Yetenek ve güçleri birbirinden ayrıdır. İnsanları tarağın dişleri gibi eşitleştirmeye kalkışmak yaratılışın düzenini, tabiatta var olan ve insanda namütenahi bir zenginlik olarak tezahür eden çeşitliliği yok etmeye kalkışmak demektir. Eşitlik hukuk karşısında geçerli bir kuraldır ama her insan biriciktir, ferd-i vahittir ve Allah'ın tezahür eden bir ayeti veya ayetlerinin toplamıdır.

İster fizyonomik özellikler, mesela fiziki güç, güzellik, yakışıklı olmak veya noksanlık (özür, engelli olma hali), ister sosyal kabiliyetler, zekâ, akıl gücü, kavrayış kapasitesi, bazı mesleklere yatkınlık, güçlü sezgiler, el yatkınlığı, maharet, zanaat becerisi, sanat, edebiyat, belagat, hitabet, yöneticilik vb. kabiliyet ve üstünlükler, hepsi bir yönüyle toplumsal hayatın devamını sağlar, bir yönüyle insanların içinden geçtikleri sınavları ifade eder. Gücü yanlış amaçlarda kullanmak kişiyi zulme götürür, hakkaniyetle kullanmak adaletin tesisine yardım eder. Rızkı geniş olup kolay para kazanan kimse, servetini doğru ve meşru yolda kullandığında, infak edip yoksulları gözettiğinde servet onun kurtuluşu olur, bencil tutkularını tatmin edip biriktirdiğinde, zayıfları ve toplumu mahrum bıraktığında felaketi olur.

İnsanların birbirinden farklı olması, bazı özellikleriyle diğerlerine görece üstün olması onların denenmesi içindir. İnsanlar farklılıklarıyla yeryüzünün halifesi kılınmışlardır. (2/Bakara, 30). Acaba insan, sahip olduğu üstün özelliklerini doğru yolda mı kullanacak yoksa bununla başkalarına zarar mı verecek? Şanı yüce Allah, "İnsanları birbirleriyle sınamaktadır" (25/Furkan, 20). Sahip olduğu sıfatları kötü amaçla kullananların Allah hesabını çarçabuk görür. Bu ya dünyada karşılarına çıkar veya ahirette mutlaka cezalarını çekerler. Ahirette olacak olan uzak değildir, gelmekte olan her gelecek gelir yani yakındır. Akıllı insan, doğru yoldan ayrılmaz, Allah'a sığınır, O'ndan bağışlanma ve esirgeme diler.

Allah'ın izniyle En'am (6) sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

7- A'raf Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 206 âyettir. Sad (38) sûresinden sonra, Cin (72) sûresinden önce indirilmiştir. 163-170 arası ayetlerin Medine'de indiği söylenmiştir. Sûre ismini 46 ve 48. ayetlerde geçen "A'raf" sözcüğünden almaktadır. A'raf, cennetle cehennem arasında bir sur olup, iyi ve kötü fiilleri eşit çıkanların bekleştikleri ara yeri ifade eder.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَابٌ أُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ اِتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهٖ اَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

1. **Elif, lam, Mim, Sad.**
2. (Bu,) **Bir Kitap'tır ki onunla uyarman için ve mü'minlere bir öğüt olmak üzere sana indirildi. Öyleyse bundan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.**
3. **Rabbinizden size indirilene uyun, O'ndan başka velilere uymayın. Ne az öğüt alıyorsunuz?**

Kur'an-ı Kerim'de 28 sûrenin başında gelen Huruf-u mukattaa konusunda Bakara sûresinin başında bilgiler verilmişti. 2. Ayette yüce Allah'ın bütün insanlara tebliğ edilmek üzere indirdiği Kur'an'ın iki vasfına işaret edilmektedir: Biri uyarıcı (inzar), diğeri öğüt verici (zikir) özelliği. Bu iki terim aynı zamanda iki farklı insan mizacına işaret eder. Bazı insanlar öğüt almaz, yaşadıklarından gerekli dersleri çıkarmaz, istek ve tutkularının derin etkisinde hareket eder, egolarını tatmin etmek için her şeyi göze alır; yükselmek, başarmak için zayıfların omuzlarına basar, sömürür, haram yer, baskı kurar, ahlakın yüce prensiplerini çiğner, düşük zevkler peşinde koşarlar. Böylelerine bazı uyarılarda

bulunmak gerekir. Yaptıkları şeyler kötüdür, böyle davranmakla hem kendilerine hem başkalarına zararlar vermektedirler. Korkutup uyarmak, belki bir düşünme ve yaşama tarzı haline getirip sistemleştirdikleri kötülüklerden vazgeçmelerini sağlar. Kur'an, bu kategorideki insanları hem dünya hayatında karşılaşacakları yıkımları, çalkantıları ve çöküntüleri, hem ahirette maruz kalacakları büyük azabı haber vermek suretiyle uyarıp korkutur.

İkinci grup insanlar, vahiyden habersiz kimseler iseler de, fıtratları itibariyle hanif kimselerdir. Doğruluğa, hakka ve hakkaniyete, adalete ve ahlaki bir hayata yatkınlıkları vardır. Onlar hakikatin, gerçeğin peşinde olurlar, yapıp ettiklerinde vicdanlarına danışırlar. Esasında "vicdan" sahibi olmak, Münzel Şeriat'ın ana çerçevedeki emir ve yasaklarının kişinin kendi fıtratında izdüşümlerine bulması, teyit etmesi ve ona göre hareket etmesidir. Vicdan, ruhun insanı iyiye, adalete ve doğruluğa yönelten sesidir. Bu sese kulak veren insan nefsinin istek ve tutkularından kurtulabildiği oranda kolayca doğru ve ahlaki hayatın önemini kavrar. Böyleleri doğru ve sahih inancı yani imanı bulmak için bir tür önlerinde ışığın yakılmasını beklerler. Kur'an'la onlara öğüt verildiğinde, Kur'an onların zihinlerinde bir zikir olarak tecelli ettiğinde, hem ezeli hakikati hatırlar hem fıtratlarının özlemini çektiği doğruluğu ve yüksek ahlaki hayatın formunu kolayca kabul ederler. Çünkü zaten onlar fıtraten kötülüğün yıkıcı olduğunu sezgisel olarak biliyorlardı ama ne olduğunu, hangi formlara bürünüp karşılarına çıktığını pratikte ve somut olarak bilmiyorlardı. Kur'an onlara bunu öğretmekte, hatırlatmaktadır (38/Sad, 29). Mü'minler de hayatlarını sonuna kadar Kur'an'ı bir zikir olarak okumaya muhtaçtırlar. Çünkü her okuyuşlarında onun bir başka boyutuna, önceleri kendilerine kapalı olan bir sırrına, muttali olmadıkları bir hakikatine şahit olurlar.

Ancak elbette kendilerine tebliğ edilen insanlar her zaman olumlu tepki vermez, çoğu zaman çeşitli reaksiyonlar gösterir, karşı koyar, olmadık engeller çıkarırlar. Hz. Peygamber (s.a.)'i önceleri umursamadılar, sonra yalancılıkla, büyü yapmakla, cinlenmiş olmakla suçladılar, en sonunda sahabeye şiddet uyguladılar, işkencelere tabi tuttular; onu öldürmeye, yurdundan sürmeye kalkıştılar. Bu Hz. Peygamber'de bir iç sıkıntısı, üzüntü meydana getiriyordu (27/Neml, 70).

Burada Hz. Peygamber'e hatırlatılan temel hakikat şudur: Bu Kitap Allah tarafından indirilmiştir. Sen daha önce 40 yaşına kadar ümmi yaşayan bir insandın. Kur'an'la öğretilen bilgilerin, haberlerin, varlık âlemi, insan yaratılışı, düzgün ve adil bir hayatın kurulması için uyulması gereken hukuki çerçeve konusunda hiçbir bilgiye sahip değildin, kimseyle görüşmemiştin, kimseden bir şey öğrenmemiştin. Bu Kitap Allah'tan bir vahiydir. Bunu tam olarak bildi-

ğinde, artık görevini yerine getirirken Yüce Allah'ın sana ve arkadaşlarına yardım edeceğini, lütuf ve korumasını üzerinizden kaldırmayacağını da bileceksin. Tebliği sırasında tepkilerle karşılaşman beklenebilir bir şeydir, bu yüzden içinde herhangi bir sıkıntı duymamalısın (15/Hicr, 97), birtakım eziyetlere uğrasan dahi, azim sahibi peygamberler gibi sabredip yoluna devam etmelisin (46/Ahkaf, 35).

Bu, Hz. Peygamber (s.a.) için söz konusu olduğu gibi, zamanın sonuna kadar aynı misyonu üstlenmiş mü'minler için de söz konusudur. Onlar bir fazilet mücadelesi veriyorlar, doğru yoldadırlar, referansları sağlamdır hayatlarında büyük sıkıntılar çekseler bile, sonunda kazançlı çıkacak olanlar kendileri olacaktır.

Mü'minler, peygamberleri gibi görevlerini yerine getireceklerdir. Hasan el Basri'ye göre "Rabbinizden size indirilene uyun" emrindeki "Size indirilen" hem Kur'an'ın hem Sünnet'in emir ve yasaklarını içine almaktadır. Helal ve haram, emirler ve yasaklar konusunda Allah'ın indirdiklerinden başkasına uyulmaz; bireysel ve toplumsal hayatın genel çerçevesini düzenlemeye çalışırken, başka kaynaklar referans alınamaz, başka kimselerin düşünce ve görüşlerine itibar edilemez. Böyle yapıldığı takdirde, "Allah'tan başkaları veli edinilmiş" olur. Bu, bir yandan emir ve yasakları temel alınanların "rabler" edinilmesine (9/Tevbe, 31); diğer yandan İslam'dan başka bir din ve yaşama tarzı seçme anlamına gelir (3/Âl-i İmran, 85). İslam'dan başka bir din seçme veya Allah'tan başka veli edinme zihnin ve hayatın pusulasını kaybetmesidir. Yazık ki çoğu kimse yeterince bunun farkında değil, çünkü çok azı gereği gibi düşünüp öğüt alıyor.

وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ اِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا اِلَّا اَنْ قَالُوا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٧﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾

4. **Biz nice ülkeleri yıkıma uğrattık. Geceleri uyurlarken ya da gündüzün dinlenirlerken bizim zorlu azabımız onlara geldi.**

5. **Zorlu azabımız onlara gelince yakarabildikleri: "Biz gerçekten zulme sapanlardandık" demelerinden başka olmadı.**

6. **Andolsun, kendilerine** (peygamber) **gönderilenlere soracağız ve onlara gönderilenlere** (peygamberlere) **de elbette soracağız.**
7. **Andolsun** (yapıp-etmelerini) **onlara bir ilimle mutlaka haber vereceğiz. Ve biz gaibler**(onlardan uzakta olan habersizler) **de değildik.**
8. **O gün tartı haktır. Kimin tartıları ağır basarsa, işte kurtulanlar onlardır.**
9. **Kimin tartıları hafif kalırsa, bunlar da âyetlerimize zulmedegeldiklerinden dolayı nefislerini hüsrana uğratanlardır.**

Allah'ın gösterdiği yolda yaşamayanlar, adaletsiz bir düzen kurarlar. Bunun sebebi hakkaniyetin ve adaletin prensiplerini kendileri koymaya çalışırlarken, şahıs veya grup çıkarını referans almalarıdır; bu ise zaman içinde toplumda ayrışma, kutuplaşma ve çatışmalara yol açar. Geçmişte nice ülke bu yüzden büyük çatışmalar yaşadı, sonunda ya iç veya dış saldırılara dayanamayıp çöktü. Herşey sosyal yasalar (Sünen-i ilahi) dâhilinde cereyan etmiştir ama yoldan çıkmış olan toplumların yıkımına karar veren Allah'tır, çünkü çöküşü haketmişlerdi. Başlarına yıkıcı felaket geldiğinde kendilerinden emin bir biçimde yaşıyorlardı; askeri, maddi güçlerine, sahip oldukları servete fazlasıyla güveniyorlardı. Kendilerine hiçbir gücün zarar vermeyeceğini sanıyorlardı. Fakat aniden gece veya gündüz vakti uyurlarken, (öğle vakti istirahate çekilmişlerken/kaylule) şiddetli bir sarsıntıyla yerle bir oldular (6/En'am, 44; 7/95). Hiç kuşkusuz içlerinde ya peygamberler veya iyi insanlar onları uyarmıştı, onları bekleyen tehlikeler konusunda uyarmışlardı ama onlar önemsememişlerdi. Ne zaman ki, çöküşü yaşadılar, işte o zaman "Evet, galiba biz bu azabı hakettik" dediler; zaaf ve günahlarını, zulüm ve adaletsizliklerini itiraf ettiler. Fakat bunun kendilerine bir yararı olmamıştır (40/Mü'min, 84), çünkü iş işten geçmiş, Allah'ın sünneti hükmünü icra etmiştir.

Yüce Allah, ister şahıslara veya küçük gruplara ister daha geniş kapsamda toplumlara ve ülkelere azap vermişse, bu sebepsiz veya haksızca değildir. Kıyamet günü, en ufak bir kuşkunun ortaya çıkmaması için, azaba müstahak olanlara soracak:

-Peygamberleriniz sizi uyardı mı, doğru ve yanlışı size gösterdi mi? Peygamberlerine de soracaktır:

-Siz, tebliğinizi, uyarılarınızı hakkıyla yaptınız mı? Kavimlerinizi yapıp ettikleri dolayısıyla uyardınız mı? (Bkz. 5/Maide, 109, 116; 28/Kasas, 65).

Kıyamet günü, insanlar her ne yapmışlarsa, gizli-açık kendilerine bir bilgi temelinde haber verilecektir. Ne yaptıklarını, hangi zulüm ve adaletsizliklerini işlediklerini, isyan ve günahlarının boyutlarını ve başlarına gelen azabın se-

beplerini öğrenmiş olacaklardır. Esasında onlar dünya hayatında her ne yapmışlarsa, hepsi ilahi bilgi dâhilindeydi, yüce Allah ve melekleri her şeyi takip ediyor, biliyor ve kayıt altına alıyorlardı. Buna rağmen herkes yapıp ettiklerinin tam farkına vararak hesap verecek, her hak sahibine de hakkı verilecek. Tartı/mizan kurulacak, iyilikler ve kötülükler, sevaplar ve günahlar birbir tartılacak (21/Enbiya, 47). Ne iyilikler eksiltilecek ne kötülükler arttırılacak. Kimin iyilikleri veya sevapları ağır basarsa o kurtulacak. Kimin de iyilik veya sevap tarafı hafif kalırsa yani kötülükleri veya günahları fazla gelirse onlar, kendilerine gösterilen apaçık delil ve belgelere aldırış etmedikleri, kendilerine ve başkalarına haksızlıkta bulundukları için hüsrana uğrayacaklardır. Hiç kimseye en ufak bir haksızlık yapılmayacaktır (21/Enbiya, 47). Ağır cezaya çarptırılacak olanlar "Allah'ın ayetlerine zulmedenler" olacaklardır. Bu kimseler Allah'ın indirdiği ayetleri yalanlıyor veya olmadık yorum ve tevillerle iç anlamlarını yani ilahi muradı ve hükümlerin maksatlarını tersyüz ediyorlardı. Zulüm, bir şeyi ait olmadığı yere koymaktır.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

10. Andolsun, sizi yeryüzünde yerleşik kıldık ve orda size geçimlikler yarattık. Ne az şükrediyorsunuz?

"**Temkin**" herhangi bir yerde mekân tutmak, yerleşik hale gelmek, yerleşmek, yer ve yurt edinmek demektir. Bunun yanında siyasal iktidar ve ekonomik güç sahibi olmak anlamlarına da gelir. Temkinle ifade edilen şey hem toprağa, yeryüzü gezegenine yerleşme hem yerleşilen toprağı koruma gücünü gerektirir, bu da tabii ki güç ve iktidar yani siyasi hâkimiyet ve temellükle ilgilidir. Devletin teşekkülü için gerekli üç ana unsurdan biri "toprak"tır, diğerleri "ahali" ve ahalinin mekân tuttuğu toprak üzerinde hükümran olunması yani "egemenlik"tir.

Kur'an bakış açısından insana mekân üzerinde yer tutma, yerleşme kabiliyetini ve imkânını veren Allah'tır, çünkü hem toprak-mekânın yaratıcısı O'dur, mülk onundur hem de mekân üzerinde güç sahibi olmayı bahşeden Allah'tır. O halde mülk ve temellük yani güç ve iktidar, servet ve hükümranlık bizim kendimizden elde edip dilediğimiz gibi kullanabileceğimiz bir şey olmayıp, sorumluluk ve hukuki çerçeve gerektiren bir emanettir.

Yeryüzünde bir mekân üzerinde yerleşmek aynı zamanda geçimle ilgilidir. "**Maişe**(t)", kendileriyle yaşanılan, hayatın idamesini sağlayan şeylerin, araçların tümüne denir. Yaşanılacak yer ve şeyler. Gıda zincirinden elverişli bir yere,

sulak, havası uygun araziye kadar hayatın yaşanmasını mümkün kılan her şey maişetle ilgilidir. Zengin ve hayat verici su kaynakları, hava, bitki örtüsü, ekinler, etleriyle beslendiğimiz hayvanlar, gündelik hayatımızda kullandığımız demir, yeraltı zenginlikleri vs. Bu çerçevede dünyanın yani yeryüzü gezegeninin bizatihi kendisi "yaşanacak yer"dir (15/Hicr, 20). Biz yeryüzünü iki anlamda hazır buluyoruz; ilki bize verilmiş, yaşamamız için istifademize sunulmuştur; ikincisi onu işleyebilecek, fiziki çevresini arzularımıza, öngörülerimize göre değiştirebilecek durumda buluyoruz. Yeryüzünde insanın özel bir konumu ve imtiyazları vardır. Diğer canlılardan veya cansızlardan farklı olarak yeryüzünde bilinçle, düşünerek ve tasarlayarak hareket etmekte, yer değiştirmekte, fiziki çevresini düzenleyebilmekte, sosyal çevre edinmekte, yaşama şartlarını ve kalitesini yükseltebilmektedir. Çünkü yeryüzünün halifesi kılınmıştır.

Ayette Nun-u azame yani "Biz" kullanıldığına göre, yeryüzünün bu hale gelmesinde ve kıvamının kıyamete kadar sürdürülmesinde melekler de görev almış bulunmaktadırlar. Bu iki özellik dolayısıyla, aslında bizi yeryüzünde yerleşik kılan Allah'tır, o halde O'nun mülkü üzerinde sorumsuzca hareket etmemek gerekir. Sorumlu hareket etmenin başlangıç noktası, bunun bilincinde olarak Allah'a şükretmektir. Mülk Allah'ın olduğuna göre bizim üzerinde mekân tutup güç ve kudret sahibi olduğumuz iktidar alanı da Allah'ındır. Bu demektir ki, mutlakıyet, zorbalık, baskı, sömürü, keyfi yönetim ve denetimsizlik Allah'a ait mülkün insan tarafından temellükü anlamına gelir. Yapılması gereken Yüce Allah'ın gösterdiği sınırlar içinde kalarak hükmetmek ve şükretmektir. Ancak maalesef insanların çoğu bu nimet ve ihsanlara çok az şükretmektedirler. (; 2/Bakara, 243; 34/Sebe', 13). Sanki yeryüzü kendi çiftliklerimiş, kendilerinin özel mülkü ve mallarıymış gibi sorumsuzca yaşamakta, asıl yaratıcısını ve ihsan edicisini unutmakta ya da koyduğu norm ve kurallara aldırış etmemektedirler.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا
اِلَّآ اِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾

11. Andolsun, biz sizi yarattık, sonra size suret (biçim-şekil) **verdik, sonra meleklere: "Âdem'e secde edin" dedik. Onlar da İblis'in dışında secde ettiler; o, secde edenlerden olmadı.**

Bakara sûresi 30-39. ayetlerde Âdem'in yaratılışı, İblis'in varlık alanına negatif bir aktör olarak ortaya çıkışı uzun uzadıya anlatılmıştı. İnsanın yaratılışı Mü'min, 12-14; Secde, 7-9; Mürselat, 20-23 ve Tarık, 5-7 ayetlerinde

de ele alınmıştır. Burada bir başka açıdan aynı konuya dönülmekte, insanın yaratılışına dikkat çekilmektedir. Kronolojik olarak "yaratma"nın önce ruhla başladığını sonra beden şeklinde vuku bulduğunu söyleyenler vardır. Ruhların toplu yaratılıp Elest Meclisi'nde Allah'ın birliğini ve O'nun hakiki İlah ve Rab olduğunu tasdik etmeleri yaratılış ve varoluşun ilk halkasıdır. Dünya öncesi devir düşünüldüğünde bu görüş doğrudur. İbn-i Abbas, sıralamanın önce "topraktan halk", sonra "şekil verme (tesviye)" olduğunu söylemektedir. (Bkz. 23/Mü'minun, 12). Önce "bir su damlası (nutfe)", sonra "şekil yani fizyolojik form" olduğunu düşünenler de var. **Razi** ve başka tefsirciler "yaratma/halk", "suret verme/tasvir" ve "meleklerin secdeye davet edilmesi" arasındaki "sonraların (sümme)" edatının terahi ifade ettiğini yani söz konusu olayların bir defada ve aynı anda belli zamanlar ve safhalar takip edilerek vuku bulduğunu söylemektedirler. Ayette Adem bir kere zikredilmiştir, Te'vilat'ın sahibi **Maturidi**'ye göre bunun anlamı melekler şahıs olarak Adem'in kendisine değil, zürriyeti olan insan soyuna selama durmaya davet edilmişlerdir. Ayette "sizi yarattık ve size suret verdik" cümlesinde geçen "küm" Adem'le beraber "birden fazla adem" olduğu anlamına gelir mi? Öyle düşünülecek olsa, birden fazla, çok sayıda adem-insan varken içlerinden biri Adem seçilip meleklerin önünde secde edilmesi talep edilmiş demektir. Fakat bunu "zürriyet" şeklinde anlamak mümkün. Buna göre Âdem'i bütün beşeriyeti temsil eden "baba-zat" şeklinde anlayabiliriz. Melekler, Âdem'in kendisine değil, onun Yüce Allah tarafından halk edilmesine, fizyolojik ve manevi yüksek ve özel donanımına, kısaca irade ve kudretine selama durmaya, azametinin önünde secdeye davet edilmektedirler.

Şu veya bu, insan bir damla sudan, vıcık vıcık bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan yaratılmıştır. Yaratılışının maddesine bakacak olursa, Allah'a karşı ve yeryüzünde kibirlenmeyi gerektirecek bir sebep olmadığını anlayacaktır. Âdem'in yaratılışı, cennet, İblis'in secde etmeyi reddetmesi ve Âdem'in ayağının kay(dırıl)ması olayı Kur'an-ı Kerim'de 7 yerde İblis kıssasıyla zikredilmiştir. (Bkz. Bakara, 30-39, A'raf, 11-28; Hicr, 26-43; 61-65; İsra, Kehf, 50; Taha, 115-125 ve Sad, 71-85.)

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ ۖ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾

12. (Allah) **Dedi: "Sana emrettiğimde, seni secde etmekten alıkoyan neydi?"** (İblis) **Dedi ki: "Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."**

Allah âlemi kemal üzere yarattı, başka bir ifadeyle mükemmel yarattı. Ancak âlemin sahip olduğu kemal, kusursuzluk manasındadır, kendinden neş'et eden bir kemale sahip değildir. İkincisi her bir mertebe ve nesne kendi başına kemal ifade etmez; sahip olduğu yer diğerleriyle bir arada ele alındığında yani âlem dediğimiz büyük ve evrensel bütünün bir parçası, bir cüz'ü olarak düşünüldüğünde kemal söz konusudur; ayrıca bütün kemal sıfatlara sahip Allah karşısında âlemin kemali mutlak değildir. Âlemdeki her şey her nasıl yaratılmış ve konumlandırılmışsa öyle kalır, varoluşunu sürdürür. Sadece bütün varlık âleminin meyvesi olarak insan, kendi cehd ve çabasıyla bulunduğu durumdan daha yüksek manevi ve ahlaki bir duruma daha yüksek bir kemal mertebesine ulaşma imkân ve potansiyellerine sahip bulunmaktadır. Âlemdeki her şey bir isim veya sıfatın mazharı iken, insan birden fazla isim ve sıfatın mazharı olma potansiyeline sahiptir. Allah, insanı tesviye etmekten başka ona kendi ruhundan üflemiş, ona İlahi bir Öz katmıştır. Bu özelliğiyle meleklerin önünde eğilmesi, secde etmesi istenmiştir.

Önünde secde etmesi istenmiş ama ona da Allah'a secde etmesi emredilmiştir. Secde mü'minin miracıdır ki, kendisinde tecelli etmesi mümkün olan birçok isim ve sıfatı tahakkuk ettirmesi sonucunda insan tekrar Allah'a döner, O'na kavuşur, İlahi Huzur'a yükselir. Bu, yaratılışın anlam ve amacı olan büyük yolculuğun enfüsi ve ahlaki yani manevi bir cehd ve mücahede olduğunu unutmamak lazım.

Şanı yüce Allah'ın sebebini bildiği halde İblis'e "Seni secde etmekten alıkoyan nedir?" diye sorması, yargısız ve savunmasız ceza ve infazın meşru olmadığını ima etmektedir. (15/Hicir, 32-33; 38/Sad, 75-85). İblis'i secde etmekten alıkoyan ana faktörün "**kibir**" ve "**kıskançlık**" olduğu anlaşılıyor. O, kendisinden daha yüksek mertebeye ulaşma imkânı olan insanın yaratılmasından rahatsızlık duydu, insanı kıskandı. Hilafete kendini aday görüyordu, Âdem halife seçilince, umudunu kaybetti, böylelikle İblis, sonra Şeytan ismini aldı (113/Felak sûresi). Temel saik bu iken, kibrini ve kıskançlığını bir tür rasyonalizasyon yapmak suretiyle savunulabilir forma sokmak için iki madde arasında mukayese yaptı: **Ateş** ve (çamur) **toprak**.

Birçok müfessir, İblis'in 'kıyas'a başvurarak hata yaptığını düşünmektedir. Hatta kıyasa karşı çıkan Zahiriler, tezlerin haklılığını buna dayandırır. Oysa İblis'in yapmaya çalıştığı ile bir düşünme ve hüküm çıkarma yöntemi olan "kıyas" arasında herhangi bir ilişki yok. Bu olayda İblis'in yapmaya çalıştığı "bağlam kaydırmak"tır. Çünkü söz konusu olan, Adem'in ve İblis'in ontolojik cevheri, yaratılışlarında kullanılan maddi mayanın mahiyeti değil, Allah'ın Adem'i

yaratması, Ruhundan üflemesi, ona isimleri öğretmesi ve yeryüzüne halife kılmasıdır. Melekleri secde etmeye götürecek sebeplerin hiçbiri maddi değil, manevidir. İblis ise konunun özünü göz ardı ederek, iki maddi unsur arasında mukayese yapmakta, kendince düşündüğü sebeplerle "ateş"in "toprak"tan üstün olduğunu ileri sürmektedir. Şeytanın ateş metaforunda dikkat edilmesi gereken husus şu ki, her ışık aydınlatmaz, aydınlatır gibi görünse de aslında yakar. Ateş yapısı tabiatı itibariyle hafif, serkeş, yakıcı, kararsızdır, bir cezalandırma aracıdır (39/Zümer, 16). Bu çerçevede Efendimiz (s.a.) "Biz müşriklerin ateşiyle aydınlanmayız" buyurmuştur. "Denmiştir ki, Adem'in mayası olan toprak sağlam, güvenlikli, sükun, vakar hilm, haya, sabır, verim ve bereketi temsil eder. Alçakgönüllülük ve mahviyet toprakla ifade edilir, toprağın ateşe ihtiyacı yok ama ateşin toprağa ihtiyacı var.

Bu yanlış ve temelsiz (batıl) mukayesenin bütün ayrımcılıkların ve ırkçılıkların esasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Eğer iki insan grubu arasında "salt maddi cevher"e ilişkin üstünlük mukayesesi yapılacak olursa, iki cevherden biri üste, diğeri alta yerleştirilecek ve böylece üstte olanın altta olana göre daha değerli olduğu öne sürülecektir. İnsanlar arasında rekabet, yarış ve çatışmalara büyük ölçüde bu üstünlük mukayeseleri sebep olmaktadır. Bunu kibir, üstünlük duygusu ve gurur gibi faktörler besler. Beyaz ile siyah (renk), x ile y etnik grubu (ırk, kabile, aşiret, klan vs.), erkek ile kadın (cinsiyet), doğu ile batı-kuzey ile güney (coğrafi bölge), zengin ile yoksul, a ile b ulusu (milliyet) arasında üstünlük mukayeselerinin tümünde temel alınan ölçüt maddi cevher farkıdır ki, ayrımcılıklar ve ırkçılıklar bundan kaynaklanmaktadır. (15/Hicr, 26-27.)

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٥﴾

13. (Allah) **Oradan in, orada büyüklenmen senin** (hakkın) **olmaz. Hemen çık. Gerçekten sen küçük düşenlerdensin.**

14. **O da** "(İnsanların) **dirilecekleri güne kadar beni gözle**(yip ertele)" **dedi.**

15. (Allah:) **"Sen gözlenip-ertelenenlerdensin" dedi.**

İblis'in bu temelsiz itirazı konumunu kaybetmesinin sebebi oldu. Meleklerle birlikte önünde saygıyla eğilmesi, selamlaması istenen Âdem'i kıskanıp kibir göstermesi, aslında insana karşı değil, belli bir hikmet temelinde bu planı

öngören Allah'a karşıdır. Büyüklük sadece Allah'a mahsustur, İblis'in veya bir başkasının hakkı olamaz.

"**Hemen oradan çık veya in**" hubut'la ifade edildiğine göre, bu İblis'in sadece cennetten kovulması değil, konumunu, o makam ve mertebede kalma ehliyetini kaybetmesi demek olduğu anlaşılıyor. (7/A'raf, 18.) İblis, duygularının etkisinde kalarak aptalca davranıp kendi kendini küçük düşürmüş, konumunu, itibar ve saygınlığını kaybetmiştir. Kibrin cezası düşüştür. (16/Nahl, 23.) Bu yüzden bulunduğu yerde veya konumda kalma ehliyeti kalmamıştır. İblis'in bulunduğu yer gökler-yüceler âlemiydi, kibir ve gururun yeri değildi. Orada bulunanların hepsi Allah'a itaat eder, O'nu yüceltir ve zikrederler. Kibir ve gurur, hırs ve ihtiras yere-süfli dünyaya aittir, bundan böyle yıkıcı faaliyetlerine yeryüzünde daha doğrusu insanın bulunduğu ortamda devam edecekti. Bu aşamadan yani hubuttan sonra bir durumdan bir başka duruma geçmiş olacaktı. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim Allah için alçakgönüllü olursa Allah onu yüceltir kim büyüklük taslarsa onu da alçaltır." (İbn-iMace, Zühd, 16; Müsned, III, 76).

Öyle de olsa inadından, iddiasından vazgeçecek değildir. Diriliş gününe kadar mühlet istiyor. İblis'in bundan sonra yapacağı şey, insanı doğru yoldan saptırmaya çalışmak olacaktır. Ama aslında yöneldiği ana hedef, "insan üzerinden" Allah'a meydan okumaktır. Çünkü onun iddiasına göre, Allah sadece "haksızlık –haşa adaletsizlik-" yapmakla kalmadı, aynı zamanda "yanlış bir plan" kurdu. İnsan gibi bir yaratığa güvenmek ve ona bunca üstünlükler, imtiyazlar vermek "hata" idi. Bu, olsa olsa kendisi gibi birine verilmeli, hilafet ona layık görülmeliydi. Eğer insanı, Sırat-ı müstakim'den saptıracak olursa, böylelikle iddiasını ispatlamış yani Allah'ın insanı yaratmak ve ona bu üstünlüğü vermekle hata edip yanıldığını göstermiş olacak. Belki de bu, insan üzerinden Allah'a isyan edip isyanı sürdürmek, insandan intikam almanın ötesinde, İblis için okyanusta bir damla su değerinde olan bir "umut"tur da. Şöyle ki:

İblis, Âdem'in yaratılışına yani insanın varlık sahasına çıkışına kadar ya bir melekti veya cennette meleklerle birlikte olan seçkin bir varlık idi (Can). "Cinlerdendi" (18/Kehf, 50). İnsanın varlık sahasına çıkmasıyla umudunu kaybetti yani Allah'ın rahmetinden ümidini kesti, böylece "İblis" adını aldı. Secde etmeyi reddederek ve Allah'a itiraz ederek Allah'ın rahmetinden kovuldu, olabildiğince uzağa düştü, bundan sonra da ismi "Şeytan" olacaktı.

Allah'tan diriliş gününe kadar mühlet istemesinin bir anlamı var. Diriliş, insanlığın yeryüzündeki tarihinin sona ermesi, yeryüzü macerasının tamamlanması anlamına gelir. Bundan sonra Şeytan için zor bir dönem başlayacak.

Çünkü artık "Can" değildir, "İblis-Şeytan"dır. Şeytan olması hasebiyle "Allah'ın rahmetinden kovulmuş" olarak yeryüzünde faaliyet gösterecektir, Allah'tan hiçbir şekilde yardım almayacak; lütuf, ihsan ve inayete mazhar olmayacaktır. Umudunu yitirmiş İblis olarak, sadece insandan intikam almak onun için bir şeydir, ancak bu sadece içini serinletecek, kabaran husumet ateşini bir miktar dindirecektir. İblis, kendisi helak olduğu için insanları da helake uğratmak istemektedir. Bu yüzden onları azdırıp saptıracağını ahdediyor. (38/Sad, 82.)

Ama bunun Şeytan için yeterli olmayacağı açıktır. Geriye, Allah'ın -haşa- planında "hatalı" olduğunu ispatlama çabası kalıyor ki, Şeytan eğer bunu ispatlayabilirse yani insanı Allah'ın gösterdiği doğru istikametten koparıp sürgit küfür-inkâr, dalalet-sapıklık, fısk ve fücur, fesat ve kan dökücülük, sömürü ve zulüm gibi kötülüklerin içine yuvarlayabilirse, belki o zaman Allah'a ilk günkü iddiasında ve davasında ne kadar haklı olduğunu göstermiş olacak ve belki Allah, onu ebediyyen cezalandırmaktan vazgeçecektir.

Allah, hikmetsiz veya amacı -haşa- hatalı belirlenmiş bir fiilde bulunur mu? Kuşkusuz hayır! Ama Şeytan için bunu insanların isyanı, günahkârlıkları ve Allah'tan uzaklıkları üzerinden ortaya koymaktan başka seçenek yoktur. Hakikatte bu çaba "umutsuz"dur ama artık İblis geri dönüşsüz bir mecraya girmiş bulunmaktadır. Burada yapılacak şey, insanın, Allah'ın yeryüzü üzerinden belirlediği hikmetinin tecelli etmesini sağlayıcı tutum ve davranışlarda bulunulması sayesinde, Şeytan'ın planını boşa çıkarmak olmalıdır. Eğer insan Şeytan'ın yoluna girecek olursa, Şeytan iddiasını ispatlayacak değildir, sadece insan helak olacak, kendi kendini ziyan edecektir. Aşağıda göreceğimiz üzere Âdem ve eşinin günahtan hemen sonra "**Rabbim biz kendi nefislerimize zulmettik**" bunu ifade eder. İblis'in talebi kabul edilir, diriliş gününe ona mühlet verilir; böylelikle insanın yeryüzündeki tarihsel macerası başlamış olur.

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

16. Dedi ki: "Madem öyle, beni azdırdığından dolayı onlar(ı insanları saptırmak) **için mutlaka senin dosdoğru yolunda** (pusu kurup) **oturacağım.**

17. **Sonra muhakkak önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım. Onların çoğunu şükredici bulmayacaksın.**

18. (Allah) **Dedi: "Kınanıp alçaltılmış ve kovulmuş olarak ordan çık. Andolsun, onlardan kim seni izlerse, cehennemi sizlerle dolduracağım."**

İblis, "Allah tarafından azdırıldığı"nı iddia ediyor. Yani demek istediği şu ki, eğer toprağı ateşe üstün tutup bana, insan gibi bir yaratığın önünde eğilme emrini vermeseydin, ben sana itaat etmeye devam edip gidecektim. Madem bunu bana reva gördün, o halde ben de mukabil bir hamle ile insana karşı mücadele edeceğim, onu azdıracağım ve Senin "hatalı" davrandığını ispatlamaya çalışacağım. Bu ilahi murad icabı varlıktaki iş bölümüne itiraz ettiğini gösterir ki, yeryüzündeki insanlar arasındaki ihtilaf ve çatışmaların önemli bir sebebi de insanların ve sosyal grupların kendi konumlarını beğenmeyip hak ettiklerinden fazlasını istemeleri, başkalarının konum ve imkânlarını sahiplenmek istemelerinden kaynaklanmaktadır.

"**İğva** (azgınlık)" aşırı derecede sapkınlık ve sapkınlık isteğinin kalbe galebe çalması, onu istila etmesi hali demektir. Kalbe "gay" girdiği zaman iğva olur, kalbi yanlış inanışlar istila etmiş olur. Araplar, deve yavrusu çok süt emip de aşırı ishalden dolayı ölecek olursa "gava'l-fasiyl" derler. Azgınlık öldürücüdür. Ancak azgınlık halinde bilinç vardır. Bu yüzden İblis'in küfrünün "cehli" yani bilgisizlik değil, "inadi ve istikbari" olduğu söylenmiştir.

Son derece kararlı ve azimli olarak İblis "doğru yol üzerinde pusu kurup oturacağı" tehdidinde bulunur. Bu İblis'in insanı sürekli saptırmakla meşgul olacağını, bunu kendisine misyon seçtiğini göstermektedir. İnsan teki varlık (birey) olarak insan son nefesine, tür olarak insanlık/beşeriyet kıyamete (diriliş gününe) kadar faaliyetlerine aralıksız devam edecektir. (4/Nisa, 118; 15/Hicir, 39.) İblis ne yaptığının tamamen bilincindedir; bu yüzden ona kanan insanlar da hakikatte ne yaptıklarının farkındadır, onları doğruluktan alıkoyan birtürlü yenemedikleri önyargıları, inatları ve dünyaya ilişkin tutkularıdır. İnsanın bilmesi gereken hakikat şudur: İblis yanlış yoldadır, insanın düşmanıdır, öteki'sidir; ayartıcı ve aldatıcıdır. **Cübbai**'ye göre İblis işini yaparken çirkinleri güzellik, yanlışları doğruluk, batılı hak, kötülüğü iyilik, sahteliği gerçek olarak göstermeye; kabul edilebilir formlara sokmaya çalışır. İblis kendisi helak olduğu için, husumet beslediği insanı da helake uğratmak istiyor, ahdederek bunu gerçekleştireceğini söylüyor (38/Sad, 82); kendi amacını gerçekleştirmek için mühlet istiyor (17/İsra, 62).

İblis'in meydan okurken, insanlara dört ayrı yönden sokulacağını söyle-

mesi, insanın dört cihetten Şeytan'ın ayartma ve iğfallerine açık olduğunu gösterir. Mekân tayininde yönler birer cihet ise aynı zamanda farklı anlamları ifade ederler. "**Ön**" gelecek, umut, beklenti; "**arka**" geçmiş/tarih, övünme aracı, gurur, ihtişam; "**sağ**" iyilik, hayır yani pozitif form; "**sol**" kötülüğe, negatif forma işaret olabilir. Mesela insanın gelecek tasarlarken, doğruluktan ayrılması, planlarını başkalarının zararına kurması, Şeytan'ın ona hatayı makul göstermesinin bir biçimidir. Aksi de mümkündür. İnsan bazen haksız yere geçmişiyle, zulmeden atalarıyla övünürse arkadan Şeytan'ın sokulmalarına kapı aralamış olur. Allah'ı hesaba katmadan gelecekle ilgili planlar yapar, tul-u emelde bulunur veya kötülük planlarsa aynı şekilde Şeytan'ın etkisi altına girer. İnsanın en büyük gerçeği ölümdür, ölümden sonra ahirete, hesap gününe, cennet ve cehenneme inanmıyorsa büyük bir bedbahtlığa düçar oluyor demektir. Şeytan'ın sağdan sokulması, kişinin yaptığı hayır ve iyiliklerle böbürlenmesi, belki de yardımlarını başa kakması veya başkalarına kötülük yaparken bu fiilini iyilik formuna sokmasıdır. Çoğu kişi, kötülüğü iyilik kılıfına sokarak yaparlar. Sol ise kötülüğün simgesidir. Kişinin tutum ve hareketlerinde kötülük ve şer yolunu takip etmesi, mesela intikam duygularıyla yanıp kavrulması, düşmanına kolektif ve intikamcı ceza vermeye kalkışması, böylelikle Şeytan'ın adımları peşinden gitmesidir.

Dört yönün suistimali ve buna karşı alınacak tedbirler konusunda Şakik şunları demiştir: Şeytan bana önden yaklaştığında, "Gerçekten ben, tevbe eden, inanan, salih amellerde bulunup da sonra doğru yola erişen kimseyi şüphesiz bağışlayıcıyım" (20/Taha, 82). Arkadan yaklaştığında "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın." (11/Hud, 6); sağdan yaklaştığında "En güzel sonuç takva sahiplerinindir" (7/A'raf, 128); soldan yaklaştığında "(Şimdi) Kendileriyle istek duydukları şeyler arasında perde çekilmiştir" (34/Sebe', 54) ayetlerini okurum.

Şeytan'ın insanı doğruluktan nasıl saptırdığına ilişkin Hz. Peygamber (s.a.) İslam, hicret ve cihad üzerinden örnekler verir: "Şeytan, Ademoğlu'nun yolu üzerine oturur ve '-Atalarının dinini mi bırakacaksın?' diye kışkırtır, insan ona isyan edip İslamiyet'i bir din olarak seçer. Şeytan hicret yolu üzerine oturur ve '-Yurdunu terkedip yabancı diyarlara mı gideceksin?' der, insan onu dinlemez (Allah için) hicret eder. Sonra cihad yolu üzerine oturur ve 'Demek savaşıp öldürülmeyi göze alacaksın. Servetini bölüştürecekler, eşini başkası alacak, öyle mi?' diye onu (Allah yolundan cihad etmekten) vazgeçirmek ister; fakat o Şeytana kanmayıp savaşa çıkar" (Nisai, Cihad, 19; Müsned, III, 483).

Neden 6 yön değil de 4 yönden Şeytan'ın yaklaşacağı sorulmuştur. Razi,

yukarı ve aşağı (üst ve alt) yönlerin insanın çıkış yolları olduğunu söyler. Ellerini yukarıya kaldırdığında Rabbine dua eder, yardım ve bağışlamasını talep eder; yere doğru eğildiğinde Rabbi'ne rükû ve secde eder. Bu onun kurtuluşu olur. Şeytana karşı alınabilecek en etkili tedbir namazda temsil edilen dua ve ibadettir, dini hayatın bilinçle yerine getirilmesi, ilahi hükümlere sadakatle bağlanılması ve yaşanmasıdır (bkz. 31/Lokman, 33. ayetin açıklaması).

Allah'ın, "meydan okuması"na rağmen, Şeytan'a istediği mühlet vermesi, onunla çekişmeyi kabullenmesi anlamına gelmez. O, izzet sahibidir, kudret O'nun elindedir. Ancak, yarattığı insanlardan salih olanların O'nun yeryüzündeki muradını tahakkuk ettireceklerini apaçık ortaya çıkarmak ve bunu Şeytan'a gösterip, meleklere de "Sizin bilmediğinizi ben bilirim" buyruğunun hikmetini tahakkuk ettirmek için kabul etmektedir. Bir açıdan bakıldığında "aleyhte bir hüccet kalmaması için" bu mühletin verilmesi gerekir. Tabii ki insanların bir kısmı Şeytan'a uyacaklardır. Ama salih kullara Şeytan'ın gücü yetmeyecektir. (17/İsra, 65; 34/Sebe', 20).

İblis, Allah'ın rahmetinden ümit kesmiş biriydi, bu fiiliyle "**mez'um**" yani kınanmış ve sürgün cezasına müstahak olmuş; "**madhur**" yani uzaklaştırılmış, ayıplanmış, horlanmış, küçük düşürülmüş, lanetlenmiş ve kovulmuş oldu. Onun yolundan giden, onunla dostluk kuran ondandır. Allah, Şeytan'la ona uyanların tümünü cehenneme göndereceğini belirtmektedir. Kim Şeytan'a uyarsa, onun ayartmalarına kanıp doğruluktan ayrılırsa onun gibi olur, tenzil-i rütbeye uğrar ve onunla birlikte cehennem azabına müstahak olur.

وَيَٰٓـَٔادَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ
الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا
مَا وُۥرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰىكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّآ
اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَآ اِنِّي لَكُمَا لَمِنَ
النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلّٰىهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا
وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادٰىهُمَا رَبُّهُمَآ اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ
تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَكُمَآ اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾

19. **Ve ey Âdem, sen ve eşin cennete yerleş. İkiniz dilediğiniz yerden yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.**

20. **Şeytan, kendilerinden 'örtülüp gizlenen çirkin yerlerini' açığa çıkarmak için onlara vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbinizden size bu ağacı yasaklaması, yalnızca, sizin iki melek olmamanız veya ebedi yaşayanlardan kılınmamanız içindir."**

21. **Ve: "Gerçekten ben size öğüt verenlerdenim" diye yemin de etti.**

22. **Böylece onları aldatarak düşürdü. Ağacı tattıkları anda ise, ayıp yerleri kendilerine beliriverdi ve üzerlerini cennet yapraklarından örtmeye başladılar.** (O zaman) **Rableri kendilerine seslendi: "Ben sizi bu ağaçtan menetmemiş miydim? Ve şeytanın sizin gerçekten apaçık bir düşmanınız olduğunu söylememiş miydim?"**

Âdem'in eşi Havva ile cennete yerleşmesi olayını Bakara, 30-39 ayetlerinde görmüştük. Burada "**ağaç**" metaforu üzerinde bir kere daha durmak gerekirse, ağacın (şecere); kök, gövde, dallar ve yapraklardan müteşekkil karmaşık bir varlık olması, bize insan nesillerini hatırlatmaktadır. Doğu kültüründe soykütüğe "şecere" denmesi ile ailenin ağaca benzetilmesi boşuna değildir. Eğer bu sembollerin yol açtığı çağrışımlar bir hakikat değeri ifade ediyorsa, "ağaca yaklaşma yasağı"nın cinsellikle ilgisi olması akla yatkın ihtimal görünmektedir. Bu ihtimali kuvvetlendiren bir faktör de, "zinaya yaklaşma yasağı"yla (17/İsra, 32) gösterdiği tıpatıp benzerliktir. Üçüncü delil, tabii ki ayette de açıkça belirtildiği üzere, Şeytan'ın amacının, Adem ve Havva'ya yani türümüzün ilk çiftine "kendilerine gizli tutulan avret yerlerini görünür kılmak istemesi"dir.

Buradan anlaşılan, o ana kadar Adem ve Havva, cinsel organlarının farkında değildi, başka bir ifadeyle cinsel organlarının harekete geçirdiği duyguları, şehveti, cinsel istek ve arzuyu tatmamış, aynı mekanda, cennet gibi harikulade bir evrende beraber yaşadıkları halde birlikte olmamışlardı. Birbirlerine sükûn veriyorlardı, ikisinin bir aradalığı huzur ve mutluluk sebebiydi. Ancak bedensel hazzı bilmiyorlardı. Sanki bir çocuk gibi henüz "büluğ-ergenlik" çağına ermemişlerdi. Akıllı varlıklardı, isimleri öğrenmişlerdi, kendi varlıklarının bilincindeydi, diğer varlıklardan farklı olduklarının ayırdındaydı, cennette yaşadıklarını biliyorlardı ama henüz ruhun beden üzerinden kendi varoluş hikmetini tadacağı fiili işlememişlerdi. Suçla beraber avretleri başkalarına değil, kendilerine göründü, görünür oldu. Bu yüzden bazı müfessirlerin bir anlatım değeri olarak zikrettikleri biçimde, cinsel organları –ön ve arka avretleri– nurdan örtülüydü. Çiçekle örtülü olduğunu söyleyenler de var. Nur veya çiçek, onları örten takva elbisesiydi ki, maddi mahiyetinden çok, Allah'ın kendilerine koyduğu yasaktan sakınıp korkuyorlardı. Cinsellikleri henüz hamdı, kullanıl-

mamıştı, masumiyet içindeydi ve tabii ki nesillerin çoğalması, dalların ve yaprakların gövdeden taşması için izdivaç olacaktı.

Adem'in ve Havva'nın ilk işlediği günahın cinsellikle ilgili olduğunu düşünürsek bu, yasak bir zamanda ve yasak bir yerde -yasaklanan ağacın altında mı?- cinsel ilişkiye girmeleri olabilir. Şu soru akla gelebilir: Âdem ve Havva, cinsel birleşmede bulunmadan sonsuza kadar böyle mi yaşayacaktı? Yüce Allah böyle mi dilemişti? Yoksa belli bir vakte geldiğinde onlara birleşmeleri için "izin" mi verecekti ki, bu da aralarında bir "nikah"ınakdedilmesinden sonra mı olacaktı? "Zinaya yaklaşmayın" emriyle "Bu ağaca yaklaşmayın" emrini düşündüğümüzde, Âdem ve Havva'nın, türümüzün ilk erkek ve dişisinin "izinsiz, nikâhsız birbirlerine yaklaştığı"nı düşünebiliriz. Erkek ve kadının "zinaya yaklaşma" yasağı dünya hayatında her erkek ve kadın için geçerli olacak ve bu yasak seküler/laik meclisler ne türden yasalar vaz'ederse etsin kıyamete kadar sürecektir.

Âdem ve Havva'nın bir anda avretlerinin farkına varıp, telaşla ve refleksif olarak ağaç yapraklarıyla örtmeye çalışmaları, suçluluk duygusuyla karışık hayâ ve utanmanın bir sonucudur. Mücahid, "hasf (yahsifani)" fiiline "açılan avret yerlerine yapraklarla yama attılar" anlamını vermektedir. Yama elbisede açılan, yırtılan yere atılır. Âdem Havva'nın, Havva Âdem'in ve her ikisi kendi avret yerlerini gördü. Hiç kimsenin emri veya telkini olmaksızın hemencecik ön ve arka bölgelerini örttüler. Hem birbirlerinden hem meleklerden hem Allah'tan utandılar. Bu utanma (hayâ)nın ne kadar fıtri, çıplaklığın ve bedeni teşhir etmenin ise ne kadar fıtrata aykırı hayâsızlık/iffetsizlik olduğunu gösterir (Avret yerinin açılması, çıplaklık ve hayâ için bkz. Buhari, Gasl, 20; Tirmizi, Edeb, 22). İlk günahları şuydu ki, cinsel organlarını ilk kullanışları yasağı çiğnemek şeklinde oldu. Bu yüzden onlara çirkin ve utanç verici olarak görünen "ferçleri" değil, "**sev'ete**" oldu. Ortaya, açığa çıktığı zaman, erkek veya kadını utandırır, üzer, mahcup duruma düşürür. İbn-i Abbas "Sanki ikisinin üzerinde bir elbise vardı, isyan meyvesini tadınca aniden üzerlerinden sıyrılıp gitti" demektedir.

Belirtmek gerekir ki, Âdem ve Havva'nın cinsellikleri, bizatihi kendisi yasak veya günah sebebi değildi, eğer "özel bir yer ve özel bir vakte konmuş yasağın ihlali" anlamında ele alınacak olursa, bu durumda yasak olan fiil, cinselliğin kendisi değil, kuralın çiğnenmesi, izinsiz gerçekleşmesidir. Bu, dünyadaki kadın ve erkek cinselliğinin de "nikâh"la olduğunda helal olduğunu göstermektedir. Yukarıda değindiğimiz üzere belki de kendilerine izin verileceği başka yerde ve zamanda, birleşselerdi, bambaşka bir macera, bir insanlık öyküsü ortaya çıkacaktı. Bunu da sadece Allah bilir ve muhakkak olan şu ki, hiçbir şey Allah'ın muradı dışında vuku bulamaz.

"**Min sev'atihima**"daki "**min**"i teb'izi manada ele alacak olursak, bedensel avretleri, açığa çıkan "çirkin, ayıplı yerleri" dışında varlıklarında yani psişik yapılarında "başka çirkinlikler ve ayıplar" olduğunu da ima etmektedir. Bedensel avret açığa vurulduğunda psişik, ahlaki çirkinlikler, ayıplar, itici hasletler de açığa çıkmakta, böylelikle insan manevi ve ahlaki safiyetinden önemli şeyler kaybetmiş olmaktadır. Zina bir yasaktır, bu yasağı çiğneyen iffetsizlik yapar, iffetsizlik hayâ duygularını öldürür, insan yırtıcı, arsız olur, bu seviyeye düşmüş kişi başka türden, mesela sosyal iffetsizlikler, arsızlıklar yapabilecek hale gelir. Şu halde iffetsizlik ve hayasızlık, çok daha büyük, vahim ve yıkıcı ahlaksızlıkların kapsıdır, bu kapı bir kere açıldı mı oradan dışarı çıkacak kötülükler bireysel ve toplumsal kişiliği dejenere eder, çökertir.

Tam da bu çerçevede Kur'an'ın "ferç" yerine "**sev'ete**" kelimesini kullanması dikkat çekicidir. Ferç kullansaydı bu, nötr anlamda avret veya cinsel organ anlamına gelecekti. Ancak "**sev'ete**" kötülük ve kendisiyle kötülük işlenen şey demektir ki, Adem ve Havva, cinsel organlarını ilk kullanışta kötülük yaptıkları, yasağı çiğnedikleri için sıfat isim halini aldı. Yani kendileriyle kötülük işlenen ferçler, sev'ete oldu. Hatırlanacağı üzere Kabil'in Habil'i öldürmesi olayı anlatılırken (5/Maide, 31), "Habil'in cesedi" aynı kelime ile karşılanıyor ki, bunun anlamı cinayete kurban giden Habil'in cesedi "Kabil'in kötülüğü" olarak nitelendirilmektedir.

Bu olay insanın yaratılışında ve varoluş süreçlerinde köklü bir dönüşüme işaret etmektedir. Denebilir ki, yasağı çiğneyinceye kadar Âdem ve Havva (erkek ve dişi) birer "beşer" idiler, bu yasağı çiğnemelerinden yani "ilk günah"ı işlemelerinden sonra "insan" oldular. Beşer düz/yalın insandır, çoğunlukla dürtüleriyle hareket eder, fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamakla yetinir ve hayvanlarla daha fazla ortak özellikleri paylaşır. "İnsan" ise ahlaki-akli bir varlıktır –en azından öyle olması murat edilmiştir-, beşerin akli yetenekleri salt 'zekâ' düzeyinde iken, insanın akli varlığı ruhsal üst algılar, entelektüel yeteneklerle donatılmış olma halidir. Bu anlamda Âdem, beşer ile insan arasında gidip gelir.

Âdem ilk günahı zekâ sahibi beşer varlık olma sıfatıyla işledi, insan olduğunun farkına vardığı ilk anda Allah'tan kelimeler aldı, tevbe ve istiğfar etti. Demek ki, insan yüksek ahlaki-akli yetenekleri, entelektüel melekeleri ve muhakeme kabiliyetini kullandığında Allah'a kul olması gerektiğini düşünür ve Sırat-ı müstakime yönelir; zekâ seviyesinde beşer olarak kaldığında Şeytan'a kanar. Tabii ki "melek" olamazdı ama kendisine bağışlanmış "melekeler"i ve yetileri doğru istikamette kullanarak yüksek mertebelere erişebilir, Eşref-i mahlûkat olabilirdi.

Şeytan'ın Âdem ve eşini kandırması, onlara "**vesvese**" vermesi şeklinde oldu. Âdem ve Havva, Şeytan'ın kendilerine düşman olduğunu bilmiyorlar mıydı (2/Bakara, 168), unuttular mı gafletlerine mi geldi yoksa yapmalarını istediği şey onların hoşuna mı gitti? Şeytan "yemin üstüne yemin ederek" ruhlarına vesvese soktu, onlara sadece öğütte (nasihat) bulunduğunu söyledi. Bazı müfessirlere göre muhtemelen Âdem ve Havva "Allah adına kasem eden kimsenin -bu İblis dahi olsa- yalan söylemez, aldatmaz" diye düşünmüşlerdir. Bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Mü'min, kötülüğe yatkın olmadığından kolayca aldatılabilir" (Ebu Davud, Edeb, 6; Tirmizi, Birr, 41; Müsned, II, 394). Bu olaydan önce Âdem ve Havva'nın onları yanıltacak, aldatacak bir varlıkla karşılaşmadıkları, kimseyi ahlaki olarak test etmedikleri doğrudur. Ancak Şeytan'ın nasihati, Âdem ve Havva'yı aşağı sarkıtarak, yukarı bir mevkiden aşağı indirerek düşürme (edla) amaçlıydı, yazık ki ikisi onun tuzağına düştü.

Bu açıklama Âdem ve Havva'nın "unuttukları için" değil de yanıldıkları için günah işledikleri fikrine dayanır. Ancak öyle de olsa, daha önce kimseyi test etmemiş olmaları Âdem ve Havva'yı kurtarmaya yetmez, çünkü ikisi Şeytan'a inanmakla hiyerarşiyi bozmuş oldular. Onlara "yaklaşmayın" emrini veren âlemlerin Rabbi Allah'tı, onları yasağı çiğnemeye ikna etmeye çalışan ise Şeytandı. Onun samimiyetine ne kadar inanmış olurlarsa olsunlar, kaale alıp itaat etmeleri gereken emir aşağıdan gelen değil, yukarıdan gelenin emri olmalıydı. Olağan bireysel ve toplumsal hayatta da gözetilmesi gereken husus üst hukukun, üst ahlaki normların referans alınmasıdır. Âdem ve Havva'nın hiyerarşiye riayet etmemeleri iki manada zulüm oldu: Biri aşağıdakinin emrinin üsttekinin önüne geçirdiler, bu olmaması gerekirdi; diğeri kendilerini suçlu-günahkâr duruma düşürdüler, kendi öz varlıklarına haksızlık yaptılar.

Bu olay, insanın mülk üzerinde emaneten tasarrufta bulunma hakkına sahipken, hakkı özgürlüğe çevirip mülk üzerinde temellüke kalkışmasının yaratılışımızın ilk macerasıyla ilgisi olduğunu ima etmektedir. İnsanın mülk üzerinde emaneten tasarrufta bulunma hakkına sahipken, hakkı özgürlüğe çevirip mülkü temellüke kalkışmasının yaratılışımızın ilk macerasıyla ilgisi var. Kur'an bakış açısından mülkü tümüyle sahiplenmeye. Böylece üstün-varlık olmaya veya ebediyete sahip olmaya kalkışmak, bir hakikat değeri olmadığından Şeytan'ın vesvesesidir. "**Vesvese**" boş fikir, temelsiz şüphe, vehim-kuruntu, huzursuzluğa yol açan tereddüt, şaşkınlık hali ve yersiz korku sebebidir. Gizli ses, fısıltı, kendi kendine tasarlama ve zihinsel kurguya da vesvese denir. Fakat vesvesenin en çarpıcı tanımı "ziynet/süs eşyalarının çıkardığı ses"e isim

olarak verilmesidir. Bu yüzden Şeytan'ın insana yaklaşma biçimlerinden biri, belki de en etkili olanı onun içine vesvese sokmasıdır (114/Nas, 4-5.) Şeytan Âdem ve Havva'nın içine vesvese katarken, onlara "sağ yanları"ndan yaklaşma yolunu seçmiş bulunmaktadır. Onlara, "iyiliklerini isteyip öğüt verdiği"ni söylüyor. Telkin ettikleri şu: Eğer bu ağaca yaklaşacak olursanız "melek olacak ve ebediliğe kavuşacaksınız." Üçüncü bir vaadi var, o da insanın yasağı çiğnemek suretiyle sınırsız mülk sahibi olabileceği fikridir. (20/Taha, 120.) Binaenaleyh Şeytan'ın Âdem ve Havva'ya üç vaatte bulunduğunu söyleyebiliriz: a) Melek olma hali, b) Ebedilik, c) Sınırsız mülk.

Şeytan'ın Âdem (erkek ve kadın olarak insan) üzerinde yaptığı işlem, onun yaratılışında potansiyel olarak varolan "kötülük tohumları"nı patlatması, kötülüğü bedeni üzerinden ona zevk, haz ve şehvet olarak tattırmasıdır. 22. ayette bizim "ağacı tattıkları anda" diye çevirdiğimiz "fe zaka" kelimesi ikisinin (Adem ve Havva) tatmaları, zevkini almaları manalarını ifade eder. Cinsellik insana bedensel zevk tattırır. Kötülük tohumları bir kere patlatıldı mı artık insanın peşini bırakmayacak; insanda kontrolsüz arzu, kayıtsız zevk –modern ve postmodern zamanda zinanın yasak olmaktan çıkarılmasıyla savunulan cinsel özgürlük-, külfetsiz nimet, kontrolden çıkmış şehvet, ihtiras, tutku, bencillik, kibir ve yıkıcılık şeklinde tezahür edecektir. Bunlar kötülüğü emreden özvarlıkta (Nefs-i emmare) hep açığa çıkma isteğiyle varolacak, Şeytan da tam bu tohumların gömülü olduğu katlarda yani nefiste yuvalanıp insanı doğru yoldan saptırmaya çalışacaktır.

Burada üzerinde durulması gereken bir nokta var: İnsan fıtratı içinde enva-i türden tohum olan bir tarla misalidir. Tohumlar Allah'ın isim ve sıfatlarının insandaki izdüşümleri olup hepsi de izafi, sınırlı, sonlu ve mukayyettir. Mutlak ve sonsuz isim ve sıfatlar O'nundur. İnsan bir tohumu doğru yol ve yöntemle patlatıp yeşerttiği zaman iyiliğin makarrı, mazharı; yanlış yol ve yöntemle patlatıp kullandığında kötülüğün makarrı ve mazharı olur. Konumuz olan "yasak" üzerinden gidersek, cinsellik bizatihi zemmedilmiş, kötülenmiş değildir. Aksine gereklidir, nesli devam ettirir, haz ve zevk verir. Lakin yasak şekliyle (zina) suç ve günah yani kötülüktür. Bunun gibi "güç" kullanımı adaleti tesis ve genel faydayı sağlayıcı yönde kullanıldığında "iyilik"; haksızlık, zorbalık, sömürü ve hırs yönünde kullanıldığında "kötülük" olur. Bilgi de kötü kullanıldığında yok edici güce dönüşebilir. Hakikatte her üç durumda da güç ve kuvvet Allah'ındır (La havle ve kuvvete illa billah)! Güç Hukuk'la, şehvet iffet ve haya ile bilgi de hikmet ve ma'rifetle bir arada bulunduğunda varoluşumuzun amacına uygun iş ve işlev görmüş olurlar. Şu halde varlıkta aslolan "iyilik"tir; "kötülük" iyi ola-

nın yanlış, gayrimeşru kullanımıdır. Bu yüzden "iyilikler Allah'tan, kötülükler bizden"dir. (Bkz. 4/Nisa, 79).

Gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da şu ki, söz konusu günahı Adem ve Havva (erkek ve kadın) birlikte işlediler. Ne Adem, Havva'yı günah işlemeye zorladı ne Havva erkeği ayartarak onu günah işleme pozisyonuna düşürdü. Birlikte günah işledikleri gibi birlikte de tevbe ettiler ve tevbeleri merhameti bol Allah tarafından kabul edildi. Bu da bize gösteriyor ki, yeryüzünün halifesi sadece erkek değil, aynı zamanda kadındır da. İkisi bir arada ve karşılıklı işbirliği içinde yeryüzünün hilafetini üstlenecek ve yürüteceklerdir. Şu var ki, yaratılışlarında ve birlikte toplumsal hayat kurarlarken rollerinde farklılıklar söz konusudur. Birinde yüce Allah'ın "celal", diğerinde "cemal" ismi açığa çıkmaktadır, varlık yapıları öyle düzenlenmiştir, iki cins arasında kayıtlı olmayan eşitlik iddiasında bulunulduğunda erkek ve kadın, Allah'ın bu rol dağıtımına itirazları, meydan okumaları anlamına gelir ki, Şeytanı kendi pozisyona düşüren onun itirazı, meydan okumasıydı.

Allah'ın halifesi olarak yaratılan insan yeryüzünde geçicidir. Neden melek olmak ister? Kendi yaratılış amacına uygun yaşama başarısını gösterebilirse çok daha anlamlı bir konuma sahip olur zaten. İbn-i Abbas ve Zeccac'a göre, insan meleklerden üstündür. El Kelbi ise, insan dört büyük melek hariç -çünkü onlar Allah'ın elçileridir-, diğerlerinden üstün olduğunu söyler.

İnsan fani bir dünyada yaşıyor, ölümlüdür. Mülk Allah'a aittir, o sadece bir emanetçi olarak tasarruflarda bulunmaktadır. Ve gücü her şeye yetmemektedir. İnsan insandır; sınırlıdır, muhtaçtır ve ölümlüdür; neyse odur! Eğer bu temel gerçeklerini unutup süpermen olmaya kalkışırsa, servet yığmaya başlarsa, hükmetme salahiyetini suistimal edip ilahlığa/tiranlığa kalkışır ve ölümsüzlüğe çare bulmak için çalışırsa, Şeytan'ın temelsiz vaadine kapılmış olur. Acaba her şeye gücü yetebileceği öne sürülen "birey"in bir süpermen olarak tasarlanması, sınırsız sermaye biriktirme hırsı ve çabası -ki kapitalizmin en belirleyici vasfının bu olduğunda kuşku yok- ile modern tıbbın yöneldiği ölümsüzlük hedefi bize bunları çağrıştırmıyor mu?

Şeytan, insanı bu vaadlerle Sırat-ı müstakimden saptırmaya çalışırken -ki Sırat-ı müstakim Allah'a, ebedi kurtuluşa ve cennete götüren yoldur-, insana "iyilik yapmak" istediğini söylemektedir. Bunun anlamı, yukarıda da değinildiği üzere hiçbir kötülük kendini salt kötülük olarak ortaya koymaz. Kötülük iyinin yanlış kullanımıdır (suistimal) ve daima kötülük kendini "iyi"nin ve "iyilik"in formuna sokarak insanın eylemi halinde ortaya çıkar. Şeytan, insanı "Allah"a and içerek, Allah'ın ismini zikrederek kandırdı. Bir hadiste şöyle buyuru-

lur: "Mü'min çabuk kanar, kerimdir; günahkâr (facir) ise hilekâr ve bayağıdır". (Ebu Davud, Edeb, 5.)

İnsan Şeytan'a kandı, oysa tembih edilmiş, sıkı bir biçimde uyarılmıştı: **"Ben sizi bu ağaçtan menetmemiş miydim? Şeytanın sizin apaçık düşmanınız olduğunu söylememiş miydim?"** İnsan dinlemedi, bulunduğu yerden düşüşe uğradı. "**Edla**" aşağı sarkıtmak, indirmek, düşürmek demektir. Adem'in başına gelen de bu oldu. Burada altı çizilecek bir önemli husus daha var, o da insanın gerçek, asli ve ebedi düşmanının sadece ve sadece "Şeytan" olduğudur. Başka bir ifadeyle "Müslüman'ın ötekisi" başka insanlar değil, doğrudan "Şeytan"dır. Başka dinden, inançtan veya kültürden olan insanlar, insan olmaları hasebiyle öteki değildirler, Şeytan'ın telkinlerinin kendilerinde bir sıfat olarak tezahür eden tutum ve davranışları hasebiyle ötekidirler. İnkâr, zulüm, sömürü, yıkıcılık, aldatma, yalan, kışkırtıcılık, baskı, ikiyüzlülük vb. kötü sıfatlara sahip olmaları dolayısıyla insanlar "öteki" olur.

Kısaca insan, ilk sınavından başarısız olarak ortaya çıktı, Şeytan'a kandı, yasağı çiğnedi. Nisyanla malul olduğunu daha ilk günden gösterdi, azimli olmadığını ortaya koymuş oldu. (20/Taha, 115).

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴿٢٣﴾

23. Dediler ki: "Rabbimiz, biz nefislerimize zulmettik, eğer bizi bağışlamazsan ve esirgemezsen, gerçekten hüsrana uğrayanlardan olacağız."

Evet, insan ilk sınavından başarısız çıktı ama hatasını hemen anlamak ve tevbe etmek suretiyle de başarı kazandı. **Elmalılı**'nın aktarmasına göre, insan; suçunu itiraf etmek, pişmanlık göstermek, nefsini kötülemek (yani yaptıklarının doğruluğunu savunmamak, kendini eleştiriye tabi tutmak), tevbeye yönelmek, ilahi rahmetten ümidini kesmemek suretiyle başarı kazandı. Şeytan ise aksine; hatasını kabul etmemek, kibir yapmak, pişmanlık duymamak, yaptıklarını kınamamak -kendini eleştirmemek-, azgınlığını Allah'a bağlamak ve ilahi rahmetten ümidini kesmek suretiyle başarısız ve mutsuz olmuştur.

Bu önemli bir noktadır. Âdem ve Havva, kendilerine "**yazık ettiklerini** (zulüm)" anladılar ve hatalarını itiraf ettiler (7/149). Bu, ilk ve tek "**itiraf**"tır, doğrudan Allah'a yapılmıştır, araya hiç kimse girmemiş, insan ile Allah arasına aracılar konmamıştır. Hıristiyanlık ilk günahı kalıcılaştırdı ve insanın ilk

günahla doğduğunu öne sürdü. Tevbe yerine de "itiraf"ı bir müessese olarak geliştirdi, bunu da Kilise'ye havale etti. Buna göre insan ilk günahın ağır yükü altından kalkamadı, bir türlü kendini temizleyemedi ve bir daha yeniden başlama fırsatını bulamadı. Bunun üzerine Tanrı, –haşa– "biricik oğlu"nu kefaret olarak gönderdi, "oğlu İsa çarmıha gerildi", böylece insanın kefareti ödenmiş oldu. Bundan sonra yapılacak şey, "Tanrı'yı sevmek, kiliseye adanmak ve günah işlendiğinde rahibe gidip itirafta bulunmak"tır.

Kur'an bakış açısından ilk günahı işleyen Âdem ve Havva, günahlarının farkına vardılar, pişman olup tevbe ettiler. Allah da onların tevbelerini kabul etti. Âdem ve Havva'dan olan her çocuk, dünyaya "ilk günah" yüküyle gelmez, fakat "günah işleme potansiyeli"yle gelir. Ancak babası ve annesi gibi günah işlese de tevbe etme şansına, hatasından dönüp doğru yola girme şansına sahiptir. Kurtuluş (necat) daima mümkündür.

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

24. (Allah) **Dedi ki: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Yeryüzünde belli bir vakte kadar sizin için bir yerleşim ve meta** (geçim) **vardır."**

25. Dedi ki: "Orada yaşayacak, orda ölecek ve ordan çıkarılacaksınız."

Yeryüzüne inenler Âdem, Havva ve Şeytan'dır. Emir çoğul gelmektedir, Arapçada çoğul iki kişiden fazla kişiyi ifade eder. Yeryüzünde belli bir vakte kadar ikamet edecek olan insanlar ve şeytan birbirlerine "**düşman**" kılındılar (2/Bakara, 36, 38). İlk büyük düşmanlık, yukarıda da belirttiğimiz üzere "insan (erkek ve kadın) ile şeytan" arasındadır. Ama bunun bir izdüşümü veya Şeytan'ın kışkırtması ve kandırması sonucu insanlar da birbirine düşman olacaklardır. Kadın ile erkek, kardeşler, sosyal sınıflar, bölgeler, ülkeler, aynı dinden mezhep mensupları, farklı etnik gruplar birbirine hasım olacaklardır. Nihayet yeryüzünde ilk ailenin çocukları arasında kardeşkanı döküldü, Kabil, Habil'i öldürdü. Çoğu zaman insan, gerçek hasmının "Şeytan" olduğunu bilmeyecek, düşmanlığın hakiki sebeplerini aynı aileden geldiği insan kardeşlerinde arayacaktır. Şeytan insana pusular kuracak, onlar onun pususunun ve hilesinin farkına varmayacaklardır. İnsana "görünmeyen yerlerden yanaşacak"tır. Belki de "Şeytan'ı en çok mutlu edecek şey, onun varlığını insanların inkâr etmesi" olacaktır; çünkü bu sayede daha rahat çalışıp amacına ulaşmak isteyecektir.

Hiç kuşkusuz Şeytan gerçek bir varlıktır, salt sembol veya isimlendirme yoluyla bir anlatım, salt bir imaj veya imge değildir. Ancak bizi ilgilendiren yönü, onun insanın zararına ve kötülüğüne olan her yıkıcı tutum, fikir ve davranışın sembolü olmasıdır. Kibir, Allah'a isyan, tabiatla savaş, canlı hayata karşı sorumsuzluk, aldatma, haset, ayrımcılıklar, ırkçılık, sömürü, baskı, zulüm, istibdat, eşitsizlik, ikiyüzlülük, yoksullara ve zayıflara karşı duyarsızlık, hak ve hukuk ihlali, haram yiyicilik, namus satıcılığı, zina, cinsel sapkınlıklar, teşhircilik vb. akla gelebilecek her yıkıcı tutum ve kötülük. Bu açıdan pozitivist veya materyalist bakış açısından Şeytan'ın varlığı inkâr edilecek olursa, kötülüklerin ve yıkıcılığın kendisine refere edileceği bir kaynak veya çerçeve kalmayacağından, bu Şeytan'ın amacına hizmet anlamına gelecektir; Şeytanın en hoşnut olduğu doktrinler onun varlığını inkâr eden pozitivizm ve materyalizmdir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Şeytan insanın vücudunda kanın dolaştığı gibi dolaşır." (Buhari, İ'tikaf, 8, 11; Müslim, Selam, 23, 25.)

"Yeryüzü"ndeki hayatımızın sonlu olduğu, belli bir vakte kadar tayin, tespit ve takdir olduğu muhakkaktır. Uzayın mümkün ve ulaşılabilir başka yerlerinde yaşamak düşünülüyor olsa bile, bizim tabiatımıza ve meta-kozmik zamandaki varoluşumuzun anlam ve amacını tayin eden yaratılış hikmetine uygun ve elverişli olan "yeryüzü gezegeni olan bu dünyâ"dır. Yapmamız gereken, Allah'ın tayin ettiği vakte kadar ilk hatamızdan gerekli dersleri çıkarıp, neslimizi sürdürebilir ve dünyayı yaşanabilir halde tutmak olmalıdır.

Yer, bizim dünyevi tabiatımızın hamurunu teşkil eder. İlahi olan, Allah'ın bunun içine üflediği ruhtur. Yeryüzünde yaşayacağız, yeryüzünde öleceğiz ve yine yeryüzünde gömülü olduğumuz yerden dirilip ayağa kalkacağız. Şu halde dünya hayatımızı nasıl yaşadığımız önemlidir. Peygamber Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz ve nasıl ölürseniz öyle diriltilirsiniz." (Müslim, Cennet, 83).

25. ayet, yeryüzünde yaşayacağımızı, yeryüzünde öleceğimizi ve yine ayın yerde(n) çıkarılıp dirileceğimizi belirtmektedir (20/Taha. 55). Burada yaşadığımız ve burada öleceğimiz şüphesiz. Nitekim her iki beşeri durum için "onda" yani yeryüzü manasında "fîha" gelmiştir. "Hâ" zamiri yeryüzüne atıftır. Ancak "çıkma-dirilme" fiili için "ondan" manasında "minha" harf-ı cer'i gelmiştir. Bunun bir anlamı var mı? Âdem'incennetteki hammaddeden değil de yeryüzünün toprağından yaratıldığını göz önüne alırsak, bu demektir ki yine yeryüzünün toprağından müteşekkil bedenlerimizle dirileceğiz ama bu dirilişin yeryüzünde olmasını gerektiren mutlak bir sebep yok, başka bir evrende de olabilir. Dünya toprağından bedenlerimiz dirilecek, kendi fizyolojik-biyolojik

varlığımızla toplanacağız (Haşr-ı cismani), hesap yerine gideceğiz ve yapıp ettiklerimize göre tasnif edileceğiz. Bu, kıyametten sonraki dirilişin –ki yerin başka yer, göklerin başka gökler olacağı kozmik bir altüst oluş ve yeni bir kozmik düzenin kurulmasıdır– illa da dünyada olacağı fikrinin mutlak olmadığını ima eden önemli bir nüktedir.

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾

26. Ey Âdemoğulları, biz sizin çirkin yerlerinizi örtecek bir elbise ve size 'süs kazandıracak bir giyim' indirdik (varettik). **Takvâ ile kuşanıp-donanmak ise, bu daha hayırlıdır. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Umulur ki öğüt alıp-düşünürler.**

Hatırlanacağı üzere Kur'an'da anlatıldığı haliyle ilk günahla birlikte anında vuku bulan şey, Adem ve Havva'nın üzerindeki "cennet elbiseleri"nin üzerlerinden inmesi, bir anda avret yerlerini görebilecekleri şekilde bedenlerinin çıplak oluşunun farkına varmaları oldu. Üzerlerindeki cennet libası nur veya cennet çiçekleri onların süsüydü, emre rağmen bedenlerini kullandıkları için soyuldular hem bedenleri açığa çıktı hem de cennet kimliklerini kaybetmiş oldular.

Fakat Allah onları bu çırçıplak halleriyle bırakmadı, her ne kadar insiyaki olarak avret-edeb yerlerini ağaç yapraklarıyla örtmeye çalıştılarsa da Allah onlara elbise, elbise yapım bilgisini de öğretti. Bunun "inzal" ile ifade edilmiş olması, bu konuda Allah'ın rahmetinin tecellisine işaret eder. "Demirin indirilmesi" (57/Hadid, 25), "Hayvanlardan sekiz çiftin indirilmesi" (39/Zümer, 6) aynı anlam bütününe sahiptir. Anlatılmak istenen şu ki, hem nasıl ve ne ile örtüneceklerinin bilgisi kendilerine indirildi, hem de elbette gökten yağan yağmurun toprağı beslemesi ve topraktan elde edilen ürünlerle elbise yapılması sağlanmış oldu. Elbisenin "inzal" ilişkilendirilmesi, bedeni örten elbisenin ilahi bir ikram ve lütuf olduğunu da gösterir. Kitabın ve yağmurun gökten rahmet olarak indirilmesi de (nüzul) bununla ilgilidir. Bedenin açılması ve teşhiri söz konusu ikram ve lütfu reddetmek anlamına gelir. Söz konusu olan ilk erkek ve ilk kadın olduğundan beden-giyim konusu insanların tamamını ilgilendirir ki, bu yüzden hitap "Ey Ademoğulları!" şeklinde gelmiş bulunmaktadır.

"**Riyş**" kuş tüyü demektir. İki özelliği var, çok hafiftir ve estetik açıdan göze ferahlık vericidir. Tüy ile kuş arasında sanat değeri yüksek bir uyum söz konusudur. Âdemin çocukları yani artık bizler, bütün insanlık avret-edeb yerlerimizi örtmek üzere elbise sahibi olacağız. Bu, hem hafif ve güzel, hem uyum ifade

edecek, kişi giydiğini kendisine yakıştıracak. Böylelikle babamız ve annemiz tarafından açığa çıkarılmış olan çirkinlik, güzel elbise ile örtünmüş olacak. Bir başka açıdan beden-örtü ilişkisinde temel bir ihtiyaç olarak bedenin örtünmesi (sıcağa ve soğuğa karşı korunması) yani "haciyat"; bunun rahat, pratik ve kullanışlı olması (tekmiliyat) ve aynı zamanda kuş tüyünün süsü ve estetiği gibi güzel olması ve yakıştırılması (tahsiniyat) bir arada bulunabilmektedir.

Ancak insan ister giyim-kuşam ister genel olarak üretim faaliyetine katılırken haciyat, tekmiliyat ve tahsiniyat sınırında kalmaz, tahrimiyat alanına atlar; yani israf, gösteriş, debdebe ve aşırılaştırılmış tüketime kapılır. Beden söz konusu olduğunda tahrimiyat, bedenin teşhiri şeklinde ortaya çıkar. Bedenin yalın çıplaklığı veya dolaylı çıplaklık kişinin kendisine bir rahmet olarak indirilen örtü emrini ve hikmetini reddetmesi anlamına gelir. Doğrudan veya yalın çıplaklık kadim Yunan sanatında gözlendiği üzere çıplak heykellerde görülür, bu ürünlerde güzellik çıplaklıkla bir tutulmuştur. Fakat Kur'an-i Kerim, bedenin cezbedici, tahrik edici ve elbette harikulade estetik özelliğini kabul etmekle beraber avret yerlerinin teşhirini çirkinlik sayar. Yani beden ne kadar cezbedici olursa olsun avret çirkinliktir ve tümü bir arada teşhir edildiğinde güzellik çirkinliğe dönüşür. Yalın olmayan çıplaklık da söz konusudur. Beden elbiseye bürünmüştür ama Hz. Peygamber (s.a.)'in buyurduğu üzere "giyinik çıplak (ariyatunkasiyat)"tır. Daracık bluzlar ve tayt giymiş bir kadının başının örtünmüş olması onu mütesettire kılmaz, "giyinik çıplak" yapar ancak. Giyinik çıplakların eksiği bildik elbise değil, "takva elbisesi"nin yokluğudur. Vücut takva elbisesi ile örtülü değilse hakikatte çıplaktır. Burada iki nükte var:

a) Allah'ın size öğrettiği ve bahşettiği imkânlar çerçevesinde bedenlerinizi, çirkin yerlerinizi örtmeniz bir farziyettir. Ama bunu belli bir sınırda tutun, örtünün asli fonksiyonunu unutmaya kalkışmayın; tabii ki Allah, kulunun üzerinde ona bahşettiği ziyneti/süsü görmek ister, bunu kim yasaklayabilir ki! (Bkz. 32. ayet.) Ama bu çılgın tüketime, gösteriş ve kibre alet olmasın.

b) Bedenin örtünmesi kendi başına yetmez, aslolan "**takva elbisesi**"ne sahip olmak, onu manevi ve ahlaki olarak hiç üzerinden çıkarmamak üzere giyinmektir. Takva elbisesi, Allah'ın emir ve yasaklarına azami gayretle riayet etmek, utanmak, hayâ etmek, başkalarının hak ve hukukuna saygı göstermek, sahih iman desteğinde salih amellerde bulunmak ve her işte insanlara ve canlılara faydalı olmaya çalışmaktır. Bu elbisenin hayâ/utanma, iffet, ar; salih amel; yüze yansıyan güzellik, sükûn, iç ferahlatan görünüş; alçakgönüllülük/tevazu; ilahi emirlere karşı içten haşyet ve hassasiyet; kibir ve gösterişten kaçınma manasına geldiği de söylenmiştir.

Bedeni örtülü olup, takva yönünde çıplak olanlar olabilir. Nasıl elbise, bedenin ayıplarını örtüyorsa, takva da nefsin ayıp ve kusurlarını örter. İkisi arasındaki ilişki bize gösteriyor ki, elbise takvayı sağlar. Bu anlatılanlar Allah'ın ayetlerindendir, rahmet ve lütfunun eseridir, umulur ki insanlar bunlar üzerinde düşünür ve ona göre hayatlarını tanzim ederler.

Kadın ve erkeğin cennetteki ilk halleri fıtri düzen ve yaratılışları üzerinde yaşamasıydı. Günah sadece yasağı ihlal etmez, fıtratı da ihlal eder. Zaten yasak (nehiy) fıtri, tabii olanı korumaya matuf sınır çizgisidir. Şeytanın meydan okuması içinde "onların fıtratlarını bozma" tehdidi de vardı. Her iki cinsin avretlerinin açığa çıkması, örtünmesi gerekli yerlerin teşhiri ve aleni olarak bir araya gelişleri –açık yerlerde ve herkesin göz seyri dâhilindeönsevişme yapmaları– fıtri olanın ihlalidir. Bu ihlal ile aslolan kaybolur, fıtrat dönüşüme uğrar. Bütün bunlar beden üzerinden olduğundan örtü fıtri ve tabii olanın korunması için bedenin örtünmesi zarureti vardır. Bu sadece kadın için de söz konusu değildir. Çünkü erkeğin avret yerleri kadının ki gibi çirkin olmakla beraber kadının bedenin teşhiri her iki cinsin çirkin olana daha çok yakalanmasının etkili aracıdır. Bu açıdan bedenin örtünmesi hem kadının hem erkeğin fıtratının koruma altına alınmasını sağlar. Çoğu zaman kadının dokunma (lems), erkeğin bakma (nazar)la tahrik olması bunun gösterir.

Yasağın ihlali öncesi ilk halde beden cennet elbisesi ile örtünmüştü, ihlalden sonra geniş ağaç yapraklarıyla. Dünya ortamında da elbise ile örtündü. Buradaki paradoksa dikkat etmeliyiz. Şöyle ki: Günah öncesi ilk fıtri ve tabii hali korumak için ikinci ilk halden çıkıp örtünmek gerekir. Yani cennetin ikinci ilk hali olan çıplaklık-avret yerlerinin gözükmesi fıtri, tabii ve asli olanın ihlal edilmesi, kadın ve erkekte kaybedilmesi anlamındadır. Şu halde ilk hali kazanmak için örtünmek gerekir ki, örtü bu sayede sadece bedeni değil kadını ve erkeği şeytana karşı koruyacaktır. Bu manada örtü (setr ve tesettür) insanın kendini asli özelliğini, fıtratını şeytana karşı koruyan kalkandır.

Yazık ki postmodern zamanda beden üzerinden şeytan düşman kesildiği insana karşı hamle üstüne hamle yaparak saldırılar düzenlemekte, bedeni piyasa kapitalizminin merkezine yerleştirip iştah ve şehvet, haz ve hızla fıtratı bozma çabasını sürdürmektedir.

İnsanın cennetteki ikinci hali yani çıplaklığının farkına varıp, hemen avret yerlerini alelacele örtme telaşına kapılması insan olmaklığının bilincine sahip olduğunu gösteriyor. Bunu da hayâ ve iffet duygusuyla yapıyor. Dünyaya indiğinde hayâ ve iffeti medeniyetin ana motivasyonu haline getirdi. Tarihten anlıyoruz ki bedenin örtüsü ile medeniyet arasında doğru bir korelasyon söz

konusu ikisi birlikte gelişme gösterir, giderek rafine ve sofistike gelişirler. İnsan toplulukları antropolojik olarak geriledikçe soyunma eğilimine girer ve ilkelleşmeye paralel olarak giderek çırçıplak kabile hayatına döner. Afrika ve Avustralya'nın balta girmemiş ormanlarında çıplak yaşayan kabileler bunu göstermektedir. Bu da bize gösteriyor ki medeniyet ile tesettür arasında doğrudan ilişki söz konusudur, beden açıldıkça medeniyetin seyrinde gerileme başlar, bu türümüzün insani bilincini, asliyetini, safiyetini kaybettiği anlamına gelir.

يَا بَنِي اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا اِنَّهُ يَرٰىكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

27. Ey Âdemoğulları, şeytan, anne ve babanızın çirkin yerlerini kendilerine göstermek için, elbiselerini sıyırtarak, onları cennetten çıkardığı gibi sakın sizi de bir belaya uğratmasın. Çünkü o ve taraftarları, (kendilerini göremeyeceğiniz yerden) **sizleri görmektedir. Biz gerçekten şeytanları, inanmayacakların dostları kıldık.**

Şeytan, anne ve babamızın içinde bulundukları cennet durumundan çıkmalarına sebep oldu. Bu, onların büyük fitnesiydi. Bu da, üzerlerindeki cennet elbisesini üstlerinden çıkarmalarıyla vuku buldu. Benzer bir tehlike Adem'in çocuklarını beklemektedir. Şeytan, anne ve babalarına yaptığının bir benzerini insanlara yapmak isteyecektir. Ayet, bunun yine beden ve çıplaklık ilişkisi çerçevesinde olacağını ima ediyor. Çıplaklık ilk günah haline gönderme olduğuna göre, bedenin güzelliği ve süsü tesettürdür. Bedenin açılması ve teşhiri ise çirkinlik ve hayâ noksanlığıdır. Örtülen bedende yüz (vecih) yani "kişilik", açılan bedende "dişilik" öne çıkar. İnsan örtünmek suretiyle bedenini güzelleştirir. Antropolojik olarak medeniyetin gelişmişliği ile örtü arasında bir bağ olduğunu tespit etmek mümkün; yine aynı şekilde bedenin çıplaklığı ilkellik arasında benzer bir ilişki olduğu gözlenir. Bütün büyük ve kadim medeniyetlerde giyim kuşama büyük önem verilmiş, bu konuda yüksek sanat örnekleri geliştirilmiştir. Ancak Afrika, Latin Amerika veya Avustralya gibi yerlerde, orman içlerinde yaşayan kabilelerin, yerleşik hayat ve maddi medeniyetle ilişkilerinin zayıflığı, hatta yokluğu seviyesinde bedenlerinin yarı çıplak veya tam çıplak oldukları görülür.

O halde çıplaklık, ilk günah halinin sembolü ise, insanın tereddisi, geriye doğru gitmesinin önemli göstergelerinden biri beden çıplaklığıdır. "**Takva elbisesi**" ile beden örtüsü arasındaki ilişki "hayâ-utanma" şeklinde billurlaşır.

Şair, "Sanki ben hayâsı olmayan ve güvenilmeyen kimseyi/Toplum içinde çıplak gibi görüyorum" der. İmam Gazali'nin İhya'da Selef'in sözü olarak zikrettiğine göre "Elbisesini incelten, dinini de inceltmiş olur."

Şeytan, Âdem ve Havva'yı bedenlerinin açılmasını sağlayıp onları utanılacak duruma düşürdüğü gibi, Âdem'in neslini yani biz insanları da benzer bir pozisyona düşürmek isteyecek, kadın ve erkeği yine çıplaklık ve bedenin teşhiri üzerinden fitneye sokacak; bunu kendi kabilesini, taraftarlarını, onun yolundan gidenleri harekete geçirerek yapmak isteyecektir. Şeytan ve yandaşları, insana görünmezler, zaten görünecek olsalar onlara karşı tedbir almak kolay olur. Öyle yerlerden ve yönlerden (ön, arka, sağ ve sol) yaklaşmaktadırlar ki, insan kendisine tuzak kurulduğunun farkına varmaz.

Kur'an-ı Kerim, bedenin usulüne göre örtünmesi Şeytan'ın tuzaklarına karşı alınabilecek en önemli tedbirlerden biridir. Bedenin çıplaklığı ve teşhiri insanın "zorlu bir fitne"den geçmesidir. İslam bakış açısından örtünme/tesettürün dört anlam düzeyi vardır:

a) Bedenin avret-edeb yerlerinin örtülmesi. Kadının avreti el, yüz ve ayakları dışındaki bedeni, erkeğin ise göbek ile diz kapağı arasındaki bölgedir.

b) Temel bir ihtiyacın karşılanması (sıcağa ve soğuğa karşı koruma amaçlı) örtülmesi.

c) Allah'ın nimetlerini ve insana bahşettiği ziynetin beden üzerinde tezahür etmesi.

d) En yüksek düzeydeki manevi ve ahlaki örtü olan "Takva elbisesi"nin benimsenmesi.

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

28. Onlar, 'çirkin bir hayâsızlık' işlediklerinde: "Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk. Allah bunu bize emretti" derler. De ki: "Şüphesiz Allah, 'çirkin hayâsızlıkları' emretmez. Bilmediğiniz bir şeyi Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"

Bedensel çıplaklığın şu veya bu mazereti yoktur. Arap müşrikleri iki sebepten dolayı bedenlerinin bir kısmını örtmez, hatta Kâbe'yi çıplak tavaf ederlerdi (Müslim, Hac, 152):

a) Ayette zikredildiği üzere geleneksel olarak yani atalarının yolunu takip ederek İslamiyet'in emrettiği şekilde örtünmüyor, bedenlerinin bir kısmı çıplak olarak geziyorlardı (Bkz. 24/Nur, 31 ve 59/Ahzab, 59. ayetlerin tefsiri); bu

pozisyondaki bedene hadiste "Giyinik çıplak" denmektedir. (Müslim, Cennet, 52; Libas, 125.)

b) Gündelik hayatlarında günah işledikleri için, tavafa gittiklerinde günah işlerken üzerlerinde bulunan elbiselerini çıkarmak gerektiğini düşünürlerdi.

Bu her iki gerekçe de geçerli kabul edilmemiştir. Bunun anlamı şudur: Bir kültürde yerleşik bir davranış olarak çıplaklık söz konusuysa, bu İslam nokta-i nazarından herhangi bir kıymet ifade etmez, Müslümanlığı kabul eden şahıs, Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in gösterdiği şekilde bedenini örtmek durumundadır. Bedensel çıplaklığın yol açtığı yıkım sadece gayrimeşru cinsel ilişkilere davetiye çıkarması, kadın veya erkeği cinsellik yönünde tahrik etmesi ve istenmeyen taciz ve tecavüzlere sebep oluşturması, cinsler arasında zamanla cinselliğin tabii cazibesini söndürmesi değildir. Bunun yanında bedeni ama özellikle kadının bedenini -modern zamanlarda erkeğin de dişileştirilmiş bedenini- metalaştırır, kitlesel cinsel tüketime sunar; reklam, moda, medya, eğlence, magazin, turizm, spor, sanat ve müzik gibi sektörlerin nesnesi haline getirir. Bedenin defile podyumlarında sergilenmesiyle bir yandan modanın yani belli başlı birkaç büyük merkezin denetimine geçer ve paketlenmiş bir güzellik çerçevesi içinden her an yeniden tanımlanır, biçimlenir. Toplumsal/kamusal hayat da bir defile podyumu gibi bedenlerin sergilenip teşhir edildiği alanlara dönüşür.

Bir başka nokta, her insani durumda çıplak bedene alışan gözün, zaman içinde "aşırı uyarılma" sonucu artık çıplak da olsa bedenden cinsel haz veya etki almamaya başlaması, böylece kadın ve erkek arasındaki cinsel cazibenin ortadan kalkmasına ve elbette bu sayede eşcinsel ve lezbiyen ilişkilere zemin hazırlanmasıdır.

Allah hiçbir şekilde "fahşa" sayılan hayâsızlıkları, çirkinlikleri emretmez (7/33). Kim bunu Allah'a dayandıracak olursa bilmediği bir şeyi söylemiş olur. Bu sadece İslam öncesi cahiliye Arapları için değil, şu veya bu düzeyde dini referanslara başvurarak çıplaklığı, bedenin teşhirini veya tesettürsüzlüğü savunanlar için de geçerli ağır bir uyarıdır. Arapların bu ve başka çirkinliği atalarına dayandırmaları, uydurulmuş bir bahaneden ibarettir (2/Bakara, 170). Ataları böyle davranıyor idiyse de bu Allah'ın emri veya hoşnut olduğu bir iş değildir.

قُلْ اَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَاَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ
مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدٰى وَفَرِيقًا حَقَّ
عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُونَ
اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

29. **De ki: "Rabbim adaletle davranmayı emretti. Her mescid yanında** (secde yerinde) **yüzlerinizi** (O'na) **doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na duâ edin. "Başlangıçta sizi yarattığı" gibi döneceksiniz."**

30. **Kimine hidayet verdi, kimi de sapıklığı haketti. Çünkü bunlar, Allah'ı bırakıp şeytanları veli edinmişlerdi. Ve gerçekten onları doğru yolda saymaktadırlar.**

İbn-i Abbas, bu ayette geçen "**adâlet**"in Kelime-i tevhid ve bunun insan hayatında bütün gereklerinin yerine getirilmesi olduğunu söylemiştir. Sûrenin genel bağlamı içinde ele alındığında söz konusu tefsirin isabetli olduğu görülür. Şanı yüce Allah da kendisinden başka ilah olmadığına adaletle hükmetmiştir (Bkz. 3/Âl-i İmran, 18). Böyle olunca "Allah'a ortak koşmak (şirk) en büyük zulüm" (31/Lokman, 13) olmaktadır. Tevhid tabii ki soyut manada Allah'ın birlenmesinden ibaret değil, O'nun iradesine, hükümlerine samimiyetle teslim olmaktır. Söz konusu teslimiyete ilk başkaldıran İblis olmuş, adaleti çiğnemiştir. İblis, Âdem'i yeryüzünün halifesi ilan ettiği için Allah'a isyan etmiş, kendine düşman seçtiği insanı yoldan çıkarmak için yasak meyveden yemesini, böylece ayıp yerlerinin açığa çıkmasını sağlamıştır.

Şeytan'ın yolundan sakınmak için Allah'ın kâmil manada birlendiği namaza devam etmektir. Bu yüzden her mescid yerinde insan yüzünü kıbleye yani Allah'a doğru çevirecek, sadece O'na ibadet edecek ve her neye muhtaç ise yalnızca O'ndan talep edecektir.

Dönüş Allah'a olacaktır. Bundan hiç şüphe yoktur. Başlangıçta insan hangi konumda ise, yine aynı yalın konumda olacaktır. Aile, meslek, kabile, sınıf, sosyal kimliklerinden; iktidar ve servetinden, güç ve avantajlarından tecrit edilmiş olarak; hatta çıplak vaziyette. Dönüş noktası ile başlangıç noktası arasındaki fark, "hidâyet" ve "sapkınlık"ta ortaya çıkacaktır. Kim, Allah'ın gösterdiği doğru yola girip hidayet bulmuşsa büyük bir kazanca sahip olarak, kim de yoldan çıkmışsa büyük bir kayba uğramış olarak Rabbine dönecektir. En başta gözetilmesi gereken adaletle hükmetme ilkesidir (4/Nisa, 135). Doğru yoldan çıkanlar, onların cennetten çıkmalarını sağlayan Şeytan'a uyanlardır. Bunlar haksızlık yapmaktan, haram yemekten, hukuk ihlal etmekten, çalıp çırpmaktan, yalan ve sahtecilikle insanları aldatmaktan, bedenlerini açıp teşhir etmekten çekinmeyen kimselerdir. İşin trajik yönü şuydu ki, bunlar doğru yolda olduklarını savunuyor, hayat tarzlarına herhangi bir zarar veya kısıtlamanın gelmemesi için ellerinden geleni yapıyorlardı. (18/Kehf, 103-105.)

يَا بَنِي اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا ۚ
اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِي اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ
وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ۚ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ ۚ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ
الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا
بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

31. **Ey Âdemoğulları, her mescid yanında ziynetlerinizi takının. Yiyin, için ve israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.**

32. **De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz rızıkları kim haram kılmıştır?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında imân edenler içindir, kıyâmet günü ise yalnızca onlarındır." Bilen bir topluluk için âyetleri böyle birer birer açıklarız.**

33. **De ki: "Rabbim yalnızca çirkin-hayâsızlıkları -onlardan açıkta olanlarını ve gizli olanlarını- günah işlemeyi, haklı nedeni olmayan 'isyan ve saldırıyı' kendisi hakkında ispatlayıcı bir delil indirmediği şeyi Allah'a şirk koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."**

Giyim bedenin süsüdür. Adem ve Havva cennette Şeytan'a kanıp da yasak ağaçtan tattıkları anda avret yerleri kendilerine göründü, böylece çıplaklıklarının farkına vardılar; hem Allah'tan hem birbirlerinden haya ettiler ve refleksif olarak kopardıkları ağaç yapraklarıyla önlerini ve arkalarını örttüler. Bundan sonra elbise yani bedenin örtünmesi (tesettür/setr-i avert) insana vacip oldu. Bir mü'minin hayatında en önemli etkinlik, ibadet olduğundan mescide gittiklerinde insanlar güzel elbiselerini giyinecek, ziynetlerini üstlerine alacaklardır. Bunun bir sonucu olarak özellikle Müslümanlar Cuma günü ve bayram günlerinde en güzel elbiselerini giyer, güzel kokular sürünerek mescitlere giderler.

Arap müşrikleri Kâbe'yi tavaf ettiklerinde erkekler gündüz, kadınlar gece elbiselerini üstlerinden çıkarır, öyle tavaf ederlerdi. Onlara göre günah işlerken üzerlerinde olan elbiseleriyle tavaf yapmaları mümkün değildi, sanki elbiseyle beraber günahları da üzerlerinden atıp arındıklarını düşünürlerdi. İbn-i Abbas'tan gelen bir rivayet şöyle: "Kadın, Ev'i çıplak olarak tavaf eder, bu arada '-Kendisiyle tavaf edebileceği bir elbiseyi kim ödünç verebilir?' diye seslenir,

ona verilen elbiseyi cinsel organı üzerine koyar ve şöyle dermiş: '-Bugün onun bir kısmını veya tamamı görünüyor olabilir/Ama ben görünen kısmını kimseye helal kılmıyorum.' Bu ayet bunun üzerine inmiş bulunmaktadır" (Müslim, Tefsir, 25; Nesai, Menâsik, 161).

Amiroğulları ise, Hac zamanında kendilerini birtür perhize tabi tutar, özellikle içyağı yemezlerdi. Kur'an-ı Kerim, bunun bir temelinin olmadığını belirtmektedir. "Yiyin, için ama israf etmeyin." (6/En'am, 141.) Yani bilinen sınırları aşmayın. İnsanın kendine yakıştırarak giydiği elbisede ölçü israf ve alçakgönüllülüktür. Elbise, kişide kibir duygusunu ve görüntüsünü uyandırmaması, gösteriş aracı olarak kullanılmaması gerekir. İsraf, Allah'ın nimetlerini bilinen meşru sınırları aşarak kullanmak, gereksiz yere tüketmek, başka bir deyişle telef etmektir. İnsanı israfa, maddi ve mali savurganlığa sevkeden sebepler vardır; düşüncesizlik, hesapsız-kitapsız harcama tatminsizlik veya kibir gibi psikolojik hallerdir. Kibir ile elbisenin estetiği arasında önemli bir ilişki vardır: "Şüphesiz Allah güzeldir, güzel olanı sever. Kibir hakkı reddetmek ve insanlara tepeden bakıp onları küçük görmektir" (Müslim, İman, 147; Tirmizi, Birr, 61). Ayete dikkatle bakıldığında, elbisenin kendisinin "süs-ziynet" olarak tanımlandığı görülür. Mefhumun muhalifinden hareket edecek olursak, çıplaklık ve bedenin teşhiri "çirkinlik" olarak nitelendirilmektedir. Çünkü 26. ayette de gördüğümüz üzere elbisenin asli fonksiyonu, çirkinliği örtmesidir. Bu anlamda giyinmek ve örtünmek güzeldir. Aşırı pahalı, rüküş, frapan, cinsel tahrike yol açıcı, illa da marka olacak tutkusu, gösteriş amaçlı veya fazlasıyla dikkat çekici elbise bilinen sınırların aşmasına sebebiyet verir. Temiz, kişinin kendisine yakıştırdığı ve alçakgönüllülüğü ihlal etmeyen elbise ziynettir; bedeni örter, sıcağa ve soğuğa karşı korur, kişilikle uyum sağlar. Ancak ziynet sadece elbiseden ibaret değil de değildir, binek hayvanları, vasıtalar dahil olmak üzere yeryüzü üzerinde olan bilumum faydalı ve fonksiyonel olan her şeydir. (Bkz. 18/Kehf, 7; 10/Yunus, 24).

Yiyip içmede ölçü, midenin üçte birinin yemek, üçte birinin su ile doldurulup üçte birinin boş bırakılmasıdır. (Tirmizi, Zühd, 47; Müsned, IV, 132). Ebu Cuhayfe şöyle anlatır: Çok yağlı etle tirit yedim. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.)'in huzuruna geğire geğire gittim. Şöyle buyurdu: '-Ey Ebu Cuhayfe, şu geğirmeyi kes! Dünyada insanlar arasında en çok doyan kimseler kıyamet günü en uzun aç kalacak kimselerdir' Bundan sonra Ebu Cuhayfe, ölünceye kadar karnını dolduracak kadar yemedi. Sabah/öğlen yediğinde akşam yemez, akşam yediğinde sabah/öğlen yemezdi. (Tirmizi, Sıfatu'l kıyame, 37; İbn-i Mace, Et'ime, 50).

Allah her canlıya ve her insana rızkını vermiştir. Onun yasakladığı şeyler

başkalarının rızkına el koymak, onun emeğini sömürmek, hakkını gasp etmek ve haram saydıklarını yemektir. Allah'ın saydıkları haramlar dışında yasak yoktur. Dünya hayatında temiz, hoş, lezzetli, faydalı, besleyici ve helal olanlar mü'minler içindir, ahirette ise yalnızca onlar içindir. Bu, inansın inanmasın, herkesin bu dünyada rızkı olduğunu, kimsenin inancından veya dininden dolayı açlığa mahkûm edilmeyeceğini, açlıkla cezalandırılmayacağını göstermektedir. Çünkü açık bir biçimde "Allah'ın kulları için çıkardığı ziynet ve temiz rızıklar"dan söz edilmektedir ki, kişi inkârcı dahi olsa, son tahlilde Allah'ın kuludur ve ister inancının ister yaşama tarzının hesabını vermek üzere kıyamet günü Büyük Mahkeme'ye çıkarılacaktır. Ama o güne kadar kendisine tayin edilen rızıktan yararlanacaktır. (Bkz. 2/Bakara, 126). Bu dünya Yüce Allah'ın insanlara ikramıdır, bütün insanlar Rahman'ın misafirleridir. O'nun Rahman isminin tecellisinden bütün canlılar yararlanmaktadır. Rahim isminin nimet ve lütuflarından ise inananlar yararlanır. Bilgisiyle kendine dünyada ve ahirette yarar elde etmek isteyenle işte şanı yüce Allah ayetleri böyle açıklamaktadır.

Yüce Allah'ın yasakladığı şeyler açık veya gizli olarak işlenen çirkin hayâsızlıklar, günah ve suçlardır ki, bunlar sûrenin 33. ayetinde açıklanmış bulunmaktadır. Fahşa/fevahiş, ilahi hükümlerin ve selim aklın suç ve çirkin fiil kabul ettiği her şeye denir. Örfte daha çok gayrı meşru cinsel ilişkiler, zina, eşcinsellik ve bunlara yaklaştırıcı tutum ve davranışlar için kullanılmaktadır. Yüce Allah haklı bir sebep yokken isyan ve saldırıyı, hak ve hukuk ihlalini de yasaklamaktadır ki, bu ifade kalıbı İsra, 90. ayeti çağrıştırmaktadır. İsyan ve saldırı (bağiy), meşru kamu otoritesine karşı silahlı ayaklanma anlamına geldiği gibi, insanların birbirlerinin hak ve hukuklarına tecavüzü anlamına da gelmektedir.

Yüce Allah'ın yasakladığı diğer iki şey ise O'na ortak koşmak ve Allah'a karşı bilmeden konuşup hüküm koymak veya konulmuş hükümleri yerinden oynatacak gelişi güzel fikirler öne sürmektir. Şirkin tanım gereği herhangi mantıki veya ontolojik bir temeli yoktur. Öyle olmasına rağmen insanlar, şu veya bu forma sokarak Allah'a ortak koşarlar. (23/Mü'minun, 117). "Allah'a karşı bilmeden konuşmak" ise iki şekilde olur: Ya Kitap ehli bilginlerinin keyfi olarak yaptıkları gibi helal ve haram çerçevesini kendilerinin tespit etmeye kalkışmaları (16/Nahl, 116) veya Müslümanlardan kimilerinin hükümler, dinin tarih ve zaman içinde yaşanırlığı, değişen şartlara göre ahkâmın durumu, lafız-hüküm ve maksat gibi konularda Kur'an ve Sünnet gibi asıllara ve geçerli/meşru bir usule dayanmadan kendilerine göre görüşler öne sürmeleri. Bu konuya sûrenin 28. ayetinde değinilmişti. (Ayrıca bkz. 2/Bakara, 201-202 ve 28/Kasas, 77).

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾

34. Her ümmet için bir ecel vardır. Onların ecelleri gelince, ne bir saat ertelenebilirler ne de öne alınabilirler (tam zamanında çökerler.)

"**Her ümmet için bir ecel**" tarihsel akışı ve insanların toplumsal hayatlarını derinden etkileyen önemli bir yasaya göndermede bulunmaktadır. "Ecel" gündelik dilde, kişilerin başına gelen bir musibet sonucunda hayatını kaybetmesine denir. Asıl anlamı zamanın sona ermesi için tayin edilmiş bir vakit veya süre demektir. Süre tamamlandığında şu veya bu faktörün etkisinde insanın hayatı sona erer. Toplumlar için söz konusu olduğunda, insanların kolektif olarak ortaya koydukları toplam ahlaki davranışların düşüş kaybetmesi, başlarına gelebilecek büyük musibet olur, bu onların çöküşlerine yol açar. Ahlaki hayatın düşüşünü sadece soyut olarak düşünmek yanlıştır. Bu kapsama iktisadi hayatın çöküşü, yoksulluk, gelir bölüşümündeki adaletsizlik, gücü eline geçiren bir zümrenin (askeri, ekonomik ve bürokratik iktidar seçkinlerinin) geniş halk yığınlarıyla aralarındaki mesafenin açılması; yönetimin toplumun bir kesimine zulmetmesi, zulmünde aşırı gidip gadretmesi; hukuk alanında yaşanan ihlaller, baskı rejimlerinin dayanılmaz hale gelmesi; din ve vicdan özgürlüğünün kısıtlanması vb. onlarca faktör toplumların ecelini getirir.

Süreleri dolanlar tam zamanında çöker. Ne bir an geride ne an bir önde. Bunun kesin bir yasa olduğunu peygamberler bildirir. Onların haber verip anlamlarını açıklamaya çalıştığı ayetler bu bilgileri verir. Ne var ki, iktidarlarına, güç ve servetlerine fazlasıyla güvenen toplumlar, tam bir gaflet hali içinde bu bilgi ve haberleri kaale almaz, üzerinde düşünmeye ve ona göre yaşama tarzlarını, sosyo-ekonomik ve politik düzenlerini düzeltmeye/ıslah etmeye çalışmazlar. Bunun sonucunda da çökerler. Bu yasa belli bir toplum için söz konusu olduğu gibi, bir bölge gücü veya bir medeniyet ve devasa imparatorluklar veya dünyayı hegemonyaları altına alan küresel güçler için de söz konusudur.

Bu yasa, her toplumun her ne olursa olsun, çökeceği fikrini ima etmiyor. **İbn-i Haldun**, tarihsel olaylardan ve yaşanmış tecrübelerden hareketle çöküşün kaçınılmaz olduğunu ima ediyor. Ancak böyle bir kesin ve mutlak bir kuraldan bahsedilemez. Ahlaki, iktisadi ve sosyal bakımdan düzgün yaşayanlar, toplumsal ve iktisadi düzenlerini adalet, dayanışma, özgürlük ve ahlaki erdemleri gözeterek tesis edenler bu hallerine devam ettikçe varlıklarını devam ettirirler. "Bir topluluk kendi özünde olan iyi olanı değiştirmedikçe, Allah da onlar hakkındaki hükmünü değiştirmez". (13/Ra'd, 11. Ayrıca bkz.10/Yunus, 49; 1 5/Hicr, 5; 16/Nahl, 61).

يَا بَنِي اٰدَمَ اِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِيْ فَمَنِ اتَّقٰى
وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ
مِنَ الْكِتَابِ حَتّٰٓى اِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ
﴿٣٧﴾ قَالَ ادْخُلُوا فِيْ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِي
النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَعَنَتْ اُخْتَهَا حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ
اُخْرٰيهُمْ لِاُولٰيهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُلَاءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ
لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ اُولٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ فَمَا كَانَ
لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

35. **Ey Âdemoğulları, içinizden size âyetlerimi haber veren elçiler geldiğinde, kim sakınırsa ve** (davranışlarını) **düzeltirse işte onlar için korku yoktur, onlar mahzun olmayacaklardır.**

36. **Âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklenenler, işte onlar ateşin arkadaşlarıdır; onda sonsuzca kalacaklardır.**

37. **Öyleyse, Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzenden veya âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kimdir? Kitap'tan kendilerine bir pay erişecek olanlar bunlardır. Nihayet elçilerimiz, hayatlarına son vermek üzere kendilerine gittiklerinde onlara diyecekler ki: "Allah'tan başka taptıklarınız nerede?" Onlar bizi** (yüzüstü) **bırakıp-kayboldular" diyecekler.** (Böylelikle) **Bunlar, gerçekten kâfirler olduklarına kendi aleyhlerinde şehadet ettiler.**

38. (Allah) **diyecek: "Cinlerden ve insanlardan sizden önce geçmiş ümmetlerle birlikte ateşe girin." Her bir ümmet girişinde kardeşini** (kendi benzerini) **lânetler. Nitekim hepsi birbiri ardınca orada toplanınca, en sonra yer alanlar, en önde gelenler için: "Rabbimiz, işte bunlar bizi saptırdı; öyleyse ateşten kat kat arttırılmış bir azap ver diyecekler.** (Allah da:) **"Hepsi için kat kattır. Ancak siz bilmezsiniz" diyecek.**

39. (Bu sefer) **Önde gelenler, sonda yer alanlara diyecekler ki: "Sizin bize göre bir üstünlüğünüz yoktur, kazandıklarınıza karşılık olarak azabı tadın."**

35. ayette peygamberlerin çağrılarına kulak verip kendilerini düzeltenlerin korkmaya ve mahzun olmaya gerek olmadığı bildirilmektedir. Bunlar çöküş korkusunu yaşamazlar, derin bir düş kırıklığı yaşamazlar; geçmişte yaptıklarına bakıp hüzünlenmezler, pişmanlık duymazlar, ahiret hayatları için de kaygılanmazlar, korkmazlar; çünkü düzgün, adaletli ve peygamberlerin öğrettiği şekilde yaşamışlardır. (Bkz. 2/Bakara, 38; 20/Taha, 123). Aksi davranmakta ısrar ve inat edenler ise hem dünyada yıkıcı bir çöküş yaşayacaklar hem ahiret hayatlarını ateşle arkadaşlık yaparak yani ateşte yanarak geçireceklerdir, hem de sonsuza kadar.

Bu ceza hiçbir zaman ağır veya haksız görülemez. Çünkü bu cezaya maruz kalanlar, dünyada elçiler kendilerine karşılaşacakları mukadder olan tehlikeden söz ettiklerinde onları yalanladılar, böyle bir şeyin olmayacağını söyleyerek Allah'ı yalanladılar. Bu onları zalimler kıldı.

Kibirle Allah'ın ayetlerini yalanlayanlar, Allah'ı yalanlayanlardır. (37/Saffat, 35.) Bu böyledir, çünkü insan şanı yüce Allah'ı duyu organları veya zatını gözleyerek bilmez, O'nu hüccetleri, gösterdiği işaretleri, vahyettiği delil ve belgeleriyle bilebilir ancak. Peygamberlerin, vahyin ve indirilen kitapların anlattığı hakikati yalanlayanlar, gerçekte Allah'ı yalanlamakla aynı şeydir. Bu ise zulümdür. Burada özellikle yalanlayanların "zulmediciler" olarak zikredilmeleri, Allah'a ortak koşmanın en büyük zulüm olmasıyla bir ilgisi vardır. Nihayet ölüm melekleri (Azrail aleyhisselam ve yardımcıları) onların canlarını almaya gittiklerinde onlara, tapındıkları lider ve otoritelerin nerede olduklarını soracaklardır. Tabii ki bu kemseler büyük bir gaflet içinde yaşıyorlardı, zira lütuf ve kerem sahibi Allah onlara dünya hayatında bir pay (nasip) bahşetmişti; bir ömür sürdüler ve rızıklandılar; beslenip güç ve kuvvet topladılar, iktidarlar kurdular ama yoksulu, zayıfı gözetmediler, adalete ve hakkaniyete riayet etmediler. Zannettiler ki, bu adaletsiz ve sefih hayat ebediyyen sürecektir. Ölüm veya Hesap Günü yani sorgu zamanı geldiğinde onlara "Taptıklarınız nerede?" diye sorulduğunda çaresizce, yüzüstü bırakıldıklarını söyleyeceklerdir. Bu dramatik bir durumdur. Çünkü bizzat kendileri inkârcı olduklarına şahitlik edecek, hakikatin üstünü örttüklerini, apaçık gerçekleri görmezlikten geldiklerini itiraf edeceklerdir. Bu ruhsal bakımdan bir çöküntü haline işaret eder. Derin bir pişmanlık, çaresiz bir düş kırıklığının acı ifadesi ve itirafı. İster onları yanıltan liderleri, ister "Kendilerini Allah'a yaklaştırır düşüncesiyle bağlandıkları" (39/Zümer, 3); "Kendilerine aracı/şefaatçi olacaklarını" (10/Yunus, 18);

ister yollarını kör bir taklidle takip ettikleri ataları (7/A'ra1, 28), hepsi boş çıkmıştır, hiçbirinin onlara yararı ve faydasının olmadığı açıkça anlaşılmıştır.

Bundan sonra yapacak şey yoktur, herkes, cinlerden ve insanlardan kendileri gibi suçlu ve günahkâr geçmiş insan topluluklarıyla birlikte cezalarını çekmek üzere ateşe gireceklerdir. Giriş sırasında her bir topluluk benzeri bir topluluğa lanet edecektir. Suçlu-günahkâr topluluklar birbiri ardınca azap yerine girip de toplandıklarında, arkadan gelenler, önden girenleri suçlayacak ve kendilerini yoldan çıkardıkları için Allah'tan onları kat kat azaplandırmasını isteyeceklerdir. Belli ki önden girenler güç ve iktidar sahipleri, yöneticiler, toplumsal hayatı etkileyen etkin zümrelerdir. Bu talep kabul edilecek değildir. Kimin ne kadar ceza alacağını, kimin kat kat azaba düçar olacağını Allah bilir, O hiç kimseye haksızlık etmez. Nihayet suçlananlar da arada bir üstünlük farkı olmadığını, onların da kendileri gibi inkâr ve zulümde ortak olduklarını söyleyip, herkesin kendi cezasını çekmesini isteyeceklerdir. Dünyada onların liderliklerini üstlenmişlerdi, onlara düzen ve yaşama biçimi sunmuşlardı; şimdi azaplarını üstlenmek istemiyorlar. (Bu karşılıklı suçlama için bkz. 34/Sebe, 31-34)

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

40. Şüphesiz âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklenenler, onlar için göğün kapıları açılmaz ve halat (ya da deve) **iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete girmezler. Biz suçlu-günahkârları işte böyle cezalandırırız.**

41. Onlar için cehennemden yataklar ve üstlerine örtüler vardır. Biz zulme sapanları işte böyle cezalandırırız.

"Allah'ın ayetleri", peygamberlerin vahiy ile aldıkları hakikat bilgileridir. Bunları tebliğ ettiklerinde insanların çoğu tarafından reddedilirler. Bu ret ve inkâra "Allah'ın ayetlerinin yalanlanması" denir. Yalanlanan ayetler için dinin esasları (Usulü'd din) olan Allah'ın birliği (tevhid) inancı, risalet, ahiretin varlığı, hakikatin Kur'an'la beyanı ve Münzel Şeriat'ın vaz'ettiği hükümlerin doğruluğu ve bu hükümlere uyma mecburiyeti gibi hususlar bulunmaktadır. Genellikle insanlar, ya gururlarına yediremedikleri ya kendi önyargılarını ve alışageldikleri

hayat biçimlerini değiştirme başarısını gösteremedikleri için Allah'ın ayetlerini yalanlama yolunu seçerler. Böylelerinin kurtuluşu mümkün değildir.

Kur'an-ı Kerim, bu inkârcılara "göğün kapıları"nın kapalı olduğunu söyler. Göğün kapılarından anlaşılması gerekenler konusunda farklı yorumlar yapılmışsa da son tahlilde ilahi rahmet, kurtuluş ve cennet olduğu konusunda ağırlıklı görüş ortaya çıkmıştır. Göğün kapılarını dünya için de düşünebiliriz. Göğün kapıları, en geniş anlamda yüce âlemler olarak anlaşılabilir. Vahiyler gökten gelir, Cebrail aleyhisselam getirir, vahiylerin geliş gayesi insanın yeryüzündeki hayatının adalet, ahlak ve ilahi hoşnutluğa göre tesis edilmesini sağlamaktır. Hayat biçimlerini, sosyal ve politik düzenlerini bu çerçevede tesis edenler kurtulurlar, ilahi emir ve hükümleri reddedenler yani Allah'ın ayetlerini yalanlayanlar asla kurtuluşu bulamazlar. Sürgit istikrarsızlık, huzursuzluk, toplumsal ayrışma, kutuplaşma ve çatışma içinde yaşarlar. Bu aynı zamanda cennete girişlerinin de önünde duran büyük engeldir. Kur'an, hem dünyevi hem uhrevi kurtuluş ve mutluluğun neden ilahi emirler dışında mümkün olamayacağını anlatmak üzere **"devenin iğne deliğinden geçmesi"** metaforunu kullanmıştır. Koca, iri gövdesiyle deve elbette iğne deliğinden geçemez, Allah'a ve emirlerine, ilahi yasa ve hükümlere isyan edenler de aynen böyle ne dünyada kurtuluş ve huzur bulurlar ne ahirette cennete girebilirler. Zira göğün kapıları yani ilahi rahmet onlara kapalıdır. Benzer bir benzetme Matta İncili'nde de yer almaktadır (Bkz. 19: 24). İbn-i Abbas ayette geçen "cemel/deve" sözcüğünü "cümmel/halat" şeklinde okumuşsa da, deve metaforunun daha doğru olduğu anlaşılmaktadır. Deve, vahyin ilk muhatabı Arapların aşina olduğu bir hayvandır, meramı gayet güzel ifade etmektedir. Asıl maksat bir imkânsıza işaret etmektir; bölgelere göre deve yerine fil, su aygırı veya balinayı da düşünebiliriz. İlahi rahmetten yoksunluk büyük bir cezadır. Suçlu günahkârlar (mücrimîn) bu cezaya müstahak olurlar. Onlar için cehennemde yataklar ve örtüler vardır.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَآ اُولٰٓئِكَ
اَصْحٰبُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ
غِلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُۚ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدٰينَا لِهٰذَا وَمَا
كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُۚ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّۚ وَنُودُٓوا
اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ وَنَادٰٓى اَصْحٰبُ
الْجَنَّةِ اَصْحٰبَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ

مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى
الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ
بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ ﴿٤٥﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ
كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ
يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا
يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ
﴿٤٨﴾ أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا
خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ
الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ
حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا
بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى
وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ
يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ
شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا
أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

42. İmân edenler ve salih amellerde bulunanlar -ki biz hiç kimseye güç yetireceğinden fazlasını yüklemeyiz- onlar da cennetin ashabı (halkı)**dırlar. Onda sonsuz olarak kalacaklardır.**

43. Biz onların göğüslerinden kinden ne varsa çekip almışız. Altlarından ırmaklar akar. Derler ki: "Bizi buna ulaştıran Allah'a hamd olsun. Eğer Allah bize hidayet vermeseydi biz doğruya ermeyecektik. Andolsun, Rabbimizin elçileri hak ile geldiler." Onlara: "İşte bu, yaptıklarınıza karşılık olarak mirasçı kılındığımız cennettir" diye seslenilecek.

44. **Cennet halkı, ateş halkına** (şöyle) **seslenecekler: "Bize Rabbimizin vadettiğini gerçek buldunuz mu?" Onlar da: "Evet" derler. Bundan sonra içlerinden seslenen biri** (şöyle) **seslenecektir: "Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun."**

45. **"Ki onlar Allah'ın yolundan alıkoyanlar, onda çarpıklık arayanlar ve âhireti tanımayanlardır."**

46. **İki taraf arasında bir engel ve burçlar** (A'raf) **üstünde hepsini yüzlerinden tanıyan adamlar vardır. Cennete gireceklere: "Selâm size" derler ki bunlar, henüz girmeyen fakat** (girmeyi) **'şiddetli arzu edip umanlardır.'**

47. **Gözleri cehennem halkından yana çevrilince: "Rabbimiz, bizi zalimler topluluğuyla birlikte kılma" derler.**

48. **Burcun üstündeki adamlar, kendilerini yüzlerinden tanıdıkları** (ileri gelen birtakım) **adamlara seslenerek derler ki: "Ne** (güç ve servet) **toplamış olmanız, ne büyüklük taslamanız** (istikbarınız) **size bir yarar sağlamadı."**

49. **"Kendilerine Allah'ın bir rahmet eriştirmeyeceğine yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?** (Cennettekilere de) **Girin cennete. Sizin için korku yoktur ve mahzun olmayacaksınız."**

50. **Ateşin halkı cennet halkına seslenir: "Bize biraz sudan ya da Allah'ın size verdiği rızıktan aktarın." Derler ki: "Doğrusu Allah, bunları inkâr edenlere haram** (yasak) **kılmıştır."**

51. **Onlar, dinlerini bir eğlence ve oyun** (konusu) **edinmişlerdi ve dünya hayatı onları aldatmıştı. Onlar, bu günleriyle karşılaşmayı unuttukları ve bizim âyetlerimizi 'yok sayarak tanımadıkları' gibi, biz de bugün onları unutacağız.**

52. **Andolsun, biz onlara bir kitap getirdik; imân edecek bir topluluğa bir hidayet ve bir rahmet olmak üzere bir bilgiye dayanarak onu çeşitli biçimlerde açıkladık.**

53. **Onlar, onun tevilinden başkasına bakmazlar mı? Onun tevilinin geleceği gün, daha önce onu unutanlar, diyecekler ki: "Gerçekten Rabbimizin elçileri bize hakkı getirmişlerdi. Şimdi bize şefaat edecek şefaatçiler var mıdır? Veya geri çevrilsek de işlediklerimizden başkasını yapsak." Gerçek şu ki onlar, kendilerini hüsrana uğratmışlardır, uydurmakta oldukları şeyler de kendilerinden uzaklaşıp kaybolmuşlardır.**

İman edip salih amellerde bulunanlar yani hayat tarzlarını ilahi hükümlere göre düzenleyenler ilahi rahmete nail olmuş kimselerdir. İman ve salih amel her insanın sahip olabileceği iki seçkin haslettir; şanı Yüce Allah insanlara güçlerinin üstünde yük yüklemez. (Bkz. 2/Bakara 286; 65/Talak, 7). Gücünün üstünde yükümlülükler söz konusu olsa sorumluluk olmaz, çünkü herkes yapabileceklerinden sorumludur. Düzgün, adil ve ahlaklı bir hayatı herkes kurabilir, yapması gereken şey, nefsinin bencil tutkularını yenmesi, kibirlenmemesi, hak ve adalete sarılması ve sadece Allah'a dayanıp tevekkül etmesidir. Böyleleri dünyada huzur ve istikrar içinde yaşadıkları gibi ahirette de cennetin halkı olacaklardır, onda sonsuza kadar yaşayacaklardır.

Filhakika cennet, yeryüzünde örnek alınacak modeldir. Elbette yeryüzünde cenneti gerçekleştirmek mümkün değildir, çünkü varoluşsal yapı ve mahiyetleri farklıdır ama cennet bir ideal ve ulaşılması gereken hedeftir. Cennet halkından olan insanlar kin ve husumet duymazlar, birbirlerini kıskanmazlar, birbirlerine zarar vermeyi, tahripkâr ve yıkıcı davranmayı akıllarından geçirmezler. Kin ve haset cennetin kapısından içeri girmez. Hz. Ali, bu insanlardan olmayı ümit ettiğini söylemiştir.

Bu, aslında dünyada da olması gereken yüksek düzeydeki beşeri duruma işaret eder. Esasında yakından bakıldığında yeryüzündeki toplumsal çatışmaların, iç istikrarsızlık ve sosyal çöküntülerin; ülkeler arasındaki ihtilaf ve savaşların gerisinde bencillikler, kin ve düşmanlıkların yattığı görülmektedir. Cennet barış yurdu, "Daru's selam"dır. (6/En'am, 127; 10/Yunus, 25). İnsanlar arzu eder, adil davranır ve bu yönde çaba gösterecek olurlarsa dünyayı da barış ve esenlik yurduna çevirebilirler. Cennet nimet yurdudur, altından ırmaklar akar. Bu yurdun lütfuna kavuşanlar, merhameti bol Allah onlara hidayeti bulma kudretini kendilerine bağışladığı ve hidayetin yolunu gösterdiği için O'na gönülden hamdederler. Yüce Allah peygamberler göndermeseydi, kitaplar indirmeseydi; düşünme, muhakeme kurup doğruyu bulma melekesini, akıl gibi bir nimeti bağışlamasaydı insan nasıl hidayet bulabilirdi! Allah risalet, vahiy ve akıl nimetini doğru ve yerinde kullananları cennete varis kıldı. Bu onlara seslenilerek bildirilecek, tercihleri ve yaptıkları dolayısıyla ne kadar isabetli hareket ettikleri hatırlatılacak, içlerine sükûn ve neşe verilecek. (39/Zümer. 73).

Cennetliklerin mirasçı olması ilginç bir ifadedir. Miras, kişinin ebeveyninden veya yakınlarından emek harcamadan sahip olduğu taşınır veya taşınmaz mal ve servet için kullanılır. Mü'minler dünyada yaptıklarının bir ödülü olarak cennete mirasçı kılınmışlardır. (43/Zuhruf, 72). Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Her mü'min ve inkârcı için cennette veya cehennemde bir yer ayrılmıştır.

İyiler cennete, kötüler cehenneme girdikten sonra, cennet, cehennem halkının gözü önüne getirilir. Cennetteki yerlerine bakarlar. Onlara 'Allah'a itaat etseydiniz, bu yer sizin olacaktı' denir. Sonra cennet halkına "Bu yerler size iyi amelleriniz karşılığında verilmiştir, (cehenneme gidenlerin yerine) varis kılındınız, bu yerler aralarında bölüştürülür" (İbn-i Mace, Zühd, 39; Müsned, III, 4).

Bu böyle de olsa hiç kimse salt amelinin tam karşılığı olarak cenneti hak ediyor değildir. Hz. Peygamber, soru üzerine, kendisinin dahi cenneti sadece amelinin karşılığında cenneti hak etmediğini buyurmuştur. Demek oluyor ki, amellerimiz ne kadar etkili olursa olsun, sonuç itibariyle Yüce Allah kullarını cennete sokacaksa, bu O'nun sonsuz merhamet ve şefkatinin eseri olacaktır. Mü'min güzel bir iş yapmıştır ancak Yüce Allah, bunu kat kat ödüllendirmiştir. Bu da bize gösteriyor ki, ne amelsiz cennete girmek mümkün ne cennette sahip olan nimetler amellerin tamı tamına karşılığıdır. Adeta kul salih ameliyle bir koymakta, karşılığında ise bin almaktadır.

Bir başka sahne iki halk arasında vuku bulacak diyalogdur. Söz konusu diyalogun dramatik bir tarafı vardır: Dünyada iken horlanan, itilen ve dışlanan insanlar şimdi cennete yerleşmiş bulunmaktadırlar; sınavı başarmış olmanın engin mutluluğu ve özgüveni içinde, ateşe atılanlara "Bize Rabbimizin vadettiğini gerçek buldunuz mu?" diye sorarlar. Onlar da: "Evet" derler". Ne müthiş bir şey bu! Vahiyler neyi bildirmişse hepsi doğru çıkmıştır, ne vaadedilmişse aynen bulunmuştur. Hakikatin ayan beyan ortaya çıktığı bir günde, finalde Kur'an vahyini doğrulayanlar kazanmış, yalanlayanlar kaybetmişlerdir. Bu, yeryüzü inkârcılarının, zalim ve suçlu-günahkârların artık kesin olarak hüsrana uğradıklarını anlayıp yıkıldığı andır. Onlar dünyada adalete, hakka ve hakkaniyete karşı çıkmışlardı; bu tutum ve davranışları, kurdukları baskıcı düzenleriyle zulümler işlemişlerdi; Allah'ın indirdiği hükümlerde çarpıklıklar aramışlardı, insanları Allah'ın yolundan geri çevirmişlerdi ve hesap verecekleri ahiret gününü inkâr etmişlerdi. Özetle zalimdiler, insanları Allah'tan uzaklaştırıyorlardı, hak ve hakikati çarpıtıyorlardı, gerçekleri tersyüz ediyorlardı. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 99) ve dünya hayatını mutlaklaştırıp ahiretin varlığına inanmıyorlardı. Şimdi derin bir pişmanlık ve düş kırıklığı içinde çaresizce suçlarını itiraf etmektedirler.

Cehennem halkının belirgin sıfatlarından biri zalimlikleridir, onları zulme sevkeden önemli sebep, Kur'an'da eğrilik, çelişki ve tutarsızlık (ivac) aramaları, olur olmaz yanlış yorum ve yöntemlerle Kur'an'ın verdiği haberleri, bilgi ve hakikatleri itibardan düşürmek istemeleridir. "İvac" kelimesinin bir anlamı da "kötü huy, aksilik, yalancılık, sahtecilik" gibi ahlaken düşük hasletlerdir. (Bkz. 18/Kehf, 1; 39/Zümer, 28.)

46. ayette sûrenin ismini aldığı "**a'raf**", yüksek yere verilen isimdir. Atın yelesine "urfu'lferes", horozun ibiğine "urfu'd dik" denir. Her yüksek yere denir, çünkü diğerlerine göre yüksek olan yer kolayca bilinir, tanınır. Örf, ma'ruf, irfan, ta'rif, ma'rifetle aynı kökten gelir.

"İki taraf" yani cennet ile cehennem veya cennet halkı ile cehennem halkı arasında bir engel, yüksek bir sur bulunmaktadır. (Bkz. 57/Hadid, 13). Bir de yüksek yerler. Bu yüksek yerlerde -a'rafta- bazı topluluklar bulunmaktadır. Söz konusu toplulukların kim olduğu konusunda üç ayrı görüş öne çıkmıştır:

a) Sevap ve günahları eşit olanlar. Bunlar cennete girmek üzere Allah'tan yardım ve merhamet ummaktadırlar.

b) Görevli melekler.

c) Kendi toplumlarının iyilerini ve kötülerini yakından, yüzlerinden tanıyan seçkin insanlar.

Peygamberler. Hesap bitip de insanlar defterlerindeki amellerine göre cennet veya cehenneme sevkedilecekleri zaman, **a'rafta** olan bilginler, adaletle davrananlar, mü'minlerden erdemli seçkinler, şehitler vs. olduğu da söylenmiştir. Kısaca **a'raf**takiler sevkiyatı yapılanları yüzlerinden tanıyacaklar, onların dünyada yaptıklarını bildiklerinden onlara tanıklık edeceklerdir. Cennete girecek olanlara selam verecekler, kendileri de cennete girmeyi şiddetle arzu edip umacaklar. Cehenneme sürüleceklere baktıklarında ise irkilip "Rabbimiz bizi zulmedenlerle birlikte kılma" diye niyazda bulunacaklardır. Onlara, dünyada topladıkları servetin, yığdıkları zenginliklerin (sınırsız sermaye biriktirme çabası olan kenzin) ve Allah'a karşı büyüklenmelerinin onlara yarar sağlamadığını hatırlatacaklardır. Bunlar aynı zamanda dünyada inanıp da zayıf olan, ezilen, dışlanan, sömürülen ve baskı altına alınan insanlara Allah'ın rahmet etmeyeceğini öne sürüyorlardı. Ama şimdi öyle olmadığı anlaşılıyor. **A'raf**takiler, cenneti hak edenlere ebedi yurtlarına girmelerini söyleyecekler. Bunlar başarmışlardır, ne mutlu onlara. Korkmalarına veya üzülmelerine artık mahal kalmamıştır.

Cehennem halkı kavurucu sıcakta cennet ehlinden bir miktar su ve yiyecek yardımı talep edeceklerdir. Fakat nafile! Bu onlara yasaklanmıştır, çünkü onlar da dünyada zayıf ve yoksulları, güçsüz ve çaresizleri Allah'ın kendilerine tayin ettiği rızıktan, gıda ve içeceklerden, temiz su kaynaklarından mahrum bırakıyorlardı. Şimdi aynı akıbetle karşılaşmış bulunuyorlar, yaptıklarının cezasını çekiyorlar. Dini hükümler, doğru ve güzel dini hayattan bahsedildiğinde bunu alaya alırlardı, dini eğlence konusu yaparlardı, çünkü dünyada sahip oldukları güç ve iktidar, haksız zenginlik ve günahkâr hayat onları aldatmıştı.

Bugünle karşılaşacaklarını ummuyorlardı, bugün de şanı Yüce Allah onları unutmuş, başka bir deyişle terketmiş, rahmet ve ihsanını onlardan uzak tutmuştur. Her kötülüğün karşılığı ona denk kötülüktür. Madem onlar Allah'ı ve ayetlerini unutup bir kenara ittiler, bugün onlar da unutulmakta, terkedilmektedirler. (42/Şura, 40).

İnkârcılar ve suçlu günahkârlarbüyük bir yanılgı içinde yaşadılar, kendilerinden emin gözüktüler, önyargılarını, hayat tarzlarını gözden geçirmeyi reddettiler. Oysa onlara kitap indirilmiş, gerçek bir bilgi temelinde ayetler açıklanmış, hidayet ve rahmet ihsan edilmişti. İmdi bugün dünyada yaşayanlara dönüp baktığımızda inkâr edenler, zulmedip yoldan çıkanlar neyin beklentisi içindedirler? Bu önemli bir sorudur. Bütün bu açıklanan ayetlerin anlamı, ahirette mutlaka bu sahnelerin vuku bulacağı, kötülerin ceza görecekleridir. Böyle bir gün vuku bulduğundan iş işten geçmiş olacaktır, hiç kimse suçlu günahkârları kurtaramaz, onlara aracı olamaz. Umutsuzca dünyaya dönüp bir fırsat daha isteyeceklerdir ama artık bu mümkün değildir, ziyana uğramışlardır, dünyada kimin peşinden gitmişlerse onları yapayalnız bırakmışlardır.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

54. Gerçekten sizin Rabbiniz, altı günde gökleri ve yeri yaratan, sonra arşa istiva eden Allah'tır. Gündüzü, durmaksızın kendisini kovalayan geceyle örten, güneşe, aya ve yıldızlara kendi buyruğuyla baş eğdirendir. Haberiniz olsun, yaratmak da, emir de (yalnızca) **O'nundur. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir.**

Bu ayette ve 10/Yunus, 3; 11/Hud, 17; 32/Secde, 4; 57/Hadid, 4; 50/Kaf, 38'de geçen "Göklerin ve yerin yaratılışının altı günde yaratıldığı" hususuyla ilgili konuyu 25/Furkan, 59. ayette ele aldık. Yaratılışın altı günde yaratıldığı hususu Tevrat'ta zikredilmektedir. (Bkz. Tekvin, 1: 1-31.) Bunda herhangi bir tuhaflık yoktur; çünkü İki kitap aynı kaynaktan neş'et etmiş bulunmaktadır.

"Yevm" insanların zamanı hesap ederken kullandığı 24 saati ifade ettiği gibi, belli bir zaman aralığını, dönem, devir gibi daha geniş ve uzun zamanları da ifade eder. Allah'ın fiilleri için kullanılır. Yerine göre "bir an" (55/Rahman, 29), yerine göre bin yıl (32/Secde, 5) veya 50 bin yılı içine alır. (70/Mearic, 4). Kelime evrenin yaratılışı bağlamında kullanıldığına göre **"altı gün"** altı za-

man aralığı, devir veya dönem demektir. Kısaca "yevm"e birbirini takip eden safhalar, aşamalar diyebiliriz. 24 saatlik zamanı ifade etmez, esasında daha dünya yaratılmamış ki, "yevm" kelimesi 24 saatlik "gün"ü ifade etsin. **Derveze**, Arapların "yevm (gün)" kelimesini "devir-dönem" manasında kullanmadıklarını belirterek bu fikre itiraz eder. Ancak burada geçen günü "devir" olarak anlamamıza engel bir husus yoktur; zira **Razi**'nin de yerinde işaret ettiği üzere "gün" güneşin yeryüzü üzerindeki duruşunun 24 saat olarak tespit edilmesiyle ortaya çıkar. Yaratılış olayı ise güneşten öncedir, yaratılışın tamamlanmasıyla güneş, ay ve yeryüzü gezegenindeki kozmik zaman teşekkül etmiştir. Zaman açısından düşündüğümüzde de, yeryüzü gezegeninin zamanı ile başka gezegen veya galaksilerde olan zamanlar birbirinden farklıdır. Onların kendi eksenleri etrafında dönme ile başka merkezlerin etrafında dolanma periyodları aynı değildir. Gezegenler ve başka yıldızlarda bir gün, dünya günü hesabıyla on, yüz veya Kur'an'ın ifadesiyle bin ve elli bin sene olabilir. Binaenaleyh yaratılışla ilgili ve gayb âlemindeki gün bizim dünyamızdakinden farklı olacaktır. Kur'an'da sözü edilen altı gün dünya günümüzle değil, yaratma günü yani devirlerle ilgilidir.

Altı gün süren yaratılıştan sonra yüce Allah Tevrat'ta yer alan bilginin aksine yorulup dinlenme ihtiyacı hissettiği için değil, yaratılış tamamlandığı için Arş'a istiva etmiştir. Bundan sonra kozmik düzen O'nun vaz'ettiği yasalar dâhilinde ve O'nun ilmi, kudreti ve iradesiyle sürecektir.

Bugüne kadar süren yaratma fiilinin altı aşamadan geçtiğini düşünebiliriz. **Big Bang teorisi**ne göre yaratılışın ilk anı ile takip eden devirleri arasındaki zaman kat sayıları aynı değildir. Küçüklüğünü tahmin edemeyeceğimiz bir noktanın patlamasıyla zamanın akışında bir patlama yaşanmıştır. Evren genişledikçe hacminde gerileme meydana gelmiştir. Bir yanardağın ağzından fışkıran lavın etrafa yayıldıkça hızında ve ısısında düşüş meydana gelmesi gibi. Yaratılıştan bu yana uzayın sürekli geriliyor, genişliyor olması evren zamanı üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Şu halde yaratılışın 6 gününün her birinde birbirlerinden farklı zamanlar ortaya çıkmıştır. Kısaca zamanın katsayısının artışı evrenin genişlemesiyle ters orantılıdır. Yani genişleme sürdükçe zaman azalmaktadır. Patlamayla beraber evren ikiye katlandıkça zamanın katsayısı yarıya düşmüştür. Evren büyüdükçe hız da yavaşlamıştır. Evrenin yaşı 13,7 veya 16-17 milyar yıl hesaplandığında -bu rakamlar kesinlikle tahminidir- 1. Gün'de yaratılışın zamanı 8 milyar yıl; 2. Gün'de 1. Gün'ün yarısı 4 milyar yıl; 3. Gün'de 2. Gün'ün yarısı 2 milyar yıl; 4. Gün'de 3. Gün'ün yarısı 1 milyar yıl; 5. Gün'de 4. Gün'ün yarısı 500 milyon yıl; 6. Gün'de 5. Gün'ün yarısı

250 milyon yıl sürmüşse, yaratılıştan bu yana 15 milyar 750 milyon yıl geçmiş bulunmaktadır.

Bir başka ayette **"Bizim emrimiz, bir göz kırpma gibi yalnızca 'bir keredir."** (54/Kamer, 50) buyrulmuşsa da, **Razi** bunun yaratılışın ayrı devirlerde yaratılmasına aykırı düşmediğini belirtir. Her bir devirdeki bir yaratılış, O'nun takdirine göre bir kerede yaratılmış olması pekâlâ mümkündür. Ancak zamanın sonuna doğru hızla ilerlemekteyiz. Bu zamanın hızla aktığı anlamına değil, sonuna doğru geldiğimizi, saatin yaklaştığını ifade eder. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Zaman döndü dolaştı, Allah'ın yeri ve göğü yarattığı sıradaki haline geldi". (Buhari, Tefsiru sûre 9, Bed'ul halk, 2; Müslim, Kaseme, 29; Müsned, IV, 73).

Burada **"istiva"** kelimesi ve ima ettiği anlamlar üzerinde durmak gerekir. Müteşâbih kabul edilen "istiva" kelimesinin çeşitli anlam ve yorumları yapılmıştır. Kelime anlamı, "iki şeyin eşit olması"dır. "Ala" edatıyla kullanıldığında yüksekliği, istikrar ve kıvamı ifade eder. Gençlik sona erdiğinde bu kelime kullanılır. Kavramsal anlamı üzerinde çeşitli tartışmalar çıkmıştır. Kelamcılar Allah'ın bütün varlık âlemini hükmü altına alması, istila etmesi anlamında kullanmışlardır. Selef uleması istiva'yı olduğu gibi kabul eder. İmam Mâlik şöyle demiştir: "İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür, ona inanmak vacip, hakkında soru sormak ise bid'attir." "İstiva'nın mahiyeti veya oluş şekli"yle ilgili olarak **İmam Malik**'in söyledikleri yerindedir ve esasında Zat'la ilgili akli bilgilerimizin herhangi bir hakikat değeri bulunmadığından daha fazlası için fikir yürütmeye çalışmak, tehlikeli sularda yüzmeye kalkışmak gibidir. **Kurtubi**, Allah'ın yüceliğini, şanı, sıfatları ve melekûtunun yüksekliğini ifade ettiğini söyler. Arş, hükümdarın tahtı demektir (27/Neml, 41; 12/Yusu1, 10) yani hâkimiyeti, kudret ve saltanatı sembolize eder.

Tasavvuf ehli, mesela Abdülkerim **el Cili**, İnsan-ı Kamil adlı kitabında şöyle der: "Allah ismi, bütün kemalatın maddesidir, bütün kemaller bu ismin feleği altında gizlidir. Allah'ın kemalinin ise nihayeti yoktur. Çünkü Hakk'ın kendi nefsinden izhar ettiği her kemalin gıyabında daha büyüğü vardır. Bütün mahlûkat, ilahi kemalatın mazharlarıdır ve Zat'ın arşıdır." Bazı bakımlardan Sufilerin bu görüşü eleştiri konusu olsa bile, sonuç itibariyle bir açıklama tarzıdır, mutlak doğruyu ifade ettiği iddia edilemez.

Her ne kadar istiva, "istila" yani hükümdarlık, nüfuz ve hâkimiyet ile izah ediliyorsa da iki önemli husus gözden kaçmamalıdır: Biri Allah, âlemlere değil, Arşa istiva etmiştir. İkincisi Arş'ın Zat'la ilişkisini bilmiyoruz, çünkü Zat'ın mahiyeti hakkında bilgimiz ve bilgi edinme imkânımız bulunmamaktadır. An-

cak âlem, isim ve sıfatların tecellileri veya onlara mazhar olması bakımından bir ayna hükmündedir. Şu halde Arşa istiva'dan hareketle panteizme (Vahdet-i vücut) bir temel bulunamaz. Âlemi yaratan Allah'tır yani Allah Yaratıcı, âlem yaratılmıştır. Halık (Yaratıcı) Halık'tır, mahlûk (yaratılmışlar) mahlûktur. Aralarında mahiyet birliği ve benzerliği yoktur. Belki şu denebilir: Zat Arşa istiva etmiştir, isim ve sıfatlar ise âlemi istila etmiştir.

İstila edilen âlemde, varlıkta Allah'ın hükmü, iradesi, kudreti ve bilgisi altında olmayan, O'ndan bağımsız veya özerk alan yoktur. Başka bir ifadeyle her şey Allah'a boyun eğmiştir. Ve her şey O'nun hükmü, tasarrufu, emri ve dini dâhilindedir. Yani "din-dışı" alan fikri sadece bir vehim, zihne ait bir kurgu, kısaca bir hurafedir. Bizi böyle düşünmeye sevkeden bir sebep de, "istiva"nın, "ala" edatı ile gelmiş olmasıdır. Bu anlam çerçevesinde bilim, tarih ve beşeri faaliyet alanlarının tümü Allah'ın istiva ettiği, hükmü, iradesi, bilgisi ve kudreti altında tuttuğu varlığın dışında mütalaa edilemez. Eşyanın veya hayat alanlarından bir bölümünün Allah'a ve dine karşı otonomlaştırılıp orada insanın dilediği gibi söz ve yetki sahibi olabileceği fikri mevhum (seküler) bir kurgu, temelsiz bir iddiadır. "Yaratma"dan sonra "istiva"nın gelmesi, Allah'ın kendi mülkünün tekvin, tedbir ve yönetiminde kimseyi ortak etmemesini ifade eder.

Tabiat varlıklarının, mesela güneş, ay ve yıldız gibi gök cisimlerinin kozmik düzen içinde gördükleri her bir fonksiyonun tayin edicisi Allah'tır. Onların kendilerinden kaynaklanan bir iradeleri yoktur. Onlar, ta başından beri ve el'an gördükleri işleri kendi kendilerine uygun görüp üstlenmiş değildirler. Bu şekilde iş ve işlev görmeleri Allah'ın takdiri ve kudretinin tecellisiyle olmuştur.

Allah eğer varlığa bu şekilde boyun eğdirmişse, insanın da kendi iradesiyle Allah'a boyun eğmesi beklenir. Nihayet "yaratma" gibi "emir" de O'na aittir. Yaratıp da emretmeyen veya emredemeyen bir Tanrı düşünülemez. Ya da yaratıp emreden olduğu halde, emirlerinin kaale alınmadığı bir Tanrı tasavvuru da mantıklı değildir. Allah, yaratmışsa, emir vermişse, O'nun mülkünde O'nun gösterdiği gibi hareket edilir, düzenlemeler yapılır. Buradaki "emr"i üç ayrı kategoride ele alabiliriz:

a) Varlık âlemini yaratmayı irade ettiğinde verdiği "Kün (Ol)!" emri (36/Yasin, 82);

b) Sünen-i ilahi yani tabiat yasaları, kozmik düzen (16/Nahl, 12);

c) Kulların hayatlarını tanzim edecekleri ilahi hükümler.

Allah hem varlığı altı ayrı zaman aralığında yaratmıştır (50/Kehf, 38-39), hem de hükmü altına almıştır. Yaratılıştan sonra Allah'ın arşa istiva etmesi, Yunan filozoflarının ve onların etkisinde kalan bazı Müslüman Meşşailerin

sandığının aksine, âlemin ezeli (kadim) olmadığını da göstermektedir. Çünkü önce "yaratma", sonra "istiva" gelmektedir (20/Taha, 5).

Yaratmanın kendi varoluş düzenini bulduktan sonra her şey kendisine takdir edildiği şekilde cereyan etmeye, fonksiyonunu görmeye başlar. Gece gündüzü kovalar, üstünü örter yani ışıktan sonra karanlık gelir, sonra tekrar gün aydınlanır. Güneş, ay ve yıldızlar yani gözlemleyebildiğimiz gök cisimleri Allah'ın buyruğa, koyduğu emirlere, yasalara göre hareket eder. Onları yaratan da yasalarını vaz'eden de O'dur. Onların kendinden güçleri, irade ve kudretleri yoktur, kendi başlarına hareket etmezler, özerk değildirler, Sünen-i ilahiye göre, kozmik düzen içinde ve daimi gözetim altında hareket ederler. Bütün her şeyi Allah'a borçluyuz, varlık âlemi sayısız nimet, bereket ve ihsanla doludur; O'nun ise hiçbir şeye ve hiç kimseye ihtiyacı yoktur. Ne yücedir O! (25/Furkan, 1.)

﴿٥٥﴾ اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۚ

55. Rabbinize yalvara yalvara ve için için duâ edin. Şüphesiz O, haddi aşanları sevmez.

Nimetlerle donatılmış bir dünyada yaşıyoruz. Bunların hikmet ve faydaları üzerinde düşünmek bizi ilmi, iradesi ve kudretiyle eşsiz Rabbimizin büyüklük ve azameti fikrine götürür. Bu durumda insan, kalbini Allah'a açarak ister. Dua ibadetin özüdür. (Bu cümle kalıbında 'garip' olarak rivayet edilmiş bir hadis için bkz. Tirmizi, Deavet, 2). Allah katında duadan daha değerli şey yoktur. "Dua ibadettir" (Tirmizi, Tefsir, 2; İbn-i Mace, Dua, 1). İbadetle nasıl Allah'ı birliyorsak, tevhidi ve O'nun büyüklük ve azametini teyit ediyorsak, dua ile de aynı şeyi yapmış oluruz. Öyle de olsa dua ile çeşitli hareketlerden müteşekkil ibadet arasında bazı yönlerden farklılıklar vardır. Maturidi, ibadetin taklit yoluyla yapılabileceğini söyler, dua ise taklitle yapılamaz. Bu açıdan edebi değeri yüksek dua metinleri okunduğunda "âmin" deyip Allah'tan yardım ve bağışlanma dilemek güzel bir gelenektir. Özellikle Hz. Peygamber (s.a.)'in dualarını yapmak hayrı, sevabı ve faydayı celp eder. Bunun yanında insanın kendi cümleleriyle, zihninden ve kalbinden bilinçle geçirerek yaptığı dualar son derece önemlidir. Bilmemiz gerekir ki, dua yoluyla kendisinden talepte bulunduğumuz, ihtiyaç ve noksanlıklarımızı arzettiğimiz Allah bizim pek yakınımızdadır. (Bkz. 2/Bakara, 186). "Rabbiniz dedi ki: "Bana duâ edin, size icabet edeyim. Doğrusu Bana ibâdet etmekten büyüklenenler; cehenneme boyun bükmüş kimseler olarak gireceklerdir." (40/Mü'min, 60; ayrıca bkz. 25/Furkan, 77)."

Bu ayet bize duanın adabını öğretmektedir. Duada önemli unsur samimi-

yet ve ihlastır. Dua eden kişi yalvara yalvara ve için için dua etmelidir. "Tazarru" alçakgönüllüğü, "hufyeten" acziyeti ima eder. Tazarru ve hufyeten ile açık ve gizli duanın, her vakit ve saatte ibadetin emredildiğini söyleyenler vardır. Duamız olmasaydı ne işe yarardık! İnsan çoğu zaman amellerine güvenip cenneti hakedeceğini zanneder. Korku ile ümit arasında yaşar ve elbette bağışlaması ve merhameti bol olan Allah'tan cennete girmeyi ümit ve talep ederiz. Bir seferinde Allah'ın Elçisi (s.a.) "Allah'ın rahmeti olmadan kimse cennete giremez" buyurunca "Sende mi?" diye soruldu. O "Ben de Allah'ın rahmeti olmadan giremem" cevabını verdi". (Buhari, Rikak, 18; Müslim, Sıfatu'l kıyame, 72.)

Bağırıp çağırmak, saçı başı yolmak, çevreyi rahatsız etmek, abartmak adaba aykırıdır. Bir seferde sahabe seslerini yükselterek tekbir ve tehlil getirdiğinde Efendimiz (s.a.) onlara "Sesinizi alçaltın. Siz ne sağır ne gaib birine dua ediyorsunuz. Size hayli yakın olana ve duyana dua ediyorsunuz. O sizden haberdardır" buyurmuştur. (Buhari, De'avat, 50; Müslim, Zikir, 44-45). Zekeriya aleyhisselam Rabbine "gizlice bir nida"da yani dua ve talepte bulunmuş (19/Meryem, 3), normal şartlarda imkânsız gibi görünen bir talebi yüce Allah tarafından kabul edilmiştir: "Kesin olarak kabul edileceğine inanarak Allah'a dua edin". (Tirmizi, Deavat, 65; Müsned, II, 177.)

Adabın dışına çıkmak makbul değildir, sınırı aşmaktır. Üç durumda duada sınırlar aşılır:

a) Allah'tan başkasından istemek;

b) Meşru olmayan şeyleri istemek;

c) Riyakârca ve adaba riayet etmeden istemek.

Hakikatte dua, yüce Allah'ın yardım ve dahlini talep etmektir. İnsan her zaman ve meşru her talebinin gerçekleşmesi için dua edebilir. Ancak bazı durumlarda ilahi sünnetlerin gereklerini yerine getirerek istemelidir. Mesela hastalanmışsa doktora gitmeli, tedavi görmeli; bunun yanında şifa bulması için Allah'a dua etmelidir. Doktor ve ilaç birer vesiledir. Şifayı sadece doktordan veya ilaçtan bilmek şirktir ama doktora ve ilaca başvurmadan da bir hastalığın dua ile giderilmesini istemek yanlıştır. Duanın hastalıkların hızla iyileşmesinde etkileyici rol oynadığı deneysel olarak tespit edilmiştir. Dua üzerinde özel incelemeler yapan AlexCarell'e göre, savaşta hiç inanmayan askerle inanan askerlerin yaralarının iyileşme sürelerine bakıldığında, inanan ve dua eden askerlerin yaralarının diğerlerine göre daha çabuk iyileştiğini belirtmektedir. Duaya rağmen bir talep yerine gelmiyorsa, mü'min bir insan bunda kendince bir hikmet ve hayır arar ve "Demek ki Allah'ın muradı benim talebim doğrultusunda değilmiş" diye düşünerek rahatlar, asla isyan etmez, ümitsizliğe düşmez; belki "Rabbim, hakkımda

hayırlı olanı bana nasip et" diye duada bulunur. (7/205.) Bir şeyi talep edenin, elinden gelen çabayı göstermesi, sebeplere başvurması gerekir. Yüce Allah'tan şifa bekleyen hasta, hekime gitmeli, verilen ilaçları almalıdır. Şifayı verecek olan ilaçların kendisi değil, Allah'tır, ilaç tedavide vesiledir. Duanın kabulünde salih amelin, gerekli eylem ve davranışların önemli rolü var. Hz. Ali (r.a.) "Amelsiz dua, (bir türlü hedefine ulaşamayan) sayısız ok atmaya benzer" demiştir.

Dua mü'minin dünya ve ahiretle ilgili ümitlerini, meşru ve makbul beklentilerini arttırır. Hz. Peygamber (s.a.), "Hiçbiriniz Allah'ın kendisine iyi davranacağını ummadan ölmesin" (Müslim, Cennet, 82-83) diye tembihte bulunmuştur. Daima bize düşen Yüce Allah'ın sonsuz merhamet ve şefkat sahibi olduğunu düşünmemiz, emir ve nehiylere azami gösterirken, O'nun bizi rahmetiyle bağışlayacağını umut etmemizdir: "Ben kulumun Beni düşündüğü/zannettiği gibiyim." (Kudsi Hadis; Buhari, Tevhid, 15; Müslim, Tevbe, 1.)

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۖ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

56. **Düzene konulması** (ıslah)**ından sonra yeryüzünde bozgunculuk** (fesad) **çıkarmayın; O'na korkarak ve umut taşıyarak duâ edin. Doğrusu Allah'ın rahmeti iyilik yapanlara pek yakındır.**

57. **Rahmetinin önünde rüzgârları bir müjde olarak gönderen O'dur. Bunlar ağırca bulutları kaldırıp yüklendiğinde, onları** (kuraklıktan) **ölmüş bir şehre sürükleriz ve bununla oraya su indiririz de böylelikle bütün ürünlerden çıkarırız. İşte biz, ölüleri de böyle diriltip-çıkarırız. Ki ibret alasınız.**

58. **Güzel şehrin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar; kötü olandan ise kavruktan başkası çıkmaz. İşte biz, şükreden bir topluluk için âyetleri böyle çeşitli biçimlerde açıklıyoruz.**

Bu ifade Hz. Şuayb ve kavmi Medyenlilerle ilişkileri anlatıldığı sûrenin 85. ayetinde de geçmektedir. Uzun zaman aralıklarıyla, birbirini takip eden jeo-

lojik devirlerle yaratılmış bulunan varlık âlemi muazzam bir düzen üzere hareket eder. Söz konusu düzeni ve bu düzeni mümkün kılan ekolojik dengeyi yüce Allah kurmuştur. İnsan, varlık âleminin dünya denen varlık mertebesinde yaşarken, bu ilahi dengeyi bozucu tutum ve davranışlardan kaçınmalıdır. "Fesat" her türlü tabii, ekolojik, toplumsal ve ahlaki bozulma ve deformasyondur. Kâinatta hassas bir denge (mizan) vardır, insan bu dengeyi korumakla yükümlüdür. (55/Rahman, 7-9). Bu düzenin devamı ve istikrarı ancak usulüne uygun kullanılmasıyla mümkündür. Bunun da yolu ilahi hükümlerin tatbikinden; hayatın, insan-insan, insan-tabiat ilişkisinin Allah'ın gösterdiği çerçevede kurulmasından geçer. Denmiştir ki, "İnsan bozulursa kâinat bozulur". Bu doğrudur, çünkü neredeyse bütün gezegen ve yıldızların yeryüzü gezegeninin varoluşsal hayatıyla ilgisi vardır ve daima sistemler, gezgenler arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur.

Bu durumda **"Düzene konulması** (ıslah)**ından sonra yeryüzünde bozgunculuk** (fesad) **çıkarmayın"** emrini üç düzeyde anlamamız mümkün görünmektedir:

a) Ahlaki hayatın yüksek normlarına göre yaşamak, ahlaki dejenerasyona yol açan sosyal, iktisadi ve politik sistemlerden kaçınmak. Bunun yeryüzünün düzeniyle ilgisi var. Hırs, servet ve güç biriktirme tutkusu beşeriyetin örfünde asıl olan salah ve ıslahı bozar, fesadı, haset-husumet ve çatışmayı besler. Razi, kan dökücülük, hırsızlık, yağma, sömürü, kitlesel yoksulluklar, zina, eşcinsellik, cinsel sapkınlıklar sulh ve salahı bozduğunu söyler.

b) Büyük sorumluluk hissi içinde çevrenin ve ekolojik dengenin korunmasına çalışmak. Su ve hava kaynakları, toprak, bitkiler ve genel olarak canlı hayat tehdit altına girerse bunun telafisi mümkün olmayan maliyeti olur ve bundan sadece insan değil, kâinat da zarar görür. **Dahhak**, kaynar su ve pınarların yerin dibine geçmesini amaçlayan bir işlemin, meyve ağaçlarına zarar vermenin, dinarların kenarlarını kesmenin -paranın değerini düşürmenin- bu kapsamda olduğunu söylemiştir.

c) İster beşeri-sosyal hayatın ahlaki, ister ekolojik dengenin korunması ilahi hükümlere göre bir toplumsal ve küresel düzenin tesisine bağlıdır. Yöneticilerin kamu kaynaklarını yağmalaması, zorba rejimler, meşru özgürlüklerin ve hakların kısıtlanması düzeni bozar. Allah'ın muradına aykırı ve ilahi hükümlerle çatışan bir düzen mümkün değildir. Peygamberlerin geliş gayesi ıslah etmek, insanlar arasında sulh ve salahı tesis etmektir. (11/Hud, 88).

İnsanlar bu ilahi düzen ve hassas dengeye riayet edip ilahi hükümlere göre yaşamayı becerdiklerinde Allah'ın rahmetinin kendilerine "pek yakın" olduğu-

nu görürler, ondan istifade ederler ve Rablerine şükrederler. "Muhsin olanlar" yani tutum ve davranışlarında, niyet ve düşüncelerinde güzellik ve iyilik üzere yaşayanlar bunun bilincindedirler. Bu kimseler iyilik ve güzellikte bulundukça Allah onlara daha güzel ve iyi olanı ihsan eder. (10/Yunus, 26). İlahi rahmete yakınlığı hem dünya hem zaten giderek yaklaşmakta olan ahiretteki rahmet için de düşünebiliriz. Her gelmekte olan gelecektir, mademki doğduk, yaşıyoruz, hızla ölüme ve ahirete yaklaşıyoruz demektir.

57. ayet süren bir tabiat olayından bahseder. "Rüzgâr-bulut" ilişkisi insanın da kolayca gözleyebileceği bir tabiat olayıdır. Ayette "rahmet" olarak geçen kelime yağmur veya yağmur yüklü bulutlardır. Bulutlar rüzgârların etkisiyle hareket eder. Yeryüzünden söz konusu hareketi gözlediğimizde, rüzgârların neye göre esip bulutları önlerine kattıklarını tayin edemeyiz. Hava tahmin raporları, olayın "nasıl"lığını ve yakın zaman içindeki hareket seyrini hesaplayabilir. Ama bu seyirde rüzgârın bulutları sürüklediği istikametin tayini ne rüzgâra bağlıdır ne buluta, bu tamamen ilahi murat ve hikmete göre vuku bulmaktadır. Merhameti bol Allah, kuraklıktan ölmüş toprağın üstüne sürer, bulutlar sularını bırakır. Böylelikle toprak canlanır, çeşitli ürenler verir, bu ürünlerle insanlar ve hayvanlar beslenir, hayatiyetlerine devam ederler. "Allah'ın kulları bu sulardan içerler" (76/İnsan, 6). Bulutların hareketini gözleyen biri, yağmura ilişkin müjde almış olur, çünkü yağmur yüklü olduklarını bilir. "Büşran"ı, "nüşran" okuyanlar bulutların müjde getirdiklerini değil, yayıldıklarını söylemişlerdir. Her iki durumda da bulutlar, kurak bölgelere yağmur taşıyan fonksiyonlarıyla zikredilmektedirler. Müjde manasındaki "büşran" şeklindeki okunuşun daha doğru olduğu anlaşılmaktadır. (Benzer ifade için bkz. 30/Rum, 46).

Rüzgâr çoğul (riyah) olarak geldiği zaman rahmete, tekil (riyh) olarak geldiği zaman azaba gönderme olur. İbn-i Ömer, rüzgârları sekize ayırmıştır. Dördü azaprüzgârıdır: Kasıf (16/İsra, 69), asıf (12/Yunus, 22), sarsar (41/Fussilet, 16; 69/Hakka, 6; 54/Kamer, 19) ve akim (51/Zariyat, 41). Dört rahmet rüzgârı: Naşirat (77/Mürselat, 3), mübeşşirat (7/A'raf, 57; 25/Furkan, 48; 27/Neml, 83), mürselat (77/Mürselat, 1), zariyat (51/Zariyat, 1). Rüzgârın niteliği ve fonksiyonu, yöneldiği amaca göre değişir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Bana saba rüzgârıyla yardım edildi; Ad kavmi batı (debu) rüzgârıyla yıkıma uğratıldı". (Buhari, İstiska, 26; Müslim, İstiska, 17).

Dikkat çekilen bu tabiat olayı bize bir başka olay üzerinde düşünmemizi sağlamaktadır. O da ölümden sonraki dirilişi. Yağmur-toprak ilişkisi, bir yönüyle beden-ilişkisiyle ortak illetlere sahiptir. Kupkuru toprağa yağmur düştüğünde, ortalık canlanır. İnsanın da bedensel hammaddesi topraktır, nasıl yağmurla top-

rak dirilip canlanıyorsa, o da ölümden sonra Allah'ın izniyle dirilip ayağa kalkacaktır. Toprak-yağmur metaforu, ölümden sonraki dirilişin imkânsız olmadığını insanın zihninin kavrayabileceği forma sokmaktadır. Belki insan bu tabiat olayına bakıp kendi yaratılışı ve ölümden sonraki diriliş üzerine düşünür.

Hadislerde insanın bütün genetik şifre ve özelliklerini içinde barındıran zerre miktarı bir unsurun (Acbu'z zeneb) varlığından söz edilir. İslam inancına göre, ölümden sonra diriliş ve haşir bedensel olacaktır (Haşricismani). Bizim kanaatimize göre, söz konusu cisim veya beden, dünyadaki bedenimizin form ve karakteristik özelliklerini taşımakla birlikte mahiyetçe farklı olacaktır. Çünkü yer ve gök başka yer ve gök olacaktır, bizim şimdiki bedenimiz bu yer ve gök şartlarına uyum sağlamak üzere bize verilmiştir. (14/İbrahim, 48). Dahası bizim tattığınız lezzet ve acılar da bu dünyaya özgüdür. Ahiret ise ebedidir, cennetin nimetleri ve cehennem azabı farklı bir cismi, bedensel yapıyı gerektirmektedir. Aslolan temel kodların, genetik özellik ve şifrelerin varlığı olup bunlar yeni bir bedende tekrar tezahür edebilirler. En doğrusunu Allah bilir.

Yağmur ve toprak ilişkisi ölüm ve hayat ilişkisidir. Tabiatta buna benzer sayısız olay yaşanmaktadır. Mevsimler değişir, son baharda yapraklar solar, dökülür, eylül hüzün ayıdır; canlılar kışın derin bir uykuya dalar, birtür ölüm yaşanır. İlkbahar gelir, doğum başlar. Ortalık şenlenir, rengârenk çiçekler açar, ağaçlar meyve verir. (2/Bakara, 164.) Bütün bu tabiat olayları üzerinde düşündüğümüzde ölümün ve hayatın birbirini takip ettiğini görürüz, ölümden sonraki diriliş de böyledir. Şu var ki bir kere dirildik mi, artık sonsuza kadar yaşamaya devam edeceğiz. Ebu Rezin el Ukayli Efendimiz (s.a.)'e sorar: '-Ey Allah'ın Elçisi, Allah yaratılmışları nasıl tekrar diriltecektir? Yarattıkları içinde bunun kanıtı var mı?' Hz. Peygamber (s.a.) şöyle sorar: 'Kurakken içinden geçtiğin vadinizin sonraları yeşillenerek sarsıldığını hiç görmedin mi?' '-Evet' cevabını alınca, devam eder: 'İşte yaratıklar içinde dirilişin kanıtı budur'" (Müsned, IV, 11).

Kurtubi'ye göre 58. ayette geçen "belde" iyi topraktır. Bir bölgenin toprağı iyiyse hem kolay hem güzel, verimli ve faydalı bitkiler verir. Toprağı kötü olan topraktan ise çıkan kavruk şeylerdir. Bu da kolayca gözlemleyebileceğimiz bir tabiat olayıdır. Ancak bundan hareketle ahlaki meziyetleri yüksek, kavrayış kabiliyeti gelişmiş, kapasitesi geniş, iyi huylu insanın davranışları ile tam aksi özelliklere sahip insan davranışları arasında birtakım benzerlikler kurabiliriz. İnsanlar madenler gibidir, kiminin öz cevheri iyi ve değerlidir, kiminin ki kötü ve değersizdir. İyi insandan iyilikler, güzellikler ve fayda sadır olur, kötü insandan kötülükler, çirkinlikler ve zarar çıkar. Aynı analojiyi kalpler için de yapmak mümkün. İman ve Kur'an nuruyla aydınlanmış kalp tefekkür eder, Al-

lah'ın yarattığı ayetler üzerinde düşünür, nimetlere şükreder; inkâr, suç ve günahın karartıp taşlaştırdığı kalpte ise kötülüklerden başka birşey bulunmaz. Belki doğru inançlarına ve yüksek ahlaki davranış biçimlerine göre insanları tasnif etmek mümkün olduğu gibi, şehirleri, insan toplumlarını ve ülkeleri de bu kriterlere göre tasnif etmek mümkün. Allah'ın emirlerine itaat ederek yaşayan şehir halklarının, toplumların ve ülkelerin hayatında ahlak, adalet, özgürlük, dayanışma ve incelik sosyal düzenin karakteristik vasfı iken, Allah'ın emirlerine başkaldıran ve sefih bir hayat yaşayan şehir halkları veya ülkelerde de zulüm, ahlaki çöküntü ve kötülükler hükmünü sürdürmektedir.

Tabiat her biri ayrı bir tefekküre konan namütenahi ayetlerden, belge, kanıt ve işaretlerden ibarettir. Şükretmesini bilen insanlar kendileri açıklanan bu ayetlerden gerekli dersleri çıkarırlar.

لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهٗ اِنِّي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهٖ اِنَّا
لَنَرٰيكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلٰكِنِّي رَسُولٌ
مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ
لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ
مَعَهٗ فِي الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

59. Andolsun biz Nuh'u kendi kavmine (toplumuna) **gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Doğrusu ben, sizin için büyük bir günün azabından korkmaktayım."**

60. Kavminin önde gelenleri: "Gerçekte biz seni açıkça bir 'şaşırmışlık ve sapmışlık' içinde görüyoruz" dediler.

61. O: "Ey kavmimi, bende bir 'şaşırmışlık ve sapmışlık' yoktur; ama ben âlemlerin Rabbinden bir elçiyim" dedi.

62. "Size Rabbimin risaletini tebliğ ediyorum. (Ayrıca) **Size öğüt veriyor ve sizin bilmediklerinizi ben Allah'tan biliyorum.**

63. "Sakınıp rahmete kavuşmanız için, içinizden sizi uyarıp korkutacak bir adam aracılığı ile bir zikir (Kitap) **gelmesine mi şaştınız?"**

64. Onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla birlikte olanları kurtardık, âyetlerimizi yalan sayanları suda-boğduk. Çünkü onlar kör bir kavimdi.

Nuh aleyhisselam, "Ulu'l azm" peygamberlerdendir. Hz. Âdem ile arasında geçen flu bir zaman vardır. "Başlangıçta insanlar tek bir ümmetti" (2/Bakara, 213) ayetindeki "tek ümmet"in Âdem ile Nuh arasında geçen zaman dilimi olduğu söylenmiştir. Bu insanların uyum ve barış içinde ve ilahi iradeye uygun yaşadıkları mutlu dönemdir. Kadim kültürlerde ve modern siyasal sistemlerde hep varolan nostalji, ilk toplum ideali, komün hayat tasavvuru bununla ilgilidir. Bu sürenin bin sene olduğuna ilişkin rivayetler varsa da, söz konusu rakamın kesretten kinaye olma ihtimali kuvvetlidir yani belki de bin ile ifade edilmek istenen süresini Allah'tan başka kimsenin bilemediği binlerce, onbinlerce senedir.

Hz. Nuh'la ilgili Kur'an-ı Kerim'de birkaç yerde bilgiler verilmiştir, 71. sûre onun adını almıştır (Ayrıca bkz. 11/Hud, 25-49; 26/Şuara, 117-118; 23/Mü'min, 26; 54/Kamer, 10.) Kitab-ı Mukaddes'te de (Tekvin, Bap: 5-8) bilgiler verilmektedir. Kur'an'ın açık beyanıyla Hz. Nuh kavmi içinde 950 sene kalmıştır, risalet görevini yerine getirmeye çalışmış, çeşitli zorluk ve engellemelerle karşılaşmış, sonunda ıslah olmayı reddeden kavmi büyük tufan cezasına çarptırılmıştır. Neredeyse bütün mitolojik anlatılarda, kadim kültür ve medeniyetlerle ilişkili metinlerde, Kitab-ı Mukaddes'te tufan olayı anlatılmaktadır. Bu, sahiden de böyle bir olayın vuku bulduğunun kanıtıdır. Anlatımlara göre gemi 6 veya 6.5 ay sular üstünde kaldıktan sonra suların çekilmesi üzerine bir dağın tepesinde durmuştur. Tevrat'a göre bu dağ Ararat (Ağrı), Kur'an-ı Kerim'e göre ise Cudi Dağı'dır. Yakut el Hamevi, hakikatte Tevrat'ta geminin Cudi Dağı üzerinde durduğunu yazdığını, sonraları bunun Ararat/Ağrı olarak değiştirildiğini yazar, bu bilgiye elindeki nüshayı referans gösterir.

İslam kaynakları Nuh aleyhisselamı, insanoğlunun ikinci atası olarak zikreder. Ona "İkinci Adem" demek mümkün. Kurtubi'nin zikrine göre Zühri insan nesillerini Hz. Nuh'un üç oğluna göre şöyle tasnif etmiştir: Araplar, Farslar, Rumlar, Şam ahalisi ve Yemenliler Sam'ın; Sind, Hint, siyahilerin tamamı, Habeşliler, müsta'rebe bir kavim olan Zut, Güney Sudan'lı bir kavim olan Nube halkı Ham'ın; Türkler, Berberiler, Çin'in ötesi, Ye'cüc ve Me'cüc, Bulgar/Slav ırkının tamamı Yafes'in çocuklarıdır. En doğrusunu Allah bilir. Dördüncü oğlu olan Yam veya Kenan, babasıyla gemiye katılmayı reddettiğinden boğulup ölmüştür.

Hz. Nuh'un peygamber olarak gönderildiği toplumun yoldan çıktığı anlaşılmaktadır. Bu yoldan çıkışı da insanların putatapıcı olması, kendi istek ve tutkularına göre bir yaşama düzeni kurması, güçlü ve zengin sınıfın inisiyatifi

ele geçirmesi ve başlarına gelecek olan büyük felakete karşı körce davranması şeklinde özetlenebilir. Hz. Nuh, diğer peygamberler gibi halkını "sadece Allah'a bağlanmaya, O'na kulluk etmeye" çağırmaktadır, çünkü kendisine bağlanmaya layık yegâne ilah O'dur, diğerlerinin tümü sahte ve uydurmadır. Bu sapkın tutumlarına devam edecek olurlarsa başlarına büyük bir felaket gelecektir.

Kendisine kulak tıkayan halkı ve elbette en başta önde gelen hâkim zümreleri, iktidar seçkinleri (mele') kendilerinden o kadar eminler ki, Hz. Nuh'un bu uyarısını büyük bir şaşkınlık veya sapkınlık olarak görmektedirler. "Sen ne diyorsun?" diye sormaktadırlar. "Herşey yerli yerindedir, olması gerektiği gibidir. Asıl sen şaşırmış, yoldan çıkmış bulunuyorsun!" Nuh aleyhisselâmın işi tabii ki zordur, çünkü hem bu sapkın halkın zihnini silkelemek, onları derin gaflet uykusundan uyandırmak, hem de "Allah'ın elçisi" olduğunu kabul ettirmek durumundadır. Büyük aymazlık içinde olanlar daima peygamberliği ve vahiy gerçeğini kabule yanaşmamışlardır. Bu misyonla ortaya çıkan peygamberler şaşkınlık, yoldan çıkmışlık veya büyücülük yapmakla, insanları kandırmakla veya akıl sağlıklarını kaybetmekle nitelendirilmişlerdir. Hz. Nuh da kendisinde bir tuhaflık olmadığını, sadece "âlemlerin Rabbi'nin bir elçisi olduğunu" beyan ediyor.

Elçiye zeval olmaz, kendisine muhataplara neyi iletmesi istenmişse o bunu iletir. Peygamber öğüt veriyor, vahiy alması hasebiyle sıradan insanların bilemediği şeyleri biliyor. Ayette geçen "nasihat" kelime manası süzme baldır yani saf, temiz, katıksız, hilesiz-hurdasız, sadece muhatabın hayrına, çıkar ve iyiliğine matuf yapılan öğütleri ifade eder. Bir peygamber olarak Nuh aleyhisselâmın da herhangi bir çıkar hesabı, dünyevi beklentisi yoktur, halkının yanlış hayat tarzının başlarına büyük bir felaket getireceğini söylemektedir.

Belli ki içlerinden kendileri gibi bir insanın elçi olarak seçilmesini kabullenmek istememişler. Razi buna birkaç sebep sayar: İlki, onlar zaten doğru yolda olduklarını düşünüyorlardı, yaptıkları akla uygundu, eğer bir peygambere uymaları gerekiyorsa, "akıl peygamberi" bu işe yeterdi. İkincisi, Allah elçi gönderecekse, niçin bir insanı göndersin, melek veya olağanüstü bir varlık gönderebilirdi. Nuh kendileri gibi bir insan. Üçüncüsü Nuh, aristokrat biri değildi, siyasi ve iktisadi güç sahibi zümrelerden (mele ve mütref) gelmiyordu, etrafına da yoksullar, sıradan, zayıf kimseler, 'aşağı tabakadan insanlar toplanmış bulunuyor.

Sonuçta kavmi Hz. Nuh'un çağrısına olumlu cevap vermediler, başlarına büyük tufan felaketi geldi, sadece gemiye aldığı insanlar ve canlıların dışındakilerin tümü boğulup yok oldu. Kavminin içine düştüğü körlük onların sonunu getirdi.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۚ
أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ
وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي
رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ
﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ۚ
وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً ۖ
فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ
وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾
قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ
سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۚ فَانْتَظِرُوا إِنِّي
مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا
دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

65. **Ad** (toplumuna da) **kardeşleri Hud'u** (gönderdik.) (Hud, kavmine:) **"Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Hâlâ korkup-sakınmayacak mısınız?" dedi.**

66. **Kavminin önde gelenlerinden inkâr edenler dediler ki: "Gerçekte biz seni 'aklî bir yetersizlik' içinde görüyoruz ve doğrusu biz senin yalancılardan olduğunu sanıyoruz."**

67. (Hud:) **"Ey kavmim" dedi. "Bende 'akıl yetersizliği' yoktur; ama ben gerçekten âlemlerin Rabbinden bir elçiyim" dedi.**

68. **"Size Rabbinin risaletini tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm."**

69. **"Sizi uyarmak için aranızdan bir adam aracılığıyla Rabbinizden size bir zikr'in gelmesine mi şaşırdınız?** (Allah'ın) **Nuh kavminden sonra sizi halifeler kıldığını ve sizin yaratılışta gelişiminizi arttırdığını** (veya üstün kıldığını) **hatırlayın. Öyleyse Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluş bulasınız."**

70. **Dediler ki: "Sen bize yalnızca Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarınızı bırakmamız için mi geldin? Eğer gerçekten doğru isen, bize vadettiğin şeyi getir, bakalım."**

71. **"Andolsun" dedi. "Rabbinizden üzerinize iğrenç bir azap ve gazap gerekli kılındı. Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği ve sizin ile babalarınızın isimlendirdiği** (düzüp uydurduğu) **birtakım isimler** (düzme tanrılar ve kurallar) **adına mı benimle mücadele ediyorsunuz? Öyleyse bekleyedurun; şüphesiz, ben de sizlerle birlikte bekleyenlerdenim."**

72. **Böylece onu ve onunla birlikte olanları katımızdan bir rahmet ile kurtardık. Âyetlerimizi yalan sayarak inanmamış olanların kökünü kuruttuk.**

Hz. Adem'le başlayan peygamberler zinciri Hud aleyhisselâmla devam etmektedir. Nuh ve diğerleri gibi Hz. Hud da, halkını üç noktada uyarmaktadır: Sadece Allah'a bağlanın, başka otoritelere boyun eğmeyin; O'ndan başka ilah olmaya, kul olmaya layık varlık yoktur, sembolik anlamlar yüklediğiniz veya kendilerinde birtakım güç ve anlamlar vehmettiğiniz putlar birer taş yığınıdır; onlara bu anlamları, isimleri siz vermişsiniz. Yanlış yoldasınız, adaletsiz, ahlaken düşük ve günahkâr bir hayat yaşıyorsunuz, bunu terkedin, aksi halde başınıza büyük bir felaket gelecektir.

Ad halkı, Yemen'de bugünkü Umman ile Ahkaf arasında bir bölgede otururlardı. Burası kumluk, dağlık bir bölgedir. Kur'an-ı Kerim'de 46. sûreye "Ahkaf" ismi verilmiştir. Nuh aleyhisselâmdan sonra gelen bu kavmin diğer isimleri İremoğullarıdır. Çadır kültürü çok geliştiğinden diğer isimleri "Kazıklar, sütunlar sahibi İrem"dir. (89/Fecir, 7). Bağ bahçeleri, sulak arazileri ve sürü sürü hayvanlarıyla refah içinde yaşıyorlardı, sayfiyelerde yaşarlarken çadırlarına çaktıkları sağlam ve yüksek kazıklar/sütunlar gibi dünya hayatı ve refahlarının da öylece sürüp gideceğini zannediyorlardı. Bu yüzden sanki sadece çadırlara değil, dünyaya da kazık dikmişlerdi, hiç ölmeyecekmiş, kendilerine herhangi bir zarar gelmeyecekmiş gibi davranıyorlardı. Bu süfli, yer yer tiksindirici bir hayat tarzıydı. Dilimizde aşağılık, alçak manasında kullandığımız "adi" sözcüğü "Ad kavmine yaraşır, süfli tutum ve davranış"a atıftır.

Hud'un, "kavminin kardeşi" olduğu belirtilir. Bu, onların içinden çıkan, yakından bildikleri, aynı soydan gelen biri olduğu anlamındadır. Böyle olunca içlerinden bir insanın kendilerini Allah'ın elçisi sıfatıyla korkutup uyarmalarını kabullenmede zorlanıyorlar. Aslında inkârlarının kırılmasını sağlayan bir faktör olarak da düşünülebilir. Çünkü içlerinden çıkan bu insan güvenilir, emin, doğru, iyiliksever biridir, bunu kesinlikle bilmektedirler. Buna rağmen inkâr ve günahta ısrar ediyorlarsa bu, onların kendi zulüm ve ahlaksızlıklarının tutsağı olduklarını gösterir.

Razi, Nuh ve Hud halkı arasında bazı farklılıklar olduğunu söyler:

a) Hz. Nuh sürekli olarak kavmini uyarıp durdu. Bu yüzden "Kale" fiilinin başına "fa" harfi gelmiş bulunmaktadır. O kavmini gece ve gündüz uyarıyordu (71/Nuh, 5). Hud aleyhisselam ise Hz. Nuh kadar uyarmıyordu.

b) Hz. Nuh, halkını "büyük bir günün azabı"yla korkutuyor yani tufan felaketini haber veriyordu. Hz. Hud ise "Korkup sakınmıyorsunuz?" diye soruyordu. Çünkü kendilerinden önce tufan olayı yaşanmıştı, Allah suçlu-günahkâr kavimlere büyük bir azap vermişti, benzer bir azap Ad kavminin de başına gelecekti.

c) Hz. Nuh'a karşı çıkan iktidar seçkinleri (mele') kategorik ve bir bütün olarak muhalifti. Hz. Hud'a ise önde gelenlerin bir kısmı inanıyor, belki kendilerini gizleme lüzumunu hissediyorlardı. Bu yüzden ilkinde "Kavminden inkâr edenlerden bir kısmı" ifadesi gelmiştir.

d) Nuh aleyhisselâmın kavmi Hz. Nuh'u açık bir şaşkınlık/sapkınlık içinde bulduklarını söylüyorlardı, çünkü gemiyi inşa ettiği bölgede, ağırlıklı olarak çölde su yoktu. Hz. Hud ise "beyinsizlik, düşük akıllı veya ahmak olmak"la ve yalancılıkla suçlanıyordu. O ise akıl sağlığının yerinde olduğunu, sadece bir elçi olarak onları uyarıp korkuttuğunu söylüyordu. "Sefih ve sefahet" için bkz. 2/Bakara, 13, 130, 142, 282.; 4/Nisa, 5., 6/En'am, 140. ayetlerin açıklaması.

Hud aleyhisselam, diğer peygamberler gibi güvenilir bir elçidir, doğruyu söylemektedir, kendi yapıp ettikleri üzerinde düşünmelerini sağlamak istemektedir. Allah'ın bir peygamber göndermesi, kitap ve hükümler indirmesi şaşılacak bir durum değildir. Onlar Nuh'tan sonra yeryüzünün halifeleri, refah ve bolluk içinde yaşayan sakinleri idi. Bu Allah'ın kendilerine bahşettiği büyük bir nimet ve imkândı.

"Yaratılışta arttırılan gelişim" iri yapılı, cüsseli insan tipolojisine atıf olabileceği gibi sağlık-sağlıklı bedene sahip güçlü kimselere atıf da olabilir. Refah, bolluk ve sağlık şükrü gerektiren nimetlerdir, Ad kavmi şükredeceklerine aşağılık bir hayat tarzını tercih ettiler. İnsan toplumları nimetin zorunlu kıldığı şükre uygun bir hayat tarzına sahip olmalılar, oysa genellikle aksini yapıyorlar, inkâr ve nankörlüğü meslek seçiyorlar. Hud kavmi de Peygambere meydan okudular, sözünü ettiği azabı getirmesini istediler, geçmişte atalarından gördükleri yolda devam edeceklerini söylediler. Bunun sonucunda üzerlerine iğrenç bir azap hak oldu.

Ayette "Rics" olarak geçen kelimenin azap olduğu söylenmiştir. Sözlükte pislik, kir, tiksindirici şey gibi anlamlara gelir. Bu, aslında yapıp ettiklerinin zorunlu sonucu olarak ahlaki dejenerasyon olarak ifade edilebilecek çirkin, aşa-

ğılık, tiksindirici, itici bir hayat tarzına müptela oldukları anlamına gelir. (Bkz. 9/Tevbe, 125). Sonraları aşağılık işleri, çirkin hayâsızlıkları çağrıştıran "adi" sıfatının bu kavmin ismiyle özdeşleştirilmiş olması bunun göstergelerinden biridir. Adi kişi, Ad kavmine uygun hayat tarzını, çirkin-hayâsız davranışları benimseyen kimse demektir. İnkârda ısrar, günah ve ahlaksızlıkların katmerleşmesine, kalbin katılaşmasına, karanlıkların kesafet kazanıp insanın iyilik ve hakikatle ilişkisinin kesilmesine sebep olur. Ancak elbette aşağılık bir hayatın kendisi azaptır ve fiili azabı kaçınılmaz kılmaktadır.

Ad kavmi süfli hayat tarzına atalarını referans gösteriyorlardı. Oysa hem ataları hem kendileri herhangi bir bilgi yani hakikat temeline dayanmayan yanlış yola girmişlerdi. Ululari, seçkinleri, sembolik anlamlar yükledikleri putları vardı ama bunlara bu sıfat ve anlamlarını veren kendileriydi. Allah'tan bilgileri yoktu. "İsimlendirme" insanların indi-öznel yakıştırmalarıdır, genellikle yaptıkları kötülüklere giydirilmiş bir kılıf, bulunmuş sahte bir meşruiyet çerçevesi, nefsin isteklerini aklileştiren rasyonalizasyon işlemidir. (Bkz.12/Yusuf, 40). Suçlu, zorba ve günahkâr bir topluluğun, kendi uydurma tanrılar, put ve ideolojiler adına hakikati anlatan peygamberlere karşı mücadele etmeleri büyük bir trajedidir.

Madem diyalog sona ermiştir, ilişkiler kesilmiştir yani söz bitiği noktaya gelinmiştir. Bu durumda beklemekten başka yapacak şey de kalmamıştır. Sonunda Hud aleyhisselam, kavmine karşılıklı bekleyelim demiştir. Bakalım ne olacak? Vaadedildiği üzere azap geldi, şiddetli bir kasırga onları yerle bir etti, köklerini kazıdı, geriye kimseyi bırakmadı. Hud aleyhisselam ve ona inananlar Allah'ın rahmet ve merhametinin eseri olarak kurtuldular. (Bkz. 11/Hud, 50-60.)

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ
قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي
أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَاذْكُرُوا
إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ
سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا
فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ
اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا
بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ

كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

73. **Semud** (toplumuna da) **kardeşleri Salih'i** (gönderdik. Salih:) **"Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir belge** (mucize) **gelmiştir: Allah'ın bu dişi devesi size bir belgedir; onu salıverin de Allah'ın arzında otlasın, ona bir kötülükle dokunmayın, sonra sizi acı bir azap yakalar" dedi.**

74. "(Allah'ın) **Ad** (kavminden) **sonra sizi halifeler kıldığını ve sizi yeryüzünde** (güç ve servetle) **yerleştirdiğini hatırlayın. Ki onun düzlüklerinde köşkler kuruyor, dağlardan evler yontuyordunuz. Şu halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın, yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın."**

75. **Kavminin önde gelenlerinden büyüklük taslayanlar** (müstekbirler), **içlerinden imân edip de onlarca zayıf bırakılanlara** (müstaz'aflara) **dediler ki: "Salih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?" Onlar: "Biz gerçekten onunla gönderilene inananlarız." dediler.**

76. **Büyüklük taslayanlar** (müstekbirler de şöyle) **dedi: "Biz de, gerçekten sizin inandığınızı tanımlayanlarız."**

77. **Böylelikle dişi deveyi öldürdüler ve Rablerinin emrine karşı çıkıp** (Salih'e de şöyle) **dediler: "Ey Salih, eğer gerçekten gönderilenlerden** (bir peygamber) **isen, vaadettiğin şeyi getir, bakalım."**

78. **Bunun üzerine onları dayanılmaz bir sarsıntı tuttu da kendi yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.**

79. **O da onlardan yüz çevirdi ve** (şöyle) **dedi: "Ey kavmim, andolsun size Rabbimin risaletini tebliğ ettim ve size öğüt verdim. Ama siz, öğüt verenleri sevmiyorsunuz."**

Peygamberler zincirinin üçüncü büyük halkasında Semud kavmi ve peygamberleri Salih aleyhisselam zikredilmektedir. Bunlar İsrailoğullarından olmayan peygamberler zincirini teşkil eder. Semud kavmi, Suriye ile Hicaz arasında Hicr adı verilen bölgede yaşıyordu; Kur'an-ı Kerim'de "Ashabu'l Hicr" olarak zikredilir. (15/Hicr, 80). Semud halkının hâkim sınıfları zengindi,

bolluk ve refah içinde yaşıyorlardı, ovada köşkler inşa ediyor, dağlarda ise kayaları oyup evler yapıyorlardı. Belki tek sıkıntıları su kaynaklarının azlığıydı. Tefsircilere göre zaten bu halka "semud" denmesinin sebebi su kaynaklarının azlığı dolayısıyladır.

Salih peygamber de içlerinden çıkmış, yakından bilip tanıdıkları güvenilir ve doğru bir insandı. Kendisinden önceki peygamberler gibi halkını Allah'ın birliğine, bozulma döneminde edindikleri putları hayatlarından çıkarmaya ve ilahi iradeye saygılı olmaya davet etti. Bolluk içinde yaşayan Semud halkı onu yalancılıkla suçladılar, zora sokmak için akıl ve doğaüstü bir mucize göstermesini talep ettiler (26/Şuara, 154). Maksatları Salih aleyhisselamı köşeye sıkıştırmaktı. Fakat her şey kudret elinde olan yüce Allah onlara kayanın içinden iri bir deveyi çıkartmak suretiyle söz konusu mucizeyi gösterdi ve kısıtlı su kaynağının bu mucize deve ile onlar arasında bölüşülmesini emretti. Buna göre birgün bu özel-mucizevi hayvan su içecek, ertesi gün onlar suyu kullanacaktı (26/Şuara, 155).

Söz konusu mucizevi hayvana "Allah'ın devesi" denmesi, değerinin yüksek olduğunu, onun bir tür dokunulmaz-kutsal niteliklerle donatıldığını anlatmak içindir, tıpkı Kâbe'ye Allah'ın Evi (Beytullah) denmesi gibi. Onlardan istenen bu dişi devenin kendi haline bırakılması, ona dokunulmamasıydı. Ona bir zarar verecek olsalar bir felaketle karşılaşacak, kısaca başlarına büyük bir azap gelecekti. Refah içinde yaşıyorlardı, Allah'ın kendilerine bahşettiği nimetlere şükretmeleri gerekirdi. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayacaklardı. Fakat ne şükretmeyi bildiler ne bildiklerinden şaştılar.

Anlaşıldığı kadarıyla toplum iki ana sınıfa ayrılmıştı: Güç, servet ve iktidar sahibi seçkinler (müstekbirler)- ki, bunlar büyüklenip haksız bir iktidar sürdürüyordu- ve bu hegemonik güç altında ezilen zayıflar, yoksullar, dışlanmışlar, mağdurlar (müstaz'aflar). Beklendiği üzere adalet, özgürlük, yüksek ahlaki hayat çağrısı yapan Hz. Salih'e hâkim güçler tepki gösteriyor, zayıflar ise destek oluyordu. Hz. Salih'in daveti sınıflar arasındaki eşitsizliği, gelir adaletsizliğini ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Bu ise refah düzeninin kökten değişmesi anlamına geliyordu. Güç sahipleri, düzen değişikliğini istemediklerinden, zayıf kesimleri Hz. Salih aleyhinde provoke etmeye çalışıyor, "Salih'in gerçeği bildiren elçi olduğuna ilişkin kesin, güvenilir bilginiz var mı?" diye kışkırtıcı sorular soruyorlardı. Amaçları hakikatin bulunması değil, zihinlerin şaşırtılması, bilinç kaymalarının sağlanmasıydı. Zayıf kesimler, kendileri için kurtuluş umudu buldukları için Hz. Salih'e inanıp güvendiklerini söylüyorlardı. Hz. Salih'e karşı genel bir başkaldırı gerçekleştiremeyeceklerini anladıklarında, kendilerine yasaklanan dişi deveyi kesme cihetine gittiler. (54/Kamer, 29).

Kendi haline bırakılması istenen, su kaynaklarının birgünlük kullanımı kendisine ayrılan dişi deve, tabii kaynaklara bir atıf şeklinde düşünülebilir. Bu, insanın ihtiras ve tutkularına kapılıp tabiat kaynaklarını temellük etmeye kalkışması anlamına gelir. İnsanı, tabiatı ve içindeki envai türlü nimeti yaratan Allah'tır, mülk sahibi O'dur. İnsan kendi başına tabiata sahip çıkamaz, istediği gibi kullanıp tabii, ekolojik ve ahlaki düzenini bozmaya kalkışamaz.

Semud kavmi, sınırları aşıp azgınlıklarının sınırına vardıklarında Allah'ın kendilerine dokunulmasını yasakladığı dişi deveyi kesme cür'etini gösterdiler, kesmekle kalmayıp Salih aleyhisselama "Varsa bir azap, hadi bakalım başımıza gelsin de görelim" deyip küstahça meydan okudular. Bunun üzerine dayanılmaz bir sarsıntıyla, korkunç bir sesle, göklerde vuku bulan müthiş bir patlama sonucu yerle bir oldular, çaresizlik içinde dizüstü çökertildiler, yüzüstü yere kapaklandılar. Bu trajik sahne üzerine Salih aleyhisselam belki üzüntü içinde, risaletini tebliğ ettiğini ama halkının kör bir inada kapılıp dinlemediklerini ve bu yüzden bu azaba çarptırıldıklarını söyledi. Nuh aleyhisselâmınkavmi tufan, Hud aleyhisselâmın kavmi kasırga, Salih aleyhisselâmın kavmi yıkıcı depremle cezalandırıldılar. (Bkz. 11/Hud, 61-68; 26/Şuara, 157; 54/Kamer, 29.)

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

80. Hani Lut da kavmine şöyle demişti: "Sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayâsız-çirkinliği mi yapıyorsunuz?

81. "Gerçekten siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Doğrusu siz, ölçüyü aşan (azgın) **bir kavimsiniz."**

82. Kavminin cevabı: "Yurdumuzdan sürüp çıkarın bunları, çünkü bunlar çokça temizlenen insanlarmış!" demekten başka olmadı.

83. Bunun üzerine biz, karısı dışında onu ve ailesini kurtardık; o (karısı) **ise** (helâke uğrayanlar arasında) **geride kalanlardandı.**

84. Ve onların üzerine bir (azap) **sağanağı yağdırdık. Suçlu-günahkârların uğradıkları sona bir bak işte!**

Dördüncü halkada Lut aleyhisselam ve kavmiyle olan mücadelesi anlatılmaktadır. Hz. Lut, Hz. İbrahim'in yeğeni olup babasının Harun olduğu söylenmektedir. Irak'ın güneyinden Hz. İbrahim'le birlikte önce Harran, sonra Filistin bölgesine hicret etmiş, arkasından bugün Ürdün'de bulunan Ölü Deniz yakınlarında bulunan Sodom ve Gomore (Sedom ve Ammure)'de yaşayan halka peygamber olarak görevlendirilmiştir.

Burada dikkat çekici bir nokta var: Hz. Hud ve Hz. Salih'in kavimlerinin içinden çıkan elçileri ifade etmek üzere "kardeşleri" denirken, tebliğ yapmakla görevlendirildiği kavme nispetle Hz. Lut'a "kardeşleri" denmemektedir. Çünkü içlerinden çıkmış değildi, dışarıdan görevlendirilmişti. Bu da gösteriyor ki, her ne kadar peygamberler genel anlamda daha iyi iletişim kursunlar diye kavimlerinin içinden çıkmışlarsa da, bu yerine göre zorunlu şart değildir.

Burada yaşayanlar yaygın bir biçimde eşcinsel ilişkiler içindeydi. Kur'an-ı Kerim, Lut aleyhisselâmın diliyle eşcinselliğin (livata, homoseksüellik) "çirkin bir hayâsızlık (fahişe)" olarak nitelendirmektedir. Yani salt, bütünüyle (mahza) hayâsızlık ve çirkin olan fiil demektir. Bu ağır ifadeden, söz konusu hayâsız fiilin hiçbir şekilde hoş görülmeyeceği anlamı çıkarılmaktadır.

Hz. Lut (a.s.) hitabında halkına "Âlemlerde sizden önce kimsenin yapmadığı" bir şeyi yaptıklarını söyleyip onların bilincini uyandırmak, yaptıkları çirkin hayâsızlıkla yüzleşmelerini murat etmektedir. Bunun iki anlamının olması muhtemeldir: Biri sahiden daha önceki insan toplumlarında eşcinselliğin olmadığını işaret etmekte; diğeri başka toplumlarda tek tük vakıa ise de, bu şehirlerde görülmedik biçimde yaygın olduğunu, buna müptela olanların saldırganlaştığını belirtmektedir. İkinci ihtimal daha doğru görünmektedir, en doğrusunu Allah bilir.

Eşcinselliğin sebepleri konusunda çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Kimine göre doğuştan gelen bazı genler insanı bu yönde bir eğilime sevkeder, kimine göre sonradan kazanılır. Bazı insanların çift cinsiyetli oluşu veya iki cinse eğilim duyması mümkündür. Böylesi durumlarda kişinin ağırlıklı olarak duyduğu eğilime göre ameliyat edilip kadın veya erkekliği seçmesi mümkündür, bunda herhangi bir sakınca yoktur. Ama eşcinsellik erkeğin erkek vasfını bir başka erkekle, lezbiyenlik kadının kadın vasfını koruyarak bir başka kadınla cinsel ilişkiye girmesi halidir ki, bu kesin olarak yasaklanmış, çirkin-hayâsızlık olarak nitelendirilmiştir. Yasağın esasını ters ilişki teşkil eder. Öyle ki, bir erkeğin nikâhlısı eşiyle arkadan (anüs) birleşmeye kalkışması da yasaktır. Dolayısıyla eşcinselliğe hiçbir şekilde hoşgörü ile bakılamaz. Ayetin tanımına göre, bu ilişki sınırları aşan büyük bir günahtır.

Nitekim İslam bilginleri bunun cezayı gerektiren büyük bir suç ve günah olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Kimileri bu fiilin cezasının çeşitli biçimlerdeki ölüm cezası dahi olabileceğini söylemiş, kimisi de kamu otoritesinin (imam) takdirinde "ta'zir" cezasının verilebileceğini iddia etmiştir.

Bu cinsel sapkınlığın "hastalık" olduğunu söyleyenler varsa da, bunun fizyolojik değil, "kalbe ait manevi bir hastalık" olduğunu söylemek daha doğru olur. Fizyolojik olarak hastalık görülmeyeceğine göre, güdülere kapılmak suretiyle tahakkuk eden ters/aykırı (çarpık) bir tercihtir. Bu da özgürlüğün yanlış kullanımı (suistimal ve tahrif) demek olup, en kestirme ve doğru ifadesiyle bu çirkin fiile "günah/cürüm" diyebiliriz. Her günah için tevbe edildiği gibi, lezbiyenler ve eşcinseller bu ağır ahlaki günah/cürüm dolayısıyla tevbe edebilirler. Islah yolu açıktır. Bu çirkin ve utanmaz fiillerinden vazgeçecek olurlarsa, Allah tevbelerini kabul eder, pişman olan kullarına merhamet eder. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Ümmetim için en korktuğum şey, Lut kavminin fiilini yapmalarıdır". (Tirmizi, Hudud, 24; İbi Mace, Hudud, 12; Müsned, III, 382.)

Kavmine yaptıkları dolayısıyla gerekli uyarıyı yapan Hz. Lut'un aldığı cevap ilginçtir. Onunla ve ailesiyle "Siz temiz insanlarsınız" deyip alay etmekte, ayıplamakta, aslında ahlaki temizlik ve iffeti horlamakta, bununla da yetinmeyip onları şehirden sürmek istemektedirler. (27/Neml, 56).

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Lut'un karısı kocasına itaat etmemektedir. Bunun sebebi izah edilmemiştir. Akla gelen üç ihtimal vardır: Biri karısının eşcinsel ilişkiyi suçu gerektirecek bir fiil görmemesi; ikincisi kendi akrabalarının ve hemşehrilerinin helake uğrayacağı şehri terketmek istememesi; üçüncüsü söz konusu fiili suç saysa bile, tayin edilen cezayı ağır bulup Allah'ın emirlerine karşı gelmesi. Tevrat'ın Tekvin bölümünde de anlatıldığı üzere (Bap: 19), sonuçta eşcinsellikte ısrar eden bu toplum helak olur, üzerlerine sağanak şeklinde taş yağar. İçindekilerle birlikte şehri yakıp yıkan bu cezanın gökyüzünden üzerlerine yağan meteorlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu ağır cezadan gerekli ibreti almak gerekir. (Ayrıca bkz. 11/Hud, 81-83; 15/Hicr, 53-74; 26/Şuara, 160-175; 27/Neml, 54-59; 29/Ankebut, 28-35; 66/Tahrim, 10.)

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ
غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا
النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ

عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوٓا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَاِنْ كَانَ طَٓائِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذِي اُرْسِلْتُ بِهٖ وَطَٓائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَٓا اَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰينَا اللّٰهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَعُودَ فِيهَٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾

85. **Medyen** (halkına da) **kardeşleri Şuayb'ı** (gönderdik. Şuayb onlara:) **Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir belge** (mucize) **gelmiştir. Ölçüyü ve tartıyı tam tutun, insanların** (hakları olan mallarını) **eşyasını değerinden düşürüp-eksiltmeyin ve düzene** (ıslaha) **konulmasından sonra yeryüzünde bozgunculuk** (fesad) **çıkarmayın. Bu sizin için daha hayırlıdır, eğer inanıyorsanız."**

86. **"O'na imân edenleri tehdit ederek, Allah'ın yolundan alıkoymak için ve onda çarpıklık arayarak** (böyle) **her yolun** (başını) **kesip-oturmayın. Hatırlayın ki siz azınlıkta** (ve güçsüz) **iken O, sizi çoğalttı. Bozgunculuk çıkaranların nasıl bir sona uğradıklarına bir bakın."**

87. **"İçinizden bir grup, kendisiyle gönderildiğim şeye inanmışken diğer bir grup inanmadığına göre, artık Allah, aramızda hüküm verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."**

88. **Kavminin önde gelenlerinden büyüklük taslayanlar** (müstekbirler) **dediler ki: "Ey Şuayb, seni ve seninle birlikte imân edenleri ya ülkemizden sürüp-çıkaracağız veya mutlaka bizim dinimize geri döneceksiniz."** (Şuayb:) **"Biz istemesek de mi?" dedi.**

89. **"Allah bizi ondan kurtardıktan sonra, bizim tekrar sizin dininize dönmemiz Allah'a karşı yalan yere iftira düzmemiz olur. Rabbimiz olan Allah'ın dilemesi dışında, ona geri dönmemiz bizim için olacak iş değildir. Rabbimiz, ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır. Biz Allah'a tevekkül ettik. 'Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında 'Sen hak ile hüküm ver,' Sen 'hüküm verenlerin' en hayırlısısın."**

90. **Kavminin önde gelenlerinden inkâr edenler, dediler ki: "Andolsun, Şuayb'a uyacak olursanız, kuşkusuz kayba uğrayanlardan olursunuz."**

91. **Bunun üzerine onları dayanılmaz bir sarsıntı tuttu da, kendi yurtlarında diz üstü çökmüş olarak sabahladılar.**

92. **Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki orda 'hiç refah içinde yaşamamışlar' gibi oldular. Şuayb'ı yalanlayanlar, asıl büyük hüsrana uğradılar.**

93. **O da onlardan yüz çevirdi ve** (şöyle) **dedi: "Ey kavmim andolsun, size Rabbimin risaletini tebliğ ettim ve size öğüt verdim. Şimdi ben, inkâra sapan bir topluluğa nasıl üzülebilirim?"**

İsrailoğulları ve peygamberleriyle olan çekişmelerinden önce beşinci halkada zikredilen Şuayb aleyhisselam ve halkı Medyenliler ve Eyke halkı ile olan ilişkisidir. (Bkz. 11/Hud, 84-95; 15/Hicir, 78; 26/Şuara,176-184). Medyen Hicaz'ın kuzeybatı bölgesinden Kızıldeniz'e, oradan güney Filistin, Akabe Körfezi ve Sina yarımadasının bir bölümüne kadar yayılan geniş bir alanı içine alır. Şuayb aleyhisselam zamanında burada Amoriler adında bir halk yaşıyordu. Buna göre, Mısır'dan ilk ayrıldıktan sonra Hz. Musa'nın gelip tanıştığı ve kızıyla (Safura) evlendiği Şuayb, Medyendeki bu Şuayb peygamberdir.

Medyenliler, refah içinde yüzen bir halktırlar ancak iktisadi düzenleri, ticari ve mali ilişkileri ahlak dışı zeminde sürmekte; birbirlerini aldatmakta; işlerini sömürü, yalan, hile, rüşvet, yolsuzluk ve usulsüzlüklerle yürütmektedirler. Tabiatıyla bu yoksul ve yoksun bir kitlenin teşekkülüne yol açmaktadır. Allah'tan başka varlıklara, put, sistem veya kurallar mecmuasına itibar etmelerinin sebebi, bu adaletsiz düzenin devamını sağlamak istemeleridir, özellikle güçlüleri yani iktidar seçkinleri bunda ısrarlıdırlar. Bu da onları dini hayat üzerinde baskı kurmaya sevketmektedir. Dini hayatın özgür olduğu durum-

larda, ezilen kitleler güçlü zümrelere (mütegallibe) karşı dayanak noktaları bulmakta, etrafında toplandıkları peygamberin veya peygamber mirasını sürdüren bilgin ve mücahitlerin hakkaniyete ve adalete dayalı mücadelelerine katılmaktadırlar. İşte bu çerçevede Hz. Şuayb (a.s.), kendisinden önceki peygamberler gibi onları bir olan Allah'a kulluk yapmaya ve bunun zaruri bir sonucu söz konusu adaletsiz ve hakkaniyetsiz düzeni değiştirmeye davet etmektedir.

Şuayb, onların içinden çıkan (kardeşleri) seçkin bir zattır; onu tanırlar; dürüstlüğe, adalete ve hakkaniyete olan bağlılığını yakından bilirler. Onları Allah'ın birliğine ve sadece O'na kulluk yapmaya çağırırken, inandırıcı, ikna edici argümanlar söylemekte; niçin yanlış, haksız ve tehlikeli bir yolda olduklarını bir bir açıklamaktadır. Bazı tefsircilere göre ayette geçen "beyyine" olağanüstü bir tabiat hadisesi olan mucizedir, ancak ikna edici delil, kanıt, yüksek muhakeme, bilinç uyandırıcı burhan gücü olması da muhtemeldir. Nitekim Şuayb aleyhisselâmın güçlü bir hatip olduğu söylenmiştir. Hz. Şuayb, sömürü ve iktisadi ahlaksızlığa batmış halkını tutturdukları yolun sonuçları itibariyle yeryüzünde karışıklığa, dirlik ve düzenin bozulmasına, toplumsal çatışma ve kargaşaya; kısaca tabii ve toplumsal yıkıcı etkilere yol açtığı konusunda uyarmaktadır. Buna sebep olan da güçlü sınıfların kurdukları sömürü ve tahakküme dayalı sistemdir. Zorba yöneticiler ve gelirin büyük bölümüne el koyanlar bir türlü doymamaktadırlar. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Koyun sürüsüne saldıran iki aç kurt, kişinin mal ve şeref hırsından daha zararlı değildir". (Tirmizi, Zühd, 43; Müsned, III, 456). İktisadi adaletsizlik toplumsal çöküntünün önemli sebeplerinden biridir, bir sınıfın ihtirası ve açgözlülüğü kitlelerin yıkımını, yaygın açlık ve sefaleti getirir. Açlık ve sefaletin, baskı ve ihtirasın hükümferma olduğu toplumların devamı mümkün olmaz: "Ölçüye ve tartıya dikkat edin. Siz, geçmiş ümmetlerin helakine sebep olan bir işi üstlendiniz" (Tirmizi, Büyu', 9).

Hz. Şuayb'ın kavminin önde gelenlerini uyardığı üç husus var ki, hayli önemlidir:

İlki, bu gidişatı bırakıp Allah'a iman eden ve O'nun hükümlerine tabi olmak isteyenleri tercihlerinden alıkoymayın, onları tehdit edip vazgeçirmeye çalışmayın, bırakın özgür tercihlerine göre yaşasınlar;

İkincisi insanların zihnini bulandırmayın, Allah'ın doğru ve kurtarıcı yolu konusunda içlerine olmadık vehim, vesvese ve şüpheler sokmayın;

Üçüncüsü Allah'a ve hakikate giden her yolun başını tutmayın, adalete engel olmayın ya da onlara basit, geçici ve sahte çıkarlar karşısında boş vaadlerde bulunmayın. Böyle yapmanız büyük bir nankörlük olur. Zira sizler daha önceleri belki sayıca azdınız, nüfusunuz çoğaldı; yoksuldunuz zengin bir halk

oldunuz; güçsüzdünüz şimdi maddi gücünüz var. Bütün bunlara sahip olduysanız bunu size bağışlayan Allah'tır. Nankörlüğe devam eder, insanları Allah'ın yolundan alıkoyar, içlerine şüpheler katar veya bencil çıkarlar karşılığında onları satın almaya kalkışırsanız, bozgunculuk çıkarmış olursunuz, iktidarınız ebedi sürmez, sonunda altüst olur, yıkılır, helak olursunuz.

Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Şuayb'ın çağrısı belli bir grup tarafından kabul görmüş, diğerlerince reddedilmiştir. Bu durumda Hz. Şuayb, herkesi kendi inancı ve hayat tarzı doğrultusunda yaşamaya davet edip sonucu Allah'tan bekleme yolunu seçmiş görünmektedir. Kimin haklı olduğu eninde sonunda anlaşılacak, ortaya çıkacaktır. En son, doğru ve adil hükmü Allah verir.

Ancak iktidar seçkinleri aynı fikirde değil, onlar ne dini hayat üzerindeki baskıyı kaldırmaya ne adaletsiz düzenlerini değiştirmeye ne de kendileri gibi inanmayan ve yaşamayanlarla bir arada yaşamaya niyetlidirler. Şuayb aleyhisselam ve onun etrafında toplananlara sadece iki seçenek sunmaktadırlar: Ya onlara itaat edecekler yani eski dinlerine-yaşama tarzına, iktisadi ve sosyal ilişkiler ağına geri dönecekler veya yurtlarını terkedecekler. "Biz istemesek de mi?" sorusuna mütegallibe zümrelerin (müstekbirler) verdiği cevap "Evet"-tir. Ayette "ikrah"kelimesinin kullanılmış olması, Bakara, 256. ayetteki "Dinde zorlama/baskı (ikrah) yoktur" ayetini hatırlayacak olursak, bunun din ve vicdan özgürlüğü üzerinde baskıyı ifade ettiği anlaşılır. Çünkü iktidar seçkinleri gayet iyi biliyorlar ki, din seçimi ile iktisadi hayat arasında ilişki vardır. Bu yüzden doğru dini hayatı baskı altında aldıklarında iktisadi sömürü ve hilelerine rahat devam edebilmektedirler.

Şuayb aleyhisselam ve cemaati, vazgeçirmek zorbalara eski düzene, yaşama biçimine ve ilişkiler ağna (millet) dönmeyeceklerini belirtirken, onları eski kirli ilişkilerden Allah'ın kurtardığını, böyle iken geri dönecek olurlarsa bunun Allah'a karşı iftira atmaları anlamına geleceğini, Allah dilemedikçe asla geri adım atmayacaklarını belirtmektedirler. "Allah dilemesi dışında", bir kararlığı ve azmi ifade eder; yoksa Allah'ın onları adaletsiz, kirli ve günahkâr bir düzene geri çevirmeyi dileyeceği anlamına gelmez. Demek istedikleri, Allah'tan başka hiçkimse bizi geri çevirmeye güç yetiremez. O'na tevekkül etmiş bulunmaktayız. O bizi her türlü şer ve beladan kurtaracaktır. Bu konuda ne kadar kararlı olduğumuzu Allah bilir, O, bizim durumumuzu, sabrımızı, çektiğimiz acı ve sıkıntıları bilir. İlmi her şeyi içine alan şanı yüce Allah, Hz. Şuayb ve ona inanmış olanlarla zulüm, günah ve zorbalıkta direnen topluluklar arasında en doğru hükmü verecektir. O'nun vereceği hüküm hayırlı olacaktır.

Hz. Şuayb ve ona inananlar aslında işi Allah'a havale etmeyi teklif ediyor-

lardı. Ne var ki, inkârın tabiatında baskı ve zulüm olduğundan zorba yöneticiler onları kendi inançları ve yaşama tarzlarıyla baş başa bırakmak istemediler, kim Hz. Şuayb'e inanacak veya onun tarafına geçecek olursa, onu konumun, malını, servetini ve özgürlüğünü kaybetmekle tehdit ettiler. Bu, onların beklenen azaba maruz kalmalarına sebep oldu. Onları "şiddetli-dayanılmaz bir sarsıntı" tuttu. "**Recfe**" kimine göre yıkıcı deprem, kimine göre kulakları patlatan, beyinleri darmadağın eden patlamadır. Deprem ise, inkârcı halkı evleriyle yer bir ettiği anlaşılmaktadır. Güneş yüzünde veya herhangi bir yıldızda vuku bulan bir patlama ise, o da onları tarumar etmiş demektir. Cansız cesetleri feci şekilde ortalıkta kalakaldı, dizüstü çökertilmiş olarak sağa sola dağılıp savruldular. Sanki o yerlerde hiç yaşamamışlar gibi. Sonuç itibariyle ziyan ve hüsrana uğrayanlar inkârcı topluluklar oldu.

Bu trajik manzara karşısında Hz. Şuayb'ın önce hüzünlenip üzüldüğünü, sonra onlara gerekli uyarıları yaptığı halde onu dinlemedikleri için başlarına bu felaketin geldiğini düşünüp "Şimdi ben, inkâra sapan bir topluluğa nasıl üzülebilirim?" dediği söylenmiştir. (11/Hud, 84/95; 18/Kehf, 23-24.)

وَمَا اَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّا اَخَذْنَا اَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَا اَنْ لَوْ نَشَاءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَاِنْ وَجَدْنَا اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

94. **Biz hangi memlekete bir peygamber gönderdiysek onun halkı yalvarıp-yakarsınlar diye, mutlaka onları dayanılmaz bir zorluk** (yoksulluk) **ve sıkıntıyla yakalayıvermişiz.**

95. **Sonra kötülüğün yerini iyilikle değiştirdik, öyle ki onlar, çoğaldılar ve: "Atalarımıza da** (bazen) **şiddetli sıkıntılar** (bazen de) **refah ve genişlikler dokunmuştu" dediler. Bunun üzerine, biz de onları kendileri hiç şuurunda değilken apansız kıskıvrak yakaladık.**

96. **Eğer o ülkeler halkı inansalardı ve korkup-sakınsalardı, gerçekten üzerlerine hem gökten, hem yerden** (sayısız) **bolluklar** (bereketler) **açardık; ancak onlar yalanladılar, biz de onları kazanageldikleri nedeniyle yakaladık.**

97. **O ülkeler halkı, geceleri uyurken, onlara zorlu azabımızın gelmeyeceğinden güvende miydiler?**

98. **Ya da o ülkeler halkı, kuşluk vakti eğlenceye dalmışken, onlara zorlu-azabımızın gelmeyeceğinden güvende miydiler?**

99. (Veya) **Onlar, Allah'ın tuzağından güvende mi idiler? Allah'ın bir tuzak kurmasından, hüsrana uğrayan bir topluluktan başkası** (akılsızca) **güvende olmaz.**

100. (Bütün bunlar,) **Sakinlerinden sonra yeryüzüne mirasçı olanları doğruya erdirme**(ye veya ortaya çıkarmaya yetmez) **mi? Eğer biz dilemiş olsaydık onlara günahları nedeniyle bir musibet isabet ettirirdik ve kalplerine damgalar vururduk da onlar böylelikle işitmeyenler olurlardı.**

101. **İşte bu ülkeler, sana onların 'haberlerinden aktarmalar yapıyoruz.' Gerçekten, onlara elçileri apaçık belgelerle gelmişlerdi. Ama daha önceden yalanlamaları nedeniyle imân eder olmadılar. İşte Allah, inkâr edenlerin kalplerini böyle damgalar.**

102. **Onların çoğunda 'verdikleri söze bağlılık' görmedik ama onların çoğunu fasıklar** (yoldan çıkanlar) **olarak gördük.**

Nuh, Hud, Salih, Lut ve Şuayb -selam hepsinin üzerine olsun- peygamberlerin halklarıyla olan çekişmeleri anlatıldıktan sonra, bundan çıkarılacak sonuç meyanında bize anlamlı bir çerçeve verilmektedir. Kendilerine peygamber gönderilen toplumlar çeşitli sınavlara tabi tutulmuşlardır. Kimi zaman hastalıklar, kimi zaman yoksulluk ve sıkıntılar bu toplumların sınavı olmuştur. Yoksulluk veya hastalık, kendileri itibariyle insana zarar veya sıkıntı veremezler, Yüce Allah'ın insanların ahlaki kalitesini, sabır ve metanetlerini, şükür ve olgunlaşma kabiliyetlerini ölçmek üzere kullandığı bir tür enstrümanlardır.

Belirtmek gerekir ki, azap sadece zikri geçen peygamberlerin toplumlarına gelmiş değil, evrensel bir yasa olarak benzer durumda olan her toplumun başına gelebilir. (6/En'am, 42-43; 7/4.) **İbn-i Aşur**, bu grupta ele alınan peygamberlerin kavimlerinin helake uğrayan kavimler olduğuna dikkat çeker.

Azabın gelmesinin iki anlamı var: İlki, hiçbir azap sebepsiz gelmez yani merhameti bol olan Allah kimseye durup dururken azap vermez, toplumlar yapıp ettiklerinin karşılığı olarak buna müstahak olurlar. Zulüm ve haksızlıkların, sömürü ve sahtekârların olduğu her toplum çöker, bu ilahi bir yasadır, bazen de gökten bir azap gelir, yerle bir olurlar. Diğer hikmeti, insanlar yapıp ettikleri hata ve yanlışların üzerine düşünür, tevbe eder ve kendilerini ıslah ederler. "Yalvarıp yakarmaları" tevbe ve pişmanlık duygusuyla durumlarını Allah'a arzetmeleri, kendilerini düzeltmeleri konusunda ruhlarında kuvvetli bir iradenin belirlemesi demektir. Pişman olup da hatalarından ders çıkardıklarında yüce Allah onların durumlarını düzeltir, yoksulluğu zenginliğe, hastalığı sağlığa, zayıflığı güce dönüştürür. Bu durum yerine göre mü'minler için de geçerlidir. Erkek veya kadın mü'minler de çeşitli şekillerde sınanırlar.

İlahi hikmet ve müdahalenin bu olaylarda herhangi bir rolünün olmadığını düşünenler –ki çağımızda insanın ve yeryüzü gezegeninin başına gelen nice ekolojik, toplumsal ve küresel felaketlerde ve musibetlerde takınılan tutum budur– kendilerine isabet eden yoksulluk ve sıkıntıların tabii şeyler olduklarını, geçmişte de benzer olaylara rastlandığını düşünür ve tamamen maddi-ekonomik faktörlerle açıklamaya çalışırlar. Mesela büyük bir nükleer santralin patlamasını depreme, depremi yerin alt tabakalarında birikmiş strese ve kırılan fay hatlarına bağlayıp, bu tabiat olayının yeryüzünde yaşayan insanların ahlaki, sosyal ve ekonomik ilişkilerinden tamamen bağımsız vuku bulduğunu iddia etmeleri gibi. Bu düşünce bir musibetin apansız, beklenmediği, her türlü tedbirin alındığının düşünüldüğü bir zamanda gelip çatmasına yol açar. 2011 yılı Mart ayında Japonya'nın **Fukuşima** şehrinde meydana gelen 9 büyüklüğündeki depremin ve depremi takip eden tsunaminin üç büyük nükleer santralda patlama yapacağı ve nükleer sızıntılara yol açacağı hiç beklenmiyordu, çünkü teknolojik ve ekonomik bakımdan hayli gelişmiş Japonya'da nükleer tehlike konusunda hertürlü tedbirin alındığı düşünülüyordu. Öyle olmadı, herkesi şaşkına çeviren bir felaket yaşandı. Demek ki, ekolojik felaketler ile insan eylemleri arasında ilişki kurulurken önemli bir bilinç bulanıklığı yaşanmaktaydı.

Bilinç bulanıklığı büyük yanılgılara sebebiyet verir. Allah'ın hayata ve olaylara müdahalesinden gaflet içinde yaşayanlar, herhangi kötü bir sürpriz

beklemeden emin bir biçimde hayat tarzlarına devam ederler, kendilerine hiçbir musibetin isabet etmeyeceğini düşünürler. Oysa meşru çerçevede refah, özgürlük ve güvenlik içinde yaşamanın ön şartı Allah'tan korkup sakınmak, O'nun çizdiği sınırlar dâhilinde bir düzenin tesisine çalışmak; yüksek ahlaki ilkeleri, adaleti ve hakkaniyeti hayatın esası haline getirmektir. Allah'tan korkup sakınan (muttaki), aynı zamanda kendini hem dünyada çeşitli afet ve musibetlerden, yıkım ve çöküntülerden hem ahirette cehennem azabından korur. (vikaye). (2/Bakara, 103.) Sosyo ekonomik ve politik düzenlerini bu zeminde kuranların Allah işlerini kolaylaştırır, onlara bolluk verir, altlarından ve üstlerinden yani gökten ve yerden bereketin, nimet ve zenginliklerin kapılarını açar (fetih). Genellikle insanlar öyle yapmaz, gaflet içinde yaşar, Allah'ı unutur, zulmederler, yoldan çıkarlar. Bu durumda hak ettikleri bir ceza olarak ya gece vakti uykuda iken veya gündüzün en berrak olduğu bir vakitte, her şeyin ayan beyan olduğu kuşlukta onları şiddetli bir azap yakalar.

Onlar çoğu zaman Allah'ın kendilerine verdiği mühletin anlamını unuturlar. Mühlet onlara kurulmuş bir tuzaktır (3/Âl-i İmran, 54). Zannederler ki, başlarına hiçbir musibet gelmeyecek. Oysa şanı yüce Allah imhal eder (mühlet verir) ama ihmal etmez. Kendilerine tanınan mühletin anlamından habersiz yanlış hayat tarzlarına devam eden hakikatte ziyan ve hüsrandadırlar yani peşinen zararı kabullenmişlerdir. Bu ise tamamen akılsızca bir tutumdur.

Tarihte irtikâp ettikleri suç ve günahlar dolayısıyla yıkılan devletler, toplumlar ve medeniyetler vardır (6/En'am, 6; 10/Yunus, 13). Medeniyet tarihi, arkeolojik araştırmalar ve ibret penceresinden okumaya tabi tutulduğunda tarih buna şahitlik eder. Ancak yıkılan toplumlardan sonra gelenler bazen aynı akıbete maruz kalmazlar yani onlara hemen ceza verilmez, kendilerine tanınan mühlet uzatılır ve bu toplumlar da kendilerine hiçbir şeyin isabet etmeyeceğini düşünürler. Bu düşünce onların kalplerinin mühürlenmiş olmasının bir sonucudur. Onlar azaba uğratılanların varisleri olarak tarih sahnesine çıkmışlardı ama kendilerinden öncekilerin yanlışlarını tekrar ettiler, azap gelmeyince yalancı bir güvenlik duygusuna kapıldılar. Oysa azaba uğramak da kalbin mühürlenmesi de birer cezadır. Nihayet yok olup gidenlere de elçiler gelmiş, onlara gerekli uyarıları yapmışlardı. Ama onlar yalanlamalarında, inkâr ve günahkâr tutumlarında, yanlış hayat tarzlarında ısrar ettiler; bu onların hakikati görmelerine engel oldu, kalplerini gerçeklere kapattı, körce yollarına devam ettiler. (2/Bakara, 7). Çünkü inkârları ve günahları kalplerinin damgalanmasına yol açmış bulunmaktadır.

102. ayette insanın genel karakteristik özelliklerinden birine işaret edil-

mektedir ki, o da insanın çoğunun "**ahde vefa**" göstermemesidir. Söz konusu ahde vefayı ister ezelde "Allah'ın, Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' sorması üzerine insanın 'Evet, Sen bizim Rabbimizsin'" (7/A'raf, 172) dediğinde verdiği söze, ister, tevhid ve iman manasında ele alalım, insan ahdine vefa göstermez. "Onun ahdi yoktur" dendiğinde, verdiği söze sadık değildir manası kastedilir. Gündelik hayatta da çoğu insan verdiği söze bağlı kalmaz, ahde vefa göstermez; bu ise büyük bir ahlaki zaaftır. Bu yüzden insanların çoğu yoldan çıkar.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ فَظَلَمُوا بِهَا ۚ
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ اِنِّي
رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۙ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلٰٓى اَنْ لَّآ اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا
الْحَقَّ ۚ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنِٓي اِسْرَآءِيلَ ۖ ﴿١٠٥﴾
قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَأْتِ بِهَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَاَلْقٰى
عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ۚ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنَّاظِرِينَ ۚ
﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ۙ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ اَنْ
يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ ۖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُٓوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ
فِي الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ ۙ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَآءَ
السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُٓوا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ
نَعَمْ وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾

103. Sonra bunların (peygamberlerin) **ardından Musa'yı âyetlerimizle Firavun'a ve önde gelen çevresine gönderdik; onlar ona** (âyetlerimize) **haksızlık ettiler. İşte bozgunculuk çıkaranların nasıl bir sona uğradıklarına bir bak.**

104. Musa dedi ki: "Ey Firavun, gerçekten, ben âlemlerin Rabbinden (gönderime) **bir elçiyim."**

105. "Benim üzerimdeki yükümlülük, Allah'a karşı ancak gerçeği söylemektir. Rabbinizden size apaçık bir belge ile geldim. Artık İsrailoğullarını benimle gönder."

106. (Firavun) **Dedi ki: "Eğer gerçekten bir âyet getirmişsen ve doğru sözlülerden isen, bu durumda onu getir** (bakalım)."

107. Böylelikle (Musa) **asasını fırlatınca, anında apaçık bir ejderha oluverdi.**

108. (Bir de) **Elini sıyırdı, o da anında bakanlara bembeyaz** (görünüverdi).

109. Firavun kavminin önde gelenleri dediler ki: "Bu gerçekten bilgin bir büyücüdür."

110. "Sizi topraklarınızdan sürüp-çıkarmak istiyor. Bu durumda ne buyuruyorsunuz?"

111. Dediler ki: "Onu ve kardeşini şimdilik beklet (vereceğin cezayı ertele), **şehirlere de toplayıcılar yolla";**

112. "Bütün bilgin büyücüleri sana getirsinler."

113. Sihirbazlar Firavun'a gelip dediler ki: "Eğer biz galip olursak, herhâlde bize bir karşılık (armağan) **var, değil mi?"**

114. "Evet" dedi. "(O zaman) **Siz en yakın**(larım) **kılınanlardan olacaksınız."**

Bundan önceki 59-102. ayetler arası bölümde Nuh, Hud, Salih, Lut ve Şuayb (a.s.) peygamberlerin kavimleriyle olan çekişmeleri anlatıldı. Bundan sonra 156. ayete kadar Hz. Musa (a.s.), Firavun ve İsrailoğulları anlatılmaktadır.

İsrailoğulları Kur'an-ı Kerim'de yaklaşık beşyüz ayette ele alınır. Sebebi bu kavmin temel tutumunun soyut insanın Allah'a karşı olan isyankâr tutumunun toplumsallaşmış modeli şeklinde sunulmasıdır. Soyut insan kişilik profiliyle ve genel değerler çerçevesinde anlatılır, somut insan ise söz konusu ahlaki ve ideal değerleri hangi ölçülerde ve pratikte temessül etmiş, buna bakılır. Benzer kıyaslamalar toplumlar için de geçerlidir. Yüksek ahlaki değerler toplumların kimlik ve kişilik profilidir, somut toplum ise bu değerlere ne kadar temessül edip etmediğiyle kritik edilir. İsrailoğulları tarihte somut topluluk hayatına verilmiş tipik bir örnektir. Diğerleriyle mukayese edildiğinde İsrailoğullarının içlerinden çıkan peygamberlere karşı koyuşlarının çok daha sert, acımasız ve zorlu olduğu anlaşılmaktadır.

"İsrail", Hz. İbrahim'in torunu ve Hz. İshak'ın oğlu Yakup aleyhisselâmın ismidir. Kelimenin "Tanrı'ya doğru veya Tanrı'yla beraber yürüyen" gibi anlamları vardır. Yakup aleyhisselâmın 12 oğluna **"İsrailoğulları"** denir. Kur'an ağırlıklı olarak bu isimlendirmeyi kullanır. Hz. Yakup'un en büyük oğlu Yahuda (Judo)'ya mensubiyet dolayısıyla bu kavme **"Yahudi"**, onları Mısır esaretinden kurtaran Hz. Musa'ya mensubiyet dolayısıyla **"Musevi"** de denir.

Hz. Yakup ve oğulları, Hz. Yusuf dolayısıyla Filistin'den Mısır'a gittiler ve orada yaklaşık 400 sene kaldılar. Yusuf sûresinde de uzun uzadıya anlatılacağı üzere, İsrailoğulları Mısır'da ilk dönemlerde el üstünde tutuluyorlardı. Sayıları

arttı (Tevrat, Çıkış, I: 8-17, 22), servet ve güç sahibi oldular. İlerleyen zamanlarda sadece ticari hayatı kontrol etmekle kalmadılar, bürokrasiyi de ellerine geçirmeye çalışıp yerli halkla aralarındaki mesafeyi açtılar; bu arada eski safiyetlerini kaybedip suistimallere bulaştılar, böylece Mısırlıların nefretini kazandılar. Bunun üzerine Firavunlar, güçlerinden korkup onları köleleştirdiler.

İsrailoğullarıyla ilişkili olarak Mısır'ın üç katlı anlamı var: "Mısır halkı", "yönetimi kontrol eden iktidar seçkinleri -mele', mütref ve Âl-i Firavun-" ile "Firavun". Kur'an anlatımında Mısır halkı dikkate değer aktif rol oynamaz. İsrailoğullarını köleleştiren yönetimdir. Anlaşıldığı kadarıyla halk ile İsrailoğulları arasında ilişkinin pek kötü olduğu söylenemez. Zira Mısır'dan çıkışta İsrailoğulları çok sayıda Mısırlı komşu ve dostundan ödünç altın ve ziynet eşyası istemiş ve alabilmişlerdir. Bu, iki halk arasındaki ilişkinin dostane olduğunu gösterir. Yönetim ve tepesindeki Firavun ise İsrailoğullarına karşı tavizsizdir, onlara özgürlüklerini vermeye yanaşmamaktadırlar; hatta bürokrasi ve elitler, tanrı-kral konumundaki Firavun'dan bile daha katıdırlar ama bütün yetkiler, karar ve icraat Firavun'un elinde olduğundan, zorbalık ve zulmün timsali Firavun'dur. Olay iki sembol isim etrafında dönmektedir: Musa ve Firavun. Bu tarihte insanlığın kolektif hafızasında öylesine köklü bir imajın yerleşmesine yol açmış ki "Li külli Fir'avn Musa (Her Firavun'a bir Musa!)" denmiştir.

"Fir'avn" Büyük Ev anlamında 'per'ao' veya 'per'aa'dan İbranice veya Süryaniceden Arapçaya geçmiş bir kelimedir. M.Ö. 1370'lerde kral manasında kullanılmıştır. Eski Mısırlılara göre firavun, hem kral hem tanrının oğlu, dolayısıyla **"tanrı"** sayılmaktadır, gerçekte ise Firavun ve bu iddiada olanlar birer tirandırlar. Yahudi kaynaklarında İsrailoğullarına zulmeden Mısır kralları I. Seti, onun oğlu II. Ramses ve onun da oğlu Menephtah'tır (Kur'an Yolu). Tanrısal formasyona ve unvana sahip olduğu kabul edilmekle beraber, yönetimi kontrol eden iktidar seçkinleri bürokrasi, askeriye ve büyük servet sahibi zümrelerdir; bunların içinde vezirler, kâhinler, komutanlar, büyük servet sahipleri, rahipler, danışmanlar yer almaktadır. Bu temel kurgu göz önüne alınarak "Musa'nın ayetlerimizle Firavun'a ve önde gelen çevresine gönderdik" buyrulmaktadır. Hz. Musa'nın tebliğini ve taleplerini Firavun'la beraber söz konusu iktidar seçkinleri de reddetmektedirler.

Muhatap birinci derecede Firavun, ikinci derecede iktidar seçkinleridir. (11/Hud, 97). Ancak Hz. Musa'nın bebek olarak Mısır sarayına girdiği zamanki firavun ile Kızıldeniz'de ölen firavun aynı şahıslar değildir. İlk Firavun I. Seti, diğeri II. Ramses'tir ki. En azılı, inkâr, isyan ve inatta ileri gideni de II. Ramses olan firavundur.

Hz. Musa, bir peygamber sıfatıyla onun karşısına çıktığında iki mesaj vermektedir: İlki, "Ben bir peygamberim, Allah'ın elçisiyim, Allah âlemlerin Rabbidir. Bana size hakikati olduğu gibi anlatmakla emrolundum" demektedir. Bunun anlamı, Firavun'un herhangi tanrısal bir özelliği yoktur, sadece tiranlığını ilan etmiş bir beşerdir. Allah birdir, O'ndan başka ilah yoktur, O âlemlerin yaratıcısı, sahibi, maliki ve yöneticisidir. Firavun, tanrılık iddiasından vazgeçmeli, âlemlerin Rabbine teslim olmalıdır ki, bu bütün peygamberlerin işe başlarken ilk yaptıkları tebliğdir, tevhid inancının açığa vurulması görevidir. (7/A'raf, 61, 67.)

İkincisi, Firavun ve önde gelenlerin İsrailoğullarını köleleştirmeleri, insanlık dışı işlerde kullanmaları kabul edilemez, derhal Yüce Allah'ın emri olarak onlara özgürlüklerini vermeleri gerekir. Hz. Musa, Allah'tan apaçık belgeler getirdiğini söyleyip, bir bakıma İsrailoğullarının niçin özgürlüklerine kavuşturulması gerektiğini buna dayandırıyor. Söz konusu belgeler, ya kölelik ve özgürlük gibi beşeri durumları belli bir tutarlılık zeminine oturtan akli kanıtlar, ikna edici delillerdir veya olağanüstü gösterilerdir. Kölelik, savaş esirlerinin süren statüsüdür; İsrailoğulları kaybettikleri bir savaşın sonucu esir olarak Mısır'a götürülmüş değildiler. Maliye Bakanlığına kadar yükselmiş Hz. Yusuf'un ailesi ve kabilesi olarak gitmişlerdir, Mısır'ın ekonomisine, sosyal hayatına büyük yararlılıklar göstermiş, ancak sonraları Mısır yönetimi tarafından köleleştirilmişlerdir. Bu hukuken meşru olmayan bir uygulamadır. Öyle de olsa, Hz. Musa, Firavun ve adamları İsrailoğullarından eğer memnun değillerse, onları serbest bırakmalarını istemektedir ki, niyeti onları Filistin-Sina bölgesine götürmektir (20/Taha, 40). Firavun ve yönetimi ise bu talebi reddetmekte, buna mukabil ikna edici bir sebep gösterememektedirler.

Belgeleri, olağanüstü olay (mucize) anlamında ele almak gerekirse –ki belli bir tartışmadan sonra Firavun'un talebi olağanüstü olay göstermesidir– Hz. Musa ilk elde iki mucize göstermektedir: Asasını ve koynuna soktuğu elini bembeyaz olarak çıkarması. Firavun, Hz. Musa'dan mucize göstermesini diler. O da asasını yere atar, bir anda küçük bir ejderhaya, ürkütücü bir yılana dönüşür, herkes ondan korkuya kapılır. Elini koynuna sokup çıkarır, bembeyaz kesildiği görülür (Yed-i beyza), görenleri hayretlere düşürür (27/Neml/12; 20/Taha, 22. Tevrat'taki anlatımı için bkz. Çıkış, IV: 2-8). Yed-i beyza, tabii ki salt beyaz el'den ibaret değildir, elin doğal biçiminin ötesinde pırıl pırıl, etrafa harikulade ışık (nur) saçan, kusursuz, büyüleyici el demektir ki, görenler bu yüzden hayretler içinde kalmışlardır. Ejderha ve yed-i beyza'nın bir arada gösterilmesinin sembolik anlamı vardır: Ejderha çürük, batıl, temelsiz bütün iddiaların hak, doğruluk ve kesin kanıtlar tarafından çürütülmesini, ortadan

kaldırılması; yed-i beyza ilahi bilginin, din ve hakikatin göz kamaştıran nurunu sembolize eder.

Her şey ayan beyan ortaya çıkmış olmasına rağmen, Firavun ve adamları içine düştükleri körlük dolayısıyla inatlarını sürdürme yolunu seçtiler. Hz. Musa'nın "bilgili bir büyücü" olduğunu, onları iktidardan düşürmek için komplo kurduğunu söyleyip Firavun'u korkuttular. Onlara göre, Musa'nın amacı, İsrailoğullarını Kıptilerin üstün duruma geçirmektir. (26/Şuara, 34-35).

Bilgili büyücü, demeleri, onların da zamanlarında hayli revaçta olan büyünün, hakikatte belli bir bilgi ile elde edilen bir marifet ve hüner olduğunu bildiklerini ima eder. Büyücüler, illüzyonlarla halkın gözünü boyarlar, onları zihinsel algılarıyla yanıltırlar ve bunu üzerinde çokça çalıştıkları bir marifet ve hüner olarak icra ederlerdi. Bu durumda Musa'yı durdurmanın yolu, onun ayarındaki büyücülerin yardımına başvurmak olabilirdi ancak. Onlar da öyle yaptılar. Firavun'a Musa ve kardeşini oyalayıp şehrin önde gelen büyücülerini getirtip Hz. Musa ile yarıştırmasını teklif ettiler. Hz. Musa'nın etkisini tamamen yok etmek için bunun halkın gözü önünde yapılmasını istediler. Firavun da öyle yaptı, en usta büyücüleri getirtti ve onlara eğer Musa'ya üstün gelecek olurlarsa hem armağanlar vereceği, hem kendine yakın statüler vereceği vaadinde bulundu. Sihirbazlar bunu memnuniyetle kabul ettiler, bu da onların aslında güçlerinin herhangi bir nesneyi değiştirmeye ve dönüştürmeye, mesela taşı-toprağı altın yapmaya yetmediğini, öyle olsaydı Firavun'dan böyle bir talepte bulunmaya ihtiyaçlarının olmayacağını göstermektedir ki, bu bütün büyücü ve kâhinler için geçerli genel bir hükümdür.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ
أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ
عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا
يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا
هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾
قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ
آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا
مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ

خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾
وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا
وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

115. Dediler ki: "Ey Musa (ilkin) **sen mi atmak istersin, yoksa biz mi atalım?"**

116. (Musa:) **"Siz atın" dedi.** (Asalarını) **atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları dehşete düşürdüler ve** (ortaya) **büyük bir sihir getirmiş oldular.**

117. Biz de Musa'ya: "Asanı fırlat" diye vahyettik. (O da fırlatınca) **bir de baktılar ki, o bütün uydurduklarını derleyip-toparlayıp yutuyor.**

118. Böylece hak yerini buldu, onların bütün yapmakta oldukları geçersiz kaldı.

119. Orada yenilmiş oldular ve küçük düşmüşler olarak tersyüz çevrildiler.

120. Ve sihirbazlar secdeye kapandılar.

121. "Âlemlerin Rabbine imân ettik" dediler.

122. "Musa'nın ve Harun'un Rabbine..."

123. Firavun: "Ben size izin vermeden önce O'na imân ettiniz, öyle mi? Mutlaka bu, halkı buradan sürüp-çıkarmak amacıyla şehirde planladığınız bir tuzaktır. Öyleyse siz (buna karşılık ne yapacağımı) **bileceksiniz."**

124. Muhakkak ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi idam edeceğim."

125. (Onlar da:) **"Biz de şüphesiz Rabbimize döneceğiz" dediler.**

126. Oysa sen, yalnızca, bize geldiğinde Rabbimizin âyetlerine inanmamızdan başka bir nedenle bizden intikam almıyorsun. "Rabbimiz, üstümüze sabır yağdır ve bizi Müslüman olarak öldür."

Centilmenlik gereği, taraflar kimin önce gösteriye başlaması gerektiğini birbirlerine sorarlar. Hz. Musa, önceliği onlara verir. (10/Yunus, 80). Bu karşılaşmanın objektif olacağının göstergesidir. Sihirbazlar, tam bir özgüven içinde ellerindeki sopaları yere atar, muhtemelen içlerinde cıva bulunan kamışlar sıcak zemin üzerinde hareket edince sağa sola kıvrılan yılanlar olarak görünür veya başka bir hünere başvurulur. Öyle de olsa gösteri etkili olur, olayı seyredenlerin gözleri faltaşı gibi açılır. Halk, yere atılan ip ve sopaların yürüdüğün

zannetmiştir. (20/Taha, 66). Belki Hz. Musa da bir miktar korkuya kapılmıştır. (20/Taha, 67). Ardından Allah'ın emriyle Musa asasını atar, bir anda asa büyücülerin sopalarını yutan bir ejderhaya döner. Asa Allah'ın emriyle atılmıştır, ona yılana dönüştüren de Musa'nın kendisi değil, kudreti her şeye yeten Allah'tır. Bu, olay Hz. Musa'nın davasında ne kadar haklı, güçlü ve ikna edici olduğunu gösterir.

"Seyredenlerin gözlerinin büyülenmesi ve korkuya/dehşete kapılmaları" önemlidir. Sihirbazlar insanların gözlerini boyamışlardır ve aslı astarı olmayan bir hile, hüner veya marifet sonucunda insanları korkutmuş, batıl bir şeyin gerçek olduğu zehabına kapılmalarını sağlamışlardır. Bu sadece sihir veya illüzyonik hünerler için değil, başka alanlardaki hile ve oyunlar için de geçerlidir. Siyasetten ekonomiye, eğitimden medyaya kadar birçok alanda insanların gözünü boyayıp korkutmak, böylelikle haksız ve adaletsiz iktidarlar kurmak, hileli işler çevirmek mümkündür. Tevhid inancı her türden göz boyama ve zihinsel algının bir hakikate dayanmadığını apaçık ortaya koymak üzere zihinleri uyandırır. Sihirbazların Musa aleyhisselâmla karşılaşmalarının amacı büyü yoluyla kitlesel algı oluşturmak olduğu açıktır. Büyü hilesinin farkında olmayanlar sopaların sahiden bir anda yılan olabileceklerine ve bunun da sihirbazlardan kaynaklanan bir bilgi ve güç olduğuna inanırlar. Genellikle modern zamanlarda etkili propaganda, tezvir ve medya üzerinden yürütülen algı operasyonları bu türden sahte, temelsiz algıların oluşmasını sağlamaktadır. Borsalar dahi para sihirbazları tarafından manipüle edilir, bu sayede küçük bir zümre kitlelerin parasını cebine indirir. Algıya karşı sahih dinle karşı konulabilir ancak. Musa aleyhisselam kendi dönemindeki büyük bir algıyı bozdu. Sihirbazlar "Firavun'un izzeti yani iktidarı ve gücü adına" iş görüyorlardı (26/Şuara, 44), Musa aleyhisselâm ise âlemlerin Rabbi Allah adına müsabaka meydanındaydı. O Tevhid inancının temsilcisi olarak aslı esası olmayan bir algı imparatorluğunu yerle bir edecekti. Putçuluk ve putlara bir takım temelsiz anlamlar, fonksiyonlar, yüklemek de temeli olmayan algıdır. Putçuluğu İbrahim aleyhisselam baltasıyla kırmıştır ki, bu misyonu dolayısıyla hanif dininin bu seçkin peygamberine "putkırıcı" denmiştir.

İllüzyon veya başka hüner ve hilelerle büyü yapan Mısır'ın önde gelen sihirbazları, olup bitenin kendi yaptıkları şeyin cinsinden bir şey olmadığını anlamakta gecikmediler. Çünkü Hz. Musa'nın asası (Asay-ı Musa) onların sopalarını yutup yok etmişti. İşin iç yüzünü bildiklerinden bunun olağanüstü-doğaüstü bir ilahi müdahale olduğunu hemen anlamışlardır. Halkın önünde küçük düşmüşlerdir ama bu onların Allah'a ve Hz. Musa'nın Nübüvvetine

iman etmelerini de sağlamış, bir bakıma gözlerinin açılmasına sebep olmuştur. Tereddütsüz, secdeye kapanıp "Âlemlerin Rabbine imân ettik"lerini belirtirler. "Musa'nın ve Harun'un Rabbine..." diyerek, ince bir noktanın altını çizmek isterler: Bu olay ilahidir, Musa ve Harun'un beşeri güçlerinden veya hünerlerinden kaynaklanmış değildir. Tevrat asayı Hz. Harun'un attığını kaydeder. (Çıkış, VII: 9/13).

Firavun çılgına dönmüş vaziyette tepki verir: "Ben size izin vermeden önce O'na imân ettiniz, öyle mi?" diye bağırır. Firavun, sadece siyasi ve idari olarak hükümran değil, din ve vicdan özgürlüğün mahiyetini ve sınırlarını tayin eden bir zorbadır da. Onun hükmünün geçtiği Mısır'da din seçme özgürlüğü yoktur. Oysa kimse kimseye "Buna şöyle inan, inanmak zorundasın" diyemez. Din ve inanç emir-komutayla olmaz. İman tefekkür ve vicdani kanaat işidir; ne kalplere ne beyinlere komut vererek hükmedilir. Kur'an-ı Kerim'de tek bir ayet "Ey iman edenler, iman ediniz (4/Nisa, 136)" buyurur. O da iman edenleri imanlarına göre hareket etmeye, inandıkları umdelerle tutarlı olmaya davet eder.

Kendini Mısır'ın ve Mısır'da yaşayan herkesin tanrısı olarak görmekte, başka hiçbir varlığa inanılmasına izin vermemektedir. Hz. Musa ve Hz. Harun, onu Allah'ın birliğine inanmaya davet etmek suretiyle, tanrılık iddialarını sorgulamışlardır, bu yetmiyormuş gibi şimdi de ülkenin en itibarlı bilginleri, büyücüleri de bu kervana katılmışlardır. Bu, onun siyasi otoritesinin sarsılmasına yol açacak tehlikeli bir gelişmedir. Firavun bunun farkında olarak, olup biten her şeyin kendisine karşı kurulmuş bir komplo olduğunu iddia etmeye başlar. Bu tarih boyunca tiranların, diktatör ve zorba yöneticilerin başvurduğu söylemdir. Kim onların adaletsizliklerini dile getirecek olsa, hemen kendisine, memlekete ve hatta ülke halkının tamamına karşı "komplo" kurmakla, darbe teşebbüsünde bulunmakla suçlanır ve ihanet suçuyla cezalandırılır.

Geleneksel teamüllere göre, otoriteye karşı başkaldıranlar, ellere ve ayakları çaprazlama kesilmek suretiyle cezalandırılır, ardından idam edilirler. Bu hayli kadim bir cezalandırma şeklidir (Bkz. 5/Maide, 33). Bu arada Firavun, ince bir taktik uygulayarak Mısır halkını, daha doğrusu yerli Kıptilerin desteğini arkasına almayı ihmal etmemektedir. Çünkü mademki Hz. Musa, İsrailoğullarının özgürlük mücadelesini vermektedir, bunun anlamı İsrailoğullarının Kıptilere üstün gelmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Burada hakikatle karşılaşıp iman eden büyücülerin kararlı tutumu dikkate değerdir. Karşılaşma apaçık bir hakikati ortaya çıkarmıştı. Sihirbazların işi göz boyama Musa aleyhisselamınki ise bir mucizeydi. Başka bir deyişle, "Hak gelmiş, batıl yok olup gitmişti" (17/İsra, 81). Hak ve hakikatin ne olduğunun

bilincinde olan sihirbazlar için tek yol kalmış, o da Allah'ın iradesine teslim olmaktı. Öylesine ihlasla iman etmişlerdir ki, Firavun'un tehditlerine zerre miktarı değer vermemekte, ona meydan okumaktadırlar. Apaçık ortaya çıkan hakikat karşısında Allah'a kavuşmaktan başka bir arzuları, dünyadan beklentileri kalmamıştır. Firavun'un yaptığı ise onlardan öç almak, vicdanları üzerinde tahakküm etmeye devam etmektir, bu zalimane tutuma karşı yani onların el ve ayaklarını keseceği zaman duyacakları acı dolayısıyla Allah'tan bolca sabır dilemekte, Allah'ın iradesine teslim olmuş olarak ölmeyi istemektedirler. (Büyücülerin tanrı tasavvurlarını tashih etmeleri için bkz. 26/Şura, 48. ayetin açıklaması.)

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ ۚ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا ۖ إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

127. Firavun kavminin önde gelenleri, dediler ki: "Musa ve kavmini bu toprakta (Mısır'da) **bozgunculuk çıkarmaları, seni ve ilâhlarını terk etmeleri için mi** (serbest) **bırakacaksın?"** (Firavun) **Dedi ki: "Erkek çocuklarını öldüreceğiz ve kadınlarını sağ bırakacağız. Hiç şüphesiz biz, onlara karşı kahir bir üstünlüğe sahibiz."**

128. Musa kavmine: "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Gerçek şu ki, arz Allah'ındır, ona kullarından dilediğini mirasçı kılar. En güzel sonuç muttakiler içindir." dedi.

129. Dediler ki: "Sen bize gelmeden önce de, geldikten sonra da eziyete uğratıldık." (Musa:) **"Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve sizleri yeryüzünde halifeler** (egemenler) **kılacak, böylece nasıl davranacağınızı gözleyecek" dedi.**

Firavun büyücüler dolayısıyla ağır bir yenilgiye uğrayınca, giderek şöhreti yayılan Hz. Musa karşısında nasıl bir tutum takınacağına dair kurmaylarıyla durumu görüşür. Firavun'un gözü korkmuştur ama iktidar seçkinleri kararlıdırlar. Hz. Musa ve halkını serbest bırakması durumunda, Mısır'da statükonun

aleyhte döneceğini, her şeyin altüst olacağını, kısaca kurulu düzenin bozulacağını söylemektedirler. Varolan tanrılar yani kendilerine tapılan putlar veya insanların Firavun'a tanrısallık atfederek tapınmaları düzenin esasını teşkil etmektedir. Bu açıdan Hz. Musa'nın tebliğ ettiği dinin reddedilmesi ve İsrailoğullarının baskı altında tutulmaları gerekir.

Buna inandırılan Firavun, çözüm olarak İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürmeyi düşünür ki, daha önce de bu caniyane uygulamaya başvurulmuştu. (28/Kasas, 4). Böylelikle İsrailoğullarının hem sayıları azalacak hem bir ayaklanma durumunda fiziksel güçleri kalmayacaktır. Köle olmaları hasebiyle Firavun ve adamları buna güçlerinin yeteceğini düşünmektedirler.

Tabii ki bu haber yayıldığında İsrailoğulları ümitsizliğe kapılırlar. Hz. Musa onlara Allah'tan yardım dilemeyi ve sabrı tavsiye etmekte, arkasında genel bir kuralı hatırlatmaktadır. Bu neredeyse bir müjde yerine geçmektedir: Yeryüzü ve elbette Mısır da Allah'ındır, O'nun mülküdür, dilediği kullarına miras olarak bırakır. (6/En'am, 165; 10/Yunus, 14). En güzel sonuç Allah'tan korkup sakınanlar içindir. Bunun anlamı şudur:

Bugün Mısır'da Firavun ve adamlarının zorba yönetimi söz konusu ise, bu geçicidir, mülkün hakiki ve nihai sahibi Allah'tır, bu zorbalara Allah mühlet vermektedir, eninde sonunda işledikleri zulümler dolayısıyla yıkılıp gideceklerdir, yeryüzü salih kullara miras kalacaktır. Yapılması gereken şey Allah'tan ümit kesmemek, O'na dayanmak, acılara tahammül etmek ve ilahi hükümlere riayet etmek olmalıdır. Güçten düşürülmüş (müstaz'af) kitlelere Allah'a dayandıkları, doğru bir yol tutturdukları, mücadele ve mücahede azimlerini kaybetmeyip ilahi hükümlere sarıldıkları takdirde, çektikleri acılar uzun sürse de sonunda zafer kazanacaklar; sömürü, zulüm, adaletsizlik ve zorbalıklara son verebileceklerdir.

Dahası ileride İsrailoğullarına daha esaret döneminde yapılan bir uyarı söz konusudur. Yüce Allah yeryüzü hâkimiyetini dilediğine verir, "üstün kavim, seçilmiş halk" fikri ve iddiasının tevhid inancında yeri, meşruiyet zemini yoktur (24/Nur, 55). Kim yüce Allah'ın rızasına göre yeryüzünde bir düzen kurarsa, O'nun genel çerçevesini çizdiği hayat tarzını sürdürürse Allah katında makbul olan odur. Bütün insanlar Adem'in çocuklarıdır, Adem de topraktandır.

Hz. Musa'nın bu öğüdüne İsrailoğullarının verdiği cevap ümitsizliklerini yansıtmaktadır: Senden önce de aynı zulümlere maruz kaldık yani Firavun ve adamları bizim erkek çocuklarımızı öldürüp kadınlarımızı (kız çocuklarımızı) sağ bırakıyordu, bize bir kurtarıcı olarak geldikten sonra da aynı zulümlere maruz kalıyoruz. Tevrat'ın kaydına göre (Çıkış: 5. Bab) İsrailoğulları, daha ile-

ri giderek Firavun ve adamlarının husumetini üzerlerine çektikleri iddiasıyla Hz. Musa ve Hz. Harun'u suçlar bir dil kullanmaktadırlar. Bıçak sırtı bir zamanda Hz. Musa kavmine, sabrı ve kararlılığı tavsiye etmeye devam eder ve eğer doğruluktan sapma göstermeyecek olurlarsa Allah'ın eninde sonunda düşmanlarını helak edeceğini söyler. Önemli olan şimdi ve sonra onların nasıl bir tutum içine girecekleri konusudur. Bu sıkıntı ve zorluklar onların içinden geçtikleri sınavdır: Zayıf ve çaresiz iken Allah'a mı isyan edecekler yoksa içinde bulundukları durumdan kurtulmak için ahlaki ve sosyal bir uyanışı mı başlatacaklar? Kurtuluş ve özgürlük mücadelesinin kazanılmasından sonra Allah'a mı şükredecekler yoksa ahlaki hayatı bir kenara itip yozlaşma yoluna mı girecekler?

İsrailoğullarının çölde çektiği sıkıntı uzun zamana yayılmış köleliğin ruhlarında bıraktığı derin etkininin kazınıp atılmasını sağlamak içindi. Bunu başardıklarında kendilerine vaadedilen topraklar üzerinde özgür ve hükümran olacaklar, bu arada eski hayatlarında maruz kaldıkları zulüm ve haksızlıkları kendileri yapmayacaklardı. Maalesef İsrailoğulları hem ilahi espriyi anlamadılar hem fırsatı ellerine geçirdiklerinde her nerede eziyete maruz kalmışlarsa aynısını başkalarına yaptılar. Bu sadece İsrailoğullarına özgü bir tutum da değildir. Bir zaman ezilen ve zulüm gören nice sosyal gruplar, iktidarı ellerine geçirdiklerinde kendileri zulmetmekte, başkalarını gadretmektedirler.

Müslümanlara da Kur'an-ı Kerim, nusret, fetih ve zaferin gelebileceğini, insanların kitleler halinde dine gireceklerini ama asıl büyük sınavın, zafer sarhoşluğu ve dünyevi çıkar ve şehvete kapılıp Allah'a hamd etmeyi ve bağışlanma dilemeyi unutmamak olduğunu hatırlatır (bkz. 110/Nasr, 1-3). Eğer çok arzu ediyorlarsa şanı Yüce Allah iktidarı verir, onları yeryüzünde hükümran halifeler kılar. Ancak iktidar kendi başına bir anlam ifade etmez. Bu ayet, iktidarın yapısı yani ilahi murada uygun olup olmadığı, Şeriat'ın maksatlarına hizmet edip etmediği, adaleti ve hakkaniyeti gözetip gözetmediği ve Müslümanların siyasetin ve iktidarın geri planında bulunması gereken ahlaki yüksek erdemlere hassasiyetle riayet edip etmedikleri konusunun kendileri için (siyaset, iktidar ve devlet dolayımında) bir sınav meselesi olduğunu hatırlatmaktadır. "İktidar için iktidar" veya salt başarı ve tahakküm için siyaset puta dönüşür.

وَلَقَدْ اَخَذْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِيْنَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿١٣٠﴾ فَاِذَا جَآءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوْا لَنَا هٰذِهٖ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَّطَّيَّرُوْا بِمُوْسٰى وَمَنْ مَّعَهٗ اَلَآ اِنَّمَا طٰٓئِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ

﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَاۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ
﴿١٣٢﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ
اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ
الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَۚ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا
الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي اِسْرَاۤءِيلَۚ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰٓى اَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ
فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾
وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي
بَارَكْنَا فِيهَاۜ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِي اِسْرَاۤءِيلَ بِمَا صَبَرُواۜ
وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

130. Andolsun, biz de Firavun aile (çevre)**sini belki öğüt alıp düşünürler diye yıllar yılı kuraklığa ve ürün kıtlığına uğrattık.**

131. Onlara bir iyilik geldiği zaman "Bu bizim için" dediler; onlara bir kötülük isabet ettiğinde (bunu da) **Musa ve beraberindekilerin bir uğursuzluğu olarak yorumlarlardı. Haberiniz olsun, Allah katında asıl uğursuz olanlar kendileridir; ama onların çoğu bilmezler.**

132. Onlar: "Bizi büyülemek için mucize (âyet) **olarak her ne getirirsen getir, yine de biz sana inanacak değiliz" dediler.**

133. Bunun üzerine, ayrı ayrı mucizeler (âyetler) **olarak üzerlerine tufan, çekirge, buğday güvesi, kurbağa ve kan musallat kıldık. Yine büyüklük tasladılar ve suçlu-günahkâr bir kavim oldular.**

134. Başlarına iğrenç bir azap çökünce, dediler ki: "Ey Musa, Rabbine –sana verdiği ahid adına– bizim için duâ et. Eğer bu iğrenç azabı üzerimizden çekip-giderirsen, andolsun sana imân edeceğiz ve İsrailoğullarını seninle göndereceğiz.

135. Ne zaman ki, onların erişebilecekleri bir süreye kadar, o iğrenç azabı çekip-giderdik, onlar yine andlarını bozdular.

136. Biz de onlardan intikam aldık ve ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan habersizmişler (gibi) **olmaları nedeniyle onları suda boğduk.**

137. Kendisine bereketler kıldığımız yerin doğusuna da, batısına da o hor kılınıp-zayıf bırakılanları (müstaz'afları) **mirasçılar kıldık. Rabbinin İsrailoğullarına olan o güzel sözü** (vaadi), **sabretmeleri dolayısıyla tamamlandı** (yerine geldi). **Firavun ve yükselttiklerini** (köşklerini, saraylarını) **da yerle bir ettik.**

Kur'an-ı Kerim'de "**al**" ve "**mele' veya mütref**" kullanılır. Genel anlamıyla al, yakın aile çevresini ifade eder. Mesela "Âl-i Muhammed (s.a.)" Efendimiz'in Ehlibeyti, ailesi demektir. 130. ayette eğer Âl-i Firavun'dan kastedilen, Firavun'un yakın aile çevresi yani doğrudan hanedan ise, bu Firavun ve yönetici hanedanın iktidar seçkinlerinin derin etkisinde olduğunu ima eder. Çünkü bir çok defa Firavun, Musa aleyhisselama hak verecek olacakken, mele' ve mütref dediğimiz bürokratik güçler, askeri ve iktisadi zümreler, kâhinler ve danışmanlar (müstekbirler bloku) onu vazgeçirmeye çalışmışlardır. Bu ayette, muhtemelen murat edilen hanedanın başlarına gelen büyük felaket ve musibetlerden gerekli dersleri çıkarıp iktidar seçkinlerinin etkisinden kurtulmalarını sağlamaktı. Ancak öyle olmamıştır.

Kuraklık ve buna bağlı ürün kıtlığı, ekin yapılan topraklara yağmurun düşmemesi veya mevcut su kaynaklarının zayıflaması sonucu ortaya çıkar. Mısır'da bu cezalara sıkça rastlanmıştır. Hz. Yusuf zamanında da benzer kuraklık yaşanmıştı. (12/Yusuf, 43-49.) Kuraklık genellikle bir tabiat olayı kabul edilir. Anlaşıldığı kadarıyla tabiata ilahi müdahale fikrini reddedenler, bugün olduğu gibi o günün Mısır'ında da aynı fikre ve kanaate sahip idiler. Kuraklık, onları akılları başlarına gelsin diye bir musibet olarak geliyordu ama onlar inat ve inkârlarında ısrar ediyorlardı. Zaman zaman bereketli ürün aldıklarında da, "Görüyor musunuz, kuraklık veya bolluğun sizin dediklerinizle ilgisi yoktur, kimi zaman su kaynakları zayıflar kıtlık olur, kimi zaman artar bereket gelir" diyerek ilahi müdahaleye karşı çıkıyorlardı. Bir de şöyle bir düşünce ve kanaat yayarlardı: Refah, bereket ve bolluk (hasene) bizim hakkımızdır, biz zaten böylesine (güç, refah ve iktidara) layığız, başımıza kötülük (seyyie) yani kuraklık, kıtlık, yoksulluk vb. musibetler geliyorsa bu Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğudur. Onlar olmasaydı refah ve bolluk devam edecekti, onları başımızdan def'edecek olursak bu musibetlerden kurtulmuş oluruz.

Eski Mısırlıların uğur ve uğursuzluğa inanmaları, bu batıl inanç ve temelsiz kanaatin pek kadim olduğunu gösterir. Çoğunlukla insanlar başlarına gelen musibetlerle ahlaki tutumları arasında doğru ilişki kuracaklarına, bunu gizemli, metafizik, anlaşılmaz güçlerin varlığına, izahı mümkün olmayan faktörlere, harici düşman ve kötülük odaklarına bağlarlar. İslam öncesinde de ca-

hiliye Arapları bu inanca sahip idiler. Yolculuğa çıktıklarında da bir kuşu uçurur, onun sağ yana mı, sol yana mı uçtuğuna bakıp yolculuğun nasıl geçeceğine karar verirlerdi. Sağ yana uçarsa yolculuk iyi, sol yana uçarsa yolculuk kötü geçecek diye inanırlardı. Bundan hareketle uğur ve uğursuzluk kelimeleri "tair/kuş"la (tatayyur: uğursuz saymak) ilişkili dile geçmiştir. Kur'an-ı Kerim (27/Neml, 47; 36/Yasin 18-19) ve hadis kaynakları (Buhari, Tıb, 17; Müslim, Selam, 110) bu batıl inancı reddetmiş bulunmaktadır. Bir keresinde Muaviye bin Hakem, "Aramızda uğursuzluğa inanlar var" demiş, Hz. Peygamber "Bu onların içlerinde hissettikleri bir duygudur. Bu duygu onları işlerini yapmaktan alıkoymasın" buyurmuştur. (Müslim, Mesacid, 33.) Modern çağda da uğur-uğursuzluk, fala bakmak, astroloji ve medyumluk gibi temeli boş inançlar insanları etkilemeye devam etmektedir.

Firavun ve çevresi, başlarına gelen musibetleri Hz. Musa ve onunla beraber hareket edenlere bağlamakla -eğer sahiden uğur ve uğursuzluğa inanıyor idilerse- kendilerini kandırıyorlardı, inanmadıkları halde bu inancı yayıyor idilerse halkı kandırıyorlar demekti. Fakat elbette bir türlü kabullenmek istemedikleri bir nokta var idi ki, o da yapıp ettikleriyle başlarına gelen tabii afet ve musibetler arasında varolan ilişkiydi. Bugünkü modern insan da bu ilişkiyi kabullenmekte zorlanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, asıl uğursuzların kendileri olduğunu beyan ediyor. Yani başlarına gelen felaketler Musa ve beraberindekilerden değil, tam aksine onların kötü işlerinden kaynaklanmaktadır. Bu tarih boyunca hükmünü icra eden bir yasadır. Söz konusu yasa dün olduğu gibi bugün ve yarın da hükmünü icra edecektir. Ancak günah ve isyan içinde yaşayanların basiretleri öylesine kapanır ki, aradaki ilişkinin bir türlü farkına varamıyorlar. Dahası Hz. Musa, önlerine hangi mucizeyi koyarsa koysun, kesin olarak ona inanmayacaklarını beyan ediyorlardı. Bir tür yeminli günahkârlar ve isyankârlar olarak tabiat olaylarına karşı mücadele ediyorlardı. Derken musibet ve afetler peş peşe gelmeye başladı: "Üzerlerine tufan, çekirge, buğday güvesi, kurbağa ve kan musallat" oldu. Binlerce insan hayatını kaybetti, hayvanları telef oldu, tarlalarını, bağ ve bahçelerini bela ve musibetler istila etti. Yine kibirlerinden vazgeçmediler, ibret almadılar, günah ve isyanlarında devam ettiler. (Birer azap olarak gerçekleşen mucizelerin Tevrat'taki anlatımı için bkz. Çıkış, 5: 12; 7: 17).

Tabii ki insanın ilahi azaba dayanma gücü sınırlıdır. Bir noktadan sonra tükenir, teslim olur. Onlar da iğrenç bir azaba maruz kaldıklarında, Musa'dan yardım istiyorlardı, inanacaklarını, ıslah olup kendilerine bir çeki düzen vereceklerini, İsrailoğullarını serbest bırakacaklarını söylüyorlardı. Fakat her

seferinde sözlerinde durmuyorlardı. Mucizeleri apaçık müşahede ettikleri halde yine de inanmıyorlardı (7/A'raf, 146); çünkü büyüklenmeleri ve nefislerinin zebunu olmaları hak ve hakikate teslim olmalarının önüne geçiyordu (10/Yunus, 75).

Sonunda büyük azap geldi, Firavun ve ordusu suda boğuldu. Allah'ın yardımıyla Musa ve İsrailoğulları, onları öldürmeye gelen Firavun ve askerlerinden Kızıldeniz'in içinden geçerek kurtuldular. Bu hakikaten büyük bir mucizeydi. İsrailoğulları bu mucizeyi diğer kavimler gibi seyretmediler, bizzat tecrübe ettiler, ona iştirak ettiler. Suların her iki tarafı yüksek duvarlar gibi çekildiğini gören Firavun ve askerleri, bu muhteşem ve olağanüstü olay karşısında iman edeceklerine onlar da denize daldılar, tamamen içine girince sular altında kalıp boğuldular. (Bu olayın anlatımı için bkz. 20/Taha, 77-78; Çıkış, 14: 1-31. Tevrat'ta onlardan tek bir neferin kalmadığı kaydedilir (Çıkış, 12: 28.) Kur'an-ı Kerim, tam boğulacakken yani son nefesini verirken Firavun'un iman ettiği belirtir (10/Yunus, 90-91.) Ancak bu ümitsizlik anında (ye's halinde) ki imandır (Firavun'un imanı), kişiye herhangi bir faydası yoktur. İsrailoğulları karşı sahile geçip kurtuldular, böylece 400 sene süren Mısır'daki ikametleri ve Mısır esareti sona ermiş oldu.

Yüce Allah onlara sabretmeleri ve Allah'tan yardım dilemeleri durumunda kurtulacaklarını, onları **"arz"**a yerleştireceğini vaadetmişti (28/Kasas, 5-6). Şanı Yüce Allah vaadini yerine getirdi. Bereketli yerin doğusuna ve batısına bu zayıf/müstaz'af kavmi yerleştirme imkânını bahşetti. Firavun ve inşa ettikleri binalar, köşkler, saraylar, bağlar bahçeler yerle bir oldu (26/Şuara, 27-29). "Yerin doğusunun ve batısının" neresi olduğunda üç görüş ortaya çıkmıştır: Kimine göre Mısır ülkesi, kimine göre Şam, kimine göre bütün yeryüzüdür. Sonraki tarihin seyrettiği mecraya bakıldığında bu yerin Şam ve Filistin bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. En doğrusunu Allah bilir.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَاءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ
قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ
﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ
أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ
مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ
نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

138. İsrailoğullarını denizden geçirdik. Putları önünde bel büküp eğilmekte olan bir topluluğa rastladılar. Musa'ya dediler ki: "Ey Musa, onların ilâhları (var; onların ki) **gibi, sen de bize bir ilâh yap." O: "Siz gerçekten cahillik etmekte olan bir kavimsiniz" dedi.**

139. Onların içinde bulundukları şey (din) **mahvolucudur ve yapmakta oldukları şeyler** (ibâdetler) **de geçersizdir."**

140. "O sizi âlemlere üstün kılmışken, ben size Allah'tan başka bir ilâh mı arayacağım?"

141. "Hani size dayanılmaz işkenceler yapan, kadınlarınızı sağ bırakıp erkek çocuklarınızı öldüren Firavun ailesinden sizi kurtarmıştık. Bunda Rabbinizden sizin için büyük bir imtihan vardı."

Hz. Musa (a.s.)'nın, İsrailoğullarını bir mucize sonucu Kızıldeniz'den geçirip kurtarması, İsrailoğullarının tarihinde yepyeni bir dönemin başlangıcıdır. Onları yerleştirebileceği bölgeye götürürken, yol üzerinde öküze tapan bir topluluğa rastladılar. **Katade**, bu topluluğun Rikka bölgesinde yerleşik Lahm'e mensup bir topluluk olduğunu söyler. Kenan ilinde yaşayan Amalikalılar olduğunu söyleyenler de var ki, bunlar Baal adı verilen bir boğaya-buzağıya tapıyorlardı. Anlaşıldığı kadarıyla bu insanlar hem eski zamanlardan beri buzağıya tapıyorlardı hem de günün her saatinde yani sıkça önlerinde eğilip saygılarını dile getiriyorlardı. (Hakimler, 2: 11-13; Krallar, 16: 30-33.)

İsrailoğulları, Hz. Musa'dan kendilerine de benzer bir put yapmasını istemişlerdir. Bir peygamberden put yapımını istemek ilginçtir. Çünkü peygamberin asli görevi, putçuluğu yıkmak, insanları bir ve tek olan Allah'a ibadet etmeye, sadece O'na kulluk yapmaya çağırmaktır. İsrailoğullarının bu fikre nasıl vardıkları önemli bir konudur. Buna yol açan iki faktör olduğu düşünülebilir: Biri 400 yıllık Mısır hayatlarında buzağıya tapan çok sayıda insanlarla karşılaşmışlardı; esasında söz konusu bölgede buzağıya tapınma bilinen bir şeydi. Muhtemelen İsrailoğulları Hz. Yusuf'tan çok sonraları ataları İbrahim aleyhisselâmın tek bir Allah'a ibadeti esas alan tevhid dininden uzaklaşmış, yöresel dini inançların etkisin altına girmişlerdir. İkincisi, yine Mısır esareti boyunca soyut düşünme ve gözle görülmeyen-elle dokunulmayan somut bir tanrı fikrini kabullenmekte zorlanır hale gelmişlerdi ki, zaman içinde kendilerinde meydana gelen zihni gerileme ve düşüş, onları taştan veya değerli madenlerden yapılmış bir puta tapınma noktasına götürmüştü. Hz. Musa'nın bu talebi "cahillik" olarak tanımlaması bunu göstermektedir. Put veya heykele tapınma talebi zihni bir gerileme haline işaret eder. Yaratan, büyüten, rızık veren, varlık âlemini idare eden ve hayat ve ölümü elinde bulunduran Tanrı, öyle taştan,

madenden bir şey olamaz. Böyle bir talep ancak cahil insanlardan gelebilir. **Begavi**'ye göre ise, İsrailoğulları kendilerini Allah'a yaklaştıracak bir aracı fikrine sahip olduklarından aracıyı simgeleyecek put talebinde bulunmuşlardır. Bu İsrailoğullarının hem Tevhid inancını hem peygamberlik misyonunu pekiyi anlamadıklarını gösterir.

Hz. Musa, özendikleri bu topluluğun içinde bulunduğu durumun, dini algı ve pratiklerin temelinin boş olduğunu, herhangi bir bilgi esasına dayanmadığını, "üstün güç veya tanrıya yaklaştırıcı vasıta" diye tapındıkları, büyük saygı ve ta'zimle sürekli önünde eğildikleri putlarının bir madde yığınından ibaret olduğunu, dolayısıyla yapıp ettikleri şeyin, tapınma biçimlerinin ve bundan her neyi bekliyorlarsa boş olduğunu söyler. Allah'tan başkasına bağlanma ve tapınma temelsizdir, beklenen faydayı hiçbir şekilde sağlayamamaktadır.

Hz. Musa, İsrailoğullarını söz konusu sapkın talepten vazgeçirmeye çalışırken, yüce Allah'ın kendilerini Mısır esaretinden nasıl kurtardığını ve onları nasıl "âlemlere üstün kıldığını" hatırlatmaktadır. Böyle iken, İsrailoğullarının "Allah'tan başka bir ilah" arayışına girişmeleri hayret edilecek bir durumdur, Hz. Musa onlara şaşkınlıkla sormaktadır: "Allah sizi üstün kıldı, ben size başka bir ilahlar arayayım, öyle mi?" Böyle bir arayış inkâr ve irtidadın ta kendisi, bir peygamberden bunu talep etmek ise aklın alacağı şey değil!

Burada ve başka yerlerde geçen "üstünlük/tafdil" hakkında Bakara, 47. ayetin tefsirinde geniş bilgiler verilmişti. Üstünlüğün iki sebebe dayandığı belirtilmiştir:

1) Onları düşmanlarına üstün kılıp Mısır esaretinden kurtardı,

2) Diğer kavimler peygamberlerinin mucizelerini seyrederken onlar bizzat tecrübe etti, mucizeye iştirak etti.

İslam bilginlerine göre söz konusu üstünlük, Musa Şeriati' ne sımsıkı bağlılık şartına bağlı olup o dönemle sınırlıdır. Eğer bütün zamanlar için 'üstünlük' söz konusu olsaydı, tarih boyunca başlarına bunca felaket ve musibet gelmez, yeryüzünün dört bir köşesine dağılmaz ve çeşitli kavimlerin zulümlerine maruz kalmazlardı. (Bkz. 2/Bakara, 61; 17/İsra, 4-8). Hz. Musa, onlara Firavun ve yönetiminin onlara reva gördüğü zulmü –mesela köklerini kazımak üzere erkek çocuklarını öldürtüp kızlarını/kadınlarını sağ bıraktığını– hatırlatmakta, bunda kendileri için büyük bir sınav olduğunu söylemektedir.

Tevrat'taki anlatımdan anlaşıldığına göre, İsrailoğullarının puta tapınma talepleri hemen sona ermemiş, Mısır'dan çıkışları üzerinden 70 sene geçtiği halde zaman zaman tekrar edilmiştir. Az bir bölümü hariç, İsrailoğulları yine bildiklerini okuyup nankörlüklerine devam etmişlerdir. (Bkz. Yeşu, 24: 14-15).

Zihni gerilik ve çöküş hali her insan toplumunda görülebilir. Tirmizi'nin yer verdiği bir hadiste belirtildiğine göre, cahil bedevi Arapların her sene bir günlüğüne mahsus saygı ve ta'zim gösterdikleri Zatu Envat isminde bir ağaç vardı. Birgün bazı Müslümanlar Allah'ın Resûlü (s.a.)'ne "-Sen de bize böyle bir ağaç yap (göster, işaret et) ona saygı gösterelim" diye talepte bulununca, Allah'ın Resûlü "-Andolsun, sizler de Musa'nın kavminin 'Onlarınilâhları gibi, sen de bize bir ilâh yap' dedikleri gibi dediniz. 'Siz gerçekten cahillik etmekte olanbir kavimsiniz'. Andolsun, okun tüylerini aynı hizada oluşu gibi sizden öncekilerin takip ettikleri yolu takip edeceksiniz. Onlar bir kertenkele deliğine girecek olsalar, siz de o deliğe gireceksiniz" diye buyurdu. (Tirmizi, Fiten; Müsned, V, 218.)

وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِينَ
لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ
الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُۥ ۚ قَالَ رَبِّ اَرِنِٓي اَنْظُرْ
اِلَيْكَ ۚ قَالَ لَنْ تَرٰىنِي وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ
تَرٰىنِي ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّٓا اَفَاقَ
قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾ قَالَ يَا مُوسٰٓى اِنِّي
اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي ۖ فَخُذْ مَٓا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ
الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا
لِكُلِّ شَيْءٍ ۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوا بِاَحْسَنِهَا ۚ سَاُرِيكُمْ دَارَ
الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾ سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ
سَبِيلًا ۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَٓاءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾

142. Musa ile otuz gece için sözleştik ve ona bir on daha ekledik. Böylece Rabbinin belirlediği süre, kırk geceye tamamlandı. Musa, kardeşi Harun'a "Kavmimde benim yerime geç, ıslah et ve bozguncuların yolunu tutma" dedi.

143. Musa tayin edilen sürede ve yere gelince (mikat) **ve Rabbi O'nunla konuşunca: "Rabbim, bana göster, Seni göreyim" dedi.** (Allah:) **"Beni asla göremezsin ama şu dağa bak; eğer o yerinde karar kılabilirse, sen de beni göreceksin." Rabbi dağa tecelli edince, onu param parça etti. Musa bayılarak yere düştü. Kendine geldiğinde: "Sen ne yücesin** (Rabbim). **Sana tevbe ettim ve ben imân edenlerin ilkiyim" dedi.**

144. (Allah:) **"Ey Musa" dedi. "Sana verdiğim risaletimle ve seninle konuşmamla seni insanlar üzerinde seçkin kıldım. Sana verdiklerimi al ve şükredenlerden ol."**

145. Biz ona Levhalar'da her şeyden bir öğüt ve her şeyin yeterli bir açıklamasını yazdık. (Ve:) **"Şimdi bunlara sıkıca sarıl ve kavmine de emret ki en güzeliyle sarılsınlar. Size fasıkların yurdunu pek yakında göstereceğim"** (dedik).

146. Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları âyetlerimden engelleyeceğim. Onlar her âyeti görseler bile ona inanmazlar; dosdoğru yolu (rüşd yolunu) **da görseler, yol olarak benimsemezler, azgınlık yolunu gördüklerinde ise onu yol olarak benimserler. Bu, onların âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil olmaları dolayısıyladır.**

147. Âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanlar, onların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar yaptıklarından başkasıyla mı cezalandırılacaklardı?

Kızıldeniz'den geçildikten sonra Sina çölünün içinden geçilmeye başlandı. Tur dağına gelindiğinde, Hz. Musa Allah'tan emirleri almak üzere dağa yöneldi. Ancak doğrudan Allah'la muhatap olmak mümkün değildir, belli bir ruhi hazırlık döneminden geçmek gerekirdi. Bakara, 51. ayette bu sürenin 40 gece olduğu belirtiliyordu. Burada ise 30 gece ve ona ilave edilen 10'dan söz edilmektedir. Bunun çeşitli anlamları olabilir:

İlkin, Araplar bir sayının toplamını kendi içinde toplayarak ifade edebilirler. Mesela Ay'ın 14'ünü ifade etmek üzere "aşere ve erbaa (10 ve 4)" diyebilirler, bu mümkündür. Bu ayın gökyüzünde yusyuvarlak bir tabak gibi gözüktüğü geceyi ifade eder. Burada da 30 gece ve 10, hakikatte 40 günü ifade etmektedir.

Diğeri, Hz. Musa'nın şanı yüce Allah'la konuşacak makama hazırlanabilmek için tayin edilen 30 geceye 10 gece daha ilave edilmiş olmasını ifade eder. Belki de 30 gün yeterli gelmemiş, Allah Hz. Musa'yı ibadet, zikir ve ruhi hazırlık yapma cehdini 10 gün daha uzatmış veya Hz. Musa'nın kendisi bu yönde

bir talepte bulunmuştur. Hz. Musa'nın ilave 10 gün istemesi daha makul görünmektedir, zira Allah kulu Musa'nın kapasitesini ondan daha iyi bilmektedir. Fakihler, bu ayetten ve elbette sahabi müfessirlerin tefsirlerinden hareketle, herhangi bir iş için tespit edilen vadede o iş tahakkuk etmeyecek olursa, buna bir ilavede bulunmanın caiz olduğunu söylemişlerdir.

Üçüncü ihtimal, Hz. Musa 30 geceyi ruhi hazırlık babında ibadet, zikir ve ruhi ve mücahede ile geçirmiş, ilave 10 günde ilahi emirleri alıp onları iyice fehmetmiş, zihnine, dimağına nakşetmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Gerek Bakara sûresinde gerekse burada **"gün"** yerine **"gece"** zikredilmiş olmasının sebebi, Arapların günü gece ile başlatmalarıdır, çünkü hilal gece görülmektedir. Ayette kastedilen gece ve gündüzü içine alan "gün"dür. Ancak **İbn-i Arabi**, daha ilginç bir açıklama yapmaktadır. Ona göre Araplar hesaplarında ayı, Arap olmayanlar ise güneşi esas alırlar. Güneşle gün hesaplandığında hedeflenen dünyevi yararlardır, ekin, ürünlerin toplanması vs., ay'la hesaplandığında esas alınan oruç, hac, zekat gibi menasikler yani ibadetlerdir. Tur dağında Hz. Musa, 40 günü ibadet, zikir ve ruhi hazırlıkla geçirdiğinden "Musa ile otuz gece sözleştik ve ona bir on daha ekledik" buyrulmuştur.

Musa yokluğunda onu temsil edecek birini, anne bir kardeşi Hz. Harun (a.s)'u tayin etti. Hz. Harun onu temsil edecek, kavme nezaret edecekti. Görevi işlerin sulh, salah ve ıslah zemininde yürümesini sağlamak, karışıklık, bozgunculuk gibi yıkıcı fiil ve davranışlara meydan vermemekti. Kısaca Hz. Harun, yokluğunda Hz. Musa'ya vekâlet edecekti ki, makamın sosyal ve idari fonksiyonları itibariyle "**El vekilü ke'l asil** (Vekil asil gibidir)" denmiştir.

Benzer bir uygulamayı Hz. Peygamber (s.a.)'in de yaptığını görüyoruz. Bir gazaya çıkarken Allah'ın Elçisi, Hz. Ali (r.a.)'yi yerine vekil olarak bıraktı. Şöyle buyurdu: "Harun'un Musa'nın yerine geçtiği gibi sen de benim yerime geçmeye razı değil misin? Şu kadar var ki, benden sonra peygamber gelmeyecektir" (Buhari, Fedail, 9, Megazi, 78; Müslim, Fedail, 30-32.) Hz. Peygamber'in yaptığı uyarı önemlidir. Hz. Ali, sadece makamın idari fonksiyonlarını icra etmek üzere vekil tayin edilmiştir, onun Hz. Peygamber gibi Nübüvvete ilişkin herhangi bir özelliği yoktur. Şiiler, bundan hareketle imametin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu söyleseler de, Sünnilere göre Hz. Peygamber (s.a.), bir başka zaman Ümmü Mektum'u da yerine vekil bırakıp Medine'nin dışına çıkmıştır.

Hz. Musa tayin edilen zamanda ve mekânda (mikat) hazır bulundu, yüce Allah da onunla konuştu. Beşeriyet tarihinde, yüce Allah'ın doğrudan konuştuğu yegâne beşer Musa aleyhisselamdır. Bu doğrudan gerçekleşen vahiy şeklidir de.

Hz. Musa'yla gerçekleşen konuşmanın niteliği hakkında herhangi bir bil-

giye sahip değiliz. Bizim konuştuğumuz harflerden müteşekkil kelimelerle mi oldu, yoksa zati bir idrakin tahakkukuyla veya **Mutezile** bilginlerinin öne sürdüğü gibi nefsinde yakîn/kesin bilginin hâsıl olmasıyla mı? Bunu bilmiyoruz. Esasında bu yani konuşmanın keyfiyeti önemli değildir, önemli olan **"Kelim"** sıfatını alan Hz. Musa'nın yüce Allah'la konuşmuş olmasıdır. Hz. Musa **"kelim"**, Hz. İsa **"kelime"**, Efendimiz'e vahyedilen Kur'an-ı Kerim **"Kelamullah"**tır.

Burada anlatılan konuşma sırasında önemli bir olay cereyan etmektedir. Hz. Musa bu mükâlemenin öylesine manevi derin etkisinde kalır ki, bir an için Yüce Allah'ın Zatı'nı da görebileceği fikrine kapılmış veya konuşmanın yüzü suyu hürmetine Yüce Allah'ın ona Zatı'nı gösterebileceğini düşünmüş ya da Allah'ın Zatı'nı görme (rü'yet) arzusu ve iştiyakı ruhunu öylesine etkisi altına almış ki, "Rabbim, bana göster, Seni göreyim, temaşa edeyim" dileğinde bulunmuştur. Burada normal beşeri bir durum olduğu söylenebilir; zira kendisiyle konuştuğumuz şahsın zatını görmek, yüzüne bakmak isteriz.

Bakara 55. ayette zikri geçen İsrailoğullarının "Allah'ı görme talebi"nde bulunmaları ile Hz. Musa'nın yaşadığı tecrübe aynı şeyler değildir. Onlar, sahip oldukları bunca nimete rağmen nankörlükte bulunarak inkâr ve şüpheyi beyan meyanında yani bir tür ispat talebinde bulunarak peygamberlerinden Allah'ı kendilerine çıplak gözle göstermelerini istemişlerdir. Hz. Musa'nınki ise belirttiğimiz üç ihtimalden biri sonucunda ortaya çıkan şiddetli bir arzu ve iştiyaktır.

Aldığı cevap kesindir: "Beni asla göremezsin!" Göremez, çünkü gören ile görünen arasında mümkün olan bir illiyet bağının olması gerekir. Biz nesneleri görürüz, çünkü varlıklarıyla görünürler, onları gören bizim bedendeki gözlerimizdir. Görünen varlıklar bizim gözlerimizin görüş alanı içinde ve görüş kapasitesindedirler. Öyle de olsa bazı varlıkları çıplak gözle göremeyiz. Mesela mikropları veya uzayın derinliklerinde milyonlarca yıl ötedeki yıldızları göremeyiz. Mikropları görebilmek için mikroskopa, uzak yıldızları görebilmek için teleskopa ihtiyacımız var. Ancak bu sayede söz konusu varlıklar bizim görüş alanımız içine girebilirler. Yüce Allah'ın Zatı ile bizim çıplak gözümüz ve fizyolojik varlığımız arasında mahiyet farkı var. Sınırlı kapasiteye sahip gözlerimiz nasıl âlemlerden yüce, maddi varlıklardan münezzeh Allah'ın Zatını görebilir!

Nasıl binlerce mumluk ampul veya doğrudan baktığımız güneş gözlerimizi kör ederse, nasıl 22 bin üstündeki frekansı aşan sesler kulaklarımızı patlatabilirse, bizim idrakimizin üstündeki bir Zat da varlığımızın bütününü darmadağın eder. "Gözler O'nu göremez ama O gözleri görür" (6/En'am, 103). Nitekim yüce Allah, dünya şartlarında ve çıplak göz kapasitesine sahip Hz. Musa'nın talebinin imkânsızlığını ona anlatmak üzere "Şu dağa bak; eğer o yerin-

de karar kılabilirse, sen de beni göreceksin. Nitekim Rabbi dağa tecelli edince, onu param parça etti. Musa bayılarak yere düştü."

Paramparça olan bir dağdan geriye ne kalır! Dağ gibi, Musa da şayet Rabbini görecek olsaydı yani çıplak gözü lahzanın katrilyonda biri kadar Zat'a değecek olsaydı, acaba Musa diye bir varlık kalır mıydı? İşte uzak geleceği ifade etmek üzere "göreceksin" filinin başına "sevfe"nin gelmiş olması bunu ifade eder yani "-Musa, böyle bir Zati tecellide senden geriye bir şey kalmaz" buyrulmaktadır. Böylece "sevfe/sonra" bize dünyada çıplak gözle rü'yet'in imkânsızlığını anlatmaktadır. Yüce Allah'ın ahirette de görülmeyeceğini öne sürenler "لَنْ تَرٰىنِى" ifadesinin başındaki "لَنْ"in geleceği de kapsadığını, buna göre Zat'ın ahirette de görülmeyeceğini söylemektedirler. Kıyame sûresinin 22 ve 23. ayetlerde geçen "O gün yüzler ışıl ışıl parlar, Rablerine bakıp dururlar" ifadesinden gözlerin doğrudan Zat'ı görecekleri anlamı çıkmaz. Gözler Yüce Allah'ın rahmetine, nur ve bahşettiği nimetlere ışıl ışıl bakarlar. (Bkz. 10/Yunus, 26.)

Rabbin dağa tecelli etmesinin de mahiyetini bilemeyiz. Kelime manası ile "tecelli" bir şeyin açığa çıkması, üstündeki örtünün kalkması, gelinin yüzünün açılması, demir parçasının pasının giderilmesi, üzerindeki kiri temizlemek üzere bulaşık kaplarının yıkanması gibi anlamlarda kullanılır. Dağ paramparça olmuştur ama tecelli eden yüce Allah'ın kudreti ve azametidir.

İslam bilginlerinin ortak fikri, yüce Allah'ın dünyada görülemeyeceği hususudur. Ahirette ise rü'yet mümkündür. Bu da, ahirette mü'minlerin fizyonomik yapılarında temel bir değişimin vuku bulacağı, idrak, kavrayış, duyu ve diğer kapasitelerinin tagayyür ve tahavvüle uğramasıyla mümkün olabilir ancak.

"Mizan" sahibi **Allame Tabatabai**, burada Hz. Musa'nın istediği görmenin gözle görme olmayıp, En'am, 75, 103 ve Necm, 11. ayetleri delil getirerek en yüksek düzeyde bir bilinç hali olduğunu, beş duyu organından biri olan gözün ötesinde ve üstünde bambaşka bir görme türü olduğunu söylüyor. Ona göre bu bir bilinç halidir, bu bilinç düşünce ve mantık kullanma yolu ile sağlanmış bir inançtan başka bir bilinçtir. İnsan bu bilinci doğrudan gönlünde bulur. Buradan hareketle Hz. Musa'nın "Allah'ı gördüğünü ancak bunun bir lahzada gerçekleşip, dağa tecelli etmesiyle Musa'nın da yere yığılıp bayıldığını, bedensel ve beşeri özellik ve hasletlerini kaybettiğini, sonra ayılıp kendine geldiğini iddia etmektedir". "Sen beni göremezsin"den anlaşılması gereken, uzun süre veya bu dünyada zorunlu bilgilerle göremezsin" demektir. Beni görmen için bana kavuşman gerekir. Yukarıda "**len**" edatının, görmenin imkânsızlığının ebediliğine vurgu olduğunu söylemiştik ama bu ebedilik kavramıyla çelişmez

yani perdelerin aradan kalktığı ahirette görme (rü'yet) tahakkuk edebilir. En doğrusunu Allah bilir!

Musa aleyhisselam dağın darmadağın olmasıyla baygınlık geçirip yere yığıldı; kendine geldiğinde, o anın psikolojik ortamında bulunduğu talep dolayısıyla tevbe ve istiğfar etti, âlemlerin Rabbi Allah'ı tesbih etti, her türlü noksanlıklardan, beşeri özellik ve niteliklerden tenzih etti. Ve "**Sana tevbe ettim ve ben imân edenlerin ilkiyim**". Kimilerine göre bunun anlamı kavmi içinde veya çağdaşı insanlara göre ilk mü'min kişinin kendisi olduğunu dile getirmesi demektir ki, bu iman ve sadakatinin teyidi ve ikrarı anlamına gelir. Ancak yaşadığı bu olağanüstü tecrübeden sonra "tevbe ve iman"la "-Rabbim, ben seni herhangi bir cisim veya varlık gibi görebileceğim zehabına kapıldım, bundan rücu edip tevbe ediyorum, beni bağışla ve bunun dünyada asla mümkün olamayacağına dair ilk inanan da benim" söylemiş olması anlamında da ele alınabilir. En doğrusunu Allah bilir.

Hz. Musa Rabbinin Zatı'nı göremediyse üzülmemelidir. Zira yüce Allah ona risalet verdi ve başka hiçbir kula nasip olmayacak bir lütufta bulunup onunla konuştu. Bu, onu diğer insanlara üstün kılan, bu özelliğiyle diğer insanlar içinden seçilmesini sağlayan yüce bir makam ve mertebedir. Hz. Musa'ya Allah'ın verdiklerini alması ve sahip olduklarıyla şükretmesi emredilmektedir. Risaletle görevlendirilmiş olmasının tabii sonucu olarak ona vahiyler de verildi.

Vahiyler "**levhalar**" şeklinde geldi. İçlerinde şeriatın hükümleri, insanların gündelik hayatlarını düzenleyecek kurallar, güzel öğütler ve her şeyin açıklaması bulunuyordu. "**On emir**" bu levhalar üzerinde yazılıydı (Bkz. Çıkış, 24; 12 ve 34.) Hz. Musa ve kavmine, Şeriat'ın hükümlerine, yapılan öğütlere sıkı bir şekilde sarılmaları, öğüt ve hükümlerin duruma ve beşeri ihtilafın niteliğine göre en faydalı, güzel, toplumsal yararı sağlayıcı olanına sarılmaları emredilmektedir. Haramlardan kaçınacaklar, farzlara ve emirlere harfiyyen riayet edecekler. Bunları yaparken kaba olmayacaklar, Şeriat'ın hükümlerini güzellikle -bir tür hukuk estetiğiyle- uygulayacaklar; mesela intikamcı, hoşgörüsüz, katı davranmayacaklar, duruma göre gerektiğinde kolay yolu seçip özellikle en ağır ve cezalandırıcı yola başvurmayacaklar; "ceza için ceza" mantığından kaçınmaya çalışacaklar.

Literatüre "**on emir** (evamir-i aşere)" olarak geçen hükümlere yakından bakıldığında bunların hakikatte "**on nehiy** (yasak)", sınırları tayin eden on işaret-kırmızıçizgi oldukları görülür. Bu bütün ilahi şeriatların ana çerçevesine uygundur. Çünkü eşyada asıl olan ibahe, insan fiillerinde de aslolan serbestliktir. Şeriatın hükümleri istisnaidir, genellikle yasakları koyar, gerisini insan-

ların serbest hareket edebilecekleri geniş alanlara bırakır. İslam Şeriatı'nda da Allah ve Peygamberi'nin esaslarını çizdiği hudutlar bellidir, diğer tüm alanlar insanın serbest ve özgür alanını teşkil eder.

Hz. Musa (a.s.) tebliğ yapan, beyan eden ve hükümlerin ete kemiğe bürünmesine sağlayan bir peygamber sıfatıyla öncelikle kendisi hükümlere sıkıca sarılacak, Şeriat'e sahip çıkacak, sonra kavmine aynısını emredecektir. Şanı yüce Allah, her hak sahibi hakkını alsın, adalet tesis edilsin ve toplumsal hayat yozlaşıp bozulmasın diye emir ve hükümleri indirmiştir; bunlara uymayanlar yoldan çıkan kimselerdir, böyle kimseler kendi yurtlarında huzur, barış ve istikrar içinde yaşayamazlar. İç savaşlar, bölünmeler, isyanlar, toplumsal patlamalar ve suçlar eksik olmaz. Bunun böyle olduğunu yüce Allah insanlara göstermektedir. Burada kastedilen kimselerin Mısırlılar veya çevre kavimlerden çok "Hz. Musa'ya başkaldıran İsrailoğulları" olma ihtimali yüksektir, 148. ayet bu fikri ilham etmektedir.

İnsanları Allah'ın çizdiği yol haritası dışına çıkmaya iten önemli sebep kibirdir. Sanki her şeye kendileri maliklermiş gibi, üstlerinden gelen emir ve yasakları reddederler, kendileri emir ve yasak ihdas etmeye kalkışırlar; fakat bununla huzur, barış ve adaleti tesis edeceklerine; zulüm, sömürü ve haksızlıkların daha çok yayılmasına sebep olurlar. Buna hakları yoktur.

Zulüm, günah ve adaletsizler insanların basiretini bağlar, kalplerini katılaştırır; akletme melekelerini öldürür, vicdanlarının körelmesine yol açar; bu da Allah'ın sayısız ayetini görmelerine mani olur. Gözlerinin önünde sayısız mucize vuku bulsa, bakarlar ama görmezler; iç görülerini, görme yetilerini kaybettikleri için de inanmazlar. Gözlerinin önünde uzansa bile, doğru yolu benimseyip onu takip etmezler, kibir ve günahları onların bilinçlerini dumura uğratmıştır; nefislerinin istek ve tutkularının, bencil çıkar ve arzularının tutsağı olmuşlardır. Nefislerinin istek ve arzularını tahrik edici bir yol buldular mı, hemen oraya yönelirler. Allah'tan gelen ayetleri yalanlayan ve gaflet içinde yaşayanlar bu türden trajik bir duruma maruz kalırlar. Böyleleri her ne yaparsa yapsın, yapıp ettikleri boştur, onlara herhangi kalıcı bir yarar sağlamaz, ahirette kurtuluşlarına vesile teşkil etmez. Ve elbette her ne yapmışlarsa karşılığını görecek, cezasını çekeceklerdir.

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهٗ خُوَارٌ ۭ اَلَمْ يَرَوْا
اَنَّهٗ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيْهِمْ سَبِيْلًا ۘ اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ
فِيْٓ اَيْدِيْهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوْا ۙ قَالُوْا لَىِٕنْ لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا

لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا
قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِيٓ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ
وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا
يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾
قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ
﴿١٥١﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي
الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ
ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوٓا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾
وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ
لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾

148. (Tura gitmesinin) **Ardından Musa'nın kavmi süs eşyalarından böğürmesi olan bir buzağı heykelini** (tapılacak ilâh) **edindiler. Onun kendileriyle konuşmadığını ve onları bir yola da yöneltip-iletmediğini** (hidayete erdirmediğini) **görmediler mi? Onu** (tanrı) **edindiler de, zulmedenler oldular.**

149. Ne zaman ki (yaptıklarından dolayı pişmanlık duyup, başları) **elleri arasına düşürüldü ve kendilerinin gerçekten şaşırıp-saptıklarını görünce: "Eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa kesin olarak hüsrana uğrayanlardan olacağız" dediler.**

150. Musa kavmine oldukça kızgın, üzgün olarak döndüğünde onlara: "Beni arkamdan, ne kötü temsil ettiniz? Rabbinizin emrini çabuklaştırdınız, öyle mi?" dedi. Levhaları bıraktı ve kardeşini başından tutup kendisine doğru çekiyordu (ki Harun ona:) **"Annem oğlu, bu topluluk beni zayıflattı** (hırpalayıp güçsüzleştirdi) **ve neredeyse beni öldürmeye giriştiler. Bari sen düşmanları sevindirecek bir şey yapma ve beni bu zalimler topluluğuyla birlikte kılma** (sayma)" **dedi.**

151. (Musa yalvarıp) **Dedi ki: "Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kat. Sen merhamet edenlerin en merhametli olanısın."**

152. Şüphesiz, buzağıyı (tanrı) **edinenlere Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir zillet yetişecektir. İşte biz, 'yalan düzüp-uyduranları' böyle cezalandırırız.**

153. **Kötülük işleyip bunun ardından tevbe edenler ve imân edenler; hiç şüphesiz Rabbin, bundan** (tevbeden) **sonra elbette bağışlayandır, esirgeyendir.**

154. **Musa kabaran öfkesi** (gazabı) **yatışınca Levhaları aldı.** (Onlardan bir) **Nüshasında "Rablerinden korkanlar için bir hidayet ve bir rahmet vardır"** (yazılıydı.)

Hz. Musa Tur dağında iken, bir süre bekledikten sonra -bir görüşe göre 30'a 10 gün ilave edildiğinde- İsrailoğullarından bir grup bunun böyle gitmeyeceğini, diğer kavimler gibi kendilerine tapılacak bir put-tanrı yapmaları gerektiği fikrine kapıldılar. Yukarıda 138. ayette gördüğümüz üzere esasında öteden beri çevre halklar gibi kendilerinin de önünde eğilecekleri bir put talepleri olagelmişti. Bu fikri bir daha gündeme getiren Samiri isminde bir kuyumcu idi. Tevrat, buzağı heykelini Hz. Harun'un yaptığını (Çıkış, 32: 1-2) iddia eder, bir peygamberin put yapabileceği tamamen ihtimal dışı olduğundan, bunun sonradan bir ilave veya yakıştırma olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerim, bu tahrifatı tashih edip, buzağıyı yapanın Samiri olduğunu belirtmektedir (20/Taha, 85-97).

İsrailoğulları, buzağıya tapınma fikrine ikna olunca, Mısır'dan ayrıldıklarında komşu ve dostları olan Mısırlılardan ödünç (ariye) aldıkları altın ve değerli madenleri eritip bir buzağı heykelini yaptılar. İsrailoğullarının, Mısırlı komşu ve dostlarını aldatıp kondukları süs eşyalarından bir buzağı-put yapmaları, gayrı meşru yollarla, hile ve aldatmayla elde ettikleri serveti putlaştırdıklarına ilişkin bir ima vardır.

Yaptıkları putun önünde eğilip ona tapınmaya başladılar. Ne var ki, bu maden yığını heykel ne konuşuyordu ne herhangi bir tepki veriyordu (20/Taha, 89). Böğürmesi, herhangi bir hayvan gibi ses çıkarması değil, rüzgârın ağzından girip arkasından çıkarken çıkardığı tuhaf sese atıftır. Karşısına geçip ondan bir talepte bulunduklarında onlara tabii ki cevap vermiyordu, kısa zamanda yaptıkları şeyin büyük bir hata olduğunu anladılar. Esasında bunu başta düşünmeleri gerekirdi, fakat gerek Mısırlılardan gerek çevre halklardan etkilenerek somut bir tanrı fikrine kapılıp böylesine sapkın bir yola girdiler. Böylece kendilerine yazık edip haksız bir iş yapmış oldular.

Tur dönüşünde bu acı manzara ile karşılaşan Hz. Musa fazlasıyla öfkelendi, getirdiği levhaları yere bıraktı, buzağıyı da ateşe attı. İsrailoğulları yaptıkları işin büyük günah olduğunu anlamışlardı ama iş işten geçmişti. Allah, onları bağışlamayacak olursa, büyük bir hüsrana uğrayacaklarını söylemeye başladılar.

Ağırlıklı görüşe göre Hz. Musa içlerinde Allah'ın hüküm ve emirlerinin olduğu levhaları "yere fırlattı", öyle ki levhalar kırıldı. Bu makul gözükmüyor. Levhaları yere fırlatıp kırdığına ilişkin bilgi Tevrat'ta (Çıkış, 32: 19) geçmektedir. Kur'an-ı Kerim böyle bir şeyden söz etmez. Hz. Musa'nın kavminin puta tapıcılığa eğilim göstermesi dolayısıyla fazlasıyla üzülüp öfkelendiği doğrudur ama yine de Hz. Musa gibi Ulu'l-azm bir peygamber, Allah'ın hükümlerinin olduğu levhaları kendini kaybedecek şekilde yere fırlatıp atacağı düşünülemez. Esasında "**elka**" olarak gelen fiil "yere fırlatma" anlamına gelmez, "bırakmak, koymak, yerleştirmek" gibi anlamlar fiile daha uygundur. Nitekim mesela vahiy, peygamberin kalbine ilka edilir, ilka edilen şey fırlatılmaz, bırakılır, yerleştirilir. İsra sûresinde (16/15) "Dağların yeryüzüne bırakıldığı"ndan söz edilir ki bu sayede sarsıntı meydana gelmez (Ayrıca bkz. 31/Lokman, 10). Hz. Musa'nın da levhaları bu durum karşısında ve mesela yüksekçe bir yere çıkıp kavmine hitap edecekse yere bıraktığı söylenebilir. Yine de en doğrusunu Allah bilir.

Hz. Musa onlara çıkıştı: "Beni arkamdan böyle mi temsil ettiniz? Rabbimin azabını çabuklaştırdınız, öyle mi?" Kardeşi Harun'a yönelip onu perçeminden ve sakalından tutup, bu rezalete niçin engel olmadığını sordu, kızgınlığından onu sorumlu tuttu. Hz. Harun (a.s.), onlara gücünün yetmediğini, ne yaptıysa engel olamadığını, onu ölümle tehdit ettiklerini söyledi. Ayrıca iki kardeş peygamber birbirlerine düşecek olursa, içlerindeki azgın münafıkların sevineceklerini belirtti, Hz. Musa'yı teskin etmeye çalıştı. Bu ayet, aynı inanç ve anlayış birliği içinde olanların, düşmanları veya üçüncü şahıslar karşısında birbirlerine düşmemeleri gerektiğini bize ima etmektedir.

Taha, 94. ayette işaret edildiği üzere, aslında Hz. Harun, bu sapkınlığın önüne geçmek için bir takım tedbirler düşünmemiş değildi ama halkın ikiye bölünüp bir iç çatışmaya sebebiyet vereceğini, bu konuda da Hz. Musa'ya hesap vermesinin zor olacağını düşünüp bundan vazgeçmişti. Hz. Musa, sakinleşince kendisini ve kardeşini bağışlaması için Allah'a dua etti (5/Maide, 25). Sonra levhaları yerden aldı. Birinde şu ayet yazılıydı: "Rablerinden korkanlar için bir hidayet ve bir rahmet vardır".

Bazı müfessirler, Hz. Musa'nın levhaları yere koymasının sembolik anlamının, Tevhid inancının tesis işleminin yani imanın hükümlerden önce geldiğini, inancın sarsıldığı bir ortamda hükümlerin etkisinin olamayacağını söylemektedirler. Hz. Musa, kavmini buzağı heykelinin boşluğu ve saçmalığı konusunda ikna ettikten sonra levhaları almış ki, bu imanın bir kere daha tesis edildiğinin göstergesidir. Şimdi hükümlere yani hukuki teamül ve işlemlere sıra gelmiş bulunmaktadır.

Ancak anlaşıldığı kadarıyla buzağı inancında ısrar edenler de olmuştur,

onlara Allah tarafından bir gazap gelmiştir, dünya hayatında zillet içinde yaşamaya mahkûm olmuşlardır. Bir buzağıya, cansız bir nesneye, put veya heykele tapmak sadece Allah'a mahsus olması gereken ilahlık/ulûhiyet vasfının bir nesneye nispet edilmesi anlamına geldiğinden bu Allah'a iftira, O'nun hak ve hukukuna tecavüzdür, elbette cezası ağırdır. Ama kötülük işleyip sonra tevbe edenleri şanı yüce Allah affeder. Nitekim Hz. Musa da, yerden aldığı levhaların birinde "Rablerinden korkanlar için bir hidayet ve bir rahmet vardır" yazılıydı.

وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا ۚ فَلَمَّا اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِيَّايَ ۚ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاۤءُ مِنَّا ۚ اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ ۚ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاۤءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاۤءُ ۚ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

155. Musa, belirlediğimiz buluşma zamanı için kavminden yetmiş adam seçip-ayırdı. Bunları da 'dayanılmaz bir sarsıntı' tutuverince, dedi ki: "Rabbim, eğer dileseydin, onları ve beni daha önceden helâk ederdin. (Şimdi) **içimizdeki beyinsizlerin yaptıklarından dolayı bizi helâk edecek misin? O da senin denemenden başkası değildir. Onunla sen dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirirsin. Bizim velimiz Sensin. Öyleyse bizi bağışla, bizi esirge; Sen bağışlayanların en hayırlısısın."**

Gaybe inanmakta, ilahi hükümleri kabullenip hayatlarını buna göre tanzim etmekte ve kendilerine bağışlanan bunca nimete ve ihsana şükretme konusunda inatçı tutum takınmakta olan kavmini yakîni bilgilerle ikna etmek üzere Hz. Musa, kendi kavminden 70 kişiyi seçip Tur dağına götürdü. Bu kişilerin temsil kabiliyeti olan kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Dağa gidişin sebebi kavmin ikna olması için ilahi tecelli ve mucizelere muttali olmalarını sağlamak, buna bağlı olarak Allah'tan vahiy aldıklarını onlara göstermeye çalışmak veya buzağıyı put edinmeleri dolayısıyla yüce Allah'tan af ve bağışlanma talebinde bulunmaktır. Hasen'den gelen rivayete göre, Hz. Harun hariç, herkes buzağıya tapınmaya başlamıştı.

Dağın eteğinde sis perdesi içinde Yüce Allah'ın harikulade ayetlerine muttali oldular, ağırlıklı görüşe göre buna rağmen Allah'ın Zatı'nı açıkça, çıplak gözle görmedikleri sürece inanmayacaklarını söylediler. Fakat burada seçilmiş 70 kişinin "Allah'ı görmek istedikleri"ne dair herhangi bir bilgi veya işaret yoktur;

görme talebi kavmin kendisinden gelmiştir. (Bkz.2/Bakara, 54-55; 4/Nisa, 153). Eğer onlar da görme talebinde bulunmuşlarsa, bu durumda kavimlerinin ahmaklığını tekrar etmişler demektir. İsrailoğullarını yıldırım çarpmıştı (saika), bunlar da dayanılmaz bir sarsıntıya uğradılar (recfe), yere yığılıp kala kaldılar.

Diğer bir görüşe göre şahid oldukları şeyler karşısında öylesine derin bir haşyet ve korku içine kapıldılar ki, sıtmaya tutulmuş gibi tir tir titremeye başladılar. **Muhammed Esed**, ilginç bir yorum yapmaktadır:

"Müfessirlerin çoğu, 'recfe' "sözcüğüne, burada da, Kur'an'ın başka yerlerinde (mesela, bu sûrenin 78 ve 91. ayetlerinde) zaten tartışmasız olan anlamını yani "deprem/yer sarsıntısı" anlamını vermektedirler. Fakat hatırda tutulmalıdır ki bu isim Arapçada, meydana getiren sebep ne olursa olsun her çeşit "şiddetli gürültü" ya da "sarsıntı/titreme" olayı için kullanılmaktadır. Bu itibarla, bu ayette sözkonusu edilen sarsıntının ille de bir "yer sarsıntısı" olduğunu düşünmemiz gerekmez; biz burada geçen sarsıntının, derin bir pişmanlığın, Allah'ın cezasından yana duyulan korkunun yetmiş yaşlı insanda yol açtığı psikolojik sarsıntı olduğunu düşünmenin daha yerinde olacağı görüşündeyiz."

Hz. Musa, "Rabbim, eğer dileseydin, onları ve beni daha önceden helâk ederdin" diye niyaz ve münacaatta bulundu. Hz. Musa, kavminin içine düştüğü bu acıklı durumun sebebi, içlerinde bulunan beyinsizlerin teşvik ve tahrikidir. Bunların yüzünden Rabbinin kavmini helak etmemesini diledi, çünkü evet büyük bir suç ve günah işlemişlerdi ama bu da hidayet ve dalaletin elinde olan şanı yüce Allah'ın bir sınavıydı, onları zorlu bir denemeden geçirmişti. O Allah ki, onların velisidir. Dilerse bağışlar, esirger, en hayırlı bağışlayan O'dur. Ancak **Maturidi**, onların ölümlerinden Hz. Musa'nın kaygı duyduğunu, çünkü dönüşünde İsrailoğullarının kendisine inanmayıp, onu onları öldürmek veya öldürtmekle suçlamalarından korktuğunu söyler. Anlatımlara göre daha sonraları Hz. Harun'un vefatında benzer bir olay yaşanmıştı. Hz. Musa ile bir dağa çıkan Hz. Harun vefat eder ama İsrailoğulları Hz. Musa'yı kardeşini öldürmekle suçlarlar (Bkz. Maturidi, Te'vilat, VI, 75).

"(Şimdi) **İçimizdeki beyinsizlerin yaptıklarından dolayı bizi helâk edecek misin?"** sorusuna iki anlam verilmiştir. Kimisi bu inkâr anlamında "istifham"dır demişlerdir ki, anlamı şudur: "Sen (zaten) böyle yapmazsın. Yani bir avuç beyinsiz yüzünden bütün bir kavmi helake uğratmazsın". Kimisine göre ise, bu dua ve temennide bulunmaktır. Yani "Rabbimiz, bu bir avuç beyinsiz (sefih) yüzünden bizi helake uğratma, bizi bağışla" demektir. Beyinsizlerin yapıp ettikleri yüzünden başkalarının, hatta büyük çoğunluğun zarar görmesi gündelik hayatın her alanında görülebilir.

İlahi sünnetlere göre vuku bulmuş her hadisenin cereyanı ya fayda ya zarar verir. Mesela insanların barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere ev/mesken inşa etmeleri eldeki tabiat yasalarına, statik hesaplara, yer seçimine ve kullanılan malzemeye göre tahakkuk eder. Sağlam bir zemin üzerinde iyi malzeme ile inşa edilmiş bir evin depremde yıkılmaması Allah'ın sünnetine uygundur. Ancak fay hattının olduğu zemin üzerinde ve eksik, kalitesiz malzeme ile evin en ufak bir sarsıntıda yıkılması ve ölümlere yol açması da ilahi sünnete uygundur. Birincisi akıllı ve tedbirli insanların, ikincisi ise akılsız, tedbirsiz insanların işidir.

Mesela kamu otoritesinin bile bile toplu meskenleri fay hattı üzerinde inşa etmesi, müteahhitlerin inşaat malzemesinden çalması bir avuç insanın beyinsiz, vicdansız fiilidir ama bu bir avuç beyinsiz insan orta şiddette bir depremde binlerce, on binlerce insanın ölümüne, helak olmasına sebep olabilir. Nitekim oluyor da.

Bir ülkenin yönetimi ve genel olarak beşeri ilişkilerin karmaşık, iç içe hale geldiği küresel zamanda da gezegen ölçeğinde vuku bulan olaylar, dünyanın genel gidişi üzerinde etkili olan büyük güçlerin; bilim adamları, uzman, sanayici, tüccar, kartel ve lobilerin aldığı kararlar, yaptıkları icraatlar milyonlarca, milyarlarca insanın hayatını yakından ilgilendirmektedir. Bu bir avuç insanın alacağı yanlış bir karar bir anda toplu ölümlere, öldürmelere, küresel tahribat ve yıkımlara sebep olabilir.

Bu, bizim, içinde yaşadığımız ülkenin ve genel olarak gezegenimizin üzerinde söz sahibi olan insanlarla ilgili çok dikkatli olmamız gerektiğini, kilit noktada olanların sefih bir karakterden ve sefahatten uzak kişiler tarafından seçilmesinin şart olduğunu gösterir. Bu, hassasiyet sadece yöneticilere karşı değil, bilimden medyaya, hukuktan iktisadi ilişkilerin tanzimine ve devletlerarası ilişkilere kadar her alanda söz konusudur. (Bkz. 2/Bakara, 13, 130, 142, 282; 4/Nisa, 5; 6/En'am, 140.)

وَاكْتُبْ لَنَا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَا اِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِي
اُصِيبُ بِهٖ مَنْ اَشَاۤءُ ۚ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

156. Bize bu dünyada da, âhirette de iyilik yaz, şüphesiz ki biz Sana yöneldik. Dedi ki: "Azabımı dileğime isabet ettiririm, rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; onu korkup-sakınanlara, zekâtı verenlere ve bizim âyetlerimize imân edenlere yazacağım."

Hz. Musa, yüce Allah'a münacaatta bulunarak kendine ve kavmine dünyada ve ahirette iyilik istemektedir, günah ve kusurlarından pişman olmuş olarak O'na yönelmişler, kapısına gelmişler. Yüce Allah, günahkârlardan dilediklerine azap vereceğini, rahmetinin ise herşeyi kuşattığını buyurmaktadır (40/Mü'min, 7). Buradaki incelik azap ile rahmet arasındaki ilişkidir. Rahmet her şeyi kuşatmışsa, bundan herkes ve her şey istifade eder ama aynı zamanda ilahi hükümleri çiğneyen, başkalarına haksızlık yapanlar da var. Bir annenin bebeğine gösterdiği şefkat ve sevgi O'nun rahmetin bir eseridir ama bazen bebeğini öldürüp çöpe atanlar da görülebilir. Bunların da adalet gereği cezalandırılmaları gerekir. Yüce Allah, bu çerçevede dilediklerine azap vereceğini, ancak rahmetinin çok daha kapsayıcı olduğunu belirtmektedir ki, En'am, 12. ayette "O kendi üzerine rahmeti yazmıştır" buyrulmaktadır. Dünyada bütün varlıklar bu rahmetten yararlanır ama özellikle Allah'ın emir ve yasaklarını gözetenlere, O'ndan sakınıp korkanlara, yoksulun hakkını gözetip zekât verenlere ve bütün güzel iş ve fiillerin ana çatısı olan imana sahip olanlara rahmeti yazmıştır. Bunlar hem dünyada ilahi rahmetten daha çok yararlanırlar hem ahirette sadece onlara tahsis edilmiştir.

اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي اُنْزِلَ مَعَهُ اُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾

157. Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de (geleceği) **yazılı bulacakları ümmi haber getirici** (Nebi) **olan elçiye**(Resûl) **uyarlar; o, onlara marufu**(iyiliği) **emrediyor, münkeri**(kötülüğü) **yasaklıyor, temiz şeyleri helâl, murdar şeyleri haram kılıyor ve onların ağır yüklerini, üzerlerindeki zincirleri indiriyor. Ona inananlar, destek olup savunanlar, yardım edenler ve onunla birlikte indirilen nuru izleyenler; işte kurtuluşa erenler bunlardır.**

Bu ayet, Kur'an-ı Kerim'in indiği zamanda yaşayan ve sonra kıyamete kadar yaşayacak olan Kitap ehline hitap etmektedir. Dini tebliğlerin tarihi sürekliliğine vurgu yapan bu ayete göre, eğer Yahudi ve Hıristiyanlar, kendi kutsal metinlerini önyargısız ve dikkatli bir biçimde tetkik edecek olurlarsa, "ümmi peygamber" olan Hz. Muhammed (s.a.)'in kitaplarında haber verildiğini tespit edeceklerdir.

Hz. Muhammed (s.a.) "ümmi" bir peygamberdir (Nebi), şu veya bu dinden, şu veya bu kültür ve medeniyet merkezinden, şu veya bu felsefe disiplini ve ekolundan etkilenmiş değildir. Annesinden doğduğu gibi saf bir zihne, berrak bir dimağa, tertemiz bir ruha, bozulmamış bir fıtrata, selim bir akla sahiptir. **İbn-i Manzur**, bunun Hz. Peygamber'in kitabi bir eğitim almadığı anlamına geldiğini söyler. "Ümmilik" semavi kitaplara mensup olmayan biri veya "şehirlerin anası olan Mekkeli" kişi için de kullanılır.

Bazıları Hz. Peygamber'in okuma yazma bildiğini öne sürer. **İbn-i İshak**, onun uzak atası Kusay bin Kilap ile yakın atası (dedesi) Abdülmuttalib'in okuma yazma bildiğini söyler. Abdülmuttalib, on çocuğundan birini Kâbe önünde kurban edeceğinde, onlara her birinin kendi ismini bir değnek üzerinde yazmasını söyler. Bu da gösteriyor ki, Efendimiz'in babası ve amcaları da okuryazar kimselerdi. Bu iddiada olanlar, Hz. Hatice adına Mekke-Şam arası ticaret yapan Hz. Peygamber'in ümmi olamayacağını öne sürerler. Bu ve başka argümanlar Hz. Peygamber'in okuma yazma bildiğini kanıtlamaz. Ankebut sûresi, 48. ayeti bunu net bir biçimde belirtmektedir.

Okuma yazma bilmemesi onun başka, dış bir kaynaktan etkilenmemiş olmasının göstergesi ve teminatıdır. Babası doğumundan önce, annesi daha küçük bir çocuk iken vefat etmiştir ki bu ailesinden dahi ciddi bir etki almadığını göstermektedir. Nasıl Arap yarımadası çevre medeniyet merkezlerinden etkilenmeyen saf bir çöl ortamı ise, Son Peygamber de öylesine saf ve temiz bir zihne sahip olarak vahye muhatap olmuş, kendisine Cebrail aleyhisselam aracılığıyla Levh-i Mahfuz'dan getirilip ilka edilen bilgi ve haberleri olduğu gibi insanlara tebliğ etmiştir. Kendisine vahiy gelmesinden önce ne kitap okumuş ne yazmıştı, öyle olsaydı Allah'tan vahiy aldığına ilişkin bir kuşku uyanmış olurdu (29/Ankebut, 48.) Bu da, bugünkü oryantalistler gibi Kur'an'ı kendisinin telif ettiğini ileri sürmelerine zemin hazırlardı.

Tevrat ve İncil'de onu haber veren bilgiler, işaret ve anlatımlar vardır. Bu konuyla ilgili Bakara, 146. ayetin tefsirinde bilgi verilmişti. (Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmran, 81-82; 6/En'am, 20 ve 61/Saf. 6.)

Hz. Peygamber'in iki sıfatı vardır: **Nebi** ve **Resûl**. "Nebi" Allah'tan haber getiren veya haber veren kimse demektir, her haber getirene tabii ki nebi denmez, haberin yüce bir makamdan yani Allah'tan gelmesi lazım. Nebiler Allah'tan haber getirir ve halklarına iletirler, bu özellikleri dolayısıyla yüce kişilerdir. Nebi, yeni bir din getirmez, Allah'tan vahiy alır ama kendisinden önceki peygamberlerin şeriatını devam ettirir, onu yabancı unsurlardan ayıklayıp tashih eder, aslına irca eder. "Resûl" ise elçi demektir. (Bkz. 27/Neml,

35). Melekler için de kullanılır (Bkz. 11/Hud, 69 ve 81/Tekvir, 19.) Kavramsal anlamı, Allah'tan kendisine kitap indirilen peygambere denir. Rasul, nebiden daha genel bir anlamı ve misyonu ifade eder. Her Resûl bir Nebidir ama her Nebi Resûl değildir. Hz. Peygamber (s.a.) hem Resûldür hem Nebidir. Nitekim bu ayette "Er Resûle'n-Nebiyye" ikisi bir arada zikredilmiştir.

Bu ayette Hz. Peygamber'in iki misyonu olduğuna ilişkin önemli bir vurgu söz konusudur:

1) Hz. Peygamber (s.a.) ma'rufu emrediyor, münkeri yasaklıyor. Aklın, temiz fıtrat ve sahih dini hükümlerin güzel, lezzetli ve hoş gördüğü şeyleri (tayyib) 'helal' kılıyor; çirkin, zararlı şeyleri (habis) 'haram' kılıyor. Ma'ruf ve münker, bütün akılların, bütün temiz fıtratların ve semavi dinlerin üzerinde ittifak ettikleri ortak paydalardır. Buna göre ma'ruf hak, doğru, güzel ve faydalı şey, kısaca ortak iyidir; münker aksine batıl, yanlış, çirkin ve zararlı şey, kısaca ortak kötüdür. Öncelikle Hz. Peygamber, beşeriyetin örfünde esasında varolan bu değerlere vurgu yapar. Aklın ve yaratılışın (hilkat) şahitliği bu hakikati teyit eder. Dolayısıyla kendi dini kaynaklarına, hakiki özüne inen bir gayrimüslim, Hz. Peygamber'in esasında kendi dininde de varolan iyiyi emrettiğini, kötüden sakındırdığını anlar. Hz. Peygamber'in emredip sakındırdığı şeyler selim akılların ve temiz fıtratların da teyit ettiği şeylerdir.

2) Hz. Peygamber aynı zamanda bir Şeriat getiriyor, onun hükümlerini vaz'ediyor. Bu çerçevede temiz şeyleri helal kılıyor, habis/murdar şeyleri yasaklıyor. Hz. Peygamber'in Şeriat ve hükümleriyle ilgili iki fonksiyonu var:

a) Allah'tan gelen hükümleri olduğu gibi açıklamak (beyan ve tebyin); Hükümlerin nasıl anlaşılması gerektiğini öğretmek. Mesela genel ifadeleri tahsis etmesi, toplu ibareleri ayrıntılı anlatması, mutlak ifadeleri kayıtlandırması (takyid) vs. Buna ek hükümlerin ve genel olarak dini hayatın doğru yaşanıp yaşanmadığına şahitlik etmek de Hz. Peygamber'in görevleri arasında yer alır.

b) Kendisi de gerekli gördüğü yerlerde ve durumlarda hükümler koymak yani olmayan bir hükmü ihdas etmek.

Bu her ikisi de peygamberin görevleri arasında yer alır. Ancak öyle de olsa, peygamber her ne yapıyorsa vahyin kontrolü altında yapmaktadır. Dinin ve Münzel Şeriat'ın maksad ve ruhuna, hikmet ve gayesine aykırı bir şey yapacak olsa -ki böyle bir şey vaki olmaz, olsa olsa küçük nitelikte yanılmalar (zelle) olur- bu durumda vahiyle kendisine müdahale edilir, böylelikle küçük yanılma veya hata düzeltilir. O halde sahih olarak Hz. Peygamber'den bize intikal eden emir ve yasaklar, kısaca Sünnet teşride/yasamada kaynaktır ve bağlayıcıdır.

Bununla Hz. Peygamber (s.a.)'in aslında üçüncü bir misyonuna vurgu

yapılmaktadır ki, o da insanların ağır yüklerini sırtlarından indirmesi, üzerlerindeki zincirleri çözmesidir. Burada hem Kitap ehline hem Müslümanlara gönderme bulunmaktadır. Kitap ehli, özellikle Yahudiler, tarih içinde ya Allah'a karşı inatla nankörlükte bulundukları, olmadık iftiralar attıkları, mesela Yahudilerin "Allah'ın eli cimridir" (5/Maide, 64) demeleri; peygamberlerine çeşitli zorluklar çıkardıkları için onlara mahsus olmak üzere şeriatın hükümleri ağırlaştırıldı (Bkz. 6/En'am, 146) veya din adamları kendi akıllarınca ve öngörülerince şeriata birtakım ağır ilavelerde bulundular. Hıristiyanlar da aslında dinlerinde olmayan zorlukları, mesela ruhbanlık gibi zor bir mesleği dinlerine dâhil ettiler. Böylece her iki din mensupları kendi kendilerine dini ağırlaştırıp zorlaştırdılar. Bu ayete göre eğer Yahudi ve Hıristiyanlar, Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.)'e tabi olacak olurlarsa, bu ağır yüklerden kurtulacakları belirtilmektedir. Aksi halde yerine getirilmesi zor yükümlülüklerle yaşamak zorunda kalacaklardır. Hz. Peygamber, kitap ehli için de bir kurtarıcı, yol gösterici ve rahmettir. Başka da çıkış yolu yoktur, çünkü Hz. Peygamber, son ilahi mesajı alan son Nebi ve son Resûldür (33/Ahzab, 40.)

Müslümanlara da bir uyarı vardır. Hz. Peygamber (s.a.)'in Sünnetine tam sadakatle uyup dine ilavelerde bulunmayacak olurlarsa, rahat ve kolay bir dini hayat yaşayacak, Allah'a karşı yükümlülüklerini yerine getirecek, kendilerinden önceki din müntesiplerinin başlarına gelen ağır şeriat veya zor ritüelleri yerine getirme gibi mecburiyetlerle karşı karşıya kalmayacaklardır. İşte bu kurtarıcı, yol gösterici ve rahmetin yollarını açıcı bir peygambere destek verenler, onun davasının arkasında duranlar, onun sünnetini ve siretini takip edenler, onun tebliğ ettiği ve bütün dünyaya yayılmasını tavsiye ettiği dinine yardım edenler ve onunla birlikte Allah'tan indirilen nura, Kur'an hidayetine, Şeriat'ın kurtarıcı ilkelerine ve hükümlerine uyanlar kurtulan kimselerdir.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

158. De ki: "Ey insanlar, ben Allah'ın sizin hepinize gönderdiği bir elçisiyim. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur. O'ndan başka ilâh yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve ümmi peygamber olan elçisine imân edin. O da Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır. Ona imân edin ki hidayete ermiş olursunuz.

Efendimiz (s.a.)'den önceki peygamberler ya özel bir topluluğa veya özel bir şehre gönderilmişlerdi. Efendimiz ise bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Risaletinin evrenselliğini ifade etmek üzere şöyle buyurmuştur: "Ben kırmızıya ve siyaha peygamber olarak gönderildim" (Müslim, Mesacid, 3; Müsned, III, 304.) Bu, tebliğ ettiği hakikatlerin ve bildirdiği hükümlerin Arap yarımadası ve miladi 7. yüzyıl Arap toplumuyla sınırlı olmadığını, aksine insanların geneline hitap ettiğini göstermektedir. Hükümlerde yerel/yöresel veya dönemsel renkler ve çizgiler olsa bile, maksatları ve hikmetleri göz önüne alındığında evrensel ve ebedidirler, her insan toplumu bunları temel alıp hayatını düzenleme yükümlülüğüyle karşı karşıya bulunmaktadır.

"İnsan" türüne "Ey insanlar!" şeklinde gelen hitap "sizin hepiniz"le tekid ve tahkim edilmektedir. Kur'an vahyi kime ulaşırsa, kendilerine ulaşanlar uyarılıp sakındırılır, dünyevi mutsuzluk ve istikrarsızlığa, uhrevi azap ve bedbahtsızlığa karşı uyarılır veya dünyevi mutluluk ve güzellikler, uhrevi kurtuluş ve cennet mutluluğuyla müjdelenir (6/En'am, 19; 34/Sebe', 28.) Bir hadiste Hz. Peygamber, kendisiyle önceki peygamberler arasındaki farkı şu altı maddede toplamış bulunmaktadır: "1) Bana az sözle çok mana ifade etme özelliği (Cevamiu'l kelim) verildi; 2) Düşmanlarımın kalbine korku salmakla yardım olundum; 3) Savaş ganimeti bana helal kılındı; 4) Yeryüzü benim için mescit ve temiz kılındı; 5) Bütün insanlara peygamber olarak gönderildim; 6) Peygamberlik (Nübüvvet) benimle son buldu" (Buhari, Teyemmüm, 1; Müslim, Mesâcid, 3,5).

Hz. Peygamber'i gönderen şanı Yüce Allah göklerin ve yerin mülkünün sahibidir, O'ndan başka ilah yoktur. Araplar tapındıkları putlara "ilah" sıfatını verirlerdi, aslında bu sıfat verilsin verilmesin, kendisine bağlanılan, ona aşkın güç atfedilen, sadece görüş ve fikirleri doğrultusunda hareket edilen, önünde eğilinilen, temsili fotoğrafı ve heykeli yüceltilen her insan, hayvan veya varlık ilah kabul edilmiş sayılır. Bu genel çerçevede ilahlık (ulûhiyet) sadece Allah'a özgüdür; çünkü varlık âleminin mülkü O'nundur, varlığı yaratan O'dur, varlıkta kendisinin yasaları işlemektedir. Varlık aleminde gerçek mabudO'dur, sadece O'na ibadet edilir; hayatın ve ölümün yaratıcısı da O'dur. Beşeriyetin tamamına peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.), işte böyle bir Allah karşısında bütün iktidarların, bilgi ve servetin izafi olduğunu, O'nun üstünde hiçbir güç ve otorite bulunmadığını, dolayısıyla insanın özgürlüğünü ve bağımsızlığını, şahsiyet ve onurunu sadece O'na bağlanmakla, O'na sadakat göstermekle koruyabileceğini öğretmektedir. İnanılmaya layık yegâne Varlık O'dur, O'nun öğretmesi ve göndermesiyle de ümmi peygambere inanmak ve bağlanmak

gerekir. Nihayetinde Hz. Peygamber de böyle bir Tanrı'ya inanmakta ve bağlanmaktadır. Kim O'na inanır ve bağlanırsa kurtulur, doğru yolu bulmuş olur.

وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿١٥٩﴾ وَقَطَّعْنٰهُمُ
اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا ۭ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰىهُ قَوْمُهٗٓ اَنِ
اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۭ فَانْۢبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۭ قَدْ عَلِمَ
كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۭ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ۭ
كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ۭ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ
﴿١٦٠﴾ وَاِذْ قِيْلَ لَهُمُ اسْكُنُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوْا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُوْلُوْا
حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيْۗـَٔتِكُمْ ۭ سَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ
﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاۗءِ بِمَا كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿١٦٢﴾

159. Musa'nın kavminden hakka ileten ve onunla adalet yapan bir topluluk vardır.

160. Biz onları (İsrailoğullarını) **ayrı ayrı oymaklar olarak on iki topluluk** (ümmet) **olarak ayırırdık. Kavmi kendisinden su istediğinde Musa'ya: "Asan'la taşa vur" diye vahyettik. Ondan on iki pınar sızıp-fışkırdı; böylece her bir insan-topluluğu su içeceği yeri öğrenmiş oldu. Üzerlerine bulutla gölge çektik ve onlara kudret helvası ile bıldırcın indirdik.** (Sonra da şöyle dedik:) **"Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin." Onlar bize zulmetmedi, ancak kendi nefislerine zulmediyorlardı.**

161. Onlara: "Bu şehirde oturun, ondan istediğiniz yerden yiyin, 'dileğimiz bağışlanmadır' deyin ve kapısından secde ederek girin, (biz de) **hatalarınızı bağışlayalım. İyilik yapanların** (armağanlarını) **arttıracağız" denildiğinde,**

162. Onlardan zulmedenler, sözü kendilerine söylenenden başka bir şeyle değiştirdiler. Biz de bunun üzerine zulmetleri dolayısıyla gökten 'iğrenç bir azap' indirdik.

159. ayet, kitap ehlinin toptancı bir anlayışla aynı kefeye konulmayacağına vurgu yapmaktadır. Her ne kadar çoğunluğu isyan edip buzağıyı tanrı edindiyse de içlerinde Musa'nın tebliğine uyan, diğerlerini hakka çağırıp ihtilaflı

konularda adaletli davrananlar da vardı. Bunlar Hz. Musa zamanında yaşayıp da onun ve Hz. Harun'un yanında olanlar olabileceği gibi, çok sonraları bu kavimden gelen peygamberler, ona uyanlar, Şeriat'e samimiyetle bağlı kalanlar, adil yöneticiler, ibadet ve iyilikle hayatını geçiren din adamları da olabilir.

Başka yerlerde de işaret ettiğimiz üzere, Yahudilerin peygamberlerine karşı yaptıkları kötülükler anlatıldıktan sonra yapılan bu tür istisnalar, Yahudilerin salt dini inançlarından veya ırklarından dolayı ötekileştirilmelerine yol vermemektedir. Bundan da anlıyoruz ki Kur'an-ı Kerim, antisemitizm gibi ırkçı bir tutuma karşı Müslümanları dikkatle uyarmaktadır. "Kitap ehli hepsi bir değildir" (3/Âl-i İmran, 113; ayrıca bkz. 28/Kasas, 52-54.) Kur'an-ı Kerim, 181. ayette Yahudiler yanında diğer halkların içinde de bu yüksek ahlaki özellikte insan toplulukların bulunduğuna dikkati çeker. Böylelikle kim olursa olsun şu veya bu insan grubuna karşı ırkçı, şovenist tutum ve ideolojileri mahkûm eder.

Burada atlanmaması gereken bir nokta var: Ahlakın temeli yaratılışın temel yasaları ve varlıkta işleyen düzendir. Yasalar da, düzen de Allah tarafından tesis edilmişlerdir. Bunların temiz fıtratta izdüşümleri vardır, bu yüzden ateist olsa dahi birinin doğruluğu ve dürüstlüğü onaylayıp yalanı ve aldatmayı reddetmesi fıtratındaki refleksin sonucudur. Din esasında insanı yaratılışın temel yasaları ve düzenine göre yönlendiren bir anlam ve yol haritasıdır. Bu özelliğiyle din aynı zamanda temiz fıtrattır. (Bkz. 30/Rum, 30.)

Mısır çıkışından sonra İsrailoğullarının çölde yaşadıkları, Allah'ın onları korumak üzere bağışladığı nimetler konusunda Bakara, 57-60. ayetlerde bilgiler verilmişti. Yüce Allah onların su ihtiyaçlarını karşıladı, üzerlerine gölgelikler kıldı ve beslenmeleri için özel gıdalar (helva ve bıldırcın eti) nasip etti. Burada çöl ortamında su arayan İsrailoğullarının 12 ayrı boya (sıbt) ayrıldığına dikkat çekilmektedir. 12 ayrı boy (oymak veya kabile) Hz. Yakup'un oğullarına nispetledir. Tevrat'ta bunun bir tür sayım olduğu anlatılır (Sayılar, 1: 1-54.) Hz. Musa, tekrarlanan mucizelerden birini daha gösterip çölde İsrailoğullarına asasıyla farklı noktalara vurup su fışkırtmakta, sonra her bir boyu bir pınarın başına yerleştirmektedir. Çölde en önemli ihtiyaç maddesi sudur. Su kaynağına sahip olan hayatiyetini devam ettirir, kavga ve çatışmaların önemli sebeplerinden biri sudur. Hz. Musa, her bir boyu kendi hakkı olan su kaynağını belirledikten sonra aralarındaki ihtilaf ve çatışmaları sona erdirmeyi planlamaktadır. İsrailoğulları, Hz. Yakub'un 10 oğlu, Hz. Yusuf'un iki oğlu ile 12 boya ayrılmış olup öylece teşkilatlandırılmış oldular (Mevdudi). Hz. Musa ile Hz. Harun'un atalarının kabilesi Levililer bunların dışında tutulmuşlardır, bunlar bütün kabilelerin, başka bir ifadeyle kavmin selameti

ve dini işleriyle görevlendirilmişlerdir (Sayılar, 5: 12). Ayrıca bkz. 5/Maide 12. ayetin tefsiri.

Bu olayda dikkat çekici nokta şu ki, aynı kavmi mensup boylara Hz. Musa'nın ayrı ayrı su kuyuları tahsis etmesidir. Bu demektir ki, aynı aile içindeki kardeşlerin her birinin temel hakkı olduğu gibi aynı kavim içindeki aşiret ve kabilelerin ve daha geniş çerçevede aynı dine mensup farklı kavim, topluluk, cemaat, mezhep ve etnik grupların da kendilerine ait temel hakları vardır ki, "Biz nasılsa Müslüman kardeşleriz" deyip birinin hakkının elinden alınması caiz değildir. Bu nokta dikkate alınacak olursa Müslümanlar arasında mezhep, kavim/etnisite veya sınıf çatışması olmaz.

Bütün bu nimetler bağışlanırken İsrailoğullarından istenen hükümlere riayet, temiz ve hoş olan şeylerden yemeleri idi. Ancak onlar yine itaat etmedi, başlarına musibetlerin gelmesine yol açacak davranışlarda bulundular, böylelikle kendi nefislerine haksızlıklar yaptılar. Söz dinlemediler, sınırları aştılar; bağışlanma dileyerek onlara gösterilen şehre (Kudüs) kapısından büyük bir tevazu ile ve secde ederek girmeleri emredildi. Emredildikleri gibi şehre girip yerleşecek olsalardı güvenlik ve refah içinde orada yaşayacak, güzel bir hayata talip oldukları için nimetlerinde sürekli artış olacaktı. Yine dinlemediler. Sözü konulduğu yerden başka bir anlama çevirdiler (Bkz. 2/Bakara, 58-59; 4/Nisa, 46, 154.)

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ ۙ لَا تَأْتِيهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

163. Bir de onlara deniz kıyısındaki şehri(n uğradığı sonucu) **sor. Hani onlar cumartesi** (yasağını çiğneyerek) **haddi aşmışlardı. 'Cumartesi günü iş yapma yasağına uyduklarında', balıkları onlara açıktan akın akın geliyor, 'cumartesi günü iş yapma yasağına uymadıklarında' ise, gelmiyorlardı. İşte biz, fıskı sapmaları dolayısıyla onları böyle imtihan ediyorduk.**

Bakara, 65-66. ayetlerde, cumartesi yasağını çiğneyen İsrailoğullarının bir ceza olarak "maymuna çevrildikleri" anlatılmaktadır. Bu, İsrailoğullarına özgü bir yasaktı ve muhtemelen ruhsal disiplini sağlamak üzere konulmuştu. Buna göre cumartesi günü sadece Allah'a ibadet edilecek, başka bir işle meşgul olunmayacaktır: "Benimle sizin aranızda nesiller boyu sürecek bir işaret olmak üzere Sebt yasağına uymaları istenmişti. Altı gün iş yapılır, fakat yedinci

gün Rabb'e mahsustur ve Sebt günüdür. Kim Sebt günü iş yaparsa mutlaka öldürülecektir" (Çıkış, 31: 12-27.)

Fakat bu ayette de anlatıldığı üzere deniz kıyısında yaşayan bir topluluk çeşitli hilelere başvurarak bu yasağı çiğnemeye kalkışmıştı. Hatta Yeremya Peygamber (M: Ö: 628-586) zamanında özellikle cumartesi günü yüklerini Kudüs'ün kapısından geçirir, yasağa aldırış etmediklerini anlatırlardı ki, Yeremya Peygamber, bu isyana devam etmeleri halinde sarayı ateşe vereceği tehdidinde bulunmuştu. Onların sabır ve kararlılıklarını ölçen ilginç bir durum söz konusuydu. Çünkü yasağa uydukları gün, balıklar akın akın geliyor, uymadıklarında ise gelmiyorlardı. Bu durumda ya balıkları avlamak için yasağı çiğneyeceklerdi veya balıksız kalacaklardı. Anlatılan olayda sahilde yaşayan bu yöre halkının kararlılık gösteremeden yasağı çiğneme yoluna gittiği anlaşılıyor, bu da onların "yoldan çıkmaları (fiskları)"nın göstergesiydi. Bu ayette yasak çiğneyici halkın yaşadığı şehrin Akabe limanına yakın Eyle şehri olduğu söylenir. Hz. Süleyman bu şehri Kızıldeniz'deki donanmasının merkezi olarak kullanmıştır. (Yasağı çiğnemeleri dolayısıyla Yahudilerin uğradıkları ceza için bkz. 2/Bakara, 65-66; 5/Maide, 60 ve 4/Nisa, 47.)

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا
شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا
ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ
بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ
كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ
مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿١٦٧﴾ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ
وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

164. Onlardan bir topluluk: "Allah'ın kendilerini helâk etmek veya şiddetli bir azaba uğratmak istediği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dediğinde "Rabbinize karşı bir özür için ve bir ihtimal sakınabilirler, diye" dediler.

165. Kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında ise, biz de kötülükten sakındıranları kurtardık. Zulmedenleri yaptıkları fısk dolayısıyla pek zorlu bir azap ile yakaladık.

166. Onlar, kendisinden sakındırıldıkları 'şeyi yapmada ısrar edip başkaldırınca' onlara: "Aşağılık maymunlar olunuz" dedik.

167. İşte o zaman Rabbin, onlara en kötü azabı yapacak kimse(leri) **kıyâmet gününe kadar üzerlerine mutlaka göndereceğini bildirdi. Şüphesiz, Rabbin** (ceza ile) **sonuçlandırması pek çabuk olandır ve gerçekten O, bağışlayandır, esirgeyendir.**

168. Onları yeryüzünde ayrı ayrı topluluklar olarak param parça dağıttık. Kimileri salih (davranışlarda) **bulunuyor, kimileri de bunların dışında olan aşağılıklardır. Onları iyiliklerle ve kötülüklerle imtihan ettik ki dönsünler.**

Cumartesi yasağının çiğnendiği kasaba halkı içinde, sınırları aşmanın büyük musibetlere yol açacağını söyleyen, başka bir ifadeyle her zaman uyarı görevini yerine getiren bir topluluğun var olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar yanında konan yasaklara riayet eden bir başka grup da var. Yapıp ettiklerine bir ceza olarak yoldan çıkanlara azap verilirken, doğru yolda olanlar korunmuş, böylelikle yaşla kurunun bir arada yanmasına izin verilmemiştir. Bu Yüce Allah'ın üstüne yazdığı bir vaaddir, elçilerini ve ona inananları zarardan korumaktadır (Bkz. 10/Yunus, 103). Uyaranlar görevlerini yerine getirirken, günahkâr halktan ümidini kesen grup, uyarmanın boş bir çaba olduğunu düşünmektedirler. Onların değerlendirmesine göre bu halk günahkâr tutumunu terketmeyecek, eninde sonunda büyük bir azaba düçar kalacaktır, dolayısıyla uyarmanın yararı yoktur. Fakat diğerleri aynı kanaatte değildir, bunların değerlendirmesine göre uyarmaya, tebliğ ve hatırlatmaya devam etmek lazım. Zira yarın Hesap Günü'nde yüce Allah 'Bu günahkârları niçin uyarmadınız?' diye sorabilir, dolayısıyla sorumluluk sahibi her insan uyarı görevini yerine getirmek durumundadır.

İlginçtir, bugün de İsrail devletinin Yahudilik adına işlediği suçları, Filistin halkına karşı yaptığı hak ihlallerini tasvip etmeyip bunun ileride bütün Yahudilerin başına büyük felaketlerin gelmesine sebep olacağını söyleyen hem İsrail yöneticilerini hem Yahudi halkını uyaran, hatta zaman zaman açıkça İsrail'in kurucu ideolojisi Siyonizm'e karşı mücadele ettiğini açıklayan daha ileri gidip İsrail devletinin meşruiyetini tanımayan siyasi liderleri ziyaret edip İsrail'i durdurmanın yollarını arayan Yahudi din adamları ve grupları bulunmaktadır.

Belki uyarı, kişilerin uyanmasına, nefis muhasebesi (oto kritiği) yapmalarına vesile olur, yapıp ettiklerinden pişman olup doğru bir hayata dönebilirler. Bu, uyarı görevinin bilincinde olanların ve Hak yola davet edenlerin ahirette ellerinde bulunduracakları bir mazeret olacaktır.

Herkes kendi sorumluluğunun bilincinde olmalıdır. Yapılan uyarı ve tebliğlerin mutlaka bir sonuç vereceği beklentisi içinde olmak doğru değildir. Neticeyi tayin edecek, başarı veya başarısızlığı takdir edecek olan Yüce Allah'tır. Biz sadece tebliği, uyarı ve hatırlatma görevimizi layıkıyla yerine getirmekle yükümlüyüz, kısaca çaba bizden, başarı Allah'tandır.

Tebliğ ve uyarıya muhatap olanlar, sırtlarını çevirip umursamaz tutumlarını devam ettirdiklerinde başlarına bir musibet gelir, yaptıkları kötülüklerin karşılığını görürler. Kötülükten sakınanları ise Yüce Allah korur. Diğerleri içine düştükleri zulüm bataklığı dolayısıyla azaba müstahak olurlar. Cumartesi yasağına uymayan kasaba halkının uğradığı azap, aşağılık maymunlara dönmeleri idi. Bu konu Bakara, 65; Nisa, 47 ve Maide, 60. ayetlerin açıklamasında ele alınmıştı. Tefsircilerin bir bölümüne göre, günahları dolayısıyla sahiden fizyonomik olarak maymuna dönmüşlerdi, bir bölümüne göre ahlaki olarak maymun ve domuz kılığına bürünmüşlerdi.

İsrailoğulları için yazılan hüküm şudur ki, yoldan çıkıp Allah'ın koyduğu yasakları çiğnedikleri sürece, kıyamete kadar başlarına gelecek felaket ve musibetlerden kurtulmayacaklardır. Bu, Allah'ın bildirdiği hükümdür. Yüce Allah bir halka azap verecek olursa, şiddetli azap verir ama yanlış yoldan dönenenleri de bağışlar, rahmetiyle esirger, nimetlerinden yararlandırır, onları güvenlik içinde yaşatır. Demek oluyor ki, İsrailoğulları "Yahudi olmaları" dolayısıyla herhangi bir cezaya çarptırılmış değildirler, başlarına her ne gelmişse ve gelecekse, Allah'a verdikleri ahdi yerine getirmemeleri dolayısıyladır. İsrailoğulları tarihte Şeriat'e bağlı kalmadıkları, sınırları aşıp azdıkları, başkalarına kabul edilemez haksızlıklar yapmış olmaları dolayısıyla paramparça olmuşlar, dünyanın her yanına dağılmışlardır. Tarihte kaç sürgün hayatı yaşamışlar, çeşitli devlet ve imparatorlukların baskı ve zulümlerine maruz kalmışlardır. Babil, Pers, Grek, Roma vs. En son 20. yüzyılın ortalarında Alman Nazilerin gadrine uğramışlardır.

Öyle de olsa, bütün Yahudileri aynı kefeye koymak mümkün değildir. İçlerinde salihce hayat yaşayanlar, Şeriat'e uymak için azami gayret gösteren ve halklarını aşırılıklara karşı uyaran samimi din adamları ve gruplar vardır. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 110-119; 5/Maide, 66. ayetlerin açıklaması). Her toplulukta iyiler yanında kötüler bulunur. Bunlar da aşağılık işlerle meşgul olur, dünya hayatını putlaştırır, servet ve güç peşinde koşar, başkalarının zararına çalışır, 'üstün ırk-seçilmiş halk veya kavim' inancından hareketle yeryüzünde fitne, fesat ve kışkırtıcılık yaparlar. Yüce Allah'ın bu kavme iyiliği de kötülüğü de vermesi, başka bir deyişle iyilik ve kötülükle onları sınaması, tutturdukları yanlış

yoldan dönmeleri içindir. Musibet ve acılar, eğer iyice değerlendirildiğinde öz eleştiriye (nefis muhasebesi) ve zihni uyanışa vesile olur.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْأَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾ وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

169. Onların ardından yerlerine kitaba mirasçı olan bir takım 'kötü kimseler' geçti. (Bunlar) **Şu değersiz olan** (dünya)**ın geçici-yararını alıyor ve: "Yakında bağışlanacağız" diyorlar. Bunun benzeri bir yarar gelince onu da alıyorlar. Kendilerinden Allah'a karşı hakkı söylemekten başka bir şeyi söylemeyeceklerine ilişkin Kitap sözü alınmamış mıydı? Oysa içinde olanı okudular.** (Allah'tan) **Korkanlar** (takva sahibi olanlar) **için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdirmeyecek misiniz?**

170. Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar, şüphesiz biz salih olanların ecrini kaybetmeyiz.

171. Bir zamanlar dağı, sanki bir gölgelikmiş gibi üstlerine geçirmiştik. Onlar ise neredeyse tepelerine düşecek sanmışlardı. (Onlara demiştik ki:) **"Size verdiklerimize sımsıkı sarılın ve onda olanı düşünün ki sakınasınız."**

Anlatılan olayları yaşayan Yahudi neslinin arkasından başkaları geldi. Bunlar da kitaba yani Tevrat'ta yazılan hükümlere varis olan kimselerdi, kendileri için konulmuş hükümleri uygulamakla yükümlüydüler. Fakat ne yazık ki bunlar da, kendilerinden önceki (nesil)ler gibi değersiz, geçici ve aldatıcı dünyanın zevk ve hırsına kapıldılar, kötülük yapmaya devam ettiler. Onları yanılgıya sürükleyen şey, nasıl olsa yaptıklarından dolayı bağışlanacaklarına dair köklü bir düşünceye sahip olmalarıdır. "Kötülük yapsak da yakında bağışlanacağız" deyip doğruluktan ayrılmakta herhangi bir sakınca görmüyorlardı. (3/Âl-i İmran, 187.)

Keşşaf sahibi **Zemahşeri**, sonradan gelen bu neslin Hz. Peygamber (s.a.) zamanında yaşayan Yahudiler olduğunu söyler, birçok tefsirci de bu görüşü paylaşır. Efendimiz (s.a.)'in tebliğini yaptığı dönemdeki Yahudilerin elinde Tevrat vardı, bilginleri onu okuyor, Medaris denen yerlerde okutuyorlardı. Elbette Tevrat'ta yazılı hükümleri hayatlarında uygulamakla yükümlüydüler. Ama onlar aralarında rüşvet yiyor, ihtilaflara bakan hâkimleri taraf tutup adil hüküm vermiyorlardı.

"Değersiz dünya"nın cazibesine kapılanlar sadece rüşvet alıp adaleti tesis etmeyen hâkimler değildi; ahlaki yozlaşma, dünyaya tutkuyla bağlılık, servet istifçiliği, faiz-tefecilikle uğraşma, savaş kışkırtıcılığı, tahrik, fitne, yalan, iftira, gayrimeşru cinsel ilişkiler ve bozgunculuk yaygın bir huy olarak aralarında hüküm sürüyordu. Yukarıda belirttiğimiz üzere İsrailoğullarını buna sevkeden sebep, nasılsa bağışlanacaklarına ilişkin düşünce idi, söz konusu düşünce ve kanaati de geriden "seçilmiş halk" olduklarına ilişkin köklü inançları besliyordu. Zanlarına göre Yahudi halkı Tanrı katında özel bir mertebe ve ayrıcalıklara sahiptir, başkalarına kötülük yapsalar da eninde sonunda Tanrı onları diğerlerinden ayırıp bağışlayacaktı. Zaman zaman bu inanç, başka halkların bağlı olduğu ahlaki normların ve herkesi bağlayıcı mahiyetteki genel kabul görmüş hukuk kurallarının dışına çıkma hakkını kendilerinde görmeye gerekçe teşkil ediyor. Sanki herkes için bağlayıcı olan hukukun emrettiği kurallar sıradan halklar için geçerlidir, İsrailoğulları seçilmiş halk olduklarından bunlara uymak zorunda değiller veya en azından kuralların geçerliliğini teyit etseler dahi, ihlal ettiklerinde affedileceklerinden emindirler. Bu "Allah'a verdikleri ahdi" (Bkz.2/Bakara, 40) bozmalarını kolaylaştırıyordu. Oysa Allah'a verilen ahdi bozmak, O'ndan korkmamak yani O'na meydan okumakla aynı şeydir.

Bu ayette de, İsrailoğullarının önde gelenlerinin, bilgin, yönetici ve hâkimlerinin ile onların yolunu takip eden halkın büyük bölümünün, dünyevi çıkar uğruna hükümleri değersizleştiklerine, doğruluktan ve haktan ayrılmayacaklarına ilişkin söz verdikleri halde ahidlerine sadakat göstermediklerine işaret edilmektedir. Kitabın buyruklarını okuyup anladıkları halde bunlara uymuyorlardı. Allah'a karşı sadece hakkı söylemek, hiçbir şekilde doğruluktan ayrılmamak, emanetleri ehline devretmek ve her konuda adaleti tesis etmek üzere azami gayreti göstermeyi gerektirir (Bkz. 4/Nisa, 58). Onlar bunu yapmadı.

Oysa iyice düşünüp Allah'tan gereği gibi sakınacak olsalardı ahiret yurdunun bu dünyadan ve elde ettikleri geçici yarardan daha hayırlı olduklarını anlayacak ve yanlış tutumlarından vazgeçeceklerdi. Gel gör ki, hırs ve tutkuları onların akıllıca hareket etmelerine engel teşkil etmektedir. Her ne kadar ayette

dili geçmiş zaman kullanılmışsa da, söz konusu ahlaki yozlaşma bugünkü İsrailoğulları ve onların dışındaki din ve inanç mensupları için de söz konusudur.

Nitekim benzer ahlaki yozlaşma halini Müslümanların da yaşadığını söylemek mümkün. Kimi Müslümanlar, "son ve hak din"e mensup olduklarını, "Allah'ın kendileri için seçip beğendiği İslam"a dâhil olduklarını, diğer din mensuplarının batıl üzere yaşadıklarını, eninde sonunda kim "Allah'tan başka ilah yoktur, derse cennete gideceğini", yaptıkları kötülük veya hatanın imanla (akide) ilgili olmayıp muamelat ve ukubatla ilgili olduğunu, dolayısıyla Müslümanların ilahi affa ve Hz. Peygamber (s.a.)'in şefaatine mazhar olup kurtulacaklarını ya da cezalarının epey hafifletileceğini düşünüp kötülük yapmayı, ilahi emir ve hükümleri çiğnemeyi göze alabilmektedirler. Bu yanlış düşünce ve kanaat, sadece ahlaki alanda değil, sosyal, ekonomik ve politik hayatta da yıkıcı sonuçlara yol açmaktadır.

Deneysel olarak görüldüğü üzere hak dine mensubiyetin affa mazhariyeti sağladığı düşüncesi, bir süre sonra bilginin imana dönüşmesini engeller, böylelikle iman amellerde tezahür etmez hale gelir. Müslümanlar, bir şeyin doğru veya yanlış olduğunu "bilir" ama pratik hayatlarında bu bilginin herhangi bir etkisi ve dışa vurumu görülmez. Yalanın günah olduğunu bilirler ama işlerini yalanla yürütürler, "işçinin hakkının alnının teri kurumadan verilmelidir" hükmünü bilirler ama işçiyi sömürü derecesinde çalıştırırlar, "temizlik imandır" diye okurlar ama sokakları ve şehirleri pislikten geçilmez vs. İşte bu faydası olmayan bilgidir, çünkü geriden imanla desteklenmiş olmadığından hayatı doğru yönde düzenleme özelliğine sahip olamamaktadır. Bugünkü Müslümanların da içine düştüğü trajedilerden birinin sebebini burada aramak gerekir.

Kur'an-ı Kerim, İsrailoğullarıyla ilgili bu hatalı zihni ve ameli tutumun yanlışlığına işaret ettikten sonra genel bir ifade ile "(Allah'tan) **Korkanlar** (takva sahibi olanlar) **için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdirmeyecek misiniz?**" buyurmaktadır. Bu, İsrailoğulları ve Müslümanlar için de geçerli olmak üzere, hak bir dine mensup olmak, nominal veya kültürel anlamda İslamiyet'e mensubiyetin bir yarar sağlamadığını, asıl dünya ve ahirette yarar sağlayıp koruyacak olan tutum ve davranışın "**takva**" olduğunu belirtmektedir. Takva, Allah'ın koyduğu emir ve yasaklara titizlikle riayet etmek, hak ve hukuk ihlal etmekten kaçınmak, böylelikle dünya ve ahiretteki ceza ve azaptan korunmaktır (16/Nahl, 30).

Müfessirler 170. ayette geçen "Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar"ın Yahudiler veya kitapları değişikliğe uğrayan İsrailoğulları kökeninden gelen Hıristiyanlar olduğunu söylemişlerdir. Buna göre, kitap ehli

Yahudi ve Hıristiyanlardan Tevrat ve İncil'in hükümlerine sıkıca sarılanlar, namazı kılanlar ve insanların barışı, mutluluğu ve salahı için çalışanların yüce Allah ecirlerini zayi etmeyeceğini belirtmektedir. Burada sözü geçen namaz ya dinlerine göre yaptıkları samimi sahih dualar -yani şirk muhtevası olmayan niyazlar- veya dini destekleyici her türlü faaliyet olarak düşünülebilir. Ancak aynı kategoriyi daha geniş kapsamda tutmamak için bir sebep yoktur. Kitap ehli yanında Müslümanlar da -genel ifadesiyle- indirilen Kur'an hükümlerine, onun işaret ettiği hayat tarzına bağlı yaşayacak, erkânına uygun beş vakit namazı kılacak ve toplumsal ıslah, barış ve huzur için çalışacak olurlarsa, şanı yüce Allah onların ecrini verecektir.

171.de İsrailoğullarının üzerine dağın "sanki bir gölgelikmiş gibi" geçirildiği hatırlatılmaktadır. Bu nimete karşılık onlardan istenen hükümlere sarılmaları, tefekkür edip sakınmalarıydı. (Tur Dağı'nın İsrailoğullarının üstüne gölgelik gibi geçmesiyle ilgili bkz. 2/Bakara, 63; 4/Nisa, 154. ayetlerin açıklama notu.)

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ
أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَا ۛ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ
هَٰذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً
مِنْ بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ
وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

172. Hani Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendi nefislerine karşı şahitler kılmıştı: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (diye sormuştu da) **onlar: "Evet** (Rabbimizsin), **şahit olduk" demişlerdi.** (Bu,) **Kıyâmet günü: "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir.**

173. Ya da: "Bizden önce ancak atalarımız şirk koşmuştu, biz ise onlardan sonra gelme bir nesildik; işleri batıl olanların yaptıklarından dolayı bizi helâk mi edeceksin?" dememeniz için.

174. İşte biz âyetleri böyle birer birer açıklarız, umulur ki dönerler.

Literatürde "Kalu bela veya Bezm-i elest" olarak geçen bu kavramsallaştırma yaratılışla ilgili temel bir noktaya işaret etmektedir. Bu da tür olarak insanın, yaratılışının başlangıcına uzanan bir bilince sahip olduğu, yaratılışta kendisini yaratan ve varlık alanına çıkaran Allah'la bir ahidleşme yaptığı ve insan-Allah ilişkisinin bu zeminde geliştiği hakikatidir.

a) İnsan doğup bebeklikten çocukluğa, çocukluktan gençliğe ve bu arada ergenlik çağına geçip de bilinç ve buna bağlı sorumluluk sahibi olan varlık değildir. Doğumdan yetişkinliğe kadar dünya hayatında bilinç ve sorumluluğun bu çizgideki gelişme takip edilerek kazanıldığı sanılır, nitekim pratik böyledir. Ancak insan tesadüfi bir yaratık değildir, onun varlık alanına çıkışına karar veren Yüce Allah, onu kendi muradı olarak yaratmıştır. Ona görev ve sorumluluklar yüklemiş ancak bunları ona rağmen yapmış değildir. Diğer bütün yaratıklara göre çok farklı görev ve sorumlulukları –ve elbette mertebe ve avantajları– olan insan kadim bir bilince sahiptir ki, bunun başlangıcı yaratıldığı ilk ana kadar iner.

b) Allah insanı yaratmaya murat ettiğinde ruhların tamamını toplayıp "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sormuş, onlar da "Evet, sen bizim Rabbimizsin" demişlerdir. Bu şehadete mebni itiraf, Hak ve Hakikat'in teslimiyeti, dile getirilmesi ve önünde boyun eğilmesi keyfiyetidir. Ayette her ne kadar "ruh" kelimesi geçmiyorsa da "zürriyet" olarak Ademoğullarının sırtlarından alınan şeyin "nefs/öz varlık-benlik" olduğu açıktır; yoksa ne spermdir ne anne rahminde spermin yumurtayla buluşmasından sonra teşekkül eden cenindir (zigot). Cenin halde insanın Allah'ı bilme ve O'nun ulûhiyet ve rububiyetini itiraf ettiğine kail olanlar, muhtemelen biyolojik-maddi bir nesneden değil, bilen, duyan, gören, farkında olan şuurlu bir nefisten bahsetmektedirler ki, elbette bu bağlamda sözü edilen nefis ya mahiyeti ve konumu itibariyle ruhtur veya ruhun bir türevidir. Nitekim **Farabi** ve **İbn-i Sina** gibi Meşşai filozoflar nefis kavramını ruhu da içine alacak şekilde çok daha geniş ve kapsayıcı bir anlamda kullanmaktadırlar. Bu çerçevede, Bezm-i eles'te bu ahdi yapmış olan zürriyetin, bilinç sahibi insan (şuur sahibi nefs) olması yani bedenden ayrı bir bilinç-akıl ve farkındalık olan vicdan-sağduyu olması pekâlâ mümkündür. Böyle düşündüğümüzde **Zemahşeri** ve onu izleyen tefsircilerin bu ahitleşmeyi temsili ve hayali bir canlandırma olarak düşünmelerini gerektiren makul bir sebep yoktur.

Burada bir "hazf" söz konusudur ki, sorunun arkasından gelen bir başka cümle olması gerekir: "Ben sizi yaratan Rabbiniz isem, dünya hayatında yani sizi ete kemiğe bürüyüp de dünyaya gönderdiğimde sadece bana kulluk edecek, sadece benim size çizdiğim yol haritasını takip edeceksiniz. Eğer böyle davranacak olursanız, ben size hem dünyada hem ebedi hayatınız ahirette nimetler bağışlayacağım. Tamam mı?" Onlar da bunu teyit edip, bu sözleşmeye (misak, ahid, akid) şahitlik ettiklerini ikrar etmişlerdir. O halde insan, dünyada ergenlik çağına ulaşıp da sorumluluk sahibi yaşa geldiğinde karşılaştığı ilahi/dini yü-

kümlülüklerin hiçbirisine yabancı değildir, hiçbir sorumluluk ona sürpriz gelmemektedir, hiçbir görev ve yükümlülük ona rağmen önüne çıkarılmış değildir; hiçbir sahihi dini hüküm insanın selim aklına ve temiz fıtratına ters düşmez, tam aksine akıl ve fıtrat ilahi tebliğ ve hükümleri teyid eder ki, peygamberler insanlara mucizeler göstermeden önce onların akıllarına ve fıtratlarına hitap etme yolunu seçmişlerdir. Hatta insan yeni bir şey öğrendiğinde, sanki o bilgi onun hafızasında saklıymış (meknuz halde imiş) de bir anda ortaya-yere çıkmış gibi bir hisse kapılmaktadır. Bu Allah'ın birliğini, ilahlık ve rablık sıfatlarını insanın fıtraten, yaratılışı itibariyle bildiğini; yaratılışın ilk safhasında bunu bir hakikat olarak itiraf ve teslim ettiğini ancak fert olarak şu veya bu anne ve babadan, şu veya bu tarihte ve bölgede sırası gelince dünyaya geldiğinde unuttuğunu, belki de hikmet-i ilahiyye gereği unutturulduğunu ve esasında bütün sınavının ve çabalarının esasının bu ilk sözleşmeyi hatırlamak olduğunu göstermektedir.

İnsana bu hakikati ve **Kal-u bela**'da imzaladığı sözleşmeyi hatırlatacak enfüsi -(kendi iç dünyasında) ve afaki -varlık âleminin bütününde- sayısız delil ve burhan vardır. Bunlar üzerinde layık-ı veçhile düşündüğünde 'hatırlar' ve ilk ahdine sadakat gösterip Sırat-ı müstakim üzere ilerler. Bu da yetmez, şanı yüce ve merhameti bol olan Allah, tarih boyunca insana peygamberler gönderir, kitaplar indirir ve ona ilk ahdini, hak ve hakikatini hatırlatır.

c) İnsanın tarih içindeki Allah ile ilişkisinin temeli budur. Ya Elest Meclisi'nde yaptığı sözleşmeye sadık kalır, görev ve sorumluluklarını yerine getirir ve bunun karşılığında dünya ve ahiret mutluluğunu elde eder veya sözleşmeye sadık kalmaz, ihanet eder, başkaldırır, bunun karşılığında da dünyada ve ahirette olmadık musibet, felaket ve cezalarla karşılaşır.

"Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerin" alınmış olması, bize ilk insandan son insana kadar tek tek her insandan misak alındığını, tek tek bütün insanların 'Evet' dediklerini ima etmektedir. Sonraları yani dünyaya gelip de Allah'ın varlığını inkâr edenler veya ilahi emirlere başkaldıranlar da o mecliste Allah'a söz vermiş, verdikleri sözün kendileri şahidi olmuşlardı. Burada sözü edilen "zürriyet" ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'in sırtından zürriyet alınması değil, tür olarak dünyaya ne kadar insan gelmişse ve kıyamete kadar gelecekse insanların tümünü ifade etmektedir. Bazıları ise, bu olayın Âdem'in sırtından alınan zürriyetler yani ruhlar ile Allah arasında cereyan eden bir diyalog olmayıp, insanların tümünün yaratılış özelliklerinde kodlandığını yani insan eğer aklını ve fıtri kabiliyet ve hasletlerini doğru kullanacak olursa Allah'ın varlığını, birliğini ve indirdiği hükümlerin hak ve doğruluklarını teyid edecek kapasite ve potansiyelde yaratıldığını söylemektedirler.

Şu veya bu, insanın ruhların yaratılışı zamanında Allah'la imzaladığı bu sözleşmenin asli ve fıtri olup, bu hakikatin insani vicdan, akıl ve fıtratın bahşettiği meleke ve yeteneklerle (selim akıl, sağduyu, temiz fıtrat, kararmamış vicdan) bilinebileceğini göstermektedir. Vicdan, nefsin yıkıcı etkilerden kurtulması durumunda kişinin ilahi emirlerin yani Münzel Şeriat'ın hiç değilse ana hüküm ve ilkelerinin izdüşümünü kendi akıl ve fıtratında bulması yetisi ve melekesidir.

Böyle olunca hiçbir insanın, inkâra ve Allah'ın iradesine, indirdiği vahiylere meydan okuma gerekçesi kalmaz. Kıyamet gününde dünyada yapıp ettiklerinden sorumlu tutulacak olursa, "Ben bu işten habersizdim" diyemez. Aynı şekilde dünyada "Ben ne yapabilirim ki, atalarımdan böyle gördüm, tarihsel miras ve geleneklere bağlı kalıp yaşadım, hakikatin ne olduğunu, doğruluğun nerede aranacağını bilemedim, bizden öncekiler yanlış yoldaydı, onlardan öyle gördük, bizi bu yüzden cezalandıracak mısın?" diye bir mazeret öne süremeyecektir. Çünkü kendi fıtri dünyasının köklerine, dünyevi tabiatında içkin (mündemiç) bulunan ilahi tabiatına, Nefha-i ruh olarak ifade edilen öz'e döndüğünde bu hakikatin köklerini orada bulacak, aklını nefsinin istek ve tutkularından kurtarıp düşündüğünde doğruluğun yolunu bulabilecektir. Yukarıda işaret edildiği üzere, dünyaya ezelde verdiği sözü, Yaratıcısı'yla yaptığı ahdi unutmuş olarak gelmiş olsa dahi, tarih boyunca gelen peygamberler ona bu hakikati hatırlatmış, her biri birer zikir (hatırlatma aracı) olan sahife ve kitaplar getirmişlerdir.

Bu sözleşmenin şahitleri vardır. Bunlar ya ruhların kendi verdikleri söze kendilerinin şahitlik etmeleri veya başta melekler dâhil olmak üzere başka varlıkların buna şahit olmaları ya da ruhların bir bölümünün diğer ruhlara şahit olması halidir. Her üç durumda, söz konusu sözleşme tek taraflı yapılmamıştır, gizli değildir, icap ve kabule yani özgür iradeyle yapılmıştır. Şanı yüce Allah'a "Gökler ve yer isteyerek boyun eğmişlerdir" (41/Fussilet, 11).

Bir kere daha altını çizmek icap ederse, insanın ezelde bir sözleşme yapmış olması:

a) Bir ve tek Allah'a inanmanın;

b) Aşkın-müteal varlığa bağlanmanın;

c) Allah'tan gelen emir ve hükümlere göre bir hayat sürmenin fıtri, akli ve insani tabiata uygun olduğunu gösterir.

Akıl ve fıtrat bu üç hususu bir hakikat olarak kabul eder, insan bu hakikati aklı ve fıtratı yoluyla bilebilir. Zira sözleşmeyi bilinçli olarak ve aklı başında iken yapmıştır. İnsan, Allah'a ve emirlerine rağmen yaşıyorsa, yaratılışına, fıt-

rat ve doğru düşünme/akletme melekesine aykırı düşünüp yaşıyor demektir. İnsanlar bu ezeldeki sözleşme meclisinde olup bitenleri düşündüklerinde, dünyadaki durumlarını daha iyi anlayabilirler. Yüce Allah ayetleri böyle açıklar ki, yanlış yolda olanlar belki döner de ilk günkü sözlerine sadık kalırlar.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِي اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ
مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ
هَوٰيهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذٰلِكَ مَثَلُ
الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾
سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَنْ
يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

175. Onlara kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kişinin haberini anlat. O, bundan sıyrılıp-uzaklaşmış, şeytan onu peşine takmıştı. O da sonunda azgınlardan olmuştu.

176. Eğer biz dileseydik, onu bununla yükseltirdik. Ama o yere meyletti (veya yere saplandı)**, hevasına uydu. Onun durumu, üstüne varsan dilini sarkıtıp soluyan, kendi başına bıraksan dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu gibidir. İşte âyetlerimizi yalanlayan topluluğun durumu böyledir. Artık gerçek haberi onlara aktar. Ki düşünsünler.**

177. Âyetlerimizi yalanlayanlar ve yalnızca kendi nefislerine zulmedenlerin örneği ne kötüdür.

178. Allah kime hidayet verirse o artık hidayeti bulmuştur; kimi şaşırtıp-saptırırsa artık onlar da hüsrana uğrayanlardır.

175. ayette ilginç bir kişilik profili çizilmektedir. Hidayete, hakikate ve doğruluğa sahip olmuşken, zaaflarına kapılıp da sapan bedbaht insanların profili. Bu ayette anlatılan kişinin Musa aleyhisselam zamanında yaşayan Bel'am ibn Baure (Eber) olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Efendimiz (s.a.) zamanında yaşayan Ümeyye b. Ebi Salt olduğunu söyleyenler vardır. 630 yılında ölen bu zat Beni Sakif'in liderlerinden idi, iyi bir hatipti. Bel'am veya Ümeyye bin Ebi Salt'ın olması fark etmez, vurgulanmak istenen hidayetten sonra sapkınlık, haktan sonra batılın tercih edilmesidir.

Tarihsel olarak "**Firavun, Karun ve Bel'am**" ilginç bir üçlü teşkil eder-

ler. Firavun siyasi ve askeri gücü, Karun haksız kazancı ve servet istifçiliğini, Bel'am ise din, inanç ve sözün suistimalini temsil eder. Bu siyaset, ekonomi ve dinin geniş halk kitlelerinin aleyhinde kurduğu ittifakın adıdır, genellikle iktidar seçkinleri dediğimiz **Mele'** ve **Mütref** bu üç zümreden oluşur. Tarihte söz konusu ittifakın takip ettiği yöntem "Sözün geçtiği yerde söz, paranın geçtiği yerde para, silahın geçtiği yerde silah" formülüne dayanmaktadır. Farsça deyişle "Zer-u zor-u tezvir (altın, güç ve aldatma)".

Bir başka iddiaya göre burada sözü edilen kişi Ebu Amr er Rahip adlı bir din adamıydı. Hz. Peygamber (s.a.) davetine başlayınca ona muhalefet etti, Şam'a kaçtı, fakat faaliyetlerine ara vermeyip İslamiyet'i içten içe yıkmaya çalışan münafıklara Mescid-i Dırar'ı (Peygamber mescidine alternatif mescid) yapmalarını o önerdi. Ümeyye b. Ebi Salt için de, onun cahiliye döneminde bir peygamber beklentisi içinde olduğu söylenir. Tek tanrı fikrini savunur, putların varlığını eleştirirdi. Ahiretin varlığıyla ilgili güzel şiirler yazmıştı. Peygamberlik kendisine değil de Efendimiz'e gelince onu kıskandı ve muhalefet etti. **İbn-i Kesir**'in nakline göre, Hz. Peygamber (s.a.) onun için "Şiiri mü'min, kalbi inkârcı" buyurmuştur. Bu söz, peygamberlik beklentisi içinde iken yazdığı şiirlere gönderme olup, inkâr ve inat döneminde kalbi inkârla kararmıştı. Çünkü testi içindeki suyu sızdırır, kalbi inkârla kararmış olanın ağzından arı duru söz çıkmaz. "Şeyhin zikri neyse fikri de odur." Bel'am, Ümeyye b. Ebi Salt veya Rahip Ebu Amr, her dönemde bu türden kişilere rastlamak mümkün.

Ebu Müslim, bu profildeki kişilerin, kendilerine Allah'ın ayetlerinin açıklanan, öğretilen kişiler olduğunu söyler. Bunlar gerçeklere vakıf olmalarına rağmen, zaaflarına kapılıp doğruluktan sapan kişilerdir. Mesela Firavun, kendisine Allah'ın ayetleri apaçık olarak gösterildiği, Hz. Musa'nın davetine muhatap olduğu, mucizeleri müşahede etmesine rağmen iman etmedi (20/Taha, 56).

Diğer bir görüş ise "imandan sonra inkâr"dır. İslam'a dâhil olduktan sonra dinden çıkmaya "irtidat" denir. Âl-i İmran sûresinde (3/8) "Hidayetten sonra kalbin kayması, hastalanıp bozulması"ndan söz edilir. Bel'am veya Ümeyye b. Ebi Salt'ın başına gelen de bu olmuştur. Gelen vahiyleri dinleyip anlayan insanlar, dünyevi zaafları, tutkuları, kendi kavimlerine duydukları aşırı bağlılık veya bir türlü kıramadıkları önyargıları onları doğruluktan ayırır. Anlatıma göre, hakikati bildiği halde Bel'am, kavminin ısrarı üzerine Hz. Musa'ya bedduada bulunmuş, onun aleyhinde çalışmış, siyasi ve askeri yöneticilere Hz. Musa'yı altetmenin yol ve yöntemlerini göstermiş ve bu çerçevede İsrailoğullarının Medyen kadınlarıyla –bazı anlatımlara göre fahişeleriyle– zina etmelerini sağlamak suretiyle savaşı kaybetmelerine sebebiyet vermiştir. (Bkz. Sayılar. 31: 16; Vahiy, 2: 14.)

Kadı Beydavi, Bel'am'ı ve böylelerini buna sevkeden sebebin heva ve hevese kapılma, tutku, kavimlerine duydukları zaaf vb. sebepler olduğunu söyler. Yaşadığımız çağda ulus devletlerin ve ulusalcı ideolojilerin derin etkisinde olan nice din adamı ve aydın benzer şekilde kendi devletinin veya kavminin, ırk ve halkının çıkarı uğruna ya hakikati gizlemekten veya başka kavimlerin ve halkların aleyhinde gelişen politikalara destek vermekten çekinmezler. Bu din adamları ve aydınlar devletlerin veya kavimlerinin nezdinde itibar ve statü sağlasalar bile, hak nazarında kaybederler. Kaybettikçe azgınlaşırlar, gerçek mü'minlere karşı yıkıcı muhalefet ederler, dinin hakiki ve asli çağrısının kitlelere ulaşmasını engellemeye çalışırlar. Heva ve heves dünyevi iktidar, servet, şehvet vb. şeylerde cisimleşir, böylelikle kişi farkında olmaksızın dünyevi bir imkân ve avantaja sahip olayım derken heva ve hevesini tanrılaştırır. (Bkz. 25/Furkan, 43 ve 45/Casiye, 23.)

Beydavi devamla, Bel'am veya Ümeyye b. Ebi Salt gibi bozuk kişilik sahibi kimseleri böyle davranmaya iten gerçek sebep Allah'ın dilemesidir, der. Allah dilemeseydi, onlar bunu yapmazlardı. Tabii ki bu onları sorumluluktan kurtarmaz. Anlamı şu ki, sebepleri yaratan Allah'tır, insanlar sebeplere yani heva ve hevese, şehvete, şöhrete, servete, makam veya milli çıkar duygularına yapışırlar. Sebep ve araçlar Allah tarafından yaratılmıştır. Sebep ve araçlar, sonucu vereder, meydana getirir. Ancak hakiki yaratıcı şanı Yüce Allah'tır, Eğer Allah bu sebep ve araçları yaratmasaydı kimsenin gücü bir şeyi yapmaya yetmezdi. Yanlış ve haksız bir fiilde bulunan kimsenin suç ve kusuru, bu sebeplere başvurup yanlış ve haksız bir sonucun meydana çıkmasına çalışmasıdır. Öyleyse insan sakın kendini fiillerinin yaratıcısı, tabiat üzerinde ve toplum içinde mutlak hâkim, mutlak iktidar sahibi görmesin. (4/Nisa, 88, 143; 6/En'am, 125.)

Bu örnek üzerinde düşünmeye devam edersek, eğer Allah aksini dileseydi Bel'am'ı yükseltirdi, kudretini bu yönde kullanacak olsa kim her şeyin yaratıcısı olan Allah'a engel olabilir ki! "Yükselmek", bilgi ve imanın motivasyonuyla hareket edip yaşamak ve bu sayede üst bir mertebeye yükselmek demektir. Başka bir deyişle iman ve salih amel insanın mertebesini yüceltir. Ancak Allah insanların iradelerini kullanmalarını ister, sebepleri halkedip önlerine koyar, onlar da ya takvalarına veya fücurlarına göre bir seçimde bulunurlar. Bel'am sebepler dünyasında "yer"e yani yeryüzüne, toprağa, toprakla ilişkili maddi ve bedeni zevklere, hazlara ve nimetlere, şehvet ve iştaha meyletti, böylelikle sınavı kaybetti. Bu yüce Allah'ın insana ne büyük özgürlük alanı tanıdığının işaretidir. İnsan özgür iradesini kullanıp da kötülüğe meylettiği andan itibaren, sahip olduğu bilgiler, manevi güzel hasletler, erdemler, ahlaki özellikler

kalbinden çekilip alınır, bir şeyin diğer şeylerden sıyrılması gibi kalbinden, kişilik özelliklerinden sıyrılıp yok olur. Ondan sonra onun girdiği yol yanlış ve haksızlık yolu olduğundan Şeytan'ın peşine takılmaktan başka bir vasfı kalmaz. Şeytan onun peşine inkârcıları, zorba ve ahlaken düşük insanları taktı, böylelikle bu tür insanlar onun yakın çevresini doldurdu, arkadaş ve işbirliği tuttuğu kimseler bu kişilerden oluştu.

Söz konusu ayetlerde resmedilen kişilik profilinin hayvanlar içinde bulunabilecek karşılığı köpek olabilir ancak. Belirtmek gerekir ki, burada sözü edilen "köpek" cins olarak köpek yani her köpek değil, koşan veya sıcak dolayısıyla soluyan köpektir. Böyle durumlarda köpek içindeki sıcak havayı dışarı çıkarıp da temiz havayı içine almakta zorluk çeker. Bu yüzden onu kovsan da kendi haline bıraksan da devamlı dilini sarkıtıp solumaya devam eder. Bu içinde bulunduğu sıkıntının şiddetini ve sürekliliğini gösterir. Hakikati ve doğruluğu bildiği halde ondan sapanlar, dünyaya olan aşırı tutkuları dolayısıyla durmaksızın koşuşturanlar, kendilerini sakinleştirmeyip daha çok servet ve dünyalık için tempoyu hızlandıranlar, başkalarının aleyhinde komplolar kurup toplumsal zararı yayanlar yorgunluk ve hararet dolayısıyla durmaksızın soluyan köpekleri andırır. Bu kişiler bir statü, şöhret ve para kazanıp kendilerini diğerlerinden farklı, zengin, üstün, erişilmez (ğavi) görseler bile, iç dünyaları itibariyle daimi bir sıkıntı içindedirler, hiçbir zaman gerçek huzur ve sükûneti bulmazlar. Allah'ın ayetlerini yalanlamanın cezasıdır bu. Böyleleri aslında kendi özvarlıklarına haksızlık ederler; çünkü bilgi birikimleri, hakikatten haberdar olmaları ve sahip oldukları özgür iradeleri onları doğruluğa götürmeye yetiyorken, onlar yere saplanarak, zaaflarına kapılarak yanlışa yönelirler.

"Yere meyletmek, toprağa veya yeryüzüne saplanmak", müteal/aşkının unutulup dünya hayatının yüceltilmesi, ahiretin unutulması, bütün zevk ve hazların şimdi ve buradayani kısacık dünya hayatına sığdırılmasına göndermedir ve hakikaten sekülerleşme konusunda Kur'an'ın hayli kuvvetli bir ifadesidir. Dünya zevkleri, salt maddi iktidar, servet istifçiliği, tamahkârlık, egonun tatmini, hırs ve ihtiras onları yeryüzünde dönüp dolaşıp da çıkış yolu bulamayan, dünya hapishanesi içinde didinip duran kimseler kılar. Bu özelliğiyle "huld ve ihlad" yere, dinin hayatı düzenleme fonksiyonunun iptal edildiği dünyaya saplanıp kalmak demektir. Onları dünyada sınırsız sermaye biriktirmek, madenlere, petrole, kömür yataklarına, tabii kaynaklara, gökdelenlere, dev alışveriş merkezlerine, altın ve gümüşe sahip olmaktan başka hiçbir şey ilgilendirmez olur.

"İşte âyetlerimizi yalanlayan topluluğun durumu böyledir." Tarihi

kötü profillere yapılan atıfların dışında ayet, bize şahıslar gibi toplumların da benzer bir duruma düşebileceklerini söylemektedir. Dünyaya saplanıp durmadan koşuşturan ve soluyan şahıslar olduğu gibi, kültürel temel yönelimi, ana hareket noktası ve hedefi sadece dünyevi iktidar, maddi zenginlik, askeri güç, tahakküm ve hegemonya olan toplumlar da böyledir. Böylesi toplumlar Allah'ın gösterdiği doğru yola sırtlarını çevirmişlerdir, sadece güç ve servet elde etmenin dışında başka bir şeyle ilgilenmez olmuşlardır. Sınırsız üretim, nerede duracağı bilinmeyen büyüme ideolojisi, dünyanın yer altı ve yerüstü kaynaklarının yağmalanması, limitsiz tüketim ve meşru rekabeti öldüren rekabetin hükümferma olduğu kapitalist toplumlar yere saplanıp kalmış toplumlara örnek teşkil ederler. İbn-i Abbas, söz konusu kişilik profilinin toplum profili olarak Mekkelilere uyduğunu söylemektedir ki, Mekkeliler sırtlarını Allah'a çevirmiş inkarcı ve dünyaperest bir toplum olarak tarihsel bir örneği teşkil ederler, bu yüzden ayetlerin çoğu ilk muhatapların tutum ve davranışlarını somut örnek verir; ancak söz konusu profil evrenseldir, kıyamete kadar benzer kişiler ve toplumlar olacaktır.

İşte böyle insanlar ve toplumlar kendilerine yazık ederler. **Ebussuud**, hidayet ve sapkınlığın Allah'tan olduğunu zikrettikten sonra, **Beydavi**'yi takip ederek, öğütler ve uyarıların birer sebep ve vesile olduğunu söyler. Söz konusu sebeplerin diğer fiiller gibi yaratmanın, zahirde onlara bağlı olduğunu ve insanın, iradesini o yönde kullandığını gösteren dışsal sebepler olmak dışında bir etkisi yoktur. Hidayet ve sapkınlıktan murat hidayet ve sapkınlığı gerektirici sebeplerdir. Sebepler isteneni temin etmez, istenen yola girilmesini sağlar sadece, insan da özgür iradesini kullanarak sebeplerin işaret ettiği yola girer.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

179. Andolsun, cehennem için cinlerden ve insanlardan çok sayıda kişi yarattık (hazırladık). **Kalpleri vardır bununla kavrayıp-anlamazlar, gözleri vardır bununla görmezler, kulakları vardır bununla işitmezler. Bunlar hayvanlar gibidir, hatta daha aşağılıktırlar. İşte bunlar gafil olanlardır.**

Bu ve benzeri ayetler, insanın fiilleri ve sorumluluğu ile ilahi irade karşısındaki durumuyla ilgili büyük tartışmaların doğmasına sebebiyet vermiştir.

Cebriyeciler ve **Mutezile** karşıt görüşlere sahiptirler. Cebriyecilere göre, Allah'ın dilemesi her şeyin üstündedir, kimin cennete kimin cehenneme gideceğini kararlaştıran sadece Allah'tır, kulların fiil ve iradelerinin bir önemi yoktur. Mutezile ise insanların iradelerinin fiillerinde belirleyici olduğunu söylemiş, öyle ki içlerinden bazıları insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu iddia etmiştir. **Ehl-i Sünnet** bilginleri orta yolu temsil eder. Fiili yaratan Allah, tercih eden ve yapan insandır, dolayısıyla insan yayıp ettiklerinden sorumludur.

Bu çerçevede 179. ayete baktığımız zaman, insanlardan ve cinlerden çoğunun cehenneme gideceğine ilişkin haber ne anlama gelir? Zariyat, 56. ayette yüce Allah "İnsanları ve cinleri sadece kendisine kullukta bulunsunlar diye yarattığını" buyurmaktadır. Allah'a kulluk eden kurtulur, isyan eden azaba müstahak olur. Tarih boyunca peygamberlerin gönderilmelerinin sebebi de insanları, dünya ve ahirette karşılaşacakları durum konusunda bilgilendirmek ve bu çerçevede onları müjdelemek veya korkutmaktır (Bkz. 4/Nisa, 64; 48/Fetih, 8-9; Hadid, 9 ve 25).Bu demektir ki, yüce Allah elbette kudreti yettiği halde durup dururken veya iyilik ve doğrulukta –Sırat-ı müstakim üzere– olduğu halde azaplandırmaz, saptırmaz ve cehenneme atmaz. Aksine kim zerre miktarı iyilik yapmışsa ecrini, kötülük yapmışsa cezasını görür.

Öyle olmakla beraber "**Andolsun, cehennem için cinlerden ve insanlardan çok sayıda kişi yarattık** (hazırladık)" buyurmasının anlamı, ayetin devamında, bunların karakteristik özelliklerinin şu şekilde olmasıdır: "**Kalpleri vardır bununla kavrayıp-anlamazlar, gözleri vardır bununla görmezler, kulakları vardır bununla işitmezler.**" İfade gayet açıktır. Yüce Allah dünya sınavından başarıyla geçmesi için insana kalp, göz ve kulak vermiştir.

Kalp, insan hayatının manevi merkezidir, neredeyse ruhi, manevi, enfüsi ve entelektüel faaliyetlerimizin odak noktasını teşkil etmektedir. Selim bir kalbe sahip olan düşünür, eşya ve olaylar üzerine tefekkür eder, muhakemelerde bulunur, bilinenden bilinmeye, görünenden görünmeyene gitmeye çalışır, nesneler ve gelişmeler üzerinde bağlantılar kurar, böylece gerçeğe, doğru bilgiye ulaşır. İnsani bilumum düşünme faaliyetleri ve çok yönlü bilinç halleri (taakkul, tefakkuh, tezekkür, teemmül, itibar, va'y, şuur vb.) meleke ve yetiler Kur'an-ı Kerim'de "kalp" kavramı çatısı altında toplanmıştır. Kalp aynı zamanda hüküm verme makamıdır ki, buna biz vicdan deriz. Bu da yetmez, kalbin söz konusu çok yönlü faaliyetini, hakikati ve bilgisini elde etme çabasını destekleyen başka meleke ve yetiler de vardır ki, bunlar da gözle görme ile sahip olunan basiret ve kulakların işitmesiyle hâsıl olan semi'dir. Kalp(fuad), basar ve semi'/kulak fonksiyonlarını görmeleri durumunda insan hakikati bulur,

hak üzere olur, doğruluk ve iyilikten şaşmaz, güzelliklere ve nimetlere sahip olur. Bu durumda bu nimetlere yani kalbe, göze ve kulağa sahip olup da bunları işletmeyen, fonksiyonlarıyla hareket ettirmeyen kişi ve kişilerin hak ve iyilik üzere olmaları beklenemez. Böyleleri kalpleri var bununla düşünmezler, gözleri var görmezler yani bakar körlerdir ve kulakları var işitmezler (Bkz. 2/Bakara, 18; 46/Ahkaf, 26).

Ayet trajik olan bir gerçeğe işaret etmektedir ki, maalesef insanların ve cinlerin çoğunun bu durumda olmalarıdır. İnsanların çoğu yazık ki sahip oldukları bu ilahi nimetlere rağmen iman etmiyor, düşünmüyor ve şükretmiyor. Cinler taifesindeki durum da budur. Bu yüzden insanların ve cinlerin çoğu cehennem azabına müstahak olacaktır, yüce Allah böyleleri için cehennemi hazırlamış bulunmaktadır.

Görünmez varlıklar olmaları hasebiyle biz insanlar cinler hakkında somut bilgilere sahip değiliz. Ancak bilinçli (şuur) sahibi olduklarını, aklettiklerini biliyoruz. 179. ayet, Allah karşısındaki sorumluluk bağlamında cinlerin de insanlar gibi "kalp, göz ve kulak"a sahip olduklarını, şeytani olanların tıpkı doğru yoldan sapmış insanlar gibi bu temel fonksiyonlarını işletmeyip mücrim (suçlu-günahkâr) duruma düştüklerini belirtmektedir. Onların sahip olduğu kalp, göz ve kulağın biz insanlarınkinin benzeyip benzemediğini tabii ki bilemiyoruz ancak bu hassaya ve duyulara sahip olduklarını bu şekilde öğrenmiş oluyoruz.

Bu trajik durumda olanlar **"Hayvanlar gibidir, hatta daha aşağılıktırlar. İşte bunlar gafil olanlardır."** Hayvan güdüleriyle hareket eder, kendi türünün ve cinsinin fıtratını yaşar. Onun düşünme, temaşa ettiği varlık âlemi üzerinde tefekkür etme, söz dinleyip üzerinde düşünme gibi yetisi ve sorumluluğu yoktur. İnsan bu yetilere sahip olduğu halde, asli fonksiyonlarını yerine getiremiyorsa, hayvan gibi yer, içer, uyur, çiftleşir ve dışkı atar. İnsan akli ve diğer ruhi melekeleriyle karar verir, hareket eder, hayvan ise güdüleriyle: "İnkârcılar (dünyadan) metalanırlar ve hayvanların yemesi gibi yerler." (47/Muhammed, 12.) Akli ve ahlaki yetileri iptal edilmiş insan, politik hayvan olur, saldırganlaşır. Bu onu tabii halinde davranan hayvandan daha aşağı mertebeye düşürür. (2/Bakara, 17-20 ve 171.)

Akli ve manevi yetileri olmaması dolayısıyla hayvanın dürtüleri doğrultusunda yaşaması tabiidir, insanın kendisine bahşedilmiş yetilere rağmen, sadece yeme-içme, çiftleşme ve dışkı atmayla yetinmesi onu hayvandan aşağı mertebeye indirir ki, buna artık "hayvan-altı mertebe" diyebiliriz. **Mukatil,** hayvanın fıtratını yaşamak suretiyle yaratıcısının iradesini yerine getirir, bu onun bir tür zikri ve itaatidir. İnsan ise asli fonksiyonlarını yerine getirmemek-

le isyan eder, böylece hayvandan düşük bir derekeye düşer, demektedir (bkz. 25/Furkan, 43-44. ayetlerin açıklaması).

İnsani yetilerini gerektiği gibi kullanmayan insan, yolunu kaybeder. Dalalet'in insan ile hayvan arasında ortak bir nitelik olarak zikredilmesi önemlidir. Yolunu kaybeden deveye "dâlle" denir. İnkâr ve isyan da yolu kaybetmektir. Çünkü kişi Sırat-ı müstakimden sapmış olur. Bu durumda olan insanlar hayvanlar gibi yollarını kaybederler, hatta kaybetmeye daha müsaittirler. Kerem sahibi kılınmış, diğer insanlara göre taltif edilmiş insanın hayvanlardan beter derekelere düşmesi ne acı ve ne büyük bedbahtlıktır!

وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي اَسْمَآئِهٖ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

180. İsimlerin en güzeli Allah'ındır. Öyleyse O'na bunlarla duâ edin. O'nun isimlerinde 'aykırılığa (ve inkâra) **sapanları' bırakın. Yapmakta oldukları dolayısıyla yakında cezalandırılacaklardır.**

İsimler varlıklara ad olan kelimelerdir. İsim olan kelimeler ad oldukları varlıklar hakkında bize bilgi verirler. Söz konusu bilgiler varlığın kendisi (zatı), sıfatları ve fiillerini kapsar. Sıfat ve fiiller ya iyi ve güzel olur ya da kötü ve çirkin. Zatın kendisi ve davranışları onunla ilgili niteliklerini tayin eder veya aksi zatın niteliklerinden zat hakkında bir takım kanaat ve bilgilere sahip oluruz.

Bu ayette "**en güzel isimler**"in sadece Allah'a mahsus olduğu belirtilir. Allah'ın isimlerinden daha güzel isme sahip varlık yoktur yani sıfatları, nitelikleri ve fiilleri itibariyle daha yüksek herhangi bir varlık da yoktur. Allah güzeldir, mahza iyidir, haktır. Bütün iyilikler, hakikat, güzellikler ve doğruluklar O'ndan neş'et etmiştir. O kusursuzdur. İsimleri üzerinde tefekkür ettiğimizde Zatı hakkında bazı düşüncelere sahip olabiliriz. "Tefsirü'l Müyesser"in sahibi Said bin Ahmet **El Kindi**(vefat h.1207/m.1792), isimlerden muradın lafızlar olduğunu söyler. Bunlar sıfatların kaynağıdır. Her isim bir ilahi sıfatı, vasfı ve niteliği adlandırır. Şanı yüce Allah'ın kadim, baki, her şeyin üzerinde kadir olduğunu, her şeyi bildiğini, birliğine hiçbir şeyin denk ve eş olamayacağını isimler sayesinde bilir ve öğreniriz.

178. ayette hidayet ve sapkınlığın (dalalet) Allah'ın elinde olduğu belirtilmişti; bunun isimlerin kullanımı ve kavranmasıyla yakın ilgisi vardır. Allah ile yaratılmışlar arasındaki temel ayrım, yaratılmışlara ait niteliklerin Allah'a nispet edilmesi veya tersi sadece Allah'a özgü niteliklerin yaratılmışlara (insan, hayvan, nesne, cisim, mevhum bir varlık, soyut bir kavram, sosyo-politik

sistem, doktrin, ideoloji vs.) nispet edilmesidir. Yaratan yaratandır (Halıkhalıktır), yaratılmışlar yaratılmışlardır (mahlûk mahlûktur); aralarında mahiyet birliği ve benzerliği yoktur. Bu tevhid inancının en esaslı kriterlerinden biridir. "En güzel isimler Allah'ındır" ayetinde "**ism**"in çoğulu olan "**esma**"nın elif-lam ile süslenerek ifade edilmesi, varolan bütün güzel isimlerin sadece O'na özgü olduğu anlamını verir; hiç kimse veya hiçbir varlık isimlerde O'na ortak değildir. İnsan güç ve kuvvet sahibidir ama "**Hiç şüphesiz bütün güç ve kuvvet Allah'ındır**" (2/Bakara, 165, 255 ve 4/Nisa, 139).

İşte isimlendirmeler bu temel ayırımlara işaret eder. Tabii ki insana özgü bazı nitelikler Allah'a nispet edilir. Mesela insan bilir, görür, işitir, ister, muktedir olur. Durum şu ki, her şeyi kemal derecesinde bilen (El Alim) insan değil Allah'tır, insan ister ama her istediğini gerçekleştiremez, Allah ise muradını geri çevirecek bir varlık veya güç yoktur, insan görür ve işitir ama görme ve işitme kapasitesi sınırlıdır, insan güç kullanır ama nihai güç ve kudret sadece Allah'a mahsustur. Bazı güzel isimler ve nitelikler var ki, özleri itibariyle güzel olmalarına rağmen Allah'a nispet edilemezler. Mesela iffet, kahramanlık, yiğitlik gibi Allah'a nispet edilecek bir ismin hiçbir şekilde noksanlık ve acizlik çağrışımı yapmaması, tamamen kemali ve kusursuzluğu ifade etmesi gerekir. Çünkü Yüce Allah her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir.

Dahası varlık âleminin tümü O'nun isimlerinin varlığa çıkması, var olmasıdır. Bakara sûresinde (2/31-33) isimlerle ilgili geniş bilgiler vermiştik. Oradaki bilgiler çerçevesinde bu ayette sözü edilen "Allah'ın isimleri (Esmaü'l-hüsna)" ile ilgili söyleyeceklerimiz şudur:

Allah'ın isimleri sayı ile sınırlandıramaz. Zira varlık Allah'ın isimlerinin tezahürü ise, varlıklar ve varlığın çeşitli durumları sayısınca ve hakikatte sonsuz sayıda isim olması gerekir. O halde isimleri üç anlamda ele almamız mümkün:

a) Allah'ın sıfatları ve fiilleri hakkında bize bilgi veren isimler;

b) Varlıklara ad olan ve varlıkların varlık âlemine çıkmasını mümkün kılan isimler;

c) Bize varlıklara ve çeşitli durumlara isim koyma melekesini ve yetisini kazandıran isimler.

Bir hadiste "Allah'ın 99 ismi vardır, 1 eksiği ile 100 ismi vardır. Kim bunları ezberleyip sayarsa -iyice bellerse- cennete girer" (Buhari, Şurut, 18; Müslim, Zikir, 5.) buyrulması, Allah'ın isimlerinin 99'la sınırlı olduğu anlamına gelmez. Yüce Allah'ın isim, sıfat ve fiilleri 99 sayısı ile sınırlandırılamaz. Bizim, bilirsek ve onlar üzerinde doğru tefekkür edip yüce Allah'a bu isimlerle dua edersek kurtulacağımız anlamına gelir. Nitekim **Kurtubi**, ilim adamlarının kitapların-

da zikredilen isimlerden 200 tanesini tespit ettiğini belirtir. Redhouse, Müslümanların bu sayıyı 552'ye çıkarttıklarını söyler. İsimler, bize yüce Allah'ın hiç kimseye ve hiçbir varlığa muhtaç olmadığını, aksine her kesin ve her varlığın O'na muhtaç olduğunu öğretir. Bir duasında Hz. Peygamber (s.a.), isimlerin hepsinin bize bildirilmediğini haber verir: *"Allahım! Ben Senin kulunum, kullarından bir erkekle bir kadının oğluyum, perçemim Senin (kudret) elindedir. Hakkımdaki kararın yürürlükte ve yine hakkımdaki takdirin adilanedir. Senden kendini isimlendirdiğin, Kitabında indirdiğin, yaratılmışlardan birine öğrettiğin veya gayb ilminde (kimseye bildirmeyip) kendine tahsis ettiğin her ismin hürmetine, Kur'an'ı kalbimin baharı, gözümün nuru, hüzün, gam ve tasamın gidericisi kılmanı diliyorum. Güç ve kuvvet ancak Allah'ındır"* (Müsned, I, 391.)

Allah'ın bütün isimlerini cami yani hepsini içine alan ismi lafz-ı celal dediğimiz "Allah"tır. Bu çoğulu ve tesniyesi olan yegâne isimdir yani gramer itibariyle "iki Allah" veya "Allahlar" kullanılamaz. Tanrılar/ilahlar (alihe), rabler (erbab) denebilir ama Allah bir ve tektir. "Allah" lafz-ı celalinin "Al" hecesi ağızda başlar "lah" kalpte biter. Lafza ruhen ve zihnen iştirak ederek "Allah!" dediğimizde sanki içimizdeki sıkıntı yerinden sökülür, ağızdan dışarı çıkar, büyük bir ferahlık ve rahatlık hissederiz. Sıkıntı, stres ve sinirli durumlarda "La ilahe illallah" dediğimizde de benzer bir hal yaşarız.

Kadı Ebu Bekr, burada zikredilen en güzel isimlerin, şanı Yüce Allah'ı isimlendirme anlamına geldiğini söyler. İsimler Allah'ın çeşitli sıfatlara sahip olduğunu gösterir. Zatını bilemeyiz, akli meleke ve yeteneklerimiz O'nun Zatı'nı kavrayamaz, bu insan olarak bizim kapasitemizin üstündedir. Bu yüzden İslam tarihinde kelamcılar ve bilginler, Hıristiyan ilahiyatçıların aksine Zat üzerinde düşünme ve tartışmayı gereksiz ve tehlikeli saymışlardır. Hıristiyan ilahiyatı bir bakıma İsa'nın -haşa- tanrının tabiatı üzerinde çıkan tartışmanın ürünü sayılır. Biz Allah'ın isimleri, sıfatları ve fiilleri üzerinde düşünürüz. Varlığı hakkında isimlerinden, sıfat ve fiillerinden hareketle bilgi sahibi oluruz. İsimlerin her biri diğerine ve diğerlerine delalet eder, Allah hakkında imkânlarımız ve kapasitemiz ölçüsünde sahip olabileceğimiz en geniş bilgi, bütün isimler üzerinde tefekkür etmek, birinin diğerleriyle olan irtibatını kurmakla mümkündür. Mesela Hâkim sıfatının Alîm, Basir ve Semi' (bilen, gören ve işiten) sıfatıyla ilgisi vardır. Tam olarak bilmeyen, görmeyen ve işitmeyen nasıl hikmetle ve dosdoğru hüküm verebilir ki!

İsimlerin hayatımızda üç önemli anlama sahip olduğunu söyleyebiliriz:

a) Allah'ın isimlerini zikrederiz. Zikir, O'nun sıfatları ve fiilleri üzerinde tefekkür etmek; yaratılışın anlam ve hikmetini bulmaya çalışmak; kozmik dü-

zeni, varlık âlemini, bu âlemin sırlarını, işleyişini mümkün kılan yasalarını, tabiatın mahiyetini, hayatın anlam ve amacı üzerinde düşünmek demektir.

b) Allah'ı tesbih ederiz. Tesbih, O'nun zatını yüceltmek, varlıklardan ve varlıkların hallerinden tenzih etmektir; O'nu takdis etmek de bu kapsamdadır.

c) Dua. Yüce Allah'a güzel isimleriyle yalvarır, O'ndan taleplerde bulunuruz. "Ya Rahim" dediğimizde O'nun rahmetine nail olmayı, "Ya Gafur" dediğimizde bize bağışlamasını, "Ya Rezzak" dediğimizde rızkımızı arttırmasını, "Ya Şafi" dediğimizde bize şifa vermesini talep ederiz. Nitekim bu ayet de bize, yüce Allah'a isimleriyle dua etmemizi emretmektedir.

Yüce Allah'ın isimlerini zikrettiğimizde, tesbih edip dua ettiğimizde O'nun yüceliğini, azametini, kibriyasını aklımızdan geçirir; kalbimizi, iç dünyamızı bu duygu ve düşüncelerle besler; yanı sıra bizim O'nun karşısında ne kadar aciz ve muhtaç olduğumuzu düşünür, sadece O'na sığınır ve O'ndan yardım talep ederiz. İsimler varlıkların adları ise, her bir varlık varolmaklığını Allah'ın yaratmasından, ilim, irade ve kudretinden alır. Her bir isim bir varlığın arketipi (a'yan-ı sabitesi)dir yani kendisi kendi başına ve kendinden bir şey değildir, varlığını, varoluşunu bütün güzel isimler kendisine ait olan Allah'a borçludur. (İsimlerle ilgili ayrıca bkz. 17/İsra, 110; 20/Taha, 8; 59/Haşr, 24.)

İsimlerin mahiyetiyle oynamak, başka bir deyişle isimlere tevhid inancına aykırı olabilecek şekilde semantik müdahalede bulunmak ilhattır. "İlhad" sert ve amaçlı bir biçimde doğruluktan, hak ve güzellikten sapmak, hakiki ve asli maksada aykırı düşmek anlamına gelir. İlhad sıradan bir inkâr değil, inada dayalı bilinçli inkâr, isyan ve sapkınlık halidir. Kişi ya Allah'a ortak koşmak suretiyle ilhada sapar veya sebeplere ulûhiyet atfetmek suretiyle. Arap müşrikleri putlarına ad olmak üzere Lat kelimesini Allah lafz-ı celalinden, Uzza'yı el Aziz'den, Menat'ı el Mennan isminden türetmişlerdi. İslam bilginlerine göre teslis (üçleme) inancını ifade eden kavramsallaştırma da bu türden bir müdahaledir. Yalnızca Allah hakkında kullanılabilecek isimler başkaları için kullanılamaz. Mesela Rahman gibi ama Abdurrahman (Rahman'ın kulu) kullanılabilir. İnsanlara özgü isim ve sıfatlar da Allah için kullanılamaz. Zekâ, akıl, düşünme gibi fiilleri Allah için kullanmak caiz değildir; çünkü düşünmesi ve doğruyu bulması için aklı, zekâyı ve düşünme kabiliyetini insana bahşeden Allah'tır; O Hak'tır, Bilir (el Alîm'dir). Allah'a ait isim ve sıfatları inkâra yeltenmek de aynı şekilde ilhada girer. Yahudi kaynaklarında asla Allah'a nispet edilmemesi gereken isim ve sıfatlar O'na nispet edildiğini tespit edebiliyoruz. Mesela "Tanrı hatırlar" (Mezmur, 19: 4); tahmin eder (Mezmur, 138); insanı yarattığına pişman olur (Tekvin, 6, 8); acı çeken ve düşünen kal-

bi var (Sagrasse, 4, 17); düşünür vs. Bütün bunlar kâmil Allah inancını yani Tevhid'i zedeleyen ifadelerdir.

Bununla bağlantılı olarak varlıkların, insanların, özellikle bazı şahsiyetlerin abartılı bir biçimde yüceltilmesi, onlara olağanüstülüklerin atfedilmesi, sanki onlarda ulûhiyetten izler ve sıfatlar varmış gibi aşırılıklarla anılması insanı ilhada götüren tehlikeli adlandırmalardır.

"Öyleyse O'na bunlarla duâ edin". Bunun iki anlamı vardır: Biri, Yüce Allah'ı daima bu en güzel isimlerle anın, O'nu şanına ve azametine yakışmayan isimlerle ağzınıza almayın; diğeri bu isimlerle O'na dua edin, O'ndan yardım, bağışlanma ve rahmet dileyin. Böyle yapmayıp da ilhada düşenler yaptıklarının cezasını çekeceklerdir. Bu hem dünyada hem ahirette maruz kalacakları ceza olabilir.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِـَٔايَـٰتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِى لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِى مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

181. Yarattıklarımızdan, hakka yöneltip-ileten ve onunla adaleti kılan (uygulayan) **bir ümmet vardır.**

182. Âyetlerimizi yalanlayanları ise, onları bilmeyecekleri bir yönden derece derece(günahları yükletip azaba) **yaklaştıracağız.**

183. Onlara bir süre tanıyorum. Hiç şüphesiz benim düzenim (cezalandırmam) **sapasağlamdır.**

İnsanların çoğu iman etmiyor, akletmiyor ve şükretmiyor ise de, içlerinde hakka çağıran ve adaletle davranan topluluk vardır. Kıyamet kopuncaya kadar, insanları Sırat-ı müstakime davet edecek topluluklar olacaktır, hiçbir zaman yeryüzü bu insanlardan hali kalmayacaktır. (Konuyla ilgili hadisler için bkz. Buhari, İlim, 13, Tevhid, 29; Müslim, İmare, 176). Yukarıda 159. ayette gösterildiği üzere, kavmiyle genel olarak büyük sıkıntılar yaşayan Hz. Musa'yı takip eden, doğruluktan şaşmayan bir topluluk vardı. (7/159).

Bu bize hakikatte niteliğin (keyfiyet) nicelikten (kemiyet) daha önemli olduğunu göstermektedir. İnsanların çoğu dünya hayatının geçici zevklerine, güç ve servet istifçiliğine dalıp Allah'ı unutmuşlarsa da, bunun Allah katında bir değeri yoktur. Değerli olan kendi içinde tutarlı, biri diğeriyle dayanışma, diyalog ve amaç birliği içinde olan bilinçli ve amaçlı bir topluluğun (ümmet) referans çerçevesi Hak ve hakikate, ahlaki ve hukuki tutum ve davranışa adalete dayalı olarak var-

lığını sürdürmesi, Allah'ın mesajını yeryüzünde layıkıyla temsil etmesidir. Böyle bir topluluk varsa, yeryüzünde tevhid inancı ayaktadır demektir. Kitleler, kalabalıklar gaflet içinde yaşıyorsa da, bu topluluk Hakk'ın ve doğruluğun temsilciliğini üstlenmiş, inisiyatif ve güç (iktidar) sahibiyse adaleti ayakta tutuyor demektir. Seçkin bir topluluğun (ümmet) karakteristik vasfı Hak, hakikat ve adalettir.

Güç ve iktidarın, servet ve refahın meşru olmayan biçimlerde kullanılması ve bunun geniş kitleler tarafından genel kabul görmesi, herhangi bir iddia veya politik sistemin ahlaki başarısının kriteri değildir. Zahiren sağlanan başarı, yürümekte olan maddi bir iktidar belki de adım adım, derece derece onu elinde bulunduranları yıkıma doğru gitmektedir. Kur'an terminolojisinde buna "**istidrâc**" denir. Bir toplum istidraca tabi tutulmuşsa, güç ve iktidar onun gözünü bürümüştür, kalbini gaflete sürüklemiştir, aslında her geçen zaman biraz daha sona yaklaşmaktadır, fakat bilincinde değildir. Hz. Ömer, fethedilen İran'ın hazineleri önüne serildiğinde bir an için ürkmüş ve şöyle demiştir: "Allah'ım, bizi istidraca mı tabi tutuyorsun?" Hz. Ömer, siyasi ve askeri başarı ile ekonomik zenginlik ve refahın ağır bir sınav konusu olduğunu ima etmiştir. Yüce Allah, belki akıllarını kullanıp düşünürler, yapıp ettiklerinden vazgeçip doğru yola, hak ve adalete dönerler diye güç ve iktidarı, zenginlik ve refahı kendilerinden bilip yanlış yolda kullananlara -birey ve toplumlara- süre verir. Ama onlar inkâr, zulüm ve günahlarında inat ettikçe kendi sonlarını hazırlarlar, bir anda kötü akıbete uğramamaları Allah'ın onlara kurduğu bir tuzak olduğunun farkında değildirler ama Allah'ın takdir ettiği süre dolunca yok olup giderler (Bkz 6/En'am, 44); Yüce Allah onların yerine başkalarını ikame eder. Beşeriyetin tarihi bu türden sayısız örnekle doludur.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسٰى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

184. Arkadaşlarında (peygamberde) **delilikten hiçbir şey olmadığını düşünmüyorlar mı? O, apaçık bir uyarıcıdan başkası değildir.**

185. Onlar, göklerin ve yerin 'bağımlı olduğu egemenliğe ve sünnete' (melekût) **Allah'ın yarattığı şeylere ve ihtimal** (verip) **ecellerinin pek yaklaştığına bakmıyorlar mı? Bundan sonra onlar artık hangi söze inanacaklar?**

186. Allah'ın saptırdığı kimseye artık hidayet verecek yoktur. Ve onları tuğyanları içinde şaşkınca dolaşır bir durumda bırakıverir.

Hz. Muhammed (s.a.) Mekke'de yetişmişti, hemşehrileri onu yakından tanır, bilir, onunla sohbet ederdi. Ona "sahip" denmesinin sebebi, çevresindeki insanların onun sohbetine katılan arkadaşları olmalarına atıftır. Nübüvvet görevine başladığında önce onu görmezlikten-duymazlıktan geldiler, uzun süre umursamadılar. Arkasından yalancı olduklarını, eskilerin masallarını kendilerine anlattığını öne sürdüler. Derken onun "deli" olduğunu etrafa yaymaya çalıştılar. (53/Necm, 2.)

Kaynaklar ayetin iniş sebebini, Hz. Peygamber (s.a.)'in Safa tepesine çıkıp Mekkelileri kendi kabile isimleriyle çağırıp onları yanlış hayat tarzları dolayısıyla uyarmasına bağlarlar. Ara sıra yaptığı gibi, yine bir seferinde tepeye çıkıp kabileleri uyarınca içlerinden birisi "Sizin bu arkadaşınız sahiden delidir, sabaha kadar bağırıp çağırıyor" dedi, ayet bunun üzerine indi. Onun delilikle illetli gösterilmesi defalarca tekrarlanmıştır (Bkz. 15/Hicr, 6; 34/Sebe', 8 ve 46.) Aynı şekilde önceki peygamberler de deli olmakla tavsif edilmişlerdi (Bkz. 23/Mü'minun, 25; 26/Şuara, 27 ve 54/Kamer, 9.)

Hz. Peygamber'e deli demelerinin anlaşılır sebepleri vardı: İlki, vahiy mahiyeti itibariyle onlara garip, olağanüstü -ve elbette imkânsız- bir olay gibi geliyordu. Vahiy aldığı sırada yüzünün renginin değişmesi, terlemesi, ruhu gibi vücudunun da derin bir sarsıntı geçirmesi kafalarında "Acaba Muhammed ruhi bir hastalığa mı müptela?" sorusunu uyandırırdı. Çağımızda da bazı oryantalistler ve İslamologlar, vahiy sırasındaki özel hallerinden dolayı Hz. Peygamber'in aslında sara hastalığına yakalandığını iddia etmişlerdir. Müteal âlemle ilişki kurulamayacağı, Allah'ın insana seslenmeyeceği düşüncesinde olanlar vahiy hakikatini kabul etmez, bunun ancak sar'a türünden bir hastalık veya halüsinasyon türünden psikiyatrik bir hal olduğunu iddia ederler. Müşriklerin Hz. Peygamber'i delilikle tavsif etmelerinin diğer sebebi, onun söylediklerini kabul edilemez bulmalarıydı. Hz. Peygamber onları dünya hayatına tutkuyla bağlanmaktan, gücü zalimane kullanmaktan, hertürlü fiziksel veya iktisadi haksızlık yapmaktan alıkoymaya çalışıyor; alçakgönüllü olmaya, yardımlaşmaya ve iffetli bir hayata çağırıyor, arkasından günahkâr hayat tarzları dolayısıyla başlarına büyük bir belanın geleceğini, ahirette de ebedi olarak ateşte yanacaklarını söylüyordu. Onun uyarıları ve kendilerini menetmeye çalıştığı hayat tarzından vazgeçme düşüncesi onlara birtür delilik gibi geliyordu, akılları bunu almıyordu.

Ayet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.)'de delilikten en ufak bir izin olmadı-

ğını beyan babında, bunu kendilerinin neden "düşünüp bulmadıklarını" sormaktadır. **Razi**, bu sorunun "tefekkür" fiiliyle gelmiş olmasının özel bir semantiğe sahip olduğuna işaret eder. Şöyle ki:

"Tefekkür" kalbin arayışıdır. Şeylerin ve sözlerin iç ve hakiki anlamlarını düşünen kalp bulur. Bunu da akletme, teemmülde bulunma, nazar ve tedebbür gibi etkinliklerde bulunarak gerçekleştirir. Gözün bebeği nasıl yöneldiği nesneyi seçip görmek için üzerinde yoğunlaşırsa, aklın da gözbebeğini belli bir konu ve olay üzerinde yoğunlaştırması, odaklaması gerekir ki buna kalbin nazarı denir. Bu da ilim ve yakinle olur. Eğer inkârcılar, akıllarını gelen vahiyler, İslam'ın hükümleri ve Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği hakikatler üzerinde yoğunlaştırıp da gerektiği gibi düşünecek olsalardı, onun söylediklerinin kendi içinde tutarlı, anlamlı ve kurtarıcı şeyler olduklarını bilip anlayacaklardı. Ama hem akıllarını kullanmıyorlar yani düşünmeleri gerektiği gibi düşünmüyorlar hem dünyaya bağlılıkları, nefislerinin istek ve tutkuları, basit çıkar hesapları onları bundan alıkoyuyor.

En'am sûresinde (6/75) "Hz. İbrahim'e göklerin melekûtunun gösterildiği"nden bahsedilmişti. Dikkatli ve sistemli bir gözleme (nazar) tabi tutulduğunda göklerde ve yerde Allah'ın mülk ve kudretinin, hükümranlık ve rububiyetinin tecellilerini, etki ve tezahürlerini müşahede etmek mümkün. Gökler ve yer Allah'ın celalini, isim ve sıfatlarını, harikulade fiillerini, azametini, büyüklüğünü müşahede etmemizi, bir kitap gibi okumamızı sağlar. Bütün evren şanı yüce Allah'ın melekûtudur, O'nun yaratması ve hükümranlığı altındadır, O'nun koyduğu sünnetlere (kozmik ve tabii yasalara) göre işlemektedir ve elbette bir süresi (eceli) vardır. (Bkz. 10/Yunus, 101; 50/Kaf, 6.) Nitekim gözlem alanımıza giren varlıkların ebedi olmadıklarını, fani olup yok olduklarını gözlemleyebiliyoruz. Bunun gibi insan hayatının da bir süresi (ecel) vardır. Gökler ve yer bu apaçık hakikati açığa vururken, lisan-ı halleriyle varlıklar Allah'ın buyruğuna boyun eğmiş ve kendi sürelerini tamamlayıp da varlık alanından çekilirken, Kur'an-ı Kerim de dikkatleri bu hakikat üzerine çevirirken insanın ikna olması için başka söze hacet var mı? Buna rağmen doğru yolu bulmayanlar artık hidayeti bulamayacaklar demektir (bkz. 2/Bakara, 15; 7/A'raf, 178); onları kendi sapkınlıkları, karanlık dünyaları içinde bırakmak lazım.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّيْ لَا يُجَلِّيْهَا
لِوَقْتِهَآ اِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَا تَأْتِيْكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْـَٔلُونَكَ
كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

﴿١٨٧﴾ قُلْ لَّا اَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَاۤءَ اللّٰهُ ۗ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ ۛ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوْۤءُ ۗ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿١٨٨﴾

187. Saatin (kıyâmetin) **ne zaman demir atacağını** (gerçekleşeceğini) **sorarlar. De ki: "Onun ilmi yalnızca Rabbimin katındadır. Onun süresini O'ndan başkası açıklayamaz. O, göklerde ve yerde ağırlaştı. O, size apansız bir gelişten başkası değildir." Sanki sen, ondan tümüyle haberdarmışsın gibi sana sorarlar. De ki: "Onun ilmi yalnızca Allah'ın katındadır. Ancak insanların çoğu bilmezler."**

188. De ki: "Allah'ın dilemesi dışında kendim için yarardan ve zarardan (hiçbir şeye) **mâlik değilim. Eğer gaybı bilebilseydim muhakkak hayırdan yaptıklarımı artırırdım ve bana bir kötülük dokunmazdı. Ben, imân eden bir topluluk için, bir uyarıcı ve bir müjde vericiden başkası değilim."**

Kıyametin ne zaman kopacağı her zaman merak konusu olmuştur. Bu soruyu hem meraklarını gidermek için sahabiler, hem Hz. Peygamberi sözde zor duruma düşürmek amacıyla müşrikler sormuşlardır. Kur'an-ı Kerim, kesin bir dille hiç kimsenin kıyametin ne zaman kopacağını bilemeyeceğini, bu bilginin yalnızca Allah katında olduğunu bildirmektedir. Bu, bize kıyametle ilgili ister bilimsel ister astrolog ve medyumların birtakım spekülasyonlarda yürüttükleri tahminlerin hiçbir bilgi esasına dayanmadığı hakkında yakîni bilgi verir.

Ayet, "kıyametin apansız geleceği"ni bildirir. Kıyametin kopması bir "saat" meselesidir, ani bir hadisedir. Hz. Peygamber (s.a.), kıyametin insanlar normal gündelik hayatlarını devam ettirirlerken, hiç beklemedikleri bir anda kopacağını buyurmuştur: Kimileri imar faaliyetini sürdürürken, kimileri hayvanını sularken, kimileri çarşı pazarda alışveriş yaparken vs. "Adam lokmayı ağzına götürürken kıyamet kopacaktır. Kıyamet o kimse ile lokması arasına girecektir" (Bkz. Buhari, Rikak, 40.). Hatta bazılarına göre, aniden bastıracağını göre, bunun önceden belirtileri, "alametleri" olamaz. Kıyamete hazırlık, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hayat düzeni sürdürmekle olur. Ancak yaklaştığı/yakınlaştığı da muhakkak (54/Kamer, 1). Ne kadar yaklaşmış olursa olsun, aniden bastıracak, bir anda vuku bulacaktır.

Bu da bize kıyamete ilişkin önceden yapılan tahmin ve hesapların, verilen süre ve takvimlerin bir gerçekliğinin olmadığının kesin bilgisi ve haberidir. Nitekim Maya takvimine dayanılarak yapılan hesaplara -kehanetlere- göre kıyamet 21 Ara-

lık 2012 günü kopması gerekirdi, böyle bir şey vuku bulmadı. Kıyamet tamamen gayb bilgisiyle ilgilidir ve insanoğlunun ne yaparsa yapsın bilemeyeceği beş gayb konusundan biridir (Bkz. 31/Lokman, 34). Bu hakikati Hz. Peygamber (s.a.) iyi niyetle soran sahabelere de açıkça bildirmiştir. (Bkz. Buhari, İlm, 2, Ahkâm, 10; Müsned, II, 36.) Meşhur Cebrail (a.s.) hadisinde de, Hz. Peygamber'e Cebrail "kıyametin ne zaman kopacağı"nı sorduğunda şöyle buyurmuştur: "Bu konuda kendisine soru sorulan sorandan daha bilgili değildir" (Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 1).

Kıyamet evrensel kozmik bir olaydır. "O, göklerde ve yerde ağırlaştı." Bunun anlamını 14/İbrahim, 48. ayetten anlayabiliyoruz: **"Yerin başka bir yere, göklerin de** (başka göklere) **dönüştürüldüğü gün."** Kozmik düzenin altüst olacağı, yıldızların parçalanıp, dağların birer pamuk parçacığı gibi boşlukta uçuşacağı dehşet verici bir olaydır.

Bu ayette varlık âleminde işler haldeki kozmik düzenle ilgili bize bazı ipuçları vermeye müsait bir ifade söz konusudur. "**Mürsa-irsa**" kelimeleri demir atmak, gelip dayanmak demektir. Geminin durması fiili için kullanılan bu kelime dağların sabitlenmesi (79/Naziat, 32.) için de kullanılmıştır. Nuh aleyhisselâmın gemisinin de ne zaman duracağı konusu aynı kelime ile ifade edilmiştir: "**Onun yüzmesi/akması da durması da Allah'ın adıyladır**" (11/Hud, 41.) Kelimenin kıyamet için kullanılması, varlık âlemindeki herşeyin bir gemi gibi akmakta olduğunu ima eder. Nitekim dünya atmosferini aşıp uzaya açılan araçlar için de "uzay gemisi" denilmektedir. Uzaydaki varlıkların her biri kendi yörüngelerinde ve kendilerine tayin edilen hedefe doğru birer gemi gibi akıp giderler, durmaksızın hareket halindedirler, kıyamet vakti demir atıp duracakları, sübut kazanacakları olayı ifade etmektedir.

Allah'ın Elçisi, diğer insanlar ve yaratılmışlar gibi Allah'ın kudret eli altında olduğunu, kendinden kaynaklanan bir bilgi ve kuvvetle kendisi için bir yarar veya zarar temin etmeye gücünün yetmediğini beyan etmektedir (Bkz. 12/Yunus, 48-49). O da diğer insanlar gibi gaybı bilemez, kendisine birtakım zararlar hâsıl olabilir, bilseydi bu zararları def'ederdi. Mesela girdiği bir savaşta düşmanın nasıl bir strateji ve taktik geliştirdiğini bilecek olsaydı ona göre tedbirini alır, girdiği her savaşı kazanırdı.

Bu elbette Hz. Peygamber'in gayble ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadığı anlamına gelmez. Çünkü o, "Allah'ın dilemesi dışında"ki şeyleri bilmez ama Yüce Allah'ın kendisine vahiyle bildirdiklerini bilir. Onun asli görevi aldığı vahyi tebliğ etmek, insanları yaptıkları kötülüklerin sonuçları hakkında uyarıp korkutmak (nezir), iyilikleri konusunda da güzel bir gelecekle yani dünya ve ahiret mutluluğuyla müjdelemektir (beşir). Onun bu iki görevini de hakkıyla takdir edip

sözünü dinleyen ve tebliğine göre hayat tarzını kurma azmini gösteren inanan toplumlardır. İnanmayıp da inkâr, zulüm ve günahta ısrar edenler onun ne tebliğini kabul eder ne de uyarıp korkutmasını veya müjdelerini kaale alırlar.

Kıyametin kopuş tarihini bilmemiz mümkün değilse de, belirtilerini bilmemiz mümkündür. Bu konuda güvenilir çeşitli haberler vardır. Bu konuyu Kamer sûresinde (54/1) ele almış bulunmaktayız.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا فَلَمَّا
تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهٖ فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ
اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰكِرِينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّا اٰتٰيهُمَا صَالِحًا جَعَلَا
لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا اٰتٰيهُمَا فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ اَيُشْرِكُونَ مَا لَا
يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا اَنْفُسَهُمْ
يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْكُمْ
اَدَعَوْتُمُوهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾
اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ
بِهَآ اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا
تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾ اِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ
﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَآ اَنْفُسَهُمْ
يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ
اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

189. O, sizi tek bir nefisten yarattı ve kendisiyle durulup-yatışması için ondan eşini var etti. Onu (eşini) **örtüp-bürüyünce, o da bir yük yüklendi de bununla** (bir süre) **gezindi. Nitekim ağırlaşınca, ikisi Rableri olan Allah'a duâ ettiler: "Eğer bize salih** (bir çocuk) **verirsen, andolsun şükredenlerden olacağız."**

190. Ama O, onlara (Âdem'in çocukları erkek ve kadınlara) **salih** (bir çocuk) **verince, kendilerine verdiği şey konusunda O'na ortaklar kılmaya başladılar. Allah, onların şirk koştuklarından yücedir.**

191. Kendileri yaratılıp dururken, hiçbir şeyi yaratmayan şeyleri mi ortak koşuyorlar?

192. Oysa (bu şirk koştukları güçler ve nesneler) **ne onlara bir yardıma güç yetirebilir, ne kendi nefislerine yardım etmeye.**

193. Onları hidayete çağırırsanız size uymazlar. Onları çağırırsanız da, suskun dursanız da size karşı (tutumları) **birdir.**

194. Allah'tan başka taptıklarınız sizler gibi kullardır. Eğer doğru iseniz, hemen onları çağırın da size icabet etsinler.

195. Onların yürüyecek ayakları var mı? Ya da tutacakları elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var? Yoksa işitecek kulakları mı var? De ki: "Ortak koştuklarınızı çağırın, sonra bir düzen (tuzak) **kurun da bana göz bile açtırmayın."**

196. Hiç şüphesiz, benim velim Kitabı indiren Allah'tır ve O salihlerin koruyuculuğunu (veliliğini) **yapıyor.**

197. O'ndan başka taptıklarınız ise size yardıma güç yetiremezler, kendilerine de.

198. Eğer onları doğru yola çağırırsanız işitmezler. Onları sana bakar (gibi) **görürsün, oysa onlar görmezler bile.**

Yüce Allah, erkeği ve kadını tek bir nefisten (Nefs-i vahide) yaratmış bulunmaktadır. Bununla ilgili geniş açıklamayı Nisa sûresinin ilk ayetinde (4/1) yapmıştık. Erkek ve kadın aynı insanlık cevherinin, yaratılışta kullanılan mayanın eseridirler yani ontolojik/varlık yapıları farklı değildir, her ikisi "insan/beşer" adını verdiğimiz özel türü oluştururlar. Varlık yapısındaki eşitlik, türün iki üyesi yani erkek ile kadın arasında varolan fıtri farklılığa mani değildir. Nitekim buna vurgu olmak üzere, erkeğin kadında veya kadın sayesinde sükûn bulduğu belirtilmektedir. Erkek, sürekli çağlayan, hırçınca akıp giden bir nehir gibidir, kadın ulaşıp kendisinde yatıştığı deniz veya açık sularda fırtınalara yakalanmış bir gemi, kadın kendisine sığındığı liman gibidir. Ne liman olmaksızın geminin bir anlamı vardır ne gemi olmaksızın limanın. Yaratılış her iki cinsi, biri diğerini tamamlayan eşi olarak yaratmıştır. Bu harikulade yaratılış düzeninde erkek kadının, kadın erkeğin "öteki ben"idir (Bkz. 30/Rum, 21).

Neslin devamı için ikisi arasında Allah muazzam bir çekim gücü yaratmıştır. Erkek eşine yaklaşıp da üstünü örtünce –ayet eşini örtüp bürümesi fiilini cinsel birleşmeden kinaye olarak kullanmıştır ki, bundan daha yüksek düzeyde edebi bir ifade olamaz ve bu mü'minlerin konuyla ilgili kullanacakları dil için referans alınması gereken örnektir– kadın erkeğinden hamile kalır. Baş-

langıçta kadının yükü hafiftir, henüz zigot olarak teşekkül etmiş bir cenindir. Haftalar geçtikçe ağırlaşır, onu karnında bir ağırlık olarak hissetmeye başlar. Bu, artık düşük tehlikesinin geçtiği ve çocuğu doğuracağı meselesinin de iyice anlaşıldığı dönemdir. İşte bu aşamada anne baba doğacak çocuklarının kusursuz, düzgün yani sağlıklı –veya ahlaken salih, iyi insan– olması için dua ederler. Sağlıklı ve düzgün bir çocukları olursa Yüce Yaratan'a şükredecek, minnettarlıklarını ifade edecekler.

Gebelikle ilahi kudret arasında belli bir ilişki vardır. Bir kadın hamile kaldığında görünmez âlemden bir çocuk doğacağı, yeryüzü gezegenine yeni bir misafir geleceği anlaşılır ve bu insanda ilahi irade ve kudrete bir yönelimin belirmesini sağlar. Hangi inançta olursa olsun, anne baba ruhlarında uyanan aşkın iradeden belli belirsiz bebeklerinin kusursuz, sağlıklı, şanslı, iyi olmasını talep ederler, bunu açıkça telaffuz etmeseler bile, içlerinden belirgin bir biçimde bir temenni olarak geçirirler. Aslında bu duygu, onları sahih bir inanca yönlendirmesi gerekirken, çoğu zaman aksi olur. Diledikleri gibi çocukları doğmuş olmasına rağmen, uyanan duyguları küllenir, söner, Allah'ın iradesine aykırı hayat tuttururlar veya zaten öyle idilerki eski hayatlarına devam ederler. Doğum gibi harikulade, her aşaması mucizevi olan bir olay onların doğru yolu bulmalarını sağlamıyor. Oysa doğumu kendi ilmi, iradesi ve kudretinin eseri olarak gerçekleştiren Allah, onların hakkında düşündüklerinden, yakıştırmalarından yücedir.

Zemahşeri'ye göre ayetin Kusay ailesini kastetmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu aile Allah'tan çocuk istemiş, dört erkek çocukları doğunca da bunlara Abdülmenat (Menat'ın kulu), Abdüşşems (Güneşin kulu), Abdülkusay (Kusay kulu), Abdüddar (Yurdun kulu) ismini vermişlerdi. Benzer bir tutum tarih boyunca tekrar edilmektedir.

Bu olayda insanın içine düştüğü derin bir çelişki var. Diyelim ki, Allah'ı bırakıp bir liderin peşine düşmüşlerdir, onun fikir ve ideolojisini takip edip yaşamaktadırlar, üstelik bu liderin, önderin heykel veya putunu da yapıp belli zamanlarda önünde saygıyla eğilmektedirler. Ya da geçmişte gözlendiği üzere çok daha kaba olarak putlara tapınmakta, onlardan yardım ve şefaat talep etmektedirler. Böylesi bir durum öylesine saçma ve mantıktan yoksun ki, takip edip önünde eğildikleri lider sonuçta kendileri gibi bir beşerdir; kendisi yaratılmıştır, heykeli ve putu da kendisi gibi vücuda getirilmiştir. Hastalanacak olurlarsa onlara şifa veremez, çağrıldığında yardımlarına koşamaz, ölmüşse heykelinin kendisine bir yararı yoktur. Onlara cevap veremez. Ölmüşlerse artık ayakları işe yaramaz, elleri bir nesneyi tutmaz, gözleri görmez, kulakları işitmez; put

veya heykelleri dikilmişse öylece üstünde inşa edildikleri kaidenin üzerinde dikili dururlar. Belki hayatta iken olmadık kirli düzen ve komplolar kuruyorlardı ama öldükten sonra bu özelliklerini de kaybetmişlerdir, kimseye zerre miktarı zarar veremezler. Yaratan, terbiye eden, rızık veren, bize bütün bu nimetleri bahşeden, öldürecek ve diriltecek olan Allah'tır (Bkz. 10/Yunus, 31).

Müfessirler 193. Ayetin iki şekilde anlaşılabileceğini düşünmüşlerdir: Birine göre putlara seslenildiğinde sesi işitip cevap vermeleri mümkün değildir; diğerine göre Hz. Peygamber'e ve onu takip edenlere hitap ederek "Siz inkârcıları doğru yola çağırsanız da, çağrınıza olumlu cevap vermezler" demektedir. Devamı ayette yer alan "Onlar da sizin gibi kullardır" ifadesi ikinci görüşü kuvvetlendirmektedir. Her iki durumda yani tapınılan veya yüceltilen varlık ise put-heykel ister lider olsun, kendisine ibadet edilecek, emir ve yasaklarına uyulacak varlığın "yaratıcı" olması gerekir: "Hiç yaratan yaratmayan gibi olur mu?" (16/Nahl, 17).

Hal buyken insanın aklını başına alıp bir ve tek olan Allah'a yönelmesi, sadece O'ndan yardım dilemesi ve yalnızca O'nun iradesine ve indirdiği hükümlere, işaret ettiği hayat tarzına dönmesi gerekir. Gerçek manada veli (koruyucu, yardımcı, destekleyici, dost, iradesine itaat edilecek, hükmü altına girilecek Varlık) O'dur. Mü'minler tam olarak bunun bilincindedirler. (Veli ve velayet için bkz. 2/Bakara, 257; 4/Nisa, 139, 144.)

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾

199. Sen af (veya kolaylık) **yolunu benimse,** (İslâm'a) **uygun olanı** (örfü) **emret ve cahillerden yüz çevir.**

Dinin genel çağrısı ve belli başlı hükümleriyle İslam'ın insanı davet ettiği yüksek ahlaki hayatın önemli sacayaklarından biri, bu ayette zikredilen üç önemli norm olduğunu söylemek mümkün. İmam Cafer es Sadık, "Kur'an'da güzel ahlakı bu ayetten daha iyi toplayan başka bir ayet bilmiyorum" demiştir. Ayet üç anahtar terim üzerinden üç ana ahlaki norm vaz'etmektedir: "Af yolunun tutulması, örf ile davranılması ve cahillerden yüz çevrilmesi". İlk iki norm pozitif, üçüncüsü negatiftir. Hadiste de bu ayetin, insanların ahlakını güzelleştirmekle ilgili olarak indirildiği belirtilmektedir (Buhari, Tefsir 7, sûre 4.)

"**Af**" fazlalık, kolaylık, yumuşaklık, meşru hakların bir kısmından vazgeçme, lütufkârlık gibi anlamalara gelir. Allah'tan sakınıp korkmak, akrabaları gözetmek (Sıla-i rahim), dili yalan ve iftiralardan korumak, yasaklardan sakınmak gibi tutum ve fiiller de bu kavramın kapsamı içindedir. Kısaca ahlaki

lütufkârlık demek mümkündür. Bunun en iyi ifadesi şu hadis-i şerifte belirtilmiştir: Cabir bin Süleym Ebu Cüreyh der ki:

"Genç deveme binip Mekke'ye gittim, Hz. Peygamber (s.a.)'ı arayıp sordum. Bana Allah'ın Elçisi'ni gösterdiler. Üzerinde kırmızı yollu bir aba vardı, oturuyordu. "Ey Allah'ın Elçisi selam sana" dedim. O da "Sana da selam" dedi. Dedim ki:

-Biz çöl halkıyız, bir dereceye kadar sert ve katıyız. Bana Allah'ın aracılığıyla fayda sağlayacak birşeyler öğret". Hz. Peygamber buna üç defa "Yaklaş" dedi ve şöyle buyurdu: "Az önce söylediklerini bana tekrar et". Tekrar ettim, şöyle buyurdu:

"-Allah'tan kork. Ma'ruf olan hiçbir şeyi küçümseme. Kardeşinin huzuruna güler yüzle çık. Kovandan su isteyenin kabına su koy. Bir kimse sende olan bir özelliğin dolayısıyla -olsa dahi- hakaret edecek olsa, sen ona hakaret etme. Bundan dolayı Allah sana ecir, ona vebal yazacaktır. Yüce Allah'ın sana ihsan ettiği hiçbir şeye sövme." Ebu Cüreyh der ki: "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bundan sonra ne bir koyuna ne bir deveye sövdüm." (Müsned, V, 63-64.)

Bazı tefsirciler burada geçen affın zekât malı olduğunu söylemişlerse de, zekât farz olan mali bir ibadettir, fazlalık değildir. Belki iktisadi manada ele alınacak olursa, zekâttan fazla mal ve servetten yoksullara, ihtiyaç sahiplerine infak edilmesi gerektiği manasında anlaşılabilir.

Affı güzel ahlakın bir tezahürü olarak haklardan vazgeçme, fedakârlık, lütufkârlık, cömertlik, akraba bağlarının sıklaştırılması, suç ve günah işleyenlerin bağışlanması, yumuşak davranış, hoşgörü vb. güzel tutum ve davranışlar olarak anlamak mümkün. Belki ahlakın en özlü ifadesi yaratılışın tabii düzenine uygun olarak ifrat ve tefritten yani her türlü aşırılıktan kaçınmaktır. Öğütlenen ahlaki tutumda aynı zamanda bir estetik, zarafet, kibarlık ve incelik de vardır. Kabalık, ayarı bozulmuş tepkiler, gereksiz yere sertlik, şiddete varan azarlama ve tacizler Müslüman'ın tutum ve davranışı olamaz. Allah'ın Resûlü, eğer kaba davransaydı kimseyi çevresinde bulmazdı, insanlar ondan kaçardı (Bkz. 3/Âl-i İmran, 159). Kur'an'ın kendisine emrettiği ve öğrettiği gibi o, Allah'ın yoluna hikmetle, güzel öğütle çağırdı ve gerektiği yerlerde de mücadelesini belli bir estetik zeminde yürüttü. (Bkz. 16/Nahl, 125).

"Örf ile emredilmesi"ni iki anlamda ele alabiliriz: Biri, dinin ana prensiplerine, açık hükümlerine, temiz fıtrata ve selim akla uygun olan her türlü tutum ve davranışın referans alınması. Bu anlam ma'ruf olanla uygunluk ifade eder ki, irfan, ma'rifet, ta'rif vb. kelimelerle akrabalığı ifade eder. İkinci mana-

sı sosyal olayları ve hukuki meşru teamüllere atıf olarak, toplumda yüzyıllarca süregelen örf ve güzel adetlerin referans alınması. Bu manasıyla örf İslam fıkhında ihtilafların çözümü ve olayların anlaşılması meyanında benimsenen meşru kaynaklardan biridir. Tanım gereği örf, İslam dininin ruhuna, mesajına ve açık hükümlerine uygun olandır. Dolayısıyla "kötü örf" olmaz ama "iyi adet" olabileceği gibi "kötü adet" olabilir. Bu özelliğiyle örfü adet, görenek, töre ve geleneklerin daha üstünde bir mertebede ele almak gerekir. Ma'ruf da, örfle aynı kaynaktan neş'et etmiş olarak güzel, iyi ve faydalı olan ve gelenekte hep öyle bilinegelen, tanınan şeydir. Ma'ruf'un zıddı münkerdir, münker olan şey veya fiil de insanların temiz fıtratı, selim aklı ve dinin hükümlerince kötü, zararlı ve çirkin olarak bilinir.

Af yolunu tutup örfle emretmekle yükümlü olan bir mü'min (elbette mü'minler topluluğu) aynı zamanda "**cahillerden yüz çevirmek**"le de yükümlüdürler. Cahil ve cehaletin iki anlam düzeyinden biri bilgisizlik; diğeri hamakat yani bile bile inkâr ve günahta inat demektir. Esas itibariyle, hangi gelişmiş bilgi ve kültür düzeyinde olursa olsunlar, eğer insanlar "Allah'ı bilmiyor"larsa veya peygamber çağrısına muhatap oldukları halde günah, haksızlık ve isyanla dolu hayat tarzlarına devam ediyorlarsa bu insanlar "cahil ve cahiliye insanları"dır. (Bkz. 5/Maide, 50; 48/Fetih, 26.)

Cahilin belirgin özelliği nüfuz ve idrak kabiliyetinin az olması, zihni yetersizlik içinde kafasına estiği gibi fikir yürütmesi, işin aslını ve hakikatini bilmediği halde önyargılarında ve kanaatlerinde ısrar etmesi ama belirgin olarak nefsinin istek ve tutkularına göre karar verip hareket etmesidir. Cahillerden neş'et eden fiiller yıkıcıdır. Olgun Müslümana yaraşan sabır göstermesi, onların seviyesine düşmeme konusunda azami gayret içinde olmasıdır.

Cahillerin bir başka grubu malayani boş lakırdıyla vaktini geçiren, işe yaramaz konuları saatlerce birtür geyik muhabbeti sadedinde konuşan, gayesi anlamak ve öğrenmek değil cedel yapmak, üste çıkmak olan kimselerdir. Böylelerıyle de fazla haşir neşir olunmaması gerekir (23/Mü'minun, 3; 25/Furkan, 72).

Cahilliğin aklı yeterince kullanmamakla yakın ilgisi var. Hal böyle olunca beyinsizce konuşana, ahmakça davranan, konuşulanların ve yazılanların maksatlarına nüfuz etmeyen kimselerden uzak durmak; böyle kimselerle cedel ve tartışmalara girmemek, saldırılarına hilm ve yumuşaklıkla cevap vermek, kötülüklerini görmezlikten gelmek, cahil ve cehaletten yüz çevirmenin gereğidir. Yeri gelince cahil kabalaşır, küstahlaşır, saldırganlaşır, tahripkâr tutum ve davranışlar içine girebilir.

Bu yüksek ahlaki erdemleri hayatında en iyi uygulayan Hz. Peygamber

(s.a.) idi. O kötü söz söylemez, kimseyi incitmez, çirkin davranışta bulunmaz, elinden geldiğince affeder, hoşgörür, bağışlardı, kibar ve nazik davranırdı. Kur'an-ı Kerim'in terbiye ve ahlakını hayatında cisimleştirmişti: "**Başına gelenlere sabret. Bunlar azmedilmeye değer işlerdir**" (31/Lokman, 7). "Sen onları affet ve hoş gör, aldırış etme" (5/Maide, 13). Said ibn-i Hişam, Hz. Aişe'ye Allah'ın Resûlü (s.a.)'nün ahlakını sorar. Ona "Sen Kur'an okumuyor musun?" diye sorar. O da "Okuyorum" deyince şu cevabı verir: "Onun ahlakı Kur'an'dı" der (Müslim, Müsafirin, 139; Ebu Davud, Tatavvu, 7, 26).

وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾
إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ
مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

200. Eğer sana şeytandan yana bir kışkırtma (vesvese veya iğva) **gelirse, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.**

201. (Allah'tan) **Sakınanlara şeytandan bir vesvese eriştiğinde** (önce) **iyice düşünürler** (Allah'ı zikredip-anarlar), **sonra hemen bakarsın ki görüp bilmişlerdir.**

202. (Şeytan'ın) **Kardeşleri ise, onları sapıklığa sürüklerler, sonra peşlerini bırakmazlar.**

"**Nezğ**" kalbin gazapla bozulması, kızgınlıkla canın sıkılması demektir. "en Nezğu" dürtmek, batırmak, iki kişinin arasını bozup açmak, kışkırtmak, günaha davet duygusunu uyandırmak, kalbe vehim ve vesvese katmak gibi anlamlara gelir. Fiil, bir kimsenin bindiği hayvanı dürtmesine benzetilmiştir. Yüce Allah en güzel ahlak örneği olarak Hz. Peyamber'e ve bizlere af ve hoşgörü yolunun tutulmasını, güzellikle davranılmasını ve cahillerden yüz çevrilmesini emreder. Bunlar yüce gönüllülüğü ifade eder. Ancak Şeytan kışkırtıcılık yapıp insanları birbirlerine düşürmek istediğinden, içlerine vehim ve vesveseler katar. Kötülüğe karşı kötülükle cevap verilmesini, intikam duygularının tatmin edilmesini ister. Bunu da genellikle kızgınlık anında, kötülük yapmak veya bize yapılmış bir kötülüğe daha büyük bir kötülükle karşılık vermek şeklinde bir duygu olarak içimizde uyandırmak suretiyle yapar. İşte bu kötü duygu "Şeytan'ın dürtüsü, vesvesesi"dir.

Şeytan kötülüğe karşı kötülükle cevap verilmesini, intikam duygularının tatmin edilmesini ister. Elinden gelse Hz. Peygamber'e de aynı şeyi yapmak ister. Ona inanmadıkları gibi olmadık zorluk çıkaran düşmanları Şeytan'a uyup

olmadık isteklerde bulunurlardı. Mesela gökten hazine indirmesini, melekler getirmesini talep ederlerdi (Bkz.11/Hud, 12); tabii ki bunlara canı sıkılıyordu (6/En'am, 33). Hz. Peygamber, herhangi bir vehim veya vesveseye kapılıp da yaptığı davetten elbette herhangi bir şüpheye düşmüyordu ama söz konusu ahmakça talepler karşısında üzülüyor, içinde kızgınlık duyguları uyanıyordu. Ayet, ona sakin olmasını, kendini denetlemesini öğütlemektedir. Esasında Şeytan'ın değil peygambere, salih olan herhangi bir kula onu doğru yoldan saptırmaya gücü yetmez (Bkz. 15/Hicir, 40-42; 16/Nahl, 99; 17/İsra, 65). Bu çerçevede sıklıkla "Kovulmuş Şeytan'dan Allah'a sığınırım (Euzu billahi mine'ş-Şeytan er Racim)" demek koruyucu kalkandır. Yüce Allah, her şeyi işitir ve görür. Yani Şeytan'dan kendisine sığınan kulunun dua ve çağrısını işitir, samimiyetini bilir. Allah'a iman O'nu zikretmek ve gösterdiği yolda ilerlemek Şeytan'ı, dostlarını ve telkin ettikleri kötülükleri yok eder. Şeytan, Allah'ın zikrinin olmadığı bir evrende iş görebilir ancak.

Nasıl karanlık ışığın yokluğu ise, Şeytan ve işleri de Allah'a iman, zikir ve salih amelin yokluğunda ortaya çıkabilirler. İnsana musallat olan Şeytanı 'başarılı' kılabilecek faktör, kişinin "Rahman'ın zikrinden gafil olması"dır (43/Zuhruf, 36). Şeytan'dan bir kışkırtma geldiği zaman, akıllı insanlar düşünür, ruhlarında kötülüğü uyandıran telkini tahlil eder, onu başkalarına karşı yıkıcı davranmaya kimin sevkettiğini, bunun sonuçlarını çok yönlü hesap ederler, böyle yaptıkları için içlerinde uyanan kötülüğün Şeytan'dan geldiğini anlayıp vazgeçerler. Hemen öfkelerine kapılıp eyleme geçmezler. İşte 201. ayette "takva sıfatına sahip olan kimseler" kendilerini ve başkalarını kötülüklerden koruyabilme erdemine sahip kimselerdir. "Şeytan'ın kardeşleri" yani dostları ve onunla kardeş gibi işbirliği halinde çalışan şerir kimseler öfke, düşmanlık, intikam, kötülük ve kışkırtıcılık ateşini söndüreceklerine, yangına körükle giderler; azgınlık ve yıkıcılığı teşvik ederler, onların telkin ve teşviklerine göre hareket edildikçe zaafa kapılanların peşini bırakmazlar, onlardan daha çok kötülük yapmalarını talep ederler. "Şeytan ve dostları" "hannas" kimselerdir, insan ruhunun derinliklerinde gizlenirler, telkin ve teşvikler yoluyla iş görürler. Şeytan, işini öyle ustalıkla yürütür ki, insan nefsine zaaf gösterdiği takdirde kardeşlerin arasını bile açar. (Bkz. 12/Yusuf, 100.)

Belirtmek gerekir ki insan kalbi iki telkine açıktır: İyilik ve kötülüğün telkinine. İyiliği, insanlara yardım ve faydayı iyilik meleği; kötülüğü, husumet ve zararı Şeytan ve dostları telkin etmektedir. Bu meyanda kalbi zikir, ibadet ve taatlarla besleyip güçlendirmek lazım. Her şey kalpte başlar orada biter. Hz. Peygamber (s.a.) elini göğsüne götürerek "Takva, işte buradadır" (Müslim,

Birr, 32; Tirmizi, Birr, 18) buyurmuştur. Şeytan'ın insanı kötülüklere ve aslı esası olmayan, herhangi bir gerçeklik temeli bulunmayan saçma sapan vehim, düşünce ve kuruntulara, rahatsızlık verici vesveselere karşı alınabilecek en iyi tedbir, samimi bir kalple Allah'a sığınmaktır: De ki: "Rabbim, şeytanların vesveselerinden sana sığınırım" (23/Mü'minun, 97-98; 114/Nas, 1-4.)

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا ۚ قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي ۚ هَٰذَا بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

203. Onlara bir âyet getirmediğin zaman: "Sen Onu (inmeyen âyeti) **derleyip-toplasana" derler. De ki: "Ben, yalnızca bana Rabbimden vahyolunana uyarım. Bu, Rabbinizden olan basiretlerdir; imân edecek bir topluluk için bir hidayet ve bir rahmettir."**

Vahiy, insanın Allah'ın iradesine teslim olmanın yollarını gösterir. Allah'ın iradesine teslim olmanın yolu, indirdiği hükümleri tatbik etmekten geçer. Ancak çoğu zaman ilahi hükümler ile bireylerin süfli istek ve arzuları, grupların çıkar ve hesapları çatışır. Vahye ilk muhatap olan Mekkelilerden inanmayanlar, arzularına, nefislerinin istek ve tutkularına, kabile çıkar hesaplarına göre dini bir hayat istiyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) onları temiz ve iffetli bir hayata, hak ve adalete, iyilik ve doğruluğa davet ettiğinde, onlar bağlamı kaydırarak, sanki inen ayetler Allah'tan gelen vahiy değil de Hz. Peygamber'in kendi uydurduğu, zihninde kurgulayıp kişisel düşünce ve kanaatleriymiş gibi "Bu fikirler bize uymuyor, sen bizim kabul edeceğimiz ayetler getir" diyorlardı. Burada inanmayanların sözünü ettiği "ayet" harikulade tabiat olayı demek olan "mucize" değil, arzularına, dünyevi ve zümrevi çıkarlarına göre hüküm ve normlardır. Burada daha önemli bir nokta var, çünkü onlar başka bir şeye işaret ediyorlardı:

Araplar "İctebeytü'lkelame" dedikleri zaman "Sözü ben kendim uydurdum, hazırlık yapmadan söyledim" (irteceltü) demek isterler "İrticalen konuşmak" buradan gelir. Bu, aslında vahiy hakikatinin inkârıdır. Onlara göre ne Allah vahiy göndermiş, ne Cebrail aleyhisselam Peygamberin kalbine bir şey ilka etmiştir; Hz. Muhammet (s.a.) bunları kendi zihninde kurgulayıp söylemektedir: "Bu Kur'an onun uydurduğu yalandan başka bir şey değildir" (25/Furkan, 4). Kur'an, bir beşerin yazdığı bir metin veya kurguladığı bir söz dizimi ise, şu veya bu şekilde de olabilir, duruma ve arzulara göre değişebilir-değiştirilebilir.

Miladi 7. yüzyılın inanmayan Mekkelileri ile günümüz oryantalistleri ve deistleri arasında gerçekte fark yok. Ortak noktaları vahyin inkârıdır. Oryan-

talistlere göre, Hz. Muhammed'in çeşitli kaynaklardan derlediği bilgiler ve düşünceler etkisinde bu metni vücuda getirmiştir. Kendi dini kaynaklarını Kur'an-ı Kerim'in temeli sayan Abraham Geiger, William Muir, W. Goldsack, C. Torrey vd. oryantalisteler de aynı iddiayı öne sürmüşlerdir. Tarihselciler, metnin indiği zamanın ve toplumun şartlarında oluşmuştur. Zamana, şartlara ve arzulara göre değişmesi mümkündür, hatta gereklidir. İslam ile diğer din müntesipleri ve İslam inancına ve hayat tarzına karşı çıkanların gelip dayandığı ana nokta vahiy hakikatine karşı takınılan tutumdur. İnkârcıları ve şüphecileri ilahi iradeye teslim olmaktan alıkoyan en önemli faktör, bir türlü Allah'ın insanların içinden seçtiği kişilere vahiy gönderdiğini kabul etmemeleridir.

Onların bu bilgisizce taleplerine karşı Hz. Peygamber'den vermesi istenen cevap şudur: "Ben, yalnızca bana Rabbimden vahiy olunana uyarım". (Bkz.10/Yunus, 15 ve 33/Ahzab, 2.) Yani vahiy benim zihnimin, kendime ait düşünce ve kanaatlerin ürünü değildir, bana Allah'tan Cebrail aracılığıyla gelmiştir, benim vahiy olayında, hüküm ve normların belirlenmesinde herhangi bir rolüm ve dahlim yoktur; bana ne gelmişse ben de ona harfiyyen uyar, size tebliğ ederim. Benim görevim bundan ibarettir. Vahyin tebliğine uyup uymamak size kalmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.)'in asli rolü ve misyonu bu şekilde hatırlatıldıktan sonra Kur'an'ın yani ona gelen vahyin üç ana özelliğine işaret edilmektedir: "Basair", "hidayet" ve "rahmet." Kur'an bu üç özelliğe sahip bir kitaptır. Ayet ve hükümleri hikmetle bakabilenler için "basair"dir. İnsan bu sayede hak ve hakikati, doğruluk ve iyiliği görme yetisini kazanır. Basiretle, kalp gözü ve hikmetle eşya ve olaylara, dış dünyadaki varlık âlemine ve iç dünyadaki enfüsi tecrübelere, yaşantılara bakabilen kişi, eğer samimiyetle doğru yolu bulmak, hakikatin ne olduğunu öğrenmek istiyorsa –ki böyle birisi şüphesiz hidayeti arzu ediyordur– bu durumda hidayeti bulur. Ve hidayeti bulan kimse sonsuz ilahi rahmetin nimet ve imkânlarından yararlanır; hem dünyada hem ebedi hayatında/ahirette kurtuluşa erer.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

204. Kur'ân okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun. Umulur ki esirgenmiş olursunuz.

205. Rabbini, sabah akşam, yüksek olmayan sesle, kendi kendine, ürpertiyle, yalvara yalvara ve için için zikret. Gaflete kapılanlardan olma.

206. Şüphesiz Rabbinin katında olanlar, O'na ibâdet etmekten büyüklenmezler; O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler.

Madem Kur'an Allah'tan gelen bir vahiydir, insanı hikmetle varlık âlemine ve hayatın sırlarına bakmaya yöneltir, insan bu sayede basiret sahibi olur; doğru yolu bulur ve ilahi rahmete dâhil olur; bu durumda Kur'an okunduğu zaman onu dinlemek, ayetleri üzerinde tefekkür etmek lazım. Dinlemek, aynı zamanda susmaktır ve Abdullah Mübarek'in dediği gibi "Bazen susmak konuşmaktır". Dinlemek, okunan Kur'an ayetlerini bir müzik parçasını dinlemekten öte bir şeydir. "**Sem'**", aynı zamanda tefekkür ve teemmülün bir yolu ve yöntemidir. "**Ensıtu**" bir söz söylendiğinde, bir metin okunduğunda onu susarak dinlemektir. Ancak "**insat**" da susmadan fazla söylenen sözün gereklerine göre hareket etmek, gereklerini yerine getirmektir. Araplar "Bu çocuk beni dinlemiyor" dediğinde verdiğim öğütlere kulak asmıyor, bana itaat etmiyor demek isterler. İnsan, Kur'an ayetlerini samimiyetle kulak verip dinlediğinde ve gereklerini hakkıyla yerine getirdiğinde kurtulur. Arap müşrikleri, Kur'an'ı dinlememeleri için çevresindekileri uyarır, gerektiğinde zayıf insanları tehdit ederler veya bir anda yaygaralar koparıp anlamsız gürültüler çıkarırlardı: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okunurken yaygaralar koparın. Belki üstün gelirsiniz." (41/Fussilet, 26).

55. ayette şanı yüce ve merhameti bol olan Allah'a dua ve yakarma konusu ele alınmıştı: "**Rabbinize yalvara yalvara ve için için duâ edin**" Bu ayette benzer şekilde sabah akşam usul ve adabına uygun Allah'ı zikretmek emredilmektedir (76/İnsan, 25). Dua ve zikir birbirini tamamlar. Dua ve yakarmanın şartı içten olması, samimiyetle yapılması, meşru taleplerde bulunulmasıdır. Kişi için için dua ettiğinde mutlaka sesini Allah'a ulaştırır ki, O, en ufak bir canlının en düşük frekanstaki titreşimini, sesini dahi duyar.

Allah'ı zikretmenin çeşitli boyutları ve mertebeleri vardır:

a) O'nu Kur'an'da belirttiği isim ve sıfatları dil ile zikredilmek, telaffuz etmek.

b) Zikri yapılan isim ve sıfatların anlamları, hikmet ve hakikatleri üzerinde tefekkür etmek. Bu mertebede yapılan zikir, varlık âlemi, yaratılmışlar hakkında bize doğru, güvenilir bilgiler sağlar, bizi hakikate ve hakikatin bilgisine yöneltir (Marifetulhalk bilgisi).

c) Zikre konu olan isim ve sıfatların kişinin ruhi-psikolojik ve sosyal durumuna denk düşmesi. Hastanın yüce Allah'ı Şafi, bir nimete sahip olanın

Şakir, ilim talibinin Alîm, zulme uğrayanın Kahhar veya Zü'l-intikam isimleriyle zikretmesi.

d) Zikrin sadece dil ve zihinde kalmayıp ruhi iştirake konu olmasını, boğazdan aşağı inmesini; kalbin zikrin muhtevasını, işaret ettiği anlam ve zevki tatmasını sağlamak (Marifetünnefs bu yolla sağlanır).

e) Ayette belirtildiği üzere, sabah akşam zikir yapmak yani zikrin sürekliliğini sağlamak. Yüksek olmayan bir sesle yani kişi kendisi duyabilecek tonda zikir yapmalı, çevresindekileri rahatsız edecek veya riyaya yol açacak tarzda abartılardan kaçınmalıdır. Buna orta yol demek mümkün, bunun tarifi İsra sûresinde yapılmıştır (17/110). Kul, Rabbine gizlice de dua ve niyazda bulunabilir. Zekeriya aleyhisselâmın yaptığı gibi (19/Meryem, 3).

f) Ve son olarak elbette dua ve tazarru'da olduğu gibi zikirde de derin bir samimiyet, ihlas ve selim kalp rol oynamalıdır. Bu çerçevede yapılan zikir Marifetullahın kapılarını açar.

Burada geçen "zikr"in Kur'an-ı Kerim'in kendisi olduğunu söyleyenler de vardır. Buna göre Kur'an okunduğunda dikkatli olmalı, anlamları, hikmet ve hükümleri üzerinde odaklanıp tefekkür etmelidir. Kur'an okumanın adabı, tertil üzere okunmasıdır. Aksi halde kişi gafletten çıkamaz.

Sûrenin son ayeti (7/206) Kur'an-ı Kerim'deki 14 secde ayetinin ilkidir. (Diğer secde ayetleri: 13/Ra'd, 15; 16/Nahl, 49; 17/İsra, 107; 19/Meryem, 58; 22/Hac, 18; 25/Furkan, 64; 27/Neml, 25; 32/Secde, 15; 38/Sad, 24; 53/Necm, 62; 84/İnşikak, 21 ve 96/Alak, 19). Bu ayetlerin tamamını, bir kısmını, birini veya mealini okuyan ya da dinleyen kimse Tilavet secdesi yapar. Secde yapmak Hanefilere göre vacip, diğer mezheplere göre sünnettir.

Tefsircilerin çoğu "Rabbinin katında olanlar"ın melekler olduğunu söylemişlerdir. Melekler Allah'ın doğrudan rahmetine nail olan varlıklardır, O'na yakındırlar ve bu mertebede "O'na ibâdet etmekten büyüklenmezler; O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler."

Hiç şüphesiz sadece melekler değil, bütün varlık âlemi Allah'ı tesbih eder, ismini yüceltir ve O'na boyun eğer: "Yedi gök, yer ve bunların içindekiler O'nu tesbih eder; O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur, ancak siz onların tesbihlerini kavramıyorsunuz" (17/İsra, 44; bkz. 24/Nur, 41). Tesbih, "Sübhan" ismini zikredip yücelterek, O'nu her türlü eksik ve noksan sıfatlardan, kötü niteleme ve zaaflardan, kir ve hatalardan, zulüm ve haksız fiillerden, yanlış ve çirkinliklerden tenzih etmektir. O yücedir, çocuk doğurmamıştır, doğurulmamıştır, aciz değildir, gaflete gelmez, uyuyup unutmaz, kimseyi kayırmaz, adaletsiz yapmaz, başkalarının emri ve itaati altına girmez. Yerde ve göklerde her şey O'nun

koyduğu yasalar dâhilinde cereyan eder, hiçbir varlık O'na karşı özerkliğini ve özgürlüğünü ilan edemez, O yerlerin ve göklerin nuru, hayat kaynağıdır. Galaksilerden güneşe, yıldızlardan ağaçlara, dağlardan en ufak canlılara, canlı hücreden atomdaki proton ve nötronlara kuarklara kadar, her şey varoluşunu sürdürürken aynı zamanda O'na ibadet etmekte, O'nu zikredip varoluşa katılmaktadır. Hikmet ve basiretle varlık dünyasına bakıldığında söz konusu uyum ve ahenk görülebilir, her şeyin ağız birliği etmişçesine şanı yüce Allah'ı tesbih ettiğini gark eder ki, işte bu insanın ulaşabileceği en yüksek bilinç düzeyidir.

Durum böyleyken insanın Yüce Allah'a ibadet etmesi, O'nu tesbih edip huzurunda secdeye kapanması onu meleklerle aynı mertebeye çıkarır. Çünkü O, yeryüzünde, bu dünyada ilahi rahmete muhtaç bir evrende yaşamaktadır, hakikatle arasında perdeler çekilmiştir, onu her an kötülüğe teşvik edip sürükleyen nefsi, istek ve arzuları vardır. İnsan ancak iman, salih amel, ibadetler, ilahi hükümlere itaat, hikmetle tefekkür ve adabına uygun zikirle ilahi iradeye teslim olur, ruhu bu dünyanın zindanından kurtulup ilahi rahmet ve kurtuluşa kanat açar.

A'raf (7) Sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

8- Enfal Sûresi

Bakara (2) sûresinden sonra, Âl-i İmran (3) sûresinden önce Medine'de indirilen üçüncü sûre olup 75 ayettir. Bakara'dan sonra indiğini söyleyenler de vardır. Bedir Savaşından sonra bir defada veya peşpeşe indirilmiştir. 30-36 arası yedi ayetin Mekke'de indirildiğine ilişkin görüş söz konusudur. Sûre ismini ilk ayette geçen "enfal (ganimet)" kelimesinden almaktadır. Başka konular yanında, mesela hicret, Hz. Peygamber'e gösterilecek saygı, mü'minlerin birbiriyle olan ilişkileri, savaş ve hükümleri, fidye, meşru ve adil bir savaşta Allah'tan gelen yardımlar, fitnenin zararları, takva ahlakı vb. konular yanında ganimet taksimini ele alıp düzenlemektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ۖ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۖ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهٗٓ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۚ ﴿٢﴾ اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۚ ﴿٣﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۚ ﴿٤﴾

1. **Sana savaş-ganimetlerini sorarlar. De ki: "Ganimetler Allah'ın ve Resûlü'ndür. Buna göre, eğer mü'min iseniz Allah'tan korkup-sakının, aranızı düzeltin ve Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin."**
2. **Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir. O'nun âyetleri okunduğunda imanlarını artırır ve yalnızca Rablerine tevekkül ederler.**

3. **Onlar, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler.**
4. **İşte gerçek mü'minler bunlardır. Rableri katında onlar için dereceler, bağışlanma ve üstün bir rızık vardır.**

Miladi yedinci yüzyıl ve daha öncesinde Arap yarımadasında –ve başka birçok yerde– geçimin iki kaynağı vardı: Biri ticaret, diğeri savaşlar sonucunda elde edilen ganimet malları. Savaş sadece bir kabile veya devletin başkaları üstünde askeri ve siyasi hâkimiyetini kurma yolu değil, aynı zamanda bir geçim aracıydı. Bu yüzden savaş veya baskınlarla ganimet yanında yağmalar yapılır, savaşı kaybedenlerin erkekleri ve kadınları esir alınıp köle ve cariye olarak satılır ya da istihdam edilirlerdi.

Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde açıkça anlatıldığı üzere, İslamiyet'in geleneksel savaş kültürüne yaptığı en önemli üç müdahale şu oldu: İlki ganimetle yağma ve talanın arasını ayırdı. İkincisi savaşı bazı insan gruplarını dokunulmazlar sınıfına sokup hukuki bir zemine oturttu. Üçüncüsü de savaş esirlerini yaşanabilir, tahammül edilebilir ve zaman içinde özgürlüklerine kavuşabilir hukuki bir statüye kavuşturdu. Bu üç müdahaleyi ihtiva eden hükümler hakikaten hem yeniydi hem insan hayatında köklü iyileştirmeler sağlamaya matuf olarak vaz'edilmiştir.

Sûrenin inişine konu olan Bedir savaşı hicretin ikinci yılı Ramazan ayında vuku buldu (Miladi 624). Bedir İslam tarihinin en önemli olayıdır. Ebu Süfyan'ın koruması altında Kureyş'e ait bir kervanın Şam'dan yola çıktığını öğrendiğinde Hz. Peygamber (s.a.) ona baskın düzenlemeyi planladı. Kervan, Medine'ye sığınan Müslümanlara karşı askeri bir seferi finanse etmek üzere düzenlenmişti. Yanı sıra Kureyşliler, İslamiyet'i seçenleri yurtlarını terketmeye zorlamış, mallarına mülklerine el koymuştu. Eninde sonunda bir karşılaşma olacaktı.

Hz. Peygamber 313 kişilik bir orduyla yola çıktı, haber kısa zamanda Mekke'ye ulaştı. Kâbe'nin tepesine çıkan Ebu Cehil, Kureyş önde gelenlerine seslenerek karşı konulmasını istedi, Mekkeliler bin kişilik bir ordu hazırlayıp yola çıktılar. Bu arada saldırıya uğrayacaklarını öğrenen Ebu Süfyan, kervanın yolunu değiştirip kullanılmayan sahil yolunu kullanmak suretiyle saldırıdan kurtulmayı başardı.

Kureyşliler bin asker, 700 deve ve 100 atlarıyla Bedir adı verilen kuyuların başına gelip yerleştiler. Müslümanlar ise kervana el koymak üzere Medine'den çıkmışken, Mekkelilerin kendileriyle savaşmak üzere geldiklerini öğrenince bir bakıma zorunlu olarak Bedir'e doğru yöneldiler. Ancak tabii ki ortada bir

sorun vardı, Hz. Peygamber (s.a.), kimseye emri vaki yapmamak üzere herkesle istişarede bulundu. Muhacirler tereddütsüz savaş yanlısı olduklarını beyan ettiler, bir parça Medineli Ensarın itiraz edeceği bekleniyordu, nitekim "Biz kervan için yola çıktık, şimdi karşımızda bizden üç kat fazla bir orduyla karşı karşıya bulunuyoruz" diyenler vardı. Ama Ensardan Evs kabilesi lideri Sa'd ibn-i Muaz, Hz. Peygamber'le beraber olduklarını, gerekirse onunla denize bile dalacaklarını söyleyince Efendimiz (s.a.) rahatladı. Özellikle Mikdad bin Amr'ın, İsrailoğullarına "Bu şehre girin" diyen Hz. Musa'ya "Sen ve Rabbin gidin, savaşın" cevabını hatırlatıp (5/Maide, 24) kendilerinin asla böyle bir hataya düşmeyeceklerine dair söyledikleri çok etkileyici oldu. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de benzer etkileyici konuşmalar yaptılar.

17 Ramazan günü taraflar savaşa tutuştular, sûrenin devamında anlatılacağı üzere Müslümanlar Allah'ın yardımı, kararlılıkları ve kahramanlıklarıyla müthiş bir zafer kazandılar. Zafer 14 şehide karşılık Kureyş'ten 70 kişinin hayatına mal oldu, bir o kadar da esir alındı. En önemlisi şirkin elebaşı Ebu Cehil öldürüldü. Elbette donanımlı bir ordudan geride kalan ve göz dolduran ganimet de vardı. Ve anlaşıldığı kadarıyla ganimet paylaşımıyla ilgili yeni hükümler vaz'edilmediğinden sahabeler arasında ihtilaf çıkmıştı. İşte inen ayetler ganimet paylaşımını düzenlemektedir ki, konuyu salt savaş ganimet paylaşımı ötesinde bir toplumun genel gelir bölüşümünde izlenecek temel politikalar çerçevesinde ele almak mümkündür.

"Enfal" nefelin çoğulu olup aslın üstüne gelen fazlalık, ilave demektir. Farz olan ibadete ilaveten ibadet yapıldığında -namaz, oruç gibi- buna fazladan ibadet manasında "nafile ibadet" denir. Ganimet ve fey gibi elde edilen maddi değerler için kullanılır, mala fazladan eklenir.

Enfal sözcüğünün ima ettiği başka bir anlam var ki hayli önemlidir. Savaş, ganimet için yapılmaz, haklı, meşru ve adil sebepler var. Meşru savunma hakkı (nefsi müdafaa), saldırı hazırlığının önlenmesi, din ve vicdan özgürlüğünün sağlanması, baskının kaldırılması, açık bir zulüm ve haksızlığa son verilmesi, çaresiz ve savunmasız kimselere yardım edilmesi vs. Savaşı anlamlı kılan bu gerekçelerdir. Sevap da bu sebeplerin tahakkuku dolayısıyla yazılır. Ganimet veya fey -ki savaş sonucu elde edilen maddi değere ganimet, savaşmadan, barış ve anlaşmalar yoluyla elde edilen maddi değerlere fey denir- ilave faydadır. Allah rızası ve O'nun ismini yüceltme hedefi (İ'lay-ı kelimetullah) gözetilmeden, sadece ganimet için yapılan savaşlar bir tür cinayet, yağma, talan ve soygun sınıfına girer. **İmam Malik** bunu sarih bir biçimde belirtmiştir: Bir kimse yalnızca dünyevi çıkar ve ganimet elde etmek üzere savaşıyorsa buna "gani-

met savaşı" denir. Bu açıdan yüksek bilinç sahibi Müslümanlar, basit dünyevi çıkarlar elde etmek üzere meşru gerekçesi olmayan savaşlar çıkarmaz, başkalarının topraklarına saldırmazlar. Ama meşru gerekçelerin olduğu savaştan da kaçmak kimseye yakışmaz. Meşru savaş sonucunda elde edilen maddi değerler –taşınır veya taşınmaz mallar, servet– nafile hükmünde bir faydadır. (Bkz. 7/41, 69; 48/Fetih, 19-20 ve 59/Haşr, 6-7).

Kurtubi, enfalin, Allah'ın Hz. Peygamber'e diğer peygamberlere vermediği, helal kılmadığı 6 helalden biri olan ganimet hakkı olduğunu belirtir, bu husus hadisle de teyid edilmektedir. (Müslim, Mesâcid, 5; Tirmizi, Siyer, 5; Müsned, II, 412).

Burada sözü geçen ganimetlerin bugünkü kamu bütçesine karşılık olduğunu söylemek mümkündür. Kamu bütçesi çeşitli gelir kaynaklarından oluşturulur. Ayetin indiği tarihsel ortamda savaş ganimeti, bütçenin önemli gelir kalemlerinden biriydi.

Ganimetlerin paylaşımı hemen hemen her toplumda büyük sorun teşkil eden gelir bölüşümüyle yakından ilgilidir. Allah'ın Resûlü (s.a.)'nün meşru mazereti dolayısıyla savaşa katılmayanlara ganimetten pay ayırması dikkat çekicidir. Muhacirlerden üç (Hz. Osman, Talha ve Said b. Zeyd), Ensardan beş kişi (Ebu Lübabe Mervan b. Abdulmünzir, Asım, Haris b. Hatip, Haris b. Es Samt, Huvat b. Cübeyr) savaşa katılmadıkları halde ganimetten belli bir pay almışlardır. **Süleyman Ateş**, bunların geri hizmetlerde görev yaptıklarına dikkat çekmektedir.

Ayet ilk olarak, ganimet paylaşımının bundan böyle geleneksel düzene veya emirin/devlet başkanının keyfi paylaşımına göre yapılmaktan çıkarılıp Allah ve Resûlü'nün uygun gördüğü şekilde yapılacağını belirtmektedir. Bunun anlamı ganimet paylaşımı artık hukuki düzenlemenin konusu olup, gelenek ve keyfi uygulamadan çıkarılıp hukuk çerçevesi içine alınmıştır. 41. ayet söz konusu düzenlemeyi yapmaktadır.

Hal böyle ise mü'minlere yaraşan ilahi emir ve hükümlere tam teslimiyet olmalıdır ki, bu zaten mü'min bir toplumun asli vasfıdır. Mü'minler Allah'tan korkar, O'nun hükümlerine karşı gelmekten sakınır ve O'nun elçisine, elçisinin vereceği karara, uygun göreceği paylaşıma itaat eder. Konan kurallara riayet edilmediği takdirde toplumsal kargaşa çıkar, birlik bozulur, barışın yerini husumet ve çatışmalar alır. Adil olmayan gelir bölüşümü veya ganimet paylaşımı bu türden barışı, dirlik ve düzeni bozan ana faktörler arasında yer almaktadır. Bu yüzden Allah'tan korkup sakınmak sosyal barışın, adalet ve düzenin de teminatıdır. Mü'minler zaten sahip oldukları yüksek bilinç ve sorumluluk duygusu dolayısıyla böyle bir hataya düşmezler, kalpleri Allah korkusuyla ür-

perir (39/Zümer, 43; 23/Mü'minun, 57), O'ndan gelen ayetleri dinlediklerinde imanları artar (9/Tevbe, 124) ve lehlerinde veya aleyhlerinde olsun onlar Allah'a tevekkül yolunu tutarlar.

Sûrenin ilk ayetinin nüzulüne gösterilen sebep genel anlamda mülk ve servet kaynakları, özelde kamu bütçesiyle ilgili dağıtım yetkisinin kime ait olması gerektiği konusunda fikir verir. Rivayete göre Sa'd bin Ebi Vakkas, Bedir'de bir düşman öldürmüş, hayli değerli kılıcını alıp Hz. Peygamber'e getirmiş, bu arada kendisine verilmesini istemişti. "Hz. Peygamber ise kılıcın ne ona, ne kendisine ait olduğunu" söyledi. Bu olay üzerine bu ayet inince Hz. Peygamber, Sa'd bin Ebi Vakkas'ı huzuruna çağırıp şöyle buyurmuş: "Benden kılıcı istediğinde bunun ne sana, ne bana ait olduğunu söyledim. Fakat şimdi Allah bu konuda hüküm verme yetkisini bana verdi. Al, kılıcı sana veriyorum." (Ebu Davud, Cihad, 144; Müsned, I, 80.) Bu demektir ki hem ganimetler hem milli gelirin ve genel olarak iktisadi ve tabii kaynakların dağıtımı Allah'a ve Resûlü'ne aittir. Başka bir deyişle İslam hukuku, adalet anlayışı ve toplum tasavvuru neyi öngörüyorsa bölüşüm de bu esaslar çerçevesinde olacaktır. Ne belli bir zümre ve sınıf ne iktidardaki parti ve yandaşları ne bir kral ve çevresi bölüşümü kendi arzularına göre yapamazlar.

Toplumun sulh ve salahı adil bölüşümle yakından ilgili olduğundan Müslümanlar gelir adaletsizliği yaparak veya adaletsizliğe ses çıkarmayarak dirlik ve düzenin bozulmasına sebebiyet vermesinler, adil bölüşüm ve hakkaniyetle sulh ve salahı tesis etsinler; bu Allah'tan sakınıp korkmanın ve imanın olmazsa olmazlarından biridir.

Belirtmek gerekir ki, iman soyut bir inanç değil, varlık âlemiyle ilgili temel tutumu, hayatın akışını tayin eden ana ilkeleri ve gündelik pratiklerimizi derinden etkileyen kalp ve bedenle ilgilidir. Efendimiz (s.a.) imanı şöyle tanımlamıştır: "İman yetmiş küsur bölümdür. En yücesi Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık etmektir; en düşüğü ise eziyet veren şeyleri yoldan gidermektir. Utanma (haya) da imanın bir şubesidir". (Buhari, İman, 3; Müslim, İman, 57-58).

Hem 2. Ayet, hem zikrettiğimiz hadis imanda artış olacağını belirtmektedir. Bazı tefsirciler imanda artışı mümkün görürken, azalmayı mümkün görmezler (**Said Şimşek**); fakat artan şeyin eksilmemesi düşünülemez. İman soyut, amel somuttur, eğer soyut iman ile somut pratik arasında ilişki varsa, soyut olanı arttıran veya eksilten somut pratikler yani salih ve cürüm sayılan pratiklerdir. İman sevgi gibi yeşerir, büyür, kalbin tamamını kaplar ama belli durumlarda zayıflar, söner ve yok olur. Öyle olmasaydı bir kere iman etmiş kimsenin hayatının sonuna kadar dinde sebat göstermesi yani irtidat etme-

mesi gerekirdi. Hariciler, iman ile amel arasında zorunlu ilişki kurarak, büyük günah işleyenlerin tevbe etmedikleri takdirde dinden çıktıklarını ve ebediyyen cehennemde kalacaklarını öne sürdüler.

İman ile amel arasında mutlak bir ilişki olduğu doğrudur; nitekim imanın gereği olan salih ameller işlendiğinde, emir ve nehiylere titizlikle riayet edildiğinde iman hem kalpte sağlamlaşır hem artar, insanın iç dünyasını kaplar. Ama yine de büyük günah veya cürümlerin imanı nefyettiğini, kalpten söküp attığını söylemek mümkün değildir. Ameller olmadıkça iman zayıflar, kalp iman nurundan giderek daha çok mahrum kalır ama yine de yok olmaz ve bunun en zayıf versiyonu sadece "Lailahe illallah" deme noktasına geri çekilmesidir. Ebu Zer'in sorusu üzerine varit olan hadiste de belirtildiği üzere "Kim Allah'tan başka ilah yoktur" derse (eninde sonunda) cennete gidecektir. (Buhârî, Libâs 24; Müslim, Îman 154; Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned 5/166) Ancak imanı bu derece zayıf ve nerede fonksiyonlarından tecrit edilmiş kişinin "zalim veya fasık" olmadığı, işlediği zulümler ve başkalarına yaptığı haksızlıklar oranında cehennemde azap görmeyeceği anlamına gelmez. Dünya şartlarında da, en büyük günahları işleyenler cezalandırılır ama müşrik-kâfir/mürtet muamelesi görmezler.

Bu ayetlerde ana nitelikleri sayılan mü'minler namazı hayatlarının merkezi ibadeti haline getirmişlerdir; erkânına göre, huşu ile ve sürekli kılarlar (23/Mü'minun, 2). Az olsun çok olsun, yüce Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan yoksullara da verirler, Allah yolunda infak ederler (2/Bakara, 3). Bunlar gerçek mü'minlerdir. İman Allah'tan korkup sakınmayı, dininde samimi olmayı (ihlas), sadece O'na tevekkül edip dayanmayı, huşu ile namaz kılmayı ve Allah yolunda infak etmeyi kendinde toplamaktadır. Bu iman ve tezahürü sıfatlara sahip olanların Rableri katında dereceleri vardır. (34/Sebe', 4).

كَمَا اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ ﴿٥﴾ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَاَنَّمَا يُسَاقُونَ اِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٦﴾ وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾ اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّي مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ الْمَلٰئِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ

إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً
مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ
الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ
إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ
كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

5. **Rabbin seni evinden hak uğrunda** (savaşa) **çıkardığında mü'minlerden bir grup isteksizdi.**

6. (Her şey) **Açıkça ortaya çıktıktan sonra bile, sanki kendileri, göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi, seninle hak konusunda tartışıp duruyorlardı.**

7. **Hani Allah, iki topluluktan birinin muhakkak sizin olacağını vadetmişti; siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek/hâkim kılmak ve inkâr edenlerin arkasını kesmek** (kökünü kurutmak) **istiyordu.**

8. **O, suçlu-günahkârlar istemese de, hakkı gerçekleştirmek ve batılı geçersiz kılmak için** (böyle istiyordu.)

9. **Siz Rabbinizden yardım talep ediyordunuz, O da: "Şüphesiz ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım ediciyim" diye cevap vermişti.**

10. **Allah, bunu, yalnızca bir müjde ve kalplerinizin tatmin bulması için yapmıştı;** (yoksa) **Allah'ın katından başkasında nusret** (zafer ve yardım) **yoktur. Hiç şüphesiz Allah üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.**

11. **Hani kendisinden bir güvenlik olarak sizi bir uyuklama bürüyordu. Sizi kendisiyle tertemiz kılmak, sizden şeytanın pisliklerini gidermek, kalplerinizin üstünde** (güven ve kararlılık duygusunu) **pekiştirmek ve bununla ayaklarınızı** (arz üzerinde) **sağlamlaştırmak için size gökten su indiriyordu.**

12. **Rabbin meleklere vahyetmişti ki: "Şüphesiz ben sizinleyim, imân edenlere sağlamlık katın, inkâr edenlerin kalplerine amansız bir korku salacağım. Öyleyse** (ey Müslümanlar) **vurun boyunlarının üstüne, vurun onların bütün parmaklarına."**

13. **Bu, elbette, onların Allah'a ve elçisine başkaldırmaları dolayısıyladır. Kim Allah'a ve elçisine başkaldırırsa, şüphesiz Allah** (ceza ile) **sonuçlandırması pek şiddetli olandır.**

14. **İşte bu, sizin; tadın bunu. İnkâra sapanlara bir de ateş azabı vardır.**

Ayetlerin akışından da anlaşılacağı üzere savaş konusu gündeme geldiğinde mü'minlerin bir kısmı isteksiz davranıyordu. Sebebini anlamak zor değildi. İlkin, Şam'dan gelen kervanın önünü kesmek üzere yola çıkmışlardı, ikincisi kendilerinden üç kat ve hayli donanımlı bir orduyla savaşacaklardı, bunu da pek istemiyorlardı. Kabul etmek lazım ki, savaş herkesçe ve her zaman arzulanan bir şey değildir (2/Bakara, 216). Bu onlara bile bile ölüme gitmek gibi ağır, kaygı verici geliyordu. Aslında durum belirgin bir hal almıştı. İki sonuçtan biri olacaktı: Ya kervanı ele geçireceklerdi veya Kureyş ordusuyla savaşacaklardı. Kendilerine özgüvenleri az olanların tabii ki temennileri kervanı ele geçirmekti çünkü bunda herhangi bir risk söz konusu değildi. (3/Âl-i İmran, 121-122). Onlar her ne kadar kaygılarını dile getirip Hz. Peygamber (s.a.)'le tartışıyorlarsa da, Allah'ın muradı başkaydı.

Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek, hâkim kılmak ve inkâr edenlerin arkasını kesmek (kökünü kurutmak) istiyordu. Hak zatı, özü, doğası itibariyle haktır, batıl da batıldır. Hakkın tahakkuku, hâkim olması, sürekliliğini koruması anlamına gelir. Eğer onu hakkıyla savunacak kimseler olursa, hak her seferinde üstün gelecek, batıl yani haksızlıklar, adaletsizlikler, sapkınlık ve isyanlar ağır darbeler alacaktır. Yüce Allah'ın hakkı mü'minler eliyle gerçekleştirip hâkim kılmak istemesi, bu davada yer alanlar için en yüksek mertebe, onur ve değerdir. Mü'minler, kıyamete kadar batılın savunucularına karşı mücadele verip üstünlük sağladıklarında, batılın özü ve yapısı gereği ne kadar temelsiz, köksüz, dayanıksız olduğunu göstermiş olurlar. "Kökün kuruması-kurutulması" bir zaferden sonra batılın yeryüzünde savunucularının hiç kalmayacağı anlamına gelmez.

Tabii ki inkâr, zulüm ve günahkâr hayat tarzından ve fiillerinden bir türlü vazgeçmeyenler hakkın üstün gelmesini istemeyecektir. Onların davası batılın hükümranlığını, zulüm ve sömürü imparatorluğunun devamını sağlamaktır. Hak ve adaletin tesisi, özgürlüğün sağlanması ve insan onurunun korunması uğruna gerektiğinde insan malından ve canından fedakârlık yapmalıdır. Hele Yüce Allah muradını mü'minler eliyle gerçekleştirecekse bu onlar için büyük bir onurdur. Bu durumda can ve mal derdine düşmek, ölümden korkup cihattan kaçmak Müslümana yakışmaz.

Müslümanlar Bedir'de bir avuçtu, hazırlıksızdı, bu psikolojik ortamda tabii olarak Allah'tan yardım talep ediyor, üzerlerine geldiklerini düşündükleri bu bela ve musibeti def'etmesini diliyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) de şöyle yakarıyordu: "Allah'ım bana vaad ettiklerini ver. Allahım! Eğer şu bir avuç topluluğu helak edecek olursan, yeryüzünde sana ibadet eden kalmaz." (Buhari, Cihad, 89; Müslim, Cihad, 58).

Razi'nin kaydına göre Ebu Cehil de duada bulunup şöyle yalvarmıştır: "Allah'ım, hangimiz hakka daha layık isek o tarafa yardım et!" Elbette Ebu Cehil büyük bir yanılgı içindeydi, çünkü yanlış bir Allah tasavvuruna sahipti, Allah'ın varlığına inanıyordu ama zayıflara zulmetmekten, haksızlık yapmaktan, kibir ve ihtirastan, kabile taassubu ve tarafgirlikten de vazgeçmiyordu. Ebu Cehil'in duasının kabul görmesi mümkün değildi çünkü Bedir'de ahlaki üstünlük Müslümanlarındı. Ebu Cehil gibi zulüm ve kibrin timsali birinin Allah'ın adını zikretse bile, ilahi yardıma mazhar olması düşünülemezdi. Demek ki, lafız (nominal) olarak "Allah" adını zikretmenin ve hatta Müslümanlık iddiasında bulunmanın herhangi bir değeri yoktur, O'nun ve Peygamber'in gösterdiği yolda olmak, Kur'an ve Sünnet'in tayin ettiği sınırlara riayet etmek gerekir. Sahih iman, salih amel ve ihlas olmadıkça kurtuluş mümkün değildir.

Allah'ın içlerinden seçtiği Elçi'nin komutasında hak bir savaşa çıkan bir avuç Müslümanın samimi dua ve yakarışları karşılıksız kalmadı, Yüce Allah beşeriyet tarihinin en büyük mucizelerinden birini gerçekleştirerek bir avuç Müslümana bin melekle yardım gönderdi. Bunlar peş peşe, birbiri ardınca savaş alanına inip müdahale ettiler. Bu sayede Müslümanlar zaferle müjdelendiler, kalpleri de tatmin buldu. Bu olayı Âl-i İmran sûresinde (3/123-126) anlatılmıştı. Bazı tefsirciler, meleklerin doğrudan savaşa müdahil olmayıp Müslümanların moralini ve azimlerini arttırmak, düşman tarafın da moralini çökertmek üzere savaş alanına müdahil olduklarını söylemektedirler.

Savaş öncesinde yağmurun yağması ise apayrı bir nimet ve kuvvet kaynağıydı. Müslümanlar hem yağan yağmur suyuyla temizlendiler hem kaygan olan kum, sertleşip ayaklarını güven içinde basabilecekleri bir zemine dönüştü. Yağmur suyunun 'rahmet' olarak nitelendirilmesi ile gökten gelen yardım arasında edebi bir münasebet kurulmuştur ki, burada hem yağmurun Müslümanlara sağladığı maddi fayda, hem manevi yardımın kalplere verdiği güven, tatmin ve kuvvet söz konusudur. Bu şekilde kazandıkları özgüven ve cesaretle bir miktar uyuyup yorgun bedenlerini dinlendirme imkânını dahi buldular, Şeytan'ın kalplerine verdiği vesvese ve korkudan, pislikten arındılar. Şahitlikler için (bkz. Müslim, Cihad, 58.) Meleklerin, -bin melek veya kesretten kinaye üç ve beş bin ya da

binlerce melek- savaşa müdahalesi aynı zamanda kritik bir zaman diliminde ilahi iradenin tarihe müdahalesi anlamına gelir. Müslümanlar bu savaşı kaybedecek olsaydı, tarihin akış yönü bambaşka olacaktı. Müslümanlar kazandıkları moral güçle düşmanlarının boyunlarını vurdular, parmak uçlarını -bir görüşe göre el ve ayaklarını/ keserek onları hareketsiz hale getirdiler (Bkz. 3/Âl-i İmran, 151- 154; 47/Muhammed, 4). Rivayetlere göre, savaşın kızıştığı bir anda Ebu Cehil çaresizce şöyle bağırıyordu: "Bizi yenen sizler değilsiniz, onlar!"

Bedir, müşriklere Allah'a ve elçisine başkaldırmaları dolayısıyla Müslümanların eliyle verilen bir ceza idi (Bununla ilgili açıklamalar için bkz. 2/Bakara, 137). Savaş meydanındaki yenilgi dünyevi idi, cezaları bitmiş değil, ahirette ayrıca onları bekleyen cehennem azabı vardır. Hadis kaynaklarında yer alan bir kayda göre, savaştan sonra muharebe meydanını gezen Hz. Peygamber, müşriklerin önde gelen liderlerinin cesetleriyle karşılaşınca şöyle seslendi:

"-Ey Ebu Cehil, ey Ümeyye bin Halef, ey Utbe bin Rabia, ey Şeybe bin Rabia, Rabbinizin vaadettiğinin gerçekleştiğini gördünüz mü? Ben şüphesiz Rabbimin vaadini gerçekleşmiş buldum." Hz. Ömer "Ey Allah'ın Resûlü, seni işitirler mi, onlar şimdi kokmuş birer cesettirler" diye sorunca, şöyle buyurdu:

"-Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizler beni onlardan daha iyi işitiyor değilsiniz. Şu kadar var ki, bize cevap veremiyorlar." Daha sonra cesetlerin toplanıp Bedir kuyularına atılmalarını emretti. (Müslim, Cennet, 77; Nesai, Cenâiz, 117; Müsned, III, 104.)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾ إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

15. **Ey imân edenler, toplu olarak kâfirlere karşılaştığınız zaman, onlara arka çevirmeyin** (savaştan kaçmayın).

16. **Kim onlara böyle bir günde -yine savaşmak için bir yana çekilen ya da bir başka bölüğe katılmak için yer tutanın dışında, arkasını çevirirse, gerçekten o, Allah'tan bir gazaba uğramıştır ve onun barınma yeri cehennemdir. Ne kötü bir yataktır o.**

17. **Onları siz öldürmediniz ama onları Allah öldürdü; attığın zaman sen atmadın ama Allah attı. Mü'minleri kendinden güzel bir imtihanla imtihan etmek için** (yaptı.) **Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir.**

18. **İşte size böyle... Gerçekten Allah, kâfirlerin hileli-düzenlerini boşa çıkarıcıdır.**

19. **Eğer fetih istiyor idiyseniz** (ey kâfirler,) **işte size fetih ama eğer** (inkârdan ve eski yaptıklarınızdan) **vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, geri dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuz çok da olsa, size bir şey sağlayamaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.**

Savaşı zorunlu kılan adil ve meşru gerekçeleridir. Meşru bir savaştan korkaklık dolayısıyla kaçmak İslam tarafından yasaklanmış, hatta "büyük günahlar" arasında sayılmıştır (Buhari, Vesaye, 23; Müslim, İman, 145). Böyle bir fiil yüce Allah'ı gazaplandırır, kaçanın ahirette karşılaşacağı azap da cehennem olur.

15. ayet, düşman birliği görüldüğünde sırt dönüp kaçmayı yasaklar. Ancak tabii ki ayeti lafzi (literal) bir okuyuşa tabi tutup her durumda kaçmayı yasak sayma yanılgısına düşmemek lazım. Yasaklanmış olan "korkaklık" dolayısıyla olandır. Bu durumda taktik gereği geri çekilmek mümkün, hatta gereklidir. Başka bir birliğe katılmak üzere savaş meydanını terketmek de öyledir. Yine fakihlerin kanaatine göre, kat kat üstün olan düşmanın eğer Müslüman birliği kesin olarak imha edeceği yönünde bir kanaat hâsıl olursa, geri çekilebilir. Nitekim Abdullah ibn-i Ömer böyle bir durumda çekilip durumu Hz. Peygamber (s.a.)'e bildirdiğinde Efendimiz'in ona dediği şu olmuştur: "Sen savaştan kaçan değil, yeniden savaşmak üzere geri çekilenlerdensin. Müslümanlar (böyle zaruri hallerde) geri çekildiklerinde takviye için geldikleri birlik benim" (Ebu Davud, Cihad, 106). Körü körüne saldırı, arkası boş kahramanlık ne tavsiye edilmiş ne hoş görülmüştür. Bunu savaştan kaçma fiilinden ayırmak icap eder. Savaştan kaçma ile ilgili iki önemli örnekten biri olan Uhud savaşındaki olay daha önce Âl-i İmran sûresinde (3/155, 200) ele alınmıştı. Benzer bir olay Huneyn savaşında da yaşanmıştı. (Bkz. 9/Tevbe, 25-26.) Ayeti lafzıyla temel alanlardan bir kısmı bu hükmün sadece Bedir ya da Hz. Peygamber'in katıldığı savaşlar için söz konusu olduğunu savunmuş, diğer bir grup ise her ne olursa olsun geri çekilmenin caiz olmadığını söylemişlerdir.

Zorunlu haller dışında savaştan kaçılmaz. Zira gerekli tedbir alınmışsa, emir komuta zincirine itaat edilmişse, işi bilenlerin geliştirdiği taktikler uygulanıyorsa ve hepsinden önemlisi niyet savaşın meşru gayesini gerçekleştirmek ise, Allah'ın yardımı gelir. Denilecek ki, bütün bunlar yapılmışsa "Allah'ın yardımı"na ne hacet kalır ki! İşte bu düşünce insanı yanıltır, inkâra ve isyana sürükler. Çünkü maddi kuvvet, yüksek donanım, akıllı taktikler vb. tamamı birer vesile ve sebeptir. Sonucu tayin eden ise bu sebepleri de yaratan yüce Allah'tır, O dilemedikçe hiçbir şey olmaz. Olayların vukuunda sebep ve araçların belirleyici olduğunu düşündüğümüzde, sebep ve araçlara ulûhiyet vasfı vermiş oluruz.

Bedir günü Müslümanlar bir avuçtu, kendilerinden üç kat fazla bir düşman gücü vardı ama Allah'ın Resûlü (s.a.) savaş emrini verdi. Bir avuç Müslüman samimiyet ve ihlasla canını ortaya koyup savaştı, yekvücut halde ve Hz. Peygamber'i dinlemeleri dolayısıyla ilahi yardıma mazhar oldular. Yüce Allah katından onlara binlerce melekle yardım etti. Vuruyorlardı, hakikatte onları güçlü kılan, vurduklarında düşmanları deviren O'nun yardım ve inayetiydi. Bu, onların zaferi kendilerinden bilmemeleri, kendilerinde bir güç ve kuvvet vehmetmemeleri açısından son derece önemliydi. Savaşın Müslümanların lehine zaferle sonuçlanmasından sonra, bazı sahabiler ne büyük kahramanlıklar gösterdiklerini, nasıl yiğitçe kılıç kullanıp ok attıklarını anlatıp durmaya başladı ki, anlatılan kahramanlık hikâyelerinden savaşı tümüyle kendi gayretleriyle kazandıkları sonucu çıkardı. Bu çerçevede Yüce Allah, Efendimiz'e "Attığında asıl atan sen değildin, Allah attı" diye hatırlatıyor, aynı zamanda sahabeleri uyarıyordu. Burada ki "atma"yı "yardım ve zafer" şeklinde anlamak gerekir. Araplar "Allah senin için atsın" dediklerinde "Allah sana yardım etsin, sana zafer ve nusret ihsan etsin" demek isterler. Bedir örneğinde yardıma gelen melekler, düşmanın bir avuç da olsalar Müslümanlardan korkması, paniğe kapılması, tam zamanında yağmurun yağması şeklinde gerçekleşmiştir. Hatta Efendimiz'in bir avuç toprağı düşman tarafına serpmesiyle müşriklerin gözlerinin göremez hale gelmesi de (Müslim, Cihad, 81) bu ilahi yardımın bir parçasıdır. Başka zamanlarda ve başka durumlarda "atma" başka şekillerde tecelli edebilir, söz konusu ilahi yardım ve müdahaleyi sadece Bedir'le sınırlı düşünmemek lazım.

Allah'ın Elçisi, bir peygambere yakıştığı şekilde Bedir günü –bazılarına göre Huneyn savaşında– eline çakıllı bir avuç toprak alıp düşman birlikleri üzerine atmış ve yenilgiye uğramaları için bedduada bulunmuştur. Bir peygamberin bedduasını alıp üzerlerine attığı bir avuç toprağa maruz kalmak bir topluluk için en büyük bedbahtlıktır.

"**Atma** (ramy)" fiilini kendi asli bağlamından çıkarıp, varlık âleminin bütünüyle ilahi varlıkla ontolojik mahiyet birliği içinde olduğunu iddia etmek yanlıştır. Bazı tasavvuf akımları bu ayetten bu yönde anlamlar çıkarma cihetine gitmişlerdir.

Yine birtakım şahıs ve grupların her ne yapıyorlarsa yapıp ettiklerini ilahi iradenin yeryüzündeki tecellisi olarak görmeleri, kendilerini bir tür "Allah'ın iş gören aletleri, masum temsilciler" olarak görüp her yaptıklarını kutsallaştırıp hata ve yanılgıdan uzak tutmaları büyük bir yanılgıdır. Keza Cebriyecilerin, bu ayeti delil göstererek insanın ilahi/külli irade karşısında rüzgârın önündeki kuru bir yaprak gibi tasvir etmeleri de yanlıştır.

Elbette bizler ilahi iradeye bağlıyız, kendimizden kaynaklanan bir güce sahip değiliz, nefsimiz ve hayatımız O'nun kudret elindedir; O dilemedikçe hiçbir şey olmaz, bir yaprak dahi kımıldamaz. Ama bu bizim hatasız, yanılgısız olduğumuz, her yaptığımızın ilahi koruma ve tecelli eseri olduğu anlamına gelmez. Bizi sınırlayan, yapıp ettiklerimizin kriteri sayılan Kur'an ve Sünnet'in hükümleri vardır. Açık naslara, bilinen hükümlere, Müslümanların genel yararına aykırı fiil işleyen kim olursa olsun, eleştirilir, uyarılır ve gerektiğinde ona karşı tutum alınır.

Mekke müşrikleri Bedir'e bir avuç Müslümanı imha etmek üzere gelmişlerdi, kendilerince plan ve komplolar, strateji ve taktikler geliştirmişlerdi. Ancak Allah onların plan ve komplolarını boşa çıkardı (Bkz. 4/Nisa, 76; 52/Tur, 42). Müslümanları sınava tabi tuttu, onlar da gerektiği gibi hareket etmek suretiyle bu sınavı kazandılar, tarihin en görkemli ve şerefli savaşı olan Bedir meydan muharebesinin kahramanları olarak tarihe geçtiler.

İnkârcılar zafer umuyorlardı, karşılaştıkları "zafer" ağır ve utanç verici bir yenilgi oldu. Bedir onlar için büyük bir uyarıydı. Yüce Allah onlara bir fırsat veriyordu, geçmişten yapıp ettiklerinizden vazgeçin, tevbe ve istiğfar edin, Allah'ın Elçisi'nin davetine zorluk çıkarmayın, bu sizin için hayırlı olacaktır. Ancak eski inatçı ve inkârcı tutumunda devam edecek olursanız karşılaşacağınız akıbet Bedir'de karşılaştığınızdan farklı olmayacaktır, eninde sonunda utanç içinde kalacak, yenileceksiniz. Zulüm ve haksızlık peşinde olanların üstün askeri ve maddi donanıma sahip olması zafer kazanmalarının teminatı değildir, çünkü "Allah mü'minlerle beraberdir".

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ شَرَّ

الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

20. **Eyimân edenler, Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Siz de işitiyorken, ondan yüz çevirmeyin.**

21. **Ve: "Biz işittik" dedikleri hâlde, gerçekte işitmeyenler gibi olmayın;**

22. **Gerçek şu ki, Allah katında, yerde debelenenlerin en kötüsü,** (bir türlü) **akıl erdirmez olan sağırlar ve dilsizlerdir.**

23. **Eğer Allah, onlarda bir hayır görseydi muhakkak onlara işittirirdi. İşittirseydi bile, arka çevirenler olarak** (yine) **yüz çevirirlerdi.**

Allah'a ve Resûlü (s.a.)'ne itaat, onlardan sadır olan emir ve hükümlere riayet edip buna göre hareket etmek demektir. Bu, kurtuluş ve mutluluğun teminatıdır (3/Âl-i İmran, 31-32). Belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber'e itaat etmek onun kişisel kanaat ve öngörülerine dayanmaz, o Allah'tan aldığı vahyi tebliğ eden, açıklayan ve hayat pratikleri içinde nasıl ete kemiğe bürüneceğini gösteren görevli bir elçidir, hatta "elçi (resûl)" olmadan önce bir "kuldur (abd). Kelime-i şehadette 'Abduhu ve Resûluhü' bunu ifade eder". Yetkisini ve misyonunu Allah'tan alır, kendisi de öncelikle elçi olduğuna inanmak ve kendisine indirilen ilahi emirlere uymak durumundadır (2/Bakara, 285). Mesela Hz. Peygamber (s.a.)'in namaz kılmaması, oruç tutmaması, karar ve hükümlerinde taraflı davranması, yakınlarını, kabile ve ırkını kayırması düşünülemez.

Ayetin nüzulüne sebep olan olay "cihada çağrı ve savaş sonucunda elde edilecek ganimetlerin paylaşımında konan hükümlere rıza göstermek" olarak gösterilmiştir ancak sebebin özel olması hükmün genel olmasına engel teşkil etmediğinden, Allah'a ve Resûlü'ne itaat emri kıyamete kadar geçerlidir. Bu çerçevede Allah'a itaat etmekten Kur'an-ı Kerim'e, Resûlü'ne itaat etmekten sahih sünnete itaat etmeyi anlamak gerekir.

Peygambersiz bir din düşünülemez. Hıristiyanlığın başına gelen en büyük musibet, Hz. İsa'nın peygamber olmaktan çıkarılıp tanrılaştırılmasıdır. Zaman içinde tebliğ eden, yol gösteren ve öğreten "beşer peygamber"in yerini adeta dinde otorite makamı yerine geçecek "masum papa ve nizami ruhban sınıfı" ihdas edildi. Katolik kilisesi yüzyıllarca otorite misyonunu kullandı, ilahi kelamı anlatma ve hayat yolu olarak gösterme imtiyazını, tekelini elinde bulundurdu. Dinde ve dini hayatta yozlaşma başlayınca Martin Luther 31 Ekim 1517 günü Wittenberg Saray Kilisesi'nin kapısına 95 Tez'i asıp söz konusu doktrini ve uy-

gulamayı protesto ettiğini ilan etti. Onun tezi, kutsal kitap (İncil) ile insan arasındaki engelleri ortadan kaldırıp insanı doğrudan ilahi kelamla buluşturmaktı. Ancak zaman içinde Katolikliğe meydan okuyan Protestanlık, Hıristiyanların tümünü, sıradan insanı "otorite" makamına çıkardı, böylelikle bireyin ve toplumun dini dilediği gibi, işine gelebilecek, istek ve arzularına, güç biriktirme ve hegemonya kuracak tarzda yorumlama anlama ve yaşama yolunu açtı. Bütün bunlar Hıristiyanlığın başlangıçta bir peygamber fikrinden, peygamberin sünnetine ve siretine tabi olma zorunluğundan yoksunluğunun sonucuydu.

Kur'an-ı Kerim, şu veya bu yöndeki sapmayı önleyecek biçimde, "Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmeye" çağırırken hem peygambere itaati Allah'a refere edip peygambere ulûhiyet atfedilmesinin önüne geçiyor hem beşer içinde sadece Hz. Peygamber'i yegâne yanılmaz otorite ilan edip dini şu veya bu insanın keyfi yorumuna göre değişen, kendisiyle oynanan, lafız ve anlamı üzerinde tahrifat yapılan bir metin olmaktan korumuş oluyor. Ayetin nüzulüne sebep teşkil eden ganimetlerin dağıtımı dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlık, nasıl Hz. Peygamber (s.a.)'in araya girmesiyle ve uygun gördüğü ölçülere riayet edilerek çözüldüyse, kıyamete kadar Müslümanlar aralarında çıkacak anlaşmazlıkları, belirsizlik ve sorunları da Kur'an'a ve Sünnet'e müracaat ederek çözeceklerdir. Allah'a ve Resûlü'ne itaat dinin tarih içinde sürekliliğinin teminatıdır.

Hz. Peygamber hayatta iken, onun etrafında kenetlenen sahabeleri için yolu aydınlatan ışıktı, onlar için rahmet ve merhamet sebebiydi. İrtihalinden sonra, yine onun ışığıyla yolu aydınlatmak mümkün, bu da Sünneti'ne tabi uymakla mümkündür. Sünnet ve Sireti'ne göre düzenlenmiş hukuka uyulduğunda Hz. Peygamber (s.a.) sanki Müslümanların içinde yaşıyormuş gibi nebevi misyonunu yerine getirir ve bu kıyamete kadar böyle sürer.

20. ayetin devamında gelen uyarılar, emir ve hükmün evrenselliğini vurgulamaktadır. Geçmişte Yahudiler, peygamberlerinin çağrısına uymamışlar, ilahi emir ve yasakları işittikleri halde uymayacaklarını belirtmişlerdi (Bkz. 2/Bakara, 93; 4/Nisa, 46). Burada Müslümanlara, onlara benzememeleri için gerekli uyarılar yapılmaktadır. Bir mü'min, Allah ve Elçisi'nden gelen bir haber veya hükmü işittiğinde sadece "işittim, duydum" demekle yetinmez, gerekleri neyse yerine getirme azminde ve gayretinde olur. Bir hükmün gerekleri yerine getirilmiyorsa, aslında o hüküm işitilmemiş gibidir.

Özel yeti ve melekelerle donatılmış insana yakışan işitip duyduklarını doğru anlaması ve gereklerine göre hayat tarzını kurmasıdır. Tabiatta öyle canlılar var ki şerirdirler, kendi varlık zincirlerinin en geri-aşağı halkasında yaşarlar; ne duyarlar ne konuşurlar. Bu hayvanlar, adeta sadece güdüleriyle

'debelenirler', hormonlarının verdikleri direktiflere göre hareket ederler. Bir bakıma onları determine eden "hayvani nefs"tir. Böylelerinin elbette düşünme yetileri yoktur, kodlandıkları üzere hareket etmekle yetinirler (2/Bakara, 18).

Burada ve 55. ayette zikri geçen "yeryüzünde debelenen canlılar"ın –ki insan da bunlara dâhildir– en kötüsü akıl erdiremez olanlardır, bunlar sağırdırlar, dilsizdirler. İnsanın bu kategoriye dâhil etmemizi gerektiren sebep "akıl" melekesinin zikredilmesidir. Çünkü hayvanların zaten akletmeyen, konuşmayan yaratıklar olduğunu biliyoruz. Şu halde burada kötü olarak vasıflandırılan, kınanan yaratılışları icabı fıtratlarına göre hareket eden hayvanlar değil, insandır. İnsanın, akletmeyen, işitip konuşmayan yaratık durumuna düşmesi onun için büyük bir dramdır. Çünkü ona akıl bahşedilmiş, işittiğini anlama analiz etme, üzerinde tefekkür edip sonuç çıkarma yetisi bağışlanmıştır. Yetilerini kullanmıyorsa, idrak yoksunluğu içinde debeleniyor demektir. İnsan bir yükümlülükle karşılaştığında, ancak onu anlaması durumunda üstlenir. İşitip de gereklerini yerine getirmemenin günlük hayatımızda öylesine yıkıcı etkileri var ki, çoğu zaman yaşanan toplumsal huzursuzluk ve çatışmaların, kişisel ve ailevi sıkıntı ve mutsuzlukların kaynağının burada olduğu unutulur.

Müslüman dünyanın içinde bulunduğu dramatik durumun asıl sebebi dahi burada aranabilir. Allah ve Resûlü (s.a)'nün emir ve hükümleri neredeyse hergün okunduğu, kulaklara ulaştığı halde İslam dünyasında bunlara göre bir hayat yaşanmıyor. Bu da gösteriyor ki:

a) Müslümanlar, emir ve hükümleri dinliyor ama söz konusu bilgileri imana dönüştürmüyorlar;

b) İman sahibi olduklarını söylüyorlar ancak iman amellerde, gündelik hayatın çok yönlü pratiklerinde tezahür etmiyor;

c) Bu yüzden Müslümanların pratikleri dinlerine göre şekillenmiyor. Bu hakikatte imanda bir samimiyetsizlik olduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Kıldığımız namazın her rekâtındarükûa gittiğimizde "Allah, O'nu hamdeden (kulunu işitt)i" deriz, çünkü biz de O'nun söz ve buyruklarını işittiğimizi beyan etmiş oluruz ama maalesef gereklerini yerine getirmeyiz.

İsrailoğulları "İşittik ve isyan ettik" (2/Bakara, 93) deyip açıkça meydan okuyorlardı; işitip de itaat etmeyenlerin durumu farklı değil. Mevlana Celaleddin, böylelerinin durumunu esen rüzgârın etkisiyle sağa sola sallanan otlara benzer. Otlara seslensen de seslenmesen de farketmez, çünkü toprağa çakılıp kalmışlardır. Bu yüzden dışarıdan otların sallandığını görenler, söz dinliyorlar zannetmesin.

Yüce Allah insana akıl, işitme ve konuşma kabiliyetini bağışlamış, fakat insan bunları kullanmayıp debelenmekte olan hayvanlar gibi yaşamayı tercih et-

tiğinde Allah, ona layık olduğunu/müstahakkını verir. Böyle insanlar hayra talip olmazlar, akıllarını kullanmadıkları için kötülük içinde yaşarlar. Akıl ve duyu nimetlerine rağmen kötülük içinde yaşamak, söz konusu nimetlerden gerektiği yararlanmayanların trajik tercihleridir. Böylelerinin istek ve tutkuları (heva-ü heves) basiretlerini bağlamıştır, kulakları işitmiyor, işittiklerinden bir şey anlamıyor, gözlerinin önünde cereyan eden sayısız olaydan ibret almıyorlar.

Bazen bu durum hamakat derecesinde ortaya çıkar. Mesela bazı putatapıcılar/paganlar, Hz. Peygamber (s.a.)'e gidip inanmaları için uzun yıllar önce ölen Kusayy bin Kilab ve başka ölüleri kabirlerinde diriltmelerini istemişlerdir. Bunlar inkârcı kimselerdi, inkârlarında ısrarcıydılar, kendi istek ve arzularının tutsağı olarak yaşamışlardı. Özetle hayrı reddetmişlerdi. Aslında onların mucizevi bir biçimde diriltilmelerinin herhangi bir yararı olmazdı, çünkü dünya hayatında her ne yapmışlarsa onu tekrar edeceklerdi, yine sırtlarını Hakka ve hakikate döneceklerdi. Yüce Allah, onlarda bir hayır bulsaydı, bu yönde bir ihtimal olsaydı, isteklerini yerine getirirdi ama kendilerini tekrar etmekten başka bir tutum sergilemeyecek olanları diriltmenin manası olmazdı (Bkz. 6/En'am, 28). Onlarda herhangi bir hayrın bulunmaması, doğruluğa ve hidayete yönelme konusunda herhangi bir çaba ve güç sarfetme belirtisinin bulunmamasıdır. Potansiyel olarak yüce Allah onlara bu imkânı vermiştir ama onlar bunu kullanmıyor, akıllarını tatile çıkarıyor, nefislerinin bencil istek ve tutkularına uyma yolunu seçiyorlar.

Bazen çok değerli bir taşı değerini bilmeyen birine vermek o taşa saygısızlık olur. Eline paha biçilmez bir taşı geçiren cahil bir kömürcünün bunu merkebinin boynuna süs olarak astığını düşünün, bu değerli taşa haksızlık olmaz mı? Söz, hikmet ve hüküm de öyledir. Islah olması ihtimal dâhilinde olmayan birine bunları ona sıklıkla iletmeye çalışmanın da faydası yoktur, belki onu kendi cehaleti ve hamakatıyla başbaşa bırakmak daha iyidir. İbn-i Abbas'a göre ayetin indiği tarihsel durumda hakikate ve sahih inanca karşı kör bir tutum içinde olanlar Abdüddaroğullarıydı (Buhari, Tefsir, 8/1).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

24. Ey imân edenler, size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'a ve Resûlü'ne icabet edin. Ve bilin ki muhakkak Allah, kişi ile kalbi arasına girer ve siz gerçekten O'na götürülüp toplanacaksınız.

Bazı tefsirciler, burada sözü geçen "çağrı"nın savaşa icabet olduğunu söylemişlerdir. Yani kimse savaştan kaçmasın, Allah yolunda cihad etsin, çünkü kazanılmış haklı ve adil bir savaş hayat vericidir. Fakat çağrıyı –savaşa icabet etmeyi de içine alacak şekilde– daha geniş çevrede ele almak daha makul görünmektedir. Şöyle ki:

Son ilahi vahiy olan İslam, barış ve esenlik, kurtuluş ve Allah'ın iradesine teslimiyettir. Teslimiyetin kriterleri ilahi hükümlere itaat, bunları hayatın asli ilkeleri, kurucu bilgi ve kök-fikirleri haline getirmektir. Allah ve Resûlü, insanları hayata çağırır. Hayatın kaynağı, enerjisi, yaşama sevinci ve azmi, yüce Allah'ın "hay" ismidir. Allah "hay" olmasaydı varlık âleminde hiçbir canlının hayatı olmazdı. Her canlı kendi asli tabiatı, temiz fıtratı üzere yaşar, insan da ilahi emirlere itaat edip bu sayede Allah'ın rızasına uygun yaşadığı zaman hayat bulur. Bu yüzden Kur'an ve Sünnet doğru hayatın anlam haritasıdır.

İnsan temel alındığında hayatın merkezi kalptir. Kalbin hayatı ilim, ölümü cehalettir. İlmin kaynağı da Allah'ın ve Elçisi'nin öğrettikleri, cehalet bu yakînî bilgilere rağmen nefsin süfli istek ve tutkularına tutsaklık içinde yaşamaktır. Allah ve Elçisi, hayat verecek şeylere çağırır, bundan dinin bazı hükümlerinin hayat verici olduğu sonucu çıkmaz, aksine her hükmü hayat vericidir. Öyleyse dini öğrenmek, eğitimini almak, beşikten mezara kadar ilim tahsil etmek, devamlı okuyup araştırmak, inceleyip yeni perspektiflere sahip olup yeni ufuklara kanat açmak da hayat verici bir çabadır. İnkar, isyan, günahkarlık, suç, ahlaki dejenerasyon, zulüm, adaletsizlik, zorbalık, keyfi yönetim, kibir vb. insani sapmalar kalbi öldürür; bütün bunlardan kalbi ancak sahih bilgi, iman ve takva ile kurtarmak mümkün, kurtulan kalp dirilir, hayatın kaynağı haline gelir. Kalbin sağlığı beyin ve beden sağlığının da teminatı ve devamıdır. Yunus Emre şöyle demiştir:

"Kim ki Kur'an bilmedi
Sanki dünyaya gelmedi."

Namaz, Allah yolunda harcama (zekât ve infak), cihad, ibadetler, takva, zikir ve taat hayattır. Allah yolunda ve meşru bir sebeple canını veren cihad etmiş olur, belki dünya hayatı son bulur ama ebedi âlemde hayat bulur ve zaten şehitlik mertebesini kazandığından ölmez (3/Âl-i İmran, 169). Nasıl ki cihad, İslam ile insan arasındaki engellerin ortadan kaldırılması amacıyla sarfedilen çaba ve mücadele/mücahede, cehd ve gayret ise, kalp ile Allah arasındaki engellerin kaldırılması, perdelerin açılması demek olan cehd ve mücahede de hayatın artması, devamı ve tezahürüdür. Cihada katılan Müslümanlar, fiziki olarak

hayatlarını kurtarır, dini hakikatleri başkalarına ulaştırmaları dolayısıyla onların da hayat bulmalarını sağlamış olurlar. Bunun gibi hayatın asli, saf ve temiz kaynağına ulaşmak için kalbi sürekli olarak temizlemek, onu Allah sevgisinden başka varlıkların sevgi ve tutkularından, kir ve pisliklerinden temizlemek gerekir. Kalbi Allah'ın zikri, takva, itaat ve ibadetler temizler. Allah, insan kalbinin derinliklerinde olup bitenleri hakkıyla bilir, görür. Öyle ki kalbiyle arasına girer yani bu derecede her şeye muttalidir. İlahi hükümlerden hangisine samimiyetle uyulursa orada hayat vardır. "Kısasta hayat vardır" (2/Bakara, 179). Allah yolunda ölen ebedi olarak hayat bulur, ölü sayılmaz. Kısaca iman, ilim, salih amel, cihad, şehadet, ilahi hükümler, ibadetler, zikir ve kalbin dünya tutkularından, kibir ve günahlardan arındırılması (tezkiye) hayat vericidir.

Bazı bilginler, burada sözü edilen hayat, asıl ahiret hayatıdır, demişlerdir. Buna göre mü'minler, ölüm gelip çatmadan Allah ve Elçisi'nin çağrısına cevap vermeliler. Dünya hayatı geçici, ahiret ise ebedidir. O halde arzu edilip kavuşulması gereken ahiret hayatı olmalıdır. Ankebut, 64. ayeti bu görüşü destekler mahiyettedir. Diğer bilginlere göre, bundan devamlı, güzel, sahih ve mutluluk hayat kastedilmiştir: "Onu güzel bir hayat ile yaşatırız" (16/Nahl, 97). Bize göre da burada söz konusu olan hayat, kalbin manevi bakımdan diriliği, ilim-marifet, iman, ibadet, güzel ahlak, hak ve hakikat sevgisi ve itaat ile ilahi hükümlere uymanın insana güzel, doğru ve mutluluk verici bir hayat bahşetmesi şeklinde anlaşılabilir.

"**Yuhyiküm**"ünmuzari gelmiş olması dikkatten kaçmaması gereken bir nüktedir.Bununla Yüce Allah sanki bize şöyle seslenmektedir: Siz hangi toplumsal ve tarihsel anlamda kötü, yenik, çaresiz durumda olursanız olun, eğer benim emir ve yasaklarıma riayet eder, tevhid inancını hayatınızda ayağa kaldırır ve ahlaki olarak cesur bir hamle yaparsanız, üzerinizdeki ataleti atar da ruhen güç biriktirmiş olarak silkinirseniz size yepyeni bir hayat verilecek, adeta yeniden dirileceksiniz. Şimdi ve hemen dirilebilir, Allah'ın "hay" isminin tecellisi ile hayat bulabilirsiniz. Ama kendinizi değiştirmediğiniz müddetçe, üzerinize ölü toprağı serpilmiş olarak nesneleşecek, başkalarının tahakküm ve hegemonyası altında izzetinizi kaybetmiş olarak yaşamaya devam edeceksiniz.

"Allah, kişiye şah damarından yakındır" (50/Kaf, 16). Şanı yüce Allah "Kalpleri evirir çevirir". (Buhari, Kader, 14; Tirmizi, Nüzur, 13). Tabiin âlimlerindenŞehrbin Havşeb, validemiz Ümmü Seleme (r.a.)'ye sorar: "Efendimiz senin yanında iken en çok hangi duayı yapardı. Validemiz şöyle demiştir: 'Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım! Benim kalbimi dinin üzerine sabit kıl" (Tirmizi, Kader, 7; Müsned, III, 182). Dua ile Allah'ın tarihe, hayata ve tabiata müda-

hale etmesini, hakkımızda hayır ve güzellikleri tecelli ettirmesini dileriz. Aynı duayı kalbimizi kendisine çevirmesi için de yaparız, çünkü kalbi evirip çeviren O'dur, bazen Şeytan nefsimizi öylesine kışkırtır ki ancak Allah'ın yardımıyla onun tasallutlarından, iğva ve sapkınlıklarından, zulme, kibre ve süfli arzulara, hudut dışı iştah ve şehvete olan eğilimlerinden kendimizi kurtarabiliriz. Kalbi olan öğüt alır, hakikati idrak eder, doğruluğun peşine takılır (50/Kaf, 37). Ölümümüz ve hayatımız O'nun kudret eli altındadır, kalbimiz de O'nun elindedir, nitekim ölüm gelip çattığında biz kalbimize hükmedemeyiz, son kere çarpar ve durur. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kalp yoktur ki, âlemlerin Rabbi olan Rahman'ın iki parmağı arasında olmasın. O düzeltmek isterse düzeltir, eğriltmek isterse eğriltir." (İbn-i Mace, Mukaddime, 13; Müsned, IV, 182). Bu böyledir, nihayetinde hepimiz O'na götürüleceğiz, Huzur'unda toplanacağız.

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

25. Ve sizlerden yalnızca zulmedenlere isabet etmekle kalmayan bir fitneden korkup-sakının. Bilin ki, gerçekten Allah (ceza ile) **sonuçlandırması pek şiddetli olandır.**

Bir arada yaşayan insanlar topluluk hayatı meydana getirirler. Her an ve daimi karşılıklı ilişkiler içindedirler, varolan işbölümü toplumsal hayatı mümkün kılar. Hadis-i şerifte işaret edildiği üzere Müslümanları bir vücuda benzetmek icap ederse –ki bazı sosyologlar da toplumun canlı bir organizmaya benzediğini düşünürler– bünyenin herhangi bir organında baş gösteren bir hastalık vücudun tümünü rahatsız eder. Kan dolaşımı psikolojik rahatsızlıklara sebebiyet verir, mideye herhangi bir hastalığın arız olması beslenmeyi aksatır, diğer organları etkiler vs.. Bedenin sağlığı yeterli miktarda ve tam kararında temiz ve besleyici gıda almaya bağlıysa –ki bu bedenin biyolojik kanunudur– toplumun da sağlığı yüksek ahlaki normlara, kabul görmüş hukuk kurallarına, yüzyıllarca test edilmiş örf ve teamüllere, toplum tarafından teyit edilmiş işbölümüne ve bunların doğru dürüst işlemesine bağlıdır. Ahlaki yozlaşma, keyfi yönetim, gücün üstünlüğü, baskı, aldatma, hile, cinsel sapmalar, kötü alışkanlıklar (alkolizm, uyuşturucu vs.), rüşvet ve yolsuzluklar, himayeden mahrum yoksulların varlığı, başıboşluk toplumsal hayatın doğal dengesini bozar. Kur'an-ı Kerim, ısrarlı bir biçimde "ma'rufun emredilmesini, münkerinyasaklanması"nı emreder; fitneden, karışıklıktan, iç çatışma ve savaş kışkırtıcılığından, kontrolden çıkmış

siyasi güç ve servet istifçiliğinden, meşru olmayan gruplaşmalardan, partizan tutumlardan kaçınılmasını öğütler. Bütün bunlar genel anlamıyla "fitne"dir. "Fitne her zaman uykudadır" yani potansiyel olarak her zaman ve her yerde mevcuttur, şartları tahakkuk ettiğinde açığa çıkar. Sorumluluk sahibi insanlara düşen görev fitneyi uyandırmaktan sakınmaktır. Mesela etnik veya mezhep ayrılıklarının körüklendiği, nefretin yayıldığı bir toplumda baş gösterecek bir çatışma toplumun genelini içine alır, ortaya çıkan zarar sadece çatışmaları, kargaşa ve iç savaşı (fitne) kışkırtanlarla sınırlı kalmaz.

Ayetin "**havf**" sözcüğü yerine "**ittika**"yı kullanmış olması önemlidir. Takva ile aynı kökten gelen bu fiil, hem sakınmayı hem korkuyu ifade eder. Fitneden yani iç kargaşa, kışkırtıcılık, baskı, zorbalık ve çatışma potansiyellerinden öncelikle sakınmak gerekir; sakınılmıyorsa korkmalı, çünkü arkadan gelecek olan şey bütün toplumu içine alan yıkım olacaktır. Toplumsal hayatın tabii düzenini, barış ve huzurunu bozanlar "zalim, zorba ve sorumsuz" kimselerdir ama fitne ateşi bir kere tutuştu mu, zarar sadece onlarla sınırlı kalmaz, geneli sarar.

Dikkat çekici bir nokta olarak ayet, fitne ateşinin "**içimizden birileri** (minküm)" tarafından yakılabileceğine işaret eder. Bu, kimliği Müslüman olsa dahi, işi gücü fitne olan, toplumu birbirine düşürenlere karşı her zaman teyakkuz halinde olmamızı gerektirir. "Bu şahıs bizdendir, bizim partiden, bizim kabilemizden, bizim cemaatimizden, şehrimizden, bizim ırkımızdandır vs." deyip sonu fitne olacak, kaos ve kargaşaya yol açacak tutum ve davranışlarına tolerans gösteremeyiz. Açıkça işlenen kötülüklere, ayartıcı, yoldan çıkarıcı bid'atlere, terviç edilip özendirilen kötülüklere, "özgürlük, kişisel tercihler" adına teşhir edilen ve sanki meşru ve doğru şeylermiş gibi estetize edilen günahlara karşı Müslümanlar imkânları nispetinde elleriyle, dilleriyle karşı çıkmalı, buna güçleri yetmiyorsa, en azından kalpleriyle bunları onaylamamalıdırlar. Kötülüklere engel olmak keyfi değil, zarurettir. Nemelazımcılık ve "bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın" doğru bir tutum değildir, o yılan birgün gelir ona dokunmayanı da sokar. Kötülüğü işleyenler günahkâr olduğu gibi susanlar da günahkârdır. (Bkz. 2/Bakara, 191-193.) Geçmişte yok olup gitmiş nice toplum var ki, fitneye maruz kalmışlar, içlerinden bunu önleyecek etkili insanlar çıkıp da görevlerini yerine getirmemişler (11/Hud, 116).

Fitnenin birden fazla versiyonu söz konusudur. Kur'an'ın ve dini hükümlerin olmadık yorumlarını yaparak Müslümanların zihnini karıştırmak, onları Sırat-ı müstakim'den saptırmak da fitnedir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 7)

Ayetin önceki ve sonraki bağlamına bakıldığında, fitneyi yeşertecek asıl faktörün "Allah ve Resûlü"ne itaat etmemekten yani ilahi emirlere, Hukuk'un

çizdiği sınırlara uymamaktan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Sırat-ı müstakimden ayrılmak Allah'ın hem dünyada hem ahirette şiddetli azabına yol açar. Zeynep bin Cahş'tan gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.)'e "İyi (salih) kimseler aramızda iken helak olur muyuz?" diye sorulduğunda, şöyle buyurmuştur: "Evet, kötülük yaygınlaşacak olursa." (Buhari, Enbiya, 7; Fiten, 4; Müslim, Fiten, 1). Bir başka hadiste, Hz. Peygamber, fitnenin ortadan kaldırılması için sadece belli şahıslara değil, çoğunluğa, topluma da sorumluluklar yüklemiştir: "Hiçbir topluluk yoktur ki, aralarında suç ve günah işleyenlerden daha güçlü ve daha kalabalık olmalarına rağmen buna engel olmazlarsa, Allah hepsini birden cezaya çarptırır." (Müsned, IV, 364, 366.) Bir toplumda çoğunluk fitneye mani olmak için gerekli gayreti göstermiyor, alınması gerekli tedbirleri almıyorsa, ilahi yasa gereği artık o toplumun helake uğraması mukadder olur.

Kötülüklerin yayılması, Allah'ın emir ve yasaklarının açıkça çiğnenmesi, çiğneyenlerin bundan çekinmeyip hatta övünülecek fiillermiş gibi takdim ve teşhir edilmesi bir toplumun başına gelebilecek büyük musibetlerden biridir. **Kurtubi**, böyle durumlarda eğer kötülükler önlenemeyecek boyutlarda yayılmış ise, o beldeyi terk etmek gerektiğini söyler. Rivayetlere göre, İsrailoğulları "**cumartesi yasağı**"nı açıkça çiğnemeye başlayıp da bunda utanılacak bir durum söz konusu olmadığını savunmaya başladıklarında, içlerinde salih bir grup "Artık biz sizinle bir arada yaşayamayız" deyip o beldeden hicret etmişlerdir. Şam valisi iken Muaviye yönetiminde faiz açıkça alınmaya başlandığında, altın bir maşrapa, değerinin çok üstünde satıldığında Ebu Derda bunu "Kötülüğün yayılması" olarak değerlendirerek Muaviye'yi uyarma lüzumunu hissetmiş, onu dinlemeyince Şam'ı terk edip durumu Halife Hz. Ömer'e intikal ettirmiştir. O da bu işlemleri durdurmuştur. (Nesai, Büyu', 47; Muvatta, Büyu', 33).

Allah'ın Resûlü (s.a) şöyle buyurmuştur: "Allah, bir topluma azap indirdi mi, onların tümüne isabet eder, sonra da herkes kendi ameline göre diriltilir." (Buhari, Fiten, 19; Müsned, II, 110). Demek ki, fitnenin yol açtığı helak genel ama ahirette hesabı sorulacak ameller bireyseldir. Bu anlatılanların suç ve günahların bireyselliği ilkesine aykırı olduğunu düşünenler olabilir. Temel bir kural olarak, "Hiç kimse bir başkasının suçu ve günahını üstlenmez" (6/En'am, 164; 35/Fatır, 18); "Herkes kendi kazandıklarına karşılık rehin alınmıştır" (74/Müddessir, 38); "Herkesin yaptığı iyilikler lehine, kötülükler aleyhinedir" (2/Bakara, 286). Bunlar doğrudur. Ancak burada "**fitne**" kavramı adı altında sözü edilen kötülükler toplumsal manada sâri, yaygınlaşma istidadı olan yıkımlardır. Bir iki elmanın sepetteki bütün elmaları çürütmesi gibi veya temel bir bozulmanın herkesi kaçınılmaz olarak etkilemesi gibi. Mesela hava

kirlendiğinde iyiler de kötüler de zehirli hava solur, şehrin şebeke suyu kirlendiğinde bütün şehir halkı ondan içer ve etkilenir ancak ahirette ceza hava kirliliğine yol açanlara veya sorumlu mevkide iken gerekli tedbirleri almayanlara verilecektir. Sorumsuz tutum ve davranışlarımız, aşırı kazanç hırsı, servet istifçiliği, konfor, daha çok tüketim ve kendine kolay kazanç alanı arayan denetimsiz sermaye hareketi, büyüme ideolojisi ekolojik dengeyi bozduğunda bütün din müntesipleri, bütün ırklar, bölgeler, kısaca beşeriyet bundan zarar görür. Bir deprem vuku bulduğunda o bölgede yaşayan herkesin evi yıkılır. Bu yüzden sorumluluklar ortaktır. Belli başlı kuralların korunması herkesin görevidir. İçeriği ve sınırları iyi tayin edilmemiş "çoğulculuk, herkesi kendi özgür ve kişisel tercihinde serbest bırakma" gibi yaklaşımlar bazen genel bir yıkıma sebebiyet verebilir. Bu konuda şu hadis açıklayıcıdır:

"Allah'ın koyduğu sınırlar üzerinde duran ile onları çiğneyenlerin misali, bir gemide yerlerini kura ile paylaşılan iki topluluğa benzer. Bir topluluğa geminin üst tarafı, diğerine alt tarafı düşmüştür. Altta olanlar, su almak istediklerinde üsttekilerin yanından geçmek durumunda kaldıklarından aralarında şöyle mütalaada bulunurlar: Bunu yapacağımıza alt tarafta (gemide) bir delik açacak olsak yukarıdakilere rahatsızlık vermiş olmayız. Üsttekiler onlara engel olmayacak olsa hep birlikte batarlar, engel olurlarsa hepsi kurtulmuş olur" (Buhari, Fiten, 6; Tirmizi, Fiten, 12; Müsned, IV, 286, 269).

İyiler ve kötüler hepimiz bir gemide yaşıyoruz. İçinde yaşadığımız toplum ve ülke gemi olabileceği gibi, kucağında yaşadığımız yeryüzü gezegeni de gemi hükmündedir. Gemi su üzerinde yüzerken su almaması gerekir. Bunun da yolu herkesi kendi ihtirasları, nefsinin ona telkin ettiği kötülükleri, günah ve suç işleme serbestisi, hırsların ve bedensel arzuların dizginsiz bırakılması değil, iyiliğin, ahlaki norm ve kuralların, hukuk bilinci ve hukukun üstünlüğü ilkesinin hâkim olduğu bir toplum hayatını tesis etmektir. Bunun ölçüsü Allah ve Resûlü'nün tayin ettiği sınırları korumak, helal dediklerini helal, haram dediklerini haram bilip öyle yaşamaktır. (Bkz. 2/Bakara, 191, 193.)

وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ
النَّاسُ فَآوَيكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٢٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ
وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾

26. Hatırlayın; hani sizler sayıca azdınız ve yeryüzünde zayıf bırakılmıştınız, insanların sizi kapıp-yakalamasından korkuyordunuz. İşte o, sizi (yerleşik kılıp) **barındırandı, sizi yardımıyla destekledi ve size temiz şeylerden rızıklar verdi. Ki şükredesiniz.**

27. Ey imân edenler, Allah'a ve Resûlü'ne ihanet etmeyin, bile bile emanetlerinize de ihanet etmeyin.

Müslümanlar Mekke'de bir avuçtu, Mekke'nin yerleşik düzeni, inançları ve hayat tarzı dışında, hatta onu kökten değiştirici bir dine girmişlerdi. Önde gelen hâkim güçler, mütegallibe zümreler onları tehdit ediyordu. Fakat imanlarında sebat gösterdiler, davaları uğruna yurtlarını terkedip hicret etmeyi göze aldılar ve cihad etme kararlılığını gösterdiler. İman, hicret ve cihad onların güç kazanmalarının anahtarı oldu. Bunların hepsi Allah'ın yardımı ve ihsanıyla oldu. Zayıf ve çaresiz gibi görünüyorlarken, Medine'de Ensar onlara kucak açtı, kısa zamanda Medine'de yerleşik hayata geçtiler, güç ve kuvvet kazandılar, siyasi ve askeri güç sahibi oldular. Bütün bu ihsan ve nimetler şükrü gerektirir. (3/Âl-i İmran, 123; 28/Kasas, 57 ve 29/Ankebut, 67)

Yeryüzünde hiçbir zulüm baki kalmaz, belki fıtri ve akli olarak adaletin evrensel kurallarına riayet eder "küfür" devam eder ama insanları bunaltan, temel hak ve hukuklarını ihlal eden zulüm devam etmez (El küfrü yedumve'z-zulmu la yedum). Yüce Allah, layık oldukları takdirde mazlumlara, güçten düşürülmüş zayıflara eninde sonunda zafer kapılarını açar. Önemli olan şu ki, güç ve kudret sahibi olunca mazlumların zalim, mağdurların mağrur olmamasıdır.

Allah'ın yardımı böylesine apaçık gelirken, O'na ve elçisine ihanet etmek yakışmaz. Burada "ihanet"in ne anlama geldiği ve bu kınanan fiille neyin kastedildiği konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Kelime olarak "**ihanet**" bir başkasını gadretmek, zarara uğratmak, bir şeyi noksanlaştırmak, gizlemek gibi anlamlarda kullanılır. Bir şeyi eksik yapmak ona ihanet etmek demektir. Çünkü o şey tamamlanmamış, bir tarafı eksik bırakılmıştır. Emanete ihanet etmek, korunması gereken bir şeyi korumamak, ona el koymak, onu istismar ve suistimal etmektir. Bu çerçevede ihanetin saklanması gereken bir sözün, bir sır veya stratejik-önemli bir bilginin ifşa edilmesi, bilmemesi, ondan haberdar olmaması gereken birine ulaştırılması demek olduğunu söylemek mümkün. Para, mal, eşya, insan vb. çok şey güvenilir birine emanet edilir. Kendisine emanet edilen bir şeyi hakkıyla korumayan veya onu temellük eden kişi ona ihanet etmiş olur, bu durumda güvenilir-emin kimse olma vasfını kaybeder. Güvenirlik vasfını kaybeden katılaşır, katılaştıkça baskıcı olur, baskıyı arttırdıkça korkaklaşır. Korkunun sebebi ihanettir. Her hain korkaktır (Küllü hainuhaif).

Ayetin bağlamına ve iniş sebebine bakıldığında burada sözü edilen emanetin "ganimetler"le ilgili olduğu anlaşılıyor. Bedir'de savaş meydanında mücahidler öldürdükleri kişilerin üzerindeki eşyaları kendilerine ayırıp bunu Hz. Peygamber'den gizledikleri için bu ayetle uyarılmışlardır. Bu da bize kamu mallarının, halkın vergileriyle oluşan kamu bütçesinin de emanetler sınıfında mütalaa edilmesi gerektiğini göstermektedir. Çünkü ayetin indiği sosyal ortamda ganimet gelir kaynağı ve bölüşüm aracıydı. Geliri paylaştırma yetkisi Hz. Peygamber'indi, o da Allah'tan aldığı emirlere göre dağıtıyor, toplumda iktisadi gelir adaletini sağlıyordu. Ancak birileri kendi bildiği ve çıkarına hitap ettiği gibi kamu mallarına, milli gelire el koymaya kalkıştığında bu Allah'a ve Resûlü'ne ihanet olarak tanımlandı.

Şu var ki ihanetle ilgili hüküm tikel bir olay üzerine bina edilmişse de genel karakterde birçok olay için söz konusudur. Binaenaleyh daha geniş çerçevede almak gerekirse, üstlendiği bir görevi yerine getirmeyen veya başta Allah'a verdiği ahit olmak üzere, şu veya bu kimseye verdiği ahdine sadık kalmayan herkese hain denir. İnsanın, göklerin, yerin ve dağların üstlenmekten çekindiği emaneti üstlenmesine karşı gereklerini yerine getirmemesi ihanettir. (Bkz. 33/Ahzab, 72.)

İhanetin bile bile yani aslında ahlaki bakımdan düşük, hukuki açıdan suç ve toplumsal bakımdan çatışma ve zararlara sebebiyet verici olduğunu bilerek yapılması ağır bir cürümdür. İhanet eden kişi, bunu kendi içinde kararlaştırır, bencilliği, çıkar hesapları onu böyle bir cürüm işlemeye sevkeder. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dua etmiştir: "Allah'ım, sana açlıktan sığınırım, açlık kişiyle sürekli birlikte olur (onu derinden rahatsız eder, ona acı verir), ihanetten sana sığınırım, o da en kötü sırdaştır" (Ebu Davud, Vitir, 32; Nesai, İstiaze, 19). Bütün güzel işler birer emanettir, insan güzel işler, iyilikler yaptığında bunların karşılıksız kalmayacaklarından emin olur. Bu yüzden emanetleri sahiplerine tam olarak iade etmek gerektiği gibi daima güzel, iyi ve başkalarına yararlı işler yapmak lazım. (Ayrıca bkz. 4/Nisa, 58).

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ
سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

28. Bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız ancak bir fitnedir (imtihan konusudur.) **Allah yanında ise büyük bir mükâfat vardır.**

29. Ey imân edenler, Allah'tan korkup-sakınırsanız, size doğruyu yanlıştan ayıran bir nur ve anlayış (furkan) **verir, kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah büyük fazl sahibidir.**

"**Fitne (فِتْنَةٌ)**"nin bir anlamı da altının ateşte eritilmesidir. Altın bu işlemden geçmedikçe diğer madenlerden ve cürufattan arınıp saf olarak ortaya çıkmaz. İnsan da böyledir. Onun çoluk çocuğu, ailesi ve yakınları onu bazen gayrı meşru işler yapmaya sevkedebilir. Çünkü insanın çoluk çocuğuna, yakınlarına fitri bir zaafı vardır. Bir baba kimsenin kendisinden iyi olmasını istemeyebilir ama çocuğunun kendisinden daha iyi olmasını ister. Çocukların refahı, güvenliği, ölümünden sonra karşılaşabilecekleri zorluklara karşı düşünülen tedbirler, insanı başkalarının zararına da olsa bazı gayrimeşru işler yapmaya veya bütün dikkat ve uğraşısını dünyevi hedefler üzerinde teksif etmeye sevkedebilir. Çocuklarına karşı zaaf, mal ve servet sevgisi insanın sınavı olur. Sonrakilere yüklü miras bırakayım derken zimmetine para geçiren, kamu kaynaklarını yağmalayan, nitelikli hırsızlık yapan, başkalarını sömüren, aldatanlara her yerde rastlamak mümkün, bu kimseler sınavı kaybetmişlerdir. Bununla ilintili mal ve servet tutkusu da insanı istifçiliğe, sınırsız servet biriktirmeye sürükler. Bu kimseler Allah yolunda infak etmez, yoksul ve muhtaçları gözetmez. İşte böylelerinin malları ve çocukları onların fitnesi olur. (Bkz. 2/Bakara, 191-193. Sûrenin 39. Ayetinde fitne konusuna yeniden döneceğiz.)

Her şeyi yerli yerinde almak ve kullanmak, kısaca hakkını vermek lazım gelir. Mal ve para dünya hayatında geçimimizi temin etmemizin aracı, geçici metaı ve süsüdür (18/Kehf, 46); parayı yerli yerine, meşru amacına uygun kullandığımızda bize fayda sağlar. Çocuklarımız da bize Allah'ın bağışıdır, görevimiz onları salih birer evlat olarak yetiştirip hayata hazırlamaktır. Ama para hırsı, servet tutkusu ve çocuklarımızın refahı adına başkalarının zararına bir düzenin parçası haline gelirsek, servet ve çocuklarımız bizim düşmanımız haline gelir (64/Tegabün, 14-15), çoğu zaman bunun farkında bile olmayız. Bu durumda dünya hayatı, servet ve çocuklarımız bizi Allah'ı hatırlamaktan alıkoymaya başlar (63/Münafikun, 9), böylece ziyana uğrayanlardan oluruz.

Eğer servete ve yakınlarımıza karşı sınavı kazanabilirsek yani onlara ilişkin tutum ve davranışlarımızı meşru çerçevede tutabilirsek –ki bunun yolu takvadan geçer– yüce Allah bize doğruyu yanlıştan ayıran bir furkan verir. Kalbimizde öyle hasletler gelişir ki, marifetullahın nuruyla beslenen bu hasletler bize neyin doğru ve yanlış neyin iyi ve kötü neyin güzel ve çirkin neyin faydalı ve zararlı olduğunu gösterir. Bu sayede hakkı batıldan kolayca ayırt edebiliriz. Çünkü servete ve çocuklarımıza, pek zaaf duyduğumuz ailemize, eşimize ve

yakınlarımıza karşı çizilen sınırlar içinde kalıp davrandığımız için ruhumuzda adalet duygusu gelişir, hakkaniyet fikri kuvvet kazanır, bize marifet kapıları açılır. Takva sahibi olmak ancak bu şekilde mümkün olur. Yakınlarına olan zaafına esir olan, bencil duygularına kapılan, hırs ve ihtiraslarını yenemeyen kimselerin kalbi kararır, duyguları katılaşır, rekabet hırsı körüklenir. Böyle bir kişi hakkı batıldan ayıramaz, gücün ve zorbalığın, aldatmanın ve sömürünün savunucusu haline gelir. Kısaca aile, yakınlar ve bir şekilde elde edilmiş olan servet (mal-mülk) insanı Allah'ı anmaktan alıkoymamalı, aksine onun fitnesi olurlar (63/Münafikun, 9). Marx ve Engels, sınıf sömürüsü ve çatışmalarına "aile"nin sebebiyet verdiğini düşünüp, ezilenin ve ezenin olmadığı sınıfsız bir toplumun teşekkülü için devlet ve özel mülkiyet yanında ailenin de ortadan kaldırılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Oysa çare, bunların ortadan kaldırılması değil, yüksek ahlaki normlar, işleyen hukuk kuralları ve toplumsal denetimle zaaf, sömürü ve baskıya birer araç şeklinde yani fitneye yol açacak mahiyette kullanılmamalarıdır.

Kur'an-ı Kerim her türden zaaf, sömürü ve baskıya karşı en etkili çarenin "takva" olduğunu belirtir. Takva ile beraber iyilik ve güzellik, adalet ve hakkaniyet furkan sahibi olmanın ölçütüdür (57/Hadid, 28 ve 65/Talak, 2-3). Söz konusu hassas ölçülere de ancak servete ve yakınlarımıza olan zaaflarımızı yenebildiğimiz takdirde sahip olabiliriz. Bunu sağlama başarısını gösterdiğimizde geçmişte yaptıklarımızı yüce Allah sonsuz mağfireti ve keremiyle bağışlar.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

30. Hani o inkâr edenler, seni tutuklamak ya da öldürmek veya sürgün etmek amacıyla, tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı tasarlıyorlarken, Allah da bir düzen (bir karşılık) **kuruyordu. Allah, düzen kurucuların** (tuzaklarına karşılık verenlerin) **hayırlısıdır.**

Bedir savaşı büyük bir zaferdi. Zafer sarhoşluğuna kapılan Müslümanlar Allah'ın yardımını unutup gaflete düşebilirlerdi. 30. ayet onlara Mekke'de yaşadıkları sıkıntıları, kendilerine karşı kurulan komploları hatırlatmaktadır. Mekke'de Darunnedve'de toplanan Mekke ileri gelenleri, başgösteren İslam tehlikesini kökten halletmek üzere çeşitli müzakerelerde bulunmuşlardı. Öne çıkan görüşlere göre Hz. Peygamber'i tutuklayıp hapsetmek, yurdundan sürmek veya öldürmek mümkündü. İstişare sonunda Ebu Cehil'in savunduğu öldürme fikri ağır bastı. Buna göre her kabileden bir eleman seçilecek, suikast

ortaklaşa gerçekleştirilecekti. Böylelikle bütün kabileler suikasta ortak olacağından Efendimizin kabilesi Haşimoğulları hepsini karşısına alamayacaktı. Buna karar verildi ancak buna muvaffak olamadılar, çünkü onların kurduğu komployа karşı yüce Allah'ın mukabil tedbiri vardı ve elbette O'nun iradesi galip geldi (Mukabil tuzak/mekr için bkz. 3/Âl-i İmran, 54). Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine bildirmesiyle tam zamanında Mekke'yi terkedip yerine Hz. Ali'yi bıraktı. Ona ve arkadaşlarına herhangi bir zarar gelmedi, onlar da bir yolunu bulup Medine'ye hicret ettiler ve orada güç ve iktidar sahibi oldular, aradan çok geçmeden kendilerinden üç kat büyük Kureyş ordusunu Bedir'de feci bir yenilgiye uğrattılar.

Bu hatırlatma manidardır. Zafer ve başarının gerisinde insanın gücünün değil, Allah'ın yardım ve desteği olduğu hususuna işaret edip insanların gurura kapılmalarının büyük bir hata ve yanılgı olacağını anlatıyor. (47/Muhammed, 13.)

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا ۙ إِنْ هَٰذَا
إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ
عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَا
كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ
﴿٣٣﴾

31. Ayetlerimiz onlara okunduğu zaman; "İşittik" dediler. "İstesek, biz de bunun bir benzerini söyleyebiliriz. Bu, eskilerin efsanelerinden başkası değildir."

32. Bir de: "Ey Allah'ımız, eğer bu (Kur'ân) **bir gerçek olarak Senin katından ise, gökyüzünden üstümüze taş yağdır veya acı bir azap getir** (bakalım)." **demişlerdi.**

33. Oysa sen içlerinde bulunduğun sürece, Allah onları azaplandıracak değildir. Ve onlar, bağışlanma dilemektelerken de, Allah onları azaplandıracak değildir.

Mekke müşriklerinin Kur'an'a karşı takındıkları tavırlardan biri onu önemsemiyormuş gibi hareket etmekti. İlahi tebliğin kendilerine yüklediği sorumluluk ve görevlerden kaçmak için Kur'an'ı iyice bellediklerini ama içeriği itibariyle geçmişlerin masallarından, efsane ve içi boş anlatımlardan farklı olmadığını öne sürüp kurtulmaya çalışıyorlardı. İran ve civar bölgelere seyahat-

ler yapan Nadir b. Haris, Kelile ve Dimne gibi kitapları okuyor, hemşerilerine gezdiği yörelerin masallarını anlatıyordu. Müşrikler, Kur'an'ın da bu çerçevede bir masal veya efsane anlatımı olduğunu söylüyorlardı. Bu konuyu En'am sûresinde (6/25) ele almıştık.

Tabii ki Kur'an eğer bir masal veya efsane (/mitoloji/esatir) ise, bir benzerini yapmak mümkündür, çünkü masal ve efsaneler beşer muhayyilesinin ürünleridir. Mekkeli müşrikler bu çerçevede, eğer isteselerdi, Kur'an benzeri metinler yazabileceklerini söylüyor, bir bakıma Hz. Peygamber'e meydan okuyorlardı. (Bkz. 2/Bakara, 23. ayetin açıklaması.)

Müşriklerin bir başka meydan okuma tarzı sözün doğruluğuna ispat sadedinde olağanüstü taleplerde bulunmaktı. Mesela doğrudan ve küstahça yüce Allah'ı muhatap alıp "Eğer bu (Kur'ân) bir gerçek olarak Senin katından ise, gökyüzünden üstümüze taş yağdır veya acı bir azap getir (bakalım)" diyorlardı ki, hadis kaynaklarına göre bu konuda Ebu Cehil hayli aşırı gidenlerdendi (Buhari, Tefsir, 8/3. Ayrıca bkz. 6/En'am, 58).

Bu istekleri yerine gelmeyecekti. Çünkü yüce Allah, kendi elçisi içlerinde yaşadığı sürece onlara toplu bir azap vermeyecekti. Daha önce de böyle olmuştu. Lut, Salih ve Hud aleyhisselam gibi peygamberler, kavimlerine, tebliğ yaptıkları şehirleri terketmedikçe toplu azap gelmemişti. Bir başka sebep, onların muhtemelen "bağışlanma" dileyip günah ve inatlarından vazgeçecekleri hususuydu. Nitekim içlerindeki muannitler helak olup yok olduktan sonra geri kalanlar ve inkârında ısrar edenlerin çocukları iman ettiler, ümmetin seçkin üyeleri arasında yer aldılar. Yüce Allah ezeli ilminde bunu böyle takdir etmişti, onlardan sonra Müslüman olacak bir bölümünün ve iman etmeyenlerin çocukları ve torunlarının inanıp dinine büyük hizmetler yapacaklarını biliyordu. Hepsini yok etseydi, sonradan iman edenler de yok olacak, çocukları ve torunları dünyaya gelmemiş olacaktı. Bazı tefsircilere göre esasında toplu azap geçmiş kavimlere veriliyordu. Efendimiz'in gelişinden sonra artık yüce Allah inanmayanlara ani ve toplu azap vermeyecekti.

وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا
اَوْلِيَاءَهٗ اِنْ اَوْلِيَاؤُهٗ اِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

34. Onlar, Mescid-i Haram'dan(insanları) **alıkoyarlarken ve onun** (gerçek ve lâyık) **koruyucuları değilken Allah, ne diye onları azaplandırmasın? Onun** (asıl) **koruyucuları yalnızca korkup-sakınanlardır. Ancak onların çoğu bilmezler.**

"Hudeybiyeyılı"nda Mekke müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.) ve arkadaşlarınınMescid-i Haram'a girmelerine izin vermediler (Bkz. 48/Fetih, 25.) Daha önce de onu ve baskı altında ki bir avuç ashabını, Mekke'yi terkedip başka yerlere (önce Habeşistan'a, sonra Medine'ye) hicret etmek zorunda bıraktılar. Kâbe'nin içini, üstünü ve çevresini putlarla doldurmuşlardı. Bu, onların Mescid-i Haram'ın koruyucuları olma ehliyetlerini kaybetmelerine sebep olmuştu. Hem bu kutsal mekânı putlar ve putatapıcılıkla kirletmeleri hem Peygamber'i ve mü'minleri Kâbe'yi ziyaret etmekten engellemeleri dolayısıyla azabı hak etmişlerdi.

34. ayet buna işaret etmektedir. Müstahak olmalarına rağmen azaba uğramıyorlarsa, her azabın belli bir vakti, tarzı ve geliş tarzı olması dolayısıyladır. Azap bazen ilahi takdire bağlı olarak tedricen gelir, gelişi belli bir süre ertelenir (istidrac). Bunun yanında içlerinde Peygamber (s.a.)'in bulunması ve bazılarının tövbe ve istiğfar edip imana dönme mülahazası da önemli bir faktördür. Geçmişte Allah, Lut, Salih ve Hud (selam üzerlerine olsun) örneklerinde olduğu gibi peygamberlerini ve taraftarlarını tahliye etmedikçe bir topluluğa genel bir azap vermiş değildir.

Katade ve **Süddi**, ifadenin "Şayet onlar bağışlanma (mağfiret) dilemiş olsaydılar azaba uğramazlar" demek olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda İbn-i Abbas'ın dediği gibi, Hz. Peygamber'in varlığı ve bağışlanma talebi güvenlik ve eman sebebi olmaktadır. Bağışlanma talebi bütün zamanlar için Allah'tan bir "emn ve aman", ilahi azaptan kurtuluş vesilesidir.

Mescid-i Haram'ın koruyucuları Allah'tan korkup sakınanlar yani takva sahipleri olabilir ancak. Allah'tan korkup sakınmayanlar, derin bir bilinç kaybına uğradığından Allah'ın Evi'ni kirletme dâhil her türlü günah ve cürmü işleme potansiyeline sahiptirler. İşin hakikatini bilmediklerinden yani uğradıkları bilinç körlüğü onların basiretlerini bağladığından, sanki kendileri Ev'in hakiki sahipleriymiş gibi "Biz buraya istediklerimizi alır, istemediklerimizi almayız" diyorlardı.

Mekkeli müşriklerin bir kısmı, belki küçük bir bölümü, kendilerinin ve putatapıcı kabilelerinin Mescid-i Haram'ı yönetmeye ehliyetlerinin olmadığını biliyorlardı ama çoğu bilmiyordu. Bu, aslında yönetimin bir ehliyet ve liyakat meselesi olduğuna işaret etmektedir. Çoğu zaman insanlar bir işe talip olur, mesela kendi ülkelerini yönetmek isterler ama bu önemli ve sorumluluk gerektiren işe ehil olup olmadıklarına bakmazlar, bunu akıllarına bile getirmezler. Mescid-i Haram yönetimi çok daha büyük bir sorumluluktur, böyle olmakla beraber bilgisizliklerinin, önyargı ve ihtiraslarının esiri olan müşrikler

kendilerini Ev'in yönetiminde hak sahibi görüyorlardı. (Bkz. 2/Bakara, 217; 9/Tevbe, 17-18 ve 48/Fetih, 25)

Bu ayetin, zamanın Mekke müşriklerinin yanlış ve haksız karar ve uygulamalarına bakan yönü olmakla beraber -ki nüzul sebebi budur- bütün zamanlara bakan bir yönü de vardır: Mescid-i Haram'a veli yani koruyucu ve yönetici olmak, keyfi yönetim ve karar alma süreçleri anlamına gelmez. Elbette Mescid-i Haram her türlü maddi ve manevi kirlerden korunacaktır ancak artık Kâbe'nin putlarla kirletilmesi tehlikesi ortadan kalkmış bulunmaktadır. Allah'ın izni ve korumasıyla kıyamete kadar Tevhid inancının saf sembolü olmaya devam edecektir. Bunun yanında dünyanın neresinde yaşıyor olursa olsun bütün mü'minler için kutsaldır ve ziyaret merkezidir. Başka bir ifadeyle, "mücbir sebepler" olmadıkça hiçbir mü'min Ev'i haccetmekten alıkonamaz. Konabilecek kotalar sadece izdiham dolayısıyla ibadetin yerine getirilmesinin mümkün olmaktan çıkması, bu yüzden can güvenliğinin tehlike altına girmesi veya hiç haccetmemişlere birtürlü sıranın gelmemesi gibi sebeplerle sınırlıdır. Çünkü "*Kâbe insanlar için kurulmuş bir Evdir*" (2/Bakara, 125) ve Hz. İbrahim'in dilinden "*Hac insanlara duyurulmuştur*" (22/Hac, 27). Bu çağrı, tarihte bir kere daha ve bu sefer "*Allah ve Resûlü'nün duyurusu*" (9/Tevbe, 3) olarak tekrarlanmış bulunmaktadır.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

35. Onların Beyt(-i Şerif) önündeki duaları, ıslık çalmaktan ve el çırpmaktan başkası değildir. Artık inkâr ettikleriniz dolayısıyla tadın azabı.

Ayette geçen "**salat**" bir çeşit dua ve ibadet demektir. İbn-i Abbas'tan gelen bir rivayete göre, İslam'dan önce Mekkeliler Kâbe'yi çırçıplak soyunur, el çırpar ve ıslık çalarak tavaf ederlerdi. Tavafı bir tür eğlence, şamata, panayır şenliğine çevirmişlerdi. Kadın erkek çıplak vaziyette el ele tutuşur, öylece Kâbe'nin etrafında dönerlerdi. Böylece Ev'in Sahibi'ne ibadet ettiklerini düşünürlerdi. Bu onların kendilerine özgü geliştirdikleri bir tapınma şekli değildi, Hz. İbrahim'in tavafa ilişkin ibadetini kendi anlayışlarına göre değişikliğe uğratma, tavafı bir tür eğlence aracına dönüştürme işlemiydi. Bir görüşe göre, Hz. Peygamber'e muhalefet olsun diye bunu yaparlardı.

Fakat "muhalfet"in dışında bu tür tavafın daha eskilere dayandığını söyle-

mek mümkün görünmektedir. Bunun kendilerince çeşitli sembolik anlamları vardı: "Allah'a karşı geldiğimiz sırada üzerimizde bulunan elbiselerle Kâbe'yi tavaf edemeyiz" diyor; böylece yıl boyu işledikleri günahlarından elbiselerini üzerlerinden çıkardıkları gibi kurtulabileceklerini düşünüyorlardı.

Yeni dini cemaat yani Müslümanlar Beyt-i Haram'ın yanında açıkta namaz kılmaya başladıklarında Mekkeliler, onların dikkatlerini dağıtmak, namazlarını bozmak veya yeni dine tepkilerini belli etmek amacıyla benzer hareketleri daha da seslerini yükselterek, ritüellerine hız ve heyecan katarak yaparlardı. Anlaşılan eski bir âdeti bu sefer güncel bir konuda kullanmaya başlamışlardı.

Ayet, hem tavafın aslını bozduklarından hem Müslümanlara reva gördükleri muameleden dolayı uğradıkları azaptan söz etmektedir. Bu, zaman içinde dünyevi bir azap olduğu gibi ahirete ilişkin bir azaptır da. Müslim'in yer verdiği bir rivayete göre "Ey Âdemoğulları, her mescid yanında ziynetlerinizi takının (elbiselerinizi giyinin)" ayeti (7/A'raf, 31) bunun üzerine indirilmiştir. (Hac, 152; Tefsir, 25.)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ ۖ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾

36. Gerçek şu ki, inkâr edenler, (insanları) **Allah'ın yolundan alıkoymak için mallarını harcarlar; bundan böyle de harcayacaklar. Sonra bu, onlara yürek acısı olacaktır, sonra bozguna uğratılacaklardır. İnkâr edenler sonunda cehenneme sürülüp toplanacaklardır.**

37. Bu, Allah'ın murdar olanı temizden ayırt etmesi; murdarı, bir kısmını bir kısmı üzerinde kılıp tümünü biriktirerek cehenneme atması içindir. İşte bunlar hüsrana uğrayanlardır.

38. O inkâr edenlere de ki: "Eğer vazgeçerlerse geçmişte (yaptıkları) **şeyler bağışlanacaktır. Ama yine dönecek olurlarsa, önceki** (toplumlara uygulanan) **sünnet, muhakkak** (onların başından da) **geçmiş olacaktır.**

İlk müfessirlerden **Mukatil**'e göre, "Allah yolundan alıkoymak" amacıyla mallarını harcayanlar, başta Ebu Cehil olmak üzere 12 kişiydi. Bunlar savaş sırasında hergün askerleri beslemek üzere birer deve kesiyorlardı. Said bin Cübeyr ve Mücahid'e göre ise, burada söz konusu olan Uhud savaşını finanse eden Ebu Süfyan'dır. Bedir'in intikamını almak üzere düzenlenen bu savaşa, dışarıdan her birine 40 okka verilen 2 bin Habeşli kiralık asker getirmişti.

Bedir veya Uhud olsun, ayetin vurguladığı ana tema, inkârda ve İslam'a düşmanlıkta ısrar edenlerin batıl da olsa davalarını hâkim kılmak üzere oluk oluk harcama yapabileceklerini bildirmek, buna dikkat çekmektir. Allah'ın yolundan alıkoymak için harcama yapanların amacı tabii ki dünyevi kazanç, hegemonya ve sömürüdür. Dolayısıyla ellerinden geldiğince harcama yapacaklar, yapsınlar da! Fiillerinin suç teşkil eden yönü şu ki, Allah'ın mülkünde sahip oldukları mali kudret ve imkânları temellük etmektedirler ve bunu zayıfların aleyhinde kullanmaktadırlar. Ancak Allah'ın iradesi ve vaadi gereği (37/Saffat, 11) eninde sonunda yenilgiye uğrayacaklardır. Çünkü "Andolsun ki, ben galip geleceğim, peygamberlerim de.." (58/Mücadele, 21) buyrulmuştur. Bu akıbet onlarda yürek acısına sebebiyet verecektir. Onlar yaptıklarından dolayı derin bir hüsran içine girecek, ahirette de topluca ve aşağılanmışlar olarak cehenneme sürüleceklerdir. Yüce Allah geçmişte benzerlerini yenilgiye uğratmış, mazlumların ve mağdurların öcünü almıştı: "İman edenlere yardım etmek bizim üzerimizde bir haktır" (30/Rum, 47).

Tarihte olayların bu tarz cereyan etmesinin derin hikmeti vardır. İnsanları Allah'ın iradesine ve adil hükümlerine göre yaşamaya çağıran Müslümanlara karşı servetlerini harcayanlar ile doğruluktan, hak ve adaletten ayrılmayanlar ve bu yolda kendileri de mal ve servetlerini harcayanlar eşit değildir. İlklerin gayesi haksız ve adaletsiz bir düzeni sürdürmek, ikincilerinin hedefi yeryüzünde adaleti ve adaletli bir düzeni tesis etmektir. İki grup arasındaki kalite ve mahiyet farkı ancak bu sayede ortaya çıkabilmektedir. İyilik ve kötülük birbirlerini teşhis eder, iyiler ve kötüler de karanlık ve aydınlık gibi birbirlerinden ayrılır. Mü'minler hak ve doğruluğun, adalet ve barışın tesisi için yekvücut olup gerekli çabayı sarfediyorken, zulüm ve sömürü için bir araya gelen kötüler de kendi aralarında birlik kurar, genel yarara aykırı olarak ittifaklar oluştururlar.

Ancak nihai noktada yani ahirette zulüm ve sömürü kampında toplananlar üstüste yığılırlar, kepçelerin cesetleri toplayıp bir çukura yığması gibi cehennemin çukuruna atılırlar. Nasıl dünyada Allah'ın Elçisi'ne karşı "Neredeyse içiçe geçmiş keçeler gibi" (72/Cin, 19) bir araya gelmiş idilerse, cürümleri ruhlarında ve amel defterlerinde katmerleşmişse cehennemde de öyle içiçe,

üstüste birbirlerinin içine gireceklerdir (3/Âl-i İmran, 12). Bu böyledir, çünkü dünya ahiretin tarlasıdır. Hangi niyetle ve hangi tohumu dünya tarlasında ekmişseniz, ahirette ancak onu biçersiniz. Yıkıcı amaçlarla bir araya gelip de harcama yapanların karşılaştıkları akıbet ne büyük bir hüsrandır.

Hem dünyada hem ahirette olabilecek bu olduğuna göre, aklını kullanabilenlerin yapması gereken şey yanlıştan dönmek olmalıdır. Hatasını anlayıp da inkâr ve hakka olan düşmanlıklarından dönenler bağışlanır. İnkâr ve isyanda ısrar etmenin yararı yoktur. Bu mücadeleden elbette Allah ve elçisi galip çıkacaktır; bu konuda Allah'ın va'di, verilmiş sözü vardır. Eninde sonunda yeryüzünde zayıf bırakılanlar üstün gelecek, adaletli iktidarlarını kuracak ve ilahi hükümleri hayata geçireceklerdir (21/Enbiya, 105). Gerçek buyken, sonu hüsranla bitecek bir tutum ve fiilde ısrar etmenin manası yoktur. Nitekim öncekilerin başına gelenler, kadim tarihlerde yaşanan tecrübeler bunun böyle olduğunu göstermektedir. Tarihte ilahi sünnet bu çizgide tecelli etmiştir, şimdi çeşitli zorluklar yaşansa, geçici yenilgiler tadılsa da zafer haklı olanların olacaktır. "La galiba illallah!.."

Tevbe kapısı açıktır, insan yapıp ettiklerinin yanlışlığını anlayıp da doğruluğa ve hakka yöneldiğinde şanı Yüce Allah onu bağışlar, geride bıraktıklarını affeder. Tevbe kapısının açık tutulması, insanın ilahi bağışlanmayla müjdelenmesi zulüm ve haksızlıkların, inkâr ve isyanların sona ermesini sağlayan önemli bir faktördür. Çünkü affedilme ümidi olmayan büsbütün umutsuz olduğundan suçuna yeni suçlar ekler.

Bir hadiste, geçmiş zamanlarda vuku bulmuş bir olay sadedinde 99 cinayeti olup tevbe etmek isteyen birinin durumu anlatılır. Bu şahıs tevbe etmek niyetiyle ömrünü münzevi olarak ibadetle geçiren bir zata (abid) gider ve işlediği ağır suçlardan tevbe etmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Kendisi için af ve tevbe kapısının kapalı olduğu cevabını alınca, bu zatı da öldürür, cinayet sayısını 100'e çıkarır. Aradan bir süre geçtikten sonra tekrar pişman olur, yine af kapısını aramaya çıkar. Tavsiye üzere bir başka âlim ve abid zata başvurur, bu zat tevbe kapısının açık olduğunu ancak kendisi için "fesat toprağı" olan memleketini terkedip başka diyarlara gitmesini tavsiye eder. O da öyle yapıp memleketinden yani "fesat yurdu"ndan "salah yurdu"na hicret etmek üzere yola çıkar. Tam "salah yurdu"na adım atacakken, düşüp hayatını kaybeder. Azap melekleri onu almak ister, buna rahmet melekleri itiraz eder, kendileri alıp götürmek ister. Derken ilahi bir kararla rahmet meleklerine onu alma talimatı verilir. Çünkü her ne kadar tam olarak salah yurduna girmemiş, hatta yere düşen gövdesinin yarısı "fesat yurdu"nda kalmışsa da, diğer yarısı

"salah yurdu"ndadır. Niyeti tevbe edip düzgün bir hayat yaşamaktır, bu bile kurtuluşuna yetmiştir. (Buhari, Enbiya, 54; Müslim, Tevbe, 46.)

Allah kendine yönelik hak ihlallerini affedebilir. Bazıları geçmişte insanlara karşı işlenmiş hak ve hukuk ihlalinin de (kul hakkı) affedildiği fikrini savunurken; diğerleri zarara uğrayan insanın haklarından feragat etme şartını koşmuşlardır. Çünkü Allah'ın haklara ihtiyacı yoktur ama insanın haklara ihtiyacı vardır. Bazı bilginler İslam öncesi bütün günah ve suçların silindiğine hükmetmişlerdir. **Ebu Hanife**, İslam'a giren kişinin geçmişte yapmadığı ibadetleri kaza etmesine gerek olmadığını söylemiştir. Ebu Hanife ve **Malikiler**in görüşüne göre, Allah'a ait haklar düşer, insanlara ait haklar düşmez. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "İslam kendisinden öncekileri siler, hicret kendisinden öncekiler yıkar, hac da kendisinden öncekileri yıkar" (Müslim, İman, 192; Müsned, IV, 198). Konuyla ilgili bir başka hadis şudur: "Bir adam Hz. Peygamber'e sorar: -Ey Allah'ın Elçisi! Cahiliye devrinde işlediğimiz günahlardan dolayı ceza görecek miyiz? Hz. Peygamber, ona şöyle cevap verir: -Bir kimse iyi Müslüman olursa, cahiliyede yaptığı günahlardan sorumlu tutulmaz; İslamiyet'i bütün gönlüyle benimsemeyecek olursahem İslamiyet'e girmeden önce hem sonra yaptığı günahlardan sorumlu tutulur." (Buhari, İstitabetülmürteddin, 1; Müslim, İman, 189.)

Bilginlere göre "**Eğer dönerlerse**" cümlesi, tekrar savaşa dönenleri kastetmektedir. Bu tutumda olanların başına gelecek olan, yukarıda işaret edildiği üzere geçmiş toplumların başına gelenlerden farklı olmayacaktır.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ
بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ
وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

39. Fitne kalmayıncaya ve dinin tamamı Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçecek olurlarsa, şüphesiz Allah, yaptıklarını görendir.

40. Geri dönerlerse, bilin ki gerçekten Allah, sizin mevlanızdır. O, ne güzel mevladır ve ne güzel yardımcıdır.

28. ayetin açıklamasında işaret ettiğimiz gibi "**Fitne (فِتْنَةٌ)**" kelimesinin zengin bir anlamı vardır. Karışıklık, savaş kışkırtıcılığı, insanları birbirine düşürme, çetin sınav-deneme, altının yabancı madenlerden ayrışması için ateşte

eritilmesi, mihnet gibi, zulüm. Bir anlamı da baskı ve şiddet, zorbalık ve tahakkümdür. Bakara sûresinde (2/191-193) açıklandığı üzere fitne din ve vicdan özgürlüğünü kısıtlayan, insanların dini ve sosyal hayatı üzerinde kurulmuş bulunan baskılar ortadan kalkıncaya kadar mücadele devam edilir. "Kıtal manasındaki cihad"ın asıl ve meşru gerekçesi budur. Can, mal, akıl ve nesil/ırz emniyeti sağlanmadığı müddetçe toplumsal hayatta huzur ve istikrar olmaz. Din ve vicdan özgürlüğü bütün güvenliklerin temelidir (Bkz. 4/Nisa, 75-76; 9/Tevbe, 49). Sayılan hak ve özgürlüklerin güvenliği, hak din olan İslam'ın hükümlerinin hayata geçmesiyle mümkündür. Kim hangi inanca ve dine mensup olursa olsun, ancak İslam'ın koruyucu şemsiyesi altında kendi vicdani kanaatine göre inanır ve yaşar.

"Fitnenin ortadan kalkması ile dinin tamamının Allah'a ait olması"nı aşağıda sıralayacağımız iki düzeyde anlamak da mümkün:

a) İnsanların baskı altında kalmadan, tamamen serbest iradelerini kullanarak dini seçebilecekleri hale gelmeleri. Bu özgürlüğü her dinden olan müntesipler için düşünmek gerekir. Zira Bakara 256. ayeti açık olarak "dinde zorlama ve baskı (ikrah) olamayacağı"nı belirtir ki, bunun manası, hak din olsa da şu veya bu din, bir başkasına zorla dayatılamaz. Zorla dayatma Müslüman toplumda münafıkların ve nifak ateşiyle yanıp tutuşan düşmanların sayısını arttırmaktan başka işe yaramaz.

b) Belli düzeyde özgürlük söz konusu olsa bile, dini vecibe ve hükümlerin tamamının herhangi bir engel ve baskıyla karşılaşmadan yaşanabileceği sosyal ve politik ortamın sağlanması. Bu manada sadece vicdanlara ve özel alana sıkıştırılmış bir din, toplumsal ve kamusal boyutlarından yoksun kaldığından tam olarak yaşanmış sayılmaz.

Ayetin indiği tarihsel ortamda din ve vicdan özgürlüğü ağır baskılar altındaydı, zayıflar Kâbe ve çevresini dolduran yüzlerce puta tapmaya zorlanıyordu. Bazı müfessirlere göre, ayet Mekke ve civarındaki putatapıcılarla savaşmayı kastetmektedir. **Ebussuud Efendi** de buradaki fitnenin "şirk" manasında kullanıldığını söylemiştir. İslam'ın başlangıç zamanlarında Mekke hâkim zümreleri, özellikle zayıf Müslümanları dinlerinden vazgeçmeye zorluyorlardı. Habeşistan ve Medine'ye hicret giderek artan baskılardan kurtulmak üzere yapıldı. Müslümanların bir daha aynı acıyı yaşamamaları için Mekke ve civarını dini hayatın özgürce yaşandığı güvenli hale getirmek gerekirdi. Bu yüzden burası özel statüye bağlandı, Medine de bu özel statüye dâhil edildi. Kâbe'nin olduğu Mekke ve Peygamber Mescidi'nin (Mescidü'n Nebi) bulunduğu şehir Medine (Medinetü'n Nebi) bir bakıma Müslümanların dünya ölçeğinde model

şehirleridir, bu iki şehre Haremeyn adı verilir, özel statülerini ve saygınlıklarını kıyamete kadar koruyacaklardır.

Bir başka açıdan İslam bakış açısından Allah'tan başka varlıklara tapınmak demek olan şirk "kir ve pislik"tir. Kutsalın kesafet kazandığı topraklarda şirk olamaz. Çünkü kir ve pislik (neces) kutsalı ihlal eder. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Arap yarımadasında iki din birlikte olamaz." (Muvatta, Medine, 18-19).

Bu elbette İslam ve Müslüman hükümranlığının olduğu yerlerde İslam'dan başka din müntesiplerinin yaşayamayacağı, onlara yaşama hakkı tanınmayacağı anlamına gelmez. Hz. Peygamber (s.a.)'in hadisi Mekke ve Medine'ye mahsustur. İki harem bölgeye (Haremeyn) Müslümanlardan başka kimse giremez, bu iki şehir özel bir statüye bağlıdır. Ancak tarihte Müslümanlar gayrimüslimlerle bir arada yaşamışlardır; gayrimüslimlerin can ve mal güvenliğini, ibadet ve eğitim özgürlüklerini koruma altına almış, onlardan sadece güvenliklerini sağlama karşılığında "cizye" almakla yetinmişlerdir. Cizye, güvenliğin finansmanına katılma payıdır, herkes gibi gayrimüslimler üzerine terettüp eden vergi borcudur.

Özetle din ve vicdan özgürlüğü üzerindeki baskılar, siyasi ve iktisadi zorbalıklar, keyfi yönetimler, kulun kullara kulluğunu öngören otoriter ve totaliter rejimler ortadan kalkıncaya kadar mücadele edilir. Bu açıdan bakıldığında ayeti indiği tarihsel ortam ve özel durumlarla sınırlandırmak yanlıştır, çünkü geçmişte olduğu gibi bugün de din ve vicdan özgürlüğü üzerinde baskılar kurulur, insanlar istemedikleri inançlara, düşünce ve resmi ideolojilere sadakat göstermeye veya farklı yaşama biçimlerine zorlanmaktadırlar. Siyasi, iktisadi ve sosyal ağır baskılar altında bir din ve inancı benimsemeye zorlanmak da genel fitne kavramı içindedir.

Kimseyi serbest iradesiyle seçtiği dinden vazgeçirmek, vicdanlar üzerinde baskı kurmak (2/Bakara, 256) veya kişiyi ve toplumu dinini eksik yaşamasına mecbur etmek meşru olmadığına göre baskı devam ettiği müddetçe savaşa devam edilir. Şu halde "dinin tamamının Allah'a ait olması"ndan Allah'ın dinini seçmiş bulunanların, başka bir ifadeyle Müslümanların herhangi bir baskıyla karşılaşmadan dinlerini eksiksiz yerine getirebilme, yaşayabilme imkânlarına sahip olmaları demektir. Dinin tamamı yaşanmıyorsa, Müslümanlar tamamını yaşayabilecekleri özgürlükleri ve hakları elde etmek için mücadele etmek zorundadırlar. Açık ki vecibelerin bir kısmı ortadan kaldırılan, hayatta pratik karşılık bulmayan, bazı hükümleri tatbik edilmeyen, kısaca toplumsal ve kamusal alanlarda hükümlerine riayet edilmeyen bir din eksik demektir. Her

Müslüman birey veya toplum dinini tamamlamak durumundadır. Bu dine yeni hükümlerin eklenmesi demek değil, dinin yerine ve şartlarına göre eksiksiz yaşanabilme ortamının tesis edilmesi anlamına gelir. Müslümanlar, dinlerini tümüyle yaşayarak, dini "tamamı Allah'ın dini" haline getirebilirler.

Bu, elbette İslamiyet'i din olarak seçmeyenlerin İslamiyet'i zorla da olsa kabul edecekleri veya tamamen yok edilecekleri zamana kadar onlarla savaşmak anlamına gelmez. "Dinde zorlama yoktur" (2/Bakara, 256) ilkesi herkes için geçerlidir. İslam'dan başka din seçenler Müslümanların dinlerine, dini hayatlarına ve temel haklarına fiili saldırıda bulunmadıkları müddetçe, kendi seçimleri dolayısıyla onlara karşı savaşılmaz. Belki baskı altında olanlar varsa, onların da mutlaka İslamiyet'i seçmeleri karşılığında değil ama eğer İslamiyet'i seçeceklerse sırf Allah için seçmelerini sağlamak üzere onlara baskı uygulayanlara karşı savaşılır, çünkü şu veya bu grup olsun, kim baskı altında ise fitneye maruz kalmış demektir. (2/Bakara, 193.) Hz. Nuh, kendisine Yüce Allah'ın lütfettiği peygamberliği, eğer kabul etmeyecek olurlarsa, kavmine zorla kabul ettirme düşüncesinde olmadığını belirtir (11/Hud, 28). Yüce Allah insanların tümünün iman etmesini dilemediğine göre (10/Yunus, 99), Müslümanların herkesi zorla imana dâhil etmeye kalkışmaları düşünülemez.

Savaşın meşru sebebi ganimet, talan, kaynakların ve zenginliklerin yağması, sömürü, jeostratejik alan hâkimiyeti değil; özgürlük, adalet ve herkesin kendi varoluşunu gerçekleştirebileceği elverişli ortamın tesisidir. Baskılara, zulüm ve haksızlıklara son verildiğinde savaşın gerekçesi de ortadan kalkmış olur, Allah insanların yapıp ettiklerini görür, gerçek niyet ve emellerini hakkıyla bilir. Buna rağmen hak ve doğruluktan yüz çevirip baskı ve şiddete, zulüm ve haksızlıklara devam edecek olurlarsa yani eski alışkanlıklarına ve bozuk düzenlerine dönecek olurlarsa kendilerini Allah'a ve doğruluğa adamış olanların kaybı olmaz. Mü'minlerin de buna üzülmeleri, kendilerini harap etmeleri gerekmez, herkes kendi hesabını O'na verecektir. Allah mü'minlerinmevlası, efendisi, koruyucusu ve yardımcısıdır. O'ndan daha güzel yardımcı ve koruyucu olmaz. (Ayrıca bkz. 51/Zariyat, 13-14. ayetlerin açıklaması)

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبٰى
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى
عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
﴿٤١﴾ اِذْ اَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ

مِنكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَٰكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ
مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ
لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا
لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٤٣﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ
لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

41. **Bilin ki, 'ganimet olarak ele geçirdiğiniz' şeylerin beşte biri, muhakkak ki Allah'ın, Resûl'ün, yakınların, yetimlerin, yoksulların ve yolcunundur. Eğer Allah'a, hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, iki ordunun karşı karşıya geldiği günde** (Bedir'de) **kulumuza indirdiğimize imân ediyorsanız** (ganimeti böyle bölüşün). **Allah, her şeye güç yetirendir.**

42. **Hani siz vadinin yakın kenarında, onlar uzak yamacındaydılar; kervan ise sizden daha aşağıdaydı. Eğer sözleşseydiniz, kaçınılmaz olarak sözleşme yeri** (veya konusu) **hakkında anlaşmazlığa düşerdiniz ancak Allah, olacağı olan işi gerçekleştirmek için** (böyle yaptı). **Böylece, helâk olacak kişi apaçık bir delilden sonra helâk olsun, diri kalacak kişi apaçık bir delilden sonra hayatta kalsın. Şüphesiz Allah, gerçekten işitendir, bilendir.**

43. **Hani Allah, onları sana uykundan az gösteriyordu; eğer sana çok gösterseydi, gerçekten yılgınlığa kapılacaktınız ve iş konusunda gerçekten çekişmeye düşecektiniz. Ancak Allah esenlik** (kurtuluş) **bağışladı. Çünkü O, elbette sinelerin özünde saklı duranı bilendir.**

44. **Karşı karşıya geldiğinizde, Allah, 'olacağı olan işi gerçekleştirmek' için, onları gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Ve** (bütün) **işler Allah'a döndürülür.**

Enfal sûresinin 41 ve Haşir sûresinin 6. ve 7. ayetleri ganimetin paylaşımını düzenlemektedir. Belli başlı geçim kaynağının ticaret ve savaş ganimetleri olduğu bir toplumda bu paylaşım önemlidir. Saldırgan düşmana karşı başlayan askeri bir harekât iki şekilde sonuçlanabilir: Biri savaş yoluyla düşmanın dize getirilmesi, diğeri savaşa lüzum kalmadan anlaşma yolunun (sulh) seçilmesi. **Ganimet**, savaş yoluyla düşmandan ele geçirilen bilumum taşınır veya taşınmaz mal, para ve servettir. Savaş olmaksızın bir toprak ele geçirilmişse bu "**fey**"

olarak isimlendirilir. Gerek bu ayet-i kerimeye gerekse Sünnet'te cari olan uygulamaya göre ganimet malları beş parçaya ayrılır. Bir parçası yine beş hisseye ayrılmak suretiyle ayette sayılan insan gruplarına verilir, geri kalan dört hisse savaşa katılanlar arasında bölüştürülür. Fey ise, özellikle arazide mülkiyeti devlette, yararlanma/tasarruf (intifa) hakkı üzerinde yaşayanlara bırakılır. Bir toprak eğer fey hükmünde ise, onu işletenler devlete "**harac**" adı altında vergi verirler. Bu konu Hz. Ömer'in Irak'ın fethi sırasında Sevad arazisiyle ilgili olarak başlattığı tatbikat çerçevesinde Haşir sûresinde (59/6-8) ele alınmıştır.

Ebu'l Aliyye ve **er Rabi**, Allah'a ait zikredilen hissenin Kâbe'ye harcanması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ancak re'sen ayrılan 1/5 payın (humus) "Allah'ın hakkı" olarak adlandırılmasının mecazi olduğu yönündeki görüş genel kabul görmüştür. Yüce Allah'ın isminin zikredilmesi O'nu ta'zim içindir. Allah yücedir, O'nun hiçbir mala, para, toprak veya servete ihtiyacı yoktur; bu pay arkadan gelen beş gruba tahsis edilir ki, bunlar da Allah'ın Elçisi (s.a.), yakınlar (Zevi'lkurba), yetimler (Yetama), yoksullar (Mesakin) ve yolcunundur (İbni sebil).

Ebussuud Efendi, **humus**un Hicret'in yirminci ayının başında, Bedir savaşından bir ay üç gün sonra vuku bulan Beni Kaynuka gazasında farz kılındığını kaydeder. Bu ayetin hükmü iğneden ipliğe ganimet olarak alınan her şeyi kapsar.

İmam Şafii, açıkça Allah ve Resûlü'nün paylarının aynı olduğunu söylemiştir; bu pay mü'minlerin ihtiyaçlarına harcanır (Nesai, Kasmu'lfey, 10). **Ebu Hanife** üçe bölünür demiştir: Yetimler, yoksullar ve yolcular. Beşte bir ise köprü tamiratı, mescid inşaatı, hâkim ve komutanların maaşı vb. ihtiyaçlara harcanır: "Herhangi bir topluluk Allah'a ve Elçisi'ne isyan edecek olursa, (savaş sonucu elde edilecek ganimetin) beşte biri Allah'a ve Elçisi'ne aittir, geri kalanı sizindir." (Müslim, Cihad, 47; Ebu Davud, Harac, 29). İslam öncesinde komutana dörtte bir pay verilirdi, yeni dönemde bu beşte bire indirildi.

İmam'a yani devlet başkanına bu konuda geniş yetkiler tanınmıştır. Mesela savaş sonucunda uygun görürse esirleri serbest bırakır, onların değerli eşyaları ganimet olmaktan çıkar. Hz. Peygamber, Sümame bin Usal'e ve başkalarına böyle davranmıştır. İlginçtir, Bedir esirleri hakkında bile şöyle buyurmuştur: "Eğer Mut'im bin Adiy hayatta olup da bu pisler (Bedir esirleri) hakkında benimle konuşacak olsaydı, onları serbest bırakırdım" (Buhari, Fardu'lhums, 16; Ebu Davud, Cihad, 120). Mut'im bin Adiy, Müslümanlar Mekke'de ağır boykot altında iken, boykotun kaldırılmasına çalışan zattı.

Ganimetlerin paylaşımıyla ilgili olarak sorun ilk defa Bedir savaşından sonra ortaya çıktı. Hz. Peygamber (s.a.) yeni bir düzenleme yapınca bazı saha-

biler arasında huzursuzluklar gözlendi, ayet bunun üzerine indi. Hüküm birkaç yönden te'kidlidir. "Fe inna lillahi (muhakkak ki Allah'ın)" ifadesi, hükmün açık, kesin ve kuvvetli te'kidini gösterir. Bu hüküm hak ile batılın yani Allah'a ve Elçisi'ne derin samimiyet ve sadakat içinde olan mü'minlerle isyan eden müşrikler arasında savaşın cereyan ettiği Bedir'de inmiştir, o halde bu yönden de bir te'kid vardır. Üçüncüsü bu hükme razı olmak yani bölüşümü gösterildiği üzere yapmak "Hz. Peygamber'e indirilmiş olana iman etme"nin bir parçasıdır. Başka seçenek yoktur, eski adaletsiz bölüşüm düzeni terkedilecek, yeni hüküm benimsenecektir.

a) Resûl'ün payı: Bu pay devlet başkanı sıfatıyla Hz. Peygamber'in kendine ve ailesine ayırdığı paydır. Harcama pek sade ve neredeyse temel ihtiyaçların karşılanması çerçevesinde tutulur, geri kalanı kamu bütçesine (Beytü'l mal) aktarılırdı. Bu konuda şöyle buyurmuştur: "Ganimetlerinizden kıl kadarı bana helal değildir, sadece beşte biri helaldir, zaten o da size geri dönmektedir". (Ebu Davud, Cihad, 149; Muvatta, Cihad, 22; Müsned, I, 88). Hz. Peygamber, kendine ayrılan beşte bir payla kendisi, hanımlarının ve çocuklarının ihtiyaçlarına harcar, bir yıllık ihtiyacı ayırır, gerisini dağıtır veya savaş finansmanında kullanırdı. Hz. Ömer'den gelen tatbikat bilgilerine göre ise, bunları ganimetten ayrılan beşte bir hisse ile değil, fey'den kendisine ayrılan hisse ile yapardı.

Efendimizin irtihalinden sonra "Resûl'ün payı" konusunda görüş ayrılıkları çıktı. **Ebu Sevr**'e göre bundan böyle söz konusu payın devlet başkanına verilmesi icap eder, bazılarına göre kamu harcamalarının finansmanında kullanılır, diğer bazılarına göre ise sayılan dört gruba tahsis edilir. İlk iki halife bu payı savaş harcamalarında kullanmayı tercih ettiler.

Bu bize, bugün ve yarın "devlet başkanları"nın kamu bütçesinin beşte birini (yüzde 20-Humus) diledikleri gibi harcayacakları, farklı gelir kaynaklarından veya vergilerden toplanan halkın parasını saray inşaatlarında, pahalı araba ve uçaklarda, israf ve gösterişte kullanacakları anlamına gelmez. Hz. Peygamber'in tatbikatı ve buyrukları, mutlak olan hükmü takyit etmekte, nasıl uygulanacağını ve uygulanması gerektiğini açıkça göstermektedir.

b) Yakınlar (Zevi'lkurba): Bunlar Efendimiz'inEhlibeyt'i ve yakın akrabalarıdır. Bu sınıfa Haşimoğulları ile Muttalipoğullarınıdâhil edenler de var. Şu var ki, şirkte kalmış olanlar -amcası Ebu Leheb gibi- bunlar dâhil edilmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.) hayatta iken yakın akrabalarına ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda pay ayırırdı. **Ebu Hanife**, bu grubun payının Efendimizin irtihaliyle düştüğüne hükmetmiştir. Yoksullarına "yoksul olmaları" hasebiyle verilir ama zenginlerine verilmez. Efendimizin pak soyundan gelen torunu (r.a.) **Zeyd bin**

Ali (Zeynelabidin/ öl. 740) "Humus malından saraylar yaptırmak, atlara binmek bizim hakkımız değildir" demiştir.

Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra bu konuda ciddi bir ihtilaf ortaya çıktı. **Hz. Fatıma** (r.a.), babasından kalma **Fedek arazisi**nin kendisine tahsis edilmesini istedi, Abbas da ona destek oldu. Halife Hz. Ebu Bekir, peygamberlerin miras bırakmadığını, geride bıraktıklarının "**sadaka**" hükmünde olduğunu söyleyip bu talebi reddeder. Halife'nin içtihadına göre Hz. Fatıma ve çocukları yararlanacaklardır ama Fedek arazisinin mülkiyetine sahip olamayacaklardır.

Hüküm her ne kadar öyle konulmuşsa da, tarihte Ehlibeyt soyundan gelenlere -Hz. Hüseyin'den gelen **Seyyidler**e ve Hz. Hasan'dan gelen **Şeriflere**- kamu bütçesinden çeşitli kaynaklar ayrılmış, atiyyeler, hediyeler verilmiştir. Son dönemlerine kadar Osmanlı hükümdarları buna riayet etmişler, işi biraz daha genelleştirerek Mekke ve Medine halkına, Harem yoksullarına kaynak ayırıp sistemli bir biçimde dağıtmışlardır.

Şii müçtehitlere göre sadece ganimet değil, her türlü kazanç ve gelirden 1/5 (humus) ayrılmalı ve bu Hz. Peygamber'in soyundan gelen imamlara, imamların vefatından, 12. imamın gaybubetinden sonra naibi olan mollalara tahsis edilmelidir. Nitekim tarihteki uygulama da böyle olmuştur. Bu muazzam bir kaynağın ulema elinde toplanmasına ve ulemanın siyasi otoriteden bağımsız örgütlenip faaliyet göstermelerine imkân vermiştir. En son İmam Ayetullah İmam Humeyni'nin hocası Ayetullah Burucerdi, humusu merkezileştirip bir elde toplanmasını sağlamıştır.

c) Yetimler (yetama): Şu veya bu sebeple ama özellikle ayetin indiği tarihsel ortamda savaşta babalarını kaybedip korumasız kalan çocuklardır.

d) Yoksullar (mesakin): Bu grupta yer alanların Müslüman yoksullar olduğunu söyleyenler olduğu gibi, gayrimüslim yoksulların olduğunu söyleyenler de vardır.

e) Başka âyetlerde de geçen "**İbn-i Sebil**"in tam karşılığı "**yol oğlu**"dur. Bundan yolcu veya yolda kalmış (yolun insafına, karşısına çıkan sürprizlere ve mahrumiyetlere bırakılmış) kimseler kastedilmektedir. Tabii, mali yardım alma hakkını kazanan, herhangi bir yolcu değil, fakat malı, parası bitmiş, parasını çaldırmış, kaybetmiş ve bu yüzden sıkıntı ve zorluk içine düşmüş olan kimsedir. Bugün şu veya bu sebeple yerinden yurdundan edilmiş, baskı, ekolojik felaket, terör, iç çatışma ve savaşlardan kaçan mültecilerin bu kapsama dahil edilmeleri gerekir.

Genel tatbikata göre kadınlara, çocuklara ve kölelere herhangi bir hisse ayrılmazdı. Bunun sebebi doğrudan savaşa katılmamalarıydı. Bazen Allah'ın

Elçisi kadınları savaşa götürür, onları özellikle yaralıların tedavisinde istihdam ederdi, böyle durumlarda onlara ganimetten az bir pay verirdi. Bu demektir ki, görevi dolayısıyla aktif olarak savaşa katılan kadın ganimetten erkek gibi pay sahibi olur. Çocuklar için de uygulama bu yönde idi. Eğer büluğ çağına ermeden önce, belli alanlarda yararlılık göstereceği umulan güçlü kuvvetli bir çocuk savaşa götürülecek olursa, ona da bir pay verilirdi, kölelere de az bir şey (radh) bağışlanırdı.

Bu ayetin işaret ettiği savaşla ilgili açıklamalar Âl-i İmran, 13. ayette geçmişti. Müslüman kuvvetler Medine tarafına, müşrikler ise Mekke tarafına yerleşmişlerdi. Mekkelilerin korumak üzere savaşı göze aldıkları kervan (rükbe) deniz tarafında -Kızıldeniz'e yaklaşık 25 km. uzaklıkta- daha aşağı bir yerdeydi. Her iki tarafın sayıları ve psikolojik-zihni tutumlarıyla ilgili iki algı farkı olduğunu belirtmiştik. Biri, müşriklerin mü'minleri kendilerinin iki katı; diğeri mü'minlerin müşrikleri kendilerinin iki katı sayıda görmeleridir. Her iki durumda amaçlanan şey, mü'minlere savaşa başlamadan önce cesaret vermektir.

Bedir'de her iki tarafın algılarında muazzam bir paradoks söz konusuydu. Müslümanlar, düşman kuvvetini az, müşrikler de aksine onları çok görüyordu. **İbn-i Mes'ud** çok ilginç bir şey söylemişti: "Bedir günü yanımdaki arkadaşıma, düşman birliği yetmiş kişi var mı?" diye sorduğumda "Ancak yüz kişi" cevabını vermişti. Sonraları bir esir, Müslüman kuvvetlerin sayısını bin kişi olarak tahmin ettiklerini söylemişti. Ebu Cehil'e göre Müslümanlar o kadar azdı ki, bir devenin etiyle hepsini doyurmak mümkündü. Bu yüzden savaşa gerek yoktu, yakalayıp bağlamak yeterliydi.

Hiç şüphesiz bu Müslümanlar lehine psikolojik bir üstünlük sağlıyordu. Çünkü eğer müşrikler, mü'minleri kendilerinin iki katı yani iki bin kişi görüyor idiyse, bu başlı başına caydırıcı bir faktördür; yok eğer mü'minler düşmanı kendilerinin iki katı görüyor idiyse, bu da cesaretlendirici bir faktördür. Bu sûrenin 66. ayetinde de açıkça belirtildiği gibi 310 kişi olan mü'minler, kendilerinin iki katı yani 620 kişi gördüğü düşman askerlerini rahatlıkla yenebileceklerini düşünmektedirler.

Savaşta başka ilahi yardımlar da geldi. Mesela başlangıçta Mekke ordusu kuru ve sert bir yere konuşlanmıştı, savaş için gayet uygundu, sonra gelen Müslüman kuvvetlerin konakladığı yer ise kumluktu, ayaklarının altı kayıyordu. Ancak beklenmedik yağmur yağdı, Mekke ordusu adeta çamur içine saplanırken, Müslümanların ayaklarının altı sert zemin haline geldi, hareket kabiliyetlerini arttırdı.

Bedir savaşının diğer bir anlamı, insanların tam bir bilinç haliyle niçin

savaştıklarını gayet iyi bilmeleri, niçin savaştıklarının farkında olmalarıydı. Açık beyyine şuydu ki, Müslümanlar Allah yolunda ve haklı bir dava adına savaştıklarını apaçık, müşrikler de hakka karşı savaştıklarını net bir biçimde biliyorlardı. (44. ayete kadar anlatılanlar için bkz. Âl-i İmran, 13 ve 123-126. ayetlerin açıklaması)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾

45. Ey imân edenler, bir toplulukla karşı karşıya geldiğiniz zaman, dayanıklık gösterin ve Allah'ı çokça zikredin. Ki kurtuluş (felah) **bulasınız.**

46. Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin ve çekişip birbirinize düşmeyin, çözülüp yılgınlaşırsanız, gücünüz gider. Sabredin. Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir.

Bir savaşı kazanmanın en önemli faktörü askerin moral üstünlüğe sahip olmasıdır. Moral üstünlük ahlaki zemindir. Bu birinci derecede savaşın meşruiyeti, haklı ve adaletli olması gerekçesiyle ilgilidir. Bir savaş Allah adına yapıldığı zaman, talan, sömürü ve hegemonya amaçlı olmaz; aksine yoksulları, zayıfları korumak, baskı altında olanları kurtarmak ve hakkı hâkim kılmak için yapılır.

Savaşmak için savaş istenmez. Efendimiz (s.a.) "Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin, karşılaşacak olursanız da sabredin" (Buhari, Cihad, 112; Müslim, Cihad, 20) buyurmuştur. Şu halde düşman birliğiyle karşı karşıya gelindiği zaman yapılması gereken şey sabitkadem durmak, ayağı sağlam basmak olmalıdır. Sebat hem savaşın haklı ve adil gerekçesi hem savaş boyunca gösterilecek direnç, sürecek çarpışma ve göze alınacak sıkıntı ve cefayla ilgilidir.

Sebat/dayanıklılık göstermek Allah'ı çokça zikretmeye bağlıdır. İlahi yardım ancak bu şekilde gelir. **Talut**'la beraber saldırgan ve küstah düşmana karşı savaşa çıkan askerler "Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır, ayaklarımız sabit kıl. İnkârcılar topluluğuna karşı bize yardım et" (2/Bakara, 250) diye dua etmişlerdi. "Ey İman edenler! Allah'ı çok zikredin. Sabah akşam O'nu tesbih edin." (33/Ahzab, 41-41.)

Savaşta Allah'ı zikretmenin iki faydası var: İlki, savaş ortamında olsa dahi, kalp Allah'tan hali kalmaz, kalbin içi Allah sevgisi, takva, ihlas ve ism-i celali

doldurmaya devam eder. Diğeri kalbi korku istila etmez, aksine Allah'ın zikrinden fışkıran cesaret, sabır ve güç doldurur. Bu mülahaza ile İslam geleneğinde Müslüman askerler "Allah! Allah!" diye saldırıya geçerler. Tercihe şayan olan çarpışmalar sırasında zikrin gizli olmasıdır. Sahabe, savaş sırasında ses çıkarmaya hoş karşılamazlardı (Ebu Davud, Cihad, 102). Sebat, sabır, cesaret ve zikir hem zaferin yolunu açar, hem manevi kurtuluşu sağlar. (3/Âl-i İmran, 200.)

Fakat elbet diğer konularda olduğu gibi insan savaş sırasında da çetin bir sınavdan geçer. Bedir savaşı bunun İslam tarihindeki ilk örneği olmuştu. Savaş Müslümanların zaferiyle sonuçlanmıştı. Müslümanların bir kısmı savaşmış, bir kısmı Efendimiz (s.a.)'i korumak üzere halka içine almış, bir kısmı da ortalığa saçılan ganimetleri toplamıştı. Her bir grup kendi işinin önemli olduğunu öne sürüp ganimetlerin tamamına sahip çıkma eğilimi gösterince 46. ayet indi ve birlikte başarılmış bir işin faydaları devşirilirken arada çıkacak ihtilafın Müslümanların güç ve kuvvetini yok edeceğini belirtti.

Bu ve benzeri ihtilafları çözmenin yolu "Allah'a ve Elçisi'ne itaat etmek" (8/20) yani herkesin üstünde vaz'edilmiş olan Hukuk'a uymaktan geçer. Bu çerçevedeki itaat, İslam dairesinin içinde kalmanın garantisidir, kimse meşru olmayan bir savaşa girmez, talan ve dünyevi çıkar için fetihlere kalkışmaz, mazlum insanları rahatsız etmez. Allah ve Elçisi'ne itaat aynı zamanda zafere ulaşmanın yollarını gösterir, ayrılık ve nifakın önüne geçer. Bu itaatin dışına çıkanlar farklı çıkar gruplarına, birbirine düşman parti ve fırkalara ayrılırlar, birbiriyle devamlı didişip güç ve kuvvetlerini heba ederler. Bu da onları çözer, güçten düşürür, üstünlük ve hükümranlıklarının sonunu getirir, birlik ve beraberliklerini sona erdirir.

Kur'an ve Sünnet'in genel çerçevesi içinde kalındığı sürece ilahi yardımlar eksik olmaz. Bu ilahi yardımları Hz. Peygamber (s.a.), ayetteki ifadesiyle "**rüzgâr** (riyh)" olarak nitelendirmiştir. Rüzgâr (**riyh**) güç, kuvvet, kudret, iktidar ve devlet gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu demektir ki, Müslümanlar aralarındaki birlik ve beraberliği, dayanışma ve ümmet olma idealini zayıflatacak olurlarsa kuvvet ve iktidarlarını kaybeder, başkalarının siyasi ve askeri tahakkümünün altına girer, böylelikle tarihte kendilerine yüklenen misyonlarına aykırı olarak zillet içinde yaşarlar. Allah'ın Elçisi (s.a.), belki de tam bu çerçevede ve sembolik bir anlamla bize hayli önemli bir mesaj vermeyi murat etmiştir: *"Bana doğu tarafından esen saba rüzgârıyla yardım edildi, Ad kavmi ise batı tarafından gelen rüzgârla (debur) yıkıma uğratıldı"* (Buhari, İstiska, 26; Müslim, Salatu'listiska, 17). Savaşta, sıkıntı ve zor zamanlarda sabır en büyük güç kaynağıdır. "Hiç şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir".

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾

47. Bir de yurtlarından refahtan şımarıp-azıtarak, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve (halkı) **Allah'ın yolunda alıkoyanlar gibi olmayın. Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatandır.**

Ayetin iniş sebebi büyük bir özgüven ve şımarıklıkla Bedir'e gelen Mekkeliler hakkındadır. **Cuhfe** denen mıntıkaya geldiklerinde Ebu Cehil'in dostu Kinaneli Hufaf, ona isterse askeri yardım yapabileceğini söyledi. Ebu Cehil son derece ilginç bir cevap verdi:

"-Eğer Muhammed'in iddia ettiği gibi biz Allah'la savaşıyorsak, Allah'a andolsun, bizim Allah'a karşı koyacak gücümüz yok. Eğer insanlarla savaşıyorsak, Allah'a andolsun, insanlara gücümüz yeter. Yemin olsun, Bedir'e varıp da şarap içmedikçe, cariyeler bize çalgı çalıp şarkı söylemedikçe Muhammed'le savaşmaktan vazgeçmeyeceğiz."

Bu sözler, Ebu Cehil'in Allah'ın varlığını inkâr eden bir ateist veya bilinmezci bir agnostik olmadığını gösteriyor. Allah'ın varlığına inanıyordu, insan gücünün Allah'a karşı galip gelmeyeceğinin de farkındaydı. Ancak o risalete yani Hz. Peygamber (s.a.)'in Allah'ın seçip gönderdiği bir peygamber olduğunu kabul etmiyor veya kabile rekabeti, kibri ve soy asabesiyle hasım kabileden Allah'ın peygamber göndermesini hazmetmeyip bu daveti tanımadığını ilan ediyordu.

Bedir, Arap yarımadasının önemli panayırlarından biriydi. Anlaşıldığı kadarıyla Mekkeliler, küçümsedikleri Müslümanları yendikten sonra panayıra katılıp eğlenmeyi de planlamışlardı. Yenileceklerine ilişkin en ufak bir korkuya sahip değillerdi. Esasında Hz. Peygamber'in kervanı vuracağını öğrenen Ebu Süfyan, doğu tarafına kaymış, böylelikle kervan tehlike alanı dışına çıkmıştı. Dolayısıyla Mekkelilerin kervanı korumak üzere Bedir'e gelmelerini gerektiren bir sebep de kalmamıştı ama onlar Müslümanlara hiç unutmayacakları bir ders vermeyi akıllarına koymuşlardı. Sahip oldukları askeri üstünlük, savaş donanımı, servet ve gurur onları şımartmış, çalım satar hale getirmişti.

"**Batar**", umursamazlık, tuzu kuruluk, şımarıklık ve azgınlık demektir. Allah'ın kendisine verdiği nimetleri, siyasi iktidar, güç ve serveti şımarıkça kullanan, başkalarını umursamayan, çalım satan kimselerin davranışıdır. Mekkeliler de azmış ve şımarmış kimseler olarak başkalarına gösteriş yapmak, güç ve iktidarlarını, servet ve kibirlerini sergilemek amacıyla Mekke'den çıkmışlardı.

Güçlerini gösteriyorlardı, riyakârca davranıyorlardı, asıl maksatları insanları Allah'ın yolundan alıkoymak, doğruyu bulmalarına engel olmaktı. Yaptıkları şovlarla inkâr ve isyanlarını örtbas ediyorlardı. Riya, insanlara gösteriş yapmak, her şeyi şova dönüştürmektir. Olumlu davranış sergilese bile, riya yapan hakikatte günah ve suçu gizler.

Bu tarihin her döneminde rastlanabilecek tipolojik bir tutumdur. Savaş amacı olsun olmasın, özellikle bir ülkenin zengin ve muktedir zümreleri -eğer kendilerine bağışlanan nimetlerin şükrünü eda etmiyorlarsa- sınır kapılarında, belirgin olarak hava alanlarında, VIP salonlarında benzer davranışları sergilediklerini gözlemlemek mümkün. Şu var ki, Allah yapıp ettiklerini biliyor, yakından takip ediyor ve eninde sonunda onlara bir sille atıyor. Bu ayet, Mekkeli müşrikleri örnek göstermek suretiyle Müslümanları benzer kibirli ve gösterişe dönük bir davranış ve tutumdan sakındırmaktadır. (bkz 28/Kasas, 58 ve 40/Mü'min, 4).

وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ
وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ
مِنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ
يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ
عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا ۙ
الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ۚ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَٰلِكَ
بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

48. O zaman şeytan onlara amellerini çekici göstermiş ve onlara: "Bugün sizi insanlardan bozguna uğratacak kimse yoktur ve ben de sizin yardımcınızım" demişti. Ne zaman ki, iki topluluk birbirini görür oldu (karşılaştı) **o, iki topuğu üstünde geri döndü ve: "Şüphesiz ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz görüyorum, ben Allah'tan da korkuyorum" dedi. Allah** (ceza ile) **sonuçlandırması pek şiddetli olandır.**

49. Münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar şöyle diyorlardı: "Bunları (Müslümanları) **dinleri aldattı." Oysa kim Allah'a tevekkül ederse, şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.**

50. Melekleri, onların yüzlerine ve arkalarına vurarak: "Yakıcı azabı tadın" diye o inkâr edenlerin canlarını alırken görmelisin.

51. Bu, ellerinizin önceden takdim ettiği işler yüzündendir. Yoksa şüphesiz Allah kullara zulmedici değildir.

Şımarıklık ve azgınlık Şeytan'ın telkinidir. İnsan, Şeytan'a kanıp tevazuu, tedbiri elden bırakır, azgınlaştıkça saldırganlaşır, içini istila eden üstünlük kompleksi ona her şeyi yapabileceği, her rakibi yenebileceği duygusunu verir (35/Fatır, 8). Ne var ki, bu aldatıcı bir duygudur. İş pratiğe döküldüğünde bunun boş bir duygu olduğu ortaya çıkar. O zaman da insana bu telkini veren, kalbine bu iğvayıilka eden Şeytan her zaman yaptığı gibi aradan çekilir, sorumluluk üstlenmez, doktrine edip hataya sürüklediği insanları yüzüstü bırakıp gider. Şeytan sadece aldatır, temeli boş olan gururu tahrik eder. Şeytan, gerçeği, insanın bilmediklerini bilir. Yanlış yolda olup azan, şımarıp küstahlaşan insanlar, Şeytan'ın kendilerine cazip gösterdiği, süsleyip püslediği teşebbüslerde tam başarısızlığa uğradıklarında büyük bir düş kırıklığına uğrarlar. Bu dünyada da, ahirette de öyle olur. (14/İbrahim, 22; 59/Haşir, 16.)

Bedir'de de böyle olmuştu. Şeytan'ın kışkırtmalarına kapılan Mekkeliler yenildiler, yenilginin büyük acısını tattılar. Bu Allah'ın onlara dünyada verdiği şiddetli azaptı. Sadece Mekkeli müşrikler değil, ikili oynayan "münafıklar" ve "kalplerinde hastalık olanlar" da düş kırıklığına uğramışlardı. Başlangıçta, bir avuç Müslümanı dinlerinin aldattığını, yanılttığını, başka bir deyişle altından kalkamayacakları bir işe kalkıştıklarını düşünüyorlardı. Nihayetinde kendilerinden üç katı bir kuvvete karşı savaşı göze almaları akıl alacak gibi değildi. Onların maddi hesabına göre bu karşılaşmadan Müslümanlar zararlı çıkacaktı. Ama öyle olmadı, Müslümanlar mucizevi bir başarı gösterip savaşı kazandılar.

Münafıkların dışında "kalplerinde hastalık" olanlardan söz edilmesi, henüz İslamiyet'in, Allah'a iman ve itaat duygusunun bütünüyle kalplerinde kök salmadığı, bir tür arada duran, tereddüt içinde olan bir grubun varlığına işaret etmektedir. **Kurtubi**, "münafıklar"la "kalplerinde hastalık olanlar"ın aynı kişiler olduğunu söylerken, **Taberi** ise başka bir grup olduğuna ilişkin görüşü kaydetmektedir.

Müslümanların yegâne güvencesi ihlasla bağlandıkları şanı yüce Allah'tı. O üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. Batıl yolda çarpışan inkârcılar dünyada acı bir yenilgiyi tatmışlardı, ahirette tadacakları azap bundan az olmayacaktı.

Burada Kur'an-ı Kerim dili geçmiş zaman fiilini kullanarak, olayı olmuş bitmiş gibi anlatır. Bu, canlarının alındığı sırada ve gelecekte ahirette mutlaka

böyle olacağını anlatmak üzere seçilen bir üsluptur. İkinci ihtimal daha var: Ölümlerinden sonra vuku bulacak olanlar öylesine kesin ki, olmuş bitmiş gibi anlatılır. Azap melekleri inkârcıların yüzlerine ve arkalarına vuracaklardır. **Vahidi**, "Yakıcı azabı tadın" sözünü meleklerin ahirette inkârcılara söyleyeceklerini belirtir. Bu haksızca bir azap değildir, önceden yani dünyada yapıp ettiklerinin karşılığıdır. Yoksa Allah kimseye haksızlık etmez, haksızlık yapanların, zulmedenlerin müstahak oldukları cezayı onlara tattırır. Bu da ilahi adaletin gereğidir. (3/Âl-i İmran, 182)

كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ ۚ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَغْرَقْنَا اٰلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾

52. **Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin gidiş tarzı gibi Allah'ın ayetleriniinkâr ettiler, Allah da onları günahlarından dolayı yakalayıverdi. Şüphesiz, Allah, en büyük kuvvet sahibidir, sonuçlandırması pek şiddetlidir.**

53. **Nedeni şu: Bir kavim** (toplum)**, kendinde olanı değiştirinceye kadar Allah, ona nimet olarak bağışladığını değiştirici değildir. Allah şüphesiz işitendir, bilendir.**

54. **Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin gidiş tarzı gibi. Onlar, Rablerinin ayetlerini yalanladılar; biz de günahları dolayısıyla onları helâk ettik. Firavun ordusunu suda boğduk. Onların tümü zulmeden kimselerdi.**

Mekkeli inkârcıların başından geçenler, tarihsel bir kategori değildir, tekrar eden evrensel beşeri pratiklerdir. Tarih boyunca bu türden inkâr ve isyanlar, azgınlık ve şımarıklıklar tekerrür eder. Son insana yani kıyametin kopacağı güne kadar da bunlar tekrar edecektir. Mekkelilerden önce Mısır Firavunları ve onlardan öncekilerin de yaptığı bundan başkası değildir. Firavun ve hanedanı Allah'ın ayetlerini, gelen vahiyleri, kendilerine gafletten çıkmaları için gösterilen mucizeleri hem "inkâr ettiler", hem kendilerine verilen nimetleri, zenginlik ve refahı, sağlık ve üstünlüğün Allah'ın nimeti ve bağışı olduğu hakikatini "yalanladılar." İnsanlar inkâr eder, sahip oldukları güç ve refahın ken-

di bilgileri ve güçlerinin eseri olduğunu düşünür, böylece Allah'ın iradesine başkaldırırlar. Allah da onlara ceza verir. Bu ya bu dünyada olur veya ahirette. Ama eninde sonunda her inkârcı ve zalim, yaptıklarının karşılığını bulur. İnkâr ve zulmün baki kaldığı vaki değildir. Allah, en büyük kuvvet sahibidir, hiç kimse O'na üstün gelemez. Nitekim tarihin en trajik örneklerinden biri olan Firavun ve ailesinin başına gelenler budur. Yaptıklarının cezası olarak helak olup yok oldular. Yüce Allah, o kibir ve gurur heykeli olan Firavun'u suda boğdu, saltanat ve iktidarına son verdi (3/Âl-i İmran, 11; 17/İsra, 103).

Bu ilahi yasadır. Toplumlar kendilerine bağışlanan nimetleri, refah ve sağlığı, güç ve iktidarı, zenginlik ve rahatı şükürle karşıladıkları, yerli yerine kullandıkları, aralarında adaleti ve hakkı tesis ettikleri müddetçe Allah, onlara verdiği nimeti geri almaz. Toplumlar şiddetli çatışmalara, iç savaşlara, can yakıcı açlık ve yoksulluklara, toplumsal hayatı içten çürüten sapkınlıklara, kitlesel göç ve hastalıklara maruz kalıyorlarsa, bu onların yapıp ettiklerinin karşılığıdır. Tarih beşeri hayatın hasılasıdır. Tarihte geçerli olan yasaların işlemesine yol açan en önemli faktör insanın iradi tercihleri, yapıp ettikleri ve karşılaştığı sonuçlardır. İnsan, rüzgârın önündeki sürüklenen bir yaprak değildir, onu tarihsel veya toplumsal harici faktörler belirlemez, kendi yaptıklarından sorumludur, çünkü irade sahibi varlıktır. (Daha geniş bilgi için bkz. 13/Ra'd, 11. ayetin açıklaması.) Şair Necip Fazıl ne güzel demiş:

Başımıza ne gelirse Hak'tandır
Fakat geliş sebebi Hak'tan ayrılmaktandır.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

55. Allah katında canlıların en kötüsü, şüphesiz inkâr edenlerdir. Onlar artık inanmazlar.

56. Bunlar, içlerinden antlaşma yaptığın kimselerdir ki, sonra her defasında ahitlerini bozarlar. Onlar sakınmazlar.

57. Bundan dolayı, savaşta onları yakalarsan, öyle darmadağın et ki, onlarla arkalarından gelecek olanlar(ı caydır)**. Umulur ki ibret alırlar.**

58. **Eğer bir kavmin ihanet edeceğinden kesin olarak korkarsan, sen de açık ve adil bir tutumla** (onlarla olan anlaşma metnini ve diplomatik ilişkiyi) **at. Gerçekten Allah, ihanet edenleri sevmez.**

59. **İnkâr edenler, kaçıp-kurtulduklarını sanmasınlar; gerçek şu ki, onlar** (bizi) **aciz bırakamazlar.**

Sûrenin 22. ayetinde "yeryüzünde debelenen canlıların en kötüsü" hakkında bilgi verilmişti. Bu ayette söz konusu vurgunun insana olduğu daha açık anlaşılmaktadır. **Aristo,** insan "konuşan hayvandır" demişti. Konuşmak (nutk sahibi olmak), mantıki bir tutarlılık içinde meramını, duygu ve düşüncelerini, niyet ve hedeflerini, arzu ve isteklerini dile getirmek demektir. Şu halde akıl sahibi varlık hem konuşur, hem işitir. Akıl, işitme ve konuşma onun hakikati bulmasına, doğru yola girmesine yardım eder. Bunlar diğer bütün canlılarla mukayese edildiğinde kendisine verilen nimetlerdir. Söz konusu akıl, konuşma ve işitme nimetini gerektiği gibi kullanmayan, yeryüzünde debelenenler içinde en kötü yaratık olur, kötülüğü kendisinden ibaret kalmaz, başkalarına da dokunur, bundan şer ve şirretlik türer. (8/22.)

İnkâr, aklı kullanmamanın sonucudur. Bu da bize şunu göstermektedir: İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği imandır. Aklını kullanıp da Allah'a iman ediyorsa, o diğer canlılardan üstün olur. Aksi halde yeryüzünde debelenenler içinde en kötü canlı derekesine iner. Böyle bir insan inkârında inat eder, zulmünde ısrar eder, her canlıdan daha çok tahripkâr olur. Böylelerine güvenilmez, Allah'a olan ilk ahitlerini bozdukları gibi, insanlarla yaptıkları ahitlere, sözleşme ve anlaşmalara riayet etmezler. Ellerine fırsatını geçirdiklerinde bozarlar. Müfessirler, tarihsel olarak bu ayetin Medine'de yaşayan Yahudi kabileleriyle ilgili olduğunu söylerler. Beni Nedir, Beni Kaynuka ve Beni Kurayza adlı Yahudi kabileleri, hicretten sonra Hz. Peygamber (s.a.)'le **Medine Vesikası**'nı imzalamışlardı ancak Bedir savaşı vuku bulduğunda Mekkelilere yardım ettiler. Savaştan sonra yanıldıklarını itiraf edip eski anlaşmaya devam etmek istediler ancak Hendek savaşında yine anlaşmalarını bozdular, bundan sakınmadılar (Bkz. 3/Ali İmran, 12-13; 5/Maide, 51-53).

Anlaşmayı tek taraflı olarak bozanlara verilen eman ortadan kalkar, artık ortada söz konusu olan savaş halidir. Böyle durumlarda savaş kaçınılmazdır. Hem anlaşmayı bozanları cezalandırmak hem tekerrür etmesini engellemek yani bu yolu seçecek olanları caydırmak gerekir. Anlaşmayı haksızca ve tek taraflı bozmak karşılıksız bırakılacak olursa, kimse yaptığı kötülüklerden ibret almaz, eline fırsatı geçirdiğinde bunu tekrar eder.

Tabii ki Müslümanların diğerlerinden bir farkı olmalı. O da, anlaşmayı bo-

zacağından yani ihanet edeceğinden emin olunan tarafa "açık ve adil bir tutumla" anlaşma metninin sona erdiğini ve diplomatik ilişkinin kesildiğini bildirmek gerekir. Böyleleriyle herhangi bir anlaşma yapılamaz, dostluk ilişkisi kurulamaz. Ancak, arada varolan anlaşmanın kesin olarak bozulduğu bildirilmeden onlara karşı savaşılmaz. Bu itibarla Müslümanların anlaşmalı oldukları tarafın ihanetlerinden emin olmaları, reddedilmesi mümkün olmayan karine ve kanıtlara sahip olmaları beklenir. Böyle durumlarda safça bir anlaşmaya bağlı kalmanın manası yoktur.

Anlaşmanın bozulmasıyla savaş hali ortaya çıkar. Taraflar açıkça savaş durumunu bildiklerinde sahip oldukları maharet ve donanıma göre bir takım savaş tekniklerini, hile ve taktikleri uygulayabilirler. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.a.) "Savaş hiledir" (Buhari, Cihad, 157; Müslim, Zekât, 153) buyurmuştur. Burada geçen "**hile**"yi zaferi sağlayacak türlü çeşitli savaş sanatı, çareler, taktik ve teknikler şeklinde anlamak lazım.

Hadis kaynaklarında yer alan bir rivayete göre Bizanslılarla barış anlaşması olan **Muaviye**, anlaşmanın bitmesine bir ay kala ordusuyla Bizans sınırına doğru yola çıkar. Niyeti orda bir süre bekleyip anlaşma sona erince onlara saldırmaktı. Sınıra doğru yol alırken ashaptan Amr bin Abese tekbir getirerek onlara yetişir ve "Sözünde durmak var, dönmek yok!" diye bağırır. Muaviye, yanına çağırıp ne demek istediğini sorunca, Hz. Peygamber (s.a.)'den şu hadisi nakleder: 'Bir kimse bir kavimle anlaşma yapmışsa, süresi dolana veya anlaşmayı bozduğunu onlara bildirene kadar, anlaşmayı ne bozsun, ne de yenilesin.' Bu hadisi duyan Muaviye, ordusuyla geri döner." (Ebu Davud, Cihad, 152; Tirmizi, Siyer, 27).

Anlaşmayı bozmak ihanettir, Müslümanlar ihanete ihanetle cevap vermez, ihanet ahlaki suçtur. Allah, ihanet edenleri sevmez. İnsanlar arasındaki güvenliği ortadan kaldıran, korku, endişe ve kaygıyı yayan kimseler ihaneti temel bir tutum olarak benimsemişlerdir, bunu da inkârlarının sonucu olarak yapmaktadırlar. (4/Nisa, 107.) İhanetle birtakım geçici yararlar elde edebilirler ama eninde sonunda hak ettikleri cezayı bulurlar, kaçıp-kurtulduklarını sanıyorlarsa kendilerini aldatıyorlar. Çünkü Allah'ı aciz bırakamazlar.

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

60. Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve besili atlar hazırlayın. Bununla, Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanınızı ve bunların dışında sizin bilmeyip Allah'ın bildiği diğer (düşmanları) **korkutup-caydırasınız. Allah yolunda her ne infak ederseniz, size 'eksiksiz olarak ödenir' ve siz haksızlığa uğratılmazsınız.**

İnsanlar tarih boyunca birbirleriyle savaşmıştır. İstenmeyen, kişilere ve toplumlara ağır gelen bir şey olsa da savaş tarihin acı realitelerinden biridir. Savaşa yol açan sebepler her zaman haklı olmaz, çoğu zaman başkalarının topraklarına, zenginliklerine göz koyanlar bir takım bahaneler uydurarak savaş çıkarırlar. Güçlü olanlar kuzuya "suyumu bulandırdın" diyen kurt misali kendisinden zayıf bulduğu ülkeleri hegemonyası altında tutmak isteyebilir. Müslümanlar, her zaman hak ve hakikat, iyilik ve doğruluk, karşılıklı ihtiram ve anlaşmalara sadakat içinde yaşarlar, bununla yükümlüdürler. Ancak bu ahlaki bağlılıklar çoğu zaman onları düşmanlarının husumetlerinden, zarar ve saldırılarından kurtarmaya yetmez. Böyle durumlarda savaş hali ortaya çıkar. Savaş hayatın bir realitesi olduğuna göre, Müslümanların da varlıklarını, topraklarını, zenginliklerini, bağımsızlıklarını ve özgürlüklerini koruyabilmek için sürekli teyakkuz hali içinde bulunma mecburiyetleri vardır.

Ayet-i kerime, Müslümanlara güçlerinin yettiği oranda saldırgan düşmana karşı hazırlık yapmalarını emretmektedir. Bu demektir ki, barış zamanında, savaş tehdidinin olmadığı durumlarda, muhtemel bir savaş için gerekli hazırlıkların yapılması icap eder (Bkz. 4/Nisa, 71). Hazırlıksız olarak bir saldırıya maruz kalanın topraklarını ve bağımsızlığını koruması zordur.

"Gücünüzün yettiği kadar", savaşın mali finansmanına işaret etmektedir. Savaş hazırlığı silah tedariki, araç-gereç, teknoloji, yüksek donanım, lojistik destek, istihbarat, hareket kabiliyetinin arttırılması, iletişim ve ulaşım hızı, askeri eğitim, sabit ve geçici personel istihdamı, silah altında asker bulundurulması vb. çok yönlü bir etkinliği gerektirir. Müslümanlar elbette bu hazırlığı ve muhtemel bir savaşı kamu bütçesinden finanse edeceklerdir. Ancak bunun "**gücünüzün yettiği oranda**" olmasının iki anlamı vardır. Biri işi ciddiye almak, imkânlar nispetinde hazırlığı yapmak, askeri işleri uzmanlarına, ehil ve liyakat sahibi kimselere emanet etmek ve belki en çok dikkat edilecek konu, askerin kendi asli konusu dışında başka hiçbir şeyle, mesela iç siyasetle ilgilenmemesinin önüne geçmek. Diğeri, kamu bütçesini ağır borç veya altından kalkılamayacak harcamalarla karşı karşıya bırakmamak.

Savaş hazırlığı "**kuvvet**" oluşturmaktır. "Kuvvet"in ne olduğunu Hz. Peygamber (s.a.) üç defa tekrar ederek belirtmiştir: "Kuvvet atmaktır" (Müslim,

İmare, 167; Ebu Davud, Cihad, 23). Atış, tahrip gücüdür. Tahrip gücünü temin edip arttıran her şey kuvvet tanımına girer. **Zemahşeri** de kuvvetin savaş için gerekli, işe yarar her türlü tedbir ve tedarik olduğunu söyler.

Savaş hazırlığı çerçevesinde kuvvetin bir çeşidi olarak "**besili atlar**" zikredilmiştir. Ayetin indiği tarihsel ortamda ve yakın zamanlara kadar at savaşın önemli unsurlarından biriydi. "**Min kuvvetin**" dendiği gibi "**minribati'l-hayl**" denmiştir. Yani "atlardan savaşta işe yarar olanlar"ı besleyin, elinizin altında tutun demektir. Hz. Peygamber (s.a.)'den atın faydalarıyla ilgili çeşitli hadisler rivayet edilmiştir. Ancak bilinmesi gereken şu ki, at besleme emri, tarihin her döneminde savaşa atla çıkılacağı anlamına gelmez. At da insan gibi canlıdır, gelişen teknolojik silahlarla kolayca öldürülebilir. Zamana ve yerine göre atış gücünü sağlayan her araç bu kapsamda ele alınabilir. Top, tüfek, uçak-helikopter, tank, savaş gemisi, orta ve uzak menzilli füzeler vs.

Burada soru teşkil edecek nokta şu olabilir: Acaba düşman nükleer gücü caydırıcı bir silah olarak bulundurur ve yerine göre kullanırken, Müslümanlar asker-sivil ayrımı yapmadan bu silahı da edinmeli ve yerine göre kullanmalı mı? Hz. Peygamber'in tesis ettiği savaş hukukuna göre, siviller öldürülemez, bugünkü savaşlar ise ağırlıklı olarak sivilleri öldürmek üzere kurgulanırlar, daha ilk saldırıda ağır bombardıman uçakları, uzak menzilli füzelerle sivil yerleşim birimleri, şehirler hedef alınmaktadırlar. Müslümanlar da **mukabele-i bi'l misil** fetvasınca aynı şeyi yapabilirler mi? Bazı çağdaş bilginler "zorunlu ise Müslümanların da kitle imha silahını, atom bombasını kullanabileceklerini" iddia etmektedirler. "Dehşet dengesi"nin barışı zorunlu olarak koruyucu imkânlarından yararlanmak üzere nükleer silah bulundurmak ile bu silahı kullanıp yüzbinlerce masum sivilin ölümüne sebebiyet vermek tabii ki ayrı ayrı şeylerdir. 1945-1989 yılları arasında Doğu ile Batı blokları arasında süren soğuk savaş döneminde barışı sağlayan faktör, her iki tarafın dünyayı birkaç kez imha edebilecek kapasiteye sahip yüksek düzeyde kitle imha silahına sahip olmalarıydı. Bu ve benzeri çok sayıda soru, müçtehit bilginler tarafından ele alınmayı beklemektedir.

Bursevi, atların üç kısım olduğunu kaydeder: Allah yolunda kullanılmak üzere edinilen at; insanın geçimini temin ederken kullandığı at ve şeytan için kullanılan at. Sonuncusu bahse tutuşup kumar oynanan attır.

Savaş hazırlığının sebebi "**Allah'ın düşmanları**"nı yani doğrudan din ve vicdan özgürlüğünü hedef alan, husumeti İslam dinine karşı olan düşmanların saldırı ihtimalidir. Diğeri şu veya bu sebepten dolayı ihtilaf halinde olunan "**Sizin düşmanlarınız**" yani Müslüman bir ülkenin hasımlarıdır. Bir de "**Bun-**

ların dışında sizin bilmeyip Allah'ın bildiği diğer (düşmanlar)" var ki, bunlar dışarıda dost gibi görünüp içten içe Müslümanlara karşı kin ve husumet besleyenler, komşu veya uzak ülkeler; bir de münafıkça Müslümanların içinde yaşayıp da fırsatını bulduklarında iç isyan veya ayaklanma yapmayı planlayan "**iç düşmanlar**". (Bkz.3/Âl-i İmran, 101). Klasik müfessirler bu çerçevede "**münafıklar**"ı, o günün kitap ehlini, hatta bir bölümü "**cin taifesi**" işaret etmişlerdir. Kısaca savaş hazırlığının gerekçesi sayılan muhtemel düşmanların korkutulup ne zaman vuku bulacağı bilinmeyen bir saldırıdan vazgeçirilmesi, caydırılmasıdır. Bir başka deyişle ciddiye alınan bir savaş hazırlığı, muhtemel bir savaşı önler.

Savaş hazırlığına katılmak amacıyla yapılan infak ve harcamalar Allah tarafından eksiksizce ödenir (2/Bakara, 261), söz konusu hazırlığa herkesin kendi imkânlarıyla katılması görevdir ki, modern zamanlarda bu kamu bütçesinden savunmaya ayrılan harcama kalemi teşkil etmektedir.

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ۚ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

61. Eğer onlar barışa eğilim gösterirlerse, sen de ona eğilim göster ve Allah'a tevekkül et. Çünkü O, işitendir, bilendir.

62. Onlar, seni aldatmak isterlerse, şüphesiz Allah sana yeter. O, seni yardımıyla ve mü'minlerle destekledi.

63. Ve onların kalplerini uzlaştırdı. Sen, yeryüzündekilerin tümünü harcasaydın bile, onların kalplerini uzlaştıramazdın. Ama Allah, aralarını bulup onları uzlaştırdı. Çünkü O, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.

64. Ey Peygamber, Sana ve seni izleyen mü'minlere Allah yeter.

Reel politikte savaş zamanları barış dönemlerinden fazladır; ideal politikte ise barış asıl, savaş arızidir. Gerekmedikçe yani zorunlu şartları tekemmül etmedikçe savaş ilan edilmez. Maksat, savaş için savaş değil, bir zararı önlemektir. Müslümanlar her durumda dinlerini, bağımsızlıklarını, yurtlarını ve

tabii zenginliklerini korumak üzere gerektiğinde savaşırlar. Bu meşru kendini savunma hakkının kullanımıdır (Nefs-i müdafaa). Ancak şu veya bu sebepten saldırgan düşman barışa eğilim gösteriyorsa Müslümanlara da benzer bir eğilim göstermeleri emredilmektedir. Bu son derece önemli bir ilkedir. Bu sayede anlıyoruz ki, Müslümanların nihai ve asli gayesi, savaş için savaş değil, barışın korunmasıdır. Bunun istisnası, başlayıp süren savaşta Müslümanlar tam üstün gelecekken, düşmanların yenileceklerini anlayıp barış istemeleridir. Böyle durumda barış yapılmaz. (47/Muhammed, 35).

"**Cenah**", iç organların üstünü örten kaburga kemiklerinin eğimine denir. Yürürken devenin boynunu eğmesi için de aynı kelime kullanılır. Özetle ifadesi, açık bir ifadeden çok "eğilim göstermek"tir. Bu durumda Müslümanlar, düşmanın sosyo-psikolojik durumunu yakından takip ettiğinde eğer tutum ve davranışlarında barış emareleri tespit edebiliyorlarsa, kendileri de benzer şekilde cevap verebilirler. Bu durumda da Allah'a güvenip barışın sağlanmasına çalışmalıdır; ister Müslümanların ister hasımlarının hakiki niyet ve gayelerini Allah bilir.

Bazı hukukçular, bu ayetin yukarıda işaret ettiğimiz Muhammed sûresinin 35. ayeti yanında başka ayetleri de delil göstererek yürürlükten kaldırıldığını düşünmüşlerdir. Mesela Tevbe sûresindeki "Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün" (9/5) ve "Bütün müşriklerle savaşın" (9/36) ayetleri gibi. Açıklamasını yaptığımız bu ayet (8/61) ve başka ayetler açık bir dille savaşın arızi olduğunu göstermektedir. Ancak zikrettiğimiz ayetler de savaşı emreder. Bu durumda ayetler arasında farklı bağlamlar ve özel durumlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda doğru bir görüşe sahip olmak için Sünnete bakmak gerekir.

Hz. Peygamber (s.a.)'in tatbikatında hem savaş hem barış söz konusudur. Medine'ye hicretinden hemen sonra **Medine Vesikası** çerçevesinde Hz. Peygamber üç Yahudi kabilesi ve henüz Müslüman olmayan Medinelilerle bir sözleşme imzaladı. Yahudilerin anlaşmayı tek taraflı olarak bozması üzerine Hayber'e sürüldüler, Hayber seferinden sonra da Hz. Peygamber, belli bir cizye karşılığında onlarla barış anlaşması imzaladı, onları toptan imha yolunu seçmedi. Benzer şekilde Arap yarımadasının önemli kabilelerinden olan Necran Hıristiyanlarıyla da anlaşma yaptı; dahası Hudeybiye de doğrudan Mekkeli müşriklerle 10 yıllığına barış sözleşmesi akdetti. Dört halife de Hz. Peygamber'in tatbikatını takip etti, duruma göre savaştı, duruma göre barış anlaşması imzaladılar.

Bu da bize gösteriyor ki, savaş ve barış mutlak değil, şartlara bağlı olarak mukayyettir. Müslümanların askeri gücü, çıkarı, zamanın şartları ve çok yönlü ihtimal hesapları göz önüne alınarak savaş yapılabileceği gibi barış anlaşması

da yapılır. Bu konuda nihai kararı Müslümanların kamu otoritesi, yetkili organları verir.

"Barışa yanaşmak" bir iyi niyet göstergesidir. Ancak düşman her zaman iyi niyetli olmayabilir, barış adı altında bir taktik de geliştirmek isteyebilir. Yine de, bu Müslümanların temel bir tercih olarak barıştan vazgeçmelerini gerektirmez. Onlar ahlaki olarak Müslümanları aldattıklarını düşünürler ama Allah kendisine itimat edip güvenenlere yeter. Malik bin Eşter'e gönderdiği mektubunda Hz. Ali (r.a.) şöyle demektedir: "Düşman tarafından getirilen barış teklifleri kurallara uygun ise geri çevrilmemeli, yapılan antlaşmalara sadık kalınmalı, gerekirse bu yönde canlar feda edilmelidir. Daha önemlisi antlaşmada düşman oyuna getirilmemeli, yoruma açık ifadeler kullanılmamalıdır."

Mü'minler doğru yolda oldukları sürece Allah onları yardımıyla desteklemeye devam edecektir. Allah'ın yardımı Hz. Peygamber'e ve mü'minlere yeter. 64. ayetteki "vav" beraberlik manasında ele alındığında ayetin takdiri şöyle olur: "Ey Peygamber, Allah ve sana tabi olan mü'minler sana yeter." "Allah" lafzına atıf olarak ele alınacak olursa bu sefer mana şöyle takdir edilir: "Allah, sana ve mü'minlere yeter."

Hz. Peygamber, yalnızdı, çaresiz ve güçsüzdü. Mekke'de tebliğe başladığı zaman ortada sahip olduğu maddi bir kuvvet, dikkate değer bir toplumsal desteği yoktu. Yüce Allah, ona mü'minleri nasip etti, tebliğ sürdükçe Müslümanların sayısı arttı. Zor şartlar altında Mekke'yi terkedip Medine'ye hicret ettiler. Burada da Mekkelilerin fiili saldırıları ve tehditleri baş gösterdi. Ancak şanı yüce Allah yardımını kesmedi.

Bedir günü ilahi yardım ve inayetin somut örneği müşahede edildi. 120 sene boyunca birbiriyle savaşan Evs ve Hazreç kabileleri, Medineli Ensar ile Mekkeli Muhacirler yekvücut oldular. Bu Allah'ın bir lütuf ve ihsanıydı. O olmasaydı bu düşman kabileleri bir araya getirmek, birbirlerine karşı kalplerini ısındırmak mümkün olmazdı. Eskiden olduğu gibi olsa, bir diğerine bir tokat atacak olsaydı iki kabile birbirine girer, bir anda savaş ve kıtal başlardı, aralarındaki tarihi kin, husumet ve süren kan davaları bir türlü bitmezdi. Dünyanın mal ve serveti önlerine yığılsaydı kin ve öfkeleri yatışmazdı, büyük bir ruhi hamle ile Allah'ın ipine sarıldılar (3/Âl-i İmran, 103). Şimdi birbirlerini canlarına dahi tercih edecek noktaya gelmiş bulunuyorlar. Bu Allah'ın lütuf ve ihsanın sonucudur, hüküm ve hikmetinin tecellisidir. Söz konusu yardım ve inayet sadece Bedir günüyle sınırlı değildir; Müslümanlar Sırat-ı müstakim üzere oldukları müddetçe kıyamete kadar bu yardıma mazhar olacaklardır. Bu, savaş için gerekli olan en yüksek düzeyde moral üstünlüğünü ifade eder.

Düşman karşısında zafer kazanmanın yolu, savaşın meşruiyeti, sabır, savaş hukukuna riayet ve mü'minler arasındaki ülfet ve ünsiyettir. Bazılarına göre insanlar arasında sevgi bağı köklü olsaydı, hâkim ve mahkemelere lüzum kalmazdı. Mesela Endülüslü filozof **İbn-i Bacce**, hâkim ve doktorun olmadığı bir toplum tasavvur etmiştir. Özellikle mü'minler birbirlerini sevmek, birbirlerinin hak ve hukukuna riayet etmek ve daima ortak bir hedefe yönelmek zorundadırlar. Hadiste şöyle buyrulmuştur: "Dikkat edin! Mü'minler birbirini sevmede ve birbirlerine merhamet etmede yekvücut gibidirler. Bedenin bir organı rahatsız olsa diğer organlar uykusunu kaybeder, ateşler içinde kalır". (Buhari, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66).

Burası ile ötesi, gökler ile yer, zahir ile batın, dünya ile müteal arasında kopmaz bir ilişki var. Her attıkları adımda Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını, dünya ve ahireti göz önünde bulunduranlar, ilahi yardımın daima arkalarında olduğunu bilirler. (5/Maide, 55.)

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾

65. Ey Peygamber, mü'minleri 'savaş ihtimaline karşı' hazırlayıp-teşvik et. Eğer içinizde sabreden yirmi (kişi) **bulunursa, iki yüz** (kişiyi) **mağlup edebilirler. Ve eğer içinizden yüz** (sabırlı kişi) **bulunursa, kâfirlerden binini yener. Çünkü onlar** (gerçeği) **kavramayan bir topluluktur.**

66. Şimdi, Allah sizden (yükünüzü) **hafifletti ve sizde bir za'f olduğunu bildi. Sizden yüz sabırlı** (kişi) **bulunursa,** (onların) **iki yüzünü bozguna uğratır; eğer sizden bin** (kişi) **olursa, Allah'ın izniyle** (onların) **iki binini yener. Allah, sabredenlerle beraberdir.**

Savaşın en önemli safhası hazırlığıdır. Yukarıda bu konuyu gördük. 65 ve 66. ayetlerde söz konusu hazırlığın manevi boyutu, moral üstünlüğü ele alınmaktadır. Güçlü motivasyonu olmayan savaş kazanılmaz. Salt maddi çıkar, yağma, işgal, ekonomik kaynakların talanı, tehcir, etnik arındırma, soykırım vb. gayrimeşru sebeplerle dahi olsa, savaşa girişen askerin bir motivasyona ihtiyacı var. Ama

elbette motivasyonlar arasında mahiyet farkı önemlidir. Hiçbir zaman zulüm ve yağma amaçlı savaş, haklı ve meşru gerekçelerle yapılan savaştan daha yüksek moral güce sahip olamaz. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.a.)'e, mü'minleri savaşa hazırlaması için emir verildiğinde önemli bir noktaya dikkat çekilmektedir:

Müslümanlar, Allah için ve Allah yolunda (Rızaenlilllah ve fi sebilillah) savaşırlar (4/Nisa, 84). Bunun manası, başkalarına kendi dinlerini ve inanç akidelerini zorla kabul ettirmek, başka dinden olanların maddi kaynaklarını yağmalamak, ortada makul bir gerekçe yokken onları siyasi ve askeri hâkimiyetleri altına geçirmek değildir. Aksine savaşın meşru gerekçesi din ve vicdan özgürlüğünün korunması, her türlü siyasi ve askeri baskıya son verilmesi, savunma hakkının kullanılması, adalet ve barışın tesis edilmesidir ki, bunun tarihteki sembol ifadesi Allah'ın isminin yüceltilmesi (İ'lay-ı kelimetullah) olarak formüle edilmiştir. Allah'ın isminin yüceltildiği bir yerde zulüm, hak ve hukuk ihlali, sömürü ve yağma olmaz. Sabır ve sebat göstererek, savaş hukukuna riayet ederek savaşan mü'minlerin her biri kendinden on kat düşmana bedeldir. 20'si 200'e, 100'ü 1.000'e bedel.

Bunun anlamını hakikatin cahili olanlar bilmez; çünkü gerektiği gibi düşünmüyorlar, hikmetle ve basiretle olaylara bakmıyorlar. Allah yolunda savaşan insanın hedefinde ahiret mutluluğu var, batıl yolda savaşan dünyevi çıkarların peşine düşer (59/Haşir, 13-14). Allah, başkalarının zararına savaşan, sömüren ve tahakküm peşinde olanlara yardım etmez. İnkârcılar ve yağmacılar bu temel hakikatin farkında değildirler.

Allah'ın yardımı, kat kat üstün düşmanın yenilgisi için yeter sebeptir. Zikredilen sayılar bunun kanıtıdır. Bu elbette, her durumda Müslüman orduların kendilerinden 10 kat -sayısal ve maddi-teknolojik donanım- üstün olan düşmanla savaşmaları gerektiği anlamına gelmez. Ancak manevi gücün üstünlüğüne işaret eder. Gerektiğinde, zaruret halinde 10 kat düşmanla da savaşılır, sonu şehadet olur, bu da bir insanın dünya ve ahirette ulaşabileceği en yüksek mertebedir. Nitekim Bedir günü Müslümanlar kendilerinden üç kat fazla Mekke ordusuyla savaşmış ve Allah'ın yardımıyla galip gelmişlerdir. 65 ve 66. Ayetler bir bakıma 45. Ayete açıklık getirmektedir. Yukarıda da işaret edildiği üzere, savaş hazırlığı rasyonel ihtimal hesaplarını zorunlu kılar, körü körüne kişilerin kendilerini tehlikeye atmaları, canlarından olmaları makbul ve matlup değildir. Nitekim sanki yüce Allah, mü'minlerin her durumda 1'e 10 fazla düşmanla karşılaşmayı amir bir hüküm olarak anlayacaklarını göz önüne alarak, bunu her zaman yapamayacaklarını hatırlatmak suretiyle 1'e 2 oranını (100'e 200, bine 2 bin) zikretmektedir. Yani 1'e 10 hakikatte galibiyeti sağlar

ama mü'minler bunu her zaman göze alamazlar, manevi bir zaafa düşerler, gözleri yılar veya bir kısmı aksi istikamette her ne olursa olsun şehid olmak üzere savaşı göze alır, bu da savaşın ve savaş dolayısıyla elde edilecek sonucun hikmetine, hakiki maksadına aykırı düşer. Nitekim Asr-ı Saadet'te Müslümanlar hiçbir savaşta 1'e 10 düşman kuvvetiyle savaşmamışlardır.

"Sabırlı yirmi ve sabırlı yüz mü'min" savaş için gerekli olan özel niteliklere, belki de işi gücü savaş olan yetişmiş elemana, uzman veya canıgönülden savaşacak seçkin kimselere işaret etmektedir. Sabır, azim ve kararlılık ve bunlara bağlı dayanışma, işbirliği-işbölümü, ince detaylarına kadar iyi planlanmış sevk ve idare, istihbarat, hareket tarzı, zamanlama strateji ve taktikler savaşı tayin eden önemli faktörler arasında yer alır. Bu özelliklere yani maddi ve manevi donanıma sahip olan bir ordu galip gelir. Allah, sabredenlerle beraberdir.

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَكُونَ لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ
الدُّنْيَا ۖ وَاللّٰهُ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ ۗ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللّٰهِ
سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا
طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾ يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي
اَيْدِيكُمْ مِنَ الْاَسْرٰٓى اِنْ يَعْلَمِ اللّٰهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا اُخِذَ
مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَاِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ
خَانُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ فَاَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

67. Hiçbir peygambere, yeryüzünde kesin bir zafer kazanıncaya kadar esir alması yakışmaz. Siz dünyanın geçici yararını istiyorsunuz. Oysa Allah (size) **âhireti istemektedir. Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.**

68. Eğer Allah'ın geçmişte bir yazması (söz vermesi) **olmasaydı, aldıklarınıza karşılık size gerçekten büyük bir azap dokunurdu.**

69. Artık ganimet olarak elde ettiklerinizden helâl ve temiz olarak yiyin ve Allah'tan korkup-sakının. Şüphesiz Allah bağışlayandır, esirgeyendir."

70. Ey Peygamber, ellerinizdeki esirlere de ki: "Eğer Allah, sizin kalplerinizde bir hayır olduğunu bilirse (görürse) **size sizden alınandan daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar. Allah bağışlayandır, esirgeyendir."**

71. Eğer sana ihanet etmek isterlerse, onlar daha önce Allah'a da ihanet etmişlerdi; böylece O da, "bozguna uğramaları (için) **sana imkân vermişti." Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

Müslümanların Bedir'de kazandığı zafer önemliydi, 70 civarında Mekkeliyi esir almışlardı. Söz konusu esirler tanıdık, akraba kimselerdi. İçlerinde Hz. Peygamber'in amcası Abbas, damadı Ebu'l As, Hz. Ali'nin kardeşi Akil de vardı. Savaş esirleriyle ilgili oturmuş bir uygulama da yoktu, geleneksel teamüller vardı, **Muhammed Hamidullah**'a göre teamüle göre esirlerin öldürülmesi gerekirdi (Bkz. 6/En'am, 90). Tevrat'ın hükmü böyleydi (Tesniye, 20: 10-14), ganimetler de Allah'a adanarak yakılmalıydı (Tesniye, 13: 13-18).

Hz. Peygamber (s.a.) durumu müzakere etmek üzere yakın arkadaşlarıyla istişare etti. Hz. Ebu Bekir, esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılmasının doğru olacağını söyledi. Çünkü içlerinde akraba ve dostlar vardı, ileride bunların Müslüman olup bu dine hizmet etme ihtimali de yüksekti. Hz. Ömer ise öldürülmeleri yönünde görüş beyan etti. Hz. Ömer'in düşüncesi, esirler serbest bırakılacak olursa toparlanır, tekrar Müslümanlara karşı savaşırlardı. Hadis kaynaklarında yer alan bilgilere göre sonraları ayet, Hz. Ömer'in görüşü istikametinde indi (Müslim, Cihad, 58; Ebu Davud, Cihad, 121). Bazı bilginlere göre ise ayetin vurguladığı husus, zayıf döneminde Müslümanların esirlerin yükünü kaldıramayacaklarını beyan etmektedir. Kendileri Medine'ye hicret etmiş, henüz mal mülk sahibi olamamışken bir de onlarca esiri barındırmak, yedirip içirmek kolay değildi. Bu böyle olmakla beraber fidye alınmasına karar verilmesinin eleştiriye açık başka boyutları vardı: Fidye karşılığında esirleri serbest bırakmak, savaşı ganimet için girişilen bir faaliyete dönüştürür, bu da ilahi nazarda makbul bir tutum olamazdı. Müslümanlar, attıkları her adımı Allah rızası ve ahirette kendilerini bekleyen ecir için atarlar. Yegâne galip Allah'tır, bunu böyle dilemesinde çeşitli hikmetler vardır. Sanki savaşı ganimet veya fidye için yapmış olmak Allah'ın gazabına yol açan sebeptir.

"Geçmişteki yazma" konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Kimine göre bundan kastedilen ganimetlerin helal kılınmasıdır. Zira Efendimiz'den önce peygamberler ganimet almaz, savaş meydanlarından toplanan mal ve servet yakılırdı (Bkz. Müsned, II, 252). Hz. Peygamber ise, kendisine önceki peygamberlere göre beş şeyin verildiğini buyurmuştur ki, bunlar:

a) Bir aylık mesafeden düşmanın kalbine korku salınması;
b) Yeryüzünün mescid kılınması;
c) Savaş ganimetleri helal kılınması;
d) Ona şefaat izninin verilmesi;

e) Sadece kendi kavmine değil, insanlığın tamamına peygamber olarak gönderilmesi. (Buhari, Teyemmüm, 1; Salat, 56; Müslim, Mesâcid, 3.)

Mücahid'e göre burada kastedilen Bedir savaşına katılanların günahlarının affedilmesi müjdesidir. Bir başka sebep şu olabilir: Yüce Allah geçmişte olduğu gibi toplu azap vermeyeceğini yazmıştır, bu yüzden onlara azap vermeyecektir. Eğer böyle bir söz olmasaydı, ganimet veya fidyeye göz dikildiği için sahabeler azaba uğrayacaktı.

Anlaşıldığı kadarıyla, asıl vurgu esirlerin niçin öldürülmediği değil, fidyenin alınan kararda belirleyici rol almasıdır. Muhammed sûresinde (47/4), "Savaşta karşı karşıya gelinen düşmanın hemen öldürülmesi" emredilmektedir. Tabii ki savaşın gayesi mümkün oranda çok sayıda insan öldürmek değil, asıl gaye savaşı zaferle bitirmektir. 67. Ayette geçen "**ishan**" kelimesi çok kan dökmek değil, düşmanın sindirilmesi, netice alınacak şekilde savaşa devam edilmesidir. Ancak böyle durumda esir alınır. Muhammed sûresindeki aynı ayet, duruma hâkim olduktan sonra Müslümanlardan istenen ele geçen esirlerin ya bir lütuf olarak salıverilmeleri veya fidye karşılığında serbest bırakılmalarıdır. Bu, tefsirini yapmaya çalıştığımız ayetten sonra inmiştir. Şu halde ayetin kınama konusu yaptığı şey, savaşmaksızın esir almaya dönük düşünce ve niyettir ki, Bedir'e çıkılırken bir amacın kervanı adamlarıyla birlikte ele geçirmek olduğunu düşünürsek konu daha iyi anlaşılır. Bu, savaşın hikmetine uygun bir hükümdür. Savaşmanın sebebi düşman güçlerinin bertaraf edilmesidir. Diğer yandan savaşa fidye beklentisiyle girmek savaşı hikmetinin zıddına gayeye dönüştürür. Bu durumda savaş dünyevi çıkar uğruna yapılan bir fiil haline gelmiş olur ki, bu meşru değildir. Ayette dünya malına "**araz**" denmiştir, çünkü kalıcı değildir. Asıl kalıcı yarar/meta ahirette vaadedilendir.

Dikkat çekici husus şu ki, ayet her ne kadar öyle fidye yönünde yapılan uygulamayı kınıyorsa da, Bedir esirlerinden alınan fidye iade edilmedi, uygulama tersine çevrilmedi. Esirler öldürülmedi, onlardan ödeme güçlerine göre fidye alındı, ödeme gücü olmayanlardan da 10 Medineli çocuğa okuma yazma şartı getirildi. Demek oluyor ki, ayetin kınadığı savaş esirlerinin neden öldürülmediği meselesi değil, savaşsız esir almaya kalkışmaktır. Müslümanlar güçlenip de iktidarlarını, maddi ve askeri güçlerini pekiştirdikten sonra savaş esirleri almaya başladılar. Kimi zaman Müslüman esirler karşılığında onları takasta kullandılar, kimi zaman fidye karşılığında veya hiçbir şey talep etmeden serbest bıraktılar veya köle statüsünde tuttular. Esasında esirler konusunda kararı, duruma ve ihtiyaçlara göre meşru kamu otoritesi karar verme yetkisine sahiptir. Bizim kanaatimize göre, dünyada savaş esirlerin tutulmayıp

belli bir süre kötü muamele görmeden serbest bırakılmaları yönünde genel, kabul görmüş bir uygulama varsa, Müslümanlar da buna memnuniyetle katılır, savaş esirlerini köle veya cariye statüsüne sokmazlar. En doğrusunu Allah bilir.

69. ayet, savaş ganimetinin helal olduğunu, 1/5'nin belirtilen yerlere harcanması durumunda (9/41) savaşçılar arasında paylaştırılması gerektiğini belirtmektedir. Olup biten hataları yüce Allah bağışlar, kullarını esirger. Bu hükmün özellikle belirtilmesinin sebebi, fidye ile ilgili söz konusu uyarı geldiğinde sahabeler, savaş ganimetini almaktan kaçınmaya başlamışlardı. Gelen ayet, savaşın gayesinin ganimet olmadığını ama savaş sonucunda elde edilen ganimetin de helal olduğunu belirtmektedir.

70. ayet Bedir'de alınan esirlere hitap etmektedir. **Hamidullah**'a göre, bazıları Müslümandı fakat Mekkelilerin safında savaşmak zorunda kalmışlardı. Öyle olmasa da en azından bazıları İslam'a yakınlık duyuyordu. Zaman içinde Müslüman oldular. Efendimiz'in amcası Abbas ve damadı Ebu'l As bunlardan ikisiydi. Yüce Allah onlara seslenerek, kendilerinde bir iyileşme, hakka yönelme ve yakınlaşma bulacak olursa, ödedikleri fidyeden, çektikleri sıkıntılardan çok daha büyük yararlara sahip olacaklarını belirtmektedir. Nitekim böyle olmuştur (Bkz. Buhari, Salat, 42, Cizye, 4).

Aksi yönde düşünce ve duygu içinde olanlar da yok değildi. Bunlar İslam düşmanlığında adeta yeminli kimselerdi, karakteristik özellikleri ihanet, husumet ve yıkıcı zararlar vermekti. Nitekim ayetin inişinden önce konuyla ilgili yapılan müzakerede, müşriklerin önde gelenlerinin, düşmanlıkta ileri gidenlerin öldürülüp diğerlerinin serbest bırakılması fikrini savunmuştu. Gerçekten de bunlar, savaş sonrasında esaretten kurtulmak amacıyla Efendimiz'e sözler vermiş, fakat sözlerinden dönmüşlerdi. Bu garipsenecek bir olay değildi, çünkü zaten önce de inkârları dolayısıyla aynı ahlaki düşkünlük içinde bulunuyorlardı. Belli ki olaylar onlara öğretici gelmemiş, yaşadıklarından ders çıkarmamışlardı.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ
يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ
فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ
تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا

وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

72. **Gerçek şu ki, imân edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenler ile** (hicret edenleri) **barındıranlar ve yardım edenler, işte birbirlerinin velisi olanlar bunlardır. İmân edip hicret etmeyenler, onlar hicret edinceye kadar, sizin onlara hiçbir şeyle velayetiniz yoktur. Ama din konusunda sizden yardım isterlerse, yardım üzerinizde bir yükümlülüktür. Ancak, sizlerle aralarında anlaşma bulunan bir topluluğun aleyhinde değil. Allah, yaptıklarınızı görendir.**

73. **İnkâr edenler birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunu yapmazsanız** (birbirinize yardım etmez ve dost olmazsanız) **yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozgunculuk** (fesat) **olur.**

74. **İmân edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihat edenler ile** (hicret edenleri) **barındıranlar ve yarım edenler, işte gerçek mü'min olanlar bunlardır. Onlar için bir bağışlanma ve üstün bir rızık vardır.**

75. **Bundan sonra imân edip hicret edenler ve sizinle birlikte cihat edenler, işte onlar sizdendir. Akrabalar** (mirasta) **Allah'ın Kitabı'na göre, birbirlerine** (mirasta) **önceliklidir. Doğrusu Allah her şeyi bilendir.**

Enfal sûresinin bu son ayetler kümesinde mü'minlerin üç ayrı tipolojisi çizilmektedir:

a) İman edenler, hicret edenler ve malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler yani Mekkeli Muhacirler;

b) Hicret etmek zorunda kalanları barındıranlar yani Medineli Ensar;

c) Şu veya bu sebepten dolayı inandığı halde bulunduğu yerde kalıp hicret etmeyenler yani Mekke'deki Müslüman azınlık.

Belirgin olarak ve övgüye değer olanlar ilk iki grupta yer alanlardır. Mekkeli Muhacirler ile Medineli Ensar tarih boyunca ve kıyamete kadar sürecek zamanlar için Kur'an-ı Kerim'in gösterdiği örnek tipolojilerdir. Bu iki insan grubu birbirinin velisi, dostu, yardımcısı, kardeşi ve yoldaşıdırlar (9/Tevbe, 100; 59/Haşir, 8-9). Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) bu çerçevede aralarında kar-

deşlik sözleşmesi (Muahat) akdetmiş, onları -mahrem dünyanın paylaşılması hariç- her konuda birbirine ortak etmiş, mirasta bile pay sahibi kılmıştır.

Diğer yandan mü'minlerin Mekkeli-Medineli olsun, birbirlerine olan siyasi bağlılıklarının iman ve İslam üzere şekillendiğini belirtmektedir. Müslüman ancak başka Müslümanın velayetini, siyasi ve idari hâkimiyetini kabul eder. Muhacirler ve Ensar, Medine'de siyasi birlik kurdular, böylelikle birbirlerine veli oldular, hicret etmeyip İslam siyasi birliğine katılmayanlar söz konusu velayetten pay sahibi değildirler.

Son dini tebliğ olan İslam'ın doğuşu, gelişmesi ve güçlü bir iktidar olarak çıkmasının asli güzergâhı "iman, hicret ve cihat"tır. İman, Allah'ın birliğine inanmak, hayatın bütününü tevhid inancının esaslarına göre düzenleyip yaşamak; hicret dini hayatın özgürce yaşanması ve tebliğ edilmesi için gerektiğinde yurdundan, ülkesinden, doğup büyüdüğü topraklardan göç edip başka diyarlara gitmeyi göze almak ve bunu fiilen gerçekleştirmektir. Daha geniş manada dünyevi olan her türlü süfli tutku ve ihtirastan Allah'a ve Peygamber'ine hicret etmektir. Cihat, ise "İslam ile insan arasındaki engelleri kaldırmak" üzere elden geldiğince gayret göstermek, çalışmak, gerektiğinde savaşmak, önce malını sonra canını ortaya koymaktır. İlk Müslümanlar bu güzergâhı takip ettiler; önce iman ettiler, sonra hicret ettiler ve arkasından cihad edip zafere kavuştular. Bu konuda Ensar onlarla sevap ve ecirde ortaktırlar, çünkü onları içlerine aldılar, kardeşleri kabul ettiler ve dünyevi her neleri var idiyse onlarla paylaştılar, onlarla beraber cihat ettiler.

Mekke'de iman ettiği halde hicret etmeyenler -ki genellikle bunlar zayıf kimselerdi-, ilke olarak Müslümanların onlara karşı herhangi bir sorumlulukları -velayet yani siyasi yükümlülükleri- bulunmamaktadır. (Bu gruptaki insanlarla ilgili bkz. 4/Nisa, 75, 97-99; Fetih, 25.) Onlardan beklenen fırsatını ilk bulduklarında hicret etmeleridir. Aksi halde azınlık halde yaşamaları dolayısıyla bizzarure bazı mahrumiyetlere katlanmak durumunda kalacaklardır. Nihayet "azınlık (**ekalliyet**)", bir toplumdaki çoğunluğa göre bazı mahrumiyetlere katlanmak durumunda olan dini, etnik veya siyasi azınlığa denir.

Buna rağmen din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde baskı altında yaşıyorlarsa, dinlerinden dolayı zulüm görüyorlarsa ve Müslümanlardan yardım talep ediyorlarsa -imkânlar ölçüsünde- onlara yardım edilir. Fakat azınlıkta olan söz konusu Müslümanların hâkimiyetleri altında yaşadıkları ülke yönetiminin Müslümanlarla bir anlaşmasının, saldırmazlık paktının olmaması şartı aranır. Eğer arada bir anlaşma varsa, azınlıktaki Müslümanlara yardım edilmez. Bu da, Müslümanların, hangi din ve inançtan olursa olsun, kendileriyle anlaşma

yaptıkları kimseler konusundaki gerçek tutumları ve anlaşmalara olan manevi derin sadakatleri konusunda bir fikir verir. Kendi dindaşları aleyhinde olsa bile, anlaşmalılarla ilişki devam ettirilir. Övgüye değer bulunan Muhacirlerle Ensar gibi, birbirlerini her bakımdan koruyup kollayan mü'min gruplardır.

İşin gerçeğine bakıldığında inkârcıların da birbirlerinin dostu olup karşılıklı dayanışma ve işbirliği içinde oldukları görülür (45/Casiye, 19). Onlar batıl yolda, zulüm ve isyanda bir ve beraber olurlarken, tabii ki Müslümanlar da bir ve beraber olacaklardır. Aksi halde yeryüzünde muazzam bir fitne ve fesat çıkar. Çünkü inkâr ve Allah'a isyan sosyal barışı bozar, gücün hukukunu üstün kılar, zayıfların ezilmesine sebebiyet verir; neslin, çevrenin, aklın bozulmasına yol açar. Yıkıcı kötülüklere ve kötülere karşı bir olmak Müslümanların ahlaki görevidir. Muhacirler ve Ensarın şahsında bu birlik ve dayanışma somut olarak ortaya çıkmıştır yani sadece bir temenni veya teorik bir fikir olarak kalmamış, hayata geçmiştir. Bu demektir ki tarihin her döneminde tekrar edilebilir. Müslümanlar yeryüzünde, her nerede olurlarsa olsunlar, ümmet bilinciyle hareket edip böylesine yüce ahlaki sorumluluklar üstlenmeli, sürekli dayanışma içinde olmalı ve birlik kurma cehdi içinde olmalıdırlar (33/Ahzab, 6). Müslümanlar böyle davrandığı sürece Allah onları bağışlayacak ve katından onlara bol rızık verecek, refah seviyelerini arttıracaktır. Çünkü birlik ve beraberlik rahmettir, rahmeti mucip hayırlı ameldir.

Geçici olarak ve zaruret dolayısıyla aralarında kardeşlik sözleşmesi imzalayanlar, eğer rahat bir ortama kavuşurlarsa -ki bir süre sonra Medine'de böyle olmuştu- işte o zaman miras ilişkisinde öncelikli olan yakın akrabalardır. Artık aralarında din kardeşliği dışında soy ve akrabalık (hısımlık) bağı olmayanların birbirlerine mirasçı olmalarına lüzum kalmamıştır. (Bkz. 4/Nisa, 11-13 ve 176). Yakın akrabalar (Zevi'lerham) üzerinde çokça durulan bir konudur; aile bireylerinden başlamak üzere yakın ve uzak akrabaların gözetilmesi toplumsal hayatın sağlığı, devam ve gücü bakımından önemlidir (2/Bakara, 215; 30/Rum, 38).

Medine'nin ilk yıllarında konulmuş bulunan geçici miras hükmü, illet değiştiği için değişmiştir. Benzer şekilde asli sebep yani illet ortadan kalktığı için hicrete ilişkin hükme de lüzum kalmamıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Mekke'nin fethinden sonra "Fetihten sonra hicret yoktur ancak niyet ve cihad vardır. Savaşa çağrıldığınız zaman koşunuz" (Müslim, İmarat, 85; Tirmizi, Siyer, 72) buyurmuştur. Allah her şeyi bilendir.

Enfal (8) Sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

9- Tevbe Sûresi

Medine'de indirilen bu sûre 129 ayettir. Son iki ayeti Mekke'de, geri kalanı Medine'de Maide (5) sûresinden sonra, Nasr (110) sûresinden önce indirilmiştir. Başında besmele bulunmayan tek sûredir. Genel kabul görüşe göre bunun sebebi, sûrenin "berae" yani bilumum diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve savaş ilanıyla başlamasıdır. Enfal sûresinin devamı olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak ilk görüş daha kuvvetli görünmektedir. Zira her ne kadar sûreye besmelesiz başlanıyorsa da, devamı ayetlerden okunmaya başladığında besmele getirilir. Aslında asıl sebep Hz. Peygamber (s.a.)'in bu sûrenin başına besmele koymamasıdır. Bu da Kur'an'ın hiçbir değişikliğe Hz. Peygamber'in öğrettiği gibi bize geldiğinin önemli bir kanıtıdır. (Daha geniş bilgi için bkz. Razi, Mevdudi, Kur'an Yolu ve tefsirimizin Giriş bölümü.)

104. ayette "tevbe" kelimesi geçtiği için bu ismi almıştır, "berae" kelimesiyle başladığı için bu isimle de anılmaktadır. Muhziye, Kadime ve Fadıha gibi başka isimleri de vardır. Hicretin 9. yılında Tebük seferi başlayınca, Efendimiz (s.a.), Hz. Ebu Bekir'i hac emiri olarak tayin edip yola çıkardı. Sûre inince, sûreyi tebliğ etmek üzere Hz. Ali'yi görevlendirdi. O da bayramın birinci günü sûrenin 30 veya 40 ayetini hacılara okudu.

بَرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾ فَسِيحُوا فِي الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُوٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾

1. (Bu,) **Müşriklerden kendileriyle antlaşma imzaladıklarınıza Allah'tan ve Resûl'ünden kesin bir uyarıdır.**
2. **Bundan böyle yeryüzünde** (size tanınmış bir süre olarak) **dört ay dolaşın. Ve bilin ki Allah'ı aciz bırakacak değilsiniz. Gerçekten Allah, inkâr edenleri hor ve aşağılık kılıcıdır.**

"Berae" ilişkilerin kesildiğine dair notayı ifade eder. Kelime manasıyla, istenmeyen, sıkıntılı, kötü bir durumdan kurtulmaktır. Borçlular ve suçlu-

lar, temize çıktıklarından içinde bulundukları durumdan çıkmış olurlar. Biri olumsuz davranışları dolayısıyla birinden uzaklaşıyorsa bunu ifade etmek için "ondan teberri etti" denir. Burada ki ifade, savaş halinin ortaya çıktığını ifade eder, anlaşmayı bozduğunu ilan eden tarafın bundan sonra düşman kabul ettiği tarafa durumu bildirmesi, ona nota vermesidir.

Müslümanlar genel ahlaki bir tutum olarak, anlaşmalarını bozmazlar, anlaşmalara bağlılık ve şartlarına sadakat Müslümanların övülen özelliklerinden biridir (Bkz. 2/Bakara, 40; 5/Maide, 1, 7). Hele askeri veya siyasi olarak üstün durumda iseler, sırf anlaşmalı oldukları taraf kendilerinden zayıf diye anlaşmalarını hiç bozmazlar. Ama karşı taraf anlaşmaların ruhuna ve maksadına uymayıp gizlice şartları ihlal ediyorsa veya Müslümanlara belli bir saldırı hazırlığı içinde ise veya düşmanlarıyla ittifak kurmuşsa, bu durumda anlaşmayı bozma hakkı doğar.

Nitekim sûrenin ele aldığı konu, geçen sûrede müşriklerin hiç de hayırhah ve iyi niyetli olmadıkları hususuyla ilgili olup bu durum Enfal, 58. ayette ima edilmişti. Tebük seferi başladığında müşriklerin büyük bir bölümü ve şirkini gizleyen münafıklar anlaşmalarına sadık kalmamışlar, Müslümanlara karşı çeşitli komplo hazırlığına girmişlerdi. Çünkü beklentilerine göre Bizans, Müslümanları kesin olarak yenilgiye uğratacaktı. Bu durumda anlaşmaya bağlı kalmanın anlamı da yoktu, onlara bir tutum almaları için dört ay süre tanınmıştı. **Taberi**, söz konusu dört ayın Şevval ile üç haram aylar; **İbn-i Kesir** ise herhangi dört ay olduğunu söyler.

"Kendileriyle antlaşma imzaladıklarınız" ifadesinde altı çizilmesi gereken iki husus var: İlki, müşriklerle anlaşmayı imzalayan Allah değil, Müslümanlardır. İkincisi, anlaşmayı Hz. Peygamber (s.a.) imzalamıştı ama sahâbelerin tümü anlaşmayı onayladığı için fiil (ahattüm) çoğul olarak gelmiş bulunmaktadır. 7. ayette zikredileceği üzere Allah ve Elçisi nezdinde müşriklerin ahdi yoktu, zira hem bir yandan Allah'ın "**en büyük zulüm**" olarak nitelendirdiği şirki koşuyorlar hem de anlaşma şartlarına sadık kalmıyorlar. Zaten müşriklerin belirgin özelliği insanın "Allah ile olan ahdi-misakı" bozmaları ve böylelikle en büyük zulmün altına imza atmış olmaları değil midir? Ancak anlaşmanın bozulması söz konusu olduğunda bildirimi yani notayı "Allah ve Elçisi" beraber vermektedirler. Bu da bize, İslam nazarında şirkin ne büyük bir suç ve günah olduğunu göstermektedir ki, anlaşmanın bozulmasıyla beraber müşrikler için kıyamete kadar getirilecek olan hüküm, bir daha asla Haram bölgeye girmeyecekleri hususudur. Sûrenin ilk 30 ve 40 ayetini bayramın birinci günü Müslümanlara bildiren Hz. Ali, şu dört şeyin de altını da çizmişti:

1) Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek (bkz 9/28);

2) Hiç kimse Allah'ın Evi Kâbe'yi çıplak tavaf etmeyecek;

3) İnananlardan başka kimse cennete girmeyecek;

4) Karşı tarafça bozulmamış olan antlaşmalar sonuna kadar yürürlükte kalacak. Buhari (Tefsir/1), bunların ilk iki maddesini zikretmektedir (Ayrıca bkz. Müslim, Hac, 435; Tirmizi, Hac, 44).

Böyle olmakla beraber Müslümanlar, müşriklerle çeşitli anlaşmalar yapabilir. Hz. Peygamber döneminde de hem Müslümanlarla savaş halinde olan Mekkeli müşrikler (muharib) hem hiç savaşmamış müşriklerle (muahid) anlaşmalar imzalanmıştır (9/Tevbe, 4).

"Ahkâmtefsiri"nin sahibi **İbnü'l Arabi**'ye göre, Efendimiz (s.a.)'in yaptığı anlaşmayı bozduğunu ilan eden sûreyi tebliğ etmek üzere Hz. Ali'yi görevlendirmesinin bir sebebi vardı: Arapların yerleşik geleneklerine göre, eğer taraflardan biri anlaşmayı bozacak olursa bunu ya doğrudan kendisi yapar veya Ev halkından birine yaptırırdı. Hz. Ali, Efendimiz'in amcasının oğluydu, Ehlibeyt'ten idi. Bu, Hz. Peygamber'in kararlılığını gösteriyordu. Bu olaydan, başka anlamlar çıkarmak yanlış olur. Çünkü hac emiri olarak tayin edilen ve bu görevi sonuna kadar yerine getiren Hz. Ebu Bekir'dir. Hz. Ali, inen ayetleri arkadan bildirmekle görevlendirilmişti sadece. Bu olay, sonraları bazı iddialara ve davalara mesnet teşkil edildiyse de, İslam'ın iki büyük şahsiyeti arasında herhangi bir yetki karmaşasına yol açmış değildir.

Evet, Allah müşriklerle yapılan anlaşmalara taraf değildir ama belli şartlarda ve durumlarda Müslümanların yaptığı anlaşmalara taraftır. **Razi**, önemli bir noktaya dikkat çeker: Hz. Peygamber (s.a.)'in bazı anlaşmalara taraf olması, Allah'ı temsilen değildir. O Müslümanların temsilcisi olarak anlaşmalar yapmakta, onları temsil etmektedir. Hz. Peygamber bu konuda Müslümanları dikkatli olmaya çağırmıştır. Sefere gönderdiği ordu komutanına yaptığı şu uyarı önemlidir:

"Bir kaleyi kuşattığında ahalisi, senden Allah ve Elçisi adına anlaşma yapmayı isterse, bunu kabul etme, kendin ve arkadaşların adına anlaşma yap. Çünkü kendin ve arkadaşlarının anlaşmasını ihlal etmen Allah ve Elçisi'nin taahhüdünü ihlal edilmiş duruma düşürmekten daha iyidir. Yine bir kaleyi kuşattığında ahalisi, senden kendileri hakkında Allah'ın hükmünü vermeni isterlerse, bunu kabul etme, kendi hükmünü ver. Çünkü onlar hakkında Allah'ın hükmünü isabet ettirip ettirmeyeceğini bilemezsin" (Müslim, Cihad, 3).

Teokraside ve kutsal monarşilerde yöneticiler Tanrı adına konuşur, Tanrı adına hüküm verirler. İslamiyet'te kimse Allah adına veya din adına konuşa-

maz. Dinin içinden konuşur ama fikir ve hükümleri zanni olup kendine aittir, isabet etme ihtimali olduğu gibi yanılma ihtimali de vardır. Hükmünde yanılıp da başkalarına zarar ve hasar veren kimse, bunu Allah'a, Peygamber'e veya dine nispet edecek olsa, sanki Allah, Elçisi veya dinin kendisi şahıslara, topluma veya Allah adına konuşanların rakiplerine, hasımlarına zarar vermiş, onların hasarına sebebiyet vermiş gibi algılanır. Bu ise büyük bir suç ve iftiradır.

Mekke'nin fethinden sonar başlayan Tebük seferi, müşriklerle olan ilişkileri kopma noktasına getirmişti. Arap yarımadasına ama özellikle artık Mekke ve Medine'deki Haremeyn'e son statüyü vermeye sıra gelmişti. Nihai hüküm şuydu: Bundan sonra müşrikler, putperestler Haram bölgesinde barınmayacaklardı. Ancak yine de ani ve sarsıcı bir kararla mağdur olmamaları veya kendilerini kritik edebilmeleri için kendilerine dört ay süre tanınacaktı. Bu süre zarfında serbestçe, korkusuzca gezip dolaşacaklar. Eğer yaptıkları hatadan vazgeçip Müslüman olacaklarsa zaten mesele kalmazdı, eski putçulukta ve hatalarında ısrar edeceklerse, dört aylık süre zarfında tedbirlerini alacak ve Haram bölgeyi terkedeceklerdir. Yüce Allah'ın onlara bu mühleti vermesi, O'nu haşa aciz bırakabilecekleri düşüncesinden kaynaklanmıyor, öyle bir şey akla bile gelemez (8/Enfal, 59). Allah inkâr edip inkârda ısrar edenleri hor ve aşağılık kılar.

Müslümanlar altına imza attıkları bir anlaşmayı iki sebepten dolayı bozabilirler: Biri anlaşmanın belirtilen süresinin sona ermesi; diğeri karşı tarafın anlaşmanın şartlarına riayet etmediğinin açıkça ortaya çıkmış olması. Burada ele alınan konu ikinci durumla ilgilidir.

وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَرِيٓءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهٗ ۚ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللّٰهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٣﴾

3. **Ve büyük Hac** (Hacc-ı ekber) **günü, Allah'tan ve Resûl'ünden insanlara bir duyuru: Kesin olarak Allah, müşriklerden uzaktır, O'nun Resûlü de... Eğer tövbe ederseniz bu sizin için daha hayırlıdır; yok eğer yüz çevirirseniz, bilin ki Allah'ı elbette aciz bırakacak değilsiniz. İnkâr edenleri acı bir azapla müjdele.**

"Hacc-ı Ekber'den maksat her sene tam mevsiminde yerine getirilen haccdır. Bu terkibi "Arefe günü", Kurban Bayramı günü (Yavmu'n-nahr) veya Mina günlerinin tamamı anlamına alanlar vardır. "Ekber" sıfatı farz olan haccı Umre'den ayırmak için kullanılmıştır. Mücahid ve Ata'dan rivayetle **Zemahşeri** ve

bazı bilginler, Umre'ye "Hacc-ı asğar (Küçük Hac), Kurban Bayramında olana "Hacc-ı ekber (Büyük Hac)" demişlerdir. Bu sıfatı almasının sebebi, Arafat'ta insanların aynı zaman diliminde ve aynı mekânda toplanıp büyük bir kalabalık meydana getirmesidir. Allah'ın Elçisi, haccını eda ettiği Kurban bayramı günü şöyle sordu: "Bugün hangi gündür?" Yanındakiler "Bugün kurban (nahr) bayramının birinci günüdür" dediler. Şöyle buyurdu: "Bu Hacc-ı ekber günüdür". (Buhari, Hac, 132; Ebu Davud, Menâsik, 66).

Hz. Peygamber (s.a.)'in açıkça buyurduğu üzere "Hac Arafat'tır" (İbn-i Mace, Menâsik, 57). Müzdelife, Mina ve şeytan taşlama da belirli ibadetlerdir. Hac ile Umre arasında ortak noktalar ihram ve tavaftır. Böyle olunca Hacc-ı Ekber'in bütün hac günlerini içine alan hac olması daha makul görünmektedir. Umre de bir hacdır ama Hacc-ı asğar (Küçük Hac)"dır.

Bilindiği üzere Hudeybiye'den sonra hicretin 7. yılında kaza umresi olmuştu. 8. yıl Mekke'nin fethi senesiydi, Hac ancak 9. yılda gerçekleşebildi. Bu, Peygamber Efendimiz (s.a.)'in yaptığı ve meşhur Veda Hutbesi'ni irat ettiği tek hac idi. Buna Hacc-ı ekber dendiğine göre, bundan sonra bütün şartlarını yani rükünleri, vacipleri ve sünnetleriyle eda edilen her hac Hacc-ı ekberdir. Hayatta bir kereliğine mali ve bedeni gücü yeten Müslümanlara farz olan ibadet de budur.

Peygamber Efendimiz'in katıldığı hac, artık müşriklerin Kâbe'den ve Haram bölgesinden çıkarıldığı, putların temizlendiği hacdır. O sene müşriklerden kimse hac yapmadı (Buhari, Cizye, 16; Tesir, 9/4). Bundan böyle kimse tavafı bir eğlence aracına dönüştürmeyecek, soyunarak ve el çırparak Harem'e girmeyecek, Ev'in kutsiyetini gölgeleyecek hareketlerde bulunmayacaktı ve Müslümanlar haccın anlam ve mahiyetini tam olarak idrak ettikleri müddetçe kıyamete kadar da böyle sürecekti. Bu, aynı zamanda artık İslam'ın izzetini, üstünlük ve onurunu ilan eden bir hacdır, haccın kendisi İslam'ın en büyük şiarı olmuştur. Şirk ebediyen kutsal topraklardan çıkarılmış, Allah'a ortak koşmanın sembolü olan putçuluk ve pagan inançlar ve ritüeller yenilgiye uğratılmıştır. (Bkz. 9/Tevbe, 36; 8/Enfal, 61; 47/Muhammed, 35).

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾ فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾

4. **Ancak müşriklerden kendileriyle antlaşma imzaladıklarınızdan** (antlaşmadan) **bir şeyi eksiltmeyenler ve size karşı hiç kimseye yardım etmeyenler başka; artık antlaşmalarını, süresi bitene kadar tamamlayın. Şüphesiz, Allah muttaki olanları sever.**

5. **Haram aylar** (süre tanınmış dört ay) **sıyrılıp-bitince** (çıkınca) **müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün, onları tutuklayın, kuşatın ve onların bütün geçit yerlerini kesip-tutun. Eğer tövbe edip namaz kılarlarsa ve zekâtı verirlerse yollarını açıverin. Gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**

Her ne kadar Allah'a ortak koşanlarla her türlü diplomatik ilişki kesilmiş ve savaş hali ortaya çıkmışsa da, anlaşmalı müşrikler bunların dışındadır. Bunlarda aranan vasıflar, anlaşma şartlarına sadık kalmaları, Müslümanların düşmanlarıyla işbirliği yapmamalarıdır. Bu özellikleri dolayısıyla anlaşma süreleri doluncaya kadar güvende olacaklardır. Şartlara riayet ettiği halde, anlaşmayı bozmaya kalkışanlar takvaya uygun hareket etmiş olmazlar. İslam'da aslolan anlaşmalara sadakattir. Karşı taraf ihanet etmedikçe veya anlaşma süresi tamamlanmadıkça anlaşmalar şartlarına uygun devam eder, gerekleri yerine getirilir. (Bkz. 4/Nisa, 90 ve 60/Mümtehine, 8.)

İbn-i Abbas'tan gelen bir bilgiye göre bundan sonra anlaşma süresi uzun olan tek bir grup vardı, bunlar da Kinane oğullarından bir kol olan Beni Bekir kabilesiydi, bazılarının iddiasına göre ayet indiğinde anlaşmalarının bitimine 9 ay vardı. Bu tarihten sonra Arap yarımadasında müşrik kalmadı. Fakat Taberi'nin verdiği bilgilerden hareket edildiğinde, bu sürenin 9 ay değil, 7 sene olması lazımdı, çünkü Hudeybiye anlaşması Hicretin 6. yılında imzalanmıştı. Bu konuya 7. ayetin tefsirinde dönme fırsatımız olacak.

Dört ayın bitiminde müşrikler sıkı bir biçimde takip edilecekler. Müşrikler ya Müslüman olacaklar ya Arap yarımadasını terkedecekler veya savaşı göze alacaklar. Bunun ağır bir hüküm olduğu açıktır ancak üzerinde önemle durulmaktadır. Buna yol açan sebep Hz. İbrahim'in temellerini bulup oğlu İsmail'le yükselttiği Allah'ın Evi Kâbe'nin putlardan ve putçuluktan tamamen arındırılması, buna yol açacak her türlü tehlike ve ihtimale karşı korunmasıdır. İkinci önemli sebep, şirkin bizatihi kendisi pisliktir (neces). Müşrikler, Müslümanlar gibi bedenen taharet almadıkları gibi ruhsal olarak kirlidirler. Kâbe ve Haram Bölge, kutsalın kesafet kazandığı özel topraklardır, buralarda hiçbir kirin ve pisliğin olmaması lazım (Bkz. 9/28). Haram Bölge dışında Müslümanlarla savaş halinde olmayan kimselerin gezip dolaşmaları mümkündür. Onlara kesin olarak yasaklanan bölge Haram Bölgedir.

Bu da bize gösteriyor ki, Kâbe ve Haram Bölge'ye Müslümanlardan başka kimselere girme yasağının getirilmesi tümüyle illetine bağlı tarihi bir hüküm değildir, putçuluk tehlikesi tarihi ise de, hükmün evrensel yönü, şirk ve şirkin devam etmesidir. Allah'ın varlığını tanıyıp da Hz. Peygamber'in Risaletini tanımayan, onun tebliğ ettiği Şeriat'ın geçersizliğini savunan veya dini, hayatın çeşitli alanlarından, toplumsal ve kamusal alanlardan uzak tutmak isteyenler -dinin bir bölümünü kabul edip bir bölümünü iptal edenler- bu tanıma girerler. Bu özelliğiyle şirk 7. yüzyılın ilk yarısında Arap yarımadasında veya Mekke'de gözlenen tarihsel bir kategori değil, evrensel bir kategoridir. Kıyamete kadar şirk ve müşrik olacaktır.

Burada zikri geçen "haram aylar"ın Arapların bildiği haram dört ay mı, yoksa müşriklere tanınan süre mi konusunda iki görüş var. Kimileri bilinen haram aylar olduğuna kail olmuşsa da, **Beydavi** ve daha **birçok müfessir**, müşriklere tanınan dört ay olduğunu söylemişlerdir. (Haram aylar için bkz. 2/Bakara, 194.) Anlaşma süreleri dolanlar takip edilecek, bulundukları yerde kendileriyle savaşılacak, kuşatma altına alınacak, tutuklanacak, yolları kesilecek ve öldürüleceklerdir. **Elmalılı**, kendileriyle savaş halinde olan müşriklerin mutlaka öldürülmelerinin şart olmadığını, imkândâhilinde ise esir alınabileceklerini belirtmektedir.

Şunun altını çizmekte zaruret var: Bu bağlamda sözü geçen müşrikler "mutlak manada müşrik" değil, Müslümanlarla anlaşmalı iken anlaşmasını bozan veya anlaşma süresi dolup savaş halinde olan düşman taraftır. Sûrenin isminden de anlaşıldığı üzere bu "savaş halinin ilanı"dır. Tabii olarak savaş meydanında ve savaş zamanında düşman bulunduğu yerde öldürülür; bu bir komutanın savaş meydanında cephedeki askerlerine "Ateş!" emrini vermesi gibidir. Bazı müfessirler -mesela **Suyuti**- adına "kılıç ayeti" verdikleri bu ayetin, müşriklerle her türden anlaşmaya cevaz veren ayetleri neshettiğini, dolayısıyla müşriklerle barış içinde yaşamanın mümkün olmadığını, nerede görülürse öldürülmeleri gerektiğine kail olmuşlardır ki, söz konusu ayet kümesinden bu hükmün istihraç edilmesi tamamen yanlıştır, tarihi uygulama da bu yönde olmamıştır. Kimse soyut inkârı veya inançsızlığı dolayısıyla öldürülemez; savaşa sebep Müslümanları dinlerinden dolayı öldürmeye, onları yurtlarından tehcir ettirmeye kalkışması ve düşmanlarıyla aleyhlerinde olmak üzere ittifak kurmasıdır (60/8). Tabii ki Müslümanlara savaş açanlarla savaşılır; savaşa verilen cevaza rağmen aşırıya gidilmez, mesela orantısız güç kullanılmaz, siviller hedef alınmaz (2/Bakara, 190-192).

5. ayette **"Eğer tövbe edip namaz kılarlarsa ve zekâtı verirlerse yol-**

larını açıverin" buyrulmaktadır. Savaş halinde olan müşrikler şayet yapıp ettiklerinden pişmanlık duyup da tutumlarından vazgeçecek olurlarsa, hiç değilse İslam'ın zahiri hükümlerini ve yükümlülüklerini –mesela namaz kılıp zekâtlarını verirlerse– serbest kalacak, kendi hallerine bırakılacaklardır. İç dünyalarında nelerin olup bittiğini Allah'tan başka kimse bilemez, Yüce Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

6. Eğer müşriklerden biri senden 'eman isterse', ona eman ver; öyle ki Allah'ın sözünü dinlemiş olsun, sonra onu 'güvenlik içinde olacağı yere ulaştır.' Bu, onların elbette bilmeyen bir topluluk olmaları nedeniyledir.

Eman: Sığınma hakkı, can ve mal güvenliği, himaye-koruma talebidir. Dört ayın dolmasından sonra haberi olmayan veya bilgisizliği dolayısıyla Müslümanlardan güvence talep edene eman verilir, güvenliği sağlanır. İslam bilginleri en başta Müslümanların yöneticisinin yani kamu otoritesinin eman vermeye yetkili olduğunu bildirmişlerdir. Kamu otoritesinin buna yetkisi vardır, çünkü misyonu Müslümanların çıkar ve maslahatlarını korumaktır. Devlet yetkilileri dışında erkek, kadın ve savaşma gücü olan çocuklar da gayrimüslimlere eman verebilir. **Ebu Hanife** hariç diğer mezhep imamlarına göre kölenin de eman verme yetkisi vardır. Dayandıkları delil şu hadistir: "Müslümanların kanları birbirine denktir. En aşağı olanları bile zimmetini yerine getirmeye çalışır" (Ebu Davud, Cihad, 147, Diyat, 11; Nesai, Kasame, 10).

Ayet, eman istemeye sebep olarak "Allah'ın sözünü dinleme"yi göstermiş bulunmaktadır (Bkz. 2/Bakara, 75). Bundan müşriklerin tümünün yekpare olmadığını anlıyoruz. İçlerinde maksadı husumet olmayıp dinin hakikatleri konusunda tereddüt içinde olanlar olabilir; bunlar din hakkında daha etraflı bilgi ve fikir sahibi olmak isteyebilirler. Yukarıda belirtildiği üzere bir kimse inanmıyor ve Müslümanlarla arasında herhangi bir anlaşma yok diye öldürülmez. Böyle kimseler İslam ve Müslümanlar hakkında bilgi sahibi olmak istiyorlarsa, onlara gerekli güvence verilir, kolaylık gösterilir. Bu kimseler gerekli tebliğ, tanıtım ve bilgilendirme yapıldıktan sonra, onları kendi vicdani kanaatiyle başbaşa bırakmak lazım. Dilerlerse inanır, istemezlerse eski inançlarında devam ederler, yine güvenlik içinde geldikleri yere gitmeleri sağlanır.

Bu da Müslümanların dinin gerçeklerini başkalarına anlatma, doğru tebliğ yapma gibi asli görevlerinin olduğu hususuna işaret etmektedir. Bunun yanı sıra İslam bilginlerine göre, ticari veya turistik amaçlarla İslam yurduna gelenlerin de benzer şeklide güvenlikleri sağlanır. Aslolan din ve vicdan özgürlüğünün korunması, husumet ve düşmanlığın olmadığı karşılıklı anlayış, ortak çıkar, işbirliği ve iyi ilişkilerin tesis edilip sürmesidir.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهٖٓ اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۚ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ اِلًّا وَلَا ذِمَّةًۜ يُرْضُونَكُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبٰى قُلُوبُهُمْۚ وَاَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾ اِشْتَرَوْا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهٖۜ اِنَّهُمْ سَاۤءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ اِلًّا وَلَا ذِمَّةًۜ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِۜ وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾

7. **Mescid-i Haram yanında kendileriyle anlaştıklarınız dışında, müşriklerin Allah katında ve Resûlü'nün katında nasıl bir ahdi olabilir? Şu hâlde o** (anlaşmalı olanlar), **size karşı** (doğru) **bir tutum takındıkça, siz de onlara karşı doğru bir tutum takının. Şüphesiz Allah, muttaki olanları sever.**

8. **Nasıl olabilir ki!.. Eğer size karşı galip gelirlerse size karşı ne 'akrabalık bağlarını', ne de 'sözleşme hükümlerini' gözetip-tanırlar. Sizi ağızlarıyla hoşnut kılarlar, kalpleri ise karşı koyar. Onların çoğu fasık kimselerdir.**

9. **Allah'ın ayetlerine karşılık az bir değeri satın aldılar, böylece O'nun yolunu engellediler. Onların yaptıkları gerçekten ne kötüdür.**

10. **Onlar** (hiç) **bir mü'mine karşı ne 'akrabalık bağlarını', ne de 'sözleşme hükümlerini' gözetip tanırlar. İşte bunlar, haddi aşmakta olanlardır.**

11. **Eğer onlar tövbe edip namazı kılarlarsa ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin dinde kardeşlerinizdir. Bilen bir topluluk için âyetleri böyle birer birer açıklarız.**

Sûrenin birinci ayetinde müşriklerle ilişkilerin niçin kesildiği konusu ele alınmıştı. Müşrikler ahitlerinde durmuyor; Müslümanlara karşı kin ve düşmanlık güdüyor; çeşitli komplolar kurmak suretiyle anlaşmanın şartlarını ihlal ediyorlar. Seçtikleri inançlarından dolayı değil, fakat bu haince tutum ve fiillerinden dolayı artık Allah ve Elçisi'nin nezdinde herhangi bir güvenirlilikleri kalmamıştır. 12-14 arası ayetlerde bunun savaş sebebi olduğu belirtilmektedir.

Burada "Mescid-I Haram yanında kendileriyle anlaşma yapılıp" da istisna edilenler, doğrudan olmasa da dolaylı olarak anlaşmalı kabul edilen Kinane oğullarına bağlı bir kol olan Beni Bekir kabilesi olduğu yönünde kuvvetli bir görüş vardır. **Razi**, buna Damraoğullarının da dâhil olduğunu söyler. Bu kabile (veya kabileler), eski inancında kaldığı halde Müslümanlara karşı herhangi bir komplo içinde yer almış değildi. 4 ve 5. ayetlerin açıklamasında zikrettiğimiz üzere, eğer söz konusu olanlar Beni Bekir kabilesi ise, bunlarla olan anlaşma 10 yıllık olduğuna göre, devam etmesi gereken süre 7 yıl olması gerekir. Zira Hudeybiye anlaşması Hicretin 6. yılında imzalanmıştı. Beni Bekir kabilesi herhangi bir düşmanlık göstermemişti, anlaşmanın şartlarına bağlı kalmıştı, bu durumda Müslümanların da onlara ilişmemesi gerekirdi, nitekim ayet bunu hatırlatmaktadır. Durup dururken saldırgan bir tutum içine girmek, hiç yoktan bahaneler, gerekçeler uydurarak savaş açıp insanları bezdirmek veya topraklarına göz dikmek takvaya uygun değildir.

Sözünde durmayan, anlaşma şartlarını ihlal edenler bambaşka ruh hali ve kötü niyetler içindedirler. Daima bunlara karşı teyakkuz halinde olmak lazımdır. Eğer bunlar Müslümanlara üstün gelirlerse her şeyi altüst eder, dirlik ve düzeni bozar, akrabalık bağlarını koparırlar, gönül hatır dinlemezler, ahde vefa göstermezler, sanki kendileri sözleşmemiş gibi ellerine fırsatını geçirdiklerinde büyük ve yıkıcı zararlar vermeye başlarlar. İnkârcıların çoğu böyledir. Çünkü inkâr (küfür ve Allah'a ortaklık) özünde ahlaki iyilikleri emretmez. Ara sıra adaletli davranıp iyilik yapsalar bile, baskın karakteristik özellikleri yoldan çıkmışlık halidir. Anlaşma şartlarını bozmayı adet haline getirenler özellikle öyledirler. (5/Maide, 41.)

Müslümanlara karşı bitmez tükenmez kin ve husumet içinde olan müşriklerle ilgili Kur'an-ı Kerim önemli bir uyarıda bulunmaktadır. Her ne kadar aslolan beyan, sözün açığa çıkmış şekli ise de, tutum ve davranışlar da önemlidir. Bazen hoş sözler söylenebilir ama zahir başka zamir başkadır. Müslümanların bu durumda söylenen sözler ile fiiller, söylemler ile eylemler arasındaki tutarlılık kat sayısına dikkat etmeleri gerekir. Bu onların ahlaki bakımdan düşük karakterde olmalarının tabii bir sonucudur. Ahlaki tutumu fısk üzere şekille-

nen birinden dürüstlük, doğru sözlülük, ahde vefa, sadakat gibi erdemler beklenemez. Düşük karakterde yaşayan insanların kutsala saygıları yoktur. Onlar için dünyevi çıkar, maddi zenginlik ve refah her şeyin üstündedir. Gerektiğinde dini de kullanırlar, inanır gibi görünürler, dostluk sergilerler, kolayca sözler verirler, işlerine geldiği gibi anlaşmaların altına imza atarlar. (48-Fetih, 11; 3/Âl-i İmran, 77.) Bunlar yoldan çıkmış ve haddi aşmış olduklarından güvenilmez kimselerdir. Böylelerinin yaptığı anlaşmalara, verdikleri sözlere nasıl güvenilsin ki!..

Ama elbette insan sürgit aynı çizgide kalmaz, kalpleri değiştiren Allah'tır, tevbe kapısı açıktır. Yapıp ettiklerinden pişman olup da dönenler veya saldırgan ve düşmanca tutumlarına bir son verenler, bunun açık ve somut göstergesi olarak namazı kılar ve yoksulun hakkı olan zekâtı verirlerse, artık onların eski hallerine bakılmaz, "dinde kardeşler" statüsüne yükselir, diğer mü'minlerle aynı mertebede ele alınırlar; Müslümanların lehinde ve aleyhinde olan onların lehinde ve aleyhinde olur.

Bu şu demektir: İnsan değişebilir. İnsanın iyilik, adalet, hak ve hakkaniyet yönünde ahlaki ve pratik tutumları edinmesi için değişimin yönünü doğru ayarlamak gerekir. Selim akıl ve temiz fıtrat hak ve doğruluğa meyyaldir. Değişen kimsenin geçmişine dönüp yaptıklarından dolayı ayıplanmaz, geçmiş suç ve günahlarından dolayı kınanıp dışlanmaz. "Bir suç veya günahtan tevbe eden, sanki o suç ve günahı hiç işlememiş gibidir." (İbn-i Mace, Zühd, 30). Tevbe, insanın işlediği suç ve günahları geride bırakması, çok yönlü bir özeleştiri yapması için kendisine verilmiş altın değerinde fırsattır, günahlar geride bırakılmayacak olursa insan yaşayamaz; suç ve günah psikolojisi ruhi rahatsızlıklara, psişik bozukluklara yol açar. Yüce Allah iyilik yönündeki değişimin getireceği güzellikleri anlatmak üzere ayetlerini birer birer açıklamakta, insanların bunlar üzerinde düşünmesini istemektedir.

وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ
الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾ أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا
أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ
أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ
وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ
غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾ أَمْ

حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

12. **Ve eğer antlaşmalardan sonra, yine yeminlerini bozarlarsa ve dininize hınç besleyip-saldırırlarsa, bu durumda küfrün önderleriyle çarpışın. Çünkü onlar, yeminleri olmayan kimselerdir; belki cayarlar.**

13. **Yeminlerini bozan, elçiyi** (yurdundan) **sürmeye çabalayan ve sizinle ilk defa** (savaşa) **başlayan bir toplulukla savaşmaz mısınız? Korkuyor musunuz onlardan? Eğer inanıyorsanız, kendisinden korkmanıza Allah daha lâyıktır.**

14. **Onlarla çarpışınız. Allah, onları sizin ellerinizle azaplandırsın, hor ve aşağılık kılsın ve onlara karşı size zafer versin, mü'minler topluluğunun göğsünü şifaya kavuştursun.**

15. **Ve kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

16. **Yoksa siz, içinizden cihat edenleri ve Allah'tan ve Resûl'ünden ve mü'minlerden başka sır-dostu edinmeyenleri Allah 'bilip** (ortaya) **çıkarmadan' bırakılıvereceğinizi mi sandınız? Allah yaptıklarınızdan haberdardır.**

12 ve 13. ayetler, bir kere daha ve sarih bir biçimde savaşın hangi meşru gerekçelerle yapılacağına işaret etmektedir. Anlaşmadan sonra anlaşma şartlarının tek taraflı olarak bozulması, İslam dinine karşı hınç, husumet ve kin besleyip bunun pervasızca ve küstahça açığa vurulması; Müslümanların yurtlarından sürülüp göçe zorlanması ve Müslümanlara fiili saldırı yapılması. Sayılan dört sebep savaşın meşru gerekçeleridir. Bu aynı zamanda şu demektir: Kimse salt inancından dolayı veya Müslümanlığı kabul etmedi diye öldürülemez, kılıç zoruyla Müslüman olmaya zorlanamaz.

Bir toplumda söz konusu suçların potansiyel halde bulunması mümkündür, bazı toplumlar tarihsel, dini ve politik sebeplerle başka toplumlara karşı daha hasmane duygular taşıyabilirler. Ancak genel olarak toplumlar lider kadrolarının, yöneticilerinin etkisinde hareket eder, liderlerinin huy ve ahlakını edinir; nitekim "halk padişahın dinindendir" denmiştir. İktidar seçkinleri sahip oldukları etkili araçlar ve enstrümanları kullanarak toplumlarını doktrine eder, hasmane algılar oluşturur, başkalarına karşı düşmanlık duygularını kışkırtıp bundan bazı jeostratejik ve politik kazançlar elde etmek isterler. İki

ayette işaret edilen sebepler dolayısıyla açılan savaş bir bakıma düşman toplumunun önderlerine karşı savaş hükmünde sayılır. Bir başka anlamı, düşman toplumun içinde bir grubun, özellikle bazı kişi ve çevrelerin Müslümanlara karşı düşmanlık ve eziyette ileri gidenleri kastedilmiş olabilir. Herkes düşmanlıkta aynı şiddette ileri gitmez, bazıları aşırıya gider, hınç ve düşmanlığını, saldırganlık ve yıkıcılığını ileri boyutlara taşıyabilir. **Kurtubi**, tabii konumu itibariyle lider olmasa bile, ahdini (anlaşma) bozan ve dine dil uzatanlar bu tutumları dolayısıyla "lider" sıfatını kazanmış olurlar, der. Ayet bunlara karşı da savaş açılmasını emreder.

"**Dine dil uzatılması** (ta'n)" hakkında ilim adamlarının görüşüne göre, İslam dininin inanç esaslarına, temel değerlerine, belli hükümlerine karşı aşağılayıcı ifadeler kullanmak, İslamiyet'i küçük düşürmek, Hz. Peygamber (s.a.)'e ağza alınmayacak sözlerle hakaret edip sövmek, İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık, nefret ve husumeti sözle ve çeşitli yollarla yaymak demektir. İslam'a karşı düşmanlık, küçültücü propaganda ve nefret yaymak dine dil uzatmaktır.

Savaş açılması, mutlaka savaşın vuku bulması anlamına da gelmeyebilir. Belki birinci hedef, düşmanı söz konusu hasmane tutumdan vazgeçirmek, caydırmaktır: "Belki cayarlar." Yani Müslümanlara düşmanlık göstermeyi, dil uzatmayı, kışkırtıcılık yapmayı bir kenara bırakırlar. Dil ve nasihatle böylelerinin caydırılması mümkün görünmemektedir, çünkü böyleleri ahitlerine bağlılık göstermeyen, sözlerine, altına imza attıkları anlaşma şartlarına sadakat göstermeyen kimselerdir, bunlar ancak güçten anlarlar.

Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'i yurdundan çıkarmışlardı, onunla Hudeybiye'de 10 yıllığına anlaşma imzaladılar ama yeminlerine/ahidlerine sadık kalmayıp savaştılar. Hicretin 8. yılında Mekke'nin fethi yolunu açan bu olay, anlaşmalara sadakat ahlakı bakımından tarihte her zaman tekrarlanabilecek bir duruma işaret eder. Anlaşma şartlarının çiğnenmesi, saldırganlık savaş sebebidir.

Savaşı gerektiren maddi sebepler ortaya çıkmışsa, Müslümanlara yaraşan Allah yolunda çarpışmalarıdır, savaştan veya cihattan kaçmak haramdır. Ancak korkaklar savaştan kaçar ki, korkaklık Müslümanın vasfı olamaz. Düşman bizim gibi bir insandır, üstün askeri donanımı ve maddi gücü olsa da bize verebileceği zarar sınırlıdır, en çok öldürür, bu bizi şehadet mertebesine yükseltir. Bunun da ecri çok büyüktür. Asıl korkulması gereken Allah'tır, O hak yolda çarpışmaktan kaçanları hem dünyada küçük düşürür, düşmanlarına mağlup eder hem ahirette çetin azaba uğratır. Cihad edenlerle etmeyenler bir değildir (3/Âl-i İmran, 142).

Allah'ın yardımını esirgemediği savaşı kazanan Müslümanlar, hakikatte Allah'ın muradını gerçekleştirmiş olurlar. Ayetin açık ifadesiyle Yüce Allah, onları Müslümanların elleriyle küçük düşürür, azaplandırır, yenilginin acısını tattırır. Bu şu demektir: Müslümanlar sadece Allah'ın çizdiği meşru çerçevede savaşırlar; talan, yağmacılık, sömürü ve haksız tahakküm kurma amacıyla başkalarının can ve mallarına zarar vermeye kalkışmazlar. Savaşta galip geldiklerinde bunu kendilerinden bilip gurura, kibir ve büyüklenmeye kalkışmazlar. Yardımı yapan Allah'tır, O'nun muradını tahakkuk ettirmişlerdir. Şanı yüce Allah muradını Müslümanların eliyle gerçekleştirdiği için, bu onlar için büyük bir şeref payesi olmuş, yüksek manevi mertebe yerine geçmiştir.

Bundan yakın veya uzak yerlerdeki mü'minler büyük bir sevinç duyarlar. Müslümanlar dünyanın neresinde yaşıyor olursa olsunlar yekvücut gibidirler. Acıları ve sevinçleri de birdir. Ayetin inişine sebep olan olay Hudeybiye anlaşması gereğince Müslümanlarla birlikte hareket etmeyi kabul eden Huzaa kabilesiyle ilgilidir. Bekiroğulları ise Kureyş'in tarafını tutmuştu ve bir süre sonra anlaşma şartlarına aykırı olarak Huzaaoğullarına saldırıp bazı mensuplarını Harem'de öldürmüşlerdi, Mekkeliler de onlara yardım etmişlerdi. Tarihçilere göre, Hudeybiye anlaşmasının bozulmasına yol açan sebep bu oldu. Tabii ki Mekke'nin fethiyle Müslümanların müşriklere galebe çalması Huzaaoğullarının içini serinletmiş, acılarını yatıştırmış, kalplerine şifa vermişti.

Razi, savaşın beş faydası olduğunu söyler: İşledikleri maddi ve ahlaki suçun cezası olarak düşmanın cezalandırılması; inkârcıların küçük düşürülmesi; mü'minlerin zafer kazanması; mü'minlerin sevinip kalplerinin şifa bulması ve bunlarla bağlantılı olarak içlerindeki gayzın, öfke, üzüntü ve sıkıntının böylece giderilmiş olması. Belirtmek gerekir ki Razi'nin zikrettiği bu beş şey, insanda potansiyel olarak var olan kuvvetin (gazap), şiddetin teskin edilmesiyle ilgilidir. Ancak gazabı yıkıcı kuvvete dönmekten alıkoyacak olan şey adalettir. Adil olmayan bir savaş intikamcı ve kolektif bir imha ve tasfiyeye dönüşür. İntikamcı ve kolektif ceza aşırıya gitmek, hasım da olsa insanlara zulmetmek ve gadretmektir.

Müslümanlar büyük sıkıntılar çektiler. Sonunda zafere ulaştılar. Belki bu onlara ağır geldi, işkence, boykot, hicret, mücadele, mahrumiyet, gurbet gözlerinde büyüdü. Ama sonunda fetih nasip oldu, büyük nimetlere kavuştular ve belki muhtemelen bu arada içlerinde yaşadıkları tereddütlerden dolayı tevbe ve istiğfar ettiler. Veya sahip oldukları dünya nimetlerinin aslında mahiyetleri itibariyle gözlerinde büyütülecek kadar önemli olmadıklarını hakkal-yakîn anlayıp geçmişteki düşüncelerinden dolayı tevbe ettiler. Bazı tefsircilere göre, Mekke

fethinden sonra Mekke'nin önde gelen liderleri Müslüman oldu; Ebu Süfyan, İkrime ve Süheyl bin Amr gibi. Allah geçmişte yaptıklarından dolayı onları affetti, tevbelerini kabul etti. Yüce Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Savaş için savaş yapılmaz. Savaşın sebebi haksızlık ve zulmün ortadan kaldırılması, saldırganın engellenmesi, başkalarının topraklarına, mal ve ırzına göz dikenin cezalandırılmasıdır. Din ve vicdan özgürlüğünü sağlamak, insanlara onurlarına yaraşır bir hayat temin etmek gözetilen gayeler arasındadır. Ama her zaman saldırganlar, muhterisler ve mütegallibe zümresi içinde yer alanlar buna izin vermezler. İşte böyle durumlarda savaş gerekir. İnsan bu dünyada kendi başına bırakılmış değildir, onu içine alan birtakım ahlaki ve sosyal sorumluluklar vardır. Savaş veya cihadın gayesi, bu sorumlulukları samimiyetle üstlenenleri diğerlerinden ayırmak içindir. Bütün yönelimi Allah, Resûlü ve mü'minlerin dostluğu, yakınlığı olan sadece bu yüksek ahlaki hedefleri gerçekleştirmek için savaşır. Sadece onları sırdaş edinir (Bkz. 3/Âl-i İmran, 118).

Bu çerçevede "cihad"ın zikredildiği her yerde "Allah yolunda" kaydının getirilmesi, savaş ve mücadelenin yegâne meşru hedefinin Allah'ın rızası olması gerektiğine vurgu yapmaktır; şahsi, ailevi, grup-cemaat, ulusal, etnik veya bölgesel kaygı ve çıkar hesaplarıyla yapılan savaş ve mücadeleler "Allah yolunda cihad"ın kapsamı dışındadır. Hedefi dünyevi iktidar, servet, şöhret ve yağma olanlar Allah yolunda cihad etmiş sayılmazlar. Genel bir kural olarak inkârcılar, kendileri gibi olanların dostluğunu ararlar. Bunlar bazen Müslümanların içinde bulunur, riya, gösteriş ve aldatma niyetiyle onlardan görünürler. Ama savaş, iki kişilik kalitesini birbirinden ayıran kriterlerinden biridir. Allah her şeyi bilir, olup bitten her şeyden haberdardır.

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ
بِالْكُفْرِ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ۚ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾ اِنَّمَا
يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى
الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى اُولٰٓئِكَ اَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾
اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاۤجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ لَا يَسْتَوٗنَ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْ ۙ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاۤئِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ

رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾

17. **Şirk koşanların, kendi inkârlarına bizzat kendileri şahitler iken, Allah'ın mescitlerini onarmalarına** (hak ve yetkileri) **yoktur. İşte bunlar, yaptıkları boşa gitmiş olanlardır. Ve bunlar ateşte süresiz kalacak olanlardır.**

18. **Allah'ın mescitlerini, yalnızca Allah'a ve âhiret gününe imân eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar onarabilir. İşte hidayete erenlerden oldukları umulanlar bunlardır.**

19. **Hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram'ı onarmayı, Allah'a ve âhiret gününe imân eden ve Allah yolunda cihad edenin** (yaptıkları) **gibi mi saydınız?** (Bunlar) **Allah katında bir olmazlar. Allah zulmeden bir topluluğa hidayet vermez.**

20. **İmân edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenlerin Allah katında büyük dereceleri vardır. İşte 'kurtuluşa ve mutluluğa" erenler bunlardır.**

21. **Rableri onlara katından bir rahmeti, bir hoşnutluğu ve onlar için kendisine sürekli bir nimet bulunan cennetleri müjdeler.**

22. **Onda ebedi kalıcıdırlar. Şüphesiz Allah, büyük mükâfat katında olandır.**

Allah'a ortak koşanlar çoğu zaman niçin ve nasıl şirk koştuklarının farkına varmaz; kendilerini doğru yol üzerinde zannederler. Burada şirkin bilincinde yani neye inanıp inanmadığının tam farkında olanlara işaret edilmektedir. Kur'an, bunların hiçbir hizmetlerini kabule şayan bulmamaktadır. Bu çerçevede Allah'a ortak koşan kimseler ne Allah'ın mescitlerini imar edebilir ne yeni mescit yapabilirler. Zira yapı olarak mescidin sebeb-i hikmeti, içinde Allah'a secde edilmesi, secdeye mekân olmasıdır. Mescitte sadece Allah'a ibadet edilir, O'nun ismi yüceltilir. Secde ise Allah'ın iradesine teslim olmak, O'nun indirdiği hükümleri yaşamak, emrettiği hayat tarzını takip etmektir. Şu halde;

Dinin temel hakikatlerini inkâr eden, İslam'ın çerçevesini çizdiği yaşama tarzını reddedip üstelik buna karşı mücadele veren kimselerin mescid/camii yaptırmaya kalkışmalarının gerisinde başka sebepler aranabilir.

Razi'nin yerinde açıklamasıyla "**Mescitlerin imarı**"ndan anlaşılması gereken biri, bildiğimiz bakım ve tadilat yani fiziki mekânın maddi bakımı, ona-

rımı, aydınlatılması, ısıtılması; diğeri ibadet etmek üzere mescitle sürekli ilişki halinde olmak, ibadeti mümkün mertebe mescitte eda etmeye çalışmak, mescitleri Allah'ın zikredildiği, İslami ilimlerin, irfan ve tefekkürün okutulduğu merkezler haline getirmektir. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.a.) mescidlere devam etmeyi teşvik etmiştir: "Mescitlere devam etmeyi alışkanlık haline getiren birini gördüğünüz zaman, onun gerçek mü'min olduğuna şahitlik edin." (Tirmizi, İman, 8; İbn-i Mace, Mesâcid, 19).

"İmar" ömür katmak ve ömrü uzatmakla yakından ilgilidir. Bir bina boş/metruk kaldığı zaman hem fonksiyonları hem fiziki varlığıyla harabeye döner. Bakımı yapılan bir yapının ömrü uzun olur, bakımın en iyi şekli de içinde yaşamak, onu yapılış amacına uygun olarak işler halde tutmaktır. Allah'ın mescitleri de içinde ibadet yapıldığı sürece bakımlı olur, mamur halde dururlar. Böyle iken Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, namaz kılmayan, zekât vermeyen ve aslında gizlese de Allah'tan korkmayan kimseler niçin mescitleri imar etsinler veya yeni mescitler yaptırsınlar? Belki de yaptıklarının gerisinde gizli bir niyet vardır, nifaklarını inancı ve ibadeti suistimal ederek gizlemek istemektedirler ki, onların asıl niyeti İslam'a zarar vermektir.

İslam'a zarar vermek, başka gayeler gözetmek veya salt gösterişte bulunmak amacıyla mescit imarına veya yapımına çalışanlar, elbette bu işte hem emek hem para harcamaktadırlar; elbette bunun karşılığında bir şeyler de beklemektedirler. Kimi çevresinde isim yapma peşindedir kimi belki de gayrı meşru yollardan kazandığı parasını "manen aklamak" veya yaptıklarına karşılık "vicdanını rahatlatmak" istemekte kimi yöneticiler de halkın parasından ayırıp kendi hâkimiyetlerinin sembolü olarak devasa camiler yaptırmaktadırlar. Bu tür fiillerde samimiyet, Allah'ın rızası gibi halis niyetler yoktur. Bu yüzden böylelerinin yapıp ettiklerinin kendilerine herhangi bir yararı da yoktur, "**işleri boşa gitmiş**" bulunmaktadır.

Bunun böyle olduğunun somut göstergesi, en büyük mescid olan Kâbe'ye verilen hizmet verenlerin inançları, İslam dinine ve Tevhid inancına karşı takındıkları tutumdur. İslamiyet'in ortaya çıkışından yaklaşık 150 sene önce Kâbe'yle ilgili görevler Kusay tarafından düzenlenmiştir:

Sikaye, hacılara su dağıtmak;

Refadet hacılara ikramda bulunmak, özellikle yoksulları doyurmak;

Diyat, Kureyş kabilesine mensup olanların işledikleri suçlarına karşılık diyetleri ödemek;

Liva, savaş bayrağını taşımak;

Kıyadet, savaş komutanlığını üstlenmek;

Sefaret, diğer kabilelerle ilgili elçilik görevi;
Sidanet, Kâbe bekçiliği;
Emval-ı Muhcere, Kâbe'ye bağışlanan malların denetim ve bakımı;
Ainne; at kumandanlığı.

Bütün bunlar Mekke yönetiminin merkezi olan Daru'nNedve'den yürütülürdü. Bunların içinde hacılara su dağıtmak, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak ve Mescid-i Haram'ı onarmak önemli bir hizmettir. Bunu Mekkeliler kadim zamanlardan beri yapar ve bununla gurur duyarlardı. Son derece önemli bir hizmet olsa da, bu, tek başına herhangi bir üstünlük sebebi değildir. Asıl olan "**Allah'a ve ahiret gününe iman**" ile "**Allah yolunda cihat etmek**"tir. Tek başına bir hizmet kurtarıcı olmaya yetmez.

Rivayete göre Abbas, Hz. Peygamber'in davetine icabet edip önce Müslüman olanlara kendilerinin de artıda olduklarını anlatmak üzere, Mescdi- Haram'ın bakımını öne sürmüş ancak ona gelen cevapta bu iki işin aynı olmadığı cevabı verilmiştir.

Bir başka açıdan Mescid-i Haram'ın layıkıyla da olsa bakımı, korunması ve yönetimi, diğer görevlerin ihmal edilmesinin veya bu görevleri layıkıyla yerine getirenleri küçümsemenin gerekçesi olamaz. Bunlar Allah katında biri diğerine denk ameller değildir. Müslim'de yer alan bir hadiste üç kişiden bahsedilmektedir: Biri, Müslüman olduktan sonra hacılara su dağıtınca; diğeri Mescid-i Haram'ı tamir edince başka şey yapmayacaklarını, bu iki görevin onlara yeteceğini söylemektedir. Üçüncüsü ise cihadı bu her iki hizmete üstün tutmaktadır. Hz. Ömer, bu her şahıs arasındaki tartışmayı Peygamber'e intikal ettirince bu ayet inmiştir (Müslim, İmare, 111).

Kurtubi'nin aktardığı ilginç bir bilgi, ayetin anlaşılması yönünde bize ışık tutmaktadır. Bu ayetle -ayetin inişiyle- ilgili olduğu anlaşılan Hz. Ömer (r.a.) bir keresinde şöyle demiştir: "İstesek biz de közde kuzu eti kızarıp pişirir ve tabakların birini koyar diğerini kaldırırız. Ama biz Yüce Allah'ın *'Siz dünya hayatınızda bütün güzelliklerinizi/zevklerinizi tüketip yok ettiniz, onlarla yaşayıp zevk sürdünüz'* (46/Ahkaf, 20) buyruğuna kulak vermiş bulunuyoruz."

Burada üzerinde durulması gereken ince bir nükte daha var, o da, kendi başına "toplumsal yarar" ile bu yararın kim ve ne adına yapıldığı konusuyla ilgili sorudur. Birisi, salt kendi çıkarı, toplumsal konumu, dünyevi hedefi dolayısıyla insanlığa yarar sağlayıcı faaliyetlerde bulunup mesela hayatı kolaylaştırıcı araç ve gereçler bulsa, bu tek başına onun manevi ve ebedi kurtuluşu için yeterli bir sebep olur mu?

Müşrikler Beytullah'a ve ziyaretçilerine hizmet etmek, yarar sağlamak

suretiyle "iyilik ve hayır" yaptıklarını düşünüyorlardı ancak iyiliğin ve hayrın kaynağı olan Allah'a layıkıyla inanmıyorlardı. Ayet, Allah'ın hoşnutluğunu hedeflemeyen her iş ve fiilin "boş bir çaba" olduğunu belirtmektedir.

İşin kendisi, sağladığı kolaylık ve bu sayede elde edilen yarar elbette önemlidir. Ancak Kur'an bakış açısından her türlü doğruluk, güzellik, fayda ve hayrın kaynağı ve yaratıcısı Allah olduğundan, O'nun bağışladığı imkânları kullanarak bunları gerçekleştirenler, eğer hayrın ve yararın asıl kaynağını, sahibini ve yaratıcısını inkâr ediyorlarsa, bu gibi insanların yaptıkları işler başkalarına yarar ve hayır sağlasa da -ki elbette sağlamaktadır ve bunlardan, meşru oldukları sürece yararlanma konusunda herhangi bir engel de yoktur- kendilerine ebedi hayatlarının kurtuluş ve mutlulukları açısından herhangi bir yarar ve hayır sağlamaz. Asıl olan sahih imana sahip olmak, gerektiğinde hicret etmeyi göze almak ve gerek malıyla gerek canıyla cihad etmektir ve elbette geldiğince bu zemin üzerinde insanlığa yarar sağlayıcı faaliyetlerde bulunmaktır ki, Allah katında yüksek dereceleri olanlar bu kimselerdir. Rableri bu kimselere rahmet etmiştir, cennetinde nimetler hazırlamıştır, onlar cennette ebedi kalacaklardır.

Amellerin niyetle yakın ilişkisi vardır. Bir işi hangi niyetle yaptığımız önemlidir. Salt para kazanmak için köprü yapan bir mühendis elbette insanların yararına olan bir iş yapmıştır ama onun asıl niyeti sadece para kazanmak veya sorumluluğu dâhilindeki görevini yerine getirmek ise, elde ettiği para (dünyevi karşılık) kadarıyla bir fayda elde etmiştir ki, hakikatte bu azıcık bir değer, önemsiz bir kazançtır. İnsanlığın yararına olan bir sürü icadı yapanlar da aldıkları ücretler ve sahip oldukları itibar ve şöhretle dünyadaki karşılıklarını almış olurlar, ayrıca ahirette onlara bir sevap takdir edilmez. Ahiretin sevabı Allah'ın hoşnutluğunun temel alınmasına bağlıdır. Niyetinde Allah rızası ve insanlara hizmet düşüncesi yoksa kişi yaptığı işten manevi ve uhrevi hayır kazanmaz. Manevi kemal ve ebedi fayda, her türlü iyiliği, güzellik ve hayrı asıl kaynağına irca etmek yani Allah adına ve canlıların faydasına olmak üzere yapmaktır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا
الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾
قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ
اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ

مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

23. Ey imân edenler, eğer imana karşı inkârı sevip-tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin. Sizden kim onları veli edinirse, işte bunlar zulmeden kimselerdir.

24. De ki: "Eğer babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, az kâr getireceğinden korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden evler, sizlere Allah'tan, O'nun Resûl'ünden ve O'nun yolunda cihat etmekten daha sevimli ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah, fasıklar topluluğuna hidayet vermez.

İman, inancın sahih dinle düzenlenmiş forma denir. Bu en yüksek forma sahip olanlar, inkârı tercih edip bu yolda yaşayanlar ve bu yaşama tarzını içten benimseyip sevenler karşısında belli bir tutum içinde olmak durumundadırlar. Bu tutum negatiftir. Sahih inanca sahip olanlar inkârcılarla "velayet" ilişkisinde olmayacaklardır, onlara sevgi duyulmayacak, sırdaş edinilmeyecek ve hayat yolunda ilerlerken güvenilir dost ve yoldaşlar edinilmeyeceklerdir. Mecbur değillerse veya dinlerini serbestçe yaşayabilecekleri bir sözleşme imzalama imkânlarını ellerinde bulunduramıyorlarsa onların politik hâkimiyetlerini de kabul etmeyeceklerdir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 28.) Temel belirleyici iman ve inkâr (küfür) olduğundan böyle olması zaruridir. İki zıt bir arada yaşamayacağından, inanan ile inkâr eden arasında sevgi, dostluk ve işbirliğine dayalı samimi ilişki kurulduğunda, zaman içinde zıtlar çatışır, biri diğerine baskın çıkmak ister. Böyle bir durumda mü'min sosyal ve maddi bakımdan zayıf durumda ise, inkârcının etkisi altına girer, inancını kaybedip onun gibi inanmaya, düşünmeye ve yaşamaya başlar; işte bu kendisine ve inanca karşı yapılmış büyük bir haksızlık (zulüm) olur. İbn-i Abbas, bu türdeki sevgi bağının, inkârcı olan baba, kardeş ve diğer yakınlarının inkârını onaylamak anlamına geldiğini söyler, bunun daha ileri aşaması onlar gibi inkârcı olmak anlamına gelir.

İman gibi "inkâr" da bilinçli olarak tercih edilmiş, sevilmiş, içten/kalben benimsenmiş, içselleştirilmiştir. Yani ayette sözü edilen inkârcı gelişi güzel, gelenek üzere öyle olduğu için değil, bilinçle bu tercihte bulunan kişidir, dolayısıyla davasında ısrarcıdır, bir iddia ve dava sahibidir. Başka bir ifadeyle imana karşı bilinçli bir tutumu içindedir, bu özelliğiyle de hasmane ve yıkıcıdır. Böyle bir kişi inanmış insanın babası ve kardeşi dahi olsa, ona sevgi bağı için-

de olunamaz. Dahası baba, çocuklar, eşler (kadın veya erkek); aşiret yani kan ve akrabalık bağı içinde olduğunuz yakın kimseler veya kendileriyle birlikte yaşadığınız kimseler, mensup olduğunuz sosyal grup-cemaat, kuruluş-kurum elemanları, yakın veya uzak akrabalar; servet, kazanç sağlayan ticaret, meslek, statü; evler-malikâneler de bu kapsamdadır. Bunların hiçbiri Allah'tan, Hz. Peygamber (s.a.)'den ve cihattan daha sevimli olmamalıdır. "Peygamber mü'minlere kendi canlarından daha yakındır." (33/Ahzab, 6).

Cihad sevgisinin Allah ve Peygamber sevgisiyle bir arada zikredilmesinin hikmeti, cihadın Allah'a ve Peygamber'e duyulan sevginin bir tezahürü, somut ispatı olması dolayısıyladır. Çünkü kişi eğer malıyla cihad ediyorsa malını; canıyla-bedeniyle cihad ediyorsa Allah ve Peygamberi için canını ortaya koyuyor demektir. Bu onun sevgisinin kuru sevgi olmayıp gerektiğinde bedeli ödenebilecek sadakat ve samimi bağlılık olduğunu gösterir. Herkes soyut Allah ve Peygamber sevgisiyle dolup taştığını söyleyebilir, aslolan bu sevgiyi pratikte, zor zamanda gerektiğinde malı ve canı feda ederek ortaya koyabilmektir. İşte bu yüksek seviyede sevgi İslam'ın ve Müslümanların onur ve bağımsızlıklarının, hayatiyetlerinin, haysiyet, izzet ve misyonlarının tarih içinde devamını sağlar.

Cihadın imanın sınandığı konulardan birinin olmasının diğer anlamı, insanın sahiden dünyaya olan ilişkisinin düzeyini, mahiyetini, kişilik kalitesini ortaya koyan özelliklere sahip olmasıdır. 38. ayette, cihattan kaçanların yere çakılıp kaldıklarından, ağırlaştıklarından söz edilir. Dünyaya tutkuyla bağlananlar cihattan kaçar. Çünkü onlar ahirete inanmadıklarından zevklerinin tamamını bu dünyada elde etmek ve tüketmek isterler, zahidane duygu ve düşüncelere yabancı yaşarlar.

Dünya tutkusuna kapılıp cihattan kaçmak insanı büyük yanılgıya düşürür, hiç ölmeyecekmiş, elindeki maddi imkânlara, güç ve iktidara hep sahip olacakmış gibi düşünür, bu onu yanıltır. Belki farkında olmaksızın başına gelecek dünyevi ve uhrevi cezayı beklemek durumunda olur. Bu, yoldan çıkıştır (fısk), akıbeti elbette ağır cezadır. Yoldan çıkmış topluluğa Yüce Allah yol göstermez (5/Maide, 108).

Emredilen bu olmakla beraber, hüküm aile ve akrabalık bağlarının koparılması anlamına gelmiyor. Aslında anlatılmak istenen, değil bu sayılanlar, kişinin Allah'ı ve Peygamberi kendi nefsinden de daha fazla sevmesi gerektiği hususudur. Rivayete göre Hz. Ömer, Efendimiz (s.a.)'e "Seni kendi nefsim dışında her şeyden daha çok seviyorum' söyleyince Efendimiz şöyle buyurmuştur: 'Sizden birisi beni nefsinden de daha fazla sevmedikçe gerçek mü'min olamaz'. Bunun üzerine Hz. Ömer "Şimdi, sen bana kendi nefsimden daha sevimlisin' demiştir."

(Buhari, İman, 8; Müslim, İman, 69-70; Müsned, V, 293. Bkz. 3/Âl-i İmran, 31). Bu, bize anlatılmak istenenin bambaşka şey olduğunu ima etmektedir.

Kur'an'ın başka ayetlerinde, özellikle "anneye-babaya iyilik edilmesi" emredilmektedir (17/İsra, 23-24; 31/Lokman, 14-15; 29/Ankebut, 8). Burada anne baba ve yakınların imana karşı bilinçli ve hasmane tutumlarını sıradan gündelik hayattaki diğer hallerinden ayırmak gerekir. Eğer anne baba ve yakınlar, dost ve arkadaş çevresi mü'minin imanına saygılı, ona karşı düşman tutum içinde değilse ilişkiyi kesmek gerekmez, aksine Mümtehine sûresinde (60/8) açıkça belirtildiği üzere onlara iyilik de yapılır, dostane ilişkiler kurulur. (Bkz. 4/Nisa, 36; 6/En'am, 151). Ayette söz konusu olan imana ve İslam'a düşmanlık besleyen yakınların sevilmeyeceği, onlarla sevgi bağı ve dostluk içinde olunmayacağı hususunun belirtilmesidir (Bkz. 58/Mücadele, 22). Hadiste belirtildiği üzere "İsyana çağrıda itaat yoktur." Allah'a ve İslami hükümlere isyan talebinde bulunmayan müşrik anne-babaya iyilik yapılır. "Hz. Esma, birgün gelip Hz. Peygamber (s.a.)'e sorar: 'Annem müşrik olduğu halde, ona yardım edeceğimi umarak bana geldi, ona yakınlık göstereyim mi?' Efendimiz şöyle cevap verir: 'Annene yakınlık göster' (Buhari, Hibe, 29, Edeb, 8; Müslim, Zekât, 50).

İnkârında ısrarcı olanlarla sevgi bağının koparılmasının hikmetlerinden biri, İslam içinde görünüp de ikiyüzlü/münafıkça hayat sürdürenleri samimi Müslümanlardan ayırmak içindir. Bu konuda hasmane tutum içinde olan kitap ehliyle ilgili de uyarılar yapılmıştır (Bkz. 5/Maide, 51).

Buhari ve Müslim'den aktardığımız hadiste de belirtildiği üzere, insan Allah'ı ve peygamberi kendi nefsinden, öz varlığından daha çok sevmekle yükümlüdür, aksi halde tam iman etmiş sayılmaz. Hz. Peygamber de, Allah'ı kendi canından daha çok sevmektedir. Efendimiz (s.a.) bunu son derece veciz bir dua metninde şöyle dile getirmiştir: "Allah'ım! Senden, seni sevmeyi, seni sevenleri sevmeyi ve senin sevgine ulaştıran ameli yapmayı isterim. Allah'ım! Senin sevgini, bana canımdan, ailemden ve soğuk sudan daha sevgili kıl" (Tirmizi, Deavet, 73).

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ
تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ
﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ
تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾

25. **Andolsun, Allah birçok yerlerde ve Huneyn gününde size yardım etti. Hani çok sayıda oluşunuz sizi böbürlendirip-gururlandırmıştı, fakat size bir şey de sağlayamamıştı. Yer ise, bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, sonra arkanıza dönüp gerisin geri gitmiştiniz.**

26. (Bundan) **Sonra Allah, elçisi ile mü'minlerin üzerine 'güven duygusu ve huzur' indirdi, sizin görmediğiniz orduları indirdi ve inkâr edenleri azaplandırdı. Bu, inkârcıların cezasıdır.**

27. **Bunun ardından Allah, dilediği kimseden tövbesini kabul eder. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**

Bu üç ayet Huneyn savaşıyla ilgili inmiştir. Mekke'nin fethinden hemen sonra Şevval ayının ilk haftasında (Ocak-630) Hevazin kabilesi, Kureyş'in başaramadığını başarıp Hz. Peygamber'e ağır bir darbe indirip Arap yarımadası çapında isim yapmak istediler. Esasında Hz. Peygamber'in Mekke üzerine yürüdüğünü öğrendiklerinde Kureyş onlardan Sakifoğullarından yardım talep etmişlerdi. Ancak Hz. Peygamber erken davranıp Mekke'ye girince yapacak şey kalmamıştı, Sakifoğulları evlerine döndü, onlardan bir bölümü Hevazin'e katıldı. Hevazinliler zaferden öylesine emindiler ki, kadim bir geleneğe uyarak çocuklarını, kadınlarını, hayvanlarını ve değerli eşyalarını da savaş meydanına getirdiler. Bu, her şeylerini ortaya koyduklarını göstermek içindi. Toplam dört bin kişiydiler, önceden gelip Mekke-Taif arasında Huneyn denen bölgede konuşlandılar. Hz. Peygamber, haberlerini alınca iki bini yeni Müslüman olmuş Mekkelilerden olmak üzere 12 bin kişilik bir kuvvetle üzerlerine yürümek istedi.

Huneyn denen yere geldiklerinde Hevazinliler okçularını muhkem bir yere yerleştirmişlerdi. Müslüman birliği yaklaşınca sağanak yağmur misali ok atışına başladılar. Bir anda Müslümanlar neye uğradıklarını şaşırdı, birlikleri dağıldı, Hz. Peygamber'in etrafında küçük bir grup kaldı. Tam bir bozgun hali yaşandı. Hz. Peygamber, Müslümanlara "Ey Allah'ın yardımcıları, ey Allah'ın Elçisi'nin yardımcıları" diye seslendi, arkasından gür sesli amcası Abbas'a da dağılan askerleri toplaması için seslenmesini istedi. Bir avuç toprak-çakıl taşı alıp düşmanın üzerine attı. Çağrıyı alan Müslümanlar toplandı, nizami vaziyet alıp karşı saldırıya geçtiler. Allah'ın yardımıyla düşmanı bozguna uğrattılar. (3/Âl-i İmran, 123-126 ve 8/Enfal, 9-10).

Bedir ve Uhud'la mukayese edildiğinde Huneyn'de Müslümanlar düşman kuvvetinin tam üç katıydı. Bedir'de yaklaşık bine karşı 300, Uhud'da üç bine karşı bin kişilik kuvvetleri vardı. Huneyn'de ise düşman kuvveti 4 bin, Müslümanların 12 bin idi. Ancak Uhud'da olduğu gibi ilk saldırıda Müslümanlar

saldırıya uğradılar. Uhud'da okçular yapılan sıkı tembihlere rağmen yerlerini terkedip emir dinlememişlerdi. Huneyn'de ise daha yola çıktıklarında gurura kapılmışlardı, "Bu orduyu kim yenebilir?" deyip gururlanıyorlar, sayı çokluğuna güvenerek yenilmeyeceklerini düşünüyorlardı. Öyle olmadı, ilk ok yağmuru altında darmadağın oldular, Hz. Peygamber'in onları toplayıp nizami hale soktuktan sonra saldırıya geçip galip geldiler. Düşmandan bol miktarda esir aldılar, düşmanın hayvanlarını ve mallarını ganimet olarak aldılar.

Müslümanlar bir kere daha anladılar ki galibiyeti getiren asıl faktör Allah'ın yardımı, sabır ve emre itaattir. Sayısal çokluk, maddi üstünlük, donanım ikinci derecede önem kazanır, nitekim sayı çokluğu Huneyn'de işe yaramamıştı. Müslümanlar öylesine darmadağın oldular ki dünya dar geldi, kaçacak yer bulamadılar. (33/Ahzab, 9-11.) Hatalarını anlayıp da Hz. Peygamber'in etrafına tekrar toplandıklarında, bu sefer içlerine bir sekine indi, kalpleri huzura kavuştu, ruhlarında güvenlik duygusu uyandı (Kelimenin çeşitli anlamlarıyla ilgili olarak bkz. 2/Bakara, 248; 3/Âl-i İmran, 154; 8/Enfal, 11). Bedir'de olduğu gibi Allah'ın yardımını somut olarak bir kere daha müşahede ettiler. İnkârcılar ordusu, bu sayede yenilginin acısını tatmış oldu. Bu onlara verilen bir ceza idi.

Huneyn'den sonra Taif de kuşatıldı, kuşatma 17 veya 21 gün sürmesine rağmen Taif ele geçirilmedi. Hz. Peygamber kuşatmayı kaldırıp savaşta esirlerin ve ganimetlerin alındığı Ci'rane'ye gitti. Daha sonra hem Hevazinliler hem Taifliler Müslümanlığı kabul ettiler. Hz. Peygamber, aralarında sütkız kardeşi Şeyma'nın da olduğu esirleri serbest bıraktı, hatta güvenilir tarihi kaynaklara göre, esirler dağıtıldıktan sonra bu işlem yapılmıştı. Muhtemelen 27. ayette sözü geçen "Bunun ardından Allah, dilediği kimseden tevbesini kabul eder" Müslümanlara değil, sonra İslamiyet'e giren Hevazin ve Taiflilere işaret etmektedir. "Allah, bağışlayandır, esirgeyendir."

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

28. Ey îmân edenler, müşrikler ancak bir pisliktirler; öyleyse bu yıllarından sonra artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer ihtiyaç içinde kalmaktan korkarsanız, Allah dilerse sizi kendi fazlından zengin kılar. Şüphesiz Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

4. ayette müşriklerin neden Mescid-i Haram'a bir daha asla yaklaşmalarına izin verilmediği konusu anlatılmıştı. Bu ayette müşriklerin temel vasfı olan "necaset" öne sürülerek söz konusu hüküm pekiştirilmektedir. Müfessirler, ayetin Mekke'nin fethinden sonra 9. veya 10. yılında indiği yolunda farklı iki görüşe sahip olmuşlarsa da, ayetin Hz. Ebu Bekir'in hac emiri tayin edildiği hac ziyareti sırasında indiğini söylemek mümkün. Bu böyledir çünkü ayet indiğinde Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi devesine bindirerek Mekke'ye yollayıp bu hükmü Hz. Ebu Bekir, vali Attab bin Üseyid ve Mekke halkına bildirmesini emretmiştir. Hz. Ali de, hac sırasında Hz. Ebu Bekir'in hutbeyi okumasından sonra ayeti herkese okuyup hükmü tebliğ etmiştir.

Müşriklerle ilgili hüküm açıktır: "Necis" olmaları hasebiyle Mescid-i Haram'a giremezler. Necaset maddi ve manevi olmak üzere iki boyutludur. Allah'a şirk koşan bir insan bedenen temiz olabilir, ancak manen necis olma hali devam eder. Kaldı ki müşriklerin Müslümanlar gibi bedenen taharet almadıkları, mesela cünüb iken gusül abdesti almadıkları biliniyor. Mukaddes mekânher türden kir ve pislikten arındırılmış yer demektir.

İnanç ve düşünce ile beden arasında bir ilişki olduğu gibi, akıl ve inanç biçimi ile davranış tarzları/modelleri arasında da ilişki vardır. Başka yerde Kur'an, "Aklını kullanmayanların necis (pislik içinde kirlenmiş) olduklarını" belirtir. (10/Yunus, 100.) "Necaset"in veya necis olmanın zıddı "tathir ve taharet"tir. Hz. Peygamber'e aile yakınlıkları, üstün takvaları ve iffetli tutumları ile öne çıkan Ehlibeyti bizzat şanı Yüce Allah "tertemiz kılmıştır" (Ahzab, 33.) Hz. İsa'yı dünyaya getirmek üzere özel olarak yetiştirilen ve korunan Hz. Meryem de "tertemiz"dir (3/Âl-i İmran, 42). İman ile beden arasındaki ilişkiyi en açık biçimde şu hadiste görmekteyiz: "Mü'min diri iken de, ölü iken de necis (pis) olmaz" (Buhari, Gusl, 23-24; İbn-iMace, Taharet, 80). Vefat eden bir Müslümanın mutlaka yıkanarak (gasl) kefenlenmesi ve öylece gömülmesi bununla ilgilidir.

O halde bedenen temiz olan -günde birkaç kez duş alan- bir müşrik, Tevhid inancına dönmedikçe necasetten kurtulamaz. Sahip olduğu temelsiz inançlar ve düşünceler, onun ruhunu ve zihnini kirletmiştir. Bedensel olarak İslam'a göre cünüp iken yıkanmayan, hayızdan sonra gusletmeyen kadın kirli sayılır. Aldığı gıdalar domuz etine veya alkollü içkiye dayananların da bedenlerinde bunun etkilerini gözlemlemek mümkün. Kirlilik halinin tekerrürü bedende fizyonomik etkiler yapar. Yukarıda belirtildiği üzere Mescid-i Haram kutsal/kudsiyeti olan özel bir mekândır. Kutsal mekânın her türlü pislikten, kirlilikten uzak ve arındırılmış olması zarureti vardır. Bu çerçevede ele alındığında şirk izini üzerinde taşıyan kimse bu kutsal mekâna giremez, çünkü hükmün illeti

olan pislik müşriklerde bulunan bir özelliktir. Hürmet ise mukabil bir şekilde Mescid-i Harem'de bulunan temel bir özelliktir, bu ikisi (pislik ve hürmet) bir arada barınamaz (9/4 ve 28).

Kurtubi Mescid-i Haram'ın bütün Harem bölgesi olduğunu söyler. Buna göre müşriklerin bu bölgeye girmelerine izin verilemez. **Ata'**nın görüşüne göre, onlardan bir elçi gelecek olsa, Müslümanların yöneticisi kendisi Harem'in dışına çıkar. Bir müşrik gizlice Harem'e girip orada ölecek olsa kabri açılır, kemikleri bölgenin dışına çıkarılır.

İmam Malik, Cezîretülarabın (Mekke, Medine, Yemame ve Yemen) tamamında İslam'ın dışında bir dine izin verilmez. **İmam Şafii** de aynı görüştedir, o Yemen'i istisna etmektedir. "Arap yarımadasında iki din bir arada bulunmaz." Müşrikler ve başka dinden olanlar bu bölgeden geçiş yapabilirler ancak. Bu hüküm, iki temel sorunu gündeme getirmektedir:

a) Şirk, kaba tabiri ve tarihsel formuyla sadece "puta tapıcılık" mı yoksa Allah'ın indirdiği hükümlerin bir kısmını tanıyıp bir kısmını inkâr etmek veya zamana göre geçerliliklerini kaybettiklerini öne sürmek mi? Kaba tabiriyle şirk, kendisine kutsallık atfedilen bir putun önünde eğilmek olarak ele alındığında, bu türden şirk yok denecek kadar azalmış bulunmaktadır. Hatta bu manasıyla şirkin Kur'an'ın indiği dönemdeki Mekke müşrikleriyle tarihsel bir inanç olduğunu dahi söylemek mümkün. Ama dini hükümleri sosyal ve kamusal hayatın dışına çıkarmak, dini soyut inançtan ibaret sayıp sadece vicdanlarda, özel hayatta yaşanabileceğini öne sürüp, hükümlerin toplumsal/kamusal boyutlarını reddetmek manasında ele alınırsa, şirkin evrensel bir kategori olduğunu söylemek mümkündür.

b) Yahudi ve Hıristiyanlar Kur'an-ı Kerim'in genel sıralamasında "Kitap ehli" olarak zikredilmektedirler. Pekiyi, onların Mescid-i Haram'a girmelerine izin verilebilir mi?

Ebu Hanife'ye göre hüküm müşriklerle ilgilidir, kitap ehli Yahudi ve Hıristiyanlar Harem'e girebilirler. Tabii ki, Ebu Hanife, bu hükmü verirken, Kur'an'ın açıkça bazı belli inançlarından dolayı "müşrik" olarak tavsif ettiği kitap ehlini değil, daha çok Bakara, 62. ayetinde "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih amellerde bulundukları için korkmayıp mahzun olmayacak" olanları kastettiğini göz önünde bulundurmak lazım. (Ayrıca bkz. 3/Âl-i İmran, 113-115; 5/Maide, 69). Bu hükmün müşriklerin ibadet maksadıyla Mekke'ye girmeyeceklerine ilişkin olduğunu söyleyenler de vardır. Bu durumda şirk veya putperestlik üzere ibadet etmek maksadıyla değil de, başka rutin, sıradan işler maksatlı ise Mekke'ye girebilirler. Yasağın özellikle Mekke'deki Mescid-i Haram'la ilgili

olduğunu söyleyenler, Efendimiz'in Mescid-i Nebevi'ye Necran Hıristiyanlarını aldığını ve onda kendi bildikleri gibi dua edip ibadet etmelerine izin verdiğini hatırlatmaktadırlar. Bu doğru olmakla beraber, ayette yasak ilan edilen mescid, Mescid-i Nebevi değil, Mescid-i Haram'dır.

Diğer nokta şudur: Her ne kadar yukarıda sıralanan ayetler, kitap ehli içinde "Allah'a ve ahiret gününe inanan, salih amellerde bulunan, Allah korkusuyla gözyaşı döken ve hayırlar yapanlar" varsa da, büyük çoğunluğunun teslis inancına bağlı olduğu açıktır. 31. ayette kitap ehlinin "Allah'ı bırakıp bilginlerini, rahiplerini ve Meryemoğlu Mesihi ilah edindikleri" ve bunun Allah'ın tenzih edilmesi gereken "şirk" olduğu belirtilmektedir. Bu durumda hangisinin inancının şirk, hangisinin Bakara, 62'de bahsedildiği gibi makbul bir çizgi olduğu karşımıza sorun olarak çıkmaktadır. Mescid-i Haram'ı ziyaret etmek isteyen birini bir inanç sınavından geçirmek yakışık almayacağına göre, tarihte süren tatbikatı devam ettirmek yani "kadim kıdemi üzere terk olunur" fehvasınca amel etmek daha doğru bir tutum gibi görünmektedir. Bugüne kadar süren tarihi uygulama müşriklerin yanında kitap ehlinden kimselerin de kutsal bölgeye girmelerine izin vermeme yönünde olmuştur. Söz konusu yasağın pek erken bir dönemde başladığını söylemek mümkündür. Ömer bin Abdülaziz (vefatı h. 101), Yahudi ve Hıristiyanların Müslümanların mescidine girmelerine izin vermemiştir.

Kutsalın kesafet kazandığı Harem Bölgesi'nin tamamen inancı sahih Müslümanlara tashih edilmesinin anlaşılır sebepleri vardır. Mescidler ve elbette özellikle Mescid-i Harem Allah'ın isminin zikredildiği seçkin yerdir (24/Nur, 36). Bu kutsal mekân, necaseti temel özelliği olan birileri tarafından ihlal edilmemeli, çünkü kutsiyet saf temiz ve arı olma halidir. "Hayızlı veya cünüp halde iken mescide giriş yasak iken" (İbn-i Mace, Tahare, 92), böylesine kutsal bir mekâna necis birilerinin girmesine izin vermek nasıl mümkün olsun!

Ayetin indiği tarihsel ortamda müşriklerin Harem'e girmekten engellenmelerinin ekonomik ve ticari maliyeti vardı. Arap yarımadasının her yerinden burayı ziyarete gelenler aynı zamanda ticari hayatı da ayakta tutuyorlardı. Müşriklerin gelişinin yasaklanması ekonomik hayatı zaafa uğratacaktı. Muhtemelen bazı Müslümanlar bu yöndeki kaygılarını dile getirmişlerdi. Ayet-i kerime, Allah'ın ihsan ve fazlının geniş olduğunu hatırlatarak bu yönde bir kaygının yersizliğine işaret etmektedir. Allah bu hükmü koymuştur ne yaptığını bilir ve hükmünde hikmet vardır.

Müşriklerle ilgili hüküm bu iken, kitap ehlinden olan Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili gündelik pratik/ameli ilişkilerde hükümler farklı vaz'edilmiştir.

Onların kadınlarıyla evlenilmesine ve kestikleri hayvanın etinin yenmesine izin verilmiş olması belirgin farklılık olarak karşımıza çıkar (5/Maide, 5). Bu çerçevede İslam bilginleri, kitap ehlinin kalplerinin pis olduğunu ancak bedenlerinin temiz olduğunu kabul etmişlerdir. Elbette sadece bu değil, kitap ehlinden Yahudiler ve Hıristiyanlar, dinleri vahiy menşe'lidir, itibar ettikleri kitapları vardır, Allah'ın varlığına ve ahirete inanırlar ve dinlerine göre amel ettiklerinde salih davranışlarda bulunurlar. Bu onları müşriklerden ayıran önemli bir hususiyettir. Bu onları görece ayrıcalıklı kılmıştır.

Fakat söz konusu olan kalpteki kirlilik ise aynı ilişki biçimi müşrikler için de söz konusu olur. Kadınlarıyla evlilik ve kestiklerinin yenmesi hariç, diğer ilişkilerde tecrit/karantina hali yaşanmaz, buna gerek yoktur. Beden temizliğine riayet ettiklerinde pislik kalmaz, iman ettiklerinde kalplerindeki pislik de sona erer. Bu demektir ki, şirkle ilişkili zikri geçen "pislik" sabit ve giderilemez bir öz değildir. Şirk ve genelde küfür sonradan edinildiği için, giderilebilir, şirk ve küfürle birlikte pislik de ortadan kalkmış olur. Nitekim Efendimiz (s.a.) bir Yahudi'nin evinde yemek yemiş, Hz. Ömer müşrik bir kadının testisindeki suyu kullanmış, sahabeler inkârcıların verdiği suyu içmiştir. Gazali, aynı kanaati öne sürüp kesin olarak pis veya haram oldukları bilinen şeyler dışında sahabenin onların elinden gıda maddeleri alıp yediklerini söylemiştir. İmam Rabbani de inkârcı veya müşrik, bu gibi topluluklarla alış veriş yapmaktan sakınılmaması gerektiğini, aksi davranılacak olursa bunun "iyi bir hal olmayacağı"nı söyler.

Kısaca şirkten valid olan pisliği Mescid-i Haram'la sınırlı tutmak icap eder, aksi halde Müslümanlarla Müslüman olmayanlar birbirleriyle hiç temas kuramayacakları ayrı gettolarda yaşamak durumunda kalırlar.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

29. Kendilerine kitap verilenlerden, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram tanımayan ve hak dini (İslâm'ı) **din edinmeyenlerle, küçük düşürülüp cizyeyi kendi elleriyle verinceye kadar savaşın.**

Adına "cizye" denen bu ayet hicretin 9. yılında inmiştir. **İbn-i Kesir**, bu ayetin kitap ehliyle savaşı ele alan ilk ayet olduğunu söyler. Cizye vermekle yükümlü olduğu bildirilen gayrimüslimlerin tamamı değil, "kendilerine kitap

verilenlerden" bir bölümdür. Her ne kadar tarihi uygulamada genel anlamıyla bütün gayrimüslimler "zimmi" statüsüne tabi tutulup cizye vermekle yükümlü tutulmuşlarsa da, ayet cizyenin özel tutumlarına bağlı olarak bir bölüm gayrimüslim için söz konusu olduğunu belirtmektedir. Efendimiz'in Medine'ye gelişinden sonra 9 sene boyunca Medine ahalisi gayrimüslimleri (Yahudi kabileleri, Evs ve Hazreç'in mevalisi müşrikler) cizye vermekle değil, başka mali sorumluluklarla yükümlü tutması hayli önemli bir noktadır. **Medine Vesikası**'nda yer alan hükümlere göre, şehrin savunması için gerekli olan mali harcamalar Medine'de yaşayan ve anlaşmaya taraf olan herkesi kapsamaktadır. Söz konusu harcamalar hukuken "cizye" değil, savunma vergisidir.

Anlaşmanın bozulmasından ve taraflar arasında savaş durumunun ortaya çıkmasından sonra cizye adı verilen mali yükümlülüğün takdir edilmesi, gayrimüslimlerden özel tutum içinde olanlarla ilgilidir. Buna göre kitap ehlinden "Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram tanımayan ve hak dini din edinmeyenler" cizye ödeyecek. Bu da kolayca tahmin edileceği üzere savaş sonucunda yenilgiye uğratılmaları durumunda söz konusu olacaktır. Savaş, bu özellikte olanlar "küçük düşürülüp cizyeyi kendi elleriyle verinceye kadar" sürecektir. Yani kitap ehlinden öyleleri vardır ki, İslam dininin temel esaslarını reddediyor, Müslümanların yaşama tarzını meşru görmüyor ve İslamiyet'i hak-din olarak görmüyor. Bu her üç görme biçimi de anlaşılabilir, zira İslamiyet'in inanç esaslarını tanısalar, yaşama biçimini benimseseler, kısaca İslamiyet'i hak din kabul etseler zaten Müslüman olacaklardı. Ancak sorun Müslümanlara karşı saldırgan bir tutum takınmaları, Müslümanları imha etmek veya baskı altında tutmak istemeleridir. Bunun anlamı Müslümanların din ve vicdan özgürlüklerini, dini varlıklarını, dinlerine göre inanma, inançlarını yayma, dinlerini anlatıp tebliğ etme ve dini hükümlere göre yaşama haklarına saygı göstermiyor, saygı göstermedikleri gibi onlarla savaşıyor veya savaş fırsatını kolluyorlar demektir. Böyleleri hakikatte ne din mefhumunun ihtiva ettiği anlama ne kendi dinlerine saygıları olan kimselerdir. Bunlar dine karşı saygısız, saldırgan, tutum ve davranışları salt maddi başarı, askeri üstünlük ve politik tahakküme matuf bir tür dünyaperestlerdir. İşte böyleleri kendileriyle belli bir hukuk zemininde anlaşma yapıp birlikte ve barış içinde yaşanabilecek "muahid" kimseler değil, aradaki sorunlar ancak güç kullanarak çözülebilecek olan "muharipler"dir. Böyleleriyle savaşılır, yenilgiye uğratılır, yapıp ettiklerine pişman edilir, savaşla küçük düşürülür ve fakat yine de toptan kılıçtan geçirilmez, adına "cizye" denen bir vergi ödemeleri kaydıyla özel bir statüye tabi tutulup kendi hallerine bırakılır.

Bunlara karşı savaş açmak iradi ve ihtiyari tutum değildir, aksine zaruridir. Çünkü ana hareket kodlarında dine saygısızlık ve saldırganlık bulunmaktadır. Tedbir alınmayacak olursa, fırsatını bulduklarında saldırıp Müslümanları tahakküm altına alıp hayat haklarına tecavüz edecek, topraklarını işgal edip kaynaklarını yağmalayacaklardır. Şu halde bunların savaşla tedip edilip kontrol altına alınması herkesin huzur ve selameti için zarurettir, böyle bir savaş tanımı gereği kendini savunma hakkının kullanılmasıdır. Binaenaleyh Kur'an'da "Gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyan, secdeye kapanan, ahiret gününe inanan, iyiliği emreden, kötülükten sakındıran, hayır ve yardım işlerine koşturan" gayrimüslimler istisnadırlar. (Bkz. 2/Bakara, 62; 5/Maide, 69; 3/Âl-i İmran, 113-115). Bunlara dokunulmaz, din ve vicdan özgürlükleri, can ve malları, ibadethaneleri ve dinlerine göre yaşama biçimleri hukuki güvence altına alınır.

Bu anlatılanlardan anlaşılan şu ki, Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki yegâne ilişki biçimi, gayrimüslimlerin zayıf olduğu bir durumda askeri ve siyasi tahakküm altına alıp onları cizye ödemeye mecbur etmek değildir. Vakıa her savaş durumunun ortaya çıkışında Müslümanlar gayrimüslimlere "Ya İslam'ı kabul edin ya cizye ödeyin veya savaşma yolunu seçin" denilmiştir.Ancak bu üç şart yani "İslam, cizye veya savaş" seçenekleri savaşın sebebi değil, aksine savaş şartları ortaya çıktığı durumlarda savaşa başlamadan önce son bir çıkış, bir anlaşma arayışını ifade etmektedir.

"Allah ve ahiret gününe inanmayan", gayet tabii olarak dinin temel inanç esaslarını reddeder. Ama burada sözünü edilenler anlaşıldığı kadarıyla pasif bir tutum sergileyip kendi halinde yaşamakla yetinmiyor, aktif bir tutum olup hasmane davranışlar sergiliyorlar. "Allah ve Resûlü'nün haram kıldığını haram tanımayan" ifadesi bazı bilginlere göre Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği hükümlere, bazılarına göre ise kendi dinlerinin emir ve yasaklarına karşı umursamaz tutuma göndermedir (Yahudi ve Hıristiyanların bu tutumları için bkz. 5/Maide, 44 ve 47). Her iki durumda da söz konusu olan dini hayatı baskı altına alan, din ve vicdan özgürlüğünü kısıtlayan baskıcı tutumları ifade eder. Bu tür kimseler otoriterdir, baskıcıdır, hasmane ve saldırgan tutum içindedir, Müslümanlarla daimi çatışma içinde yaşamayı seçerler. Bunlar kitap ehlinin tamamı değil, "bir bölümüdür". Öyledir, çünkü Nisa sûresinde (4/90-91) bütün ehlikitabın savaşmaya istekli olmadığı, böyleleriyle üzerinde anlaşmaya varılmış şartlara bağlı kalınarak birlikte yaşanabileceği belirtilmektedir. Mümtehine sûresinde de (60/8-9), onlarla "velayet ilişkisi"ne girilebileceğine atıflar bulunmaktadır. Eğer gayrimüslimlerle savaş kararı dinlerinden veya İslamiyet'i

kabul etmemelerinden dolayı olsaydı, "cizye ödeyen zimmiler" olarak İslami yönetimde yer almalarına izin verilmez, önlerine ya Müslüman olmak veya öldürülmek şeklinde iki seçenek konulurdu. Bunun böyle olmadığı hem Hz. Peygamber'in tatbikatında hem tarihteki uygulamadan açıkça anlıyoruz. Bu durumda eğer gayrimüslim topluluklar "Müslümanların dinlerine, inançlarına saygı gösteriyorsa, onları yurtlarından sürmüyorsa ve düşmanlarıyla işbirliği içine girmeyip saldırgan davranmıyorsa", bunlar "muahid/anlaşmalı" olabilir, mutlaka "muharip" statüsüne sokulup cizyeye tabi tutulmaları gerekmez, uygun bir toplumsal sözleşme çerçevesinde siyasi-sosyal birliğin ortakları olur.

Savaş durumu söz konusuysa cizye Müslüman yönetim tarafından tek yanlı olarak takdir edilebilir, çünkü zaten savaşı kaybetmiş olanın pazarlık gücü yoktur. Mamafih barış yoluyla ve anlaşarak da cizye takdir etmek mümkündür. Efendimiz'in Necran Hıristiyanlarıyla yaptığı zimmet anlaşması böyledir. Müslümanlarla dini ve başka konularda belli bir mutabakata varamayacaklarını anladıklarında Necranlılar, belli bir vergi karşılığında bu statüyü kabul etmişlerdir.

"Cizye" bir güvenlik ve kamu hizmetini finanse eden vergidir. Kelime anlamı "karşılık" demek olup kendisine yapılan iyiliklere verilen güzel karşılık, mükâfattır. Bazı tefsircilere göre cizye ta eski İranlılara kadar uzanan kadim bir uygulama ise de, İslam'da yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Ülke güvenliğine fiilen katılmayan gayrimüslimlerin can, mal ve namus emniyetlerini kamu otoritesi sağlar, sağlamakla yükümlüdür. Bunun yanı sıra zimmi dahi olsa gayrimüslimlerin ibadethaneleri, din adamları, eğitimleri, iktisadi hayatları ve hatta kendi yargı sistemleri/adli teşkilatları kendilerine aittir. Genel kamu hizmetlerinden, altyapı tesisleri ve herkesin yararlandığı yatırımlardan onlar da yararlanırlar. Tabii ki onların da hem mali güçlerine hem nüfus oranlarına göre bu hizmetlerin finansmanına katılmaları beklenir. Bu haksızlık değil, bir devlete mensup olan herkesin vermek durumunda olduğu vergidir. Nitekim ülke güvenliğine fiilen katılan gayrimüslimlerden cizye alınmaz.

Hz. Ömer'in amili Utbebin Ferkad'ın Azerbaycan halkına verdiği taahhütname cizye hakkında bize tam fikir vermektedir: "Güvence Azerbaycan halkına, ovasına, dağına, yaylasına ve bütün dinlerinin mensuplarına verilmiştir. Canları, malları, dinleri ve hukukları (şeriatleri) güçleri oranında verecekleri cizye karşılığında teminat altına alınmıştır. Çocuğa, kadına, yoksul yatalağa, kendini ibadete vermiş fakir zahide ve bunların yanında bulunan aile fertlerine cizye yoktur. Zimmet halkı Müslüman askerlerden biri geldiği zaman onu bir gündüz ve gece konuk edecek ve ona gideceği yere kadar yol göstereceklerdir. Zimmet halkından birisi savaşa götürülecek olsa o yıl o kimseden cizye

alınmaz. Savaşa gitmeyip yerinde kalandan diğerleri gibi cizye alınır." (Taberi, Tarihu'l-ümem ve'l müluk, nakleden Süleyman Ateş, IV, 64).

Müslümanların verdiği vergiye "zekât" denir, çünkü zekât aynı zamanda manevi sevabı ve şerefi yüksek bir ibadettir. Cizye ise salt vergidir. Cizye veren gayrimüslim askerlik yapmaz, yapmakla yükümlü tutulmayabilir. Cizye ile gayrimüslimlerin "küçük düşürülmesi" aslında daimi bir statü ve aşağılanmayı gerektirmez. Savaş durumuna ve savaş sonucunda yenilgi haline işaret eder. Savaşta yenilen küçük duruma düşer, aşağılanır, kendisini yenenlerle anlaşma yapacaksa da, anlaşmanın şartlarını kendisi dikte etme gücüne sahip olmaz. Yine bu gayrimüslime sürekli haksızlık ve zulüm yapma, ona özel renkte elbise giymeye mecbur etme hakkının gerekçesi de değildir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Zimmiye zulmedenin kıyamet günü hasmı ben olurum" (Ebu Davud, İmaret, 33).

"Küçük düşürme"nin daimi bir statü şeklinde Hz. Ömer'e nispet edilmesi kuşkuludur. Maalesef tarihte aksi uygulamalar olsa da, geçici bir tutum olarak benimsenmeyip daimi olarak gayrimüslimleri aşağılamaya mesnet olarak kullanılması yanlış bir uygulamadır. Hz. Peygamber (s.a.)'in tatbikatında bunun örneği yoktur. Gayrimüslim İslam dinine girecek olursa, cizye yükümlülüğü kalkar: "Müslümana cizye yoktur" (Ebu Davud, Haraç, 32; Tirmizi, Zekât, 11).

Kişi başına konan vergi (kelle vergisi) olan cizye erkeklerden alınır, kadınlardan, çocuklardan, özürlülerden, yaşlılardan, din adamlarından ve kölelerden alınmaz. Klasik dönemde hüküm böyle olmakla beraber, savaşabilecek veya iktisadi-ticari faaliyete katılacak olan herkesin cizye vermesi gerekir ki, kadınların aktif olarak iktisadi hayata katıldığı zamanımızda onlara vergi istisnası getirmesinin mantıki temeli yoktur.

Miktar, kişinin iktisadi gelirine göre belirlenir ki, ilk dönemdeki tatbikata göre, gayrimüslimler üst, orta gelir ve alt gelir grubu olmak üzere üç kısma ayrılmışlardı. Üst gelir grubundan 48, orta gelir grubundan 24, alt gelir grubundan 12 dirhem cizye alınırdı. Hanefi hukukçuları yıllık verginin 12 taksit şeklinde ödenebileceğine hükmetmişlerdir. Duruma ve yerine göre nakit tahsil edilebileceği gibi ayni olarak da tahsil edilebilir.

İlk dönem Müslümanları gayrimüslim topluluklar olarak Yahudi ve Hıristiyanlarla karşılaştılar ki, bunlara kitap ehli denir. Daha sonraları ateşe tapan Mecusiler, yıldızlara veya gök cisimlerine tapan Sabiiler ve başka din ve inançtan olan topluluklarla karşılaştılar. Rivayete göre, Hz. Peygamber, Mecusileri kastederek "Onlara kitap ehli muamelesi yapın" (Muvatta, Zekât, 42) buyurdu. İran ve Hind yarım kıtasına ulaşıldıktan sonra diğer dini gruplar da bu statüye

sokuldu ancak Yahudi ve Hıristiyanlardan farklı olarak onların kestikleri hayvanların etinin yenmesine ve kadınlarıyla evlenilmesine yasak getirildi. **Evzai** ve **Maliki mezhebi** bilginlerine göre Mecusi veya putatapıcı, inkârcı veya dini yalanlayan kim olursa olsun ondan cizye alınır.

Müslümanların sadece askeri olarak değil, iktisadi olarak da üstün oldukları tarihi zamanlarda gayrimüslimlerin zimmi statüsünde tutulup cizye vermeleri iyi sonuçlar vermiştir. Ancak durumun değiştiği zamanlarda gayrimüslimlerin sadece güvenlik ve kamu hizmeti finansmanı karşılığında cizye ödeyip bir dizi sorumluluktan, mesela askerlik ve bürokratik işlerden uzak tutulması zaman içinde Müslüman toplumun aleyhinde olarak iktisaden güçlenmelerine, Müslümanların ise cephelerde ağır zayiatlar vermesine veya salt memuriyetlerle uğraşırlarken yoksullaşmalarına sebebiyet vermiştir. Osmanlının son dönemi buna trajik örnek teşkil eder. Yıllarca cephelerde kalıp askerlik yapan Müslümanlara karşı, gayrimüslimler sadece devlete vergi vermek suretiyle –ki devlet onlardan aldıklarını güvenliklerini ve yatırım hizmetlerini vermek suretiyle kat kat karşılamıştır– büyük avantajlar sağlamış; ticaret veya tarımsal faaliyetlerini sürdürüp zenginleşmişlerdir. Bugün için belli bir bedel karşılığında askerlikten muaf tutulmaya "bedelli askerlik" denir ki, hali vakti yerinde nice aile çocuğu için bedel ödeyip askerlikten muaf tutmaya can atmaktadır. Bu, bize söz konusu zimmi statüsü ile cizye uygulamasının illetlerine binaen gözden geçirmeyi gerektiren bir hüküm olduğunu göstermektedir.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

30. Yahudiler: "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler; Hıristiyanlar da: "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarıyla söylemeleridir; onlar, bundan önceki inkâr edenlerin sözlerini taklit ediyorlar. Allah onları kahretsin; nasıl da çevriliyorlar?

"Üzeyir" İsrailoğullarının peygamberlerinden, ulularından bir zattır. İbranice'de Ezra, Grekçe ve Latince'deEsdras olarak geçer. Kitab-ı Mukaddes'te kendisinden söz edilir. Bir anlatıma göre Babil esareti sırasında Tevrat ve içinde saklı tutulduğu sandık kaybolmuş, Tevrat hafızalardan silinmişti. Ezra (Üzeyir) uzun bir dönemden –Allah'ın onu yüz sene sonra diriltmesiyle (bkz. 2/Bakara, 259)– İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiş, Tevrat'ı oku-

yup yeniden yazmış, Tanrı ile misakı yenilemiş, yabancı kadınlarla evliliği yasaklamış, Eski Ahid'in tam metnini tespit için Knesset'i kurmuş, kaybolan Tevrat tekrar kendisine yazdırılmış daha sonra bulunan nüshalarla mukayese edildiğinde kelimesi kelimesine aynı olduğu anlaşılmıştır. Bu olağanüstü olay, Ezra'nın Yahudiler arasında büyük saygı görmesine yol açmış, muhtemelen bu olay üzerine ona "tanrının oğlu" sıfatını yakıştırmaya başlamışlardı. (Ezra, 7: 1). Bunun yanında Fars Kralı Artahşaşta'nınİsrailoğullarını Babil'den Kudüs'e götürmek üzere Ezra'ya yetki vermesi de -çünkü Babil esaretinden kurtuluş bir tür ikinci çıkıştır- onu İsrailoğullarının gözünde saygın bir konuma çıkartmıştır, öyle ki bu işi başardığı için ona "İkinci Musa" denmiştir.

Bir başka anlatıma göre İsrailoğulları, Şeriat'a göre yaşamayı terkettikleri için bir ceza olmak üzere Tevrat onlara unutturulmuştu. Üzeyir, Allah'a Tevrat'ı kendisine öğretmesi için samimiyetle yalvarmış, bunun üzerine Yüce Allah Tevrat'ı onun hafızasına yerleştirmiştir ki, onu Yahudiler gözünde büyüten önemli olan olay budur (DİA. IV, 409-411). Esasında Yahudi kaynakları "Tanrı'nın oğlu" deyimine yabancı değildir, mesela Mezmurlardaki şu kayda göre Allah Davud'a "Sen benim oğlumsun" der (Mezmurlar, 2:7.) demiştir. **İbn-i Hazm**'a göre bu inanç Yahudilerden Sadukilerde görülür. Açıktır ki, bu ağır suçlama önceki ayette sözü edilen "Hak dini din benimseyenler"le ilgilidir, muhataplar kitap ehlidir. **Muhammed Esed** ise konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Üzeyir'in" (İbrani dilinde Ezra'nın) Allah'ın oğlu olduğu yolunda Yahudilere isnad edilen inanca gelince, belirtilmesi gerekir ki, hemen bütün klasik müfessirler, bütün Yahudilerin değil, yalnızca Arabistan Yahudilerinin böyle bir hurafeyle suçlanmış oldukları konusunda görüş birliği içindedirler. (Taberî'nin bu ayeti tefsir ederken kaydettiği, İbni 'Abbâs'tan rivayet edilen bir hadise göre, Medineli bir kısım Yahudi bir keresinde Muhammed'e (s) şöyle demişti: "Sen bizim kıblemizi terk etmişken ve Üzeyir'i Allah'ın oğlu olarak görmezken, biz nasıl uyabiliriz sana?") Öte yandan, Ezra (yani Arap diliyle 'Uzeyr) bütün Yahudilerin gönlünde saygı ve itibarca müstesna bir yer tutmakta ve onlar tarafından en tazimkâr, en abartılı vasıflarla anılmaktadır."

"Yahudilerin inancına göre, Babil sürgünü sırasında kaybolduktan sonra Tevrat'ı yeniden toparlayıp cem ve tanzim eden, az çok bugünkü formu ve muhtevasıyla "tedvîn" eden kişidir o ve dolayısıyla, "sonraki Yahudilikte hakim olacak olan, kendine has, resmî ve standart Yahudi din kurumunun kurucusudur" (Encyclopaedia Britannica 1963, c. IX, s. 15). O dönemden bu yana kendisine öylesine büyük bir saygı beslenmiştir ki, Hz. Musa Kanunları

(ya da on emir) konusundaki hüküm ve içtihatları Talmutçular tarafından pratikte bu kanunların kendileriyle eşdeğer sayılmıştır ki, bu da, Kur'an öğretisi ışığında bakıldığında, bir insanı yarı-tanrısal bir kanun-koyucu konuma yüceltmek ve mecazî anlamda da olsa Allah'a nisbetle onu "oğul" yerine koymak ve dolayısıyla ona iftira etmek demek olacağından düpedüz affedilmez biçimde şirk derecesine varmaktadır. Karş. bu konuda Eski Ahid, Çıkış iv, 22-23 ("İsrail benim oğlumdur") yahut Yeremya xxxi, 9 ("Ben İsrail için bir babayım"): bu ifadelere, müşrikçe çağrışımlarından ötürü Kur'an öğretisi şiddetle karşı çıkmaktadır."

Esed'in verdiği bilgiler bize, bundan sonra gelen ayette, neden kitap ehli din adamlarının rablık davasında bulundukları konusuna açıklık getirmektedir.

Hıristiyanların Meryem oğlu İsa Mesih'i "Allah'ın oğlu" ilan etmeleri meşhur bir hadisedir ve hala Hıristiyanlığın temel inanç esaslarından biri olarak yerini korumaya devam etmektedir. İncillerde bu ifade geçer (Bkz. Matta, 26: 63). İslam inancına göre şanı yüce Allah ne doğurmuştur ne oğlu vardır (112-İhlas sûresi). Üzeyir, Davud ve İsa (a.s.) Allah'ın sadece peygamberleridir, O'nun seçkin kullarıdır. Bu konuyu daha önce ele almıştık. (Bkz. 2/Bakara, 116; 3/Âl-i İmran, 45; 4/Nisa, 171; 5/Maide, 17, 72-75, 116-117.)

Bir dine mensup insanların yücelttikleri şahsiyetleri Allah'a aynı ontolojik mahiyeti paylaşan "oğul veya kız evlat" isnat etmelerinin sebeplerinden biri temel zihni bir yanılgı olduğu kadar, oğul/çocuk üzerinden diğer insanlardan ayrılmak, bu sayede üstünlük elde etmekle de ilgilidir. Arap müşrikleri putlarının "Allah'ın kızları" olduğunu söylüyor ve puta yakın olan zümreleri bu sayede kendilerini diğer sıradan insanlardan, yabancılardan, köle ve yoksullardan ayırıyorlardı. Mesela bu ayrıcalıklı özellikleri dolayısıyla Hac'da Arafat'a çıkmazlardı. Arap inanç evreninde puta yakın olan sosyal, siyasi ve ekonomik sistemin de önde gelenleri içinde yer alırdı. Başka bir ifadeyle puta yakınlık sistem içinde hiyerarşinin üst kademelerinde yer almanın göstergesiydi. Bu açıdan Bilal gibi siyahi kölelerin sistem içinde yerleri olmadığı için yakın oldukları putları ve dolayısıyla dinleri de yoktu.

Hıristiyanların Hz. İsa'ya tanrısal bir hüviyet kazandırıp ona "Tanrı'nın oğlu" sıfatını vermeleri büyük ölçüde zihinsel bir yanılgının sonucudur. Bu ayette zikredilen Yahudilerin de Üzeyr'e "Allah'ın oğlu" sıfatını vermeleri, onların kendilerini diğer insanlardan üstün görmelerinin bir aracı, simgesel bir göstergesidir (Bkz. 5/Maide, 82-85. ayetlerin açıklamaları). Esasında Eski Ahid'te "İsrail kavmi bir bütün olarak kendini 'Tanrı'nın oğlu' olarak adlandırmaktadır." (İşea, 11: 1).

"Üzeyir Allah'ın oğludur" ifadesinin Kitab-ı Mukaddes'te geçmez. Bazı oryantalistlere veya Yahudi bilginlerine göre bu ya yanlış olarak Kur'an'a girmiş veya bilgi yanlışlığı olarak yer almıştır. Tefsirciler gayet haklı olarak bunun Medineli Yahudiler arasında yerleşik bir inanç olduğunu, Kur'an'ın yakıştırması olsaydı, o günkü Yahudilerin hemen buna itiraz edeceklerini, ancak bu ayetlerden haberleri olduğu halde hiç seslerini çıkarmadıklarını veya uygun bir tevil yapmaya yeltenmediklerini söylemektedirler. **Taberi**'nin yer verdiği bir bilgiye göre, İslam dinine itiraz eden dört Yahudi'nin Hz. Peygamber'e şöyle demişlerdir: "Kıblemizi terk ettin, Üzeyr'in Allah'ın oğlu olmadığını ileri sürdün. Bu durumda biz sana nasıl tabi olalım?"

Seçkinlerin veya özellikle imparatorların, kral ve yöneticilerin kendilerini Tanrı'ya isnat etmeleri, tanrı ile aralarında yakınlık veya sıhriyet bağı kurmaları neredeyse bütün kadim kültür ve batıl dinlerde görülür. Mesela Japon kralı tanrı olan güneşin oğludur; Sasani kralının damarlarında tanrının kanının aktığı kabul edilir vs. Yahudiler nasıl Mısır esaretinden etkilenip Samiri'nin altından döktürdüğü buzağıya tapmaya kalkıştılarsa, muhtemelen dinlerinin özünde olmayan bu batıl inancı da sürgün yıllarında karşılaştıkları kadim din müntesiplerinden etkilenerek almış olabilirler.

اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا
اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اِلٰهًا وَاحِدًا لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

31. Onlar, Allah'ı bırakıp bilginlerini ve rahiplerini rabler (ilâhlar) **edindiler ve Meryem oğlu Mesih'i de.. Oysa onlar, tek olan bir İlâh'a ibâdet etmekten başka bir şeyle emrolunmadılar. O'ndan başka ilâh yoktur. O, bunların şirk koştukları şeylerden yücedir.**

Ruhban, "rehbet"ten rahibin çoğulu bir kelimedir. Rehbet, acı ve ızdırap duymak, korkuya kapılıp çekinmek demektir. Bir anlamı da zühd ve riyazette normal sınırları aşmaktır.

İlk Hıristiyanlar et yememek, süresiz oruç tutmak, boyunlarına zincir vurmak, kendilerini iğdiş edip erkeklikten düşürmek suretiyle nefislerine eziyet eder, bu yolla ancak Allah'ın rızasını kazanacaklarını düşünürlerdi. Düşünüşe göre nefsi eziyet, sabır ve tahammül ile itaate alıştırmak için nefsin arzularına, istek ve tutkularına karşı koymak, hatta ihtiyaçlarını kökten yok etmekten başka çare yoktur. Çünkü Hıristiyanlar gözünde nefis, yapısı gereği günahkâr olduğundan, kişi ancak bu şekilde ilahi rızayı kazanabilirdi. Yine onlara göre

Hz. Yahya ve Hz. İsa, zühd ve çilenin en iyi örneklerini koymuş seçkin peygamberlerdir. Ancak onları da geçmek gerekir. Bunun için öncelikle din büyükleri, azizler ve önderler her biri birer rahip olmalıdırlar.

Hz. Yahya ve Hz. İsa'nın tanımı bu kadar abartılmış bir zühd hayatı yaşadıkları kuşkuludur. Nitekim Abdullah bin Mesud kanalıyla gelen bir rivayete göre Hz. Muhammed (s.a) ruhbanlığın tarihi menşeini şöyle açıklamaktadır: "Bizden öncekiler yetmiş bir fırkaya bölündü; içlerinden üçü kurtuldu, diğerleri helak oldu gitti. Bu üç fırkadan biri zorba yönetimin (müluk) zorba güçleriyle karşı karşıya geldi ve Allah'ın dini Meryem oğlu İsa'nın dini üzerine onlarla savaşa tutuştu, melikler onları katlettiler. İkinci fırkanın zorba güçlerle savaşacak gücü yoktu. Onlar kendi kavimleri içinde insanları sözlü tebliğle Allah'ın dinine çağırma yolunu tuttular fakat melikler onları da kılıçtan geçirdi, hatta bıçaklarla biçti. Üçüncü fırkanın ise ne meliklerle silahlı mücadeleye girişecek güçleri vardı ne de kavimleri içinde kalıp onlara tebliğde bulunmaya. Bunlar çöllere ve dağlara çekilerek oralarda terehhüb ettiler."

Bu hadis Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında Hıristiyanlarla Romalılar arasında cereyan eden kanlı mücadelelerle uygunluk içindedir. Gerçekten ilk üç yüz yılında Hıristiyanlar büyük acılar çektiler, kılıçtan geçirildiler, diri diri ateşte yakıldılar veya arenalarda yırtıcı hayvanlara parçalattırdılar. İlk büyük manastır ve ibadethanelerin, çilehane ve kiliselerin ıssız yerlerde, dağbaşlarında inşa edilmesi bunu doğrulamaktadır. Bu da bize gösteriyor ki Hıristiyanlıkta ruhbanlığı kurumlaştıran amiller, dini amir hükümler veya peygamber öğretileri değil, tarihi durumlar ve zorlayıcı şartlardır. Oysa Kur'an açıkça, ruhbanlığı kurumlaştıran, din adamlığı sınıfını ortaya çıkaran Hıristiyanları kast ederek: "Onlar ruhbanlığı türettiler, biz ise onlara bunu emretmemiştik." (57/Hadid, 27) demektedir.

Ruhbanlık din adamı sınıfı olgusunun bu dinde Aziz Paul'un Hıristiyanlığı temel değişikliğe uğratmasından sonra daha da pekiştiğini söyleyebiliriz. Aziz Paul, Hz. İsa'nın tebliğinden Hz. Musa'nın şeriatını adeta ayıklayarak Hıristiyanlığa bugünkü şeklini veren önemli bir kişidir. Oysa Hz. İsa yeni bir şeriat getirmemiş, Hz. Musa'nın şeriatını devam ettirmişti. Aziz Paul, Hz. Musa'nın şeriatını, dünyaya ilişkin hüküm ve kurallarını bu dinden ayıklayınca geriye sadece mistik, manevi, ahlaki ve terbiyevi karakterde bir din telakkisi kaldı. Öyle ki dünya ile ilgili temel hüküm ve ilke koyamayacak duruma gelen Hıristiyanlık, sonunda "Tanrıyı sev ve istediğini yap" türünden soyut bir inanca dönüşmüş oldu.

Kuşkusuz bir kurum olarak ruhbanlık Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yer tutar, adeta onunla özdeşleşir. Sonraları gelişen dini doktrine göre ruhban sınıfı kutsanmış din önderlerini temsil eder, bunlar layuhti (hata etmez, ya-

nılmaz) kabul edilir (Matta, 5: 17-19; Resûllerin İşleri, 17: 28). Öğretiye göre İsa Mesih yetkilerini havarilere, onlar da din adamlarına aktarır. Dini tasarruf ve karar hakkı ruhban sınıfın elindedir. Öyleki rahipler ve papazlar, gerektiğinde açık bir dini hükmü değiştirme yetkisine sahiptirler. Papa Tanrı ve din adına konuşur, amentüyü dahi değiştirebilir. Günah affetmek, kimi insanları günahkâr ilan etmek, yeni dini yükümlülükler ve vergiler koymak, dine yeni ibadet şekillerini eklemek, cennet ve cehenneme insan göndermek, ahirette arazi satmak, itaatte kusur gösterenleri engizisyon mahkemelerinde yargılamak, aforoz edip dinden çıkarmak, dogmaya başkaldırıp ıslah olmayanları diri diri ateşte yakmak vb. daha nice karar ve uygulama Kilise ve din adamlarının yetkileri dâhilindedir.

Bu ayete göre söz konusu özel ve ayrıcalıklı konum, din adamlarına yani nizami ruhban sınıfına kutsiyet atfedilmesinin sebebidir. Bu âyeti duyan Adiy b. Hatem Allah'ın Elçisi'ne şöyle sorar: "Ey Allah'ın Elçisi, bu âyet bizim bilgin ve rahiplerimizi rabler edindiğimizi söylüyor. Oysa biz onları Rabler kabul etmiyorduk." Resûlullah (s.a.) şöyle buyurur: "Siz onların helâl kıldıklarını helâl, haram kıldıklarını haram kabul etmiyor muydunuz?" Adiy b. Hatem "Evet" deyince, Allah'ın Elçisi (s.a.) ayetin hüküm ve teşri' yönünü böylece açıklamış olur. (Tirmizî, Tefsir, 31). Münzel Şeriat'ın yerine geçecek veya onun temel hükümlerine denk düşecek hüküm veren, insanları bu hükümlere göre yaşamaya mecbur eden veya çağıran herkes, kendini insanlar üzerinde "rab" mevkiine çıkartma teşebbüsünde bulunmuş olur.

Hukuk veya yasa yapma tekniği açısından baktığımızda haham ve rahiplerin yaptıkları kanunların bir yönüyle din müntesiplerini kendi rububiyetlerine mecbur ettiği görülür. Hukuk tekniği açısından Konsillerin yaptığı hukuk (canon) sekülerdir; yasalar doğrudan sahih dini/ilahi bir temele dayanmaz, referansları sahih din olmadığından bu yasaları çıkaranlar yani haham ve rahipler "rab" sıfatını alırlar. Adiy bin Hatem hadisi buna işaret etmektedir.

Yukarıda saydığımız bir takım dini tasarruflar yanında onlar, ahbar ve rahiplerini Allah'a oğul isnat etmek, kanun ve hüküm koyma yetkisini din adamlarına devretmek ve Allah'ın indirdiklerine aykırı şeyler söylemelerine ses çıkarmamakla rabler mevkiine çıkarmışlardı. Yahudi ve Hıristiyanların gözünde din adamları ne yapıyor idiyse, bunu tanrısal bir hak ve güçle yapıyorlardı ve onlar asla yanılmıyordu (layuhti). Bir rivayete göre Rebi', Adiy bin Hatem'e şunu sorar: "Rablık İsrailoğullarında nasıldı? Adiy şöyle açıklar: "Çoğunlukla Allah'ın kitabında açıktan açığa hahamların, rahiplerin (din adamları) söylediklerine aykırı şeyler olurdu. Buna rağmen İsrailoğulları Allah'ın kitabını bırakır, din adam-

larının sözlerine sarılırlardı." Ruhbanlık, din adamı bir şahsiyetin kendine metafizik-kutsal bir mahiyet atfetmesi, Tanrı ile kul arasına girme yetkisini elinde bulundurması ve yanlış, hatalı ve yıkıcı olsa bile tasarruflarına dini ve kutsal bir kisve kazandırması dolayısıyla İslam dini tarafından reddedilmiştir.

Belki ruhbanlık niyet ve düşünce olarak hâkim yönetimin zulüm ve baskısından, dünyanın çekici güzelliklerinden kaçınmak için tasarlanmış iyi bir yoldu. Nitekim Kur'an-ı Kerim, din adamları içinde erdemli olanları istisna eder (Bkz. 5/Maide, 82). Ancak din adamlarının -elbette hepsi değil-önemli bir bölümü kendi söylediklerine riayet etmediler; aksine 34. ayette işaret edileceği üzere insanları din maskesini takarak insanları aldattılar, mallarını yediler, dünyaya tutkuyla, hırsla sarıldılar. Mesela faiz yasak olduğu halde faiz alıp verdiler, insanlar yoksulluk içinde yaşarken bir dönem Kıta Avrupa topraklarının üçte birini kontrolleri altına geçirdiler, zayıf ve ezilmişlerin aleyhine olmak üzere hâkim sınıf aristokrasi ile ittifaklar kurdular.

Ruhbanlık kurumu ve yaşayış tarzı insan fıtratına aykırı olduğundan gerçek amaçları doğrultusunda bir gelişme göstermedi, aksine bazen ahlaki çöküntüye bulaştı. Kadını aşağılayan bir kurum olarak rahiplik, Roma toplumunda ortaya çıktı. Roma'da öylesine yaygın ahlaki çöküntü vardı ki, sonunda din adamları bunun kadından ve evlilikten kaynaklandığı görüşüne kapıldılar, kurtuluşun ancak evlenmeyip ebedi olarak kadından uzak durmakta olabileceğini savunmaya başladılar. Fakat insanın fıtri eğilimlerini hesaba katmayan bu çözüm, uzun zaman geçmeden olumsuz etkilerini bizzat rahipler arasında gösterdi ve sözgelimi papazlar Hördingen genelevine açıkça gitmeye başladı. 1472 yılında Belediye Meclisi aldığı bir kararla papazların ancak bütün gece genelevinde kalmamalarını sağlayabildi. Baron Zimen, Choring adlı eserinde rahibe manastırlarının içine düştükleri ahlaki çöküntünün, nasıl genelevlerinden daha beter skandallara sahne olduklarını anlatır.

Hıristiyanlığın uğradığı ikinci köklü değişim Roma devleti tarafından resmi din kabul edilmesiyle başlar. Roma'nın yıkılıp derebeylik sisteminin (feodal düzen) teşekkül etmesi Katolik Kilisesini ön plana geçirdi. Güç kazanan ruhban sınıfı hayatın neredeyse her alanını kontrol etmeye başladı. Dini hayattan kültüre, sanattan ekonomiye, siyasetten hukuka kadar Kilise en güçlü karar mercii oldu. Bilimsel hayatı, ticareti ve sosyal ilişkileri derinden etkileyen ruhban sınıfının bu hâkimiyeti 1789 yılında gerçekleşen Fransız Burjuva devrimine kadar sürdü. Bu tarihten sonra Kilise fiilen etkisini kaybetti. Bu tarihe kadar özellikle Katolik kilisesinin sıradan insana, krallara, bilim adamlarına ve sanatçılara çektirdikleri bütün Ortaçağ Avrupa tarihini doldurur.

Ruhbanlık ve din adamlığı sınıfı bağlamında İslam'daki duruma kısaca göz atmakta yarar var. Belirtmek gerekir ki, din adamlığı ve çileci hayat tarzı yalnızca Hıristiyanlığa özgü değil, belki en aşırı ve kurumlaşmış biçimi bu dinde gözleniyor ancak kimi işraki mistikler ve Hindu öğretilerinde de buna benzer, hatta daha ağır olgular var. Bazı insanlar arasında her zaman varolagelen bu eğilime göre, bedenin arzularına, nefsin istek ve tutkularına karşı köklü bir biçimde karşı çıkılmadıkça bireysel kurtuluş sağlanamaz. Sözgelimi Tibet'te Budist rahipler her türlü dokunulmazlıklara ve ayrıcalıklara sahip kutsal bir sınıf olarak geçimlerini toplumun diğer bireylerine yüklemeyi dini bir telakki haline getirmişlerdi; bir ara toplumun %60'ı din adamları olan Lamalar'dan oluşmuştu. Bu ve benzerleri rahipler, din adamları, nefse eziyet etmeyi ruhi gelişmenin ön şartı saymış, benliği inkârı erdem saymışlardır.

Benzer eğilimler daha Hz. Peygamber zamanında ashap arasında da görülmeye başlanmıştı. Hz. Peygamber (s.a) sahabelerinden bazılarının gündüzleri oruç tutup geceleri hiç uyumadan sürekli ibadet etmek, et ve yağ yemeyip kadınlara yaklaşmamak yolunda yemin ettiklerini öğrendiğinde, onları bu tür uygulamalardan menedip şunları söylemişti: "Bana böyle şeyler emredilmiş değil, nefsinizin de sizin üzerinizde hakkı vardır. Bu yüzden oruç da tutun, yiyin de; geceleri ibadet ettiğiniz gibi uyuyun. Ben bazı günler oruç tutarım, bazı günler tutmam, et yerim, yağ da yerim, Benim sünnetimi beğenmeyen benden değildir." (Bkz. Buhari, Nikâh, 1).

Hz. Peygamber bir defasında şöyle buyurmuştur: "-Bazı insanlara ne oluyor ki, kadınları, güzel yiyecekleri, uyku ve dünyanın daha başka temiz nimetlerini kendilerine haram ediyorlar? Ben size rahip olmayı öğretmedim. Benim öğrettiğim yaşama tarzı ne kadınlardan uzaklaşmayana et yememeye izin verir ne de dünyadan el etek çekmeye. İslam, nefsinizi disiplin altına almak için oruç ve zühtten elde edilecek yararlar içinde cihadı öngörmüştür. Siz Allah'a ibadet edin ve hiçbir şeyi ortak koşmayın. Haccınızı ve umrenizi yapın, zekâtı verin ve Ramazan ayında oruç tutun. Sizden önce helak olan insanlar kendilerine göre bir züht yolu tuttukları için helak oldular, böyle yaptıkları için de Allah aynı şeyi kendilerine emretti. Şu anda manastırlarda gördükleriniz aynı türdendir." Hadis kaynaklarında benzer rivayetlere sık sık rastlamak mümkün: "İslam'da ruhbanlık yoktur." diye buyrulmuştur. Bir başka hadiste şöyle denmiştir: "Cihada sarılın, çünkü bu, İslamiyet'teki ruhbanlıktır." (Müsned, III, 82)

İslamiyet'te ruhbanlığın ve din adamları sınıfının olmayışı insanı özgürleştirici rol oynar. Nizami din adamları sınıfının Ortaçağ Avrupası'nda tesis et-

tiği teokratik düzenin nelere mal olduğunu hepimiz biliyoruz. Bu düzende din adamları Allah ile kul arasına girerek toplumu yönetme hakkının, dini yorumlama yetkisinin sadece kendilerine ait olduğunu öne sürerler. İslam dini, daha birçok kurum gibi ruhbanlığı ve genel olarak din adamları sınıfını da ortadan kaldırmıştır. (Bkz. 57/Hadid, 27).

يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللّٰهُ اِلَّا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذِي اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

32. Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler istemese de Allah, kendi nurunu tamamlamaktan başkasını istemiyor.

33. Müşrikler istemese de O dini (İslâm'ı) **bütün dinlere üstün kılmak için elçisini hidayetle ve hak dinle gönderen O'dur.**

Sûrenin başlangıcından bu yana tasviri yapılan kişilik profilleri ve hak dine olan hasmane tutumları göz önünde bulundurulduğunda, "Allah'ın nurunu söndürmek isteyenler"in müşrikler ve kitap ehlinden, İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık besleyip onları nefret objesi haline getiren Yahudi ve Hıristiyanlar oldukları anlaşılmaktadır.

Ayet, Allah'ın dilemesi ve yardımıyla Hz. Muhammed (s.a.)'e indirilen vahyin tamamlanacağını, müşriklerin ve diğerlerinin bunu kesintiye uğratmaya güçlerinin yetmeyeceğini belirtmektedir. Vahiy nurdur ve Hz. Peygamber'e indirilmiştir, şayet onun hayatına kastedebilselerdi tabii ki vahiy kesintiye uğrayacaktı. Ayeti indiği tarihsel ortamda bu şekilde anlamak mümkündür. Ancak ayeti, nüzul sebeplerinden ve ilk muhataplardan hareketle tarihsel bir kategoriye indirmek gerekmez, böyle bir zorunluluk yok, hatta tam aksine nüzulün özel bir olay üzere inmesinin onun genel hüküm vaz'etmesine engel teşkil etmez. Binaenaleyh zamanımızda Batı dünyasında Müslüman düşmanlığını (İslamofobia) körükleyenlerin bunlara denk düştüğü söylenebilir. Bu da bize gösteriyor ki, çatışma hakikatte bunlar ile Müslümanlar arasında değil, hak ile batıl, aydınlık ile karanlık, iyilik ile kötülük, güzellik ile çirkinlik, doğruluk ile yanlışlık, fayda ile zarar arasında vuku bulmaktadır.

"Allah'ın nuru" vahiy yani kendi bağlamında son vahiy olan Kur'an-ı Kerim'dir. Vahiy insanlığı, insanlığın hayatını aydınlatmak üzere gelen nurdur. Kendi bencil tutkuları ve hırsları, önyargıları ve yanlışlıklarının esiri olanlar

hakikate, aydınlığa karşı gözlerini kapatıyor, güneşten taşan ışığı ağızlarıyla üfürerek söndürmeye çalışıyorlar.

Geçici başarılar elde eder gibi görünseler de buna güçleri yetmeyecektir. Sadece nuru söndürmek isteyecek, hep bunu dileyip temenni edeceklerdir. Çarpıcı benzetmenin ima ettiği gibi, Allah'tan gelen nuru, insan ağzıyla söndürebilir mi, bu tabiatın bilinen en basit yasalarına bile aykırıdır, dolayısıyla buna kalkışanlar ahmakça, aptalca bir teşebbüste bulunuyorlar.

İnkârcılar, nurun kapsamına aldığı alanı aydınlatmasına izin ve imkân vermek istemeyeceklerdir ama Allah'ın muradı bundan başkası değildir. Eninde sonunda Allah'ın nuru bütün tabiatı, küresel hayatı ve beşeriyetin tamamını aydınlatacaktır. (Bkz. 61, Saf, 9. ayetin açıklaması.)

Küfür şemsiyesi altında toplanan bütün batıl inanç mensupları gibi, özellikle dini, hayatın aktif alanlarından dışarı çıkarmak; dini özel, marjinal ve izafi hüviyete bürümek isteyen müşrikler de aynı retçi tutum içinde olsalar da, şanı Yüce Allah dini yani son ilahi tebliğ olan İslam'ı diğer bütün dinlerin üstüne çıkaracak, muzaffer kılacaktır. Başka hiçbir din İslam'la –ne iddia ve söyleminde ne kitleleri ikna etme ve cezbetmede ne sorunlara çözüm ve çıkış yolu göstermede ne hak-hukuk ve adaleti tesis etmede ne nitel anlamda hâkimiyet ve üstünlük kurmada– rekabet edemeyecek, önüne geçemeyecektir. Bu böyledir, çünkü elçisini yani peygamberlik mührünü elinde bulunduran Hz. Muhammed (s.a.)'i hidayetle ve hak dinle gönderen O'dur. "Hak din ile" yani hakkın dini ile gönderdi. Bundan anlaşılıyor ki, yeryüzünde başka dinler var ancak bunlar Hakkın dini ve hak din değildirler. Hak, hakkaniyet ve hakikat bu dinde içkin bulunmaktadır. Diğer müntesipleri de kendi dinleri üzere yaşama özgürlükleri vardır. Şu var ki Hak dine karşı husumet söz konusu olsa, inkârcıların ağzından çıkan üfürük ilahi nuru söndürmeye yeterli olmadığı gibi şirk, inkâr ve haksızlık üzere olanların da Allah'a karşı mevzi kazanmalarına, O'nun muradını tersine çevirmeye güçleri yetmez.

Ne mutlu o insanlara ki, ilahi muradı tahakkuk ettirmek üzere Allah'ın nuruyla, Kur'an'la beşeriyeti aydınlatmaya çalışıyorlar, O'nun elçisinin yolunu (Sünnet ve Siretini) takip ediyorlar ve yüksek ahlaki tesisi, hak ve hakikat, özgürlük ve adalet yolunda çaba harcıyorlar, hayatlarını cihad, cehd ve mücahede içinde geçiriyorlar. (Bkz. 48/Fetih, 28-29 ve 61/Saf, 9.)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ
النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ

وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ۖ هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾

34. **Ey imân edenler, gerçek şu ki,** (Yahudi) **bilginlerinden ve** (Hıristiyan) **rahiplerinden çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah'ın yolundan alıkoyarlar. Altını ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlar... Onlara acı bir azabı müjdele.**

35. **Bunların üzerlerinin cehennem ateşinde kızdırılacağı gün, onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak** (ve:) **"İşte bu, kendiniz için yığıp-sakladıklarınızdır; yığıp-sakladıklarınızı tadın"** (denilecek).

"Allah'ın nûru"na mani olmak isteyenlerden gayrimüslim din adamlarının -elbette hepsi değil, çoğu- bu tutuma girmelerinin basit sebebi şahsi çıkar, makam hırsı ve iktidar seçkinleri nezdinde edinmek istedikleri itibardır. Bunlar, insanların mallarını haksız yere yerler, emeklerini ve iyi niyetlerini sömürürler. Bunu genellikle

a) Dini ve dini duyguları istismar etmek,

b) Büyük servet ve güç sahiplerinin yapıp ettiklerini, adaletsiz düzenlerini meşrulaştırmak, sömürü ve haksızlıklara, hak ve hukuk ihlallerine ses çıkarmamak,

c) Ya da bizzat kendileri düzenin aktif aktörleri, ortakları, işleticileri olmak suretiyle yaparlar.

Tarihte rüşvet alan, haksız kararlar veren, kitabın bir bölümünü gizleyip bir bölümünü öne çıkaran, olmadık yorumlarla kitabı ve hükümleri çarpıtan ya da kendi düşüncelerini Allah'tan gelen vahiymiş gibi takdim eden, hatta cennette mevkiler satan, kendilerini şifacı diye takdim eden din adamlarına çokça rastlanmıştır. Din adamlarının bu tutumunun en bariz sonucu, insanları Allah'ın yolundan alıkoymalarıdır. İnsanlar doğruluk ve adaleti din adına konuşanlarda arar, onların her sözlerinde doğruluk, kararlarında adaletin tecelli etmesini isterler. Âlimden beklenen hak ve hakikatin peşinde koşması, ilmiyle amel etmesidir. Din adamları ve âlimlerin söz ve davranışlarında istismar, sahtecilik, yalan, rüşvet, yolsuzluk, dünyaya hırsla bağlılık ve adaletsizlik gördüklerinde kitleler ümitlerini dinden keser, böylelikle Allah'a yönelmekten kaçınırlar. Hak ve hakikat yolu onlara kapatılmış olur. Dini itibardan düşüren dindarın itibarını kaybetmesi, din ve dindarın itibar kaybına uğramasının sebebi de din adamlarının, âlimlerin görevlerini hakkıyla yerine getirmemeleridir.

34. ayet içinde yer alan **"Altını ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlar"**, ilk anda düşük ahlaki profilleri anlatılan gayrimüslim din adamlarının bir tutumu gibi görünse de, -onlarla ilgili olmakla beraber- belli bir kişilik profiline ve belli bir zihni tutuma işaret etmektedir. Bu profilde olanların öne çıkan özellikleri altını ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamamalarıdır.

Örneğin "altın ve gümüş" üzerinden verilmesi, tabii ki bu iki madenin her zaman değerli olmasıyla ilgilidir. Ama her ikisinin kelime kökenlerine bakıldığında, insan-servet ilişkisinin manasızlığına, paradoksal tutumuna bir gönderme olduğu da görülebilir. Altın "zeheb" gitme, gelip geçme kökünden türemiştir yani aslında oldukça cazip ve değerli olsa da hakikatte gelip geçen, giden şeydir; gümüş de "fida" kökünden ayrılıp dağılan, birbirinden ayrılan şey demektir. Gümüş, değerli olmakla beraber hakikati itibariyle dağılıp gider. Hal böyle olunca altın ve gümüşü daha geniş manasıyla serveti hırsla biriktirmenin anlamı nedir? Netice itibariyle biriktirilen şeyler gelip geçen, dağılan nesnelerdir, kalıcılık vasıfları yoktur.

Biriktirme fiili "**kenz**" ile ifade edilmiştir ki, kelime son derece önemlidir. **Kenz**, üstüste yığmak, içiçe sokup biriktirmek, toplamak, gömülü mal ve hazine demektir. Modern iktisatçıların kapitalizmi "sınırsız sermaye biriktirme" düzeni olarak tarif etmeleri -örneğin ImmanuelWallerstein- kenz fiilinin salt biriktirme olmayıp

a) Bir iktisadi fiil ve hissi bir tutku olarak üstüste servet yığma, sermaye biriktirme,

b) Söz konusu servetin toplumun aleyhine, adaletsizliklere, sınıflar arasında uçurumlara, çatışma ve husumetlere, kitlesel yoksulluklara ve sömürüye dayalı olarak biriktirme,

c) Allah yolunda yani yoksullara, ihtiyacı olanlara ve cihada harcanmasından kaçınma olduğunu göstermektedir.

Kenzi salt servet ile bununla ilişkili zekât verme çerçevesinde görmek mümkündür. Bu görüşte olan sahabeler olmuştur, hatta bunlar görüşlerini şu hadise dayandırmışlardır: "Zekâtı verilen her mal, saklanabilen dahi olsa kenz değildir. Zekâtı verilmeyen her mal saklanamaz dahi olsa kenzdir" (Buhari, Zekât, 4). Ancak karşı görüşte olanlar kenz fiilini çok daha geniş manada ele almışlardır.

Bu çerçevede modern müfessirlerin kenzizekâtı verilmeyen mal veya servetin ekonomik dolaşımdan çekip salt biriktirme olarak görmeleri kavramın ima ettiği genel iktisadi mekanizma açısından eksik kalır. Modern iktisadi dü-

zende bir yerde tutulup saklanan-piyasa dışında alıkonan servet kalmamıştır, en azından üretim veya yatırımda kullanılmasa da bankalara veya finans kuruluşlarına yatırılır, bu evsaftaki servet de gerçekte ekonomik hayatın içindedir. Unutmamak gerekir ki, bankalar veya finans kuruluşları modern iktisadi faaliyetin ana unsurlarından biridir. Paranın biriktirildiği bankalar adaletsiz düzenin parçasıdırlar.

Kenz fiiliyle ilgili tanımlar ilk sahabe nesli arasında ciddi ihtilaflara konu olmuştur. Önde gelen sahabelerden Ebu Zer el Gıfari'nin, Şam'da iken bu konuda Muaviye ile giriştiği tartışma meşhurdur. Muaviye'ye göre bu ayet kitap ehli din adamları hakkında inmiştir; Ebu Zer'e göre ise hem onlar hem bu fiili yapan Müslümanlar hakkında inmiştir. Tartışma büyüyüp de mesele başkente ulaşınca Halife Hz. Osman, Ebu Zer'i Medine'ye çağırır. Medine'ye gittiğinde insanlar sanki daha önce onu hiç görmemişler gibi köşe bucak kaçmaya başlar. Bunun üzerine Hz. Osman, ona kenar-tenha bir yere (Rebeze) çekilmesini ister, o da itiraz etmeden oraya çekilir ve maalesef kimsesiz, yapayalnız orada vefat eder. (Bkz. Buhari, Zekât, 4, Tefsir, 9).

Haram olan "kenz"in ne olduğu konusunda iki ana görüş olduğunu söylemek mümkün:

a) Hz. Peygamber, zengin olan Hz. Osman ve Abdurrahman bin Avf gibi sahabilere, mallarını dağıtmalarını emretmemişti. Ölüm yatağında olan kişiye de malının ancak 1/3'ünü vasiyet yoluyla başkalarına aktarılmasına izin verilmiştir. Çünkü bu sayede varislerin hakkı korunmuştur. Malının tümünü infak eden bir zenginin geride bırakacağı yakınlarının başkalarına el açması arzu edilir değildir. Ümmü Seleme (r.anh.) bileziklerini sormuş, Efendimiz de zekâtı verildiği takdirde kenz sayılmayacağını söylemiştir.

b) Karşı görüşte olanlar Bakara, 219. ayetini delil göstererek infakın "ihtiyaçtan arta kalanı"nın tamamıyla yapılması gerektiğini söylemişlerdir. Bir ihtiyaç dolayısıyla Hz. Ömer, malının yarısını infak ederken, Hz. Ebu Bekir tamamını infak etmiş, bunun üzerine Hz. Ömer "Artık Allah yolunda fedakârlıkta ebediyyen Ebu Bekir'i geçemem" demiştir. Ebu Zer el Gıfari'nin bu konudaki kararlı tutumu malumdur. İnsan sûresinde (76/8) övülen kişilik profile "Yemeği çok sevdikleri (veya istedikleri) halde yetime, miskine ve esire yedirenler" olarak çizilmiştir ki, bu kenzin hiçbir şekilde hoş görülmeyeceğini göstermektedir. Haşir sûresinde (59/9) "Kurtuluşa erecek olanların mala olan hırstan ve cimrilikten korunanlar" olduğu belirtilmiştir.

Kenz'in zekâtı verilmeyen mal olarak tarif edilmesi -dar manada öyle kabul edilse de-, geniş manada modern iktisat ve sermaye ilişkileri açısından ye-

terli değildir. Tabii ki zekâtı dahi geniş manada ele almak gerekir, zira zekât salt belli bir miktarın ihtiyacı olanlara verilmesi işlemi olmakla beraber, asıl yöneldiği hedeflerden biri toplumda gelir bölüşümünde makul denge sağlamak, sınıfların teşekkülüne meydan vermemek için gelir bölüşümünü adil bir biçimde düzenlemektir. Yoksa asgari sınırı 1/40 olarak düşünüldüğünde, kapitalizmin avantajlarını kullanıp kenz peşinde olan sayısız insan, zekâtı büyük bir memnuniyetle verir. Kenz, toplumun aleyhinde olmak üzere ve liberal iktisat enstrümanlarının piyasayı dinin sabit hükümlerine ve ahlaki normlara karşı özerkleştirmeleri sonucunda belli zümrelerin zenginleşmelerini sağlarken kitleleri yoksullaştırma işlemidir ki, bunun tabii sonucunda "servet belli ellerde toplanır"; güç ve iktidar yani devlet (duvle) hâkim sınıfların tekeline geçer (Bkz.59/Haşr, 7).

İktisadi etkisi ve fonksiyonları dışında kenz'in başka ciddi olumsuz etkileri de vardır. Kenz, sınırsız sermaye biriktirme eylemi ise, bu hayat boyu insanın uğraşısı olur, gece gündüz servet biriktirmeyi, elindeki sermaye ve imkânın akışını, hareketlerini düşünür. **Razi**'nin yerinde analiziyle servet arttıkça zihni uğraşı ve ona duyulan sevgi artar, derken zihin ve kalp servet biriktirmekten başka her şeye kapalı olur. Bu ise dünyaya ve servete olan hırsı ateşlemekten başka işe yaramaz. İnsan ayrıntılar, çokluk ve daha çok bolluk tutkusu içinde boğulur gider ki, buna Kur'an-ı Kerim "Tekasürün insanı (kalbini ve hayatını derin bir biçimde içine alıp) hayatının sonuna kadar oyalaması" der. (Bkz. 102/ Tekasür sûresi).

Serveti toplamak bir dert, onu elde tutmak, yönetmek başka derttir. Kişi hayatı boyunca bunun mücadelesini verir, servet biriktirir ama belki sadece küçücük bölümünü kendine harcayıp bu dünyadan göçer gider, bu kadar uğraşıp didinmesi, onu Allah'ı anmaktan alıkoymuş olur. Servet biriktirme insanı muhteris yaptığı gibi, bencil ve cimri de yapar. Mal ve servet bencillik ve cimrilik olmadan bu kadar arttırılamaz. Bu iki haslet de mü'mine yakışmaz. Servetin çokluğu azgınlığın ana sebeplerinden biridir. Kur'an-ı Kerim, kendini müstağni gören insanın muhakkak azdığından bahseder (96/Alak, 6-7).

Allah'ın Resûlü (s.a.), açıkça "Altın ve gümüş kahrolsun" buyurmuştur (Müsned, V, 366). Ona "Hangi malı edinelim?" diye sorulduğunda şu veciz cevabı vermiştir: "(Allah'ı) Zikreden dil, huşu duyan kalp ve size yardımcı olan saliha bir eş." Erkek veya kadın olsun, hayatın anlam ve amacını bilen bir insan için bu üç şeyden daha büyük bir servet yoktur. Bir başka hadiste şöyle buyrulmuştur: "Altın ve gümüşün (paranın), kadifenin, süslü giysilerin kulu-kölesi olan yüzükoyun yere çakılıp gebersin! Yüzükoyun yere çakılsın da yerlerde

sürünsün! Vücudunun her yerine dikenler batsın da dikenleri çıkaramasın! O öyle biridir ki; bir şeyler verildiğinde hoşnut olur, verilmediği zaman vefa göstermez. (Buhari, Cihad, 70; İbn-i Mace, Zühd, 8).

Gaflet içinde olup başkalarının aleyhinde olmak üzere servet biriktirenleri, sömüren ve ezenleri büyük azap bekler; büyük bir hırs ve tutkuyla biriktirdikleri servetle (altın ve gümüşle) alınları, yanları ve sırtları dağlanacak ve onlara "Nefislerinizi, ihtiraslarını tatmin etmek üzere biriktirdiklerinizi tadın" denecek. Böyleleri bu cezayı hakediyorlar, çünkü onlar biriktirip sömürü düzenlerini sürdürürlerken kitleler, yoksullar, açlar, işsizler ve mahrumlar büyük acılar çekiyordu.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ
أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾ إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَا
حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾

36. Gerçek şu ki, Allah katında ayların sayısı, gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah'ın kitabında on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte dosdoğru olan hesap (din) **budur. Öyleyse bunlarda kendinize zulmetmeyin ve onların sizlerle topluca savaşması gibi siz de müşriklerle topluca savaşın. Ve bilin ki Allah, takvâ sahipleriyle beraberdir.**

37. (Haram ayları) **Ertelemek ancak inkârda bir artıştır. Bununla kâfirler şaşırtılıp-saptırılır. Allah'ın haram kıldığına sayı bakımından uymak için, onu bir yıl helâl, bir yıl haram kılıyorlar. Böylelikle Allah'ın haram kıldığını helâl kılmış oluyorlar. Yaptıklarının kötülüğü kendilerine 'çekici ve süslü' gösterilmiştir. Allah, inkârcı bir topluluğa hidayet vermez.**

Hz. İbrahim'den beri süren köklü bir geleneğe göre Araplar yılın dört ayını "haram/yasak aylar" sayarlardı. Savaş ve öldürmenin yasak olduğu haram aylar Zi'lka'de, Zi'lhicce, Muharrem ve Receptir (Şuhuru'l-muhareme). İlk üçü senenin 11, 12, ve birinci ayları iken, dördüncüsü Recep 7. Aydır. Bu da "Mu-

darlıların recebi" olarak bilinirdi, sebebi ise Rabia bin Nizar soyundan gelenlerin Ramazan ayını haram ay kabul edip ona Receb demeleri, buna mukabil Mudarlıların bizzat Receb ayını haram kabul etmeleriydi. Bu ifade hadiste de "Cumade ile Şaban arasında Receb" (Buhari, Bed'ul-halk, 2) olarak geçer. Zi'l-kade, Zi'lhicce ve Muharrem hac mevsimi olduğundan, yarımadanın her tarafından Kâbe'yi ziyarete gelenler için üç ay geniş bir zamandı. Receb ayı da muhtemelen ara ziyaret olan Umre için vaz'edilmişti.

Bu aylarda savaşmak büyük günah, işlenen zulüm daha büyük zulüm kabul edilirdi. Bu ayda vuku bulan savaşlara "ficar savaşları" denirdi.

Böyle olmakla beraber Araplar bu yasağa uymakta zorluk çekerlerdi, çünkü geçimlerinin önemli bölümünü savaş, yağma ve talan üzerine kurduklarından dört ay yağma yapmadan oturmak onlara zor geliyordu. Yağma dışında intikam duyguları veya kan davaları dolayısıyla da savaş yaparlardı. Haram aylarda savaşmak gerektiğinde bir hileye başvurur, adına "**nesi'**" denen uygulama ile savaşa cevaz bulurlardı. Araplar, her üç senede bir, araya bir ay katarak Muharrem olması gereken zamanı kutsallıktan çıkarıp bu seneye Nesi' (Kabise yılı) der, böylece Muharrem'i Sefer'e ertelemiş olurlardı. Arapların dünyevi çıkar uğruna güneş yılına yönelmeleri Allah'ın hükmüne aykırıdır, çünkü Hacc'ın belirli aylarda eda edileceği hükmünü koyan Allah'tır. Kabise'yi Araplar bilmezdi, bunu Yahudi ve Hıristiyanlardan öğrenmişlerdi.

Tefsircilere göre Arapları bu yönde hileli uygulamaya sürükleyen diğer bir sebep, hac mevsiminin kimi zaman kış, kimi zaman yakıcı yaz mevsimine denk gelmesiydi. Mekkeliler, mutedil mevsime denk gelsin de ticaretleri ve gelirleri artsın diye aylarda oynama yoluna saparlardı.

Güneş yılı ile ay yılı arasında 11 gün fark bulunduğundan, fazlalık bir aya baliğ olduğunda o yılı 13 ay sayarlardı ki, bu her üç yılda bir tekerrür eder, böylelikle ayların yeri değişmiş olurdu.

Ayet-i kerime bu uygulamanın geçerli/meşru bir işlem değil, bir hile olduğunu vurguladıktan sonra bundan uzak durulmasını emretmektedir. Söz konusu yasağın iki sebebi var: İlki, ayların sayısını 12 olarak tespit eden yüce Allah'tır. Güneş ve ayın kendi yörüngelerinde belli menziller izlemesi yılların sayısını ve hesabı bilmek içindir (10/Yunus, 5). Bu, antropolojinin iddia ettiğinin aksine yaratılıştan beri böyledir, muhtemelen Âdem aleyhisselama böyle bildirilmiş ve nesilden nesle bize de 12 ay olarak intikal etmiştir. 12 ayın dördünü haram sayan yine Allah'tır, O'nun koyduğu bir yasağı çiğnemek O'na karşı gelmektir. Diğeri savaşların eksik olmadığı dünyamızda hiç değilse yılın üçte birini zorunlu barışla geçirmek beşeriyetin yararınadır.

"Bu dosdoğru hesap-isabetli hüküm/din"dir (Eddinu'l-kayyim). Doğru hesap ayların 12 olarak düzenlenmesi, ilahi yasak ve haramlara tam riayet dinin yani hayat alanlarının, barış ve istikrarın korunması, ilahi hükümlerin ayakta tutulmasıyla mümkündür. Yasaklar çiğnendiği takdirde dirlik ve düzen bozulur. Bu yasakları ihlal etmeye kalkışanlar aslında kendi özvarlıklarına zulmetmiş olurlar, çünkü yapmamaları gereken bir şeyi yapmış olurlar. Haram aylarda savaş inkârda artıştır, geçici dünya hevesi ve süfli çıkarlar uğruna inkârcılar şaşırır, hileye başvurup yasakları çiğnerler, bununla da kendilerini aldatırlar. Helalleri haram, haramları helal kılmak, insanlara çekici gelse bile ağır bir suçtur, buna tevessül edenler hiçbir zaman iflah olmaz, doğru yolu bulamaz.

Hz. İbrahim, Hanif dinin bu en esaslı hükmüne hayat verdi. Belirtmek gerekir ki, haram aylar uygulamasını ilk başlatan Hz. İbrahim de değildir. Zira ayetin açıkça belirttiği üzere hem yaratılışın başlangıcında hem Allah'ın Kitabı'nda hüküm böyledir. Hz. İbrahim, nasıl Kâbe'nin ilk banisi değilse, Hz. Âdem'in ilk defa inşa ettiği bu Ev'in temellerini bulup oğlu İsmail aleyhisselam ile kadim temel üzerinde Ev'i inşa ettiyse, kanaatimize göre, zaman içinde unutulmuş, terkedilmiş haram uygulamasını da tekrar hayata geçirmiş yani geleneği ona dönmek suretiyle ihya etmiş bulunmaktadır. Nitekim **Veda Hutbesi**'nde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "Zaman döndü dolaştı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı andaki durumuna geldi. Sene 12 aydır, dördü haram ayıdır. Bunların üçü art arda gelir. Zi'lkade, Zi'lhicce, Muharrem. Receb ise tektir. Cumade ile Şa'ban arasındadır" (Buhari, Bed'ul halk, 2; Müslim, Kasame, 29; Müsned, V, 37.) Bu, bizim de aynı geleneği, ona dönüp, ihya edebileceğimizi, canlandırabileceğimizi göstermektedir.

Ata "Andolsun Allah'a, insanların Harem bölgesinde haram aylarda kendileriyle savaşılmadığı sürece savaşmaları helal değildir" demiştir. Hz. İbrahim'den sonra uygulama yüzyıllarca sürdü, Araplar azgınlıkları dolayısıyla yasakları çiğnemek üzere hilelere başvurdularsa da, son dini tebliğ olan İslamiyet'le hüküm ve tatbikat ilk haline dönmüş oldu.

Allah'a ortak koşanlar eğer bu yasağı çiğneyip saldıracak olurlarsa, meşru ve zorunlu savunma hakkını kullanmak üzere onlara karşı topluca savaşılır (2/Bakara, 190-192). Çünkü her nerede ve ne olursa olsun, saldırgana mukavemet etmemek onun hayat hakkımıza son vermesine fırsat verir. Nitekim Allah'ın Elçisi, hiç istemediği halde saldırıya zorlandığı için haram aylarda Hevazin ve Sakif oğullarına karşı savaş açmak durumunda kalmıştır. Onlar topluca saldırıyorsa onlara topluca saldırılır, içlerinden bir grup saldırıyorsa saldıran

grupla savaşılır. Burada gözetilecek husus takvadır. Yani hile yapmak üzere değil, gerçekten meşru savunma hakkını kullanmak üzere savaşmalı, savaşırken hukuki çerçeve, kurallar çiğnenmemeli, orantısız güç kullanılmamalı, sivillere zarar vermemeli, bu konuda Allah'tan korkup sakınmalıdır. Allah, bu kurallara riayet edenlerle beraberdir, onların yar ve yardımcısıdır. (Bkz, 2/Bakara, 194, 217; 5/Maide, 2, 97; 9/5.)

Yaygın telakkiye göre, haram aylar hükmü kadim bir Arap geleneğidir. Bu yanlıştır. Ayet, açıkça söz konusu hükmün "Göklerin ve yerin yaratıldığı günde konulduğunu" belirtir. Allah katında ve bilinci kendi asli mihverinde olan insanların nezdinde bu hüküm yürürlüktedir. İslam'da da bazı fakihler –mesela **Evzai**– sadece savaş değil, hem Haram aylarda hem Haram Bölgesi'nde işlenen cinayetlerde cezanın ağırlaştırıldığını söyler.

"**Hurum**"un derin anlamı üzerinde düşünüldüğünde kelimenin hem yasağı, hem saygı ve ihtiramı içerdiği görülür. Bu aylarda işlenen suç ve günahlar çok daha ağır olduğu gibi yapılan iyilik ve güzelliklerin sevabı da daha çoktur. Hiç kuşkusuz İslam bakış açısından zaman dilimleri birbirinden farksızdır ne varlık âleminde profan (kutsal dışı) bir mekân/alan vardır ne zaman dilimi. Yüce Allah varlık âlemini "Kün (Ol)!" emriyle yarattığına göre, âlem-Nefesü'rrahman'dır, Yaratıcısı'nın kudret eli altındadır. Salt profan –dolayısıyla din-dışı, kutsal olmayan– nasıl mekân/alan veya zaman olabilir? Allah ve Resûlü'nün Mekke ve Medine'de –Kudüs'teki Mescid-i Aksa (Beyt-i Makdis) de buna dâhildir– haram bölgeleri daha çok hürmet edilmesi gereken yerler olarak belirlemeleri söz konusu mekânlara ilave değer, şeref ve üstünlük sağlamak içindir. Günlerden iki bayram (Ramazan ve Kurban) ve Cuma; aylardan Ramazan; gecelerden Kadir Gecesi; Hac'daArefe günü ve Arafat ve Müzdelife de böyledir. Bu zaman ve mekânlarda sanki kutsal kesafet kazanmış, tecelliler daha açık hale gelmiştir. Bu mekân ve zamanlarda yapılan itaat ve ibadetlerin sevabı daha fazla, işlenen suç ve günahların cezası çok daha ağırdır.

Razi önemli bir hususa işaret eder: İnsanların karakteri haksızlık yapmaya, bozgunculuk çıkarmaya yatkındır, insan fıtri olarak kötülüğe (de) eğilimlidir ve çoğu zaman çeşitli iç ve dış etkiler altında kendini kötülük yapmaktan alıkoyamaz. İnsan çok daha dikkatli bir bilinç halinde kötülüklerden, haksızlık ve çirkin davranışlardan kaçınsın diye, Yüce Allah bazı zamanlara ve bazı mekânlara daha çok hürmet gösterilmesini emretmiştir. Söz konusu zamanlarda ve mekânlarda kötülükleri terketmek önemlidir, diğer zamanlar için ya kötülüklerin kendisinden vazgeçilir veya en azından nitelik ve nicelik olarak azaltılır. Bileşik kaplar misali zarar ve kötülük uzaklaştırıldığında fayda ve

iyilik artar. Yasaklara azami riayet edildiğinde belki de zaman içinde iyilikler kötülüklerin, güzellikler çirkinliklerin, doğruluklar yanlışlıkların ve herkesin maslahatına uygun olarak fayda zararın yerini alır.

Savaş ve çatışmaların arttığı, kitlesel ve sivil katliamların yaygınlaştığı, şiddet ve terörün sonuç alıcı yöntem olarak kullanıldığı zamanımızda Müslümanlar dünya barışına bir katkı olarak **"haram aylar"** fikrini ve uygulamasını öne çıkarmak suretiyle, hiç değilse beşeriyetin yılın üçte birinde savaş, katliam ve terörden uzak yaşayabilmesi için ortak sorumluluklar ve duyarlılıklar geliştirebilirler. Haram aylar, yaratılışın başlangıcına uzanan bir derinliğe sahipse, beşeriyetin kolektif vicdanında karşılıkları var demektir. Yahudiler, Hıristiyanlar ile Müslümanların ortak atası İbrahim aleyhisselâmın kolektif hafızada yeniden canlandırdığı bu yasaklara bugün de pekâlâ uymak mümkündür, insanlığın buna büyük ihtiyacı vardır. Ama elbette herkesten önce Müslümanların birbirlerine karşı bu aylarda kötülük yapmamaları, bunun için ihtilaf ve çatışmalara müdahil olacak kararlı izleme komiteleri ve yaptırım gücü olan kurum ve kuruluşlar ihdas etmeleri beklenir ki, söz konusu müdahalenin genel çerçevesi Hucurat sûresinde (49/9) çizilmiş bulunmaktadır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ
إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا
غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ
نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ
لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ
لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ ۚ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۗ وَاللَّهُ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾ انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

38. Ey imân edenler, ne oldu ki size, Allah yolunda savaşa çıkın denildiği zaman, yer(iniz)**de ağırlaşıp kaldınız? Ahiretten**(cayıp) **dünya hayatına mı razı oldunuz? Ama ahirettekine** (göre)**, bu dünya hayatının yararı pek azdır.**

39. Eğer savaşa çıkmazsanız, sizi pek acı bir azapla azaplandıracak ve yerinize bir başka topluluğu getirip değiştirecektir. Siz O'na hiçbir şeyle zarar veremezsiniz. Allah, her şeye güç yetirendir.

40. Siz O'na (peygambere) **yardım etmezseniz, Allah O'na yardım etmiştir. Hani kâfirler ikiden biri olarak O'nu** (Mekke'den) **çıkarmışlardı; ikisi mağarada olduklarında arkadaşına şöyle diyordu: "Hüzne kapılma, elbette Allah bizimle beraberdir." Böylece Allah O'na 'huzur ve güvenlik duygusunu' indirmişti, O'nu sizin görmediğiniz ordularla desteklemiş, inkâr edenlerin de kelimesini** (inkâr çağrılarını) **alçaltmıştı. Oysa Allah'ın kelimesi, yüce olandır. Allah üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.**

41. Hafif ve ağır savaşa kuşanıp çıkın ve Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihat edin. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.

Bundan sonra sûrenin sonuna kadarki ayetler Tebük seferi, sefer hazırlıkları, Medine kamuoyunda seferin uyandırdığı yankılar, münafıklar ve henüz imanın kalplerinde tam yerleşemediği Müslümanların sefer karşısındaki tutumları hakkında indirilmiştir. Her ne kadar olay, miladi 630 yılında cereyan etmişse de, söz konusu edilen evrensel insan tabiatı, insanın zorluklar karşısındaki tutumu, kendi içinde yaşadığı çatışmalar, büyük bir davaya olan sadakati, kişinin kendini iç dünyasında sınamasıdır.

Mekke'nin fethinden sonra giderek güçlenmekte olan Müslümanları durdurmak üzere Bizans nüfuzu altındaki bazı Hıristiyan kabilelerin birleşerek Medine üzerine yürüyeceklerine ilişkin haberler gelmeye başladı. Anlaşıldığı kadarıyla büyük bir ordu hazırlanıyordu. Haberler bazı kaygılara yol açtı. Mevsim hayli sıcak geçiyordu, süren kıtlık vardı ve dallarında olgunlaşmış hurmaların hasat mevsimiydi, gidilecek mesafe de hayli uzaktı. Gelen haberleri ciddiye alan Hz. Peygamber (s.a.), herşeye rağmen sefer hazırlığına başladı. Anılan sebepler dolayısıyla bu sefere "zorluk zamanı (Saatu'l-usra)", hazırlanan orduya da "zorluk ordusu (Ceyşü'l-usra)" denmiştir.

Münafıklar her zaman olduğu gibi moral bozucu propagandalar yapmaya başladılar. Onlara göre bu şartlarda Roma Kayzeri'ninKubad adlı komutanının başına geçirdiği 40 bin kişilik ordusuyla savaşı göze almak akıl karı değildi. Bazıları (Abdullah bin Übey) Hz. Peygamber'in arkadaşlarıyla zincirlere vurulup esir alındığını gözleriyle görür gibi olduklarını söylüyordu.

Hz. Peygamber kararlı bir biçimde sefer hazırlıklarına devam etti. Bu sefer ki diğerlerine benzemiyordu, büyük bir kampanya başlatıldı, "topluca savaş hazırlığı (seferbelik)" emir verildi. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Ab-

durrahman bin Avf, Talha, Abbas ve Asım bin Adi gibi sahabeler orduya büyük bağışlarda bulundular, kadınlar Hz. Aişe'nin açtığı örtüleri ziynet eşyalarıyla doldurdular. Sonunda Hz. Peygamber, miladi 630 Ekim ayında 10 bini atlı 30 bin kişilik bir orduyla yola çıktı. Ürdün'ün güney sınırında bulunan Tebük'e kadar yürüdü ancak ortalıkta düşman gözükmüyordu. Burada 20 gün kadar bekledi, sonra Medine'ye dönmeye karar verdi. Bu arada Dümetü'l-cendel, Eyle, Cerba ve Ezruh gibi kabile ve meskûn ahaliyle cizye anlaşması imzaladı, böylelikle İslam'ın nüfuz alanını yarımadanın uç kuzey bölgelerine kadar yaymış oldu ki, Hz. Peygamber'in katıldığı bu son sefer sonraki fetihlerin kapısını açmış olacaktı.

Hazırlık sırasında özellikle münafıkların ikiyüzlü ve moral bozucu tutumlarına değinmiştik. Ancak henüz yeni Müslüman olmuş bazı sahabiler de sefere katılmak istememişlerdi. İnen ayetler, savaşa çağrıldıkları halde Müslümanların nasıl olur da yere çakılıp kaldıklarını sorar! Dünya hayatı dolayısıyla savaştan kaçmak, dünya zevklerini ahirete tercih etmek yerin insanı kendine çekip hapsetmesi, çivi gibi yere çakmasıdır. Ağırlaşıp yere çakılmak, çok yemek yemiş birinin ayağa kalkamaması gibidir. Yeme-içmeyi öylesine seviyor ki, tıka basa karnını doldurduktan sonra yerinden hareket edemez olur. Dünya zevkleri, tutku ve ihtiraslar da insanı zihnen ve ruhen böyle ağırlaştırır, yerinden hareket ettiremez hale gelir. (4/Nisa, 77; 10/Yunus, 70.) Hz. Peygamber (s.a.) dünya hayatını şu çarpıcı misalle şöyle anlatır: "Ahirete göre dünya hayatı, birinizin parmağını denize daldırmasına benzer. O kişi parmağının ne kadarcık bir su ile döndüğüne bir baksın!" (Müslim, Cennet, 55).

Kendini dünyaya kaptıranın sonu acıklı azaptır. Söz konusu azap hem dünyada hem ahirette vuku bulacaktır. Dünyada vuku bulması, bağımsızlığı ve onuru uğruna savaşmaktan kaçanların düşmanın saldırısına uğrayıp küçük düşürülmeleri şeklinde olur. Düşman savaştan kaçanları yok eder, tarih sahnesinden aşağılanmış olarak silinirler; yerlerine adalet, özgürlük, ahlaki erdemlerin ikamesi ve yeryüzünün salahını misyon edinmiş yeni bir toplum gelir. Bu Allah'ın takdiri, tarih boyunca hükmünü icra eden yasasıdır (sünen). Kimse de Allah'a en ufak bir zarar veremez, zaten her şeye gücü yeten Allah'a kim hesap sorabilir ki!

Meşru, haklı ve şerefli bir dava için savaşmak, peygambere yardım etmekle aynı şeydir. Peygamber hak yoldadır, ona Allah, her zaman yardım etmiştir. En kritik zamanlarda bile yardımı eksik olmamıştır. Hicret (8/Enfal, 30) sırasında sığınıp üç gün kaldığı Sevr mağarasında da Allah'ın yardımı ve koruması eksik olmamıştır. Arkadaşı, hicret ve mağara yoldaşı Ebu Bekir (r.a.)'le çıkıp da Mekke'nin güneyinde 5 mil mesafedeki mağaraya sığındığında onu koruyan

Allah'tı. Takibe gelen düşmanlar mağaranın ağzına kadar gelmişlerdi, öyle ki Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir onların ayaklarını görebiliyorlardı. Ebu Bekir kaygılanmıştı. O ise "Hüzne kapılma, elbette Allah bizimle beraberdir" diyordu. Zor zamanda Allah'ın yardımını hisseden Hz. Peygamber içinde derin bir huzur ve güvenlik duygusunu hissediyordu. Arkadaşını şöyle teselli ediyordu: "İkinin üçüncüsü Allah olursa, (onlara kim ne yapabilir), ne dersin!" Hz. Ebu Bekir "Gerçekten Allah bizimle beraber mi?" diye sorduğunda, Hz. Peygamber "Evet" demiş, bunun üzerine içi rahatlamış olarak akan gözyaşlarını silmeye başlamıştı. (Buhari, Tefsir, 9; Menakib, 25; Müslim, Zühd, 75).

Bedir ve Uhud'da görünmeyen ordularla desteklenmiş, inkârcıların davası yerle bir olmuştu. Geçmişte de en zor zamanlarda Allah seçkin kullarının kalbine sekine indirmiş, kaygı ve korkularını gidermişti. Hz. İbrahim'in (11/Hud, 70) ve Hz. Lut'un kaygısını (29/Ankebut, 33); Hz. Musa'nın korkusunu (20/Taha, 67-68) gidermesi gibi.

Elbette "Allah'ın kelimesi" yücelecekti, Allah'ın birliğini ifade eden Tevhid inancı güçlenerek yayılacaktı, yükselip yayıldıkça adalet ve özgürlük, ahlaki hayatın değeri ve erdemler de değer kazanacaktı. Zorlukların yaşanmasında sayısız hikmetler vardır. O azizdir, hüküm ve hikmet sahibidir.

41. ayette geçen "**Hafif ve ağır** (hifafen ve sikalen)" kelimelerine çeşitli anlamlar verilmiştir. "Savaşa kuşanıp çıkın ve Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihat edin" emriyle bir arada düşünüldüğünde topyekûn hazırlık anlamına geldiklerini söylemek mümkün. Hafif ve ağır silahlarla, yoksul ve zengin, gönüllü ve gönülsüz, genç ve yaşlı, yaya ve süvari, işi olan ve olmayan, çocuğu olan-olmayan, yerine göre kadınları ve doğrudan savaşmayacak olsa bile fonksiyon görebilecek yetenekte ve güçte olan çocukları da sefere hazırlayın ve savaşın. Bu emrin genel, yıkıcı ve Müslümanların varlığına yönelmiş ciddi bir tehlikeye işaret ettiği anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda topyekûn savaş gerekir. Böylesi bir savaş, zayiatı çok ve maliyeti yüksek olsa da Müslümanlar için –savaşmayıp yere çakılmalarıyla başlarına gelecek musibetlerle mukayese edildiğinde– daha hayırlıdır. Kendi tabii durumunda yani orduların katılacağı normal savaşlar için böylesi topyekûn seferberlik gerekmez, bu yüzden bu ayetin 122. ayetle neshedildiğini düşünmek gerekmez.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ
وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ
يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ

الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ
﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ
قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً
وَلَٰكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾
لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ
الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾ لَقَدِ ابْتَغَوُا
الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ
كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا
وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ
تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ
﴿٥٠﴾ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾

42. Eğer yakın bir yarar ve orta bir sefer olsaydı, onlar mutlaka seni izlerlerdi. Ama zorluk onlara uzak geldi. "Eğer güç yetirseydik muhakkak seninle birlikte (savaşa) **çıkardık." diye sana Allah adına yemin edecekler. Kendi nefislerini helâke sürüklüyorlar. Allah onların gerçekten yalan söylediklerini biliyor.**

43. Allah seni affetsin; doğru söyleyenler sana açıkça belli oluncaya ve yalancıları da öğreninceye kadar niye onlara izin verdin?

44. Allah'a ve âhiret gününe imân edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihat etmekten (kaçınmak için) **senden izin istemezler. Allah takvâ sahiplerini bilendir.**

45. Senden, yalnızca Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, kalpleri kuşkuya kapılıp, kuşkularında kararsızlığa düşenler izin ister.

46. Eğer (savaşa) **çıkmak isteselerdi, herhalde ona bir hazırlık yaparlardı. Ancak Allah,** (savaşa) **gönderilmelerini çirkin gördü de ayaklarını doladı ve: "**(Onlara) **Siz de oturanlarla birlikte oturun" denildi.**

47. Sizinle birlikte çıksalardı, size 'kötülük ve zarardan' başka bir şey ilave etmez ve aranıza mutlaka fitne sokmak üzere içinizde çaba yürütürlerdi. İçinizde onlara 'haber taşıyanlar' vardır. Allah, zulmedenleri bilir.

48. Andolsun, daha önce onlar fitne aramışlardı. Ve sana karşı birtakım işler çevirmişlerdi. Sonunda onlar, istemedikleri hâlde hak geldi ve Allah'ın emri ortaya çıkıp-üstünlük sağladı.

49. Onlardan bir kısmı: "Bana izin ver ve beni fitneye katma" der. Haberin olsun, onlar fitnenin (ta) içine düşmüşlerdir. Hiç şüphesiz cehennem, o inkâr edenleri mutlaka çepeçevre kuşatıcıdır.

50. Sana iyilik dokunursa, bu onları fenalaştırır, bir musibet isabet edince ise: "Biz önceden tedbirimizi almıştık" derler ve sevinç içinde dönüp giderler.

51. De ki: "Allah'ın bizim için yazdıkları dışında, bize kesinlikle hiçbir şey isabet etmez. O bizim mevlamızdır. Ve mü'minler yalnızca Allah'a tevekkül etmelidirler."

Geçmiş savaş durumlarında olduğu gibi Tebük seferi hazırlığı sırasında da münafıklar benzer davranışlar sergileyip mazeret beyan ettiler. Sefer onların gözünde büyümüştü, mesafe hayli uzaktı, karşılarına çıkacak olan Bizans ordusuydu, mevsim hayli sıcak ve Medine'de meyveleri toplama zamanıydı. Onların hesabına göre bu şartlarda sefere çıkmak akıllıca değildi. İşe yarar bir ganimetin elde edileceği de şüpheliydi. Bu yüzden sefere katılmadılar. Ancak inen ayetlerde ganimet getiren kolay sefer söz konusu olsaydı Hz. Peygamber'i izleyeceklerdi. Bu da gösteriyor ki, onların asıl yönelimleri Allah'ın hoşnutluğu ve buna bağlı haklı, yüce bir davanın tahakkuku değil, doğrudan geçici dünya metaı (araz)dır.

Öyle olmasına rağmen böyle bir sefere güçlerinin yetmediğine ilişkin Allah adına yemin etmekten de çekinmiyorlar ki, bu bile bile yalanı kutsalla gerçekmiş gibi göstermekten başka bir şey değildi. Ayette bizim zorluk olarak çevirdiğimiz "**şukka**"nın farklı kullanımları ve anlamları vardır. Abese, 80. ayette bir şeyin, yerin ortasından yarılması; Nahl sûresinde (16-7), zorluk, sıkıntı ve meşakkat; Nisa sûresinde (4/115) ve başka sûrelerde muhalefet, ihtilaf, anlaşmazlık manalarında kullanılmıştır.

Ayette zikri geçenlerin yaptıkları ağır bir suçtu. Çünkü "Bile bile yapılan yalan yemin (Yemin-i gamus) beldeleri ıssız bırakır" (Beyhaki, Sünen, 10.) Yalan yemin Allah'ı şahit göstermektir, söz ve davranışlarında yalancı ve yıkıcı olup da Allah'ı yapıp ettiklerine şahit gösterebilme cesaretini gösterenler her türlü

kötülük ve zararı yapabilirler. Aslında böyleleri kendi kendilerini yıkıma götürürler, Allah elbette onların yalan söylediklerini bilir. Bir mucize olarak da, geçerli mazeretleri olmadığı halde bu samimiyetsiz kimselerin Hz. Peygamber'e gelip savaştan muaf tutulma talebinde bulunacaklarını haber vermektedir.

Böyle olmakla beraber Hz. Peygamber (s.a.) bazılarına talepleri üzerine izin vermiştir. Tefsirciler, verilen iznin mahiyeti konusunda bir müphemlik olduğuna işaret etmektedirler.

Acaba Hz. Peygamber neye kimlere izin verdi? Sefere katılmaktan muaf tutulmak isteyenlere mi, yoksa kim olup olmadığı bilinmeyen, belki münafıklara casusluk yapacak olan kimselerin sefere katılma isteklerine mi? Ortada bir samimiyetsizlik olduğu açıktır. Peygamber, kimin ve neyin ne olduğu açıkça ortaya çıkıncaya kadar bekleyebilirdi, öyle yapmadı talepleri doğrultusunda izin verdi. Gelen ayet bazılarının sandığı gibi bir azarlama değil, hafif bir sitemdir. Nitekim Araplar, son derece iyi niyetle yapılmış hatalı bir davranış karşısında "Allah seni affetsin, niçin bunu yaptın?" derler, çoğu zaman da bunu tebessüm eşliğinde söylerler. 44. ayetten anlaşılan şu ki, sefere çıkmak istemeyenler münafıklardır, çünkü eğer onlar samimiyetle "Allah'a ve âhiret gününe imân edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihat edenler" olsaydı, sefere çıkmaktan kaçınmaz, bunun için de izin istemeye gelmezlerdi. Böylesi bir duruma düşenler kalpleri kuşku içinde olanlar olabilir ancak. Bu imanlarının zayıflığı dolayısıyla onları kararsızlığa sürüklemiş bulunmaktadır.

Bunların samimiyetsiz oldukları herkes büyük bir heyecan ve telaşla sefere hazırlanırken, bunlarda en ufak bir hazırlık belirtisinin gözlenmemesidir. Başından beri sefere katılmaya niyetleri yoktu. Bu iç tutumları yani samimiyetsizlikleri ve yalan yere yemin edip temelsiz bir mazerette bulunmaları dolayısıyla şanı Yüce Allah da onların sefere katılmalarını çirkin buldu, buna müstahak oldular, güzel bir sefere katılıp ondan herkes gibi sevap kazanma onurundan yoksun kaldılar. Haklarında bu karar verilince ayakları birbirine dolandı. Geride kalan tembeller, zavallılar güruhuna düştüler. Bu kahramanlık ve fedakârlığın yüksek değer telakki edildiği şerefine düşkün bir toplumda zaten başlı başına bir zillet sebebidir.

Olayı bu şekilde yorumlamak mümkünse de, 47. ayet, bu kimselerin sefere katılmalarını Yüce Allah'ın çirkin görmesinin sebebinin, katılmaları durumunda karşı tarafa casusluk yapmak, orduyu demoralize etmek ve askerleri birbirine düşürmekten başka iş yapmayacaklarını bildiği içindir. Nitekim başından, İbn Cüreyc'e göre Akabe biatlarından beri Hz. Peygamber'in canına kastedenler -ki sayılarının 12 kişi olduğu söylenir- onlarla irtibat halinde olmuşlardır,

daha önce de –mesela Uhud savaşında– bir fırsatını kollayıp zarar vermek istemişlerdi ama Allah onların rağmına hakkı galip kıldı.

Bu arada 49. ayetin bunları cehennem azabının çepeçevre kuşattığını belirtmesini atlamamak gerekir. Ahirette devreye girecek olan cehennemin sanki bu dünyada iş görmekte olduğunu ima eden ayet ahiret beklenmeden de insanın inkârcı ve günahkâr tutumu ile yaşadığı büyük sıkıntılar ve musibetler arasında bir ilişki olduğunu bildirmektedir. ("Fitne" için bkz. 29/Ankebut, 54; 2/Bakara, 192; 8/Enfal, 39-40 ve 51/Zariyat, 13-14. ayetlerin açıklaması).

Burada sözü edilenlerin münafıklardan olduğu anlaşılmaktadır. Esasında bu onların her zamanki tutumlarının tekrarıydı. (Bkz. 4/Nisa, 72-73 ve 141.) Bu ayetin Selemoğullarından Ced bin Kays'ı kastettiği söylenmektedir. Söz konusu kimseler Rum kızlarının güzelliğini öne sürerek kendilerinin sefere katılmaktan muaf tutulmalarını istemişlerdir. Beyan ettikleri mazerete göre, güzel tenli Rum kızlarını gördüklerinde dayanamayıp fitneye düşeceklerdi, bu yüzden Hz. Peygamber onları seferden muaf tutsundu. Beyan edilen bu mazeret ikiyüzlülüğün daniskasıydı. Yüzeysel olarak bakıldığında Ced bin Kays, beşeri zaafını, sarışın Rum kızlarına olan kuvvetli arzusunu öne sürmekte, böylece bir zaafın arkasına ahlaki bir tutumu gözlenmektedir.Sanki "Ben zaaf sahibi biriyim, sarışın kızları görsem dayanamam, günah bir işe yönelirim ancak artık ben tevbe edip ıslah oldum, arzularımı kontrol edip nefsimle mücadele ediyorum, bu da zaten Peygamberin bizden istediği şeydir, dolayısıyla kendimi nefsimin kabaracağı, arzularımın tahrik olacağı bir ortamdan uzak durayım, sefere katılmayayım" demek istemekte, bu sayede süfli bir şeyi ulvi bir kılıfa sokmaktadır. Gerçekte ise onu seferden alıkoyan faktör ölüm korkusu ve dünyaya olan tutkudan başkası değildir. İşte inen ayet bu ve benzerlerinin münafıklıkları dolayısıyla zaten fitnenin tam göbeğinde olduklarını ve cehennemin onları çepeçevre kuşattıklarını haber vermektedir.

Samimiyetsiz, ikiyüzlü, içi dış bir olmayanlar –ki münafıklık tam da budur– beraber oldukları kimselerin iyiliğini istemezler, rahat yüzü görecek, bir imkân ve avantaja sahip olacak olsalar buna öfkelenirler. Onlara bir musibet dokunduğunda ise "Zaten biz tedbirimizi almıştık, onlara iştirak etmedik" deyip büyük bir sevinçle çekip giderler. Böylesi ahlaki düşük tutum ve davranışlar en çok ve en bariz biçimde savaş gibi zor zamanlarda sergilenir. Bu açıdan Tebük seferi hazırlığı sırasında münafıkların bu tutum içine girmeleri, tarih boyunca herhangi bir savaşta veya kritik bir olayda benzer tutum içinde olanların sergileyebileceği tutum ve davranıştır.

Belki insanları bu tür tutumlara sürükleyen sebeplerden biri dünya haya-

tının geçici metaına olan bağlılıkları, diğeri ölüm korkusudur. Savaş 52. ayette de belirtildiği gibi iki güzellikten birini yani ya şehadeti veya zaferi getirir. İkisi de muhtemeldir. Bu yüzden korku unsuru ağır bastığında imanı zayıf olanlar savaştan kaçar, çeşitli bahaneler, mazeretler uydururlar. Ancak böylelerinin unuttuğu bir hakikat var: Allah'ın takdir edip yazdığı dışında kimseye bir şey olmaz. Bu kesindir -musibetin başına getirilen "len" edatı bunu ifade eder-, dolayısıyla bu türden korku hesabı yapmanın bir anlamı da yoktur. Mü'minlerin dostu, koruyucusu (mevla) Allah'tır ve sadece O'na tevekkül etmeli, O'na itimat göstermelidir. (Bkz. 7/A'raf, 37).

قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ إِلَّآ إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ۖ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ
يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِۦٓ أَوْ بِأَيْدِينَا ۖ فَتَرَبَّصُوٓا إِنَّا مَعَكُمْ
مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ ۖ إِنَّكُمْ كُنْتُمْ
قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّآ أَنَّهُمْ كَفَرُوا
بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِۦ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَوٰةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ
كَٰرِهُونَ ﴿٥٤﴾ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ
بِهَا فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ ۖ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ
مَلْجَـًٔا أَوْ مَغَٰرَٰتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾

52. **De ki: "Siz bizim için iki güzellikten** (şehitlik veya zaferden) **birinin dışında başkasını mı bekliyorsunuz? Oysa biz de, Allah'ın ya kendi katından veya bizim elimizle size bir azap dokunduracağını bekliyoruz. Öyleyse siz bekleyedurun, elbette biz de sizlerle birlikte bekleyenleriz.**

53. **De ki: "İsteyerek veya istemeyerek infak edin; sizden kesin olarak kabul edilmeyecektir. Çünkü siz fasıklar topluluğu oldunuz."**

54. **İnfak ettiklerinin kendilerinden kabulünü engelleyen şey, Allah'ı ve elçisini tanımamaları, namaza ancak isteksizce gelmeleri ve hoşlarına gitmiyorken infak etmeleridir.**

55. **Şu hâlde onların malları ve çocukları seni imrendirmesin; Allah bunlarla ancak onları dünya hayatında azaplandırmak ve canlarının inkâr içindeyken zorlukla çıkmasını ister.**

56. Gerçekten sizden olduklarına dair Allah adına yemin ederler. Oysa onlar sizden değildirler. Ancak onlar ödleri kopan bir topluluktur.

57. Eğer onlar bir sığınak ya da (kalacak) **mağaralar veya girebilecekleri bir yer bulsalardı, hızla oraya yönelip koşarlardı.**

Gerek kritik olaylarda gerek savaş zamanlarında Müslümanlar zorlandığında ikiyüzlü münafıklar içten içe sevinç duyuyorlardı. Elden geldiğince sevinçlerini gizlerken bir yandan –mesela savaşa çıkacakken– Müslümanları demoralize etmeye çalışırlar diğer yandan planlanan bir savaşın neden kazanılmasının mümkün olmadığını bin dereden su getirip kendilerini dışında tutmaya çalışırlardı. Bu, aslında kin ve düşmanlıklarını, zaaf ve korkaklıklarını, aynı zamanda yenemedikleri korkularını gizlemenin yöntemiydi, bunu da psikolojik savaş tekniklerini maharetle kullanarak yaparlardı.

Kur'an-ı Kerim, neredeyse her savaş veya sefer arifesinde vuku bulan bu durum konusunda moral takviyesi yaparak, haklı ve adil bir savaştan beklenecek iki sonuç olduğunu belirtiyor: zafer veya şehadet. Bazıları iki güzellikten birinin zafer değil "gazilik" olduğunu söylemişlerse de, doğru olanı zaferdir. Zafer veya şehitlik, iki sonuç da kabule şayandır, savaşılmaya değerdir, iki güzellik (Hüsneyeyn)! Güzellik salt estetik bir şey değil, aynı zamanda maddi ve manevi yarar, iyilik ve mutluluktur. Haklı ve adil bir savaş hukuk kurallarına riayet edilerek yapıldığında Allah'ın yardımıyla kazanılır, bu zaferdir, Müslümanlar için büyük bir onur ve aynı zamanda maddi kazançtır. Zafer kazanılsın kazanılmasın, savaşa katılanların bir bölümünün, gerekirse tümünün hayatını kaybetmesi onların şehit olması anlamına gelir ki, şehitlik en yüce mertebedir. Hakikat buyken, Müslümanları doğru yoldan saptırmaya çalışanları bekleyen mukabil iki sonuç ise ya Allah'ın doğrudan onları azaplandırması veya iç yüzlerinin açığa çıkması durumunda Müslümanlar tarafından yani onların eliyle cezalandırılmasıdır. Olayı polemik konusu yapmaya gerek yok, her iki taraf kendi çizgilerinde bekleyedursun.

İster ayetin indiği bağlam gözönünde bulundurularak savaş, ister genel olarak yoksullara yapılan harcama anlamında olsun, infak ikiyüzlü kişilik profiline sahip olanlardan kabul edilmez. Bu münafık profili çizen samimiyetsiz insanların kamu hizmetlerinin finansmanı manasındaki mali yükümlülüklerden muaf tutulacakları anlamına gelmez; onların ödemeleri manevi sevabı, Allah katındaki değeri olmayan harcamalardır. Gerektiğinde harcama yapıyorlar ama harcamanın asli referansı olan Allah'ı ve elçisini tanımıyorlar; namaz kılıyorlar ama aslında üşenerek, öylesine kalkarak, sanki kılarmış gibi (küsala)

kılıyorlar (Bkz. 4/Nisa, 142). Bunlar kendi başlarına kaldıklarında namaz kılmazlar. Bu yüzden münafıklar genellikle yatsı ve sabah namazlarına gelmeye üşenirlerdi. Bu, aslında yaptıkları harcamayı istemeyerek, içlerinden gelmeyerek, bir tür zarar-ziyan sayarak yaptıklarını göstermektedir.

Tefsirciler, inkâr içinde olan kimselerin iyilikler yapsalar bile, bunun son hüküm ve değer koyucu Allah katında bu iyiliklerin makbul olmayacağına işaret etmektedirler. Elbette hiç kimse bir başkasının inanç düzeyini tayin edebilecek durumda olmadığından, kişiler kendi beyanlarına ve yapıp ettiklerine göre muamele görür, hal böyle olunca toplumsal fayda açısından onların sağladığı katkılar –iyilikler, icatlar, keşifler, maddi, sosyal ve sivil hizmetler– reddedilmez, azami istifade edilir. Burada söz konusu olan Allah katındaki değer ve hükümdür. Bir hadiste anlatıldığına göre, inkârcılar dünya hayatında iyilikler yaptıklarında –ki elbette yaparlar– bunun karşılığını Allah'ın yarattığı nimetlerinden yararlanmak suretiyle alırlar; yerler, içerler, dünyanın imkânlarını kullanırlar, bir bakıma 'iyilik' adı altında sağladıkları faydanın karşılığını bu dünyada peşinen almaktadırlar. İnananlar da yaptıkları iyiliklerin dünyada karşılığını alırlar, onların ahirette de karşılığını almalarının sebebi Allah'a iman etmeleridir.İnkârcılar reddettiklerinden yaptıkları iyiliklerin ahirette kendilerine herhangi bir faydası yoktur. (Müslim, İman, 365; Müsned, VI, 93). Nitekim 54. ayette yaptıkları harcamaların "infak (nefakatühüm)" kelimesiyle ifade edilmiş olması, infak veya hasene'nin (güzellik-iyilik) maddi-dünyevi fayda itibariyle ele alınmış olmasını göstermektedir. Her ne kadar infak yapmış olsalar bile, bu Allah'a ve elçisine inanmadıkları için kendilerinden manen, sevap ve ecir olarak kabul edilmelerine engel olmaktadır.

Onları ikiyüzlü, samimiyetsiz yani münafıkça tutum içine iten şey, dünyaya olan bağlılıklarıdır. Hayatları servet biriktirmek (kenz) ve beşeri güç/taraftar (çocuklar) toplamakla geçer. Geleneksel Arap toplumunda çocuklar, özellikle erkek evlat hem soyun devamını sağlar hem maddi gücü temsil eder. Kişinin ne kadar çocuğu varsa, sırtı o kadar sağlam demektir. Servet ve çok sayıda çocukla övünmek, böbürlenmek, başkalarına üstünlük aracı saymak bazılarını imrendirici etkiye sahip olsa da, hakikatte imrenilecek, referans alınacak bir şey değildir (18/Kehf, 46; 20/Taha, 131). Hz. Peygamber üç şeyin helak edici olduğunu söylemiştir: "Boyun eğilen hırs, tabi olunan istek ve tutkular (heva) ve insanın kendini beğenmesi" (İbn-i Mace, Fiten, 24).

Dünyaya tutku ile bağlanıp servet biriktirmenin mantıki temeli yoktur. Çünkü insanın ne kadar uzun yaşarsa yaşasın yiyip içeceği, giyip eskiteceği şeyler bellidir. Efendimiz, bunu çarpıcı bir dille ifade eder: "Senin malından

sana ait olan şey yiyip bitirdiğin, giyip eskittiğin ve sadaka olarak dağıttığındır" (Müslim, Zühd, 3; Tirmizi, Zühd, 31). İslam orta yol bir dindir. Ne insanı büsbütün maddi refah ve nimetlerden mahrum eder ne dünyaya tutkuyla bağlanmasına izin verir. Mal ve servet kullanımı bu denge üzerinde olmalıdır. Geçimin temini, infak, yeryüzünün imarı, İslam ülkesinin bağımsızlığını koruması, kamu hizmetlerinin görülmesi elbette maddi ve mali güçle olur. Efendimiz şöyle buyurmuştur: "İyi mal iyi adama ne güzeldir" (Müsned, IV, 197). Burada söz konusu olan gayrimeşru yollardan elde edilen ve toplumun genelinin zararına kullanılan iktisadi sömürü faaliyetinin, dizginsiz tüketim ve gösteriş merakının engellenmesidir. Mele ve mütreflerden yani bürokratik ve iktisadi güç sahiplerinden oluşan zorba güçler (müstekbirler),toplumu tahakküm altına alırlar ki, tarih boyunca peygamberlerin çağrısına karşı çıkanlar bu zümreler olmuştur. Servet, güç ve iktidar, gösteriş, kibir aldatıcı şeylerdir. İnsanlar genellikle bunlara büyük zaaf duyduklarından peşlerine düşerler, başkalarını da bunları edinmek için adeta tahrik ederler. Oysa "Kimin serveti çoksa kıyamet günü hesabı zor olur, kimin alış verişi çoksa şeytanları çok olur. Kimin sultana -siyasilere/yöneticilere- yakınlığı artarsa, o nispette Allah'tan uzak olur" (Müsned, II, 371). Bu çerçevede özellikle İslam geleneğinde, sorumluluklarının bilincinde olan âlimlerin "Sultanın sarayından ve zenginlerin sofrasından uzak" olmaları gerektiği prensibi kabul edilmiştir. (23/Mü'minun, 55-56).

Münafıklar, dünya tutkusuyla servet biriktirir, sayılarıyla övünürlerken bunların hakikatte dünya hayatında kendileri için bir azap vesilesi olduklarını düşünmezler. Üstüne üstlük, kendilerini gizlemek için Müslümanlardan olduklarına ilişkin olmadık yollara başvurur, Allah adına yemin etmekten bile çekinmezler. Bunun bir sebebi içinde kalarak İslam'a zarar vermeleri ise, diğer sebebi kendi başlarına özerk topluluklar olarak ayakta kalma özgüvenine ve gücüne sahip olmamalarıdır. Bu yüzden kuvvetli bir biçimde yemin ederek inandıklarını dahi söyleyebilirler (Bkz. 63/Münafikun, 1, 4). Onların iç yüzlerini araştırıp kalplerinden geçenleri ortaya dökmek mümkün olmadığına göre, yapılması gereken şey yapıp ettiklerine bakmaktır. Yaptıklarının ne kadarı Kur'an'ın ruhuna ve Sünnet'e uygundur, ne kadarı genel olarak toplumsal maslahata, faydaya, Müslümanların izzet ve onuruna hizmet etmektedir.

Şu veya bu, bilinmesi gereken temel hakikat şu ki, münafıklar veya başka bir deyişle imanlarında ve Müslümanlıklarında samimi ve tutarlı olmayanlar görünürde, zahirde Müslümanmış gibi görünseler de, hakikatte Müslümanlardan değildirler, korku içinde yaşarlar, başlarına bir şey gelir veya deşifre olurlar diye ödleri kopar. Bu korku onları bulabildikleri yeraltı sığınağı, mağara

veya köstebeğin deliği cinsinden bir yer bulsalar da oraya kendilerini atacak derecede paniklettirir; hızla, koşturarak kendilerini bu gibi yerlere attırır. Yeraltı sığınağı, mağara veya melce üçlüsü, bu kişilik profilinde olanların korkaklıklarını, utanç verici zaaf ve düşkünlüklerini anlatmak üzere özellikle seçilmiş kelimelerdir.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

58. **Onlardan sadakalar konusunda seni yadırgayacaklar vardır. Ondan kendilerine verilirse hoşlanırlar, kendilerine verilmediği zaman bu sefer gazaplanırlar.**

59. **Eğer onlar, Allah'ın ve elçisinin verdiklerine hoşnut olsalardı ve: "Bize Allah yeter; Allah pek yakında bize fazlından verecek, O'nun elçisi de. Biz gerçekten ancak Allah'a rağbet edenleriz" deselerdi** (ya)!..

Bu iki ayet münafıkların gelir bölüşümü konularındaki bencil ve adaletsiz tutumlarına değinmektedir. Ayette söz konusu olan "sadakalar" kamu otoritesi tarafından alınan zekâttır. Bir ifadesinin "sadaka" olması, "sıdk ve doğruluk"-tan samimi mü'minlerin bu ödemeyi Allah'a sadakatlerini belli etme fırsatını buldukları bir ibadet bilinciyle ve sorumluluğuyla yapmaları anlamına gelir ki, temeli ibadettir. Zekât olarak nitelendirilmesi ise, "tezkiye"den helal da olsa kazancı ve birikmiş serveti temizleyip arındırmasıdır. (Kelimenin temizleme-arındırma anlamı için bkz. 19/Meryem, 12-13.) Ancak kelime çift anlamlıdır, "temizleme" yanında "gelişme-artma (nema)" gibi anlamı da vardır. Buna göre zekât bir yandan serveti temizlerken diğer yandan gelişip artmasına da vesile olmaktadır. Bu da hakikatte zekâtın mal ve serveti azaltan değil, arttıran bir rol oynadığını ima etmektedir.

Beytülmal'da toplanan zekât usulüne göre dağıtılır, bundan sonraki ayet söz konusu dağıtımı düzenlemektedir. Belli miktara (nisab) ulaşan her türlü iktisadi faaliyet sonucunda elde edilen mal ve servetten alınır. Medine'de tabii ki zekâtı Hz. Peygamber (s.a.) dağıtıyordu. Münafıklar üç noktada bu dağıtıma itiraz ediyorlardı: İlki neden zenginlerden toplayıp yoksullara dağıttığı; ikin-

cisi fazla topladığı; üçüncüsü belli kesimlere, yakınlarına veya arkadaşlarına fazla pay ayırdığı.

Ayette geçen "**lemz**" kişinin yüzüne karşı arkadaşına onu ayıplaması, hatasını yüzüne vurması, belli tutum ve davranışından dolayı yargılamasıdır. Bugünkü tabirle münafıkların gelir bölüşümü konusunda Hz. Peygamber'in bölüşüm adaletini beğenmedikleri anlaşılmaktadır, onların anlayışlarına ve alışageldikleri eşitsiz düzenlerine göre, zenginler her zaman en büyük payı almaya hak sahibidirler. Kaldı ki zekât bir şekilde sahip oldukları maldan yoksullar ve yoksunlar lehine belli bir pay alma mecburiyetini getiriyor. Yasin sûresinde (36/47) değinildiği üzere onlara göre kim olursa olsun, birilerinin lehine olmak üzere başkasının malından pay alınamaz. Allah zengindir, dileseydi yoksulları doyururdu, onları doyurmak servet sahiplerine kalmış değildir.

Bu itirazın 19. yüzyılda "tabiatın sofrasında yoksullara yer yoktur" mealinde fikirler geliştiren iktisatçı Malthus'u hatırlatmaktadır. Liberal ekonomi ve rekabete dayalı piyasa kurallarına bağlı olan kimi iktisatçılara ve liberalizmin uygulandığı ABD'deki üst gelir vergi mükelleflerine göre, devlet sağlık, eğitim, çevre sorunları ve yoksullukla mücadele gibi konularda kamu bütçesinden harcama yapamaz ve bunun için vergileri arttıramaz. Bu 2008 yılında ABD'de başlayan ekonomik kriz sırasında söz konusu alanlarda harcama yapmak isteyen devlet başkanı Barack Hüseyin Obama'nın en çok başını ağrıtan konulardan biriydi. Bu da bize gösteriyor ki, Miladi 632 yılında inmiş bulunan bir ayet, her ne kadar indiği toplumun belli insanlarının tutumunu yansıtıyor ve o günün toplumsal ilişkileriyle ilgili bir düzenleme yapıyorsa, düzenlemeye mesnet teşkil eden illet ve bu illete dayalı vaz'edilen hüküm evrensel ve ebedidir. Çünkü o gün de, bugün de benzer tutum ve sorunlar ortaya çıkmaya devam etmektedir.

Zekât, keyfi infak veya gündelik kültürde anlaşıldığı üzere merhamet duygularının ürünü tasadduk değil, mecburi ödeme olup Muaz bin Cebel'i Yemen'e gönderirken Hz. Peygamber'in ona belirttiği üzere "Tahsil edildiği toplumun zenginlerinden alınır yoksullarına devredilir." Bu tanımlama bir hadis-i şerifte açıkça yapılmıştır. "Ben sadakayı zenginlerinizden alıp yoksullarınıza vermekle emrolundum". (Buhari, Zekât, 1; Müslim, İman, 29; Müsned, IV, 218). Zekât zengine verilmediği gibi, gücü kuvveti yerinde olup da iş bulup çalışabilecek durumda olanlara da verilemez. (Ebu Davud, Zekât, 24; Darakutni, 119). Çalışabilecek durumda olup da iş bulamayan ve ihtiyaç içinde olanlara verilir.

Hz. Peygamber'in yaptığı tanımlamadan zekâtın üretim, dağıtım, mübadele, tüketim harcamaları sürecinde ekonomik ve ticari sistemin sebebiyet verdiği gelir bölüşümündeki büyük adaletsizlikleri bir şekilde gidermeye matuf olduğu

anlaşılmaktadır. Tabii ki söz konusu bölüşüme karşı çıkanlar kendilerine verildiğinde hoşlanırlar, verilmediği zaman öfkelenirler. Yoksullar umurlarında değildir. Gelirin önemli bölümü onlara tahsis edildiğinde herhangi bir sorun yok, adil bölüşüm olduğunda bölüşümü yapan Peygamber dahi olsa itirazlara başlarlar. Oysa bu hem imanlarının kalite bakımından ne kadar düşük olduğunu gösterir hem de toplumsal sorumluluk ve duyarlılıklarının ne kadar zayıf olduğunu.

Adalete, adil bölüşüme, yoksulların ve muhtaçların haklarına saygı gösterecek olsalar, "Allah ve Elçisi'nin kendilerine verdikleriyle yetinir ve bundan fazlasıyla hoşnut olurlardı. Bu hoşnutluk onların gelecekte daha da zenginleşmelerinin yolunu açardı."

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

60. Sadakalar, -Allah'tan bir farz olarak- yalnızca fakirler, düşkünler, (zekât) **işinde görevli olanlar, kalpleri ısındırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolunda** (olanlar) **ve yolda kalmış**(lar) **içindir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.**

Yukarıda adil gelir bölüşümünün sağlanması, iktisadi yönden zayıf kesimlerin satın alma gücüne sahip kimseler ve üreticiler kılınması ile sınıflar arası uçurumların oluşmaması için konulmuş zorunlu kaynak transferine münafıkların itiraz ettiğini, asıl transferin kendilerine yapılması gerektiğini söylediklerini anlatmıştık. 60. ayet, özellikle yani tahsisi olarak zekât üzerinden kimlere kaynak transferinin yapılacağını hükme bağlamaktadır. 58-59. ayetlerin açıklamasında belirtildiği üzere burada zikri geçen sadaka "zekât" olup nafile ibadeti, keyfi ve takdiri infakı değil, en azından asgari limiti tayin edilmiş zorunlu ödemeyi ifade eder. Kısaca "zorunlu sadaka"ya "zekât" denmiştir. "Allah'tan bir farz olarak" gelen kayıt bunu açık bir biçimde hükme bağlamaktadır. Zekât kamu otoritesi tarafından toplanacaktır (9/103). Vermeyenlerden zorla alınacak, gerektiğinde Hz. Ebu Bekir'in gayet yerinde aldığı kararla zekât vermeyenlerle savaşılacaktır. Esasında devletin veya belli hukuki çerçevede teşekkül etmiş bulunan bir yönetimin klasik ve tabii dört ana fonksiyonu vardır. Bunlar:

a) Devletin siyasi hükümranlığı-egemenliği temsil etmesi;

b) İç toplumsal asayişi, güvenliği temin etmesi ve bununla ilişkili olarak adliye-yargı teşkilatını uhdesinde tutup işletmesi;

c) Ortak ve bölünemez hizmetler için vergi toplayıp harcaması;

c) Dış saldırıya karşı dış savunma görevini yerine getirmesi. İslam hukukçuları bu dört ana fonksiyonu "İmam'ın hakkı olarak cumanın kılınması, hadlerin uygulanması, feyin toplanması ve cihad ilan edilmesi" şeklinde formüle etmişlerdir.

Burada "fey"in zikredilip "zekâtın" zikredilmemiş olması manidardır. Bu, zekâtın diğer hizmetlerin finansmanından ayrı olarak özellikle ayette sayılan sekiz zümreye verilmek üzere devlet tarafından toplanması gerektiğini göstermektedir.

Zekât tek tek sayılan toplumsal kesimlere verilir, bunların içinde kesinlikle zenginler yoktur, aksine zekât fonları zenginlerden alınıp bunlara dağıtılır: "Zengine zekât helal değildir" (Ebu Davud, Zekât, 25; İmam Malik, Muvatta, Zekât, 17). Bazı fakihlere göre zengin kişi zekât toplayan (amil) durumunda ise zekâttan pay alır, aslında bu kamu görevlisinin aldığı ücrete tekabül eder.

Zekât İslam'ın beş esasından biridir. Peygamber Efendimiz (s.a.), İslam'ı anlatmak üzere gönderdiği elçilere şöyle buyururdu: "Önce Allah'tan başka ilah olmadığını anlatın, kabul ederlerse, benim Allah'ın kulu ve elçisi olduğumu söyleyin; onu da kabul ederlerse, günde beş defa namaz kılmalarının farz olduğunu ve zenginlerinin malında fakirlerinin hakkı bulunduğunu anlatın." (Buhari, Zekât, 1). Daha önce Mekke'de "Yoksul ve yoksunların (mahrumlar), zenginlerin hakkı olduğu"na işaret edilmişti (70/Meâric, 24-25). Düzenleme Medine'de inen bu sûrenin inişi ile yapılmıştır.

Malın zekâta konu olabilmesi için sahibinin elinde yani mülkiyetinde olması şartı vardır. Nisap miktarına ulaşan ve üzerinden bir sene (havl) geçen mal veya servete zekât düşer. Burada sözü edilen mal ve servet, taşınır-taşınmaz her türlü şeydir. Para, altın, gümüş, değerli madenler, toprak, hayvan, tarımsal ürünler, petrol, kömür, doğal gaz yatakları vs. buna dâhildir.

İslâm'da gelir kaynakları zikredilmemişken zekât olarak toplanan malların gider kalemleri bu ayette açıkça zikredilmiştir. Düzenleme sekiz sınıfın dışında zekât giderlerinin başka bir yerde kullanılmayacağını hükme bağlar. Allah'ın Resûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah sadakalar konusunda ne bir peygamberin ne başkasının hükmüne razı olmadı. Kendisi sadakaları sekiz bölüme ayırdı" (Ebu Davud, Zekât, 23; Darakutni, II, 137).

Fey ve ganimetten Hz. Peygamber ve ailesine pay ayrılmışken, zekâttan pay ayrılmamıştır, çünkü Hz. Peygamber'in de açıkça belirttiği üzere kendisi ve ailesi zekât almaz (Müslim, Zekât, 168). Bu ayrıca, onu adaletsizlik veya yakınlarını kayırmakla suçlayanlara verilmiş bir cevaptır da. İslam bilginleri ayette sayılan grup insanın hepsine mi yoksa birkaçına mı zekât malının veri-

leceği konusunu tartışmışlardır. **İmam Şafii** lafzı esas alıp hepsine zekât malı verilir düşüncesinde iken, **Ebu Hanife** ve **İmam Malik** ihtiyaca göre bunlardan birine veya birkaçına verilebileceğine hükmetmişlerdir.

Zekâtta aslolan "kabz yoluyla temlik"tir yani kendisine zekât verilen kişi zekât malını eline alır ve maliki olur, malın mülkiyeti kendisine geçer. Mülkiyeti eline geçen malı dilediği gibi harcar. Zekât malı taşınmaz ise, bunu gözüyle görmeli, tapusunu eline almalıdır. Zekâtın harcama yerlerini sıralayan ayette "harfi cerler" tefsircilerin dikkatini çekmiştir. İlk dört grupta sayılanlar yani yoksullar, miskinler, müellefe-i kulûb ve zekât toplayıcısı amiller için "lam" kullanılmıştır. Lam harf-i cer'i hasr ve istihkakı ifade eder. Yani "onlar için" anlamını verir. Böyle olunca söz konusu dört zümre, işlemin tamamlanması için zekât malını ellerine alıp somut olarak mülkiyetlerine geçirmeleri gerekir. İkinci dört grupta sayılanlar yani köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmışlar için harf-i cer "fi" şeklinde gelmiştir, bu da zarfiyettir. Bundan hareketle söz konusu zümrelerin illa da zekât malını ellerine geçirip mülkiyetlerine geçirmeleri şartı yoktur, onlar adına ve onların yararına zekât malı kullanılabilir/kullandırılabilir demektir. Mesela bir köleyi, efendisine para vererek özgürlüğüne kavuşturmak, bir borçlunun borcunu bizzat alacaklıya teslim etmek, savaşın finansmanına katılmak mümkün vs.

Hz. Peygamber zamanında zekât amiller yani kamu görevlileri tarafından toplanırdı. Hz. Ebu Bekir de uygulamayı böyle sürdürdü, hatta zekât vermek istemeyen kabilelere karşı savaş açtı. Hz. Ömer de zekât toplama işini daha açık ve anlaşılır bir sisteme oturttu. Hz. Osman'a gelince durum değişti. Mallar Emval-ı zahire (açıkta, görünür mallar) ve Emval-ı batına (görünmez, gizli mallar) olmak üzere ikiye ayrıldı. Açıkta olan mallardan zekât toplanmaya devam etti ama görünmez veya saklanabilen mallardan, mesela altın-gümüş, para, ziynet eşyası vs.- beyana tabi tutuldu, bir bakıma bu mallardan zekât verme işi ihtiyari oldu. Gizli serveti olan bunu beyan ettiğinde zekât ödüyor, beyan etmeyen muaf tutuluyordu. Bazı kaynaklara göre görünür ve görünmez malların beyana esas tutulması da Hz. Osman zamanında olmuştur. Onun görüşüne göre Müslüman sorumluluk sahibi insandır, Allah'ın hakkına göz dikmez, dolayısıyla gizlisini saklısını araştırmamak lazım. V. Halife kabul edilen Ömer bin Abdülaziz, valilere gönderdiği talimatlarda zekâtı toplanma yerinde harcamalarını istedi. Eğer harcanacak yer yoksa zekât fonuyla bekâr olan devlet memurları evlendirilecek, evi olmayanlara ev alınacak, bineği olmayanlara binek alınacak ve genel olarak bekârların evlilik masraflarında kullanılacaktır. Sonraki tarihi tatbikatta Emval-ı zahire ve Emval-ı batına ayrımı esas alınmıştır.

Zekâtın harcama kalemleri şunlardır:

1) *Yoksullar (Fukara):* Müslüman yoksullar. Dilbilimciler ve fakihler yoksullar (fakirler) ile miskinler arasındaki fark konusunda dokuz ayrı görüş öne sürmüşlerdir (Bkz. Kurtubi, ilgili ayetin tefsiri). Biz Hz. Ömer, İbn-i Abbas ve İkrime'den hareketle fakirin Müslüman, miskinin gayrimüslim yoksul olduğu görüşünün daha isabetli olduğunu düşünüyoruz. En doğrusunu Allah bilir.

Buna göre şu veya bu sebepten maddi geçimlerini temin edemeyecek durumda olan yoksul kesimler bu fondan yararlanırlar. Zekâtın yöneldiği asıl maksat geçici rahatlık sağlamak değil, sınıf farkını ortadan kaldırmak, yoksulları iktisadi olarak güçlendirmektir. Bir iktisat politikası olarak duruma göre yoksula satın alma gücü kazandırılmalı, yerine göre balık tutacak bilgi, beceri ve olta sahibi kılınmalıdır. Nihai hedef yoksulu üretici kılmak veya şahıslara muhtaç olmaktan çıkarmaktır. İslam dini, meşru ve helal yoldan zengin olanlara bir şekilde kazanamayan, ezilen, çaresiz ve yoksul duruma düşenlere karşı mali-maddi sorumluluk yükler. Nice yoksul var ki, iffeti dolayısıyla kendini gizler (2/Bakara, 273). Bunların araştırılıp bulunması, daha önemlisi gelir bölüşümünü adaleti sağlayacak belirleyici iktisat politikalarıyla durumlarının düzeltilmesi devletin ana görevleri arasında yer alır. Zekât toplayıp dağıtmanın devlet eliyle yerine getirilen bir görev olarak vaz'edilmesi, İslam Devleti'nin 'sosyal adalet' boyutuna önemli bir vurgudur. Devletin yoksul kesimlere kaynak aktarımı ana görevlerinden biridir. Yoksullar kendi haline ve zenginlerin insafına, keyfi infaklarına terkedilemezler.

2) *Miskinler (Mesakin):* Hz. Ömer ve Tercümanu'l– Kur'an unvanını alan İbn-i Abbas'tan gelen bir görüşe göre bunlar gayrimüslim yoksullardır. İkrime'ye göre de fakir Müslüman, miskin gayrimüslim yoksuldur. İlk dönem şartları göz önünde bulunduranlar hicret edenlerin "yoksul", etmeyenlerin "miskin" olduğunu söylemişlerdir veya ihtiyacı olduğu halde el uzatmayan yoksul, el uzatıp dilenen ise miskindir. "Bir iki hurma veya iki lokma ile savuşturulan kimse yoksul değildir. Asıl yoksul muhtaç olduğu halde dilenmeyen kimsedir." (Buhari, Tefsir 2/48; Müslim, Zekât, 102). **Reşid Rıza** da, miskinin aşırı yoksul değil, muhtaç olduğu halde dilenmeyen kimse olduğunu düşünmektedir.

Her ne kadar İslam bilginleri fukara ve mesakini aynı saymışsa; aralarında yoksullukta derece farkını görüp miskinleri katlanılabilir yoksulluktan daha yoksulluk hali, düşkünlük olarak görmüşlerse de, ayette iki ayrı isimlendirmenin (fukara ve mesakin) gelmiş olması, bize Hz. Ömer ve İbn-i Abbas'tan gelen ayırımın daha isabetli olduğunu göstermektedir. Belki ayetin indiği ortamda gayrimüslim yoksullar kendi cemaatlerinin koruması altında idi ancak sonra-

ki dönemlerde İslam hâkimiyeti altında yaşayan milyonlarca gayrimüslimin içinden yoksulların olmayacağı, olanların da İslam Devleti'nin koruması altına alınmayacağı düşünülemez. Kaldı ki, bu görüşü destekleyici örnekler yok değildir. Üç tanesini zikredelim:

Hz. Peygamber (s.a.), Hz. Safiyye'nin akrabası iki Yahudi'ye sadakadan vermiş (Bkz. Ebu Ubeyd, Kitabu'l-Emval, s. 570-571), Hz. Ömer de kör bir Yahudi'ye Beytülmal'dan maaş bağlamıştır: Halife, Medine'de terkedilmiş kör bir zimmiyi görmüştü. Adam "Gençliğimde benden cizye aldılar, kör olunca terkettiler, benim kimsem yok" deyince, Hz. Ömer "Sana adil davranılacak, hazineden sana yeterli miktarda mal verilecek" dedi ve adamın böylelikle ihtiyacı Beytülmal'dan karşılandı. (Kurtubi, ilgili ayetin tefsiri; Derveze, Tefsiru'l-Hadis, XII, 171). İmam Ebu Yusuf'un Kitabu'l Haraç'ta (s.156) ve **Muhammed Hamidullah**'ın el Vesaiku's Siyasiyye adlı eserinde (s. 317) naklettiklerine göre Halid bin Velid'in Hire halkı ile savaş yapmadan cizye üzerine yaptığı anlaşma bu konuda destekleyici delildir. "Hangi yaşlı çalışamaz hale gelir, kendisine bir afet isabet eder veya zengin iken yoksul duruma düşer de ehli ona sadaka verirse, ondan cizye vergisi kaldırılır. Darulhicre ve Darulislam'da ikamet ettikleri sürece, o ve çoluk çocuğunun geçimi Müslümanların hazinesinden sağlanır, Darulhicre ve Darulislam'dan çıkacak olurlarsa nafakaları Müslümanlara düşmez."

3) *Görevliler (Amiller):* Bunlar zekât toplayan, saklayan, kayıt altına alan ve toplama sürecine katılan resmi görevlilerdir. Verdikleri hizmet karşılığında zekât fonundan kendilerine bir ücret takdir edilir. Görevlilerin zengin olup olmamaları önemli değildir, önemli olan Beytülmal adına bu görevi layık-ı veçhile yerine getirmeleridir.

4) Kalpleri ısındırılacak olanlar (Müellef-i kulub): Bunların dört grup olabileceğini söyleyebiliriz:

a) İslam'a belli bir yakınlık, sempati duyanlar;

b) İslam'a yeni girmiş, dinde sabitkadem olması umulanlar;

c) İslam'a ve Müslümanlara belli, somut bir yarar, katkı ve destek sağlayabilecek olanlar veya söz konusu potansiyeli taşıdıkları anlaşılan kimseler;

d) İslam'a ve Müslümanlara zarar verebileceği düşünülenler. Her dört gruba da zekât fonundan harcama yapılabilir. Her ne kadar Hz. Ömer, kendi döneminde İslam'ın güçlenip gayrimüslimlerin yardımına veya kalpleri ısındırılacak kimselere ihtiyacı kalmadığını öne sürüp bu fonu askıya almışsa da, tarihin her döneminde sıraladığımız üç zümre insan olacaktır, dolayısıyla hüküm bakidir.

5) Köle azadı (Rikab): En çarpıcı kalemlerden biri bu insan grubunun boyunduruktan kurtarılması amacıyla yapılması emredilen harcamadır. Bu fon tedricen köleliğin kaldırılmasında önemli rol oynadı. Fon, savaş veya başka sebeplerle köle ve cariye durumuna düşmüş kimselerin özgürlüklerinin İslam Devleti tarafından satın alınmasını gerektirmektedir. Sadece bu hüküm, İslam'ın köle ve cariyeliği döneme ait arızi bir tatbikat olarak gördüğünü ve asıl hedefinin bunun ortadan kaldırılmasını göstermeye yeter. Yazık ki İslam tarihinde ne zekâtın bu kalemi aktif hale getirilmiş ne Müslümanlardan beklendiği gibi kölelik ve cariyelik kurumuna son vermek üzere gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Aksine savaş esirleri veya baskınlar sonucunda ele geçirilen erkekler ve kadınlar esirler pazarlarda satılmıştır. Savaş esirlerinin kurtarılması için bu fon fidye olarak da kullanılabilir.

6) *Borçlular (Garimin):* Şu veya bu şekilde borçlu duruma düşüp samimiyetle borcunu ödeme gücünü kaybeden kimseler. Fakihler borçlunun vadesi geldiği halde borcunu ödeyemeyecek durumda olması; içki, zina, kumar gibi menhiyat ve münker amelleri olmamak gibi şartları aramışlardır. Roma kanunlarında borcunu ödeyemeyen alacaklının kölesi olur. Hukukçular iflas etmiş tüccar, müteşebbis ve yatırımcının da bu fondan yararlanabileceğini söylemişlerdir. Kur'an-ı Kerim, borçlunun borcunun ertelenmesi veya daha erdemli bir tutum olarak borcun sadaka olarak silinmesini tavsiye etmektedir. (2/Bakara, 280).

Ancak borçlular kurtarılırken, dikkatli bir araştırma yapmayı ihmal etmemek lazım. Borçlu kurtarma işlemi, nasılsa devlet benim borcumu öder, rahatlığıyla yanlış yatırıma, akılcı olmayan harcamayı ve kredi kullanımına başvuranların zekât fonu üzerinde asalak olmalarına yol açmamalıdır. Ayetin borçluları "medyun" değil de "garimin" yani garame ile isimlendirmiş olması üzerinde durulması gereken bir ayrıntıdır.

Genel yarar sağlamak, arayı bulmak için kefil olup borçlanan da zekât fonundan yararlanır: "Kabisa b. Muharik el-Hilali diyor ki;" Aralarında maddî anlaşmazlık olan iki kişinin hakemliğini yapıp aralarını bulmak için bir borç yüklenmiştim. Bu borcu ödemek için Resûlullah'a geldim. Efendimiz "Bize zekât parası gelinceye kadar bizimle kal, onun sana verilmesini söyleyeyim" buyurdu. Sonra Allah Resûlü (s.a.s) bana dedi ki "Ey Kabisa! (Zekât) İstemek ancak üç kişiye helaldir. Birincisi; ara bulmak için diyet verir veya kefil olur, borçlanır, borcunu ödeyene kadar onun istemesi helal olur, borcu kapatılınca artık isteyemez. İkincisi; malı bir afet sonucu helak olur. O kişinin de ihtiyacını karşılayacak kadar istemesi helal olur. Üçüncüsü; fakir düşen ve fakirliği kom-

şularından üç güvenilir şahitle doğrulanan kimsenin istemesi de helaldir. Bu üçü dışında istemeye gelince ey Kabisa, o haram bir kazanç olur ki sahibi onu haram olarak yer." (Bkz. Müslim, Zekât, 36, 109; Nesai, Zekât,80).

7) *Allah yolunda (fi Sebilillah):* Bundan Allah yolunda olan her hizmet ve çalışmanın finansmanı anlaşılmıştır. Hukukçular ağırlıklı olarak ordunun teçhizinin bu fondan karşılanması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ancak yukarıda zikrettiğimiz üzere "fey" bu harcamalar için çok daha uygun bir kaynaktır. Enfal sûresinde de göstermeye çalıştığımız gibi fey, Müslümanların savaşmadan fethettikleri topraklardan elde ettikleri gelir ve bu topraklar üzerinde yaşayanlardan topladıkları vergidir. Zekât, fey ve ganimetten ayrı bir fondur, harcama kalemleriyle sınırlı ve özerktir. Böyle olunca fey ve ganimet ile zekât arasında bir ayrım söz konusudur. Yerine göre zekâttan savunma harcamaları yapılsa bile alt yapı hizmetleri, ilim, eğitim, sağlık, tebliğ, tanıtım, cami-mescit, aşevi yapımı gibi hizmetlerin finansmanının bu kalemden karşılanması daha isabetli görünmektedir. Savunma harcamaları feyden karşılanabileceği gibi, zekâtın dışında ilave vergiler konularak da karşılanabilir. Nitekim Hz. Peygamber zamanında zekât verenler, savaş durumu ortaya çıktığında kendi hazırlıklarını yaparlarken masraflarını kendileri karşılıyorlardı.

8) *Yol ehli (İbn-i sebil):* Tefsircilere göre meşru bir yolculuğa çıkmış bulunan birinin şu veya bu sebepten muhtaç duruma düşmesi durumunda ona zekât fonundan yardım edilir. Arızi olarak bu duruma düşen kimsenin kendi öz yurdunda zengin olması neticeyi değiştirmez. **Muhammed Hamidullah**, "Aziz Kur'an" adlı tefsiri mealinde buna yol güvenliği, yolculara verilecek sağlık hizmetleri ve turistik trafiğin de dâhil edilebileceğini söylemektedir. **İmam Şafii**, muhtaç duruma düşmüş yolcunun, yolculuğa günah işleme gayesiyle çıkmamış olması şartını arar.

Çağımızda çeşitli sebeplerle yerinden göç etmek zorunda kalanlar, mülteciler de bu fondan yararlandırılabilir. İç çatışmalar, savaşlar, açlık, aşırı yoksulluk, kuraklık, terör, baskı rejimleri, bulaşıcı hastalıklar, ekolojik dengenin bozulması, tabii afetler vb. sebeplerle milyonlarca insan yerlerinden oluyor, hayatta kalabilecekleri, güven içinde yaşayabilecekleri bölgelere göç ediyorlar. Mülteciler konusu küresel ölçekler kazanmış bulunmaktadır ve maalesef en çok İslam dünyasında yaşanmaktadır. Bu ayetin hükmünce Müslümanların zekât, infak ve başka tasadduklarıyla elde edilecek kaynak ortak bir fonda toplanıp mültecilerin yerleşim, barınma, güvenlik, sağlık ve eğitimleri için harcanabilir. Eğer bir anda yerli ahaliye karışmaları çeşitli uyum sorunlarına yol açacaksa -ki bilinç ve sorumluluk sahibi Müslüman toplumlarda böyle bir sorun olmaması gere-

kir. Yerli ahali muhacirlere Ensar olmalı– bu durumda İslam dünyasının elverişli arazilerinde mülteci yerleşim birimleri oluşturulmalı, şu veya bu sebeple mülteci durumuna düşmüş insanlar ülkelerine güven içinde dönebilecekleri zamana kadar burada barındırılmalıdırlar. Mülteciler, sığınmacılar, zoraki göçe tabii tutulanlar Beled sûresinde "ellerinden tutup da kendilerine yardım edilmeyen kimseler"dir ki, bu yüzden gücü ve imkânları yetenler onlara karşı görevlerini yerine getirmedikleri için kınanmaktadırlar. (Bkz. 90/11-16).

Zekât İslami sosyal ve iktisadi hayatın ana esaslarından, İslam binasını ayakta tutan ana sütunlarından biridir. Kur'an-ı Kerim'de namazla birlikte zikredilmiştir. Temel yönelimi gelir adaletini sağlamak, toplumda birbirinden kopmuş, birbirine yabancılaşmış zengin-yoksul ayrımını ortadan kaldırmaktır. Zekât yoksul kesimler lehine bir düzenleme iken, faiz gayrimeşru servet biriktirme yolunda çaba harcayan zengin zümrelerin lehine bir işlemdir. Zekâtın olmadığı ve faizin iktisadi hayatın esasını oluşturduğu bir toplumda servet belli ellerde toplanır, bu da iktisadi güce paralel olarak siyasi ve askeri gücün (duvle-devlet) de geniş toplumsal kesimlerin aleyhinde işleyen zorba ve sömürücü bir mekanizmaya dönüşmesine yol açar.

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ
بِاللّٰهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ
اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦١﴾ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُ
اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ فَاَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾ يَحْذَرُ
الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِؤُا اِنَّ
اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ
وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ
كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ اِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِاَنَّهُمْ كَانُوا
مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾ اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَاْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ

خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٦٨﴾ كَالَّذِينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ
فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ
كَالَّذِي خَاضُوا أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ
وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا
كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

61. **İçlerinden Peygamberi incitenler ve: "O** (her sözü dinleyen) **bir kulaktır" diyenler vardır. De ki: "O sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a imân eder, mü'minlere inanıp-güvenir ve sizden imân edenler için bir rahmettir. Allah'ın elçisine eziyet edenler... Onlar için acı bir azap vardır."**

62. **Sizi hoşnut kılmak için Allah'a yemin ederler; oysa mü'min iseler, hoşnut kılınmaya Allah ve elçisi daha lâyıktır.**

63. **Bilmiyorlar mı, kim Allah'a ve elçisine karşı koymaya çalışırsa, gerçekten onun için, onda ebedi kalmak üzere cehennem ateşi vardır? İşte en büyük aşağılanma budur.**

64. **Münafıklar, kalplerinde olanı kendilerine haber verecek bir sûrenin aleyhlerinde indirilmesinden çekiniyorlar. De ki: "Alay edin. Şüphesiz, Allah kaçınmakta olduklarınızı açığa çıkarandır."**

65. **Onlara sorarsan, andolsun: "Biz dalmış, oyalanıyorduk" derler. De ki: "Allah ile O'nun ayetleriyle ve elçisiyle mi alay ediyordunuz?"**

66. **Özür belirtmeyiniz. Siz, imanınızdan sonra inkâra saptınız. Sizden bir topluluğu bağışlasak da, bir topluluğunuzu gerçekten suçlu-günahkâr olmaları nedeniyle azaplandıracağız.**

67. **Münafık erkekler ve münafık kadınlar, bazısı bazısındandır; kötülüğü emrederler, iyilikten alıkoyarlar, ellerini sımsıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; O da onları unuttu. Şüphesiz, münafıklar fıska sapanlardır.**

68. **Allah, erkek münafıklara da, kadın münafıklara da ve** (bütün) **kâfirlere, içinde ebedi kalmak üzere cehennem ateşini vadetti. Bu, onlara yeter. Allah onları lânetlemiştir ve onlar için sürekli bir azap vardır.**

69. **Sizden önceki** (münafıklar ve kâfirler) **gibi. Onlar sizden kuvvet bakımından daha güçlü, mal ve çocuklar bakımından daha çoktular. Onlar kendi paylarıyla yararlanmaya baktılar; siz de, sizden öncekilerin kendi paylarıyla yararlanmaya kalkışmaları gibi, kendi paylarınızla yararlanmaya baktınız ve siz de** (dünyaya ve zevke) **dalanlar gibi daldınız. İşte onların dünyada âhirette bütün yapıp-ettikleri** (amelleri) **boşa çıkmıştır ve işte onlar kayba uğrayanlardır.**

70. **Onlara, kendilerinden öncekilerin; Nuh, Ad, Semud kavminin, İbrahim kavminin, Medyen ahalisinin ve yerle bir olan şehirlerin haberi gelmedi mi? Onlara resûlleri apaçık deliller getirmişlerdi. Demek ki Allah, onlara zulmediyor değildi ama onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.**

İçi-dışı bir olmayan ikiyüzlü insanların (münafıklar) kişilik profilini anlatan bu ayetler, aslında her dönemde rastlanabilecek ahlaki düşüklüğe müptela insanlara işaret etmektedirler. Münafıkları namaza karşı tembel, isteksiz tutumları; cimrilikleri, zekât vermemeleri; cihattan kaçmaları, cihad aleyhinde dil ve söylem geliştirmeleri; Allah'ın ve elçisinin koyduğu hükümleri küçük görmeleri, emirlere itaat etmemeleri gibi tutum ve davranışlarından teşhis edip tanımak mümkün. (Ayrıca bkz. 2/Bakara, 8-20; 4/Nisa, 138-140, 142-146; 63/Münafikun, 1-8).

Yüzüne karşı başka arkasından başka konuşanlar ikiyüzlüdür. Ayetin indiği ortamda bazı münafıklar, kendi aralarında Peygamberi incitecek şeyler söylüyor, söylediklerinin bilinmesini de istemiyorlardı. (Hz. Peygamber'in ve önceki peygamberlerin incitilmesi için bkz. 33/Ahzab, 57-58, 69; 61/Saf, 5.) Planlarına göre, Hz. Peygamber bunlardan haberdar olacak olsa yeminle inkâr edeceklerdi. Çünkü onlar, Peygamberin herkese inandığını düşünüyorlardı. Kendilerince bir parça "saflık" olan bu özellik, inen ayetler tarafından yüksek ahlaki bir erdem olarak takdim edilir. Hz. Peygamber, daima hayırlı olan şeylere kulak kabartır, söylenenlere inanır, arkadaşlarına güvenirdi. Bu özelliğiyle -Allah'a iman edip mü'minlere güvenmesi- Müslüman cemaat için bir rahmettir.

Münafıkların istihza konusu yapıp "O her söze kulak veriyor" demelerinin gerisinde, "Nasılsa her söylenene kanıyor, biz de onu kandırırız" demiş olmaları muhtemel olduğu gibi, daha geniş kapsamda Hz. Peygamber'in

a) Gelen vahye kulak vermesi;

b) Her önemli işte sahabeleriyle istişare edip karar alması;

c) İşe yarar her görüş ve düşünceyi ciddiye alıp dinlemesi gibi erdemli huy ve tutumunu da yergi konusu yapmış olmaları muhtemeldir.

Bu her üç tutum örnek alınmaya değer. Müslümanlar da öncelikle vahye kulak vermeli; yakın çevreleri, işin ehli kimselerle danışmalı -ki bu birlikte hareket edecekleri kimseleri motive etmenin, onları işe katıp sorumluluk yüklemenin iyi bir yoludur- ve hikmet her nerede ise ve kimden sadır olursa olsun, onu kendi öz mallarıymış gibi algılayıp benimsemelidirler.

Hz. Peygamber (s.a.)'in değerini bilmeyen ikiyüzlülerin söz konusu incitici tutumları acı verici azaba sebep olacaktır. İkiyüzlü, samimiyetsiz birinin başkalarını ikna etmek üzere yemin etmesi onun ahlaki kişiliğinin zaafına işaret eder. Kendine saygısı olan tutarlı bir insanın yapması gereken şey, Allah ve elçisini hoşnut etmesidir. Birini kandırabilirsiniz ama Allah'ı kandırmak mümkün değildir.

Yaşanan bir dizi olaya rağmen münafıklar Allah'a ve elçisine karşı koymanın boş bir çaba olduğunu öğrenmiş değiller. "Allah'a ve elçisine karşı koyma"ya, karşı tarafa geçmek, onlara muhalefet etmek, onlarla inatlaşmak ve koydukları sınırları çiğnemek gibi anlamlar verilmiştir. Her halükarda ister ayetin indiği zaman diliminde ister bugün ve yarın olsun, ilahi hükümlere karşı koyanların inatçı, inkârcı, hasmane tutumları boşuna bir çabadır. Eninde sonunda hak ve hakikat üstün gelecektir. Bu tutum içine girenlerin uğrayacakları kaçınılmaz son cehennem azabıdır. Cehennem, dipsiz ateş çukuru demek olan "cihnam"dan türetilmiş isimdir. Dibinin derin olması, azabının nihayetsiz olduğunu ifade eder. "**Haliden**" kelimesi devamlı kalmak, "**hızy**" bazen pişmanlık bazen utanç verici durum demektir. Her iki kelime söz konusu azabın mutlaka vuku bulacağını teyiden gelmiş bulunmaktadır.

Münafık köstebek gibi yer altında, gizli yerlerde dönüp dolaştığından deşifre olmaktan korkar, bundan ödü kopar. Hz. Peygamber, münafıkları bildiği halde kimliklerini açıklamıyordu, bunu biliyorlardı ve bu onlara belli bir rahatlık veriyordu ama haklarında onları deşifre eden bir ayetin inmesinden de korkuyorlardı. Gizlilikleri sürdükçe alay ve entrikalarına devam ediyorlardı ama eninde sonunda açığa çıkacaklardı. Münafıklar bir çelişki içindeydi, bir yandan vahye tam inanmıyor ve vahiyle alay ediyorlardı diğer yandan gizledikleri şeyleri Peygamberin bilip bazen yüzlerine vurduğunu da biliyorlardı. Özellikle Tebük seferi hazırlığı sırasında bazı münafıklar Müslümanların korkak ve yalancı olduklarına veya Şam'ı fethetmenin Müslümanların gücünü aşan bir iş olduğuna ilişkin propagandalar yapmış, böylelikle onları demoralize etmek istemişlerdi. Bu Peygamberin kulağına gittiğinde bunu şaka olarak

söylediklerine ilişkin savunma yapmışlardı, ayet-i kerime Allah ve elçisiyle alay etmenin ne kadar ağır bir günah olduğuna işaret etmektedir. Durum ortaya çıktığında beyan ettikleri mazeret kabul edilmedi, azaba uğrayacakları belirtildi. (8/Enfal, 13.) Olağan zamanlarda da Allah ve elçisiyle yani Kur'an ve Sünnet'le, İslam'ın değerleriyle alay etmek aynı şeydir. Ayet-i kerime içlerinde bir grubun affedildiğini belirtmektedir ki, tefsircilere göre -sayıları konusunda tam mutabakat yoksa da- bunlar tevbe edip sonraları İslam'a büyük yararlılık gösteren kimselerdir.

Münafıklardan başka ne beklenir ki! Erkek ve kadın birbirlerinin dostu, yardımcısı ve destekçisidirler. Birbirlerinden yanadırlar (8/Enfal, 73). Biri diğerinin kopyası gibidir. Aralarında fark yoktur. Karakteristik özellikleri, misyonları Müslümanlarınkinin tam aksine kötülüğü emretmek iyilikten alıkoymaktır. Hayır ve yardım işlerine engel olurlar, zekat ve infakı boşuna harcama sayarlar, yoksulları ve muhtaçları gözetmezler, başkalarının acısı onların umurunda olmaz. "Elleri sıkı"dır, bencillikleri başkalarını gözetmelerine manidir. Bu kişilik profilleri ve kötü fiilleri dolayısıyla aslında Allah'ı unutmuşlardır, O da onları unutmuştur.

Yaratılışın asıl gayesinin Allah'ı zikretmek, O'na ibadet etmek, emir ve hükümlerine boyun eğmek olduğunu akıllarından çıkarmışlardır. Dünya zevklerine, hırs ve eğlenceye, güç ve başarıya dalmışlardır. Böyle olunca Allah'ın da onları kendi rahmetinin dışına çıkarmasına müstahak olmuşlardır. Yoksa Allah kimseyi unutmaz, birini unutmuşsa O'nu kendi rahmeti, şefkati, lütuf ve ihsanından yoksun bırakması demektir. (Bkz. 59/Haşir, 19. ayetin açıklaması.) Yoldan çıkmış birinin (fasık) başına bundan başkası gelmez. Onlara vaadedildiği üzere cehennem ateşinde azabı tadacaklardır. Yapıp ettikleri dolayısıyla Allah'ın lanetine uğramışlardır yani unutulmalarının tabii sonucu olarak Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmışlardır. Önceki toplumlarda da benzer olaylar yaşandı. Belki geçmişteki inkârcılar ve münafıklar çok daha güçlüydü, çok daha kalabalıktı. Dünyaya bağlandılar, nimetlerinden yararlanmaya baktılar. Bugünün münafıkları da onların yaptıklarını tekrar etmektedirler. Ancak bu yapıp etmeler boş çabalardır, geçicidir, sonu hüsran ve ziyandır. Nuh, Ad, Semud kavminin, İbrahim kavminin, Medyen ahalisinin ve yerle bir olan şehirlerin başına gelenler ortada. Uğradıkları trajik akıbet ibret vericidir. Peygamberleri onları ikna edip doğru yola getirmek için çok çaba harcadılar -deliller getirdiler, mucizeler gösterdiler- ama onlar bildikleri yolda gittiler, sonunda başlarına büyük felaketler geldi. Bu onların müstahak oldukları ceza idi, Allah onlara asla haksızlıkta bulunmadı, başlarına her ne geldiyse kendi elleriyle yaptıklarının sonucuydu (Bkz. 3/Âl-i İmran, 116-117; 14/İbrahim, 9).

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

71. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridirler. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederler. İşte Allah'ın kendilerine rahmet edeceği bunlardır. Şüphesiz, Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.

72. Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara içinde ebedi kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaadetmiştir. Allah'tan olan hoşnutluk ise en büyüktür. İşte büyük kurtuluş ve mutluluk budur.

Yukarıda anlatılan münafıklar grubunun tam karşı kutbunda imanın hayatlarında tezahür ettiği mü'minler bulunmaktadır. Erkeği ve kadınıyla bu kutupta yer alanlar da birbirlerinin dostu, yardımcısı, destekçisi ve teyit edicisidirler. Birbiriyle uyum ve ahenk içinde davranırlar; haksızlık ve adaletsizlik olmadığı sürece daima birbirlerinden yana olurlar. Erkek ve kadın çatışmaz, birbirlerine düşman olmaz, erkekler ve kadınlar kendi aralarında da buğz ve husumet içinde olmaz, ortak ideallerini tahakkuk ettirmek üzere ortak sorumluluklar üstlenirler. Misyonları iyiliği emredip öne çıkarmak; ahlaki güzellikleri, adaleti, dayanışmayı, yardımlaşmayı, bedensel dürtüleri tahrik etmeyen özgürlüğü egemen kılmak; iyiliğin süreklilik kazanması, etkisini göstermesi için de kötülükle mücadele etmektir. Bireysel ve toplumsal hayatta iyiliğin, güzelliğin ve doğruluğun egemen olması namazın dosdoğru kılınmasına, zekâtın verilmesine ve genel anlamıyla Allah ve elçisinin emirlerine yani ilahi hükümlerin anlatıldığı, öğretildiği ve tatbiki istendiği Kur'an ve Sünnet'e itaat etmek, hayatı bu çerçevede kurup düzenlenmesine bağlıdır. Mü'minler buna azami gayret gösterirler.

Bu ayette dikkat çekici husus var: Erkek ve kadın ayrı ayrı zikredilmişse de, ikisi de iyiliği emrederler, kötülükten sakındırırlar; namazı kılarlar, zekât verirler ve itaat ederler. Bütün özne ve zamirler erkekler için kullanılmış ifadelerle geçmiş ancak kadınları da kastetmektedir. Bu da gösteriyor ki Kur'an'ın dili kadını yok sayan erkek egemen dil değildir.

Hükümleri yaşanmayan bir din soyut bir iddiadan ibaret kalır. Tabiat boşluk kabul etmediği gibi toplumsal ve ahlaki hayat da boşluk kabul etmez. Allah'a ve elçisine itaat onların gösterdiği ve öğrettiği tarzda yaşamakla mümkündür. Birbirlerinin dostu ve yardımcısı olan mü'min erkek ve kadınlar, misyonlarını tam olarak yerine getirdiklerinde Allah'ın rahmetine nail olacaklardır, üstelik pek uzak olmayan bir zamanda, dünyada bu tahakkuk edecektir. Allah aziz ve hakimdir. Rahmet filinin "se" ile gelmesi bunu haber verir. Ama sadece bu değil, içinde ebedi kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler, Adn cennetlerinde güzel-özel meskenler de vaadetmiştir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müminin mü'mine karşı durumu, bir parçası diğer parçasını sımsıkı kenetleyip tutan binalar gibidir." (Buhari, salat, 88; Müslim, Birr, 65.) "Mü'minler birbirini sevmekte, birbirine acımakta ve korumakta bir vücut gibidirler. Vücudun bir organı hasta olduğunda, diğer organlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar." (Buhari, Edeb, 27; Müslim, Birri, 66).

Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in belirgin vasıflarını belirttikleri mü'minler Adn cennetlerinde olacaklardır (13/Ra'd, 23). "Adn cennetleri" bir görüşe göre cennetin orta yerinde, en seçkin bölümünde bulunur, diğer görüşe göre cennetin tamamını ifade eder. "Ma'den" ile aynı kökten olan Adn cennetleri ikamet edilecek mutluluk yurdudur. İlk anlamında ele alındığında Adn cennetleri, özel kişilere, peygamberlere, sıddıklara (Allah'ı ve elçisini doğrulayanlara, hayatları doğruluk üzere geçenlere), şehitlere, salih insanlara (barışı koruyanlara, barışı tesis edenlere, dünyayı ıslah edip dirlik ve düzen peşinde olanlara) ve elbette merhameti bol Allah'ın dilediği kullarına ayrılmıştır. Onlar dünya hayatlarında Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak istediler, Allah'ın hoşnutluğundan daha büyük bir değer daha zengin hazine daha sahici mutluluk yoktur. İşte büyük kurtuluş ve mutluluk budur.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾

73. Ey Peygamber, kâfirlerle ve münafıklarla cihat et ve onlara karşı sert ve caydırıcı davran. Onların barınma yerleri cehennemdir, ne kötü bir yataktır o!..

Bu ayet Tahrim sûresinde (66/9) aynı kalıpla yer almaktadır; Hz. Peygamber (s.a.) her türlü komplo ve entrikaya, savaş hazırlığı ve saldırganlığa karşı cihat etmeye çağırmaktadır, tabii ki onunla beraber mü'minleri de (9/29). Ci-

hat cehd ve mücahededen bir amaca ulaşmak üzere sarfedilen azami gayreti ifade eder. Savaş manasında kullanıldığı gibi, daha soyut, fikri ve sosyal çabalar bütünü anlamında da kullanılır. Nitekim ayetin, kendilerine karşı cihad emrini verdiği inkârcı kesimlerin profilleri cihadı söz konusu ikili anlamda anlamayı zorunlu kılmaktadır.

İnkâr ve düşmanlıklarını apaçık ortaya koyan kâfirlere karşı cihadı silahların kullanıldığı savaş veya kıtal şeklinde anlayabiliriz. Onlardan gelen herhangi bir saldırıya karşı savaş meşrudur ve zorunludur. Ancak inkârını gizleyip Müslümanlardanmış gibi gözüken ikiyüzlü kimselere yani münafıklara karşı silahlı savaş açmak İslam bilginlerince mümkün değildir, çünkü Hz. Peygamber (s.a.) Medine'de münafıkları bildiği halde inkârlarını açığa vurmadıkları için onlarla savaşamamıştır. Savaşabilirdi ancak bu iki tehlikeli boyutu olan bir teamüle yol açabilirdi: Biri herkes kendi öznel ölçülerine göre birilerini münafık ilan edip onunla savaşmaya kalkışabilir, diğeri kimin ne yaptığını, nasıl yaşadığını ortaya çıkarabilmek için özel-mahrem dünyasını araştırma hakkını kendinde bulabilirdi. Bazı tefsirciler ise, onlara hadlerin yani ceza hukukuna dâhil olan yaptırımların uygulanmasının cihad manasına geldiğini söylemişlerdir. Ancak bu maddenin de işletilmesi için münafıkların apaçık ve somut bir suç işlemeleri gerekir.

Binaenaleyh Hz. Peygamber'e "münafıklara karşı da cihad et" emrini, onların fiili silahlı olmayan mücadelelerine yani sözlü ve yazılı tezvirlerine, İslam'ı küçük düşürme, itibarsızlaştırma, demoralize etme çabalarına; anlamı tahrif ve suistimal etme teşebbüslerine; İslam inancı ve fikriyatı çerçevesinde geliştirdikleri şüphe ve tereddütleri giderme; Müslümanların birliğini bozucu, tefrika sokucu, fitne tohumlarını ekici plan ve entrikalarına karşı kapsamlı mücadele şeklinde anlamak gerekir.

Bir başka önemli husus, inkârcılara karşı sert bir tutum içinde olunması gerektiği konusudur. İnkâr ve inkârın somut belirtilerinin üzerinde gözlenen -ki bunlar genellikle münafıklar olur, testinin içindeki suyu dışarı sızdırması gibi iç dünyalarında gizledikleri inkârı tutum ve davranışlarında, sözlerinin satır aralarında yansıtırlar- kimselere karşı hoşgörülü davranılmaz. Aksine caydırıcı olma zarureti vardır. **Kurtubi**, ayette geçen "**ğılza**"nın kalp katılığı olduğunu söyler ki, bu inkâra ve inkâr ürünü söz, tutum ve davranışlara karşı hoşgörülü tutum içinde olunmayacağını göstermektedir. Müslümanlar birbirlerine karşı merhametli olur, birbirlerinin hatalarını hoş görür, affedici ve koruyucu davranır. (Bkz. 17/İsra, 24; 26/Şuara, 215.)

يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ
وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا اِلَّا اَنْ اَغْنٰىهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ
فَاِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَاِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ عَذَابًا اَلِيمًا فِي الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ
اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا
اٰتٰىهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا
فِي قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ
﴿٧٧﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰىهُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ
﴿٧٨﴾ اَلَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا
يَجِدُونَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ
﴿٧٩﴾ اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً
فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾

74. **Allah'a and içiyorlar ki** (o inkâr sözünü) **söylemediler. Oysa andolsun, onlar inkâr sözünü söylemişlerdir ve İslâmlıklarından sonra inkâra sapmışlardır ve erişemedikleri bir şeye yeltenmişlerdir. Oysa intikama kalkışmalarının, kendilerini Allah'ın ve elçisinin bol ihsanından zengin kılmasından başka** (bir nedeni) **yoktu. Eğer tevbe ederlerse kendileri için hayırlı olur, eğer yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da, âhirette de acı bir azapla azaplandırır. Onlar için yeryüzünde bir koruyucu-dost ve bir yardımcı yoktur.**

75. **Onlardan kimi de: "Andolsun, eğer bize bol ihsanından verirse gerçekten sadaka vereceğiz ve salihlerden olacağız" diye Allah'a ahdetmiştir.**

76. **Onlara kendi bol ihsanından verince ise, onunla cimrilik yaptılar ve yüz çevirdiler; onlar böyle sırt dönenlerdir.**

77. **Böylece O da, Allah'a verdikleri sözü tutmamaları ve yalan söylemeleri nedeniyle, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar, kalplerinde nifakı** (sonuçta köklü bir duygu olarak) **yerleşik kıldı.**

78. **Onlar bilmiyorlar mı ki, elbette Allah, onların gizli tuttuklarını da fısıldaştıklarını da biliyor? Gerçekten Allah, gaybın bilgisine sahip olandır.**

79. **Sadakalar konusunda, mü'minlerden ek bağışlarda bulunanlarla emeklerinden** (cehdlerinden) **başkasını bulamayanları yadırgayarak bunlarla alay edenler; Allah** (asıl) **onları alay konusu kılmıştır ve onlar için acı bir azap vardır.**

80. **Sen, onlar için ister bağışlanma dile, istersen dileme. Onlar için yetmiş kere bağışlanma dilesen de, Allah onları kesinlikle bağışlamaz. Bu, gerçekten onların Allah'a ve elçisine** (karşı) **nankörlük etmeleri dolayısıyladır. Allah fasıklar topluluğuna hidayet vermez.**

İçleri-dışları, sözleri-özleri bir olmayan münafıkların özelliklerinden biri yalan söylemeleri, bir durumda söylediklerini sonra -sıkıştıklarında- inkâr etme yoluna sapmalarıdır. Ayetin indiği tarihsel ortamda olduğu gibi sonra ve bugün de Müslüman iken bir şekilde bu dinden çıkıp inkârcılar kampı içinde yer alanlara rastlamak mümkün. Dünya hayatının cazibesine kapılıp sabır, iffet, kanaat, helal yoldan kazanç, alçakgönüllülük, yardımlaşma gibi yüksek ahlaki sınırlara riayet etme zorluğu çekenler, hayat tarzlarına paralel kamp da değiştirirler.

Anlaşıldığı kadarıyla Medine'de münafıklar Hz. Peygamber hakkında küfür sayılacak şeyler söylemiş, ileri geri konuşmuşlardır. Bunlar Peygamberin kulağına gidince bunu inkâr etmişlerdi. Rivayete göre bu işi Hz. Peygamber'e suikast düzenleme noktasına kadar ileri götürmüşlerdi. Belli ki, geçmişteki konumları bozulmuş, itibarları sarsılmış, İslam'ın yükselişiyle sosyo-politik konumları gerilemişti ki, bu yüzden kendilerini mağduriyete uğramış düşünüyor, Hz. Peygamber'i öldürmek suretiyle intikam almak istiyorlardı. 15 kişinin söz konusu suikast teşebbüsüne karıştığı kaydedilir. Fakat Allah'ın yardımıyla teşebbüslerinde başarılı olamadılar.

İçlerinde kesin münafık olmamakla derin tereddüt geçiren Müslüman unsurların da yer aldığı anlaşılmaktadır. Kararlı münafıklar veya müterediddit Müslümanlar olsun, burada sözü edilenler paradoksal bir durumda idiler, çünkü eskiye oranla refah seviyelerinde bariz bir iyileşme gözleniyordu, gerçekten de hicretin üzerinden birkaç sene geçtikten sonra Medine halkının genelinde belirgin bir refah artışı sağlanmıştı. Hz. Peygamber artan geliri adaletli bir biçimde dağıtıyor, samimi Müslüman olsun olmasın, herkesi gelirden hakettiği kadar yararlandırıyordu. Buna rağmen intikama kalkışmalarının maddi makul bir sebepten çok dinin ana mesajının kendisiyle ilgiliydi.

Burada ince bir nükteyi atlamamak lazım gelir. Her dönemde bazı inkârcı-

ların kendilerine sağlanacak maddi refah ve zenginlikle ıslah olacakları, dinin mesajını ve öngördüğü hayat tarzını benimseyecekleri yolunda köklü bir kanaat var. Kişisel hayatlarında "Hele Allah versin nasıl infak ettiğimizi o zaman görürsünüz" derler, zengin olduklarında ise söylediklerini unuturlar.

79. ayetin inişine sebep teşkil eden olay hayli ibret vericidir. Ebu Mes'ud bin Amr el Ensari'den: "Sadaka ayeti inince biz hamallık yaparak sadaka vermeye başladık. Derken bir adam geldi, çokça sadaka verdi. Münafıklar onun için 'Gösteriş yapıyor' dediler. Bir başka Müslüman bir ölçek hurma getirdi. Yine münafıklar 'Allah'ın bunun bir ölçek hurmasına ihtiyacı yok' dediler. Bunun üzerine Tevbe sûresinin 79. Ayeti indi." (Buhari, Zekât, 10; Müslim, Zekât, 72).

Münafıklar üzerinden belli bir tutumu işaret eden ayetin sosyo-politik nitelikte uyarıcı boyutu var, bu da salt maddi refah vaadi ve arzusunun her zaman iyi netice vermeyeceği gerçeğidir. Mesela bazı İslamcı siyasi hareketler ve partiler, siyaset yaptıkları toplumların maddi sorunlarını çözdükleri takdirde İslam'ın da kabul göreceğini, herkesin eski inançlarını bir kenara bırakıp Müslümanları desteklemeye başlayacağını düşünmektedirler. Bu bazen kısmen böyle olur da! Ancak bu örnekte görüldüğü üzere, bazı inkârcılara altından köşkler verseniz, inanmazlar, bir türlü Sırat-ı müstakime girmeye yanaşmazlar. Maddi ve sosyal şartların düzeltilmesi, refah seviyesinin yükseltilmesi etkileyici sebeptir, asıl belirleyici sebep hidayet, iman, hakikate bağlılık ve doğruluk çok daha farklı şeydir. Nitekim çağımızda bazı İslami iktidarlar ve hükümetler, maddi ve sosyal sorunları düzeltiyorlar ama bazı toplum kesimlerini bir türlü memnun edemiyorlar, edemedikleri gibi İslam ve Müslümanlara olan husumet ve nefretlerinin önüne dahi geçemiyorlar.

Öyle de olsa şanı Yüce Allah tevbe kapısını açık bırakıyor, samimi pişmanlık duymaları halinde bunun kendileri hakkında hayırlı olacağını, her iki dünyadaki sıkıntı ve azaptan kurtulacaklarını vaadetmektedir. Zaten başka çıkış yolları da yoktur, çünkü yeryüzünde Allah'tan başka hakiki dost ve yardımcı bulamazlar, eninde sonunda hüsrana uğrayıp yaptıklarından dolayı derin bir düş kırıklığının acısını tadacaklardır.

İçlerinde başka bir grubun baskın talebi ve arzusu ise salt maddi güç sahibi olmaktır. Böyleleri o zaman bunu Hz. Peygamber'e açık bir dille iletmişlerdi. Zaman içinde talepleri yerine geldi, zenginleştiler ama ıslah olmadılar, cimrilikleri sona ermedi. Öyle ki işi İslam'ın kendisine sırt çevirme boyutuna kadar ulaştırdılar. Zekât dahi vermek istemediler, eski günlerini unuttular, refahın onların bilinçlerini uyuşturmasının önüne geçemediler. Bu tutumları dolayısıyla nifak da iç dünyalarının bir parçası olarak hiç peşlerini bırakmadı.

Islah olacaklarına dair yeminler edip taahhütlerde bulunduklarında belli ki, Allah'tan gafil idiler. Refah ve zenginlik talep ettiklerinde sakladıkları gizli niyetlerini kimsenin bilmediğini zannediyorlardı, zengin olurlarsa çok hayır yapacaklarını, yoksullara ve muhtaçlara yardım edeceklerini söylüyorlardı ancak niyetleri bu değildi, iç dünyalarında sakladıkları gerçek düşünceleri bambaşkaydı. Tabii ki Allah onları biliyordu, gaybı bilen Allah onların iç dünyalarında olanı bilmez meydi? (20/Taha, 7; 62/Mülk, 13-14). Sonunda geldikleri nokta trajik oldu. Öyle ki kendileri Allah yolunda ve yoksullar için herhangi bir harcama yapmadıkları gibi, bu görevi memnuniyetle ve sorumluluk bilinciyle yerine getirenleri çekememeye başladılar. Utanmazca cömertçe infak edenleri gösteriş yapmakla suçladılar, imkânları nispetinde az infak edenlerle de "Bunların şu ufak katkıları mı işe yarayacak?" diye onları küçümseyip alay konusu yaptılar. Oysa asıl kendileri küçük duruma düşmüşlerdi, alay konusu olmuşlardı. Başlarına gelecek azap da işin cabasıydı. (70/Meâric, 20-21).

Böylelerinin iflah ve ıslah olması mümkün değildir, kesin kararlarını vermişlerdir; nifak, bencillik, husumet yolunu bilinçle seçmişlerdir. Onlar için bağışlanma dilemenin yüce Allah nezdinde herhangi bir değeri yoktur. Peygamber dahi onlar için yetmiş kere -defalarca- bağışlanma dileyecek olsa, içten ve kararlı bir biçimde Allah ve elçisinin davasına karşı inkârcı ve hasmane bir tutum içinde olduklarından bağışlanmayacaklardır (63/Münafikun, 5-6). Genel yasadır: Allah, yoldan çıkmış topluluklara (fasık) hidayet vermez.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللّٰهِ وَكَرِهُوا اَنْ يُجَاهِدُوا
بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ
اَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَاِنْ رَجَعَكَ اللّٰهُ اِلٰى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَاْذَنُوكَ
لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ اَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا اِنَّكُمْ
رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلٰى
اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهِ اِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا
وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ
يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَا اُنْزِلَتْ
سُورَةٌ اَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَاْذَنَكَ اُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ

وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

81. **Allah'ın elçisine muhalif olarak** (savaştan) **geri kalanlar oturup-kalmalarına sevindiler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat etmeyi çirkin görerek: "Bu sıcakta** (savaşa) **çıkmayın" dediler. De ki: "Cehennem ateşinin sıcaklığı daha şiddetlidir." Bir kavrayıp-anlasalardı.**

82. **Öyleyse kazandıklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.**

83. **Bundan böyle, Allah seni onlardan bir topluluğun yanına döndürür de,** (yine savaşa) **çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: "Kesin olarak benimle hiçbir zaman** (savaşa) **çıkamazsınız ve kesin olarak benimle bir düşmana karşı savaşamazsınız. Çünkü siz oturmayı ilk defa hoş gördünüz; öyleyse geride kalanlarla birlikte oturun."**

84. **Onlardan ölen birinin namazını hiçbir zaman kılma, mezarı başında durma. Çünkü onlar, Allah'a ve elçisine** (karşı) **inkâra saptılar ve fasık kimseler olarak öldüler.**

85. **Onların malları ve evlâtları seni imrendirmesin; Allah bunlara ancak onları dünyada azaplandırmak ve canlarının onlar inkâr içindeyken zorluk içinde çıkmasını istiyor.**

86. **"Allah'a imân edin, O'nun elçisi ile cihada çıkın" diye bir sûre indirildiği zaman onlardan servet sahibi olanlar, senden izin isteyip: "Bizi bırakıver, oturanlarla birlikte olalım" dediler.**

87. (Savaştan) **Geri kalanlarla birlikte olmayı seçtiler. Onların kalpleri mühürlenmiştir. Bundan dolayı kavrayıp-anlamazlar.**

88. **Ama Resûl ve onunla birlikte olan mü'minler, mallarıyla ve canlarıyla cihat ettiler; işte bütün hayırlar onlarındır ve kurtuluşa erenler onlardır.**

89. **Allah onlar için, süresiz kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırladı. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur.**

"Muhallafun ve havalif" geride kalanlar yani savaşa katılmayan kimselere denir. Arap örfünde bundan kadınlar, çocuklar, engelliler, geçerli mazereti olanlar kastedilir. Diğer bir anlamı da muhalefet edenlerdir. Her iki durumda da, üzerlerine farz olmasına rağmen Hz. Peygamberle beraber savaşa katılmayanların yerildiği açıktır. Gösterdikleri gerekçe karakteristik özelliklerini ele vermektedir. Savaş mal ve canın risk altına alınması, ortada risk yoksa bile yaz sıcağında savaşa çıkmanın ne kadar zor olduğunun öne sürülmesi. Tebük seferi yaz sıcağında idi ve gerçekten Arap yarımadasının o mevsimdeki sıcağı yakıcıdır. Ancak can ve mal korkusu veya sıcağı öne sürüp savaşa katılmayanların unuttuğu husus, cehennem sıcağının çok daha yakıcı olmasıdır.

Savaşa katılmamakla herhangi bir kazanç elde edip seviniyorlarsa, bu da onların gülüp eğlenmelerine, mutlu olmalarına vesile oluyorsa, aslında acınası hallerine gülüyorlar. Yapmaları gereken çok gülmek değil, çok ağlamak olmalıdır (53/Necm, 60-61). Esasında görevlerini yerine getirenler bile az gülüp çok ağlamalıdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a andolsun, bildiklerimi bilseydiniz pek az güler çok ağlardınız. Yollara dökülüp yüce Allah'a yüksek sesle feryat ile yalvarırdınız: Keşke koparılan bir ağaç olsaydım diye temenni ederdiniz" (Tirmizi, Zühd, 19; Müsned, 173. Not: Tirmizi, hadisin sonundaki "Keşke koparılan ağaç olsaydım" sözünün Ebu Zer'e ait olduğunu söyler).

Burada kastedilen topluluk, Medine'de kalıp savaşa çıkmayanların tümü değildir. İçlerinde geçerli mazereti olanlar olduğu gibi, mazereti olmadığı halde affedilenler de vardı. Kastedilenler münafıklar yani inkârını ustalıkla gizleyenlerdir. İç dünyalarını istila eden şeyin aslı inkâr ve küfür olduğundan esasında bunların herhangi bir İslami etkinliğe katılmaları söz konusu değildir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'e Medine'ye dönüp de bir daha sefere çıkma durumu çıktığında onunla birlikte çıkma teklifinde bulunacak olurlarsa, bunu kesin bir dille reddetmesi emredilmektedir. Değil mi ki, ilk defasında katılmadılar, mal ve can korkusuna kapılıp sıcakta sefere çıkmayı ağır buldular, ne kalitede olduklarını ortaya koymuş oldular. Onlar geride olanlarla beraber oturadursunlar, kendilerinden İslam'a herhangi bir hayır ve fayda gelmez, hatta aksine mücahitlerin moralini bozabilirler.

Bu yaptıkları ağır bir suçtur, ölüme kadar sürer. Ölümlerinden sonra da cezası, yaptırımı devam eder. Öyle ki böylelerinin -inkârcı ve münafıkların, Allah'a şirk koşanların- cenaze namazı kılınmaz, gömüldükten sonra mezarlarının başında durulmaz. Bunlara rahmet dilenmesi, bağışlanma istenmesi olacak şey değildir. 113. ayette bu konu bir kere daha vurgulanacaktır. Ölünün defnedilmesinden sonra mezarının başında bir süre durulması kadim bir ge-

lenektir. Bu sırada hem ölüm, hayatın anlamı, dünyanın geçiciliği-boşunalığı üzerinde tefekkür edilip ölüm hadisesinden ibret alınır hem ölüye dua okunur. (Bkz. Ebu Davud, Cenâiz, 69.)

Böylesine acınacak duruma düşmelerinin sebebi mal ve çocuklara yani dünya nimetlerine olan düşkünlükleridir. Bu hiçbir şekilde kimseyi imrendirmesin, bu trajik halleri ve kişilik profilleriyle Müslümanlara rol model olmasınlar. Mal ve evlatları onların ağır sınavıdır (Bkz. 9/55). Onlardan servet sahibi olanlar –veya savaşabilme güç ve imkânına sahip olanlar (Uvlu't-tavl), iman ve cihadı emreden sûre indirildiğinde izin isteyip bu önemli görevden muaf tutulmak isterler. Böyle yapmalarının sebebi kalplerinin mühürlenmiş olması yani fonksiyonlarını göremeyecek kadar paslanmasıdır. Dünya tutkusunun mühürlediği kalp olayların, şeylerin iç yüzünü, hakikatini, hikmet ve anlamını düşünme yeteneğini kaybeder. Arap dilindeki kök anlamı düşünüldüğünde savaştan geri kalanlara "havalif" denmesinin sebebi, uzun zaman kapta kaldığı için bozulan süt gibi olmaları veya bir ailede yaptığı kötü işlerden dolayı değer ve itibar kaybeden kişi gibi olmalarıdır. Münafıklar Müslüman toplum içinde yaşarlar ama yapıp ettikleri dolayısıyla değer ve itibar kaybedip bu kötü nitelemeye müstahak olurlar.

İlke olarak doğrudan birine "münafık" demek mümkün değildir, doğru da değildir, çünkü münafığın özelliği gerçek yüzünü gizlemesidir. Sûrenin 101. ayetinde Yüce Allah, Hz. Peygamber'in dahi münafıkları tam olarak bilemeyeceğini belirtir; vahiy ile kendisine bildirilmişse o başka. Burada ele aldığımız ayetler haklı ve adil bir savaşa katılmaktan kaçınmanın münafığın bir belirtisi olduğunu zikreder. Tabii ki münafığı teşhis etmenin tek yolu savaşa katılmaktan kaçınması değil. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Münafığın alameti üçtür: Konuşunca yalan söyler; söz verince sözünü yerine getirmez; kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder." (Buhari, İman, 24; Müslim, İman, 108).

Peygamber ve onunla birlikte olmayı seçenler münafıkların tutum ve davranışlarından uzaktır. Allah yolunda, haklı ve adil bir dava için mallarını da, canlarını da ortaya koymaktan çekinmediler. Elbette hakedilmiş bir ödül olarak hayrın tamamı onlarındır, kurtuluşa erenler de onlardır. Altından ırmakların aktığı cennetin en seçkin, yüksek güzel yerleri onlara hazırlanmıştır, orada süresiz kalacaklardır. Bundan büyük kurtuluş olmaz.

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى
الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ

إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

90. **Bedevilerden özür belirtenler, kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah'a ve elçisine yalan söyleyenler de oturup kaldı. Onlardan inkâr edenlere pek acı bir azap isabet edecektir.**

91. **Allah'a ve elçisine karşı 'içten bağlı kalıp hayra çağıranlar' oldukları sürece, güçsüz-zayıflara, hastalara ve infak etmek için bir şey bulamayanlara bir sorumluluk** (günah) **yoktur. İyilik edenlerin aleyhinde de bir yol yoktur. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**

92. **Bir de** (savaşa katılabilecekleri bir bineğe) **bindirmen için sana her gelişlerinde "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" dediğin ve infak edecek bir şey bulamayıp hüzünlerinden dolayı gözlerinden yaşlar boşana boşana geri dönenler üzerinde de** (sorumluluk) **yoktur.**

93. **Yol, ancak o kimseler aleyhinedir ki, zengin oldukları hâlde** (savaşa çıkmamak için) **senden izin isterler ve bunlar geride kalanlarla birlikte olmayı seçerler. Allah, onların kalplerini mühürlemiştir. Bundan dolayı onlar, bilmezler.**

94. **Onlara geri döndüğünüzde size özür belirttiler. De ki: "Özür belirtmeyiniz, size kesin olarak inanmıyoruz. Allah bize, durumunuzu haber vermiştir. Yaptıklarınızı Allah görecektir, O'nun elçisi de. Sonra gaybı da, müşahede edileni de bilen'e döndürüleceksiniz ve O, yaptıklarınızı size haber verecektir."**

95. Onlara geri döndüğünüzde kendilerinden vazgeçmeniz için Allah'a and içecekler. Artık siz onlara sırt çevirin. Onlar gerçekten pistirler. Kazanmakta olduklarının bir cezası olarak, barınma yerleri cehennemdir.

96. Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız bile şüphesiz Allah, fasıklar topluluğundan hoşnut olmaz.

Kapsamlı bir seferberlik olarak planlanan Tebük seferine üç grup insan katılmadı:

a) Yalan yere özür beyan edenler. "Muazzirun" olarak gelen özür beyan etme fiili "mufailun" kalıbından herhangi bir gerçeklik temeli olmayan, yalan özür beyanı demektir.

b) Hiçbir mazeretleri olmadığı halde savaşa katılmayıp özür beyan etme lüzumunu da hissetmeyenler. **Kurtubi**, "Allah'a ve elçisine yalan söyleyip oturanlar"ın bu grup olduğunu belirtiyor.

c) Geçerli yani meşru mazeretleri olanlar.

İlk grupta yer alanlar (Medine çevresinden Esed, Gatafan ve Gıfar kabileleri gibi) ya henüz imanın içlerinde kök salmadığı kimseler veya münafık dahi olsa özür beyan etme lüzumunu hissedip hiç değilse zevahiri kurtarmak isteyenlerdir. İkinci grupta olanlar ise doğrudan Allah'a ve elçisine tavır alış içindedirler, onlar için çetin bir azap hazırlanmıştır. Bu ayet, Tebük seferine hayli kapsamlı bir hazırlık yapıldığını göstermektedir. Hazırlık aşaması, insanların samimiyet ve bağlılıklarının da göstergesi, sınanması vesilesi olmuştur.

Üçüncü grup içinde olanlar geçerli mazereti olanlardır. Bunları kimse kınayamaz, suçlayamaz, ayıplayamaz. Çünkü genel kural olarak şanı yüce Allah kimseye kaldıramayacağı yükü yüklemez (2/Bakara, 186); gözleri görmeyene, topala veya hastaya görevlerini yerine getiremediği için günah yoktur (48/Fetih, 17). Bu gibi kimseler samimidir, görevlerini yerine getiremedikleri, cihada çıkamadıkları için üzüntü içendedirler. Bunlarla ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Medine'de öyle kimseleri bıraktınız ki, siz ne kadar yol aldıysanız, neyi harcadıysanız, kaç vadiyi katettiyseniz, onlar da sizinle birliktedir." (Buhari, Cihad, 35; Müslim, İmare, 159).

Bizim "Allah'a ve elçisine karşı 'içten bağlı kalıp hayra çağıranlar' oldukları" şeklinde çevirdiğimiz "**nush**" kelimesinden iki anlam çıkarılmıştır: İlki tutum ve davranışlarında, özür beyanlarında samimiyet, ihlas ve dürüstlük içinde olmaları; diğeri geride kaldıkları yerde insanları hayra çağırma, onlara öğüt verme, belki eğitme görevlerini yerine getirmeleri. "Nasuh tevbe" de bu-

radan geliştirilmiştir. Bir şeyin nasuh olması, arı-duru, temiz, halis, saf olması demektir. Nasihat süzme baldır, geriye ne kalmışsa faydalıdır, şifadır, haz verici lezzettir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Din nasihattir" buyurup bunu üç defa tekrar etmiştir: "Allah'a, Kitabına, elçisine, yöneticilere ve hepsine karşı nasihat!" (Buhari, İman, 42; Müslim, İman, 95).

İnsanın "Allah'a karşı nasuh olması" ihlaslı ve dürüst olması demektir. Tam bir sadakat ve dürüstlükle ilahi emirleri yerine getirir, Yaratıcısının iradesine boyun eğer. "Kitabına karşı nasuh olması", vahyedilmiş Kur'an'ı okuyup anlaması, hükümlerine saygı göstermesi, hayatını onun aydınlattığı yolda kurup yaşamasıdır. Hem Kur'an'ı Allah tarafından vahyedilmiş kitap kabul edip, hem okumamak, üzerinde tefekkür etmemek, anlamından ve hayat prensiplerinden uzak yaşamak samimiyet ve dürüstlük değildir. "Peygamberine karşı nasuh olmak" Sünneti'ne tabi olmak, Sireti'ni bilmek, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'i örnek almak, onun ahlakıyla ahlaklanmak, onu sevmek, ismi geçtiği zaman salavat getirmek. "Yöneticilere karşı nasuh olmak", meşru emirlerine itaat etmek, hukuku ihlal etmedikleri müddetçe onlara yardımcı olmak, gerektiğinde onları uyarmak, takip ettikleri politikaları eğer yanlış yani hukuka aykırıysa cesaretle eleştirmektir. "Hepsine karşı nasuh olmak" düşmanlık etmemek, onlara buğzetmemek, ötekileştirmemek, hak ve hukuklarını korumak, yardımlarına koşmak ve bütün bunları ihlasla ve dürüstlükle bir görev bilinciyle yerine getirmeye çalışmaktır.

Geçerli mazeretleri dolayısıyla savaşa katılmayanlar dürüst insanlardır, bu yüzden onlara herhangi bir sorumluluk terettüp etmemiştir, kimse onların aleyhinde yol aramaya kalkışmaz, kalkışmamalıdır. Nihayet bağışlayan, esirgeyen Allah'tır. Geride kalıp yaptıkları dolayısıyla da ecir kazanmışlardır. Bazı bilginlere göre bunlar cephe gerisinde de istihdam edilebilirler.

Bir grup da gelip Hz. Peygamber'den sefere katılmak üzere kendilerine binek tahsis edilmesini talep etmişlerdir. Bunların kim olduğu konusunda farklı rivayetler vardır. Onlara bu imkân temin edilemediği için öylesine hüzünlenmişlerdir ki, gözlerinden yaşlar boşanmış, uzun süre ağlayıp durmuşlardır ki, bundan dolayı çok ağlayanlar manasında "Bekkaun" denmiştir.

İnsanlar çeşit çeşittir. Hiçbir mazereti olmadığı halde savaşa katılmayan kaçkınlar olduğu gibi, imkân bulamayıp savaşa katılmadığı için kendini harap edercesine ağlayanlar da var. Demek ki insanlar madenler gibidir, kiminin cevheri saf altın, kiminin ki teneke hükmündedir.

Ayıplanacak, suçlanacak kimseler mazeretsiz olarak savaştan kaçanlardır. Bunların kalpleri mühürlenmiştir (9/87), doğru dürüst düşünemiyorlar, ge-

çici dünya zevkleri kalplerinin üstünde kalın pas tabakaları tutturduğu için hakikati bilmiyorlar, cihadla elde edilen nimet ve ihsanları göremiyorlar. Söz konusu tutumları dolayısıyla beyan ettikleri özür kabul edilmez. Samimi değildirler, saklamaya çalışsalar da Allah onların iç yüzünü açığa çıkarmış, haberlerini Peygamberine bildirmiştir. Ancak kendilerini ıslah edip bundan sonra doğru istikamette ilerleyecek olurlarsa, Allah ve Peygamberi onların yapıp ettiklerini görecektir. Tevbe ve ıslah kapısı bütünüyle kapatılmış değildir. Hangi pozisyonda olursa olsun insan için ıslah olma imkânları vardır. Eninde sonunda son hükmü kendisine dönülecek olan Allah verecektir.

Bu gibiler ıslah oluncaya kadar onlarla ilişkiyi kesmek lazım. Çünkü yaptıkları gerçekten murdar, çirkindir. Tevbe etmedikleri takdirde barınma yerleri cehennem olacaktır. Böylelerinden Müslümanlar hoşnut olmaya devam etse, "Canım bundan ne çıkar, tolere etmek-hoş görmek lazım" deseler bile, bunun bir kıymeti yoktur, çünkü Allah yoldan çıkmış olmaları dolayısıyla onlardan hoşnut değildir.

95 ve 96. ayetler, münker hayat içinde olup da hiçbir şekilde kendini düzeltme ihtiyacını hissetmeyenlerle gündelik hayat pratiklerinde Müslümanların belli mesafeleri koruyarak yaşamaları gerektiğine işaret etmektedirler. Zorunlu bir takım sosyal, iktisadi, politik ilişkiler onlarla bir arada yaşamayı ve karşılıklı ilişkiler kurmayı gerektiriyorsa da yaptıkları, fasıklık olan hayat tarzları kalben benimsenemez.

اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ اَلَآ اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهٖ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾

97. Bedeviler inkâr ve nifak bakımından daha şiddetlidir. Allah'ın elçisine indirdiği sınırları bilmemeye de onlar daha 'yatkın ve elverişlidir.' Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

98. Bedevilerden öyleleri vardır ki, infak ettiğini bir cereme sayar ve sizi felâketlerin sarıvermesini bekler. Kötü felâket onları sarsın. Allah işitendir, bilendir.

99. Bedevilerden öyleleri de vardır ki, onlar Allah'a ve âhiret gününe imân eder ve infak ettiğini Allah katında bir yakınlaşmaya ve elçinin dua ve bağışlama dileklerine (bir yol) **sayar. Haberiniz olsun, bu gerçekten onlar için bir yakınlaşmadır. Allah da onları kendi rahmetine sokacaktır. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.**

Bu iki ayette sefere katılmayan veya seferin finansmanına katkı yapmayan bedevilerin karakter özelliklerine işaret edilmektedir. Konar-göçer şekillendiği fiziki çevrenin derin etkisinde bedevi mizacı disipline olmaya pek yatkın değildir, bazı yükümlülükleri cereme sayar.

Kurtubi'nin kelimenin kökeninden hareketle yaptığı dil analizlerine göre Arap'a nisbet "**arabî**" şeklinde gelir ki, şehirlerde yaşayanlara Arap denilir. "**el-A'râb**: bedeviler" ise özel olarak Arapların çöllerde yaşayanlarıdır. Fasih şiirlerde "eâ-rib" kelimesi kullanılmıştır. "el-A'râb"ın nisbeti "a'râbî" şeklinde gelir, çünkü bu kelimenin tekili yoktur. "el-Enbât" kelimesinin "nebat"ın çoğulu olduğu gibi; "A'râb" kelimesi "arab"ın çoğulu değildir; daha çok Arap demek de değildir. Belki şehirdeki Araplara göre daha sert, haşin ve olumsuz tutumları olan Araplar kastedilmiştir. "Arab" bir cins isimdir. "Arab-ı Âribe" katıksız Araplar demektir. Bu kelime (Âribe) arap lafzından alınmış ve onunla te'kid edilmiştir. Arapların (Arab-ı Âribe yerine) Arab-ı Arbâ dedikleri de vakidir. "Te-arrub" ise Araba benzemek demektir. "Hicretten sonra tearrub" bedeviliğe geri dönmek anlamındadır. "Arab'ı Müsta'ribe" halis Arap olmayanlara denilir. "Mütearribe" de böyledir. "Arabiyye" ise Arap dilinin adıdır. "Ya'rub b. Kahtan" Arapça konuşan ilk kişidir, bu da bütün Yemenlilerin ilk atasıdır. Urb ile arab aynı şeydir. Tıpkı ucm ile acem'in aynı şey olması gibi. "Urayb" ise "arab" isminin küçültülmüştür. **Kuşeyrî**'nin naklettiğine göre, "arabî"nin çoğulu "arab" şeklinde, "a'râ-bî"nin çoğulu ise "a'râb" ve "eârib" şeklinde gelir. Bedevi Arab'a "ey a'râbî" denildiğinde sevinir. Ancak, bedevi olmayan araba ey "a'râbî" denilirse kızar, öfkelenir.

Muhacirler ve Ensar Araptır, a'râb değildir. Araplara bu ismin veriliş sebebi Hz. İsmail'in soyundan gelenlerin "Arabe" denilen yerden neş'et etmeleridir ki, burası Tihame'nin bir bölgesidir, oraya nispet edilmişlerdir. Kureyşliler de "Arabe" de İkâmet etmişlerdir, bu da Mekke'dir. Daha sonra diğer Araplar, Arap Yarımadasında (Cezîretü'l-Arap'da) yayılmışlardır.

Göçebe hayatı yaşayan, şartlara ve mevsimlere göre bir yerden kalkıp bir başka yere konmak üzere göç eden ve yerleşik yaşamaya alışkın olmayan bedevî-göçebe veya yarı göçebe insan, küfür ve nifak bakımından yerleşik hayat yaşayan şehirliye göre daha şedittir, bilgi edinme isteği zayıftır. Kur'an ve Sün-

net'in koyduğu sınırlar konusunda nispeten duyarsızdır, Allah yolunda harcamayı, infakı gereksiz bir yük, başkaları hesabına ödenen bir borç (cereme) olarak telakki etmektedir.

Göçebe yaşayan bir topluluğu zapturapt altına almak, yerleşik-merkezi kurallarla denetlemek zordur, hayatında aslolan konar-göçerliktir. Dolayısıyla eğitilmesi bilgi edinmesi de güçtür. Aile içi ilişkileri, çocuklarına karşı tutumları da yerleşik hayat yaşayanlara göre farklıdır. Hz. Aişe'nin anlattığına göre bazı bedeviler Hz. Peygamber'e gelmiş ve "Siz çocuklarınızı öpüyor musunuz?" diye sormuşlardır. Efendimiz "Evet, öpüyoruz" cevabını verince, onlar "Biz öpmüyoruz" demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah kalplerinizden merhamet duygularını söküp atmışsa, ben ne yapabilirim!" (Buhari, Edeb, 18; Müslim, Fezail, 64).

Bedevi, diğerlerine göre daha çok, kuralsız, düzensiz ve bir anlamda tabiatın kucağında özgür yaşamaya alışkındır; bir düzen içinde yaşamaya yatkın değildir. Göçmen kuşlar gibi, zihnî ve ruhî melekeleri belirli bir amaç etrafında yoğunlaşır. Kış bastırdığı zaman sıcak bölgelere geçmek, sıcaklığın ve kuraklığın baş gösterdiği yerden de bir başka yere göçmek gibi. Bu bir anlamda "ilkel hayat tarzı"nı sürdürmeyi alışkanlık haline getirmek demektir. Onda sürü ruhu gelişir –kabile asabiyetinin önemli sebeplerinden biri budur-, tabiatın zor şartları altında duyguları gün geçtikçe kabalaşır, davranışları olumsuzlaşır ve bir arada yaşadığı belli, aşina topluluk dışında olan başka topluluklarla birlikte yaşamaktan hazzetmez. Güvenliği güçlü asabiyete ve kendi üstüne kapanmakla sağlar.

Tarım ve ticaret için yerleşik hayat olmaksızın mümkün olmaz. Tarım toprak üzerinde ektiği ürünün başında beklemeyi, ticaret için insanların yerleşik hayat yaşadığı yerler arasında seferler düzenlemeyi gerektirir; her iki ekonomik faaliyette sabır önemlidir. Konar-göçerler için ganimet geçim yollarının başında gelir. Eline güç ve fırsat geçirdiği zamanlarda talanlardan, soygunlardan, eşkıyalık yapmaktan çekinmez, en önemli geçim kaynağı yağmacılıktır; az sayıda insan tanıdığı için adam öldürmek ona büyük acı vermez. İnanç onun ruhunda kolay kolay kök salmaz. Gönlünce yaşamaya alıştığı için hudut (hüküm, kanun, düzen) tanımaz; yerleşik yaşamadığı için tabiatı, fiziki çevreyi imar etme lüzumunu hissetmez. Toprağı ekip-biçmediği, ticaret veya başka etkinlikler dolayısıyla risk almadığı, hesap kitap yapmadığı için ne Allah'ın yarattığı nimetlerin bilincine hakkıyla varabilir ne yoksullara, zayıflara yardım etmeyi ne başka amaçla infak etmeyi sever. Tehlikeyi sezdiği anda kaçmak ister; zulme, haksızlıklara, adaletsizliklere karşı direnmeyi bilmez, zayıflar ve

Allah adına savaşmayı bir angarya görür. Burada İslami düşünüş ve hayatın henüz tam bilincine varamamış bedevilerin Hz. Peygamber'den savaşa çıkmamak için yalanlar uydurup özür beyan ettikleri belirtilmektedir. İslâmi hayat her beşeri durumda mümkün olsa da, İslam göçebeliğe karşılık şehir hayatını, insanların belli ölçüler dâhilinde bir araya toplanıp yerleşik hayat yaşamalarını teşvik etmektedir.

Ayetler çerçevesinde konar-göçer bedevilerin üç özelliği öne çıkmaktadır. İkisi olumsuz, üçüncüsü olumludur:

a) İnkâr ve nifak,

b) Kendilerine emredilen infakı, ağır-gereksiz borç telakki etmeleri, Müslümanların başına gelen musibetleri gözetleyip durmaları,

c) Üçüncü olumlu özellikleri ise Allah'a ve ahiret gününe iman ederler, infak ettiğini Allah katında yakınlaşma ve Peygamber'in dua ve bağışlanma dileklerine vesile/yol sayarlar.

Cereme: Bir başkasından dolayı istemeden ödediği borç, gönülsüz ödeme, bir kayıp, zarar demektir. İnfak veya zorunlu harcamayı cereme sayması, bedevinin merkezi vergi yükümlülüğüne yabancı olduğunu gösterir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.)'in bu dünyadan irtihalinden sonra, halife Hz. Ebu Bekir'e bedevilerden gelen direncin öne çıkan önemli sebeplerden biri zekât vermeye yanaşmamaları olmuştur. Oysa vergi almayan devlet yoktur. Bedeviler ister vergi olarak zekât ister savaş finansmanı olarak infakı sevap vesilesi saymazlardı. Bundan dolayı bedeviler yeni dine, yerleşik hayatın kurallarına intibak etmede zorluk çekiyorlardı. (Bkz. 12/Yusuf, 109. ayetin açıklaması).

Ancak her konuda olduğu gibi -mesela günahkârlar, gayrimüslimler gibi- Kur'an-ı Kerim, blok halde bedevileri suçlayıp mahkûm etmez, dikkatli ifadeler kullanıp gerekli istisnayı yapar. Başka bir deyişle küfür ve nifakı, bilgisizliği ve Allah yolunda harcamaktan hoşlanmamayı bedevîliğin tek ve mutlak özelliği saymaz, öyle yapsaydı maddi ve sosyal çevre faktörlerinin insanın bütün eylemleri ve kaderi üzerinde belirleyici olduğunu kabul etmiş olurdu. Oysa maddi ve sosyal çevre faktörleri "etkileyici", insan iradesi ve azmi "belirleyici"dir. Bedevîliğin genel karakteri bu olmakla birlikte 99. ayet önemli istisna yapar: "Bedevîlerden öyleleri de vardır ki, onlar Allah'a ve ahiret gününe iman ederler ve infak ettiğini Allah katında bir yakınlaşmaya ve Peygamberin dua ve bağışlama dileklerine (bir yol) sayar." Samimiyetleri ve kendilerini ıslah etmeleri onları Allah'a yakınlaştıracaktır; "Allah, bağışlayandır, esirgeyendir". (Bedeviler için bkz. 49/Hucurat 14. Ayetin açıklaması).

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾

100. Öne geçen Muhacirler ve Ensar ile onlara güzellikle uyanlar; Allah onlardan hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır ve (Allah) **onlara, içinde ebedi kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur.**

Bu sûrede çizilen insan tipolojileri içinde en üstün olanları hiç kuşkusuz ilk İslam cemaatini meydana getiren Muhacirler ve Ensar ile bu iki gruba güzellikle tabii olanlar, onları örnek alıp İslam'a büyük yararlılık gösterenlerdir. Bu demektir ki, referans alınacak İslam cemaatinin üçlü sacayağı vardır: Muhacirler, Ensar ve onlara tabi olanlar.

"Min (bazıları)" edatı öne geçenlerin kim olduğu sorusunu gündeme getirmiştir. Kimine göre iki kıbleye de dönüp namaz kılanlar; kimine göre Bedir savaşına katılanlar; kimine göre ise Hudeybiye anlaşması sırasında Rıdvan biatına katılanlardır (Bkz. 48/Fetih, 18). Muhacir ve Ensar'dan öne geçenlerin üstünlüğü, faziletleri böylelikle ayetle tespit edilmiş bulunmaktadır. "**Min**" edatını beyaniye kabul ettiğimizde, o zaman kastedilenlerin Muhacir ve Ensarın tamamı ile sonra gelip de onları takip edenlerin kastedildiği anlamı çıkar.

Muhacirler, karşılaştıkları zorluklar dolayısıyla önce Habeşistan'a ardından Mekke'ye hicret etmek zorunda kalanlardır ki, inançları uğruna memleketlerini, servet ve mülklerini, aile ve yakın akrabalarını terketmeyi göze almış, büyük sıkıntılar çekmişlerdir. Ensar ise onları şehirlerine kabul edip evlerini onlara açan, kardeşlik hukuku tesis edip her şeylerini onlarla paylaşan ve her önemli olayda, sefer veya savaşta Peygamber'in yanında mücadeleye ve zorluklara katılan Medinelilerdir.

İlk Müslümanların faziletleri inkâr edilemez. Genel kabul gören görüşe göre ilk İslam'a girenler kadınlardan Hz. Hatice, erkeklerden Hz. Ebu Bekir, çocuklardan Hz. Ali, azat olmuş kölelerden Hz. Zeyd bin Harise ve kölelerden Hz. Bilal-ı Habeşi'dir.

İlk nesil Müslümanlara sahabe adı verilmektedir. Hayatta iken Hz. Peygamber'in sohbetine katılan veya onu gören kimseye sahabe denir.(Buhari, Fedailu Ashabi'n Nebi, 1). Elbette kişinin sahabe sayılabilmesi için salt onu dinleme ve görme yetmez, aynı zamanda iman etmiş olması gerekir. Yoksa inkârcılar ve münafıklar da sohbet meclisine katılmış, onu defaatle görmüşlerdir.

"Onlara güzellikle uyanlar" olarak çevirdiğimiz tabiine gelince. **"Biihsanin"** hem güzellikle hem güzelce ve belki de güzellikleriyle, güzel tutum ve davranışlarıyla örnek alıp tabi olmak demektir. Bu konuda genel kabul gören görüşe göre, Efendimiz (s.a.)'in irtihalinden sonra onun ashabıyla karşılaşanlar, sohbetine katılanlar veya onlardan Efendimiz'in sünneti ve sireti konusunda bilgi ve haber (hadis) rivayet eden kimselerdir. Bunlar ashaba güzellikle, onlara güzel amelleriyle uymuşlardır, bu yüzden mertebeleri yüksek "tabiin" olarak İslami literatüre geçmişlerdir. Hayli dikkat çekici bir niteleme olarak altı çizilen ihsan, bize ashabı örnek alırken, onların bir beşer, yanılabilen, zaafa düşebilen, hatalı davranıştan bulunan insanlar olabileceği gerçeğini de ima etmektedir. Efendimiz hayatta olduğu müddetçe ashap hata veya suç işlemişse de, haklarında hukuki kurallar uygulanmış, onlar da buna rıza göstermişlerdir. Bize göre sahih ve mücerret manada örnek alınacak Asr-ı Saadet Miladi 610-632 arası dönemdir. Herkes meşrebine, mesleğine ve fıtri yapısına göre bu dönemde herhangi bir sahabiyi örnek alabilir, örnek aldığı sahabe onun yolunu yıldız gibi gösterir. Efendimiz'in irtihalinden sonraki şartlı olarak örnek alınacak Asr-ı Saadet de 632-661 arası dört halife dönemidir. Biz buna Nakıs Asr-ı Saadet diyoruz. Çünkü bu dönem artık vahyin koruması ve vahiy ile hüküm veren Hz. Peygamber'in denetimi ve gözetimi altında değildir.

Hz. Peygamber (s.a.) iki tür ihtilafa çözüm buluyordu: Biri Müslümanlarla diğer din müntesipleri arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan sorunlara, diğeri Müslümanlar arasındaki ihtilaflara. İslam'a girmiş olmakla beraber sahâbelerin birer melek olmadığı açıktır. Efendimiz başlarında iken de ağır veya hafif suçlar işliyorlardı. Efendimiz, bizim "cürüm" diyebileceğimiz suç ve günahlar için tayin edilmiş yaptırımlar takdir eder ve tatbik ederdi. Özetle Allah'ın yasakladığı nice suçları işleyen sahabeler vardı; cinayet, hırsızlık, gasp, zina, yaralama iftira, dedikodu, gıybet, tahkir, kabile asabiyeti vs.

Bu tabiiydi, zira Kur'an-ı Kerim, insanların kendi aralarında ihtilaf ettiklerini, bu amaçla aralarındaki ihtilafları çözmek üzere peygamber gönderip kitap indirdiğini (2/Bakara, 213); dileseydi onları tek ve homojen bir topluluk yaratıp ihtilaf etmelerinin önüne geçeceğini (11/Hud, 118-119) belirtir. Şu halde insanlar ve elbette Müslümanlar arasında siyasi, ticari, ekonomik, ailevi, medeni, sınıfsal, etnik, mezhebi vs. ihtilaflar olur, bunlar beşerin tabiatından kaynaklanır. Bu ihtilafların tamamı Kamil Asr-ı Saadet'te vuku buldu, hepsine de çözüm bulundu. Sanki hangi türden ihtilafa hangi türden hüküm ve usulle çözüm bulunduğunu somut olarak ortaya koymak üzere ilahi bir senaryo sahneleniyordu. İlk Müslüman cemaat 610-632 yılları arasında vahyin ışığında ve ilahi koruma

altındaydı. Bu çerçevede ve sadece bununla sınırlı olmak üzere bugün ve yarın hangi sahabeyi takip edersek, gökteki bir yıldıza tabi olmuş oluruz.

Sorun, Efendimiz'in irtihalinden sonra olup bitenler karşısındaki tutumdur. Efendimizden sonra Müslümanlar ilahi korumadan çıktılar, artık sorun ortaya çıktığında onlara yol gösteren vahiy kesilmişti, başlarında ihtilafı tam yetkinlikle ve adaletle hükmedecek peygamber de yoktu. Yani Hz. Peygamber'in fiili ve somut gözetiminde Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Aişe yoktu; kendi nefsi, vicdani kanaati, anlayış kapasitesi, takvası, bilgisiyle başbaşa kalmış Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Aişe vardı. Diğerleri için de durum buydu.

Teorik olarak baktığımızda sahâbelerin hiçbiri masum değildir. Sonraki dönemlerde ihtilaflara taraf olanlar sahabeleri kutsallaştırıp koruma zırhı içine aldılar. Şia Ehlibeyt'ten gelen 12 imamı masum saydı; Sünniler de nazari olmasa da pratikte dört halifeyi ve neredeyse sahâbelerin tümünü tıpkı Şiiler gibi kutsallaştırıp koruma altına aldılar. Ve özellikle Cemel ve Sıffin'den sonra onbinlerce sahabe ve tabiin kanının aktığı savaşlar ve katliamlar için bazen "Bu bir içtihat farkıydı" deyip meseleyi örtbas ettiler, bazen "Onlar kılıçlarını kullandılar, biz dilimizi kullanmayalım" diye temel bir ihtilafın analiz edilmesini, ondan gerekli dersin çıkarılmasının önüne geçtiler.

İlk ihtilafla birlikte kimi hak ve hakikatin, adalet ve doğruluğun, mazlum ve zayıfların yanında durdu; kimi de nefsinin zebunu olup zulmetti; şahsi çıkar, aile, kabile, sınıfsal, ulusal asabiyet ve davanın peşine düştü. Modern zamanlara gelinceye kadar herkes kavgalarda İslam'ın dilini kullandı, taraflar kendilerini şu veya bu dini çerçevede meşrulaştırıp diğerlerini suçlu, hain, bağı, asi, zalim, fasık, zındık, rafızi, ehl-i bid'at, hatta münafık, müşrik ve kâfir ilan ettiler.

Mütegallibe güçler veya güç heveslileri, hak ve hukuk ihlal eder; bunu yaparken ya dini hükümleri suiistimal ve istismar eder ya da kendi kanunlarıyla iş görürler. Bu kimselere tarihte Kur'an fayda sağlamadı, çünkü "**o takva sahiplerini doğru yola iletir**." (2/Bakara, 2.)

Kısaca sahabeler, tabiin ve bizden öncekiler de insandı, sınandılar. Bizler de sınanıyoruz. Suç, kusur ve zaaf varsa, bunları İslam'da değil Müslümanda aramalıyız.

Bizden istenen ashabın güzellikleri, güzel davranışları ve bizim onları güzel bir yöntem yani güzel söz ve tasvirlerle örnek almamızdır. Bir kimsenin sahabe diye hatalı davranışını tekrar ve taklit etmek gerekmez, çünkü hata bağımsız bir niteliktir, kimin üzerine yapışırsa yapışsın, hata olmaktan çıkmaz, zulüm, yalan, hırsızlık, sömürü, baskı vs. Hz. Peygamber'in irtihalinden sonra siyasi iktidar için kan döküldü, insanlar birbirlerine haksızlık yaptı, acı olaylar

yaşandı. Zamanın sonuna kadar Müslümanlar, Sahabe-i kiramı Hz. Peygamber'in dönemindeki ve bunun devamı olan sonraki güzel davranışlarıyla örnek almak durumundadırlar. (Bkz. 59/Haşir, 10.)

İlim ve faziletleri itibariyle öne çıkan belli başlı tabiinden yedi kişi şunlardır: Said bin Müseyyeb, Kasım bin Muhammed, Urve bin Zübeyr, Harice bin Zeyd, Ebu Selem bin Abdurrahman, Abdullah bin Utbe bin Mes'ud ve Süleyman bin Yesar'dır ki yedisi de Medine ehlindendir. Kadınlardan tabiin olarak Hafsa binti Sirin, Amre binti Abdurrahman ve Ümed Derda öne çıkmışlardır. Ayrıca "Muhadramun" olarak adlandırılan başka tabiin kimseler vardır ki, bunlar Hz. Peygamber zamanında yaşayıp Müslüman olmakla beraber onunla karşılaşmamış, onun sohbetine katılmamış kimselerdir. Muhadramun grubuna girenler, daha sonra Hz. Peygamber'in ashabıyla karşılaşmış, onlardan feyiz almışlardır.

Kurtubi, Müslim'de yer alan "Keşke kardeşlerinizi görmüş olsaydık diye candan arzu ederdim" (Müslim, Tahare, 39) hadise atıfta bulunarak, Hz. Peygamber (s.a.)'in sonradan gelen bizleri de onların kardeşleri kıldığını belirtmektedir. Bu, gerçekten Allah ve elçisinin samimiyetle ve ihlasla izinde yürüyenler için büyük bir mutluluktur. Rabbimizden dileğimiz, bizi onlarla haşretmesidir.

Şanı yüce Allah, İslam'da öne geçenlerden ve onlara güzellikle tabi olanlardan hoşnut olmuştur, onlar da elbette O'ndan. Bunun karşılığı ebedi cennet mutluluğu ve kurtuluştur.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَ ۛ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى
النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ ۖ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ۚ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ
عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾ وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ
سَيِّئًا ۗ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ
اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ
لَهُمْ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ اَلَمْ يَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ
عِبَادِهِ وَيَاْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلِ
اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ ۖ وَسَتُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ
الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ
لِاَمْرِ اللّٰهِ اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

101. Çevrenizdeki bedevilerden münafık olanlar vardır ve Medine halkından da nifakı alışkanlığa çevirmiş olanlar vardır. Sen onları bilmezsin, biz onları biliriz. Biz onları iki kere azaplandıracağız, sonra onlar büyük bir azaba döndürülecekler.

102. Diğerleri günahlarını itiraf ettiler, onlar salih bir ameli bir başka kötüyle karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder. Hiç şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

103. Onların mallarından sadaka al, bununla onları temizlemiş, arındırmış olursun. Onlara dua et. Doğrusu, senin duan, onlar için 'bir sükûnet ve huzurdur.' Allah işitendir, bilendir.

104. Onlar bilmiyorlar mı ki, gerçekten Allah kullarından tevbeleri kabul edecek ve sadakaları alacak olan O'dur? Şüphesiz, tevbeleri kabul eden, esirgeyen O'dur.

105. De ki: "Yapıp-edin. Allah sizin yapıp-ettiklerinizi (amellerinizi) **görecektir. O'nun elçisi ve mü'minler de. Yakında gaybı ve müşahede edileni Bilen'e döndürüleceksiniz ve O, size yaptıklarınızı haber verecektir."**

106. Diğer bir kısmı, Allah'ın emri için ertelenmişlerdir. O, bunları ya azaplandıracak veya tevbelerini kabul edecektir. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Önceki ayette en üst mertebede yer alan (Sabikun) Muhacir, Ensar ve onları güzellikle-güzelce ve güzel davranışlarıyla örnek alanların (Tabiun) iman ve kişilik profillerini görmüştük. Burada kişilik profillerinin anlatımına devam edilmektedir ki, olumsuz tiplemenin en dikkat çekici olanı ikiyüzlü davranan, yerine ve duruma göre iki şapka giyen münafıklardır. Bunlar hem çevrede yaşamakta hem Medine içinde bulunmaktadırlar.

Ayet iki münafık gurubu arasında bir ayırım yapmaktadır. Çevrede yani badiyede yaşayan münafık bedevileri eleştirirken, onların badiye hayatlarını hatırlatır, satır aralarında konar-göçer yaşayan insanların merkezi ve yerleşik hayata intibak etmelerinin neden zorluklarla müptela olduğuna işaret eder. Bu elbette bir mazeret değildir ama anlaşılabilir etkileyici bir sebeptir. Hayatında hiç vergi vermemiş, aksine geçimini yağma ve talan yoluyla sağlamış birinden merkezi kamu otoritesi kazancının belli bir miktarını tahsil etmeye, üstelik bunu yoksullara, miskinlere, memurlara, savaş finansmanına, yolda kalmışlara, kalpleri dine ısındırılacaklara harcamaya kalkıştığında bu uygulamayı garipser. Mahiyetini tam olarak idrak edemediği zaman bunu yükümlülük olarak değil, angarya-cereme görür, ödemek istemez. Elbette Hz. Ebu Bekir'in yaptığı

gibi ondan zekât tahsil edilecektir. Ama niçin ödemeye yanaşmadığı da anlaşılmaktadır.

Medine'de yani yerleşik hayat sürenlerin nifakı ise bambaşka bir olgudur. Onlar nifakı alışkanlık, hayat tarzı haline getirmişlerdir. Bu tutum için kullanılan "**meredu**" kelimesi aslı itibariyle yumuşaklık, dokunma ve tecrit gibi anlamlara gelir. Bu tutumda olanlar başka her güzellik ve erdemden kendilerini soyutlayarak ikiyüzlülüğü benimsemiş kimselerdir. Böylelikle üzerine bitki yetişmeyen yumuşak kumluk veya tek yaprağı olmayan dal gibi iç dünyaları başkalaşıma uğramıştır. Nifak içinde yaşadıkça, erdem ve ahlaki güzelliklerden uzaklaşır, derken bu onların karakteristik özellikleri olur, hayat tarzlarını belirleyen tutarsız, samimiyetsiz kötü alışkanlıklara dönüşür.

İnkâr edenler -küfürlerini gizlemeyenler- bunu açıkta yapar, münafıklar ise inkârlarını gözler, bu yüzden tehlikelidirler, verdikleri zarar da büyüktür. Münafıklara karşı dikkatli, ihtiyatlı olmak lazım gelir. Ne var ki, onları ele verecek bir takım davranış kodları (belirtiler, alametler) sıralanmışsa da, tam ve kesin olarak teşhis edip birilerini münafık ilan etmek mümkün değildir. Buna imkânı vermeyen doğrudan dinin kendisidir. Bu çerçevede, ayet-i kerime Hz. Peygamber'e kendisinin -aslında bizlerin- münafıkları bilemeyeceğini, asıl Allah'ın bildiğini hatırlatmaktadır. Sebebi gayet açık: Sadece belirtilerden hareketle birilerine münafık damgasını vurmak, günahkâr veya hatalı davranan herkesin bir anda münafık ilan edilmesine kapı açar. (Bkz. 9/64 ve 47/Muhammed, 30.)

Münafık tabii ki zarar verir ve cezayı hak eder. Teşhisi neredeyse mümkün olmadığından ona verilecek cezayı da Allah'a bırakmak lazım. Yüce Allah bu tür insanları iki kere cezalandıracaktır. Bilginlerin çoğuna göre ilk ceza dünyada, ikincisi kabir azabında olacak. Ama asıl uğratılacakları büyük azap ahirettedir. Dünyadaki ilk ceza çeşitli musibetler, afetler, felaketler, hastalıklar, düş kırıklıkları, iç çatışmalar, kişilik bozukluğu, ardı arkası gelmeyen kaygılar, çıkış yolu olmayan mistifikasyonlar, akıl ve ruh rahatsızlıkları, iflaslar, özgürlüklerden yoksunluk vs. olabilir.

Belki "iki ceza"yı iki negatif tutumun karşılığı olarak da düşünebiliriz ki, biri zihni ve ahlaki bir tutum olarak münafıkın inançsızlığını gizleyip temiz ve saf niyetli insanları yanıltması, onları yüzüne taktığı maskeyle aldatması; diğeri yapıp ettikleri kötü işler, yıkıcı ameller, verdiği zararlar vs. cinsinden olan fiillerin karşılığı."Kabir azabı"nın varlığını kabul edenler ise bu ayetin hesap-kitaptan önceki azaba atıf olduğunu öne sürmektedirler. (Bkz. 40/Mü'min, 46 ve 52/Tur, 47. ayetlerin açıklaması.)

Münafıkların dışında bir başka tipoloji var: Doğru, güzel (salih) fiilleri başka kötü fiile karıştıran insanların yapıp ettikleri. Gündelik hayatta bunun bolca örneklerine rastlamak mümkün. Ticarette ürünün alıcıyı yanıltacak derecede abartılı tanıtımı, sağlıkta doktorun hastadan gereksiz yere bolca miktarda tahlil veya film istemesi, kadın erkek karışık plaja gidenin ezan okununca cumaya gitmesi vs. Doğru ile yanlışın, ak ile karanın içiçe geçtiği, helal ve haram arasındaki çizginin kalktığı karmaşık durumlar. Tebük seferine herkes hazırlanırken, sırf üşendiği veya korktuğu için seferden kaçanların sonra pişman olup günahlarını itiraf etmesi bu ayetin inmesine sebep olmuştur. Rivayetlere göre hatalarını anlayanlar, affedilinceye kadar kendi kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardır. Yüce Allah, hatalarını itiraf etmeleri dolayısıyla onları affedeceği müjdesini vermektedir. Ayette gelen "umulur ki" yardımcı fiili şanı yüce Allah hakkında kullanılması dolayısıyla, belirsizliği değil, affın gerçekleşeceğini haber vermektedir, nitekim ayet şu kesin ifade ile bitmektedir: "Hiç şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir."

Bu gibi insanların mallarından sadaka alınması emredilmektedir. Bilginlerin bir bölümüne göre, burada sözü geçen sadaka farz olan zekâttır, diğerlerine göre ilave infaktır. İlave infak olması ayetin söz dizimi, bağlamı çerçevesinde daha isabetli görünmektedir. Farz olan zekâtın malı temizleyip artışına vesile olduğu kesindir ancak ayetin bağlamında günah işleyip hatasını itiraf edenler anlatılmaktadır. Bunlar herkes gibi Tebük seferi hazırlığına katılmadıkları, cihad kaçkını duruma düştükleri için günahkâr olmuşlardır, günahın onların ruhi hayatları, kişilikleri ve ahlaki tutumları üzerinde bıraktığı etkinin, kir ve vicdan azabının temizlenmesi ancak ilave infakla mümkün olacaktır. Bu yüzden mallarından sadaka alınması emredilmektedir, çünkü ancak bu sayede arınacaklardır.

Bunu yaparlarsa, o zaman bağışlanmaları, kirlerinden arınıp hafiflemeleri, günah ve hatalardan kurtulup özgürleşmeleri için Hz. Peygamber'in onlar için dua etmesi istenmektedir. Peygamberin duası onların ruhlarında kopan fırtınayı dindirecek, kalplerine sükûnet verecek, yapıp ettiklerinden dolayı çektikleri vicdan azabı, iç sıkıntı sona erecek, böylece enfüsi kabz halinden kurtulup huzur bulacaklardır. Allah onların ne konuştuklarını, ne yaptıklarını işitir-bilir.

Bunu herhangi bir tereddüde mahal bırakmadan yapmalılar. Yani hemen tevbe etmeliler, ilave infakta bulunmalılar ve Hz. Peygamber'den dua talep etmeliler. Onlar inanan insanlardı zaten, sadece zaaflarına kapılıp saf altına değersiz madenlerin katılması gibi doğruya yanlış, iyiliğe kötülük katmışlardı. İnanmala-

rı dolayısıyla merhameti bol Allah'ın samimi tevbeleri kabul ettiğini bilirler. Onlardan istenen infak Allah'a adanmıştır, isteyen O'dur. Bu infak kimsenin cebine inmeyecek, yoksul ve yoksunların ihtiyaçlarının karşılanması için harcanacaktır. Yoksul ve muhtaçlara harcanan para, yapılan infak Allah'a yapılmıştır.

Samimi itiraf ve pişmanlığın göstergesi salih ameldir, pratiklerde tezahür etmesidir. Bu durumda hatasından dönen biri, bunu eylemlerine yansıtmalıdır. Bilgi, iman ve eylemin buluştuğu böylesi mutlu bir ilişkiler bağı tutum ve davranışlarda yansıdığında bunu ilk görecek olan Allah olacaktır. Sonra Hz. Peygamber ve mü'minler de. Bu bize sağlam ve güvenilir kişiliğin iki asgari kriterle ölçüldüğünü göstermektedir: Biri tutarlılık, diğeri eylemlerle kanıtlanan karar ve niyetlerin açığa çıkması, görünür olması. Ancak hiçbir şey gösterişe dönük olmamalı, başkalarının değil, sadece Allah, elçisi ve mü'minler topluluğunun onayına dönük olmalı. İnkârcıların, ikiyüzlülerin, İslami hayatı reddedip mü'minlere sıkıntı yaşatanların gözüne girmek marifet değildir, aslolan Müslümanların hoşnut olacağı pozisyonlarda olmaktır ki, bunun kriteri Allah ve elçisinin hoşnutluğudur.

Allah ve elçisinin onayı, eylemin Kur'an ve Sünnet'e uygun olması; mü'minlerin onayı onların tasvip ve takdirini gerektirmesidir. Mü'minler onay ve takdirin referansıdır. Bütün bunlar olurken yeni bir ikiyüzlülük hatasına düşmemeli. Çünkü niyetin ne olduğunu görünmezi-görüneni bilen Allah biliyor, herkes O'na döndürülüp gidecektir. Niyetler gizlenmişse, samimiyet yoksa yapılanlar başkalarının bilgisinden ve gözünden kaçırılmışsa dahi, Yüce Allah kim ne yapmışsa hepsini ona haber verecektir. İnsan yapıp ettikleriyle bilinir, değerlendirilir, yapıp ettiklerinin sonuçlarıyla karşılaşır. Allah her şeyi bilir, görür ve işitir. Hiçbir şey O'nun bilgisi dışında değildir. Ayet iyi, güzel işlerin yani salih amellerin herkesçe görülmesini, müşahede edilmesini istiyor. Kişi salih ameli kendi iyiliği ve ebedi mutluluğu için yapar. Bununla övünmesi doğru değildir; ancak salih amellerin başkalarına örnek olması, güzel emsal teşkil etmesi ve yaygınlık kazanması bakımından herkesçe görülecek, izlenecek şekilde yapılması gerekmektedir.

Diğer bir bölüm insan var ki, onları dışarıdan gözleyen biri açısından bakıldığında, mü'min mi, münafık mı oldukları belli olmayan kimselerdir. Sınıflamada üstün mertebede olanlar vardı (Muhacirler ve Ensar); onları takip edip onlara uyanlar; hatasını anlayıp itiraf edenler; doğru ile yanlışı, iyilikle kötülüğü birbirine karıştıranlar. Ancak bir de -tabir caizse- ne olduğu belli olmayanlar. Bu grupta yer alanlar bazen mü'min gibi bazen inkârcı ve münafık gibi hareket eder. Mü'minlerin bakış açısından durumları apaçık teşhise,

net olarak tanımlanmaya ve sınıflandırılmaya müsait olmadığından bunların durumu Allah'a bırakılmıştır, emri için ertelenmişlerdir. İç durumlarının mahiyetini sadece O bildiğinden ya onları azaplandırır veya affeder. Bu bizim işimiz değildir. "Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا
لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ
يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ
مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ
يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ
خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي
قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

107. Zarar vermek, inkârı (pekiştirmek), **mü'minlerin arasını ayırmak ve daha önce Allah'a ve elçisine karşı savaşanı gözlemek için mescit edinenler ve: "Biz iyilikten başka bir şey istemedik" diye yemin edenler** (var ya,) **Allah onların şüphesiz yalancı olduklarına şahitlik etmektedir.**

108. Sen bunun (böyle bir mescidin) **içinde hiçbir zaman durma. Daha ilk gününden takvâ temeli üzerine kurulan mescid, senin bunda** (namaza ve diğer işlere) **durmana daha uygundur. Onda, arınmayı içten-arzulayan adamlar vardır. Allah arınanları sever.**

109. Binasının temelini, Allah korkusu ve hoşnutluğu üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa binasının temelini göçecek bir yarın kenarına kurup onunla birlikte kendisi de cehennem ateşi içine yuvarlanan kimse mi? Allah, zulmeden bir topluluğa hidayet vermez.

110. Onların kalpleri parçalanmadıkça, kurdukları bina kalplerinde bir şüphe olarak sürüp-gidecektir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

İslami literatürde "Mescid-i dırar"ın dört özelliği sayılmaktadır:
a) Müslümanlara zarar vermek;
b) İnkârı sürdürüp pekiştirmek;

c) Mü'minler arasında ayrılık tohumlarını ekip birliği parçalamak;

d) İslam'a düşman olanları kollayıp gözlemek.

İbn-i Sa'd'ın Tabakat'ında yer alan bilgiye göre (II, 37) 107. ayetin Evs kabilesinden Ebu Amir isimli papaz hakkında indiği bildirilmektedir. Ebu Amir'in durumu gerçekten trajik bir seyir takip eder. Bu şahıs, hicretten önce Hıristiyanlığı benimsemişti. Anlaşıldığı kadarıyla okuyan, öğrenen bir zattı. Kendini geliştirerek papazlığa kadar yükselmişti. Hz. Peygamber (s.a.), Medine'ye gelip de İslamiyet hızla yayılınca yıldızı söndü, bu da onu öfkelendirdi. Hatırlanacağı üzere hayatının sonuna kadar münafıkların gizli lideri olarak İslam aleyhinde çalışan Abdullah bin Übey bin Selül'ün de gelecekle ilgili tasarı ve planları bu şekilde akamete uğramıştı. İslam geliştikçe kendisi için parlak bir gelecek olmadığını anlayan Ebu Amir, zaman içinde İslam'a zarar vermek için çeşitli planlar yaptı, entrikalar geliştirdi. Mekke'ye gitti, Bedir'de ve Uhud'ta Müslümanlara karşı savaştı, Mekkelilerin husumetini canlı tutmaya çalıştı. Mekke fethedilince Taif'e gidip yerleşti, orası da İslam'a girince Şam'a kaçtı, bu arada ilişki halinde olduğu münafıklara, Bizans kralını ikna edip asker toplayacağını ve Medine üzerine yürüyeceğini söyleyip kendisi ve faaliyetleri için karargâh olacak bir mescid inşa etmelerini söyledi. Filhakika kuruluş amacı ve ona yüklenen fonksiyonlar açısında buna "mescid" denemezdi ancak bu adla takdim edildi.

Medineli münafıklarla işbirliği içinde geliştirdiği plana göre, mescid süsü verilecek bu yerin ikili fonksiyonu olacaktı. Birincisi Hz. Peygamber'e karşı etkili bir suikast için karargâh olacak, burada silah stok edilecekti; diğeri sürekli propaganda ile yeni dinin mesajı tersine çevrilecek, İslam'a yeni girenlerin içine şüpheler katılacak, din içinde derin görüş ayrılıkları çıkarılacak, böylece İslami yayılmanın önüne geçilecekti.

Bilindiği üzere Medine'ye 5-6 km yakında bulunan Kuba'da daha önce Hz. Peygamber, Mekke'den hicret edince konaklamış, burada mescid inşa etmişti ki, buna Kuba Mescidi adı verilmektedir. Başlangıçta burası bir namazgâh gibiydi, sonraları mescide çevrildi. Efendimiz (s.a.) burada dört gün namaz kılmıştı. Daha sonraları da Medine'den ya yürüyerek veya binek üstünde gelir bu mescidde namaz kılardı. Hatta "Kuba mescidinde namaz kılmak bir umre yapmak gibidir" buyurmuştur. (İbn-i Mace, İkamet, 197; Tirmizi, Mevakit, 125.)

Kuba mescidi Amr bin Avfoğullarının bölgesindeydi. Rivayete göre onların kardeşleri Ganem bin Avfoğulları bunu kıskanıyordu. Bu yüzden papaz Ebu Amir ve Medineli münafıklarla işbirliği yapmaları kolaydı. Ebu Amir, onların bu zaafından yararlanarak İslam'a zarar vermek amacıyla bir mescid kurulmasını istemiş, bunda başarılı da olmuştu. Mescidi kuranlar Hz. Peygamber'e

gidip, yaşlı ve hastalarının her zaman Mescid-i Nebevi'ye veya Kuba mescidine gidemediklerini, kolaylık olsun diye kendi bölgelerinde bir mescid inşa ettiklerini, kendisinin de gelip bu mescidde namaz kılmasını rica ettiler. O da Tebük seferi dönüşünde bunu yapabileceğine dair vaatte bulundu. Sahiden de dönüşte namaz kılmak üzere yeni mescide gidiyorken bu ayetler indi. Durumun iç yüzünü öğrenen Hz. Peygamber (s.a.), hemen mescidi yıktırdı. Bu olaydan sonra büsbütün ümidini kesen Ebu Amir, bir daha Medine'ye dönemedi, Şam'da Kınnesrin adı verilen küçük bir kasabada sefil bir şekilde öldü.

Dırar ve benzeri mescidler zarar vermek amacıyla inşa edilir. Yapanlar, sadece iyilik yaptıklarını öne sürerler, iddialarını yeminler ederek pekiştirmeye çalışırlar ama elbette Allah onların iç yüzlerini bilmektedir. Söylediklerinin tümü yalandan ibarettir. Onların ne yapıp ettiklerini, içlerinde gizledikleri niyet ve düşünceleri Allah bilmektedir. Böyle mescidlerde namaz kılınmaz, bu kesin olarak yasaktır. Çünkü temeli ve amacı zarar vermek olan mescidde namaz kılmak, kuruluş amacını teyid etmek anlamına gelir. Allah'a secde edilecek, ibadet edilecek olan, daha ilk kuruluşunda temeli takva üzere inşa edilen mescittir. (Müslim, Hac, 514.) Tefsircilerin bir bölümüne göre bu Kuba mescididir çünkü İslam tarihinde ilk kurulan mescid budur, bir bölümüne göre Mescid-i Nebevi'dir. Burada kılınan namazın bin sevabı vardır. Temeli takva üzerine kurulan mescidin cemaatinin de yegâne yönelimi arınmaktır yani bütün günah ve pisliklerden, haram ve yasaklardan uzaklaşarak temiz bir beden ve temiz bir ruhla Allah'a yakınlaşmak ve O'nun hoşnutluğunu kazanmaktır. Şanı yüce Allah arınanları sever. Bir hadise göre *"Onda, arınmayı içten-arzulayan adamlar vardır"* ayeti Kuba'daki Müslümanlar hakkında inmiştir. (Ebu Davud, Taharet, 23; Tirmizi, Tefsir, 9/15; İbn-i Mace, Taharet, 28.)

Bazı bilginler zarar verme amacı olmasa da sırf gösteriş yapmak, insanlar "Bak bu adam mescid/cami inşa etti" desinler diye yapılan mescidlerin de bu hükümde olduklarını öne sürmüşlerdir. Buna güç ve saltanat gösterisi amacıyla yapılan camileri de dâhil etmek mümkün. **Nakkaş**'a göre kilise ve benzerleri mabetler de öyledir, buralarda namaz kılınmaz. Çünkü kilisenin kuruluş amacı budur. **Kurtubi** buna itiraz eder ve gayrimüslimlerin yaptığı kilisenin zarar vermek olmadığını söyler. Kilisenin kuruluş amacı Hıristiyanların kendi inançlarına göre ibadet etmeleridir. Bilginler, kilise veya havrada, temiz bir yer bulunduğunda bu mekânlarda vakti gelen namazın kılınacağını söylemişlerdir. Buhari'nin kaydına göre İbn-i Abbas, içinde heykel bulunmaması şartıyla havrada namaz kılardı (Buhari, Salat, 54).

Binasının yani inançlarını ve hayat tarzını Allah'ın hoşnutluğu üzerine ku-

ran kimse, binasının temelini, uçurumun kenarına kuran kimse gibi olamaz. İlkinin binasına hiçbir şey olmaz, depremler onu yıkamaz. Ama diğerinin ki en ufak bir toprak kaymasında göçer, uçuruma yuvarlanır. Uçurumun dibi cehennem ateşidir. Böyleleri olmaması gereken bir işi yapıp zulmetmişlerdir, bu yüzden hidayet bulamazlar.

"Kalpleri parçalanmadıkça" yani ölüm onları alıp götürmedikçe, İslâmiyet'i içinden yıkmak, Müslümanların birliğini dağıtmak üzere kurulan bina (mescit, kurum, kuruluş, dernek, "dini" kisveli teşkilât vb.) kurucularının kalbinde fonksiyonunu devam ettirecek. Allah ne düşündüklerini ne yaptıklarını hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾ التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

111. Hiç şüphesiz Allah, mü'minlerden -karşılığında onlara mutlaka cenneti vermek üzere- canlarını ve mallarını satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve öldürülürler; (bu,) **Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da O'nun üzerine gerçek olan bir vaaddir. Allah'tan daha çok ahdine vefa gösterecek olan kimdir? Şu hâlde yaptığınız bu alış-verişten dolayı sevinip-müjdeleşiniz. İşte 'büyük kurtuluş ve mutluluk' budur.**

112. Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, (İslâm uğrunda) **seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredenler, kötülükten sakındıranlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar; sen** (bütün) **mü'minleri müjdele.**

Şanı Yüce Allah'ın, cennet karşılığında mü'minlerin canlarını ve mallarını satın alması temsili bir ifadedir. Kur'an terminolojisinde bunun anlamı, insanın hayatını haklı ve adil bir dava uğruna verebilecek kadar ilahi iradeye teslim etmesi, gerektiğinde canını vermekten çekinmemesi; malını da bu yolda infak edecek cömertlik ahlakını edinmesidir. Bu evsaftaki mü'min canını ve

malını feda ediyor ama karşılığını alacaktır, bu bir tür alışveriştir. Karşılığında elde edeceği kazanç cennet olacaktır. Fedakârlık olarak tezahür eden cömertlik ahlakı ile karşılığı cennet olan alışveriş paradoks gibi görünse de, hakikatte öyle değildir. Zira can ve mala karşılık takdir edilen ödül, dünyada yani hemen ve şimdi ödenmeyecektir, dolayısıyla dünyevi (seküler) değildir, ahirette ödenecektir, ödeyecek olan da kerem sahibi yüce Allah'tır. Bu yüksek fedakârlığı yapıp karşılığını ahirette ve Allah katında arayanlar meşru bir savaşta öldürürler veya öldürülürler. (61/Saff, 10.)

Bunun yaşanan canlı örneği Akabe biatlarında anlaşmanın sonuna doğru gelindiğinde Abdullah bin Revaha'nın, Hz. Peygamber (s.a.)'e "Rabbin ve kendin için şart koş" demesine karşılık, ona şunu buyurmasıdır. "Rabbim için koştuğum şart, O'ndan başka hiç kimseye ibadet etmeyeceksiniz; kendim için beni canlarınızı ve mallarınızı neye karşı ve nasıl koruyorsanız, öylece koruyacaksınız". Abdullah "Bunun karşılığında bize ne var?" diye sorunca, Allah'ın elçisi "Cennet" cevabını verir. Bu ayetin hükmü kıyamete kadar canını ve malını Allah yolunda cihada adayan her mü'min için geçerlidir.

Bu, Allah yolunda cihad edenlere yerine getirmeyi taahhüt ettiği hak bir vaattir, Tevrat, İncil ve Kur'an'da öyle yazılmıştır. Yani bu vaad Müslümanlara yapıldığı gibi, geçmişte aynı şekilde Allah yolunda canları ve mallarıyla cihad eden geçmiş kavim mü'minlerine; sadakatle ve samimiyetle Hz. Musa ve Hz. İsa'ya tabi olanlara da yapılmıştır. Bu böyledir, çünkü farklı peygamberlerin yaptığı tebliğlerde bir süreklilik bir amaç ve hedef birliği vardır, hep olagelmiştir, bundan sonra da onları yüksek şuurla takip edenler arasında olacaktır.

Vaadi yapan Allah'tır, ahdine vefa gösterir. Bu yüzden, söz konusu alışverişe taraf olanlar haklı olarak sevinir, sahip olacakları ödüller dolayısıyla birbirlerine müjdeler verip mutlu olurlar. Gerçek kurtuluş budur.

Canları ve mallarıyla Allah yolunda cihad edenlerin kişilik profilleri en yüksek düzeyde ahlaktır. Hz. Peygamber'in gönderiliş amacı da "güzel ahlakı tamamlamak"tan başkası değildir. Vahiy kökenli bütün ilahi tebliğlerin asli ve nihai amacı olan ahlakın ana parametreleri şöyle belirlenmiştir:

Günah işlesinler işlemesinler daima tevbe edip istiğfar ederler. Bu onların bilinçlerini diri tutar. Günaha tevbe etmek asli görevdir, bir günahtan tevbe eden, sanki onu işlememiş gibidir. Tevbe ile kendisinden dönülen günah, insanın hayat pratiklerinde karşılaşması mümkün olan hata ve yanlışlıkları deneysel olarak anlar ve onlardan kurtulmanın yol ve yöntemlerini öğrenir.

Sürekli ibadet ederler. Farz ibadetlerini ihmal etmezler, buna nafileleri de ilave ederler. İnsanlar ve cinler, Allah'a ibadet etmekten başka bir amaçla yara-

tılmadıklarından, ibadet insanın asli görevi ve varoluşsal yolculuğunun anlam ve amacıdır.

Sahip oldukları sınırsız nimet, avantaj ve imkânlar için yüce Allah'a hamd ederler. Hamd, Allah'tan başka kimsenin veremeyeceği nimete karşılık yapıldığı için sadece Allah'a mahsustur, insanların birbirine teşekkür etmesinden farklıdır. İçecek suyu yarattığı için Allah'a hamdeder-şükrederiz, bize suyu ikram edene teşekkür ederiz. Bu yüzden hamd ve şükür Allah'a, teşekkür insana yapılır. (Bkz. 1/Fatiha, 1.)

Seyahat ederler. Kelime itibariyle seyahat, suyun yeryüzünde akmasıdır. Gezegenlerin kendi yörüngeleri için de kullanılır. İnsan da suyun akması gibi yola çıkar, seyahat eder. Burada seyahati, Allah yolunda ve O'nun kelimesini yüceltmek, ismini uzak yerlere götürmek, mesajını her yana yaymak için yolculuk yapmak şeklinde anlamak mümkün olduğu gibi, dünya hayatını gurbete çıkmış bir yolcu gibi algılamak ve öyle yaşamak şeklinde de anlamak mümkün. İlim tahsil etmek, öğrenim için memleketinden başka yerlere gitmek veya geçmiş toplumların başlarından geçenleri öğrenip ders çıkarmak üzere gezip araştırmalar yapmak; başka diyarlardaki Müslümanların durumlarına muttali olup yardımlarına koşmak üzere yapılan seyahatleri de bu kategoriye katmak mümkündür. Tefsircilerin bir bölümü oruç tutmak anlamına geldiğini söylemişlerdir (66/Tahrim, 5). Hakim'in el Müstedrek'inde (II, 365) seyahat'in oruç manasında olduğunu belirten bir rivayet yer almaktadır; Zehebi, hadisin Buhari ve Müslim kriterlerine göre sahih olduğunu söyler.

Rükû edenler ve secde edenler. Farz ve nafile namazlarını kılanlar, tam bir huşu ve haşyetle rükûa gidenler, secdeye kapananlar.

İyiliği emredenler ve kötülükten sakındıranlar: Ma'ruf olanı emredip bunu hayatın her alanına yaymak için gayret edenler, aynı zamanda yeryüzünü ve hayat alanlarını kötülüklerden/münkerden korumak için çaba harcayanlar. İyiliğin emredilip kötülükten sakındırılması İslami hayatın ana misyonlarından biridir. Gözümüz önünde münkerler işlenir, kötülükler yapılırken, "herkesin kişisel tercihi, onun hayatı, bizi ilgilendirmez" diyemeyiz. Elimizden geliyorsa elimizle kötülüğe engel olmalı, gücümüz yetmiyorsa dilimizle kötülüğün kötülük olduğunu söylemeliyiz. Buna da imkânımızyoksa ağır bir baskı altında isek hiç değilse kalbimizle kötülüğe buğzetmeliyiz ki, bu imanın en zayıf derecesi olmakla beraber kalbin münkerle-kötülükle barışmaması, uzlaşmaması bakımından hayli önemlidir. Bu esasında İslam ümmetinin ana misyonudur. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 110.)

Ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar: Bu anlatılanlara bağlı olarak Allah'ın

koyduğu sınırlara riayet edenler, yasakları çiğnemeyenler, başkalarının –tabiatın, canlıların, insanların– hak ve hukukunu ihlal etmeyenler. Allah'ın hudutları bugünkü ifadesiyle Hukuk'un üstünlüğü ilkesini ifade eder. Biz kendi arzu ve çıkarlarımıza göre hukuk vaz'edemeyiz, hayatın nirengi noktaları ve içinde hareket edeceğimiz çerçevenin sınırlarını Yüce Allah çizer; buna Allah'ın koyduğu sınırlar (Hududullah) denir. İşte kim bu manevi ve ahlaki yüksek formasyonlara sahipse, mü'min olarak kurtuluş ve mutluluk müjdesini almaya hak kazanmaktadır.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا اُولِي قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾

113. Kendilerine onların gerçekten çılgın ateşin arkadaşları oldukları açıklandıktan sonra –yakınları dahi olsa– müşrikler için bağışlanma dilemeleri peygambere ve imân edenlere yaraşmaz.

114. İbrahim'in babası için bağışlanma dilemesi, yalnızca ona verdiği bir söz dolayısıyla idi. Kendisine, onun gerçekten Allah'a düşman olduğu açıklanınca ondan uzaklaştı. Gerçekten İbrahim, çok duygulu, yumuşak huyluydu.

115. Bir topluluğa Allah, hidayet verdikten sonra, korkup-sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar, onları sapıklığa sürükleyecek değildir. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir.

116. Gerçek şu ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır; diriltir ve öldürür. Sizin Allah'tan başka veliniz ve yardımcınız yoktur.

Taberi, 113. Ayetin Hz. Peygamber'in ölüm döşeğinde iken amcası Ebu Talib'in bağışlanması için dua etmesiyle ilgili indiğini kaydeder. Rivayetlere göre Hz. Peygamber (s.a.) "Allah yasaklamadıkça senin için dua edeceğim" buyurunca bu ayet ve Kasas, 56. ayeti inmiş oldu. (Bkz. Buhari, Cenaiz, 80; Müslim, İman, 39.) Ayet açıkça küfür üzere öldüğü bilinen kimselerle ilgilidir.

Şirk enbüyük zulümdür (31/Lokman, 13), diğer bütün günah ve suçlar –

Allah'ın dilemesi halinde- affedilebilir ama şirk suçunun affa konu olmayacağı kesindir. Şu halde müşrik olup da bu suçtan dolayı cehennem halkı oldukları kesin olarak ortaya çıkanlar için bağışlanma dilenmez, dilense de bunun onlara herhangi bir yararı yoktur. Bu sıradan insanlar için söz konusu olduğu gibi peygamberler için de söz konusudur. (Bkz. 6/En'am, 26; 28/Kasas, 56.) Ancak yaşayan inkârcı veya müşriklerin hidayet bulmaları için dua edilebilir.

Bazı tefsircilere göre Hz. İbrahim bir istisna teşkil etmiştir. Ancak bu açıklanmaya muhtaç bir istisnadır, zira bağışlanması için babasına söz vermişti ve sözünü yerine getirmek için bağışlanma dilemişti. Ne var ki yüce Allah tarafından babasının "Allah'a düşman" olduğu bilgisi verilince bundan vazgeçti (Bkz. Nesai, Cenaiz, 102). Sadece vazgeçmekle kalmadı, böyle bir şeye teşebbüs etmekten hızla kaçındı. Oysa İbrahim aleyhisselam hayli duygulu, yumuşak huylu bir insandı. Yani kalbi hayli yumuşak ve fıtraten sevecen biri olmasına rağmen, babasının kesin inkârcı olduğu bildirilince, hiç düşünmeden babasıyla arasına gerekli mesafeyi koydu. (Bkz. 19/Meryem, 41-42 ve 26/Şuara, 86. ayetin açıklamaları).

Hz. İbrahim'e ait belirgin bir vasıf olarak zikredilen "**evvah**" kelimesine birden fazla anlam verilmiştir. **Kurtubi** 15 ayrı anlamını zikreder: Gece gündüz dua eden, Allah'ın kullarına karşı çok merhametli olan, kesin inanç ve yakin sahibi olan, mü'mindir (Habeşçe'de).ıssız-kuytu yerlerde Allah'ı anıp tesbih eden, Allah'ı dilinden düşürmeyip daimi olarak zikreden, çokça Kur'an okuyan, taşıdığı dertlerden dolayı çokça ah çeken, fakih olup fıkheden, huşu duyup yalvaran-yakaran, günahlarından dolayı bol bol bağışlanma dileyen, hayır yapan, çok şefkat eden. Yüce Allah'ın hoşlanmadığı bir tutum ve davranıştan hemen dönen. Kelimenin aslı teevvüh/inlemekten gelmektedir. Bu da ıstırapla nefes alındığında göğüsten gelen ses demektir. Araplar ah çektiklerinde ıstıraplarını dile getirmeye çalışırlar. Hz. İbrahim'de esasında sayılan bu vasıfların tümü vardı, üstelik halim biriydi yani isteseydi kendisine karşı yapılan haksızlıklara, saldırılara karşılık verebilirdi ama Allah için yapmadı yani maddi gücünü kullanmadı. Zaten halim de pasif, güçsüz kimse değildir, sahip olduğu güç ve kudreti denetleyip karşı koymayan kimsenin huy ve ahlakı demektir.

Ulu'l azm peygamberlerden olan İbrahim aleyhisselamın bütün anlamları içeren evvah vasfının zikredilmesinin ele aldığımız konuyla bağlantısı vardır. İçi merhamet ve şefkat dolu olmasına, herkesin derdiyle içi ıstırapla sızlamasına rağmen, Allah'tan babasının iflah ve ıslah olmayacağı haberini alınca -ki fıtri olarak bir baba herkesten çok insana yakındır ve sevimlidir- ana kural merhametinin önüne geçti. Öyle olması da gerekirdi, çünkü hiç bir kul, insan-

lara karşı Allah'tan daha merhametli olamaz. (Bkz. 26/Şuara, 84-86; 19/Meryem, 46-47; 60/Mümtehine, 4.)

Bu ayet bize, olur olmaz şirk ve zulüm -ikisi müteradif anlamlara sahiptir, birini diğerinin yerine koymak pekâlâ mümkündür- bataklığına saplanmış kimselere, kendimizin veya din anlayışımızın ne kadar "kapsayıcı, hoşgörülü ve sevgi" yüklü olduğunu göstermek adına bağışlanma dileyemeyeceğimizi, kendi indi mütalaa ve mülahazalarımıza dayanarak müşrik ve zalimleri cennete gönderemeyeceğimizi ya da onlara "Allah rahmet etsin" diye niyazda bulunmayacağımızı göstermektedir. Kuşkusuz müşrik de olsa birine hayatta olduğu sürece "hidayet bulması" için dua edilir ama bu hal üzere öldükten sonra ona rahmet ve mağfiret dilenmez, öldüğünde cenaze namazı da kılınmaz. Hz. Peygamber bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir ama o cehennem azabını haketmiş olanlardan sorumlu değildir. (2/Bakara, 119).

Şirk büyük bir zulüm ve suçtur. Allah kimseyi de yeterince çeşitli süreçlerden geçirme fırsatını onlara vermedikçe doğru yoldan saptırmaz. Başka bir ifadeyle insanlar, Yüce Allah keyfi olarak onları saptırdığı için sapmazlar, aksine onlara gösterilen bunca işaret, kanıt ve ayete, kendilerine indirilen vahiylere rağmen sapkınlık, zulüm veya inkâr yolunu tercih ettikleri için saparlar. Ve elbette bunu yapıyorsa, Allah her şeyi bilendir, ne yaptığını herkesten çok daha iyi bilmektedir. Hikmetinden sual olunmaz. "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır; diriltir ve öldürür". Kulların Allah'tan başka yardımcısı yoktur, dolayısıyla sadece O'nun iradesine teslim olmak gerekir.

لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللّٰهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾

117. Andolsun Allah, Peygamberin, Muhacirlerin ve Ensarın üzerine tevbe ihsan etti. Ki onlar -içlerinde bir bölümünün kalbi nerdeyse kaymak üzereyken- ona güçlük saatinde (zor zamanda) **tabi oldular. Sonra onların tevbelerini kabul etti. Çünkü O, onlara** (karşı) **çok şefkatlidir, çok esirgeyicidir.**

118. (Savaştan) **Geri bırakılan üç** (kişiyi) **de** (bağışladı). **Öyle ki bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmişti, nefisleri de kendilerine dar** (sıkıntılı) **gelmişti ve O'nun dışında** (yine) **Allah'tan başka bir sığınacak olmadığını iyice anladılar. Sonra tevbe etsinler diye onların tevbesini kabul etti. Şüphesiz Allah,** (yalnızca), **tevbeleri kabul edendir, esirgeyendir.**

119. Ey imân edenler, Allah'tan sakının ve doğru (sadık)**larla birlikte olun.**

Tebük seferi hazırlığı ve sefer yolculuğuyla ilgili inen Tevbe sûresinin bu bölümünde ilginç bir nokta ele alınmaktadır ki, konu her ne kadar o günkü sosyo-psikolojik durumu yansıtıyorsa da, insan karakterinin belli bir yönünü ifade etmesi bakımından bugünü ve yarını da ilgilendirmektedir. Ayetler insanın sadece hariçte ne yaptığını değil, iç dünyasında da neler hissedip yaşadıklarını bilen Allah'ın bize bilgi seviyesinde ikramıdır. İnsan gerçeğinin ifşası, gelgitleri, çatışmaları, şizofreniye yaklaşan kişilik bölünmesinin tasviri. Gerek inkârcılar ve münafıklar, gerek kitap ehli, gerekse inancı zayıf Müslümanlarla ilgili öylesine enfüsi-iç derinliklerde yer bulan bilgiler var ki, bizim onlara ulaşmamız mümkün değildir. Yüce Allah ihsan ve bağışının bir sonucu olarak bizi bu "gizli bilgiler" hakkında bilgilendirmektedir.

"Tevbe" tanımı gereği, günah veya suç sayılan bir fiilden kişinin samimiyetle vazgeçmesini ifade eder. Lafızdan açıkça anlaşılan Hz. Peygamber, Muhacir ve Ensar –sanki– bir günah işleyip de ondan samimiyetle pişman olup vazgeçmişlerdir. Ancak iki sebepten dolayı bunun mümkün olmadığını söylemek gerekir. İlki Hz. Peygamber masumdur; ikincisi gerek Hz. Peygamber gerekse onunla beraber sefere katılanların zahirde gözlemlenebilen bir günah veya kusurları tespit edilmemektedir. Davet edildiklerinde sefere katılmışlardır. Bu ayetler grubunun inişine sebep olanlar ise "geçerli mazeretleri olmadığı halde savaşa katılmaktan kendini muaf tutanlar (90. ayet); mazeret de beyan etmeyip sonra sefere katılmayan ama sonraları pişman olanlar (102-105. ayetler) ve durumlarının ne olacağı belirsiz olup akıbetleri Allah'a bırakılanlar (106. ayet). Geçerli mazeretleri olmadığı halde sefere katılmayan üç kişinin durumu ise zaten 118. ayette ayrıca ele alınmıştır. Bu durumda açık, somut yani gözlemlenebilir bir günah veya suç yoksa tevbe hangi olumsuz fiil dolayısıyla gerekli olmuştur, sorusuna başka cevaplar aramalı.

Önce "Hz. Peygamber'in tevbesi"nin ne anlama geldiğini araştırmak lazım. İbn-i Abbas'a göre, geçerli mazeretleri olmadığını bildiği halde Hz. Peygamber'in yaklaşık 80 münafıkın sefere katılmama taleplerini kabul etmesi buna

sebeptir. Nitekim 43. ayette **"Allah seni affetsin.. Niçin onlara izin verdin?"** buyrulmuştur. Diğer bilginler grubu ise buradaki tevbenin anlamı, asıl tevbe etmeleri gerekenlerin tevbe etmelerine o sebep olduğu için böyle olduğunu düşünmüşlerdir. Tevbeleri kabul edilenler arasında Hz. Peygamber'in sayılması, belki de tevbe edenlere, onların tevbe fiillerine şeref yani yüksek manevi ecir ve değer katmak için olabilir.

Bunlar ihtimal dâhilinde olmakla beraber, seferin son derece zor bir mevsimde ve zor şartlarda olması, iradi olarak sefere katılmış olanların iç dünyasında cereyan eden olayların samimiyetlerinin, Allah'a olan sadakatlerinin test edildiği sıkıntılar dizisine yol açmıştır. Bir bakıma sefer sahabenin yaşadıkları ile kalplerindeki imanları arasındaki ilişkinin mahiyetinin testidir.

Vahyin kontrolü altında hareket eden Hz. Peygamber, zor zamanın seferi olan Tebük yolculuğuna çıktığında, acaba "Rabbim, böylesi zor zamanda bizi seferle yükümlü tuttun ya ordu dağılırsa ya başaramazsak!" diye içinden geçirmiş olabilir mi? Bu **Süleyman Ateş**'in yerinde deyimiyle "hadis-i nefsi" adı verilen kişinin iç dünyasında kendi kendisiyle konuşması, Allah'a karşı gelmeyi ifade etmez, zihinde vuku bulan bir istifhama tatminkâr cevap aramaya çalışmasıdır. Zaman zaman peygamberlerin de iç dünyalarında değişik haller zuhur edebilir. Efendimiz'in Bedir'de "Rabbim, bu bir avuç insana yardım etmeyecek olursan dinini yeryüzünde seslendirecek kimse kalmaz" demesi gibi. Bu haykırışta bir tehdit yoktur, ilahi yardımı davet ısrarı vardır. Ya da Hz. İbrahim'in **"Rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin, bana göster, kalbim mutmain olsun"** şeklinde niyazda bulunması gibi.

Hz. Peygamber'in tevbe ve istiğfarda bulunması onun peygamberlik misyonuna aykırı değildir, aksine tevbe ve istiğfarı ümmetine öğreten odur, hatta peygamberlik misyonunun bir gereğidir. Nasıl sabahlara kadar ibadet edip tevbe istiğfar ederken Hz. Aişe'nin *"Sen de mi?"* sormasına karşılık, *"Evet ben de"* demesi gibi. Onun tevbe ve istiğfarı günah işlediğinden değil, belki yeterince şükrettiğinden emin olmamasından kaynaklanıyordu. Tebük seferi sırasında Hz. Peygamber çokça tevbe edip istiğfar etmişse, kendi adına değil, onunla sefere katılanların gösterebileceği görünmez zaafın olumsuzluklara meydan verme ihtimaline karşı etmiştir. Bu mülahazadan hareketle biz, buradaki tevbeyi "Allah, Peygamberin, Muhacirlerin ve Ensarın üzerine tevbe ihsan etti" şeklinde anlamanın daha isabetli olduğunu düşündük. Nitekim İslam cemaatinin iki kurucu unsuru olan Muhacir ve Ensar'ın sefer sırasında yaşadıkları olaylar onların iç dünyalarında cereyan derin bir psikolojik hadise olduğunu göstermektedir. Bu hadise tevbe ihsanına muhtaç niteliktedir.

Tebük seferini en özlü biçimde ayet "Saatü'l-usra (zor zaman)" olarak ifade etmiştir. "Zor zamanın seferi." Hz. Peygamber'in son seferi olan Tebük'e 30 bin kişi katılmıştır. Bundan önce Bedir'e katılanların sayısı 310, Uhud'a 700, Hayber'e 1.500, Mekke'nin fethine 10 bin, Huneyn'e 12 bindi. Sayıca bu kadar kalabalık olan ordu yılın en sıcak mevsiminde sefere çıkmıştır ki, Arap yarımadasında bu mevsim kuma basmanın ateşe basmak gibi olduğu mevsimdir. Askerlerin azıkları ve suları azdı; bir hurma tanesini dahi iki kişi paylaşmak veya acımsı arpa veya kokmuş yağ yemek zorunda kalmışlardır. Bir deveye dönüşümlü olarak birkaç kişi binebiliyordu. Bu zorluklar dolayısıyla sefere "Saatü'lusra", safere katılan orduya da "Ceyşü'lusra" denmiştir. Böylesi zor bir zamanda kim bilir insanlar içlerinden neler geçirmişlerdir! Belki Medine'deki çoluk çocuklarını, gölgelik bahçelerini düşünmüş, "Niçin biz bu cehennem sıcağını yaşıyoruz!" diye tereddütler geçirmişlerdir. Ayet-i kerime, "İçlerinde bir bölümünün kalbi nerdeyse kaymak üzereyken" lafzıyla buna işaret etmektedir.

Elbette hepsi bu seviyede tereddüt ve sıkıntılar yaşamış değildi, gelgit hali içinde olan bir gruptu. Hatta öyleleri vardı ki, sefere katılmak için can atıyordu. Efendimiz Hz. Ali'yi yerine Medine'de bırakmıştı. Münafıkların kışkırtıcı dedikodularına dayanamayarak yola çıktı, Efendimiz'e yetişti ve kendisini de orduya almasını istedi. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye şöyle dedi: "-Harun'un Musa'nın nezdindeki yeri gibi, senin de bana göre böyle bir mevkide olmana razı değil misin?" (Buhari, Fedailu Ashab-ı nebi, 9; Müslim, Fedailu's Sahabe, 30-32; Müsned, I, 170).

Evet, bir grup insan bazı tereddütler geçirmişse, Muhacir ve Ensar seferin zor şartlarında iç sıkıntıları yaşamışsa, sonra hepsi tevbe ve istiğfar etmiştir, şanı yüce Allah onların tevbelerini kabul etmiş, onları buna muvaffak kılmıştır.

Dönüşte mazeretsiz sefere katılmayan Ensar'dan üç sahabenin başına gelenler ibretlik olaydır. Şair Ka'b bin Malik, Hilal ibn Ümeyye ve Mirare ibnu'r Rabi geçerli bir mazeret göstermedikleri için Hz. Peygamber tarafından birtür boykota tabi tutulmuşlardır. Kimsenin onlarla konuşmadığı, selam vermediği, adeta toplum dışına ittiği bu üç zat haklarında 50 gün sonra ayetin inmesiyle affedilmişlerdir. Bu süre içinde öyle zorluklar yaşamışlardır ki, yeryüzü onlara dar gelmişti, asıl onları içerden sıkıştıran, ruhlarını daraltan vicdanen çektikleri azaptı. Arkadaşları her türlü zorluğu göze alıp sefere çıkarken onlar rahatlarını düşünmüşlerdi. Bu onları sonraları huzursuz etmiş, bedelini ağır bir biçimde ödemişlerdi. Bir gerçeği bir kere daha anlamışlardı ki, huzur ve mutluluğun, rahat ve refahın gerçek adresi Allah'a iman ve O'nun hükümlerine bağlanmaktır. Allah'tan başka sığınılacak bir melce' yoktu. Bunu iyice yani

ruhen yaşayarak anladıklarında affedildiler. Af müjdesini büyük bir sevinçle öğrenen Ka'b, malının tümünü infak etmek istedi; Hz. Peygamber, bir miktarını kendisi ve ailesi için ayırmasını öğütledi.

Ka'b bin Malik'in söyledikleri önemlidir: "Sefere katılmadım, çünkü ilk defa karnım doydu, binecek iki bineğim oldu, meyvelerin olgunlaştığı bir mevsimdi, bunları bırakmak istemedim." Bu da gösteriyor ki, Medine döneminin sonlarına doğru toplumun gelir ve refah seviyesi bir miktar artmış, bu da bazılarının gevşemesine yol açmıştır.

119. ayet, bu olaydan çıkarılması gereken derslere atıfta bulunarak, mü'minlere **"Allah'tan sakının ve doğru** (sadık)**larla birlikte olun"** emrini vermektedir. "Sadıklar" hem söz ve davranışlarında doğruluktan, hak ve hakikatten ayrılmayanlar hem Allah'a ve dinine derin bir samimiyetle bağlanıp sadakat gösterenlerdir. Mazeretsiz olarak sefere katılmayanlar geride kaldılar, geride kalanların büyük bölümü münafıklardı. İkiyüzlü, yalancı, dünya zevklerine tutkun, sözü özü birbirini tutmaz, hilekâr, bencil kimseler. Mü'minlere yaraşan ise doğru, güvenilir, cömert, özverili kimselerle birlikte olmak, onlarla birlikte yaşamak, onların cemaatinden olmak ve hep birlikte Allah'a ve ilahi hükümlere sadakat göstererek yaşamaktır. (Bkz. 33/Ahzab, 23; 59/Haşr, 8, 59.)

مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهٖ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَاٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهٖ عَمَلٌ صَالِحٌ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

120. Medine halkına ve çevresindeki bedevilere, Allah'ın elçisinden geri kalmaları, kendi nefislerini onun nefsine tercih etmeleri yakışmaz. Bu, gerçekten onların Allah yolunda bir susuzluk, bir yorgunluk, 'dayanılmaz bir açlık' (çekmeleri)**, kâfirleri 'kin ve öfkeyle ayaklandıracak' bir yere ayak basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları karşılığında, mutlaka onlara bununla salih bir amel yazılmış olması nedeniyledir. Şüphesiz Allah, iyilik yapanların ecrini kaybetmez.**

121. Küçük, büyük infak ettikleri her nafaka ve (Allah yolunda) **aştıkları her vadi, mutlaka Allah'ın yaptıklarının daha güzeliyle onlara karşılığını vermesi için,** (bunlar) **onlar adına yazılmıştır.**

120 ve121. ayetler, hem Medine'de hem çevresinde yaşayanların -ki bunların Müzeyne, Cuheyne, Eşca', Gifar ve Eslem kabileleri olduğu söylenmiştir- seferden geri kalmalarının kendileri için hayırlı olmadığını anlatır. Böyle yapmalarının sebebi kendi nefislerini yani rahat ve konforu Hz. Peygamber'e tercih etmeleridir. Onunla birlikte olmamak, gücünün azalmasına yol açmıştır. Onların katılımı Hz. Peygamber'in gücünü -dolayısıyla savunduğu haklı davayı- hem sayısal hem moral olarak arttıracaktı. Ancak bencillikleri buna mani oldu. Sefere katılıp da bu yolda diğerleri gibi susuzluk çekselerdi, yorulup bitkin düşselerdi, dayanılmaz açlık tehlikesi yaşasalardı, inkârcıları öfkelendirmeleri ve onlara karşı bir başarı-zafer kazanmaları -mesela düşmanı etkisiz hale getirmeleri, savaştan galip çıkmaları- dolayısıyla onlara salih bir amel yazılacaktı. Yazık ki öyle olmadı.

Allah iyilik yapan hiç kimsenin yaptığını karşılıksız bırakmaz, en güzeliyle ve daha fazlasıyla verir. Bir iyilik yapan on misliyle karşılık görür (6/En'am, 160). İyiliğin (ihsan) niceliğinden çok niteliği önemlidir. Az çok, küçük büyük yapılan her harcama kat edilen her vadi yani aşılan her zorluk daha güzeliyle karşılık bulur.

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

122. Mü'minlerin tümünün öne fırlayıp (savaşa) **çıkmaları gerekmez. Öyleyse onlardan her bir topluluktan bir grup, çıktığında** (bir grup da)**, dinde derin bir kavrayış edinmek** (tefakkuhta bulunmak) **ve kavimleri kendilerine geri döndüğünde onları uyarmak için** (geride kalabilir)**. Umulur ki onlar da kaçınıp-sakınırlar.**

"Öne fırlayıp çıkmak" savaşa işaret etmektedir. Öne fırlama can-ü gönülden, yukarıda ruh halleri ve bencillikleri tasvir edilen münafıkların durumuna düşmeden hemen Allah yolunda savaşmak üzere öne çıkanlara atıfta bulunur. Bu önemli bir görevdir, savaş saldırıyı def'der; düşmanın yurdu işgal etmesinin önüne geçer; böylece insanların can ve mal güvenliklerinin korunmasını sağlar. Ancak hayat savaştan ibaret değildir. Geride de yapılacak önemli işler vardır. Hz. Ali'nin Tebük seferine çıkarken Efendimiz'in onu yerinde bırakması

gibi. Geride kalanların (kadın ve çocukların, sivillerin) eğitimi, ahlaki ve sosyal hayatlarının takviyesi ve yönetimine devam edilmesi de bunun gibidir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 104). Bu durumda herkesin savaşa çıkması gerekmez, inen bu ayet savaşın –bu görev kimlere terettüp ediyorsa– onların savaşa katılmalarının yeterli olacağını hükme bağlamaktadır.

Yine de âyet kategorik anlamda ve geçmiş tarihsel tecrübelerde gözlendiği üzere toplumu "profesyonel savaşçılar" ve "profesyonel bilim adamları" şeklinde ikiye ayırmaz. Hz. Peygamber, kendi şahsında bu iki fonksiyonu birleştirmiş güzel örnektir, onu takip eden ilk nesil Müslümanlar da! Ayet, "dinde tafakkuh"un savaşa çıkmak gibi hayli zor bir cehd ve mücahede olduğu konusuna işare etmektedir. Çünkü tefe'ul babında gelen "tafakkuh" değerindeki bilgi yüzeysel ve kulaktan dolma olmaz, emek ve mesai gerektiren bir gayret ve sabır gerektirir. Ayetin ayrıca "Kur'an"da değil de "din'de tafakkuh"tan söz etmesi, Kur'an merkezli çok yönlü, çok disiplinli ve interaktif bilgi ve tefekkürün ancak tafakkuh çabası sayılabileceğini ima eder.

"Kim bir yolu ilim için kat edecek olursa, Allah da o kimseyi cennete götüren bir yolda yürütür. Melekler ilim talep edene hoşnut olduklarından dolayı kanatlarını yere sererler. Âlime göklerde, yerde ve hatta sudaki balıklar dahi bağışlanma diler. Âlimin abide üstünlüğü, ondördündeki ayın yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin varisleridir. Şüphesiz peygamberler ne bir dinar ne bir dirhem miras bırakmışlardır. Onlar sadece ilim miras bırakmışlardır. Kim bu mirası alırsa büyük bir pay almış olur" (Ebu Davud, İlim, 1; Tirmizi, İlim, 19; İbn-i Mace, Mukaddime, 17; Müsned, V, 196).

Gerektiğinde herkes, yerine göre savaşır, yerine göre ilim öğrenir. Ancak tarihsel tecrübe göstermiştir ki, ilim öğrenenler ile savaşanlar ayrı mecralarda olmuşlardır. İlim toplumsal hayatın temelini oluşturur. Bu çerçevede Hz. Peygamber "İlim talep etmek her Müslümana farzdır" (İbn-i Mace, Mukaddime, 17) buyurmuştur. Dini hayatın yaşanmasını mümkün kılan ilimler; hakları öğreten ve elde edilmesini sağlayan hükümler, tatbiki gereken hadler, adliye işleri (hukuk), yerel ve merkezi yönetimi ilgilendiren işler, tabiat bilimleri, beşeri bilimler vs. çok sayıda bilgi dalı, branş ve faaliyet alanı bu kapsama girmektedir.

Bir başka yoruma göre ise, İslâmî talim için ülkenin her tarafında yaşayan Müslümanların merkeze topluca gelmeleri gerekmez; onlardan bir grup gelse yeter. Bu gelenler İslâmî talimi aldıktan sonra geri dönüp halkı eğiteceklerdir. Olağanüstü bir durum söz konusu olmadığı müddetçe savaşa çıkmak farzı kifayedir. Yani savaşabilme güç ve imkânına sahip bir bölüm insan bu görevi yerine getirebiliyorsa, toplumun bütününün savaşa çıkması gerekmez.

Bu ayetin duruma göre ve genel bir tehlike söz konusu olduğunda topyekûn savaşı emreden 41. ayeti neshetmediğini yukarıda söylemiştik. Özetle savaş ve bilgi üretimi ve aktarımı biri diğerine engel olmamalı, toplumun çeşitli kesimleri bu görevleri yerine getirme sorumluluğunu taşımalı. Her görev kendi bağlamında önemlidir. Bu açıdan Kur'an-ı Kerim, savaşa vurgu yaparken ilim öğrenmenin önemine de vurgu yapmıştır.

İbn-i Abbas, cihadın en faziletli olanının içinde Kur'an-ı Kerim'in, Sünnet'in ve fıkhın öğretildiği mescid inşa etmek olduğunu söylemiştir. **İmam Şafi**'ye göre ilim talep etmek nafile namazdan daha üstün bir vecibedir. Bu böyledir, çünkü **"Kulları içinde Allah'tan ancak âlimlerin korktuğu"** (35/Fatır, 28) bizzat yüce Allah tarafından bildirilmiştir. İlim adamları olan ve ilim adamlarına kulak veren bir toplum Allah'tan korkan adaletli, iffetli ve hikmetli bir toplumdur. Bu açıdan dinde tefakkuh, dini hükümleri anlayıp fıkhetmek önemli bir çabadır, savaş durumu olsa da, geride fıkıh öğrenmeye devam eden bir topluluk bulunmalıdır. Toplumun büyük bölümü (fırka) savaşır veya başka işlerle uğraşır ama bir bölümü (taife) işi fıkıhla yani dinin öğrenilmesi, öğretilmesi ve toplumsal hayatın bu çerçevede şekillenmesiyle uğraşmak olur.

Başka bir yönden söz konusu ayet Kur'an-ı Kerim'in okunması, öğrenilmesi, başkalarına ve gelecek nesillere aktarılması ile üzerinde derinlemesine tefekkür ve tefakkuh edilmesiyle ilgili olduğunu söylemek mümkün. Emredilen "tefakkuh" fiilinin merkezinde varlık ve hayat tasavvurunu inşa eden vahiy yani Kur'an-ı Kerim olduğu açıktır. Bu da Kur'an'ın hem ilk nesil hem tarih boyunca bu emir ve gerektirdiği faaliyetle korunduğunu göstermektedir. Kur'an'ı sadece yüzünden okumak yetmez, aynı zamanda tefakkuh kelimesinin semantiğinin icap ettirdiği gibi anlamak, derinlemesine kavramak da gerekir. Bu Kur'an merkez alınmak suretiyle diğer bütün bilgi disiplinleri ve branşlar için de söz konusudur. Herkes kendi alanına ve seçtiği branşa göre ihtisas sahibi olmalı, böylelikle topluma ve insanlığa faydalı olmaya çalışmalıdır. Bu ayetin cihad ile ilim arasında denge kurmuş olması önemlidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

123. Ey imân edenler, inkâr edenlerden size en yakın olanlarla savaşın; sizde 'bir güç ve caydırıcılık' görsünler. Ve bilin ki gerçekten Allah takvâ sahipleriyle beraberdir.

"İnkâr edenlerden en yakında olanlar"la savaşı emreden bu ayet coğrafi bakımdan en yakın olan inkârcılar topluluğunu kastettiği açıktır. Şu var ki, barış içinde yaşamak isteyen gayrimüslim topluluklara durup dururken savaş açılmayacağını da biliyoruz. Bu durumda "yakın olan inkârcılar"dan "yakın tehlike arzeden inkârcılar"ı anlamak mümkün. Yakın tehlike ana tema seçildiğinde, düşmanın coğrafi bakımdan yakın veya uzak olması farketmez, önemli olan İslam'a yönelen ciddi, yakın ve hazır bir tehlikenin hatta yerine göre potansiyel bir tehdidin bertaraf edilmesi için gerekli her türlü çaba ve faaliyetin yürütülmesidir. Özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerinin aradaki mesafeleri önemsizleştirdiği bir zamanda, her yerden, dünyanın ücra köşelerinden de Müslümanların siyasi, askeri ve ekonomik varlıklarına ciddi tehlikeler gelebilir.

Savaş emrinin birinci hedefi düşmanın güç ve kuvvet sahibi olduklarını, kendilerini savunmaya, saldırılara karşı mukavemet göstermeye kararlı olduklarını bilmeleri ve varsa eğer kötü niyetleri bundan caymalarıdır. (Bkz. 2/Bakara, 190-194; 22/Hac, 39; 60/Mümtehine, 8-9; 9/73). Burada **Fahreddin Razi** önemli bir noktaya değinmektedir: İnkârcılara karşı askeri ve dini alanlarda caydırıcı ve kararlı olmak gerekir. Askeri olarak düşman Müslümanların kendilerine karşı mukavemet edebileceğini bilmeli, böyle durumlarda hoşgörü, diyalog, gevşeklik olmaz. Dini konularda yani İslami ana hükümlerde, dini hayatın düzenlenmesinde gayrimüslimlerle ilişki kurulurken tavizkar davranılmaz, dinin ana doğruları önemsizmiş gibi hareket edilmez, İslami hükümlerde gevşeklik gösterilmez. ma'ruf'un emredilmesi, münkerin yasaklanması, temel hükümlerin tebliğ edilmesi ve savunulması asli görevdir. Bu konularda kararlı olmalı, ilkelerden sapılmamalı, bilinen sınırların dışına çıkılmamalı. Ancak alışverişte, komşuluk ilişkilerinden, sosyal ve toplumsal hayatın paylaşımında gayrimüslimlerle iyi geçim yoluna bakmak, onların hak ve hukuklarını gözetmek, elden geldiğince iyilik yapmak icap eder (60/Mümtehine, 8-9). Hem caydırıcılık için güç ve kuvvet biriktirir hem savaşırken Allah'ın koyduğu sınırlar aşılmamalıdır. Allah korkup sakınanlarla beraberdir.

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا
الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي
قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾
أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ

يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾

124. Bir sûre indirildiğinde onlardan bazısı: "Bu, hanginizin imanını arttırdı?" der. Ancak imân edenlere gelince; onların imanını arttırmıştır ve onlar müjdeleşmektedirler.

125. Kalplerinde hastalık olanların ise, iğrençliklerine iğrençlik (murdarlık) **katıp-arttırmış ve onlar kâfir kimseler olarak ölmüşlerdir.**

126. Görmüyorlar mı ki, gerçekten onlar her yıl, bir veya iki defa belaya çarptırılıyorlar da sonra tevbe etmiyorlar ve öğüt alıp (ders çıkarıp) **düşünmüyorlar.**

127. Bir sûre indirildiğinde, bazısı bazısına bakar (ve): **"Sizi bir kimse görüyor mu?"** (der.) **Sonra sırt çevirir giderler. Gerçekten onlar, kavramayan bir topluluk olmaları dolayısıyla, Allah onların kalplerini çevirmiştir.**

Münafıklarla ilgili psikolojik tahlil bu ayet grubuyla sona ermektedir. Burada münafıkların iç yüzlerini açığa vuran vahiy karşısındaki tutumları anlatılmaktadır. Vahiy karşısında cahilce inkârcı bir tutum içinde olduklarından, vahyin bir mü'minin kalbi üzerindeki etkisini takdir edemiyorlar. Bu aslında her şeyi gören (basir) ve her şeyi işiten (semi') olan Allah'ın aslında yapıp ettiklerinden haberdar olmadığı yolunda naif bir düşünceye sahip olmalarının sonucudur. Vahiy indiğinde sahabenin imanı artar, inançlarına, davalarına daha bir özgüvenle bağlanır, içlerini büyük bir sevinç kaplardı. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 173; 8/Enfal, 2). Münafıklar ise bunu şaşkınlıkla karşılar veya mü'minlerin içine şüphe katmak için "Bu, hanginizin imânını arttırdı?" diye sorarlardı. Vahiy imanı takviye eder, mü'minlerin hem dünyada hem ahiretteki kurtuluşlarının müjdesini verir ve onları sevindirir. Kalplerinde hastalık olanlar ise yani inanmayan münafıkların üzerinde aksi tesir yapar, onlarında kalplerindeki hastalık artar. Bu konu daha önce ele alınmıştı. (Bkz. 2/Bakara, 10).

Aslında kendi hayatları üzerinde yeterince tefekkür edecek olsalardı, her yıl belaya çarptırdıklarını bir sebebe bağlar, gerekli dersi çıkarırlardı. Tefsircilere göre münafıkların her yıl belaya çarptırılmalarının iki anlamından biri, samimiyetlerinin sınandığı savaş daveti almaları ve bundan bir şekilde kaçınmaları; diğeri başlarına gelen çeşitli hastalıklar, musibetler, afet ve felaketlerdir. Olaylardan yeterince ders çıkarabilselerdi yapıp ettiklerinden dolayı tevbe ederlerdi. Yazık ki bu hasletlerini kaybetmiş bulunuyorlar.

Tevbe, derin bir pişmanlık ve cürümden (suç ve günah) kesin olarak vazgeçmek ise, kişinin kendi ayıp ve hatalarını, günah ve suçlarını kabullenmesi ve üzerinden atma azmini göstermesi lazım. "Günah keçisi" veya "günah tavuğu" oluşturup günahı bir başkasına (hayvana, paraya ve ordan da suçsuz bir insana) yüklemek günahı sahiplenmemek olur. Günah keçisi figürüne çeşitli toplumlarda rastlanır. Eski Ahit'teki Kefaret Günü anlamına gelen Yom Kipur'de Yahudi kavminin günahlarını simgesel olarak bir erkek keçiye yüklenir. Bu keçi kurayla seçilir ve Azazel adı verilen kötü ruhu yatıştırmak için Yahudi kavmini günahlarından arındırmak üzere Kudüs dışında bir uçurumdan aşağıya atılırdı. Yom Kippur arifesinde "Kaparot" adında bir ayin düzenlenir. Dua eden kişi, tavuk veya bir tutam demir parayı bir başkasının kafası üzerinde üç kere çevirerek o kişinin günahlarını sembolik olarak tavuğa veya paraya transfer eder. Ardından tavuk kesilir ve oruç öncesi öğün olarak yoksullara dağıtılır. Eski Yunanlılarda veba vb. afetleri hafifletmek ya da önlemek amacıyla günah keçisi olarak insanlar kullanılırdı. Atinalılar, Thargelia şenliğinde masum bir kadın ve bir erkek seçerler, şölenden sonra bu çifti kentte dolaştırılır, ince yeşil dallarla dövülür sonra da kent dışına sürülür, orada büyük olasılıkla taşlanırlardı. Böylece kentin bir yıl boyunca kötü talihten korunacağına inanılırdı. (Vikipedia.) İslam inancında tevbe, insan ile Allah arasında geçer, özel bir ayini yoktur, kalben samimi itiraf ve bir daha yapmamak üzere kesin karar vermektir.

İnen vahyin onların inkârlarını arttırmasının sebebinin iç yüzlerini ortaya çıkarması olduğunu söylemiştik. Böyle durumlarda birbirlerinin yüzüne şaşkınlıkla bakar, acaba kendi içlerinden birinin mi gizli konuşmalarını Hz. Peygamber'e ilettiğini sorarlardı. Kirli yüzleri açığa çıktığında sıvışıp gitmekten başka çare bulamazlardı. Böylesine trajik duruma düşmelerinin sebebi kavrayış melekelerini (fıkhetme) yitirmiş olmalarıdır. Dünyevi tutkuları, bencillikleri, zevk ve haz düşkünlükleri onları öylesine derin etkisi altına almış ki, düşünme melekeleri fonksiyon göremez hale gelmiş bulunmaktadır. Bu durumda olduklarından, kendilerini özeleştiriye tabi tutup hatalarından vazgeçmediklerinden dolayı Allah da onların kalplerini çevirmiş, hakka ve hakikate, hayra, hikmet ve marifete kapatmıştır.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

128. Andolsun size, içinizden sıkıntıya düşmeniz O'nun gücüne giden, size pek düşkün, mü'minlere şefkatli ve esirgeyici olan bir elçi gelmiştir.

129. Eğer onlar yüz çevirirlerse, de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve büyük arşın Rabbi O'dur."

Bir peygamber olarak Hz. Muhammed (s.a.)'in yapılan tasviri onun hem kişilik profili hem ümmetine karşı kalbi tutumunu çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın onlara "İçlerinden bir peygamber göndermesi büyük bir lütuftur" (2/Bakara, 129; 3/Âl-i İmran, 164). Eğer peygamber gönderilmeseydi ne beşeriyetin bilgi üretme, biriktirme ve geliştirme süreçlerinde sıçramalar olurdu ne insan kendi başına doğruluğu, adaleti, hak ve hakikati, kısaca hidayeti bulabilirdi.

Peygamber sadece öğretmez, yol göstermekle yetinmez, ahlaki olarak kişilikler inşa eder, kendisine tabi olanlara izzet, onur ve itibar kazandırır. Mü'minlerin sıkıntıya düşmesi onu üzer, gücüne gider. "Sıkıntı" olarak çevirdiğimiz kelime "**anat**" tırmanması zor, kişiyi neredeyse helak edecek kadar güçlükleri olan tepe demektir. Kelimenin iştikakı bize, mü'minlerin hem dünyada hem ahirette karşılaşmaları muhtemel zorlukları ima eder. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber (s.a) ümmetinin hem dünyada küçük düşmelerini, musibetlerle karşılaşmalarını, bağımsızlıklarını, izzet ve özgürlüklerini kaybetmesini istemez, hem ahirette ilahi azaba düçar olmalarını. Bu onu çok üzer, gücendirir. Çünkü son peygamber olarak İslam ümmetiyle gurur duymak, övünmek istemektedir, ilahi mesaj ümmet üzerinden ve ümmet aracılığıyla tahakkuk edeceğinden yani yeryüzünde adalet, özgürlük, yüksek ahlaki hayat ve ilahi murat Müslümanlar üzerinden gerçekleşeceğinden bu ümmete düşkündür. Mü'minlere şefkati ve merhameti vardır. Bu iki sıfat (rauf ve rahim) aslında yüce Allah için kullanılır, bu ayette Hz. Peygamber için de kullanılmaktadır. Bakara, 143. ayette Hz. Peygamber'in misyonu anlatıldıktan sonra, ümmeti üzerinde şahit olan böyle bir peygamberin Allah'ın bir ihsanı olduğu belirtilir, arkasından çünkü "Allah insanlara karşı şefkatli (rauf) ve esirgeyici (rahim)" olduğu belirtilir. Bu son derece dikkat çekicidir, çünkü bu iki sıfat aynı anda başka hiçbir peygamber için kullanılmış değildir.

Hz. Muhammed (s.a.) "seçilmiş" bir peygamberdir, tarih içinde süzülmüş bir özdür. Kendisinin de buyurduğu üzere *"Yüce Allah İsmail soyundan Kinane'yi, Kinane'den Kureyş'i, Kureyş'ten Haşimoğullarını, Haşimoğullarından da beni seçti".* (Müslim, Fedail, 1; Tirmizi, Menakib, 1). Mecmau'z Zevaid'te Heysemi şu rivayete yer verir *"Ben zinadan doğmuş çocuk değilim"* (VIII, 214). Yani

Efendimizin Hz. Âdem'e kadar uzanan soyunun hiçbir halkasında nikahsız bir evlilik yoktur. Saf ve temiz bir soydan gelmektedir, bu özelliğiyle de ***"mustafa"***dır. İşte "içinizden gelen elçi" böyle özelliklere sahiptir. Sizin en şerefliniz, en erdemli olanınızdır. Başka bir yoruma göre "Peygamber sizin gibi biridir, melek değildir" teması söz konusudur. (Bkz. Kehf, 110 ve 41/Fussilet, 16. ayetlerin açıklaması)

Bazı tefsirciler bu ayetlerin Araplara hitap ettiğini düşünür. Hayır, Hz. Peygamber'in ümmetine dâhil olan herkese hitaptır. Çünkü Hz. Muhammed aleyhissalatü vesselam **"Bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir"** (21/Enbiya, 107).

Hal buyken eğer insanlar ve özellikle Müslüman olarak gözlerini dünyaya açanlar, ondan yüz çevirecek (İslami hükümlere riayet etmeyecek, Allah yolunda infak etmeyecek, cihada çıkmayacak, Hz. Peygamber'in Sünnet ve Sireti'ne itibar etmeyecek) olurlarsa onun söylediği şudur: "**Bana Allah yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve büyük arşın Rabbi O'dur.**" Bütün insanlık onun risaletini tanımayacak olursa, o atası İbrahim gibi tek bir ümmettir, onu elçi olarak gönderen şanı yüce Allah ona yeter. Ümmeti için üzülür ama yüz çevirecek olursa Allah'a tevekkül eder, O büyük arşın, en yüksek hükümranlığın, kudret ve gücün Rabbi'dir (Bkz. 7/A'raf, 54).

Tevbe (9) Sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

10- Yunus Sûresi

Mekke'de indirilen bu sûre 109 âyettir. 40, 94, 95 ve 96. ayetlerin Medine'de indirildiğine dair bir görüş vardır. İsra (17) sûresinden sonra, Hud (11) sûresinden önce inmiştir. 98. ayette Yunus aleyhisselâmdan söz ettiği için bu ismi almıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân Rahîm olan Allah'ın adıyla

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾

1. **Elif, Lam, Ra. Bunlar, hikmetli Kitab'ın âyetleridir.**
2. **İçlerinden bir adama: "İnsanları uyar ve imân edenlere, muhakkak kendileri için Rableri katında 'gerçek bir makam' olduğunu müjde ver" diye vahyetmemiz, insanlara şaşırtıcı mı geldi? İnkâr edenler: "Gerçekten bu, açıkça bir büyücüdür" dediler.**

"Elif, Lam, Ra", Huruf-u mukattaa olan bu harflerle ilgili Bakara sûresinin başında bilgi verilmişti (2/1). Bu üç harften sonra gelen ayetlerin temel niteliklerinden biri "hikmet" olan Kitabın yani Kur'an-ı Kerim'in ayetleridir. "Tilke/bunlar", anlamlarını bilemediğimiz üç harften sonra gelen ayetler, bu sûrenin (Yunus) inişine kadar inen ayetler, Levh-i Mahfuz'da yazılı Kitap veya Kur'an'ın tümüyle ilgili olabilir. Bizim kanaatimize göre Kur'an'ın bütün ayetlerine atıftır. Çünkü "hikmet" Kitabın geneli için kullanılmaktadır.

Kur'an'ın niteliklerinden biri "hikmetli olması"dır. "Hakim" kelimesine üç anlam vermek mümkün görünmektedir:

a) Kur'an'ın ayetleri bizi görünenden görünmeyene, bilinenden bilinmeyene yönlendirip götüren bir anlam haritasıdır;

b) Önermeleri, öncülleri, tezleri ve dayanakları sapasağlam kitap;

c) İçindeki hükümlerle hükmedilen, ihtilaflarda hakem tayin edilen, hayat alanlarını düzenleyen kitap (2/Bakara, 213). Kur'an'da her üç anlam düzeyine tekabül eden ayetler grubu vardır, bu açıdan "hakim/hikmetli" sözcüğünü tek bir anlama indirgemek gerekmez.

Hikmet insan çabası, kalbin akletmesiyle elde edilebilir bir bilgi türü ve bilgilenme yoludur. Tefekkür, teemmül, tedebbür, tefakkuh, nazar, basar, şuurunda olmaklık vb. entelektüel zihni ve ruhi etkinlikler bunun birer türevidir. Ne var ki, şu veya bu düzeyde arkasında vahiy bilgisi veya dini miras bulunmayan herhangi bir bilgi hikmet sıfatını alamaz. Vahiy destekli olduğunda bilgi hikmet, vahiyden kopuk olduğunda 'seküler kültür' olur. Hikmetin üç versiyonundan söz edebiliriz:

1) İlahi hikmet: Kur'an vahyi ile ifade edilen, öğretilen hikmettir. Ve bundan sonra zikredeceğimiz iki hikmetin de beslenme kaynağıdır;

2) Nebevi hikmet: Peygamber'in gerek doğrudan gelen (metluv), gerekse dolaylı (gayrimetluv) vahyi anlatması, yorumlaması, kendi formlarıyla ifade etmesi. Buna genel anlamda "Peygamber Sünneti" diyebiliriz. Bize intikal yollarıyla sahih olması kaydıyla Sünnet Nebevi hikmettir; doğrudan vahiyle ifade edilen ilahi hikmetten aşağı derecede ama üçüncü tür hikmetten üst derecede bulunmaktadır;

3) Beşeri hikmet: İnsanın vahye (Kur'an ve Sünnet'in nasslarına, hakikat diline, verdiği haberlere) dayanarak geliştirdiği bilgi ve tefekkür türü. Bu mahiyeti ve fonksiyonel değeri itibariyle "irfan" olarak da isimlendirilebilir.

Arap müşrikleri iki şeye hayret ediyor, gerçekliklerini bir türlü kabule yanaşmıyorlardı. İlki, içlerinden birine, bir beşere yüce Allah'ın vahiy gönderip onu kendine elçi (resûl) seçmesi (17/İsra, 94); ikincisi ölümden sonra diriliş (ba'suba'da'l-mevt). Bu yüzden sık sık Allah'ın nasıl olur da pek yakından tanıdıkları Muhammed'e (Aleyhissalâtü vesselam) vahiy gönderdiğini soruyorlardı. Aslında bu şaşkınlığın (taaccüb) gerisinde bir tür istihfaf da yatıyordu. Çünkü şöyle de soruyorlardı: "Allah elçi olarak Ebu Talib'in yetiminden başkasını bulmadı mı?" Bu istifhamda hem vahyi ret, hem eğer sahiden Muhammed seçilmişse, neden o? Neden Mekke'nin ulularından, zengin ve muktedirlerinden biri değil? (43/Zuhruf, 31). Evet, bugün olduğu gibi inanmayanlar dün de risalet olayına şaşırıyorlardı (Bkz. 7/A'raf, 63-65, 73).

Tebliğinde Hz. Peygamber (s.a.) iki şeyi özellikle vurgulamakla emrolunuyordu: İnsanlar doğruluğu kabul etmeyecek olurlarsa başlarına gelecek büyük dünyevi sıkıntı ve mutsuzluklar ile ahirette karşılaşacakları büyük azap. Ve ilahi

tebliğe olumlu cevap verip hayatını buna göre samimiyetle kuranlara Allah katında özel bir mevkii, mertebe ve makamın (Kadem-i sıdk) vaadedilmiş olması.

"**Kadem-i sıdk**"a çeşitli anlamlar verilmiştir: Yapılan güzel fiillere karşılık verilen ödül, mü'minlerin mutlu olacaklarına ilişkin Levh-i Mahfuz'da yazılı olan hüküm, kadim zamanlardan beri süregelen hakikat, doğruluk ve tasdik (sıddıklık) makamı, kararlılık ve azim, sahih bir iman, kıyamette İslam ümmetinin herkesten önce haşredilip cennete sevkedilmesi, meleklerin duası, salih amel vs. Bunların içinden en kabule şayan görüneni, doğruluk ve bağlılık mertebesi (sıdk ve sadakat makamı) görünmektedir. Dünyada Peygamber tebliğini doğrulayıp Allah'a ve elçisinin çizdiği yol haritasına gönülden bağlananlar, sıdk ve sadakat içinde olanlar, kararlılık gösterenler bir mertebe kazanırlar. İşte bunun yeryüzünden semaya doğru çıkan (uruc eden) ve Allah katında karşılığı olan mevki ve mertebe Kadem-i sıdk'tır.

"**Kadem**" metaforu, bir şeyde öne geçmek için kullanılır. İnsan adım atarak öne geçer, kıdemli olur. Bu anlamda kadem-i sıdk doğruluk adımı, doğrulukta öne geçme demek olur. Doğruluk ve sadakatte öne geçen bir değer, şeref ve üstünlük kazanır ki, bu bir makamdır. Bu sayede Kadem-i sıdk, Makam-ı sıdk olur. Mak'ad-ı sıdk da bununla ilgilidir (Bkz. 54/Kamer, 55).

Bu makama erişebilenler, düşünce ve tezlerinde diğerlerine göre üstündür, sözleri hikmetlidir, tutum ve davranışlarında kararlı ve azimlidir, iddiaları sağlam temele dayanmaktadır, her zaman daha inandırıcı daha makul ve çözüm üretmeye yatkındırlar. Bu, söz konusu makamı hak etmiş mü'minlerin temel vasıflarından biridir, eğer bu özelliklere sahip değillerse henüz Kadem-i sıdk makamına erişebilmiş değildirler.

Vahiy hakikatini idrak etmekten yoksun kalanlar, Hz. Peygamber'in onlara okuduğu çarpıcı söz dizimi karşısında ister akıllarınca bir açıklama bulmak, ister takdirlerini dile getirmek, ister değerden düşürmek amacıyla olsun, bunun ancak bir "sihir" yani herhangi bir hakikati olmadığı halde insanları etkileyebilen güçlü bir söz olabileceğini söylemek durumunda kalmışlardır. Tabii ki bu çarpıcı sözleri yalnızca bir sihirbaz/büyücü söyleyebilirdi. Oysa bu sözler ne sihirdir ne şiir, Allah'tan gelen vahiydir, bu yüzden etkileyici, sarsıcıdırlar. Hz. Muhammed (s.a.), okuma yazması olmayan bir ümmiydi; bundan önce de "iman nedir, kitap nedir bilmezdi" (42/Şura, 52), bu çarpıcı sözleri söyleyebilmesi düşünülemezdi.

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى
عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهٖ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ

رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

3. **Şüphesiz sizin Rabbiniz, altı günde gökleri ve yeri yaratan, sonra arşa istiva eden, işleri evirip-çeviren Allah'tır. Onun izni olmadıktan sonra, hiç kimse şefaatçi olamaz. İşte Rabbiniz olan Allah budur, öyleyse O'na kulluk edin. Yine de öğüt alıp düşünmeyecek misiniz?**
4. **Sizin tümünüzün dönüşü O'nadır. Allah'ın va'di gerçektir. İmân edip salih amellerde bulunanlara, adaletle karşılık vermek için yaratmayı başlatan, sonra onu iade edecek olan O'dur. İnkâr edenler ise, küfürleri dolayısıyla, onlar için kaynar sudan bir içki ve acı bir azap vardır.**
5. **Güneşi bir aydınlık, ayı bir nur kılan ve yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona duraklar tespit eden O'dur. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. O, bilen bir topluluk için âyetleri böyle birer birer açıklamaktadır.**
6. **Gerçekten, gece ile gündüzün art arda gelişinde ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde korkup-sakınan bir topluluk için elbette âyetler vardır.**

"**Yevm** (gün)" gecesiyle beraber "bir gün"ü ifade eder. Dünyanın kendi yörüngesi etrafında bir defa dönmesi bir günü meydana getirir. Gerçek buysa cevabı aranması gereken bir soru var: Ayette zikri geçen "altı gün", altı 24 saat demek mi? Bunu böyle düşünenler olmuş, Yüce Allah'ın gökleri ve yeri altı 24 saat diliminde yarattığını öne sürmüşlerdir. Hatta Tevrat'ın Tekvin bölümünde (1-2), "Tanrı'nın kâinatı altı günde yaratıp yedinci günde istirahate çekildiği" yazılmaktadır. Ama bu kabulde bir sorun var: 24 saatlik zamanı dünya ve güneşin hareketlerini ölçerek bulabiliyoruz. Yani bir yönüyle Meşşai filozofların dediği gibi zaman hareketin ölçüsüdür. Eğer henüz güneş ve dünya yaratılma-

mışsa altı 24 saati nasıl bulabiliriz? Burada muhal bir durum olduğuna göre, altı günün süresini, niteliğini ve içinde cereyan eden yaratılış olaylarını sadece Allah'ın bildiği "altı ayrı aşama devir" şeklinde kabul etmemiz gerekir.

Yüce Allah altı ayrı aşama veya devirde yarattıktan sonra arşa istiva etti. A'raf sûresinde (7/54) bunun açıklamasını yapmıştık. Arşa istiva etmek, yaratılış, yasaların vaz'edilmesi ve işler kılınması ile şanı yüce Allah'ın varlık âleminin bütünü üzerinde hükümranlığını, mülk üzerindeki mutlak iktidarını tesis etmesidir. "Gökleri ve yeri yarattı" ibaresini takiben "sonra (sümme)" gelmiş olması terahidir, sonralığın ifadesidir. Bu da bize gösteriyor ki, Yüce Allah bütün varlık âleminden yücedir, müstağnidir. Kendi ilmi, iradesi ve kudretiyle yaratmıştır, düzene koymuştur ve sonra arşa istiva etmiş, hükümranlığını ilan etmiştir ki, yarattığı her ne varsa söz konusu hükümranlığı teslim etmiş, O'na boyun eğmiştir. Yaratılıştan önce müstağni olduğu gibi arşa istiva etmesinden sonra da müstağnidir.

"İşleri evirip-çeviren Allah'tır." "Tedbir" yerli yerince, yaratılış hikmetine uygun, belli yasalar ve kurallara göre yönetmek demektir. Tedbirin kapsamı içinde gökler âlemi, galaksiler ve yıldızlar olduğu gibi yeryüzünde herhangi ufak bir olayın takdiri, hükmü, kazası ve yönetimi de dâhildir. Yani, altı günlük yaratılış fiilinden sonra yüce Allah elini çekip her şeyi kendi haline bırakmadı, hem el'an yaratılış devam ediyor hem tedbiri. Bu bize, Aristo'nun "İlk hareket ettirici (el Muharriku'l evvel)" veya Newton'un "saat kurucu Tanrı" tasavvurunun temelsiz olduğunu göstermektedir. Allah her an varlık âlemine ve tabiata müdahildir, onun iradesi, kudreti, yasaları ve tedbiri sürmektedir. Bunun gibi Allah'ın iradesi, bilgisi ve kudreti dışında toplu iğne ucu kadar özerk (otonom) bir alan yoktur. "Din-dışı" veya mutlak "profan" alan sadece zihinsel bir tasavvurdur, her şey ilahi iradenin, arşa istiva etmiş bulunan Yaratıcı'nın mülk ve hükümranlığı altındadır. (10/31; 13/Ra'd, 2; 32/Secde, 5.)

"Onun izni olmadıktan sonra, hiç kimse şefaatçi olamaz." Bu ayetteki şefaati aracı, tavassutta bulunan kimse manasında anlamak yaygın bir görüş olmakla beraber, kelimenin kök anlamı ve buradaki bağlamı göz önüne alındığında, biz de Ebu Müslim el İsfahani'ye katılarak yüce Allah varlık âlemini yaratırken kimseden, ikinci bir varlıktan yardım almadığı anlamında kullanıldığını söylemenin daha isabetli olduğunu düşünüyoruz. "Şef" tek manasındaki "vitr"in zıttı ikinci demektir. Buna göre Allah yaratırken yanında, O'nunla beraber ikinci bir varlık yoktu, kimseden yardım almış değildir. Varlık âlemi ve içindekilerin tümü sonradan yaratılmış ise -ki öyledir- yaratılmamış bir varlık -melekler, cinler- nasıl O'na yardım edebilirler. Belki yaratılışın bir aşamasından sonra

melekler artık yaratılış sürecine katılmışlardır ki, "O'nun izni olmadan kimse şefaatte bulunamaz"ın anlamı budur. O izin verdi, görevlendirdi, onlar da yaratılışa katıldılar. (Şefaat için bkz. 2/Bakara, 255; 10/18).

"İşte Rabbiniz olan Allah budur, öyleyse O'na kulluk edin." Eğer insan bir gücün önünde boyun eğecekse ancak böyle bir Rabbin önünde boyun eğer. İnsan onuruna bu yarışır. Buna rağmen başka güçlerin boyunduruğu altına giriyorsa, Allah'tan başka tanrılar ediniyorsa, başka varlıkların aracılığına, yardımına lüzum hissediyorsa (10/18), hakikaten bunu yapanlar gözlemledikleri varlıktan, içinde yaşadıkları tabiattan ve cereyan eden olaylardan gerekli doğru sonuçları çıkarmıyor, öğüt almıyor ve düşünmüyorlar demektir.

Şöyle veya böyle, herkesin dönüşü Allah'a olacaktır. "Hepimiz O'na aitiz ve O'na döneceğiz". O her ne vaadetmişse haktır, mutlaka gerçekleşecektir. Yaratmayı başlatır ve iade eder. Bunu kucağında yaşadığımız tabiat olaylarını dikkatli bir biçimde gözleyerek dahi anlamamız mümkündür. Kupkuru toprağın üzerine yağmur yağdı mı canlanır, yeryüzü adeta ölümünden sonra dirilir (35/Fatır, 9); 41/Fussilet, 39). Sular çeşitli mecralarda akar, suladıkları topraklarda rengârenk bitkiler, ekinler yetişir. Derken sararır, kurur, yere düşer. Şanı yüce Allah yine diriltir, yeşertir, bunlarla toprağın üstündekileri besler (39/Zümer, 21). İnsan için de aynı kurallar geçerlidir. İnsan doğar, bir ömür sürer, ölür, mezara gömülür, toprağa karışır. Sonra dirilir (22/Hac, 6; 80/Abese, 21-24). İnsan bütün bu olaylara ibret gözüyle baktığında dünyadaki hayatının verilmiş tek hayat olmadığını, ölümün ebedi bir yokoluş değil, yeni bir hayata yolculuk olduğunu anlayacaktır.

Ölümden sonraki diriliş, yaratılıştan sonraki yaratılıştır. İnsanlar yeryüzünde sürdükleri hayatta çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır. Bu eylemlerinin bir karşılığı –ödül veya cezası– olması gerekir. Dünyada her eylem tam tamına karşılığını bulmaz, suçlular her zaman tam olarak hakettikleri cezayı almaz, iyiler ödüle sahip olmaz. Herkesin yapıp ettiklerinin tamı tamına karşılığını bulması adaletin gereğidir. Yeryüzünde ve gökyüzünde her şey adalet üzere kaimdir, her şey yerli yerindedir, insanların da fiillerinin adalet üzere karşılığını bulması bu külli kanunun sonucu ve gereğidir. Bu çerçevede başlangıç (mebde') olduğu gibi mead da vardır, her ikisi de yaratıştır. Allah ölümle aldığı hayatı iade edecektir. Böylelikle iyi ile kötü birbirinden ayrılacaktır. İkinci yaratışta iman edenler ödüllerini alacaklardır, inkârcılar ise şiddetli bir azaba düçar olacaklardır. (2/Bakara, 281; 30/Rum, 11.)

Yüce Allah güneşi bir aydınlık (ziya), ayı da "nur" kılmıştır. Güneşin sıfatı olan "ziya", ışığı kendinden olan şeylere atfedilir. Güneş, enerji deposu bir ge-

zegen olarak zincirleme patlamalarla sürekli enerji ve ışık saçmakta, bununla tesir sahası içindeki gezegenlere, aya yansıtmaktadır. "Nur" ışığını başkasından alan varlıklara atfedilir. Ay, ışığını güneşten aldığı için nur olarak nitelendirilmiştir. Tefsirciler "ziya"nın "zav"ın çoğulu olması hasebiyle, güneşin birden fazla ışık saldığına dikkat çeker. Güneş ateş yumağıdır, ay ise nurdur. "Nar (ateş)" ile "nur" aynı köktendirler. Ay, güneşten aldığı ateşin ışığını nura çevirip bize yansıtır. Herbirinin durakları (menziller) vardır, ayın üzerinde hareket ettiği yörünge menziller şeklinde takdir edilmiştir, bu sayede insanlar zaman dilimlerini hesap edebilmektedirler (Bkz. 36/Yasin, 38-40).

Bütün bunları Yüce Allah birer gerçeklik (hak) olarak yaratmıştır, bunlar hayal değildir, zihinde bir tasavvur olarak durmazlar, aksine maddi gerçekliklerdir. Gece ile gündüzün art arda gelişinde, gökler ile yer arasındaki farklılıkta sayısız hikmetler, bizi Allah'ın birliğine (Tevhide, ulûhiyet ve rububiyete) yönelten belgeler, deliller vardır (2/Bakara, 164). Bütün bunların yaratılmış olmalarının bir maksadı vardır, boşuna amaçsız yaratılmış değildirler, Yüce Allah abesle iştigal etmez (Bkz. 3/Âl-i İmran, 190-191). Birileri eğer bu muhteşem varlık âleminin boş amaçsız, sebepsiz yaratıldığını düşünüyorsa, bu ancak inkârcıların hiçbir gerçeklik temeline dayanmayan zanlarından ibarettir (38/Sad, 27). Dünyadaki canlı hayat, insanların yeryüzü üzerinde kurduğu medeniyetler, geliştirdikleri sosyal, maddi yapılar bu kozmik düzen sayesinde mümkün olmaktadır.

İşte yaratılıştaki bu ihtişam bir bir (art arda) açıklanmaktadır ki, insanlar bunlar üzerinde düşünsünler, araştırmalar yapıp O'nun hikmetini keşfetsinler, hayatlarının da anlamdan ve amaçtan yoksun olmadığını bilsinler, ona göre hareket etsinler. Varlık âlemi, kozmik düzen ve sürüp giden tabiat olayları ile kendi yaratılış gayesi ve hayatının anlamı üzerinde araştırma yapıp düşünenler Allah'tan daha çok korkup sakınırlar. Zaten korkup sakınmayan insanları uyarmanın bir faydası yoktur (79/Naziat, 45).

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ
هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولٰئِكَ مَأْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعْوٰيهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ
وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

7. **Bizimle karşılaşmayı ummayanlar, dünya hayatına razı olanlar ve bununla tatmin olanlar ve bizim âyetlerimizden habersiz olanlar;**
8. **İşte bunların, kazandıkları dolayısıyla barınma yerleri ateştir.**
9. **İmân edenler ve salih amellerde bulunanlar da, rableri onları imânları dolayısıyla altından ırmaklar akan nimetlerle donatılmış cennetlere yöneltip-iletir** (hidayet eder).
10. **Oradaki duâları: "Allahım! Sen ne yücesin"dir ve oradaki dirlik temennileri: "Selâm"dır; duâlarının sonu da: "Gerçekten hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır."**

7. ayet ilginç bir kişilik profili çizmektedir ki, bu inkârcıların dört temel özelliğine vurgu yapar:

a) Allah'la karşılaşmayı düşünmeyenler yani ahirete inanmayanlar. Ayette geçen "reca" kelimesine iki anlam verilmiştir: Biri Allah'la karşılaşmaktan, yaptıklarının hesabını vermekten korkmayanlar; diğeri böyle bir akıbeti ummayanlar, böyle bir şeyin vuku bulacağını düşünmeyenler.

b) Dünya hayatını beğenip seçenler, her şeyin burada başlayıp burada bittiğini zannedenler. Bunlar eşya dünyasını aşkın/müteal, batın/içkin ve öte/ahiret boyutundan tecrit ederek algılamaktadırlar.

c) Dünya hayatındaki geçici zevk, haz ve lezzetlerle yetinenler. Bütün lezzet ve zevkleri burada tüketmek istediklerinden (46/Ahkaf, 20), dünyayı ahirete tercih ederler (14/İbrahim, 3). Burada söz konusu olan iki durumdur: İlki dünyevi-maddi zevk ve mutluluktan başka daha üstün, kalitesi yüksek, manevi haz ve mutluluktan habersiz yaşamak; diğeri marifetullahtan uzak bir kalbe sahip olmak. Marifetullahtan uzak bir kalpte Allah korkusu olmaz, "Kalpler ancak Allah anıldığı zaman ürperir" (8/Enfal, 2), hikmetin hayat verici bitkileri yeşermez. Bu kalpler yalancı, sahte bir tatminle yetinirler. Çünkü hakiki ve sahici manada "Kalpler ancak Allah'ı anmakla mutmain olur, tatmin bulur" (13/Ra'd, 28).

d) Allah'ın gönderdiği vahiylerden habersiz yaşayanlar. Bunlar hem ilahi bilgi ve hikmetten yoksun yaşamaktadırlar, hem eşya dünyası üzerinde yeterince tefekkür etme becerisini gösterememektedirler.

Denebilir ki dinin dışarı çıkarıldığı seküler hayatın ana çerçevesi bu dört parametreye dayanmaktadır. Seküler bir dünya zorunlu olarak ya kutsaldan tamamen tecrit edilir yani pro-fanlaştırılır veya varoluşsal bir hakikat ve insan için ihtiyaç olan sahih kutsalın yerini sahte kutsallıklar almaya başlar. Dünya hayatını bu şekilde yaşayanların barınma yeri ateştir. İman edip salih amellerde bulunanlar ise imanları dolayısıyla nimetlerle donatılmış cennete girecek-

lerdir. "Onların oradaki duâları: "Allahım! Sen ne yücesin"dir ve oradaki dirlik temennileri: "Selâm"dır; duâlarının sonu da: "Gerçekten hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır" demektir. Her bir nimeti isteyip ona sahip olduklarında Yüce Allah'ı tenzih edip tesbih edeceklerdir. Dünya hayatları boyunca her nimet ve bağış için Allah'a hamd etmişlerdi, burada da sahip oldukları nimetler için hamdetmektedirler. Dünyada bundan başka dilek ve istekleri (dua), başka davaları ve gayeleri olmamıştı. Cennette de temennileri "Selam"dır. Selamlaşma kendi aralarında olabileceği gibi, meleklerle aralarında da olabilir. Buradaki selam "tahiyye" olarak gelmiştir ki, Hay olan Allah'ın dünya hayatındaki imanları ve güzel amelleri dolayısıyla ahirette kendilerine bahşettiği ebedi mutlu hayatı ifade etmektedir. (Selam için bkz. 4/Nisa, 86; 33/Ahzab, 44; 36/Yasin, 58.)

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ ۟ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾ وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهٖٓ اَوْ قَاعِدًا اَوْ قَآئِمًا ۚ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَآ اِلٰى ضُرٍّ مَسَّهُ ۭ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

11. Eğer Allah, onların hayra ulaşmak için çarçabuk davrandıkları gibi, insanlara şerri de çabuklaştırsaydı, mutlaka ecellerine hüküm verilirdi. İşte bize kavuşmayı ummayanları biz böylece taşkınlıkları içinde şaşkınca dolaşır bir durumda bırakırız.

12. İnsana bir zarar dokunduğunda, yan yatarken, otururken ya da ayaktayken bize duâ eder; zararını üstünden kaldırdığımız zaman ise, sanki kendisine dokunan zarara bizi hiç çağırmamış gibi döner-gider. İşte, ölçüyü taşıranlara yapmakta oldukları böyle süslenmiştir.

Ayetin "Allah'ım, eğer bu Kur'an senin katından gelen bir kitap ise, gökten üzerimize taş yağdır" diyen Nadir bin Haris hakkında indiğini söyleyenler (Mukatil) olduğu gibi, öfkelenip kızdığında kendisi, çocukları veya yakınları hakkında beddua edenlerle ilgili indiğini söyleyenler de var. Birinci durumda, Allah'ın kesin olarak varlığına inanan Nadir bin Haris'in bir deist olarak vahye yani Kur'an'ın Allah tarafından vahyedildiğini ve Hz. Peygamber'in de Allah'ın elçisi olduğunu reddettiği anlaşılmaktadır (Bkz. 8/Enfal, 32; 70/Meâric, 1). Kendinden öylesine emin ki, inandığı Allah'ın dilerse başlarına taş yağdırabi-

leceğini kabul etmektedir. Ancak kanaatine göre Allah vardır ama vahiy indirip elçi göndermez, insanların işine karışmaz. (Bkz. 13/Ra'd, 8; 42/Şura, 18).

İkinci durumda insanların kızgınlık anında öfkelerine kapılıp kendi aleyhlerinde olabilecek olayların celbini isteyebilecekleri hususuna işaret edilmektedir. "Filanın Allah belasını versin, Allah kahretsin, mutluluk yüzü görmesin, araba altında kalsın, çocuklarının mürüvvetini görmesin, başı beladan kurtulmasın, karnı doymasın" türünden beddualar. Hz. Peygamber (s.a.) bu tür beddualaların yapılmasını yasaklamış, deveye dahi yapılmasına iyi gözle bakmamıştır (Bkz. Müslim, Zühd, 74.) Ancak bedduayı mülaane ve mübahaleden ayırmak lazım. (Bkz. 24/Nur, 6-9 ve 3/Âl-i İmran, 61.)

İster inkârcıların inkâr ve günahlarından dolayı ister beddua yoluyla bela ve sıkıntının celbi şeklinde olsun, Allah hemen ceza vermez. Hayrı çabuk vermek (ta'cil) Allah'a, çabucak verilmesini talep etmek (isti'cal) kuldandır, denmiştir. Allah hayırlı olanı çabucak verir ama şer olanı, kötü bir cezayı hemen vermez. Bunun çeşitli hikmetleri vardır:

a) Haklarında hemen hüküm verilir, ecelleri gelirdi yani iş biterdi. Oysa şanı Yüce Allah'ın isimlerinden biri Sabur'dur, sabreder ve O'nun sabrı insanlarınkine benzemez. Mühletle bazen dener bazen istidraç yapar.

b) Hak edilmiş bir cezayı vermek tevbe ve nedamet kapısını kapatır. Oysa insan özeleştiri yapabilen varlıktır. Hatasını anlar, yaşadıklarından ders çıkarır ve döner. Nasuh tevbe ile hatasından vazgeçer de samimiyetle kendini ıslah ederse hiç günah işlememiş gibi olur.

c) Suç veya günah işleyen biri hayatının sonuna kadar ıslah da olmayabilir ama onun çocukları ve torunları salih insanlar olur. Dikenden gül çıktığı gibi günahkâr birinden mü'min nesiller yetişebilir. Ceza ile hemen ortadan kaldırmak, salih nesillerin önünü keser.

Islah olmayanlara mühlet verilir, onlar taşkınlıkları, azgınlıkları (tuğyan) içinde şaşkınca belki bir ömür dolaşır dururlar. Böylelerinin bu trajik durumda olmalarının sebebi bu dünya hayatını mutlaklaştırıp Allah'a kavuşmayı inkâr etmeleri, böyle bir günün tahakkuk edeceğine inanmalarıdır. (Bu konu Bakara sûresinde ele alınmıştı. Bkz. 2/15. ayetin açıklaması.)

İnsan aslında her durumda yüce bir gücün yardım ve desteğine muhtaçtır. Bu fıtridir ve çoğu zaman refleksif olarak kendini açığa çıkarmaktadır. Özellikle büyük bir tehlike ile karşı karşıya kaldığında, uçak kazası, boğulma, şiddetli kasırga, yüksek bir yerden düşme, ölüm tehdidi vb. birçok beşeri durumda Allah'a dua eder, yüce bir varlığın yardımına sığınır. "Yan yatarken, otururken ya da ayaktayken" insanın her durumdaki ortak tutumuna, yar-

dım talebine atıftır. Yüce Allah ona yardım edip de musibeti üzerinden defedince, eğer bilgileri imana dönüşmemişse, imanı sahih bir din tarafından düzenlenmemişse, iman onun pratik/ameli hayatında tezahür etmiyorsa, hemen unutur, eski durumuna döner, Allah'ı zihninden ve hayatından dışarı çıkarır (16/Nahl, 53). Bu da insanın hem ne kadar unutkan (nisyan) hem ne kadar nankör olduğunu gösterir.

İnsanın sabrı da, şükrü de azdır. Musibetlere dayanamaz yardım talep eder, kurtulur şükretmez, unutur. Dua ile belanın üstünden defedilmesi onun hoşuna gider, kolayına gelir, çünkü kesin olarak yardım ve desteğe ihtiyacı var. Nankörlük de onun hoşuna gider, kendisine süslü-çekici gelir, çünkü nankörlük etmeyecek, ahde vefa gösterecek olsa, üzerine yükümlülükler terettüp eder, sorumluluklar, görevler üstlenir. Bu da onun nefsine ağır gelir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sıkıntı ve musibet zamanlarında duasının kabul olmasını isteyenler, bolluk ve rahatlık zamanlarında çokça şükretsin" (Feyzu'l Kadir, VI, 150).

Bu özellikler hakikatte mü'mine ait olamaz. Bu yüzden tefsircilere göre bu kişilik profilinin inkârcılara denk düştüğünü söyleseler de, bunun idealde mü'mine yakışmayan olumsuz bir kişilik profili olduğunu söylemek mümkün. Reelde maalesef Müslümanlar da gerektiği gibi şükretmez, Allah'ın bahşettiği nimet ve yardımlara karşı unutkan davranır. Bunun sebebi "müsrifçe tutum"-dur. Süfli, geçici dünya zevkleri için servetini, hayatını, mesaisini akılsızca harcayıp ziyan edenler müsrif kimselerdir. İmkânlarını savururlar, bunu yaparlarken de bilinen sınırları çiğnerler.

وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا۟ وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا۟ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِي الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

13. Andolsun, sizden önceki nesilleri, resûlleri kendilerine apaçık deliller getirdiği hâlde, zulmettikleri ve imân etmeyecek oldukları için yıkıma uğrattık. İşte biz suçlu-günahkâr olan bir topluluğu böyle cezalandırırız.

14. Sonra, nasıl yapıp-davranacaksınız diye gözlemek için, onların ardından sizi yeryüzünde halifeler kıldık.

İnsani eylemlerin bir hasılası ve her yönüyle insana ait olan tarihin akışında bir süreklilik vardır. Düz/lineer bir çizgide ilerlemez, helezonik zaman-

larda inişler çıkışlar söz konusudur. Çöken toplumlar, devletler, medeniyetlere karşılık doğan ve yükselen toplumlar, devletler ve medeniyetler. Tarihi tecrübenin kendisinde aktığı mecra helezonik zamanlardan müteşekkildir. Kur'an-ı Kerim, toplumların çöküşüne yol açan belirgin faktörün zulüm, haksızlık ve hak ihlalleri olduğunu belirtir, bunlar da inkâr ve isyanda olmanın sonucudur. Elçiler gelmiş, tebliğlerini yapmış, doğruyu yanlıştan ayırıp hak ve adaletin yollarını göstermiş ancak bencillikleri ve zulümleri dolayısıyla elçilere itibar edilmeyince ilahi tebliğe sırt çeviren toplumlar çökmüştür. Bu onların müstahak oldukları cezadır. Apaçık delillere rağmen önyargılarda, yanlış ve hatada ısrar etmek, basireti bağlar, gözleri köreltir, gelmekte olan tehlike fark edilemez olur. Mesela bir toplumda sömürü ve istismar, rüşvet ve yolsuzluklar, hak ve hukuk ihlalleri kurumsallaşmışsa, o toplumda sosyal barış, dayanışma ve huzur olmaz. Barışı korumanın yegâne yolu adalet ve hakkaniyettir. Buna riayet etmeyen toplumlar iç çatışmalarla zaafa uğrar, bir süre sonra çöküp tarihe karışırlar. Bu tür toplumları çökerten faktör cürümdür.

Bir toplumun çökmesi yeryüzünün hali kalması anlamına gelmez. Bir toprak parçası boşalır, boşaltanların, oradan çekip gidenlerin yerini başka topluluklar alır. Bu bir devridaim olarak sürer. Ancak çevrimde derin bir toplumsal hikmet söz konusudur. Allah'ın dilemesine uygun olarak yeni gelenler de yeni bir tecrübe sahasına sokulmuş olur. İlahi gözlem altında tutulurlar: Bunlar nasıl hareket edecekler? Söz dinleyip hak ve hakkaniyete, adalet ve itaate dayalı mı bir düzen kuracaklar, yoksa kendilerinden öncekiler gibi davranıp onların hatalarını mı tekrar edecekler? 14. ayet, vahyin muhataplarına yüce Allah'ın kendilerini, öncekilerin yerine bu amaçla tarih sahnesine çıkarıp yeryüzünün -muhataplar açısından Mekke- sakinleri kılındıklarını haber vermektedir (Bkz. 6/En'am, 165; 35/Fatır, 39).

Eğer yeryüzünde sağlam bir iman, hükümlere bağlılık, adalete saygı ve hukukun her şeyin üstünde tutulduğu bir toplum düzeni kurabilirlerse -ki bunu yapıp ettikleri, ortaya koyacakları amelleri, kurumları, siyasi iktidarları, iktisadi ve sosyal ilişkiler biçimi gösterecektir- felaha erecek; güç ve iktidarlarını, izzet ve onurlarını koruyup varlıklarını sürdüreceklerdir. İlmi her şeyi kuşatan Allah, hakikatte kimin ne yapacağını bilir ama yine de toplumların kendilerini yaşadıkları somut tecrübelerle ortaya koymalarını murat etmiştir ki, her şey apaçık, görünür ve deneysel olsun. Bu çerçevede ayette "**nazar**" kelimesi kullanılmıştır. Nazar'da gözlem olduğundan elde edilen bilgide herhangi bir kuşku olmaz, gözlenen şey gerçektir. Yaratılışın hikmeti anlatılırken Mülk sûresinde (67/2) benzer amaçla anlatılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) de şöyle bu-

yurmuştur: "Dünya yeşil ve tatlıdır. Şüphesiz Allah, ne yaptığınızı görsün diye sizi dünyaya halifeler yapmıştır" (Tirmizi, Fiten, 28; İbn-i Mace, Fiten, 19).

وَإِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ
غَيْرِ هٰذَا اَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِيۚ اِنْ اَتَّبِعُ
اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَيَّۚ اِنِّي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ
لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا اَدْرٰيكُمْ بِهٖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ
قَبْلِهٖۚ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ
بِاٰيَاتِهٖۚ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ
وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰٓؤُلَاۤءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِۚ قُلْ اَتُنَبِّئُونَ اللّٰهَ بِمَا لَا
يَعْلَمُ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

15. **Onlara âyetlerimiz apaçık belgeler olarak okunduğunda, bizimle karşılaşmayı ummayanlar, derler ki: "Bundan başka bir Kur'ân getir veya onu değiştir." De ki: "Benim onu kendi nefsimin bir öngörmesi olarak değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, yalnızca bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edersem, gerçekten ben, büyük günün azabından korkarım."**

16. **De ki: "Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size bildirmezdi Ben ondan önce sizin içinizde bir ömür sürdüm. Siz yine de akıl erdirmeyecek misiniz?"**

17. **Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzenden ve O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Şüphesiz O, suçlu-günahkârları kurtuluşa erdirmez.**

18. **Allah'ı bırakıp kendilerine zarar vermeyecek ve yararları dokunmayacak şeylere kulluk ederler ve: "Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir" derler. De ki: "Siz, Allah'a, göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber veriyorsunuz? O, sizin şirk koştuklarınızdan uzak ve yücedir."**

15. ayet ilginç bir biçimde vahyin ilk muhataplarından hak ve hakkaniyet üzere yaşamayı reddedenlerin olmayacak isteklerini gündeme getirmektedir. Velid bin Muğire, As bin Vail, Esved bin el Muttalib, Esved bin Abdi Yağus ve Haris bin Hanzala bunların en tipik olanlarıydı. İstekleri şuydu: "Başka bir

Kur'an getir veya bazı hükümlerini değiştir. Zira bize tebliğ edip hükümlerine göre hayatımızı şekillendirmemizi istediğin bu Kur'an bizden çok şey istiyor. Mesela servet yığıp yoksulları sömürmemize karşı çıkıyor, paylaşmamızı emrediyor, zayıfları mallarımızda hak sahibi kılıyor. Böyle davranmadığımız zaman hem dünyadaki huzurumuzun bozulacağını, hem ahirette azaba uğrayacağımıza dair tehditlerde bulunuyor. Bu bizi mutsuz kılıyor.

Bu talepte bulunanlar Allah'ın huzuruna çıkmaya inanmayanlardır. Allah'ın varlığına inanmaktadırlar ama ölümden sonra dirilişe, kıyamete, haşra, hesaba ve yapıp ettiklerinin karşılığı olarak alacakları ödül veya cezaya, özetle ahirete inanmıyorlar. Hatta bazıları Allah'ın böyle şeylerle ilgilenmediğini, kişilere yapıp ettiklerinden dolayı ödül veya ceza vermeyeceğini düşünüyordu. Böyle olunca Hz. Peygamber'in onlardan istedikleri hayat tarzlarını kökten değiştirmeyi, birçok zevk ve alışkanlıklarından vazgeçmelerini gerektirdiği için bunu yapmaya değer bulmuyorlar.

Bu talebe Hz. Peygamber'in verdiği cevap gayet manidardır: İlki, onlara tebliğ ettiği Kitap yüce Allah'tan gelen bir vahiydir, her neyi emrediyorsa bu ilahi bir emirdir. O, kendi öngörmelerine, özel düşünce ve arzularına göre bunları değiştirme hakkına sahip değildir. Bu kitabı kendisi yazmamış ki, dilediği veya dışarıdan bir talep geldiği zaman bazı hükümlerini değiştirsin. Bu Kur'an vahiydir. Hz. Peygamber, kendisine vahyedilene harfiyyen uyar, itirazsız uymakla görevlidir. Aksini yapacak yani onların isteklerine göre bazı hükümlerini iptal edecek, yürürlükten kaldıracak, önemsizleştirecek, iptal edecek veya Kur'an'dan çıkartacak olsa, yüce Allah'a karşı gelmiş olur, bu isyandır. Başına büyük bir azap gelir.

İçlerinde ahirete inanmayanlar öldükten sonra Huzur'a çıkarılacaklarına da inanmıyorlar. Kur'an ise onlardan da hayat tarzlarını değiştirmelerini talep ediyor. Vahyin ilk muhatabı Mekkeli deistler, Hz. Peygamber'e "Bize başka Kur'an getir" diye bunu açıkça dile getiriyorlardı, sonraki zamanlarda ve şimdilerde Kur'an'ın amir ve açık hükümlerini beğenmeyenler, hayatları için sıkıcı bulanlar, bu sefer semantiğinde oynamalar yapmak suretiyle mesajın özünü değiştirmeye, dönüştürmeye çalışıyorlar. Kimisi Kur'an'ın tamamını, kimisi bir kısmını beğenmiyor. Şüphesiz ilahi muradı ve maksatları ortaya çıkarmak amacıyla Kur'an kıyamete kadar yorumlanacak, nasslarından hükümler çıkarılacak ama kişilerin heva ve heveslerine, toplumların gayrimeşru beklentilerine, devletlerin ve siyasetçilerin stratejik veya politik taleplerine göre tevillere maruz bırakılmayacaktır.

Hiçbir peygamber kendini "Allah'ın elçisi" olarak seçtirmez, kendi kendine böyle bir mertebe-makam veya görev tayin edemez. Onu seçip bu göreve geti-

ren Allah'tır. Şu halde vahiy Allah'ın dilemesidir, O dilemeseydi zaten kendisine vahiy gelmeyeceği için Kitap da olmaz, o da onlara bunu okumazdı. Kaldı ki, kendisinin böyle bir kitabı kaleme alacak formasyonda olmadığını kendileri de yakinen bilmektedirler. Aralarında bir ömür -40 sene- sürmüştür ne okuma-yazma bilirdi ne o günün etkili dini-kültür dilleri olan Aramice, İbranice, Süryanice veya başka bir dili konuşurdu. Eline kitap almış değildi (Bkz. Ankebut, 48). En azından, peygamberlikten (bi'set'ten) önceki durumuna bakıp Hz. Peygamber'in tebliğ ettiklerinin vahiy eseri bilgiler, haber ve hükümler olduklarını bilmeleri gerekirdi ki, akıllı olanlar böyle yapar. Düzenli eğitim görmemiş, ilim meclislerinde bulunmamış, büyük kültür ve medeniyet merkezlerinde senelerce ikamet etmemiş ümmi bir insanın yaratılış, kozmik düzen, tabiat kuvvetleri, işleyen yasalar, tarih, geçmiş toplumların başından geçenler, indirilen sahife ve kitaplardaki bilgiler, bu bilgilerin tashih edilmesi, toplumsal hayat, miras, insan ilişkileri, suç ve cezalar, ahlaki hayat, insanın iç dünyası, ahiret hayatı vb. sayısız konuda tam isabet bilgiler vermesi, olağanüstü analizler yapması, hükümler vaz'etmesi aklen mümkün değildir.

Hayır, selim fıtrat ve akıl bu Kitabın vahiy olduğunu teslim eder. Bu durumda yetkisi ve hakkı olmadığı halde Hz. Peygamber, Kitabın bir bölümünü değiştirecek, hükümlerini yürürlükten kaldıracak olursa Allah'a karşı yalan söylemiş, iftirada bulunmuş olur. Bu büyük bir haksızlık (zulüm)dür. Bu da cürümdür. Cürüm işleyenler kurtuluşa eremezler.

Hz. Peygamber (s.a.), ilahi hükümlere uymadıkları, hayat tarzlarını değiştirmedikleri takdirde dünyada ve ahirette başlarına gelecekleri haber verince yani onları uyarıp korkutunca, müşrikler, bağlandıkları putları öne çıkarma yoluna saparlar. Dedikleri şu: Bizim putlarımız, önlerinde saygıyla eğildiğimiz heykellerimiz var. Bunlar kuru taş veya tahtadan ibaret değildirler. Dünyada bizim geçimimizin, sosyal statümüzün teminatıdırlar. Biz onlara yakınlığımız oranında sosyo-ekonomik ve politik sistem içinde servet ve statü sahibi oluruz. Diğeri, diyelim ki bazı kusurlarımız oluyor, bu o kadar büyütülecek veya korkulacak şey değildir. Putlarımız bizim Allah ile aracılarımızdır, onlar bize tavassutta bulunacak, şefaat edecek, gerektiğinde azaptan kurtaracaklardır. Bu çerçevede put ve putçuluğun dünya ve ahirete ilişkin iki anlam boyutu öne çıkmaktadır.

Yüce Allah bu iddiayı temelde ve kesin bir dille reddeder. Böyle bir şey yoktur, bu iddia herhangi bir gerçekliğe dayanmamaktadır. O göklerin ve yerin yaratıcısı, maliki, sahibi ve hâkimidir. Bilgisi, kudreti ve iradesi dışında hiçbir şey yoktur. O böyle bir bilgiyi teyit etmiyor. Böyle iken, puta tapıcılar O'na bilmediği bir şeyi mi haber verip öğretmeye çalışıyorlar. Allah, bu akılsızların,

bencil tutkuları peşinde ömür tüketip başkalarına zulmedenlerin şirk koştuklarından uzak ve yücedir.

Miladi 7. yüzyılın Arap yarımadasının müşrikleri ile tarih boyunca şirk içinde olanların putçulukta ısrar etmelerinin çeşitli sebeplerinden biri –**Razi** şirkin kökeniyle ilgili altı sebep sıralar (bkz, ilgili ayetin tefsiri)– bize göre hakikatte samimiyetsiz olmalarıdır. Kural olarak din ve bir din içinde tapınma, kişinin kendinden üstün ve yüce bir gücün otoritesini tanıması, önünde eğilmesidir. Kendisinde olmayan bir güç o varlıkta yoksa önünde niçin eğilsin, onu yüceltsin? Akıl ve mantık bunu gerektirir. Ancak puta tapanlar, önünde eğildikleri taş, maden veya tahta yığınlarının cansız birer nesne olduklarını tabii ki bilirler, onlara sembolik anlamlar yüklemişlerdir, nesne üzerinden sembole itaat ederler. Ama yine de nesnenin kendisi onların tutkularının devamına, nefislerinin heva ve hevesine göre yaşamalarına bir teminattır. Çünkü nesne (taş, tahta veya maden yığını) hareket geçip onlara zarar veremez, nitekim ayet-i kerime "kendilerine zarar veya fayda sağlamayan şeyler" der. Putlar onları zulümlerinden, eylemlerinden vazgeçiremez. Böyle olunca sanki bilinç altlarında put ve heykelin önünde boyun eğmiyorlar, put ve heykeli kendi nefislerine, tutkularına boyun eğdiriyorlar. Putlar konuşmaz, heykeller emir ve yasak koymaz, hükümler vaz'etmez. Ama insan kendi kurallarını kendisi koyabilir ve bunu da put ve heykele projeksiyon tutmak suretiyle yaparak kutsallaştırır, sahte bir meşruiyet çerçevesine oturtur.

Yerin ve göklerin, dünya ve ahiretin, bütün varlık âleminin yaratıcısı, sahibi ve maliki olan Allah ise öyle değildir. O'nun vaz'ettiği hükümler vahiy eseridir, bir elçi aracılığıyla bildirilmişlerdir, kesindirler ve onlara uymak aynı zamanda Allah'a itaat etmenin göstergesidir. Bu yüzden aslında kendi tutkularının esiri olanlar cansız nesnelerin sahte kutsallıklarının arkasına sığınıp Allah'a itaat ve ibadet etmekten kaçmaya çalışırlar.

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾ وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

19. İnsanlar, tek bir ümmetten başka değildi; sonra anlaşmazlığa düştüler. Eğer Rabbinden geçmiş (verilmiş) **bir söz olmasaydı, anlaşmazlığa düştükleri şey konusunda mutlaka aralarında hüküm verilmiş olurdu.**

20. Bir de derler ki: "Rabbinden üzerine bir âyet (mucize) **indirilse ya!.." De ki: "Gayb yalnızca Allah'ındır, siz bekleyedurun; ben de sizlerle birlikte bekleyenlerdenim."**

Beşeriyet tarihinin başlangıç aşamasında tek bir topluluk (ümmet) olduğunu belirten bu ayetin bir benzeri daha önce Bakara sûresinde yer almış bulunmaktadır. (Bkz. 2/Bakara, 213. ayetin açıklaması.) İslam bilginleri "tek ümmet"in niteliği, başka bir deyişle "ne üzerine ittifak edip tek topluluk olduğu" konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bu ilk ümmetin Arapların putperestlikten önce yaşadıkları ve fakat Amr bin Luhey"in putatapıcılığı Arapların arasına sokmakla sona erdirdiği döneme atıf olduğunu söylüyorsa da, ayeti çok daha geniş kapsamda yani insanlığın ilk toplumsal örgütlenmesi ve farklılaşması bağlamında anlamanın daha doğru olduğunu söyleyebiliriz.

Genel kabul gören görüşe göre "tek ümmet", Tevhid inancı ve ilahi doğru ahkâm üzere anlaşıp yaşayan tek topluluk anlamına gelir. "Ümmet" teriminin hem dini, hem sosyal birliği içermesi bu fikri güçlendirir. Beşeriyetin ilk topluluğu da Âdem'in çocukları idi. Habil'in Kabil tarafından öldürülmesinden sonra büyük ayrılıklar ve çatışmalar dönemi başladı. Başka görüşe göre, tek ümmet hali Hz. Âdem'den Hz. Nuh'a kadar sürdü. İki peygamber arası dönemin bin sene olduğu bilgisine yer veren anlatımlar vardır. İlk defa Hz. Nuh zamanında sapmalar başladı, büyük günahlar işlendi, bunun üzerine tufan gibi büyük bir azap geldi. Hatta Hz. İbrahim'den Amr bin Luhay'in tevhid dinini değiştirip putçuluğu icat etmesine kadar tek ümmet vasfının korunduğunu söyleyenler varsa da, bu görüş bilinen tarihi bilgilerle çelişmektedir.

İlk insan toplumunun tevhid inancı üzere yaşadığını güçlendiren akla yatkın argümanlar var: Kesin olan şu ki, dünya hiçbir zaman Allah inancından ve Allah'a itaatten tamamen hali kalmış değildir. Tek tanrı inancı esas, çok tanrıcılık arızi ve sonraya ait bir sapmadır. Nisa sûresinde kıyamet günü her ümmetten bir şahid getirileceği belirtilir (4/41). Şahid, adil vasfa sahip biri olması gerektiğinde, tarihin başlangıcında da iman ve adalet üzere insanların bulunduğu ve bunların kendi topluluklarına şahitlik yapacakları belirtilmektedir. Eğer inkâr ve sapkınlık ilk insan toplumunun ana vasfı olsaydı, adil şahid olmaz, bulunmazdı da. Bunun yanı sıra, insanların başlangıçta tek ümmet olması, fıtratın telkin ettiği doğruluklar, ahlaki erdemler; insanların İslam fıtratı üzere doğmaları, akli evrensel kurallar ve yasalar üzerinde ittifak içinde yaşamış olmalarıyla ilgilidir.

İnsanların ihtilafa düşmesi, Bakara, 213'te açıklandığı üzere birbirlerini kıskanmaları ve birbirlerinin hak ve hukuklarını ihlal etmeleri (bağiy) ve bu

güdüyle saldırganlaşmaları sonucudur. Bu onları zulüm yapmaya sevketmiştir. Tabii ki bu da cezayı gerektirir. Ancak geçmişte merhameti bol olan Yüce Allah, hemen ceza vermeyeceğini belirtmiştir. Bazı tefsircilere göre "Rabbinin geçmişte verdiği söz" bir hadis-i kutside belirtildiği üzere "Rahmetim gazabımı geçmiştir" sözüdür (Buhari, Tevhid, 15; Müslim, Tevbe, 15).

Müşrikler Kur'an'ın onların hayat tarzını, düşünme ve inanma biçimlerini kökten değiştirmeyi hedeflediğini anlayınca, bir takım şüphe ve itirazlar ibraz etmeye başlamışlardı. En önemli itirazları Kur'an'ın vahiy olmadığını iddia etmekti. Bu tutarlı bir itiraz olmayınca, Hz. Peygamber (s.a.)'den "ya başka bir Kur'an getirmesini veya hükümlerini değiştirmesini" talep etmeye başladılar. Fakat o, ısrarla bu kitabı kendisinin yazmadığını, vahiy olarak indirildiğini söyleyince bu sefer, onun peygamberliğine bir kitap (Kur'an) değil de, olağanüstü, harikulade kozmik, tabii veya fizik olaylar dizisinin delil olması gerektiğini iddia ettiler (6/En'am, 37). Onlara göre mucize kitap olamazdı, olsa olsa geçmiş peygamberlerin yaptığı gibi olağanüstü bir olayı sergilemek olurdu. Denizin yarılması, ölülerin diriltilmesi, körlerin iyileştirilmesi vs.

Buna da Hz. Peygamber'in verdiği cevap şudur: Bu benim işim değildir. Yüce Allah'ın hikmeti, muradı nedir, bilmiyorum. Gayb O'nun elinde ve bilgisi dâhilindedir. Dilerse bu türden olağanüstü olaylar da sergiler. Yapar mı, yapmaz mı ben bilemem. Benim görevim size vahiy olarak aldıklarımı olduğu gibi tebliğ etmekten ibarettir. Reddettiğiniz takdirde ne size baskı uygularım, ne başınıza geleceklerden dolayı sizin vekiliniz olurum!

وَإِذَآ اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِي اٰيَاتِنَا
قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ الَّذِي
يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتّٰى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ
وَفَرِحُوا بِهَا جَآءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَآءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا
اَنَّهُمْ اُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ
لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّا اَنْجٰيهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ
بِغَيْرِ الْحَقِّ يَا اَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾ إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْاَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ

النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ حَتّٰٓى اِذَٓا اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ اَهْلُهَٓا اَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَٓا اَتٰىهَٓا اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَاَنْ لَمْ تَغْنَ بِالْاَمْسِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلٰى دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾

21. **İnsanlara, şiddetli bir sıkıntı dokunduktan sonra, bir rahmet dokundurduğumuz zaman, âyetlerimiz konusunda hileli bir düzen kurmak** (bir entrika çevirmek) **onlar için** (bir alışkanlık ve kötü bir edinim)**dir. De ki: "Düzen kurmada** (karşılık vermede) **Allah daha hızlıdır. Şüphesiz, bizim elçilerimiz, sizin 'geliştirmekte olduğunuz düzenleri' yazmaktadırlar."**

22. **Karada ve denizde sizi gezdiren O'dur. Öyle ki siz gemide bulunduğunuz zaman, onlar da güzel bir rüzgârla onu yüzdürürlerken ve** (tam) **bununla sevinmektelerken, ona çılgınca bir rüzgâr gelip çatar ve her yandan dalgalar onları kuşatıverir; onlar artık bu** (dalgalarla) **gerçekten kuşatıldıklarını sanmışlarken, dinde O'na 'gönülden katıksız bağlılar** (muhlisler)**' olarak Allah'a duâ etmeye başlarlar: "Andolsun eğer bundan bizi kurtaracak olursan, muhakkak sana şükredenlerden olacağız."**

23. **Ama** (Allah) **onları kurtarınca, hemen haksız yere, yeryüzünde taşkınlığa koyulurlar. Ey insanlar, sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir;** (bu) **dünya hayatının geçici metaıdır. Sonra dönüşünüz bizedir, biz de yaptıklarınızı size haber vereceğiz.**

24. **Dünya hayatının örneği ancak gökten indirdiğimiz, onunla insanların ve hayvanların yediği yeryüzünün bitkisi karışmış olan bir su gibidir. Öyle ki yer, güzelliğini takınıp süslendiği ve ahalisi gerçekten ona güç yetirdiklerini sanmışlarken** (işte tam bu sırada) **gece veya gündüz ona emrimiz gelmiştir de, dün sanki hiçbir zenginliği yokmuş gibi, onu kökünden biçilip atılmış bir durumda kılmışız. Düşünen bir topluluk için biz âyetleri böyle birer birer açıklarız.**

25. **Allah barış yurduna çağırır ve kimi dilerse dosdoğru yola yöneltip-iletir.**

Yukarıda ilahi iradeye teslim olmak istemeyen inkârcıların olağanüstü olaylar talep ederek teslimiyetten kaçmaya çalıştıklarına değinilmişti. Bu ayette, aslında her beşeri durumda hikmetli olayların yaşandığına işaret edilmek-

tedir. Esası itibariyle öyledir ve hayatın kendisi mucizedir. İnsan şu veya bu musibete uğradığı zaman refleksif olarak üstün bir güce sığınma, ondan yardım talep etme ihtiyacını hisseder. Sıkıntısı geçtikten sonra, sığınıp yardımını talep ettiği güce boyun eğmez, şükrünü eda etmez, bundan kurtulmanın yollarını arar. (Bkz. 11/Hud, 10; 17/İsra, 83; 41/Fussilet, 49-51.) Mekkeli inkârcılar musibetlerden, mesela kuraklık ve kıtlıktan sonra bolluğa eriştiklerinde bunu doğrudan tabiat kuvvetlerine, yıldızların güç ve etkisine yorar, yine de Allah'a itaat etmek istemezlerdi. Bu, o günün Mekkelileri yanında bugün de birçok insanın tutumudur. İnsanı tam bir zihni gaflete sürükleyen bu kötü tutumun sebebi, süren olayları asıl yaratıcı Allah'a değil de tabiat kuvvetlerine veya başka faktörlere bağlamasıdır.

Yüce Allah, hakikati çarpıtmak üzere bu yola başvuranların bütün yapıp ettiklerini elçilerinin, meleklerin-yazıcıların takip edip kaydettiklerini belirtir (43/Zuhruf, 80; 82/İnfitar, 10-12). Musibet sıkıntı getirir, sıkıntıdan sonra şükür ferahlık verir. Ancak şükretmeyip inkâr ve sapkınlıkta inat edenlere bu sefer başka sıkıntı ve ruhsal musibetler musallat olur. Refah onların mutluluklarının değil, mutsuzluklarının sebebi haline gelir. Sözgelimi gereğinden fazla mal ve servet biriktirmek, serveti meşru çerçevede harcamamak insanı azgınlığa sürükler, bu da bir tür tabiat kanunu gibidir (96/A'lak, 6-7). Bu yüzden denmiştir ki "Haramın azabı, helalin hesabı vardır." Gayrimeşru ve başkalarının zararına olmak üzere kazanılan servet azap getirir; meşru/helal yoldan kazanılmışsa da gösteriş, israf ve aşırı tüketimde kullanılıyorsa bunun da hesabı sorulur. İlahi rahmet aklen ve ruhen tadılan bir lezzet ve zevktir, insanlar bunu sınırsız sermaye biriktirmeye ve salt bedensel zevklere indirgediklerinde acı ve mutsuzluğa dönüşür. Her şeyin yaratıcısı ve bağışlayıcısı şanı Yüce Allah'tır.

Tabiat kuvvetlerini yöneten, olayların cereyanını sağlayan, yasaları vaz'eden O'dur. Karada ve denizde O'nun yasaları geçerli olmasaydı bizim hareket etmemiz, yol almamız mümkün olabilir miydi? İnsanın tehdit edici bir durumda nasıl çelişkili bir tutum içine girdiği sûrenin 12. ayetinde anlatılmıştı. Bir deniz yolculuğunu düşünelim: Suyun üzerinde güzel güzel yolculuk yaparken birden fırtınalar kopar, her yönden azgın dalgalar gemiyi kuşatır, yutmak ister. İşte o anda insan içten, samimiyetle üstün bir güce yani Allah'a sığınma, O'ndan yardım talep etme ihtiyacını hisseder, bunu da çoğu zaman refleksif olarak yapar (Bkz. 2/Bakara, 164). Çünkü o anda iyi ve kötü durumların da yegâne yaratıcısı olan Allah'tan başka hiçbir varlık aklına gelmez (Bkz. 27/Neml, 62-64).

İmam Ca'fer es Sadık'a biri gelir ve "Yaratıcının varlığı konusunda bana bir kanıt söyle" der. İmam Ca'fer "Senin mesleğin nedir?" diye sorar. Adam "De-

nizciyim" der. "Peki" der İmam "Bana ilginç bir durumunu anlat". O da "Bir gün bir fırtına koptu, gemim paramparça oldu, kalınca bir tahtaya sarılıp kıyıya yüzdüm" der. İmam sorar "O anda içinde bir güce yalvarma, yardımına sığınma ihtiyacını hissettin mi?" diye sorar. Adam "Evet!" cevabını verince İmam Ca'fer şöyle der: "İşte senin ilahın o anda yalvarıp yakardığın Zat'tır."

Kritik zamanlarda, tehlike anlarında insan yalvarır, kurtulması durumunda şükredeceği taahhüdünde bulunur. Kurtulur ama yine unutur, sözünü tutmaz (6/En'am, 63). Çünkü dünyanın geçici nimetlerine aldanmış, Allah'a itaat etmek nefsine ağır gelmeye başlamıştır. Şükrü unutmakla kalmaz nankörlüğe, azgınlığa başlar, taşkınlık yapar, hudutları çiğner, hak ve hukuk ihlaline koyulur. Oysa her ne yapıyorsa hakikatte kendi aleyhine yapmaktadır. Bir süre azgınca yaşar, sağa sola, zayıflara, güç yetirebildiklerine zarar verir ama eninde sonunda ölür ve Allah'a döner (bkz. 29/Ankebut, 65 ve 31/Lokman, 32. ayetler).

Ayette bu azgın tutumu ifade etmek üzere kullanılan "**bağiy**" kelimesi şirk, bozgunculuk, günahta ileri gitmek, sınırları çiğnemek, saldırganlık ve kıskançlıkla hak ihlali anlamına gelir ki, hepsi yıkıcı insan fiillerinin ana çerçevesi içinde toplanır. Çeşitli beşeri durumlarda farklı biçim ve formlarda ortaya çıkar. Mesela bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "Mükâfatı hemen verilen hayır akraba ziyareti (Sıla-i rahim), cezası hemen verilen şer/kötülük bağiy ile yapılan yalan yemindir" (İbn-iMace, Zühd, 23). İnsanların birbirilerine karşı yaptıkları zulümler kendi aleyhlerinedir, kendi huzur ve barışlarını bozarlar. İbn-i Abbas şöyle demiştir: "Dağ dağa bağiy edecek olsa, onu unufak eder." Yeryüzünde toplumsal huzuru derinden sarsan, çatışmalara, çalkantılara, savaş ve ölümlere, kitlesel yıkım ve helake yol açan azgınların sınır tanımazlıkları, ardı arkası gelemeyen, kırıp geçiren zulümleridir.

İnsanları azgınlığa sürükleyen sebepler geçici dünya metaıdır. Servet paylaşımı, makam hırsı, iktidar dürtüsü, tutkular, doyumsuz arzular, şehvet ve iştahı insanı esir alır; hak ve hukuk ihlaline, günah ve tamahkârlığa, rüşvet ve yolsuzluğa, bozgunculuk ve yalana, zulüm ve sapkınlığa sürükler. Oysa dünyada meta olarak her ne varsa ölümle dünyada, geride kalır. Ve kim her ne yapmışsa mutlaka hesabını verecektir.

Dünya hayatı geçicidir, tul-u emel yapıp uzun vadeli veya daha kötüsü hiç ölmeyecekmiş gibi yatırım yapmak aldatıcıdır. Yüce Allah gökten yağmur yağdırır, yağmurun suyu bitkilere karışır. Bitkiler toprağın üstüne çıkar, bunlardan insanlar ve hayvanlar yararlanır. Dahası rengârenk, çeşit çeşit güzellikleriyle yeryüzünü süsler, insanın içine bir ferahlık verir. Bu faaliyette bulunan bir tarla veya bahçe sahibi, eğer ekip biçtiğinin kayıtsız şartsız kendisi maliki

olduğunu düşünürse aldanır. Zira bir bakarsınız aniden bir fırtına kopar, her şeyi altüst eder, bitkileri, ağaçları kökünden söküp atar. Tarla veya bahçe yok hükmünde olur. Tarlasına kendisi malik olsaydı, mülküne sahip çıkardı ama mülkünü bir kasırgaya veya başka türden bir tabii afete karşı koruyamıyor. (Benzer bir benzetme için bkz. 6/En'am, 44 ve 18/Kehf, 45.)

Demek oluyor ki, bu özellikteki bahçeyi var eden, onu yok edici sebepleri de yaratır. Öyleyse bahçenin ve ürünün kendisine değil, onu ve her şeyi Var edene güvenmek, O'na tevekkül edip itimat etmek lazım. Gaflet, bu temel hakikatten habersiz yaşamak ve dünyaya aldanmaktır. İnsan uzun yıllarını, belki de ömrünü bir yatırıma harcar, tam verimini alacakken bakarsınız yatırımı yerle bir olur veya kendisi ölür. Yapıp ettiği boşuna gitmiş olur. Ahirete inanmayanlar daima böylesine bir yanılgı içinde yaşarlar, ömürlerini tul-u emelle, aldatıcı, varlıkları, güzellikleri, kalıcılıkları kendilerinden olmayan şeylerin sağlayacağı zenginliğe ve güzelliklere endekslerler.

"**Allah'ın emrinin gelmesi**" bahçeyi yok etmeye memur kılınmış melekler, meleklerin yönettiği, işler halde kıldığı tabiat kuvvetleri ve yasaların tahakkuk etmesidir. Ne melekler ne tabiat kuvvetleri Allah'ın dilemesi yani emri olmadan herhangi bir şey yapmaya muktedirler. Tabiat olaylarının tümü belli yasalar dâhilinde cereyan eder ama bu yasaları ve olayları gerçekleştiren melekler vardır. Tabiat kuvvetleri ile melekler aynı değil, ayrı mahiyetlerdir. Hepsi Yüce Allah'ın ilmi, iradesi ve kudreti dâhilinde hareket ederler. Bahçe örneğinde, bahçenin darmadağın olmasının sebebi, sahiplerinin Allah'ı unutup kendilerinin buna mutlak anlamda muktedir oldukları zehabına kapılmalarıdır. Başka tabiat olaylarında insanların tutum ve davranışları ile olaylar arasında bu türden bağlantılar, ilişkiler olması mümkündür. Tabiatın kendisinde bir irade yoktur ki, durup dururken bir olayı gerçekleştirsin, insan topluluklarına fayda veya zarar versin. Melekler de sadece emirleri yerine getiren itaatkâr memurlardır. O halde emri veren Allah'tır, emri yerine getiren melekler ve emrin tahakkukunda iş gören tabiat kuvvetleridir. Biliyoruz ki, Allah asla insanlara zulmetmez, kimseye haksızlık etmez, kötülük vermez (41/Fussilet, 46). Eğer insana bir kötülük, bir zarar gelmişse bu, onun yapıp ettiklerinin, yerde, gökte ve denizde çıkardığı bozgunculuğun sonucudur. Allah, insan ve tabiat olayları üzerinde çok yönlü düşünecek olsalar, insanlar bundan büyük dersler çıkarır, hayatlarına bir çeki düzen verirler.

Bütün bu örneklerden anlıyoruz ki, şanı Yüce Allah bize bir mesaj vermektedir. Mesaj bize bir çağrıyı içerir. Yüce Allah'ın bizi "Barış yurduna (Daru's-selam)" çağırır. Sûrenin 10. ayetinde gördüğümüz üzere cennette insanlar

birbirlerini böyle selamlarlar (Ayrıca bkz. 13/Ra'd, 24; 36/Yasin, 58). Bunlar doğru olmakla beraber, Daru's-selam'ın dünyada Nübüvvet çağrısına icabet edenlerin kuracakları yurda atıf olduğunu söyleyebiliriz. Selam kelimesinde güvenlik, esenlik, barış ve huzur anlamları bulunmaktadır. Bunlar Allah'ın hükümlerine ve iradesine teslim olmakla sağlanabilir. Eğer insanlar dünyada Daru's-selam'ı tesis etmek istiyorlarsa aralarında güvenliği, barışı, esenliği ve huzuru kuracaklardır, bunlar da ancak Allah'ın iradesine yani indirdiği hükümlere teslimiyetle mümkündür.

Bu yurdun, Selam'ın Allah'ın isminin olması (59/Haşir, 23) hasebiyle cennet olduğu söylenmiştir. Ancak şu hakikati akıldan çıkarmamak lazım: Gerçek cennet bu dünyada kurulamaz. Aydınlanmacıların tahayyül ettikleri gibi bir "yeryüzü cenneti" mümkün değildir ama asıl ve hakiki cennete hazırlık mümkündür. Ve bunun hayat pratiklerinde çeşitli versiyonları vardır. Mesela mutlu bir aile cennet köşelerinden bir köşedir, mutsuz bir aile cehennem çukurlarından bir çukurdur. Bunun gibi ilahi emirlere teslimiyet çerçevesinde güvenlik, esenlik, barış ve huzurun tesisi mümkündür ve bu cennetin bir tür provasıdır. Ancak cennet de olsa insanlar iradeleri dışında şu veya bu seçime zorlanamazlar. Bu görüşü şu hadis-i şerif teyit etmektedir:

Cabir bin Abdullah rivayet etti: "Birgün Allah'ın Elçisi şöyle buyurdu: "Rüyamda Cebrail'i başımın ucunda, Mikail'i ayaklarım tarafında gibi gördüm. Biri diğerine 'Şuna dair bir mesel ver' dedi, o da dedi ki: 'Kulaklarınla işit, kalbinle aklet. Senin ve ümmetinin örneği, bir ev inşa etmek üzere bir arsanın etrafını çevirip orada bir ev inşa eden bir hükümdara benzer. Evi inşa ettikten sonra hükümdar o evde bir ziyafet verir. İnsanları bu ziyafete gelmeleri için davet etmek üzere bir elçi gönderir. Kimisi daveti kabul eder kimisi etmez. İşte bu meselde hükümdar Allah'tır, etrafı çevrilen yer İslam'dır, inşa edilen ev cennettir. Ve sen ey Muhammed, sözü edilen elçisin. Senin çağrını kabul eden İslam'a girer, İslam'a giren de cennete girer. Cennete giren de o ziyafetten yer.' Daha sonra Allah'ın Elçisi (s.a.) 'Ve O dilediğini hidayete erdirir' buyruğunu okudu" (Buhari, İ'tisam, 2; Tirmizi, Edeb, 76). Katade ve Mücahid de sonra "Allah Daru's-selam'a çağırır" ayetini okudular.

Hadiste zikri geçen bu olayın bir benzeri Luka İncilinde yer alır: İsa ona şöyle dedi: "Adamın biri büyük bir şölen hazırlayıp birçok konuk çağırmış. Şölen saati gelince davetlilere, 'Buyurun, artık her şey hazır' diye haber vermek üzere kölesini göndermiş.

"Ne var ki, hepsi anlaşmışçasına özür dilemeye başlamışlar. Birincisi ona, 'Bir tarla satın aldım, gidip görmem gerek. Rica ederim, beni hoş gör' demiş.

"Bir başkası, 'Beş çift öküz aldım, onları denemeye gidiyorum. Rica ederim, beni hoş gör' demiş.

"Yine bir başkası, 'Yeni evlendim, bu nedenle gelemiyorum' demiş.

"Köle geri dönüp durumu efendisine bildirmiş. Bunun üzerine ev sahibi öfkelenerek kölesine, 'Çabuk ol' demiş, 'çıkıp kentin caddelerini, sokaklarını dolaş; yoksul, kötürüm, kör, sakat olanları al getir.'

"Köle, 'Efendim, buyruğun yerine getirilmiştir ama daha yer var' demiş.

"Efendisi köleye, 'Çıkıp yolları ve çit boylarını dolaş, bulduklarını gelmeye zorla da evim dolsun' demiş. 'Size şunu söyleyeyim, ilk çağrılan o adamlardan hiçbiri benim yemeğimden tatmayacaktır.'" (Luka: 16-23). Bundan insanların zorla hidayete dâhil edilebileceği sonucu çıkarılmıştır. Şölen hidayettir, gelmeyenler büyük gaflet içindedirler. Zorlanıyorsa da, güzel bir şeye, onların kurtuluşu olan hidayete zorlanmaktadırlar.

İslam bakış açısından kimse hidayete zorlanamaz. Din seçiminde baskı yoktur, hak ile batıl, iyi ile kötü, güzel ile çirkin gösterilmiştir. İnsan seçme özgürlüğünü kullanarak bunlardan birini seçecek, seçimine göre yaşayacak ve yapıp ettiklerine göre karşılık görecektir. Seçimde rol oynayacak olan esas faktör "vicdan" olacaktır. Vicdan, Allah'ın iç dünyamızdaki vaizidir: "Allah doğru yola dair bir misal verdi. Yolun iki kenarında iki duvar, bu duvarların açık kapıları ve bu kapılar üzerinde örtüler vardır. Bir çağrıcı yolun başında ve bir çağrıcı da onun üstünde şöyle çağırırlar: Allah selam yurduna davet ve dileyeni doğru yola hidayet eder. Yolun iki kenarı üzerindeki kapılar Allah'ın hudududur. Bir kimse örtüyü açmadan Allah'ın yasaklarına düşmez. Onun üstünden çağıran kişi, Rabbinin vaızıdır.(vicdandır)." (Tirmizi, Kitab'ul-Emsal, 1; Müsned, IV, 183.)

Hz. Peygamber, ilk defa Mekkelileri toplayıp da "Allah birdir ve ben O'nun elçisiyim" dediğinde onlara ne kendisine vahiy getiren meleği gösterdi ne tabiatüstü bir olay olan mucize. Sadece hakkı ve doğruyu bulmaları için vicdanlarını ve akıllarını harekete geçirmeye çalıştı.

Bu konuya "evrensellik" açısından baktığımızda "hidayet evi ve kapı" metaforu üzerinden üç dinin evrenselliklerini anlayabiliriz. Yahudilik kapıyı milletlere/goyime kapatır, sadece Yahudi anneden doğanlar Yahudi'dir, dolayısıyla hidayet kapısı kapalı olduğundan evrensel değildir. Hıristiyanlık kapıyı açık tutar ve insanları hidayet evine zor kullanarak dâhil etmek ister, evrenselliği mecburidir. İslamiyet hidayet evinin kapısını açık tutar, girip girmeme konusunda kişileri serbest bırakır. İslamiyet'in evrenselliği mecburi değil, ihtiyari yani özgür seçime bağlıdır.

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ
أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ
جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا ۙ وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۖ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ ۖ كَأَنَّمَا
أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

26. **Güzellik yapanlara daha güzeli ve fazlası vardır. Onların yüzlerini ne bir karartı sarar, ne bir zillet, işte onlar cennetin halkıdırlar; orada süresiz kalacaklardır.**

27. **Kötülükleri kazanmış olanlar**(a) **ise; her bir kötülüğün karşılığı, kendi misliyledir. Bunları bir zillet sarıp kaplar. Onları Allah'tan** (kurtaracak) **hiçbir koruyucu yok. Onların yüzleri, sanki bir karanlık gecenin parçalarına bürünmüş gibidir. İşte bunlar ateşin halkıdırlar; orada süresiz kalacaklardır.**

İnsan hayatının güzel (el hüsna) yani meşru, yararlı ve estetik davranışlarla süslenmesini emreden Yüce Allah, eğer insan bunu başarırsa karşılığında ödül olarak "daha güzeli"ni vereceğini vaadeder. Dahası "fazlası da (ziyade)" vardır. Burada deyim yerindeyse, hak edilene iki ekstra ödül vaadedilmektedir: Biri "daha güzeli" diğeri "fazlası".

Güzel ve güzelliğin "cemil ve cemal"le değil de, "hüsna" ile ifade edilmiş olması önemlidir. Bu da Cebrail aleyhisselâmın hadisinde tanımı yapılan "ihsan"la ilgili olduğunu ima etmektedir (Bkz. Buhari, İman, 37; Müslim, İman, 57). Güzel fiil "ihsan"la ilgili olarak, kişinin Rabbine ibadet ederken nasıl Allah'ın onu gördüğünü biliyor ve kendisi de sanki O'nu görüyormuşçasına ibadet ediyorsa, güzel (hüsna-hasene) niteliğini hak kazanmış bir fiil de aynen öyle olmalıdır. Yani insan bir fiilde bulunurken, sanki Rabbini görüyormuş gibi ihlas ve samimiyetle yapmalı -çünkü Yüce Allah onu görmektedir- fiilde meşruiyet, fayda ve estetik kendisinde toplanmalıdır. İşte böyle bir fiil eşsiz ödüle hak kazanmaktadır (3/Âl-i İmran, 172).

"Daha güzel" karşılığın fiilin cinsinden olduğunu düşünebiliriz. Söz gelimi kişi Allah'a yakınlaşmak amacıyla ve samimiyetle ibadet etmişse, kurban kesmişse, yoksullara yardım etmişse, faiz almadan karzı hasende bulunmuşsa hedeflediği niyete mebni olarak kendisine daha güzeli verilecektir. Bu hem dünyada verilebilir, hem ahirette. "Fazlası (ziyade)" ise fiilin cinsinden olabileceği

gibi olmayabilir de. Fiilin cinsinden olan fazlalık niceldir, mesela bir iyi fiile iki, on, yüz, yediyüz ecir verilebilir. Fiilin cinsinden değilse niteldir, bu durumda verilen şey daha kaliteli, daha haz ve mutluluk vericidir.

Tefsircilerin önemli bir bölümü "daha güzeli"nden kastedilenin "cennet", "fazlası"nın şanı Yüce Allah'ın cemalini temaşa (Rü'yetüllah) olduğunu söylemişlerdir. Bu konu tartışılmıştır: Yüce Allah'ın Zatı'nı görmek mümkün mü? Bazı ayetler rü'yetin mümkün olduğunu ilham etmektedir. Mesela Kıyamet sûresindeki (75/22-23) ayetler gibi: "O gün yüzler ışıl ışıl parlar, Rablerine bakıp durur." (Bunu destekleyen hadis için bkz. Müslim, İman, 297-298).

Eğer insanın idrak, ruhsal kapasite ve fizyolojik yapısında köklü bir değişim gerçekleşmeden haşrolunacaksa Zatı görmesi mümkün değildir, mevcut gözlerimizle güneşe bile birkaç dakika bakamayız. Ama köklü bir değişiklik yani kıyametle "göklerin başka gök, yerin başka gök olması" gibi insanın ruhsal ve fizyolojik yapısı da bambaşka bir kapasite ve yapıya dönüşecekse, Zatı değilse de cemalinin tecellilerini temaşa etmesi mümkün olabilir. Zira tecelliye dahi beşeri potansiyellerimiz ve kapasitemizle dayanıklı olmadığımızı Hz. Musa'nın Tur'daki tecelliyle beraber bayılıp yere yığılmasından anlıyoruz (7/A'raf, 143). En doğrusunu Allah bilir.

Ancak her halükarda güzellik olarak hayatımızı süslediğimizde bunun karşılığında hem nicel hem nitel olarak daha güzel ödüller ve fazlasıyla karşılığını bulacağımızdan emin bulunmaktayız ki, Allah yaptıklarımızın fazlasını kendi fazl ve kereminden verir (35/Fatır, 30). Bu dahi her tutum ve fiilimizi elimizden geldiğince güzel (el hüsna) –hem meşru ve helal hem yararlı ve estetik– yapmamızı gerektiren sebeptir.

Daha güzeline ve fazlasına sahip olanların yüzleri apaydınlıktır, yüzlerinde karartı yoktur, başka bir deyişle yüzleri kara çıkmış, utanç içinde kalmış değildirler, sınavı başarıyla vermiş olmanın engin sevinci yüzlerinde yansımaktadır, ilahi rahmetin içindedirler (Bkz. 3/Âl-i İmran, 107). Dolayısıyla utanmalarını, zillete düşmelerini gerektiren sebep yoktur. Cennette süresiz kalacaklarını bildiklerinden aynı zamanda emniyet verici bir özgüvene sahiptirler.

Tam aksi istikamette yaşayıp da hayatlarını inkâr ve kötülüklerle geçirenler de cezalarını alacaklardır. Şu var ki, alacakları ceza yapıp ettiklerinin bir mislidir. Ne eksiktir ne fazla, onlara zulmedilmeyecektir. Cezaları günahlarının, cürüm ve kötülüklerinin cinsindendir. Bunu artık yakinen bildikleri için yüzleri kara çıkmıştır, kapkaranlık bir gecenin parçasına dönmüş gibidir (Bkz. 80/Abese, 40-41; 88/Ğaşiye, 2-3). Rableri, melekler, peygamberler ve salih hayat yaşayanların önünde zillete düşmüşlerdir. Onları bu zelil, utanç

verici durumdan kurtaracak kimse yoktur. Ateşin halkı olarak orada süresiz kalacaklardır.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ اَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ ۚ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا اَسْلَفَتْ وَرُدُّوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

28. O gün, onların tümünü bir arada toplayacağız, sonra şirk katanlara: "Yerinizden ayrılmayınız; siz de, şirk koştuklarınız da" diyeceğiz. Artık onların arasını açmışızdır. Şirk koştukları derler ki: "Siz bize ibâdet ediyor değildiniz."

29. "Bizim ile sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. Gerçekten biz, sizin ibâdetinizden habersizdik."

30. İşte orada, her nefis önceden yaptıklarıyla imtihana çekilmiş olacak ve onlar asıl-gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülecekler. Yalan yere uydurdukları da, kendilerinden kaybolup uzaklaşacaklar.

Hesap günü herkes bir araya getirilecektir (18/Kehf, 47). Şirk çerçevesinde bu suça ortak olanlardan kendilerine tapılanlar ve birtakım varlıklara (canlı ve cansız) tapanlar toplanacaktır. Hepsine yerinizde durun, bir yere ayrılmayınız. Hakikati halde bir yere ayrılmaları söz konusu değildir, bu onların artık her türlü hareket ve fiilden yoksun kaldıklarını belirtmek için kullanılmış tehdit edici, küçük düşürücü bir ifadedir. Tıpkı kaçan suçlunun meşru güvenlik kuvvetleri tarafından durdurulması gibi. Ancak bu öylesine trajik bir tablo ki, dünyada şirk koşup başkalarına zarar verdiklerinde aralarında sıkı bağlar vardı, sıkı bir dayanışma içinde idiler, birbirlerinin güçlerine sonsuz derecede güveniyorlardı, güçlü bir asabiyet bağıyla hareket ediyor, Allah'a ve kanunlarına meydan okuyorlardı. Şimdi ise aralarındaki bağ kopmuş, her biri bir tarafa savrulmuş bulunmaktadır (6/En'am, 22).

Kendilerine tanrısal güç atfedilenler, onlara bağlılık içinde yaşayanlara aslında kendilerine kulluk yapmadıklarını, yapıyor idilerse de bundan habersiz olduklarını söyleyip işin içinden sıyrılmak isteyeceklerdir. Bunu üç şekilde anlamak mümkün görünmektedir:

1) Ölümlerinden sonra putları veya heykelleri dikilen, anıt mezarları zorunlu ziyarete ve saygı duruşuna tabi tutulan veya öğreti ve ideolojilerine uymayı mecbur kılınanların mazeret beyan etmeleri. Böylelerinin diyeceği şu olabilir: "-Biz ölüp dünyadan ayrılmıştık, onlar bizi yücelttiler, fikirlerimizi tabulaştırdılar, heykellerimizi diktiler, mezarlarımızı kutsallaştırdılar bizim bunda herhangi bir dahlimiz yok. Onların yaptıklarından neden biz sorumlu tutulacağız?"

2) Ulu önderlere bağlılık göstermenin, onların önünde saygıyla eğilip heykellerini dikmenin ve sadece onların çizdiği hayat düsturlarını sosyo-politik sistemin temeli haline getirmenin "Allah'a ortak koşmak" demek olduğunu bilmediklerini, bundan gafil yaşadıklarını bir mazeret olarak beyan edecek ve bu konuda yüce Allah'ı şahid göstereceklerdir.

3) Ya da, birtakım liderleri putlaştıranların esasında liderlerden çok kendileri bunu istemiş, çıkar hesaplarını yücelttikleri lider ve simgeleri arkasına gizlemişlerdir. Putlaştırılanlar, onlara tabii olanların samimi olmadıklarını, işlerine öyle geldiği için kendilerini putlaştırdıklarını söyleyeceklerdir: "O şirk koşanlar, şirk koştuklarını gördükleri zaman: "Rabbimiz, seni bırakıp bizim taptığımız ortaklarımız bunlardır" diyecekler. (**Onlar da bunlara:**) "Siz gerçekten yalan söyleyenlersiniz" diye sözü (**geri çevirip**) fırlatacaklar. O gün (**artık**) Allah'a teslim olmuşlardır ve uydurdukları (**yalancı ilahlar**) da onlardan çekilip-uzaklaşmıştır." (16/Nahl, 86-87).

Her durumda kendilerine tapılanların –ister yaşıyor ister ölmüş olsunlar– salt put veya heykeller değil, şuur sahibi insanlar oldukları anlaşılmaktadır. Sonuçta herkes yapıp ettiğinin hesabını verecek, yaptığı kötülük ve zulümlerin cezasını çekecektir. İnsanlar dünyada her ne ile sınandıysa onun sonuçlarıyla karşılaşacaklar; asıl mevlaları yüce Allah'a döndürülecekler, birer tanrısal güç, ulu önder, yegâne yol gösterici olarak ilan ettikleri güçler, varlıklar ve şahıslar onları bırakıp gideceklerdir (Bkz. 2/Bakara, 166; 34/Sebe', 4041).

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ
وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ
فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا
بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا اَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ

يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ قُلِ اللَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِن شُرَكَائِكُم مَّن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ ۚ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ ۗ أَفَمَن يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ أَمَّن لَّا يَهِدِّي إِلَّا أَن يُهْدَىٰ ۖ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا ۚ إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

31. **De ki: "Göklerden ve yerden sizlere rızık veren kimdir? Kulaklara ve gözlere mâlik olan kimdir? Diriyi ölüden çıkaran ve ölüyü diriden çıkaran kimdir? Ve işleri evirip-çeviren kimdir? Onlar: "Allah" diyeceklerdir. Öyleyse de ki: "Peki siz yine de korkup-sakınmayacak mısınız?**

32. **İşte bu, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Öyleyse haktan sonra sapıklıktan başka ne var? Peki, nasıl hâlâ çevriliyorsunuz?**

33. **Böylece Rabbinin sözü o fasık kimseler üzerinde** (şöyle) **gerçekleşmiştir ki: "Onlar şüphesiz imân etmezler."**

34. **De ki: "Sizin şirk koştuklarınızdan ilk kez yaratacak, sonra onu iade edecek olan var mı?" De ki: "Allah yaratmayı** (ilkin) **başlatır, sonra onu iade eder. Öyleyse nasıl çevriliyorsunuz?"**

35. **De ki: "Sizin şirk koştuklarınızdan hakka ulaştırabilecek var mı?" De ki: "Hakka ulaştıracak Allah'tır. Öyleyse, hakka ulaştıran mı uyulmaya daha hak sahibidir, yoksa doğru yola ulaştırılmadıkça kendisi hidayete ulaşmayan mı? Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?"**

36. **Onların çoğunluğu zandan başkasına uymaz. Gerçekten zan ise, haktan hiçbir şeyi sağlayamaz. Şüphesiz Allah, onların işlemekte olduklarını bilendir.**

Dünyada yapıp ettikleri dolayısıyla cenneti ve cehennemi hak edecekler açık seçik belirlendikten sonra, cehennem halkından olan inkârcıların inançlarının, iddia ve düşüncelerinin tutarsızlığına vurgu yapılmaktadır. Tutarsızlığın temelinde Tevhid inancına aykırı iddia ve kabullerin yatmasıdır. Tevhid inancı Allah'ın varlığını, varlığının vacibülvücud oluşunu, birliğini ve tekliğini; yaratıcı ve tedbir edici olduğu; varlık âlemini, hayatı ve ölümü elinde tuttuğu ve bu özellikleriyle ibadet edilmeye, O'nun iradesine teslim olmaya ve indirdiklerine göre hayat tarzını kurmaya yegâne hak sahibi olduğu inancını gerek-

tirmektedir. Bu Allah'ın kulları üzerindeki hakkıdır, O'na şirk koşmak, varlığını inkâr etmek veya ben bilmiyorum demek Allah'ın hakkına tecavüzdür.

Söz konusu çerçeveden varlık dünyasına bakıldığında insanın yeryüzü gezegeninde hayatını idame ettirmek için gerekli olan her türlü gıda ve besin kaynağının yaratıcısı ve varedicisinin üstün bir güç olduğu anlaşılır. Bitkiler ve hayvanlardan elde ettiğimiz gıdalar olmasaydı hayatımızı idame ettirmemiz mümkün olmazdı. Muazzam bir besin zinciri söz konusudur, bütün canlılar ve cansızlar birbirine bağlı ve bağımlı olarak bu gezegendeki hayatın sürmesini mümkün kılmaktadırlar (27/Neml, 64).

İnsan beş duyu organına sahiptir. Bunlarla görür, işitir, kokuyu alır, dokunur, tadar. Ancak bu duyu organlarının maddeleri kendiliğinden yani madde olmaları hasebiyle fonksiyon göremezler. Hz. Ali bunu şöyle ifade etmiştir: "Sıvı bir yağ parçası ile görüyor, bir kemik/kıkırdak parçasıyla işitiyor, bir et parçasıyla konuşuyoruz. Bunu sağlayan Allah'ı takdis ve tenzih ederim." Evet, bir yağ parçası yağ parçası olması dolayısıyla görmeyi sağlayamaz, kıkırdak da işitmeyi, et de konuşmayı. Ama onları bu şekilde onları fonksiyonel hale getiren bilgisi, iradesi ve kudretiyle varlık âlemine hükmeden Allah'tır. İnsan kendisi ne duyu organlarına ne kendi varlığına maliktir. Hayat da O'nun denetimindedir; O diriyi ölüden, ölüden diriyi çıkarmakta ve varlık âleminin hayatiyeti bu zincirleme oluşumlarla sürüp gitmektedir.

Esasında Arap müşrikleri bunun farkındaydı, Yüce Allah'ın yaratıcı vasfını inkâr etmiyorlardı. Bunu teyit ediyorlardı (23/Mü'minun, 84). Ama yine de sırtlarını çeviriyorlardı ki, asıl soru hangi hakikate sırtlarını çevirdikleri konusuydu. Yüce gerçek olan Rabtır. Buna rağmen Allah'a ortak koşanlar bir hakikati görmezlikten geliyorlardı ki, bu onların deist oluşlarının zorunlu sonucuydu. Arap müşrikleri Allah'ın varlığına inanıyorlardı ama Allah'ın peygamber/elçi göndereceğini ve kitap indireceğini kabul etmiyorlardı. Kabul edecek olsalardı indirdiği kitaplarda yer alan temel hükümlere göre yaşamak, sosyal düzenlerini kurmak zorunda kalacaklardı. Bu onların işine gelmiyordu, çünkü sürdürdükleri adaletsizlikler, ahlaki çöküntüler, zulüm ve haksızlıklar böylelikle son bulacaktı. Doğru yol, hidayet ve kurtuluş Allah'ın varlığını ve yaratıcı vasfını tanımak yanında, O'nun indirdiği hükümleri de kabul etmek ve hayatı bu çerçevede tanzim etme çabasını göstermektir. Aksi halde insanlar, Allah'ın varlığını kabul etseler dahi, müşrik sayılırlar, bu özellikleriyle de "yoldan çıkmış (fasıklar)" topluluğu sıfatını alırlar. Kesin kanun şudur: İnsan hak üzere değilse -ki bu bağlamda hak, Allah'ın varlığı yanında O'nun indirdiği kitaplara ve kitaplarda yer alan hükümlere de inanmak ve

hayatı bu hükümlerle kurmaktır- sapıklıktadır. Hem hak hem sapıklık bir arada bulunamaz.

Rabbimiz olan Allah Hak'tır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "(Rabbim!) Hak olan Sensin. Vaadin haktır, sözün haktır. Sana kavuşmak haktır, cennet haktır, cehennem haktır, kıyamet haktır, peygamberler haktır. Muhammed de haktır" (Buhari, İman, 39; Müslim, Müsakat, 107). Yüce Allah kendi Zatı'yla vardır, varlığı başkasına bağlı ve muhtaç değildir. İndirdiği kitaplar, orada yer alan sözler ve hükümler hakkı, gerçeği, doğruyu ihtiva etmektedirler. Ne vaadetmişse tahakkuk edecektir. Ahirette insanlar yapıp ettiklerine göre karşılık görecek, cennet veya cehenneme gideceklerdir. Bu hakkı ve hakikati tebliğ eden bütün peygamberler (nebiler ve resûller)in söyledikleri haktır ve doğrudur. Son peygamber sıfatıyla Hz. Muhammed (s.a.) de haktır. Bütün bu hak ve hakikatler zinciri bir arada ve eksiksiz kabul edilmediği müddetçe sahih iman tahakkuk etmez, kurtuluş da mümkün olmaz. Şanı Yüce Allah "Hakkın ta kendisidir, O'ndan başka taptıkları ise bizatihi batıldırlar" (22/Hac, 62).

Sapıklıkta ve sapkınlıkta (dalalet) yani deizmde ısrar edildiği müddetçe de sahih iman, hidayet ve Sırat-ı müstakim üzere yaşamak mümkün olmayacağından, bu trajik durumda olanlarla ilgili hüküm tahakkuk etmiş olur: Bunlar iman etmeyecekler!

İster taştan, madenden veya tahtadan yontulmuş put ve heykel, ister gök cisimleri veya ister gerçek şahıslar olsun, birtakım varlıkları Allah'a ortak koşanlar, Allah'ın yukarıda anılan sıfatlarına sahip değildirler. Yani yoktan yaratamazlar, kozmik düzeni yönetemezler, hayatı var edemezler, ölümden sonra diriltemezler; bundan başka bütün ısrarlı iddialarına, yaygın ve etkili propagandalarına, inşa ettikleri temelsiz algılarına rağmen doğru yolu gösteremezler, insanları hakka ve hakikate ulaştıramazlar. Bunu sadece Allah yapabilir. Böyle iken, vicdan ve akıl sahibi insan nasıl olur da Allah'a değil de, sahte ilahlara, batıl güçlere, temeli ve arkası boş varlıklara itibar eder, onların peşine takılır; düşünce ve ideolojilerine göre hayatını tanzim etmeye kalkışır! Bu nasıl bir hüküm, bu nasıl bir akıl yürütme ve muhakeme! Belli ki akıl gibi büyük bir nimetten hiç istifade edilmiyor. (2/Bakara, 28; 25/Furkan, 3.)

İster kendilerine uyulan liderler, ulu önderler ister onlara tabi olanlar kesin bir bilgiye sahip değildirler. Gerçeklik dünyası ve onun iç/aşkın boyutu olan hakikatle bağlarını kuramamışlardır. Doğru yol üzere olduklarını zannetmektedirler. Bilgi ve kanaatleri, görüş ve düşünceleri yakin bilgiye değil, zanna dayanır. Aslında bilgi ve kanaatlerinde şüpheler, kuşku ve tereddütler etkilidir ama hakikate de bir türlü teslim olmadıklarından batıl üzere ısrar etmektedirler. Hak

üzere olsalar, eşyanın ve olayların aslına, oluş sebebine, varoluş hikmetlerine, asli hedeflerine, yaratılışın yüksek ahlaki anlam ve amacına uygun bir bilgiye ve hayat tarzına sahip olacaklardır. Zan üzere yaşamaları, eksik bilgi ve kuşku yüklü kanaatlerle yetinmeleri onlara işe yarar bir şey sağlamaz (6/En'am, 116). Bedbahtça yaşarlar, amel ederler. Allah onların yaptıklarını bilmektedir.

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

37. Bu Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir. Ancak bu, önündekileri doğrulayan ve kitabı ayrıntılı olarak açıklayandır. Bunda hiç şüphe yoktur, âlemlerin Rabbindendir.

38. Yoksa: "Bunu kendisi yalan olarak uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Bunun benzeri olan bir sûre getirin ve eğer gerçekten doğru sözlüyseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi çağırın."

39. Hayır, onlar ilmini kuşatamadıkları ve kendilerine henüz yorumu gelmemiş bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Zulmedenlerin nasıl bir sonuca uğradıklarına bir bak.

Mekke inkârcılarının kabul etmekte zorlandıkları konu vahiy idi. Allah'ın varlığına inanır ama Allah'ın tarih boyunca peygamberler gönderip vahiy indirdiğini ve insanların yaşama biçimine müdahale edeceğini kabullenmiyorlardı. Onların Allah ile aralarında aracı olacağını düşündükleri putları dilsizdi, konuşmaz, onlardan herhangi bir talepte bulunmazlardı.

Bugün de İslam diniyle ilgili oryantalistlerin ve deistlerin kabule zorlandıkları konu budur. Vahiy hakikatini kabul edemedikleri için, yaşadığı sosyo-kültürel çevrenin etkisinde yetişmiş bulunan Hz. Muhammed'in Kur'an'ı kendi yazdığını iddia etmektedirler. İki sebepten dolayı Kur'an'ın vahiy ile indirildiğini kabul edemiyorlar:

İlki, Allah'ın bir melek aracılığıyla insanların içinden seçtiği birine vahiy indireceğini akıllarına sığdıramıyorlardı;

Diğeri, gelen vahiy soyut veya salt spekülatif bir bilgi ve haber değil, hayat

tarzının, toplumsal düzenin değişimini öngören emir ve yasaklar mecmuasıdır. Bu da kendi arzularınca yaşamak isteyenlere ağır geliyordu.

Bu durumda -zanlarınca- olsa olsa Kur'an vahiy değil, bir başka zihin tarafından üretilmiş metin olmalıydı. Kur'an-ı Kerim'e göre bu iddia bir "iftira"dır. Eğer Kur'an Hz. Muhammed tarafından yazılmış veya ona yazdırılmışsa, bu Allah'a karşı uydurulmuş bir iftiradır. Çünkü Kur'an-ı Kerim, Allah'tan başka hiçbir beşerin meydana getirebileceği bir metin değildir. Öyle olsaydı içinde mutlaka birbirini tutmaz iddia ve fikirler, çeşitli çelişkiler, tutarsızlıklar olurdu (4/Nisa, 82). Oysa dikkatlice okunup üzerinde tefekkür edildiğinde bu kitapta her şeyin yerli yerinde olduğu görülür, çünkü vahyeden Allah her şeyi yerli yerinde yapmaktadır. (11/Hud, 1.)

Dahası, vahiy ilk defa Hz. Muhammed (s.a.)'e geliyor değildir. Ondan önce de yüzlerce ve binlerce peygambere vahiy gelmiştir. Kur'an da kendisinden önce indirilmiş kitapları doğrulamakta, hükümleri açıklamaktadır (12/Yusuf, 111). Önceki kitapları tasdik etmesi, söz konusu kitaplar -dinler tarihi, medeniyet tarihi, genel olarak tarih, toplumsal hayat, beşeriyetin yaşadığı tecrübe konularında- ve insan hayatının ilahi iradeye teslimiyet, barış, adalet, hakkaniyet, emeğe saygı, kardeşlik, bedensel zevklere indirgenmemiş sevgi, erdem ve yüksek ahlaki hayat konularında açıkladığı hükümler alanında onu biricik yapar. Ezilen, dışlanan, sömürülen, açlık ve yoksulluk içinde kıvranan biri Kur'an'ı dinlediğinde bütün çektikleri acıların anlamını kavrar; anlayan vicdan sahibi üst sınıftan biri ise perspektifini değiştirir, adalete ve hakkaniyete teslim olur. Şair bilir ki, insan böyle bir söz söyleyemez; filozof Kur'an ayetlerinin beşer zihninden neş'et etmediklerini itiraf eder. Yasa koyucu, Kur'an'ın vaz'ettiği hükümlerin hakkaniyeti ve adaleti tam olarak tesis ettiklerini teslim eder vs.

Bu konularda ve alanlarda Kur'an-ı Kerim'le yarışacak bir kitap yoktur. "Her şeyin çeşitli biçimlerde açıklandığı bir kitaptır" (12/Yusuf, 111). İddia sahiplerine meydan okunur: "Benzeri bir sûre getirin!". Uyduracakları metin, acaba tarih, dinler, toplumsal hayat, varlık âlemi, insanın gerçeği, hayatın anlamı ve amacı konularında Kur'an kadar tutarlı, tatmin edici, ufuk açıcı hakikatler içerebilir mi? Asla böyle bir şey olmayacaktır. (Bu konu 2/Bakara, 23-24.'te ele alınmıştı. Ayrıca bkz. 11/Hud, 13; 28/Kasas, 49; 32/Secde, 13 ve 52/Tur, 34.)

Kur'an-ı Kerim'in meydan okumasına "**i'caz**" denir. Genel olarak müfessirler icazın ilahi vahyin nazmının üstünlüğüne vurgu olduğunu düşünmüşlerdir. Kur'an nazmının harikulade olduğunda hiç kuşku yoktur, hiçbir güçlü şair veya iyi yazar benzer bir metin yazamaz ancak Kur'an asıl üstünlüğünü muhtevasından, ele aldığı konularla ilgili verdiği bilgilerden, yaptığı analizler-

den ve dile getirdiği hakikatlerden alır. Bu böyledir, çünkü Kur'an'ın verdiği haber ve bilgilerin kaynağı, beşeri akli faaliyetin, deney ve gözlemlerin ürünü değil, Levh-i Mahfuzdur. Oradan Hz. Peygamber'in kalbine akar, Peygamber'in bunda bir dahli yoktur. Levh-i Mahfuz ezeli ve ebedi hakikatlerin sicil defteri, her şeyin kayıtlı olduğu kütük hükmündedir. O kaynağa ulaşmayan bir şair, yazar veya filozof nasıl Kur'an benzeri bir sûre veya bir ayet getirebilir ki! Buna kalkışan yalancı peygamber Müseylemetü'l Kezzab gibi gülünç duruma düşer. Müseyleme Kur'an'a nazire diye metin yazmaya kalkıştığında "El filu me'l filu, lehu zenebun taviylu (Sana filin ne olduğunu bildiren nedir? Onun uzun bir kuyruğu vardır)" diye bir şiir yazmış ancak gülünç duruma düşmüştü. Müseyleme benzer bir metin yazamadığı gibi başkaları da yazamaz, insanlardan ve cinlerden çağırabildikleri dost ve destekçilerini yardıma çağırsınlar yine bunu başaramayacaklardır (2/Bakara, 23 ve 17/İsra, 88-89). Çünkü hiç kimsenin gücü, Kur'an'ın kendisinden geldiği kaynağa ulaşamaz.

Bu iddiada olanların içine düştükleri trajik durum, onların Kur'an'ın anlamlarını, yorumunu ve mesajının özünü bilmemelerinden kaynaklanır. Kur'an'ın hakikatlerini bilmedikleri, bilme konusunda gerekli çabayı göstermedikleri için Kur'an vahyine düşman kesilirler. Bu da böylelerini "Kişi bilmediğinin düşmanıdır" derekesine düşürür. Eğer Kur'an'ı samimiyetle, açık kalplilikle ve önyargısız olarak anlamaya gayret gösterecek olsalar, Allah onları doğru yola iletir. İnsanı Kur'an hakikatleriyle buluşturacak olan şey selim akıl ve temiz fitrat yani kararmamış vicdandır. İnkârcılar önyargılarında inat ettiklerinden hidayet bulamıyorlar, bu da onları vahyin hakikatini inkâr etmeye ve Kur'an'ın beşer tarafından uydurulmuş olabileceği iddiasına sarılmaya sevketmektedir (Bkz. 46/Ahkaf, 11). Bu şimdi öyle olduğu gibi, geçmişte de böyleydi. Geçmişte bu trajik duruma düşen zalimler hangi kötü akıbete uğradıysa, bugün de onların izinden giden zalimleri bekleyen akıbet aynıdır.

وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهٖ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾
وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ اَنْتُمْ بَرِيۤـُٔونَ مِمَّا اَعْمَلُ وَاَنَا
بَرِيۤءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ
الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تَهْدِي
الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَلٰكِنَّ
النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَمْ يَلْبَثُوۤا اِلَّا سَاعَةً

مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

40. Onlardan ona inananlar var ve ona inanmayanlar da vardır. Rabbin bozgunculuk çıkaranları daha iyi bilir.

41. Eğer seni yalanlarlarsa, onlara de ki: "Benim yaptıklarım benim, sizin yaptıklarınız sizindir. Siz benim yaptıklarımdan uzaksınız ve ben de sizin yaptıklarınızdan uzağım."

42. Onlardan seni dinleyecekler vardır. Ama hiç duymayan-sağırlara -üstelik hiç akılları ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?

43. Ve sana bakacak olanlar vardır. Ama kör olanları -üstelik basiretleri de yoksa- sen mi doğru yola ulaştıracaksın?

44. Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şeyle zulmetmez. Ancak insanlar, kendi nefislerine zulmediyorlar.

45. Gündüzün bir saatinden başka sanki hiç ömür sürmemişler gibi onları bir arada toplayacağı gün, onlar birbirlerini tanımış olacaklar. Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar gerçekten hüsrana uğramışlardır. Onlar hidayete ermiş (kimseler) **değildi.**

46. Onlara vaadettiğimiz (azabın) **bir kısmını sana gösteririz veya senin hayatına son veririz** (de görmen âhirete kalır.) **Onların dönüşleri bizedir, sonra Allah işlediklerine şahittir.**

Deistler vahye inanmaz, dolayısıyla Kur'an'ın hükümlerinin, verdiği bilgi ve haberlerin Allah'tan geldiği hakikatini reddederler. Ancak tam İslam'a girmeyip inkâr ve ret cephesinde kaldığı halde Kur'an'ın vahiy olduğuna inananlar olabilir. 40. ayet ilginç bir biçimde buna dikkat çekmektedir. Bu son derece trajik bir durumdur. Zira hem bir yandan Kur'an'ın vahiy eseri olduğunu kabul etmek hem gösterdiği istikamette yaşamaya yanaşmamak kişiyi iç dünyasında derin bir çatışma ve parçalanmaya sürükler. Böyleleri beşeri zaaflarını, nefislerinin heva ve hevesini yenemedikleri; tutkularının, ailevi, zümrevi, etnik veya ulusal çıkarlarının derin etkisinden kurtulamadıkları veya sahip oldukları statü ve konumlarının kaybından korktukları için Kur'an'ın hükümlerine, dolayısıyla Allah'ın iradesine teslim olmazlar. Ayet, böyle kişilerin Müslümanların safında değil, "onlar"ın yani inkârcıların safında yer aldıklarını işaret etmektedir. Bunlar konumları itibariyle inkârcılarla (onlarla) aynı değerdedir-

ler: "Onlardan ona inananlar var ve ona inanmayanlar da vardır." Bu da bize gösteriyor ki, kişinin kimlerle saf tuttuğu, kimlerle birlikte yaşadığı, düşüp kalktığı önemlidir. Eğer inandığı halde, inananlarla birlikte değilse "fesat çıkaran/müfsid" konumdadır, şanı yüce Allah böylelerini çok iyi bilir.

41. ayet İslam'ın evrensel bir ilkesini hatırlatır. Kafirun sûresinde açık bir biçimde herkesi kendi dininde serbest bırakır: "Sizin dininiz size, benim dinim bana" ilkesi (109/6). Bu değişmez, çünkü "din seçiminde baskı yoktur" (2/Bakara, 256). İnsanın vicdani kanaatine göre din seçiminde serbest bırakılması zaruri olarak din seçimine göre yaşama biçimi seçiminin de serbest bırakılmasını gerektirir. Bu durumda herkes kendi seçimine ve inancına göre amel eder (26/Şuara, 216). Aksi halde hüküm kendi içinde çelişir, ortaya tutarsız bir durum çıkardı. Yani bir yandan insanları din seçiminde serbest bırakacaksınız, diğer yandan dinlerine göre yaşamalarına izin vermeyecek, üstelik bunu anayasalar veya yasalarla kısıtlayacaksınız, bu tutarsızlıktır. İbadet ve ameller aynı kategoridedir. Din mensupları din ve vicdan özgürlüğü ve ibadetlerde özgür oldukları gibi, yaşama biçimlerinde de özgürdürler. Hiç kuşkusuz batıl bir din ve inanç seçimi, Allah'a şirk sayılabilecek ibadetler ve İslam noktai nazarında günah ve cürüm sayılacak fiiller birer "hak" değildir, birer "özgürlük ve özgürlüğün kullanımı serbestisi"dir. Allah'a karşı bir inanç ve yaşama hak olamaz ancak cezası duruma göre dünyevi duruma göre uhrevi olan bir serbestidir.

Farklı din ve inanç ve din grupları ile inançlarından neş'et eden farklı yaşama biçimleri mahiyetçe bir ve aynı olmayacağından Müslümanların yapıp ettikleriyle inkârcıların yapıp ettikleri birbirinden ayrıdır. Bu nitelikçe-mahiyetçe bir farklılığa işaret olduğu kadar, sosyo-kültürel, hatta yerine göre fiziki-mekânsal bir mesafeye de işaret sayılır. Karmaşık, içiçe girmiş yaşama biçimleri interaktif beşeri ilişki ve etkileşimler dolayısıyla hak ile batılı, doğru ile yanlışı, temiz hayat ile günahı birbirine karıştırır. Mesela bir Müslüman alkollü içkinin haram olduğuna inanır ve alkollü içki kullanmaz, bu onun içki içenlerin sofrasından, mekânlarından da bir miktar uzak durmasını gerektirir. Her iki kesim birbirinden beridir, biri diğerinin yapıp ettiklerinden sorumlu tutulmayacak, herkes hesabını Allah'a verecektir.

Hak ve hakikat bir bilinç işidir. İnkâr içinde olanlar sahip oldukları duyu organlarını asli fonksiyonlarına uygun biçimde kullanmazlar. İşitirler duymazlar, bakarlar görmezler, akılları/kalpleri var düşünmezler. Eşya dünyasında cereyan eden olayları, fenomenleri gözlerler ama basiretle ibret alıp gerekli dersleri çıkarmazlar. Sayısız güzel söz ve öğüt işitirler ama hakikate ilişkin bir anlam çerçevesine ulaşamazlar. Göz ve kulağın asli fonksiyonlarını yerine

getirebilmeleri için kalp gözünün yani içgörü dediğimiz basiretin işler halde olması lazım. Hayatın bizatihi kendisi mucizedir ama insanlar görüp gözledikleri hiçbir mucizenin farkına varmadan, dolayısıyla anlam ve amacın hikmetine ulaşmadan, bilincine varmadan ömür tüketirler. Bunun trajik sebebi akıl gibi eşsiz bir nimetten istifade etmemeleri, akıllarını kullanmamalarıdır. Aklı ancak onun sahibi kullanabilir, dışarıdan biri sadece uyarır, yol gösterir, öğütte bulunur. Ama kişi aklını kullanmayıp tutkularının esiri olarak yaşıyorsa, peygamber olsa dahi kimsenin ona sağlayabileceği fayda yoktur.

Aklını kullanmayan, duyu organlarını asli fonksiyonlarına göre işletmeyen kimse aslında kendine yazık etmekte, özvarlığına zulmetmektedir. Burada ki "zulüm"ü hem karanlıkta kalmak (epistemolojik körlük), hem kişinin iç dünyasına ve pratik/ameli hayatına getirdiği azap ve sıkıntılara (stres, gerilim, panikatak, melankoli, yozlaşma, mutsuzluk, hüsran vb.) hamletmek mümkün. Zulüm kat kat karanlık (zulümat)tır. Kişi doğru yolda ilerlemediği için musibetlerden, sıkıntı ve sorunlardan kurtulamaz. Bütün bunların müsebbibi kendisidir, yüce Allah kimseye böylesi musibet ve sıkıntıların gelmesini dilemez.

Kıyamet kopup da insanlar dirildiklerinde dünya hayatının ne kadar kısa-geçici olduklarını anlayacak, hayıflanacaklardır: Sanki dünya hayatı hesabıyla günün bir saati kadar yaşamışlardır. Bir gün veya bir günden daha az (Bkz. 23/Mü'minun, 113). Dünyaya bunca tutku, bağlılık, tul-u emele hiç değişmezdi. Anlayacakları bir başka gerçek, ilişki halinde oldukları insanların iç yüzlerini tanımaları olacaktır. Nice dost, kurtarıcı, önder ve büyük şahsiyet bildikleri kimseler aslında ebedi mutsuzluk ve bedbahtlıklarının asıl müsebbibi oldukları ortaya çıkacak.

Sanki dünyada insanlar yüzlerine maske takmış olarak yaşamaktadırlar, birbirlerini aldatmakta, iç dünyalarını ustalıkla gizleyebilmektedirler. Hakiki muarefe yani çıplak tanıma ve tanışma o gün olacak; birbirlerini saptıranlar karşılıklı suçlamalarda bulunacaklardır. A'raf sûresinde (7/38) buna değinmiştik (Bkz. 33/Ahzab, 67). Böyle bir gün hüsran günüdür. Bu günde ahirete ve Allah'a kavuşmaya inanmayanlar büyük bir düş kırıklığına uğramışlardır ama yapacak bir şey de yoktur.

Kuşkusuz her şey ahirete bırakılmıyor. Kimileri dünya hayatında yapıp ettiklerinin kötü karşılığını görür, başına olmadık musibetler gelir. Kimilerine de bir hikmete mebni olarak mühlet verilir, hesap ve ceza ahirete bırakılır. Bu, Hz. Peygamber zamanında da öyleydi, bugün de böyledir (Bkz. 13/Ra'd, 40). Bu da bize gösteriyor ki, zulmedenler eğer zulümlerine devam ediyorlarsa, bu onların yanında kâr kalacaktır anlamına gelmez, eninde sonunda yapıp ettik-

lerinin hesabını vereceklerdir. Çünkü herkesin olduğu gibi, onların da dönüşü Allah'adır. Allah, onlar her ne yapıyorlarsa her şeyi görür ve hepsine şahit olur. Suçlu günahkârların karşılaşacakları azap yapıp ettiklerinin cezasıdır. Allah kimseye zulmetmez, insanlar kendi nefislerine zulmediyorlar:

Haşa kuluna zulmetmez Hüdası
Her kulun çektiği kendi cezası!

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَسُولٌ فَاِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ قُلْ لَّا اَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ اِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَنْبِـُٔونَكَ اَحَقٌّ هُوَ قُلْ اِي وَرَبِّي اِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهٖ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَلَآ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

47. Her ümmetin bir elçisi vardır. Onlara elçileri geldiği zaman, aralarında adaletle hüküm verilir ve onlar zulme uğratılmazlar.

48. Derler ki: "Eğer doğru sözlüyseniz, bu belirttiğiniz süre (va'd) ne zamanmış?"

49. De ki: "Allah'ın dilemesi dışında, kendim için zarardan ve yarardan (hiçbir şeye)**mâlik değilim. Her ümmetin bir eceli vardır. Onların ecelleri geline, artık ne bir saat ertelenebilirler ne öne alınabilirler.**

50. De ki: "Düşündünüz mü hiç, eğer O'nun azabı size gece veya gündüz geliverirse, suçlu-günahkârlar, bunu ne diye erkene almak istiyorlar?"

51. Gerçekleştikten sonra mı O'na imân edeceksiniz? Hemen şimdi mi? Oysa siz, onun (azabın) **erkence gelmesini istiyordunuz.**

52. Sonra o zulmetmekte olanlara: "Sürekli azabı tadın" denilecek. Kazandıklarınız dışında, bir başka şeyle mi cezalandırılacaktınız?"

53. "Bu bir gerçek mi?" diye senden haber soracaklar. De ki: "Evet, Rabbime andolsun ki, şüphesiz gerçektir ve sizler aciz bırakacak değilsiniz."

54. Zulmeden her nefis, yeryüzündekilerin tümüne sahip olsa bunu (azaba karşılık) **mutlaka fidye olarak verirdi. Onlar azabı görünce pişmanlıklarını gizlerler, oysa onlar haksızlığa uğratılmadan aralarında adaletle hükmedilmiştir.**

55. Haberin olsun, göktekilerin ve yerdekilerin tümü gerçekten Allah'ındır. Haberin olsun; şüphesiz Allah'ın va'di haktır ancak onların çoğu bilmezler.

56. O, diriltir ve öldürür. Ve O'na döndürüleceksiniz.

Kıyamet günü hesap görüldükten sonra gerek kendileriyle Allah, gerekse kendi aralarında ihtilaf olanlar hakkında son hüküm verilir. Her hak sahibi hakkını alacak, dünyada gözden kaçan, sahip olduğu imtiyaz ve avantajları kullanıp adil yargıdan kurtulanlar yargılanacaktır. Verilecek hüküm mahza adaleti tesis edecek, hiç kimseye zerre miktarı herhangi bir haksızlık yapılmayacaktır. "Ümmetlerin resûlleri"nden kastın onlara gönderilen veya içlerinde gözlerini açtığı toplumların müntesibi oldukları peygamberlerdir. Peygamberler sadece tebliğci ve yol gösterici değil, aynı zamanda görevli olarak gönderildikleri toplumlar üzerinde birer şahittirler (Bkz. 2/Bakara, 143 ve 4/Nisa, 41); toplumlarını şeytani güçlerden uzak tutmak ve sadece Allah'a kulluk etmelerini tebliğ ederler (16/Nahl, 36). Kendilerine herhangi bir tebliğci veya uyarıcı gelmediğini iddia edecek olurlarsa, peygamberlerin görünür olmalarıyla bu iddia boşa çıkarılacaktır. Peygamberleri onlara "Biz size gerekli uyarıları yaptık, bize vahyedilen kitapları öğrettik, Allah'ın hükümlerini gösterdik ama siz aldırış etmediniz" diyeceklerdir.

Tutturdukları yolun onları felakete götürdüğünü belirten peygamberlere her dönemde inkârcıların sorduğu standart soru aynıdır: "Söyleyin bakalım, sözünü ettiğiniz bu azap, bu felaket ve kötü akıbet ne zaman tahakkuk edecek? Kötü akıbet dünyada tahakkuk edebileceği gibi ahirete de ertelenmiş olabilir. Bunun takdiri yüce Allah'ın elindedir. Bu konuda peygamberler bilgiye sahip değildirler (21/Enbiya, 38). Peygamberler, kendi nefislerine malik değillerken, gayb sahasıyla ilgili bir sonucu nasıl haber verebilirler! Şu var ki her toplumun

yapıp ettiklerini devam ettirebileceği belli bir zaman vardır. Varlığın kendisi ebedi olmadığı gibi kötü fiiller de baki değildir. Yoldan çıkanların baskın olduğu toplumlarda, kötülük iç bünyeyi çürütmeye başladığında o toplumların eceli dolmuş olur. Zulüm, haksızlık, baskı, sömürü, aşırı yoksulluk, şiddet, iç savaşlar, etnik arındırmalar, açlık, ahlaki hayatın çöküşü, cinsel sapkınlıklar, hedonizm, umursamazlık ve aldırışsızlık gibi ahlaki ve toplumsal zaaflar bünyeye musallat olduğunda, bir insan bünyesinin ölümcül hastalıklara yakalanıp bitap düşmesi ve sonunda hayata veda etmesi gibi bu illetlere yakalanan toplumlar da çöker. Vaade doldu mu, çöküşü kimse durduramaz. Vaadenin nasıl dolduğu ancak toplumsal yasaların –sünnet ve adetlerin– iyi bilinmesiyle anlaşılır.

Durum buyken yani ahlaki yoldan sapanların çöküşü kaçınılmaz iken, azabı bir an önce istemenin makul açıklaması yoktur. Trajik son gece ve gündüz gelebilir, azabı bir an önce istemek neyi değiştirebilir ki! Birinin kendi kötü akıbetini istemesi nasıl aptallıksa, yoldan çıkanların da başlarına gelecek mukadder akıbeti böylesine iştahla istemeleri aptallıktır. Kaldı ki, azap tahakkuk ettikten sonra ona inanmanın faydası yoktur, bu tıpkı yeis halindeki iman veya olup bitenden sonra gerçeği teslim etmek gibi bir şeydir. Halk dilinde "Basra harap olduktan sonra (ba'deharab el Basra)" veya "Geçti Bor'un pazarı" denir ki, artık inanmanın veya pişman olmanın faydası kalmamıştır. Azap da geldi mi, onu sürekli tatmaktan başka seçenek kalmamıştır, her neye müstahak olmuşlarsa onunla karşılaşmışlardır (72/Cin, 21). Burada sözü edilen azabın ahirette olduğu anlaşılıyor.

Peygamberin veya Kur'an'ın haber verdiği kaçınılmaz son (azap veya kötü akıbet) konusunda tereddüde düşüp de soranlara verilecek cevap şudur: Allah'a andolsun, bu gerçektir ve hiç kimsenin böyle bir sonu geri çevirmeye gücü yetmez, çünkü suçlu-günahkârlar hak ettiklerini bulmuşlardır. Kararı ve cezayı veren bütün varlık âlemini kudret elinde tutan yüce Allah vermiştir. Böyle bir durumda zulmedenler, dünya dolusu serveti fidye olarak verecek olsalar onlara bir fayda sağlamaz (3/Âl-i İmran, 91), her ne yapmışlarsa hesabını verecek, cezasını çekeceklerdir. Yapıp ettiklerinden pişmanlıklarını gizleyecekler ama iş işten geçmiş olacak.

Bu böyledir, nasıl anlatılmışsa böyle tahakkuk edecektir. Çünkü buna böyle hükmeden göklerin ve yerin tümünün kendisine ait olduğu Allah azimuşşandır. O'nun va'di haktır. İnsanların çoğu bundan habersizdir, gaflet içinde ömürlerini tüketirler. Etraflarına ibret gözüyle bakacak olsalar, hayatın her alanında ve her kademesinde diriliş ve ölümün sürüp gittiğini görürler. Merdiven gibi kimisi basamakları iner, kimisi tırmanır, Kimi toprağa düşer kimi

toprağın üstüne çıkar. Kimi ölür kimi doğar. Hepsi Hay, Baki ve Hakim olan Allah'a döndürülmektedirler. Hayatın kendisi geçici, dünyanın çekiciliği aldatıcı olduğuna göre, hakikate yönelip doğru bir hayat sürdürmek aklı başında olanların yolu olmalıdır. Yaşatan da, öldüren de O'dur (2/Bakara, 258). Yazık ki insanların çoğu inanmıyor, akıl etmiyor ve şükretmiyor.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

57. **Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt, sinelerde olana bir şifa ve mü'minler için bir hidayet ve rahmet geldi.**

58. **De ki: "Allah'ın bol ihsanıyla** (fazlıyla) **ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinsinler. Bu, onların toplayıp yığmakta olduklarından hayırlıdır."**

Ayetin dikkat çekici tarafı, insanlara (En nas) seslenmesidir. Kur'an yer yer insanlara seslenir, ancak burada Yüce Allah, tanımlayıcı bir çerçevede insanların dikkatini Kur'an üzerine çeker. Bazı tefsirciler, dikkati çekilmek istenen "insanlar"ın "Mekkeliler" olduğunu düşünmüşlerdir, bu çok dolaylı yollardan hareket edildiğinde düşünülecek bir açıklamadır. Doğrudan olan bütün insanların yani tür olarak beşeriyetin dikkatinin Kur'an üzerine çekilmesidir. (Bkz. 3/Âl-i İmran, 138.)

Kur'an'ın dört vasfı sıralanır: "Öğüt, şifa, hidayete götürücü ve rahmet." Hangi tarihsel ve toplumsal durumda olursa olsun, insanın etkileyici, yol gösterici söze, fikir ve görüşlere ihtiyacı vardır. Öğüt (mev'ize) böyledir. Bunun gibi insan, ruhsal sıkıntı ve gerilimler, psikolojik veya psikiyatrik sorunlarını çözmek, teşhisi konulan bir hastalığa yakalanmışsa bunu tedavi etmek ister. Kur'an, burada kendini iç dünyada sıkıntı ve hastalıklara karşı bir şifa olarak takdim ediyor. Kur'an'ın doğru yolu gösteren bir hidayet ve çok yönlü rahmet olma etkisini göstermesi, kişinin mü'min olması şartına bağlıdır. Şu halde öğüt ve şifa özelliği bütün insanlara, hidayet ve rahmet oluşu mü'minlere özgü niteliklerdir. Ancak Kur'an'ın gayesi, insanları ve mü'minleri kendi özerk alanlarında bırakmak değil, hidayete ve rahmete ihtiyacı olan insanları da mü'minlerin evrenine dâhil etmektir. Bunun yolu Kur'an'ı bir öğüt ve şifa kaynağı olarak görmeleriyle mümkün olacaktır. Bu, Müslümanların beşeriyete Kur'an'ı tanıtırken hareket noktalarını teşkil edebilir ki, inandıkları kitaplarını başkalarına anlatırlarken, onun

öğüt ve şifa boyutunu öne çıkarmaları gerektiğini ima etmektedir. (Kur'an'a ilişkin daha geniş bilgi için bkz. Giriş: Kur'an ve Tefsir Hakkında.)

Bir nokta daha şu ki, "öğüt ve şifa," Allah'tan indirilen Kur'an'da içkindir, Kitap Hz. Muhammed'in (s.a.) kendi eseri değildir, ona Allah tarafından vahiy olarak indirilmiştir ki buna sûrenin 37-38. ayetlerinde değinilmişti. İnsanlar bunun değerini bilirlerse öğüt alacaklar, şifa bulacaklar ve bunun tabii sonucunda hidayet bulup ilahi rahmete dâhil olacaklar. Mü'minler zaten böyledirler. Dolayısıyla onların başka şeyle, söz gelimi servet istifi, mal mülk, şöhret, yüksek refah, askeri güç ve maddi donanımla değil, en çok ve en başta bununla sevinmeli, rahatlamalı, mutluluk ve refahlarını öğüt, şifa, hidayet ve rahmet kaynağı olan Kur'an gibi bir kitaba sahip olmakta aramalıdırlar. Bu yüce Allah'ın bir fazl ve ihsanıdır, bu fazl ve ihsandan başka övünülmeye, edinilmeye daha değer başka bir zenginlik yoktur.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَّا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

59. De ki: "Allah'ın sizin için indirdiği sizin bir kısmını haram ve helâl kıldığınız rızıktan, haber var mı? Söyler misiniz?" De ki: "Allah mı size izin verdi, yoksa Allah hakkında yalan uydurup iftira mı ediyorsunuz?"

60. Allah hakkında yalan uydurup iftira edenlerin kıyâmet günü zanları nedir? Şüphesiz Allah, insanlara karşı büyük ihsan (fazl) **sahibidir ancak onların çoğu şükretmezler**

En'amsûresinde (6/136), insanların kendi keyiflerince helal ve haram koyma yetkisine sahip olmadıkları belirtilmişti. Helal ve haram koyma, Allah'ın insanlar ve canlılar için koyduğu rızık kaynakları üzerinde haksız bir tasarrufta bulunmakla ilgili olduğu kadar gelir bölüşümü yani kaynakların adaletli ve adaletsiz dağıtımıyla ilgili bir konudur da. Nitekim En'amsûresinin 138 ve 139. ayetlerde, Mekke'nin müşrik erkekleri, bazı davarların karınlarında bulunan yavruları –canlı doğmaları halinde– kadınlara yasaklayıp kendilerine ayırıyorlardı ki, bu tabiri caizse "cinsiyet üzerinden ayrımcılık" yapmaktı. Burada dikkat çekici nokta şu ki, İslam nokta-ı nazarından kadın ve erkeğin

toplumsal rol ve konumları 'farklı' olsa da, hem varlık yapıları ve hem insan olmaklık durumları itibariyle aralarında fark yoktur, dolayısıyla toplumsal rol ve fonksiyonlar öne sürülerek ayrımcılık yapılamaz. Bu ayette de hem keyfi yasaklamalar hem adaletsiz ayrımlara dikkat çekilerek, kim böyle yaparsa Allah'a iftira ettiği belirtilir. Bu sayede Kur'an'ın toplumsal hastalık olan adaletsizlik ve ayrımcılık gibi hastalıklara bir "şifa" olmasına atıfta bulunulur.

Böyle davrananlar iyice düşünmeli: Kıyamet günü yapıp ettiklerinden dolayı başlarına ne gelecek acaba? Akıbetlerinin hiç parlak olmadığı açık, çünkü Allah'ın kendilerine izin ve yetki vermediği bir şeye kalkışmakta, dünyanın tabii ve adil düzenini bozmaya yeltenmektedirler. İnsan, iyice düşünecek olsa, "helal-haram koyma yetkisi"nin kendisine verilmemiş olmasını adaletsizliğe ve ayrımcılığa karşı en sağlam güvence olarak görecek ve bundan dolayı yüce Allah'a şükredecektir. Yüce Allah'ın insanların üzerinde pek büyük lütfu ve ihsanı vardır (2/Bakara, 243). Ne var ki, insanların çoğu bunun bilincinde değildirler, bu yüzden de Rablerine şükretmiyorlar.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْاٰنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا اِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا اَكْبَرَ اِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾ اَلَا اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾

61. Senin içinde olduğun herhangi bir durum, onun hakkında Kur'ân'dan okuduğun herhangi bir şey ve sizin işlediğiniz herhangi bir iş yoktur ki, ona (iyice) **daldığınızda, biz sizin üzerinizde şahitler durmuş olmayalım. Yerde ve gökte zerre ağırlığınca hiçbir şey Rabbinden uzakta** (saklı) **kalmaz. Bunun daha küçüğü de daha büyüğü de yoktur ki, apaçık bir kitapta** (kayıtlı) **olmasın.**

62. Haberiniz olsun Allah'ın velileri, onlar için korku yoktur, mahzun da olmayacaklardır.

63. Onlar imân edenler ve (Allah'tan) **sakınanlardır.**

64. Müjde, dünya hayatında ve âhirette onlarındır. Allah'ın sözleri için değişiklik yoktur. İşte büyük 'kurtuluş ve mutluluk' budur.

Hitap Hz. Peygambere olmakla beraber mü'minlerin tamamına yönelik olduğunu da söylememek için sebep yok. Hz. Muhammed (s.a.) bir peygamber olmakla beraber o da varlık âlemi, bilebildiğimiz veya bilemediğimiz canlılar, bilinç sahibi (zişuur) ve diğer insanlar gibi şanı yüce Allah'ın gözetimi altında bulunmaktadır. Peygamberlik ona, dilediği gibi davranma hak ve yetkisini vermemektedir, kendi başına buyruk hareket edemez. O da ilahi iradeye tabi olmakla yükümlüdür, kendisine vahyedilen hükümlere uymak durumundadır.

Bunun ne kadar önemli olduğunu anlamak için bir zamanlar Yunan metafiziği, özellikle Aristo felsefesinin etkisinde olan Meşşai filozofların açıktan veya zımnen "Allah külli/tümelleri bilir, cüz'i/tikelleri bilmez" tezlerini hatırlamamız lazım. İnsanın içinde bulunduğu her "durum" Allah tarafından bilinir, gözetilir. İnsan herhangi bir işe, bir eyleme teşebbüs ettiği andan itibaren müşahede altına girer. Şanı Yüce Allah ve görevlendirdiği melekler onun şahitleri olur; her neyi söyleyip yapıyorsa kayıt altına alınır. Varlık âleminin tamamı denetiminde olduğuna göre O'ndan nasıl birtakım şeyler, küçük veya büyük olaylar gizli kalabilir ki! Sinelerin içinde, ruhların derinliklerinde olanı bilir. "Üç kişi kendi aralarında fısıldaştıklarında, Allah onların dördüncüsüdür" (58/Mücadele, 7). Kısaca varlık âlemi, canlı hayat ve insanlar arasında vuku bulan her şey, külli-cüz'i her durum Allah tarafından bilinir, gözetilir; O'nun âlim, habîr, basîr, semi', şahid vb. isim ve sıfatları bunu zorunlu olarak gerektirir. Peygamber dâhil, beşerden kimse gaybı bilemez ancak varlıkta her ne cereyan ediyorsa bir kitapta yazılı, kayıtlıdır (6/En'am, 59).

Aynı bilgi ve şahitliğin "Kur'an'ın okunuşu" sırasındaki durumla ilişkilendirilmesi de hayli manidardır. Tefsirciler bunun iki anlamı üzerinde durmuşlardır: Biri namazda okunan Kur'an ve elbette bunun üzerinden namaz ve genel olarak ibadetlerin ihlasla, usulüne göre yapılması; diğeri doğrudan Kur'an okumanın ciddiyeti ve insanın iç dünyasına verdiği huzur. Fakat sanki burada, işaret edilen iki anlam çerçevesini aşan bir başka mesaja da ima edilmektedir.

"Kur'an okuma"yı salt bir kıraat olarak ele almayıp, Kur'an üzerinde tefekkür, onu güvenilir bir bilgi kaynağı olarak kullanma ve hayatımızın ilahi iradeye uygun sürmesi amacıyla hükümler çıkarma şeklinde düşündüğümüzde, "okuma"nın sonuçta bir yorum, bir tefsir ve te'vil, kısaca bir içtihat ve hüküm çıkarma çabası olduğu anlaşılır. Kur'an'ı okur da ondan çeşitli yorum, tefsir ve te'villerde bulunup hükümler çıkarırken, gözetlememiz gereken husus, Kur'an'ı kendi heva ve hevesimize, farkında olsun olmasın bizi zihnen yönlendiren kurucu bilgi ve kök fikirlere (paradigma) göre eğip bükme, hükümlerini batıl amaçlarla değiştirmeye kalkışma hatasına düşmemektir. Kur'an'ı

tam bir ihlasla, Allah'ın muradı ve hükmün maksadı nedir, sorusunun cevabını aramak üzere okumalı, onu kendi görüşlerimizi teyit eden "yardımcı metin" konumuna düşürmemelidir. Bunun modernist, reformist, tarihselci, hermönetik, feminist, cinsiyetçi, partizan, tarafgir vb. okuma biçimlerinden uzak usule uygun bir okumanın bizi ancak ilahi murada ve maksada götüreceği konusu açısından son derece önemli olduğunu belirtmek lazım. Kitap ehli din adamları, vahyedilen kitapların sadece lafızlarını değiştirmekle kalmadılar, iç anlamlarını da değiştirmeye kalkıştılar, olmadık yorum ve te'villerle ilahi murada ve maksada aykırı hüküm ve inançları din müntesiplerine empoze ettiler ki, buna Kur'an terminolojisinde "kelimelerin yerini değiştirmek" ve "tahrif" denmektedir (Bkz. 2/Bakara, 75; 4/Nisa, 46 ve 5/Maide, 41).

Böyle hareket eden kontrol dışına çıktığını zannetmesin. Hiçbir şey gizli kalmaz. Yerde ve gökte zerre miktarı da olsa Allah tarafından bilinir, hepsi bir kitapta kayıtlıdır (Bkz. 6/En'am, 59).

Kur'an-ı Kerim'de 48 yerde geçen "veli" kelimesi kısaca dost, arkadaş, yardımcı, vekil gibi anlamlara gelir. Muhaddisler tarafından 'mürsel' kabul edilen bir hadise göre veli "Görüldüğünde Allah'ı hatırlatan kimse"dir (İbn-iMace, Zühd, 4; Müsned, VI, 459). Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre "Aralarında akrabalık bağı veya alış veriş olmadığı halde Allah için birbirine seven samimi, ihlaslı, hasbi kimseler"dir. Duygu/kalp, düşünce/zihin ve eylemlerinin referans noktası Allah sevgisi ve hoşnutluğu olan bu seçkin insanlar, Müslüman beşeri hayatının ideal tipleridir. Mü'minlerin velisi Allah'tır, "Onları karanlıklardan nura çıkarır" (Veli-velayetle ilgili daha geniş bilgi için bkz. 2/Bakara, 257).

"Velayet" mertebesine erişmiş insanlar, geride bıraktıkları yani dünya hayatında yapıp ettikleri dolayısıyla kaygılanıp korkmayacaklar, Büyük Gün'de hesaba çekilecekleri zaman da karşılaşacakları sonuç dolayısıyla hüzünlenmeyecekler. Çünkü Yüce Allah onlara neyi emretmişse yerine getirip dünya sınavını başarıyla tamamlamışlardır. Titizlikle, yüksek bir bilinçle Allah'tan sakınıp korktukları için güzel sonuç (müjde) hem dünya hayatında hem ahirette onlarındır (9/Tevbe, 21), bunu hak etmektedirler, onları cennet beklemektedir (2/Bakara, 25), bunun sevincini yaşayabilirler (41/Fussilet, 30). Yüce Allah her neyi vaadetmişse sözünü yerine getirir, buna nail olanlar gerçek ve nihai anlamda kurtulmuşlardır.

وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَا إِنَّ
لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ

اللّٰهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

65. Onların sözleri seni üzmesin. Şüphesiz 'izzet ve gücün' tümü Allah'ındır. O, işitendir, bilendir.

66. Haberiniz olsun; şüphesiz göklerde kim var, yerde kim var tümü Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar bile, şirk koştukları varlıklara ve güçlere (gerçekte) **uymazlar. Onlar yalnızca bir zanna uyarlar ve onlar ancak 'zan ve tahminde bulunarak yalan söylemektedirler.'**

67. O, dinlenmeniz için geceyi, gündüzü de aydınlatıcı (mubsir) **olarak sizin için yaratmıştır. Şüphesiz işitebilen bir topluluk için bunda gerçekten âyetler vardır.**

Bugün mü'minlere karşı kibirlenenler sahip oldukları güç ve iktidar, servet ve askeri donanımlarıyla övündükleri gibi, zamanında Hz. Peygamber (s.a.)'i ve ilk Müslüman cemaati tehdit edenler de aynı şekilde davranıyorlardı. Yüce Allah, elçisine onların bu kibirli, gösterişli ve tehditkâr tutumlarının üzüntüye sebep teşkil etmemesi gerektiğini hatırlatır (6/En'am, 33; 36/Yasin, 76). Allah, onların söylediklerini, savurdukları tehditleri işitiyor, yapıp ettiklerini görüyor. Onların yaptıkları boş bir gösteriş, temelsiz bir tehdittir. Zira "izzet"in yani güç ve iktidarın, zenginlik ve onurun tümü Allah'ındır. İzzet Allah'ın olduğu için, O'na iman eden ve O'nun yolunda olanlar da yani "Peygamberler ve mü'minler de izzet sahibidirler" (63/Münafikun, 8). Kadim zamanlardan beri iman ile inkâr, adaletli olanlar ile zulmedenler arasında mücadele vardır. Mücadeleyi iman ve adaletin yanında yer alanlar kazanacaklardır, çünkü eninde sonunda galip gelecek olan Allah'tır, bu O'nun verdiği kesin hükümdür (58/Mücadele, 21). Yüce Allah peygamberine yardım etmeyi vaadettiği için o da sonunda galip gelecektir (40/Mü'min, 51).

Nasıl öyle olmasın ki, göklerde ve yerde kim ne varsa hepsi Allah'ındır. Cansızlar ve canlılar O'nun mülküdür, kudret eli altındadır. O'na sözde başkaldıranlar da kendilerine sahip değildirler. Damarlarındaki kanı pompalayan, onlara nefes aldıran O'dur, eğer mutlak güç veya özgür olduklarını düşünüyorlarsa, istem dışı (gayrı iradi) fizyolojik hareketlerine malik olsunlar, ölüm geldiğinde ona engel olsunlar, uykusuzluğa çare bulsunlar, hiç yemeden-su içmeden yaşayabilsinler. O'na ortak koşanlar kendilerine bile malik değildirler, buna rağmen

inanmayanlar ahmakça bir tutum içine girip inkârda ısrar ve inat ederler. Onların yaptıkları, düşünüp inandıkları sadece bir zandır, herhangi bir gerçeklik-hakikat temeline dayanmıyor; her neyi akıl ve bilim adına öne sürüyorlarsa sadece zan ve tahminlerde bulunup yalan söylüyorlar. Allah'ın varlığını, O'nun ulûhiyet ve rububiyetiniteyit etmeyen her türlü önerme, tez ve teori sadece basit bir zan ve tahmindir, herhangi bir hakikate dayanmamaktadır (6/En'am, 116).

Basiretle etrafına bakacak olsa, insan harikulade bir kozmik düzende ve yine muhteşem bir tabiatınız kucağında yaşadığını görür ve anlar. Gece ve gündüz birbirini takip etmektedir. Gece bir elbise, kalın bir örtü gibi üstümüzü örter, altında dinlenir, hücrelerimizi yeniler ve yeni bir güne hazırlanırız. Gündüz işlerimizi görür, hayatımızı belli bir düzen ve intizam içinde sürdürürüz. Bu kozmik ve tabii düzende sayısız kanıtlar, deliller, sırlar, ayetler vardır. (Bkz. 28/Kasas, 72-73.)

Bu ayet kümesindeki tema önemlidir: İnsana bir hayat, hayatını sürdüreceği bir dünya ve sayısız nimet bahşedilmiştir. Yaratılışın amacı sınavdan geçip som altın gibi ahlaki ve manevi olarak saflaşmak ve bu bilinçle sadece Allah'a ibadet etmek ise, buna bütün bunları insana bahşeden Allah hak sahibidir. Liderler, tiranlar, tağutlar, aracılar vb. varlıklar da ya diğer insanlar gibi yaratılmış kullardır veya insan tarafından üretilmiş, vücuda getirilmiş nesnelerdir. Bunların hiçbirinin yaratıcı, tedbir ve terbiye edici özellikleri olmadığına göre nasıl oluyor da, onların çizdiği genel sınırlar insan hayatının akışını belirleyebilir!

قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
اِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهٰذَا اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ
اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ
اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68. **"Allah çocuk edindi" dediler. O,** (bundan) **yücedir; O, hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Kendinizde buna ilişkin bir delil de yoktur. Allah'a karşı bilmeyeceğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?**

69. **De ki: "Allah hakkında yalan uydurup iftira edenler, kurtuluşa ermezler."**

70. (Onlar için) **Dünyada geçici bir meta** (vardır). **Sonra dönüşleri bizedir; sonra da inkâra sapışları dolayısıyla onlara şiddetli azabı tattıracağız.**

İnkâr ve ortak koşmanın çeşitleri vardır, bunlardan biri de Allah'ın "çocuk edindiğini" iddia edenlerinkidir. Yüce Allah'ın çocuk edinmeye ihtiyacı yoktur, O gani ve müstağnidir. O'nun müstağni olması, mutlak manada hiçbir şeye ve hiç kimseye ihtiyacı, bağlılığı ve bağımlılığı olmaması demektir. Göklerde ve yerde de O'nun muhtaç olacağı herhangi bir nesne, bağ veya nesne yoktur.

Kelamcılar çocuk iddiasına karşı şu delili öne sürmüşlerdir: Çocuk varlıktan, bir anne ve babadan bir parçadır, Yüce Allah parçalara ayrılamaz; çocuk sonradan ortaya çıkar, Yüce Allah ezeli ve kadimdir. Eşi yoktur ki çocuğu olsun (6/En'am, 105). Çocuk Mümkinü'l vücud'dur yani olması olmaması mümkündür. Allah ise Vacibu'l vücud'dur. Çocuk ile Allah arasında mahiyet birliği farz edilemez ki, O'na çocuk isnat edilsin. (Bkz. 2/Bakara, 116; 112/İhlas, 1-4.) Varlık âleminde "Her kim varsa, tümü O'na ancak birer kul olarak huzuruna gelecektir (19/Meryem, 93). Bütün bunlar delilsiz, temelsiz iddialar, aslı astarı olmayan faraziyeler, uygunsuz yakıştırmalardır. Bu iddiaları öne sürenler, söz konusu yakıştırmalarda bulunanlar, Allah hakkında gerçek bir bilgiye sahip değildirler, yalan ve iftira uydurup durmaktadırlar. Belki karşılığında geçici dünya nimetlerinden yararlanmaktadırlar ama dünyanın metaı, zevk ve hazzı, imkân ve avantajları geçicidir, dünyanın metaına kanmak kurtuluş sağlamaz. Felah yani içine girilen bir çabanın sağlayacağı maksat ve gaye bu geçici haz ve zevk, sahte imkân ve yararlar olmamalıdır. Sahte bir ideoloji, iyi kurgulanmış bir öğreti belki "refah" sağlar ama "felah" getirmez. Aklı başında olanlar refahın değil, felahın peşinde olurlar. Doğrusu budur, çünkü eninde sonunda insanlar Rablerine döneceklerdir; iyilik yapanlar ödüllendirilecek; kötülük yapanlar da şiddetli bir azaba düçar kalacaklardır.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي
وَتَذْكِيرِي بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاَجْمِعُوا اَمْرَكُمْ وَشُرَكَاۤءَكُمْ
ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا اِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَاِنْ
تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ
مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ
خَلَاۤئِفَ وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ
﴿٧٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهٖ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَاۤؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا
لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهٖ مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾

71. **Onlara Nuh'un haberini oku. Hani kavmine demişti ki: "Ey kavmim, benim makamım ve Allah'ın âyetleriyle hatırlatmalarım eğer size ağır geliyorsa ben, şüphesiz Allah'a tevekkül etmişim. Artık siz ortaklarınızla toplanıp yapacağınız işi karara bağlayın da işiniz size örtülü kalmasın** (veya tasa konusu olmasın)**, sonra hakkımdaki hükmünüzü -bana süre tanımaksızın- verin.**

72. **Eğer yüz çevirecek olursanız, ben sizden bir karşılık istemedim. Benim ecrim, yalnızca Allah'a aittir. Ve ben, Müslümanlardan olmakla emrolundum.**

73. **Fakat onu yalanladılar; biz de onu ve gemide onunla birlikte olanları kurtardık ve onları halifeler kıldık. Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Uyarılanların nasıl bir sonuca uğratıldıklarına bir bak.**

74. **Sonra onun ardından kendi kavimlerine** (başka) **elçiler gönderdik; onlara apaçık belgeler getirmişlerdi. Ama daha önce onu yalanlamaları sebebiyle inanmadılar. İşte biz, haddi aşanların kalplerini böyle mühürleriz.**

Yukarıdaki ayetlerde güç, iktidar ve maddi imkânlara dayalı tehditlerin işe yaramayacağı anlatıldıktan sonra, tarihsel bir olaya atıfta bulunulur ki, bu azgın ve şımarık toplumuna karşı Nuh aleyhisselâmın hiçbir şeyden ve güçten çekinmeyerek meydan okumasıdır. O sadece Allah'a tevekkül edip uzun süren hayatı boyunca tebliğini yaptı, görevini hiçbir güçlük veya tehdit karşısında ihmal etmedi. Onu tehdit edenlere söylediği şuydu: Benim "makamım" ve "Allah'ın ayetleriyle hatırlatmada bulunmak" size ağır geliyorsa, hiç şüphesiz ben Allah'a tevekkül etmiş biriyim. Sizden korkmuyorum, beni bu işe görevlendiren koruyacaktır.

"Artık siz ortaklarınızla toplanıp yapacağınız işi karara bağlayın" diye tercüme ettiğimiz pasajın orijinali "fe ecmiuemreküm ve şürekaeküm" şeklinde gelmiştir ki, bu kavmi hayati derecede önemli konu hakkında "icma"a, toplumsal bir mutabakata davet etmektir. "Siz ve ortaklarınız bir araya gelip her ne fikir ve tutum üzerinde icma edecekseniz, bunu yapın, ben de buna göre bir tutum takınayım!" Şu veya bu fikir ve tutum olsun, toplumsal mutabakat olmaksızın bir arada yaşamak mümkün olmaz. Fıkıh usulcüleri Nuh aleyhisselâmın bu çağrısının Şeriat'ın dört ana kaynağından biri olan "icma'"a gönderme olduğunu düşünmektedirler. Nuh aleyhisselâmın kavmi örneğinde icma/mutabakat inkâr ve cürüm üzere olacak, kavmin bu yöndeki mutabakatı büyük tufan cezasını getirecektir. Fıkıhçıların icma'dan anladıkları ise bir çağda yaşayan müçtehitlerin

bir konu üzerinde ittifak etmesi, mutabakata varmasıdır. Mutabakatın Kur'an ve Sünnet'e aykırı olmaması esas şarttır; Kur'an ve Sünnet'in açık hükümlerine aykırı bir toplumsal mutabakat -buna toplumun tamamı katılmış olsa bile- meşru olmayıp Nuh kavmi gibi eninde sonunda helâke sevkeder.

Ayette geçen "**makami**"nin iki anlama gelmesi mümkündür: Biri Hz. Nuh'un uzun süre aralarında kalması -mukim olması-, diğeri Nübüvvete atıf olan konum, makam, ilahi statü ve görev. Birinci anlamda ele alacak olursak, Nuh aleyhisselam kavmini bıkmadan usanmadan 950 sene uyarıp durdu, onların da bunca uzun seneler yaşadıklarını düşündüğümüzde, Nuh aleyhisselâmın ısrarı, sabrı ve metaneti destansı bir hikâye olarak karşımıza çıkar. Muhtemelen kavmi aynı şeyleri, daha doğrusu aynı değişmez hakikatleri işitip durmuş ama kulak asmamış, Nuh aleyhisselam ise her fırsatta bunları tekrar etmeye devam etmiştir. İkinci anlamda ele aldığımızda, Hz. Nuh'a yönelttikleri itiraz şu olmuştur: "Senin bizden ne farkın var? Allah'ın elçisi olduğunu iddia ediyorsun, bunun bizim nezdimizde herhangi bir değeri yoktur." Benzer bir itiraz Nuh'tan sonraki peygamberlere yapıldığı gibi, son peygambere de yapılmıştır.

Kadi, bu ayetteki fikri silsileyi şöyle sıralar: Nuh aleyhisselam, hiç korkmadan ister makamından ister sıkça gerçeği hatırlatmasından dolayı zorba kavminden korkmadığını, sadece Allah'a güvenip O'na itimat ettiğini belirtmektedir. Onlara meydan okuyup ortaklarını da yardıma çağırmalarını istemekte, işlerini, durumlarını kendi aralarında iyice görüşüp bir karara bağlamalarını önermektedir. Neye karar vereceklerse versinler, hiçbir şey gizli kalmasın veya "Biz bu noktayı unuttuk, açıklığa kavuşmadı" deyip tasalanmasınlar. Onlara şöyle seslenmektedir: "Her şeyi kendi aranızda görüşün, tartışın, açıklığa kavuşturun, böylelikle hakkımdaki hükmünüzü bildirin. Bana süre (mühlet) de tanımayın, her neyi yapacaksanız yapın, elinizden geleni ardınıza koymayın. Söylediklerimi ciddiye almaz da hakikate sırtınızı çevirecek olursanız, benim için sorun değil, ben sizden ücret almadım, yapıp ettiklerimin karşılığını Allah verecektir. Ben Müslümanlardan olmakla, Allah'ın iradesine teslim ve hükümlerine tabi olmakla emrolundum. Beni dinlemeyecek olursanız, gerisini siz düşünün, çünkü başınıza büyük bir felaket gelecek, tufan hepinizi yok edecektir. İyi düşünün, çok yönlü tartıp biçin, vereceğiniz karar sizin yeryüzündeki varlığınızla ilgili olacak. Ya Allah'a teslim olup kurtulacak veya silinip yok olacaksınız!"

Ne var ki her zaman olduğu gibi kavmi Hz. Nuh'u yalanladı ve onları tehdit ettiği gibi başlarına tufan geldi, hepsi boğulup tarih sahnesinden silindi. Sadece bir avuç insan kurtuldu (Bkz. 7/A'raf, 59-64 ve 11/Hud, 25-49).

Ne acıdır ki Nuh aleyhisselâmdan sonra gelenler de aynı yola girdiler, yanlışta ve hatada ısrar ettiler. Hud, Salih, İbrahim, Lut, Şuayb vd. de -Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun- kavimlerini ikna edemediler, kavimleri Kur'an'ın çeşitli yerlerinde anlatıldığı üzere dünyada azaba uğradılar. İnanmadılar, hidayet de bulmadılar, çünkü kalpleri mühürlenmiş, hakikatle, gerçeklik dünyası ile aralarına perdeler, engeller çekilmişti (Bkz. 2/Bakara, 7). Kendi iç dünyaları ve kötü fiilleriyle mücadele edip doğru yola girmedikleri, Allah'ın iradesine ve hükümlerine teslim olmayı reddettikleri için haddi aştılar, böylelikle helak olmayı hak ettiler.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ بِاٰيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسٰٓى اَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ اَسِحْرٌ هٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْاَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسٰٓى اَلْقُوا مَٓا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّآ اَلْقَوْا قَالَ مُوسٰى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ اِنَّ اللّٰهَ سَيُبْطِلُهٗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللّٰهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

75. Sonra bunların ardından Firavun'a ve onun önde gelen çevresine Musa'yı ve Harun'u âyetlerimizle gönderdik. Fakat onlar büyüklendiler. Onlar suçlu-günahkâr bir kavimdi.

76. Onlara katımızdan hak geldiği zaman, dediler ki: "Bu, kuşkusuz apaçık bir büyüdür."

77. Musa: "Size hak geldiğinde (böyle) **mi söylersiniz? Bu bir büyü müdür? Oysa büyücüler, kurtuluşa ermezler" dedi.**

78. Onlar: "Siz ikiniz, bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)**dan çevirmek ve yeryüzünde büyüklük sizin olsun diye mi bize geldiniz? Biz, sizin ikinize inanacak değiliz" dediler.**

79. Firavun: "Bana bütün bilgin büyücüleri getirin" dedi.

80. Büyücüler geldiğinde Musa: "Atacağınız şeyleri atın" dedi.

81. Onlar atınca, Musa dedi ki: "Sizlerin (ortaya) **getirdiğiniz büyüdür. Doğrusu Allah onu geçersiz kılacaktır. Şüphesiz Allah, bozgunculuk çıkaranların işini düzeltmez."**

82. Allah, suçlu-günahkârlar istemese de, hakkı (hak olarak) **kendi kelimeleriyle gerçekleştirecektir.**

Bu ayet kümesinde yukarıdan beri anlatılan olaylar zincirinin bir devamı olarak Hz. Musa'nın Firavun ve iktidar seçkinleriyle olan mücadelesi ele alınır. Kur'an'ın çeşitli yerlerinde hayli geniş olarak anlatılan bu kıssa, ele alındığı her yerde başka bir boyuttan muhatabın dikkatine sunulmaktadır. Firavun'un düzeni baskı üzerine kurulmuştu, İsrailoğullarını köleleştiren Firavun kendisini tanrılaştırmış, küçük bir zümre ile baskıya dayalı bir iktidar kurmuştu. Firavun ve adamlarına göre Mısır ve beşeri-tabii kaynaklarının tümü kendi mülkleriydi. Yüzyıllardan beri düzen böyle kurulmuş, toplum bu düzeni atalarından böyle tevarüs etmişti. Bu böyle gelmiş, böyle gidecekti.

Hz. Musa ve Hz. Harun, onlara tebliğ edip de mucizeler gösterdiklerinde (Bkz. 2/Bakara, 92; 7/A'raf, 133; 17/İsra, 101), bunun alışılagelen bir "büyü gösterisi" olduğunu söylediler. Hz. Musa, bu itirazı şaşkınlıkla karşılamaktadır: Bu kadar açık kanıtlar ortada iken, vicdan ve akıl bunların doğruluğunu ve gerçekliğini teslim etmeli iken, bunlara "büyü" mü denir?

İşin doğrusu Mısır'da büyü hayli yaygındı, bu alanda ustalaşmış kimseler gelişmiş maharetleriyle büyü yapıp insanların gözlerini boyuyordu. Hz. Musa, ilahi tebliğin bir büyü olmadığını, hakikatin ta kendisi olduğunu söylediyse de dinletemedi. Bu durumda yapılması gereken şey, iddianın güçlü kanıtlarla bizzat büyünün kendisini geçersiz kılması olmalıydı, Hz. Musa da bu yolu denedi. Belirtmek gerekir ki, Hz. Musa, büyüye büyü ile cevap vermedi, öyle olsaydı, kendisi de daha usta bir büyücü addedilirdi, aksine büyünün kendisini boşa çıkardı ki, bunun göstergesi onun büyücülerin yaptıklarına "sizin yaptığınız büyüdür, Allah bunu boşa çıkaracaktır" demesi ile büyücülerin hakikati teslim edip hemencecik Müslüman olmasıydı.

Firavun, Allah'tan gelen tebliğe karşı kibir gösteriyordu. Savunmasına göre Musa ve Harun'un asıl maksadı Mısır'ın kadim zamanlardan beri takip ettiği geleneksel düzeni değiştirmek, kendileri seçkinler zümresi konumunu kazanmaktı. Ona göre, Hz. Musa'nın hakikat namına söylediği bir şey yoktu, bir takım olağanüstülükler gösteriyorsa da, bunlar bildik büyü idi. Bunun üzerine kendisi Mısır'ın önde gelen büyücüleriyle yarışmaya hazır olduğunu bildirdi. Bu bir meydan okumaydı. Sonunda o büyük karşılaşma gerçekleşti, Hz. Musa'nın bir anda ejderhaya dönüşen asası, büyücülerin irili ufaklı yılanlarını

tek tek yutup yok etti. (Daha geniş bilgi için bkz. 7/A'raf, 104-126. ayetlerin açıklaması.)

Şanı yüce Allah bir kere daha hakkı sapasağlam delil ve kanıtlarla, geri çevrilmesi mümkün olmayan belgelerle, aklı, vicdanı ve kalbi mutmain kılan söylem ve sözlerle üstün kıldı; bundan sonra da gerçekleştirecektir.

فَمَآ اٰمَنَ لِمُوسٰٓى اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّنْ قَوْمِهٖ عَلٰى خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهِمْ
اَنْ يَّفْتِنَهُمْ ۭ وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْاَرْضِ ۚ وَاِنَّهٗ لَمِنَ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ
مُوْسٰى يٰقَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّسْلِمِيْنَ
﴿٨٤﴾ فَقَالُوْا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ۙ ﴿٨٥﴾
وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٨٦﴾ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰى وَاَخِيْهِ
اَنْ تَبَوَّاٰ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوْتًا وَّاجْعَلُوْا بُيُوْتَكُمْ قِبْلَةً وَّاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ ۭ
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوْسٰى رَبَّنَآ اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهٗ زِيْنَةً
وَّاَمْوَالًا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ رَبَّنَا لِيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِكَ ۚ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰٓى
اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰي قُلُوْبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيْمَ
﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ اُجِيْبَتْ دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيْمَا وَلَا تَتَّبِعٰٓنِّ سَبِيْلَ الَّذِيْنَ لَا
يَعْلَمُوْنَ ﴿٨٩﴾

83. **Sonunda Musa'ya kendi kavminin bir zürriyetinden** (gençlerinden) **başka -Firavun ve önde gelen çevresinin kendilerini belalara çarptırmaları korkusuyla- imân eden olmadı. Çünkü Firavun, gerçekten yeryüzünde büyüklenen bir zorba ve gerçekten ölçüsüz bir azgındı.**

84. **Musa dedi ki: "Ey kavmim, eğer siz Allah'a imân edip Müslüman olmuşsanız artık yalnızca O'na tevekkül edin."**

85. **Dediler ki: "Biz Allah'a tevekkül ettik; Rabbimiz, bizi zulmeden bir kavim için bir fitne** (konusu) **kılma."**

86. **"Ve bizi, kâfirler topluluğundan rahmetinle kurtar."**

87. **Musa ve kardeşine** (şöyle)**vahyettik: "Mısır'da kavminiz için evler hazırlayın, evlerinizi namaz kılınan** (ve kıbleye dönük) **yerler yapın ve namazı dosdoğru kılın. Mü'minleri de müjdele."**

88. **Musa dedi ki: "Rabbimiz, şüphesiz Sen, Firavun'a ve önde gelen çevresine dünya hayatında bir çekicilik** (güç, ihtişam) **ve mallar verdin. Rabbimiz, senin yolundan saptırmaları için** (mi?) **Rabbimiz, mallarını yerin dibine geçir ve onların kalplerinin üzerini şiddetle bağla; onlar acı azabı görecekleri zamana kadar imân etmeyecekler."**

89. (Allah) **dedi ki: "İkinizin duâsı kabul olundu. Öyleyse dosdoğru yolda devam edin ve bilgisizlerin yoluna uymayın."**

Firavun, baskıya dayalı bir düzen kurmuş, Mısır'ın tamamını temellük etmiş ve kendisini tanrı ilan etmişti (79/Naziat, 24). Uzun süren bu düzen tebada derin korku ve yılgınlığa yol açmıştı. Hz. Musa, tebliğe başladığında az bir insan grubu hariç kimse ona katılmaya cesaret edememişti. "Kendi kavminin bir zürriyeti"nin ne anlama geldiği tefsirciler arasında ihtilaf konusudur. Dört ayrı ihtimal olduğunu söylemek mümkün:

a) İsrailoğullarından gençler grubu,

b) İsrailoğullarından küçük bir grup,

c) İsrailoğulları-Kıpti karışımı bir grup,

d) Kıptilerden bir grup.

Arapça kullanımıyla "**zürriyet**" bu anlamlardan birine mütehammildir. "Zürriyye(t)" soy, sülale; çocuklar, gençler anlamına geldiği gibi "az sayıda insan" ve hatta "zayıf küçük bir grup" anlamına da gelir. Ancak söz dizimi ve genel olarak Hz. Musa ve İsrailoğulları kıssası göz önüne alındığında, üçüncü şıkkın en kuvvetli ihtilal olduğunu söylemek mümkün. Kıptilerden de bir grup insanın Hz. Musa'ya inanmış olması pekâlâ mümkündür, zira Firavun ve baskıcı rejimi sadece İsrailoğullarını değil, Mısır halkını da eziyordu.

Hz. Musa, Ulu'lazm peygamberlerden biridir, asıl misyonu Allah'ın birliği Tevhid inancını tebliğ etmek ve yoldan çıkmış toplumsal hayatı tekrar ahlaki ve adil bir zemine oturtmaktır. İsrailoğullarını kölelikten kurtarmak misyonlarından biridir ama yegâne misyonu değildir. Dolayısıyla İsrailoğulları yanında Asiye gibi az sayıda olsa bazı Mısırlıların da ona iman etmiş olmaları bunu göstermektedir. Tebliğe muhatap olan herkes "Musa'nın kavmi" içinde mütalaa edilebilir. Kaldı ki, 400 yıl süren Mısır hayatı boyunca İsrailoğulları, baskının arttığı zamanlarda erkekleri öldürülmüş, kadınları Kıpti erkeklerle evlendirilmeye zorlanmıştı ki, nüfusun belli bir bölümünün babası Kıpti, annesi İsrailoğullarından idi. **Ferra**'ya göre bunların "zürriyet" olarak isimlendirilmesi, Yemen ve Arap topraklarında dünyaya gelen Farsların çocuklarına "ebna (oğullar)" denmesi gibidir.

Her durumda Firavun ve iktidar seçkinlerinin kurduğu düzenin bir korku

imparatorluğu olduğu anlaşılmaktadır. İman edenler veya iman etmeye yatkın olanlar başlarına bir musibetin gelmesinden, Firavun'un üzerlerine tahammülsüz baskı (fitne) kurmasından korktukları anlaşılmaktadır. Nitekim ilk sihir gösterisinde iman eden sihirbazları Firavun hemen ölümle cezalandırmıştı. Rejimin baskısını yakından bildiklerinden, onlara reva görülecek şiddet ve işkenceye dayanmayacaklarından kaygılanmaktadırlar. Firavun ve çevresi merhametsizdir, inkârcı ve baskıcıdır, böyle bir rejim altında yaşayan inananlara ancak Allah'ın rahmeti kurtarıcı olabilecektir.

Firavun'un zorbalığının caydırıcı etkisinin farkında olan Hz. Musa, kavmine hakkıyla yani ihlasla inanmışlarsa artık Allah'a güvenmelerini, Allah'ın onları koruyacağını söyleyip morallerini takviye etmektedir (Bkz. 7/A'raf, 128).

Baskı ve şiddetin caydırıcı olabileceği ihtimali karşısında Hz. Musa'ya vahiyle şu önerilir: Açıktan dinlerini ifade edemeyeceklerinden, ibadetlerini yapamayacaklarından, inananlar evlerini birer mescide çevirsinler. Evin mimari düzeni ne olursa olsun, iç mekânın bir bölümü namaz kılacak şekilde kıble tarafına doğru olsun. Başka bir deyişle, inananlar evlerinin içinde Allah'a ibadet edecekler, dini hayatlarını aileyi merkez alarak yaşama azmini gösterecekler. "Kıble" tabirinin "güney tarafı" veya "karşılıklı evlerin yapımı" anlamına geldiği söylenmiştir. Açık anlam, İbrahim aleyhisselamın torunu olan ve onun sünnetini takip eden Hz. Musa'nın inanan insanları Kâbe'ye doğru yönlendirdiği hususudur. Hz. İbrahim ve oğlu İsmail, Hz. Âdem'in inşa ettiği Mekke'deki Kâbe'nin temellerini bulup yeniden ayağa kaldırmış ve oraya yönelip ibadet etmiştir. Kendisinden sonra gelenlere de emrettiği kıble Kâbe'dir. Bazı müfessirler İsrailoğulları için kıblenin Beyt-i Makdis olduğunu söylemişlerse de, bu mabedin çok sonraları Hz. Musa'nın torunlarından Hz. Süleyman tarafından yapıldığını biliyoruz. Dolayısıyla Hz. Musa ve ona inananlara emredilen kıble Beyt-i Makdis değil, Mekke'deki Kâbe'dir.

"Evlerinizi namaz kılınan (kıbleye dönük) yerler yapın ve namazı dosdoğru kılın" ibaresinden "kıbleye dönük namaz ibadeti"ni anlamamak için hiçbir sebep yok. Namaz bütün peygamberlere emredilen ve peygamberlerin kavimlerine emrettikleri temel bir ibadettir. Erkan ve icraatında, şekil ve rekât sayısında az çok farklılıklar olsa da, temel formu itibariyle aynıdır. Hz. Musa'nın da kendisine inananlara "namaz"ı emrettiğinde hiç şüphe yoktur. Allah'a tevekkül eden, peygamberin tebliğine ihlasla kulak veren ve evini mescide çevirip namaz kılan kimselere dünyada kurtuluş, ahirette cennet müjdesi vardır.

Firavun muktedir bir kraldı, herhangi bir kral olmanın ötesinde bir tirandı; Mısır'ın mülk ve saltanatına hükmediyordu. Anlatımlara göre sağlıklıydı,

son nefesine kadar dişi bile ağrımamıştı. Güç, iktidar, servet ve sağlık onu azdırmıştı. Bir insanın dünya hayatında elde edebileceği en yüksek güce ulaşmış, ihtişamlı krallık kurmuştu. Musa aleyhisselam, bu güç ve ihtişamın Firavun'a onu çetin bir sınavdan geçirmek üzere verdiğini belirtiyor. Tefsirciler "Yolundan saptırmaları için" ibaresinde geçen "li-yudillu"daki "lam"ın kullanışına farklı anlamlar vermişlerse de, misyonunun tam farkında olan bir peygamberin, zorba bir yöneticiye, refahtan şımarmış bir sınıf ve zümreye maddi zenginlik ve gücün niçin verildiğini bilemeyeceği düşünülemez. Yüce Allah, bu zorbalara bunca güç ve servet vermiş, verdikçe onlar azıtmış, yoldan çıkmış, zulüm ve tuğyanlarını arttırmışlardır.

Hz. Musa'nın dua ile belki dönerler diye, kalpleri üzerindeki sıkıntı ve baskının arttırılmasını talep etmektedir. İnsan elindeki imkânları kaybettiğinde, yoksul ve muhtaç düştüğünde güç ve servetin geçici olduğunu düşünür, daha yüce bir güç ve kudrete bağımlı olduğunu anlar, ruhuna bir tevazu/alçakgönüllülük sökün eder. Belli ki güç ve servet onların basiretlerini bağlamıştır, artık doğru yolu bulmaları mümkün değildir, azabı apaçık görüp tadıncaya kadar da yapıp ettiklerinden pişmanlık duymayacaklardır; nitekim başlarına gelmedik felaket kalmadı, yine de inanmadılar (Bkz. 7/A'raf, 130-133).

Daha sonra vuku bulan olaylara baktığımızda, ayette belirtildiği üzere Hz. Musa'nın duasının kabul edildiğini görüyoruz. Duayı Hz. Musa yapmıştır (tekil), bir peygamber sıfatıyla kardeşi Hz. Harun de katılmış, bu yüzden "ikisinin duası kabul" edilmiş (tesniye) ancak bütün inanan bir kavme dosdoğru yolda ilerlemeleri ve bilgisizlerin yoluna girmemeleri emredilmiştir (çoğul). Bir kişinin yaptığı dua, ona "âmin" diyenlerin yaptığı dua gibidir, kabul edildiğinde hepsinin duası kabul edilmiş olur.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَاءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا
حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنَتْ بِهِ بَنُوا
إِسْرَاءِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ آلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ
الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ
كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَاءِيلَ
مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ
إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

90. Biz, İsrailoğullarını denizden geçirdik; Firavun ve askerleri azgınlıkla ve düşmanlıkla peşlerine düştü. Sular onu boğacak düzeye erişince (Firavun)**: "İsrailoğullarının inandığı** (ilâhtan) **başka ilâh olmadığına inandım ve ben de Müslümanlardanım" dedi.**

91. Şimdi, öyle mi? Oysa sen önceleri isyan etmiştin ve bozgunculuk çıkaranlardandın.

92. Bugün senden sonrakilere bir âyet (tarihi bir belge, ibret) **olman için seni yalnızca bedeninle kurtaracağız** (herkese cesedini göstereceğiz)**. Gerçekten insanlardan çoğu, bizim âyetlerimizden habersizdirler.**

93. Andolsun, biz İsrailoğullarını, hoşlarına gidecek güzel bir yerde yerleştirdik ve temiz şeylerden kendilerine rızık verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler. Şüphesiz Rabbin, aralarında anlaşmazlığa düştükleri şey konusunda kıyâmet günü hüküm verecektir.

Bu ayetler grubunda tarihin tanık olduğu en büyük mucizelerden biri anlatılmaktadır. Hz. Musa, halkını Filistin topraklarına götürmek üzere yola çıkar. Başlangıçta Firavun, Mısır'dan çıkışa razı olmuşken, yakın çevresinin kışkırtmasıyla fikrinden cayar ve tekrar onları Mısır'a geri getirmek üzere ordusuyla onları takibe çıkar. Onlara yetiştiğinde Kızıldeniz'in kenarına gelmişlerdir. İsrailoğulları çaresiz durumdadırlar. Önlerinde deniz, arkalarında Firavun ve ordusu. Şanı yüce Allah, tarihin akışını kendi iradesine göre yönlendirecek bir müdahalede bulunur, Kızıldeniz'in suyunu çeker, Hz. Musa ve İsrailoğulları düz bir arazide yürür gibi karşı tarafa geçmeye başlar.

Bu muhteşem bir olaydır, kurtarıcı mucizedir ve sadece İsrailoğullarına tanınmış bir lütuf ve ihsandır adeta. Diğer peygamberler mucize gösterir, inanan-inanmayan kavimleri mucizeyi seyreder, ona tanık olur. Onlar ise mucizeye iştirak eder, fiilen katılır. Denizin iki yana çekilip sudan duvarlar oluştuğunu gören Firavun ve askerleri de peşlerine takılır, onlar gibi karşı kıyıya geçebileceklerini zanneder ama üzerlerine kapanan sular altında kalıp boğulur (Bkz. 2/Bakara, 50; 7/A'raf, 136; 8/Enfal, 54).

İşte tam bu tarihin bıçak sırtı anında Firavun hakikatin çıplak yüzüyle karşılaşır. Güç ve iktidarının, inat ve ısrarının, gurur ve davasının hiçbir işe yaramadığını umutsuzca anlar ve çaresiz iman eder: "İsrailoğullarının kendisine inandığı (ilâhtan) başka ilâh olmadığına inandım ve ben de Müslümanlardanım" yani "Musa'nın tebliğ ettiği tevhid dinine teslim olanlardın" der. Der ama işe yaramaz. Buna "Firavun imanı" denir ki, sonuna kadar süren ısrar ve inadın

insanı çaresizce sürüklediği teslimiyet halidir. Ye's halindeki imandır. Önceleri inansaydı, bozgunculuk çıkarmaktan, halkına zulmetmekten vazgeçseydi işe yarayacaktı.

91. ayette imanı kabul edilmeyen Firavun için kullanılan ifade ilginçtir: "Sen fesat çıkaranlardandın." Bunun iki anlama gelebileceğini düşünebiliriz: Bir, tarih boyunca yeryüzünde ve insanlar arasında fesat çıkaranlar var, hep olmuştur, Firavun da onlardan biriydi. Diğeri, Firavun Mısır'da tek başına fesat çıkarmıyordu, toplumsal bozgunculuğu iktidar seçkinleriyle (mele') ve ona uyanlarla yapıyordu.

Burada mucize içinde mucize olduğunu söylemek mümkündür. İlki, denizin ikiye yarılması, diğeri Firavun'un cesedinin sonraki nesillere bir ibret tablosu olarak çürümeden korunmasıdır. Cebelein bölgesinde bulunup British Museum'da sergilenen Firavun (II. Ramses) cesedinin denizde boğulan Firavun'a ait olup üç bin sene mumyalanmadan korunduğu söylenmektedir. **Muhammed Hamidullah**'a göre, söz konusu ceset Kahire Müzesi'nde sergilenmektedir.

Kızıldeniz'in ikiye yarılması Allah'ın tabiata ve aynı zamanda tarihe müdahalesi olan bir mucizesidir. Bunun basit bir med-cezir (gel-git olayı) olduğunu düşünmek mümkün değildir. Med-cezir bir tabiat olayıdır, fakat öyle de olsa, zamanlama önemlidir. Yani Hz. Musa ve İsrailoğulları, Firavun'dan kaçıp tam denizin kenarına gelmişlerken med-cezirin vuku bulmuş olması "ilginç bir tesadüf"ü akla getirir. Oysa varlık âleminde tesadüfe yer yoktur, olsa olsa uygunluklar, örtüşmeler yani "tevafuk" vardır.

Bugün de med cezirle açıklanan olaylara tanık olmak mümkündür. Mesela Güney Kore'de Jindo Adası'nda yaşanan ilginç bir olay herkesi hayretlere düşürmektedir. Her sene belli bir zamanda deniz iki tarafından çekilir, böylelikle kara ortaya çıkmış olur. Ortaya çıkan kara 28 km. uzunluğunda ve 40 metre eninde. Görüntü aynen Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i ortadan yardığı olayı hatırlatır. Her sene onbinlerce insan suyun çekilmesiyle birlikte ortaya çıkan yolda yürümek için burada toplanır.

Anlatıma göre Jendo Adası'nda yaşayan köylüler sık sık kaplanların saldırısına uğruyorlardı. Günün birinde kaplanlar köyü kuşatınca köylüler can havliyle komşu Modo Adası'na yüzerek kaçmak zorunda kaldılar. Bu arada yaşlı bir kadın yüzme bilmediği için Modo Adası'na gidemedi. Sahile kadar geldi ve adaya yüzerek gidemeyeceğini anlayınca Tanrı'ya dua etti. Duası kabul olan bu kadın için o gün denizden yol açıldı. Kadın denizin içinden yürüyerek adayı geçti. O günden sonra adada toplanan Koreliler, aynı yolu yürüyerek Tanrı'ya

dua ediyorlar. Zikrettiğimiz bu örneklerin her biri birer tabiat olayıdır, belli zamanlarda ve belli şartlarda vuku bulur.

ABD Ulusal Atmosferik Araştırma Merkezi (NCAR) ve Colorado Üniversitesi araştırmacıları, hazırladıkları simülasyonlarla 3000 yıl önce Kızıldeniz'in ikiye ayrılmasının mümkün olduğunu savundu. Yapılan açıklama şu:

"Bilim insanları, Tevrat'ta anlatılan mucizenin yaşandığı bölgenin haritaları, arkeolojik kayıtları ve bölgenin uydudan çekilen fotoğraflarını inceleyerek mucizenin yaşanmasına imkân verecek topografik özellikler aradı. Araştırmacılar, elde ettikleri bilgilerin ışığında Akdeniz'in güneyinde, yaklaşık üç bin yıl önce Nil Nehri'nden akan suların oluşturduğu Tanis Gölü'nün olduğu bölgede deneylere başladı. Bilgisayar modelleri, saatte 100 kilometre hızla doğudan esen rüzgâra maruz kalan bölgede yaklaşık 1,8 metre derinliğindeki suyu 12 saat boyunca inceledi. Simülasyonda, rüzgâr suyu hem göl oluşturduğu havzaya, hem de Nil Nehri'nden aktığı kola itti. Bu şekilde, saatler boyunca 4,5-5 kilometre uzunluğunda ve 1,8 kilometre genişliğinde düz, çamur bir alan ortaya çıktı. Rüzgârın sona ermesiyle, sular çamur alanı hemen kapattı. NCAR yetkilisi Carl Dewis, simülasyonun Tevrat'ta anlatılana çok yakın bir sonuç verdiğini söyledi. Dewis, Plos ONE dergisinde yayımlanan çalışma hakkında, "Sıvı dinamiklerine bakarak, suyun birbirinden ayrılmasını anlayabiliriz. Rüzgâr, suyu fizik kuralları içinde bir yöne itiyor. Su iki ayrı tarafa itilerek güvenli bir geçit oluşuyor. Ardından rüzgârın geçmesiyle geçit kapanıyor, dedi." (Hürriyet internet sitesi, 22 Eylül 2010.)

Her ne şekilde vuku bulmuş olursa olsun, Musa aleyhisselamın ve kavminin Kızıldeniz'den geçmiş olması bir mucizedir ve kuşkusuz istisnai bir olaydır. Ne var ki, mucizelerden kuşku duyanlar, olayın cereyan şeklinden, "nasıllığı"ndan hareketle bunun bir tabiat olayı olduğunu iddia etmektedirler. Mesela Oscarlı yönetmen RidleyScott, *Exodus: Tanrılar ve Krallar* adlı filminde (2014) bu olayın bir deprem sonucu oluştuğunu iddia etmektedir. Hem piramitleri İbrani mimarların inşa ettiğini, hem mucizeyi bir depremle açıklamaya kalkışması dolayısıyla başta Mısır olmak üzere bazı İslam ülkeleri filmin gösterimini yasakladılar.

Kızıldeniz'i geçtikten sonra İsrailoğullarının, hoşlarına gidecek güzel bir yere yerleştirildiği anlatılmaktadır. Bunun hemen olmadığı açıktır, çünkü İsrailoğulları Hz. Musa'nın emrini dinlemediler, nankörlüğe düştüler, çölde yaşama cezasına çarptırıldılar ki bu olayı daha önceki ayetlerin tefsirinde ele almıştık (Bkz. 3/Âl-i İmran, 19; 7/A'raf, 137).

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٥﴾ اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴿٩٧﴾

94. Sana indirdiğimizden eğer kuşkudaysan, senden önce kitabı okuyanlara sor. Andolsun, Rabbinden sana gerçek gelmiştir, şu halde kuşkuya kapılanlardan olma.

95. Ve Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olma; yoksa hüsrana uğrayanlardan olursun.

96. Gerçek şu ki, Rabbinin kelimesi üzerlerinde hak olanlar, onlar inanmazlar.

97. Onlara her âyet getirilse bile. Acı azabı görünceye kadar.

Hz. Musa ve diğer peygamberlerin kıssalarını anlatmanın amacı vardır. Amaç ne tarih yazmak ne masal anlatmaktır. Geçmiş olaylar ile bugünün olayları arasında bağlar var, geçmişte belli insan gruplarının ortaya koyduğu tepkiler ile bugünkü insan gruplarının tepkileri birbirine benzemektedir. Ancak şüphe edilmemesi gereken nokta şu ki, Kur'an vahyi ile anlatılan olayların tümü doğrudur, geçmişte anlatıldığı gibi yaşanmıştır. Bu konuda ortada bu kuşku, tereddüt varsa kendilerine kitap verilen diğer din müntesiplerine, onların bilginlerine sorulabilir. Onlar mesela Hz. Musa ve Firavun olayını, İsrailoğullarının başından geçen trajik macerayı teyit edeceklerdir.

Tabii ki burada, "kuşku içinde" olduğu ifade edilen zat Hz. Peygamber (s.a.) değildir, o olsaydı peygamber olmazdı, her şeyden önce onun kendisine yani peygamber olduğuna ve kendisine indirilen kitabın vahiy eseri olduğuna inanması gerekir (2/Bakara, 285). Kendine inanmayan kişi nasıl peygamber addedilebilir ki! Suyuti'nin yer verdiği bir hadise göre, bu ayetin inmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim ki, ben asla şüphe etmem" (EdDurru'l Mensur, IV, 389'dan nakleden **Kurtubi**, ilgili ayetin tefsiri). O halde burada sözü edilen peygamberin kişiliğinde, anlatılan tarihsel olaylardan kuşku içinde olanlardır ki, İmam Sa'leb ve el Müberred bununla ilgili şöyle demişlerdir: Hitabın anlamı şudur: "Ey Muhammed, inkâr eden kişiye de ki, sana indirdiklerimizden şüphe içindeysen, diğer din

müntesiplerine git sor." Allah'ın ayetlerinden şüphe içinde olanlar sonunda mutlaka hüsrana uğrar.

Bu doğru bir yorumdur. Hatta sadece kitap ehli din bilginleri ve araştırmacıları değil, medeniyet tarihi, arkeoloji, dinler tarihi, antropoloji ve genel olarak tarih üzerinde çalışan bilim adamlarının çalışmalarına, buluntularına, elde ettikleri verilere de bakılıp söz konusu olayların geçmişteki izleri tespit edilebilir. Nitekim bu yöndeki araştırmalar bize bolca destekleyici malzeme vermektedir (bkz. 21/Enbiya, 24 ve 43/Zuhruf, 45).

Sûrenin 33. ayetinde "Allah'ın kelimesinin üzerinde hak olanlar" anlatılmıştı. İnkâr, isyan ve yoldan çıkmışlık hali eninde sonunda azabı getirir. Şu var ki, Firavun gibi, onlara kaç mucize gösterilse veya kanıt getirilse bile, azabı somut olarak görüp tatma noktasına gelinceye kadar uslanmazlar, ibret alıp tutturdukları yanlış yoldan dönmezler (26/Şuara, 200-201). Bu inanmayan insanın ve insan gruplarının doğruluğa, güzelliğe ve hakikate karşı bencil tutkularının, aşamadıkları önyargılarının derin etkisinde kalıp gösterdikleri kör direncin sonucudur ki, böylelerinin basireti bağlanmış, gözleri üzerine perdeler çekilmiş, kalpleri mühürlenmiştir. Hakikat ile bağlarını ya kısmen veya tamamen koparmışlardır. Bu yüzden inkâr ve küfürde inat bir tür akıl hastalığıdır. Nevrozlar ve psikozlar insanın gerçekle ilişkisinin kopma derecesine göre ortaya çıkarlar.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيمَانُهَا اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ ﴿٩٨﴾

98. Ama (azap geldiği sırada)**imân edip imânı kendisine yarar sağlamış -Yunus kavminin dışında- bir ülke olsaydı ya! Onlar imân ettikleri zaman dünya hayatında onlardan aşağılatıcı azabı kaldırdık ve onları belli bir zamana kadar yararlandırdık.**

Nasıl Firavun'un yeis haldeki imanı kendisine bir yarar sağlamadıysa, onu hak ettiği azaptan kurtarmaya yetmediyse, toplumlar da yapıp ettiklerine karşılık olmak üzere kendilerine azap tahakkuk ettikten sonra iman edecek olsalar, imanları onlara herhangi bir fayda sağlamaz, nitekim geçmişte kimseye fayda sağlamamıştır. Keşke öyle olmasaydı.

Ne var ki ilahi sünnet, tarihte işleyen temel yasa budur. Ahlaki ve hukuki dejenerasyon içinde yaşayan toplumlar çöker, başlarına yıkıcı felaketler gelir. Bu şuna benzer. Fay hattı üzerinde çürük malzeme ile bina kurup yaşamakta beis görmeyen bir şehir halkı tam bir gaflet içindedirler. Allah'ın varlık âlemin-

devaz'ettiği tabiat yasalarına meydan okurlar. Bu bir gaflettir. İnşa ettikleri binalarda malzemeden çalmaları ahlaka ve hukuka, dolayısıyla ilahi hükümlere meydan okumaktır. Günün birinde orta büyüklükte bir deprem olsa binaları yıkılır gider, kendileri de enkazın altında kalır. Deprem sırasında ve enkazın altında iken, "Ah keşke fay hattı üzerinde bina yapmasaydık, sağlam binalar inşa etseydik" demelerinin kendilerine hiçbir yararı yoktur. Bu son andaki iman, doğruluğa, ahlaki ve hukuki kurallara teslimiyet onları başlarına gelen felaketten kurtarmaya yetmez.

Belki bunun tarihteki tek istisnası Yunus aleyhisselâmın kendilerine tebliğde bulunduğu Ninova (Musul) halkıdır. Anlatımlara göre Hz. Yunus, nüfusları 100 bini aşkın halkına dokuz (veya 33) sene uyarıda bulundu, tutturdukları yolun yanlış olduğunu, birbirlerinin hak ve hukuklarını ihlal ettiklerini, sorumsuzca zevk ve sefa içinde yaşadıklarını, şımarıp azdıklarını anlattı durdu. İki kişi hariç onu kimse dinlemedi (Tecrid-i Sarih, IX, 152). Sonunda Hz. Yunus, onlara kızıp şehri terkedeceğini söyledi (21/Enbiya, 87). Kendisine vahiy ile izin verilinceye kadar görev alanını terketmemesi lazımdı. Bu onun için bir 'zelle' idi. Ninova halkı kuşkulanıp kendi aralarında şöyle bir akıl yürüttüler: "Bu adam hiç yalan söylemez. Ya söyledikleri doğruysa. Onu gözleyelim. Eğer dediği gibi bu gece şehri terkederse doğru söylüyordur." Gözlediler, gerçekten de Hz. Yunus şehri terketti.

Bunun üzerine hemen hareket geçtiler, tevbe istiğfar ettiler. İbn-iMes'ud der ki: İnsan veya hayvan, her canlının yavrusunu annesinden ayırdılar. Bir insanın en çok seveceği kimse yavrusudur. Anneleri dahi yavrularından ayırdılar ki, onları dünyaya, mala mülke bağlayan bütün tutkularını yensinler ve bunu Allah'a kanıtlasınlar diye. Tıpkı Hz. İbrahim'in en sevdiği oğlu İsmail'i Allah'a kurban etmeyi göze alması gibi. Yavrularından ayrılanlar, Allah'tan, doğruluktan, adalet ve hakkaniyetten başka hiçbir şeye değer vermediklerini dile getirip af ve bağışlanma dilediler. Kim kimden gayrı meşru mal veya para almışsa onu iade etti, öyle ki başkasının taşını kendi evinin duvarına koyan adam, o taşı yerinden söküp sahibine iade etti. Özetle kısa süre içinde, samimiyetle ve büyük bir gayret ve hızla fiilen tevbe ettiler, hayat tarzlarını değiştirdiler. Merhameti ve bağışlaması bol olan Allah da onların üzerlerine yazdığı azabı kaldırdı, azaptan kurtulup yeni bir hayat tarzı geliştirdiler, adaleti, hakkaniyeti ve ahlaki değerleri düzenlerinin esası haline getirdiler. Suç ve günahlarına devam etselerdi, diğerleri gibi başlarına acıklı bir azap gelecekti:"İşte biz, onların her birini kendi günahıyla yakalayıverdik. Böylece onlardan kiminin üstüne taş fırtınası gönderdik kimini şiddetli bir çığlık sarıverdi kimini yerin dibine

geçirdik kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmedici değildi ancak onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı" (29/Ankebut, 40).

Burada ilginç olan, bir toplumun onu terkeden peygamberleri yokken tevbe ve istiğfar etmesi, kendini ciddi bir özeleştiri ve muhasebeden geçirip hayat tarzını değiştirme başarısını göstermesidir. Bu peygamberliğin lüzumsuz olduğu veya insanın peygamber olmaksızın da hakikatin ve salih amellerin tamamını bilebileceği anlamına gelmez. Hayır, nihayetinde kavminin suç ve günah bataklığına battığını, zihinsel perspektiflerini ve hayat tarzlarını değiştirmedikleri takdirde başlarına felaketlerin geleceğini haber verip akıllarını başlarına getiren Yunus aleyhisselamdır. Yani onların zihnini bir peygamber tetiklemiş, halleri üzerine düşünmelerini sağlamıştır.

Görev alanını terkettiği için kendini sorgulayan, muhasebeden geçiren Yunus aleyhisselam da suç ve kusuru kendinde bulmakta, nefsine zulmettiğini söyleyip tevbe ve istiğfar etmektedir (bkz. 21/Enbiya, 87). Demek ki kişi peygamber de olsa uğradığı başarısızlığın sebeplerini araştırırken öncelikle kusur ve zaafı kendinde aramak durumundadır. Dış düşmanda suç bulup nefsini temize çıkarmak insanı yanıltır. Hatası olmaksızın elde edilen başarılar sonucunda da daima tevbe ve istiğfar etmelidir, çünkü bu hem başarı şükrünün edasını gerektirir, hem başarının kibre yol açıp başarısızlığın sebebi olmasına yol açabilir. Kur'an-ı Kerim'de hem masum ve hem her işinde başarılı olduğu halde Efendimiz'e sekiz yerde istiğfar etmesi emredilmektedir.

Yüce Allah'ın azap indirdiği toplumlar günahkâr ve suçlu oldukları kadar, cürüm ve ahlaksızlıklarından hiçbir şekilde vazgeçmeye niyeti olmayan toplumlardır. Hak ettikleri ceza ile karşılaştıklarında Firavun gibi iman ederler ama iş işten geçmiş olur, imanları onları kurtarmaya yetmez. Zamanında suç ve günahından vazgeçen toplumlara, yüce Allah takdir ettiği azabı kaldırır. (Yunus kıssasıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. 21/Enbiya, 87-88; 37/Saffat, 139-148; 68/Kalem, 48.)

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ
يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ
الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ
يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ

مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

99. Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin tümü, topluca imân ederdi. Öyleyse, onlar mü'min oluncaya kadar insanları sen mi zorlayacaksın!

100. Allah'ın izni olmaksızın, hiç kimse için imân etme (imkânı) **yoktur. O, akıl erdiremeyenlerin üzerine iğrenç bir pislik kılar.**

101. De ki: "Göklerde ve yerde ne var? Bir bakıverin." İmân etmeyen bir topluluğa apaçık âyetler ve uyarmalar bir şey sağlamaz.

102. Kendilerinden öne gelip geçmişlerin (başlarından geçen) **günlerin bir benzerinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: "Bekleyedurun. Şüphesiz ben de sizlerle birlikte bekleyenlerdenim."**

103. Sonra biz, elçilerimizi ve imân edenleri böyle kurtarırız; mü'minleri kurtarmamız bizim üzerimize bir haktır.

İbn-i Abbas'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber, herkesin iman etmesini ister, bunun için çok gayret gösterirdi. Görevi ise sadece tebliğden ibaretti. Yüce Allah, dileseydi bütün insanların hidayet bulmasını sağlardı, bir hikmete mebni olarak bunu dilemedi (Bkz.13/Ra'd, 31; 28/Kasas, 56). Allah'ın dileyip yapmadığı bir şeyi insanın yapmaya kalkışması. İnanmayanları baskı uygulayarak (ikrah) inanmaya zorlaması onun yetki sahası içinde değildir, böyle bir hakkı da yoktur. Bu temel prensip başlı başına din ve vicdan özgürlüğünün güvencesidir. Böylelikle İslam dini, vicdanlar üzerinde baskı yapılmasına, insanların zor kullanılarak hidayete dâhil edilmesi fikrine ve teşebbüslerine karşı çıkmış olur. Herkes kendi tercihinde özgürdür, din seçiminde baskı (ikrah) yoktur (2/Bakara, 256); herkes kendi seçiminde özgürdür. İnsan iradesini, seçme özgürlüğünü kullanmadıkça sorumlu olmaz, baskı altında şu veya bu tercihte bulunan, kendisini baskı altında tutanları sorumlu tutar.

Hal buyken, peygamber dahi olsa, hiçbir otorite –elbette devlet, yöneticiler, kamu otoriteleri– insanları şu veya bu dine, inanca veya resmi ideolojiye mecbur edemezler. Özgür seçim, her zaman doğru seçim olmayabilir, insanlar batıl inançları, dejenere hayat biçimlerini de seçebilirler, bu onların özgürlüklerini kullanmaları anlamına gelir sadece. Seçimleri dolayısıyla sorumlu tutulacaklar. Ama Hz. Peygamber (s.a.)'in görevi hatırlatmak, anlatıp tebliğ etmektir, vicdanlar üzerinde zor ve baskı uygulamak değildir (88/Ğaşiye, 21-26).

Bu ayet, aynı zamanda insan gerçeği hakkında temel bir bilgidir de. İn-

sanların çoğu iman etmeyecektir. Bu bir gerçek olduğuna göre, Müslümanlar insanları zorla hidayete dâhil etmeye kalkışacak olsa, hem bir yandan Allah'ın dilemediği bir şeyi yapmaya kalkışmış olacaklar ki, bu haddi aşmak, tabir caizse "kraldan çok kralcı davranmak"tır, hem de İslam dinini totaliter ve otoriter bir sosyo-politik düzenin meşruiyet gerekçesine dönüştüreceklerdir. Kişi iman ediyorsa, bu Allah'ın bilgisi, izni ve dilemesiyle olmaktadır. O insanların tümünün ve topluca iman etmesini dilemedi, hikmeti budur, çünkü hepsinin çetin bir sınavdan geçmesini murat etmiştir.

Hüküm ve hikmet sahibi Allah'ın "dileseydi yeryüzündekilerin tümü topluca iman ederdi" buyurması, insanların hidayetini engellemesi, içlerinden bir kısmını hidayet yoluna bir kısmını sapkınlık yoluna zorlaması veya hidayet veya inkâr üzere bir kadere mahkûm etmesi anlamına gelmez. Dileseydi yani hakikati apaçık izhar etseydi, sırları ifşa etseydi, cemalini gösterseydi zaten O'nun varlığına iman etmekten başka seçenek kalmazdı. Elimizdeki bir kalemin varlığını inkâr edebilir miyiz? Gözle görülenin varlığı inkâr edilemez, varlığına inanılacak olan ise görünmeyen yani gaybte olandır. İman bir bakıma görünenden görünmeyene, bilinenden bilinmeyene gitme yetisi ve yeteneğidir; bu özelliğiyle iman aynı zamanda hikmetin membaıdır. Belirtilerden, delil ve işaretlerden hareketle görünene inanmak asıl entelektüel bir başarıdır. Nitekim kıyamet kopup da diriliş gerçekleştiğinde ve her şey apaçık ortaya çıktığında gerçeği teslim etmeyecek tek bir insan kalır mı? Kalmayacak ama dünyada inkâr edenlerin ahiretteki teslimiyetleri işe yaramayacaktır. Şanı yüce Allah, gaybe inanarak hidayetin bulunmasını murat etti, ayetler üzerinde tefekkür ve teemmül ederek hakikatin bulunmasını istedi, bunun için de büyük bir imkân ve meleke bahşetti. Bu yüzden inananların sayılan ana vasıflarından biri "gaybainanmaları"dır (2/Bakara, 2), yoksa apaçık görünen bir şeye kimse inanmamazlık edemez.

Hidayeti bulmanın, doğru yolu takip etmenin rehberi sağlıklı işleyen akıl nimetidir. Akıl olayları, haberleri, tabiatta vuku bulan her şeyi tefekkür konusu yapar, çok yönlü kritik eder, ayrıştırır, birleştirir, bileşenlerine ayırır, genellemelere gider; böylelikle insanı gerçeğe ulaştırır. Bu, insanı çeşitli zararlardan, yanlış ve hatalardan, sıkıntı ve musibetlerden emin kılar. Ruhen ve zihnen onu arındırır, kalbi marifetünnefs, marifetülhalk ve nihayetinde marifetullaha götürür. Akıl nimetini kullanmayanlar pislik içinde olur, hayat tarzları iğrençleşir, kötülükler onların peşini bırakmaz, sıkıntı ve azap içinde yaşarlar. **Kurtubi**, "rics"in manasının azap olduğunu söyler. Razi buna itiraz eder. İnkâr ve kötü fiil olduğu da söylenmiştir, bu çerçevede Allah'ın Ehlibeytten ricsi gidermek

ve onları tertemiz kılmak istemesi" (33/Ahzab, 33) bu manayı teyit etmektedir. Akıl nimetini yerli yerinde kullanmayan şirke sapar, inkârcı olur (9/Tevbe, 28), murdar, aşağılık bir hayat tarzına müptela olur

Vicdan, adalet duygusu, bedenin isteklerine indirgenmemiş gerçek özgürlük, ahlaki arayış ve arınmışlık isteği, nefsin istek ve tutkularının etkisinde olmayan akıl, vicdan vb. iç/enfüsi meleke ve yetiler insanı hidayete götürür. Eğer insan bu melekelere sahip değilse, gözünün önünde akıp giden kozmik ve tabii olaylardan gerekli dersi çıkarmaz. Nitekim nice bilim adamı tabiat olayları üzerinde araştırma yapar, hassas deney ve gözlemlerde bulunur fakat buna rağmen inanmaz. Evrenin harikulade düzeni ve tabiat olayları arasındaki illiyet bağı, harmoni, her şeyin birbiriyle ilintili olması vb. nice fenomen ve olgu onların gözünü açmaz, ellerinin altındaki mucizeleri bir türlü anlamlandırıp yaratıcı kudretin farkına varmazlar. (Bkz. 7/A'raf, 185.)

Göklerde ve yerde olup bitten kozmik ve tabii olaylar üzerinde yeterince tefekkür edip gerekli sonuçları çıkarmayanların geçmişten, tarihte olup bitenlerden de ders çıkarmaları düşünülemez. Bunun sonucudur ki eskilerin içine düştüğü hataların durmaksızın tekrarlandığı görülmektedir. Aynı hataları işleyenler aynı azap verici sonuçlara maruz kalırlar. Bu çerçevede Hz. Peygamberin veya mü'minlerin yapabileceği bir şey yoktur. Herkes bekleyecek, mukadder sonuç geldiğinde acı gerçekler ortaya çıkacaktır. Azap geldiğinde merhameti bol olan Allah elçilerini ve mü'minleri kurtarmıştır, bunu kendi üzerine yazmıştır, vaadetmiştir (Bkz. 7/A'raf, 165). Mü'minler sadece ahirette değil, gerektiği gibi hareket edip ihlasla bir işe sarılacak olurlarsa, Yüce Allah onları dünyada da başarıya ulaştıracak, düşmanlarının tehdit ve tehlikelerinden koruyacaktır.

قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا اَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِي يَتَوَفّٰيكُمْ ۖ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۙ ﴿١٠٤﴾ وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۚ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾ وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ ۖ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ ۚ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ

فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيْلٍ ﴿١٠٨﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوْحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِيْنَ ﴿١٠٩﴾

104. De ki: "Ey insanlar, eğer benim dinimden yana bir kuşku içindeyseniz, ben, sizin Allah'tan başka ibâdet ettiklerinize ibâdet etmiyorum ancak ben, sizin hayatınıza son verecek olan Allah'a ibâdet ederim. Ben, mü'minlerden olmakla emrolundum."

105. Ve: "Bir muvahhid(hanif) **olarak yüzünü dine doğru yönelt ve sakın müşriklerden olma,"**

106. "Allah'tan başka, sana yararı ve zararı olmayan (ilâhlara) **tapma. Eğer sen** (bu emirlerin tersini) **yapacak olursan, bu durumda muhakkak zulmedenlerden olursun"** (diye emrolundum.)

107. Allah sana bir zarar dokunduracak olsa, O'ndan başka bunu senden kaldıracak yoktur. Ve eğer sana bir hayır isterse, O'nun bol fazlını geri çevirecek de yoktur. Kullarından dilediğine bundan isabet ettirir. O, bağışlayandır, esirgeyendir.

108. De ki: "Ey insanlar, şüphesiz size Rabbinizden hak gelmiştir. Kim hidayet bulursa, o ancak kendi nefsi için hidayet bulmuştur. Kim saparsa, o da, kendi aleyhine sapmıştır. Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim."

109. Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hükmedenlerin ne hayırlısıdır.

Hz. Peygamber (s.a.)'in Mekkeli müşriklere, onları neyin peşinde olduğunu anlatmak üzere yaptığı bu hitabın hem tarihsel hem evrensel mesaj değeri vardır. Tebliğine varolan putlara karşı çıkarak başlamış, onları yeni bir inanç, ibadet ve yaşama tarzına çağırmıştı. Tartışma ve polemiklerin artması üzerine ortaya çıkan tereddütleri gidermek üzere, şimdi onlara "Eğer benim sizi çağırdığım dinden kuşku içendeyseniz, kuşku duymanıza gerek yok. Sizin hiçbir irade ve güce sahip olmayan tanrılarınıza karşı çıkıyorum, bu doğru ama size başka tanrıları önermiyorum, bir putu yıkarken başka putları ikame etmiyorum, çünkü putun alternatifi bir başka put değildir. Zannetmeyin ki ben tanrılarınızdan başka tanrılara, putlarınızdan başka putlara tapıyorum. Hayır! Benim size bağlanıp kendisine itaat etmeye, ibadet etmeye çağırdığım Tanrı, bir ve tek olan Allah'tır." (Bkz. 6/En'am, 79).

Burada özellikle ölümün zikredilmesi, dünya hayatına tutkuyla bağlanan

inanmayanlara herkesin en büyük gerçeği olan ölümü hatırlatmasıdır. Ölüm bir gerçek ise, Allah'tan başka kim can sahibi bir varlığı öldürebilir! Şanı Yüce Allah ile diğer bütün sahte tanrılar arasındaki en önemli farklardan biri Allah'ın hayata son verecek olmasıdır. Ölüm ve hayat O'nun elindedir. Yaratan, rızık veren, yaşatan ve öldüren O'dur. "Ölümü ve hayatı yaratan O'dur" (67/Mülk, 2). Yüce Allah'ın iradesine karşı gelen, isyan ve zulmüne devam ettiği dünya hayatı boyunca, bir şekilde yolunu bulup da ceza almaktan kurtuldu diye ölümle cezadan kurtulacağını sanıyorsa, yanılıyordur, zira "ölümü yaratan" Allah'tır ve mutlaka eksik kalmış adaleti tesis edecektir. Diğer tanrıların (putlar, peşlerinden gidilen ulu önderler, ideolojiler, monarklar, diktatörler, kâhinler, medyumlar, kısaca kendilerine kutsallık ve ulûhiyet atfedilen her varlık ve nesne) böyle özellikleri yoktur.

Aklı başında, özgürlüğüne düşkün, kişiliğine önem veren bir insan ancak böyle bir Tanrı'ya yani bir ve tek Allah'a ibadet eder. Bunu muhataplarına söylemekle emrolunan Peygamber'e arkasından şunu da eklemesi istenir: "Ben Allah'ı birleyen biriyim, yüksek ahlaki değerlere ve temiz bir hayata bağlı yaşarım, hanifim; bu özelliklerimle bana temel esasları vahyedilen dine uyarım ve bu dinin mü'mini olmakla emrolunmuş bulunuyorum." (Hanif için bkz. 2/Bakara, 135; 6/En'am, 79). Hanif insan, aklını ve manevi bilumum meleke ve yetilerini Allah'a çevirir, ihlasla O'nun iradesine kendisini teslim eder, temiz bir hayatı yaşama gayretini gösterir.

Ayetin indiği tarihsel ortam ve muhataplar yanında bütün zamanları içine alan evrensel ve ebedi hitabına dönüp baktığımızda, aynı şeyleri söyleyebiliriz. İslam dini, insanları bir takım putların, sistemlerin, mütegallibe sınıf ve zümrelerin, ruhu esir alan ideolojilerin tahakkümünden kurtulmaya çağırırken, başka tahakküm biçimleri altına sokmaz, aksine tam yüksek ahlaki düzen, adalet, vahdet, hakiki özgürlük ve bunların özet ifadesi olan Allah'ın birliği tevhid inancına bağlanmaya davet eder. İnsanlar yüzlerini doğru dine, İslam dinine çevireceklerken, bu sadece inanç ve düşünce kategorilerinde kalmayacak, İbn-i Abbas'ın yerinde tefsiriyle pratik olarak, yaşama biçimleri, sosyo-politik sistemleriyle de Allah'ın dinine göre düzenler kurmaya çalışacaklardır. Aksine hareket ettikleri takdirde kendilerine haksızlık etmekten başka bir iş yapmış olmayacaklardır. Mesela insanları azgınlığa ve saldırganlığa sevkeden bir lidere tabi olanlar, bilmeliler ki, görüş ve düşüncelerine tabi oldukları şahsı yaratan Allah'tır. Yaratanı bırakıp yaratılmışa –hem de batıl yoluna– uymak ne kadar akıllıca bir tutumdur.

Doğru tercih, doğruluğu dolayısıyla değerlidir. Hayır, iyilik, fayda, güzellik

ve adalet onda içkindir. O halde her türlü harici zarar-ziyan, risk ve tehlikenin ötesinde Allah'ın gösterdiği yolu tercih etmek gerekir. Başkalarına zarar vermek isteyen biri, bazı dünyevi çıkar vaadinde bulunabilir. Bilinmesi gereken hakikat şu ki, hayır ve şer Allah'ın elindedir, her şeyi bir sınav aracı kılmıştır ama dilerse hiç kimse bir başkasına ne zarar verebilir ne fayda sağlayabilir. İnsana başkasına fayda ve zarar verme imkânınıvermişse, bu onu hayır ve şer konusunda sınamak istediği içindir. Bağışlayan ve esirgeyen O'dur, o halde kazanç-zarar hesabında sadece O'nu referans almak gerekir.

108. ayette "Ey insanlar!" diye başlayan hitap söz konusudur. İnsanlığın tümüne "hak" gelmiştir. Tevhid, nübüvvet, ahiret ve hayatın gerçek anlam ve amacı konuları anlatılmıştır. Hak ve hakikat, doğruluk ve güzellik ifade edilmiştir. Bu da Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber (s.a.)'e vahyedilmiş olması ve Hz. Peygamber'in görevini eksiksiz yerine getirmek suretiyle bunu insanların tümüne tebliğ etmesi, açıklaması, öğretmesi, yaşanabilir formlara dökmesi, sahabe hayatının pratiğinde test etmesi ve kıyamete kadar kutsal bir emaneti kendisinden sonrakilere intikal ettirmesidir. Buradaki "hak" kelimesini hem Kur'an vahyi hem buna bağlı Peygamber'in sahih sünneti olarak anlayabiliriz. Kim bu iki ana kaynağa uyarsa hayrı, güzelliği, hak ve hakikati elde eder; kim yüz çevirirse kendi zararına iş yapmış olur; yanlış tercihi onu dünyada ve ahirette ziyana uğratır. Peygamber'in görevi tebliğdir, aktarmak, anlatmak ve insanları kendi özgür tercihleriyle başbaşa bırakmaktır. O kimseyi zorlamaz, kimsenin vicdanı üzerine baskı kurmaz. Şanı Yüce Allah'ın kendisine vahyettiklerine uyar ve Allah hükmünü verinceye kadar sabırla bekler. "O, hükmedenlerin ne hayırlısıdır." (Bkz. 7/A'raf, 87.) Arap şairi sabrı şöyle anlatmıştır:

"Sabır, benim sabrıma dayanıncaya kadar sabredeceğim,
Allah benim hakkımda hükmünü verinceye kadar sabredeceğim.
Ve sabır, sabırdan daha acı ve zor şeye sabrettiğimi anlayıncaya kadar sabredeceğim."

Yunus (10) Sûresinin tefsiri bitmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir. Hamdâlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Kur'ân Dersleri

Dirâsâtu'l-Kur'ân

Meâl & Tefsîr

Ali Bulaç

Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.)'e indirilen son vahiydir. Kendi tanımlamasıyla Allah'tan aydınlatıcı bir nur; hak ile batılı, doğru ile eğriyi ayıran furkan; hak ve hakikati hatırlatan zikr; hasta kalplere şifa ve bir hidayet rehberidir. Varlık, insan, bilgi, eylemlerimizin değeri, yaratılış, iman ve inkar, nübüvvet, tarih, hayatın anlamı ve amacı, nereden gelip nereye gittiğimiz; adalet ve zulüm; iyilik ve kötülük ile bizim müteal/aşkın, bâtın/iç ve ahiret/öte'yle olan ilişkimiz ele aldığı ana konular arasında yer alır.

İslam bilgi, düşünce, irfan ve sanat mirasını meydana getiren onbinlerce kitap Kur'an-ı Kerim'in tefsiri hükmünde kaleme alınmışlardır. Özel olarak Kur'an-ı Kerim'i ilk sûreden (Fatiha) son sûresine (Nas) sıra ile ve belli bir yöntem (usûl) takip edilerek yazılan eserlere "tefsir" denir. Tefsir adı altında da binlerce kitap yazılmıştır.

Adını "Kur'an Dersleri (Dirâsâtü'l Kur'an)" verdiği bu eseri Ali Bulaç, geleneksel usûlü takib ederek yazdı. Bir ayet veya ayet kümesiyle ilgili açıklama yaparken, önce konuyla ilgili ayetlere, rivayet edilen sahih ve güvenilir hadislere, vahyin ilk muhatabı sahabe görüşlerine; sonra onları izleyen tabiin, büyük âlim ve müçtehitler ile tefsir alanında otorite kabul edilen klasik ve çağdaş tefsirlere müracaat etti. Ali Bulaç, söz konusu kaynaklara ve tefsirlere baktıktan sonra kendi görüşünü Kur'an'ı anlayarak ve hükümleriyle amel ederek okuma azminde olan okurlarla paylaşmıştır.

3

ISBN 978-605-9686-21-1 (Tk.)

ÇIRA

9 786059 686242